Urana Xuana

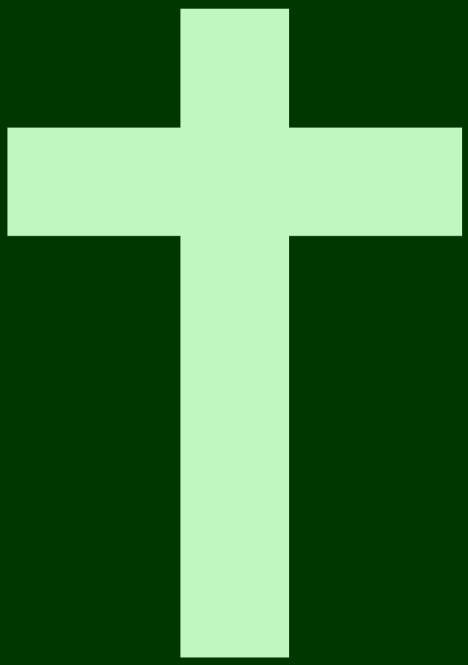

The New Testament and portions of the Old Testament in the Mato Language of Papua New Guinea

Urana Xuana

The New Testament and portions of the Old Testament in the Mato Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen na sampela hap Oldpela Testamen long tokples Mato long Niugini

copyright © 2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Mato

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not sell this work for a profit.
You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents.
For other uses, please contact the respective copyright owners.

2025-05-21

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 May 2025 from source files dated 21 May 2025
55f62369-23de-5cfa-956d-f88a05cead65

Contents

FRT 1
UNGGUTINGA 5
MATYU 84
MAK 146
LUK 183
YON 245
APOSEL 288
ROM 345
1 KORIN 374
2 KORIN 399
GALESIA 416
Epasas 426
PILIPAI 436
Kolosi 443
1 TESALONAIKA 450
2 TESALONAIKA 456
1 TIMOTI 460
2 TIMOTI 468
TAITAS 474
PAILIMON 478
HIBRU 480
YEMS 501
1 PITA 508
2 PITA 516
1 YON 521
2 YON 528
3 YON 530
YUT 531
HATANGA MASOK 534
Haruangadi Namuxidingdi 565
Haruanga Sabangadi 578

Urana Xuana
Mato New Testament

Published 2018 700

Published by
The New Testament in the Mato language
Morobe Province, Papua New Guinea
Cover illustration by Musa Sauwi revised by Scot Stober. Used with permission.
Illustrations on pages ... by Louise Bass © The British & Foreign Bible Society, 1994.
Illustrations on page ... used with permission of Louise Bass.
Illustrations on pages ... by Horace Knowles © The British & Foreign Bible Society, 1954, 1967, 1972, 1995.
Illustrations on pages ... by Horace Knowles revised by Louise Bass © The British & Foreign Bible Society, 1994.
Illustrations on pages ... from Global Recordings Network, Inc.
Illustrations on pages ... by Dr. Farid Faadil. Used with permission.
Illustrations on pages ... © Kambari Language Project, Nigeria. Used with permission.
Illustrations on pages ... used with permission of New Tribes Mission.
Illustrations on pages ... by Darwin Dunham, © United Bible Societies, 1989.
Illustrations on pages ... by Graham Wade © United Bible Societies, 1989.
Illustration on page ... by Marian Broad. Used with permission.
Illustrations on pages ... by Carolyn Dyk.
Illustrations on pages ... by Yohana Hynum.
Illustrations on pages ... by Alice Paschal.
Illustration on page ... by Rachel Stober.
Illustrations on pages ... by Muse Tshilombo.
Illustrations on pages ... by Gordon Thompson.
Illustrations on pages ... by Urs Wegmann.
Illustrations on pages ... are Public Domain.

Some illustrations were created by Map Creator, a software from fmosoft.com. Used by permission. All rights reserved.
Some illustrations taken from the ESV Study Bible (The Holy Bible, English Standard Version), copyright 2008 by Crossway, a publishing ministry of Good News Publishers. Used by permission. All rights reserved.

Colour photographs used by permission of the following photographers, and organisations:

© Todd Bolen/bibleplaces.com, 2004	© Hank Dannecker, Jr, 2007
© Gloria Suess/bibleplaces.com, 2004	© Mark Evans
© Frank Mecklenburg/zionpathways.org, 2004	© Clarrie Schmidt
© scrolls4all.org	

© 2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.

ISBN 0-86893-516-6

Haruanga Mugamugangam

Urana Xuana bing kira taxugia New Testament mala mana Mato Xuana Papua Niu Gini. Mato xuana bing xuaxua bila lipu 1250 daharua mana, saing titidinga wa probinsia Morobe. Wa tek rubinia liwe mana Morobe Madang tang ragudinga.

Maluxu mana xailongga li haruanga teladi duwa bu hauli lipudi daxap xabianga mana Urana Xuana. Xailong taining tainina ungguti mana haruangua harua monga mana lipu buningama, saing baxanga mana namua bung xailonginoa. Haruanga tuandi duwa xauna.

Etua mana hataindi, haruanga toxondi duwa. Mana teladi, haruangua mogu naxuyanga taininau wa mana long teladi duwa. Xumana duwa mana Matyu, Mak, Luk, Yon. Haruanga teladi duwa hawa, teladi dibaxanga Xailong Muganga long baruamta haruanga sok mana. Teladi dibaxanga haruangadi namuxidingdi.

Xailongdi Yadingdi duwa mana xailong long mugamugangamdi. Yadingdi duwa mana Mang Xuana xauna.

Long kimuamdi bing Haruangadi Namuxidingdi xaung Haruanga Sabangadi duwa. Dibaxanga haruangadi namuxidingdi xaung dahauli lipudi ba disai xabianga mana Urana Xuana.

English Preface

Urana Xuana is a translation of the New Testament into the Mato language of Papua New Guinea. The Mato live on the northern coast of Morobe Province. There are approximately 1250 speakers.

This book includes several extra features designed to help the reader better understand the message of the New Testament. Each book has an introduction that tells a little bit about the author, and explains the situation that caused the book to be written. Parallel passages are noted after section headings, especially in the Gospels. Cross references are placed at the bottom of the page with the verse that is being cross-referenced in bold print. Abbreviations used in the parallel passage references and cross references can be found on the following pages. The Tok Pisin titles are also included. At the end of the book are a key terms glossary, a topical index, and a set of photos and maps.

Xailong Haundi Duwa
Xailong Mugangadi Yadingdi

Unggutinga	Stat
Xapdi Muli	Kisim Bek
Lipu Hananiangam Oxatanoa	Wok Pris
Titinga	Namba
Hanaunaunga	Lo
Yosua	Josua
Toxondi	Hetman
Rut	Rut
1 Samwel	1 Samuel
2 Samwel	2 Samuel
1 Xaitamoxi	1 King
2 Xaitamoxi	2 King
1 Naxuyanga	1 Stori
2 Naxuyanga	2 Stori
Esra	Esra
Niamaya	Nehemia
Esta	Esta
Yop	Jop
Olaidi	Buk Song
Runginga Xai	Sindaun
Lipu Xabiangam	Saveman
Solomon Olainoa	Solomon
Aisaya	Aisaia
Yeremaya	Jeremaia
Tang	Krai
Esekiel	Esekiel
Danyel	Daniel
Hosea	Hosea
Yoel	Joel
Amos	Amos
Obadaya	Obadia
Yona	Jona
Maika	Maika
Nahum	Nahum
Habakak	Habakuk
Sepanaya	Sefenaia
Hagai	Hagai
Sekaraya	Sekaraia
Malakai	Malakai

Xailongdi Yadingdi Duwa Rimamo

Matyu ... Mt
Mak ... Mk
Luk ... Lk
Yon ... Yn
Aposel ... Ap
Rom ... Ro
1 Korin ... 1 Ko
2 Korin ... 2 Ko
Galesia ... Ga
Epasas ... Ep
Pilipai ... Pi
Kolosi ... Kl

1 Tesalonaika ... 1 Ts
2 Tesalonaika ... 2 Ts
1 Timoti ... 1 Ti
2 Timoti ... 2 Ti
Taitas, Pailimon ... Tai, Pai
Hibru ... Hb
Yems ... Ye
1 Pita, 2 Pita ... 1 Pt, 2 Pt
1 Yon, 2 Yon, 3 Yon, Yut ... 1 Yn, 2 Yn, 3 Yn, Yt
Hatanga Masok ... HM

Xailongga li naxuya mana Urana tongtongia axamandi xaung mogu Ebraham bakbagindi ba disok lipuxindi. Tauxu xailongga li ba,
Unggutinga

Namua Dibung Xailongga Li

Lipu buningama bung xailonginoa bu naxuya mana Urana tongtongia axamandi xaung waxata rangua bakbak tela baru xaung axamandi sok manadi. Naxuyangua ungguti mana lipua Adam ila ila laing Ebraham ila laing Yekop, saing sup mana Yekop garanoa Yosep matianoa mana Isip.

Xailongga li hatanga Urana bo ba rung rangua lipudi baru. Hatanga ba daxangadi lipudi ditongtongiadi ba duwa maringina Urana maxania ding longgalo didoa. Nabu lipudi disu mana ding murungadinga, dahanggalangia axamandi. Daxanga taininau ing ganina—daxangua Urana tongtongia, Yesu Kristo baing. Bungina tawaxata rangua Urana, baing ina naga, tarung xai rangua Urana.

Lipu Buningama

Lipu buningama bung yanoa mana xailongga li te, ne lipu xabiangam xumana dahatum ba Moses bung, bila dahatum ba bung xailong 5 dungguti Urana Xuang Mugamugangama (Unggutinga, Xapdi Muli, Lipu Hananiangam Oxatanoa, Titinga xaung Hanaunaunga). Axadi li disok niani xumana muga mana Moses sok, binabu naxuyangadi li ing sibunadi te, lungudi saing bungdi mari. Niania bung mosi mana xabia te, bila liwe mana 1500 BC xaung 1230 BC.

Haruanga Tuandi

- Mugamugau sibuna *(1:1–11:26)*
  - Unggutinga *(1:1–2:3)*
  - Adam Ip tang duwa Iden *(2:4-25)*
  - Adam Ip tang diyamu Urana *(Hataina 3)*
  - Kubolu diana tubu *(4:1-16)*
  - Ken bakbagindi *(4:17-26)*
  - Adam bakbagindi *(Hataina 5)*
  - Urana ayangana mana tongtongia lipudi *(6:1-8)*
  - Silinga sabanga *(6:9–9:29)*
  - Numanumadi disok *(10:1–11:26)*
- Isrel mugangading mugamugangamdi *(11:27–50:26)*
  - Ebraham walinganoa *(11:27–25:11)*
  - Ismael bakbagindi *(25:12-18)*
  - Yekop walinganoa *(25:19–35:29)*
  - Iso bakbagindi *(36:1–37:1)*
  - Yosep walinganoa *(37:2–50:26)*

Unggutinga

1 Mugamugau sibuna, Urana tongtongia sabaluna xaung titi.
2 Titia babung te, xola mana axamang tela. Labiana kaukau miawa ubuna, saing Urana Aningonoa tangaxa etua'm tek ubuna.

3 Baing Urana harua ba, "Lulianoa sok," baing luliana sok.✡

✡ **1:3** 2 Korin 4:6

4 Urana bagu ba luliana xai. Baing hata luliana xaung labiana.
5 Urana uxu luliana ba, “Xaidap,” saing uxu labiana ba, “Yambong.”
Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap taininauba.

6 Baing Urana harua ba, “Ganangana sok lia mana langa bu hata langdi.”✡
7 Baing Urana tongtongia ganangana saing hata lang hawama xaung lang etuama. Sok bila ba.
8 Urana uxu ganangana ba, “Sabaluna.”
Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap luwauba.

9 Baing Urana harua ba, “Langa wa hawa sabalunia gugunia mana long taininau bu long mamasana sok.” Baing sok bila ba.
10 Urana uxu long mamasana ba, “Titi,” saing uxu lang guguniangama ba, “Tek.” Baing Urana bagu saing yaha mana.
11 Baing Urana harua ba, “Titia libu axamang xangxana disok: angingadi xaung xuyadingdi, xaung xaidi xaung maradingdi, taining tainina disu mana xadingdi.” Baing sok bila ba.
12 Titia libu axamang xangxana disok: anginga xaung xuyadingdi, xaung xaidi maradingdi, taining tainina disu mana xadingdi. Baing Urana bagu ba xai.
13 Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap tuwauba.

14 Baing Urana harua ba, “Luliandi disok sabalunia bu dahata xaidap xaung yambong. Namuxidingdi bing dahatanga nianigesakdi xaung xaidapdi xaung nianidi.
15 Lulianadi disina sabalunia bu disaxaxanga titia.” Baing sok bila ba.
16 Baing Urana tongtongia luliang sabanga luwa, luliang sapsambagiak wasa mana xaidaba xaung luliang kaxukana wasa mana yambonga. Tongtongia hatungdi xauna.
17 Baing Urana tadi sabalunia bu disaxaxanga titia,
18 duwasa mana xaidaba xaung yambonga, xaung bu dahata luliana xaung labiana. Baing Urana bagu ba xai.
19 Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap luwadi luwadiuba.

20 Baing Urana harua ba, “Tega baxagi mana asaxa walingam xangxana. Mangdi disok doti makisi sabalunia etua’m titia.”
21 Binabu Urana xap masok asaxa tekkam sabangadi xaung asaxa tekkam xangxang teladi dibaxagi mana tega, disu mana xadingdi, xaung mang xangxana, disu mana xadingdi. Baing Urana bagu ba xai.
22 Baing Urana sina guxama nadi. Harua ba, “Axapsaxi asok xumana saing abaxagi mana tega. Mangdi xauna disok xumana titia.”
23 Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap luwadi luwadi hiliadingauba.

24 Baing Urana harua ba, “Asaxa xangxana disok titia, disu mana xadingdi: morudi, asaxadi dahaxa mua titia, xaung abungindi, disu mana xadingdi.” Baing sok bila ba.
25 Urana tongtongia asaxa abunginadi disu mana xadingdi, xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia, disu mana xadingdi. Baing Urana bagu ba xai.
26 Baing Urana harua ba, “Tatongtongia lipudi disok bila kira sibura li. Bing duwa etua mana song tekkamdi xaung mang sabalunamdi, etua mana morudi xaung titi longgalo xaung axamang longgalo dahaxa mua titia.”

✡ **1:6** 2 Pita 3:5

27 Binabu Urana tongtongia lipudi disok bila ing sibuna,
maxuna, tongtongiadi disok bila ina,
tongtongiadi lup haing.✡

28 Baing Urana sina guxama nadi. Harua ba, “Axapsaxi asok xumana. Abaxagi mana titia saing awa etua mana. Awa etua mana song tekkamdi xaung mang sabalunamdi xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia.”
29 Baing Urana harua ba, “Bagu ngasina anginga xuyanam longgalo duwa titia nang xaung xai maranam longgalo nang. Bagula duwa angiaimdi.
30 Baing asaxa titiam longgalo, mang sabalunam longgalo xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia—ngasina tatubang xaung xailong gamatang longgalo nadi. Bagula duwa angiadingdi.” Baing sok bila ba.
31 Urana bagu axamang longgalo tongtongiadi, saing xai sibuna.
Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap tuwa tuwauba.

2

1 Baing ina naga, Urana tongtongia sabaluna xaung titi masup, xaung axamang longgalo duwa maluxu manadi.
2 Xaidap 7 Urana bagu oxatandi tuxudi ba disup, baing yagua mana xaidapka 7 mana oxatandi.✡
3 Binabu Urana sina guxama mana xaidapka 7, mogu maina, namua na xaidapka yagua mana oxatang longgalo tuxudi bungina tongtongia axamandi.

Urana Tongtongia Lup Haing

4 Naxuyanga li baxanga bungina sabaluna xaung titi disok, bungina TOXORATAMONA*

5 Muga bing xai xaung tatubang disok teguyu, namua na TOXORATAMONA Urana sina kuya mari titia teguyu saing lipu tela wa teguyu bu tuxu oxatua titia.
6 Ning uxua haing titia bu titi longgalo langiding.
7 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia lipua mana titi gagabinoa. Yubua yang walingama maluxu yungxang gininginia, saing lipua sok lipu walingama.✡
8 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia umanga tela sanga karagia, mana long tela yanoa Iden. La ba ta lipua tongtongia ba.
9 Baing TOXORATAMONA Urana libu xai xangxana disok titia, bagungadinga (da)xai sibuna xaung daxai mana xangingua. Maluxu mana umanga baguba xai luwa duwa: xaiya sina walinga✡ xaung xaiya sina xabianga mana xai xaung diana.
10 Lang tela luki masok sangua titia Iden ba sina langa na umangua. La ba maxania hata gatung luwa luwa.
11 Gatung mugamugangama yanoa Pison. Hokhogia maluxu titia Habila, titia gol wa mana ba.
12 Baing gol ba xai sibuna. Delium xaung oniks† duwa la ba xauna.

✡ **1:27** Unggutinga (Stat) 5:1-2; Matyu 19:4; Mak 10:6 ✡ **2:2** Hibru 4:4,10; Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:11 * **2:4** Mana Hibru xuana dibung Urana yanoa bila li: YHWH. Ne hatata lipu tela xabia yaya ba waxungtuanoa te. Lipu teladi duxu yaya ba *Yawe*. Ne mugamugau ma, Hibrudi diti yaya ba sibuna, binabu dibili lipudi ba duxu. Dibung xailongia, ne suxungudingdi duxu yaya tela namuxinoa TOXORATAMONA. Kimuya, Yesu lipuxindi dinaxu mana ba disu mana kubolua ba, duxugia Urana yanoa bila ba. Binabu hatata tabung haruanga TOXORATAMONAbuninga sabangia bu tahatanga ba haruangua taxugia ba Urana yanoa mana Hibru xuana. Urana tongtongia titia xaung sabaluna. ✡ **2:7** 1 Korin 15:45 ✡ **2:9** Hatanga Masok 2:7, 22:2,14 † **2:12** Lipu xabiangamdi daxabia xai mana *delium* te. Teladi dahatum ba xai susunam tela samingang xai. Baing *oniks* siang giminak sabanggam tela, mugixing xangxana bila moxa babuna.

13 Gatung luwa yanoa Gihon. Hokhogia maluxu titia Kus.
14 Gatung tuwa yanoa Taigris, luki maluxu Asiria rubinia sanga karagia. Baing gatung luwa luwa yanoa Yupretis.
15 TOXORATAMONA Urana xap lipua saing ta umangia Iden bu tuxu oxatua titia saing wasa mana.
16 Baing TOXORATAMONA Urana bili lipua ba, “Ung sanga ba oxong xai marang longgalo umangia li,
17 ning labu oxong xai marandi mana xaiya sina xabianga mana xai xaung dianau tai. Namua na bungina oxong, maxuna bagula umati.”
18 Baing TOXORATAMONA Urana harua ba, “Xai te mana lipua ing ganina wa. Bagula ngatongtongia rianoa bu sok haulinganoa.”
19 Muga TOXORATAMONA Urana xap titia saing tongtongia asaxa xaung mang xangxana masup. Tauna, xapdi ma rangua lipua bu lungu yaya baru bagula uxudi. Baing baru yanta lipua uxudi bing ding yadingdi.
20 Lipua sina yayadi na moru longgalo, mang sabalunam longgalo xaung asaxa abunging longgalo. Ne riang tela ba hauli lipua te.
21 Binabu TOXORATAMONA Urana libu lipua kinu hadali. Kinuyu, baing xap rubing tela saing usiti yabanoa muli sanggia.
22 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia haing tela mana rubina xap sangua luba, saing xap ma rangua lipua.
23 Baing lipua harua ba, “Ina naga! Alaing riagu sibuna.

Tuanoa tuaguamdi,
xaung sangganoa sanggaguama.
Bagula ngauxu ba, ‘Haing’,
namua na Urana xap sangua Lup.”‡

24 Mana namua baguli lup tela yunga baungtibundi saing taga rangua haininoa, baing tang disok lipu taininau.✡
25 Baing lipua haininoa tang duwa mulang, ne tang memeyading te.

3

Lup Haing Diyamu Urana Haruanganoa

1 Moxa kubolung murakkama dali asaxa abunging longgalo TOXORATAMONA Urana tongtongiadi.✡ Ma rangua hainga saing xusunga ba, “Maxuna Urana biliangtang ba, ‘Labu axang xai marang longga duwa umangiau tai’?”
2 Baing hainga harua na moxua ba, “Tam sanga ba tam gaxang xai marandi umangia,
3 ning Urana harua ba, ‘Labu axang xai marandi mana xaiya li liwe umangiau tai, saing labu aringgu tai, nam tang gamati.’ ”
4 “Ne moxua harua na hainga ba, “Tegu. Bagula amati te.
5 Urana harua bila ba namua na xabia ba bungina axang maranoa bagula tang maxaimdi daxaxa ding, saing bagula axabia xai xaung diana, bila Urana xabia.”
6 Hainga bagu xaiya ba marandi (da)xai mana xangingua xaung gumanging sibuna, saing muruna mana xabiangua bagula sina na. Baing ina naga, xap saing xang. Saking sina (hataina) na ayuana, saing xang.
7 Baing tang maxading daxaxa ding, saing tang dibagu daxabia ba duwa mulang. Binabu dahatu xaiya pik londi, saing dahaxam mana kaukau dingtang sibuding.

‡ **2:23** Mana Hibru xuana, haruanga ‘lup’ bibinganoa bila haruanga ‘haing’. ✡ **2:24** Matyu 19:5; Mak 10:7-8; 1 Korin 6:16; Epasas 5:31 ✡ **3:1** Hatanga Masok 12:9, 20:2

8 Bungbung, longa xaringa, baing luba haininoa tang dilungu TOXORATAMONA Urana
haxa umangia, baing dihisa mana TOXORATAMONA Urana liwe mana xai umangamdi.
9 Ne TOXORATAMONA Urana wagi mana luba ba, “Uwa bi?”
10 Baing haxuya ba, “Ngalungung uhaxa umangia, saing ngamaxuwa namua na
ngawa mulang. Binabu ngahisa.”
11 Baing xusunga ba, “Gaxarea balaung ba uwa mulang? Oxong xai marana mana
xaiya ngabiliung mana ba?”
12 Luba harua ba, “Haingga ba usina ba wa rangua nga—ina sina xai marana nanga,
saing ngaxang.”
13 Saking TOXORATAMONA Urana xusunga hainga ba, “Uraxata ulibu bila ba?”
Hainga harua ba, “Moxua tuxu murak manga, saing ngaxang.”✡
14 Binabu TOXORATAMONA Urana harua na moxua ba, “Ulibu bila ba, binabu

“Mauxanganoa xapkung ganim liwe mana moru longgalo
xaung asaxa abunging longgalo!
Bagula uhaxa gamomia
saing bagula oxong gagap mana xaidap longgalo walingamia.
15 Baing bagula ngata bixua wa lia mana haing xaung ung,
xaung wa lia mana bakbaginoa xaung bakbagima,✡
bagula bakbaginoa taha toxoma,
saing bagula utaha king tambonga.”

16 Harua na hainga ba,

“Bagula ngalibu salak hayauxingama xapkung sok sabanga sibuna,
saing bagula uxunumia salak sabanga bungina uhayau garadi.
Murungama bagula sabanga mana ayuam,
ne bagula wa etua maung.”

17 Baing harua na lupka ba, “Ulungu hainima saing oxong xai marana ngabiliung
mana ba, ‘Labu oxonggu tai.’

“Mana namua ulibu bila ba, mauxanganoa xap titia,
bagula umakasa sibuna mana oxop angingua mana bu oxong,
mana xaidap longgalo walingamia.✡
18 Waxu ruxunamdi xaung tatubang diandi bagula disok umangama,
saing bagula oxong anginga abungindi.
19 Bagula salaksalaga xap ramramoma,
bungina oxop oxong angingua,
laing umati ugoxoya muli titia
ngatongtongiaung mana ba,
namua na uwa titi gagabinoa,
saing bagula ugoxoya mala mana titi gagabinoa muli.”

20 Luba Adam uxu haininoa Ip,* namua na sok lipu walingam longgalo bauding.
21 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia imang asaxa sangganamdi na Adam
haininoa tang saing sausaudi.

✡ **3:13** 2 Korin 11:3; 1 Timoti 2:14 ✡ **3:15** Hatanga Masok 12:17 ✡ **3:17** Hibru 6:8 * **3:20** *Ip* namuxinoa *walinga.*

22 Baing TOXORATAMONA Urana harua ba, “Bagu luba sok bila kiria tela, namua na
xabia xai xaung diana. Ne xai te nabu raria rimana saing kiri xai marandi mana
xaiya sina walinga. Nam xang bu wa bungingbunginalo.”✡
23 Binabu TOXORATAMONA Urana suka luba tang mala sangua Umanga Iden, ba ki
titia Urana tongtongia mana ba.
24 Suka luba mala masup, baing ta kerubimdi† Umanga Iden sanga karagia, xaung
ta waxang sabanga yap manandi bilikbiliga mana ba xukxugia sanga long longgalo
bu soxauti daxangua ila mana xaiya sina walingua.

4

Ken Ebal Tang

1 Adam kinu rangua haininoa Ip, baing gamona saing hayau gara lup tela. Harua
ba, “TOXORATAMONA hauli nga ngaxap* gara lup tela.” Binabu uxu ba Ken.
2 Kimuya hayau kixinginoa Ebal.
Tauna, Ebal sok lipu sipsip wasanganama, saing Ken sok lipu umangam(a).
3 Bunging tela Ken xap anginga umangam tela(di) ma hanania(di) mala rangua
TOXORATAMONA.
4 Baing Ebal xauna xap hananiangua ma—sipsibing matuaudi mututungading
oranamdi.✡ Baing TOXORATAMONA yaha mana Ebal xaung hananianganoa,
5 ne yaha mana Ken xaung hananianganoa te. Binabu Ken atin disala haringina
saing ramramonoa haring.
6 Baing TOXORATAMONA harua na Ken ba, “Baruta atim disala xaung ramramoma
haring?
7 Nabu ulibu xai, bagula ngaxapkung. Ne nabu ulibu xai te, bing kubolu diana yai
xalumia, ragung usok baing. Muruna ba xapkung, ning uhaxi bu udali.”
8 Xaidap tela Ken bala kixinginoa Ebal ba, “Tala umangia.” Tang duwa umangia,
baing Ken taha kixinginoa Ebal mati.✡
9 Baing TOXORATAMONA xusunga Ken ba, “Kixingima Ebal kabi?”
Haxuya ba, “Ngaxabia te. Baruta? Nga kixingigua lipuxing wasangama?”
10 Binabu TOXORATAMONA harua ba, “Uraxata bila ba? Ulungu! Kixingima sibinoa
wa titia ba wagi manga.✡
11 Titia xaxa suxungunoa ba nung kixingima sibunoa bungina mati rimamia.
Binabu hatata guxam dianoa xapkung. Titia ribaina maung.
12 Bungina uki titia, bagula ua te. Bagula uwa lipu yabam teguam xaung uhaxahaxa
mauli titia.”
13 Ken harua na TOXORATAMONA ba, “Mauxangana ngaxap li tubu buk manga.
14 Laku, hatata usuka nga sangua titia, saing bagula ngawa maxamia muli te. Bagula
ngawa lipu yabagu teguam xaung ngahaxahaxa mauli titia. Lipu gaxarea sok manga
bagula ung nga mati.”
15 Baing TOXORATAMONA harua na ba, “Tegu! Nabu lipu tela unggung, bing bagula
xap salaga dali ungia bila 7.” Baing TOXORATAMONA ta mogungua mana Ken, nam lipu
tela sok mana bu ung mati.
16 Binabu Ken ila sangua TOXORATAMONA maxanoa saing rung mana titia Nod.† Titia
ba wa Iden sanga karagia.

Ken Bakbagindi

✡ **3:22** Hatanga Masok 22:14 † **3:24** Hatata lipu tela xabia *kerubim* baraxinta te. Oxatadinga bing duwasa mana longga Urana iniadi. Lipu xabiangamdi dahatum ba duwa bila asaxa abungindi, ne rimang luwa kiding luwa xaung banggitongiding. * **4:1** Yaya *Ken* bibinganoa bila Hibru haruangua ‘xap’. ✡ **4:4** Hibru 11:4 ✡ **4:8** Matyu 23:35; Luk 11:51; 1 Yon 3:12 ✡ **4:10** Hibru 12:24 † **4:16** *Nod namuxinoa haxahaxa mauli.*

17 Ken kinu rangua haininoa, baing gamona saing hayau gara lup tela, yanoa Inok.
18 Baing Inok xapsaxi Irat. Irat xapsaxi Mehuyael. Mehuyael xapsaxi Metusael. Metusael xapsaxi Lamek.
19 Lamek yau haing luwa. Tela yanoa Ada saing tela yanoa Sila.
20 Ada hayau Yabal. Yabal bing adi duwa mana numa mokiamdi xaung adi moruamdi mugangadinga.
21 Kixinginoa yanoa Yubal. Yubal bing adi dahali hap xaung adi diyup panggeriang mugangadinga.
22 Sila xauna hayau gara lup tela, yanoa Tubal-Ken. Tongtongia axamang oxatamdi mana bras xaung ain. Tubal-Ken hamunganoa yanoa Nama.
23 Lamek harua na hainindi tang ba,

"Ada Sila, tang galungu nga to,
hainigudi axap haruangagua to.
Ngaung lipu tela namua na taha nga,
Gananung tela uda nga, binabu ngataha mati.
24 Lipu gaxarea ung Ken bing xap salaga dali inia 7,
ne nga ngaharua ba, lipu gaxarea ung nga, bing xap salaga dali inia 77."✡

Set Xaung Enos

25 Adam kinu muli rangua haininoa, baing hayau gara lup tela. Harua ba, "Urana sina gara tela muli nanga ba xap Ebal yabanoa, namua na Ken ung mati." Binabu uxu ba Set.‡
26 Set xauna garanoa, saing uxu ba Enos.
Mana bungina baguba lipudi dungguti disabu mana TOXORATAMONA, duxu yanoa.

5

Adam Bakbagindi

1 Adam bakbagindi bila li.

Bungina Urana tongtongia lipudi, tongtongiadi disok bila ina.✡
2 Tongtongiadi lup haing,✡ saing sina guxama nadi. Tongtongiadi laing sup, baing uxudi ba, "lipudi."

3 Adam nianindi 130, baing xapsaxi gara lup tela sok bila ing sibuna—maxuna sok bila ina. Uxu ba Set.
4 Adam wa niani 800 muli kimuya mana xapsaxi Set, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
5 Bila balau Adam nianindi 930, saing mati.
6 Set nianindi 105, baing xapsaxi Enos.
7 Set wa niani 807 muli kimuya mana xapsaxi Enos, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
8 Bila balau Set nianindi 912, saing mati.
9 Enos nianindi 90, baing xapsaxi Kenan.
10 Enos wa niani 815 muli kimuya xapsaxi Kenan, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
11 Bila balau Enos nianindi 905, saing mati.
12 Kenan nianindi 70, baing xapsaxi Mahalalel.

✡ **4:24** Matyu 18:22 ‡ **4:25** *Set namuxinoa haxek mana 'sina'.* ✡ **5:1** Unggutinga (Stat) 1:27-28 ✡ **5:2** Matyu 19:4; Mak 10:6

13 Kenan wa niani 840 muli kimuya mana xapsaxi Mahalalel, saing xapsaxi gara
teladi muli, lupdi xaung haingdi.
14 Bila balau Kenan nianindi 910, saing mati.
15 Mahalalel nianindi 65, baing xapsaxi Yaret.
16 Mahalalel wa niani 830 muli kimuya mana xapsaxi Yaret, saing xapsaxi gara
teladi muli, lupdi xaung haingdi.
17 Bila balau Mahalalel nianindi 895, saing mati.
18 Yaret nianindi 162, baing xapsaxi Inok.
19 Yaret wa niani 800 muli kimuya mana xapsaxi Inok, saing xapsaxi gara teladi
muli, lupdi xaung haingdi.
20 Bila balau Yaret nianindi 962, saing mati.
21 Inok nianindi 65, baing xapsaxi Metusela.
22 Inok haxa rangua Urana 300 niani muli kimuya mana xapsaxi Metusela, saing
xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
23 Bila balau Inok nianindi 365.
24 Inok haxa rangua Urana, ning Urana xap mala, binabu lipudi dibagu muli te.✡
25 Metusela nianindi 187, baing xapsaxi Lamek.
26 Metusela wa niani 782 muli kimuya mana xapsaxi Lamek, saing xapsaxi gara
teladi muli, lupdi xaung haingdi.
27 Bila balau Metusela nianindi 969, saing mati.
28 Lamek nianindi 182, baing xapsaxi gara lup tela.
29 Baing harua ba, “Bagula tatua makasangaroa xaung salaga taxap mana titia li
Toxoratamona sina guxam diana na. Binabu uxu ba Noa.*
30 Lamek wa niani 595 muli kimuya mana xapsaxi Noa, saing xapsaxi gara teladi
muli, lupdi xaung haingdi.
31 Bila balau Lamek nianindi 777, saing mati.
32 Noa nianindi 500, baing xapsaxi Siem, Ham, Yapet tung.

6

Kubolu Diandi Ditubu Buk

1 Bungina lipudi dungguti disok xumana titia, saing dahayau nanuhangidingdi.
2 Adi duwa bila Urana* dibagu ba lipudi nanuhangidingdi gumangiding sibuna.
Baing daxap baruamtadi sanga mana murungadingdi, saing diyaudi.
3 Baing Toxoratamona harua ba, “Aningogua sina walinga ba bagula wa rangua
lipudi bungingbunginalo te, namua na ding axamang titiamdi. Bagula nianidingdi
didali 120 te.”
4 Nepildi✡ duwa titia mana bungina baguba xaung kimuya xauna. Mana bungina
baguba, adi duwa bila Urana dikinu rangua lipudi nanuhangidingdi, saing dahayau
garadi. Lipuadi ba mugauamdi haringiding sibuna haungingia, saing ramramoding
sabanga(di).
5 Toxoratamona bagu ba lipudi kuboluding diandi ditubu buk titia, saing bagu
ba hatumingading longgalo muruding mana axamang diana bungingbunginalo ing
ganina.
6 Baing Toxoratamona ayangang sibuna ba tongtongia lipudi titia, saing gamona
mauxana buk.

✡ **5:24** Hibru 11:5; Yut 14 * **5:29** Mana Hibru xuana, haruanga *Noa* bibinganoa bila haruanga ‘tatua makasangua’. * **6:2** *Adi duwa bila Urana*—Haruanga li harua mana aningoningodi, adi sanggadingdi te. Duwa bila Urana bila ba. Lipu xabiangam xumana dahatum ba namuxinoa mana haruanga li bing Urana uleginamdi. ✡ **6:4** Titinga (Namba) 13:33

7 Binabu TOXORATAMONA harua ba, “Bagula ngasisia axamang longgalo ngatongtongiadi sangua titia—lipudi xaung asaxadi xaung asaxadi dahaxa mua titia xaung mang sabalunamdi. Namua na ayangagu sibuna ba ngatongtongiadi.”
8 Ne TOXORATAMONA yaha mana Noa.

Noa

9 Noa naxuyanganoa bing bila li. Noa lipu maringina. Liwe mana lipudi mana bungina baguba, xola mana kubolu diana. Noa haxa rangua Urana.
10 Noa garang tuwa, yadingdi bing Siem, Ham xaung Yapet.
11 Ne lipu titiamdi didoa sibuna Urana maxania, saing titia baxagi mana lipudi kuboluding dudunamdi.
12 Urana bagu lipu titiamdi, saing bagu didoa sibuna, namua na ding longgalo kuboludingdi didoa buk.
13 Binabu Urana harua na Noa ba, “Ngahau hatumingagua ba ngasahi lipu longgalo, namua na dilibu titia baxagi mana kuboluding dudunamdi. Maxuna bagula ngahanggalangiadi xaung titi(a).”
14 “Utongtongia waga sabanga tela mana xaiya goper†. Utongtongia numa lundi maluxu mana, saing usami xasu tagangama lunia xaung ubunia.
15 Utongtongia bila li: Maxaxayanganoa bing 135 mita, tubunganoa bing 22 mita, xaung maxaxayanganoa mahaing bing 13 mita.
16 Utongtongia uronganoa mana, ne uyunga ganangana wa hawa mana laing rubunganoa bila mita hataina. Utongtongia xalua waga rubinia, saing utongtongia saxuming tuwa maluxu mana—hawama, liama, xaung etuama.
17 “Ulungu to. Bagula nga ngaxap silinga sabanga masok titia bu hanggalangia axamang walingam longgalo hawa sabalunia, axamang yagangam longgalo. Axamang longgalo duwa titia bagula dimati.
18 Ne bagula ngahau haruangua ranguaung. Baing bagula uluxu wagia—ung xaung garamdi, hainima, xaung garamdi hainidingdi.
19 Baing oxop asaxa luwa luwa mana asaxa xangxang longgalo maluxu wagia, moning tela xaung hagaxang tela. Oxopdi mala ranguaung bu duwa.
20 Luwa luwa mana mang longgalo xaung asaxa longgalo, xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia. Ding bagula dima ranguaung bu duwa.
21 Baing ung (g)oxop anginga xangxana mala ranguaung, saing uhaxurudi wagia, bu disok angingadi mang xaung mading.”
22 Noa libu bila ba. Libu axamang longgalo Urana tabina ba.✡

7

Silinga Kau Titia

1 Baing TOXORATAMONA harua na Noa ba, “Uluxu wagia, ung xaung bakbagim longgalo, namua na ngabagung ganim umaring liwe mana lipu titiam longgalo.
2 Oxop moning 7 xaung hagaxang 7 mana asaxa sigixingam* xadingdi ranguaung. Baing asaxa sigixinga teguamdi bing oxop luwa luwa, monina xaung hagaxana.
3 Bila balau mana mang xadingdi, oxop moning 7 xaung hagaxag 7. Ulibu bila ba bu garadingdi disok xumana titia kimuya.
4 Xaidap 7 disup to, baing bagula ngasoxi kuya mari titia laing xaidap 40 (xaung) yambong 40 (disup). Bagula ngasahi axamang titiam longgalo ngatongtongiadi.”
5 Baing Noa libu axamang longgalo TOXORATAMONA tabina ba.

---

† **6:14** *xaiya goper*—Xaiya na bila li lipu mugauamdi daxaibia, ne lipu hatatam xabiangamdi daxabia te. ✡ **6:22** Hibru 11:7 * **7:2** *asaxa sigixingam*—Asaxadi bagudi li asaxadi Urana harua ba sanga mana hananiangua xaung angingua. Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 1-7.

6 Noa nianindi 600 bungina silinga sabanga sok titia.
7 Baing ina naga, Noa gabu garandi, haininoa xaung dingtung hainidingdi diluxu wagia bu silingua xapdi te.✡
8 Asaxa sigixingamdi xaung asaxa sigixinga teguamdi, mangdi, xaung asaxadi dahaxa mua titia,
9 luwa luwa mana monindi xaung hagaxandi, ding dahaing wagia mala rangua Noa, bila Urana tabina Noa ba.
10 Xaidap 7 disup, baing silingua sok titia.
11 Bungina Noa nianindi 600, mana xaidap 17 mana sobak luwa, mana xaidapka ba titia xaxaina saing lang maxandi sililiga mahaing, saing sabaluna xaluxindi daxaxa ding.✡
12 Baing kuya sabanga mu titia laing xaidap 40 yambong 40.
13 Mana xaidapka baguba Noa gabu garang tuwadi Siem, Ham xaung Yapet, digabu haininoa xaung dingtung hainidingdi diluxu wagia.
14 Baing asaxa abungindi, xading longgalo, morudi, xading longgalo, asaxadi dihaxa mua titia, xading longgalo, mangdi xading longgalo, xaung bina banggitonggamdi xading longgalo, ding dahaing wagia mala ranguadi.
15 Luwa luwa mana asaxa walingam longgalo dahaing wagia mala rangua Noa.
16 Asaxadi diluxu bing monindi xaung hagaxandi mana asaxa walingam longgalo, bila Urana tabina Noa ba. Dahaing masup, baing ina naga, TOXORATAMONA riba waga xaluxinoa.
17 Xaidap 40 silingua sok sok titia. Baing langa dudu mahaing saing xuru wagua mahaing etua sibuna mana titia.
18 Langa dudu mahaing sabanga sibuna saing dali titia, saing wagua oti etua'm lang ubunoa.
19 Langa dali titia haringing sibuna laing kau bimbi sabanga longgalo.
20 Langa dudu mahaing saing dali bimbi longgalo laing suana bila 6 mita.
21 Axamang walingam longgalo etua mana titia dimati—mangdi, morudi, asaxa abungindi, asaxa longgalo dahaxa mua titia, xaung lipu longgalo.
22 Axamang longgalo duwa etua mana titi mamasana, adi longgalo diyaga yang walingama yungxadingia ba, dimati.
23 Urana sisia axamang walingam longgalo sangua titia—lipudi xaung asaxadi xaung asaxadi dahaxa mua titia xaung mang sabalunamdi. Ding longgalo disup sibuna. Noa ing ganina wa, gabu adi duwa rangua wagia ba.
24 Silinga sabangua dali titia laing xaidap 150.

8

Silingua Xaya

1 Ne Urana hatumia Noa muli xaung asaxa abungindi xaung morudi duwa rangua wagia. Baing libu yanga yubua titia, saing langa xaya xaya mari.
2 Lang maxandi xaung sabaluna xaluxindi diriba ding, saing kuya sabalunam sabangua moti.
3 Langa xaya xaya mari. Xaidapka 150 disup,
4 baing ina naga, mana xaidap 17 mana sobak 7 wagua taga mana bimbi tela mana titia Ararat.
5 Langga xaya xaya mari laing sobak 10. Baing mana xaidap mugamugangama mana sobak 10 bimbiadi disok sabasabia.
6 Xaidap 40 disup, baing Noa xaxa suanga tongtongia wagia,
7 saing soxi okok tela mala. Ila ma laing langa mamasa titia.

✡ **7:7** Matyu 24:38-39; Luk 17:27 ✡ **7:11** 2 Pita 3:6

8 Baing soxi baxaliku mala, bu bagu nabu langa mamasa titia.
9 Ne baxaliku bagu long tela ba yagua te, namua na langa baxagi mana long
longgalo. Binabu goxoya ma muli rangua wagia. Ta rimanoa masok saing xap
baxaliku muli maluxu wagia rangua.
10 Ragu xaidap 7 muli, baing soxi baxaliku mala muli.
11 Bungbung sibuna baing baxaliku goxoya ma muli, taranga xaiya olip long haun
tela suxungunia! Baing ina naga, Noa xabia ba langa maxa ba.
12 Ragu xaidap 7 muli, baing soxi baxaliku mala muli. Ning bungina li, goxoya ma
rangua muli te.
13 Noa nianindi 601, baing mana xaidap mugamugangama mana sobak mugamu-
gangama mana niani baguba, langa mamasa titia. Baing Noa xaxa uronga hataing
tela saing bagu ba titi ubunoa mamasa.
14 Xaidap 27 mana sobak luwa titia mamasa masup.
15 Baing Urana harua na Noa ba,
16 "Uri mala sangua wagua, ung gugabu hainima xaung garamdi digabu hainid-
ingdi.
17 Oxop asaxa walingam longgalo duwa ranguaung mari—mangdi xaung asaxadi
xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia. Oxopdi mari bu dibaxagi titia, xaung
daxapsaxi disok xumana titia."
18 Binabu Noa ri mala, gabu garandi xaung haininoa xaung dingtung hainidingdi.
19 Baing asaxa abunging longgalo, moru longgalo, mang longgalo, xaung asaxa
longgalo dahaxa mua titia, ding diri mala sangua wagua, dahaxa bakbak mari.
20 Baing Noa tongtongia kabukabu hananiangam tela ba hanania na TOXORATAMONA.
Baing xap asaxa sigixingam* teladi xaung mang sigixingam teladi, saing taudi mana
ba hananiadi na TOXORATAMONA.
21 Bungina TOXORATAMONA yuyu samisami ba, bing yaha mana hananianua.
Baing harua na ing sibuna ba, "Labu ngahanggalangia titia muli bu haxuya lipudi
kuboluding diandiu tai. Heku hatumingadingdi dibaxagi mana kubolu diandi mana
bungina duwa garauyu. Xauna, labu ngahanggalangia axamang walingamdi muliu
tai, bila ngalibu hatata ba.

22 "Mana bungina titia wauyu,
bunging umangama xaung xauyangama,
bunging xaringana xaung salianoa,
bunging xaidapkam xaung kuyam,
yambong xaung xaidap,
bagula disup te."

9

Urana Hau Haruanga Rangua Noa

1 Baing Urana sina guxama na Noa xaung garandi, harua ba, "Axapsaxi asok
xumana, saing abaxagi mana titia.✡
2 Maxuwanga sabanga bagula xap asaxa longgalo mana namua ang. Asaxa titiam
longgalo, mang sabalunam longgalo, asaxa longgalo dahaxa mua titia xaung song
tekkam longgalo bagula dimaxuwang. Ngatadi rimaimia.
3 Axamang walingam longgalo, axamandi dima dila, ding longgalo bagula duwa
anginga mang. Bila muga ngasina xauyangadi nang, hatata ngasina axamang
longgalo nang.

* **8:20** Ubagu haruanga hawama wa Unggutinga (Stat) 7:2. ✡ **9:1** Unggutinga (Stat) 1:28

4 “Ning labu axang asaxa mututungang sibinamgu tai. Siba bing walinga namu.
5 Baing maxuna lipua sibinoa haxuyanganoa nabu tela ung. Bagula ngata asaxua haruangia mana. Xauna, bagula ngata lipua haruangia, nabu ung lipu tela mati.

6 “Lipu gaxarea ung lipu tela mati,
ing sibuna bagula mati lipudi rimadingia,
namua na Urana tongtongia lipudi disok bila ing sibuna.”✡

7 Ne ang ba, axapsaxi asok xumana, abaxagi mana titia saing asok xumana mana.”✡
8 Baing Urana harua na Noa gabu garandi ba,
9 “Alungu to. Hatata nga ngahau haruangua ranguang xaung bakbagindi disok kimuya,
10 xaung axamang walingam longgalo duwa ranguang—mangdi, morudi, asaxa abungindi, xaung adi disok sangua wagua ranguang—axamang walingam longgalo duwa titia.
11 Ngahau haruangua ranguang bila li: Bagula axamang walingam longgalo dimati silingia muli te. Bagula silinga tela muli sok ba hanggalangia titia te.”
12 Baing Urana harua ba, “La li mogunga mana haruangua ngahau liwe makira xaung liwe mana axamang walingam longgalo duwa ranguang. Haruanga li bagula wa rangua lipu longgalo dima kimu mang.
13 Ngata moxa babuna mugabia, saing bagula wa mogunga mana haruangua ngahau liwe manga xaung axamang titiamdi.
14 Bunging bungina ngasina mugapdi dikau titia xaung dibagu moxa babunoa maluxu mugapdi,
15 bagula ngahatumia muli haruangua ngahau liwe manga xaung ang xaung asaxa walingam longgalo. Bagula langadi disi muli bu dahanggalangia axamang walingamdi te.
16 Bunging bungina moxa babuna wa mugabia, bagula ngabagu saing ngahatumia muli haruanga bungingbunginaloama ngahau liwe mana Urana xaung asaxa walingam longgalo duwa titia.”
17 Baing Urana harua na Noa ba, “Alali mogungua mana haruangua ngahau liwe manga xaung asaxa walingam longgalo duwa titia.”

Noa Garandi

18 Noa garang tuwa disok sangua wagua yadingdi bing Siem, Ham xaung Yapet. (Ham Kenan tibuna.)
19 Gara tuwadi ba Noa garandi, saing lipu longgalo etua mana titia li disok mana dingtung.
20 Noa lipu umangam, ina lipu mugamugangam mana xuma wain umanganoa.
21 Bunging tela nung wain tela saing kakahana. Baing kinu mulang maluxu numang mokiamia.
22 Baing Ham, Kenan tibuna, bagu tibung mulanginoa, binabu sok mala saing baxanga na sabangandi.
23 Saking Siem Yapet tang daxap imanga saing doxoxi disui ubudingia mala numa mokiamia, saing daxabubua tibuding mulanginoa. Bungina dilibu bila ba, dibagu halianga bu dibagu tibuding mulanginoa te.
24 Bungina Noa baguti saing hatuminganoa xai muli, saing lungu ba baru kubolunta garang kimuama libu mana,
25 bing harua ba,

✡ **9:6** Unggutinga (Stat) 1:26; Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13 ✡ **9:7** Unggutinga (Stat) 1:28

"Mauxanganoa bing xap Kenan!
Bagula wa lipu oxata olanggam sibuna mana sabangandi."

26 Baing harua xauna ba,

"Taiti TOXORATAMONA yanoa, Siem Urana inia!
Kenan bagula wa lipu oxata olanggam mana Siem.
27 Ngaxusunga Urana ba libu Yapet titinoa tubu,
xaung ba libu bakbagindi dirung xai rangua Siem bakbagindi,
xaung ba Kenan wa lipu oxata olanggam mana."

28 Kimuya mana silingua Noa wa niani 350.
29 Noa nianindi disok 950, baing mati.

10

Numanumadi Bakbagidingdi

1 Noa garang tuwadi Siem, Ham xaung Yapet, bakbagidingdi bila li. Daxapsaxi gara xumana kimuya mana silingua.

Yapet Bakbagindi

2 Yapet garang lupdi bing: Gomer, Megok, Madai, Yaban, Tubal, Mesek xaung Tiras.
3 Gomer garang lupdi bing: Askenas, Ripat xaung Togarma.
4 Yaban garang lupdi bing: Elisa xaung Tasis. Kitdi xaung Dodandi disok mana Yaban xauna.
5 (Bakbakkadi li disok lipu tekkamgadi dila dirung mauli mana titidinga tek rubinia mutumutia. Bakbak taining tainina xuading, bakbagiding xaung numanumading.)

Ham Bakbagindi

6 Ham garang lupdi bing: Kus, Isip*, Put xaung Kenan.
7 Kus garang lupdi bing: Seba, Habila, Sapta, Rama xaung Sapteka.
Rama garang lupdi bing: Seba xaung Dedan.

8 Kus garang lup tela muli yanoa Nimrot. Ina lipu mugamugangam mana titia sok lipu haungingam haringina.
9 Ina lipu idangam haringina TOXORATAMONA maxania. Namua naga daharua ba, "Lipua li bila Nimrot, lipu idangam haringina TOXORATAMONA maxania."
10 Long sabanggadi wa xatamoxi manadi muga bing: Babel, Erek, Akat xaung Kalne. Long sabanggadi ba duwa titia Sinar.
11 Sauya titia ba saing ila titia Asiria, saing tongtongia long sabanggadi li: Ninibe, Rehobotir, Kala
12 xaung Resen, long sabangga wa liwe mana Ninibe xaung Kala.

13 Isip tibuna mana bakbakkadi li mugangadinga: Lutdi, Anamdi, Lehapdi, Naptudi,
14 Patrusdi, Kasludi (Pilistiadi disok manadi) xaung Kaptordi.
15 Kenan bakbakkadi li tibuding: Saidon garang matuaua, Hitdi,
16 Yebusdi, Amordi, Girgasdi,
17 Hibdi, Arkdi, Sindi,
18 Arbatdi, Semardi xaung Hamatdi.

Kimuya Kenan bakbaging taining tainina dila hataing hataina.

* **10:6** *Isip*—Mana Hibru xuana dibung Isip yan tela *Misraim*.

19 Titi raguna Kenan dirung mana ba ungguti mana long sabangga Saidon saing ila
bila long sabangga Gerar laing long sabangga Gasa. Baing ragudinga xugia bila long
sabanggadi Sodam, Gomora, Adma xaung Seboyim laing long sabangga Lasa.
20 Bakbakkadi ba Ham garandi. Bakbak taining tainina bakbagiding, xuading,
tititding xaung numanumading.

Siem Bakbagindi

21 Siem Yapet sabanganoa, saing garang lupdi xauna. Siem Eberdi mugangadinga.

22 Siem garang lupdi bing: Elam, Asur, Arpaksat, Lud xaung Aram.
23 Aram garang lupdi bing: Us, Hul, Geter xaung Mas.
24 Arpaksat Sela tibuna, saing Sela Eber tibuna.
25 Eber garang lup luwa: Tela yanoa Pelek, namua na bungina wa lipu titiamdi dutu
ding. Kixinginoa yanoa Yoktan.
26 Yoktan garadi bagudi li tibuding: Almodat, Selep, Hasarmabet, Yera,
27 Hadoram, Usal, Dikla,
28 Obal, Abimael, Seba,
29 Opir, Habila xaung Yobap. Ding longgalo Yoktan garandi.

30 Titia bakbakkadi li duwa mana, raguna ungguti long sabanggaga Mesa ila bila
Separ, wa mana xaxagandi duwa karagia.
31 Bakbakkadi ba Siem garandi. Bakbak taining tainina bakbagiding, xuading,
tititding xuang numanumading.

32 Bakbakkadi ba disok mana Noa garandi. Suxingadingdi bila ba, numanumad-
ingdi bila ba. Mana bakbakkadi ba, numanuma longgalo disok manadi saing dila
dirung mauli mana titi longgalo kimuya mana silinga sabangua.

11

Numa Maxaxayam Sibuna Babel

1 Muga lipu titiam longgalo xuading taininau, haruanga tela te.
2 Lipudi dila dila duwa karagia, baing disok mana goma sabanga tela wa titia Sinar,
saing dirung la ba.
3 Baing daharua na ding ba, “Ama, tatongtongia birikdi, tataudi yabia bu daharing.”
Binabu ditongtongia axamandi birigia. Ditongtongia saingia te. Baing ditaga birikdi
mana kolta. Ditaga mana simen te.
4 Saking daharua ba, “Ama, tatongtongia long sabanga tela nakira xaung numa
maxaxayam tela haing mala laing sok taxa sabalunia. Bila balau bagula ramramora
sabanga, nam tasup mala mana titi longgalo hataing hataina.”
5 Baing Toxoratamona ri ma ba bagu long sabangga xaung numa maxaxaya lipu
titiamgadi ditongtongia.
6 Baing Toxoratamona harua ba, “Lipadi li bakbak taininau xuading taininau.
Nabu dungguti ba dilibu bila li, bing bagula dilibu axamang longgalo dahau
hatumingadinga ba dilibudi.
7 Ama, tari mala bu talibudi dahasuxi mana xuadinga bu daxabia riadingdi
xuadingdi te.”
8 Binabu Toxoratamona utudi saing disup mala mana titi longgalo hataing hataina,
saing disauya oxatua mana long sabangga ba.
9 Namua naga duxu long sabangga ba Babel*. Namua na Toxoratamona libu lipu

* **11:9** Mana Hibru xuana, yaya *Babel* bibinganoa bila haruanga marang tela, namuxinoa ba *libu hasuxi*.

titiam longgalo dahasuxi mana xuadinga. Baing utudi saing disup mala mana titi longgalo hataing hataina.

Siem Bakbagindi Laing Ebram

10 Siem bakbagindi bila li.

Niani luwa kimuya mana silinga sabangua, Siem nianindi 100, baing xapsaxi Arpaksat.
11 Kimuya mana xapsaxi Arpaksat, Siem wa niani 500 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
12 Arpaksat nianindi 35, baing xapsaxi Sela.
13 Kimuya mana xapsaxi Sela, Arpaksat wa niani 403 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
14 Sela nianindi 30, baing xapsaxi Eber.
15 Kimuya mana xapsaxi Eber, Sela wa niani 403 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
16 Eber nianindi 34, baing xapsaxi Pelek.
17 Kimuya mana xapsaxi Pelek, Eber wa niani 430 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
18 Pelek nianindi 30, baing xapsaxi Reu.
19 Kimuya mana xapsaxi Reu, Pelek wa niani 209 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
20 Reu nianindi 32, baing xapsaxi Seruk.
21 Kimuya mana xapsaxi Seruk, Reu wa niani 207 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
22 Seruk nianindi 30, baing xapsaxi Nahor.
23 Kimuya mana xapsaxi Nahor, Seruk wa niani 200 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
24 Nahor nianindi 29, baing xapsaxi Tera.
25 Kimuya mana xapsaxi Tera, Nahor wa niani 119 muli saing garang teladi muli, haing xaung lup.
26 Tera nianindi 70, baing xapsaxi Ebram, Nahor xaung Haran.

Ebram Bakbagindi

27 Tera bakbagindi bila li.

Tera xapsaxi Ebram, Nahor xaung Haran. Baing Haran xapsaxi Lot.
28 Bungina Tera wauyu, Haran mati yabania Ur, mana Kaldia titidinga.
29 Ebram Nahor tang diyau. Ebram haininoa yanoa Sarai, saing Nahor haininoa yanoa Milka, Haran nanuhanginoa. Haran Milka Iska tang tibuna.
30 Ne Sarai wa xuhi, garan te.
31 Tera xap garanoa Ebram, longanoa Sarai (Ebram haininoa), xaung garang ranggina Lot (Haran garanoa), saing gabudi diyunga long sabangga Ur wa Kaldia titidingia, saing dibo ba dila titia Kenan. Ne dila daxanga lia disok mana longga Haran, saing dirung la ba.
32 Tera nianindi 205, baing mati mana longga Haran.

12

Urana Wagi Ebram

1 Tauna, TOXORATAMONA harua na Ebram ba, “Usauya titima, bakbagimdi xaung
tibum sibindi, saing ula mana titia bagula ngahatanga naung.✡

2 “Bagula ngalibu bakbagimdi disok bakbak sabanga sibuna,
saing bagula ngasina guxama naung.
Bagula ngalibu yama sok sabanga sibuna,
saing bagula uwa guxam na lipudi.
3 Bagula ngasina guxama na lipu gaxarea disina guxama naung,
saing bagula ngasina mauxanganoa na lipu gaxarea dilibu doa maung.
Baing mana ung
bagula numanuma longgalo daxap guxama.”✡

4 Binabu Ebram ila, bila TOXORATAMONA bala ba, saing Lot ila rangua. Ebraham
nianindi bila 75 bungina sauya longga Haran.
5 Xap haininoa Sarai, sabanganoa garanoa Lot, xaung xalingidingdi xaung lipuxid-
ing oxatamdi daxapdi Haran, saing dimesa dahaxa mala titia Kenan. Disok Kenan,
6 baing dahaxa maluxu mana titia ba laing disok mana xai sabangga wa More,
haxek mana longga Sekem. Mana bungina baguba Kenandi duwa mana titia baguba.
7 Baing TOXORATAMONA owa masok mana Ebram saing harua ba, “Bagula ngasina
titia li na bakbagima*.”✡ Binabu Ebram tongtongia kabukabu hananiangam tela la
ba bu sabu mana TOXORATAMONA owa masok rangua.
8 Sup, baing mesa saing ila bila xaxagandi duwa Betel sanga karagia, saing
tongtongia tabalaxainoa la ba. Betel wa yuwaxa xaung Ai wa karagia. La ba
tongtongia kabukabu hananiangam tela bu sabu mana TOXORATAMONA saing uxu
yanoa.
9 Sup, baing Ebram mesa ila muli, haxahaxa mala laing sok mana long xolianoa
Negep.

Ebram Wa Isip

10 Tauna, gesaga sok mana titia ba. Binabu Ebram ri mala Isip bu wa lobu la ba
monga, namua na gesak sabanga sok.
11 Dila disok Isip raguna dibo ba diluxu, baing Ebram harua na haininoa Sarai ba,
“Ulungu to. Ngaxabia ba ung haing gumanging sibuna.
12 Bungina Isipdi dibagung bagula daharua ba, ‘Haininoa naga.’ Baing ina naga,
bagula dung nga mati bu daxapkung.
13 Ubaladi ba ung hamungagua, bu dilibu xai manga namua na muruding maung,
saing mana namua ba walingagua bagula sup te.”✡
14 Baing ina naga, bungina Ebram luxu Isip, Isipdi dibagu ba Sarai gumanging
sibuna.
15 Baing bungina xaitamoxidinga Pero† lipuxing yanamindi dibagu, dibaxanga
gumanginganoa na Pero. Binabu daxap maluxu xaitamoxi numania.
16 Pero libu xai mana Ebram namua na hagaxa ba Sarai moxongonoa, saing
Ebram xap sipsipdi, bulmakaudi, donki monindi xaung hagaxandi, haing lup oxata
olanggamdi, xaung kameldi.
17 Ne TOXORATAMONA libu businga sabangadi daxap Pero gabu lipu numanamdi,
namua na xap Ebram haininoa Sarai.
18 Binabu Pero wagi Ebram ma saing harua ba, “Uria nga baru? Baruta ubaxanga
maringina nanga te? Hainima baing!

✡ **12:1** Aposel 7:2-3; Hibru 11:8 ✡ **12:3** Galesia 3:8 * **12:7** kimbo *xuyanoa.* ✡ **12:7** Aposel 7:5; Galesia 3:16
✡ **12:13** Unggutinga (Stat) 20:2, 26:7 † **12:15** *Pero* yaya Isipdi duxu xaitamoxidinga.

19 Uharua ba, ‘Hamungagua’! Namua naga ngaxap bila hainigua. Ai, oxop hainima
saing tang gala!”
20 Baing Pero tabina lipuxindi, binabu disuka Ebram gabu haininoa xaung xalinging
longgalo mala.

13

Ebram Lot Tang Dutu Ding

1 Binabu Ebram haing sangua Isip mala titia Negep, gabu haininoa xaung xalinging
longgalo. Lot xauna ila rangua.
2 (Ebram xalinging xumana. Morung xumana, silba xaung gol inia xumana xauna.)
3 Baing sauya Negep, haxa mala tongtongia tongtongia tabalaxaindi mala laing
sok mana longga Betel, mana longga wa lia mana Betel xaung Ai, longga waleu
tabalaxainoa wa mana ba.
4 Longga baguba waleu tongtongia kabukabu hananiangama muga mana ba. La ba
Ebram sabu mana TOXORATAMONA saing uxu yanoa muli.
5 Baing Lot haxa mala rangua Ebram, ing xauna sipsibindi xaung memendi xaung
bulmakau iniadi xaung lipuxing xumana.
6 Ne titia ba sanga mana tang duwa xauna te, namua na tang xalingiding xumana
buk.
7 Binabu hagamiangua sok liwe mana Ebram morung wasanganamdi xaung Lot
morung wasanganamdi. (Mana bungina baguba Kenandi xaung Peresdi duwa xauna
mana titia baguba.)
8 Binabu Ebram harua na Lot ba, “Kitam sip taininau, binabu heku mana
mauxanganoa wa liwe makira, xaung liwe mana morum wasangnaamdi xaung
morugu wasanganamdi.
9 Ubagu, titi sabangga li sanga’m kitam. Xai ba tautu kira. Umogu ung murungama.
Nabu ula xong, bagula ngala rimamo. Nabu ula rimamo, bagula ngala xong.”
10 Baing Lot bagu mauli saing bagu Langga Yodan long gomang longgalo ila longga
Soar titi oranam. Langing xumana bila TOXORATAMONA umanganoa✡ xaung bila titia
Isip. (Bungina baguli muga mana TOXORATAMONA hanggalangia long sabangga Sodam
xaung Gomora.)
11 Binabu Lot mogu Langga Yodan titing gomang longgalo naina. Baing ina naga,
mesa ila sanga karagia. Bila balau tang dutu ding.
12 Ebram rungguyu mana titia Kenan. Ne Lot ila rung liwe mana long sabanggadi
duwa long gomania, saing tongtongia tabalaxainoa haxek mana long sabangga
Sodam.
13 Ne Sodamdi diang sibundi, saing kuboluding diandi ditubu sibuna TOXORATA-
MONA maxania.
14 Lot sup mala, baing TOXORATAMONA harua na Ebram ba, “Umesa ubagu mauli
mana sanga kanggua, sanga bukang, sanga karagia xaung sanga yuwaxa.
15 Titi longgalo hatata ubagudi, bagula ngasinadi naung xaung bakbagima.* Bagula
angia bungingbunginalo.✡
16 Bagula ngalibu bakbagimdi disok xumana buk bila titia gagabindi, bu nabu lipu
tela sanga ba titi titia gagabindi, bing sanga ba titi bakbagimdi.
17 Umesa, uhaxa mauli mana titi maxaxayanganoa xaung tubunganoa, namua na
ngasina naung.”
18 Binabu Ebram kisinga tabalaxainoa mala rung haxek mana longga Hebron, mana
Mamre xaing sabangadi rubinia. La ba tongtongia kabukabu hananiangama bu sabu
mana TOXORATAMONA.

✡ **13:10** Unggutinga (Stat) 2:10 * **13:15** kimbo *xuyanoa.* Maxixinga 16 xauna. ✡ **13:15** Aposel 7:5

14

Ebram Xap Lot Sangua Bixuadi Rimadingia

1 Bila bungina baguba, xaitamoxi luwadi luwadi digugunia ba dahaunggana
bixuadingdi. Yadingdi bing: Amrapel (xaitamoxi mana Sinar*), Ariok (xaitamoxi
mana Elasar), Kedorlaomer (xaitamoxi mana Elam) xaung Tidal (xaitamoxi mana
Goyim).
2 Dila dahaunggana xaitamoxiadi li: Bera (xaitamoxi mana Sodam), Birsa (xaita-
moxi mana Gomora), Sinap (xaitamoxi mana Adma), Semeber (xaitamoxi mana
Seboyim) xaung xaitamoxi mana Bela (longga ba yan tela Soar).
3 Adi bixuading luwadi luwadi hiliadinga ba dila digugunia mana Long Gomana
Sidim (duxu ba Long Gomana Mana Tek Matiana xauna), daxauxau ba dahaung.
4 Haunginga namuxinoa bing Kedorlaomer haxi mana xaitamoxi luwadi luwadi
hiliadinga ba digim takisia na. Bila balau laing niani 12. Ne mana niani 13 hauxading.
5 Baing mana niani 14 Kedorlaomer gabu riandi xaitamoxi luwa hilianadi ba dila
dahaunggana bixuadingdi. Mana daxangua (disok manadi teguyu), dahaunggana
didali Repadi mana Longga Asterot Karnaim, Susdi mana longga Ham, Emdi mana
Sabe Kiriataim,
6 xaung Hordi mana xaxagandi duwa mana titia Seir. Kedorlaomer gabu riandi
dahaunggana bixuadinggadi ba mala laing titia El Paran, haxek mana long xoliana.
7 Sup, baing digoxoya mala muli mana longga En Mispat (yan tela Kades). Didali
long longgalo maluxu mana Amalekdi titidinga, xaung didali Amordi duwa longga
Hasason-Tamar xauna.
8 Ne adi muga hauxading mana ba, xaitamoxi mana Sodam xaung xaitamoxi
mana Gomora xaung xaitamoxi mana Adma xaung xaitamoxi mana Seboyim xaung
xaitamoxi mana Bela (longga ba yan tela Soar), ding dahaxa maxixinga mala saing
digugunia gugunianga gugunianga mana Long Gomana Sidim ba dahaunggana
9 Kedorlaomer (xaitamoxi mana Elam), Tidal (xaitamoxi mana Goyim), Amrapel
(xaitamoxi mana Sinar) xaung Ariok (xaitamoxi mana Elasar). Bila balau xaitamoxi
luwadi luwadi dahaunggana luwadi luwadi hiliadinga.
10 Ne Long Gomana Sidim baxagi'm banggum koltamdi, saing bungina xaitamoxidi
mana Sodam xaung Gomora bakbagidingdi dituba ba digiti mala, teladi xungdi mari
manadi, ne teladi diluki mahaing mana xaxagandi.
11 Binabu Kedorlaomer gabu riandi daxap Sodam Gomora xalingidingdi xaung
angiadingdi. Baing dilauba.
12 Baing dituxu Lot, Ebram sabanganoa garanoa, xaung xalingindi saing daxai mala
xauna, namua na wa Sodam.
13 Ne lipu tela giti mala sangua haungingua, ma rangua Ebram, HIbru tela, saing
baxanga na. Mana bungina baguba Ebram tabalaxainoa wa Mamre xaing sabangadi
rubinia. Mamre Amor tela, kixinging luwa, yadingdi Eskol xaung Aner. Tung dahau
haruangua rangua Ebram ba dahauli ding nabu haungingua sok.
14 Ebram lungu ba daxap sibinoa Lot mala, baing wagi lipuxing haungingamga
318 dima digugunia. Ding ba lipuxing oxatamdi disok numania xaung daxabia
haungingua. Ebram gabu lipuxindi dila duxu xaitamoxi luwadi luwadi ba mala laing
long sabangga Dan.
15 Baing yambong Ebram utu lipuxindi gugunianga gugunianga, saing dahaung-
ganadi. Didalidi duxudi mala laing longga Hoba, wa long sabangga Damaskas sanga
kanggua.
16 Bila balau daxap xalaxala longgalo muli saing daxap sibinoa Lot xaung xalingindi,
xaung haingdi xaung lipu teladi ma muli.

---

* **14:1** *Sinar* yan tela Babilon. Maxixinga 9 xauna.

17 Ebram dali xaitamoxi Kedorlaomer gabu riandi laing sup, baing goxoya ma muli.
Baing xaitamoxi mana Sodam sok ma bu gugunia mana Long Gomana Sabe (yan tela
Long Gomana Xaitamoxi).
18 Baing Melkisadek xaitamoxi mana long sabangga Salem† ma.✡ Ina lipu
hananiangam mana Urana Eta Loam Sibuna. Xap salanga xaung wain ma,
19 saing sina guxama na Ebram, harua ba,

"Urana Eta Loam Sibuna, Lipua tongtongia long xaiya xaung titia,
sina guxama na Ebram.
20 Urana Eta Loam Sibuna ta bixuamdi rimamia,
binabu taiti yanoa."

Baing Ebram sina hataing 10 mana axamang longgalo xap haungingia na Melkisadek.
21 Xaitamoxi mana Sodam harua na Ebram ba, "Usina lipudi digoxoya ma nanga,
ne oxop xalaxaladi naung."
22 Ning Ebram harua na xaitamoxi mana Sodam ba, "Ngaiti rimagua bu ngahau
haruangua rangua Toxoratamona, Urana Eta Loam Sibuna, Lipua tongtongia
sabalauna xaung titi. Ngahau bila li:
23 Bagula ngaxap xalingim tela monga te. Tegu sibuna. Heku waxu ragangam
kimbo waxu xai sangang raganganam. Nam kimuya uharua ba, 'Ngalibu Ebram sok
lipu xalaxalam.'
24 Bagula nga ngaxap axamang tela nanga te. Angingua lipuxigudi daxang masup,
sanga ba. Ning uyunga riagu luwa hiliana dila rangua nga ba, Aner, Eskol, Mamre ba
tung daxap sinagidingdi."

15

Urana Hau Haruangua Na Ebram

1 Bunging tela disup, baing TOXORATAMONA sina haruangua na Ebram mana
axamang tela bila mibingua. Harua ba,

"Ebram, labu umaxuwau tai.
Nga bila xaim haunginga soxautinganama,
Haxuyangama bagula sabanga sibuna."

2 Ning Ebram harua ba, "TOXORATAMONA Urana ngayua, Bagula usina baraxinta
nanga, namua na nga garagu te? Lipua bagula xap xalingigudi bungina ngamati bing
lipu Damaskasiam Elieser."
3 Baing Ebram harua muli ba, "Bagu usina gara tela nanga te, binabu lipu
numaguamga li bagula xap xalingigu longgalo."
4 Baing TOXORATAMONA sina haruangua na ba, "Tegu! Lipua li bagula lipu xalingim
xabinganama te. Garam sibuna sok mana ung sibum sibima bagula lipu xalingim
xabinganama."
5 Baing xap masok sabasabia saing harua ba, "Ubagu mahaing sabalunia, saing utiti
hatungdi. Sanga ba utitidi?" Baing harua na ba, "Bagula bakbagimdi disok xumang
sibuna bila ba."✡
6 Ebram hatum haringina mana TOXORATAMONA, binabu uxu ba lipu maringina.✡
7 Baing harua na ba, "Nga TOXORATAMONA. Ngaxapkung masok sangua longga Ur
wa Kaldia titidingia bu ngasina titia baguli naung ba oxop bila ung titima."

† **14:18** *Salem* Yerusalem yan muganga. ✡ **14:18** Hibru 7:1-10 ✡ **15:5** Rom 4:18; Hibru 11:12 ✡ **15:6** Rom 4:3; Galesia 3:6; Yems 2:23

8 Ne Ebram harua ba, “O TOXORATAMONA Urana ngayua, bagula ngaxabia baru ba
ngaxap titia li bila ngayua?”
9 Baing harua na ba, “Oxop axadi bagudi li ma rangua nga. Oxop bulmakau
hagaxang tela, meme hagaxang tela xaung sipsip moning tela, taining taining nianing
tuwa, xaung baxaliku tela xaung gumak tela.”
10 Baing xapdi masup ma rangua, ning saha asaxadi hataing luwa saing riridi
hataing hataina maxixinga luwa. Ne mang luwadi ba ning sahadi te.
11 Baing buntuk teladi diri mana asaxadi ba, ne Ebram xudi mala.
12 Xaidaba bo ba riuba, baing kinunga ung Ebram. Kinu hadali baing labiang
sabanga kau, binabu maxuwanga sabanga xap.✡
13 Baing TOXORATAMONA harua na Ebram ba, “Ngabo ba uxabia sibuna ba
bakbagimdi bagula duwa lipu titi telamdi mana titi tela dingia te. Bagula duwa lipu
oxata olanggamdi la ba, saing bagula daxap salaga bila ba laing niani 400.✡
14 Ne bagula ngasuxuya bakbakka dituxu oxatading olanggamdi manadi ba. Sup,
baing bagula disok sangua titia ba xaung xalaxala xumana.✡
15 Ne ung ba, bagula umati mosiu, saing bagula dikimanggung bungina uwa duanga
sibuna.
16 Bungina maxixingam luwadi luwadi disup to, tauna bagula digoxoya ma muli la
li. Sanga digoxoya ma sap te, namua na ngabo ba ngasina salaga na Amordi mana
kuboluding diandi, ne kuboluding diandi dibaxagi teguyu.”
17 Xaidaba ri saing yambong lo, baing bori yapkam tela bunuxu ba xaung nagung
tela lu ba dowa masok saing dahaxa liwe mana asaxa hatainadi ba.*
18 Mana xaidapka baguba TOXORATAMONA hau haruangua na Ebram, saing harua
ba, “Ngasina titia li na bakbagimdi†. Titi ragunoa bing ungguti mana langga Isip ila
laing sok mana lang sabangga duxu ba Yupretis,✡
19 titia ba hatata moxonadi li duwa mana: Kenidi, Kenisdi, Kadmondi,
20 Hitdi, Peresdi, Repadi,
21 Amordi, Kenandi, Girgasdi, xaung Yebusdi.”

16

Hagar Ismael Tang

1 Tauna, Ebram haininoa Sarai hayau na te. Ne Sarai haining oxata olanggam tela,
Isip tela yanoa Hagar.
2 Binabu Sarai harua na Ebram ba, “Ulungu nga to. TOXORATAMONA soxauti nga ba
ngahayau te. Ula ukinu rangua hainigu oxata olanggama. Bola mana daxanga naga
bakbagigua bagula sok.”
Baing Ebram nai mana Sarai haruanganoa.
3 Binabu Ebram haininoa Sarai xap haining oxata olanggama Hagar, haing
Isipkama, saing sina na ayuanoa Ebram bila haininoa. Mana xaidapka baguba Ebram
wa mana titia Kenan niani 10.
4 Kinu rangua Hagar, saing gamona.
Bungina Hagar bagu xabia ba gamona, ungguti ba hauxana mana haining
haringinoa Sarai.

✡ **15:12** Yop (Jop) 4:13-14 ✡ **15:13** Xapdi Muli (Kisim Bek) 1:1-14; Aposel 7:6 ✡ **15:14** Xapdi Muli (Kisim Bek) 12:40-41; Aposel 7:7 * **15:17** Hibru kuboludinga waleu sibuna bila li. Nabu lipu luwa dibo ba dahau haruangua, bagula duxuxu sahadi hataing luwa. Sup, baing bagula tang dahaxa liwe mana asaxa hatainadi ba. Kubolua li babuna mana haruangua dahau ba, labu duxugiau tai. Hatanga ba nabu tela disu mana haruangua te, bing Urana sanga ba xuxu saha lipua ba hataing luwa bila asaxadi ba. Urana hau haruangua bila ba rangua Ebram, ne ing sibuna haxa liwe mana asaxa hatainadi ba. Hatanga ba maxung sibuna bagula libu haruanganoa. † **15:18** kimbo *xuyama*. ✡ **15:18** Aposel 7:5

5 Baing Sarai harua na Ebram ba, “Namua mauxangana li xap nga bing ung baing!
Nga ngata hainigu oxata olanggama ranguaung ba uhatabu. Baing ina naga, hatata
xabia ba gamona, binabu hauxana manga. Ngawagi mana TOXORATAMONA ba suxuya
gaxarea libu doa—ung kimbo nga!”
6 Baing Ebram harua ba, “Ulungu nga to. Hainim oxata olanggama wa hawa maung.
Binabu ulibu baraxing baraxinta uhatum ba xai mana.” Saking Sarai libu doa mana
Hagar laing sauya mala.
7 TOXORATAMONA uleginama sok mana Hagar haxek mana lang maxamaxang tela
wa long xoliania, mana daxanga ila longga Sur.
8 Baing harua ba, “Hagar, Sarai haining oxata olanggama, uma bi ma, saing ula bi?”
Haxuya ba, “Ngasauya hainigu haringinoa Sarai saing ngaluki ma.”
9 TOXORATAMONA uleginama harua na ba, “Ugoxoya mala muli rangua hainim
haringinoa saing uwa hawa mana.”
10 Baing TOXORATAMONA uleginama harua muli ba, “Bagula ngalibu bakbagimdi
disok xumang sibuna, sanga mana lipudi dititidi te.”
11 Baing TOXORATAMONA uleginama harua muli na ba,

“Ulungu to, gamom
saing bagula uhayau gara lup tela.
Bing uxu yanoa ba Ismael,*
namua na TOXORATAMONA lungu tinangingam mauxanganama.
12 Bagula wa bila donki abungina,
bagula xukxugia lipu longgalo,
saing lipu longgalo bagula duxukxugia,
saing bagula wa sibing longgalo bixuadinga.”

13 Hagar sina yaya baguli na TOXORATAMONA harua na ba: “Ung Urana ubagu nga.”
Namua na harua ba, “Ngabagu Urana bagu nga ba.”
14 Namua naga duxu lang maxamaxana ba Ber-Lahai-Roi.† Wauyu la ba, liwe mana
longgadi Kades xaung Beret.
15 Binabu Hagar hayau garang luba na Ebram, saing Ebram uxu yanoa ba Ismael.✡
16 Ebram nianidi 86 bungina Hagar hayau Ismael na.

17

Urana Sina Kubolu Sangga Xuxunganam
Bu Sok Haruanga Hau Ba Mogunganoa

1 Ebram nianindi 99, baing TOXORATAMONA owa masok mana, saing harua ba, “Nga
Urana Haringing Sibuna. Bing ulibu kubolu maringing sibuna maxagia xaung oxola
mana kubolu dian tela.
2 Baing bagula ngahau haruangugua liwe mana kitam, saing bagula ngalibu
bakbagimdi disok xumang sibuna.”
3 Baing Ebram gung king tuxundi mari, ta ramramonoa titia, saing Urana harua na
ba,
4 “Ulungu to. Haruangua nga ngahau ranguaung bing: Bagula uwa numanuma
xumana mugangadinga.
5 Hatata ila bagula duxu yama Ebram* te. Bagula duxung ba Ebraham†. Namua na
ngamogung ba usok numanuma xumana mugangadinga.✡

* **16:11** *Ismael* namuxinoa *Urana lungu.* † **16:14** *Ber-Lahai-Roi* namuxinoa *lang maxamaxana mana Lipu Walingama bagu nga.* ✡ **16:15** Galesia 4:22 * **17:5** *Ebram* namuxinoa *taiti tibura yanoa.* † **17:5** *Ebraham* namuxinoa *lipu xumana tibuding.* ✡ **17:5** Rom 4:17

6 Bagula ngalibu bakbagimdi disok xumana buk, bu duwa numanumadi, saing
teladi bagula disok xaitamoxidi.
7 Bagula ngahau haruanga li liwe mana kitam xaung bakbagimdi disok kimu, saing
bagula wa bungingbunginalo. Haruanga ngahau bing: Ngawa Urana ungia xaung
Urana mana bakbakgimdi disok kimu.✡
8 Titia Kenan hatata uwa lobu mana, bagula ngasina ba wa ungia xaung
bakbagimgadi disok kimuya maung dingia bungingbunginalo. Baing bagula ngawa
Urana dingia.”✡
9 Baing Urana harua na Ebraham ba, “Ne ung ba, bing ung gusu mana haruangua
ngahau ba, ung xaung bakbagimdi disok kimu bing asu mana.
10 Haruangua ngahau ranguaung xaung bakbagimdi disok kimu, haruangua asu
mana bing: Lup longgalo liwe mang bing axuxu sanggadingdi.✡
11 Axuxu sanggaimdi ba mogu haruangua ngahau liwe makira.
12 Hatata saing ila, gara lup longgalo liwe mang, bungina xaidabidingdi 8 bing
axuxu sanggadingdi. Adi li xauna: lipuxim oxata olanggamdi baudingdi dahayaudi
numaimia xaung adi agimdi rangua bakbak teladi—adi bakbagim sibundi te.
13 Heku baudingdi dahayaudi numaimia kimbo agimdi, ding longgalo bing axuxu
sanggadingdi. Bila balau haruangua ngahau ranguang bagula mogunganoa mana
sanggaimdi bu hatanga wa bungingbunginalo.
14 Lup gaxarea xap sangga xuxungan te bing asuka sangua bakbagima namua na
dali haruangua ngahau ranguang ba.”
15 Baing Urana harua na Ebraham muli ba, “Ne hainima Sarai ba, hatata ila uxu
yanoa ba Saraiu tai. Yanoa bagula Sara.
16 Bagula ngasina guxama na, saing daxanga naga bagula ngasina gara lup tela
naung. Bagula ngasina guxama na bu wa numanuma xumana mugangadinga. Teladi
bagula disok bakbakdi xaitamoxidingdi.”
17 Baing Ebraham gung king tuxundi mari, ta ramramonoa titia, saing masisi saing
hatum ba, “Nianigudi 100. Bagula ngasok gara tibuna baru? Baing Sara nianindi 90.
Bagula hayau gara baru?”
18 Baing Ebraham harua na Urana ba, “Bola unai mana Ismael xap guxamingama!”
19 Baing Urana harua ba, “Tegu. Hainima Sara bagula hayau gara lup naung, bing
uxu yanoa ba Aisak.‡ Bagula ngahau haruangua rangua xaung bakbagindi disok
kimu, saing bagula wa bungingbunginalo.
20 Ne Ismael ba, ngalungung baing. Maxuna bagula ngasina guxama na. Bagula
ngalibu bakbagindi disok xumana buk. Bagula sok yanam haringing 12 tibuding,
saing bagula garandi disok bakbak sabanga sibuna.
21 Ning Aisak naga bagula ngahau haruangagua rangua, lipua Sara bagula hayau
naung bila sobakka baguli niani etuama.”
22 Harua rangua Ebraham laing sup, baing Urana sauya saing haing.
23 Mana xaidapka naga Ebraham xap garanoa Ismael xaung lipuxing oxata
olanggam longgalo dahayaudi numania xaung adi gimdi, lup longgalo duwa numania,
xapdi mala saing xuxu sanggadingdi, bila Urana bala ba.
24 Ebraham nianindi 99 bungina duxuxu sangganoa,
25 saing garanoa Ismael nianindi 13.
26 Mana xaidapka naga duxuxu Ebraham Ismael tang sanggadingdi.
27 Baing duxuxu Ebraham lipuxing oxata olanggam longgalo sanggadingdi xauna,
adi dahayaudi numania xaung adi gimdi rangua bakbak teladi. Duxuxu lup
numanam longgalo rangua Ebraham.

✡ **17:7** Luk 1:55 ✡ **17:8** Aposel 7:5 ✡ **17:10** Aposel 7:8; Rom 4:11 ‡ **17:19** *Aisak* namuxinoa *masisi.*

18

Lobu Tuwa

1 TOXORATAMONA owa masok mana Ebraham muli mana Mamre xaing sabangadi
rubinia. Xaidaba sala, saing Ebraham rung xahing xaluxinia.
2 Bagu mahaing saing hata sibuna li bagu lipu tuwa dili maxania. Bungina bagudi,
mesa yunga xahing xaluxinoa saing luki mala ranguadi, saing gung king tuxundi turu
mari titia.✡
3 Harua ba, "Lipu sabanga, nabu uyaha manga, bing uwa mongaita rangua nga
lipuxim oxatama.
4 Uyunga lipuxigu oxatama xap langa ma bu adamia kimdi to. Tauna, ayagua xai
namuya li.
5 Uyunga ngaxap anginga teladi ma nang bu haringiang to, tauna ala. Namua na
ama rangua nga lipuxim oxatama."
Baing daharua ba, "Sangau, ulibu bila uharua ba."
6 Binabu Ebraham ila sap xahia rangua Sara saing harua ba, "Ugogolinga! Oxop
wit gagabing xai sibuna minang tuwa! Uxaningxaning salangadi saing utaudi."
7 Saking luki mala rangua bulmakaung bakbakka saing mogu tutubing dungmanan-
ganam tela. Xap mala rangua lipuxing oxatama ba tutu tau sap.
8 Baing xap bulmakau suing langina xaung sis* xaung bulmakau mututungana tau
ba ma, saing sinadi nadi. Daxang mua, baing Ebraham li haxek ranguadi xai tela
namuya.
9 Duxusunga ba, "Hainima Sara kabi?"
Haxuya ba, "Bagu wa xahi lunia."
10 Baing tela harua ba, "Bagula ngagoxoya ma muli mana sobakka baguli niani
etuama, saing hainima Sara bagula sep ing sibung garang luba."✡
Ne Sara lungu haruanganoa, namua na wa xahi xaluxinia lipua ba ubunia.
11 Ebraham Sara tang duwa duanga ba, binabu Sara nianing hayauxingamdi disup
ba.
12 Baing ina naga Sara masisi lunia saing hatum ba, "Sanggangua xabati ba, xaung
ayuagua wa duanga ba. Ne hatata bagula yahangua bila li xap nga baru?"
13 Baing TOXORATAMONA harua na Ebraham ba, "Baruta Sara masisi saing harua ba,
'Nga muganga buk, binabu bagula ngahayau baru?'
14 Axamang tela haxi buk mana TOXORATAMONA te.✡ Bagula ngagoxoya ma muli
mana sobakka baguli niani etuama bila menau ngamogu ba, saing Sara bagula sep
ing sibung garang luba."
15 Sara maxuwa binabu hatiam saing harua ba, "Nga ngamasisi te."
Ne harua ba, "Tegu, umasisi baing."

Ebraham Xusunga Haringina Mana Sodam

16 Lipu tuwadi ba dimesa dilauba, baing tung dibagu mari mala mana long sabangga
Sodam. Baing Ebraham haxa mala ranguadi ba yungadi daxangia.
17 Baing TOXORATAMONA harua ba, "Bagula ngayameng hatumingagua ngahau ba
mana Ebraham? Tegu.
18 Maxung sibuna Ebraham bakbagindi bagula disok numanuma haringina, bagula
ramramoding sabanga. Baing mana ina, bagula numanuma titiam longgalo daxap
guxama.
19 Namua na ngamogu bu tabina garandi xaung bakbagidingdi dima kimu ba disu
mana TOXORATAMONA daxanganoa, bu dilibu kuboluadi daxai xaung dimaring. Baing
ina naga, bagula ngalibu haruanga longgalo mana Ebraham bila ngahau ba."

✡ **18:2** Hibru 13:2 * **18:8** *Sis* anginga ditongtongia mana bulkmakau suing langina ne haring monga. ✡ **18:10** Rom 9:9 ✡ **18:14** Luk 1:37

20 Baing TOXORATAMONA harua ba, “Ngalungu harungianga xumang sibuna da-
harungia long sabangga Sodam Gomora tang. Kuboludingdi didoa sibuna.
21 Binabu bagula ngari mala bu ngabagu nabu kuboluadi dilibudi bila haruanga
ngalungu ba. Nabu tegu, bing bagula ngaxabia.”
22 Sup, baing lipu luwadi duxugia dahaxa mala Sodam. Ne Ebraham wauyu, li mua
TOXORATAMONA maxania.
23 Baing Ebraham ila haxek rangua saing xusunga ba, “Maxuna bagula uhanggalan-
gia lipu kubolu maringinamdi xaung lipu kubolu dianamdi xauna?
24 Nabu lipu kubolu maringinam 50 duwa mana long sabangga ba. Maxuna, bagula
uhanggalangia longga ba masup? Bola uyungadi duwa bu lipu maringingam 50 ba
disup te?
25 Labu uhatumia ulibu bila bau tai—ung lipu kubolu maringinamdi xaung lipu
kubolu dianamdi xauna dimati. Bagula bila ulibu kubolu taininau mana lipu kubolu
maringinamdi xaung lipu kubolu dianamdi. Labu uhatumia ulibu bila bau tai! Lipu
titiam longgalo Suxuyangadinggama bing libu maringina, maxuna?”
26 Baing TOXORATAMONA harua ba, “Nabu ngabagu lipu kubolu maringinam 50 duwa
mana long sabangga Sodam, bing bagula ngayunga ding longgalo duwa bu 50 ba disup
te.”
27 Baing Ebraham harua muli ba, “Toxoratamona, ngausinga ngaungguti ngaharua
naung bila ba, ne nga bila gagap xaung hayata ing ganina. Ne ngabo ba ngaharua
muli.
28 Heku lipu maringinam 50, nabu ngaunia 5 mana titingadinga. Bagula
uhanggalangia longga ba masup namua na 5 ba duwa te?”
Baing TOXORATAMONA harua ba, “Nabu ngabagu lipu maringinam 45 duwa la ba,
bagula ngahanggalangia te.”
29 Baing Ebraham harua muli na ba, “Bola 40 ding ganiding duwa la ba, bing
baruta?”
Baing TOXORATAMONA harua ba, “Mana namua 40 duwa, bing bagula ngalibu te.”
30 Baing Ebraham harua ba, “Toxoratamona, sanga ba atim disala manga te. Ne
ngabo ba ngaharua muli. Bola 30 ding ganiding duwa la ba, bing baruta?”
Baing TOXORATAMONA haxuya ba, “Mana namua ngabagu 30 duwa, bing bagula
ngalibu te.”
31 Baing Ebraham harua ba, “Toxoratamona, ngaharua naung xumana bila ba, ne
ngabo ba ngaharua muli. Bola 20 ding ganiding duwa la ba, bing baruta?”
Baing TOXORATAMONA harua ba, “Mana namua ngabagu 20 duwa, bing bagula
ngahanggalangia te.”
32 Baing Ebraham harua ba, “Toxoratamona, sanga ba atim disala manga te. Ne
ngabo ba ngaharua bunging tela muli. Bola 10 ding ganiding duwa la ba, bing
baruta?”
Baing TOXORATAMONA harua ba, “Mana namua ngabagu 10 duwa, bing bagula
ngahanggalangia te.”
33 TOXORATAMONA harua rangua Ebraham laing sup, baing ilauba. Baing Ebraham
goxoya mala numia muli.

19

Longga Sodam Gomora Tang Disup

1 Yambong baing Urana uleginam luwadi ba tang disok mana long sabangga Sodam.
Baing Lot rung mua gugunianga yabania haxek mana long sabangga ba xaluxinia.
Bagudi, baing mesa ila ranguadi, saing gung king tuxundi turu mari titia.

2 Harua ba, “Lipu sabanga luwa mana, nga lipuxim oxatama. Xai mana tang gama numagia. Sanga ba tang gadamia kimdi akinu to. Tauna buraraging sibuna amesa ahaxa muli.”
Ne tang dahaxuya ba, “Tegu. Bagula tam gakinu gugunianga yabania li.”
3 Ne Lot haxi dingtang buk, binabu tang dila rangua numania. Tongtongia taungua na dingtang, tau salanga salalangang teguam, saing tang daxang.
4 Tang dikinu teguyu, baing Sodam lupdi, ding longgalo, gananundi digabu lipu haringindi, dima dilip numua.
5 Duwagi Lot ba, “Lipuadi yambong dima ranguaung duwa bi? Oxopdi masok ma ranguam bu am gakinu ranguadi.”
6 Lot sok mala ranguadi xaluya saing riba.
7 Baing harua ba, “Riagu mana, ngaxusungang haringina ba alibu kubolu diana li te.
8 Alungu to. Nga nanuhangigu luwa, ne tang dikinu rangua lup tela teguyu. Bagula ngaxap dingtang masok mala ranguang bu asahi murungaima mana dingtang. Ne lipu luwadi li, labu alibu axamang tela mana dingtanggu tai, namua na duwa lobudi numagia binabu ngawasa manadi.”✡
9 Ne dahaxuya ba, “Uhaya!” Baing daharua ba, “Yabama la li te, binabu maring ba ubiliamgu tai! Kubolua am galibu maung bagula doa sibuna mana kubolua am galibu mana dingtang!” Baing dahayuyu mala rangua Lot ba dutu saha xalua.
10 Ne lobu luwa tang dita rimadingdi masok dituxu Lot saing daxai maluxu, saing diriba xalua.
11 Baing tang dilibu lipuadi duwa xaluya ba maxading dahaxatu, gananundi digabu lipu haringindi. Binabu disaisai mana xalua susu.✡
12 Baing lobuadi ba duxusunga Lot ba, “Ung bakbagim teladi muli duwa la li? Longamdi? Garamdi? Kimbo teladi duwa mana long sabangga li? Oxopdi masok sangua longga li,
13 namua na bagula tam gahanggalangia long sabangga li masup. Toxoratamona lungu harungianga sabanga sibuna daharungia longga li, binabu soxiamtam ba am gahanggalangia.”
14 Baing ina naga, Lot ila rangua lipu luwadi dahau gabisia mana diyau nanuhangindi, saing baladi ba, “Tang gamesa sap bu asauya long sabangga li! Namua na TOXORATAMONA bo ba hanggalangia long sabangga liuba.” Ne gananung luwadi ba tang dahagaxa ba harua halinga.
15 Longa usa, baing Urana uleginam luwadi dahaxi Lot ba, “Umesa sap! Oxop hainima xaung nanuhangim luwadi duwa la li mala. Nam usup rangua longga li lipuxindi bungina daxap doa.”
16 Ning halisi. Binabu lobudi ba tang dituxu rimanoa xaung hainina xaung nanuhangindi rimadingdi saing daxaidi masok sangua long sabangga ba, duwa sangau. Namua na TOXORATAMONA usinga.✡
17 Tang daxaidi masok laing sup, baing hata sibuna li tela harua ba, “Aluki mala sap nam amati! Labu axugia saing abagu ma muliu tai. Xaung labu ayagua monga mana long gomanau tai! Aluki mala bimbiadi lo sap nam asup!”
18 Ne Lot harua na dingtang ba, “O lipu sabanga luwa mana, tegu! Sanga ba ngalibu bila ba te.
19 Alungu nga lipuxim oxatam to. Alibu kubolu xai sibuna manga xaung ahauli nga sabanga bu ngamati te. Ne sanga ba ngaluki mala bimbiadi lo te, nam hanggalangiangua xap nga saing ngamati.

✡ **19:8** Toxondi (Hetman) 19:22-24 ✡ **19:11** 2 Xaitamoxi (2 King) 6:18 ✡ **19:16** 2 Pita 2:7

20 Abagu, long tela wa hataina lo. Haxek sanga mana ngaluki mala ngasok mana.
Long kaxukana ba. Anai ba nga ngaluki mala mana. Ubagu ba kaxukana, a? Baing
ina naga, bagula ngadali hanggalangiangua."
21 Baing haxuya na ba, "Sangau. Bagula nganai mana xusungangama li xauna.
Bagula ngahanggalangia long kaxukana ba te.
22 Ne uluki mala sap, namua na sanga ba ngalibu axamang tela te, laing usok mana
longga ba to." (Namua naga duxu longga ba Soar.*)
23 Xaidaba haingguba, baing Lot sok mana longga Soar.
24 Baing TOXORATAMONA libu siang salpa buyamang yabinamdi diri mana long
sabangga Sodam xaung Gomora. TOXORATAMONA naga sinadi mari sangua sabalunoa.
25 Bila balau hanggalangia long sabanggadi ba xaung long gomana ba masup. Lipu
longgalo duwa manadi xaung axamang longgalo dahaing mana titia ba disup.✡
26 Ne Lot haininoa bagu goxoya mala kimu, baing xugia sok mosak saing li bila tuxa
tela.✡
27 Buraraging sibuna baing Ebraham mesa saing goxoya mala muli mana longga
muga li TOXORATAMONA maxania.
28 Bagu mari mala mana Sodam xaung Gomora, xaung mana goma longgalo, saing
bagu yap bunuxuyanoa buxuixui mahaing mana titia ba, bila yap sabangua tau
raxang tela.
29 Baing ina naga, bungina Urana hanggalangia long sabanggadi duwa gomania,
hatumia muli Ebraham, saing xap Lot sangua hanggaliangua sahi long sabanggadi
Lot wa mana ba.

Lot Xaung Nanuhangindi

30 Tauna, Lot gabu nanuhanging luwa disauya longga Soar saing dila dirung bimbia,
namua na maxuwa ba wa Soar. Gabu nanuhanging luwa duwa guhia.
31 Xaidap tela matuaua harua na kixinginoa ba, "Tibura wa duanga ba, saing titia
li lup te ba kinu rangua kitam, bila lipu titiamdi dilibu.
32 Tala talibu tibura nung wain laing kakahana bu takinu rangua. Baing ina naga,
bakbagira sanga ba sup te xaung tibura bagula wa mugangadinga."
33 Yambongga baguba baing tang dilibu tibuding nung wain laing kakahana, saing
matuaua ila kinu rangua. Ne ina xabia bungina nanuhanginoa ma kinu kimbo mesa
ila te.
34 Buragina baing matuaua harua na kixinginoa ba, "Bagu, bunggu ngakinu rangua
tibugu. Yambong bagula talibu nung wain laing kakahana muli. Baing ula ukinu
rangua bu bakbagira sanga ba sup te xaung tibura bagula wa mugangadinga.
35 Binabu yambongga baguba dilibu tibuding nung wain laing kakahana muli, saing
nanunoa ila kinu rangua. Ne ina xabia bungina nanuhanginoa ma kinu kimbo mesa
ila te.
36 Baing ina naga, Lot nanuhanging luwadi tang gamoding mana tibuding.
37 Matuaua hayau gara lup, saing uxu yanoa ba Moap.† Lipuadi hatata tauxudi
Moapdi, mugangadinga naga.
38 Nanunoa xauna hayau gara lup, saing uxu yanoa Ben-Ammi.‡ Lipuadi hatata
tauxudi Amondi, mugangadinga naga.

20

Ebraham Langua Abimelek

---

* **19:22** *Soar* namuxinoa *kaxukana.* ✡ **19:25** Matyu 10:15, 11:23-24; Luk 10:12, 17:29; 2 Pita 2:6; Yut 7 ✡ **19:26** Luk 17:32 † **19:37** Mana Hibru xuana, yaya *Moap* bibinganoa bila haruanga *ma rangua tibura.* ‡ **19:38** *Ben-Ammi* namuxinoa *tibugu lipuxindi garading luba.*

1 Ebraham sauya longga wa mana, saing haxahaxa mala bila titia Negep saing rung
liwe mana longga Kades Sur tang. Baing kimuya ila rung mana longga Gerar.
2 La ba Ebraham bala lipudi mana haininoa Sara ba, “Hamungagua.” Binabu
Abimelek, xaitamoxi mana Gerardi, soxi lipuxindi mala ba daxap Sara ma rangua.✡
3 Ne yambong tela Urana ma rangua Abimelek mibingia, saing bala ba, “Haxek
sibuna bagula umati! Namua na haingga oxop ba yaungam.”
4 Ne Abimelek kinu rangua Sara teguyu, binabu harua ba, “Toxoratamona, bagula
uhanggalangia bakbakka doxola mana kubolu dianoa?
5 Ing sibuna harua nanga ba, “Hamungagua,” maxuna? Xauna Sara ing sibuna
harua ba, “Moxongogua,” maxuna? Kubolugua ngalibu su hatumingagua te.
Ngasigixinga.”
6 Baing Urana harua na mibingia ba, “Wane, ngaxabiau. Kuboluma li su
hatumingama te. Namua naga ngasoxautiung ba ukinu rangua te, binabu ulibu
kubolu dianoa maxagia te.
7 Ne hatata bing usuka haingga ba mala muli rangua ayuana. Namua na lipua
ba lipuxigu suxunguxunguama. Binabu bagula sabu maung bu hauliung ba sanga
ba uwa. Ning nabu usuka mala muli te, bing maxung sibuna bagula ugabu lipuxim
longgalo amati.”
8 Buragina buraraging sibuna, baing Abimelek wagi yanamindi dima. Baxanga nadi
mana baraxinta sok, baing dimaxuwa sibuna.
9 Baing Abimelek wagi Ebraham ma, saing harua ba, “Uraxata mam? Ngalibu
kubolu diang baruamta naung? Ne ulibu kubolu diang sibung haruangang sulingama
xap nga xaung lipuxigu yonggaxiguamdi. Kubolua ulibu manga ba maring te.”
10 Baing Abimelek xusunga Ebraham ba, “Mana baru namuxinta ulibu bila ba?”
11 Ebraham haxuya ba, “Ngahatum ba, ‘Longga li moxondi dimaxuwa Urana te.
Baing bagula dung nga mati bu daxap hainigua.
12 Xauna, maxuna hamungagua baing. Tam tibumam taininau, ne baugu xan tela.
Ne ngayau.
13 Bungina Urana bala nga ba ngasauya tibugu numanoa ngahaxahaxa mauli,
ngabala ba, ‘Kubolu xai sibuna ulibu manga bing: Long baruamta tam tala mana,
bing uharua ba “Moxongogua.” ’ ”
14 Baing Abimelek xap sipsipdi, bulmakaudi xaung haing lup oxata olanggamdi
dima saing sinadi na Ebraham, saing sina haininoa Sara muli na.
15 Baing Abimelek harua ba, “Ubagu titi longga baguli bing ngayuadi. Urung mana
long baruamta murum mana.”
16 Baing harua na Sara ba, “Ubagu, ngasina siang silba 1,000 na moxongoma. Alali
mogu lipu longgalo duwa ranguaung maxadingia ba oxola sibuna mauxangana.”
17 Baing Ebraham sabu na Urana, saing Urana hamaringia Abimelek, haininoa
xaung haining oxata olanggamdi bu sanga ba dahayau muli.
18 Namua na Toxoratamona soxauti gara daxanganoa mana Abimelek haining
numanam longgalo namua na xap Ebraham haininoa Sara.

21

Sara Hayau Aisak

1 Toxoratamona su mana haruanganoa saing libu xai mana Sara bila hau haruanga
muga ba.
2 Baing Sara gamona saing hayau gara lup tela na Ebraham bungina wa duanga,
taxa mana bungina Urana hau haruanga muga mana ba.✡

✡ **20:2** Unggutinga (Stat) 12:13, 26:7 ✡ **21:2** Hibru 11:11

3 Baing Ebraham sina yaya Aisak* na gara Sara hayau ba.
4 Garanoa Aisak xaidabindi 8, baing Ebraham xuxu sangganoa bila Urana tabina.✡
5 Ebraham nianindi 100 bungina Sara hayau garanoa Aisak.
6 Baing Sara harua ba, “Urana hauli nga ba ngamasisi, saing lipu longgalo dilungu alali bagula dimasisi rangua nga.”
7 Saking harua ba, “Muga lipu gaxarea sanga ba bala Ebraham ba, ‘Sara bagula ta su na gara’? Ning ngahayau gara na bungina wa duanga!”

Ebraham Suka Hagar Ismael Tang Mala

8 Aisak tubu saing yunga sua, baing mana xaidapka naga Ebraham tuxu taunga sabanga ba dimogu.
9 Ne Sara bagu haing Isipkama Hagar garanoa, gara ba hayau na Ebraham ba, masisia Aisak.
10 Binabu harua na Ebraham ba, “Usuka haing oxata olanggama garanoa tang mala, namua na labu haing oxata olanggama garanoa ba xap xalingim telau tai! Bungina umati, garagua Aisak ing ganina bagula xap.”✡
11 Haruanga ba libu Ebraham hatuminganoa mauxang sibuna, namua na Ismael xauna garanoa.
12 Ne Urana harua na Ebraham ba, “Labu hatumingama mauxana mana garama haing oxata olanggama tanggu tai. Baraxing baraxinta Sara harua naung, bing ulibu, namua na garam xumana ngahau haruangua ranguaung manadi ba, bagula disok mana Aisak.✡
13 Ne bagula ngalibu haing oxata olanggam garang bakbagindi disok numanuma xauna, namua na garama xauna.”
14 Buraging buraraging sibuna baing Ebraham mesa xap anginga xaung asaxa sangganoa baxagi mana langa, saing sinadi na Hagar. Tadi yaxunia, sina garanoa na, saing soxi dingtang mala. Tang dila baing dahaxa mauli maluxu’m long xoliana Berseba.
15 Langga wa asaxa sanggania ila sup, baing yunga gara matabu xai kaxukan tela namuya.
16 Baing ila rung hasoya monga, maxaxayanganoa bila gulu tela dahang mala, namua na hatum ba, “Ngabo ba ngabagu garua mati te.” Hagar rung mua la ba, baing ungguti tang haringina.
17 Urana lungu garua tang mua, saking Urana uleginama wagi masok ma long xaiya mana Hagar ba, “Hagar, mauxangama baru? Labu umaxuwau tai. Urana lungu garua tang mua mana longga wa mana ba.
18 Umesa. Ula uhauli ba mesa utatua atindi. Namua na bagula ngalibu garandi disok bakbak xumang sibuna.”
19 Baing Urana hatanga lang bangguming tela na. Binabu ila xu asaxa sangganoa, saing sina na garua ba nung.
20 Urana wa rangua garua saing tubu. Wa long xoliania, saing ruanginoa haring.
21 Rung mana Long Xoliana Paran, baing bauna xap haing Isipkam tela ma ba wa haininoa.

Ebraham Abimelek Tang Dahau Haruangua

22 Mana bungina baguba, Abimelek gabu lipuxing haungingamdi yanamidinga Pikol tang dila rangua Ebraham saing harua ba, “Urana wa ranguaung mana axamang longgalo ulibudi ba.✡
23 Binabu uharingia haruangama xaung Urana yanoa uharua maxung sibuna nanga ba bagula utuxu murak manga te, xaung mana garagudi te, xaung mana bakbagigudi

---

* **21:3** *Aisak* namuxinoa *masisi.* ✡ **21:4** Unggutinga (Stat) 17:12; Aposel 7:8 ✡ **21:10** Galesia 4:29-30 ✡ **21:12** Rom 9:7; Hibru 11:18 ✡ **21:22** Unggutinga (Stat) 26:26

dima kimuya te. Ulibu kubolu xaiyua nanga xaung na lipuadi duwa mana numanuma
li uwa lobu mana ba, bila waleu ma ngalibu kubolu xaiyua naung ba."
24 Baing Ebraham harua ba, "Ngaharua maxung sibuna bila ba."
25 Sup, baing Ebraham hati Abimelek mana langing bangguming tela Abimelek
lipuxing oxatamdi dimogu bila dingia.
26 Ne Abimelek harua ba, "Ngaxabia lipu gaxarea libu te. Ubala nga nulana te. Hata
sibuna li ngalungu."
27 Binabu Ebraham xap sipsipdi xaung bulmakaudi ma saing sinadi na Abimelek,
saing tang dahau haruangua.
28 Ne Ebraham ta sipsip hagaxang tutubing 7 halianga.
29 Baing Abimelek xusunga Ebraham ba, "Baru namuxinta uta sipsip hagaxang
tutubing 7 halianga?"
30 Haxuya ba, "Oxop sipsip hagaxang tutubing 7 bagudi li. Bila balau bagula
uhatanga ba hatumingara taininau ba ngaki lang banggumina li."
31 Binabu duxu longga ba Berseba,† namua na tang dahau haruangua la ba.
32 Tang dahau haruangua Berseba laing sup, baing Abimelek gabu lipuxing
haungingamdi yanamidinga Pikol tang digoxoya mala mana Pilistiadi titidinga.
33 Ebraham rang xaiya tamaris‡ tela Berseba, saing uxu TOXORATAMONA yanoa la
ba, sabu mana Urana Bungingbunginaloama.
34 Baing Ebraham wa lobu bunging maxaxaya monga mana Pilistiadi titidinga.

22

Urana Tuba Ebraham

1 Bunging tela disup, baing Urana tuba Ebraham. Wagi mana ba, "Ebraham!"
Haxuya ba, "Ngawau."✡
2 Baing harua ba, "Oxop garama mala, garam taininau Aisak, garamga murum
sibuna mana ba, saing ula mana titia Moraya. La ba, mana bimbi tela bagula
ngahatanga naung, ung garama mati uhanania nanga etua'm yaba laing tau masup."✡
3 Buraraging sibuna, baing Ebraham mesa, xauxau donkixinoa saing xap Aisak
xaung lipuxing oxatam luwadi. Baing lua xai sanga mana hananianga taungama
saing dila mana longga Urana bala mana ba.
4 Xaidap tuwa, baing Ebraham bagu mahaing mala saing bagu longga wa hasoya
monga.
5 Baing Ebraham bala lipuxing oxatamdi ba, "Tang gawa mua la li rangua donkia
li. Gara tam gala hata lo. Tam gasabu, saing tam gagoxoya ma ranguang muli."
6 Baing Ebraham xap xaidi mana hananianga taungam saing tadi garanoa Aisak
yaxunia. Baing ing sibuna xap yaba xaung waxanga saing raidi. Tang dahaxa mala,
7 baing Aisak harua na tibuna Ebraham ba, "Tibugu?"
Haxuya ba, "Garagua, ngawau."
Aisak xusunga ba, "Yaba xaung xaiyadi bagudili, ne sipsip tutubina mana
hananianga taungama kabi?"
8 Ebraham haxuya ba, "Garagua, Urana ing sibuna bagula sina sipsip tutubina mana
hananianga taungama." Baing tang dahaxa malau.
9 Tang disok mana longga Urana bala mana ba, baing Ebraham tongtongia
kabukabu hananiangama la ba saing gatia xaidi etua mana. Goxi garanoa Aisak
saing hakinu mahaing kabukabu hananiangamia, etua'm xaidi.✡
10 Baing ina naga, Ebraham raria rimanoa saing xap waxanga bu ung garanoa mati.

† **21:31** *Berseba* namuxinoa *lang banggumina dahau haruangua mana.* ‡ **21:33** *tamaris*—Tamaris xai yonggam. Yonggaxinoa ganangang xai mana sabu. ✡ **22:1** Hibru 11:17-19 ✡ **22:2** 2 Naxuyanga (2 Stori) 3:1 ✡ **22:9** Yems 2:21

11 Baing tegu. TOXORATAMONA uleginama wagi masok ma long xaiya mana ba,
"Ebraham! Ebraham!"
Baing haxuya ba, "Ngawau."
12 Harua ba, "Labu ung garamau tai. Labu ulibu axamang tela manau tai. Namua
na hatata ngaxabia ba maxung sibuna uwa hawa mana Urana. Ngabagung uxauxau
ba uhanania garama nanga, usaxangia garam taininau te."
13 Baing Ebraham bagu mahaing saing bagu sipsip moning tela wa haxek, salamindi
digasi'm xai rimandi. Baing ila saing xap ma hanania etua'm yaba laing tau masup
bu xap Aisak yabanoa.
14 Binabu Ebraham uxu longga ba, "TOXORATAMONA Bagula Sina." Bila balau ma
laing hatata lipudi daharua ba, "Etua mana TOXORATAMONA bimbixinoa, bagula sina."
15 Baing TOXORATAMONA uleginama wagi muli masok ma long xaiya mana Ebraham.
16 Harua ba, "Nga TOXORATAMONA ngaharua bila li: Ngaharingia haruangagua nga
sibugu yagia ngaharua maxung sibuna. Mana namua ulibu bila li, usaxangia garama
te, garam taininau baing,✡
17 maxung sibuna bagula ngasina guxama naung saing bagula ngalibu bakbagimdi
disok xumang sibuna bila hatungdi duwa sabalunia xaung bila ulangulangdi duwa
tek rubinia.✡ Bakbagimdi bagula didali bixuadingdi daxap long sabanga dingiadi.
18 Baing mana bakbagimdi* bagula ngaguxam bakbak titiam longgalo, namua na
usu mana haruangagua."✡
19 Baing Ebraham tang digoxoya mala muli rangua lipuxing oxatamdi, saing gabudi
dahaxa mala Berseba. Baing Ebraham wa Berseba.

Nahor Bakbagindi

20 Bunging tela disup, baing Ebraham xap haruang(u)a ba "Milka xauna hayau
garadi na kixingima Nahor.
21 Yadingdi bing: Us matuaua, kixinginoa Bus, Kemuel (Aram tibuna),
22 Keset, Haso, Pildas, Yitlap, xaung Betuel."
23 (Betuel Rebeka tibuna.) Milka hayau gara lup 8 bagudi li na Ebraham kixinginoa
Nahor.
24 Nahor yau hainging oxatam olanggam tela, yanoa Reuma. Ina xauna hayau gara
lupdi, yadingdi Teba, Gaham, Tahas xaung Maka.

23

Sara Matianoa (Xaung Gobagobanoa)

1 Sara nianindi 127. Walingang nianidi bila ba,
2 baing mati mana longga Kiriat-Arba (tauxu ba Hebron) mana titia Kenan. Baing
Ebraham luxu ba usinga Sara xaung tangia.
3 Baing Ebraham mesa yunga Sara sangganoa saing ila harua rangua Hitdi. Harua
ba,
4 "Ngawa lobu xaung lipu titi telama liwe mang. Ngaxusungang ba anai mana
ngagim titi (hataing) tela mang ba wa gobagobua bu sanga ba ngakimang hainigua."✡
5 Hitdi dahaxuya na Ebraham ba,
6 "Lipu sabanga (mana), ulungu to. Uwa yanam haringina liwe mam. Umogu
gobagobamam xai sibuna tela saing ukimang matiama la ba. Amia tela sanga ba
biliung mana gobagobanoa bu ukimang matiama te."
7 Baing Ebraham mesa saing turu mana titi moxonadi Hitdi.
8 Baing harua nadi ba, "Nabu anai mana ngakimang matiagu, bing alungu nga to.
Ahauli nga axusunga Sohar garanoa Epron

✡ **22:16** Hibru 6:13-14 ✡ **22:17** Hibru 11:12 * **22:18** kimbo *xuyanoa.* ✡ **22:18** Aposel 3:25 ✡ **23:4** Hibru 11:9,13; Aposel 7:16

9 bu sina guhia wa Makpela nanga. Moxonoa, wa titing ragunia. Axusunga ba sina
nanga mana giminaging maringina maxaimia bu wa gobagobagu kimangingam.”
10 Lipu Hitama Epron rung la ba liwe mana bakbagindi saing haxuya na Ebraham
mana maxadinga mana lipu longgalo dima long sabanga gamgamingang xaluxinia.
11 Harua ba, “Lipu sabanga (mana), ulungu to. Talibu bila ba te. Ngasina titia naung
olang, xaung ngasina naung guhia wa mana olang. Ngasina naung olang bakbagigudi
maxadingia. Ula ukimang matiama.”
12 Baing Ebraham turu mana titi moxondi.
13 Baing mana long moxondi maxadinga harua na Epron ba, “Ngabo ba ulungu nga.
Bagula ngagim titia ba giminaginoa. Oxop siangigua bu sanga ba ngakimang matiagu
la ba.”
14 Epron haxuya na Ebraham ba,
15 “Lipu sabanga (mana), ulungu to. Titi giminaginoa siang silba 400. Ne giminaga
ba axamang olang liwe makitam. Ula ukimang matiama.”
16 Ebraham nai mana Epron giminaginoa saing hangalia na giminaga mogu Hitdi
maxadingia. Siang silba 400 naga, mauxanganoa bila lipu sianggamdi dahangalia.
17 Baing ina naga, bila balau Epron titinoa wa Makpela, longga Mamre sanga
karagia, sok Ebraham inia. Xap titia xaung guhia wa mana xaung xai longgalo dili
maluxu’m ragunoa.
18 Ila mana Ebraham rimanoa Hitdi maxadingia, adi digugunia long sabangga ba
xaluxinia.
19 Laing sup, baing Ebraham kimang haininoa Sara guhia wa Makpela, longga
Mamre sanga karagia (wa haxek mana longga Hebron), mana titi sabanggaa Kenan.
20 Baing ina naga, titia ba xaung guhia wa mana yunga Hitdi rimadingia saing ila
Ebraham rimania ba sok gobagobang kimangingama.

24

Aisak Rebeka Tang

1 Ebraham wa duanga ba, saing TOXORATAMONA sina guxama na bu axamang
walinganamdi disok xai.
2 Baing Ebraham wagi lipuxing oxatama wasa mana xalinging longgalo ba ma, saing
harua na ba, “Uta rimama babagu hanggaxobinia.*
3 Ngabo ba uharingia haruangama xaung TOXORATAMONA yanoa, Urana long xaiyam
xaung titiam. Uhau haruangua ba bagula oxop haing tela ba sok garagua haininoa
rangua Kenandi li te, titia ba ngarung mana baing.
4 Ning ula yabagia rangua bakbagigudi bu oxop hainga ba garagua Aisak yau.”
5 Lipu oxatamga ba xusunga ba, “Ne bola hainga hauxana ba goxoya ma titia
li rangua nga. Bagula ngaxap Aisak mala la ba bu rung liwe mana bakbagimdi
yabamia?”
6 Baing Ebraham harua ba, “Labu oxop garagua mala la bau tai.
7 TOXORATAMONA, Urana long xaiyama, lipua xap nga sangua tibugu numanoa
xaung bakbagigudi titidinga, lipua harua nanga xaung hau haruangua rangua nga
ba, “Bagula ngasina titia li na bakbagima†”—ina naga bagula soxi uleginama muga
naung bu sanga ba oxop hainga la ba bu garagua yau.
8 Nabu hainga hauxana ba goxoya ma ranguaung, bing sangau, heku mana
haruanga li uhau rangua nga ba. Ning labu oxop garagua mala la bau tai!”

* **24:2** Kubolua ta rimanoa Ebraham babang hanggaxobinia bing mogungua mana lipuxing oxatama ba hau haruangua rangua Ebraham. Bila balau, bing su maringina mana Ebraham tabinanganoa. Ubagu Unggutinga (Stat) 47:29 xauna. † **24:7** kimbo *xuyanoa*.

9 Binabu lipuxing oxatama ta rimanoa lipuxing haringinoa Ebraham babang
hanggaxobinia, saing hau haruangua ba su mana haruanganoa.
10 Baing lipu oxatama xap lipuxing haringing kameling 10 doxoxi lipuxing
hairnging yahangang xai sibundi, saing ila. Haxa mala titia Aram-Naharaim,‡ saing
ila mana long sabangga Nahor rung mana ba.
11 Sok, baing libu kameldi dikinu haxek mana lang banggumina longga rubunia.
Bungbung baing. Xaidap maxanoa haingdi dila ba duxu lang.
12 Baing sabu ba, "O Toxoratamona, Urana mana lipuxigu haringina Ebraham,
ngaxusunga ba ulibu oxatagua aningona hatata xaung ba uhatanga kubolung xaiyua
na lipuxigu haringina Ebraham.
13 Bagu baing ngali lang maxamaxana li rubinia, saing long moxondi nanuhangid-
ingdi disok ma bu duxu lang.
14 Bagula ngaxusunga haing nanung tela ba, 'Sanga ba uta borima mari bu nganung
monga?' Nabu harua ba, 'Unung, saing bagula ngasina langa na kamelimdi xauna.'
Nabu bila ba, bing ngabo ba ina naga umogu (ma)na lipuxim oxatama Aisak.
Nabu sok bila ba, bing bagula ngaxabia ba uhatanga kubolum xaiyua na lipuxigu
haringina."
15 Lipu oxatama sahi sabunganoa teguyu, baing Rebeka sok xoxi borina. Betuel
nanuhanginoa. Betuel Nahor Milka tang garading luba. Nahor Ebraham kixinginoa.
16 Haing nanuna ba gumanging sibuna. Xabia luba teguyu, lup tela kinu rangua te.
Ri lang maxamaxania, xu lang saing goxoya mahaing muli.
17 Lipu oxatama luki masok rangua saing harua ba, "Sanga ba usina lang kaxukana
borimia nanga bu nganung?"
18 Baing harua ba, "Lipu haringina, unung." Baing tatua borinoa mari sap saing
tuxu rimania bu nung.
19 Nung sanga ba baing hainga harua ba, "Bagula ngasina langa na kamelimdi
xauna laing dinung sanga ba."
20 Binabu matu borinoa masup mari sap asaxa minania, luki muli lang bangguminia
bu xu muli, bila balau laing kamelindi dinung sanga ba.
21 Ne lipua harua te, ina bagu hainga ing ganina ba xabia ba Toxoratamona libu
oxatanoa aningona, kimbo tegu.
22 Kamel dinung laing sup, baing lipua wangia raxu yungxam gol tela xaung raxu
rimam gol luwa. Gimagiding sabanga, saing raxu rimandi mauxading.§
23 Baing xusunga ba, "Ung gaxarea nanuhanginoa? Sanga ba ubala nga ba
ganangana wa tibum numania sanga mana am gakinu yambong?"
24 Haxuya ba, "Nga Betuel nanuhanginoa, ina Nahor Milka tang garadinga."
25 Harua muli ba, "Am tatubang xaung anginga xumana sanga mana kamelimdi,
xaung numa ganangana sanga mana akinu mana xauna."
26 Baing lipua gung king tuxundi mari, saing sabu mana Toxoratamona.
27 Baing harua ba, "Ngaiti Toxoratamona yanoa, Urana mana lipuxigu haringinoa
Ebraham. Maxung sibuna libu xai mana lipuxigu haringinoa, kubolunoa xung mari
te. Toxoratamona muga manga mana haxangagua bu nga ngama taxa rangua
lipuxigu haringing bakbagindi."
28 Baing haing nanunoa luki mala numia saing bala bauna numanamdi mana
axamandi disok.
29-30 Tauna, Rebeka moxongonoa yanoa Laban. Bagu raxu ngeli hamunganoa
yungxania xaung raxudi mana rimandi, saing lungu Rebeka naxuya mana lipua ba

‡ **24:10** Yaya *Aram-Naharaim* namuxinoa *Aram titinoa lang luwa duwa mana.* Yan tela *Padan-Aram*, ne Grikdi duxu ba *Mesopotemia.* § **24:22** Hibru xuana harua ba raxu yungxam mauxanganoa bila gram 6, saing raxu rimam taining tainina mauxanganoa bila 100 gram.

harua baru na. Baing ina naga, hata sibuna li luki masok saing bagu lipua li lang maxamaxania, haxek rangua kameldi.
31 Baing Laban harua ba, “Ung lipu tela TOXORATAMONA sina guxama na(ung)! Uma tala numia. Uli sabasabia li baru? Ngaxauxau numua xaung kameldi yabadinga masup.”
32 Binabu lipua tang dila numia, saing Laban lipuxindi duwangia kameldi, saing disina tatubang xaung anginga na kameldi, saing daxap langa ma bu lipua gabu riandi didamia kidingdi.
33 Sup, baing daxap anginga (di)ma, ne Ebraham lipuxing oxatama harua ba, “Bagula ngaxang te laing ngabaxanga haruangagua to.”
Baing Laban harua ba, “Sangau. Uharua to.”
34 Binabu harua ba, “Nga Ebraham lipuxing oxatama.
35 TOXORATAMONA sina guxam sabanga na lipuxigu haringinoa, binabu xalinging xumana. Sina xalaxala na bila sipsipdi xaung memedi, bulmakaudi, silba xaung gol, haing lup oxata olanggamdi, xaung kameldi xaung donkidi.
36 Baing bungina lipuxigu haringing haininoa Sara nianindi xumana, hayau gara lup tela na lipuxigu haringinoa. Baing ina naga sina xalinging longgalo na gara ba.
37 Baing lipuxigu haringinoa haxi ba ngahau haruanga li, harua nanga ba, ‘Labu oxop haing tela ba sok garagua haininoa rangua Kenandi liu tai, titia ba ngarung mana baing.
38 Ne ula rangua tibugu sibindi xaung bakbagigudi, saing oxop hainga ranguadi ba garagua yau.’
39 “Baing ngaxusunga lipuxigu haringinoa ba, ‘Bola hainga hauxana ba goxoya ma rangua nga, bing (bagula) ngaraxata?’
40 “Baing haxuya ba, ‘TOXORATAMONA, lipua ngasu mana bungingbunginalo, bagula soxi uleginama ila ranguaung bu libu haxangama aningona. Bila balau bagula oxop haing tela rangua nga sibugu bakbagigudi xaung tibugu sibindi bu garagua yau.
41 Ne nabu ula rangua bakbagigudi saing hauxading mana soxi mala ranguaung, bing sangau, heku mana haruanga li ngalibu uhau rangua nga ba. Mauxanganoa bagula xapkung te.’
42 “Menau ngama lang maxamaxania, baing ngasabu ba, ‘O TOXORATAMONA, Urana mana lipuxigu haringina Ebraham, nabu ung murungama, bing ulibu haxangagua ngama mana ba aningona.
43 Bagu baing ngali lang maxamaxana li rubinia. Nabu haing nanung tela sok ma bu xu lang, saing ngaharua na ba, “Sanga ba nganung monga mana borima?”
44 Baing nabu harua nanga ba, “Unung, saing bagula ngasina langa na kamelimdi xauna,” baing ina naga, TOXORATAMONA, ngaxusunga ba hainga naga umogu mana lipuxigu haringing garanoa.’
45 “Ngasahi sabungagua hatumingagia teguyu, baing Rebeka sok ma, xoxi borinoa yaxunia. Ri mala lang maxamaxania saing xu lang, saing ngaharua na ba, ‘Sanga ba usina langa nanga bu ngagung?’
46 “Tatua borinoa yaxunoa mari sap saing harua ba, ‘Unung, saing bagula ngasina langa na kamelimdi xauna.’ Binabu nganung, saing sina langa na kameldi xauna.
47 “Ngaxusunga ba, ‘Ung gaxarea nanuhanginoa?’
“Harua ba, ‘Nga Betuel nanuhanginoa, ina Nahor Milka tang garadinga.’
“Baing ngasu raxu yungxania saing ngata raxudi mana rimandi.
48 Baing ngagung kigu tuxundi mari, saing ngasabu mana TOXORATAMONA. Ngaiti TOXORATAMONA yanoa, Urana mana lipuxigu haringina Ebraham. Ina muga manga mana haxangagua bu ngama taxa rangua lipuxigu haringing kixinging garanoa ba sok garang haininoa.

49 Tauna, nabu maxung sibuna abo ba alibu xai mana lipuxigu haringinoa, bing
abaxanga nanga. Nabu tegu, bing abaxanga nanga xauna. Bila balau bagula ngaxabia
ngaria baru."
50 Baing Laban Betuel tang dahaxuya ba, "Maxuna, TOXORATAMONA libu axa li sok.
Heku mana tam haruangamamdi.
51 Abagu, Rebeka wau. Oxop saing tang gala. Sanga ba yau lipuxim haringing
garanoa, bila TOXORATAMONA harua baing."
52 Ebraham lipuxing oxatanoa lungu haruangadinga, baing gung king tuxundi mari
titia TOXORATAMONA maxania.
53 Sup, baing wangia yauyaunga silba xaung gol, xaung imangdi, saing sinadi na
Rebeka. Baing sina yahanga siang sabanggamdi na moxongonoa xaung bauna.
54 Baing gabu riandi daxang dinung saing dikinu la ba yambong.
Buraraging sibuna dimesa, baing lipua harua ba, "Ngabo ba ngagoxoya mala muli
rangua lipuxigu haringinoa."
55 Ne Rebeka moxongonoa bauna tang daharua ba, "Am gabo ba haing nanunoa
wa ranguam laing bila xaidap 10 disup to, tauna ila."
56 Ne harua nadi ba, "Labu ahalisia ngau tai. Namua na TOXORATAMONA libu
oxatagua aningona ba. Ngabo ba ngagoxoya mala muli rangua lipuxigu haringinoa
hatata."
57 Baing daharua ba, "Tawagi mana haing nanunoa ba taxusunga to."
58 Binabu duwagi Rebeka ma, saing duxusunga ba, "Ubo ba ula rangua lipua li?"
Baing harua ba, "Wane, bagula ngala."
59 Binabu disoxi sibiding Rebeka mala, gabu hainga wasa mana bungina wa gara
kambagina ba, Ebraham lipuxing oxatama xaung riandi.
60 Baing disina guxama na Rebeka, daharua ba,

"Hamungamam, bagula uxapsaxi
gara 1,000 xumang sibuna.
Bagula bakbagimdi didali bixuadingdi,
daxap long sabanga dingiadi."

61 Baing Rebeka gabu haining oxatamdi daxauxau saing dirung kameldi ubudingia
saing disu mana Ebraham lipuxing oxatama mala. Bila balau lipu oxatama xap
Rebeka saing ila.
62 Tauna, mana bungina baguba Aisak goxoya ma sangua Ber-Lahai-Roi, saing wa
titia Negep.
63 Bungbung tela ila raxangia bu hatum mua. Baing bagu mahaing saing bagu
kameldi dima baing.
64 Saking Rebeka bagu mahaing xauna saing bagu Aisak. Baing hixi mari sangua
kamel
65 saing xusunga lipu oxatama ba, "Gaxarea haxa raxangia ma rangua kira?"
Baing haxuya ba, "Lipuxigu haringinoa." Binabu Rebeka xap toxong imanganoa
saing saku ramramonoa.
66 Baing lipu oxatama naxuya na Aisak mana axamandi libudi.
67 Baing Aisak xap Rebeka mala bauna Sara numang mokiamia, Baing yau. Binabu
sok haininoa, saing murung sibuna mana. Baing xap ati tatuanganama kimuya mana
bauna matianoa.

25

Ebraham Matianoa

1 Ebraham yau haing tela muli yanoa Ketura.

2 Hayau garadi li na Ebraham: Simran, Yoksan, Medan, Midian, Isbak xaung Sua.
3 Yoksan Seba Dedan tang tibuding. Dedan bakbakingdi Asurdi, Letusdi xaung Leumdi.
4 Midian garandi Epa, Eper, Hanok, Abida xaung Elda. Ding longga Ketura bakbagindi.
5 Ebraham sina xalinging longgalo na Aisak.
6 Ne garadi haining oxatamdi dahayaudi ba, sina yahangadi nadi saing bungina wauyu soxidi mala sangua garanoa Aisak, soxidi mala titia wa sanga karagia.
7 Ebraham wa laing nianindi 175.
8 Baing ina naga, yaganganoa sup saing mati bungina muganga. Duanga, nianindi dibaxagi, saing kinu rangua mugangandi.
9 Garang Aisak Ismael tang dikimang guhia wa Makpela, longga Mamre sanga karagia. Guhia ba wa mana Epron titinoa, Sohar garanoa, lipu Hitam.
10 Titia ba, Ebraham gim rangua Hitdi ba. Dikimang la ba rangua haininoa Sara.✡
11 Kimuya mana Ebraham matianoa, Urana sina guxama na garanoa Aisak. Mana bungina baguba, Aisak wa mana Ber-Lahai-Roi.

Ismael Bakbagindi

12 Ismael bakbagindi bila li. Ebraham garanoa. Haing Isikpama Hagar, Sara haining oxata olanggama, hayau na.
13 Ismael garang lupdi yadingdi bila li. Ungguti mana matuaua ila mari. Nebaiot Ismael garang matuaua, kimuya Kedar, Atbel, Mipsam,
14 Misma, Duma, Masa,
15 Hadat, Tema, Yetur, Napis xaung Kedema.
16 Ismael garang lup 12 disok yanamdi mana bakbak 12 ba daxap yadingdi. Taining tainina ding ganangading xaung tabalaxayading.
17 Ismael wa laing nianindi 137. Yaganganoa sup saing mati, saing kinu rangua mugangandi.
18 Bakbagindi dirung mana titia liwe mana Habila xaung Sur, haxek mana Isip bila sanga Asur wa mana. Baing bakbakkadi li dirung xai rangua ding te.

Yekop Iso Tang

19 Ebraham garanoa Aisak bakbagindi bila li. Ebraham Aisak tibuna.
20 Aisak nianindi 40 baing yau Rebeka. Rebeka tibuna Betuel, Aram tela yabanoa Padan-Aram. Rebeka moxongonoa Laban, lipu Aramgam.
21 Aisak sabu na TOXORATAMONA ba hauli haininoa, namua na xuhiana. TOXORATAMONA lungu sabunganoa, saing Rebeka gamona.
22 Garadi dahaung lunia, saing harua ba, “Baruta alali sok manga?” Binabu ila ba xusunga TOXORATAMONA.
23 TOXORATAMONA harua na ba,

“Numanuma luwa duwa gamomia,
saing bakbak luwa bagula disok sanguaung, dutu ding.
Bakbak tela haringinganoa bagula dali tela,
saing sabangua bagula tuxu kixinginoa oxatanoa.”✡

24 Tauna, xaidap hayauxingama sok, baing gara haragaragangandi duwa gamonia baing.

✡ **25:10** Unggutinga (Stat) 23:3-16 ✡ **25:23** Rom 9:12

25 Gara mugamungama sok sabuxana, saing sangganoa bukbuxana bila imang
buxama. Binabu duxu yanoa ba Iso.*
26 Sup, baing kixinginoa sok, rimanoa tuxu Iso king tambonga. Binabu duxu yanoa
ba Yekop.† Aisak nianindi 60 bungina Rebeka hayau haragaraganganadi ba.

Iso Yunga Yabang Matuaua Mala Rangua Yekop

27 Neng sabangandi ditubu, baing Iso ruanginoa yabina, lipu onganam. Ne Yekop
lipu mamugina, wa tabalaxaya(u).
28 Aisak muruna mana Iso, namua na yaha ba xang asaxa abungindi xapdi. Ne
Rebeka muruna mana Yekop.
29 Xaidap tela Yekop bori, baing Iso goxoya ongania ma. Haringinganoa sup saing
gesaging sibuna.
30 Harua na Yekop ba, "Sap! Oxop axamang sabuxana ubori ba ma bu ngaxang.
Haringingagu sup saing gesagu sibuna." (Binabu duxu yan tela ba Idom.)‡
31 Ne Yekop harua ba, "Sangau, ne muga uyunga yabama matuaua mala rangua
nga to."
32 Iso harua ba, "Laku, ngabo ba ngamatiuba! Yabagu matuaua sanga ba hauli nga
baru?"
33 Ne Yekop harua ba, "Uhau haruangua rangua nga to." Binabu hau haruangua
rangua saing yunga yabang matuaua na Yekop.✡
34 Baing Yekop sina salanga na Iso xaung anginga boringam sabuxana tongtongia
mana lentil marandi.§ Xang nung, baing mesa ilauba.
Bila balau Iso hatanga ba yabang matuaua axamang olang hatumingania.

26

Aisak Xaung Abimelek

1 Tauna, gesaga sok mana titia ba, bila gesaga sok muga mana bungina Ebraham.
Baing Aisak ila (mana) longga Gerar rangua Abimelek Pilistia xaitamoxidinga.
2 TOXORATAMONA owa masok rangua Aisak saing harua ba, "Labu uri mala Isipku
tai. Uwa mana titia bagula ngabaxanga naung mana ba.
3 Uwauyu mana titia li monga to, saing bagula ngawa ranguaung xaung bagula
ngasina guxama naung. Namua na bagula ngasina titia longga li naung xaung
bakbagimdi. Bila balau bagula ngalibu haruangua ngahau rangua tibum Ebraham
aningona.✡
4 Bagula ngalibu bakbagimdi disok xumang sibuna bila hatungdi duwa sabalunia,
saing bagula ngasina titi longga li nadi. Baing mana bakbagimdi* bagula ngaguxam
bakbak titiam longgalo,
5 namua na Ebraham su mana haruangagua, saing libu tabinangagu longgalo xaung
hanaunaungagu longgalo."
6 Binabu Aisak wauyu mana longga Gerar.
7 Bungina longga ba moxondi duxusunga mana haininoa, harua ba, "Hamungagua."
Namua na maxuwa ba harua ba, "Hainigua." Hatum ba, "Bola longga li moxondi ung
nga mati bu daxap Rebeka, namua na gumangina."✡
8 Aisak wa mana longga ba maxaxaya monga, baing Pilistia xaitamoxidinga
Abimelek bagu suangia mari saing bagu Aisak yaha mana haininoa Rebeka.

---

* **25:25** *Iso* waxungtuanoa haxek mana Hibru haruanga tela namuxinoa *bukbuxana.* † **25:26** *Yekop* namuxinoa *tuxu king tambonga.* Mana Hibru xuana haruanga ba harua saha mana haruanga *langua.* ‡ **25:30** *Idom* namuxinoa *sabuxana.* ✡ **25:33** Hibru 12:16 § **25:34** *lentil marandi*—Lentil marandi bila kalaidi ne sabuxading. ✡ **26:3** Unggutinga (Stat) 22:16-18 * **26:4** kimbo *xuyanoa.* ✡ **26:7** Unggutinga (Stat) 12:13, 20:2

9 Binabu Abimelek wagi Aisak ma saing harua ba, “Si! Hainima baing! Baruta uharua ba, ‘Hamungagua’?”
Aisak haxuya na ba, “Namua na ngahatum ba, ‘Nam ngamati namua na dibo ba daxap hainigua.’ ”
10 Baing Abimelek harua ba, “Uraxata mam! Nabu lipuxigu tela kinu rangua hainima, bagula ulibu am gaxap mauxanganoa mana kubolu diana ba!”
11 Binabu Abimelek tabina lipuxing longgalo ba, “Lipu gaxarea hanggalangia lipua li kimbo haininoa bagula am gaung mati.”
12 Aisak xuma mana titia ba, saing mana niani naga xauya anginga dali xumangama bila 100. Namua na TOXORATAMONA sina guxama na.
13 Sok lipu xalaxalam, saing xalingindi ditubutubu mala.
14 Sipsibindi, bulmakaundi xaung lipuxing oxatamdi xumang sibuna sanga mana Pilistiadi dibagulinga.
15 Binabu Pilistiadi diyaxang lang bangguming longgalo tibuna lipuxing oxatamdi diki mana bungina tibuna Ebraham.
16 Sup, baing Abimelek harua na Aisak ba, “Usauyam, namua na haringingama tubu buk saing (u)daliam sibuna.”
17 Binabu Aisak sauya longga ba, saing ila tongtongia tabalaxaya mana long gomana wa mana titia Gerar saing wa la ba.
18 Baing ki muli lang banggumindi diki bungina tibuna Ebraham. Pilistiadi diribadi kimuya mana Ebraham mati. Aisak uxu yadingdi bila tibuna uxudi muga.
19 Aisak lipuxing oxatamdi diki long gomania saing disok mana lang maxamaxang tela la ba.
20 Ne Gerar lipuxiding morung wasanganamdi dahakhaxi rangua Aisak iniadi, daharua ba, “Langga li amia!” Binabu Aisak uxu lang banggumina ba Esek,† namua na dahakhaxi rangua.
21 Baing diki lang bangguming tela muli, ne dahakhaki mana langga ba xauna. Binabu uxu yanoa ba Sitna.‡
22 Sauya, saing ila ki lang bangguming tela muli, saing lipu tela hakhaxinga mana te. Uxu yanoa ba Rehobot,§ harua ba, “Hatata Toxoratamona sina gananga sabanga nakira saing bagula oxataroa aningona xumana titia li.”
23 Kimuya Aisak sauya longga ba saing haing mala mana Berseba.
24 Yambongga baguba TOXORATAMONA owa masok ranuga saing harua ba, “Nga Urana mana tibum Ebraham. Labu umaxuwau tai, namua na ngawa ranguaung. Bagula ngasina guxama naung saing bagula ngalibu bakbagimdi disok xumana, namua na ung lipuxigu oxatama Ebraham garanoa.”
25 Baing Aisak tongtongia kabukabu hananiangam tela la ba bu sabu mana TOXORATAMONA saing uxu yanoa. Tongtongia tabalaxayanoa la ba, saing lipuxing oxatamdi diki lang bangguming tela.

Aisak Abimelek Tang Dahau Haruangua

26 Dikiyu, baing Abimelek yunga longga Gerar ma rangua Aisak. Baing Ahusat, lipua sina hatuminga na, xaung Pikol, lipuxing haungingamdi yanamidinga, tang digabu Abimelek ma.✡
27 Aisak xusungadi ba, “Baruta ama rangua nga? Nulana hauxaim manga saing asuka nga mala.”
28 Dahaxuya ba, “Am gabagu galanga ba TOXORATAMONA wa ranguaung. Binabu am gabo ba haruanga haungam wa liwe makira. Tahau haruangua bila li:

---

† **26:20** *Esek* namuxinoa *hakhaxinga.* ‡ **26:21** *Sitna* namuxinoa *xukxugianga.* § **26:22** *Rehobot* namuxinoa *gananga.* ✡ **26:26** Unggutinga (Stat) 21:22

29 Labu ulibu doa mamgu tai. Bila am galibu doa maung te. Bungingbunginalo
am galibu xai maung saing am gasoxiung mala xaung gamogamu mosiu. Baing bagu
hatata TOXORATAMONA sina guxama naung baing."
30 Binabu tongtongia taungua manadi, saing daxang dinung.
31 Buraging buraraging sibuna dimesa saing dahau haruangua. Baing Aisak soxidi
mala, saing dila xaung gamogamu mosiu.
32 Mana xaidapka naga Aisak lipuxing oxatamdi dima saing dibaxanga mana lang
banggumina diki, daharua ba, "Am gasok mana langa!"
33 Binabu uxu ba Siba.* Baing ina naga, ma laing hatata duxu longga ba Berseba.

Iso Hainindi

34 Iso nianindi 40, baing yau Beri nanuhanginoa Yudit. Beri Hit tela. Xauna yau
Elon nanuhanginoa Basemat. Elon Hit tela xauna.
35 Haing luwadi ba dilibu Aisak Rebeka tang gamoding didoa mana dingtang.

27

Yekop Hanai Iso Guxaminganoa

1 Aisak wa duanga saing maxandi dilaba laing sanga ba bagu te, baing wagi
sabangua Iso ba ma saing harua ba, "Garagua."
Baing haxuya ba, "Ngawau."
2 Aisak harua ba, "Ulungu to. Ngawa duanga baing, saing ngaxabia xaidabigu
matiama te.
3 Binabu oxop gulum ruangima, saing ula ongania bu uida asaxa manga.
4 Uxauxau anginga dauyana murugu mana saing oxop ma rangua nga bu ngaxang,
bu sanga ba ngasina guxama naung to. Sup, baing sanga ba ngamati."
5 Ne Rebeka lungu Aisak harua na garanoa Iso. Bungina Iso ila ongania ba ida
asaxa xaung xap ma muli,
6 Rebeka harua na garanoa Yekop ba, "Ulungu to. Ngalungulungu tibuma harua na
sabangama Iso ba,
7 'Oxop asaxa ma saing uxauxau anginga dauyana bu ngaxang, bu sanga ba ngasina
guxama naung TOXORATAMONA maxania to. Sup, baing sanga ba ngamati.'
8 Tauna, garagua, ulungu haruangagua usu maringina mana.
9 Usok mala mana morudi saing oxop meme tutubing luwa ditubu dima, bu
ngaxauxau anginga dauyana mana tibum, bila muruna mana.
10 Baing oxop mala rangua tibum ba xang, bu sanga ba sina guxama naung muga
mana mati."
11 Yekop harua na bauna Rebeka ba, "Ne sabangagua Iso sanggandi bukbuxading
ne ngaxola.
12 Bola tibugu xunumia sanggagua? Bagula xabia ba ngatuxu muraga mana, saing
bagula ngaxap guxam diana manga, ning guxam xai, tegu."
13 Bauna harua ba, "Garagua, uyunga guxam diana ba xap nga. Ne ula ulibu
haruangagua maringina. Usok mala oxop memedi dima rangua nga."
14 Binabu Yekop ila xapdi ma rangua bauna, saing xauxau anginga dauyana, bila
tibuna muruna mana.
15 Baing Rebeka xap sabangua Iso imanging xai sibundi duwa numia, saing sausau
nanunoa Yekop manadi.
16 Baing kaukau king rimandi xaung giduna mana meme tutubing sanggandi.
17 Baing sina anginga dauyana xaung salanga xauxaudi ba na Yekop.
18 Binabu ila rangua tibuna saing harua ba, "Tibugu."

---

* **26:33** *Siba* namuxinoa *haruanga haungam*, saing *Berseba* namuxinoa *lang banggumina mana haruanga haungam*.

Haxuya ba, “Wane. Garagua, ung baruamta?”
19 Yekop harua na tibuna ba, “Nga Iso garam matuaua. Ngalibu bila uharua baing.
Umesa urung ba oxong asaxa teladi, bu sanga ba usina guxama nanga.”
20 Aisak xusunga garanoa ba, “Garagua, usok mana sap baru?”
Haxuya ba, “TOXORATAMONA Urana ungia libu idangagua aningona.”
21 Baing Aisak harua na Yekop ba, “Garagua, uma haxek bu ngaringgung bu
ngaxabia ba maxuna ung garagua Iso, bo.”
22 Yekop ila haxek rangua tibuna. Baing Aisak ring, saing harua ba, “Waxungtuanoa
Yekop inia, ne rimandi Iso iniadi.”
23 Baing bagu xabia te, namua na rimandi buxading bila Iso iniadi. Binabu xauxau
ba sina guxama na.
24 Ne xusunga ba, “Maxung sibuna ung garagua Iso?”
Haxuya ba, “Nga ba.”
25 Baing Aisak harua ba, “Garagua, oxop ma rangua nga bu sanga ba ngaxang
asaxua utau ba. Saking bagula ngasina guxamingagua naung.”
Yekop xap ma rangua saing xang, saing xap wain ma xauna saing nung.
26 Baing tibuna Aisak harua na ba, “Garagua, uma haxek saing ulibu nga.”
27 Binabu ila haxek saing libu. Baing ina naga, Aisak yuyu imanging saminganoa
bila Iso, binabu sina guxama na✡ saing harua ba,

“A, garagua saminganoa
bila saminga mana umangua
TOXORATAMONA sina guxama na.
28 Ngaxusunga Urana ba sina naung hinaxaga ri long xaiya ma
xaung titi orana,
bu ubaxagi mana wit xaung wain.
29 Ngaxusunga ba numanumadi dituxu oxatama,
xaung bakbakdi digung kiding tuxudingdi maung.
Ngaxusunga ba uwa kixingimdi lipuxiding sabanga
xaung baum garandi digung kiding tuxudingdi maung.
Ngaxusunga ba lipu gaxarea disina mauxanganoa naung bing daxap mauxanganoa,
xaung lipu gaxarea disina guxama naung bing daxap guxama.”✡

30 Aisak sina guxama masup, Yekop yunga tibuna Aisak saing sok mala, baing hata
sibuna li sabanganoa Iso goxoya ma mana idanganoa.
31 Ina xauna xauxau anginga dauyana saing xap ma rangua tibuna. Baing harua na
tibuna ba, “Tibugu, umesa urung ba oxong asaxa teladi, bu sanga ba usina guxama
nanga.”
32 Tibuna Aisak harua na ba, “Ung gaxarea?”
Haxuya ba, “Nga garama. Garam matuaua Iso.”
33 Baing Aisak lulu haringing sibuna saing harua ba, “Ne menau gaxarea ida, xap
asaxa ma saing su nanga? Ngaxang ba, menau uma teguyu baing. Ngasina guxama
na, baing maxung sibuna ina bagula xap guxamga ba!”
34 Iso lungu tibuna haruanga ba, baing gamona mauxana buk saing xaba haringina,
harua ba tibuna ba, “O tibugu! Usina guxama nanga xauna!”
35 Ne harua ba, “Kixingima ma langua nga, saing xap guxamingama baing.”

✡ **27:27** Hibru 11:20 ✡ **27:29** Unggutinga (Stat) 12:3

36 Iso harua ba, “Namua naga yanoa Yekop.* Tuxu muraga manga bunging luwa
li. Muga xap yabagu matuaua naina, baing hatata xap guxamingagua naina!” Baing
xusunga ba, “Ne guxama wauyu sanga mana usina nanga?”✡
37 Aisak haxuya na Iso ba, “Ngamogu ba wa lipu sabanga etua maung masup, xaung
ngamogu ba bakbagindi dituxu oxatandi, xaung ngaharua ba bagula baxagi mana wit
xaung wain. Garagua, bila balau, binabu baraxinta wauyu ba ngalibu maung?”
38 Iso harua na tibuna ba, “Tibugu, ung guxamingam taininau ing ganina? O tibugu,
usina guxama nanga xauna!” Baing Iso tang haringina.✡
39 Tibuna Aisak haxuya na ba,

“Yabama bagula wa
hasoya mana titi orana,
hasoya mana hinaxaga ri etua long xaiya ma.
40 Bagula uhaung waxangia bu oxop runginama,
saing bagula utuxu kixingima oxatanoa.
Ne bungina uhau hatumingama ba uyamu,
bagula uhitixiya gotinganoa
sangua waxumtuanoa.”✡

41 Tauna, Iso hauxang sibuna mana Yekop namua na tibuna sina guxama na
kixinginoa bila ba. Binabu harua hatumingania ba, “Haxek bagula tibugu mati, baing
sinianoa sok. Sup, baing bagula ngaung kixingigua Yekop mati.”
42 Ne dibaxanga sabangua Iso haruanganoa na Rebeka, binabu wagi garang
nanunoa Yekop ma saing harua na ba, “Ulungu to. Sabangama Iso tatua atindi mana
hatumingua bo ba unggung mati.
43 Binabu garagua ulungu haruangagu li: Umesa ugiti mala rangua moxongogua
Laban mana titia Haran.
44 Ula uwa rangua monga laing sabangama atindi daxaringa.
45 Sabangama ating salianoa sup xaung halingalinga kubolua ulibu mana to, tauna
bagula ngasina haruangua ba ugoxoya ma muli. Bola tang gamati mana xaidap
taininau, ne xai te nabu ayanga na bila ba xap nga!”
46 Baing Rebeka harua na Aisak ba, “Hauxagu sibuna mana haing Hittamgadi li.
Nabu Yekop xap hainga liwe mana titia li moxong nanuhangindi, adi Hitdi bila haing
luwadi li, bing ngabo ba ngamati.”

28

1 Binabu Aisak wagi Yekop ma saing sina guxama na. Baing tabina ba, “Labu oxop
hainga rangua haing Kenangamgu tai.
2 Umesa ula mana titia Padan-Aram, mana baum tibuna Betuel numanoa, saing
oxop hainima la ba. Uyau toxongoma Laban nanuhanging tela.
3 Ngaxusunga Urana Haringing Sibuna ba sina guxama naung saing sina gara
xumana naung xaung libu bakbagimdi disok xumang sibuna laing disok numanuma
xumana.
4 Ngaxusunga ba sina guxamga sina na Ebraham ba naung xaung na bakbagimdi,
bu sanga ba udali oxop titia hatata uwa lobu mana ba, titia Urana sina na Ebraham
baing.”✡
5 Binabu Aisak soxi Yekop mala, saing ila Padan-Aram rangua Laban, Betuel garang
luba, Aram tela. Rebeka moxongonoa, Iso Yekop tang bauding.

---

* **27:36** *Yekop* namuxinoa *tuxu king tambonga.* Mana Hibru xuana haruanga ba harua saha mana haruanga *langua.* ✡ **27:36** Unggutinga (Stat) 25:29-34 ✡ **27:38** Hibru 12:17 ✡ **27:40** Unggutinga (Stat) 36:8; 2 Xaitamoxi (2 King) 8:20; Hibru 11:20 ✡ **28:4** Unggutinga (Stat) 17:4-8

6 Tauna, Iso lungu ba Aisak sina guxama na Yekop saing soxi mala mana Padan-
Aram bu xap hainga la ba. Lungu ba bungina Aisak sina guxama na, tabina ba labu
xap hainga rangua haing Kenangamgu tai.
7 Lungu xauna ba Yekop lungu baungtibundi haruangadinga saing ila (mana)
Padan-Aram.
8 Baing ina naga, Iso bagu xabia ba tibuna Aisak hauxana mana haing Kenangamdi,
9 binabu ila rangua Ebraham garang tela Ismael bakbaginoa, saing yau Mahalat,
Ismael nanuhanginoa xaung Nebaiot hamunganoa. Hauna li gugu haining luwa yaudi
ba.

Yekop Mip Mana Longga Betel

10 Yekop yunga Berseba saing haxa mala mana longga Haran.
11 Sok mana long tela, saing kinu la ba, namua na xaidaba ri masup. Xap longga
ba sianging tela, ta toxong hangaxobinia bila kandilong, saing kinu.
12 Mip saing bagu taxaga, namua wa titia, uxunoa haing mala long xaiya. Baing
Urana uleginamdi dahaing diri mana mua.✡
13 La ba etua mana baing TOXORATAMONA li mua, saing harua ba, "Nga TOXORATA-
MONA, Urana mana tibum (ranggina) Ebraham xaung Urana mana Aisak. Titia hatata
ukinu mana bagula sina naung xaung na bakbagimdi.✡
14 Bakbagimdi bagula disok xumana bila titia gagabindi, saing bagula duxa duxa
mala mana sangga yuwaxa xaung sangga karaga, xaung mala mana sangga kanggua
xaung sangga bukang. Baing guxama ngasina naung xaung na bakbagimdi* bagula
xap bakbak titiam longgalo.✡
15 Ulungu to. Ngawa ranguaung saing bagula ngawasa maung mana longlonga ula
manadi, saing bagula ngaxapkung ma mana titia li muli. Bagula ngasauyaung te,
laing ngalibu haruanga longgalo ngahau ranguaung manadi ba."
16 Yekop baguti (muli) saing harua ba, "Maxung sibuna Toxoratamona wa mana
longga li, ne (muga/menau) ngaxabia (alaba) te."
17 Maxuwa saing harua ba, "Ngahixi mana longga li. Urana numana naga, xaung
long xaiya xaluxinoa."
18 Buraraging sibuna Yekop xap sianga kinu toxonoa mari mana ba saing rang mali
bu wa mogungua saing matu guxenga† etua mana.
19 Uxu longga ba Betel.‡ Ne muga duxu longga ba Lus.
20 Baing Yekop hau haruangua rangua Urana, harua ba, "Nabu Urana bagula wa
rangua nga xaung bagula wasa manga mana haxangagu li, xaung bagula sina anginga
xaung imangdi nanga,
21 bu ngagoxoya ma muli tibugu numania xai, bing TOXORATAMONA bagula (wa)
Urana ngayua.
22 Baing siangga li ngarang mali bagula Urana numanoa. Baing (mana) xalaxala
longgalo sinadi nanga, bagula ngasina hataing 10 na."

29

Yekop Sok Laban Yabania

1 Baing Yekop haxa malauyu, saing ila sok mana titia mana lipu karagamdi.
2 Bagu mala saing bagu lang bangguming tela raxangia. Baing sipsip bakbak tuwa
dikinu'm tabu rubinia, namua na moxondi disinadi lang mana lang banggumina ba.
Sianga rabauti lang bangguming xuanoa ba sabanga.

✡ **28:12** Yon 1:51 ✡ **28:13** Unggutinga (Stat) 13:14,15 * **28:14** kimbo *xuyanoa.* ✡ **28:14** Unggutinga (Stat) 12:3, 22:18 † **28:18** Kubolua matu guxenga hatanga ba taina hawa mana Urana, xaung mogu longga ba Urana inia. ‡ **28:19** *Betel* namuxinoa *Urana numanoa.*

3 Bungina sipsip bakbak longgalo dima digugunia la ba, lipu sipsip wasanganamdi
bagula ditutuxuya sianga mala sangua lang bangguming xuanoa bu disina langa na
sipsibadi. Sup, baing diriba lang bangguming xuanoa muli siangia.
4 Baing Yekop xusunga lipu sipsip wasanganamdi ba, “Riagu mana, yabaima bi?”
Dahaxuya ba, “Yabamam Haran.”
5 Xusungadi ba, “Axabia Laban, Nahor garanoa?”
Dahaxuya ba, “Wane. Am gaxabiau.”
6 Baing Yekop xusungadi ba, “Wa xai(yu)?”
Daharua ba, “Wa xai(yu). Bagu nanuhanginoa Retsel ma xaung sipsipdi (lo).”
7 Harua ba, “Bagu xaidap liauyu. Xaidap maxanoa mana agugunia sipsibadi teguyu.
Asina langa na sipsibadi saing axapdi mala raxangia muli bu daxang.”
8 Dahaxuya ba, “Tegu. Am sanga te. Sipsip bakbak longgalo digugunia ma to,
ditutuxuya sianga mala sangua lang bangguming xuanoa, tauna am gasina langa na
sipsibadi.”
9 Yekop harua nadiyu, baing Retsel sok xaung tibuna sipsibindi, namua na ina haing
sipsip wasanganama.
10 Yekop bagu toxongonoa Laban nanuhanginoa Retsel xaung Laban sipsibindi,
baing ila tutuxuya sianga sangua lang bangguming xuanoa saing sina langa na
toxongonoa sipsibindi.
11 Baing Yekop libu Retsel saing ungguti tang.
12 Baing Yekop bala Retsel ba tibuna sibinoa, xaung Rebeka garanoa. Binabu luki
mala baxanga na tibuna.
13 Laban lungu ba toxongonoa Yekop ma, baing hata sibuna li luki mala masok
mana. Yoxoa xaung libu saing xap ma numia. Baing Yekop naxuya na axadi disok
mana.
14 Baing Laban harua na ba, “Maxung sibuna kitam sip tainina.”

Yekop Yau Lea Retsel Tang

Yekop wa rangua sobak tela ila sup,
15 baing Laban harua na ba, “Ung sibigua, ung sanga ba uwaxata olang manga te.
Ubala nga giminaga murum mana ba.”
16 Tauna, Laban nanuhanging luwa. Sabangua yanoa Lea xaung nanunoa yanoa
Retsel.
17 Lea maxandi didoa, ne Retsel sangganoa xai sibuna xaung gumangina.
18 Yekop murung sibuna mana Retsel, binabu harua ba, “Bagula ngatuxu oxatama
niani 7 to. Tauna, unai mana ngayau nanuhangima (nanuma) Retsel.”
19 Laban harua ba, “Xai ba ngasina naung, nam ngasina na lipu tela. Binabu uwa
mua rangua nga.”
20 Binabu Yekop waxata niani 7 ba xap Retsel, ne disup sap bila xaidap unrangina
hatumingania, namua na muruna buk mana.
21 Disup, baing Yekop harua na Laban ba, “Usina hainigua nanga. Xaidabigudi
disup, saing ngabo ba ngakinu rangua.”
22 Binabu Laban wagi lipu longgalo mana longga ba ma, saing tongtongia taungua.
23 Ning yambongga baguba xap nanuhanginoa Lea mala rangua Yekop, saing kinu
rangua.
24 (Laban sina haining oxata olanggama Silpa na nanuhanginoa Lea ba sok haining
oxata olanggama.)
25 Buraragina baing si! Lea baing! Binabu Yekop harua na Laban ba, “Uraxata
manga? Ngawaxata ba ngayau Retsel, a? Baruta ulangua nga?”
26 Laban haxuya ba, “Kubolua sina nanunoa muga mana matuaua ba yau, am
laliamdi kubolumama te.

27 Uragu sande tela laing yaunga taungana li sup to. Tauna, bagula am gasina
nanunoa naung xauna. Ne bagula utuxu oxatua manga niani 7 muli mana."
28 Binabu Yekop libu bila ba. Sahi sande baguba mana Lea, baing Laban sina
nanuhanginoa Retsel na ba sok haininoa.
29 (Laban sina haining oxata olanggama Bilha na nanuhanginoa Retsel ba sok
haining oxata olanggama.)
30 Baing ina naga, Yekop kinu rangua Retsel xauna, saing murungang sibuna mana
Retsel dali murungang sibuna mana Lea. Baing tuxu Laban oxatanoa niani 7 muli.

Yekop Garandi

31 TOXORATAMONA bagu ba Yekop muruna mana Lea buk te, baing hauli Lea ba
gamona. Ne Retsel wa xuhi.
32 Binabu Lea gamona saing hayau gara lup tela. Uxu yanoa (ba, cf) Ruben,* namua
na harua bila li: "TOXORATAMONA bagu mauxangagua baing. Binabu hatata bagula
ayuagu murung sibuna manga."
33 Gamona muli, saing hayau gara lup tela muli. Baing harua ba, "TOXORATAMONA
lungu ba ayuagu murung sibuna manga te, binabu sinasina gara luba li nanga xauna."
Binabu uxu yanoa ba Simion.†
34 Baing Lea gamona muli, saing hayau gara lup tela. Baing harua ba, "Sup baing.
Hatata bagula ayuagu taga rangua nga, namua na ngahayau gara lup tuwa na."
Binabu uxu yanoa Libai.‡
35 Gamona muli, saing hayau gara lup tela muli. Baing harua ba, "Hatata bagula
ngaiti TOXORATAMONA yanoa." Binabu uxu yanoa Yuda.§ Baing ina naga, Lea sup
mana hayauxingua.

30

1 Retsel bagu ba hayau gara tela na Yekop te, baing bagulinga mana hamunganoa.
Binabu harua na Yekop ba, "Usina garadi nanga! Tegu bing ngamati."
2 Yekop atin disala mana Retsel, saing harua ba, "Ngawa Urana te! Ina naga soxauti
gamoma ba!"
3 Baing harua ba, "Bagu Bilha hainigu oxata olanggamga li. Ukinu rangua, bu hayau
gara tela bu ngaxapkuti. Bila balau bagula nga xauna ngaxap bakbaga masok."
4 Binabu Retsel sina haining oxata olanggama Bilha na bila haininoa. Baing Yekop
kinu rangua,
5 saing gamona saing hayau gara lup tela na.
6 Baing Retsel harua ba, "Urana suxuya kubolugua saing harua ba maringina.
Lungu xusungagua saing sina gara lup tela nanga." Binabu uxu yanoa ba Dan.*
7 Retsel haining oxata olanggama Bilha gamona muli saing hayau gara lup tela muli
mana Yekop.
8 Baing Retsel harua ba, "Malimaligua rangua hamungagua haringing sibuna, saing
ngadali baing." Binabu uxu yanoa ba Naptali.†
9 Lea bagu ba sup mana hayauxingua, baing xap haining oxata olanggama Silpa
saing sina na Yekop bila haininoa.
10 Baing Lea haining oxata olanggama Silpa hayau gara lup tela na Yekop.

---

* **29:32** Mana Hibru xuana *Ruben* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *bagu mauxangagua*, ne *Ruben* namuxinoa *bagu, gara luba baing!* † **29:33** Mana Hibru xuana *Simion* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *lungu.* ‡ **29:34** Mana Hibru xuana *Libai* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *taga.* § **29:35** Mana Hibru xuana *Yuda* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxiona *iti yanoa.* * **30:6** Mana Hibru xuana, *Dan* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *suxuya kubolua saing harua ba maringina.* † **30:8** Mana Hibru xuana, *Naptali* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *malimali.*

11 Baing Lea harua ba, “Kubolu dalingam xap nga baing!” Binabu uxu yanoa ba Gad.‡
12 Baing Lea haining oxata olanggama Silpa hayau gara lup tela muli na Yekop.
13 Baing Lea harua ba, “Gamogua yaha sibuna! Haingdi bagula duxu nga ba haing yahangam.” Binabu uxu yanoa ba Aser.§
14 Tauna, bunging wit xauyanganam sok, baing Ruben ila umangia saing bagu mandirek marang teladi,* saing xapdi ma rangua bauna Lea. Baing Retsel harua na Lea ba, “Garama madirek marandi ba, sanga ba usina teladi nanga?”
15 Ne Lea harua na ba, “Oxop ayuagu masup! Sanga maung te? Bagula oxop garagua mandirek marandi xauna?”
Retsel harua ba, “Sangau. Sanga ba Yekop kinu ranguaung hatata yambong, nabu uhakhaxuya garam mandirek marandi nanga.”
16 Bungbung Yekop goxoya umangia ma, baing ina naga Lea sok mala gugunia daxangia saing harua ba, “Bing uma ukinu rangua nga hatata yambong. Namua na ngagimgung mana garagua mandirek marandi.” Binabu Yekop kinu rangua (mana) yambongga baguba.
17 Urana lungu Lea sabunganoa, saing gamona muli saing hayau gara lup luwadi luwadi hiliadinga na Yekop.
18 Baing Lea harua ba, “Urana sina giminaga nanga namua na ngasina hainigu oxata olanggama na ayuagu.” Binabu uxu yanoa ba Isakar.†
19 Baing Lea gamona muli, saing hayau gara lup 6 na Yekop.
20 Baing Lea harua ba, “Urana sina yahanga xai nanga. Hatata ila bagula ayuagu iti yagua, namua na ngahayau gara lup 6 na.” Binabu uxu yanoa ba Sebulun.‡
21 Kimuya monga Lea hayau haing nanung tela saing uxu yanoa ba Daina.
22 Baing Urana hatumia Retsel muli saing lungu sabunganoa, saing hauli ba gamona.
23 Gamona saing hayau gara lup tela, saing harua ba, “Urana unia memeyagua ba.”
24 Uxu yanoa ba Yosep,§ saing harua ba, “Ngasabu ba TOXORATAMONA sina gara lup tela muli nanga.”

Yekop Morundi Bakbagidingdi Ditubu

25 Retsel hayau Yosep masup, baing Yekop harua na Laban ba, “Unai mana ngagoxoya muli mala mana nga sibugu yabagua xaung titigua.
26 Unai mana hainigudi xaung garagudi ngatuxu oxatama manadi ba digabu nga bu ngala, namua na uxabia ba ngatuxu oxatama xai.”
27 Ne Laban harua na ba, “Nabu uhatum xai manga, bing usauya nga te. Ngatuxu tuak saing ngaxap xabianga ba TOXORATAMONA sina guxama nanga namua na uwa rangua nga.”
28 Baing Laban harua muli ba, “Umogu gimingagima, saing bagula ngagim.”
29 Yekop harua na ba, “Ung sibum uxabia ngatuxu oxatama haringina baru, xaung morumdi bakbagidingdi ditubu baru bungina ngawasa manadi.
30 Muga morumdi xumana buk te, ne hatata titingandi ditubu sibuna, saing TOXORATAMONA sina guxama naung long baruamta ngawa mana. Ning hatata raxata manga? Bungintabi sanga ba ngahauli nga sibugu bakbagigua?”
31 Laban xusunga ba, “Ubo ba ngasina baraxinta naung?”

---

‡ **30:11** *Gad* namuxinoa *kubolu dalingam xap.* § **30:13** *Aser* namuxinoa *yaha.* * **30:14** *Mandirek* Inglis xuana, ne mana Hibru xuana duxu ba *dudaim.* Mana bungina baguba dahatum ba nabu daxang, bagula haulidi ba gamoding. † **30:18** Mana Hibru xuana, *Isakar* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *giminak.* ‡ **30:20** Mana Hibru xuana, *Sebulun* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *iti yaya.* § **30:24** *Yosep* namuxinoa *sina tela muli.*

Haxuya ba, “Heku mana usina axamang tela nanga. Ne, nabu ulibu bila li manga,
bagula (ngahaxang xaung) ngawasa mana murumdiyu. Hatumingagua bila li.
32 Unai mana hatata ngala ngasuxuya murum longgalo, saing bagula ngaunia sipsip
baruamtadi mugiximugixindi, sipsip tutubing baruamtadi dimutuxu xaung meme
baruamtadi mugixigixindi. Bagula duwa giminagigua.
33 Bila balau, kimuya bunging bungina usuli mana morudi usinadi nanga mana
giminagigua, bagula uxabia ba maxuna ngasu mana haruangagua. Meme baruamtadi
mugixigixindi te duwa liwe mana ngayuadi, kimbo sipsip tutubing baruamtadi
dimutuxu te, bagula uxabia ba ngahanaidi.”
34 Laban harua ba, “Sangau. Talibu bila uharua ba.”
35 Ne xaidapka baguba Laban unia meme moning longgalo mugixigixindi, xaung
meme hagaxang longgalo mugixigixindi, adi longgalo hataindi dusa, xaung sipsip
tutubing longgalo dimutuxu, saing tadi garang lupdi rimadingia bu duwasa manadi.
36 Baing ta ganangana bila xaidap luwa hiliana haxanganoa liwe maina xaung
Yekop. Ne Yekop wasa mana Laban morundi bakbagidingdi duwauyu.
37 Baing Yekop taxiti xaiyadi talia, poplar xaung plen* rimadingia, saing suki sang-
gading teladi bu hatanga rimading luding usamandi masok maxixinga maxixinga.
38 Baing rang xaidi rimading kisingamdi mahaing mana mina nungingamdi, bu
duwa morudi bakbagiding maxadingia bungina dima dinung. Bungina bakbagidingdi
sobagiding hagatangama sok saing dima ba dinung,
39 dahagata xaidi rimadingdi maxadingia. Baing ina naga, dahayau gara
mugixigixindi.
40 Yekop hata tutubinadi sangua Laban bakbagindi saing tadi halianga. Ne bunging
hagatangama xugia iniadi mala ba dibagu Laban morung mugixigixindi xaung
morung mutuxundi. Bila balau libu bakbagindi disok ditubu, saing tadi rangua Laban
morundi te.
41 Bunging bungina hagaxang haringindi duwa mana bunging hagatangama, Yekop
bagula rang xai rimandi mali mana minadi asaxadi maxadingia bu dahagata haxek
manadi.
42 Ne adi haringing teguamdi, tadi la ba te. Bila balau haringing teguamdi duwa
Laban iniadi, ne haringindi duwa Yekop iniadi.
43 Baing ina naga, Yekop xalingindi ditubu sibuna. Sipsibing memeng bakbagindi
disok sabanga, haining lipuxing oxata olanggam xumana, xaung kamel donki iniadi
xumana.

31

Yekop Giti Mala Sangua Laban

1 Yekop xap haruanga ba Laban garang lupdi daharua ba, “Yekop xap tibura xaling-
ing longgalo masup saing xap xalinging longgalo masok mana tibura xalingindi.”
2 Baing Yekop bagu ba Laban ramramonoa xugia mana saing hatuminganoa wa
rangua bila muga te.
3 Baing TOXORATAMONA harua na Yekop ba, “Ugoxoya mala muli mana tibum titinoa
xaung rangua bakbagimdi, saing bagula ngawa ranguaung.”
4 Binabu Yekop sina haruanga mala rangua Retsel Lea tang ba tang disok ma mana
longga morundi bakbagidingdi duwa mana ba.
5 Harua na dingtang ba, “Ngabagu ba tibuim ramramonoa xugia manga saing
hatuminganoa wa rangua nga bila muga te. Ne Urana tibugu inia wa rangua nga
ba.

---

* **30:37** *Poplar* xaung *plen* xaiyadi duwa yabaria te. Mana Hibru xuana yadingdi *libne* xaung *armon*. Ludingdi dusa.

6 Tang gaxabiau, ngatuxu oxatua mana angtang tibuim xaung haringingagu
longgalo.
7 Ne tibuim langua nga bila xugia giminagigua bunging 10. Ning Urana soxauti bu
hanggalangia nga te.
8 Nabu harua ba, ‘Mugixigixindi bagula duwa giminagima,’ bing bakbakkadi
dahayau mugixigixindi. Baing bungina xugia hatuminganoa saing harua ba,
‘Maxixingamdi bagula duwa giminagima,’ bing bakbakkadi dahayau maxixingamdi.
9 Bila balau Urana sasaxaki tibuim morundi saing sinadi nanga.
10 “Bunging tela mana sobak hagatangama, ngamip saing ngabagu meme moninadi
dahaing mana hagaxandi duwa mugixigixindi.
11 Baing mana mibingagua Urana uleginama harua nanga ba, ‘Yekop.’ Ngahaxuya
ba, ‘Ngawau.’
12 Baing harua ba, ‘Ubagu mahaing, saing bagula ubagu ba meme moninadi dahaing
mana hagaxandi duwa mugixigixindi. Wa bila ba namua na ngabagu masup axamang
longgalo Laban libudi maung.
13 Nga Urana ngaowa masok maung mana Betel, longga urang sianga mali bu wa
mogungua saing umatu guxenga etua mana, xaung longga uhau haruangua rangua
nga.✡ Tauna hata sibuna li umesa usauya titia li ugoxoya mala yabamia.’”
14 Baing Retsel Lea tang dahaxuya ba, “Bungina tibumam mati, bagula am gaxap
xalinging (sinaging) tela te. Tegu sibuna!
15 Kubolunoa libu mamtam bila tam (haing) titi telamdi! Namua na gotigamam xap
sanga mana te. Tegu. Sahi olang sianga ugim na mamtam xauna!
16 Axalaxala longgalo Urana uniadi sangua tibumam bing amiadi xaung garamamdi
dingiadi. Binabu ulibu baraxing baraxinta Urana balaung mana ba.”
17 Binabu Yekop mesa saing ta hainindi garandi etua mana kameldi,
18 saing soxi sipsip meme bakbagidingdi dila dimuga mana, xaung axalaxaladi
xapdi mana titia Padan-Aram. Baing haxa mala mana titia Kenan, titia tibuna Aisak
wa mana ba.
19 Muga, bungina dibo ba dilauba, Laban ila bu xuxuya sipsibing buxandi, baing
Retsel hanai tibuna babung numanamdi.
20 Xauna, Yekop tuxu muraga mana lipu Aramgam Laban, bila baxanga gitinganoa
na te.
21 Binabu giti mala xaung xalinging longgalo, kisi Langga Yupretis, saing ila bila
xaxagandi duwa mana titia Gileat.

Laban Xu Yekop Mala

22 Xaidap luwa hiliana, baing dibala Laban ba Yekop giti mala.
23 Binabu xap bakbagindi saing xu Yekop mala. Xaidap 7 baing sok haxek mana
Yekop mana xaxagandi duwa mana titia Gileat.
24 Ne yambonga baguba Urana ma rangua lipua Aramgam Laban mibingia, saing
harua na ba, “Umaxania. Labu uharua haruanga maxuwangam tela na Yekopku tai.”
25 Tauna, Yekop tongtongia tabalaxayanoa mana xaxagandi duwa mana titia
Gileat bila bungina Laban sok mana. Baing Laban gabu bakbagindi ditongtongia
tabalaxayadinga la ba xauna.
26 Baing Laban harua na Yekop ba, “Uraxata? Utuxu muraga manga, saing uxai
nanuhangigudi mala bila haungingua salak yabanamdi!
27 Baruta ugiti mala hisangia, utuxu muraga manga bila ba? Nabu ubaxanga nanga,
bing sanga ba ngayungaung daxangia xaung yahangua xaung duwaya dahali wagadi
xaung hapdi?

✡ **31:13** Unggutinga (Stat) 28:18-22

28 Baing tegu. Usina gangana ba ngalibu garagu ranggindi xaung nanuhangigudi,
ngayungadi daxangia te. Kuboluma kakahang sibuna!
29 Sanga ba ngahanggalangiang. Ne yambong Urana tibum inia harua nanga ba,
'Umaxania. Labu uharua haruanga maxuwangam tela na Yekopku tai.'
30 Ngaxabiau, ula namua na atima mana yabama. Ning uraxata uhanai urana
ngayuadi babudingdi?"
31 Baing Yekop haxuya na Laban ba, "Ngagiti mala hisangia namua na ngamaxuwa.
Nam usasaxaki nanuhangimadi sangua nga."
32 Ne nabu ubagu ba amia tela tuxu urana ungiadi babudingdi, lipua ba walinganoa
sup. Bakbagiradi maxadingia ung sibum usai mana axalaxala ungiadi. Nabu tela wa
la li rangua nga, bing oxop mala." Ne Yekop xabia ba Retsel hanai babuadi te.
33 Binabu Laban luxu mana Yekop numang mokiama xaung luxu mana Lea numang
mokiama xaung luxu mana haing oxata olanggam luwa numading mokiama. Saisai
sus. Baing ina naga, sok Lea numang mokiama ma saing luxu mana Retsel inia.
34 Ne Retsel xap babu numanamdi saing yamengdi maluxu'm axamang rungingama
ta etua mana kamel. Baing rung etua manadi bila ba. Tauna, Laban saisai maluxu'm
numa mokiama susu.
35 Retsel harua na tibuna ba, "Tibugu, ugamia ngau tai, ne sanga ba ngamesa (ngali)
maxamia te, namua na ngadamu." Binabu saisaiyu mana babung numanamdi, baing
susu.
36 Baing Yekop atindi disala saing gamia Laban ba, "Ngalibu baru mauxanganta?
Ngalibu baru kubolu dianta ba uxu nga?
37 Usaisai masup mana xalingigu longgalo saing ubagu baraxinta ungia? Nabu
ubagu xalingim tela, bing uta masok sabasabia li bakbagimdi bakbagigudi maxadin-
gia, bu sanga ba disuxuya kitam baruamta maring!
38 "Niani 20 li ngawa ranguaung. Sipsibindi xaung memeimdi dahayau doa te.
Xauna, ngaxang memem monin tela te.
39 Adi asaxa abungindi disingsingdi ba, ngaxapdi ma ngahatangadi naung te. Tegu.
Nga sibugu ngagimdi naung! Uhaxi ba ngagim asaxa baruamta dahanaidi, heku
dahanai xaidap kimbo yambong.
40 Rungingagua bila li: Xaidap salianoa tatua nga, yambong xaringingoa bila balau,
xaung kinunga xap nga te.
41 Bila balau niani 20 li ngawa numamia! Ngawaxata niani 14 bu ngaxap
nanuhangim luwa, xaung naini 6 ngawaxata muli bu ngaxap sipsip meme bakbakkadi
li. Baing uxugia giminagigua bunging 10!
42 Nabu Urana tibugu inia, Urana Ebraham inia xaung Urana Maxuwangam Aisak
inia—nabu wa rangua nga te, bing maxuna bagula usoxi nga mala olang ngaxola.
Ning Urana bagu salaga ngaxap xaung makasangagua, saing bunggu gamiaung."
43 Laban haxuya na Yekop ba, "Hainggadi li nanuhangigudi, garuadi li garagudi,
xaung asaxa bakbagidingdi ngayuadi. Xalaxaladi li ubagudi ngayuadi. Ne hatata
daxanga te ba ngaxap nanuhangigudi kimbo garadi dahayaudi muli.
44 Binabu uma kitam tahau haruangua, xaung tatongtongia axamang tela ba hauli
kitam tahatumia haruangua muli."
45 Binabu Yekop xap siang maxaxaya tela saing rang mali bila mogungua.
46 Baing Yekop harua na sibindi ba, "Atagia siangdi." Baing daxap siangdi ma
dahaxurudi, saing daxang la ba haxarunga rubinia.
47 Laban uxu haxurunga ba Yegar-Sahaduta, ne Yekop uxu ba Galet.*
48 Laban harua ba, "Haxurunga li mogungua hauli kitam tahatumia muli haruan-
gua tahau hatata." Namua naga duxu ba Galet.

* **31:47** Yaya *Galet* Hibru xuana, saing yaya *Yegar-Sahaduta* Aram xuana. Tang namuxidingdi *haxurunga hauli tahatum muli.*

49 Xauna, duxu ba Mispa,† namua na Laban harua ba, “Taxusunga TOXORATAMONA
ba bagu kitam xai ba tasu mana haruanga li hatata saing ila, bungina tawa xauna te.
50 Nabu ulibu doa mana nanuhangigudi kimbo nabu oxop haing tela muli, bing
uhatumia muli ba, heku lipu tela bagu kubolura te, Urana bagu!”
51 Baing Laban harua muli na Yekop ba, “Ubagu haxurunga li xaung siang
maxaxaya ngarang mali liwe makitam.
52 Haxurunga li mogungua, xaung siang maxaxaya li mogungua. Tang duwa ragu.
Bagula ngadali haxurunga li ngala rubima bu ngahanggalangiaung te, saing bagula
udali haxurunga xaung siang maxaxaya li ula rubigu bu uhanggalangia nga te.
53 Taxusunga Urana mana mugangaradi—Urana mana Ebraham xaung Urana mana
Nahor—ba wa lipu suxuyangam liwe makitam.”
Binabu Yekop haringia haruanganoa mana yaya mana Urana Maxuwangam tibuna
Aisak inia saing harua maxung sibuna.
54 Hanania hananiangua la ba long xaxaganamia saing wagi bakbagindi ma taungia.
Daxang masup, baing dikinu la ba.
55 Buragina buraraging sibuna Laban libu garang ranggindi xaung nanuhangindi
saing sina guxama nadi. Sup, baing goxoya mala muli yabania.

32

Yekop Xauxau Ba Gugunia Iso

1 Yekop xauna yunga longga baguba. Haxa mala baing Urana uleginamdi digugunia.
2 Yekop bagudi baing harua ba, “Alali Urana tabalaxayanoa!” Binabu uxu longga
ba yanoa Mahanaim.*
3 Yekop soxi uleginamdi dimuga mana mala rangua sabanganoa Iso mana titia Seir
wa mana numanuma Idom.
4 Tabinadi ba, “Aharua na lipuxigu sabanga Iso bila li: ‘Lipuxim oxatama Yekop
harua ba ngawa rangua Laban ila ila laing hatata.
5 Nga bulmakaugudi xaung donkigudi, sibsibigudi xaung memegudi, xaung lubigu
hainigu oxata olanggamdi. Ngasina ulekka li na lipuxigu sabanga namua na ngabo
ba uhatum xai manga.’ ”
6 Bungina Yekop uleginamdi digoxoya ma rangua, daharua ba, “Am gala rangua
sabangama Iso, saing hatata ma ba guguniaung, saing lipu 400 digabu ma.”
7 Yekop maxuwa buk xaung hatum xumana. Binabu hata lipuadi duwa rangua
xaung sipsip meme bakbagidingdi xaung bulmakaudi xaung kameldi xauna ba disok
bakbak luwa.
8 Hatum ba, “Nabu Iso ma wasoso bakbak tela, bola bakbaga wauyu sanga ba (di)giti
mala.”
9 Baing Yekop sabu ba, “O Urana mana tibugu ranggina Ebraham xaung mana
tibugu Aisak, O TOXORATAMONA, nulana uharua nanga ba, ‘Ugoxoya mala muli mana
yabama xaung rangua bakbagimdi, saing bagula ngalibu xai maung.’
10 Nga lipuxim oxatama, ne kubolugua sanga mana kubolu xaiyadi ulibudi nanga
xaung kubolu haruanga sulinganama uhatanga nanga te. Waleu ngakisi mana Langga
Yodan, ne ngatuxu tuki ing ganina. Ning hatata ngasok tabalaxai luwa.
11 Ngaxusungaung ba oxop nga muli sangua sabangagua Iso rimanoa, namua na
ngamaxuwa ba bagula ma wasoso nga, xaung garadi xaung baudingdi xauna.
12 Ning waleu uharua nanga ba, ‘Maxuna bagula ngalibu xai maung, saing bagula
ngalibu bakbagimdi disok xumana bila ulangulang(di) (du)wa tegia, sanga mana
lipudi dititidi te.’ ”✡

---

† **31:49** *Mispa* namuxinoa *numa wasangam maxaxaya.* * **32:2** *Mahanaim* namuxinoa *tabalaxai luwa.* ✡ **32:12** Unggutinga (Stat) 22:17

13 Yambong kinu la ba. Baing mogu xalinging hataina li ba sina na sabanganoa Iso
bila yahangua:
14 meme hagaxang 200 xaung moning 20, sipsip hagaxang 200 xaung moning 20,
15 kamel hagaxang 30 digabu garadingdi, bulmakau hagaxang 40 xaung moning 10,
xaung donki hagaxang 20 xaung moning 10.
16 Haburadi bakbakkadi saing mogu lipuxing oxatam teladi ba duwasa mana
bakbak taining tainina. Baing bala lipuxing oxatamdi ba, "Amuga manga, ne ata
ganangana liwe mana moru(di) bakbak(giding) taining tainina."
17 Hanaunau mugamugangama ba, "Bungina sabangagua Iso guguniaung saing
xusungaung ba, 'Ung gaxarea lipuxing oxatama? Ula bi? Ne morudi bagudi li gaxarea
iniadi?'
18 bing uhaxuya ba, 'Ding lipuxim oxatama Yekop iniadi. Ding yahanga sina na
lipuxigu sabanga Iso. Bagu ma kimuya mam baing.'"
19 Bila balau hanaunau luxama xaung tuwama xaung teladi disu mana morudi
bakbagidingdi ba: "Bungina ugugunia Iso bing aharua taininau na."
20 Xauna, bing aharua ba, 'Bagu lipuxim oxatama Yekop ma kimuya mam baing.'"
Namua na hatum ba, "Bagula ngatatua ating salianoa xaung yahangadi li ngasinadi
muga. Kimuya, bungina ngabagu, bola xap nga xai."
21 Binabu Yekop yahangandi dimuga mana, ne ing sibuna wa tabalaxaya (mana)
yambong baguba.

Yekop Haunggana Urana

22 Yambong baguba Yekop mesa saing xap haining luwa, haining oxata olanggam
luwa, xaung garang 11, saing kisi langga Yabok (uruxuna).
23 Xapdi saing soxidi mala mana lang hataina masup, baing sina xalinging longgalo
makisi (mala).
24 Baing Yekop ing ganina wa. Ne yambongga baguba lipu tela ma haunggana laing
xaidap.✡
25 Bungina lipua bagu xabia ba sanga ba dali Yekop te, ring xambaming namu, saing
Yekop xambaminoa hasiana bungina tang dahaung mua.
26 Baing lipua harua ba, "Uyunga nga mala, namua na xaidaba haingguba."
Ne Yekop haxuya ba, "Tegu. Usina guxama nanga to, tauna bagula ngayungaung
mala."
27 Lipua xusunga ba, "Ung yama ga tela?"
Haxuya ba, "(Nga) Yekop."
28 Baing lipua harua ba, "Bagula duxu yama ba Yekop muli te, ne bagula duxu ba
Isrel.† Namua na uhanggana Urana xaung lipudi saing udalidi.✡
29 Yekop harua ba, "Ubala nga yama."
Ne haxuya ba, "Uraxata uxusunga mana yagua?" Baing sina guxama la ba.✡
30 Binabu Yekop uxu longga ba Peniel,‡ namua na harua ba, "Ngabagu Urana
ramramonoa, ne ngamati te."
31 Xaidaba haing bungina Yekop yunga Peniel, saing haxa doa mana namua
xambaminoa.
32 Binabu waleu ma hatata, Isreldi daxang asaxa waxunoa sigi xambam namu te,
namua na lipua ring Yekop xambaminoa haxek mana waxunoa.

33

Yekop Sok Mana Iso

✡ **32:24** Hosea 12:3-4 † **32:28** *Isrel* namuxinoa *haunggana Urana.* ✡ **32:28** Unggutinga (Stat) 35:10 ✡ **32:29** Toxondi (Hetman) 13:17-18 ‡ **32:30** *Peniel* namuxinoa *Urana ramramonoa.*

1 Yekop bagu mahaing saing bagu Iso ma rangua lipuxing 400. Binabu hata garadi
mana Lea, Retsel xaung haining oxata olanggam luwadi (ba).
2 Ta haing oxata olanggamdi digabu garadingdi muga, Lea gabu garandi kimu mana,
saing Retsel Yosep tang dima kimu sibuna.
3 Ing sibuna ila muga manadi. Haxa mala bila sabanganoa, saing gung king tuxundi
mari, saing turu mari titia. Libu bila ba bunging 7 laing sok haxek mana sabanganoa.
4 Ne Iso luki mala ba gugunia saing yoxoa. Hibua rimandi taxiya waxungtuania
saing libu, saing tang ditang.
5 Baing Iso bagu mahaing saing bagu haingdi digabu garadi. Xusunga ba, "Adi li
digabung gaxarea?"
Yekop haxuya ba, "Urana atin dimoti manga, lipuxim oxatama, saing sina garadi li
nanga."
6 Baing haing oxata olanggamdi dima haxek saing dituru mari titia.
7 Bila balau Lea gabu garandi disok saing dituru mari titia. Kimu sibuna Yosep
Retsel tang disok, saing tang dituru mari titia xauna.
8 Iso harua ba, "Baruta mana morudi bakbagiding xumana menau ngasok manadi?"
Haxuya ba, "Lipuxigu sabanga, ngasina yahanga li bu uhatum xai manga."
9 Ne Iso harua ba, "Kixingigu, morugudi sanga manga. Utuxu axadi li naung sibum."
10 Ne Yekop harua ba, "Tegu ke. Nabu uhatum xai manga, bing oxop yahangagu li
ngasina naung. Ngabagu ramramoma. Bila ngabagu Urana ramramonoa, namua na
oxop nga uhatum xai manga.
11 Ngabo ba oxop yahanga li ngasina naung, namua na Urana atin dimoti manga,
saing morugudi sanga manga." Baing ina nanga, mana namua Yekop haxi, Iso xap.
12 Baing Iso harua ba, "Tauna, talauba. Bagula ngamuga maung."
13 Ne Yekop harua na ba, "Lipuxigu sabanga, uxabia ba garadi daharing buk
te. Xauna, ngahatum hatum xumana mana sipsip xaung bulmakau hagaxandi
garadingdi dinam (manadi) ba. Bing ngawasa manadi xai. Nabu ngalibudi dahaxa
sap buk xaidap tela muli, bagula ding longgalo dimati.
14 Binabu lipuxigu sabanga, ula muga manga lipuxim oxatam to. Bagula ngama(ma)
mosimos bila morudi xaung garadi dibo ba dahaxa ma, laing ngasok mana lipuxigu
sabanga mana titia Seir."
15 Iso harua ba, "Sangau. Ne ngabo ba ngayunga lipuxigu oxatam teladi ranguaung
bu daxapkang ma. Sangau?"
Ne Yekop haxuya ba, "Heku. Lipuxigu sabanga, kubolua oxop nga uhatum xai
manga sanga ba."
16 Binabu mana xaidapka baguba Iso haxa goxoya mala muli mana titia Seir.
17 Ne Yekop haxa mala mana longga Sukot, saing tongtongia numa maina xaung
tongtongia xahidi mana morundi. Binabu duxu longga ba Sukot.*
18 Bila balau, Yekop yunga titia Padan-Aram, saing ma ma goxoya ma muli mana
titia Kenan. Sok mosiu mana long sabangga Sekem, saing tongtongia tabalaxayanoa
long sabangga ba singia.
19 Gim siang silba 100 na Hamor garandi, mana titi hataina (ba) tongtongia
tabalaxayanoa mana. Sekem Hamor garang tela.✡
20 Tongtongia kabukabu hananiangam la ba, saing uxu ba El-Elohe-Isrel.†

34

Sekemdi Dilibu Doa Mana Daina

* **33:17** *Sukot* namuxinoa *xahidi.* ✡ **33:19** Yosua (Josua) 24:32; Yon 4:5 † **33:20** *El-Elohe-Isrel* namuxinoa *Urana wa Urana mana Isrel.*

1 Xaidap tela Yekop Lea tang nanuhanginoa Daina sok mala bu bagu hainggadi
duwa mana titia ba.
2 Ne lipu tela yanoa Sekem wa. Hamor, Hib tela, titia ba yanaminoa, garanoa.
Bungina Sekem bagu Daina, bing tuxu saing libu kubolu memayana mana.
3 Ne atina taga mana Daina, Yekop nanuhanginoa. Murung sibuna mana haing
nanuna ba saing harua hayaganga na.
4 Binabu Sekem harua na tibuna Hamor ba, “Oxop haing nanuna li nanga bu
ngayau.”
5 Yekop xap haruangua kubolu musuna xap nanuhanginoa Daina, ne garandi duwa
ongania duwasa mana morundi. Binabu libu axamang tela te laing digoxoya ma
numia.
6 Baing Sekem tibuna Hamor ila rangua Yekop bu hangixaya rangua.
7 Tang dahangixayauyu, baing Yekop garandi diyunga ongania digoxoya ma muli
taxa mana bungina dilungu naxuyangua. Hatumingading mauxading xaung atiding
disala buk, namua na kubolua Sekem libu bungina kinu rangua Yekop nanuhanginoa
diang sibuna Isreldi maxadingia. Kubolua na bila ba labu lipu tela libu bila bau tai.
8 Ne Hamor harua nadi ba, “Garagu Sekem atina taga mana nanuhangima. Sanga
ba usina na bu tang diyau?”
9 Atongtongia yaungadi ranguam. Asina nanuhangimdi nam xaung axap
nanuhamimamdi nang.
10 Sanga ba arung liwe mam. Titia xaxaina nang. Awa mana, ahaxa mauli mana
ang murungaima mana, saing agim titia mana.”
11 Baing Sekem harua na Daina tibuna xaung moxongondi ba, “Nabu ahatum xai
mana xusungagua, bing bagula ngasina nang baraxing baraxinta axusunga mana.
12 Amogu gotik xaung yahangua abo ba ngasina nang giminagindi. Heku sabanga
baru, bagula ngagim bila axusunga. Ne ngabo sibuna ba asina haing nanunoa nanga
bu sok hainigua.”
13 Ne Yekop garandi dilangua Sekem tibuna Hamor tang bungina dahaxuya nadi,
namua na Sekem libu kubolu musuna na hamungadinga.
14 Daharua nadi ba, “Sanga ba am galibu bila bau tai. Sanga ba am gasina
hamungamama na lipu sangga xuxungang teguam tela te. Nabu am galibu bila ba,
bagula am gaxap memaya sabanga.
15 Bagula am ganai mana haruangaima nabu alibu axamang taininau ing ganina:
Muga bing asok bila am. Axuxu lubim longgalo sanggadingdi to.
16 Sup, baing bagula am gasina nanuhangimamdi nang xaung am gaxap
nanuhangimdi mam. Bagula am garung liwe mang xaung am gasok bakbak taininau
ranguang.
17 Ne nabu ang ganai mana axuxu sanggaimdi te, bagula am gaxap hamungamama
am gasauyang mala.”
18 Haruangadinga xai mana Hamor garanoa Sekem tang.
19 Baing gananuna Sekem halisi ba libu haruangadinga te, namua na muruna buk
mana Yekop hanuhanginoa. Sekem yanoa sabanga sibuna tibung bakbaging longgalo
maxadingia.
20 Binabu Hamor garanoa Sekem tang dila long sabangga xaluxinoa bu daharua
rangua long sabangga ba lipuxindi. Tang daharua ba,
21 “Lipuadi li dirung mosiu ranguam. Bagu titira sabanga, sanga manadi.
Tayungadi duwa titiria xaung dahaxa mauli mana ding murungadinga mana. Sanga
ba tayau nanuhangidingdi saing sanga ba diyau kiriadi.
22 Ne lipuadi bagula dinai mana duwa rangua kira bila bakbak taininau nabu talibu
axamang taininau ing ganina. Dahaxi ba lubira longgalo duxuxu sanggadingdi bila
ding sibuding to.

23 Ahatum to. Nabu talibu bila ba, bagula xalingidingdi xaung moruding longgalo
disok kiriadi, a? Binabu tanai mana haruangadinga, saing bagula dirung liwe
makira.”
24 Tauna, lup longgalo digugunia long sabangga xaluxinia dinai mana Hamor
garanoa Sekem tang haruangadinga, saing duxuxu long sabangga ba lubing longgalo
sanggadingdi.
25 Xaidap tuwa sanggading disalauyu, baing Yekop garang luwa Simion xaung Libai,
Daina moxongondi, tang daxap waxangiding sabangadi saing diwasoso long sabangga
ba bungina dimaxania te, saing tang dung lup longgalo mati.
26 Tang dung mati Hamor garanoa Sekem tang waxangidingia, saing daxap Daina
ma sangua Sekem numanoa saing dila.
27 Sup baing Yekop garandi dila disok mana matiadi saing daxap xalaxaladi duwa
mana long sabangga ba mala, namua na kubolu musuna xap hamungadinga la ba.
28 Daxap sipsibidingdi xaung bulmakaudingdi xaung donkidingdi xaung baraxing
baraxinta dingia duwa maluxu’m long sabangga ba xaung singia.
29 Xalingiding longgalo, garading longgalo, hainiding longgalo, xalaxala longgalo
duwa numadingia, dituxudi daxapdi mala.
30 Sup, baing Yekop harua na Simion Libai tang ba, “Ang galibu mauxangang
sabanga xap nga. Alibu ngabuya Kenandi xaung Peresdi maxadingia, adi duwa mana
titia li. Kira lipu xumana buk te, saing nabu digugunia ding duwasoso nga, bagula
nga ngagabu bakbagigudi am gahanggalang.”
31 Ne tang dahaxuya ba, “Baruta? Xai mana libu kubolua na hamungamama bila
haing daxangam?”

35

Yekop Goxoya Mala Mana Betel

1 Baing Urana harua na Yekop ba, “Umesa uhaing mala mana longga Betel saing
urung la ba. Utongtongia kabukabu hananiangam la ba nanga Urana ba owa masok
maung bungina igiti mala sangua sabangama Iso.”✡
2 Binabu Yekop harua na sibindi xaung adi duwa rangua ba, “Aunia urana long
telamdi babudingdi, saing alibuang asok sigixinga Urana maxania xaung asau imang
haundi.
3 Sup, baing bagula tamesa tahaing mala mana longga Betel. La ba bagula
ngatongtongia kabukabu hananiangam na Urana, Urana ba lungu nga mana xaidapka
mauxanganoa xap nga xaung wa rangua nga long baruamta ngala mana.”
4 Binabu disina urana long telamdi babuding longgalo na Yekop xaung disina
raxuadi duwa tangadingliania na, saing Yekop yaxangdi hawa mana xaiya ok haxek
mana longga Sekem.
5 Baing ina naga, dahaxa mala, baing Urana libu maxuwanga sabanga xap lipuadi
duwa mana longgadi duwa singia (manadi) bu duxu Yekop bakbagindi te.
6 Baing Yekop gabu lipuadi duwa rangua disok mana longga Lus mana titia Kenan.
(Lus Betel yang mugangua.)
7 La ba tongtongia kabukabu hananiangam, saing uxu longga ba yanoa ba El-Betel,*
namua na la ba Urana hatangaina masok na bungina giti mala sangua sabanganoa.
8 Duwa mana longga baguba, baing Debora, hainga wasa mana Rebeka bungina wa
gara kambagina ba, mati saing dikimang hawa mana xaiya ok wa hawa mana longga
Betel. Binabu duxu xaiya ba Alon-Bakut.†

✡ **35:1** Unggutinga (Stat) 28:11-17 * **35:7** *El-Betel* namuxinoa *Urana mana Betel.* † **35:8** *Alon-Bakut* namuxinoa *xaiya ok tinanggam.* Xaiya ok xai sabanga, yonggaxinoa xai sibuna.

9 Kimuya mana Yekop yunga titia Padan-Aram goxoya ma titia Kenan, Urana owa
masok mana muli saing sina guxama na.
10 Urana harua na ba, “Hatata yama Yekop,‡ ne bagula duxu yama ba Yekop muli
te. Tegu. Bagula yama Isrel.§” Binabu sina yaya Isrel na.✡
11 Baing Urana harua na ba, “Nga El-Sadai.* Oxopsaxi usok xumana. Bagula usok
numanuma xaung numanuma xumang teladi xauna, saing bagula bakbagim teladi
disok xaitamoxidi.✡
12 Titia waleu ngasina na Ebraham xaung Aisak ba, hatata ngasina naung xauna.
Baing bagula ngasina na bakbagimdi dima kimu maung.”
13 Urana harua laing sup, baing yunga la ba saing haing mala.
14 Yekop rang siang maxaxaya tela ba mogu longga Urana harua rangua ba, saing
matu wain xaung olip guxenganoa etua mana bila hananiangua (ila rangua Urana).✡
15 Binabu Yekop uxu longga ba Urana harua rangua ba (yanoa ba) Betel.†

Aisak Retsel Tang Matiadingdi

16 Tauna, diyunga longga Betel dahaxahaxa mala mana longga Eprat. Duwa hasoya
monga, baing Retsel xunumia gara ruha saing makasa sibuna ba hayau.
17 Makasanganoa sapsambagiak, baing haing hayauxingama harua na ba, “Umax-
uwau tai, namua na uhayau lup tela muli!”
18 Retsel yaganganoa bo ba supkuba, namua na (bo ba) matiuba, baing sina yaya
Ben-Oni‡ na garanoa. Ne tibuna sina yaya Benyamin§ na.
19 Retsel mati ba, saing ding dikimang daxangua ila mana Eprat rubinia. (Eprat
Betlehem yang muganga.)
20 Yekop rang siang maxaxaya tela etua mana gobagobanoa. Retsel gobagobang
siang mogunganama, saing wauyu laing hatata (li).
21 Isrel haxa mala muli, dali Migdal-Eder saing tongtongia tabalaxayanganoa
hataina mana.
22 Isrel wa mana titia baguba, baing Ruben ila kinu rangua Bilha, tibuna haining
oxatama (yau ba), saing Yekop lungu naxuyanga baguba.✡

Yekop garang lup 12:
23 Lea garandi bing:
Ruben, Yekop garang matuaua,
Simion, Libai, Yuda, Isakar xaung Sebulun.
24 Retsel garandi bing:
Yosep xaung Benyamin.
25 Retsel haining oxatama Bilha garandi bing:
Dan xaung Naptali.
26 Lea haining oxatama Silpa garandi bing:
Gad xaung Aser.
Adi li Yekop garang lupdi. Wa mana titia Padan-Aram bungina baudingdi dahayaudi
na.

27 Yekop goxoya ma rangua tibuna Aisak mana longga Mamre, haxek mana longga
Kiriat-Arba. (Kiriat-Arba Hebron yang muganga.) Longga baguba longga Ebraham
xaung Aisak tang duwa lobu mana ba.✡

---

‡ **35:10** *Yekop* namuxinoa *tuxu king tambonga.* Mana Hibru xuana haruanga ba harua saha mana haruanga *langua.* § **35:10** *Isrel* namuxinoa *haunggana Urana.* ✡ **35:10** Unggutinga (Stat) 32:28 * **35:11** *El-Sadai* namuxinoa *Urana Haringing Sibuna.* ✡ **35:11** Unggutinga (Stat) 17:4-8 ✡ **35:14** Unggutinga (Stat) 28:18-19 † **35:15** *Betel* namuxinoa *Urana numanoa.* ‡ **35:18** *Ben-Oni* namuxinoa *gara lup mauxangaguam.* § **35:18** *Benyamin* namuxinoa *gara lup rung rimagu rimamo rubinia.* ✡ **35:22** Unggutinga (Stat) 49:4 ✡ **35:27** Unggutinga (Stat) 13:18

28 Aisak wa laing nianindi 180.
29 Baing yaganganoa sup saing mati bungina duanga. Niandi dibaxagi saing kinu rangua mugangandi. Baing garandi Iso Yekop tang dikimang.

36

Iso Bakbagindi

1 Iso bakbagindi bila li (Iso yan tela Idom).

2 Iso xap hainindi rangua Kenan haingdi. Tela yanoa Ada, Hit tela Elon nanuhanginoa. Tela yanoa Oholibama, Hib tela Sibeon nanuhanginoa.✡
3 Xauna, xap Basemat, Ismael nanuhanginoa xaung Nebaiot hamunganoa.✡
4 Ada hayau Elipas na Iso, Basemat hayau Ruel,
5 saing Oholibama hayau Yeus, Yalam xaung Kora. Adi li Iso garang lupdi baudingdi dahayaudi na mana titia Kenan.
6 Baing Iso xap hainindi, garang lupdi, hanuhangindi, xaung lipuxing numanam longgalo, morundi, asaxang longgalo, xalinging longgalo xap mana titia Kenan. Xapdi saing ila titi tela halianga mana kixinginoa Yekop.
7 Tang xalingidingdi ditubu buk ba duwa xauna. Titia tang duwa mana ba sanga mana dingtang te, namua na morudingdi xumana buk.
8 Binabu Iso (yan tela Idom) ila rung mana xaxagandi duwa mana titia Seir.

9 Iso Idomdi mugangadinga. Dirung mana xaxagandi duwa mana titia Seir. Bakbagindi bila li.

10 Adi li Iso garang lupdi yadingdi:
Elipas, Iso haininoa Ada garanoa, xaung Ruel, Iso haininoa Basemat garanoa.
11 Elipas garang lupdi bing:
Teman, Omar, Sepo, Gatam xaung Kenas.
12 Iso garanoa Elipas yau haining oxata olanggama xauna, yanoa Timna. Hayau Amalek. Adi ba Iso haininoa Ada garang rangging lupdi.
13 Ruel garang lupdi bing:
Nahat, Sera, Sama xaung Misa. Adi ba Iso haininoa Basemat garang rangging lupdi.
14 Iso haininoa Oholibama, Ana nanuhanginoa xaung Sibeon nanuhanging ranggina. Oholibama garang lupdi hayau na Iso bing::
Yeus, Yalam xaung Kora.

15 Iso garang lup teladi disok yanamdi.
Iso garang matuaua Elipas garandi disok yanamdi bing:
Yanamdi Teman, Omar, Sepo, Kenas,
16 Kora, Gatam xaung Amalek. Adi li yanamdi duwa mana titia Idom, tibudinga Elipas. Ding Ada garang ranggindi.
17 Iso garanoa Ruel garandi disok yanamdi bing:
Nahat, Sera, Sama xaung Misa. Adi li yanamdi duwa mana titia Idom, tibudinga Ruel. Ding Iso haininoa Basemat garang ranggindi.
18 Iso haininoa Oholibama garandi disok yanamdi bing:
Yeus, Yalam xaung Kora. Adi li yanamdi, garadi mana Iso hanining Oholibama, Ana nanuhanginoa.

✡ **36:2** Unggutinga (Stat) 26:34 ✡ **36:3** Unggutinga (Stat) 28:9

19 Adi li Iso garang lupdi (yan tela Idom). Xauna, adi li bakbagidingdi yanamidingdi.

20 Sdeir Hor tela, bakbaga wa titia ba muga. Garang lupdi bing:
Lotan, Sobal, Sibeon, Ana,
21 Dison, Eser xaung Disan. Adi li Seir garandi duwa mana titia Idom. Hordi yanamidingdi.
22 Lotan garang lupdi bing:
Hori xaung Heman. Timna Lotan hamunganoa.
23 Sobal garang lupdi bing:
Alban, Manahat, Ebal, Sepo xaung Onam.
24 Sibion garang lupdi bing:
Aya xaung Ana. Ana baguli lipua naga sok muga mana lang maxamaxang salianamdi long xoliania bungina wasa mana tibuna Sibion donkindi.
25 Ana garandi bing:
Dison xaung Oholibama. Oholibama Ana nanuhanginoa.
26 Dison garang lupdi bing:
Hemdan, Esban, Itran xaung Keran.
27 Eser garang lupdi bing:
Bilhan, Saban xaung Akan.
28 Disan garang lupdi bing:
Us xaung Aran.
29 Adi li Hordi yanamidingdi:
Lotan, Sobal, Sibeon, Ana,
30 Dison, Eser xaung Disan. Adi li Hordi yanamidingdi duwa etua mana titiading taining tainina mana titia Seir.

Idom Yanimidingdi

31 Adi li xaitamoxidi duwa etua mana titia Idom, muga mana xaitamoxi tela wa etua mana Isreldi:
32 Bela, Beor garanoa, sok xaitamoxi mana Idom. Long sabangga inia yanoa Dinhaba.
33 Bela mati, baing Yobap, Sera garanoa, xap yabanoa sok xaitamoxi. Yabanoa Bosra.
34 Yobap mati, baing Husam mana titia Temandi duwa mana ba xap yabanoa sok xaitamoxi.
35 Husam mati, baing Hadat, Bedat garanoa, xap yabanoa sok xaitamoxi. Long sabangga inia Abit. Ila haunggana Midiandi saing dalidi mana titia Moap.
36 Hadat mati, baing Samla xap yabanoa sok xaitamoxi. Yabanoa Masreka.
37 Samla mati, baing Saul xap yabanoa sok xaitamoxi. Yabanoa Rehobot, langga Yupretis rubinia.
38 Saul mati, baing Bal-Hanan, Akbor garanoa, xap yabanoa sok xaitamoxi.
39 Bal-Hanan, Akbor garanoa, mati, baing Hadar xap yabanoa sok xaitamoxi. Long sabangga inia yanoa Pau. Haining yanoa Mehetabel, Matret nanuhanginoa xaung Mesahap nanuhanging ranggina.

40 Adi li yanamdi dima rangua Iso. Bakbagidingdi xaung titiadingdi disu mana yadingdi. Ding bing:
Timna, Alba, Yetet,
41 Oholibama, Ela, Pinon,
42 Kenas, Teman, Mipsar,
43 Makdiel, xaung Iram. Adi li Idomdi yanamidingdi, yadingdi dimogu titiadi duwa mana ba.

Ala ba Iso bakbagindi. Idomdi mugangadinga.

37

Yosep Mibingandi

1 Yekop rung mana titia Kenan, titia tibuna wa bila lobu mana ba.

2 Yekop bakbaging naxuyanganoa bila li.

Yosep gananuna. Bungina nianing 17, wasa mana sipsipdi xaung memedi rangua sabangandi, ding ba garadi mana Bilha Silpa tang, tibuna hainindi. Baing Yosep ma naxuya na tibuna mana sabangandi kuboluding diandi (dilibudi).
3 Isrel murungang sibunoa mana Yosep dali inia mana garang longgalo, namua na hayauxinganoa sok bungina muganga. Binabu tongtongia imang maxaxaya gumangina mana.
4 Sabangandi dibagu daxabia ba ina naga tibudinga muruna buk mana, dali ding longgalo maxania, baing hauxading sibuna mana saing sanga ba daharua xai na te.
5 Yambong tela Yosep mip (mibingua). Baing bungina naxuya na sabangandi, hauxading buk mana.
6 Naxuya nadi ba, “Alungu mibingagua (to):
7 Kira tawa umangia tagoxi wit tambingdi. Ne hatata sibuna li tambingigua mesa mali, saing tambingimdi (dima) digugunia taxiya ngayua saing dituru mari (titia) mana.”
8 Sabangandi daharua na ba, “Uhatum ba bagula usok xaitamoximama, a? Maxuna uhatum ba bagula uwa etua mam?” Baing ina naga, hauxangadinga mana tubu sibuna, namua na naxuya nadi mana mibinganoa bila ba.
9 Baing mip mibinga tela muli saing naxuya na sabangandi. Harua ba, “Alungu to. Ngamip mibinga tela muli. Hata sibuna li xaidaba, sobaga xaung hatung 11 dituru mari (titia) manga.”
10 Naxuya na sabangandi ing ganina te. Naxuya na tibuna xauna. Ne tibuna gamia saing harua ba, “Mibingama na baru? Bagula ngagabu baum xaung sabangamdi am gama am gaturu mari (titia) maxamia, a?”
11 Sabangandi dibagulinga mana, ne tibuna tuxu axa ba hatumingania.✡

Yosep Sabangandi Disina Siangia

12 Tauna, Yosep sabangandi dila Sekem singia bu duwasa mana tibudinga sipsibindi xaung memendi bungina daxangxangia.
13 Baing Isrel harua na Yosep ba, “Uxabiau, sabangamdi duwasa mua mana sipsipdi xaung memedi bungina daxangxangia Sekem singia. Ngabo ba ngasoxiung mala ranguadi.”
Haxuya ba, “Sangau.”
14 Binabu tibuna harua na ba, “Ula ubagu nabu sabangamdi xaung sipsipdi memedi duwa xai, bo? Sup, baing ugoxoya ma muli ubaxanga nanga.” Baing ina naga, soxi mala. sangua titi gomana wa Hebron.
Yosep yunga titi gomana wa Hebron ila sok mana Sekem,
15 baing lipu tela bagu haxa hasuxi mana titia ba, saing xusunga ba, “Usai’m baraxinta?”
16 Haxuya ba, “Ngasai mana sabangagudi. Baru yabanta duwasa mana sipsibiding-gadi daxangxangia? Sanga’m ubaxanga nanga?”
17 Baing lipua harua ba, “Disup mala. Ngalungu daharua ba, ‘Tala Dotan.’ ”
Binabu Yosep su mana sabangandi mala saing bagudi mana longga Dotan singia.

✡ **37:11** Aposel 7:9

18 Ne dibagu ma hasoya, saing muga mana sok manadi, disai daxanga ba dung mati.
19 Daharua nading ba, “Bagu lipu mibingama ma lo.
20 Tala taung mati saing tating sangganoa mari mana lang bangguminadi li tela. Bagula taharua ba, ‘Asaxa abungin tela xang (masup).’ Baing ina naga, bagula tabagu mibingandi aningoding baru!”
21 Ruben lungu daharua bila ba, ne ina bo ba xap Yosep muli sangua rimadingia. Binabu harua ba, “Taung matiu tai.
22 Tamatu sibinoa mari titiau tai. Tating mari mana lang banggumina li wa long xoliania, ne labu tahanggalangiau tai.” Ruben harua bila ba bu xap muli sangua rimadingia saing xap mala rangua tibuna muli.
23 Binabu bungina Yosep sok mana sabangandi, dituxu dunia imanging maxaxaya sangua, imang gumangina sau ba.
24 Sup, baing daxap mala diting mari lang banggumina. Ne bangguma xola, langin te.
25 Sup, baing dirung ba daxang. Hata sibuna li dibagu mahaing saing dibagu bakbakka Ismael sogamdi dima hata mana titia Gileat. Kamelidingdi doxoxi tangadi dibaxagi mana guxenga baxiam, xalaxala saminam teladi, xaung xai susuna mer. Dahaxahaxa mari mala Isip ba disinadi.
26 Yuda harua na sabangandi kixingindi ba, “Nabu taung kixingiroa mati, takau(kau) sibinoa, alaba bagula hauli kira baru?
27 Xai ba tasina na Ismaeldi siangia. Ne tata rimaradi manau tai. Tahatum to. Kixingiroa, sibira taininau baing.” Baing sabangandi kixingindi dinai mana haruanga li.
28 Binabu bungina Midia* sogamdi dima dibo ba didalidi(uba), sabangandi daxai mahaing sangua lang banggumina, saing disina na Ismaeldi siangia, daxap siang silba 20 mana. Baing Midiadi daxap mala Isip.✡
29 Bungina Ruben goxoya ma lang banggumina muli, hixi (mana) namua na bagu Yosep te. Binabu sing imangindi bu hatanga ba hatuminganoa mauxana.
30 Goxoya mala rangua kixingindi saing harua ba, “Garua wa te! Bagula ngaraxata?”
31 Baing daxap Yosep imanging maxaxaya, dung meme tela, saing ditai imangua sibia.
32 Daxap imang gumanginoa mala rangua tibudinga saing daharua ba, “Am gasok mana imangga li. Ubagu xai to. Bola garama imanging maxaxaya.”
33 Bagu xabia saing harua ba, “Garagu imanging maxaxaya naga! Asaxa abunging tela xang (masup). Maxuna sing(sing) Yosep saha.”
34 Baing Yekop sing imangindi bu hatanga ayangana buk, saing sau imang usingangamdi saing tangtang mana garanoa xaidap xumana.
35 Garang lup longgalo xaung nanuhanging longgalo dima bu ditatua atindi, ne hauxana mana ati tatuanganam. Harua ba, “Tegu. Bagula ngatangtang mua laing ngamati ngala rangua matiadi yabadingia.” Binabu tibuna tangtang mua mana.
36 Bunging taininau mana Isip, Midiadi disina Yosep siangia na Potipar, Isip xaitamoxidinga Pero yanaming tela wa etua mana lipu haungingam(ga)di duwasa mana Pero xaung numanoa.

38

Yuda Xaung Tamar

---

* **37:28** Muga Midadi xaung Ismaeldi bakbak taininau. Binabu mana Hibru xuana tabagu ba duxu yadinga ba Midiadi mana maxixinga li xaung maxixinga 36. ✡ **37:28** Aposel 7:9

1 Bila bungina baguba Yuda sauya sabangandi kixingindi saing ri mala ba wa
rangua Adulam tela yanoa Hira.
2 La ba Yuda bagu haing (nanung) tela, Kenan tela yanoa Sua nanuhanginoa. Yau
saing kinu rangua.
3 Gamona saing hayau gara lup tela. Baing Yuda uxu yanoa ba Er.
4 Gamona muli saing hayau gara lup tela, saing uxu yanoa ba Onan.
5 Hayau gara lup tela muli, saing uxu yanoa ba Sela. Bungina hayau, dirung mana
longga Kesip.
6 Garadi ditubu, baing Yuda xap haing tela (ma)na garang matuaua Er. Yanoa Tamar.
7 Ne Yuda matuaua Er kubolundi didoa sibuna TOXORATAMONA maxania, binabu
TOXORATAMONA ung mati.
8 Baing Yuda harua na Onan ba, "Ukinu rangua sabangama haininoa, usu mana
bakbagira hanaunaunga ba oxopsaxi garadi mana sabangama bu bakbaginoa sup te,
namua na ung bisanoa."
9 Ne Onan xabia ba garua bagula inia te, binabu bunging bungina kinu rangua
sabangang haininoa, yunga langinoa matu (olang) mari titia, nam xapsaxi gara tela
mana sabanganoa.
10 Kubolua libu doa sibuna TOXORATAMONA maxania, binabu TOXORATAMONA ung
mati xauna.
11 Baing Yuda harua na longanoa Tamar ba, "Uwa taba baing. Ugoxoya mala tibum
numania uwa la ba laing garagua Sela tubu to." Harua bila ba namua na hatum ba,
"Nam ina mati xauna, bila sabangandi." Binabu Tamar ila wa tibuna numania.
12 Bunging maxaxaya sup, baing Yuda haininoa mati (Sua nanuhanginoa (baing)).
Yuda sinianoa ila sup, baing haing mala mana longga Timna, rangua lipuadi
duxuxuya sipsibindi (buxadingdi). Baing rianoa Hira, lipu Adulamgama, gabu mala.
13 Dibala Tamar ba, "(Bagu) Longama haing (mua) mala mana Timna bu xuxuya
sipsibindi (buxadingdi)."
14 Tamar bagu xabia ba Sela tubu masup, ne dahamaringia yaungadinga teguyu.
Binabu unia imanging tapkamdi, saing saku toxonoa bu yameng ramramonoa bila
haing daxangamdi dilibu, saking rung mari longga Enaim xaluxinia, wa mana
daxanga ila Timna.
15 Bungina Yuda bagu, hagaxa ba haing daxangam tela, namua na saku ramra-
monoa.
16 Binabu ila rangua daxanga rubinia saing harua ba, "Uma ngabo ba ngakinu
ranguaung." Ne bagu xabia ba longanoa te.
Baing hainga xusunga ba, "Ne bagula usina baraxinta nanga bu ngakinu ran-
guaung?"
17 Harua ba, "Nga memegudi. Bagula ngasina tutubing tela mala ranguaung."
Baing harua ba, "(Wane.) Nabu usina axamang tela bu mogu haruangama laing
usina memea."
18 Harua ba, "Bagula ngasina baraxinta naung bu mogu haruangagua?"
Haxuya ba, "Raxuma hatanga yama mogunganoa xaung waxunoa, xaung tukia wa
rimamia." Binabu sinadi na saing kinu rangua. Baing gamona.
19 Baing Tamar mesa ila, saing unia imanga saku toxonoa, sau imanging tapkamdi
muli.
20 Kimuya Yuda sina meme tutubinoa mala lipu Adulama Hira rimania, bu xap
haruangang mogunganoa muli sangua hainga. Ne sai(sai) sus(u).
21 Baing xusunga long moxon(a)di ba, "Haing daxangama waxata mana Kenan
sabunga(ding) numanoa wa ba? Rung mana longga Enaim daxanga rubinia."
Ne daharua ba, "Tegu. Haing daxangam tela waxata mana Kenan sabungading
numanoa wa la li te."

22 Binabu goxoya mala rangua Yuda saing harua ba, “Ngabagu te. Xauna, long
moxon(a)di daharua ba, ‘Haing daxangam tela waxata mana Kenan sabunga(ding)
numanoa wa la li te.’ ”
23 Baing Yuda harua ba, “Heku. Axadi ba bing tuxu bila iniadi. Nam dimasisia
kitam. Bagu ngasina meme tutubina li na baing, ne usaisai sus.”
24 Bila sobak tuwa disup, baing dibala Yuda ba, “Longama Tamar libu kubolu
miaxuama. Baing ina naga, hatata gamona.”
Baing Yuda harua ba, “Axap mala tarama mati!”
25 Ne bungina daxap Tamar mala, sina ulega rangua longanoa harua ba, “Nga
gamogu mana axadi bagudi li moxonoa. Ubagu axadi li xai to. Gaxarea raxuna
hatanga yang mogunganoa xaung waxunoa xaung tukinoa li? Uxabia?”
26 Yuda bagu xabiadi saing harua ba, “Xola mana mauxanganoa, ne nga tegu.
Namua na ngasina na garagua Sela ba yau te.” Baing Yuda kinu rangua muli te.
27 Bungina Tema bo ba hayau, bagu haragaragangang lupdi duwa gamonia baing.
28 Mana bungina hayau, tela ta rimanoa masok. Binabu haing hayauxingama xap
waxu sabuxana saing goxi mana rimanoa, saing harua ba, “Gara baguli sok muga.”
29 Ne bungina gara ba xai ramanoa maluxu muli, sabanganoa sok. Baing haingga
ba harua ba, “Utu masok muga baru?” Binabu duxu yanoa ba Peres.*
30 Sup, baing sabanganoa sok xaung waxu sabuxanoa wa rimania, saing duxu yanoa
ba Sera.†

39

Yosep Xaung Potipar Haininoa

1 Tauna, Ismaeldi daxai Yosep mala Isip, saing lipu Isipkama Potipar gim. Potipar
Isip xaitamoxidinga Pero yanaming tela wa etua mana lipu haungingam(ga)di duwasa
mana Pero xaung numanoa.
2 TOXORATAMONA wa rangua Yosep, binabu axamandi libudi aningoding xai sibuna,
saing wa mana lipuxing haringing numanoa, lipu Isipkama.✡
3 Lipuxing haringinoa bagu xabia ba TOXORATAMONA wa rangua xaung TOXORATA-
MONA libu axamang longgalo libudi rimania aningoding xai sibuna,
4 baing yaha sibuna mana Yosep saing mogu ba sok lipuxing haulingama. Potipar
mogu ba wa etua mana numanoa, saing ta xalinging longgalo rimania bu wasa
mana(di).
5 Ungguti bungina ta etua mana numanoa xaung xalinging longgalo saing ila,
TOXORATAMONA sina guxama na lipu Isipkama gabu lipuxing numanamdi, namua
na Yosep wa ranguadi. TOXORATAMONA guxaminganoa wa mana axamang longgalo
Potipar iniadi, baraxing baraxinta duwa numia xaung baraxing baraxinta duwa
umangia xauna.
6 Binabu Potipa yunga Yosep (ba) wasa mana xalinging longgalo. Yosep wa etua
mana axamandi, binabu hatum xumana mana axamang tela te. Hatum mana anginga
baruamta xang ing ganina.
Tauna, Yosep sangganoa haringing sibuna saing bagunganoa xai sibuna.
7 Bunging tela disup, baing lipuxing haringing haininoa maxandi dahaxi mana
Yosep saing harua ba, “Uma ukinu rangua nga.”
8 Ning Yosep hauxana. Bala ba, “(Bagu) Lipuxigu haringina mogu nga ba ngawa
etua mana xalaxala numanam longgalo. Hatumiadi te. Xalinging longgalo tadi
rimagia bu ngawasa mana(di).

---

* **38:29** *Peres* namuxinoa *utu masok.* † **38:30** *Sera* namuxinoa *xaidaba ralanoa bungina haing.* ✡ **39:2** Aposel 7:9

9 Ngawa yanam mugamugangama mana numa li. Lipuxigu haringina Soxauti nga
mana axamang tela te, ung ganim, namua na ung hainima. Binabu ngalibu doa bila
ba baru? Nabu ngalibu bila ba, bing ngalibu kubolu diang sibuna na Urana!”
10 Xaidap taining tainina xusunga xusunga Yosep, ne hauxana ba kinu rangua.
Hauxana ba wa haxek mana xauna.
11 Ne xaidap tela Yosep luxu numia bu tuxu oxatanoa, saing numa lipuxing oxatam
tela wa maluxu mana te.
12 Haingga ba tuxu(ti) Yosep imanginoa saing harua ba, “Uma ukinu rangua nga!”
Yosep tataguxa laing hasiana, ne yunga imanginoa rimania bungina giti mala sangua
numua.
13 Bagu Yosep yunga imanginoa rimania bungina giti mala sangua numua,
14 baing wagi numang lipuxing oxatamdi saing harua nadi ba, “Abagu! Ayuagu xap
Hibru tela ma rangua kira bu daudau kira! Luxu ma haxi ba kinu rangua nga, ne
ngaxaba haringina.
15 Bungina lungu ngaxaba haringina, yunga imanginoa rubigia saing giti mala
sangua numua.”
16 Tabu imanginoa rubinia laing Yosep lipuxing haringinoa goxoya ma numia.
17 Baing naxuya na bila li: “Hibru oxata olanggama ba oxop ma rangua kira, ma
rangua nga bu daudau nga!
18 Ne bungina ngaxaba haringina, yunga imanginoa rubigia saing giti mala sangua
numua.”
19 Yosep lipuxing haringinoa lungu naxuyangua mala, saing haininoa harua na ba,
“Lipuxim oxata olanggama libu kubolua na bila ba nanga!” Bungina lungu alaba,
atin disala haringina.
20 Yosep lipuxing haringinoa xap mala saing ta salak yabania, longga dituxu
xaitamoxi lipuxing salak yabanamdi mana ba.
Baing wa la ba salak yabania.
21 Ne Toxoratamona wa rangua Yosep. Libu xai mana, saing libu salak yabang
yananminoa yaha mana.✡
22 Binabu salak yabang yanaminoa ta salak yabanam longgalo Yosep rimania. Oxata
baruamta sok la ba, ina naga wa etua mana.
23 Salak yabang yanaminoa hatumia oxata tela wa hawa mana Yosep (rimanoa)
te, namua na Toxoratamona wa rangua Yosep, saing oxata baruamta tuxu,
Toxoratamona libu aningong xai sibuna.

40

Yosep Baxanga Mibinga Luwa Namua

1 Bunging tela disup, baing lipu wain guangam mana Isip xaitamoxidinga xaung
lipu salanga taungam mana tang dilibu kubolu diana mana lipuxiding haringinoa,
Isip xaitamoxidinga.
2 Xaitamoxia Pero atin disala mana yanaming luwa, lipu waingam mugamu-
gangama xaung lipu salangam mugamugangama,
3 saing tabina ba dita dingtang mana salak yabang taininau Yosep wa mana ba,
mana numa salak yabanama lipu haungingamdi yanamidinga wasa mana ba.
4 Lipu haungingamdi yanamidinga mogu Yosep ba wa etua mana dingtang, saing
wasa manadi.
Duwa salak yabania bunging maxaxaya,
5 baing yambong taininau tang dimip la ba mana salak yabanoa duwa mana ba.
Lipu waingama mana Isip xaitamoxidinga xaung lipu salangama mana tang dimip,
saing mibinga tela ing namuxinoa, saing tela ing namuxinoa.

✡ **39:21** Aposel 7:9

6 Buraging buraragina Yosep ma ranguadi, baing bagu (ba) dingtang dahatum xumana.
7 Binabu xusunga Pero yanamidinggadi duwa salak yabania rangua ba, “Hatata ramramoimdi ayangading baru?”
8 Tang dahaxuya ba, “Amtam gamip, ne taxola mana lipu tela ba baxanga namuxidingdi nam.”
Baing Yosep harua na dingtang ba, “Baxanga mibinga namuxidingdi (bing) Urana oxatanoa. Anaxuya mibingaimdi nanga (to).”
9 Binabu lipu waingam mugamugangama naxuya mibinganoa na Yosep. Harua na ba, “(Mana) mibingagua ngabagu wain xana maxagia,
10 saing xana baguli rimang tuwa. Hata sibuna li londi disok, oxandi disok, saing aningonoa sok saing dimoya.
11 Pero xubanoa wa rimagia, saing ngaxap wain maran(a)di saing ngayukiyukidi bu langidinga ri Pero xubania, saking ngasina xubua na.”
12 Baing Yosep harua na ba, “Mibingama namuxinoa bing: xai rimang tuwa (bing) xaidap tuwa.
13 Xaidap tuwa baing bagula Pero iti toxoma* saing taung oxatam yabanoa muli, saing bagula usina Pero xubanoa, bila ulibu muga bungina uwa lipuxing waingama.
14 Ne bungina axamandi duwa xai maung, bing uhatumia nga muli. Ngabo ba ulibu xai manga ba ubaxanga nga na Pero bu yunga nga sangua salak yabana li.
15 Namua na dahanai nga daxai nga ma sangua Hibrudi titimama baing. La li xauna, ngalibu kubolu diang tela te. Dita nga olang mana salak yabana li.”
16 Lipu salanga mugamugangama bagu xabia ba Yosep baxanga (mibinga) namuxing xai, baing harua na Yosep ba, “Nga xauna ngamip: hata sibuna li daba tuwa dibaxagi mana salanga duwa riringa toxogia.
17 Daba etuama baxagi mana salanga xai xangxana bila Pero muruna manadi. Ne mangdi daxangxangdi sangua daba wa toxogia.”
18 Baing Yosep harua ba, “Mibinga namuxinoa bing: Daba tuwa (bing) xaidap tuwa.
19 Xaidap tuwa baing bagula Pero iti toxoma—sanguaung baing,† saing bagula disu sanggama xaiya dirang mali. Baing mangdi bagula dima daxangxang mututungama.”
20 Tauna, xaidap tuwa baing Pero xaidabing hayauxingama sok, saing tongtongia taunga sabanga mana yanaming longgalo. Iti lipu waingam mugamugangam xaung lipu salanga mugamugangam tang toxodingdi‡ yanamidingdi maxadingia.
21 Ta lipu waingam mugamugangama oxatang yabanoa muli, saing sina Pero xubanoa na muli.
22 Ne (tabina ba di)su lipu salanga mugamugangam sangganoa xaiya (di)rang mali, (taininau) bila Yosep harua na dingtang bungina baxanga (mibingading) namuxidingdi na dingtang.
23 Ning lipu waingam mugamugangama hatumia Yosep muli te. Halingalinga.

41

Pero Mibingandi

1 Niani luwa disup baing xaitamoxi Pero mip mibinga bila li: Li Langga Nail rubinia.
2 Hata sibuna li bulmakau 7 disok sangua langga. Bagungadingdi daxai (sibuna) xaung dungmanangading. Baing daxang tatubanga(di) (du)(wa) lang rubinia.

---

* **40:13** *bagula Pero iti toxoma* harua saha bila *bagula wagiung ma maxania.* † **40:19** *bagula Pero iti toxoma sanguaung* harua saha bila *bagula wagiung ma maxania saing bagula ditaxiti waxumtuanoa.* ‡ **40:20** *Iti...tang toxodingdi* harua saha bila *wagidi ma maxania.*

3 Hata sibuna li bulmakau 7 teladi disok sangua Nail kimuya manadi. Bagungadingdi didoa (sibuna) xaung toatuading. Baing dila dili haxek mana bulmakau dungmanangandi lang rubinia.
4 Baing bulmakaudi bagungadingdi didoa xaung toatuading daxang bulmakaudi bagungadingdi daxai xaung dungmanangading 7 masup ba! Saking Pero baguti (muli).
5 Kinu muli, saing mip muli bila li: Hata sibuna li wit marang 7 disok mana wit tuang taininau. Daxai xaung ditubu.
6 Hata sibuna li wit marang 7 teladi dahaxa kimuya manadi. Toatuading xaung yang karagam salianoa libudi dimutuxu.
7 Baing wit marang toatuadingdi dingaru masup wit marandi daxai xaung ditubu. Saking Pero baguti (muli). Baing bagu xabia ba mibingua.
8 Buraragina baing hatum xumana, binabu wagi Isip lipuxing sintukkam longgalo xaung Isip lipuxing xabianga maringinam longgalo dima. Pero baxanga mibinganoa nadi, ne tela sanga ba baxanga namuxinoa na te.✡
9 Baing lipu waing guanga mugamugangama harua na Pero ba, “Hatata ngahatumia muli mauxangan tela ngalibu.
10 Waleu atim disala mamtam lipuxim oxatamdi, saing uta nga salak yabania xaung lipu salanga taunga mugamugangama. Tam gawa la ba hawa mana lipu haungingamdi yanamidinga rimanoa.
11 Yambong taininau tam gamip (tela tela). Baing mibingang namuxing tela, saing ngayua tela.
12 Ne Hibru gananung tela wa la ba ranguamtam. Lipu oxatama mana lipu haungingamdi yanamidinga. Tam ganaxuya mibingamamdi na, saing baxanga mibingadi namuxiding taining tainina namtam.
13 Baing axamandi disok maxung sibuna bila baxanga namtam ba. Ngaxap muli yabagu oxatama, saing lipu tela disu sangganoa xaiya dirang mali.”
14 Binabu Pero wagi Yosep ma, saing daxap sap masok sangua salak yabanoa. Gasi laing sup, baing sau imang xaidi saing luxu ma li Pero maxania.
15 Pero harua na Yosep ba, “Ngamip, ne lipu tela sanga ba baxanga namuxinoa te. Ning ngalungudi dinaxuya maung ba, daharua ba bungina ulungu mibinga, bing sanga ba ubaxanga namuxinoa.”
16 Ne Yosep haxuya na Pero ba, “Nga sanga te. Ning Urana bagula baxanga namuxinoa bu hatumingama maxana.”
17 Baing xaitamoxia harua na Yosep ba, “Mana mibingagua ngali Langga Nail rubinia.
18 Hata sibuna li bulmakau 7 disok sangua langga. Dungmanangading xaung bagungadingdi daxai (sibuna). Baing daxang tatubanga(di) (du)(wa) lang rubinia.
19 Bulmakau 7 teladi disok kimuya manadi. Daxabati, bagungadingdi didoa (sibuna) xaung toatuading. Mana Isip long longgalo ngabagu bulmakau doyandi (na) bila ba te.
20 Baing bulmakau toatuanadi bagungadingdi didoa ba daxang masup bulmakau dungmanangan 7 disok muga ba.
21 Daxang masup, ne bagu gamodingdi bila daxang teguyu. Tegu. Bagungadingdi didoa bila muga baing. Saking ngabaguti (muli).
22 “Mibinga tela baing ngabagu wit marang 7 disok mana wit tuang taininau. Ditubu xaung daxai.
23 Wit marang 7 teladi dahaxa kimuya manadi. Daxabati, toatuading xaung yang karagam salianoa libudi dimutuxu.

✡ **41:8** Danyel (Daniel) 2:2

24 Baing wit marang toatuadingdi dingaru masup wit marandi daxai. Ngabaxanga
mibingadi li na lipu sintukkamdi, ne tela sanga ba baxanga namuxinoa nanga te.”
25 Baing Yosep harua na Pero ba, “Mibingamdi tang (namuxiding) taininau. Urana
hatanga naung axamanoa bo ba libu(ba).
26 Bulmakau xai 7 (bing) niani 7, xaung wit marang xai 7 (bing) niani 7. Mibingamdi
tang (namuxiding) taininau.
27 Bulmakau toatuang 7 bagudingdi didoa ba disok kimuya (bing) niani 7. Wit
marang 7 doxola xaung yang karagam salianoa libudi dimutuxu ba, bila balau xauna.
(Ding/Tang) Gesak sabanga 7.
28 “Bila ngabalaung baing. Urana hatanga naung axamanoa bo ba libu(ba).
29 (Bagu) Niani 7 dimau bagula anginga baxagi sibuna maluxu’m titia Isip.
30 Ne gesak sabanga niani 7 bagula dima kimu manadi. Baing niani anginga
baxagingamdi bagula dahanggalang mana Isipdi hatumingadinga. Gesak sabangua
bagula hanggalangia titia.
31 Bagula dahatumia muli niani anginga baxagingamdi te, namua na gesak
sabangua ma kimu mana ba bagula doa sibuna.
32 Namua mibingama xibua bing Urana hau hatuminganoa haringina mana ba,
saing Urana bagula libu sok sap.
33 “Baing ina naga, xai ba usai mana lipu tela hatuminganoa maxaya xaung
xabianganoa maring, saing uta etua mana titia Isip.
34 Xai ba umogu yanamdi duwasa mana Isip titing longgalo, bu daxap hataina
luwadi luwadi hiliadinga mana Isip xauyanganoa mana niani anginga xumanam 7.
35 Baing xai ba daxap anginga niani xaiyamgadi li dimayu, saing duwaxata hawa
maung bu dahaxuru mana long sabanggadi bu bagula anginga wa. Xai ba duwasa
xai mana.
36 Anginga ba bagula saxangiangua mana titia, bu sanga ba lipudi daxang bungina
gesak sabanga niani 7 xap Isip, nam gesak sabangua hanggalangia titia.”
37 Pero xaung yanamindi dilungu haruanga baguba saing xai maxadingia.
38 Baing Pero harua nadi ba, “Aningoningo mana uranadi wa mana lipua li. Bagula
tabagu lipu tela muli bila li bu tuxu oxata li te.”
39 Baing Pero harua na Yosep ba, “Urana hatanga axamanadi li masok naung,
binabu lipu tela hatuminganoa maxaya xaung xabianganoa maring bila ung te.
40 Bagula uwa yanama etua mana numagua, saing lipuxigu longgalo bagula duwa
hawa mana haruangama. Nga xaitamoxia ganigu bagula ngawa etua maung.”✡
41 Saking Pero harua na Yosep ba, “Ulungu to. Hatata ngataung etua mana Isip
titing longgalo.”
42 Baing Pero unia rimang uxung raxunoa hatanga yang mogunganoa saing sau
mana Yosep rimang uxunoa. Baing yauyau Yosep mana imang xai sibuna, saing hing
gimunggimung gol waxungtuania.✡
43 Baing bala Yosep ba rung etua mana wilka mogu mana lipuxing luwama. Lipudi
dimuga mana saing duwagi ba, “Ahaya’m daxangua!” Bila balau Pero ta Yosep etua
mana Isip titing longgalo.
44 Baing Pero harua na Yosep ba, “Nga xaitamoxia Pero. Ne labu lipu tela wa Isip
libu axamang tela olanggu tai. Unai mana to.”
45 Baing Pero sina yaya Sapenat-Panea na Yosep, saing sina haing tela na Yosep,
yanoa Asenat. Tibuna Potipera, lipu hananiangam mana long sabangga On.* Baing
Yosep ila ma wa etua mana titia Isip.

✡ **41:40** Aposel 7:10 ✡ **41:42** Danyel (Daniel) 5:29 * **41:45** Long sabangga *On yanoa mana Grik xuana bing Heliopolis.*

46 Yosep nianindi 30 bungina ungguti ba tuxu oxatua mana Pero xaitamoxia mana
Isip. Baing Yosep sok mala sangua Pero saing haxa mauli mana Isip hataing longgalo.
47 Mana niani anginga xumanam 7 titia aningong xumana.
48 Baing mana nianidi bagudi ba disok mana titia Isip, Yosep gung anginga(di) saing
ta(di) mana long sabangadi. Mana long sabanga taining tainina ta angingadi dahaing
mana umangadi duwa singia.
49 Angingadi Yosep gungdi xumang sibuna bila ulangulang(di) (du)wa tegia, laing
sauya titinga buninganoa, namua na titingua tubu buk.
50 Niani gesakkamdi disok teguyu, baing Yosep haininoa Asenat hayau gara lup
luwa na. Asenat tibuna Potipera, lipu hananiangam mana long sabangga On.
51 Baing Yosep uxu matuaua yanoa Manase,† saing harua ba, "Namua na Urana libu
ngahalingalinga mauxangagudi xaung tibugu bakbagindi."
52 Gara lup luwa yanoa Yosep uxu ba Epraim,‡ saing harua ba, "Namua na Urana
libu ngaxapsaxi mana titia ngaxap mauxanganoa mana ba."
53 Isip nianing anginga baxagingam 7 disup,
54 baing niani gesakkam 7 dungguti bila Yosep harua ba. Gesak sabangua sok mana
titi longgalo, ne mana titia Isip anginga wa(u).✡
55 Bungina Isip longgalo duxunumia gesaga xapdi, lipuadi ditang rangua Pero ba
uliadi anginga. Baing Pero harua na Isip longgalo ba, "Ala rangua Yosep. Alibu
baraxinta balang mana ba."✡
56 Bungina gesaga xap Isip titing longgalo, Yosep xaxa anginga numandi saing sina
anginga siangia na Isipdi, namua na gesaga doa sibuna mana Isip titing longgalo.
57 Baing ina naga, numanuma longgalo dima mana Isip rangua Yosep bu digim
anginga, namua na gesaga doa sibuna mana titi hataing longgalo.

42

Yosep Sabangandi Dila Mana Isip

1 Bungina Yekop lungu ba angingadi duwa Isip bu lipudi digim, harua na garandi
ba, "Baruta arung olang abaguam mua?
2 Ngalungu ba angingadi duwa mana Isip. Ari mala agim teladi nakira, bu tawa
nam tamati."✡
3 Baing Yosep sabangang 10 diri mala mana Isip bu digim wit.
4 Ne Yekop soxi Yosep kixinginoa Benyamin mala ranguadi te, namua na maxuwa.
Nam mauxanganoa xap.
5 Binabu Isrel garandi xauna duwa rangua adi dila Isip bu digim wit, namua na
gesak sabangua xap titia Kenan xauna.
6 Tauna, Yosep wa gabana mana Isip, lipua sina wit na Isip longgalo. Binabu,
bungina Yosep sabangandi disok, digung kiding tuxundi dituru mari titia.
7 Yosep bagu sabangandi, saing hata sibuna li bagu xabiadi. Ne gau ba xabiadi te
saing harua haringina nadi, xusungadi ba, "Ama bi?" Dahaxuya ba, "Am gama Kenan
ma. Am gabo ba am gagim anginga."
8 Yosep bagu xabai sabangandi, ne (ding ba) dibagu daxabia (ina) te.
9 Baing Yosep hatumia muli mibingan(a)di mipdi manadi. Baing harua nadi ba,
"Ang lipu bagubagungamdi! Ama bu asai'm titimam hataing baruamtadi duwa
olang."✡

---

† **41:51** Mana Hibru xuana, *Manase waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa lipua libu halingalinga.*
‡ **41:52** Mana Hibru xuana, *Epraim waxungtuanoa bila haruanga tela namuxinoa aningona, saing haruanga baguba harua saha mana haruangua xapsaxi.* ✡ **41:54** Aposel 7:11 ✡ **41:55** Yon 2:5 ✡ **42:2** Aposel 7:12 ✡ **42:9** Unggutinga (Stat) 37:5-10

10 Baing dahaxuyu ba, “Lipu(ximam) sabanga, tegu. Am lipuxim oxatamdi am gama
ba am gagim anginga.
11 Am longga(lo) lipu taininau garandi. Am lipuxim oxatamdi am lipu haruanga
maxunamdi. Am lipu bagubagungamdi te.”
12 Ne harua nadi ba, “Tegu! Ama bu asai’m titimam hataing baruamtadi duwa
olang.”
13 Baing daharua ba, “Am lipuximam oxatamdi am neng sabangang 12, lipu
taininau garandi, wa titia Kenan. Kixingimama hatata wa rangua tibumam, saing
tela hanggalang.”
14 Ne Yosep haxi ba, “Bila ngabalang ba: ang lipu bagubagungamdi!
15 Bagula ngatubang bila li: Ngaharua maxung sibuna mana Pero yania, kixingima
bing ma la li to. Nabu tegu, bing sanga ba asauya titia li te.
16 Asoxi angia tela mala bu xap kixingima ma. Ne ang teladi bagula awa salak
yabania, bu ngatuba haruangaima, ngabagu ba aharua maxuna kimbo tegu. Nabu
tegu, bing ngahau haruangua maxung sibuna Pero yania, ang lipu bagubagungamdi
baing!”
17 Baing tadi salak yabania (laing/mana) xaidap luwa hiliana.
18 Xaidap luwa hiliana sok, baing Yosep harua nadi ba, “Ngawa hawa mana Urana.
Binabu alibu bila li saing bagula (ngayunga) awa:
19 nabu ang lipu haruanga maxunamdi, angia tela wauyu salak yabania li awa mana
ba, saing angia teladi ba, ala saing axap wit mala rangua bakbakgimdi gesagiding
sibuna.
20 Ning axap kixingima ma rangua nga, bu ahatanga ba haruangaima maxuna,
xaung bu bagula amati te.” Baing dinai mana haruanganoa.
21 Baing daharua nading ba, “Maxung sibuna taxap salaga mana kubolua talibu
mana kixingiroa. Tabagu hatuminganoa mauxana baru bungina xusunga kira
haringina ba tausi (mana), ne talungu te. Namua naga mauxangana li xap kira.”
22 Baing Ruben haxuya ba, “Ngabalang ba labu alibu kubolu diana na garuau tai.
Maxuna? Ne alungu nga te. Bagu baing! Hatata sibing haxuyanganoa sok!”✡
23 Daharua xuadinga saing dahagaxa ba Yosep lungudi te. Dahagaxa bila ba namua
na lipu (haruanga xugiangam) tela wa liwe mading xugia haruangua.
24 Baing Yosep xugia mala sanguadi saing ungguti tang. Sup, baing goxoya ma
saing harua nadi muli. Baing bala lipuxing oxatamdi ba dituxu Simion, saing digoxi
maxadingia.
25 Yosep tabina lipuxing oxatamdi ba digam tangadingdi mana wit, xaung ba dita
lipu taining tainina sianginoa maluxu’m tangania, xaung ba disina anginga nadi
mana haxangadinga. Baing dilibu bila ba. Laing sup,
26 baing sabangandi dita witdi mahaing donkidingia saing dila.
27 Dila disok mana long tela ditongtongia tabalaxaya ba dikinu, baing dingia tela
xaxa tanganoa ba xap anginga bu haxang donkinoa. Baing bagu sianginoa wa tanga
xuania baing.
28 Harua na sabangandi kixingindi ba, “Abagu! Dahaxuya siangigua. Wa tangagia
li!” Dilungu alaba baing aningodingdi dila baing. Dilulu, duxugia ranguading saing
daharua ba, “Urana raxata makira?”
29 Bungina disok rangua tibudinga Yekop mana titia Kenan, dibaxanga axamang
longgalo disok manadi na. Daharua ba,
30 “Yanam sabangua wa etua mana titi ba, harua haringina nam, saing su
haruangua nam bila am gabagubagu titia.

✡ **42:22** Unggutinga (Stat) 37:21-22

31 Ne am gaharua na ba, ‘Am lipu haruanga maxunamdi. Am lipu bagubagungamdi te.
32 Am neng sabangang 12, lipu taininau garandi. Tela hanggalang, saing kixingimama hatata wa rangua tibumam mana titia Kenan.’
33 “Baing lipua wa yanam sabangua etua mana titia ba harua nam ba, ‘Bagula ngaxabia ba ang lipu haruanga maxunamdi bila li: Angia tela wauyu la li rangua nga, saing axap anginga mana bakbagimdi gesagiding sibuna saing ala.
34 Ning axap kixingima ma rangua nga, bu sanga ba ngaxabia ba ang lipu bagubungamdi te, ne ang lipu haruanga maxunamdi. Baing ina naga, bagula ngayunga sabangam tela mala ranguang muli, saing sanga ba ahakhaxuya mana titia li.’ ”
35 Bungina dimatu tangadingdi mari, laku, lipu taining tainina siangin(di) (du)wa (la ba) maluxu’m tanganoa baing! Baing bungina ding digabu tibuding dibagu siangidingdi, dimaxuwa sibuna.
36 Tibudinga Yekop harua nadi ba, “Ang galibu garagudi dahanggalang! Yosep sup! Simion sup! Baing hatata abo ba axap Benyamin mala sangua nga xauna. Axadi bagudili duxukxugia manga!”
37 Baing Ruben harua na tibuna ba, “Nabu ngaxap ma muli ranguaung te, bing sanga ba ung garagu lup tang. Uta rimagia bu ngawasa mana, saing bagula ngaxap ma muli ranguaung.”
38 Ne Yekop harua ba, “Tegu sibuna. Bagula garagua ri mala la ba ranguang te. Sabanganoa mati (ba) saing ing ganina wa. Toxogulondi dusa baing. Nabu xap doa haxangaimia, bagula alibu ayangagu buk (bu) ngari mala matiadi yabadingia.”

43

Dila Isip Muli

1 Tauna, gesaga doauyu mana titia Kenan.
2 Daxang wit Isrel garanadi daxap mana Isip masup, baing tibudinga harua nadi ba, “Agoxoya mala muli saing agim anginga muli nakira.”
3 Ne Yuda harua na ba, “Lipua balam haringina ba, ‘Nabu kixingima ma ranguang te, bing sanga ba abagu ramramogua muli te.’
4 Nabu unai ba usoxi kixingimama (mala) ranguam, bing bagula am gari mala am gagim anginga naung.
5 Ne nabu unai te bagula am gari mala te, namua na lipua harua nam ba, ‘Nabu kixingima ma ranguang te, bing sanga ba abagu ramramogua muli te.’ ”
6 Isrel harua ba, “Baruta axap mauxangana li manga mana abaxanga na lipua ba kixingim tela wau?”
7 Dahaxuya ba, “Lipua xusunga xusungam mam xaung bakbakgimama. Xusungam ba, ‘Tibuim wauyu? Kixingim tela?’ Binabu am gahaxuya xusungangandi. Si, bungina harua ba am gaxap kixingimama mari xauna, sanga ba am gaxabia bagula harua bila ba baru?”
8 Baing Yuda harua na tibuna Isrel ba, “Usoxi gananunoa mala rangua nga, saing bagula am gamesa am gala, bu kira tagabu garamamdi tawa nam tamati mana gesaga.
9 Ngahau haruangua ba nga sibugu bagula ngawasa mana. Usu haruangua nanga nabu ngasu mana haruangagua te. Nabu ngaxap ma ranguaung muli ngata maxamia te, bagula mauxanganoa taga manga bungingbunginalo.
10 Nabu nulana tahalisi te, sanga ba am gala am gama bunging luwa masup.”
11 Baing tibudinga Isrel harua nadi ba, “Nabu daxanga tela te, bing alibu bila li: Agam tangaimdi mana anginga xai sibundi mana titia li, saing axapdi mari asinadi

na lipua bila yahangua. Axap axadi bagudili: guxenga baxiam, dungungu langina, xalaxala saminam teladi, xai susuna mer, talia xaung xai marana duxu ba pistasio.
12 Axibua siangadi (nulana) dita mana tangaimdi xuadinga ba, axap mala. Tela giminakkam, tela haxuyangam bu ahaxuya siangidinga. Bola dituxurara.
13 Axap kixingima xauna, saing amesa sap ala rangua lipua ba muli.
14 Ngaxusunga Urana Haringing Sibuna ba libu axap usingangua rangua lipua ba, bu bagula yunga sabangaima (gabu) Benyamin tang digoxoya ma ranguang. Ne nga ba, nabu garagudi dahanggalang, bing bagula dahanggalang."
15 Binabu lipuadi daxap yahangadi xaung siangadi dixibuadi, xaung Benyamin xauna. Baing dimesa sap diri mala Isip, saing dila dili Yosep maxania.
16 Bungina Yosep bagu Benyamin ma ranguadi, harua na lipuxing numang wasanganama ba, "Oxop lipuadi li mala numagia. Ututu bulmakau tela saing uxauxau taungua. Namua na bagula daxang rangua nga xaidap lia."
17 Lipua libu bila Yosep bala ba saing xapdi mala Yosep numania.
18 Ne dimaxuwa bungina dibagu (ba) xapdi mala Yosep numania. Dahatum ba, "Bola namua daxap kira ma la li bing sianga dita muli maluxu'm tangamamdi nulana. Bo ba wasaso kira saing tuxu kira bu (libu) tasok lipuxing oxata olanggamdi, saing xap donkiradi xauna."
19 Binabu dila rangua Yosep lipuxing numang wasanganama saing daharua na numa xuania.
20 Daharua ba, "Lipuximam sabanga, sanga ba am gaharua ranguaung? Nulana am gari ma bu am gagim anginga.
21 Ne mana longga am gatongtongia tabalaxaya mana ba, am gaxaxa tangamamdi saing am taining tainina am gabagu siangamamdi mana tangamamdi xuadingia—taxa mana giminaginoa baing! Binabu am gaxap ma muli ranguam.
22 Xauna am gaxap siang teladi muli ranguam bu am gagim anginga. Am gaxabia gaxarea ta siangiroa maluxu'm tangamamdi te."
23 Haxuya ba, "Awa mosiu. Labu amaxuwau tai. Urana angia, Urana mana tibuim, ta siangadi ba maluxu'm tangaimdi. Bila axap xalaxala hisangamdi. Siangima ngaxap baing." Baing xap Simion ma ranguadi.
24 Lipu numa wasanganama xap lipuadi maluxu Yosep numania, sina langa nadi bu didamia kidingdi, saing haxang donkidingdi.
25 Daxauxau yahangadingdi mana bungina Yosep bagula sok xaidap lia, namua na dilungu ba bagula daxang la ba.
26 Yosep ma numia, baing disina yahangadi daxapdi ma numia na, saing . Baing digung kiding tuxundi dituru mari titia maxania.
27 Baing Yosep xusungadi mana rungingadinga, saing xusungadi ba, "Tibuim, duanga abala nga mana ba, wauyu?"
28 Dahaxuya ba, "Lipuxim oxatama tibumam wa xaiyu." Baing duwa hawa mana binabu dituru mari titia muli na.
29 Bungina bagu mauli, bagu kixinginoa Benyamin, tang bauding taininau, baing xusunga ba, "Kixingim sibunoa li, gananuna abala nga mana ba?" Baing harua ba, "Garagua, ngaxusunga Urana ba atin dimoti maung."
30 Baing Yosep atina mana kixinginoa buk, bo ba tangguba, binabu sok mala sap. Baing luxu'm numang lung tela saing tang la ba.
31 Sup, baing damia ramramonoa saing haringia hatuminganoa muli. Goxoya ma, saing harua ba, "Asu aningadi."
32 Disu Yosep angiandi mana ing sibung kabukabunoa, disu sabangandi angiadinga mana tela, saing Isipkadi daxang rangua Yosep dirung halianga, namua na Isipdi daxang rangua Hibrudi te. Urana dingiadi bilidi.

33 Bungina Yosep sabangandi dirung maxania mana yabadingdi lipuxing oxatamdi
dimogu manadi, dihixi mana dibagu mading, namua na dibagu daxabia ba
rungingadinga su mana hayauxingadingdi, matuaua ila sup mana nanunoa.
34 Daxap angiadinga Yosep kabukabunoa disu nadi, baing Benyamin angianoa dali
dingiadi bila luwadi luwadi hiliadinga. Baing ina naga, diyaha sibuna rangua Yosep
saing dinung wain laing sanga mading.

44

Yosep Tuba Sabangandi

1 Sup, baing Yosep tabina lipuxing numang wasanganama ba, "Ugamgam anginga
mana lipuadi tangadingdi laing dibaxagi sibuna, saing uta taining tainina sianginoa
muli tangang xuania.
2 Saking uta xubagua, xuba silba baing, nanunoa tangang xuania xaung angiang
sianging giminakkamdi." Baing libu bila Yosep bala ba.
3 Longa usianam, baing disoxi lipuadi mala xaung donkidingdi.
4 Disok mala sangua long sabangga, dila hasoya (buk) te, baing Yosep harua na
lipuxing numang wasanganama ba, "Umesa usu mana lipuadi ba. Bungina usok
manadi bing uxusungadi ba, 'Ahaxuya kubolumam xaiyua xaung kubolu diana (nam)
baru?
5 Xuba naga yanamigua nung mana, xaung tuxu tuak mana, a? Kuboluima diang
sibuna!' "
6 Ila sok manadi, baing baxanga haruanga li nadi.
7 Ne daharua na ba, "Lipuximam sabanga, uharua haruanga na bila ba baru? Am
lipuxim oxatamdi sanga ba am galibu axamang tela bila ba te!
8 Si! Uxabia ba sianga(di) (du)wa tangamamdi xuadingia am gaxap(di) titia Kenan
ma muli. Binabu baruta bagula am gahanai silba kimbo gol mana yanamim(a)
numania?
9 Lipuxim oxatam baruamta ubagu tuxu xuba ba, bing mati. Baing amia teladi
bagula am gasok lipuxim oxata olanggamdi."
10 Haxuya ba, "Sangau. Bila aharua ba. Ne lipu gaxarea ngabagu tuxu ba bagula
sok lipuxigu oxata olanggama. Ang teladi axola mana mauxanganoa, binabu sanga
ba ala."
11 Baing diyungia sap tangadingdi mari titia, saing daxaxadi.
12 Baing sai mana, ungguti mana sabangadinga laing sup mana kixingidinga. Baing
ina naga, bagu xubua Benyamin tangania.
13 Dibagu baing dising imangidingdi bu dahatanga dusi sibuna. Baing dita
tangadingdi mahaing muli mana donkidingdi saing digoxoya mala muli long
sabangia.
14 Yosep wauyu numia bungina Yuda gabu sabangandi kixingindi diluxu ma, saing
hata sibuna li digung kiding tuxundi dituru mari titia maxania.
15 Yosep harua nadi ba, "Alibu baru kubolunta (li)? Lipua na bila nga ba sanga ba
ngatuxu tuak baing. Axabia alaba te?"
16 Yuda haxuya ba, "Lipuximam sabanga, am haruanga te. Bagula am gahatanga
ba am gaxola mana mauxanganoa baru? Urana hatanga lipuxim oxatamdi
mauxangadinga sabasabia. Lipuximam sabanga, bagu bagula am longgalo am gasok
lipuxim oxata olanggamdi, am xaung lipua dibagu xubua mana tanganoa ba."
17 Ne Yosep harua ba, "Tegu. Sanga ba ngalibu bila ba te. Lipua dibagu tuxu xubua
ing ganina bagula sok lipuxigu oxata olanggama. Ang teladi sanga ba agoxoya mala
rangua tibuim xaung gamogamu mosiu."

18 Baing Yuda ila haxek rangua saing harua ba, “Lipuxigu sabanga, ngausinga
ngatautitiung, ne ngaxusungaung ba ulungu haruangagua to. Maxuna uwa hasusu
mana Pero (ing sibuna), ne nga, lipuxim oxatama, ngaxusungaung ba atim disala
manga te.
19 Lipuxigu sabanga, muga uxusungam lipuxim oxatamdi ba, ‘Ang tibuima kimbo
kixingima?’
20 Baing am gahaxuya ba, ‘Am tibumam ne wa duanga ba, xaung kixingimam,
bauna hayau na tibumam bungina wa duanga. Nanunauyu. Bauna hayau luwa, ne
sabanganoa mati ba. Ing ganina wau(yu). Baing tibuna muruna buk mana.’
21 “Baing uharua nam lipuxim oxatamdi ba, ‘Axap mari manga bu nga sibugu
ngabagu.’
22 Baing am gahaxuyaung lipuximam sabanga ba, ‘Gananunoa sanga ba sauya
tibuna te. Nabu sauya, bagula tibuna mati.’
23 Ne ubalam lipuxim oxatamdi ba, ‘Nabu kixingima ri ma ranguang te, bing sanga
ba abagu ramramogua muli te.’
24 Bungina am gagoxoya mala rangua tibumam lipuxim oxatama, am ga baxanga
haruangama na.
25 “Baing tibumam harua ba, ‘Agoxoya mala muli saing agim anginga muli nakira.
26 Ne am gaharua ba, ‘Sanga ba am gari mala te. Nabu unai ba usoxi kixingimama
(mala) ranguam, bing bagula am gala. Nabu kixingimama wa ranguam te, bing sanga
ba am gabagu lipua ramramonoa muli te.’
27 “Baing tibumam lipuxim oxatama harua nam ba, ‘Ang gaxabia ba hainigua hayau
gara luwa nanga.
28 Tela hanggalang ba, saing ngaharua ba, “Maxuna asaxa abunging tela sing(sing)
saha.” Baing ngabagu muli te.
29 Toxogulondi dusa baing. Nabu axap gananuna li sangua nga xauna saing xap
doa, bagula alibu ayangagu buk (bu) ngari mala matiadi yabadingia.’
30 “Baing ina naga, nabu ngagoxoya mala rangua tibugu lipuxim oxatama saing
gananunoa wa ranguam te. Tibugu walinganoa taga mana gananunoa walinganoa
baing.
31 Bungina bagu gananunoa wa ranguam te, bagula mati. Toxolondi dusa baing. Am
lipuxim oxatamdi bagula am galibu ayangana buk (bu) ri mala matiadi yabadingia.
32 Nga lipuxim oxatama ngahau haruangua ba ngawasa mana gananunoa. Nga-
harua ba, ‘Tibugu, nabu ngaxap ma ranguaung muli te, bagula mauxanganoa taga
manga maxamia bungingbunginalo!’
33 “Baing ina nga, lipuxigu sabanga, ngaxusungaung ba unai mana nga lipuxim
oxatama ngaxap gananuna yabanoa, binabu ngawa lipuxim oxata olanggama la li.
Baing unai mana gananunoa goxoya mala muli rangua sabangandi.
34 Nabu gananunoa wa rangua nga te, bagula ngagoxoya mala muli rangua tibugu
baru? Tegu! Nam ngabagu salaga xap tibugua.”

45

Yosep Hatangaina Masok

1 Yosep tuba ba haringia hatuminganoa lipuxing oxatamdi maxadingia susu. Baing
harua haringina ba, “Ang longgalo asok sabasabia!” Binabu ing ganina wa rangua
sabangandi bungina hatangaina masok nadi.✡
2 Baing tang sabanga buk sanga mana Isipdi dilungu, saing adi duwa Pero numania
dilungu mana xauna.

✡ **45:1** Aposel 7:13

3 Baing Yosep harua na kixingindi ba, “Nga Yosep naga! Tibugu wauyu?” Ne
sabangandi sanga ba dahaxuya te, namua na dimaxuwa buk (mana) li la ba
maxadingia.
4 Baing Yosep harua na sabangandi ba, “Ama haxek rangua nga.” Dila haxek,
baing harua ba, “Nga kixingima naga, Yosep, kixingima asina siangia bila lipu oxata
olanggama mala Isip.
5 Ne hatata labu gamoimdi mauxading kimbo atim disala mang mana asina nga
siangia la li, namua na Urana soxi nga muga mang bu ngasoxauti matiyua mana xap
lipudi.
6 Namua na gesak sabanga xap titia niani luwa li masup, saing niani luwadi luwadi
hiliadinga dimayu bagula lipudi duxuma daxauya te.
7 Ne Urana soxi nga muga mang bu libu bakbakgim hataina (bagula) duwauyu
etua’m titia li, xaung bu angia xumana amati te.
8 “Baing ina naga, ang ba asoxi nga ma la li te. Tegu. Urana baing. Libu nga ngasina
haruangua na Pero bila ngawa tibuna. Baing libu ngasok Pero numang yanaminoa
xaung ngawa etua mana Isip hataing longgalo.
9 Binabu agogolinga mala mahaing rangua tibugu saing aharua na ba, ‘Garama
Yosep harua bila li: Urana libu nga ngawa etua mana Isip hataing longgalo. Uri ma
rangua nga. Labu uhalisiu tai.✡
10 Bagula urung mana titia Gosen, saing bagula uwa haxek manga, ung gabu
garamdi xaung garam ranggindi, xaung morumdi xaung xalingim longgalo.
11 Bagula ngawasa maung la ba, namua na gesak sabanga nianing luwadi
luwadi hiliadinga (muli) dimauyu. Nam ugabu bakbagimdi xaung adi ungiadi asok
haxugina.’
12 “Bagu baing! Ang maxaimdi dibagu, kixingigu Benyamin maxandi xauna.
Suxungugua naga harua nang baing!
13 Abaxanga na tibugu mana ngaxap yaya sabanga mana Isip, xaung mana
axamandi abagudi ba. Baing agogolinga mala axap tibugu mari la li.”
14 Harua laing sup, baing hibua rimandi taxiya kixinginoa Benyamin waxungtuania
saing tang, saing Benyamin hibua saing tang xauna.
15 Baing libu sabangang longgalo saing tangiadi. Sup, baing sabangandi dungguti
daharua rangua.
16 Naxuyangua Yosep sabangandi dima (ba) ila sok mana Pero numanoa, baing Pero
gabu yanamindi diyaha.
17 Baing Pero harua na Yosep ba, “Ubala sabangamdi ba, ‘Alibu bila li: Ata axamandi
mahaing mana asaxaimdi saing agoxoya mala titia Kenan.
18 Baing axap tibuim xaung bakbagimdi dima muli rangua nga. Bagula ngasina titi
xai sibuna nang, tela dali mana Isip te, saing bagula axang axamandi disok mana titia
ba orana.’
19 “Ngatabinaung xauna ba ubaladi ba, ‘Alibu bila li: Axap wilka Isipkam teladi
sanga mana garaimdi xaung hainimdi, saing axap tibuim saing ama.
20 Heku mana xalingimdi, namua na xalaxala Isipkam xai sibundi diraguang.’ ”
21 Isrel garandi dilibu bila ba. Yosep sina wilkadi nadi, bila Pero tabina ba, xaung
sina anginga sanga mana haxangadinga xauna.
22 Baing sina imanga haundi na ding taining tainina. Ne Benyamin ba, sina siang
silba 300 xaung imang haung luwadi luwadi hiliadinga na.
23 Baing sina axadi li na tibuna: donki 10 dibaxagi mana xalaxala Isipkam xai
sibundi, xaung donki hagaxang 10 dibaxagi mana wit xaung salanga xaung anginga
teladi sanga mana haxanganoa.

✡ **45:9** Aposel 7:14

24 Baing soxi sabangandi mala, saing bungina dila, harua nadi ba, “Labu ahakhaxi
daxangiau tai!”
25 Binabu diyunga Isip dahaing mala mana titia Kenan rangua tibudinga Yekop.
26 Baing dibala ba, “Yosep wauyu! Maxuna, wa Isip titing longgalo yanaminoa.”
Yekop hatuminganoa rangaxak. Hatum haringina mana haruangadinga te.
27 Ne bungina dibaxanga Yosep haruangang longgalo harua nadi ba na, saing
bungina bagu wilkadi Yosep sinadi ma bu sia mala, tibudinga Yekop hatuminganoa
xai muli.
28 Baing Isrel harua ba, “Sangau! Garagua Yosep wauyu. Bing ngala ngabagu muga
mana ngamati (teguyu).”

46

Yekop Ila Isip

1 Binabu Isrel haxa mala xaung xalinging longgalo, saing dila disok mana longga
Berseba. Baing hanania (hananiangadi) mala rangua Urana mana tibuna Aisak.
2 Baing yambong Urana wagi mana Isrel mana axamang tela bila mibinga ba,
“Yekop! Yekop!”
Baing haxuya ba, “Ngawau.”
3 Baing Urana harua ba, “Nga Urana. Nga Urana mana tibum. Labu umaxuwa
ba uri mala Isipku tai. Namua na bagula ngalibu bakbagimdi disok numanuma
haringina la ba.
4 Bagula nga sibugu ngari mala Isip ranguaung, saing bagula ngaxapkung mahaing
muli xauna. Baing bungina umati, Yosep ing sibung rimanoa bagula matai
maxaimdi.”
5 Baing Yekop mesa ba yunga Berseba, saing garandi dita tibudinga Yekop xaung
garadingdi xaung hainidingdi mana wilkadi Pero sinadi ma bu sia.
6 Baing daxap morundi mala xauna xaung xalingidingdi daxap mana titia Kenan.
Binabu Yekop gabu bakbaging longgalo dila Isip.✡
7 Garandi, garang ranggindi, nanuhangindi, xaung nanuhanging ranggindi—
bakbaging longgalo dila Isip rangua.

8 Yayadi bagudi li Isrel garandi yadingdi dila Isip (Yekop xaung bakbagindi):

Ruben Yekop garang matuaua.
9 Ruben garang lupdi bing:
Hanok, Palu, Hesron xaung Karmi.
10 Simion garang lupdi bing:
Yemuel, Yamin, Ohat, Yakin, Sohar xaung Saul. Saul bauna Kenan tela.
11 Libai garang lupdi bing:
Gerson, Kohat xaung Merari.
12 Yuda garang lupdi bing:
Er, Onan, Sela, Peres xaung Sera (ne Er Onan tang dimati mana titia Kenan ba).
Peres garang lupdi bing:
Hesron xaung Hamul.
13 Isakar garang lupdi bing:
Tola, Puba, Yop xaung Simron.
14 Sebulun garang lupdi bing:
Seret, Elon xaung Yalel.

✡ **46:6** Aposel 7:15

15 Adi bagudili gara lupkadi Lea hayau na Yekop mana titia Padan-Aram. Hayau
nanuhanginoa Daina xauna. Garang lupkadi xaung nanuhanginadi li ding disok 33.

16 Gad garang lupdi bing:
Sipion, Hagi, Suni, Esbon, Eri, Arodi xaung Areli.
17 Aser garang lupdi bing:
Imna, Isba, Isbi xaung Beria.
Hamungadinga Sera.
Beria garang lupdi bing:
Heber xaung Malkiel.
18 Adi bagudili garadi Yekop xapsaxi rangua Silpa, haing oxatama Laban sina na
nanuhanginoa Lea. Ding disok 16.

19 Yekop garang lupkadi Retsel hayau bing
Yosep xaung Benyamin.
20 Yosep garang lup(ka)di Asenat hayau mana Isip bing Manase xaung Epraim.
Asenat nanuhangina mana Potipera, lipu hananiangam mana long sabangga On.✡
21 Benyamin garang lupdi bing:
Bela, Beker, Asbel, Gera, Naman, Ehi, Ros, Mupim, Hupim xaung Art.
22 Adi bagudili gara lupkadi Retsel hayau na Yekop. Ding disok 14.

23 Dan garang lup bing:
Husim.
24 Naptali garang lupdi bing:
Yasel, Guni, Yeser xaung Silem.
25 Adi bagudili gara lupkadi Bilha hayau na Yekop. Bilha haing oxatama Laban sina
na nanuhanginoa Retsel. Ding disok 7.

26 Adi dila mana Isip rangua Yekop, adi ing sibung bakbagindi, bing ding disok 66.
Ne titinga ba xola mana garandi hainidingdi.
27 Xauna, Yosep haininoa hayau gara lup luwa na mana Isip. Binabu Yekop
bakbaginoa dila duwa Isip, ding disok 70.✡

28 Tauna, Yekop soxi Yuda muga mana mala rangua Yosep ba hatanga daxangua ila
Gosen nadi to. Bungina disok mana titia Gosen,
29 Yosep tabina (lipuxing oxatamdi) ba daxauxau wilka inia, saing haing mala Gosen
bu gugunia tibuna Isrel. Bungina Yosep sok mana, hibua rimandi taxiya tibuna
waxungtuania saing tang bunging maxaxaya.
30 Isrel harua na Yosep ba, “(Ina naga.) Sangau nabu ngamati hatata, namua na
nga sibugu ngabagu ramramoma saing ngaxabia ba uwauyu.”
31 Baing Yosep harua na sabangandi xaung tibung bakbagindi ba, “Bagula ngahaing
mala ngabaxanga na Pero, saing bagula ngaharua na ba, ‘Sabangagudi xaung tibugu
bakbagindi nulana dirung mana titia Kenan ba, ding dima rangua nga.
32 Lipuadi lipu sipsip wasanganamdi. Duwasa mana morudi, saing daxap
sipsibidingdi, memedingdi, bulmakaudingdi xaung xalingiding longgalo ma.’
33 Bungina Pero wagiang ama saing xusunga ba, ‘Baru oxatanta atuxu?’
34 bing ahaxuya ba, ‘Am lipuxim oxatamdi am gawasa mana morudi ungguti mana
bungina am garauyu ma laing hatata, bila mugangamamdi dilibu.’ Baing ina naga,

✡ **46:20** Unggutinga (Stat) 41:50-52 ✡ **46:27** Aposel 7:14

bagula nai mana arung mana titia Gosen, namua na Isipdi hauxading sibuna mana lipu sipsip wasanganam longgalo.”

47

1 Baing Yosep ila luxu Pero maxania saing bala ba, “Tibugu gabu sabangagudi disauya Kenan saing dima disok ba. Daxap morudingdi xaung xalingiding longgalo ma xauna. Hatata duwa titia Gosen.”
2 Yosep xap sabangang luwadi luwadi hiliadinga mala saing tadi mali Pero maxania.
3 Pero xusunga neng sabangandi ba, “Baru oxatanta atuxu?”
Dahaxuya ba, “Am lipuxim oxatamdi am lipu sipsip wasanganamdi bila mugangamamdi.
4 Am gabo ba am gawa monga mana titia li. Namua na gesaga doa sibuna titia Kenan saing morumamdi doxola mana tatubang ba daxang. Binabu am gaxusungaung ba unai mana am lipuxim oxatamdi am garung mana titia Gosen.”
5 Baing Pero harua na Yosep ba, “Tibum gabu sabangamdi dima ranguaung,
6 saing titia xaxaina maung. Uta tibum xaung sabangamdi marung mana baru titi hatainta xai sibuna. Sanga ba dirung mana titia Gosen. Xauna, nabu uxabia ba teladi lipu gagaxungamdi, bing utadi etua mana nga sibugu morugudi.”
7 Baing Yosep xap tibuna Yekop maluxu saing ta mali Pero maxania. Yekop sina guxama na Pero laing sup,
8 baing Pero xusunga ba, “Nianimdi baru?”
9 Baing Yekop harua na Pero ba, “Ngahaxa mauli mana titia li sanga mana niani 130. Nianigudi xumana buk te, dahasusu mana mugangagudi te, ne walingagua baxagi mana mauxangandi.”
10 Baing Yekop sina guxama na Pero saing yunga mala.
11 Binabu Yosep libu bila Pero tabina ba, saing ta tibuna xaung sabangandi marung mana titia Isip, saing sina titia xai sibuna nadi, yanoa Rameses, dali Isip titing longgalo.
12 Xauna, Yosep wasa’m tibuna gabu sabangandi xaung tibung bakbaging longgalo mana angingua, sanga mana garadingdi titidinga.

Gesak Sabangua

13 Ne titia ba hataing longgalo doxola mana angingua, namua na gesak sabangua doa sibuna. Gesak sabangua libu numanuma Isip Kenan tang lipuxidingdi haringingadingdi disup.
14 Yosep sina sina wit siangia na lipudi ba digim, saing bila balau gugunia gugunia Isipdi xaung Kenandi siangiding longgalo. Baing sina mala Pero numania.
15 Bungina Isipdi xaung Kenandi siangidingdi disup, Isipdi dila rangua Yosep saing daharua ba, “Uliam anging(u)a. Nam am gamati maxamia! Namua na siangimam longgalo disup.”
16 Baing Yosep haxuya ba, “Nabu siangimdi disup, bing axap moruimdi dima asinadi nanga. Bagula ngasina aningua nang bu ahakhaxuya rangua nga.
17 Binabu daxap morudingdi ma rangua Yosep, saing haxuya aningua nadi mana hosidingdi, sipsibidingdi xaung memedingdi, xaung bulmakaudingdi xaung dongkidingdi. Bila balau, xaidi mala laing niani ba sup. Haxuya angingua nadi mana moruding longgalo.
18 Niani baguba ila sup, niani tela sok, baing dima rangua saing daharua ba, “Lipuximam sabanga, am sanga ba am gayameng mauxangamama maung te. Siangimamdi disup xaung morumamdi ungiadi baing. Am goxola axamang tela ba am gasina naung. Am sanggamamdi xaung titimama ding ganiding (duwa).

19 Am gamati maxamia baru? Titimama haxugina baru? Ugimgam xaung titimama
bu haxuya angingamama, saing bagula am gawa Pero lipuxing oxata olanggamdi
xaung titimama bagula inia. Uliam anginga marandi bu am gawa nam am gamati
xaung titia haxugina."
20 Binabu Yosep gim titia longgalo duwa Isip na Pero. Isip longgalo disina titidingdi,
namua na gesak sabangua doa buk manadi. Titia longgalo disok Pero iniadi.
21 Baing libu lipudi disok lipu oxata olanggamdi, mana Isip titing subingang tela ila
sup tela.
22 Ning gim Isip lipuxing hananiangamdi titidinga te, namua na daxap sinaga
rangua Pero, saing sinaga Pero sina nadi ba sanga mana angiadinga. Namua naga
disina titidinga te.
23 Yosep harua na lipudi ba, "Alungu to. Hatata ngagimgang xaung titima na Pero.
Tauna, anginga maranadi li angia bu axumadi umangia.
24 Ne bungina axauya, bing asina hataina luwadi luwadi hiliadinga na Pero.
Hataindi duwauyu bing angiadi bu axumadi umangia xaung duwa angiaimdi sanga
mang, bakbagimdi xaung garamdi."
25 Baing daharua ba, "Lipu sabanga, uhauliam sabanga bu am gamati te. Am gabo
ba uyaha mam, binabu am ganai mana am gawa Pero lipuxing oxata olanggamdi."
26 Binabu Yosep ta hanaunaunga tela mana titia Isip wa laing hatata bila li: hataing
luwadi luwadi hiliadinga mana xauyanga longgalo disok titia bing Pero inia. Lipu
hananiangamdi titidinga ing ganina sok Pero inia te.
27 Tauna, Isreldi dirung mana titia Gosen mana titi sabangga Isip. Daxap titia la ba,
saing daxapsaxi gara xumana saing titidinga tubu sibuna.
28 Yekop rung mana titia Isip laing niani 17. Binabu Yekop walingang nianindi 147.
29 Isrel* matianoa ma haxek, baing wagi garanoa Yosep ba ma rangua, saing harua
na ba, "Nabu uyaha manga, bing uta rimama babagu hanggaxobinia† saing uhau
haruangua ba bagula ulibu xai manga xaung usu mana haruangama bila li: Labu
ukimang nga (mana) Isipku tai.✡
30 Tegu. Bungina ngayagua rangua mugangagudi, oxoxi sanggagua mala sangua
Isip, saing ukimang nga gobagobadingia."
Haxuya ba, "Bagula ngalibu bila uharua (ba)."
31 Yekop haxi ba, "Uharingia haruangua uhau." Binabu Yosep haringia haruangua
hau ba, saing Isrel turu mari uxaingania bu harua xai sibuna.

48

Manasa Epraim Tang

1 Bunging tela disup, baing dibala Yosep ba, "Tibum busi." Binabu xap garang
Manase Epraim tang mala rangua bu dila dibagu tibuna.
2 Baing lipudi dibala Yekop ba, "Garama Yosep ma ba bagung." Binabu Isrel
haringiaina saing mesa marung uxaingia.
3 Baing Yekop harua na Yosep ba, "Urana Haringing Sibuna owa masok manga
mana longga Lus mana titia Kenan. Sina guxama nanga,✡
4 saing harua nanga ba, '(Bagu) bagula ngasina gara xumana naung xaung
libu bakbagimdi disok xumang sibuna. Bagula ngalibu usok numanuma xumana,
saing bagula ngasina titia li na bakbagim(ga)di disok kimuya maung ba wa dingia
bungingbunginalo.'

---

* **47:29** ***Isrel*** Yekop yan tela. † **47:29** Ubagu haruanga hawama wa Unggutinga (Stat) 24:2. ✡ **47:29** Unggutinga (Stat) 49:29-32, 50:6 ✡ **48:3** Unggutinga (Stat) 28:13-14

5 “Muga mana ngama la li Isip ranguaung, hainima hayau gara lup luwa naung.
Hatata ngamogu tang disok ngayuadi. Epraim Manase tang bagula ngayuadi, bila
Ruben Simion tang ngayuadi.*
6 Ne gara baruamtadi disok kimuya mana dingtang bagula unigadi, saing kimuya
bungina dituxu sinaga mana titia na bakbak taining tainina disok manga, bagula
daxap sinagidingdi hawa mana sabangading tang yadingdi.
7 Namua ngalibu bing ngausinga sibuna baum Retsel. Mati daxangia bungina
ngayunga titia Padan ngagoxoya ma titia Kenan, haxek monga mana longga Eprat.
Binabu ngakimang daxanga ila Eprat rubinia.”✡ (Hatata duxu Eprat ba Betlehem.)
8 Isrel bagu Yosep garang tang, baing xusunga ba, “Adi li gaxarea iniadi?”
9 Yosep haxuya ba, “Tang garaguadi Urana sinadi nanga la li Isip.”
Baing Isrel harua ba, “Oxop dingtang ma haxek manga bu (sanga ba) ngasina
guxama na dingtang.”
10 Ne Isrel maxandi dilaba namua na wa duanga, saing bagu xai te. Binabu Yosep
xap garandi ma haxek rangua, saing tibuna libu dingtang saing hibua dingtang.
11 Baing Isrel harua na Yosep ba, “Waleu ngahagaxa ba bagula ngabagu ram-
ramoma muli te, ne hatata Urana libu ngabagu garamdi xauna!”
12 Baing Yosep yungiadi sangua Isrel king tuxundi mari, saing gung tuxundi turu
mari titia.
13 Baing Yosep xap dingtang, Epraim wa rimamo mala Isrel rimang xong, saing
Manase wa xong mala Isrel rimang rimamo, saing xapdi ma haxek rangua.
14 Ne Isrel raria rimang rimamo saing ta (etua mana) Epraim toxonoa, heku
nanunoa, saing bali rimandi, ta rimang xong (etua mana) Manase toxonoa, heku
Manase matuaua.
15 Baing sina guxama na Yosep saing xusunga Urana ba,

“Urana ba mugangagua Ebraham tibugu Aisak tang
dahaxa walingadingia sanga mana daxanganoa,
Urana ba wa lipuxigu wasangama
mana hayauxingagua ma laing hatata,
16 Uleginama ba xap nga muli sangua hanggalangianga longgalo—
ngaxusunga ba sina guxama na gara luwadi li.
Ngaxusunga ba yagua taga mana dingtang
xaung mugangagu Ebraham tibugu Aisak tang yadingdi ditaga mana dingtang,
bu lipudi dahatumia yayadi li muli,
xaung ngaxusunga ba tang bakagidingdi disok xumana mana titia.”

17 Yosep bagu tibuna ta rimang rimamoa etua mana Epraim toxonoa, baing
hatuminganoa mauxana. Binabu tuxuti tibuna rimanoa bu ta etua mana Manase
toxonoa.
18 Baing Yosep harua na tibuna ba, “Tibugu, tegu. Matuaua baguli. Uta rimam
rimamoa etua mana toxonoa.”
19 Ne tibuna hauxana saing harua ba, “Garagua, ngaxabiau. Kubolua ngalibu
ngaxabiau. Ing xauna bagula sok bakbak, saing ing xauna bagula xap yaya sabanga.
Ning kixinging yanoa bagula dali, saing bakbaginoa bagula baxagi sanga mana
numanuma xumana.”
20 Binabu mana xaidapka baguba sina guxama na dingtang, harua ba,✡

“Bungina Isreldi disina guxamdi, bagula duxu yaimdi bila li:

---

* **48:5** Mana haruanga baguli, Yekop xapkuti Epraim Manase tang. ✡ **48:7** Unggutinga (Stat) 35:16-19 ✡ **48:20** Hibru 11:21

‘Urana libu xai maung bila (libu mana) Epraim Manase tang.’ ”

Bila balau ta Epraim muga mana Manase.
21 Baing Isrel harua na Yosep ba, “Ulungu to. Haxek sibuna bagula ngamati, ne
Urana bagula wa ranguang saing xapkang muli mala mana mugangaimdi titidinga.
22 Baing hatata ngasina titi hataing tela muli naung dali sinaga ngasina na
sabangamdi. Titia ba longga Sekem bimbing rubina ngaxap bungina ngahaunggana
Amordi xaung waxangigu sabanga xaung ruangigua.”

49

Yekop Sina Guxama Na Garang Lupdi

1 Baing Yekop wagi garandi ma saing harua ba, “Agugunia taxiya nga bu
ngabaxanga nang axamandi bagula disok mang kimu.

2 “Ang Yekop garang mana, agugunia alungu to. Alungu tibuim Isrel haruanganoa
xai.

3 “Ruben, ung garagu matuaua,
ung haringingagua, hayauxingama hatanga haringingagua muga.
Yama wa mugamuga, haringingama wa mugamuga.
4 Ne uhalunglung bila lang silingama, binabu bagula uwa mugamuga muli te,
namua na uhaing mana tibum uxainganoa,
ukinu rangua hainigua, udongdongia yaungagua bila ba.✡

5 “Simion Libai tang maxang taininau,
Waxangiding sabangadi dituxudi dilibu doa mana lipu teladi.
6 Labu hatumingagu taininau mana haruangading dianau tai,
labu ngagabudi mana guguniangadingdiu tai.
Namua na mana atiding disala tang dung lipudi mati,
saing tang duxuxu bulmakaudi kiding waxuwaxundi mana murungadinga ing
ganina.
7 Ngabo ba daxap doa mana atiding salianoa, namua na haring buk,
xaung mana gamiangadinga, namua na doa buk!
Bagula ngalibudi dutu ding mauli liwe mana Yekop bakbaginoa
xaung duwa olang olang mauli mana titia Isrel.

8 “Yuda, ung ba, sabangamdi kixingimdi bagula diti yama.
Rimama bagula tuxu bixuamdi waxudingtuandi.
Bagula tibum garang lupdi dituru disina yaya naung.
9 Yuda, ung bila layon tutubing tela,
Garagua, ung asaxa oxong masup, umesa ula ba.
Bila layon haringina urung mari ukinu.
Gaxarea sanga ba haringiaina ba tautitiung?✡
10 Tuki xaitamoxiama sanga ba sup mana Yuda garandi te,
bagula taining tainina tuxu yanama tukinoa,
laing lipua (naga) tuki (wa) inia sok
saing numanumadi dila hawa mana.
11 Yuda wain marandi bagula dibaxagi buk,
bu sanga ba goti donkinoa wain xania,

✡ **49:4** Unggutinga (Stat) 35:22 ✡ **49:9** Titinga (Namba) 24:9; Hatanga Masok 5:5

saing yunga donki tutubinoa ba xang longindi xauna.
Nabu muruna, sanga ba damia imangindi mana wain.
12 Maxandi bagula disabuxa namua na waining xumana,
Waindi bagula dusa namua na nung kau suing langing xumana.

13 “Sebulun bagula wa tek rubinia
saing mata xaidi bagula duwa la ba mana wagadi.
Bagula titing ragunoa ila bila long sabangga Saidon.

14 “Isakar bila donki haringing tela,
kinu titia liwe mana tambingdi.
15 Bungina bagu titinoa xai mana yaguangua baru
xaung xai mana rung mana baru,
bagula xating tuandi bu xoxi axamang mauxangamdi,
saing bagula tuxu oxatua mana teladi bila lipu oxata olanggama.

16 “Dan bagula suxuya bakbagindi mauxangadingdi,
bila Isrel bakbagindi yanamiding teladi dilibu.
17 Dan bagula wa bila moxa tela hisa daxanga rubinia.
Bungina lipu haungingamdi diluki etua hosidi dima,
bagula gaxu kiding tambongdi
bu lipua rung hosia bagula xung mari ubunia.

18 “TOXORATAMONA, ngata ragunga mana oxop nga muli.

19 “Baing Gad, bagula lipu hanaunggamdi dima dahaunggana,
ne bagula xugia mala saing xudi haungganadi.

20 “Aser angianoa bagula dau sibuna,
saing bagula xauxau anginga xaidi sanga mana xaitamoxidi.

21 “Naptali bila diya* hagaxana luki mauli mana ing murunganoa,
bila diya hagaxana hayau gara gumangindi.

22 “Yosep bila wain xana ua xai sibuna,
bila wain xana wa lang maxang rubinia,
rimandi dahaing mala etua mana gamgamingua.
23 Lipu ruanggamdi dahaunggana haringing sibuna,
atiding disala mana binabu dahang mana.
24 Ne Yosep taguxa ruanginoa te,
rimandi gagaxungadingguyu,
namua na Yekop Urana Haringing Sibuna inia haringia rimania,
namua na Lipu Sipsip Wasanganama, Sianga Mana Isrel, hauli,
25 Yosep, tibum Urana inia, ina ung haulingama.
Urana Haringing Sibuna sina guxamdi naung,
guxamgadi diri sabalunia ma,
guxamgadi dahaing suania ma,
guxamgadi bila gara xumana oxopsaxidi.
26 Guxamgadi nga tibum ngasinadi naung

* **49:21** *diya*—Diya asaxa sabanga monga. Monindi salamiding.

didali guxamgadi dima mana bimbi mugauamdi,
didali guxamgadi dima mana xaxagang bungingbunginaloamdi.
Guxamgadi longgali bagula daxap Yosep,
lipua wa yanama liwe mana sabangandi.

27 “Benyamin bila koma abungina sing saha asaxadi.
Buraragina xang asaxadi ungdi ba.
Bungbung tuxu sinak mana axadi xapdi ba.”

28 Adi li Isrel bakbaging 12. Haruangadi bagudi li tibuding harua nadi bungina sina guxamdi nadi. Sina guxama nadi sanga mana ding taining tainina.

Yekop Matianoa

29 Sup, baing tabinadi ba, “Haxek sibuna bagula ngala ngakinu rangua bakbagigudi. Akimang nga rangua mugangagudi mana guhia wa mana Epron titinoa, lipu Hitam.
30 Guhia ba Makpela, haxek mana longga Mamre mana titia Kenan, guhia ba Ebraham gim xaung titia rangua Epron lipu Hitam bu wa gobagoba (yabanoa).✡
31 La ba dikimang Ebraham haininoa Sara tang, la ba dikimang Aisak haininoa Rebeka tang, saing la ba ngakimang Lea.✡
32 Titia xaung guhia wa mana, Ebraham gim rangua Hitdi.”
33 Yekop tabina garandi bila ba, baing iti kindi uxaingia muli, yaganganoa sup saing kinu rangua mugangandi (matiadi yabadingia).✡

50

1 Baing Yosep hibua tibung ramramonoa, tang mana saing libu.
2 Baing Yosep tabina lipu baxiamgadi dituxu oxatanoa ba dita baxi mana tibun(o)a Isrel sangganoa, nam buya. Binabu lipu baxiamdi dilibu bila ba,
3 dituxu oxatading baxiama sanga mana xaidap 40, namua na oxatadinga xap xaidapkadi na bila ba. Baing Isipdi ditangia sanga mana xaidap 70.
4 Bunging usingangama ila sup, baing Yosep harua na Pero lipuxing oxatamdi ba, “Nabu ayaha manga, bing axap haruangagua mala rangua Pero. Abala ba,
5 ‘Tibugu haxi ba ngahau haruangua rangua, harua ba, “Ulungu to. Haxek sibuna (bagula) ngamatiuba. Ukimang nga guhia gobagobia ngaki manga mana titia Kenan.” Binabu ngaxusungaung ba uyunga nga ba ngahaing mala ngakimang tibugu to. Tauna ngagoxoya ma.’ ”✡
6 Pero haxuya ba, “Uhaing mala saing ukimang tibuma. bila haxi ba uhau haruangua ba.”
7 Binabu Yosep haing mala ba kimang tibuna. Pero yanaming longgalo digabu Yosep mala, adi bila numang yanamindi xaung titia Isip yanamindi.
8 Yosep xap bakbaging numanam longgalo xaung sabangandi digabu bakbagidingdi xaung tibung bakbaging numanamdi mala xauna. Garadingdi ding ganiding digabu morudingdi duwauyu Gosen.
9 Wilkadi xaung lipuadi dirung mana hosidi xauna dahaing mala rangua. Buranga sabanga dila baing.
10 Dila disok mana longga dihitixiya wit sangsangdi mana Atat, haxek mana Langga Yodan, baing ditangia haringing sibuna. La ba Yosep usi tibuna sanga mana xaidap 7.

✡ **49:30** Unggutinga (Stat) 23:3-20 ✡ **49:31** Unggutinga (Stat) 25:9-10, 35:29 ✡ **49:33** Aposel 7:15 ✡ **50:5** Unggutinga (Stat) 47:29-31

11 Kenandi duwa la ba dibagu lipuadi dusi mana longga dihitixiya wit sangsangdi
mana Atat, baing daharua ba, “Isipdi ditangia haringing sibuna mana lipu tela mati.”
Namua naga longga ba haxek mana Langga Yodan duxu ba Abel-Misraim.*
12 Baing ina naga, Yekop garang lupdi dilibu bila tabinadi ba.
13 Disia sangganoa mala titia Kenan saing dikimang mana guhia wa Makpela, haxek
mana longga Mamre, guhia ba Ebraham gim xaung titia rangua Epron lipu Hitam bu
wa gobagoba (yabanoa).✡
14 Yosep kimang tibuna laing sup, baing gabu sabangandi xaung lipua longgalo dila
rangua bu dikimang tibunoa, digoxoya muli mana Isip.

Yosep Haringia Sabangandi Hatumingadingdi

15 Yosep sabangandi dibagu ba tibuding(a) mati, baing daharua ba, “Hatata baru?
Bola Yosep hatuminganoa doa makira saing bagula haxuya kubolu dianadi talibudi
mana ba.”
16 Binabu disina haruangua mala rangua Yosep. Daharua ba, “Muga mana tibuma
mati, tabinam ba,
17 ‘Aharua na Yosep bila li: “Ngaxusungaung ba uyunga sabangamdi kuboluding
dianadi dilibudi maung, namua na dilibu doa sibuna maung.”’ Binabu hatata am
Urana tibum inia lipuxing oxatamdi, am gaxusungaung ba uyunga kubolumam
dianadi am galibudi maung.” Bungina haruangadinga sok rangua, Yosep tang.
18 Baing sabangandi dima dituru mari titia maxania. Dahaura ba, “Am lipuxim
oxata olanggamdi!”
19 Ning Yosep harua nadi ba, “Labu amaxuwau tai. Sanga ba ngaxap Urana
yabanoa? Tegu!
20 Ang ba hatumingaima bing abo ba ahanggalangia nga, ne Urana hatuminganoa
bing bo ba libu xai bu libu bila hatata tabagu, xap lipu xumang sibuna muli nam
dimati.
21 Baing ina naga, labu amaxuwau tai. Bagula ngawasa mang xaung (mana)
garaimdi (baing).” Baing tatua atidingdi xaung haruanga mosiu harua nadi ba.

Yosep Mati

22 Yosep rung mana Isip rangua tibuna bakbagindi. Yosep wa sanga mana niani
110.
23 Baing bagu Epraim garandi garadingdi disok. Baing bungina Manase garang
Makir garandi disok, ditadi Yosep babania. Bila balau disok Yosep iniadi xauna.
24 Kimuya baing Yosep harua na sabangandi ba, “Haxek sibuna bagula ngamati. Ne
maxung sibuna Urana bagula hauliang saing xapkang sangua titia li mahaing mana
titia hau haruangua ba sina na Ebraham Aisak xaung Yekop.”
25 Baing Yosep haxi mana Isrel garandi dahau haruangua saing harua ba, “Maxung
sibuna Urana bagula hauliang, saing mana bungina baguba bing asia tuagudi
mahaing sangua titia li.”✡
26 Binabu Yosep mati bungina nianindi 110. Baing dita baxi mana sangganoa, nam
buya. Sup, baing dita sangganoa mana bokis tela tabu mana Isip.

---

* **50:11** *Abel-Misraim* namuxinoa *Isipdi ditangia.* ✡ **50:13** Aposel 7:16 ✡ **50:25** Xapdi Muli (Kisim Bek) 13:19; Yosua (Josua) 24:32; Hibru 11:22

Ulek Xaiya Matyu Bung
Matyu

Namua Matyu Bung Xailonginoa

Matyu bung xailongina mala rangua Yudadi bu hatanga maxung sibuna Yesu ina Urana Lipuxing Mogunganama xaung xaitamoxidinga. Waleu sibuna Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung haruangadinga Urana Xuang Mugamugangamia, daharua ba Urana bagula soxi Lipuxing Mogunganama ma bu xap lipu Isreliamdi muli. Baing Matyu hatanga ba Yesu libu haruangadinga aningona baru.

Matyu xailongina ila muga mana ulek xaiya luwadi luwadi namua na xailongina xai sibuna mana sigi Urana Xuang Mugamugangama xaung Urana Xuang Hauna.

Lipu Buningama

Aposel Matyu bung xailongga li. Bung mana Grik xuana. Ina lipu takis xabinganam tela muga mana Yesu wagi (Matyu 9:9-13). Kimuya Yesu mogu ina Aposel 12 tela (10:1-4). Yuda tela, yan tela Libai (Mak 2:14-15). Bung xailonginoa liwe mana niani AD 60-70.

Haruanga Tuandi

- Yesu bauna hayau xaung bungina wa gara *(1:1–2:23)*
- Yesu oxatang unggutinganoa *(3:1–4:11)*
- Yesu tuxu oxatanoa titia Galili *(4:12–14:12)*
- Yesu yunga Galili saing tubatuba mana titi teladi *(14:13–17:20)*
- Yesu goxoya mala Galili saing tubatuba muli *(17:22–18:35)*
- Yesu tuxu oxatanoa titiadi Yudia xaung Peria *(19:1–20:34)*
- Axamandi disok xaidap teladi muga mana Yesu mati makira *(21:1–27:66)*
- Urana iti Yesu mesa muli *(28:1-20)*

Yesu Mugangandi
(Luk 3:23-38)

1 Alali harua mana Yesu, Urana Lipuxing Mogunganama, mugangandi. Yesu mugangandi Xaitamoxi Debit xaung Ebraham tang.*

2 Ebraham Aisak tibuna.
Aisak Yekop tibuna.
Yekop Yuda gabu sabangandi xaung kixingindi tibuding.
3 Yuda Peres Sera tang tibuding (ne tang bauding Tema).
Peres Hesron tibuna.
Hesron Ram tibuna.
4 Ram Aminadap tibuna.
Aminadap Nason tibuna.
Nason Salmon tibuna.
5 Salmon Boas tibuna (bauna Rehap).
Boas Obet tibuna (bauna Rut).
Obet Yesi tibuna.
6 Yesi Xaitamoxi Debit tibuna.

---

* **1:1** Ebraham Yudadi mugangading mugamugangama. Niani xumana kimu mana Ebraham mati, Yuda xumana baing Urana mogu Xaitamoxi Debit bu wa etua manadi. Urana baladi ba bagula mogu Debit sibing tela ma kimu mana bu wa etua manadi, saing lipua ba haringinganoa bagula sabanga mana Debit. Haruanga baguli hatanga ba Yesu Kristo lipua naga Urana mogu.

Debit Solomon tibuna (bauna Batsiba, muga Yuraya haininoa).
7 Solomon Rehaboam tibuna.
Rehaboam Abitsa tibuna.
Abitsa Asa tibuna.
8 Asa Yehosapat tibuna.
Yehosapat Yehoram tibuna.
Yehoram Usaya muganganoa.
9 Usaya Yotam tibuna.
Yotam Ahas tibuna.
Ahas Hesakaya tibuna.
10 Hesakaya Manasa tibuna.
Manasa Amon tibuna.
Amon Yosaya tibuna.
11 Yosaya Yekonaya xaung kixingindi tibuding (duwa bungina Babilondi didali Isreldi, daxaidi mala titidingia bu duwa lipuxiding salak yabanamdi).

12 Kimuya mana Babilondi daxai Isreldi mala Babilon bu duwa lipuxiding salak yabanamdi:
Yekonaya Sealtiel tibuna.
Sealtiel Serubabel tibuna.
13 Serubabel Abiud tibuna.
Abiud Eliakim tibuna.
Eliakim Aso tibuna.
14 Aso Sedok tibuna.
Sedok Akim tibuna.
Akim Eliud tibuna.
15 Eliud Eliesa tibuna.
Eliesa Matan tibuna.
Matan Yekop tibuna.
16 Yekop Yosep tibuna. Yosep Maria ayuana.
Maria hayau Yesu, ina duxu ba Urana Lipuxing Mogunganama.

17 Baing ina naga, bakbakkadi mana Ebraham laing Xaitamoxi Debit bing 14, baing 14 mana bungina Debit laing Babilondi daxai Isreldi mala Babilon bu duwa lipuxiding salak yabanamdi, baing 14 mana bungina Babilondi daxai Isreldi mala Babilon laing bungina Urana Lipuxing Mogunganama.

Yesu Hayauxinganoa
(Luk 2:1-7)

18 Naxuyanga mana Yesu Kristo sok bing bila li. Bauna Maria dahau gabisia mana ba bagula yau Yosep. Ne muga mana tang duwa xauna teguyu, Maria bagu ina ba gamona. Ne Urana Aningonoa haringinganoa libu.
19 Yosep, lipua lipudi dibagu bila ayuanoa, bing lipu maringing tela. Binabu hau hatumingua ba taxiti haruanga dahau ba. Ne bo ba sina memeya na te, binabu hatum ba taxiti lipudi maxadingia te.
20 Hatum mana malauyu, baing Toxoratamona uleginam tela† sok mana maluxu mibingia. Harua ba, “Yosep, Xaitamoxi Debit garanoa, labu umaxuwau tai mana ulibu doa nabu uyau Maria. Bila ba te. Namua na gara ba wa gamonia bing Urana Aningonoa haringinganoa xap masok. Binabu oxop hainima.
21 Baing bagula hayau gara lup tela, saing usina yaya Yesu‡ na, namua na bagula xap lipudi muli sangua kuboluding diandi.”

† **1:20** Muga mana Urana tongtongia lipudi, tongtongia uleginamdi bu duwa lipuxing oxatanamdi long xaiya.
‡ **1:21** ***Yesu***—Mana Yudadi xuadinga, Yesu namuxina bing *Urana xapdi muli.*

22 Axadi bagudi li disok bu libu Toxoratamona haruanganoa aningona, harua waleu
lipuxing suxunguxunguama§ Aisaya suxungunia ba:

23 “Alungu to! Haing nanung tela xabia luba teguyu bagula gamona!
Bagula hayau gara lup tela,
saing bagula duxu ba Imanyuel,✡
namuxina ba, ‘Urana wa rangua kira.’ ”

24 Bungina Yosep mesa, libu haruanga Toxoratamona uleginama tabina, saing xap
Maria ila numia bila haininoa.
25 Ne kinu rangua te laing hayau garang lup. Baing sina yaya Yesu na.

2

Lipu Hatung Suxinganamdi Dila Lobu Rangua Yesu

1 Maria hayau Yesu longga Betlehem wa probinsia Yudia mana bungina Xaitamoxi
Herot. Kimuya, lipu hatung suxinganam teladi* titidinga wa Yudia karagia ba dima
long sabangga Yerusalem,
2 saing duxusunga ba, “Gara wa Yudadi xaitamoxidinga wa bi? Am gabagu
hatunging hayauxingama† bungina haing, saing am gama bu am gasabu mana.”
3 Xaitamoxi Herot lungu haruanga baguba, baing hatum xumana. Yerusalem
longgalo xauna dahatum xumana.
4 Tauna, wagi lipu hananiangamdi yanamidingdi‡ digabu lipu hanaunaunga
tubatubainganamdi dima. Dima digugunia, baing xusungadi ba, “Urana lipuxing
suxunguxunguamdi dibaxanga ba Urana Lipuxing Mogunganama bauna bagula
hayau bi?”
5 Dahaxuya ba, “Longga Betlehem mana probinsia li Yudia, namua na Urana
lipuxing suxunguxunguama Maika bung§ ba:

6 “ ‘O longga Betlehem mana Yudia,
uwa long olang sibuna maluxu’m Yudia te,
namua na yanam tela bagula sok sanguang,
bagula sok lipuxigu Isreldi lipuxiding wasanganama bila lipu tela wasa mana
sipsipdi.’✡ ”

7 Baing Herot sina haruanga na lipu hatung suxinganamdi hisangia, xusungadi
ba dima rangua. Xusungadi saing xap xabianga mana bunging maringina dibagu
hatunga muga.
8 Soxidi mala longga Betlehem saing baladi ba, “Ala asai haringina mauli mana
gara ba. Abagu laing sup baing agoxoya ma abala nga bu sanga ba ngamala ngasabu
mana xauna!”

---

§ **1:22** ***Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya***—Aisaya bung haruanga li niani 700 muga mana Yesu hayauxinganoa. Urana lipuxing suxunguxunguama bing lipu tela baxanga Urana haruanganoa. Bunging teladi baxanga muga mana axamang tela sok teguyu. ✡ **1:23** Aisaya (Aisaia) 7:14 * **2:1** ***lipu hatung suxinganam teladi***—Lipuadi li lipu numanuma telamdi, saing dahatumia hatung kuboludinga dilibu sabalunia dahatanga baraxintadi bagula disok titia. † **2:2** ***hatunging hayauxingama***—Bungina dibagu hatung haunua ba sabalunia, dahatum ba xaitamoxi haun tela bauna hayau. ‡ **2:4** ***lipu hananiangamdi yanamidingdi***—Lipuadi ba lipudi dimuga mana lipudi Urana Numania long sabangga Yerusalem. § **2:5** Maika bung haruanga ba bila niani 700 muga mana Yesu hayauxinganoa. ✡ **2:6** Maika 5:2

9 Dilungu xaitamoxi haruanganoa laing sup, baing dilauba. Baing hatungga ba
muga dibagu karagia, ina muga manadi laing wa mua etua mana longga gara ba wa
mana.
10 Bungina dibagu hatungga ba, gamodingdi diyaha sibuna ba!
11 Disok numia, diluxu saing dibagu gara gabu bauna Maria, baing digung kiding
tuxundi mari saing disabu mana. Saking daxaxa tangadingdi saing disina yahanga
xaitamoxiamdi na. Disina gol, xai susung saminamdi xaung baxi tela duxu ba mer.
12 Ne bungina dibo ba digoxoya mala titidingia, dinaxu daxanga xan tela, namua
na Urana baladi haringina mibingia ba labu digoxoya mala rangua Herotku tai.

Digiti Mala Isip

13 Dila masup baing Toxoratamona uleginam tela sok mana Yosep mibingia. Harua
ba, "Umesa! Ugabu gara xaung bauna tung gagiti mala numanuma Isip. Awa la ba
laing ngabalang ba sanga mana agoxoya ma, namua na Xaitamoxi Herot bagula sai
mana garua bu ung mati."
14 Baing ina naga, Yosep mesa, xap gara bauna tang mana yambongga baguba, saing
tung digiti mala numanuma Isip.
15 Duwa la ba laing Herot mati. Ala baguli libu Toxoratamona haruanganoa
aningona waleu lipuxing suxunguxunguama Hosea bung ba: "Ngawagi garagua ma
sangua numanuma Isip."✡*
16 Bungina Herot xabia ba lipu hatung suxinganamdi dituxu murak mana, atin
disala buk. Baing soxi lipu haungingamdi mala longga Betlehem xaung longga duwa
singia bu dung gara lupdi nianiding luwa saing hawa mati, namua na lipu hatung
suxinganamdi dibala mana xaidapka dibagu hatungga sok muga ba.
17 Kubolu diana li libu haruanga aningona Urana lipuxing suxunguxunguama
Yeremaya bung waleu ba:

18 "Dilungu waxutu tela longga Rama—
tangtang saing hatangitangi sabanga.
Retsel† tangia garandi,
hauxana mana lipudi ditatua atindi,
namua na garandi disup ba."✡

Digoxoya Mala Nasaret

19 Kimuya mana Herot mati, baing Toxoratamona uleginam tela sok mana Yosep
mibingia Isip.
20 Bala ba, "Umesa saing ugabu gara xaung bauna, tung gagoxoya mala numanuma
Isrel, namua na lipudi dituba ba disahi gara ba walinganoa dimati masup."
21 Binabu mesa, xap gara bauna tang saing tung dila numanuma Isrel.
22 Ne bungina lungu ba Akelias xap tibuna Herot yabanoa saing sok Yudia
xaitamoxidinga, maxuwa mana ila bila ba. Baing Urana sina haruanga na mana
mibinga tela, bala ba sanga ba wa titia Yudia te, nam mauxanganoa xap. Binabu
diyunga dila titia Galili,

✡ **2:15** Hosea 11:1 * **2:15** Hosea bung haruanga li mana naxuya mana Urana xap Isreldi sangua numanuma Isip waleu sibuna baru. Baing mana bungina Yesu, xap ma sangua Isip bila Isreldi. † **2:18** Retsel Yekop haininoa, saing Yuda bakbagiding longgalo mugangadinga. Bungina Retsel mati, dikimang longga Rama. Yudadi dibagu Retsel bila ding bauding. Mana haruanga li ina wa bila Yuda baundi dusinga sibuna namua na Xaitamoxi Herot lipuxing haungingamdi dung garading kambagindi mati. ✡ **2:18** Yeremaya (Jeremaia) 31:15

23 duwa mana long tela duxu ba Nasaret. Alali libu haruanga aningona Urana
lipuxing suxunguxunguam mugauamdi daharua mana Lipuxing Mogunganama ba:
“Bagula duxu ba lipu Nasaretiam tela.”

3

Lipu Suguangama Yon Xauxau Daxangua
(Mak 1:3-8; Luk 3:2-17)

1 Mana bungina baguba Lipu Suguangama Yon ungguti baxanga haruanganoa
Yudia long xoliania.
2 Baxanga ba, “Axugia hatumingaimdi, namua na Long Xaiya Yonggaxinoa* wa
haxek ba.”
3 Ina naga waleu sibuna Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya baxanga mana
bungina harua ba,

“Waxutu tela wagi mua long xoliania ba,
‘Axauxau daxangua mana Toxoratamona,
atongtongia daxanga maringindi mana.’ ”✡

4 Yon imanginoa ditongtongia mana kamel buxandi, saing goxi waxu asaxa
sangganam tela wagigia ulenia. Angianoa bing munrikidi† xaung bina bila dungungu
langina.‡
5 Baing Yerusalemdi, Yudia long longgalo xaung long longgalo duwa haxek mana
Langga Yodan ding dila rangua.
6 Baing bungina ditula kuboluding diandi, suguadi mana Langga Yodan.
7 Ne bungina bagu Parisi xaung Sadyusi xumana dima mana longga sugua lipudi,
harua nadi ba, “Ang bila moxa diang garandi! Gaxarea balang ba aluki mala, agiti
Urana ating salianoa ma yu?
8 Kuboluim aningondi duwa bi? Muga bing alibu kubolu xai bu hatanga ba axugia
hatumingaimdi.
9 Heku aharua nam bila li: ‘Kira mugangaroa Ebraham.§ Binabu Urana sanga ba
hanggalangia kira te.’ Namua na ngabalang ba Urana sanga ba xugia sianggadi li
mala disok Ebraham bakbagindi.
10 Urana xauxau masup ba hanggalangiang nabu axugia kuboluim diandi te! Bila
lipu tela ta galisia matabu xai namuya, bu tui mari saing ting mala yabia nabu
aningon te.
11 “Nga ba ngasuguang mana langa bu hatanga ba axugia hatumingaimdi ba. Ning
lipu tela ma kimu manga, haringinganoa dali haringingagua. Sanga mana ba ngarai
xaing sanggandi te, namua na yanoa dali ngayua sibuna. Bagula suguang mana Urana
Aningonoa.* Ne lipu gaxarea dahatum haringina mana te, bagula taudi yabia.
12 Xauxau ba hata lipu xaidi xaung lipu diandi, bila lipu wit umangang oxatanamdi
dihitixiya sangsangdi mana witdi. Bagula gugunia lipu xaidi numania bila lipu

---

* **3:2** ***Long Xaiya Yonggaxinoa***—Matyu bung haruanga li bila Mak Luk tang dibung *Urana Yonggaxinoa*. Namuxing taininau. Matyu bung *Long Xaiya* xumana ba xap *Urana* yabania, namua na Yuda kuboludinga. Yudadi dibo ba dahanggalangia Urana yanoa te, binabu dita axamang tela ba xap yabanoa bila long xaiya. Baing Long Xaiya Yonggaxinoa namuxinoa bing lipudi dibo ba duwa hawa mana Urana, disu mana haruanganoa, xaung dibo ba Urana wa etua mana walingadingdi. ✡ **3:3** Aisaya (Aisaia) 40:3 † **3:4** Tabares waxungtuana—*munrulidi* ‡ **3:4** Dungungu na bila ba, duxu ba bi, saing ditongtongia langing dauyana bu dahaxang hataxudingdi. Baing lipudi daxang xauna. § **3:9** Ebraham lipu mugamugangam mana Yudadi. Yuda longgalo dahatum ba ding ba lipu yayamdi Urana maxania, ne teladi tegu. * **3:11** Urana Aningonoa ri mana lipudi mana Pentikos bungina Yesu soxi Urana Aningonoa bu haringia lipudi dinaxu mana. Ubagu Aposel 2:1-4.

oxatamdi digung wit maluxu anginga numania. Ne lipu diandi, bagula taudi maluxu yap subingang teguamia bila ditau sangsangdi.”

Yesu Xap Langa
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Yon 1:31-34)

13 Mana bungina baguba Yesu yunga titia Galili saing ila mana Langga Yodan bu
xap langa Yon rimania.
14 Ne Yon tuba ba bili. Harua ba, “Baruta uma rangua nga? Taibu ung ba ung
gusugua nga!”
15 Yesu haxuya na ba, “Hatata bing ulibu bila ngaharua, namua na mana daxanga
naga talibu Urana murunganoa.” Saking Yon nai mana.
16 Yesu xap langa masup, baing haing sangua langa. Hata sibuna li long xaiya
xaxaina saing bagu Urana Aningonoa ri ma mana bila baxaliku saing rung mana.
17 Baing waxutu tela sok ma long xaiya, harua ba, “Alali garagu sibuna, nga murugu
sibuna mana. Ngayaha sibuna mana.”

4

Satan Tuba Yesu
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 Baing Urana Aningonoa xai Yesu mahaing long xoliania bu xaungadi
yanamidinga* tuba.
2 Saha mana angingua laing xaidap yambong 40 disup, baing gesagina.
3 Lipu tubaikkama† ma rangua saing harua ba, “Nabu ung Urana Garanoa, bing
ubala sianggadi li bu duxugia salanga.”
4 Ne Yesu haxuya ba, “Urana Xuanoa harua ba:

“‘Lipudi sanga ba daxap walinga mana salanga ing ganina te.
Walinga sibuna ma mana Urana haruangang longgalo dima suxungunia.’✡”

5 Baing xaungadi yanamidinga xai mahaing long sabangga Urana inia Yerusalem
saing ta mahaing etua sibuna Urana Numang urongania.
6 Harua na ba, “Nabu ung Urana Garanoa, bing uhixi mari la li. Namua na Urana
Xuanoa harua ba:

“‘Bagula tabina uleginamdi maung bu duwasa xai maung.
Bagula ditiung rimadingia
nam utua kima siangia.’✡”

7 Yesu haxuya ba, “Urana Xuanoa harua xauna ba: ‘Labu uta Toxoratamona, Urana
ungia, tubaigiau tai.’✡”
8 Baing xaungadi yanamidinga xai mahaing bimbi eta loam tela saing hatanga
xaitamoxidi yonggaxiding longgalo xaung haringingadingdi na.
9 Baing harua na ba, “Bagula ngasina axadi li naung bu uwa etua manadi, nabu
ugung kim tuxundi saing usabu manga.”
10 Baing Yesu harua na ba, “Satan, usauya! Namua na Urana Xuanoa harua ba:

“‘Usabu mana Toxoratamona, Urana ungia,
saing utuxu ing oxatanoa ing ganina.’✡”

---

* **4:1** ***xaungadi yanamidinga***—haruanga li daxanga tela daharua mana Satan. † **4:3** ***Lipu tubaikkama***—Yaya baguli mogu Satan namua na baxanga kubolunoa. ✡ **4:4** Hanaunaunga (Lo) 8:3 ✡ **4:6** Olaidi (Buk Song) 91:11-12 ✡ **4:7** Hanaunaunga (Lo) 6:16 ✡ **4:10** Hanaunaunga (Lo) 6:13

11 Baing xaungadi yanamidinga sauya, saing Urana uleginamdi dima dahauli Yesu.

Yesu Ungguti Oxatanoa

12 Bungina Yesu lungu haruanga ba dita Yon salak yabania, yunga probinsia Yudia
saing ila titia Galili.
13 Muga ila longga Nasaret, baing yunga saing ila long sabangga Kaperneam, wa
Lang Gamolingana Galili rubinia mana titiadi Sebulan xaung Naptali.
14 Alali libu haruanga aningona Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba:

15 "Mana titia Sebulan xaung titia Naptali,
lang gamolingang rubinia, Langga Yodan hataina—
mana titia Galili Yuda Teguam xumana duwa mana ba—
16 lipuadi ba dirung labiania
dibagu nagung sabanga saxaxangia daxangua.
Baing mana adi duwa titia maxuwanga matiama xapdi,
nagung tela saxaxangiadi."✡

17 Mana bungina baguba saing ila, Yesu ungguti ba baxanga ba, "Axugia hatumin-
gaimdi, namua na Long Xaiya Yonggaxinoa wa haxek ba."

Lipuadi Yesu Wagidi Muga
(Mak 1:16-20; Luk 5:2-11; Yon 1:35-42)

18 Xaidap tela Yesu haxa Lang Gamolingana Galili rubinia, baing bagu neng
sabangandi—Saimon duxu ba Pita gabu kixinginoa Andru. Tang diting amagua lang
gamolingania, namua na dingtang lipu xuningamdi.
19 Yesu harua nadi ba, "Tang gama anaxu manga, saing bagula ngalibuang asok
lipu xuningam mana lipudi."‡
20 Baing hata sibuna li tang diyunga amagadingdi saing dinaxu mana.
21 Haxa monga mala baing bagu neng sabangang teladi—Sebedi garanoa Yems
gabu kixinginoa Yon. Tang duwa maluxu'm waga tela rangua tang tibuding Sebedi,
dahamaringia amagadingdi. Yesu wagi mana dingtang dima xauna.
22 Baing hata sibuna li tang diyunga wagadinga xaung tibuding, saing tang dinaxu
mana.

Yesu Waxata Galili

23 Yesu haxa mauli maluxu titia Galili, tubatuba maluxu'm sabungading numandi
xaung long longgalo baxanga ulek xaiyua mana Yonggawa. Baing hamaringia businga
xangxang longgalo liwe mana lipudi.
24 Naxuyanganoa ila mana titia Siria hataing longgalo, baing lipudi dahau lipu
longgalo businga xangxana daxapdi, adi salak sabanga xapdi, adi xaungadi duwa
manadi, adi asaxa garanoa haing manadi xaung adi rimading kiding dahamati ma
rangua, saing hamaringiadi.
25 Buranga sabangadi mana titia Galili, titia Dekapolis,§ long sabangga Yerusalem,
titia Yudia xaung Langga Yodan hataina, ding disu mana.

5

Yesu Baxanga Xaxagania

1 Bungina Yesu bagu burangadi, haing mana bimbi tela. Rung mari bu tubatuba
lipuxindi dinaxu mana, baing dima rangua.

✡ **4:16** Aisaya (Aisaia) 9:1-2 ‡ **4:19** ***lipu xuningam mana lipudi***—Yesu uxudi bila ba namua na bagula ditubatuba mana kubolua daxai lipudi dima rangua Yesu bu dinaxu mana xauna. § **4:25** ***Dekapolis***—namuxina ba long 10.

Kubolu Xaidi
(Luk 6:20-23)

2 Baing tubatubadi bila li:

3 “Lipudi daxabia diraxap mana Urana kubolundi, duwa xai,
namua na Long Xaiya Yonggaxinoa bing dingia.
4 Lipudi ayangading hatumingadingia mana kuboludingdi, duwa xai,
namua na Urana bagula tatua atidingdi.
5 Lipudi diti yadingdi te, duwa xai,
namua na bagula sina titi longgalo nadi.
6 Lipudi dahaxi mana dilibu kubolu maringindi bila dahaxi mana anginga lang, duwa xai,
namua na Urana bagula sina haringinga nadi bu dilibu ing murunganoa.
7 Lipudi dusinga lipudi, duwa xai,
namua na Urana bagula usingadi xauna.
8 Lipudi dahatumia Urana murunganoa ing ganina, duwa xai,
namua na bagula dibagu Urana.
9 Lipu aningoxamdi, duwa xai,
namua na Urana bagula uxudi ba garandi.
10 Lipudi daxap doa mana kubolu maringindi dilibudi, duwa xai,
namua na Long Xaiya Yonggaxinoa bing dingia.

11 “Bungina anaxu manga saing lipudi didaudauang, disina salaga nang xaung dilangua saing daharua haruanga diang xangxana mang, awa xai.
12 Ayaha sibuna gamoimia saing ayaha, namua na haxuyangaim sabanga raguang long xaiya. Ahatumia, waleu disina salak taininau na Urana lipuxing suxunguxunguamdi.

Mosak Xaung Luliana Tubatubainganoa

13 “Ang bila mosaga. Ang sanga ba ata lipu titiamdi daxanga maringinia bu walingadingdi didau bila mosak sanga ba hauli angingadi didau. Ning nabu dauyanoa sup, bing aria baru bu mosaga dau muli? Tegu. Mosakka na bila ba sanga mana axamang tela te. Bagula diting mari titia saing lipudi bagula diruha.
14 “Ang bila lulianoa. Ang sanga ba ahauli lipu titiamdi ba dibagu daxabia Urana haruangang maxunama. Bila lipudi dibagu long sabanga wa xaxagania nagungindi dilu, sanga ba lipu longgalo dibagu kuboluimdi.
15 Ne, lipudi ditung nagung tela saing dikaukau minia te. Tegu. Dita mahaing yabania bu sina luliana na lipu numam longgalo.
16 Bila balau, ata kuboluim xaidi sabasabia bu lipu longgalo dibagudi, bu ding longgalo bagula diti Tibuim long xaiyam yanoa.

Hanaunaunga Tubatubainganoa

17 “Labu ahatum ba ngama bu ngahitixiya hanaunaunga Urana sina na Moses kimbo lipuxing suxunguxunguamdi haruangadingdiu tai. Tegu. Ngama ba haruangadingdi aningoding.
18 Maxung sibuna ngabalang ba, laing sabaluna xaung titi disup, hanaunaunga hataing kaxukang tela sanga ba hanggalang monga te. Tegu. Hataing longgalo bagula disok to.
19 Binabu nabu udali hanaunaunga kaxukang sibung tela ing ganina saing utubatuba lipu teladi ba dilibu taininau, bagula uwa lipu kimuam sibuna mana Long Xaiya Yonggaxinoa. Ning lipu gaxarea su mana Urana hanaunaungandi saing tubatubadi bagula xap yaya sabanga Long Xaiya Yonggaxinia.

20 Ne alungu to: Parisidi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi kuboludinga
mana disu mana Urana, nabu adali kubolua ba te, maxung sibuna sanga ba aluxu
Long Xaiya Yonggaxinia te!

Ati Salianoa Tubatubainganoa
(Luk 12:58-59)

21 "Ang galungu masup haruanga mugangaradi daxap waleu ba, 'Labu ung lipu tela
matiu tai.✡ Nabu ung lipu tela mati, bing bagula uwa haruangia.'
22 Ning ngabalang ba lipu gaxarea gamia tela, ina wa haruangia. Baing nabu
uharua na tela ba, 'Ung lipu olang,' sanga ba Sanhidron Kaunsilidi disuxuyaung.
Nabu uharua na tela ba, 'Kakaham sibuna!' sanga ba Urana tinggung mari long
salakkam yabinia.
23 "Binabu, nabu uli kabukabu hananiangamia mana Urana Numanoa, uhanania
hananiangama mala rangua Urana, saing la ba uhatum muli mana lipu tela wa
haruangia maung,
24 bing uyunga hananiangama kabukabu hananiangam rubinia. Ula ulibu lipua ba
atin daxaringa to. Sup baing uma uhanania hananiangama mala rangua Urana.
25 "Uhamaringia haruangua sap rangua bixuama xaiung haruangia. Ulibu bungina
uwauyu daxangia, nam ganangana sup, saing taung lipu suxuyangam rimania, ina
taung lipu salak yabang wasanganama rimania, saing ina taung salak yabania.
26 Maxung sibuna ngabalaung ba, bagula diyungaung masok sangua sap te. Bagula
uwa laing ugim haxuyangama masup to.

Kubolua Kinu Rangua Lipu Gaxarea Uyau Teguyu Ba Tubatubainganoa

27 "Ang galungu masup haruangua ba: 'Labu ukinu rangua gaxarea uyau teguyu
bau tai.'✡
28 Ning ngabalang ba lipu gaxarea bagu haing tela xaung maxandi digatila mana,
bing libu kubolu diana ba—kinu rangua hatumingania.
29 Nabu maxam rimamo xaiung bu ulibu kubolu diana, bing uhasi uting mala. Nabu
sanggam hatainoa hanggalang saing ula long xaiya, bing xai buk. Nam sanggam
longgalo duwa bu ditinggung mari long salakkamia.
30 Baing nabu rimam rimamo xaiung bu ulibu kubolu diana, bing utaxiti uting
mala. Nabu sanggam hatainoa hanggalang saing ula long xaiya, bing xai buk. Nam
sanggam longgalo duwa bu uri long salakkamia.

Yaungua Utuina Tubatubainganoa

31 "Lipu teladi daharua ba: 'Nabu lipu tela bo ba taxiti yaunganoa bing sina
xailonga na haininoa ing ganina.'✡
32 Ning ngabalang ba lipu gaxarea taxiti yaunganoa, ne haininoa haxa mauli rangua
lipu tela te, bing ta haininoa daxanga diania mana yaungua. Baing lipu gaxarea yau
haing yaunga taxitinganamga ba libu kubolu diana mana yaunga daxanganoa.

Hau Haruangua Tubatubainganoa

33 "Haruanga tela muli ang galungu masup mugangaradi daxap waleu ba, 'Labu
utaxiti haruangamau tai. Ulibu haruanga longgalo uhau rangua Toxoratamona.'
34 Ning ngabalang ba, labu uharingia haruangama xaung haruanga telau tai! Nabu
uxu ba long xaiya bu haringia haruangama, ina Urana xaitamoxi kabukabunoa.
35 Baing nabu uxu ba titia, ina longga yagua kindi mana. Baing nabu uharingia
xaung Yerusalem, bing alaba long sabanga mana Xaitamoxi Sabanga.
36 Labu uharingia xaung haruanga 'Mana toxoguau!' tai, namua na sanga ba uxugia
toxolom tela sok usamana kimbo mutuxuna te.

✡ **5:21** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13 ✡ **5:27** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:14 ✡ **5:31** Hanaunaunga (Lo) 24:1

37 Uharua bila li ing ganina: ‘Wane, bagula ngalibu,’ kimbo ‘Tegu. Bagula ngalibu te’. Haruangama sanga ba. Bungina uharingia haruangama xaung haruanga tela, alaba ma rangua lipu diana ba.

Haxuya Kubolua Tubatubainganoa

38 “Ang galungu masup haruanga ba, ‘Nabu lipu tela hanggalangia maxama, bing uhanggalangia inia xauna. Nabu lipu tela taha saha waim tela, bing utaha saha inia xauna.’✡
39 Ning ngabalang ba, labu uhaxuya lipua doa maunggu tai. Nabu lipu tela tahaung manggaxobim rimamo, bing uxugia tela rangua xauna.
40 Nabu lipu tela bo ba xaiung haruangia bu xap giminaga ranguaung xaung xap imangim lunama, bing usina imangim maxaxaya na xauna.
41 Nabu lipu tela bila kiap haxi mana oxoxi xalingindi mala laing kilomita tela, bing oxoxidi laing kilomita luwa.
42 Usina na lipu gaxarea xusungaung, saing labu uyamu lipudi dibo ba daxap axamang tela ranguanggu tai.

Murum Sibuna Mana Bixuamdi Tubatubainganoa

43 “Ang galungu masup haruanga ba, ‘Ung murung sibuna mana riamdi✡ saing hauxam sibuna mana bixuamdi.’
44 Ning ngabalang ba: Ang muruim sibuna mana bixuaimdi saing asabu mana lipuadi disina salaga nang!
45 Mana kubolua ba, bagula ahatanga ba awa Tibuim wa long xaiya garang sibundi. Namua na sina xaidap lulianoa na lipu diandi xaung lipu xaidi xauna, saing sina kuya mari mana lipu maringindi xaung lipu maringing teguamdi xauna.
46 Nabu ung murum sibuna mana lipuadi muruding sibuna maung ing ganina, bagula axap haxuyanga baruamta? Lipu takis xabinganam diandi xauna, dilibu bila ba.
47 Nabu ulibu kubolu xai na riamdi ing ganina, bing kuboluma xan tela baru? Lipudi daxabia Urana te xauna dilibu bila ba.
48 Binabu alibu kubolu maringing sibuna, bila Tibuim long xaiyam libu kubolu maringing sibuna.

6

Usina Haulingua Na Lipu Raxabinganamdi Tubatubainganoa

1 “Amaxania. Labu alibu kuboluim xaidi lipudi maxadingia bu dahatum xai manggu tai. Nabu alibu bila ba, bing haxuyangaim te rangua Tibuim wa long xaiya.
2 “Binabu bungina usina yahangua na lipu raxabinganam tela, labu uhabingia sabanga manau tai. Labu asoxi lipudi diyup toxidi muga mang mana Yudadi sabungading numandi xaung mana daxangadiu tai. Lipu manang luwadi dilibu bila ba bu lipudi dibagu, diti yadingdi. Maxung sibuna ngabalang ba, daxap haxuyangadinga masup.
3 Ne ung ba, bungina usina haulingua na lipu haxugindi, labu uyunga lipudi daxabia baraxinta ulibu tai.
4 Usina yahangamdi hisangia, baing Tibum, ina xabia axamang hisangam longgalo, bagula haxuya kuboluma.

Sabunga Tubatubainganoa
(Luk 11:2-4)

✡ **5:38** Xapdi Muli (Kisim Bek) 21:24; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:20; Hanaunaunga (Lo) 19:21
✡ **5:43** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

5 “Baing bungina asabu, labu alibu bila lipu manang luwadi dilibu tai. Ding diyaha
sibuna mana disabu mana daxanga sokindi kimbo Yudadi sabungading numandi bu
lipudi dibagudi. Maxung sibuna ngabalang ba, daxap haxuyangadinga masup.
6 Ning bungina usabu, uluxu numam lunia, uriba xalua saing usabu na Tibum, ina
lipu tela bagu te. Bagung mana longga lipu tela sanga ba bagung te, saing bagula sina
haxuyangua naung.
7 Baing bungina usabu, labu uharua harua olang bila lipudi daxabia Urana te
dilibu tai. Dahatum ba nabu daharua haruanga marang xumana, bing urana dingiadi
bagula dilungudi.
8 Labu awa bila dinggu tai, namua na Tibuim xabia rangrang axadi araxap manadi
muga mana axusunga.
9 Binabu asabu bila li:

“Tibumam, uwa long xaiya,
yama am gabo ba lipu longgalo dahatum ba maringing sibuna.
10 Yonggaxima bing ma.
Am gabo ba lipu titiamdi dilibu ung murungama,
bila dilibu long xaiya.
11 Uliam anginga sanga mana xaidapka baguli.
12 Uyunga kubolumam diandi,
bila am gayunga lipu longgalo kuboluding diandi dilibudi mam.
13 Saing labu uyungam mala tubaigiau tai,
ning oxopkam muli sangua lipu diana rimanoa.*

14 “Nabu ayunga lipudi kuboluding diandi bungina dilibudi mang, bing Tibuim long
xaiyama bagula yunga kuboluim diandi xauna.
15 Ning nabu ayunga lipudi kuboluding diandi te, bing Tibuim bagula yunga
kuboluim diandi te.

Saha Mana Angingua Tubatubainganoa

16 “Bungina asaha mana angingua, labu alibu bagungaimdi ayangading bila lipu
manang luwadi dilibu tai. Dituba ba ramramoding ayangading bu lipudi daxabia ba
disaha mana angingua. Maxung sibuna ngabalang ba, daxap haxuyangadinga masup.
17 Ning bungina asaha mana angingua, ahitia toxoloimdi xaung adamia ram-
ramoimdi.
18 Baing bagula lipudi dibagu daxabia te asaha mana angingua. Tibuim, ina
lipudi dibagu te, ing ganina bagula bagu. Baing Tibuim, ina bagu axamang longgalo
hisangia, bagula haxuya nang.

Siang Xaung Xalaxaladi Tubatubainganoa

19 “Labu agugunia xalaxaladi mang la li titiau tai, longga binadi daxangdi xaung
rosiandi dahanggalangiadi, longga lipu hanaunggamdi dutu saha ramanga dahanai.
Tegu.
20 Agugunia xalaxaladi† long xaiya, longga binadi daxangdi te xaung rosiandi
dahanggalangiadi te, longga lipu hanaunggamdi dutu saha ramanga dahanai te.
21 Longga xalingimdi duwa mana, la ba murungaima wa xauna.

---

* **6:13** Buninga teladi disigi haruanga baguli: *Namua na Yongga xaung haringinga xaung ralana bing ungiadi ing ganina bungingbunginalo. Maxung sibuna.* † **6:20** Yesu harua mana xalaxaladi bila siang, imangdi xaung numadi te. Harua mana axadi Urana harua ba xai sibuna manadi. Axamandi bila tahauli teladi mana Yesu yanoa, talibu kubolu maringina, tasu mana Urana haruanganoa xaung murura sibuna mana Urana. Nabu talibu axamandi bila ba, kimuya Urana bagula haxuya nakira xaung axamandi bila tarung xai rangua, gamoradi duwa mosiu xaung tawa gamogamu taininau rangua lipuxindi.

22 “Maxua bila sangga nagunginoa. Nabu maxaimdi daxai, luliadinga saxaxangia
sanggaim longgalo.
23 Ne nabu didoa, sanggaim longgalo bagula dibaxagi mana labianoa. Baing nabu
lulianoa lu maluxu mang laba, bing labiana ba tubu baru!
24 “Lipu tela sanga ba waxata mana lipu haringing luwa te, namua na bagula
murung sibuna mana tela saing hauxang sibuna mana tela, kimbo bagula waxata
xai mana tela saing atin didoa mana tela. Bila balau, sanga ba awa hawa mana
Urana xaung xalaxaladi xauna te.

Labu Ahatum Xumanau Tai
(Luk 12:22-31)

25 “Binabu ngabalang ba, labu ahatum xumana mana walingaimdiu tai, axang
baraxintau, anung baraxintau, kimbo mana sanggaimdiu, asau baraxintau tai.
Walinga axamang angingam ing ganina te. Sangga axamang imanggam ing ganina
te.
26 Ahatumia mangdi: Duxuma te, daxauya te, digugunia angiadinga numa
guguniangamia te. Ne Tibuim long xaiyam haxangdi. Baing ang gadalidi maxania!
27 Baruta? Sanga ba hatumingaim xumana sigi xaidap taininau mana walingaimdi?
Tegu!
28 “Baing baruta ahatum xumana mana imangdi? Ahatumia haidangadi, dahaing
baru. Duwaxata te, ditongtongia imangidingdi te.
29 Ning ngabalang ba, haidangadi ba gumangidinga xai sibuna mana Xaitamoxi
Solomon‡ yauyaungandi, ina waleu yauyau xai sibuna ba.
30 Nabu Urana libu bila ba mana haidanga abungindi, hatata duwa, ne buragina
lipudi ditaudi yabia, bing maxung sibuna bagula yauyauang xai sibuna. Ang
hatumingaim haringina kaxukana buk!
31 “Binabu labu ahatum xumanau mana axadi bau tai. Labu aharua bila liu tai:
‘Bagula taxang baraxinta?’ kimbo ‘Bagula tanung baraxinta?’ kimbo ‘Bagula tasau
baraxinta?’
32 Namua na lipudi daxabia Urana te disaisai mana axadi ba, saing Tibuim long
xaiyama xabia ba araxap manadi.
33 Ne asai mana Urana Yonggaxinoa xaung kubolung maringina muga mana
axamang longgalo, bing bagula uliang mana axadi ba xauna.
34 “Binabu labu ahatum xumana mana buraginau tai, namua na buragina bagula
xap ing sibuna mauxangandi dima. Hatata mauxangandi sanga mana hatata.

7

Labu Usuxuya Lipu Teladiu Tai
(Luk 6:41-42)

1 “Labu asuxuya lipu teladiu tai bu Urana suxuyang xauna te.
2 Namua na Urana bagula suxuya kuboluimdi mana kubolua asuxuya teladi
mana. Raguna ahatumia bungina asuxuya lipudi bing raguna taininau Urana bagula
hatumia bungina suxuyang.
3 “Baruta ubagu xai sangsangina wa riama maxania, ne uhatumia tuxa wa ung
sibum maxamia te?
4 Baruta uharua na riama ba, ‘Riagu, ngabo ba ngaunia xai sangsangina sangua
maxama,’ bungina tuxua wa ung sibum maxamia?
5 Ung lipu manang luwa, muga bing unia tuxua sangua maxama, baing kimuya
sanga ba ubagu maringina bu unia xai sangsangina sangua riama maxanoa.

‡ **6:29** Solomon Xaitamoxi Debit garanoa saing xalingindi didali Yudadi xaitamoxiding longgalo.

6 “Labu asina axamang Urana iniadi na lipudi duwa bila komadiu tai, nam duxugia
dawasoso nang. Labu ating yauyaungaim xai sibundi rangua lipudi duwa bila buxudi,
nam dahatumiadi te saing diruharuhadi.

Sabunga Kubolung Xaiyua
(Luk 11:9-13)

7 “Axusunga xusunga bing bagula Urana uliang. Asaisai bing bagula abagu.
Aringring bing bagula xalua xaxaina mang.
8 Namua na lipu gaxarea duxusunga bing bagula daxap. Lipu gaxarea disai bing
bagula dibagu. Saing lipu gaxarea diringring bing xalua bagula xaxaina manadi.
9 “Nabu angia tela garanoa xusunga tibuna mana salanga, bing bola tibuna bagula
ulia maramara? Tegu.
10 Kimbo nabu xusunga mana song tela, bing bola tibuna bagula ulia moxa? Tegu
sibuna.
11 Tauna, ang ba lipu kubolu dianamdi, ning ang gaxabia xai mana aulia garaimdi
yahanga xaidi. Baing ina naga, Tibuim wa long xaiya bungingbunginalo dali
kuboluimdi, binabu bagula sina yahanga xai sibundi na lipu gaxarea duxusunga
manadi!
12 “Binabu baru kubolunta abo ba lipudi dilibu mang, bing alibu taininau manadi.
Alali bing namua naga mana hanaunaunga longgalo Moses bungdi, xaung namua
naga mana haruanga longgalo Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibungdi waleu.

Gamgaminga Xaluxing Hisiangana

13 “Sanga ba aluxu Urana Yonggaxinia mana xalu hisianganoa ing ganina. Daxanga
ila long hanggalangiangamia tubu, xaluxinoa sabanga, saing lipu xumana diluxu
mana.
14 Ning xalua ila walinga bing kaxukang sibuna, saing daxanganoa makasa mana
lipudi dinaxu mana, saing lipu unrangina ing ganina disok mana.

Xai Marandi

15 “Amaxania mana lipudi dilangua duwa Urana lipuxing suxunguxunguamdi.
Dima ranguang daharua haruanga xai sibuna bu dituxu murak mang. Ding
bila koma abungindi disau sipsip sanggadingdi bu dila haxek mana sipsipdi bu
dahanggalangiadi.
16 Bagula axabia dilangua baru? Ahatumia xaidi. Sanga ba axabiadi mana
maradingdi. Lipudi dikiri wawai mana waxu ruxunamdi te, dikiri unggak mana
axexu te.*
17 Bila balau, xai xai ua marang xaidi, ne xai diana ua marang diandi.
18 Xai xai sanga ba ua marang diandi te, saing xai diana sanga ba ua marang xaidi
te.
19 Baing xai longga dua marang xaidi te, dituidi mari saing ditingdi mala yabia.
20 Baing ina naga, bila abagu xai marandi saing axabia xaiya na bila baru, baing
sanga ba axabia lipudi mana kuboludingdi xauna.
21 “Lipu longgalo duxu nga ba, ‘Toxoratamona ngayua,’ bagula diluxu Long Xaiya
Yonggaxinia te. Tegu. Lipu gaxarea dilibu Tibugu wa long xaiya murunganoa ing
ganina bagula diluxu.
22 Mana Xaidap Suxuyangam lipu xumana bagula daharua nanga ba, ‘Toxorata-
mona ngayua! Am gaxap Urana suxungunoa saing am gabaxanga yamia, saing
mana yama am gasuka xaungadi mala xaung am galibu axamang haringing xumana
yamia!’

---

* **7:16** Grik xuana—*Lipudi dikiri wain marandi mana waxu ruxunamdi te, dikiri xaiya pik marandi mana axexu te.* Am gaxugia ***wawai*** xaung ***unggak*** namua na kira Matodi taxabia wain marandi xaung xaiya pik xai te.

23 Baing bagula ngabaladi rangrang ba, ‘Ngaxabiang te. Asauya nga alauba, ang
lipu kubolu dianamdi!’

Lipu Tongtongiangam Hatumingang Maringina Xaung Kakahana
(Luk 6:47-49)

24 “Binabu lipudi dilungu haruangagudi saing dilibudi, ding bila lipu xabianga
maringinam tongtongia numanoa etua long sianggamia.
25 Kuya mu, langa si, saing yanga yubua sabanga mana numa ba, ne galaina mari
te, namua na tuxadi dili etua mana siangdi.
26 Ne lipudi dilungu haruangagudi saing dilibudi te, ding bila lipu kakahana
tongtongia numua etua ulangulangia.
27 Kuya mu, langa si, saing yanga yubua sabanga mana numa ba, saing galaina
mari xaung bibinga sabanga.”
28 Bungina Yesu sahi haruanganoa, burangadi dihixi mana tubatubainganoa,
29 namua na tubatubadi xaung haringinga sibuna, bila lipuxiding hanaunaunga
tubatubainganamdi te.

8

Yesu Hamaringia Lipu Saksaxama
(Mak 1:40-44; Luk 5:12-14)

1 Yesu yunga xaxagana saing ri mala, baing buranga sabangadi disu mana.
2 Lipu saksaxam tela ma saing gung king tuxundi mari maxania saing harua
ba, “Toxoratamona, nabu ung murum, ung sanga ba usahi busingagua bu ngasok
sigixinga.”*
3 Baing Yesu ta rimanoa mala saing ring. Bala ba, “Nga murugu, usok sigixinga!”
Hata sibuna li businga saksaxa sup mana.
4 Baing Yesu harua na ba, “Labu ubala lipu tela manau tai. Ne muga ula,
uhatangaung na lipu hananiangama. Hatata usok xai, bing usina hananianga mana
sigixingama bila Moses hanaunau ba, binabu lipudi bagula daxabia ba busingama
sup.”†

Lipu Haungingam 100 Yanamidinga Hatumingang Haringina
(Luk 7:1-10)

5 Bungina Yesu luxu long sabangga Kaperneam, Rom lipu haungingam 100
yanamiding tela ma rangua, saing xusunga mana haulingua.
6 Harua ba, “Toxoratamona, lipuxigu oxata olanggam kinu uxaingia, king rimandi
dahamati, saing salak sabanga xap.”
7 Yesu harua na ba, “Bagula ngama ngasahi businganoa.”
8 Ne Rom lipu haungingam 100 yanamidinga haxuya na ba, “Toxoratamona, nga
lipu xai te sanga mana uluxu numagia. Ne usina haruanga ing ganina baing lipuxigu
oxata olanggam bagula sok xai muli.
9 Ngaxabiau, namua na nga xauna ngawa hawa mana lipuxigu yayamdi, saing
lipu haungingam duwa hawa manga, disu mana haruangagua xauna. Ngabala tela
ba, ‘Ula,’ saing ila. Ngabala tela ba, ‘Uma,’ saing ma. Ngaharua na lipuxigu oxata
olanggama ba, ‘Ulibu bila li,’ saing libu.”

---

* **8:2** Bunging xumana haruanga sigixinga namuxing luwa. Namuxing tela bing sanggadi disigixinga, axadi duwa sabasabia. Namuxing tela bing lunia sigixinga. Nabu lipu tela xap businga saksaxam, bing musuna sabasabia xaung lunia, binabu sanga ba hanania mana Urana te. Hanaunaunga harua bila ba. Baing ina naga, lipu tela xap businga saksaxam bing musuna Urana maxania. † **8:4** Hanaunaunga hanaunau ba lipu hananiangam tela bagu lipu saksaxam muga bu suxuya ba sok xai, kimbo tegu. Nabu lipu hananiangama baxanga maxuna, bing lipua muga busi sanga ba hanania sipsip tela saing lipu hananiangama bagula baxanga ba sigixinga Urana maxania dup.

10 Yesu lungu laing sup, saing hixi mana. Harua na lipudi disu mana ba, “Maxung
sibuna ngabalang ba, hatuminga haringina li sabanga baing! Ngabagu bila li mana
Isrel tela te.
11 Ngabalang ba, Yuda Teguam xumana mana titi hataing longgalo—mana sanga
karaga xaung yuwaxa—bagula dima dirung rangua Ebraham, Aisak, Yekop tung
mana taungua Long Xaiya Yonggaxinia.
12 Ne Isrel xumana—adi Urana xauxau taungua manadi—bagula tingdi mala
sabasabia, labiania, longga lipudi ditang haringina saing digaxu waidingdi.”
13 Baing Yesu harua na Rom lipu haungingam 100 yanamidinga ba, “Ugoxoya mala
numia. Bagula sok bila uhatum haringina bagula sok.” Baing ina naga, lipuxing
oxatama sok xai taxa mana bungina baguba.

Yesu Sahi Lipu Xumana Busingadingdi
(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

14 Yesu ila luxu Pita numania, baing bagu Pita haininoa bauna kinu uxaingia, busi
saing sanggandi disala.
15 Yesu ring rimanoa saing sangga salianoa sup. Baing mesa saing xauxau angingua
mana Yesu.
16 Yambongguba baing lipudi daxap lipuadi xaungadi duwa manadi ma, baing suka
xaungadi mala mana haruanganoa, saing sahi lipu busingamdi busingadingdi.
17 Alali libu Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya haruanganoa aningona:

“Xap busingaradi mala
saing unia busingara mauxangandi.”✡

Kubolua Tabo Ba Tanaxu Mana Yesu
(Luk 9:57-60)

18 Yesu bagu buranga taxiya, baing bala lipuxindi dinaxu mana ba dikisi lang
gamolingang hataina.
19 Baing lipu hanaunaunga tubatubainganam tela ma rangua, saing harua na ba,
“Lipu Tubatubaingam, long baruamta ula mana, bagula nganaxu maung baing.”
20 Yesu haxuya ba, “Koma abungindi ding ginangiding, mangdi ding numading, ne
Lipua Ma Rangua Urana ina numang te ba kinu.”
21 Lipu tela naxu mana Yesu harua na ba, “Toxoratamona, uyunga nga bu ngala
ngakimang tibugu to.”
22 Ne Yesu bala ba, “Lipudi dahatum haringina manga te duwa bila dimati Urana
maxania. Uyunga lipuadi ba dikimang matiadingdi, ne ung ba unaxu manga.”

Yesu Harua Saing Tega Manilu
(Mak 4:36-41; Luk 8:22-25)

23 Baing Yesu haing wagia saing lipuxindi dinaxu mana disu dahaing xauna.
24 Hata sibuna li, malasu sabanga mesa lang gamolingania, saing rubadi dimak-
matuxuya maluxu wagia. Ne Yesu kinu’m tabu.
25 Lipudi dinaxu mana dila dahaunghaung, daharua ba, “Toxoratamona, uhauliam!
Tabo ba tangarauba!”
26 Harua nadi ba, “Baruta amaxuwa? Hatumingaim haringina kaxukana buk!”
Baing mesa saing bili yanga xaung rubadi. Baing ina naga, tega manilu sibuna.
27 Lipuadi ba dihixi mana saing duxusunga ding ba, “Lipua li ina baru? Tabina
lipudi ding ganiding te. Tabina yanga rubadi tang xauna, saing tang disu mana
haruanganoa.”

✡ **8:17** Aisaya (Aisaia) 53:4

Yesu Hamaringia Lipu Luwa Xaunga Duwa Manadi
(Mak 5:1-17; Luk 8:26-37)

28 Yesu ila sok lang gamolingang hataina mana longga Gadaradi tititdinga, baing
lipu luwa xaungadi duwa manadi ba disok sangua guhadi gobagoba dima digugunia.
Dingtang abunging sibundi, binabu sanga ba lipudi dahaxa mana daxanga ba te.
29 Duwagi ba, "Urana Garanoa, bagula uraxata mam? Xaidap salak sinaiginama ma
teguyu, ne bola uma la li bu usina salak sabanga mam, bo?"
30 Ne buxu nangnang bakbak sabanga tela disoya mua haxek monga.
31 Xaungadi duxusunga Yesu haringina ba, "Nabu usukam mala, bing usoxiam
maluxu'm buxu nangnang bakbakka ba."
32 Harua nadi ba, "Tauna, alauba." Baing ina naga, disok sangua saing diluxu
mana buxudi, saing buxu nangnang bakbak longgalo diluki haringing sibuna mari
long diania maluxu lang gamolingania, saing dingara langia.
33 Lipu buxu wasanganamdi diluki mala, dila mana longa saing dibaxanga axadi
ba, dibaxanga baraxinta sok mana lipu luwa menau xaungadi duwa mana dingtang
ba xauna.
34 Baing lipu longgalo mana longga ba disok ma bu dibagu Yesu. Dibagu laing sup,
baing duxusunga haringina ba sauya tititdinga.

9

Yesu Hamaringia Lipu Tela King Rimandi Dahamati
(Mak 2:3-12; Luk 5:18-26)

1 Yesu haing wagia. Dikisi lang gamolingana saing diri yabania.*
2 Lipu teladi daxap lipu tela king rimandi dahamati ba ma rangua, kinu uxaingia.
Yesu bagu hatumingading haringina, baing harua na lipu king rimandi dahamati ba,
"Garagua, gamoma sanga ba wa mosiu! Kubolum diandi disup."
3 Ne lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi daharua nading ba, "Lipua li
harungia Urana!"
4 Yesu xabia hatumingadinga, binabu xusungadi ba, "Baruta ahatum diana
gamoimia bila ba?
5 Baru haruanganta mosiu mana ngaharua: 'Kubolum diandi disup' kimbo 'Umesa
uhaxa'?
6 Ning hatata bagula ngahatanga nang ba Lipua Ma Rangua Urana ina sanga
haringinga etua mana titia li bu yunga kubolu diandi." Saking harua na lipua king
rimandi dahamati ba, "Umesa, oxop uxaingama saing ula numia."
7 Baing ina naga, lipua mesa saing ila numania.
8 Buranga dibagu, baing dihixi mana. Baing diti Urana yanoa mana sina haringinga
sabanga xaung yaya na lipu tela bu libu bila ba.

Yesu Wagi'm Matyu
(Mak 2:14-17; Luk 5:27-32)

9 Yesu sauya longga ba, saing haxa mala. Baing bagu Matyu† rung mua numa takis
xabinganamia. Yesu bala ba, "Unaxu manga." Baing ina naga, Matyu mesa saing
naxu manauba.
10 Matyu xusunga Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana ba dima daxang rangua. Baing
lipu takis xabinganam xumana‡ digabu lipu kubolu dianam xumana dima xauna.

---

* **9:1** ***yabania*—**Yesu yunga yabang sibuna saing ila wa long sabangga Kaperneam mana bungina baguli. † **9:9** Matyu bung xailongga li, ne su mana lipu naxuyangam kuboludinga saing harua "Matyu", ne harua "nga" te. Naxuya maina, naxuya mana lipu tela te. ‡ **9:10** ***lipu takis xabinganam xumana*—**Yudadi hauxading sibuna mana lipu takis xabinganamdi namua na dituxu gabman Rom oxatadinga. Bunging xumana dahaxi mana daxap siang xumana rangua lipudi, didali Rom hanaunaungandi, saing dituxu siang dalingamdi nading.

11 Parisidi dibagu, baing duxusunga lipuxindi dinaxu mana ba, “Baruta lipuxim
tubatubaingama xang rangua lipu takis xabinganamdi xaung lipu kubolu dianamdi?”
12 Yesu lungu haruanga baguba, baing harua ba, “Lipu baxiamdi dahauli lipu
businga teguamdi te. Tegu. Dahauli lipu busingamdi.”
13 Harua muli ba, “Ala atubatuba mana Urana Xuanoa li namuxinoa: ‘Nga murugu
mana ausinga lipudi. Nga murugu mana hananiangadi te.’✡ Namua na ngama ba
ngawagi lipu maringindi te. Tegu. Ngama ba ngawagi lipu kubolu dianamdi.”

Duxusunga Yesu Mana Kubolua Disaha Mana Angingua Ba
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

14 Kimuya Lipu Suguangama Yon lipuxindi dinaxu mana dima rangua Yesu saing
duxusunga ba, “Bunging xumana am xaung Parisidi am gasaha mana angingua bu
am gahatanga ba am gabo ba Urana yaha mam, ning lipuximdi dinaxu maung ba
tegu. Baruta?”
15 Yesu haxuya ba, “Nabu lipu tela hatata bo ba yau. Riandi sanga ba dusinga
bungina wauyu ranguadi baru? Tegu. Kimuya bungina lipu teladi daxap lipua ba
mala sangua ding, mana bungina baguba bagula disaha mana angingua.”§
16 “Lipu tela labu raga imang hataing xabatingang tela mana imang muganguau
tai, namua na bungina damia, hataina ba bagula xating saing sing imang mugangua,
saing singingua bagula tubu.
17 Ne lipudi labu digua wain hauna mari mana meme sanggang mugangadiu tai.*
Nabu dilibu bila ba, bing wain hauna bagula sing saha meme sanggandi, wain bagula
matuxuya masup mari, saing meme sanggandi bagula didoa. Tegu. Wain hauna bing
digua mari mana meme sanggang haundi. Binabu dingtang xauna duwa xai.”

Yairus Nanuhanginoa Xaung Hainga Ina Ring Yesu Imanginoa
(Mak 5:22-43; Luk 8:41-56)

18 Yesu harua muauyu, baing lipu yayam tela† ma gung king tuxundi maxania saing
harua ba, “Nanuhangigua hatata sibuna li mati. Ne uma uta rimama mana, baing
bagula wa muli.”
19 Yesu mesa saing ila rangua, lipuxindi dinaxu mana xauna.
20-21 Hata sibuna li haing tela siba ri mua mana niani 12 ma sok ubunia. Harua
naina ba, “Nabu ngaring imanginoa ing ganina, bagula ngasok xai muli.” Binabu
ring imanging sihinoa.
22 Yesu xugia mala rangua saing bagu. Harua ba, “Nanuhangigua, gamoma sanga
ba wa mosiu. Hatumingam haringina hamaringiaung.” Baing haingga ba sok xai
taxa mana bungina baguba.
23 Bungina Yesu luxu lipu yayam numania, bagu lipu panggeriang yubinganamdi
diyup olai usingangamdi digabu buranga dibibi sabanga.
24 Harua ba, “Asauya. Haing nanunoa mati te, kinu’m tabu ing ganina.” Ne
dimasisia.
25 Kimuya mana ditadi sabasabia, Yesu luxu mala saing tuxu rimanoa, saing haing
nanuna ba mesauba.
26 Naxuyanga li sup mala titia baguba.

✡ **9:13** Hosea 6:6 § **9:15** Yesu harua haruanga babung tela. Babuna bing ina bila lipua bo ba yau, saing lipuxindi dinaxu mana bila riandi. Xai te nabu lipudi disaha mana angingua bungina duwa yaunga taungania. Bungina Yesu wa rangua lipuxindi dinaxu mana, disaha mana angingua te. Ne kimuya disaha mana angingua.
* **9:17** Waleu, Yudadi dirugi meme sanggana, diraga saking digua wain mana. Bila nanggoladinga. Bungina ditongtongia wain haunua, bing wain salalanga. Ne meme sanggang muganga sanga salalanga xauna te. Nabu meme sanggang hauna, bing sanga mana salalanga. † **9:18** ***lipu yayam tela***—Lipua li Yairus, lipu yayam mana Yudadi sabungading numang tela. Ubagu Mak 5:22.

Yesu Hamaringia Lipu Luwa Maxa Haxatiandi Xaung Lipu Tela Suxungunoa Mumguti

27 Yesu sauya longga baguba, baing lipu luwa maxa haxatiandi tang disu mana,
saing duwagi ba, “Xaitamoxi Debit Garanoa ba,‡ usingamtam!”
28 Diluxu’m numa wa mana ba, baing Yesu xusunga dingtang ba, “Tang gahatum
haringina ba sanga ba ngahamaringangtang?” Tang dahaxuya ba, “Toxoratamona,
wane!”
29 Baing ring tang maxadingdi saing harua ba, “Mana namua ahatum haringina ba,
bing bagula maxaimdi disok xai.”
30 Baing maxading daxaxa ding, saing tang dibagu muli. Baing Yesu baladi
haringina ba, “Labu tang gaharua na lipu tela mana baguliu tai.”
31 Ning tang disok dinaxuya naxuya mauli mana titia ba hataing longgalo.
32 Tang disok mala, baing lipu tela xaunga wa mana xaung sanga ba harua tate
daxap ma rangua Yesu.
33 Yesu suka xaungua mala masup, baing lipua menau mumguti ba harua. Baing
buranga dihixi mana, daharua ba, “Waleu ma, axamang tela bila li sok Isrel te.”
34 Ne Parisidi daharua ba, “Suka xaungadi mala mana xaungadi yanamidinga
haringinganoa.”

Lipu Oxatam Xumana Buk Te

35 Yesu haxa mauli mana titia ba long sabangadi long kaxukandi, tubatuba
maluxu’m Yudadi sabungading numandi, saing baxanga baxanga ulek xaiyua mana
Urana Yonggaxinoa. Saing hamaringia businga xangxang longgalo.
36 Bungina bagu burangadi, usingadi namua na mauxangandi daxapdi xaung sanga
ba dahauli ding te, bila sipsipdi doxola mana lipuxiding wasangama.
37 Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Lipudi daxauxau masup ba dilungu
haruangagua bila xauyanga sabanga wa umangia, ne lipu oxatam xumana buk te.
38 Binabu asabu na umanga Moxonoa ba soxi lipu oxatamdi mala bu daxauya
umanganoa.”

10

Yesu Soxi Aposel 12 Mala
(Mak 3:16-19, 6:8-11; Luk 6:14-16, 9:3-5, 10:4-12; Aposel 1:13)

1 Yesu wagi lipuxing 12 dinaxu mana ba dima rangua saing sina yaya nadi bu disuka
xaungadi mala xaung bu disahi businga xangxang longgalo.
2 Aposel 12 ba yadingdi bing:

muga, Saimon (duxu ba Pita),
kixinginoa Andru,
Yems (Sebedi garanoa),
kixinginoa Yon,
3 Pilip,
Bartolomyu,
Tomas,
Matyu (lipu takis xabinganama),
Yems (Alpias garanoa),
Tadias,
4 Saimon (duxu ba Selat, namua na bakbagindi dibo ba disuka Romdi mala),
Yudas Iskariot (ina ta Yesu bixuandi rimadingia).

‡ **9:27** ***Debit Garanoa***—yaya tela mana Urana Lipuxing Mogunganama, lipua Urana mogu bagula sok mana Debit bakbaginoa.

5 Yesu soxi aposel 12 mala xaung hanaunaunga bagudi li: “Labu ala rangua Yuda
Teguamdi kimbo longgadi mana Samariadiu tai. Tegu.
6 Ala rangua Isreldi—Urana sipsibindi dahanggalang.
7 Ala abaxanga nadi haruanga baguli: ‘Long Xaiya Yonggaxinoa wa haxek ba.’
8 Ahamaringia lipu busingamdi, alibu matiadi ba dimesa muli, ahamaringia lipudi
saksaxa xapdi ba, saing asuka xaungadi mala. Haulingua axap rangua Urana, axap
olang. Binabu asina haulingua olang na lipudi xauna.
9 Labu arai sianga ranguanggu tai—gol te, silba te, kimbo siang tela te.
10 Labu arai tanga, imang tela muli, xai sanggandi muli, kimbo tukiu tai. Labu
axapdi malau tai, namua na lipudi dituxu oxatua bing sanga ba daxap haulingua
rangua lipuadi dahaulidi.
11 “Long sabanga long kaxukang baruamta aluxu mana, bing asai mana lipu xai
maringing tela wa la ba, saing awa mana numanoa laing ayunga longga baguba.
12 Bungina aluxu numa tela, bing axusunga Urana ba libu xai mana lipuadi duwa
mana numa ba.
13 Nabu lipuadi duwa mana numa baguba daxai, bing Urana bagula libu gamogamu
mosiu wa ranguadi. Nabu daxai te, bing Urana bagula ta gamogamu mosiu goxoya
ma muli ranguang.
14 Nabu lipu teladi daxapkang te, kimbo dilungu haruangaima te, bungina asauyadi
bing atingting gagapdi duwa kim lunia mala bu daxabia ba duwa haruangia.
15 Maxung sibuna ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, salaga lipuadi duwa
mana longga ba bagula daxap, bagula sabanga mana salaga long sabanggadi Sodam
xaung Gomora* daxap.

Salaga Bagula Xapdi
(Mak 13:11-13; Luk 21:12-17)

16 “Bagu ngasoxiang mala bila sipsipdi dila liwe mana koma abungindi. Binabu
amaxania bila moxadi dimaxania mana bixuadingdi, saing alibu kubolu xai bila
baxalikudi.
17 Xauna, amaxania mana lipudi. Bagula dituxuang, ditang kaunsilidi rimadingia,
saing bagula digusiang mana Yudadi sabungading numandi.
18 Bagula daxapkang mala haruangia gabanadi xaung xaitamoxidi maxadingia
namua na anaxu manga. Ne alaba ganangana mana abaxanga nga nadi xaung Yuda
Teguamdi.
19 Ne bungina daxapkang, labu ahatum xumanau tai mana haruanga baruamta
bagula aharua. Urana bagula sina haruanga nang taxa mana bungina baguba.
20 Namua na ang sibuim bagula abaxanga te. Tegu. Tibuim Aningonoa bagula
baxanga suxunguimia.
21 “Lipudi bagula dita sabangadingdi, kixingidingdi haruangia bu lipudi dungdi
mati. Baing tibudingdi bagula dilibu kubolu taininau mana garadingdi. Garadingdi
bagula disok bixua mana baudingtibudingdi saing disinadi na lipudi bu dungdi mati.
22 Lipu longgalo bagula hauxading sibuna mang, namua na yagua wa ranguang.
Ne lipu gaxarea dili haringina laing xaidabiding matiama, Urana bagula xapdi muli.
23 Bungina axap salaga mana long tela, bing agiti mala mana long tela. Maxung
sibuna ngabalang ba, Lipua Ma Rangua Urana bagula goxoya ma muga mana asup
mana ala mana long taining tainina maluxu’m Isrel.
24 “Lipua wa tubatubaingia yanoa dali lipuxing tubatubaikkam yanoa te. Lipu oxata
olanggam yanoa dali lipuxing haringinoa yanoa te.

---

* **10:15** ***long sabanggadi Sodam xaung Gomora***—long sabanga luwa Urana sahidi yabia namua na tang dibaxagi mana lipu diang sibundi. Ubagu Unggutinga (Stat) 19:27-29.

25 Lipua wa tubatubaingia ba wa bila lipuxing tubatubaikkama bing sanga ba. Lipu
oxata olanggama wa bila lipuxing haringina bing sanga ba. Baing nga ba nga bila
numa moxona saing duxu nga ba Belsabul,† binabu bagula daharungiang sibuna ang
lipu numaguamdi!

Labu Dimaxuwau Tai
(Luk 12:2-7)

26 "Ning labu amaxuwa manadiu tai. Namua na axamang longgalo duwa ulumia
bagula disok sabasabia, saing axamang longgalo dihisa bagula disok menea.
27 Bila balau, baru haruanganta ngabalang labiania, bing aharua luliania. Baru
haruanganta ngahabolabola tangaimliania, bing awagi gananga liwe.
28 Labu amaxuwau tai mana lipuadi dibo ba dung sanggaimdi mati. Sanga ba
dahanggalangia aningoimdi te. Ning amaxuwa mana ina sanga ba hanggalangia
aningoningo sangga tang long salakkamia.
29 Mangdi axamang olangdi. Sanga ba agim luwa mana siang kaxukang mukiring
tela. Ne bungina mang tela xung mati mari titia, Tibuim xabiau.
30 Urana xabia axamang longgalo duwa mang xauna. Xabia toxoloim baru duwa
mana toxoimdi!
31 Baing ina naga, labu amaxuwau tai. Adali sibuna mangdi Urana maxania.
32 "Lipu gaxarea dibaxanga na lipudi ba dinaxu manga, bing bagula ngabaxanga
Tibugu wa long xaiya maxania ba ding ngayuadi.
33 Ne lipu gaxarea dahatiam manga lipudi maxadingia, bing bagula ngahatiam
manadi Tibugu wa long xaiya maxania.

Lipudi Bing Muruding Buk Mana Yesu
(Luk 12:51-53, 14:26-27)

34 "Ahagaxa ba ngama bu ngaxap gamogamu mosiama ma titia? Tegu. Ngama bu
ngaxap gamogamu mosiama ma te. Ngama bu ngaxap waxang sabanga ma.
35 Namua na ngama bu ngaxugia

" 'lup teladi bixuading mana tibudingdi,
haing teladi bixuading mana baudingdi,
haing yaungamdi bixuading mana ayuading baudingdi.
36 Bixuaimdi bagula duwa lipu numaimgamdi!'✡

37 "Lipu gaxarea muruding sibuna mana tibuding kimbo bauding sabanga manga,
bing daxai te ba ditaga rangua nga. Kimbo nabu lipu gaxarea muruding sibuna
mana garading lupdi kimbo nanuhangidingdi sabanga manga, bing daxai te ba ditaga
rangua nga.
38 Lipu gaxarea doxoxi xaiding balingama saing dinaxu manga te, bing daxai te ba
ditaga rangua nga.
39 Lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahanggalang. Ne lipu
gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga, bing bagula daxap walinga sibuna.

Haxuyangadi
(Mak 9:41)

40 "Lipu gaxarea daxapkang, bing daxap nga. Saing lipu gaxarea daxap nga, bing
daxap ina soxi nga ma ba.
41 Lipu gaxarea daxap Urana lipuxing suxunguxunguam tela namua na ina Urana
lipuxing suxunguxunguama, bing bagula daxap Urana lipuxing suxunguxunguam

† **10:25** ***Belsabul***—Satan yan tela. Ubagu Matyu 12:22-28. ✡ **10:36** Maika 7:6

haxuyanganoa. Saing lipu gaxarea daxap lipu maringing tela namua na ina lipu maringina bagula daxap lipu maringina haxuyanganoa.
42 Baing nabu usina xuba lang xaringanam na lipuxigudi dinaxu manga yaya teguam tela namua na ina lipuxigua naxu manga, bing maxung sibuna ngabalang ba, Urana bagula haxuya naung."

11

Yesu Xaung Lipu Suguangama Yon
(Luk 7:18-35)

1 Yesu hanaunau lipuxing 12 dinaxu mana ba masup, baing ila bu tubatuba xaung baxanga mana longgadi Galili.
2 Yon wa salak yabania, saing bungina lungu oxata Kristo libu ba, soxi lipuxindi dinaxu mana mala
3 bu duxusunga ba, "Ung ba, ung lipua Urana mogu ba ma, kimbo am garagu mana telauyu?"
4 Yesu haxuya ba, "Ang gagoxoya mala rangua Yon saing anaxuya mana axadi alungudi abagudi ba:
5 Lipu maxa haxatiandi dibagu muli, lipuadi kidingdi didoa dahaxa muli, lipu saksaxamdi busingading disup, lipu tangalia haxatiandi dilungu muli, matiadi dimesa muli, xaung lipu haxugindi dilungu ulek xai baxanganganoa.
6 Lipu gaxarea dibagu nga saing hatumingading haringindi xungdi mari te, bing bagula Urana guxamdi."
7 Yon lipuxindi dinaxu mana dilauba, baing Yesu ungguti harua na buranga mana Yon, harua ba, "Bungina ala long xoliania ba abagu Yon waleu, asai'm lipua na bila baru? Bola asai'm rambuk tela yanga lili? Tegu.
8 Ne ala asai'm lipua na bila baru? Bola lipu tela sau imang gumangindi? Tegu. Bagu lipuadi disau imang gumangindi duwa mana numa xaitamoxiamdi.
9 Ne ala asai'm lipua na bila baru? Urana lipuxing suxunguxunguam tela? Ina naga. Ne ngaharua maxung sibuna nang, Urana lipuxing suxunguxunguama Yon dali adi duwa waleu.
10 Ina naga waleu sibuna Malakai bung mana bungina bung haruanga Urana harua na Lipuxing Mogunganama, harua ba:

" 'Bagu bagula ngasoxi lipuxigu ulekkama muga naung,
bu hamaringia daxangama ila muga maung.'✡

11 Maxung sibuna ngabalang ba, mana lipu longgalo duwa waleu ma ba, bing tela dali Lipu Suguangama Yon te. Ning lipu gaxarea daxap yaya kaxukang sibuna maluxu Long Xaiya Yonggaxinia, ding didali Yon.
12 Baing mana waleu Lipu Suguangama Yon ungguti baxanga laing hatata, lipudi dahaxi sibuna saing dahaung ba diluxu Long Xaiya Yonggaxinia.
13 Namua na muga mana Yon ma, Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo xaung hanaunaunga Moses bung, ding dibagu ma laing bungina hatata.
14 Baing nabu sanga ba axap haruangagua, bing bagula abagu Yon ina Elaitsa,* lipua dibaxanga ba bagula ma.
15 Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli.

✡ **11:10** Malakai 3:1 * **11:14** ***Elaitsa, lipua dibaxanga ba bagula ma*—**Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela wa niani 800 muga mana Yon. Urana lipuxing suxunguxunguama Maika bung Urana Xuang Mugamugangamia ba Urana bagula soxi Elaitsa ma muli rangua Isreldi muga mana Lipuxing Mogunganama. Ubagu Malakai 4:5-6.

16 “Bagula ngating haruanga babung baruamta mana lipu hatatam kuboludinga?
Ding bila garadi dahali nawa yabania, digamia riadingdi ba:

17 “ ‘Am gayup olai yahangamdi mana panggeriang mang,
ne asiga te.
Am gawaya olai matiam,
ne atang te.’

18 Bila balau, ayaha mana Yon tam te! Ahatumia, Yon ma saing xang salanga te, nung
wain te, ne daharua ba, ‘Xaunga wa mana!’
19 Lipua Ma Rangua Urana ma saing xang nung, ne daharua ba, ‘Abagu, lipua lo
xang xaung nung wain buk, saing wa lipu takis xabinganamdi xaung lipu kubolu
dianamdi riadinga!’ Ne lipuadi dahatum sibuna mana kuboluadi Yon tam galibudi,
bagula dibagu daxabia ba tam gasu mana xabianga maringina.”

Suxuyangua Mana Lipu Hatumingang Haringinam Teguamdi (Luk 10:13-15)

20 Mana long sabanga teladi Yesu libu axamang haringing xumana, ne duxugia
hatumingadingdi te. Binabu mana bungina baguba gamiadi.
21 Harua ba, “Korasindi, laku, mauxanganoa xapkang yu! Betsaidadi, laku,
mauxanganoa xapkang yu! Axamang haringindi disok liwe mang, nabu waleu
sibuna disok liwe mana Tayadi xaung Saidondi,† bing ding sanga ba duxugia
hatumingadingdi, disau imang usingangamdi saing dirung hayatia lo.
22 Ne ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, salaga axap bagula sabanga mana
salaga Taya, Saidon daxap.
23 Ne ang Kaperneamdi ba, bola bagula ditiang eta lo sibuna? Tegu sibuna. Bagula
ari hawa sibuna Matiadi Yabadingia. Axamang haringindi disok liwe mang, nabu
waleu sibuna disok liwe mana Sodam, bing long sabangga ba sanga ba wa laing
xaidapka baguli.
24 Ne ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, salaga axap bagula sabanga mana
salaga Sodam daxap.”

Yesu Harua Xai Sibuna Na Tibuna (Luk 10:21-22)

25 Mana bungina baguba, Yesu harua ba, “Tibugu, Toxoratamona mana sabalunoa
xaung titia, ngaiti yama namua na uyameng axadi li mana lipuadi dahatumia ba
daxabia xai buk, saing uhatangadi na lipuadi duwa bila garadi ba.
26 Maxuna, Tibugu, ulibu bila ba namua na alali ung murungama xai.
27 “Tibugu ta axamang longgalo rimagia ba. Lipu tela xabia Gara te. Tibugu ing
ganina xabiau. Baing lipu tela xabia Tibugu te. Garanoa ing ganina xabiau. Garanoa
xaung lipu gaxarea Garanoa mogudi ba daxap xabianga mana.
28 “Ama rangua nga, ang gaxarea haringingaimdi disup xaung axoxi mauxangandi,
baing bagula ngasina yaguangua nang.
29-30 Ngabo ba ngahauliang ba taxoxidi, bila bapalo luwa duwaxata xauna
mana xai taininau digoxi mana dingtang. Sanga ba amakasa mana alibu axadi
ngaxusungang ba alibu manga te. Axap tubatubaingagua ata gamoimia saing asu
mana haruangagua, namua na nga lipu xaringana saing ngatatua nga. Alibu bila ba
bing bagula aningoimdi duwa mosiu.”

† **11:21** Waleu sibuna, lipudi mana longgadi Taya xaung Saidon, ding bixuadi mana Yudadi.

12

Yesu Wasa Mana Xaidap Yaguangama
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 Mana bungina baguba, mana Xaidap Yaguangam tela, Yesu gabu lipuxindi dinaxu
mana dahaxa makisi mana wit umangang tela. Lipuxindi dinaxu mana gesagiding,
binabu dungguti daxauya wit marang teladi saing daxangdi.
2 Parisidi dibagu, baing daharua na ba, "Ubagu! Lipuximdi dinaxu maung dilibu
oxata hanaunaungaradi dibili kira ba talibu mana Xaidap Yaguangama."
3 Yesu haxuya ba, "Axa mugangaroa Debit libu waleu, atiti ba ne baruta ahatumia
te? Mana bungina ina gabu guguniangandi gesagiding ba.
4 Luxu Urana Numania, saing gabu guguniangandi daxang salanga dita Urana
maxania. Anginga baguba bilingam. Lipu hananiangam ding ganiding sanga ba
daxang.*
5 Xauna, Xaidap Yaguangam hanaunaunganoa atiti ba ne baruta ahatumia te?
Bungina lipu hananiangamdi dituxu oxatadinga Urana Numania didali hanaunaunga
baguba, ne dilibu kubolu diana Urana maxania te, namua na sina oxata ba nadi.
6 Ngabalang ba, lipu tela wa la li yanoa dali Urana Numang yanoa!
7 Bing ahatumia Urana haruangana baguli: 'Nga murugu mana ausinga lipudi.
Nga murugu mana hananiangadi te.'✡ Nabu axabia rangrang haruanga baguba
namuxina, bing sanga ba asu haruanga na lipuxigudi dinaxu manga te. Ding dilibu
kubolu dian tela Urana maxania te.
8 Lipua Ma Rangua Urana wasa mana Xaidap Yaguangama, binabu sanga ba nai
mana baru kubolunta lipuxindi dilibu mana."

Yesu Hamaringia Lipu Tela Rimanoa Mati
(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

9 Yesu sauya longga baguba, saing ila luxu Yudadi sabungading numania.
10 La ba bagu lipu tela rimanoa mati saing toatuana. Parisidi disai daxanga tela ba
dita Yesu haruangia, binabu duxusunga ba, "Hanaunaunga harua ba sangau mana
tahamaringia lipudi mana Xaidap Yaguangam?"
11 Harua nadi ba, "Nabu angia tela sipsibinoa xung mari banggumia mana Xaidap
Yaguangam, bing xai mahaing, maxuna?
12 Ne lipu walinganoa sabanga mana sipsip walinganoa! Wane, tasu mana
hanaunaunga bungina talibu kubolu xai mana Xaidap Yaguangam."
13 Baing harua na lipua ba, "Uraria rimama." Baing ina naga, raria rimanoa saing
sok xai dup, bila tela baing!
14 Ne Parisidi disok sangua saing digugunia bu disai daxanga tela bu dung Yesu
mati.

Yesu, Urana Lipuxing Oxatam Ina Mogu

15 Ne Yesu xabia hatumingadinga. Binabu sauya longga ba, saing lipu xumana disu
mana. Hamaringia lipuxiding busingam longgalo,
16 ne bilidi ba dinaxuya mana ina gaxarea.
17 Alali libu Urana haruanganoa lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba
aningona:

18 "Bagu lipuxigu oxatama, ina ngamogu ba.
Nga murugu sibuna mana, ngayaha sibuna mana.
Bagula ngata Aningogua maluxu mana,

---

* **12:4** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:5-9; 1 Samwel (1 Samuel) 21:1-6. ✡ **12:7** Hosea 6:6

saing bagula habingia ba Urana bagula suxuya numanumadi maringina.
19 Bagula hakhaxi kimbo xaba sabanga te,
bagula tubatuba xaung haruanga sabanga daxangia te.
20 Bagula tatua lipudi haringingading teguamdi bila hamunanggia rambukdi te,
baing bagula taxiti haxugindi haruangadinga bila ung nagunga mati te.
Bagula libulibu kubolunoa laing xaiyua dali dianoa.
21 Baing ina naga, numanumadi bagula dahatum haringina diragu ba libu axamang xaidi manadi.”✡

Yesu Xaung Belsabul
(Mak 3:23-27; Luk 11:17-22)

22 Mana bungina baguba lipu tela xaunga wa mana xaung sanga ba harua bagu tate daxap ma rangua Yesu. Hamaringia binabu harua muli xaung bagu muli.
23 Buranga dihixi mana, saing duxusunga ding ba, “Bola lipua li Xaitamoxi Debit Garanoa, Urana Lipuxing Mogunganama?”
24 Ning Parisidi dilungu haruanga baguba, baing daharua ba, “Belsabul,† xaungadi yanamidinga, ing ganina sina haringinga na lipua li bu suka xaungadi mala.”
25 Yesu xabia hatumingadingdi, binabu harua nadi ba, “Nabu yongga tela dutu ding, bing bagula dahanggalang. Nabu long sabanga tela kimbo numa tela dutu ding, bing bagula disup.
26 Ne nabu Satan suka Satan mala, bing utuina, haunggana ina baing. Yonggaxinoa sanga ba li te.
27 Ang gaharua ba ngasuka xaungadi mana yanamidinga Belsabul haringinganoa. Ne ang lipuximdi dinaxu mang, disuka xaungadi xauna. Ne disukadi mana gaxarea haringinganoa? Bola aharua ba Belsabul haulidi xauna? Baing ina naga, lipuximdi dinaxu mang oxatadinga ba hatanga haruangaima asu manga ba maring te.
28 Ne mana namua ngasuka xaungadi mana Urana Aningong haringinganoa, bing hatanga ba Urana Yonggaxinoa ma, sok mang.
29 “Kimbo, lipu tela sanga ba luxu lipu haringingam numania bila Satan numanoa saing hanai xalingindi olang te. Tegu. Muga bing goxigoxi to. Tauna, hanai numania.
30 “Lipu gaxarea dirau nga te, bing bixuagudi. Lipu gaxarea duwaxata rangua nga te bu am gaxai lipudi mala rangua Urana, bing disukadi mala sangua Urana.
31 Baing ina naga, ngabalang ba, kubolu diang longgalo xaung haruanga diang longgalo daharungiadi mana Urana, ina sanga ba yungadi, ning kubolua harungia Urana Aningonoa, bing bagula yunga te.
32 Baing lipu gaxarea daharua diana mana Lipua Ma Rangua Urana, bing Urana bagula yunga kuboluding diandi. Ning lipu gaxarea daharua diana mana Urana Aningonoa, bing bagula yunga kuboluding dianoa te, mana xaidapkadi bagudi li, kimbo bunging kimuam sibuna ma yu.

Taxabia Xaidi Mana Maradingdi
(Luk 6:43-45)

33 “Sanga ba taxabia xaidi mana maradingdi. Nabu xai tela xai, bing marandi bagula daxai. Nabu xai tela diana, bing marandi bagula didoa.
34 Ang bila moxa diang gugunianga tela! Ang lipu diandi sanga ba aharua haruanga xai tela baru? Namua na lipu suxungunoa baxanga sabasabia axadi hatuminganoa baxagi manadi ba.
35 Lipua xai, hatuminganoa baxagi mana hatuminga xai saing ua bila ba. Baing lipu diana, hatuminganoa baxagi mana hatuminga diana saing ua bila ba.

✡ **12:21** Aisaya (Aisaia) 42:1-4 † **12:24** ***Belsabul***—Satan yan tela.

36 Ne ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, Urana bagula libu lipudi dahatum
muli mana haruangading olang longgalo daharua ba, saing bagula suxuyadi manadi.
37 Haruanga aharua ba bagula hatanga ba alibu diana te, saing Urana bagula harua
ba awa maringina, kimbo alibu kubolu diana, saing bagula harua ba awa doa."

Yona Sok Babu Mana Yesu
(Luk 11:29-32)

38 Baing Parisi teladi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi daharua na
Yesu ba, "Lipu Tubatubaikkam, am gabo ba am gabagu ulibu axamang haringing tela
bu hatanga nam ba Urana soxiung ma."
39 Ne haxuya ba, "Lipu hatatamdi diang sibundi xaung diyamu Urana namua
na disaisai ba dibagu axamang haringina. Ne axamang haringing taininau ing
ganina bagula dibagu ba: Bagula wa bila axamana sok mana Urana lipuxing
suxunguxunguama Yona.
40 Yona wa song sabanga gamonia xaidap tuwa yambong tuwa. Bila balau bagula
Lipua Ma Rangua Urana wa titia gamonia xaidap tuwa yambong tuwa.
41 Waleu sibuna Yona baxanga na lipu Ninibeamdi saing duxugia hatumingadingdi.
Ne hatata tela dali sibuna Yona wa la li, ne hauxaim ba axugia hatumingaimdi.
Binabu bungina Urana suxuya lipudi, Ninibedi bagula dimesa saing dili Urana
maxania ranguang, saing disu haruanga nang lipu hatatamdi.
42 Waleu sibuna Xaitamoxi Haing mana numanuma Siba ma titi subingania ma
bu lungu Solomon xabiangang maringina.‡ Ne hatata tela dali sibuna Solomon wa
la li, ne hauxaim ba alungu haruanganoa. Binabu bungina Urana suxuya lipudi,
haingga ba bagula mesa saing li Urana maxania ranguang, saing su haruanga nang
lipu hatatamdi.

Xaunga Goxoyanganoa
(Luk 11:24-26)

43 "Bungina xaunga tela sok ma sangua lipu tela, ila luxu mana long xoliandi bu
sai yaguanga, baing tegu.
44 Baing harua ba, 'Bagula ngagoxoya mala mana numa muga ngawa mana baing.'
Bungina sok mana, bagu lipua ba wa bila numa sogoxoyangam, wa maringina ba, ne
wa olang.
45 Baing ila xap xaunga 7 diang sibundi mana ina, dima diluxu saing duwa mana.
Baing ina naga, hatata walinganoa sok doa sibuna mana muga. Alaba bagula sok
mang lipu diang hatatamdi."

Yesu Bauna Xaung Kixingindi
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

46 Yesu sina haruanga na lipudiyu, baing bauna gabu kixingindi dili mua sabasabia,
dibo ba daharua rangua.
47 Lipu tela bala ba, "Baum gabu kixingimdi dili mua sabasabia, dibo ba daharua
ranguaung."
48 Haxuya ba, "Gaxarea baugu? Gaxarea kixingigudi?"
49 Baing mogu lipuxindi dinaxu mana saing harua ba, "Adi bagudi li bila baugu
xaung kixingigudi.
50 Lipu gaxarea dilibu Tibugu wa long xaiya murunganoa bing kixingigua,
hamungagua xaung baugu."

‡ **12:42** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 10:1-13.

13

Haruanga Babuna Mana Lipua Ting Wit Xuyandi
(Mak 4:1-12; Luk 8:4-10, 10:23-24)

1 Mana xaidapka baguba, Yesu sok sangua numa ba, ila lang gamolingang* rubinia
saing rung mari.
2 Baing buranga sabangadi dima digugunia taxiya, binabu haing wagia. Baing rung
mari la ba, lipudi dili titia, saing tubatubadi bila ba.
3 Baxanga haruanga babung xumana nadi. Tela bing:
"Lipu umangam tela ila umangia bu ting wit xuyandi.
4 Tingdi saing teladi diri daxangia, saing mangdi dima daxangxangiadi.
5 Teladi diri long sianggamia, mana longga titi sibun te. Dahaxa sap namua na titia
ba tubu te.
6 Ne bungina xaidaba haing, xanidi saing dimutuxu namua na oxaxadingdi diri te.
7 Xuyang teladi diri long waxu ruxunamia, baing disok, dihibuadi binabu oxading
te.
8 Ne xuyang teladi diri mana titi xaiya saing dua xai. Oxang tela dua 100, tela dua
60 saing tela dua 30.
9 Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli."
10 Lipuxindi dinaxu mana dima rangua duxusunga ba, "Baruta uharua na lipudi
mana haruanga babundi?"
11 Haxuya ba, "Haruanga hisangamdi mana Long Xaiya Yonggaxinoa, Urana nai ba
axap xabiangua manadi baing. Ning teladi tegu.
12 Lipu gaxarea daxap haruangagua, Urana bagula sina xabianga tela muli nadi,
saing bagula dibaxagi mana. Lipu gaxarea dilungu te, xabianga dahagaxa ba dingia,
Urana bagula xap sanguadi.
13 Namua naga ngabaxanga haruanga babundi nadi, bu:

"dibagubagu mua ne dibagu daxabia te,
dilungulungu mua ne daxabia rangrang te.

14 Alali libu Urana haruanganoa lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung aningona:

" 'Bagula alungulungu mua ne axabia rangrang te,
bagula abagubagu mua ne abagu axabia te.
15 Namua na lipuadi li hatumingadingdi diriba ding,
tangadingliandi hauxading ba dilungu haruangua,
saing dimatai.
Nam dibagu maxadingia,
nam dilungu mana tangadingliandi,
nam daxabia xai hatumingadingia,
nam duxugia rangua nga ba ngalibudi disok xai muli.'✡

16 Ne Urana libu xai mang. Maxaimdi dibagu daxabia, saing tangaimliandi dilungu
rangrang.
17 Maxung sibuna ngabalang ba, Urana lipuxing suxunguxunguam xumana xaung
lipu maringing xumana mugauamdi, hatumingadingdi dahaxi ba dibagu axadi
abagudi, ne dibagudi te. Hatumingadingdi dahaxi ba dilungu haruangadi alungudi,
ne dilungudi te.

---

* **13:1** Lang gamolinganoa ba Lang Gamolingana Galili. ✡ **13:15** Aisaya (Aisaia) 6:9-10

Namua Mana Haruanga Babuna Mana Lipua Ting Wit Xuyandi
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

18 "Tauna alungu namuxina mana haruanga babuna mana lipua ting wit xuyandi:
19 Xuyandi diri daxangia bila lipuadi dilungu haruanga mana Yonggaxinoa saing daxabia rangrang te. Baing lipu dianoa ma unia Urana haruanganoa sangua hatumingadingdi.
20 Xuyandi diri long sianggamia bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa, saing hata sibuna li daxap, gamodingdi diyaha.
21 Ne dahatum haringina mongaita ing ganina namua na oxaxadingdi diraxap. Xungdi mari sap, bungina mauxangandi daxapdi kimbo bungina daxap salaga mana namua dahatum haringina mana Urana haruanganoa.
22 Xuyanadi diri long waxu ruxunamia bila lipuadi dilungu haruanganoa, ne dahatum xumana buk mana titia li mauxangandi, xaung xalaxaladi dituxu murak manadi, dihibuadi, saing marandi dua te.
23 Ne xuyanadi diri titi xaiya bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa saing daxabia rangrang. Oxading, saing lipu teladi dua 100, teladi dua 60, teladi dua 30, didali xuyadingdi bila ba."

Haruanga Babuna Mana Witdi Xaung Tatubang Diandi

24 Yesu harua haruanga babung tela muli nadi ba: "Long Xaiya Yonggaxinoa bila lipu tela ting wit xuyang xaidi umangia.
25 Ne yambonga ma, lipu oxatamdi dikinu, baing bixuanoa ma ting tatubang diang xuyandi liwe mana witdi, saing ila.
26 Witdi dahaing, dibo ba oxading, baing tatubang diandi xauna dahaing.
27 "Umanga moxona lipuxing oxatamdi dila rangua, saing daharua ba, 'Lipu Sabanga, umanga uting wit xuyang xaidi mana baxagi mana tatubang diandi! Disok baru?'
28 "Haxuya ba, 'Bixua tela libu baing!'
"Lipu oxatamdi duxusunga ba, 'Ubo ba am gala am gaxupdi?'
29 "Haxuya ba, 'Tegu. Nam axup wit oxaxandi xauna.
30 Ayunga tang dahaing xauna laing xauyangua. Saking mana bungina baguba bagula ngabala lipu xauyangamdi ba muga digugunia tatubang diandi, dibibi tambingdi bu ditaudi, saing digugunia witdi ditadi numagu xauyanga guguniangganamia.' "

Haruanga Babuna Mana Mastat Xuyana
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

31 Yesu harua haruanga babung tela muli nadi ba: "Long Xaiya Yonggaxinoa bila mastat xuyang kaxukang sibung tela, lipu tela xap mala xuma umangia.
32 Kaxukang sibuna mana anginga longgalo, ne bungina haing, sok sabanga mana axamang longgalo lipudi duxumadi umangia. Haing saing sok sabanga bila xai tela, saing mangdi dima ditongtongia numadingdi mana rimandi."

Haruanga Babuna Mana Yis, Axamana Libu Salanga Salalanga
(Luk 13:20-21)

33 Yesu harua haruanga babung tela muli nadi ba: "Long Xaiya Yonggaxinoa bila yis, axamana libu salanga salalanga. Hainga xap teladi saing xaningxaningdi xaung wit gagabing bori sabanga tuwa laing hasangia salanga hataing longgalo, libu salalanga."
34 Yesu harua axadi bagudi li na buranga mana haruanga babundi. Baing harua nadi sabasabia te, harua haruanga babundi ing ganina.
35 Alaba libu Urana lipuxing suxunguxunguam tela haruanganoa bung waleu aningona:

"Bagula ngaharua nang mana haruanga babundi.
Bagula ngabaxanga haruanga babundi bu ngatubatuba axadi ngayamengdi mana titi soginganoa ma laing hatata."✡

Namua Mana Haruanga Babuna Mana Witdi Xaung Tatubang Diandi

36 Tauna, yunga burangadi duwa sabasabia, saing luxu numia. Lipuxindi dinaxu mana dima rangua saing daharua ba, "Sanga ba ubaxanga haruanga babuna mana tatubang diandi duwa umangia namuxinoa nam?"
37 Haxuya ba, "Lipua ting wit xuyang xaidi bing Lipua Ma Rangua Urana.
38 Umanga bing titia, saing wit xuyang xaidi bing Long Xaiya Yonggaxing lipuxindi. Tatubang diandi bing lipu dianoa lipuxindi.
39 Bixua xuma tatubang diandi liwe mana witdi bing xaungadi yanamidinga. Xauyanga bing titi xaidabing subinganoa, saing lipu xauyangamdi bing Urana uleginamdi.
40 "Bila duxup tatubang diandi saing ditaudi yabia, bagula wa bila ba mana titi xaidabing subinganoa.
41 Lipua Ma Rangua Urana bagula soxi uleginamdi mala, saing bagula dunia axadi dilibu kubolu diandi disok xaung lipuadi didali Urana hanaunaunganoa ba sangua Yonggaxinoa.
42 Baing bagula ditingdi maluxu yap saliang sibunia, longga ba lipudi bagula ditang haringina saing bagula digaxu waidingdi.
43 Baing ina naga, lipu maringindi bagula disaxaxangia bila xaidaba maluxu'm Tibuding Yonggaxinoa. Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli.

Haruanga Babuna Mana Xalaxala Hisangama Xaung Saluwa Guang Lunama

44 "Long Xaiya Yonggaxinoa bila xalaxala siang sabanga sibung tela hisa umangia. Bungina lipu tela bagu, yameng muli, yaha sibuna saing ila sina xalingindi masup bu gim umanga ba.
45 "Xauna, Long Xaiya Yonggaxinoa bila lipu siang oxatanam tela sai mana saluwa guang lunam gumangindi.†
46 Bungina bagu xai sibung tela, ila sina xalingindi masup bu gim.

Haruanga Babuna Mana Amagua

47 "Xauna, Long Xaiya Yonggaxinoa bila amaga diyungia mari lang gamolingania saing daxap song xangxana.
48 Bungina baxagi, lipu xuningamdi daxai mahaing lang rubinia. Baing dirung digugunia song xaidi mana dabadi, ne dihitixiya diandi.
49 Xaidap subinganoa bagula wa bila ba. Urana uleginamdi bagula dima dahata lipu diandi sangua lipu maringindi,
50 saing diting diandi maluxu yap saliang sibunia, longga ba lipudi bagula ditang haringina saing bagula digaxu waidingdi."
51 Yesu xusungadi ba, "Axabia axadi bagudi li rangrang?"
Dahaxuya ba, "Wane, am gaxabiau."
52 Baing harua nadi ba, "Binabu lipu hanaunaunga tubatubainganam longgalo daxap tubatubaingua mana Long Xaiya Yonggaxinoa bila numa moxong tela, ina xap xalinging haundi xaung mugangadi sangua numang luna gugunia xalinging xaidi mana."

✡ **13:35** Olaidi (Buk Song) 78:2 † **13:45** ***saluwa guang lunam gumangindi***—Mana Inglis xuana duxu axa ba *pearl.* Alali axamang tela saluwa tongtongia maluxu maina. Manrungana xaung haring bila siang tela. Ne siniang sibuna saing usa. Yauyaunga xai sibuna lipudi dihingdi, dingelia tangaliadingia, diyauyau bila ba.

Urana Lipuxing Suxunguxunguama Xap Yaya Sabanga Yabania Te
(Mak 6:1-6)

53 Yesu sahi haruanga babundi ba, baing sauya longga baguba.
54 Ila, sok yabania Nasaret, baing ungguti tubatuba lipudi Yudadi sabungading numania, saing dihixi mana haruanganoa. Daharua ba, "Si, lipua li xap xabianga maringina li bi? Gaxarea sina haringingua na ba libu axamang haringindi bagudi li?
55 Lipua li, ina lipu numa tongtongianganama garanoa ing ganina, bo? Bauna yanoa Maria, kixingindi Yems, Yosep, Saimon xaung Yudas,‡ bo?
56 Hamungandi duwa la li rangua kira, bo? Binabu xap xabianga xaung haringinga bagudi li bi?"
57 Baing gamodingdi didoa mana saing hauxading ba dahatum haringina mana.
Saking Yesu baladi ba, "Urana lipuxing suxunguxunguama xap yaya sabanga mana long longgalo. Ning yabania, maluxu mana bakbagindi xaung numanoa, bing ditatua."
58 Baing libu axamang haringing xumana buk la ba te, namua na dahatum haringina mana te.

14

Diximguti Lipu Suguangama Yon Waxungtuanoa
(Mak 6:14-29)

1 Mana bungina baguba Galilidi yanamidinga Herot Antipas* lungu naxuyangadi mana Yesu,
2 saing harua na lipuxindi disina hatuminga na ba, "Lipua li Lipu Suguangama Yon naga. Mesa muli mana matiyua! Namua naga ina sanga ba libu axamang haringinadi ba."
3-4 Herot harua bila ba namua na yau Herodias, sabanganoa Pilip haininoa. Binabu Yon hanaunau hanaunau Herot ba, "Kubolua oxop sabangama haininoa sanga'm daxangua te." Baing ina naga, Herot soxi lipuxing haungingamdi ba dituxu Yon, digoxi dita salak yabania, namua na bo ba libu Herodias yaha.
5 Bo ba ung Yon mati, ne maxuwa mana lipudi, namua na dahatum ba Yon bing Urana lipuxing suxunguxunguam tela.
6 Ning mana xaidapka Herot hatumia nianinoa, ina tongtongia taunga, saing Herodias nanuhanginoa siga liwe manadi. Baing Herot yaha sibuna mana.
7 Binabu hau hatumingua rangua bu sina baraxinta xusunga mana ba na, saing xusunga Urana ba hanggalangia nabu su mana haruanganoa te.
8 Bauna yu nanuhanginoa binabu xusunga ba, "Ngabo ba uximguti Lipu Suguangama Yon waxungtuanoa, uta toxona minia saing oxop ma usina nanga."
9 Baing xaitamoxi hatumia, ne gamonoa mauxana. Ne mana namua harua maxung sibuna lipuadi dima taungania maxadingia, baing tabina ba dilibu axa haing nanunoa xusunga mana ba.
10 Binabu lipu haungingama ila salak yabania saing ximguti Yon waxungtuanoa la ba.
11 Ta toxonoa minia saing rai ma, sina na haing nanunoa, baing ina rai mala rangua bauna.
12 Baing Yon lipuxindi dinaxu mana dima daxap sangganoa mala, saing dikimang. Sup baing dila dinaxuya na Yesu.

---

‡ **13:55** ***Saimon xaung Yudas***—Yesu kixingindi. Tang lipudi dinaxu mana Yesu te. Tang lipu teladi, ne tang yadingdi taininau. * **14:1** ***Herot Antipas***—Xaitamoxi Herot garanoa. Xaitamoxi Herot wa xaitamoxi bungina Yesu hayauxinganoa.

Yesu Haxang Lipu 5,000
(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Yon 6:1-13)

13 Yesu lungu haruanga mana dung Yon mati, baing sauya longga ba, gabu lipuxindi
dinaxu mana dahaing wagia dila long xoliania. Ne burangadi dilungu ila ba, saing
disauya long xumana, disu mana kidingia mala.
14 Yesu ri titia, bagu buranga sabanga, baing gamona usingadi saing hamaringia
lipuxiding busingamdi.
15 Bungbung sibunauba, baing lipudi dinaxu mana dima rangua, saing daharua ba,
"La li long olang, saing yambongguba. Usoxi buranga dila mana long teladi duwa
singia bu digim anginga nading."
16 Yesu haxuya ba, "Heku. Sanga ba dila te. Ang ba auliadi bu daxang."
17 Dahaxuya ba, "Am salangamam luwadi luwadi hiliadinga xaung songimam luwa
ing ganina."
18 Harua ba, "Axapdi ma rangua nga."
19 Baing bala lipudi ba dirung tatubangia. Yesu xap salanga luwadi luwadi
hiliadinga ba xaung song luwa ba saing bagu mahaing long xaiya, harua xai sibuna
mala rangua Urana, saing utu sahadi. Saking sinadi na lipudi dinaxu mana, saing
dituxu sinak na burangua.
20 Lipu longgalo daxang sanga ba. Baing lipudi dinaxu mana digugunia anginga
hataindi duwauyu, digam daba 12 dibaxagi.
21 Mana lipu longgalo daxang, lupdi titingadinga bila 5,000. Dititi haing garadi te!

Yesu Haxa Tek Ubunia
(Mak 6:45-51; Yon 6:16-21)

22 Sup, baing Yesu haxi lipudi dinaxu mana ba dahaing wagia, dimuga mana mala
lang gamolingang rubing hatainia. Ing sibuna wa kimuya mua saing bala lipudi ba
dahatibaxaya mala.
23 Kimuya mana harua xai sibuna nadi, ing sibuna haing mala xaxagania bu sabu.
Yambongguba, baing ing ganina wa la ba.
24 Ne wagua wa hasoya tek liwe, saing yanga ma yunia saing rubadi dahaunggana.
25 Haxek sibuna xaidap, baing Yesu ila ranguadi, haxa tek ubunia.
26 Lipudi dinaxu mana dibagu haxa tek ubunia, baing dimaxuwa buk. Daharua ba,
"Tauxai tela!" saing dimaxuwa sibuna daxaba.
27 Ne hata sibuna li Yesu harua nadi ba, "Awa haringina gamoimia! Nga naga. Labu
amaxuwau tai."
28 Baing Pita wagi mana ba, "Toxoratamona, nabu maxung sibuna ung ba, bing
ubala nga ba ngahaxa ma ranguaung tek ubunia."
29 Harua ba, "Sangau, uma."
Baing Pita sauya wagua saing ri mala, haxa tek ubunia mala rangua Yesu.
30 Ne bagu yang sabanga, baing maxuwa, saing ungguti da. Baing wagi ba,
"Toxoratamona, uhauli nga!"
31 Hata sibuna li Yesu raria rimanoa mala saing tuxuti. Harua ba, "Hatumingam
haringina kaxukana buk. Baruta hatumingam luwa?"
32 Bungina tang dahaing wagia muli, yanga mati.
33 Baing lipuxindi dinaxu mana duwa wagia diti yanoa. Daharua ba, "Maxung
sibuna ung Urana Garanoa!"
34 Dikisi mala masup, baing diri titia Genesaret.
35 Longga ba moxondi dibagu daxabia Yesu, baing disina haruanga mala rangua
lipudi duwa mana titia ba hataing longgalo. Lipudi dahau lipu busingam longgalo
ma rangua,

36 saing duxusunga haringina ba nai lipu busingamdi ba diring imanging sihinoa
ing ganina. Baing lipu busingam gaxarea diring ba disok xai dup.

15

Axamang Sigixingana, Axamang Musuna
(Mak 7:1-23)

1 Mana bungina baguba, Parisi teladi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganam
teladi diyunga Yerusalem dima rangua Yesu. Duxusunga ba,
2 "Baruta lipuximdi dinaxu maung didali mugangaradi kuboludinga? Bungina dibo
ba daxang, didamia rimadingdi maringina mana kubolua ba te!"
3 Yesu haxuya ba, "Baruta adali Urana hanaunaunganoa bu asu mana mugangaradi
kuboludinga?
4 Namua na Urana harua ba, 'Uwa hawa mana baumtibumdi,'✡ xaung 'Lipu gaxarea
daharua diana na baudingtibudingdi bing dungdi mati.'✡
5 Ne ang ba, ang gaharua ba maring nabu lipu tela bala baungtibundi ba,
'Ngausinga, sanga ba ngahauliang te. Namua na ngahau haruangua ba ngaulia Urana
axadi sanga ba ngahauliang manadi.'
6 Bila balau, aharua ba heku mana duwa hawa mana baudingtibudingdi. Baing ina
naga, aunia Urana Xuanoa saing ata kuboluima ba xap yabanoa.
7 Ang lipu manang luwamdi! Ang ba waleu sibuna Aisaya harua maxung sibuna
mang bungina bung Urana haruanganoa mari bila li:

8 " 'Bakbakka baguli diti yagua suxungudingia ing ganina,
ne hatumingadingdi duwa hasoya manga.
9 Disabu manga olang,
namua na tubatubaingadingdi dima rangua lipudi ing ganina.'✡ "

10 Tauna, Yesu wagi lipudi dima rangua saing harua ba, "Alungu saing ahatumia
xai to.
11 Baraxinta luxu lipua suxungunia sanga ba libu ina musuna Urana maxania te.
Ne baraxinta sok sangua lipua suxungunoa libu ina musuna."
12 Baing lipudi dinaxu mana dima rangua saing duxusunga ba, "Bola uxabia ba
Parisidi dilungu haruangama saing gamodingdi didoa mana?"
13 Haxuya ba, "Parisidi ba bila xauyangadi Tibugu wa long xaiya xumadi te, saing
bagula xup ding longgalo.
14 Asauyadi. Ding bila lipu maxa haxatiandi dimuga mana lipu maxa haxatiandi,
daxaidi mala. Nabu lipu maxa haxatiang tela xai lipu maxa haxatiana mala, bing
bagula dingtang xauna xungdi mari banggumia."
15 Pita harua ba, "Ubaxanga haruanga babunoa namuxina nam."
16 Xusungadi ba, "Baruta? Hatumingaimdi dimaring teguyu?
17 Axadi axangdi diluxu suxunguimia, didali gamoimdi, saking diri mala tinrungia.
18 Ne haruanga sok hatumingaimia ma. Axa ba libuang musuim.
19 Namua na axamandi disok sangua lipu hatumingania bing: hatum doa, ung lipua
mati, kinu rangua gaxarea yau teguyu, libu kubolu miaxuam, hanai, langua xaung
hanggalangia lipu tela yanoa.
20 Axadi bagudi li dilibuang musuim. Ne bungina axang xaung rimaim damianga
teguamdi, axa ba sanga ba libuang musuim Urana maxania te."

✡ **15:4** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12; Hanaunaunga (Lo) 5:16 ✡ **15:4** Xapdi Muli (Kisim Bek) 21:17; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 20:9 ✡ **15:9** Aisaya (Aisaia) 29:13

Haing Siroponisiam Tela Hatum Haringina Mana Yesu
(Mak 7:24-30)

21 Tauna, Yesu sauya titia Galili saing ila titia long sabangga Taya xaung Saidon tang
duwa mana ba.
22 Haing Kenanggam tela (ina Yuda Teguam), wa mana titia ba ma rangua, wagi ba,
"Toxoratamona, Xaitamoxi Debit Garanoa* ba, usinga nga! Nanuhangigua xap salak
sabanga mana xaungua wa mana."
23 Ne Yesu haxuya haruanga tela na te. Baing lipuxindi dinaxu mana dima rangua
dibala ba, "Usoxi mala, namua na tautiti kira, ma kimuya makira xabaxaba haringina
buk."
24 Harua na haingga ba, "Urana soxi nga ma bu ngahauli Isreldi ding ganiding.
Ding bila sipsipdi dahanggalang."
25 Hainga ma saing gung king tuxundi maxania, xusunga muli ba, "Toxoratamona,
uhauli nga!"
26 Haxuya ba, "Garagudi daxang muga to, namua na maring te mana ngaxap garadi
angiadingdi saing ngatingdi mala na komadi."
27 Harua ba, "Toxoratamona, maxung sibuna. Ne axamang tela xauna maxunau,
komadi daxang anginga xuxundi diri saxumingia bungina moxodingdi daxang
kabukabia!"
28 Baing Yesu haxuya ba, "Haing, hatumingam haringina tubu! Xusungangama
ngalibu baing." Baing hata sibuna li nanuhanginoa sok xai dup.

Yesu Hamaringia Lipu Xumana

29 Yesu goxoya mala Lang Gamolingana Galili, haxa rubinia. Baing haing mana
xaxagang tela saing rung mari.
30 Buranga sabangadi dima rangua, daxap lipu kidingdi dahamati, lipu maxa
haxatiandi, lipu kidingdi didoa, lipu mumgutingamdi, xaung xumana muli ma.
Dahakinudi mari Yesu maxania, saing hamaringia ding longgalo.
31 Buranga dihixi mana! Lipu gaxarea mumgutingamdi daharua, lipu gaxarea
kidingdi didoa disok xai, lipu gaxarea kidingdi dahamati dahaxa, saing lipu gaxarea
maxa haxatiandi dibagu muli! Baing diti Urana Isreliam yanoa.

Yesu Haxang Lipu 4,000
(Mak 8:1-10)

32 Yesu wagi lipuxindi dinaxu mana dima rangua saing harua ba, "Gamogua usinga
lipuadi li. Duwa rangua nga xaidap tuwa, saing anginga disup. Gesagiding ba.
Hauxagu ba ngasoxidi mala bila ba, nam dimakmatia daxangia."
33 Lipuxindi dinaxu mana dahaxuya ba, "Ne maluxu mana long xoliana li, bagula
kira taxap anginga bi bu tahaxang buranga sabanga bila li?"
34 Yesu xusungadi ba, "Ang salangaimdi baru?"
Dahaxuya ba, "7 xaung song kaxukang teladi, xumana buk te."
35 Baing bala burangua ba dirung titia.
36 Baing xap salanga 7 xaung songdi, harua xai sibuna na Urana manadi, saing utu
sahadi. Sinadi na lipudi dinaxu mana, saing dituxu sinak na lipudi.
37 Ding longgalo daxang sanga ba. Kimuya, lipudi dinaxu mana digugunia hataindi
duwauyu, digam daba 7 dibaxagi.
38 Mana lipu longgalo daxang, lupdi titingadinga bila 4,000. Dititi haing garadi te.
39 Yesu harua xai sibuna saing buranga dahatibaxaya, saking haing wagia saing
luki mala titia Magadan.

---

* **15:22** ***Xaitamoxi Debit Garanoa***—Haingga ba hatum haringina ba Yesu Debit sibinoa naga, binabu ina Urana Lipuxing Mogunganama.

16

Dahaxi Ba Yesu Libu Axamang Haringina
(Mak 8:11-21)

1 Parisidi digabu Sadyusidi dima rangua Yesu saing dituba. Duxusunga ba libu
axamang haringina bu hatanga nadi ba Urana soxi ma.
2 Haxuya ba, "Bungina bungbung sibunauba aharua ba, 'Sabaluna sabuxa. Longa
xai ba.'
3 Baing bungina buraragina aharua ba, 'Sabaluna sabuxa, mugapdi musuding.
Binabu longa bagula doa.' Ang sanga ba abagu axabia sabalung kubolunoa, ne sanga
ba abagu axabia axadi Urana libudi hatata te!
4 Ang lipu hatatamdi ang diang sibundi xaung ayamu Urana, namua na asaisai ba
abagu axamang haringina. Ne axamang haringing taininau ing ganina bagula abagu
ba: Bagula wa bila axamana sok mana Urana lipuxing suxunguxunguama Yona."*
Harua laing sup, baing yungadi, ilauba.

Yis, Axamana Libu Salanga Salalanga, Mana Parisidi Xaung Sadyusidi

5 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dikisi lang gamolingana mala, ne lipuxindi
dinaxu mana dahalingalinga ba daxap salanga mala.
6 Harua nadi ba, "Amaxania mana axamana libu salanga salalanga ma rangua
Parisidi xaung Sadyusidi."
7 Dahangixaya haruanga baguba liwe mading ba, "Bola harua bila ba namua na
taxap salanga tela ma te."
8 Yesu xabia baraxinta daharua mana, baing xusungadi ba, "O, ang bina.
Hatumingaim haringina haringing buk te. Baruta ahangixaya liwe mang mana axola
salanga?
9 Abagu saing axabia rangrang teguyu? Ahatumia muli axamang tela te? Bungina
ngahaxang lipu 5,000 xaung salanga luwadi luwadi hiliadinga, agam daba baru mana
salanga duwauyu?
10 Kimbo, bungina ngahaxang lipu 4,000 xaung salanga 7, agam daba baru mana
salanga duwauyu?
11 Baruta axabia haruangagua namuxinoa te? Ngaharua mana salanga te.
Ngaharua muli ba, 'Amaxania mana axamana ma rangua Parisidi xaung Sadyusidi
libu salanga salalanga.' "
12 Baing ina naga, daxabia rangrang ba harua mana axamana libu salanga salalanga
te, baladi ba dimaxania mana Parisidi xaung Sadyusidi tubatubaigiding murakkamdi,
nam baxagi manadi bila axamana libu salanga salalanga.

Pita Baxanga Hatuminganoa Mana Yesu Gaxarea
(Mak 8:27-29; Luk 9:18-20)

13 Yesu ila longga Sisaria Pilipai titidinga, baing xusunga lipuxindi dinaxu mana ba,
"Lipudi daharua ba Lipua Ma Rangua Urana gaxarea sibuna?"
14 Dahaxuya ba, "Teladi daharua ba ung ba Lipu Suguangama Yon. Teladi daharua
ba Elaitsa. Ne teladi daharua ba Yeremaya kimbo Urana lipuxing suxunguxunguam
tela muli."
15 Baing xusungadi ba, "Ne ang ba, ang gaharua ba nga gaxarea?"
16 Saimon Pita† haxuya ba, "Ung Urana Lipuxing Mogunganama, Urana walingam
Garanoa."
17 Yesu haxuya ba, "Saimon, Yon garanoa, Urana yaha maung, namua na Tibugu
long xaiyam hatanga alali naung. Oxop xabianga ba rangua lipu titiamdi te.

---

* **16:4** Alali Yesu baxanga mana Matyu 12:39-40. † **16:16** ***Saimon Pita***—Pita yanoa Saimon, baing Yesu sina yaya hauna Pita na.

18 Baing ngabalaung bila li. Ung Pita, namuxinoa ‘siang.’ Baing etua mana siangga
li bagula ngatongtongia sabungagua. Baing Matiadi Yabadinga haringinganoa bagula
dali te.
19 Bagula ngauliaung axamana xaxa Long Xaiya Yonggaxinoa xaluxinoa. Baraxing
baraxinta ubili titia, Urana xauna bagula bili long xaiya, saing baraxing baraxinta
unai titia, Urana xauna bagula nai long xaiya.”
20 Baing bili lipuxindi dinaxu mana ba labu dibala lipu tela ba ina Urana Lipuxing
Mogunganamau tai.

Yesu Baxanga Matianoa Bagula Sok
(Mak 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

21 Mana bungina baguba saing ila, Yesu ungguti baxanga rangrang na lipuxindi
dinaxu mana ba Urana murunganoa bing ina bagula ila long sabangga Yerusalem,
xap salaga mana lipu haringindi, lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi rimadingia. Baing bagula dung mati, saing mana
xaidap tuwa bagula mesa muli.
22 Baing Pita xap mala singia saing ungguti bili ba labu harua nadi bila bau tai.
Harua ba, “Toxoratamona, tegu sibuna! Sanga ba sok maung te!”
23 Yesu xugia mala saing harua na Pita ba, “Satan,‡ uhaya! Ubo ba usoxauti
daxangagua. Uhatumia bila Urana hatumia te. Uhatumia bila lipu titiamdi.”
24 Baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Lipu gaxarea dibo ba dinaxu
manga, bing dahalingalinga murungadinga, diti doxoxi xaiding balingamdi, saing
dinaxu manga.
25 Namua na lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahang-
galang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga, bing bagula daxap
walinga sibuna.
26 Nabu lipu tela xap axamang titiam longgalo, ne ina walinganoa hanggalang, bing
axadi bagudi li bagula daxap ina muli baru? Baraxinta sanga ba lipu tela sina bu
haxuya walinganoa? Tegu.
27 Ngaharua bila ba namua na Lipua Ma Rangua Urana bagula ma Tibuna ralania
xaung uleginamdi, saing bagula haxuya lipu taining tainina mana kubolua dilibu.
28 Maxung sibuna ngabalang ba, ang teladi awa la li, bagula amati teguyu saing
bagula abagu Lipua Ma Rangua Urana ma bila xaitamoxi.”

17

Yesu Sangganoa Sok Xan Tela
(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Xaidap 6 disup, baing Yesu xap Pita, Yems, kixinginoa Yon, saing xai dingtung
mahaing bimbi sabanga tela, ne ding ganiding duwa.
2 La ba, Yesu xugia maxadingia. Ramramonoa sina bila xaidaba, saing imangindi
disok usamang sibuna bila lulianoa.
3 Hata sibuna li, Moses Elaitsa tang* dowa masok tung maxadingia, tang daharua
rangua Yesu.
4 Pita harua na Yesu ba, “Toxoratamona, xai sibuna tawa la li. Nabu ung murum,
bagula ngatongtongia xahi tuwa—tela naung, tela na Moses, xaung tela na Elaitsa.”

‡ **16:23** ***Satan***—Xaunga yanamidinga Satan. Mana haruanga li Yesu uxu Pita ba Satan namua na nabu Yesu libu haruanganoa, bing libu Satan murunganoa. * **17:3** ***Moses Elaitsa tang***—Tang Urana lipuxing suxunguxunguamdi duwa waleu sibuna mana bungina Yesu. Tang dimati waleu, ne mana bungina baguli dima long xaiya ma bu tang daharua rangua Yesu.

5 Pita haruauyu, baing mugap tela luliang sibuna kaudi, saing waxutu tela sok
mugabia ma, harua ba, “Alali Garagu sibuna, nga murugu sibuna mana. Angtung
galungu haruanganoa!”
6 Lipudi dinaxu mana Yesu tung dilungu, baing dimaxuwa sibuna. Tung digung
kidingdi mari, dita ramramodingdi titia.
7 Ne Yesu ma rangua dingtung saing ringdi. Harua ba, “Angtung gamesa. Labu
amaxuwau tai.”
8 Tung dibagu mahaing, baing dibagu Yesu ing ganina wa.
9 Tauna diyunga bimbia ba, diri malauyu, saing Yesu bilidi ba, “Labu abala lipu
tela mana axamana abagu tai, laing kimuya mana Lipua Ma Rangua Urana mesa
muli mana matiyua.”
10 Baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga ba, “Baruta lipu hanaunaunga tu-
batubainganamdi daharua ba Elaitsa bagula goxoya ma muga mana Urana Lipuxing
Mogunganama ma?”†
11 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna, Elaitsa ma muga bu hamaringia axamandi to.
12 Ne ngabalang ba, Elaitsa ma ba, ne dibagu daxabia te, saing dilibu ding
murungadinga mana. Baing bila balau bagula Lipua Ma Rangua Urana xap salaga
rimadingia.”
13 Baing ina naga, lipudi dinaxu mana tung daxabia rangrang ba harua mana Lipu
Suguangama Yon.

Yesu Hamaringia Gananung Tela Xaunga Wa Mana
(Mak 9:14-28; Luk 9:37-42)

14 Bimbi namuya Yesu gabu lipuxing tuwa dinaxu mana disok mana burangua,
baing lipu tela ma rangua saing gung king tuxundi maxania.
15 Harua ba, “Toxoratamona, usinga garagua. Bunging xumana asaxa garanoa
haing mana saing xap salak sabanga. Bunging xumana xung mari yabia kimbo langia.
16 Binabu ngaxap ma rangua lipuximdi dinaxu maung, ne ding sanga ba
dahamaringia te.”
17 Haxuya ba, “Ai, ang hatatamdi ahatum haringin te. Kuboluimdi dimaring te.
Xaidap baru bagula ngawauyu ranguang saing ngaxap salaga mang? Axap gara ba
ma rangua nga to.”
18 Yesu bili xaungua, saing sok sangua gara ba, saing hata sibuna li businganoa sup.
19 Kimuya lipudi dinaxu mana dima duxusunga hisangia ba, “Baruta am sanga ba
am gasuka mala te?”
20-21 Haxuya ba, “Hatumingaim haringindi kaxukading buk, binabu ang sanga te.
Ahatumia: Mastat xuyandi kaxukang sibuna, ne dahaing disok sabanga sibuna. Bila
balau, nabu hatumingaim haringindi ditubu laing maxung sibuna ahatum haringina
ba Urana bagula libu bila axusunga ba, bing sanga ba alibu axamang longgalo! Bila
aharua na bimbia li ba, ‘Uyunga yabama ula hataina lo’, baing bagula ila.”‡
22 Bungina lipudi dinaxu mana digugunia muli titia Galili, Yesu baladi ba, “Bagula
dita Lipua Ma Rangua Urana bixuandi rimadingia.
23 Bagula dung mati, ne kimuya mana xaidap tuwa, bagula Urana iti mesa muli.”
Baing lipudi dinaxu mana dibaxagi mana usingangua.

Yesu Gim Takis Mana Urana Numanoa

24 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila disok long sabangga Kaperneam, baing
lipudi daxap takis mana Urana Numanoa dima rangua Pita saing duxusunga ba, “Bola
Lipuxim Tubatubaingam gim takis mana Urana Numanoa, bo?”

---

† **17:10** Ubagu haruanga hawama wa Matyu 11:14. ‡ **17:20-21** Buninga teladi daharua ba *…ila.* 21 *Ne sabungua xaung saha mana angingua ing ganina sanga mana suka xaunga na bila li. Daxanga tela te.*

25 Haxuya ba, “Wane.” Baing Pita ila luxu numia.
Ne Pita harua teguyu, baing Yesu xusunga muga ba, “Saimon, uhatum baru? Xaitamoxi titiamdi daxap takis rangua ding sibuding lipuxidingdi, kimbo daxap rangua lipu titi telamgadi didalidi ba?”
26 Pita haxuya ba, “Daxap rangua lipu titi telamgadi didalidi ba.”
Baing Yesu bala ba, “Binabu ding sibuding lipuxidingdi digim te.
27 Ning, sanga ba talibu gamodingdi didoa makira te, binabu uri mala lang gamolingania saing uting kaila mala langia. Song mugamugangam uxuni, bing uxaxa suxungunoa, baing bagula ubagu siang silba mukiring tela wa maluxu. Oxop mala ugim kitam takisiradi.”

18

Lipu Mugamugangam Maluxu’m Long Xaiya Yonggaxinoa
(Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 Bila bungina baguba, lipudi dinaxu mana Yesu dima rangua saing duxusunga ba, “Gaxarea mugamuga Long Xaiya Yonggaxinia?”
2 Wagi’m gara tela ma saing ta mali liwe manadi.
3 Baing harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, nabu axugia hatumingaimdi saing asok bila gara kaxukandi te, bing sanga ba aluxu’m Long Xaiya Yonggaxinoa te.
4 Binabu lipu gaxarea ditatua ding bila gara li duwa mugamuga Long Xaiya Yonggaxinia.
5 “Baing lipu gaxarea daxap gara bila li mana yagua, bing daxap nga.
6 Ne lipu gaxarea xai lipu tela hatum haringina manga daxanga diania, heku lipua ba yan tate bila gara kaxukana li, Urana bagula sina salaga na. Nabu digoxi siang sabanga waxungtuania, saing diting mari miawia ngara, bing salaga xap bagula kaxukana mana salaga xap yu Urana rimania.
7 “Laku, lipu titiamdi, mauxanganoa xapdi yu, namua na daxai lipudi daxanga diania! Maxuna, kubolu dianadi li bagula disok. Ne usinga sibuna mana lipua libudi disok rimania.
8 Nabu rimama kimbo kima libung ulibu kubolu diana, bing utaxiti uhitixiya. Xai buk mana uluxu walinga maxaxayamia xaung rimam taininau kimbo kim taininau. Nam rimam luwa kimbo kim luwa ne ditinggung yap subingang teguamia.
9 Baing nabu maxama libung ulibu kubolu diana, bing uhasi uhitixiya. Xai buk mana uluxu walinga maxaxayamia xaung maxam taininau. Nam maxam luwa ne ditinggung mari long salakkam yabinia.

Haruanga Babuna Mana Sipsipka Hanggalang
(Luk 15:4-7)

10-11 “Amaxania, nam ahatum ba tela liwe mana garadi li wa olang. Namua na ngabalang ba Urana uleginamdi duwasa mana garadi ba taining tainina, bungingbunginalo dibagu Tibugu long xaiyam ramramonoa.*
12 “Ahatum baru? Nabu lipu tela sipsibing 100 saing tela hanggalang, bola ila sai mana, maxuna? Wane. Bagula sauya 99 duwa xaxagania saing ila sai mana tela hanggalang.
13 Maxung sibuna ngabalang ba, nabu xap, bing yaha buk mana, saing yahanganoa sabanga mana 99 dahanggalang te.
14 Bila balau Tibuim wa long xaiya muruna te mana tela maluxu’m garadi li hanggalang.

---

* **18:10-11** Buninga teladi daharua ba *…ramramona.* 11 *Lipua Ma Rangua Urana ma bu xap lipuadi dahanggalang muli.*

Kubolua Uhamaringia Riama Libu Kubolu Diana Maung

15 “Nabu riam hatuminga haringinama libu kubolu diana maung, ula ubagu, saing
bungina angtang ganim awa, bing uhamaringia kubolunoa. Nabu lungu haruangama,
bing xai sibuna, wa riama muli.
16 Ne nabu lungu haruangama te, bing oxop lipu tela kimbo luwa mala ranguaung,
bu lipu luwa kimbo tuwa sanga dibagu daxabia axamang longgalo uharua na.†
17 Baing nabu hauxana mana lungudi, bing oxop haruangama mala rangua
sabunga lipuxindi. Baing ina naga, nabu hauxana mana lungu lipu sabungamdi
haruangadinga, bing ubagu bila lipu tela xabia Urana te xaung bila lipu takis
xabinganam tela.
18 “Maxung sibuna ngabalang ba, baraxing baraxinta abili titia, Urana xauna bagula
bili long xaiya, saing baraxing baraxinta anai titia, Urana xauna bagula nai long xaiya.
19 “Haruanga tela muli ngabalang ba, nabu angia luwa tang hatumingading
taininau la li titia mana axamang tela axusunga mana, bagula Tibugu wa long xaiya
libu mang.
20 Namua na longga bila lipudi dinaxu manga luwa kimbo tuwa digugunia namua
na dinaxu manga, bing ngawa liwe manadi.”

Haruanga Babuna Mana Lipua Hauxana Mana Yunga Riang Oxatam Haxuyanganoa

21 Baing Pita ma rangua Yesu saing xusunga ba, “Toxoratamona, riagu hatuminga
haringinama sanga libu kubolu diana nanga bunging baru, saing ngayunga kubolu-
nauyu? Bola laing bunging 7?”
22 Yesu haxuya ba, “Ngabalaung ba, bunging 7 tegu. Ning bunging 77.
23 “Bila li: Long Xaiya Yonggaxinoa bila xaitamoxi tela bo ba lipuxing oxatamdi
dima dahamaringia haxuyangadinga rangua.
24 Ungguti oxata hamaringia haxuyangadi, baing daxap lipu tela ma rangua,
haxuyanganoa xumang sibuna bila 10 milyan kina.
25 Sanga ba gim te, binabu xaitamoxi tabina ba disina lipua ba gabu haininoa,
garandi xaung xalingindi masup bu duwa lipu oxata olanggamdi bu gim hax-
uyanganoa.
26 “Lipu oxatama ba gung king tuxundi maxania, ta ramramonoa titia. Xusunga
haringina ba, ‘Usinga uragu manga, baing bagula ngahaxuya siang longgalo ngaxap
ranguaung.’
27 Lipuxing haringina usinga, yunga haxuyanganoa, saing yunga lipua ba mala.
28 “Ning lipu oxatama sok mala, baing ila sok mana riang oxatam tela xap siang
bila 10 kina rangua saing haxuya teguyu. Tuxu haringina saing ungguti tuxuti mana
waxungtuanoa. Harua na ba, ‘Ugim haxuyangama hata sibuna li!’
29 “Riang oxatama gung king tuxundi maxania saing xusunga haringina ba, ‘Uragu
manga, baing bagula ngahaxuya naung.’
30 “Ne hauxana. Libu diting lipua ba salak yabania laing sanga ba gim
haxuyanganoa.
31 Lipu oxatam teladi dibagu libu bila ba, baing gamodingdi didoa saing dila
dibaxanga na lipuxiding haringina mana axamang longga disok.
32 “Baing ina naga, xaitamoxi wagi’m lipu oxatama ba ma. Harua ba, ‘Ung
lipu oxatam diang sibuna! Uxusunga nga haringina saing ngayunga siang xumang
longgalo naung.
33 Ngausinga maung baing. Binabu baruta usinga xauna mana riam oxatama te?’
34 Lipuxing haringina atin disala, baing ta lipu salak yabang wasanganamdi
rimadingia bu disina salak sabanga na laing gim haxuyanganoa masup.

† **18:16** Ubagu Hanaunaunga (Lo) 19:15.

35 “Bila balau Tibugu wa long xaiya bagula libu kubolu taininau nang taining
tainina, nabu hauxaim hatumingaimia mana ayunga riaimdi kuboluding diandi.”

19

Taxiti Yaungua
(Mak 10:1-12)

1 Yesu sahi haruanga baguba, baing yunga titia Galili saing ila titia Yudia wa Langga
Yodan hataina.
2 Buranga sabangadi disu mana, saing sahi busingadingdi la ba.
3 Parisi teladi dima rangua bu dituba. Binabu duxusunga ba, “Hanaunaunga harua
ba sangau mana lipu tela taxiti yaunganoa mana ing murunganoa?”
4 Haxuya ba, “Bola atiti haruanga wa Urana Xuania harua ba mugamugau sibuna
Urana ‘tongtongiadi lup haing.’✡
5 Baing harua ba, ‘Mana namua baguli lup tela yunga baungtibundi saing taga
rangua haininoa, baing tang disok lipu taininau.’✡
6 Baing ina naga, tang duwa luwauyu te, tang duwa bila lipu taininau. Binabu,
baraxinta Urana taga masup, labu lipua taxitiu tai.”
7 Duxusunga ba, “Nabu bila ba, bing Moses harua sangau mana lipua bung taxiti
yaunga xailongina saing suka hainga mala baru?”*
8 Yesu haxuya ba, “Gamoim diriba ding, binabu Moses nai mana ataxiti yaungua.
Ning alaba mugamugau sibuna Urana hatuminganoa te.
9 Ngabalang ba, lipu gaxarea taxiti yaunganoa, ne haininoa haxa mauli rangua
lipu tela te, bing bungina yau haing tela muli bing libu kubolu diana mana yaunga
daxanganoa.”
10 Lipudi dinaxu mana daharua na ba, “Nabu bila ba liwe mana neng mondi, bing
xai sibuna lipudi diyau te!”
11 Yesu haxuya ba, “Lipu longgalo sanga ba daxap tubatubainga baguli te. Tegu.
Ding gaxarea Urana sina haringinga nadi ding ganiding.
12 Lipu teladi diyau te, namua na sanga ba dikinu xai rangua haing te, namua
na sanggading didoa bungina bauding dahayaudi. Lipu teladi diyau te, namua na
sanga ba dikinu xai rangua haing te, namua na lipu teladi dahasi maradingdi. Baing
lipu teladi dahau hatumingadinga ba diyau te, bu dituxu Urana oxatanoa xai sibuna
maluxu’m Long Xaiya Yonggaxinoa. Lipu gaxarea sanga ba daxap haruanga baguli,
bing daxap.”

Gara Kaxukandi Xaung Yesu
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Baing lipu teladi daxap gara kaxukandi ma rangua Yesu bu ta rimandi manadi
xaung bu sabu manadi. Ne lipudi dinaxu mana dibili lipuadi daxapdi ma.
14 Ne Yesu harua ba, “Ayunga garadi ma rangua nga. Labu abilidiu tai! Namua na
lipuadi duwa bila garadi bagudi li, Long Xaiya Yonggaxinoa dingia.”
15 Baing ta rimandi manadi saing xusunga Urana ba sina guxama nadi. Saking
yunga longga baguba saing ila.

Lipu Yanam Xalaxalam
(Mak 10:17-30; Luk 18:18-30)

16 Tauna, lipu tela ma rangua Yesu saing xusunga ba, “Lipu Tubatubaingam,† ngaria
axamang xai baruamta bu ngaxap walinga subingang teguam?”

✡ **19:4** Unggutinga (Stat) 1:27 ✡ **19:5** Unggutinga (Stat) 2:24 * **19:7** Ubagu Hanaunaunga (Lo) 24:1-4. † **19:16** Buninga teladi daharua ba *Lipu Tubatubaingam Xai.*

17 Yesu haxuya ba, “Baruta uxusunga nga mana baraxinta xai? Urana ing ganina
xai. Nabu ubo ba oxop walinga subingang teguama, bing usu mana hanaunaungadi
Urana sinadi na Moses.”
18 Xusunga ba, “Baruamtadi?”
Yesu haxuya ba, “‘Labu ung matiu tai. Labu ukinu rangua tela uyau teguyu bau
tai. Labu uhanaiu tai. Labu usu haruanga languangamgu tai.
19 Uwa hawa mana baumtibumdi,’✡ xaung ‘ung murum sibuna mana riam longgalo
bila ung murum sibuna maung.’✡”
20 Gananuna haxuya ba, “Hanaunaunga longga bagudi li ngasu manadi. Ngaraxap
mana baraxintauyu?”
21 Yesu haxuya ba, “Nabu ubo ba usok maringing sibuna, bing ula, usina xalingimdi
masup. Usina giminagidingdi na lipu haxugindi, bing bagula oxop axamang maxung
sibundi maluxu long xaiya. Saking uma, unaxu manga.”
22 Lungu haruanga baguba, baing ila, ayangang sibuna, namua na xalingindi
xumang sibuna.
23 Baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Maxung sibuna ngabalang ba,
makasa mana lipu xalaxalam tela luxu Long Xaiya Yonggaxinia.
24 Ngabalang muli ba, lipu xalaxalama bo ba luxu Urana Yonggaxinia,
makasanganoa dali kamel tela ila luxu saxang ginanginia.”
25 Lipudi dinaxu mana dilungu haruanga ba, baing dihixi buk mana. Duxusunga
ba, “Si! Nabu bila ba, bing lipu gaxarea bagula daxap walinga subingang teguama?”
26 Yesu bagu maringina manadi saing harua ba, “Lipu ding sibuding sanga tate, ne
Urana ina sanga mana axamang longgalo.”
27 Pita harua na ba, “Ai! Am ba, am gayunga axamandi masup bu am ganaxu
maung. Bagula am gaxap baraxinta?”
28 Yesu harua nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, bungina axamandi disok
hauna xaung bungina Lipua Ma Rangua Urana rung mana xaitamoxi kabukabuna
ralanam inia, ang ba anaxu manga bagula arung mana xaitamoxi kabukabung 12
xauna, xaung bagula asuxuya Isrel bakbakka 12.
29 Baing lipu gaxarea dahatumia nga saing diyunga yabadingdi, sabangadingdi,
kixingidingdi, hamungadingdi, baudingtibudingdi, kimbo garadingdi, bing bagula
daxap haxuyangadinga bila 100 muli xaung bagula daxap walinga subingang
teguama.
30 Ne xumana duwa mugamugangia bagula duwa kimuya. Baing xumana duwa
kimuya bagula duwa mugamugangia.

20

Haruanga Babuna Mana Lipu Oxatamdi Duwaxata Wain Umangania

1 “Urana sina haxuyangua na lipudi bila li. Kubolunoa libu Long Xaiya Yonggaxinia
bila titi moxong tela, buraraging sibuna ila bu sai lipu oxatamdi ba duwaxata waining
umangania.
2 Hau haruanga ba gim xaidap taininau giminaginoa nadi. Baing soxidi mala
umangania.
3 “Tauna, bila 9:00 buraragina ila nawa yabania saing bagu lipu teladi dili olang.
4 Baladi ba, ‘Ang xauna ala awaxata wainigu umangania, baing bungina xaidaba
sup bagula ngagimgang giminak maringina.’
5 Binabu dilauba.
“Bila xaidap lia xaung 3:00 bungbung ila libu taininau.

✡ **19:19** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12-16; Hanaunaunga (Lo) 5:16-20 ✡ **19:19** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

6 Bila 5:00 ila muli saing bagu lipu teladi dili olang xauna. Xusungadi ba, ‘Baruta
ali olang la li oxata te? Xaidaba supkuba!’
7 “Dahaxuya ba, ‘Namua na lipu tela sina oxatua nam te.’
“Baladi ba, ‘Ala awaxata wain umangania xauna.’
8 “Yambongguba, baing wain umangang moxonoa bala lipuxing oxatam mugamu-
gangama ba, ‘Uwagi lipu oxatamdi ma saing ugim oxatadingdi. Ungguti mana lipu
kimuamdi to ila lipudi dima muga.’
9 “Lipudi daxap oxatua bila 5:00 dima daxap xaidap tela giminaginoa.
10 Binabu, bungina lipudi daxap oxatua muga ba dima, dahagaxa ba bagula daxap
siang xumana. Ning ding xauna daxap xaidap tela giminaginoa.
11 Dibagu giminagidingdi, baing dungguti daharungia titia moxonoa ba,
12 ‘Ai, lipuadi li daxap oxatua kimu ba duwaxata auwa taininau ing ganina, saing
ugimdi hasusu mam am gamakasa buraragina sup ma hatata, saing xaidaba xaniam
haringina.’
13 “Haxuya tela ba, ‘Riagu, ngalibu doa maung te. Menau ung gunai mana xaidap
tela giminaginoa, maxuna?
14 Oxop giminagima saing ulauba. Nga murugu mana ngasina giminak taininau na
lipu kimuama bila ngasina naung.
15 Nga siangigua, maxuna? Maring ba ngalibu murungagua mana. Nabu ngabo ba
ngalibu kubolu xai na lipu teladi, bing uharungia nga baru?’ ”
16 Baing Yesu harua ba, “Bila balau teladi duwa kimuya bagula duwa mugamugan-
gia, saing teladi duwa mugamugangia bagula duwa kimuya.”

Yesu Baxanga Muli Matianoa Bagula Sok
(Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)

17 Yesu haing mala mana long sabangga Yerusalem, baing xap lipu 12 dinaxu mana
ding ganiding mala singia saing harua nadi ba,
18 “Alungu to. Tahaing Yerusalemguba, saing bagula dita Lipua Ma Rangua Urana
lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
rimadingia. Bagula dita haruangia baing bagula dahau haruangua ba dung mati.
19 Baing bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia bu didaudau, digusi, dung mati xai
balingamia. Ne kimuya mana xaidap tuwa bagula Urana iti mesa muli!”

Yems, Yon Tang Bauding Xusunganganoa
(Mak 10:35-45)

20 Kimuya Sebedi garandi Yems Yon tang bauding ma rangua Yesu xaung dingtang.
Gung king tuxundi mari maxania saing xusunga Yesu ba libu axamang tela mana.
21 Yesu xusunga ba, “Ubo ba ngalibu baru maung?”
Harua ba, “Ngabo ba unai mana garaguadi li bu tang dirung mana rubimdi
Yonggaximia, tela rung rimamo, tela rung xong, daxap yaya bila ba.”
22 Yesu bala dingtang ba, “Tang gaxabia te axusunga baru. Sanga ba tang ganung
mana xuba salakkam bila nganung mana?”
Tang dahaxuya ba, “Wane, amtam sangau.”
23 Yesu bala dingtang ba, “Maxuna, xuba nganung mana, bagula tang ganung mana
xauna. Ning lipu gaxarea rung mana rimagu rimamo kimbo xong, nga sanga ba
ngamogu te. Tegu. Tibugu xauxau kabukabuadi ba masup na moxodingdi.”
24 Baing bungina lipu 10 dinaxu mana dilungu bila ba, gamodingdi didoa mana
neng sabanganadi ba.
25 Yesu wagidi ma digugunia saing harua ba, “Ang gaxabiau, Yuda Teguamdi
yanamidingdi duwa etua manadi diti ding. Yanamidingdi dahaxi ba lipudi disu mana
haruangadinga.

26 Heku awa bila ba. Tegu. Lipu gaxarea bo ba wa sabanga liwe mang, bing wa ang
lipuxim haulingama,
27 saing lipu gaxarea bo ba wa mugamuga liwe mang, bing wa lipuxim oxata
olanggam.
28 Namua na Lipua Ma Rangua Urana ing sibuna ma bu lipudi dahauli te. Tegu. Ma
bu hauli lipudi, xaung yunga walinganoa bu gim muli lipu xumana."

Yesu Libu Lipu Maxa Haxatiang Luwadi Dibagu Muli
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

29 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana disauya long sabangga Yeriko, baing buranga
sabanga disu mana.
30 Lipu maxa haxatiang luwa dirung mua daxanga rubinia. Tang dilungu ba Yesu
ma ila bila ba, baing duwagi ba, "Toxoratamona, Xaitamoxi Debit Garanoa* ba,
usingamtam!"
31 Burangua dibili dingtang saing daharua ba, "Tang gadik!" Dibili susu, tang
dahaxi buk saing duwagi sabanga ba, "Toxoratamona, Xaitamoxi Debit Garanoa ba,
usingamtam!"
32 Yesu li mua saing wagi na dingtang ba, "Tang gabo ba ngariangtang baru?"
33 Tang dahaxuya ba, "Toxoratamona, tam gabo ba tam gabagu."
34 Yesu usinga dingtang saing ring tang maxadingdi. Hata sibuna li maxadingdi
disok xai dup, saing tang disu mana.

21

Yesu Luxu Long Sabangga Yerusalem Bila Xaitamoxi
(Mak 11:1-10; Luk 19:29-38; Yon 12:12-15)

1 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dima haxek monga mana long sabangga
Yerusalem, baing disok haxek mana longga Betpets wa Xaxagana Olip. Yesu soxi
lipuxing luwa dinaxu mana mala,
2 harua nadi ba, "Tang galuxu mana longga wa mugamugangia to. Haxek sibuna ba
aluxu, bagula abagu donki tela digoti la ba, gabu garanoa wa rubinia. Tang galubadi
saing axai dingtang ma rangua nga.
3 Nabu lipu tela libu haruanga tela mangtang, bing tang gabala ba, 'Toxoratamona
oxatana mana dingtang.' Baing bagula soxidi ma sap."
4 Axa li sok bu Urana haruanganoa aningona, harua waleu lipuxing suxunguxun-
guama Sekaraya suxungunia ba:

5 "Abala lipu Xaxagana Sayongamdi* ba,
'Bagu xaitamoxima ma ranguang.
Tatuaina, rung etua mana donki tela,
rung etua mana donki tela garanoa.' "✡

6 Yesu lipuxing luwa dinaxu mana tang dila dilibu haruanganoa.
7 Tang daxai donki gabu garanoa tang ma rangua, saing tang diting imangiding
sabangadi mahaing mana dingtang. Baing Yesu rung etua manadi.
8 Buranga sabanga duxa imangiding sabangadi daxangia bu dahatanga ba lipu
yayam sabanga, saing teladi ditaxiti xai rimandi saing duxadi daxangia.

---

* **20:30** ***Debit Garanoa***—Yaya tela mana Urana Lipuxing Mogunganama, lipua Urana mogu bagula sok mana Debit bakbaginoa. * **21:5** Mana Grik xuana, haruanga ***lipu Xaxagana Sayongamdi*** bila li: *Sayon nanuhanginoa*, ning harua saha mana Yerusalem lipuxindi. Xaxagana Sayon xaxagana long sabangga Yerusalem wa mana. ✡ **21:5** Sekaraya (Sekaraia) 9:9

9 Burangadi dimuga mana gabu burangadi disu mana ding duwagi ba,

“Taiti Urana yanoa mana Xaitamoxi Debit Garanoa ba!”

“Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba!”✡

“Taiti Urana Eta Loam Sibuna yanoa!”

10 Yesu luxu Yerusalem bila ba, baing long sabangga ba lipuxing longgalo dihixi mana, saing duxusunga ba, “Lipua li gaxarea?”
11 Baing burangua dahaxuya ba, “Lipua li Yesu, Urana lipuxing suxunguxunguam ma mana Nasaret wa titia Galili.”

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Mak 11:15-18; Luk 19:45-47; Yon 2:13-16)

12 Yesu luxu Urana Numang yabania saing suka lipuadi digim disina axamandi mana sianga† maluxu Urana Numania masokkuba. Matuxuya lipu siang hakhaxuyanganamdi kabukabudingdi xaung lipu gumak sinaikkamdi kabukabuding rungingamdi.
13 Harua nadi ba, “Aisaya bung Urana Xuania ba Urana harua ba, ‘Numagua bagula duxu ba numa sabungam,’✡ ne ang gaxugia mala bila ‘guha tela lipu hanaunggamdi dihisa maluxu mana!’✡”
14 Lipu maxa haxatiandi xaung lipu kidingdi didoa dima rangua Yesu Urana Numania, saing hamaringiadi.
15 Ne lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi dibagu axamang haringing xaidi libudi, saing dilungu garadi duwagi Urana Numang yabania ba, “Taiti Urana yanoa mana Xaitamoxi Debit Garanoa ba.” Binabu gamodingdi didoa mana.
16 Saking duxusunga Yesu ba, “Ai, ulungu garadi li haruangadinga?”
Yesu haxuya ba, “Wane, ngalungu baing. Ne, bola atiti Urana Xuanoa te? Haruanga li wa mana Olaidi, lipu buningam harua na Urana ba:

“‘Utubatuba garadi xaung gara kambagindi ba
disina yaya naung.’✡”

17 Baing sauyadi saing sok long sabangga mala, ila longga Betani, saing kinu la ba.

Xaiya Pik Mutuxu Ba
(Mak 11:12-14,20-24)

18 Buraraging sibuna Yesu haxa mala long sabangga muli, baing gesagina.
19 Bagu xai xangingam tela duxu ba pik daxanga rubinia. Ila haxek mana bu sai mana marandi, ne bagu londi ding ganiding duwa. Baing harua na xaiya ba, “Sanga ba ua muli te!” Baing hata sibuna li xaiya ba mutuxu.
20 Lipudi dinaxu mana dibagu, baing dihixi mana. Duxusunga ba, “Xaiya pik mutuxu sap buk baru?”
21 Yesu baladi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, nabu ang hatumingaim haringing sibuna, hatumingaim luwa te, bing sanga ba alibu taininau bila ngalibu mana xaiya pikka li. Baing bagula adali axa na bila aharua na bimbia li ba, ‘Umesa, utinggung mari tegia,’ baing bagula sok.

✡ **21:9** Olaidi (Buk Song) 118:26 † **21:12** ***lipuadi digim disina axamandi***—Lipuadi ba daxap asaxadi xaung mangdi ma maluxu Urana Numang yabania bu disinadi na lipudi dibo ba digimdi bu dahananiadi mana Urana.
✡ **21:13** Aisaya (Aisaia) 56:7 ✡ **21:13** Yeremaya (Jeremaia) 7:11 ✡ **21:16** Olaidi (Buk Song) 8:2

22 Nabu ahatum haringina saing asabu, bing baraxing baraxinta axusunga mana,
bagula axap.”

Gaxarea Sina Haringinga Na Yesu?
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Yesu luxu Urana Numang yabania saing ungguti tubatuba lipudi. Baing lipu
hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu haringindi dima rangua saing duxusunga
ba, “Oxop yaya ba rangua gaxarea bu ulibu axadi bagudi li? Gaxarea mogung ba
ulibudi?”
24 Yesu haxuya ba, “Bagula ngaxusungang xusunganga tela to. Nabu abaxanga
nanga, bing bagula ngabaxanga ngaxap yaya ba rangua gaxarea bu ngalibu axadi
bagudi li.
25 Tauna, bungina Yon sugua lipudi—Gaxarea sina yaya na bu libu? Urana kimbo
lipudi?”
Dahangixaya liwe mading ba, “Nabu taharua ba, ‘Urana sina,’ bing bagula xusunga
kira ba, ‘Ne baruta ahatum haringina mana Yon te?’
26 Ne nabu taharua ba, ‘Lipudi disina,’ bing tamaxuwa lipudi bagula dahanggalan-
gia kira, namua na dahatum ba Yon ba Urana lipuxing suxunguxunguam tela.”
27 Baing ina naga, dahaxuya ba, “Am gaxabia te.”
Baing Yesu haxuya ba, “Tauna, nga xauna, bagula ngabalang te ba gaxarea sina
yaya nanga bu ngalibu axadi bagudi li.

Haruanga Babuna Mana Lipu Tela Garang Lup Luwa

28 “Ahatumia baru? Lipu tela garang lup luwa. Ila rangua sabangua saing harua
ba, ‘Garagua, hatata ula uwaxata wain umangania.’
29 “Haxuya ba, ‘Tegu. Hauxagu.’ Ne kimuya xugia hatuminganoa saing ila.
30 “Baing tibuding ila rangua kixinginoa saing harua maxang taininau. Haxuya ba,
‘Wane tibugu.’ Ne ila teke.
31 “Luwa baruamta libu tibuding murunganoa?”
Dahaxuya ba, “Mugamugangama.”
Baing Yesu baxanga namuxinoa ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu takis
xabinganamdi xaung haing daxangamdi diluxu Urana Yonggaxinia muga mang.
32 Namua na Lipu Suguangama Yon ma ranguang bu hatanga nang kubolu
maringina daxanganoa, ne ahatum haringina mana te. Ning lipu takis xabinganamdi
xaung haing daxangamdi dahatum haringina. Baing abagu axa ba sok, ne axugia
hatumingaimdi te, ahatum haringina mana te.

Haruanga Babuna Mana Lipudi Duwaxata Wain Umangania
(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

33 “Alungu haruanga babung tela muli to. Titi moxong tela xuma wain umangang
tela. Tongtongia gamgaminga taxiya, saba wain marang ruhangam yabana mari
siangia, saing tongtongia xahi wasangam maxaxayam tela. Saking sina na lipu
umangamdi, duwaxata bu daxap marang hataindi nading, saing ing sibuna ila haxa
mauli hasoya.
34 Bunging moyangama sok, baing soxi lipuxing haulingamdi mala rangua lipu
umanga wasanganamdi bu daxap wain marang hataindi ranguadi.
35 “Ne lipu umanga wasanganamdi dituxu lipuxing haulingamdi, ditaha tela, dung
tela mati, saing daxatu tela siangia.
36 Baing kimuya soxi lipu haulingam teladi muli nadi, titingadinga dali mugamu-
gangamdi soxidi mala, saing dilibu kubolu taininau manadi.
37 Kimu sibuna, soxi garanoa mala ranguadi. Hatum ba, ‘Bagula dilungu garagu
haruanganoa.’

38 “Ning bungina lipu umanga wasanganamdi dibagu garanoa, daharua nading ba,
‘Moxona garanoa lo. Kimuya bagula xap tibuna xalingindi. Tala taung mati, bing
xalingindi bagula dima rimaria.’
39 Binabu dituxu diting mala sangua umangua saing dung mati.
40 “Tauna, ahatum baru? Bungina wain umangang moxonoa ma, bagula ria lipu
umanga wasanganamgadi ba baru?”
41 Lipu yayamdi dahaxuya ba, “Bagula hanggalangia lipu dianadi ba sibuna laing
dimati, saing ta umangua lipu wasanganam teladi rimadingia, saing mana bunging
moyangama bagula disina hataina na ina sap.”
42 Baing Yesu xusungadi ba, “Haruanga li wa Urana Xuania, atiti ba ne baruta
ahatumia te? Harua ba,

“‘Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.
Toxoratamona libu axa baguli sok,
saing am gabagu, xai sibuna maxamamia.’✡

43 “Binabu ngabalang ba Urana bagula unia Yonggaxinoa sangua rimaimdi saing
sina na bakbak tela bagula daxap aningonoa masok.
44 Lipu gaxarea xungdi mari mana siangga li bagula duxurutiti, saing lipu gaxarea
siangga li xung mari manadi, bagula dimunanggi.”
45 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi dilungu Yesu haruangang
babundi, baing daxabia ba su haruangadi ba nadi.
46 Disai daxanga bu dituxu, ning dimaxuwa mana burangua, namua na lipudi
dahatum ba Yesu Urana lipuxing suxunguxunguam tela.

22

Haruanga Babuna Mana Taunga Yaungam Sabanga
(Luk 14:16-24)

1 Yesu baladi haruanga babung teladi muli. Harua ba,
2 “Long Xaiya Yonggaxinoa bila li. Xaitamoxi tela xauxau taunga yaungam sabanga
mana garang luba.
3 Xauxau masup, baing soxi lipuxing oxatamdi mala rangua lipuadi xusungadi ba
dima ba, bu duwagidi ma. Ne hauxading!
4 “Baing soxi lipu oxatam teladi muli mala bu dibaladi ba, ‘Taunga xauxau masup
ba. Bapalodi xaung kau dungmanangandi ditutudi masup, axadi daxauxau ba. Ama
yaunga taungania.’
5 “Ne lipudi xusungadi ba dima ba, dahatumia te saing dila dituxu ding oxatadingdi.
Tela ila umangia, tela ila mana sianging oxatanoa.
6 Teladi dituxu uleginamdi, dilibu doa manadi saing dungdi mati.
7 Xaitamoxi atin disala haringina, saing soxi lipuxing haungingamdi mala bu
dahanggalangia lipu ungingamgadi ba xaung bu ditung yabadinga.
8 “Baing bala lipuxing oxatamdi ba, ‘Yaunga taunganoa xauxau ba, ne lipudi
ngaxusungadi ba dima ba, ding lipu xaidi te ba dima.
9 Ala mana daxanga soking longgalo, saing axusunga lipu gaxarea abagudi ba dima
yaunga taungania.’
10 Binabu lipu oxatamdi dila mana daxangadi saing daxap lipu gaxarea dibagudi,
lipu xaidi xaung lipu diandi, saing dima dirung numa xangingamia saing baxagi
sibuna.

✡ **21:42** Olaidi (Buk Song) 118:22-23

11 “Ne bungina xaitamoxi luxu ma bu bagu lipudi, bagu lipu tela sau yauyaunga
yaungam te bila lipudi disau xaidap yaungamia.
12 Xusunga ba, ‘Riagu, usau yauyaunga yaungamdi te. Uluxu ma baru?’ Ne lipua
ba haruangan te.
13 “Baing xaitamoxi bala lipu taunga oxatanamdi ba, ‘Agoxi kindi rimandi,
saing ating mala sabasabia, labiania, longga lipudi ditang haringina saing digaxu
waidingdi.’”
14 Baing Yesu harua ba, “Alungu to. Urana wagi lipu xumana, ne mogu taining
tainina ing ganina ba diluxu ma.”

Xusunganga Mana Digim Gabman Takisindi
(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)

15 Baing Parisidi dila digugunia bu dahau hatumingua ba dilibu Yesu harua
haruanga tela sanga ba disu haruanga mana.
16 Disoxi lipuxidingdi dinaxu manadi digabu Herot bakbaging teladi mala bu
digugunia rangua. Daharua ba, “Lipu Tubatubaingam, am gaxabia ba ung lipu
haruanga maxunama. Utubatuba Urana daxanganoa xaung haruanga maxuna, saing
uhatum xumana mana lipudi hatumingadinga te. Ulibu hasusu mana lipu longgalo,
heku lipu yayamdi kimbo lipu yaya teguamdi.
17 Tauna, ubaxanga nam. Maring mana tagim takis mala na Sisa,* kimbo doa?
Uhatum baru?”
18 Ne Yesu xabia hatumingading diana saing harua ba, “Ang lipu manang luwadi!
Baruta atuba ba atuxu murak manga?
19 Ahatanga siang mukiring tela nanga agim mala na Sisa.” Daxap Rom siang
mukiring tela ma,
20 baing xusungadi ba, “Gaxarea babunoa li? Gaxarea yanoa wa mana?”
21 Dahaxuya ba, “Sisa naga.”
Baing harua nadi ba, “Tauna, axadi Sisa iniadi, asinadi na Sisa, saing axadi Urana
iniadi, asinadi na Urana.”
22 Dilungu haruanga baguba, baing dihixi mana. Baing disauya dilauba.

Xusunganga Mana Lipuadi Dimati Dimesa Muli
(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 Mana xaidapka baguba gugunianga Sadyusi† telamdi dima rangua Yesu bu
duxusunga mana axamang tela. Ding dahatiam mana lipudi bagula dimesa muli.
24 Daharua ba, “Lipu Tubatubaingam, Moses bung Urana Xuania ba, ‘Nabu lipu
tela mati garang tate, bing kixinginoa bagula yau sabanganoa tabinoa bu tang daxap
garadi masok, saking sabanganoa bakbagindi bagula disup te.’‡
25 Tauna, bunging tela neng sabangang 7 duwa liwe mam. Mugamugangama yau
saing mati garang tate, binabu kixinginoa yau tabinoa.
26 Luwa xaung hiliadinga kubolu taininau, ila ila laing disup.
27 Baing ina naga, hainga mati.
28 Tauna, kimuya, bungina lipudi dimesa muli, bing haingga ba bagula wa gaxarea
haininoa sibuna? Namua na 7 ding diyau ba.”
29 Yesu haxuya ba, “Hatumingaimdi didoa, namua na axabia Urana Xuanoa te
xaung haringinganoa.
30 Bungina lipudi dimesa muli, bagula lup haing diyau ding te. Bila balau bagula
duwa bila Urana uleginamdi duwa long xaiya.

---

* **22:17** ***Sisa*** yaya tela mana xaitamoxi sabanga Rom dingia. Wa etua mana xaitamoxidi. † **22:23** ***Sadyusi*** bing Yuda sabungading sabungam tela, xan tela mana Parisidi. ‡ **22:24** Ubagu Hanaunaunga (Lo) 25:5-6.

31 Ne mana haruangua mana lipudi dimesa muli—ngabo ba ngaxusungang to. Atiti
Urana Xuanoa harua mana axa ba, ne baruta ahatumia te? Kimu sibuna mana
mugangaradi Ebraham, Aisak xaung Yekop tung dimati ba, Urana harua ba,
32 'Ngawa Urana mana Ebraham, Urana mana Aisak, xaung Urana mana Yekop.'✡§
Binabu ina Urana mana lipu matiandi te. Tegu. Ina Urana mana lipu gamatandi."
33 Burangadi dilungu haruanganoa, baing dihixi mana tubatubainganoa.

Urana Hanaunaungang Mugamugangam
(Mak 12:28-31)

34 Bungina Parisidi dilungu ba Yesu libu Sadyusidi dimumguti, bing digugunia bu
dituba muli.
35 Dingia tela xabia hanaunaungua xai sibuna. Baing tuba Yesu mana xusunganga
baguli:
36 "Lipu Tubatubaingam, hanaunaunga Urana sina na Moses baruamta muga-
muga?"
37 Yesu haxuya ba, "'Bing ung murum sibuna mana Toxoratamona, Urana ungia,
mana gamom longgalo xaung lum longgalo xaung hatumingam longgalo.'✡
38 Hanaunaunga baguli sabanga, xaung mugamugangam sibuna.
39 Baing luwa bing bila mugamugangama: 'Bing ung murum sibuna mana riam
longgalo bila ung murum sibuna maung.'✡
40 Hanaunaunga luwa li bing namuxina mana hanaunaunga longgalo Moses bung
xaung mana haruanga longgalo Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung."

Gaxarea Garanoa Kristo?
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Parisidi diguguniauyu taxiya Yesu, baing xusungadi ba,
42 "Ahatum baru mana Urana Lipuxing Mogunganama? Gaxarea garanoa?"
Dahaxuya ba, "Xaitamoxi Debit Garanoa."
43 Harua nadi ba, "Tauna, baruta Urana Aningonoa sina hatuminga na Debit, saing
Debit uxu lipua ba 'Toxoratamona'? Namua na Debit harua ba,

44 "'Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:
"Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
laing ngata bixuamdi
hawa maung."'✡

45 Nabu Debit uxu ba 'Toxoratamona,' bing ina wa Debit garanoa xauna baru?"
46 Dingia tela sanga ba haxuya Yesu haruanganoa te. Baing kimuya mana bungina
baguba, lipu longgalo dimaxuwa mana dituba mana xusunganga tela muli.

23

Yesu Harua Haringina Na Yanamdi
(Mak 12:38-39; Luk 13:34-35, 20:45-46)

1 Kimuya Yesu harua na burangadi xaung lipuxindi dinaxu mana ba,
2 "Lipu hanaunaunga tubatubainganamdi xaung Parisidi ding lipu yayamdi bu
dibaxanga hanaunaunga Urana sina na Moses namuxinoa.
3 Binabu alungu asu mana haruangadinga. Ne kubolua dilibudi, labu asu manadiu
tai. Tegu. Namua na disu mana ding haruangadinga te.

✡ **22:32** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6 § **22:32** ***Ebraham, Aisak, Yekop*** tung dimati mugau sibuna mana bungina Moses bung haruanga baguba, binabu mana Yesu haruanganoa hatanga ba tung aningodingdi duwauyu Urana maxania. ✡ **22:37** Hanaunaunga (Lo) 6:5 ✡ **22:39** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18 ✡ **22:44** Olaidi (Buk Song) 110:1

4 Bila dibibi axamang mauxangang sibundi, ditadi etua mana lipudi yaxudingdi bu
doxoxi, ne dahaulidi monga te. Hauxading.
5 “Kubolu longgalo dilibudi, dilibudi bu lipudi dibagudi. Digoxi raxu sabungam
sabangadi toxodingia rimadingia, saing digoxi waxu maxaxayadi mana imangiding
sihindi bu lipudi dahatum ba disu mana Urana maringina.
6 Ding muruding buk mana dirung mana kabukabu yayamdi mana taungadi xaung
mana dirung mana kabukabu mugamugangamdi mana sabunga numandi.
7 Muruding buk mana lipudi ditidi daharua xaidap xai nadi mana nawa yabandi
xaung mana duxudi ba ‘Lipu Tubatubaikkam.’
8 “Ne labu anai mana lipu tela uxuang ba ‘Lipu Yayamgu’ tai, namua na ang lipuxim
yayam taininau ing ganina, saing ang longgalo awa hasusu bila riaim riaim.
9 Baing labu auxu lipu titiam tela ba ‘Tibuimgu’ tai, namua na Urana wa long xaiya
ing ganina ang Tibuim.
10 Baing labu anai mana lipu tela uxuang ba ‘Lipu Tubatubaikkamgu’ tai, namua
na ang lipuxim tubatubaikkam taininau, ina Urana Lipuxing Mogunganama.
11 Lipuxim yayama bing wa lipuxim haulingam.
12 Urana bagula tatua lipu gaxarea diti yadingdi, saing bagula sina yaya na lipu
gaxarea ditatua ding.
13-14 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu
manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Asoxauti Long Xaiya Yonggaxing
xaluxinoa mana lipudi ramramodinga. Ang sibuim aluxu te, saing asoxauti teladi
ba diluxu xauna.*
15 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu
manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Namua na ahaxahaxa mauli titia tegia
bu alibu lipu taininau ing ganina hatum haringina mana tubatubaingaima. Saking
bungina xugia ma rangua hatumingaima, alibu sok long salakkam lipuxing sibuna,
alibu dali sibuna ang kuboluim diandi!
16 “Laku, namua na ang bila lipu maxa haxatiandi atuba ba axai lipudi mala!
Mauxanganoa xapkang yu! Aharua ba, ‘Nabu lipu tela haringia haruanganoa xaung
Urana Numanoa, bing axamang olang. Ne nabu haringia haruanganoa xaung gol wa
Urana Numania, bing su mana haruanganoa.’
17 Ang lipu maxa haxatiang kakahandi! Baraxinta mugamuga Urana maxania? Gol
wa Urana Numania, kimbo Urana Numanoa sina yaya na gol ba? Urana Numanoa
baing!
18 Haruanga tela muli aharua ba, ‘Nabu lipu tela haringia haruanganoa xaung
kabukabu hananiangam, bing axamang olang. Ne nabu haringia haruanganoa xaung
hananiangua wa etua mana, bing su mana haruanganoa.’
19 Ang lipu maxa haxatiandi! Baraxinta mugamuga Urana maxania? Hananiangua,
kimbo kabukabu hananiangam sina yaya na hananiangua ba? Kabukabu hanani-
angama baing!
20 Bungina lipu tela haringia haruanganoa xaung kabukabu hananiangamga ba, ina
haringia haruanganoa xaung kabukabua xaung axamang longgalo duwa etua mana.
21 Baing lipu gaxarea haringia haruanganoa xaung Urana Numanoa ba, ina haringia
haruanganoa xaung Urana Numanoa xaung Lipua wa maluxu mana.
22 Baing lipu gaxarea haringia haruanganoa xaung long xaiya ba, ina haringia
haruanganoa xaung Urana xaitamoxi kabukabung rungingama, xaung Lipua rung
mana kabukabua ba.

---

* **23:13-14** Buninga teladi daharua ba *…xauna.* 14 *Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Alanglangua tapdi bu ahanai xalingidingdi, xaung asabu maxaxaya bu asok xai lipudi maxadingia. Binabu bagula axap salak sabanga.*

23 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu
manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Asina hataina 10 mana axamang
kaxukang sibundi duwa umangaimia. Ne ahalingalinga axamang hanaunaungam
sabangadi—suxuyanga maringina, usinganga xaung hatuminga haringina. Maring
bing asina hataina 10, wane, ne labu ahalingalinga axamang hanaunaungam
sabangadiu tai.
24 Ang bila lipu maxa haxatiandi atuba ba axai lipudi mala! Kubolua alibu
bungina ahatumia axamang kaxukandi ne ahalingalinga axamang sabangadi bila ata
hunghung ba soxauti nimnim tela nanggolia bu angaru te, ning angaru kamel tela
xaung langga ba!
25 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu
manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Kubolua alibu bila adamia xuba mina
ubudingdi, ne ludingia dibaxagi mana axadi axapdi mana kubolu samoyana xaung
ati haringina.
26 Ang Parisi maxa haxatiandi! Muga bing adamia ludingdi, baing ubudingdi bagula
sigixinga xauna.
27 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu
manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Ang bila guhia gobagobadi disami
usamana. Ding gumangiding sabasabia, ne ludingia dibaxagi mana matia tuandi
xaung axamang musunamdi.
28 Bila balau, sanggaimia lipudi dibaguang bila lipu maringindi, ne luimia abaxagi
mana mana luwa xaung kubolua adali hanaunaungua.
29 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu
manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Atongtongia guha gobagoba
gumangindi mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi mugangaimdi dungdi mati ba,
saing ayauyau lipu maringindi gobagobadingdi.
30 Saking aharua ba, ‘Nabu tawa bungina mugangaradi, bing tagugudi taung Urana
lipuxing suxunguxunguamdi te.’
31 Ne bungina aharua bila ba, asu haruanga nang sibuim ba ang naga awa
mugangaimdi dung Urana lipuxing suxunguxunguamdi ba garadingdi.
32 Tauna alauba, asahi kubolu diandi mugangaimdi dungguti ba!
33 “Ang moxadi! Ang moxa diang garandi! Bagula agiti mala sangua suxuyangua
soxi lipudi mari long salakkamia baru?
34 Binabu alungu to. Bagula ngasoxi Urana lipuxing suxunguxunguamdi xaung
lipu xabianga maringindi xaung lipu tubatubaingamdi mala ranguang. Teladi bagula
aungdi mati xai balingamia. Teladi bagula agusidi mana sabungaim numandi, axudi
mala mana long sabangadi taining tainina, asina salaga nadi.
35 Baing ina naga, lipu maringing longgalo sibidingdi bagula duwa rimaimia—
ungguti mana dung lipu maringina Ebal,† ma ma laing Barakaya garanoa Sekaraya‡
ina awa haruangia mana, dung liwe mana kabukabu hananiangam xaung Urana
Numang luna.
36 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu hatatamdi bagula duwa haruangia mana ding
longgalo sibidingdi.
37 “O Yerusalem, Yerusalem, ang gaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi mati,
saing lipudi Urana soxidi nang axatudi siangia mati. Bunging xumang sibuna
ngabo ba ngagugunia lipuximdi, bila muxaxu hagaxana gugunia garandi hawa mana
banggitongindi, ne hauxaim!

---

† **23:35** ***Ebal***—Lipu mugamugangam mati lipu rimania. Ubagu Unggutinga (Stat) 4:8. ‡ **23:35** ***Sekaraya***—Lipu kimuam lipudi dung mati mana Urana Xuang Mugamugangama. Ubagu 2 Naxuyanga (2 Stori) 24:20-21.

38 Bagu Urana yunga yabaima saing xola.
39 Namua na ngabalang ba, bagula abagu nga muli te, laing xaidaba aharua ba,
'Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba.'✡"

24

Yesu Baxanga Urana Numanoa Bagula Doa
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yesu sauya Urana Numang yabania saing haxa mala, baing lipuxindi dinaxu mana
dima rangua. Dibo ba dahatanga Urana Numang numandi na.
2 Ne xusungadi ba, "Abagu numadi ba? Maxung sibuna ngabalang ba, xaidaba ma
yu bungina siang tela bagula wa etua mana rianoa te. Tegu. Bagula ding longgalo
disup mari."

Mauxangandi Xaung Salakdi Bagula Disok
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

3 Kimuya, Yesu rung Xaxagania Olip. Lipudi dinaxu mana ding ganiding dima
rangua, saing daharua ba, "Ubaxanga nam, bungintabi bagula axadi bagudi li disok?
Baing baraxinta bagula sok muga bu hatanga malingama bo ba sokkuba, xaung bu
hatanga xaidap subinganoa bo ba mauba?"
4 Yesu haxuya ba, "Amaxania, nam lipu tela langlanguang.
5 Namua na xumana bagula dima dilangua daxap yagua saing bagula daharua ba,
'Nga Urana Lipuxing Mogunganama baing.' Bagula dituxu murak mana lipu xumana.
6 Bagula alungu haruanga mana haungingadi duwa haxek, duwa hasoya, ne
amaxania—labu ahixi manadiu tai. Axadi na bila ba bagula disok to, ne subinganoa
sok teguyu.
7 Numanumadi bagula dimesa dahaunggana ding, saing yonggadi bagula dilibu
taininau. Gesak sabangadi xaung noxiga sabangadi bagula disok long xangxana.
8 Ne axadi bagudi li unggutingua ing ganina, bila bungina haing tela ungguti
xunumia salak hayauxingamdi.
9 "Baing bagula dituxuang, disina salaga nang, xaung dunggang mati. Bagula
numanumadi hauxading sibuna mang namua na anaxu manga.
10 Mana bungina baguba, xumana bagula diyamu mana dahatum haringina manga,
saing bagula dita riadingdi bixuadingdi rimadingia saing bagula hauxading sibuna
mana ding.
11 Lipudi dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi bagula dimesa, saing
bagula dituxu murak mana lipu xumana.
12 Kubolu diana bagula tubu, binabu lipu xumana murungadinga bagula mati.
13 Ne lipu gaxarea dili haringina laing matiading xaidabidingdi, Urana bagula xapdi
muli.
14 Baing ulek xaiya li mana Long Xaiya Yonggaxinoa, lipudi bagula dibaxanga
titi hataing longgalo bu numanuma longgalo dilungu ba. Baing ina naga, xaidap
subinganoa bagula ma.

Bunging Diang Sibuna Bagula Sok
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)

15 "Ne muga mana titia sup, bagula abagu 'axamang maxuwangam hanggalan-
giangam'✡ li mua long bilingamia maluxu Urana Numania—axamana ba Urana
lipuxing suxunguxunguama Danyel harua mana." (Lipu gaxarea dititi haruanga
baguli bing dahatumia haruanga li xai!)
16 "Baing lipudi duwa titia Yudia bing diluki mala bimbia.

✡ **23:39** Olaidi (Buk Song) 118:26 ✡ **24:15** Danyel (Daniel) 9:27, 11:31, 12:11

17 Lipudi duwa numa ubunia, labu diri numia digam xalingiding teladiu tai.
18 Lipudi duwa umangia, labu digoxoya numia bu daxap imangiding sabangadiu tai.
19 Baing usinganga buk mana haingdi gamoding xaung hainggadi disina sua na garadingdi mana bungina baguba!
20 Asabu ba gitingaima sanga ba sok bunging kuyama kimbo Xaidap Yaguangam te.
21 Namua na salaga mana bungina baguba bagula dali salaga mana bunging longgalo, ungguti mana Urana tongtongia axamandi laing hatata, saing kimuya mauxangana bila bagula hasusu muli te.
22 Ne bungina baguba, nabu Urana raxapkuti te, bing lipu longgalo bagula disup. Ne mana namua hatumia lipuadi ina mogudi ba ing ganina, ina bagula raxapkuti.
23 "Baing mana bungina baguba, nabu lipu tela harua nang ba, 'Abagu, alali Urana Lipuxing Mogunganama!', kimbo lipu tela harua ba, 'Abagu, la lo!', bing labu ahatum haringina manau tai.
24 Namua na lipudi bagula dima dilangua ba ding Urana Lipuxing Mogunganama kimbo dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Bagula disok dilibu axamang haringing sibung xangxana bu dilanglangua lipudi. Bagula dituba ba dibagu nabu sanga ba dilanglangua lipuadi Urana mogudi ba xauna.
25 Alungu. Ngabaxanga alali nang muga bu amaxania.
26 "Baing ina naga, nabu lipu tela balang ba, 'Abagu, wa long xoliania,' bing labu asok malau tai. Baing nabu balang ba, 'Wa la li, hisa numa lunia,' bing labu ahatum haringina manau tai!
27 Ahatumia. Bungina abagu bilikbiliga, ralanoa su sabalung subingang longgalo, ungguti karagia ila yuwaxia. Bila balau, Lipua Ma Rangua Urana malinganoa, bagula lipu longgalo dibagu daxabia.
28 Nabu matia tela wa mana long tela, bagula matikomkomdi digugunia la ba.

Lipua Ma Rangua Urana Malinganoa
(Mak 13:24-27; Luk 21:25-28)

29 "Haxek sibuna kimuya mana bunging salakkamga ba,

"'xaidaba bagula laba,
saing sobaga bagula sina te,
hatungdi bagula xungdi mari sangua sabalunoa,
saing axamang haringindi duwa sabalunia bagula dilulu.'✡

30 "Baing ina naga, bagula lipudi dibagu axamang tela sabalunia hatanga ba Lipua Ma Rangua Urana ma, saing numanuma titiamdi bagula dahatangitangi. Bagula dibagu Lipua Ma Rangua Urana ma mana mugap sabalunamdi xaung haringinganoa xaung ralang sabanga.
31 Baing toxi bagula sau sabanga, saing bagula soxi Urana uleginamdi mala hataing hataina, bu digugunia lipuadi ina mogudi ba mana titi subingang tela mala subingang tela.

Abagu Xaidi Kuboludinga Saing Axap Xabianga Mana
(Mak 13:28-31; Luk 21:29-33)

32 "Abagu xaiya pik* saing axap xabianga mana: Bungina rimandi digamata saing lona, axabia ba gesaga sokkuba.
33 Bila balau, bungina abagu axadi bagudi li disok, axabia ba xaidaba wa haxek ba, wa xaluya baing.

✡ **24:29** Aisaya (Aisaia) 13:10, 34:4 * **24:32** ***xaiya pik***—Kubolunoa bila xaiya dom.

34 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula lipu hatatamdi disup teguyu, laing axadi
bagudi li disok to.
35 Sabaluna xaung titi bagula disup, ne xuagu marandi sanga ba disup te.

Bungina Toxoratamona Malinganoa Lipudi Daxabia Te
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-30,34-35)

36 "Ne lipu tela xabia xaidaba xaung xaidap maxanoa te mana axadi bagudi li
bagula disok. Urana uleginamdi daxabia te. Urana Garanoa xauna, ina xabia te.
Tibugu ing ganina xabiau.
37 Lipua Ma Rangua Urana malinganoa bagula wa bila Noa xaidabinoa.
38 Muga mana langa si sabanga, lipudi daxang, dinung, diyau ding laing xaidapka
Noa luxu wagia ba.
39 Lipudi daxabia baraxinta bagula sok te, laing langa si saing xapdi mala. Bagula
wa bila ba bungina Lipua Ma Rangua Urana ma.
40 Lipu luwa bagula duwa umangia. Tela bagula daxap, ne tela bagula diyunga.
41 Haing luwa bagula dahamunanggia wit marandi siangia. Tela bagula daxap, ne
tela bagula diyunga.
42 "Binabu amaxania, namua na axabia xaidaba te Toxoratamona angia bagula ma.
43 Ne ahatumia: Nabu numa moxonoa xabia muga xaidap maxanoa lipu
hanaunggama bagula ma, bing sanga ba maxania saing yunga numanoa te bu hanai.
44 Binabu ang xauna bing axauxau bungingbunginalo, namua na Lipua Ma Rangua
Urana bagula ma bungina ahagaxa ba bagula ma te.
45 "Lipu oxatam xabiangang xai xaung tuxu oxatang longgalo xai, lipua na bila
baru? Ahatumia. Bila lipua numa moxonoa mogu ba ulia lipuxing haulingamdi
angiadinga mana bungina mogu ba.
46 Nabu lipu oxatamga ba tuxu oxatanoa bungina moxonoa goxoya ma, bing numa
moxonoa bagula yaha sibuna mana.
47 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula mogu ba wasa mana xalinging longgalo.
48 Ne nabu lipu oxatamga ba lipu diana, saing balaina ba, 'Lipuxigua haringina
bagula goxoya ma sap te.'
49 Baing ungguti taha riang haulingamdi, saing xang nung xaung lipudi dinung lang
haringina buk.
50 Numa moxonoa bagula goxoya ma mana xaidap tela lipu oxatama hagaxa te
xaung xaidap maxanoa xabia te.
51 Numa moxonoa bagula hanggalangia lipuxing oxatama saing ta mana longga lipu
manang luwamdi duwa, longga ba lipudi ditang haringina saing digaxu waidingdi.

25

Haruanga Babuna Mana Haing Nanung 10

1 "Mana bungina baguba Long Xaiya Yonggaxinoa bagula bila haing nanung 10
daxap nagungidingdi, saing disok mala bu digugunia lipu tela ma bu yau haing tela.
2 Luwadi luwadi hiliadinga hatumingadingdi dimaring te, saing luwadi luwadi
hiliadinga hatumingadingdi daxai.
3 Haing nanung kakahandi dirai nagungidingdi, ne daxap guxenga teladi muli mala
te.
4 Ne luwadi luwadi hiliadinga hatumingadingdi daxai ba, duxu guxenga tela mana
nanggoladingdi, diraidi mala xaung nagungidingdi.
5 Ne lipu yaunga haunama ma sap te, binabu maxadingdi dikinu saing dikinu.
6 "Yambong lia dilungu lipu tela wagi ba, 'Ai! Lipu yaunga haunama ma! Ama to,
agugunia!'

7 “Baing haing nanunadi ba dimesa dahamaringia nagungidingdi.
8 Haing kakahandi daharua na adi hatumingadingdi daxai ba, ‘Si! Nagungimamdi
dibo ba dimatiuba. Auliam guxengaim teladi.’
9 “Ne dahaxuya ba, ‘Tegu. Amiadi bagula sanga mana kira longgalo te. Ala rangua
lipu sinaikkamdi, bu agim teladi nang.’
10 “Ne bungina dahaxa mala bu digim guxenga, lipu yaunga haunama sok baing.
Haing nanunadi daxauxau masup diluxu rangua mana yaunga taunganoa, saing
lipudi diriba xalua.
11 “Kimuya, haing nanung teladi digoxoya ma, saing dili sabasabia duwagi ba, ‘Lipu
Sabanga! Lipu Sabanga! Uxaxa xalua mam!’
12 “Ne haxuya ba, ‘Maxung sibuna ngabalang ba, ngaxabiang te.’ ”
13 Baing Yesu sahi haruanganoa ba, “Binabu ang xauna, bing amaxania! Namua
na axabia xaidaba xaung xaidap maxanoa te Lipua Ma Rangua Urana bagula goxoya
ma.

Haruanga Babuna Mana Lipu Oxatamdi Daxap Sianga (Luk 19:12-27)

14 “Tela muli baing. Mana bungina baguba Long Xaiya Yonggaxinoa bagula wa bila
li. Lipu tela bo ba ila mana long hasoyam tela. Wagi lipuxing oxatamdi ma saing ta
xalingindi rimadingia bu duwasa manadi.
15 Sina tanga gol luwadi luwadi hiliadinga na tela, tanga gol luwa na tela, saing tela
sina tanga gol taininau na. Sina na taining tainina sanga mana ding xabiangading
wasanganamdi. Sup, baing ilauba.
16 “Lipu oxatama xap tanga gol luwadi luwadi hiliadinga ungguti sap ba tuxu oxata
sianggama, saing xibuadi, baing disok tanga gol luwadi luwadi hiliadinga muli.
17 Bila balau, lipua xap tanga gol luwa xibuadi, baing disok luwa muli.
18 Ne lipu oxatama xap tanga gol taininau ila ki bangguma saing yameng lipuxing
haringina siangindi.
19 “Bunging maxaxaya sup, baing lipu oxatamdi lipuxiding haringina goxoya ma.
Wagidi ma bu lungu diraxata mana siangindi.
20 Lipua xap tanga gol luwadi luwadi hiliadinga xapdi ma xaung luwadi luwadi
hiliadinga muli. Harua ba, ‘Lipu sabanga, usina tanga gol luwadi luwadi hiliadinga
nanga bu ngawasa manadi. Ubagu, ngaxap luwadi luwadi hiliadinga muli ba.’
21 “Lipuxing haringina haxuya ba, ‘Xai sibuna! Ung lipu oxatam xai, utuxu oxatama
xai! Uwasa xai mana axamang kaxukandi, binabu bagula ngataung etua mana
axamang xumana. Uma tayaha xauna!’
22 “Lipua xap tanga gol luwa ma xauna, saing harua ba, ‘Lipu sabanga, usina tanga
gol luwa nanga bu ngawasa manadi. Ubagu, ngaxap luwa muli ba.’
23 “Lipuxing haringina haxuya ba, ‘Xai sibuna! Ung lipu oxatam xai, utuxu oxatama
xai! Uwasa xai mana axamang kaxukandi, binabu bagula ngataung etua mana
axamang xumana. Uma tayaha xauna!’
24 “Baing ina naga, lipua xap tanga gol taininau ma. Harua ba, ‘Lipu sabanga,
ngaxabia ba ung lipu yabina. Oxop xalaxaladi lipu teladi duwaxata manadi. Oxop
angingadi lipu teladi duxumadi.
25 Ngamaxuwa maung, binabu ngala ngayameng siangima titia. Ubagu, siangima
baguli.’
26 “Ne lipuxing haringina haxuya ba, ‘Ung lipu oxatam diana! Ubuma haring! Nabu
uxabia ngaxap xalaxaladi lipu teladi duwaxata manadi, saing ngaxap angingadi lipu
teladi duxumadi,
27 bing baruta uta siangigua maluxu’m numa sianggam te? Baing bungina
ngagoxoya ma bing ngaxap muli xaung siang dalingam teladi xauna.’

28 “Baing tabina lipuxing oxatam teladi ba, ‘Axap tanga sangua saing asina na lipua tuxu 10.
29 Lipu gaxarea dituxu oxata xai mana axadi daxapdi ba, bagula ngasina teladi muli nadi, saing bagula dibaxagi mana. Ne lipu gaxarea dituxu oxata xai mana axadi daxapdi ba te, baraxinta ding dituxudi, bagula ngaxapdi sanguadi muli.
30 Baing lipu oxatam dianoa ba, ahitixiya mala sabasabia, labiania, longga lipudi ditang haringina saing digaxu waidingdi.’

Lipua Ma Rangua Urana Bagula Suxuya Lipudi

31 “Bungina Lipua Ma Rangua Urana ma ralania, gabu Urana uleginamdi, bagula rung mana kabukabung xaitamoxiamia.
32 Numanuma longgalo bagula digugunia maxania, baing bagula hata lipudi bila lipu sipsip wasanganam tela hata memedi sangua sipsipdi.
33 Bagula ta sipsipdi rimang rimamo, memedi xong.
34 “Baing Xaitamoxi bagula harua na lipuadi duwa rimang rimamo ba, ‘Ang ba, Tibugu guxamgang. Ama to. Ama axap Yonggaxinoa xauxau mang ba bungina tongtongia axamandi. Xauxau bu sina nang.
35 Namua na, waleu gesagigu saing aulia nga anginga. Waxugutuanoa mamasa saing aulia nga lang. Ngawa lipu long telama saing axap nga mala maluxu numaimia.
36 Ngaxola mana imangdi saing aulia nga teladi. Ngabusi saing awasa manga. Ngawa salak yabania saing ama lobu rangua nga.’
37 “Saking lipu maringindi bagula dahaxuya ba, ‘Toxoratamona, bungintabi am gabagung gesagim saing am gauliaung anginga? Bungintabi am gabagung waxumtuanoa mamasa saing am gauliaung lang?
38 Bungintabi am gabagung uwa lipu long telama saing am gaxapkung maluxu? Bungintabi am gabagung oxola mana imangdi saing am gauliaung teladi?
39 Bungintabi am gabagung ubusi kimbo uwa salak yabania saing am gala lobu ranguaung?’
40 “Xaitamoxi bagula haxuya ba, ‘Maxung sibuna ngabalang ba, baraxing baraxinta alibu mana tela mana riagu yaya teguamgadi li, bila axadi bagudi li alibudi manga.’
41 “Baing Xaitamoxi bagula xugia rangua lipuadi duwa rimang xong saing harua nadi ba, ‘Ang lipuadi Urana sina dianoa nang, ahaya sangua nga! Ari mala yap subingang teguamia Urana xauxau mana Satan gabu xaungandi!
42 Namua na, waleu gesagigu saing aulia nga anginga te. Waxugutuanoa mamasa saing aulia nga lang te.
43 Ngawa lipu long telama saing axap nga maluxu numaimia te. Ngaxola mana imangdi saing aulia nga teladi te. Ngabusi ngawa salak yabania saing awasa manga te.’
44 “Saking bagula dahaxuya ba, ‘Toxoratamona, bungintabi am gabagung gesagim kimbo waxumtuanoa mamasa kimbo uwa lipu long telama kimbo oxola mana imangdi kimbo ubusi kimbo uwa salak yabania, saing am gahauliung te?’
45 “Baing bagula haxuya ba, ‘Maxung sibuna ngabalang ba, baraxing baraxinta alibu mana tela mana riagu yaya teguamgadi li te, bila axadi bagudi li alibudi manga te.’
46 “Baing bagula dila daxap salak subingang teguama, ne lipu maringindi bagula dila daxap walinga subingang teguama.”

26

Lipu Yanamdi Dahau Haruangua Ba Dung Yesu Mati
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2)

1 Yesu harua axadi li masup, baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba,

2 “Ang gaxabiau, xaidap luwa baing Taunga Dalingama* bagula sok. Mana bungina
baguba bagula dita Lipua Ma Rangua Urana bixuandi rimadingia bu dung mati xai
balingamia.”
3 Mana bungina baguba lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipudi lipuxiding
haringindi, ding digugunia lipu hananiangam mugamugangama numania, yanoa
Kayapas.
4 Dahau hatuminga tela ba dilanglangua bu dituxu Yesu bu dung mati.
5 Ne daharua ba, “Labu talibu maluxu’m bunging Taungamau tai, nam lipudi diti
haunginga sabangua.”

Haing Tela Matu Guxenga Yesu Toxonia
(Mak 14:3-9)

6 Yesu wa longga Betani mana Saimon lipu saksaxama numanoa (businganoa sup
ba). Wa la ba,
7 rung kabukabia, xang mua, baing haing tela ma rangua, tuxu nanggola siang
alabastam, guxenga saminam giminak xumanam wa maluxu mana. Baing matu mari
Yesu toxonia.
8 Lipuxindi dinaxu mana dibagu, baing gamodingdi didoa. Daharua ba, “Si, sahi
guxenga saminamga ba olang baru?
9 Xai nabu tasina na lipudi bu digim bu siangga ba tasina na lipu haxugindi.
Giminaginoa sabanga sibuna!”
10 Yesu xabia daharua baru, binabu harua ba, “Atautiti haingga li baru? Libu
axamang xai sibuna manga.
11 Lipu haxugindi duwa ranguang bunging longgalo. Ne nga ba, bagula ngawa
ranguang bunging longgalo te.
12 Haingga li matu guxenga sanggagia bu xauxau nga muga mana kimangingagua.
13 Maxung sibuna ngabalang ba, mana baru rubinta lipudi dibaxanga ulek xaiyua
mana titi longgalo, bagula lipudi dilungu haingga li naxuyanganoa bu dahatumia
muli.”

Yudas Nai Parisidi Ba Ta Yesu Rimadingia
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

14 Baing tela mana Lipu 12, ina duxu ba Yudas Iskariot, ila rangua lipu
hananiangamdi yanamidingdi.
15 Xusungadi ba, “Nabu ngasina Yesu rimaimia, bing bagula asina baraxinta
nanga?” Baing dititi disina siang silba mukiring 30 na.
16 Mana bungina baguba saing ila, sai daxanga ba ta Yesu rimadingia.

Yesu Xang Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana
(Mak 14:12-25; Luk 22:7-13,17-20; 1 Korin 11:23-25)

17 Mana xaidap mugamugangam mana Taunga Mana Salanga Salalangang
Teguama, lipudi dinaxu mana dima rangua Yesu duxusunga ba, “Ubo ba am
gala mana long baruamta bu am gaxauxau axamandi bu oxong Taunga Dalingam
angianoa?”
18 Baladi ba, “Ala aluxu long sabangia, baing bagula abagu lipu tela. Abala ba, ‘Lipu
Tubatubaingama harua ba: Xaidabigua ma haxek ba. Bagula ngagabu lipuxigudi
dinaxu manga am gaxang Taunga Dalingam angianoa numamia.’”
19 Baing ina naga, lipuadi dinaxu mana ba dilibu Yesu haruanganoa saing daxauxau
Taunga Dalingam angianoa la ba.
20 Yambongguba, baing Yesu gabu Lipu 12 daxang kabukabia.

---

* **26:2** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi daxauxau ba diyunga Isip, saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuauadi dimati te.

21 Daxang mua, baing harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, angia tela bagula
ta nga bixuagudi rimadingia.”
22 Ding gamoding mauxading, baing ding taining tainina duxusunga ba, “Toxorata-
mona, nga te, bo?”
23 Haxuya ba, “Lipua bagula ta nga bixuagudi rimadingia, angia tela menau tai
salanga mari minia rangua nga.
24 Lipua Ma Rangua Urana bagula mati bila dibung waleu Urana Xuania. Ne laku,
mauxanganoa bagula xap lipua ta Lipua Ma Rangua Urana bixuandi rimadingia! Xai
buk mana lipua ba nabu waleu bauna hayau te.”
25 Baing Yudas, lipua bo ba ta bixuandi rimadingia, xusunga xauna ba, “Lipu
Tubatubaingam, nga te, bo?”
Baing Yesu bala ba, “Wane, ung ba.”
26 Daxang mua, baing Yesu xap salangua, harua xai sibuna na Urana, saing utu saha.
Sina na lipuxindi dinaxu mana, saing harua ba, “Axap axang. Alali mututungagua.”
27 Baing xap xubua, saing harua xai sibuna na Urana. Sina nadi saing harua ba,
“Ang taining tainina anung.
28 Alali sibigua mana hau Urana haruanganoa haringina, matuxuya mari bu yunga
lipu xumana kuboluding diandi.
29 Ngabalang ba, bagula nganung wain muli te laing xaidapka nganung hauna
ranguang maluxu Tibugu Yonggaxinia.”
30 Duwaya olai tela masup, baing disok mala dila Xaxagania Olip.

Yesu Harua Muga Mana Pita Bagula Hatiam Mana
(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

31 Dahaxa mala, baing Yesu baladi ba, “Yambongga baguli bagula ang longgalo ang
gayunga nga bungina abagu axadi disok manga, namua na Urana haruangana li wa
Xuania:

“ ‘Bagula ngataha sipsipdi lipuxiding wasanganama mari,
baing sipsipdi bagula dahalukiana.’✡

32 Ne kimuya mana ngamesa muli, bagula ngamuga mala nang titia Galili.”
33 Pita harua na ba, “Heku nabu lipu longgalo diyungaung, nga bagula tegu.”
34 Baing Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalaung ba, hatata yambong, muga
mana muxaxua xatu, bagula uhatiam manga bunging tuwa.”
35 Ne Pita haxi ba, “Heku nabu ngamati ranguaung, nga bagula ngahatiam maung
te!” Baing lipu longgalo dinaxu mana, daharua taininau.

Yesu Sabu Getsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:40-46)

36 Baing Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila long tela duxu ba Getsemani, saing
harua nadi ba, “Arung mua la li, ngabo ba ngala yata lo ngasabu to.”
37 Xap Pita gabu Sebedi garandi Yems Yon tang mala rangua. Baing ayangana xaung
gamona mauxang sibuna.
38 Baing harua na dingtung ba, “Lugua ayangana buk, bila ngabo ba ngamatiuba.
Awa mua la li, awasa xai rangua nga.”
39 Ila monga, saing yungaina mari titia, saing sabu ba, “Tibugu, nabu daxanga
tela wa, bing unia xuba salakkamga li mala sangua nga. Ne heku usu mana nga
murungagua, ne usu mana ung murungama.”
40 Baing goxoya ma rangua lipuxing tuwa dinaxu mana, bagudi dikinu matabu,
saing harua na Pita ba, “Sanga mana awasa xai rangua nga mana auwa taininau te?

✡ **26:31** Sekaraya (Sekaraia) 13:7

41 Awasa saing asabu mua, nam tubaiga xapkang. Maxuna, luimdi muruding, ne
sanggaimdi haringingading te."
42 Baing Yesu ila muli bu sabu ba, "Tibugu, nabu daxanga tela wa te bu nganung
xuba salakkamga li te, bing sangau, usu mana ung murungama."
43 Goxoya ma, baing bagu muli dikinu matabu, namua na maxading dikinu.
44 Binabu yungadi ila muli saing sabu muli, harua taininau bila menau.
45 Baing goxoya ma rangua lipuxing tuwa dinaxu mana, saing harua nadi ba,
"Angtung gakinuyu xaung ayaguauyu baru? Angtung gabagu to! Xaidap maxanoa
ma ba. Disina Lipua Ma Rangua Urana mala lipu kubolu dianamdi rimadingiauba.
46 Angtung gamesa, talauba! Abagu, lipua bo ba sina nga mala nadi, ina sok lo!"

Dituxu Yesu
(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

47 Yesu haruauyu, baing Yudas, ina mana Lipu 12 tela, sok. Gabu buranga sabanga
dima, dirai waxang sabangadi xaung xaidi. Lipu hananiangamdi yanamidingdi
digabu lipudi lipuxiding haringindi disoxidi ma.
48 Yudas bo ba sina Yesu nadi, muga hamaringia hatangangua tela ranguadi, harua
nadi ba, "Lipua ba ngalibu,† lipua naga. Atuxu."
49 Binabu Yudas ila taxa rangua Yesu sap, saing harua ba, "Lipu Tubatubaingama,
yambong xai!" saing libu.
50 Yesu harua ba, "Riagu, axa uma bu ulibu, bing ulibu."
Baing lipudi dima dita rimadingdi mana Yesu, saing dituxu haringina.
51 Ne lipu tela wa rangua Yesu xai waxanging sabanga masok, ting mana lipu hana-
niangam mugamugangama lipuxing oxata olanggama, saing taxiti tanganglianoa.
52 Yesu bala ba, "Uta waxangim sabanga goxoya mala yabania. Lipu gaxarea
dahaung waxangia bagula dimati waxangia.
53 Bola uxabia te, sanga ba ngaxusunga Tibugu, saing hata sibuna li bagula soxi
uleginamdi didali bakbak 12‡ bu dahauli nga.
54 Ne nabu ngalibu, bing Urana Xuanoa bagula aningona baru? Daharua ba bagula
sok bila li."
55 Baing Yesu harua na burangua ba, "Ai, ang gama xaung waxang sabangadi xaung
xaidi bu atuxu agoxi nga, bila nga lipu hanaunggam tela, bo? Xaidapxaidapka lo
ngarung ngatubatuba maluxu Urana Numang yabania, ning atuxu nga te.
56 Ne axadi li disok bu haruangadi Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibungdi
waleu bagula aningoding." Baing lipuxindi dinaxu mana disauya saing diluki mala.

Dita Yesu Haruangia Kaunsilidi Maxadingia
(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55,67-71; Yon 18:12-13,19-24)

57 Baing lipuadi dituxu Yesu daxai mala lipu hananiangam mugamugangama
Kayapas numania. La ba, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digabu lipu
haringindi digugunia ma.
58 Pita su mana Yesu mala, ne wa hasoya monga. Su mana mala laing lipu
hananiangam mugamugangama numang rubinia. Baing luxu saing rung mua rangua
lipu wasangamdi bu bagu baraxinta bagula sok.
59 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringing longgalo duwa Yuda
Kaunsilidi, ding disai haruanga languangam tela bu dung Yesu mati mana.
60 Dibagu lipu xumana dinai mana disu haruanga languangam na, ne haruan-
gadinga sanga te.
Disaisai laing lipu luwa dima

† **26:48** ***libu***—Bungina Yesu, lipu kuboludinga bungina dibo ba daharua xaidap xai bing dilibu riandi manggobidingia. Bila dituxu rimadingdi. ‡ **26:53** ***bakbak 12***—Bakbakkadi li xumang sibuna, bila 72,000.

61 disu haruanga ba, “Lipua li harua ba, ‘Nga sanga mana ngaxui mari Urana
Numanoa, baing kimuya mana xaidap tuwa, bagula ngatongtongia muli.’ ”§
62 Baing lipu hananiangam mugamugangama mesa saing harua na Yesu ba,
“Haxuyangam te? Baru mana haruanga li disu maung?”
63 Ning Yesu mumguti.
Baing lipu hananiangam mugamugangama harua na ba, “Ngatabinaung ba
ubaxanga maxuna nam mana Urana walingam maxania ba: Ung ba Urana Lipuxing
Mogunganama? Ung Urana Garanoa, kimbo tegu?”
64 Yesu haxuya ba, “Wane, bila ung guharua ba. Ne haruanga tela muli ngabaxanga
nang ba: Kimuya bagula abagu Lipua Ma Rangua Urana rung Urana Haringinga
rimang rimamo rubinia, xaung bagula abagu ma xaung mugap long xaiyamdi.”*
65 Baing lipu hananiangam mugamugangama sing ina imangindi bu hatanga ba
gamona doa, saing harua ba, “Harungia Urana! Harua ba wa hasusu rangua Urana!
Heku tasai’m lipu tela muli su haruangua na. Ang galungu masup.
66 Ang gahatum baru?”
Dahaxuya ba, “Lipu kubolu dianam! Bing mati mana kubolunoa!”
67 Baing digipgip ramramonia saing ditaha rimadingia. Teladi duda
68 saing daharua ba, “Uhatanga ba ung Urana lipuxing suxunguxunguama! Ung
Urana Lipuxing Mogunganama, ubaxanga namguba. Gaxarea tahaung?”

Pita Hatiam Mana Yesu
(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Yon 18:16-18,25-27)

69 Pita rung mua sabasabia, maluxu numa gamgamingania, baing haing haulingam
tela sok ma saing harua ba, “Ung xauna, uwa rangua Yesu Galiliama.”
70 Ne hatiam ding longgalo maxadingia. Harua ba, “Baraxinta uharua mana
ngaxabia te.”
71 Baing ila numa xaluxing yabania. La ba haing haulingam tela muli bagu, saing
harua na lipuadi duwa la ba, “Lipua li wa rangua Yesu Nasaretiama.”
72 Hatiam muli, harua ba, “Ngabaxanga Urana maxania ba ngaxabia lipua ba te!”
73 Mena, lipudi dili mauli la ba dima rangua Pita saing daharua ba, “Maxung sibuna,
ung dingia tela, namua na waxumtuanoa hatangaung sabasabia.”
74 Tauna Pita harua haringing sibunauba. Harua ba nabu langua bing sangau, wa
haruangia rangua Urana, saing harua ba, “Maxung sibuna, Urana maxania, ngaxabia
lipua ba te!”
Baing ina naga, hata sibuna li muxaxua xatu.
75 Saking Pita hatumia muli Yesu haruanganoa ba: “Muga mana muxaxua xatu,
bagula uhatiam manga tuwa.” Baing sok mala, tang haringing sibuna.

27

Yudas Mumu Ina

1 Buraraging sibuna baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipudi
lipuxiding haringindi dahau hatumingadingdi ba dung Yesu mati baru.
2 Digoxi, daxai mala, saing dita gabana Pailat* rimania.
3 Yudas, lipua ta Yesu bixuandi rimadingia, bagu xabia bagula dung mati, baing
baxagi mana usingangua mana kubolunoa. Binabu xap siang silba mukiring 30 mala
muli rangua lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu haringindi.

§ **26:61** Ubagu Yon 2:19-21. La ba Yesu harua mana sangganoa bila Urana Numanoa. Lipu languangamgadi li duxugia Yesu haruanganoa. * **26:64** Danyel baxanga mana Urana Lipuxing Mogunganama malinganoa. Ubagu Danyel (Daniel) 7:13. * **27:2** Bungina dituxu Yesu, Pailat Rom yanamidinga mana Yuda titidinga.

4 Baladi ba, “Ngalibu kubolu diana. Lipua ngata rimaimia ba libu kubolu dian tela te.”
Dahaxuya ba, “Axamang amia te. Ung mauxangama baing!”
5 Binabu Yudas ting sianga mala maluxu Urana Numania. Baing sauyadi saing ila mumu ina.
6 Lipu hananiangamdi yanamidingdi ditagia siang silba mukirinadi ba saing daharua ba, “Siangga li siang sipkam, binabu hanaunaunga bili kira ba labu tata rangua Urana Numang sianginoau tai.”
7 Binabu dahau hatumingua mana siangga ba digim lipu bori tongtongianganama titinoa. Baing duxugia mala sok gobagoba tela mana dikimang lipu titi telamdi mana.
8 Namua naga duxu titia ba Titi Sipkamguyu.
9 Baing mana kubolua ba, dilibu haruanga Urana lipuxing suxunguxunguama Yeremaya bung waleu ba aningona. Harua ba, “Daxap siang silba mukiring 30 bagudiba—giminaginoa Isreldi dimogu mana lipua ba,
10 saing digim lipu bori tongtongianganama titinoa, bila Toxoratamona tabina nga.”†

Yesu Wa Haruangia Pailat Maxania
(Mak 15:2-15; Luk 23:2-3,18-25; Yon 18:29–19:16)

11 Tauna, mana bungina baguba Yesu li mua gabana maxania, baing gabana xusunga ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
Yesu haxuya ba, “Wane, bila ung guharua ba.”
12 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringindi disu haruanga mana, ne haxuya tela te.
13 Saking Pailat xusunga ba, “Bola ulungu haruanga xumana disudi maung, bo?”
14 Ning Yesu haruangan te. Haxuya haruangading kaxuketa tela te. Binabu gabana hixi sibuna mana.
15 Ne mana Taunga Dalingam niani taining tainina, Pailat kubolunoa ba ina yunga lipu salak yabanam tela gaxarea gaxarea burangua dimogu.
16 Niani baguba lipu salak yabanam tela xap yaya sabanga mana kubolung diandi wa, yanoa Barabas.
17 Binabu bungina buranga digugunia ma, Pailat xusungadi ba, “Baru lipuxinta ang gabo ba ngayunga nang? Barabas, kimbo Yesu duxu ba Urana Lipuxing Mogunganama?”
18 Xusunga bila ba, namua na xabiau yanamidingdi gamodingdi didoa mana Yesu, binabu dita rimania.
19 Pailat rung mana kabukabu suxuyangama, baing haininoa soxi ulega ma rangua ba: “Labu ulibu axamang tela mana lipu maringina bau tai. Namua na yambong ngamip mana, saing gamogua mauxang sibuna.”
20 Ning lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringindi diti buranga hatumingadingdi ba duxusunga Pailat ba yunga Barabas saing ung Yesu mati.
21 Binabu gabana xusunga muli ba, “Lipu baruamta mana luwadi li ang gabo ba ngayunga nang?”
Dahaxuya ba, “Barabas.”
22 Baing Pailat xusungadi ba, “Ne ngaria baru mana Yesu li duxu ba Urana Lipuxing Mogunganama?”
Ding longgalo dahaxuya ba, “Ung mati xai balingamia!”
23 Pailat xusungadi ba, “Baruta? Libu kubolu diang baruamta?”
Ne duwagiwagi haringina ba, “Ung mati xai balingamia!”

---

† **27:10** Ubagu Sekaraya (Sekaraia) 11:12-13 xaung Yeremaya (Jeremaia) 19:1-13, 32:6-9.

24 Pailat bagu daxap haruanganoa te. Ne bagu haunginga sabanga bo ba mesauba.
Binabu xap mina langing tela saing damia rimandi lipudi maxadingia.‡ Harua ba,
"Sanga ba ngawa haruangia mana lipua li sibindi te. Ang mauxangaima baing!"
25 Baing lipu longgalo dahaxuya ba, "Uyunga sibinoa wa mam am gagabu
garamamdi!"
26 Baing ina naga, yunga Barabas nadi. Ne tabina lipuxing haungingamdi ba digusi
Yesu. Sup, baing ta Yesu lipu haungingamdi rimadingia bu dung mati xai balingamia.

Lipu Haungingamdi Didaudau Yesu
(Mak 15:16-20)

27 Baing gabana lipuxing haungingamdi daxai Yesu maluxu gabman numania (duxu
ba Piretoriam), saing duwagi guguniangading haungingam longgalo dima digugunia
taxiya.
28 Dunia imangindi sangua saing disausau imang maxaxaya sabuxang tela mana.
29 Saking ditaling waxu ruxunam bila xaitamoxi muxubinoa saing dita toxonia. Dita
nunu bila xaitamoxidi dituxu rimang rimamo, saing digung kiding tuxundi maxania
bila duwa hawa mana saing didaudau ba, "Uwa bungingbunginalo, xaitamoxi Yuda
dingia!"
30 Digipgip, saing daxap nunua saing ditahataha toxonia.
31 Didaudau laing sup, baing dunia imang sabuxanoa sangua, saing disausau ing
sibung imangindi mana muli. Saking daxai mala bu dung mati xai balingamia.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Mak 15:22-32; Luk 23:33-43; Yon 19:17-24)

32 Dahaxa malau, baing lipu haungingamdi disok mana lipu Sairinam tela, yanoa
Saimon, saing daxap dilibu xoxi Yesu xaing balingama.
33 Dila disok long tela duxu ba Golgota (namuxinoa ba Toxotaxu Guang Yabana).
34 La ba disina wain tela daxaning axamang mabiang tela duxu ba gal na bu nung.
Ne bungina tuba, hauxana saing nung te.
35 Digoxi diti mahaing masup, baing dahali halinga tela bu dibagu gaxarea daxap
imangindi.
36 Dirung la ba bu duwasa mana.
37 Etua mana toxonoa digoxi xai tela dibung haruanga disu na mana ba: LIPUA LI
YESU, XAITAMOXI YUDA DINGIA.
38 Digoxi lipu hanaunggam luwa rangua, tela wa rimamo, tela wa xong.
39 Lipudi dahaxa dahadalia daharua diana na, ditingting toxodingdi mala
40 saing daharua ba, "Uharua bagula uxui Urana Numanoa mari, saing utongtongia
muli mana xaidap tuwa, bing ung guhauliung! Nabu ung Urana Garanoa, bing uri
ma sangua xai balingamga ba!"
41 Lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
xaung lipu haringindi xauna, ding didaudau bila ba.
42 Daharua ba, "Hauli lipu teladi ba, ne sanga ba hauli ing sibuna te! Nabu
Xaitamoxi Isreliama, bing ri ma sangua xai balingamga bauba bu am gabagu am
gahatum haringina mana.
43 Ina hatum haringina mana Urana saing harua ba, 'Nga Urana Garanoa.' Baing
ina naga, nabu Urana muruna mana, bing Urana sanga ba hauli hatata."
44 Bila balau lipu hanaunggam luwa digoxi dingtang rangua, tang didaudau xauna.

Yesu Matianoa
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49)

45 Xaidap liauba, baing labianoa kaukau titia masup laing bungbung.

‡ **27:24** ***damia rimandi lipudi maxadingia***—Pailat hatanga haruanganoa bila li.

46 Bila 3:00 bungbung Yesu wagi sabanga ba, *"Eli, Eli, lema sabaktani?"* namuxina
ba, "Urana ngayua, Urana ngayua, baruta uyunga nga?"✡
47 Lipu teladi dili la ba dilungu alaba, baing daharua ba, "Wagi mana Elaitsa."
48 Hata sibuna li dingia tela luki mala saing xap garumu tela, saing tai maluxu'm
wain mabiana laing baxagi. Sup, baing su xai tela mana saing iti mahaing, sina na
Yesu ba nung.
49 Ne dingia teladi daharua ba, "Taragu to! Tabagu nabu Elaitsa ma bu hauli to."
50 Baing Yesu wagi sabanga muli, saing yunga aningonoa mala.
51 Taxa mana bungina baguba, imang sabangga silola mua maluxu Urana Numania
singina hataing luwa etua laing sok ha lo. Titia taguxa, siangdi dutu ding.
52 Baing guha gobagobadi dutu ding daxaxa ding, saing Urana lipuxing xumana
dimati masup, sanggadingdi dimesa muli.
53 Disok sangua gobagobadi, saing kimuya mana Yesu mesa muli ba, diluxu long
sabangga Urana mogu inia Yerusalem, saing lipu xumana dibagudi.
54 Lipu haungingamdi yanamidinga gabu lipu haungingamdi dili rangua duwasa
mana Yesu, ding dibagu noxigua xaung axamang teladi disok, baing dimaxuwa
sibuna. Daharua ba, "Maxung sibuna, lipua li Urana Garanoa naga!"
55 Haing xumana duwa la ba, dili hasoya monga, dibagu mua. Bungina Yesu wa
titia Galili saing ma, dinaxu mana saing dahauli.
56 Dingia tela bing Maria Magdalam, tela Yems Yosep tang bauding yanoa Maria,
xaung tela Yems Yon tang bauding.

Yesu Kimanginganoa
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Yon 19:38-42)

57 Yambonga bo ba sokkuba, baing lipu xalaxalam tela mana longga Erimatea,
yanoa Yosep, ma. Ina lipu tela naxu mana Yesu xauna.
58 Ila rangua Pailat, xusunga mana Yesu sangganoa, saing Pailat tabina lipuxing
haungingamdi ba disina na.
59 Yosep xap sangganoa mari, saku mana imang sigixingang xai sibung tela,
60 saing ta maluxu mana ing sibung guhanoa gobagoba haun tela disaba sianga
maluxu mala. Ditutuxuya siang sabanga ma rangguti guhia gobagoba xuania. Baing
dilauba.
61 Maria Magdalam gabu Maria tela dirung haxek guhia gobagobia, tang dibagu.

Lipu Wasangamdi Duwa Gobagobia

62 Xaidap Xauxaungama§ ila sup, baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu
Parisidi dila rangua Pailat.
63 Dibala ba, "Lipu Sabanga, am gahatumia muli haruanga tela lipu murakkamga
ba harua bungina wauyu. Harua ba, 'Kimuya mana xaidap tuwa bagula ngamesa
muli.'
64 Binabu am gabo ba utabina lipuxim haungingamdi ba duwasa mana guhia
gobagobia ba laing xaidap tuwa. Nam lipuxindi dinaxu mana dila dahanai sanggua
saing dibala lipudi ba mesa muli mana matiyua! Nabu bila ba, bing murakka li bagula
dali muraga bungina langua ba ina Urana Lipuxing Mogunganama baing."
65 Pailat haxuya ba, "Tauna, axap lipu wasangamdi mala saing aharingia sanga
mana xabiangaima."

✡ **27:46** Olaidi (Buk Song) 22:1 § **27:62** Sande bing xaidap mugamugangam mana Yudadi hatumingadinga. Urana tongtongia axamandi mana Sande ila sup Paraide. Baing mana Sarare, yagua. Binabu Yudadi disabu mana Sarare saing diyagua. Baing dituxu oxata tela mana Sarare te. Duxu ba Xaidap Yaguangam. Baing daxauxau axamandi bila anginga mana Paraide, saing duxu Paraide ba Xaidap Xauxaungam.

66 Baing ina naga, dila daharingia guhia gobagoba bila li: Ditaga sianga, dita raguna
mana bu bili, saing dita lipu haungingamdi mali bu duwasa mana.

28

Yesu Mesa Muli Gobagobia
(Mak 16:1-8; Luk 24:1-10)

1 Xaidap Yaguangama ila sup, baing mana xaidap mugamugangam mana sande
baguba, xaidaba haingguba, Maria Magdalam gabu Maria tela dila bu dibagu guhia
gobagobia.
2 Hata sibuna li noxiga sabanga sok! Namua na Toxoratamona uleginam tela ri long
xaiya ma, saing ila guhia gobagobia, tutuxuya sianga mala singia saing rung mana.
3 Bagunganoa bila bilikbilik, saing imangindi dusa bila mugap.
4 Lipu wasangamdi dimaxuwa sibuna mana, saing dilulu. Saking disok bila
matiandi.
5 Urana uleginama harua na haingdi ba, “Labu amaxuwau tai, namua na ngaxabia
ba tang gasai mana Yesu, ina dung mati xai balingamia ba.
6 Wa la li te! Mesa muli ba, bila harua ba. Tang gama abagu longga muga sangganoa
tabu mana ba.
7 Saking tang gala sap abala lipuxindi dinaxu mana ba, ‘Yesu mesa muli mana
matiyua saing muga nang mala Galili. Bagula abagu la ba.’ Ahatumia axamandi
ngabalangtang ba.”
8 Baing ina naga, haingdi tang diluki sap mala sangua guha gobagobia, dimaxuwa
ne gamodingdi diyaha sibuna, saing diluki mala bu dibaxanga na lipuxindi dinaxu
mana.
9 Hata sibuna li Yesu sok mana dingtang. Harua ba, “Buraraging xai.” Tang dima
rangua, dituxu kindi saing disabu mana.
10 Baing Yesu harua nadi ba, “Labu amaxuwau tai. Ala abaxanga na riagudi ba dila
Galili, saing bagula dibagu nga la ba.”

Lipu Wasangamdi Dinaxuya

11 Haingdi tang diluki malau, baing lipu wasangam teladi dila diluxu long sabangia,
saing dinaxuya na lipu hananiangamdi yanamidingdi mana axadi disok ba.
12 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digugunia rangua lipu haringindi saing
dahau hatumingua. Dulia lipu haungingamdi siang xumana.
13 Dibaladi ba, “Aharua bila li: ‘Lipuxindi dinaxu mana dima yambong bungina
am gakinu saing dahanai sangganoa mala.’
14 Nabu haruanga li ila sok gabana tangangliania, bing bagula am gahamaringia
haruanga rangua, bu mauxanganoa xapkang te.”
15 Binabu lipu wasangamdi daxap sianga saing disu mana lipu yayamdi haru-
angadinga. Baing naxuyanga baguli oti mauli liwe mana Yudadi, saing dinaxuya
hatatauyu.

Haruanga Soxingam

16 Baing lipudi dinaxu mana 11 dila titia Galili, dila bimbia Yesu baladi ba dila mana
ba.
17 Dibagu, baing disabu mana, ne teladi hatumingading luwa.
18 Baing Yesu ma ranguadi saing baladi ba, “Tibugu ulia nga haringinga bu ngawa
etua mana axamang longgalo mana long xaiya xaung titia.
19 Binabu, ala atubatuba haruangagua mana numanuma longgalo bu disok lipudi
dinaxu manga. Asuguadi mana Tibugu, Garanoa xaung Aningonoa tung yadingdi.

20 Atubatubadi ba disu mana haruanga longgalo ngahanaunauang manadi ba.
Bagu maxung sibuna bagula ngawa ranguang bungingbunginalo, laing xaidap
subinganoa.”

Ulek Xaiya Mak Bung
Mak

Namua Mak Bung Xailonginoa

Haruanga mugamugangam mana Mak xailonginoa harua ba, "Unggutinga mana ulek xaiyua mana Yesu Kristo, Urana Garanoa." Baing mana xailongga li, tabagu Yesu lipu haringingam mana libu oxata longgalo. Tabagu haringinganoa bungina tubatuba lipudi, suka xaungadi mala, xaung bungina yunga lipudi kuboluding diandi. Yesu uxuina ba, Lipua Ma Rangua Urana, saing harua ba ma bu sina ina walinganoa bu gim muli lipu xumana (10:45). Axadi bagudi li hatanga ina ba Urana Garanoa naga.

Mak naxuya xumana mana Yesu oxatanoa, ne naxuya mana Yesu tubatubaingang haruanganoa buk te. Muga, Mak naxuya mana Lipu Suguangama Yon oxatanoa xaung Yesu xap langa saing Satan tuba. Kimuya tabagu Yesu usinga lipudi mauxangading xangxana, saing tubatubadi. Muga lipuxindi dinaxu mana, ding daxabia xai te mana axadi Yesu libudi, ne mosimos daxap xabianga mana.

Tabagu xauna lipudi disok Yesu bixuandi saing disina mauxangang xumana na. Baing mana xailonging subingang hataina, Mak naxuya mana Yesu matianoa saing mesanganoa muli.

Lipu Buningama

Lipua bung xailongga li bung yanoa te. Ne lipu xabiangam xumana daharua ba Mak bung. Mak naxuyanganoa wa bunging xumana mana Urana Xuang Hauna (Aposel 15:39, Kolosi 4:10, 2 Timoti 4:11, Pailimon 24 xaung 1 Pita 5:13). Bunging teladi duxu ba "Yon, duxu ba Mak" (Aposel 12:12, 12:25 xaung 15:37). Mak wa rangua aposel Pita niani teladi mana Pita walingang subinganoa, saing Kristo lipuxindi duxusunga Mak haringina ba bung Yesu naxuyanganoa mari.

Haruanga Tuandi

- Yesu oxatang unggutinganoa *(1:1-13)*
- Yesu tuxu oxatanoa titia Galili *(1:14–6:29)*
- Yesu tuxu oxatanoa titia Galili rubinia *(6:30–9:32)*
- Yesu tuxu oxatang kimuam sibuna titia Galili *(9:33-50)*
- Yesu tuxu oxatanoa titiadi Yudia xaung Peria *(Hataina 10)*
- Axamandi disok xaidap teladi muga mana Yesu mati makira *(Hataina 11–15)*
- Urana iti Yesu mesa muli *(Hataina 16)*

Lipu Suguangama Yon Xauxau Daxangua
(Matyu 3:1-11; Luk 3:2-16)

1 Unggutinga mana ulek xaiyua mana Yesu Kristo, Urana Garanoa.

2 Ungguti bila waleu Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba:

"Bagu bagula ngasoxi lipuxigu ulekkama muga naung,
bu hamaringia daxangama."✡
3 "Waxutu tela wagi mua long xoliania ba,
'Axauxau daxangua mana Toxoratamona,
atongtongia daxanga maringindi mana.' "✡

✡ **1:2** Malakai 3:1 ✡ **1:3** Aisaya (Aisaia) 40:3

4 Binabu Lipu Suguangama Yon sok mana long xoliana ba, baxanga baxanga na lipudi
bu duxugia hatumingadingdi, saing daxap langa bu hatanga ba, saing Urana bagula
yunga kuboluding diandi.
5 Yudia long longgalo xaung Yerusalem longgalo dila rangua Yon. Baing bungina
ditula kuboluding diandi, suguadi mana Langga Yodan.
6 Yon sau imanga ditongtongia mana kamel buxandi, saing goxi waxu asaxa
sangganam tela wagigia ulenia. Xang munrikidi* xaung bina bila dungungu langina.†
7 Baing baxanga mua ba, "Lipu tela ma kimu manga, haringinganoa dali haringin-
gagua. Sanga mana ba ngayuyu mari ngaunia xaing sanggandi te, namua na yanoa
dali ngayua sibuna.
8 Nga ba ngasuguang mana langa, ne ina bagula suguang mana Urana Aningonoa."‡

Yesu Xap Langa Saing Satan Tuba
(Matyu 3:13–4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

9 Mana bungina baguba Yesu yunga longga Nasaret mana titia Galili saing ma. Baing
xap langa Yon rimania maluxu Langga Yodan.
10 Baing bungina sauya langa saing haing mauyu, hata sibuna li bagu long xaiya
xaxaina saing Urana Aningonoa ri ma mana bila baxaliku.
11 Baing waxutu tela sok ma long xaiya, harua ba, "Ung Garagu sibuna, nga murugu
sibuna maung. Ngayaha sibuna maung."
12 Hata sibuna li Urana Aningonoa libu ila long xoliania.
13 Baing wa long xoliania xaidap 40, saing Satan tuba. Asaxa abungindi duwa
xauna. Baing Urana uleginamdi dahauli.

Yesu Wagi Lipu Xuningam Luwadi Luwadi
(Matyu 4:18-22; Luk 5:2-11; Yon 1:35-42)

14 Kimuya mana dita Yon salak yabania, Yesu ila titia Galili saing baxanga ulek
xaiyua ma rangua Urana.
15 Yesu harua ba, "Xaidapka Urana mogu ma ba. Urana Yonggaxinoa ma haxek ba.
Axugia hatumingaimdi saing ahatum haringina mana ulek xaiyua."
16 Bungina Yesu naxu Lang Gamolingana Galili rubinia, bagu neng sabangandi
Saimon Andru tang diting amagua lang gamolingania, namua na dingtang lipu
xuningamdi.
17 Baing Yesu harua nadi ba, "Tang gama anaxu manga, saing bagula ngalibuang
asok lipu xuningam mana lipudi."
18 Baing hata sibuna li tang diyunga amagadingdi saing dinaxu mana.
19 Yesu haxa monga mala, baing bagu Yems, Sebedi garanoa, xaung kixinginoa Yon,
duwa wagadingia, dahamaringia amagadingdi.
20 Hata sibuna li wagidi, saing diyunga tibuding Sebedi wagia xaung lipuxing
oxatamdi, saing tang dinaxu mana.

Yesu Suka Xaunga Mana Lipu Tela
(Luk 4:31-37)

21 Dila disok long sabangga Kaperneam. Baing bungina Xaidap Yaguangama sok,
Yesu luxu Yudadi sabungading numania saing ungguti tubatuba lipudi.

---

* **1:6** Tabares waxungtuana—*munrulidi.* † **1:6** Dungungu na bila ba, duxu ba bi, saing ditongtongia langina dauyana bu dahaxang hataxudingdi. Baing lipudi daxang xauna. ‡ **1:8** Bungina Yon suguadi, bing hatanga lipudi ditula kuboluding diandi. Haruanga "Yesu bagula suguang mana Urana Aningonoa" namuxina ba ina soxi Aningonoa bu wa ludingia. Urana Aningonoa damia kuboluding diandi, hatanga daxangua nadi, haringiadi sanga mana disu mana Urana murunganoa, saing haulidi mana axamang xumana bila.

22 Baing dihixi mana tubatubainganoa, namua na tubatubadi xaung haringinga
sibuna, bila lipu hanaunaunga tubatubainganamdi te.
23 Hata sibuna li, la ba sabungading numania, lipu tela xaunga§ wa mana xaba ba,
24 "Yesu Nasaretiam, uma bu uraxata mam? Bola uma ba uhanggalangiam?
Ngaxabiaunggu, ung Urana Lipuxing Mogu Naina!"
25 Yesu bili ba, "Udik! Usok ma sangua lipua li!"
26 Baing xaunga libu lipua lulu haringina, xaba haringina, saing sok sangua.
27 Baing lipu longgalo dihixi mana, ne duxusunga liwe mading ba, "Baraxinta sok?
Tubatubainga haun tela saing harua bila lipu yayam tela! Tabina xaungadi saing disu
mana haruanganoa!"
28 Baing Yesu naxuyanganoa ila sap mana long longgalo maluxu Galili.

Yesu Sahi Lipu Xumana Busingadingdi
(Matyu 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Yesu yunga sabungading numanoa, baing gabu Yems, Yon dila rangua Saimon,
Andru tang numadingia.
30 Saimon haininoa bauna busi, sanggandi disala saing kinu'm tabu xabia. Baing
dibala Yesu mana.
31 Binabu ila rangua haingga ba, tuxu rimanoa saing iti mesa saing rung. Baing
sangga salianoa sup, saing xauxau angingua nadi.
32 Bungina xaidaba ri daxap lipu busingamdi xaung adi xaungadi duwa manadi
ding longgalo dima rangua Yesu.
33 Lipu longgalo digugunia mua numa xaluxinia,
34 saing Yesu sahi busingadi mana lipu xumana dibusi mana businga xangxana.
Suka xaungadi, saing bilidi ba daharuau tai, namua na daxabia ba ina Urana Garanoa.

Yesu Sabu Mua Long Xoliania
(Luk 4:42-43)

35 Buraraging sibuna, labauyu, baing Yesu mesa ila long xolian tela, saing sabu mua.
36 Saimon gabu riandi dila disai mana,
37 ne bungina disok mana, dibala ba, "Lipu longgalo disai maung!"
38 Yesu haxuya nadi ba, "Heku, tala mana long teladi duwa haxek, bagula
ngabaxanga nadi to. Namua na oxata naga ngama mana ba."
39 Baing haxa mauli maluxu titia Galili long longgalo, baxanga maluxu'm sabun-
gading numandi saing suka xaungadi.

Yesu Sahi Businga Saksaxama Mana Lipu Tela
(Matyu 8:2-4; Luk 5:12-14)

40 Lipu saksaxam tela ma rangua Yesu, gung king tuxundi, saing xusunga haringina
ba, "Nabu ung murum, ung sanga ba usahi businga gua bu ngasok sigixinga."*
41 Baing Yesu usinga sibuna, ta rimanoa mala saing ring, saing bala ba, "Nga
murugu, usok sigixinga!"
42 Hata sibuna li businga saksaxa sup mana, saing sok sigixinga.
43 Yesu soxi mala sap, saing harua haringina na ba,
44 "Labu ubala lipu tela manau tai. Ne muga ula, uhatangaung na lipu
hananiangama. Hatata usok xai, bing usina hananianga mana sigixingama bila Moses
hanaunau ba, binabu lipudi bagula daxabia ba businga ma sup."

---

§ **1:23** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* Maxixinga 26, 27 xauna. * **1:40** Bunging xumana haruanga ***sigixinga*** namuxing luwa. Namuxing tela bing sanggang disigixinga, axadi duwa sabasabia. Namuxing tela bing lunia sigixinga. Nabu lipu tela xap businga saksaxam, bing musuna sabasabia xaung lunia, binabu sanga ba hanania mana Urana te. Hanaunaunga harua bila ba. Baing ina naga, lipu tela xap businga saksaxam bing musuna Urana maxania.

45 Ne lipua ba ila saing baxanga mauli na lipu longgalo, naxuyangua ilauba. Baing
Yesu sanga ba ila mana long tela lipudi maxadingia te. Ina wa singia long xoliania,
ne lipudi mana long longgalo dimau ranguau.

2

Yesu Hamaringia Lipu Tela King Riman Dahamati
(Matyu 9:2-8; Luk 5:18-26)

1 Xaidap teladi disup, baing Yesu ila muli longga Kaperneam. Bungina lipudi
dilungu ba wa numia,
2 lipu xumana dima digugunia, sanga mana ganangang te. Haxek sibuna xaluya
xauna, ganangang tela wa olang te saing Yesu baxanga Urana Xuanoa nadi mua.
3 Lipu teladi dima, luwadi luwadi dahau lipu king rimandi dahamati ba ma rangua.
4 Ne longa baxagi, sanga mana daxap busingama ma haxek rangua Yesu te. Binabu
daxap mahaing numa ubunia saing daxaxa numa long tela mana longga Yesu wa ba,
saking diyungia kabukabu lipu busingama kinu mana ba mari.
5 Yesu bagu hatumingading haringina, baing harua na lipu king rimandi dahamati
ba, “Garagua, kubolum diandi disup.”
6 Ne lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi dirung mua la ba saing hatumin-
gadingia dahatum ba,
7 “Baruta lipua li harua bila ba? Harungia Urana! Gaxarea sanga ba yunga kubolu
diandi? Urana ing ganina!”
8 Ne hata sibuna li Yesu xabia hatumingania ba dahatum baru hatumingadingia,
saing harua nadi ba, “Baruta ahatum hatumingaimia bila ba?
9 Baru haruanganta mosiu mana ngaharua na lipua ba: ‘Kubolum diandi disup’
kimbo ‘Umesa, oxop uxaingama uhaxa’?
10 Ning hatata bagula ngahatanga nang ba Lipua Ma Rangua Urana ina sanga
haringinga etua mana titia li bu yunga kubolu diandi.” Saking harua na lipu king
rimandi dahamati ba,
11 “Ngabalaung, umesa oxop uxaingama saing ula numia.”
12 Baing ina naga, hata sibuna li lipua mesa, xap uxainganoa saing haxa mala lipu
longgalo maxadingia. Baing dihixi mana saing diti Urana yanoa, daharua ba, “Si!
Mugau ma am gabagu axa na bila li te.”

Yesu Wagi Libai
(Matyu 9:9-13; Luk 5:27-32)

13 Tauna, Yesu ila muli Lang Gamolingana Galili rubinia. Buranga sabanga dima
rangua saing ungguti baxangangua nadi.
14 Bungina haxa mala, bagu Alpias garanoa Libai rung mua numa takis xabin-
ganamia saing bala ba, “Unaxu manga.” Baing ina naga, Libai mesa saing naxu
manauba.
15 Kimuya, ila xang Libai numania. Baing lipu takis xabinganam xumana gabu lipu
kubolu dianam xumana daxang rangua Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana, namua na
lipu xumang sibuna dinaxu mana.
16 Bungina lipu hanaunaunga tubatubainganamdi mana bakbakka Parisi dibagu
Yesu xang rangua lipu kubolu dianamdi xaung lipu takis xabinganamdi, duxusunga
lipuxindi dinaxu mana ba, “Baruta ina xang rangua lipu takis xabinganamdi xaung
lipu kubolu dianamdi?”
17 Yesu lungu haruanga baguba, baing harua nadi ba, “Lipu baxiamdi dahauli lipu
businga teguamdi te. Tegu. Dahauli lipu busingamdi. Bila balau, ngama ba ngawagi
lipu maringindi te. Tegu. Ngama ba ngawagi lipu kubolu dianamdi.”

Duxusunga Yesu Mana Kubolua Disaha Mana Angingua Ba
(Matyu 9:14-17; Luk 5:33-38)

18 Mana bungina baguba, lipudi dinaxu mana Yon xaung Parisidi ding disaha mana angingua. Baing lipu teladi dima duxusunga Yesu ba, "Bunging xumana lipudi dinaxu mana Yon xaung lipudi dinaxu mana Parisidi ding disaha mana angingua bu dahatanga ba dibo ba Urana yaha manadi, ning lipuximdi dinaxu maung ba tegu. Baruta?"
19 Baing Yesu haxuya nadi ba, "Nabu lipu tela hatata bo ba yau. Riandi sanga ba disaha mana angingua bungina wauyu ranguadi? Tegu. Bungina lipua bo ba yau wauyu ranguadi sanga ba disaha mana angingua te.
20 Ne kimuya bungina lipu teladi daxap lipua ba mala sangua ding, mana xaidapka baguba bagula disaha mana angingua.
21 "Lipu tela labu raga imang hataing xabatingang tela mana imang muganguau tai. Nabu libu bila ba, bungina damia, hataina ba bagula xating saing sing mugangua, saing singingua bagula tubu.
22 Lipu tela labu gua wain hauna mari mana meme sanggang mugangadiu tai.* Nabu libu bila ba, bing wain bagula sing saha meme sanggandi, binabu wain xaung meme sanggandi disup xauna. Tegu. Wain hauna bing gua mari mana meme sanggang haundi."

Yesu Wasa Mana Xaidap Yaguangama
(Matyu 12:1-8; Luk 6:1-5)

23 Mana Xaidap Yaguangam tela, Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dahaxa malau daxangia, dikisi mana wit umangang tela. Lipuxindi dinaxu mana dungguti daxauya wit marang teladi namua na gesagiding.
24 Saking Parisidi duxusunga ba, "Ai, baruta dilibu oxata hanaunaungaradi dibili kira ba talibu mana Xaidap Yaguangama?"
25 Baing Yesu haxuya nadi ba, "Axa mugangaroa Debit libu waleu, atiti ba ne baruta ahatumia te? Mana bungina ina gabu guguniangandi duwa mana bunging dianoa, gesagiding saing angiading te.
26 Abiata wa lipu hananiangam mugamugangama baing Debit luxu Urana Numania, saing xang salanga dita Urana maxania. Anginga baguba bilingam. Lipu hananiangam ding ganiding sanga ba daxang. Ne Debit, ina xap teladi† saing xang. Baing sina teladi na guguniangandi xauna."‡
27 Saking Yesu harua nadi ba, "Urana mogu Xaidap Yaguangam bu sok mauxana mana lipudi te, ina mogu bu hauli lipudi.
28 Binabu Lipua Ma Rangua Urana wasa mana Xaidap Yaguangama xauna."

3

Yesu Hamaringia Lipu Tela Mana Xaidap Yaguangam
(Matyu 12:9-14; Luk 6:6-11)

1 Bunging tela, Yesu luxu Yudadi sabungading numania saing lipu tela wa la ba, rimanoa mati saing toatuana.
2 Baing duwasa mana Yesu xai bu dibagu nabu bagula hamaringia lipua mana Xaidap Yaguangam kimbo tegu, namua na dibo ba dita haruangia.
3 Baing harua na lipua rimanoa mati ba, "Umesa uli lipudi maxadingia."

---

* **2:22** Waleu, Yudadi dirugi meme sanggana, diraga saking digua wain mana. Bila nanggoladinga. Bungina ditongtongia wain hauna, bing wain salalanga. Ne meme sanggang muganga sanga ba salalanga xauna te. Nabu meme sanggang hauna, bing sanga ba salalanga. † **2:26** Debit lipu hananiangam te, ne Abiata sina salanga dita Urana maxania na. Binabu Debit libu doa mana Urana maxania te. ‡ **2:26** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:5-9; 1 Samwel (1 Samuel) 21:1-6.

4 Saking harua nadi ba, “Baru kubolunta naxu mana hanaunaunga mana Xaidap
Yaguangam: Talibu xai kimbo talibu doa, tahauli kimbo taung?” Ne ding dimumguti
mua.
5 Baing Yesu atin disala, bagu mauli manadi. Hatuminganoa mauxana namua na
hatumingading diriba ding, saing harua na lipua ba, “Uraria rimama.” Raria, saing
rimanoa sok xai dup.
6 Baing Parisidi disok sangua, dila digugunia rangua Herot bakbagindi bu
dahangixaya bu disai daxanga tela bu dung Yesu mati.

Buranga Disu Mana Yesu
(Matyu 12:15-16; Luk 6:17-19)

7 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana diyunga longga ba mala lang gamolingania saing
buranga sabanga Galiliamdi disu mana.
8 Bungina dilungu axadi Yesu libudi, lipudi dima rangua mana titia Yudia, long
sabangga Yerusalem, titia Idumea, titiadi duwa Langga Yodan hataina xaung titiadi
duwa mauli mana long sabanggadi Taya, Saidon.
9 Baing bungina bagu buranga baguba, bala lipuxindi dinaxu mana ba daxauxau
xai wagang tela bu haing mana, nam lipudi dibura mana.
10 Bila balau namua na hamaringia busingam xumana. Binabu lipu busingamdi
dahayuyu ma haxek haxek ba diring.
11 Baing bungina xaungadi* dibagu, xungdi mari maxania saing daxaba ba, “Ung
Urana Garanoa!”
12 Ne Yesu bilidi haringina ba dinaxuya mana ina gaxarea.

Yesu Mogu 12 Aposel
(Matyu 10:2-4; Luk 6:14-16)

13 Yesu haing mala xaxagania, baing wagi ma rangua gaxarea muruna manadi,
saing dima rangua.
14 Mogu lup 12 uxudi ba aposeldi† sanga mana duwa rangua xaung sanga mana
soxidi mala bu dibaxanga
15 xaung haringiadi bu disuka xaungadi.
16 Lipua 12 ba mogudi bing:

Saimon (sina yaya Pita na),
17 Yems kixinginoa Yon (Sebedi garandi, ne sina yaya Boanerges na dingtang,
namuxinoa bing Kaxap Garandi),
18 Andru,
Pilip,
Bartolomyu,
Matyu,
Tomas,
Yems (Alpias garanoa),
Tadias,
Saimon (duxu ba Selat, namua na bakbagindi dibo ba disuka Romdi mala),
19 Yudas Iskariot (ina ta Yesu bixuandi rimadingia).

Yesu Xaung Belsabul
(Matyu 12:25-29; Luk 11:17-22)

20 Yesu goxoya mala saing luxu mana numa tela. Baing lipu xumana digugunia
muli, sanga mana Yesu gabu lipudi dinaxu mana sanga ba daxang te.

---

* **3:11** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* † **3:14** ***aposel*** namuxina ba lipu soxingam.

21 Ne bungina Yesu bakbagina dilungu bila ba, dila ba daxap ma sanguadi, namua
na daharua ba, “Ina kakahana ba.”
22 Baing lipu hanaunaunga tubatubainganamdi diri Yerusalem ma daharua ba,
“Belsabul‡ wa mana! Suka xaungadi mala mana yanamidinga haringinganoa.”
23 Baing Yesu wagidi dima rangua saing harua babu nadi ba, “Satan sanga ba suka
ing sibuna baru?
24 Nabu yongga tela dutu ding, bing bagula disup.
25 Nabu numa tela dutu ding, bing bagula disup.
26 Baing ina naga, nabu Satan haunggana ing sibuna saing utuina, bing sanga ba li
te, ne subinganoa ma ba.
27 Ne lipu tela sanga ba luxu lipu haringingam numania bila Satan numanoa saing
hanai xalingindi olang te. Tegu. Muga bing goxigoxi to. Tauna, hanai numania.
28 Maxung sibuna ngabalang ba, kubolu diang longgalo lipudi dilibudi, xauna
haruanga diang longgalo daharungiadi mana Urana, ina sanga ba yungadi.
29 Ning lipu gaxarea daharungia Urana Aningonoa, bing bagula yunga kuboluding
dianoa te. Bagula wa ranguadi bungingbunginalo.”
30 Harua bila ba namua na daharua ba xaunga§ wa mana.

Gaxarea Yesu Bauna Xaung Kixingindi?
(Matyu 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 Baing Yesu bauna gabu kixingindi disok. Dili mua sabasabia saing disoxi lipu
tela maluxu bu wagi ma.
32 Baing lipu buranga dirung taxiya, saing dibala ba, “Baum gabu kixingimdi duwa
sabasabia, disai maung.”
33 Baing haxuya ba, “Gaxarea baugu? Gaxarea kixingigudi?”
34 Baing bagu mauli mana lipuadi dirung taxiya saing harua ba, “Adi bagudi li bila
baugu xaung kixingigudi!
35 Lipu gaxarea dilibu Urana murunganoa bing kixingigua, hamungagua xaung
baugu.”

4

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi
(Matyu 13:1-9; Luk 8:4-8)

1 Yesu ungguti tubatuba muli lang gamolingang rubinia. Baing buranga sabanga
dima digugunia taxiya, binabu haing wagia. Baing rung mari mana tek lia, lipudi dili
titia, lang rubinia.
2 Tubatubadi axamang xumana mana haruanga babundi saing maluxu mana
tubatubainganoa harua ba,
3 “Alungu to! Lipu umangam tela ila umangia bu ting wit xuyandi.
4 Tingdi saing teladi diri daxangia, saing mangdi dima daxangxangiadi.
5 Teladi diri long sianggamia, mana longga titi sibun te. Dahaxa sap namua na titia
ba tubu te.
6 Ne bungina xaidaba haing, xanidi saing dimutuxu namua na oxaxadingdi diri te.
7 Xuyang teladi diri long waxu ruxunamia, baing disok, dihibuadi binabu oxading
te.
8 Ne xuyang teladi diri mana titi xaiya. Dahaxa, dahaing saing dua xai. Oxang tela
dua 30, tela dua 60 saing tela dua 100.”
9 Baing Yesu harua ba, “Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga
baguli.”

‡ **3:22** ***Belsabul*** Satan yan tela. § **3:30** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi Namuxinoa
(Matyu 13:10-17; Luk 8:9-10)

10 Bungina buranga disup mala, baing Lipu 12 rangua lipu teladi ding duxusunga
mana haruanga babunadi ba.
11 Baing baladi ba, "Haruanga hisangamdi mana Urana Yonggaxinoa, Urana nai ba
axapdi baing. Ne lipu singamdi daxap haruanga babundi ing ganina
12 bu,

"'Dibagubagu mua ne dibagu daxabia te,
dilungulungu mua ne daxabia rangrang te.
Nam duxugia hatumingadingdi baing bagula ngayunga kuboluding diandi!'✡"

13 Baing Yesu harua nadi ba, "Axabia haruanga babuna baguba namuxinoa te?
Nabu bila ba, bing bagula axabia haruanga babung teladi namuxidingdi baru?
14 Lipua ting wit xuyandi bila tela ting Urana haruanganoa.
15 Lipu teladi, hatumingadingdi bila daxanga ubuna, longga xuyandi diri mana.
Dilungu Urana haruanganoa, ne haxek sibuna ba, Satan ma unia Urana haruanganoa
sanguadi.
16 Lipu teladi bila xuyandi diri long sianggamia. Dilungu Urana haruanganoa, saing
daxap sap, gamodingdi diyaha mana.
17 Ne dahatum haringina mongaita ing ganina namua na oxaxadingdi diraxap.
Xungdi mari sap, bungina mauxangandi daxapdi kimbo bungina daxap salaga mana
namua dahatum haringina mana Urana haruanganoa.
18 Baing lipu teladi bila xuyanadi diri long waxu ruxunamia. Dilungu haruanganoa,
19 ne dahatum xumana buk mana titia li mauxangandi, xaung xalaxaladi dituxu
murak manadi, murungadingdi mana axamang xangxana xauna daxapdi, dihibuadi,
saing marandi dua te.
20 Ne xuyanadi diri titi xaiya bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa, daxap dita
hatumingadingia saing oxading. Lipu teladi dua 30, teladi dua 60, teladi dua 100,
didali xuyadingdi bila ba."

Nagung Yabanoa
(Luk 8:16-18)

21 Yesu baladi ba, "Aria baru? Atung nagung tela, ning akaukau minia kimbo ata
hawa mana kabukabua? Tegu. Ata mahaing yabania.
22 Namua na axamandi dihisa duwa bila ba sanga mana disok menea. Baing
axamandi duwa ulumia duwa bila ba sanga mana disok sabasabia.
23 Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli."
24 Baladiyu ba, "Ahatum xai mana baraxinta alungu. Maxang taininau ulibu mana
baraxinta ulungu, bing bagula oxop maxang taininau muli bila ba, baing bagula oxop
tela muli.
25 Lipu gaxarea daxap haruangagua, Urana bagula sina xabianga tela muli nadi.
Lipu gaxarea dilungu te, xabianga dahagaxa ba dingia, Urana bagula xap sanguadi."

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi Dahaing

26 Yesu harua muli ba, "Urana Yonggaxinoa bila li. Lipu tela ting wit xuyandi
umangia.
27 Baing kinu yambong, mesa buraragina haxa mauli, saing xuyanadi ba dahaxa,
dahaing baru, lipua ba xabia te.

✡ **4:12** Aisaya (Aisaia) 6:9-10

28 Titia ing ganina libu disok. Muga haxadingdi disok, saking oxadingdi disok, baing
aningodingdi disok.
29 Bungina aningodingdi dimoya, baing lipua ba saba, namua na xauyangua sok
ba."

Haruanga Babuna Mana Mastat Xuyana
(Matyu 13:31-32; Luk 13:18-19)

30 Yesu harua muli ba, "Bagula ngaharua baru mana Urana Yonggaxinoa bu
ngabaxanga mana? Baru haruanga babunta bagula ngatuba?
31 Bila mastat xuyang kaxukang sibung tela lipudi duxumadi umangia. Kaxukang
sibuna mana xuyang longgalo.
32 Ne bungina duxuma bing haing saing sok sabanga mana anginga longgalo lipudi
duxumadi umangia. Ta rimandi disok sabanga, sanga mana mangdi ditongtongia
numadingdi maluxu yonggaxinia."
33 Baing bungina Yesu tubatubadi, harua haruanga babung xumana bila bagudi li,
sanga mana ditadi hatumingadingia.
34 Harua nadi sabasabia te, harua haruanga babundi ing ganina. Ne bungina gabu
lipuxindi dinaxu mana ding ganiding duwa, baxanga namu longgalo nadi.

Yesu Harua Saing Tega Manilu
(Matyu 8:18,23-27; Luk 8:22-25)

35 Mana xaidapka baguba, yambonga sokkuba baing Yesu harua na lipuxindi
dinaxu mana ba, "Takisi mala lang gamolingang hataina."
36 Baing diyunga burangua, dahaing mana xai wagana Yesu wa mana ba, saing
daxap mala xauna. Baing xai wagang teladi dila ranguadi.
37 Kimuya yang haringina mesa, baing rubadi dimakmatuxuya maluxu wagia, saing
bo ba da.
38 Ne Yesu wa waga abinia, kinu'm tabu kandilongia. Binabu lipudi dinaxu mana
dahaunghaung saing daharua na ba, "Laku, Lipu Tubatubaingam, uhatum makira
te? Tabo ba tangarauba!"
39 Baing mesa, bili yanga saing harua na rubadi ba, "Asauya! Awa mosiu!" Baing
yanga mati, saing tega manilu sibuna.
40 Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Amaxuwa baru? Ang hatumingaim
haringin te?"
41 Baing dihixi buk mana, saing duxusunga ding ba, "Lipua li ina baru? Tabina
lipudi ding ganiding te. Tabina yanga rubadi tang xauna, saing tang disu mana
haruanganoa."

5

Yesu Hamaringia Lipu Tela Xaunga Wa Mana
(Matyu 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Dila dikisi lang gamolingania disok mana Gerasadi titidinga.
2 Yesu ri xai wagania ma, baing lipu tela xaunga* wa mana sok gobagobia ma sok
mana Yesu.
3 Lipua ba numanoa wa guhia gobagobia, ne lipu tela haringinganoa sanga mana
goxigoxi te. Waxu haringina xauna, sanga mana te.
4 Namua na bunging xumana digoxi king rimandi, ne rambaxuti waxu haringindi
mana rimandi saing taha saha waxu haringindi mana kindi. Lipu tela haringinganoa
sanga mana bili te.

* **5:2** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* Maxixinga 8 xauna.

5 Yambong xaidap longgalo, haxa mauli gobagobia xaung xaxagandi, xaba mauli
saing taxitaxina mana siangdi.
6 Bagu Yesu wa hasoyauyu, baing luki ma gung king tuxundi maxania.
7 Wagi sabanga ba, “Yesu, Urana Etuam Sibuna Garanoa, bagula uraxata manga?
Ngaxusungaung haringina Urana maxania ba usina salaga nangau tai.”
8 Wagi sabanga bila ba namua na muga Yesu harua ba, “Ung xaunga, usok sangua
lipua li!”
9 Baing Yesu xusunga ba, “Ung yama ga tela?”
Haxuya ba, “Yagua Buranga,† namua na am xumana.”
10 Baing xusunga xusunga Yesu haringina ba labu sinadi mala sangua titia bau tai.
11 Ne buxu nangnang bakbak sabanga tela disoya mua xaxagang rubinia ba.
12 Xaungadi duxusunga Yesu haringina ba, “Usoxiam maluxu’m buxudi, unaiam bu
am galuxu manadi.”
13 Baing naidi. Baing xaungadi disok sangua, saing diluxu mana buxudi. Saking
buxu nangnang bakbakka ba diluki haringing sibuna mari long diania maluxu lang
gamolingania saing dingara. Buxudi bila 2,000.
14 Lipu buxu wasanganamdi diluki mala saing dibaxanga na lipuadi duwa long
sabangadi xaung kaxukandi. Baing lipudi disok mala bu dibagu baraxinta sok ba.
15 Bungina dima rangua Yesu, dibagu lipua menau xaunga xumang sibuna duwa
mana ba. Dibagu rung mua, sau imangdi xaung hatuminganoa maring dup, baing
dimaxuwa.
16 Lipuadi menau dibagu ba, dinaxuya na lipu teladi mana baraxinta sok mana
lipua menau xaunga duwa mana ba, xaung baraxinta sok mana buxudi xauna.
17 Baing ina naga, dungguti duxusunga Yesu haringina ba sauya titidinga.
18 Yesu bo ba haing xai wagania, baing lipua menau xaungadi duwa mana ba
xusunga Yesu haringina ba ila rangua.
19 Ne Yesu nai mana te, ne harua na ba, “Ula yabamia rangua bakbagimdi. Ubaladi
ba Toxoratamona libu baru maung xaung usingaung baru.”
20 Baing lipua ila saing ungguti baxanga na long longgalo duwa maluxu Dekapolis‡
ba Yesu libu baru mana. Baing lipu longgalo dihixi mana.

Yairus Nanuhanginoa Xaung Hainga Ring Yesu Imanginoa (Matyu 9:18-26; Luk 8:41-56)

21 Kimuya Yesu haing wagia, saing kisi muli mala lang gamolingang rubing hataina.
Kisi mala baing buranga sabanga dima digugunia ma taxiya, lang rubinia.
22 Baing Yudadi sabungading numang yanamiding tela ma, yanoa Yairus. Bagu Yesu
saing gung king tuxundi Yesu kinia,
23 saing xusunga haringina ba, “Nanuhangigua haxek sibuna ba mati. Laku, uma
uta rimamdi mana, baing bagula sok xai muli saing wa.”
24 Baing ina naga, Yesu tang dila.
Buranga sabanga disu mana saing dibura mana.
25 Haing tela siba ri mua mana niani 12 wa la ba.
26 Haingga ba ila rangua lipu baxiam xumana, ne xap salak xumana maluxu mana
haulingadingdi saing siangindi disup. Ditubatuba sus. Sok xai monga te, businganoa
sok sabanga.
27 Haingga ba lungu Yesu naxuyanganoa, binabu hakhaxasilia mana lipudi masok
Yesu ubunia saing ring imanginoa,
28 namua na hatum ba, “Nabu ngaring imanginoa ing ganina, bagula ngasok xai
muli.”

---

† **5:9** Mana Grik xuana, haxuya ba, *“Litsan.”* Litsan bila lipu haungingamdi titingadinga bila 6,000. ‡ **5:20** ***Dekapolis*** namuxina ba long 10.

29 Baing hata sibuna li sipka ri mua ba moti saing xunumia sanggania businganoa sup.
30 Baing Yesu xunumia sap maluxu'm ing sibuna bila haringingua yunga. Xugia mala rangua lipudi saing xusunga ba, "Gaxarea ring imangigua?"
31 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua na ba, "Ai, ubagu lipudi dibura buk maung, ne baruta uxusunga ba, 'Gaxarea ring nga?' "
32 Ne Yesu bagu mauli, sai mana gaxarea libu bila ba.
33 Saking haingga ba, ina xabiau baraxinta sok mana ba, binabu maxuwa saing lulu ma gung king tuxundi kinia. Baing baxanga maxung sibuna.
34 Baing ina naga, Yesu bala ba, "Nanuhangigua, hatumingam haringina hamaringiaung. Ula xaung gamogamu xai, salaga sup ba."
35 Harua mua ne lipu teladi disok, dima mana Yairus numanoa, Yudadi sabungading numang yanamidingga ba. Daharua ba, "Nanuhangima mati ba. Heku usina makasangua na Lipu Tubatubaingama."
36 Ne Yesu hatumia haruangadinga te, bala Yudadi sabungading numang yanamidinga ba, "Umaxuwau tai. Uhatum haringina manga ing ganina."
37 Bili lipudi ba dimau tai. Ne nai mana Pita, Yems kixinginoa Yon tung disu mana.
38 Bungina disok yanama numania, Yesu bagu buranga dibibi sabanga, lipudi dahatangitangi saing daxaba haringina.
39 Luxu saing harua nadi ba, "Abibi sabanga saing ahatangitangi baru? Haing nanunoa mati te, kinu'm tabu ing ganina."§
40 Ne dimasisia.
Yesu sukadi masok laing sup, baing xap haing nanunoa baungtibundi xaung lipuxing tuwa dinaxu mana duwa rangua, saing diluxu mana longga haing nanunoa wa ba.
41 Yesu tuxu rimanoa saing harua na ba, *"Talita kum!"* (namuxinoa bing "Haing nanuna, ngabalaung ba umesa!").
42 Baing hata sibuna li mesa saing haxa mauli (nianindi 12). Dibagu saing dihixi mana.
43 Baing bilidi ba dibaxanga na lipu telau tai. Baing baladi ba dulia haing nanuna ba anginga teladi bu xang.

6

Nasaretdi Diyamu Yesu
(Matyu 13:54-58)

1 Yesu sauya longga baguba, saing ila sok yabania Nasaret. Ina gabu lipuxindi dinaxu mana ding dila.
2 Baing mana Xaidap Yaguangam ungguti tubatuba Yudadi sabungading numania. Baing lipu xumana dilungu dihixi mana haruanganoa. Daharua ba, "Si, lipua li xap haruangadi bagudi li bi? Gaxarea sina xabianga maringina na? Libu axamang haringindi buk baru!
3 Lipua li, lipu numa tongtongianganam ing ganina, bo? Maria garanoa, kixingindi Yems, Yosep, Yudas xaung Saimon saing hamungandi duwa la li rangua kira, bo?" Baing gamodingdi didoa mana.
4 Baing Yesu harua nadi ba, "Urana lipuxing suxunguxunguama xap yaya sabanga mana long longgalo. Ning yabania, maluxu mana bakbagindi, bing ditatua."
5 Sanga ba libu axamang haringing sibung tela la ba te. Ta rimandi mana lipu unrangindi dibusi ing ganina, saing hamaringiadi.
6 Baing hixi manadi, namua na dahatum haringina mana te.

§ **5:39** Yesu xabia haingga ba mati ba, ne mana Yesu haringinganoa, matia bila kinunga.

Yesu Soxi Lipu 12 Mala
(Matyu 10:1,9-14; Luk 9:1,3-5)

Tauna, Yesu haxa mauli saing tubatuba long taining tainina duwa singia.
7 Baing wagi Lipu 12 dima rangua saing soxidi mala luwa luwa, sina yaya nadi bu
disuka xaungadi* mala.
8 Tabinadi ba, "Bungina ala, labu axap xalingim haxangamdi malau tai. Axap
anginga, tanga, xaung siang te. Axap tuki ing ganina.
9 Asau xai sanggandi xaung imang, ning axap imang muli malau tai.
10 Bungina aluxu mana long tela saing ditang mana numa tela, awa mana numa ba
laing ayunga longga baguba.
11 Nabu long tela daxapkang te, kimbo dilunguang te, bungina asauyadi bing
atingting gagapdi duwa kim lunia mala bu daxabia ba duwa haruangia."
12 Baing ina naga, dila dibaxanga ba lipudi duxugia hatumingadinga.
13 Disuka xaunga xumana mala, disabaxaya guxenga mana lipu busingamdi saing
libudi disok xai.

Diximguti Lipu Suguangama Yon Waxungtuanoa
(Matyu 14:1-12; Luk 9:7-9)

14 Xaitamoxi Herot Antipas lungu axamang longgalo Yesu libudi ba, namua na Yesu
naxuyanganoa tubu. Lipu teladi daharua ba, "Ina Lipu Suguangama Yon naga mesa
muli mana matiyua. Mana namua naga ina sanga ba libu axamang haringinadi ba."
15 Ne teladi daharua ba, "Ina Elaitsa."† Baing teladi daharua ba, "Tegu, ina Urana
lipuxing suxunguxunguam tela, bila Urana lipuxing suxunguxunguam mugauamdi."
16 Ne bungina Herot lungu haruanga baguli, harua ba, "Yon ba, lipua ngaximguti
waxungtuanoa ba, mesa muli saing wa!"
17-20 Harua bila ba namua na yau Herodias, sabanganoa Pilip haininoa. Binabu
Yon hanaunau hanaunau Herot ba, "Kubolua oxop sabangama haininoa sanga'm
daxangua te." Baing ina naga, Herodias atin disala mana Yon saing bo ba ung mati.
Sai daxanga tela baing tegu, namua na Herot maxuwa mana Yon, bagu Yon lipu
maringina Urana mogu naina binabu wasa mana. Herot hatuminganoa mauxana
bungina harua rangua Yon, ning murunauyu mana lungu. Ne bo ba libu Herodias
yaha, binabu soxi lipuxing haungingamdi ba dituxu Yon, digoxi dita salak yabania.
21 Baing ina naga, Herodias bagu gananganoa sok mana. Mana xaidapka Herot
hatumia nianinoa, ina tongtongia taunga saing gugunia lipuxing yanamindi, lipuxing
haungingam yanamidingdi xaung Galili lipu toxondi, ding dima diyaha rangua.
22 Baing Herodias nanuhanginoa luxu mala saing siga xai maxadingia. Baing Herot
gabu lipudi dima taungania ba diyaha sibuna mana.
Binabu xaitamoxi harua na haing nanunoa ba, "Bagula ngalibu baru maung?
Baraxinta ung murum mana saing uxusunga mana, bagula ngasina naung."
23 Baing xaitamoxi xusunga Urana ba hanggalangia nabu su mana haruanganoa
te, saing harua ba, "Baraxinta uxusunga nga mana ba, bagula ngasina naung. Nabu
ubo ba ngahata yonggaxigua mana hataing luwa saing ngasina tela naung, bagula
ngalibu."
24 Baing sok mala saing xusunga bauna ba, "Ngaxusunga mana baraxinta?"
Baing bauna haxuya ba, "Uxusunga mana Lipu Suguangama Yon toxona ba."

---

* **6:7** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* † **6:15** Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Ina wa bila nianidi 850 muga mana Yesu. Bungina mati teguyu, Urana xap mala long xaiya. Ubagu 2 Xaitamoxi (2 King) 2:11. Mana bungina Yesu, Yudadi diragu mua mana Elaitsa ma muli bu xauxau daxangua mana Kristo. Ubagu Malakai 3:1, 4:5-6.

25 Goxoya mala sap rangua xaitamoxi saing harua ba, “Ngabo ba uximguti Lipu
Suguangama Yon waxungtuanoa, uta toxona minia saing usina nanga hata sibuna
li.”
26 Baing xaitamoxi hatumia, ne gamonoa mauxana buk. Ne mana namua
harua maxung sibuna lipuadi dima taungania maxadingia, baing bo ba sukoxoya
haruanganoa te.
27 Binabu hata sibuna li tabina lipu haungingam tela, soxi mala bu xap Yon toxonoa
ma. Lipu haungingamga ba ila ximguti waxungtuanoa salak yabania.
28 Baing ta toxonoa minia saing rai ma, sina na haing nanunoa, saing sina na bauna.
29 Bungina lipuxindi dinaxu mana dilungu, dila daxap Yon sangganoa mala saing
dikimang guhia gobagobia.

Yesu Haxang Lipu 5,000
(Matyu 14:13-21; Luk 9:10-17; Yon 6:5-13)

30 Aposeldi digoxoya ma rangua Yesu saing dibaxanga mana oxata longgalo dilibu
xaung ditubatuba baru.
31 Baing lipu xumana dila dima mua, sanga ba ganangang te mana Yesu gabu
lipuxindi dinaxu mana daxang, binabu bala lipuxindi dinaxu mana ba, “Ang ganim
ama tala long xoliania, tayagua to.”
32 Baing ding ganiding dahaing wagia dila long xoliania.
33 Ne bungina dila, lipu xumana dibagudi saing daxabiadi ba, baing lipu xumana
mana long longgalo diluki kidingia mala, saing disok muga manadi.
34 Yesu ri titia, bagu buranga sabanga, baing gamona usingadi, namua na duwa
bila sipsipdi doxola lipuxiding wasangama. Baing ungguti tubatubadi mana axamang
xumana.
35 Bungbung sibunauba, baing lipuxindi dinaxu mana dima rangua, saing daharua
ba, “La li long olang, saing yambongguba.
36 Usoxi lipudi dila mana long teladi duwa singia sanga mana digim anginga nading
bu daxang.”
37 Ne Yesu haxuya haruangadinga ba, “Ang ba auliadi bu daxang.”
Baing daharua na ba, “Si, am gala am gagim baru? Giminaginoa sanga mana lipu
tela waxata sobak 8!”‡
38 Baing harua nadi ba, “Ang salangaimdi baru? Ala abagu to.”
Dititi laing sup baing digoxoya ma rangua Yesu saing dibala ba, “Salanga luwadi
luwadi hiliadinga xaung song luwa.”
39 Baing Yesu bala lipu xumang sibuna ba dirung gugunianga gugunianga tatubang
gamatania.
40 Baing dirung maxixinga. Mana maxixinga teladi lipu 100 duwa, mana teladi 50
duwa.
41 Yesu xap salanga luwadi luwadi hiliadinga ba xaung song luwa ba, saing bagu
mahaing long xaiya, harua xai sibuna mala rangua Urana, saing utu saha salangadi.
Saking sinadi na lipudi dinaxu mana bu dituxu sinak na lipudi. Utuutu song luwa
xauna na lipudi.
42 Lipu longgalo daxang sanga ba.
43 Baing lipudi dinaxu mana digugunia salanga xaung song hataindi duwauyu,
digam daba 12 dibaxagi.
44 Mana lipu longgalo daxang, lup ding ganiding titingadinga bila 5,000.

Yesu Haxa Lang Ubunia
(Matyu 14:22-32; Yon 6:15-21)

‡ **6:37** Grik xuana—*200 denari.* Denari tela bila lipu oxatam giminaginoa mana xaidap taininau ba.

45 Sup, baing Yesu haxi lipuxindi dinaxu mana ba dahaing wagia, dimuga mana
mala lang gamolingang rubing hatainia, mana longga Betsaida. Ing sibuna wa kimuya
mua saing bala lipudi ba dahatibaxaya mala.
46 Kimuya mana harua xai sibuna nadi, haing mala xaxagania bu sabu.
47 Yambongguba, baing lipudi dinaxu mana duwa wagia tek liwe. Ne Yesu ing
ganina wa xaxaganiauyu.
48 Baing bagu dimakasa mana dui, namua na yanga ma waga yunia. Haxek sibuna
xaidap, baing Yesu ila ranguadi, haxa tek ubunia. Haxek sibuna dalidi,
49 ne dibagu haxa tek ubunia, baing dahagaxa ba tauxai tela. Daxaba doa sibuna,
50 namua na dibagu saing dimaxuwa buk. Ne hata sibuna li harua nadi ba, "Awa
haringina gamoimia! Nga naga. Labu amaxuwau tai."
51 Baing haing ranguadi wagia saing yanga mati. Dihixi haringing sibuna mana,
52 namua na daxabia rangrang mana salangadi ba te.§ Hatumingading diriba
dingguyu.

Yesu Hamaringia Lipu Busingam Xumana Genesaret
(Matyu 14:34-36)

53 Dikisi mala masup, baing diri titia Genesaret, saing digoti wagadinga lang rubinia.
54 Diri wagia masup, baing hata sibuna li lipudi dibagu daxabia Yesu.
55 Lipudi diluki mauli mana titia baguba, dibaxanga na lipudi. Bungina lipudi
dilungu wa mana long tela, dahau lipu busingamdi duwa uxaingadingia dima rangua.
56 Baing long baruamta luxu mana, long sabanga, kaxukana, hataing hataina,
lipudi daxap lipu busingamdi dima nawa yabania. Duxusunga haringina ba nai lipu
busingamdi ba diring imanging sihinoa ing ganina. Baing lipu busingam gaxarea
diring ba disok xai dup.

7

Axamang Sigixingana, Axamang Musuna
(Matyu 15:1-20)

1 Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi diyunga Yerusalem
digugunia ma rangua Yesu,
2 saing dibagu lipu teladi dinaxu mana Yesu daxang xaung rimading musuna,
didamiadi muga te.
3 (Parisidi xaung Yudadi disu mana mugangadingdi kuboludinga, bing didamia
rimadingdi muga to, tauna daxang.
4 Bungina digoxoya nawa yabania, nabu dibo ba daxang, bing didamia to. Baing
disu mana mugangadingdi kuboluding teladi, bila didamia xubadi, nanggoladi xaung
boridi.)
5 Baing Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi duxusunga Yesu
ba, "Baruta lipuximdi dinaxu maung disu mana mugangaradi kuboludinga te? Ne
daxang xaung rimading musundi baru?"
6 Yesu haxuya nadi ba, "Ang lipu manang luwamdi. Ang ba waleu sibuna Aisaya
harua maxung sibuna mang bungina bung Urana haruanganoa mari bila li:

"'Bakbakka baguli diti yagua suxungudingia ing ganina,
ne hatumingadingdi duwa hasoya manga.
7 Disabu manga olang,
namua na tubatubaingadingdi dima rangua lipudi ing ganina.'✡

§ **6:52** Bungina dibagu Yesu utuutu salangadi ba, daxap xabianga te ba ina Urana Garanoa, ina lipu haringingam.
✡ **7:7** Aisaya (Aisaia) 29:13

8 Ayunga Urana hanaunaungandi masup, saing atuxu haringina lipudi kuboludinga
ing ganina.”
9 Baing Yesu harua nadi ba, “Ang xai sibuna buk mana adali Urana hanaunaungandi
bu asu mana ang kuboluimdi!
10 Moses harua ba, ‘Uwa hawa mana baumtibumdi,’✡ xaung, ‘Lipu gaxarea daharua
diana na baudingtibudingdi bing dungdi mati.’✡
11 Ne ang ba, ang gaharua ba maring nabu lipu tela bala baungtibundi ba,
‘Ngausinga, sanga ba ngahauliang te. Namua na ngahau haruangua ba ngaulia Urana
axadi sanga ba ngahauliang manadi.’
12 Bila balau, abilidi mana dahauli baudingtibudingdi muliu tai.
13 Baing ina naga, aunia Urana Xuanoa saing ata kuboluima ba xap yabanoa. Baing
alibu axamang xumana bila ba.”
14 Baing Yesu wagi lipudi muli dima rangua saing harua ba, “Ang longgalo alungu
nga saing ahatumia xai to.
15-16 Baraxinta lipua xang sanga ba libu ina musuna Urana maxania te. Ne
baraxinta sok sangua lipua libu ina musuna.”*
17 Kimuya, yunga lipudi saing luxu numia, lipuxindi dinaxu mana duxusunga mana
haruanga babuna ba.
18 Baing xusungadi ba, “Baruta? Hatumingaimdi dimaring te? Axadi lipua xangdi
sanga ba dilibu musuna te,
19 namua na diluxu hatumingania te, ne diluxu gamonia saing diri mala tinrungia.”
(Mana haruanga li, Yesu baxanga ba anginga longgalo duwa sigixinga.)
20 Harua muli ba, “Haruanga sok hatumingania ma. Axa ba libu musuna,
21 namua na axadi disok sangua lipu hatumingania bing: hatum doa, libu kubolu
miaxuam, hanai, ung lipua mati, kinu rangua gaxarea yau teguyu,
22 xawa, libu kubolu diandi, langua, hali mauli bila komadi, harua kimu,
hanggalangia lipu tela yanoa, itina, saing libu kubolu kakahana.
23 Axamang dianadi bagudi li disok hatumingia saing libu lipua musuna.”

Haing Siroponisiam Tela Hatumingang Haringina (Matyu 15:21-28)

24 Yesu yunga longga baguba saing ila titia long sabangga Taya† wa mana ba. Luxu
mana numa tela saing muruna te mana lipu tela xabia ba wa. Ne sanga ba wa
hisangia te. Tegu.
25 Baing ina naga, bungina haing tela lungu wa la ba, ila rangua sap saing gung
king tuxundi Yesu kinia, namua na xaunga‡ tela wa mana nanuhanginoa.
26 Haingga baguba, xuanoa Grik, ne yabang sibuna Siroponisia, Yuda tela te.
Xusunga Yesu haringina ba suka xaunga mala sangua nanuhanginoa.
27 Baing Yesu harua na ba, “Garagudi daxang muga to, namua na maring te mana
ngaxap garadi angiadingdi saing ngatingdi mala na komadi.”
28 Ne haxuya ba, “Toxoratamona, maxung sibuna. Ne axamang tela xauna
maxunau, komadi duwa kabukabu hanggaxobinia, ding daxang garadi angiading
xuxundi.”
29 Baing Yesu bala ba, “Mana namua uhaxuya xai sibuna, bing sanga ba ugoxoya
malauba. Xaungua yunga nanuhangima ba.”
30 Ila numia, saing bagu garanoa kinu kabukabia, xaungua yunga ba.

✡ **7:10** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12; Hanaunaunga (Lo) 5:16 ✡ **7:10** Xapdi Muli (Kisim Bek) 21:17; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 20:9 * **7:15-16** Buninga teladi daharua ba *musuna.* 16 *Gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli.* † **7:24** Mana xailong muganga xumana dibung ba *Taya xaung Saidon.* ‡ **7:25** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

Yesu Hamaringia Lipu Tangangliandi Dahaxatu Xaung Harua Te
(Matyu 15:29-31)

31 Baing Yesu yunga Taya titing hataina, haxa makisi Saidon, ri Lang Gamolingania
Galili, sup mala Dekapolis§ titing hataina.
32 La ba lipudi daxap lipu tela ma rangua Yesu. Lipua ba tangangliandi dahaxatu
xaung sanga mana harua xai te. Duxusunga haringina ba ta rimanoa mana.
33 Kimuya mana Yesu xap lipua mala singia sangua lipudi, simbaxang rimang
uxundi maluxu mana lipua ba tangangliang ginangindi. Saking gip saing ring lipua
mananoa.
34 Bagu mahaing long xaiya, yagua haringina saing harua na ba, "*Epata!*"
(Namuxina bing "Axaxang!")
35 Hata sibuna li, tangangliandi daxaxa ding, mananoa bisa, saing harua xai
dupkuba.
36 Baing Yesu bilidi ba dibaxanga na lipu telau tai. Bilibilidi sus, daharing buk ba
dinaxuya mana mauli.
37 Baing lipudi dihixi buk mana, daharua ba, "Libu axamang longgalo xai. Libu
lipudi tangadingliandi dahaxatu dilungu xaung lipudi daharua te daharua."

8

Yesu Haxang Lipu 4,000
(Matyu 15:32–16:12)

1 Mana bungina baguba, buranga sabanga digugunia muli. Anginga disup, binabu
Yesu wagi lipuxindi dinaxu mana dima rangua saing harua nadi ba,
2 "Gamogua usinga lipuadi li. Duwa rangua nga xaidap tuwa, saing anginga disup.
3 Gesagiding ba. Nabu ngasoxidi mala numadingia bila ba, bagula dimakmatia
daxangia, namua na teladi dima hasoya."
4 Lipuxindi dinaxu mana dahaxuya ba, "Tawa long xoliania. Ne kira taxap anginga
bi bu tahaxangdi?"
5 Yesu xusungadi ba, "Ang salangaimdi baru?"
Dahaxuya ba, "7."
6 Baing bala burangua ba dirung titia. Baing xap salanga 7, harua xai sibuna na
Urana manadi, saing utu sahadi. Baing sinadi na lipuxindi dinaxu mana bu dituxu
sinak na lipudi. Baing dilibu bila ba.
7 Dituxu song kaxukang teladi xauna. Baing harua xai sibuna na Urana manadi,
saing bala lipuxindi dinaxu mana ba dituxu sinak.
8 Lipudi daxang sanga ba. Kimuya, lipudi dinaxu mana digugunia hataindi
duwauyu, digam daba 7 dibaxagi.
9 Bila lup 4,000 duwa. Soxidi mala,
10 baing hata sibuna li gabu lipuxindi dinaxu mana dahaing wagia saing diluki mala
titia Dalmanuta.
11 Parisidi dima dungguti dahakhaxi rangua Yesu. Dibo ba dituba, binabu
duxusunga ba libu axamang haringing tela bu hatanga ba Urana soxi ma.
12 Hatuminganoa mauxang sibuna saing harua ba, "Baruta lipu hatatamdi disaisai
ba dibagu axamang haringina? Maxung sibuna ngabalang ba, bagula dibagu
axamang haringing tela te. Tegu sibuna."
13 Baing yungadi, haing wagia muli saing kisi mala lang gamolingang hataina.

Yis Mana Parisidi Xaung Herot

§ **7:31** ***Dekapolis*** namuxina ba long 10.

14 Lipudi dinaxu mana dahalingalinga ba daxap salanga ma. Dituxu taininau ing
ganina wagia.
15 Yesu harua haringina nadi ba, “Amaxania mana axamana libu salanga salalanga
ma rangua Parisidi xaung Herot.”
16 Dahangixaya haruanga baguba liwe mading saing daharua nading ba, “Bola
harua bila ba namua na taxola salanga.”
17 Yesu xabia baraxinta daharua mana, baing xusungadi ba, “Baruta ahangixaya
mana axola salanga? Abagu saing axabia rangrang teguyu? Hatumingaim diriba
ding?
18 Ang maxaimgu, ne abagu te? Ang tangaliaimgu, ne alungu te? Ne ahatumia muli
axamang tela te?
19 Bungina ngautu saha salanga luwadi luwadi hiliadinga mana lipu 5,000, agam
daba baru mana salanga duwauyu?”
Dahaxuya ba, “12.”
20 “Ne, bungina ngautu saha salanga 7 mana lipu 4,000, agam daba baru mana
salanga duwauyu?”
Dahaxuya ba, “7.”
21 Baing xusungadi ba, “Ne, axabia rangrang teguyu?”

Yesu Hamaringia Lipu Tela Maxandi Dahaxatu Betsaida

22 Disok longga Betsaida, baing lipudi daxai lipu tela maxandi dahaxatu ma rangua,
saing duxusunga Yesu haringina ba ring.
23 Yesu xai lipua ba rimania mala sangua longa. Gip maxandi saing ta rimandi
mana, baing xusunga ba, “Ubagu axamang tela, kimbo?”
24 Lipua ba bagu mauli saing harua ba, “Wane, ngabagu lipudi bila xaidi dahaxa
mauli.”
25 Baing Yesu ta rimandi mana maxandi muli. Baing ina naga, lipua bagu haringina,
sok xai dup saing bagu axamandi xai.
26 Yesu soxi mala numia, saing harua ba, “Labu uluxu mana longau tai.”

Pita Baxanga Ba Yesu Gaxarea
(Matyu 16:13-16; Luk 9:18-20)

27 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila longgadi duwa singia Sisaria Pilipai.
Dahaxa malau saing xusungadi ba, “Lipudi daharua ba nga gaxarea sibuna?”
28 Dahaxuya ba, “Teladi daharua ba ung ba Lipu Suguangama Yon. Teladi daharua
ba Elaitsa. Ne teladi daharua ba ung Urana lipuxing suxunguxunguam tela.”
29 Baing Yesu xusungadi ba, “Ne ang ba, ang gaharua ba nga gaxarea?”
Pita haxuya ba, “Ung Urana Lipuxing Mogunganama.”*
30 Baing Yesu bilidi ba labu dibala lipu tela manau tai.

Yesu Baxanga Ba Matianoa Bagula Sok
(Matyu 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Baing ungguti tubatubadi ba Lipua Ma Rangua Urana bagula xap salak xumana.
Lipu haringindi, lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tu-
batubainganamdi bagula dihitixiya, dung mati, ne kimuya mana xaidap tuwa bagula
mesa muli.
32 Harua sabasabia nadi mana ala baguba. Baing Pita xap mala singia saing ungguti
bili ba labu harua nadi bila bau tai.
33 Ne Yesu xugia mala, bagu lipuxindi dinaxu mana, bili Pita saing harua ba, “Satan,
uhaya! Uhatumia bila Urana hatumia te. Uhatumia bila lipu titiamdi.”

---

* **8:29** Grik xuana—*Kristo.*

34 Baing wagi buranga xaung lipuxindi dinaxu mana dima rangua saing harua ba,
“Lipu gaxarea dibo ba dinaxu manga, bing dahalingalinga murungadinga, diti doxoxi
xaiding balingamdi, saing dinaxu manga.
35 Namua na lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahang-
galang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga xaung ulek xaiyua,
bing bagula daxap walinga sibuna.
36 Nabu lipu tela xap axamang titiam longgalo, ne ina walinganoa hanggalang, bing
axadi bagudi li bagula daxap ina muli baru?
37 Baraxinta sanga ba lipu tela sina bu haxuya walinganoa? Tegu.
38 Lipu hatatam diyunga Urana xaung dilibu kubolu diang xangxana. Ne maluxu
manadi, lipu gaxarea memeyading manga xaung haruangagua, bing kimuya Lipua
Ma Rangua Urana bagula memeyana manadi xauna, bungina ma liwe mana Tibuna
ralanoa, xaung ma rangua Urana uleginam maringindi.”

9

1 Baing baladi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, ang teladi awa la li, bagula amati
teguyu saing bagula abagu Urana Yonggaxinoa ma xaung haringingana.”

Yesu Sangganoa Sok Xan Tela
(Matyu 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 Xaidap 6 disup, baing Yesu xap Pita, Yems, Yon dingtung, saing xaidi mahaing
bimbi sabanga tela, ne ding ganiding duwa. La ba, Yesu xugia maxadingia.
3 Imangindi disina saing disok usamang sibuna. Lipu titiam tela sanga ba libu
imangdi dusa bila ba te.
4 Baing Elaitsa Moses tang dowa masok tung maxadingia, tang daharua rangua
Yesu.
5 Baing Pita harua na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, xai sibuna tawa la li. Amtum
gabo ba am gatongtongia xahi tuwa—tela naung, tela na Moses, xaung tela na Elaitsa.”
6 Pita harua olang bila ba, namua na tung dimaxuwa sibuna, binabu xabia te mana
baru haruanganta.
7 Baing mugap tela sok saing kaudi. Waxutu tela sok mugabia ma, harua ba, “Alali
Garagu sibuna, nga murugu sibuna mana. Angtung galungu haruanganoa!”
8 Hata sibuna li dingtung dibagu mauli, dibagu lipu tela te. Yesu ing ganina wa
ranguadi.
9 Tauna diyunga bimbia ba, diri malauyu, saing Yesu bilidi ba labu dibala lipu tela
mana axamana dibagu tai, laing kimuya mana Lipua Ma Rangua Urana mesa muli
mana matiyua.
10 Dihisa mana haruanganoa rangua ding, ne dahangixaya nading ba haruangua
“mesa muli mana matiyua” namuxinoa baru.
11 Baing duxusunga ba, “Baruta lipu hanaunaunga tubatubainganamdi daharua ba
Elaitsa bagula goxoya ma muga mana Urana Lipuxing Mogunganama ma?”
12 Yesu haxuya nadi ba, “Maxung sibuna, Elaitsa ma muga bu hamaringia axamandi
to. Ne baruta Urana Xuanoa baxanga ba Lipua Ma Rangua Urana bagula xap salak
sabanga xaung lipudi diyamu?
13 Ne ngabalang ba, Elaitsa ma ba, saing dilibu ding murungadinga mana, bila
Urana Xuanoa baxanga mana baing.”

Yesu Hamaringia Gananung Tela Xaunga Wa Mana
(Matyu 17:14-19; Luk 9:37-43)

14 Bimbi namuya Yesu gabu dingtung disok mana lipu teladi dinaxu mana, dibagu
buranga sabanga digugunia taxiyadi, saing lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
dahakhaxi mua ranguadi.
15 Baing bungina lipudi dibagu Yesu sok, dihixi mana saing diluki mala rangua,
daharua xaidap xai na.
16 Baing xusungadi ba, “Ahakhaxi mana baraxinta?”
17 Lipu tela liwe mana burangua haxuya ba, “Lipu Tubatubaingam, ngaxap garagua
ma ranguaung, namua na xaunga wa mana, libu harua tate.
18 Bungina xaunga ba tuxu haringina bing ting mari titia, gaugauna, gaxu waindi
saing haringharing. Menau ngaxusunga lipuximdi dinaxu maung ba disuka xaungua
mala, ne ding sanga te.”
19 Baing Yesu harua nadi ba, “Ai, ang hatatamdi ahatum haringin te. Xaidap baru
bagula ngawauyu ranguang? Xaidap baru bagula ngaxap salaga mang? Axap gara
ba ma rangua nga to.”
20 Binabu daxap ma rangua. Bungina xaungua bagu Yesu, hata sibuna li libu gara
ba lulu haringina. Xung mari titia saing tutuxuya mauli, gaunggauna.
21 Baing Yesu xusunga tibuna ba, “Bunging baru wa bila ba?”
Haxuya ba, “Bungina kaxukanauyu sok bila ba.
22 Bunging xumana ting mahaing yabia saing ting mari langia bu ung mati. Ne
nabu ung sanga mana ulibu axamang tela, bing usingam saing uhauliam.”
23 Baing Yesu harua ba, “Baruta uharua ba, ‘Nabu ung sanga mana’? Axamang
longgalo axamang olang mana lipua hatum haringina.”
24 Hata sibuna li tibuna xaba ba, “Ngahatum haringina, ne hatumingagua haringina
raxap. Uhauli nga!”
25 Bungina Yesu bagu buranga digugunia dima haxek sibuna rangua, bili xaungua*
ba, “Ung xaunga ulibu harua te xaung lungu te, ngatabinaung ba usok ma sangua
saing uluxu muli manau tai.”
26 Baing xaungua xaba saing libu lulu haringina saking sok ma sangua. Gara ba wa
bila matia tela, binabu lipu xumana daharua ba, “Mati lo.”
27 Ne Yesu tuxu rimania, iti mesa saing li.
28 Kimuya Yesu luxu numia, baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga hisangia ba,
“Baruta am sanga ba am gasuka mala te?”
29 Haxuya nadi ba, “Sabungua ing ganina sanga ba suka xaunga na bila li. Daxanga
tela te.”

Yesu Baxanga Muli Ba Matianoa Bagula Sok
(Matyu 17:22-23; Luk 9:43-45)

30 Diyunga longga baguba saing dahaxa maluxu Galili. Yesu hauxana ba lipudi
daxabia ba wa bi,
31 namua na tubatuba lipuxindi dinaxu mana. Baladi ba, “Bagula dita Lipua Ma
Rangua Urana bixuandi rimadingia. Bagula dung mati, ne kimuya mana xaidap tuwa,
bagula mesa muli.”
32 Ne daxabia rangrang haruanga ba namua te, saing dimaxuwa ba duxusunga
mana.

Gaxarea Wa Mugamuga?
(Matyu 18:1-5; Luk 9:46-48)

33 Dila Kaperneam. Bungina wa numia Yesu xusungadi ba, “Ahakhaxi mana
baraxinta bungina ahaxa daxangia?”

---

* **9:25** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

34 Ne daharua te, namua na daxangia dahakhaxi liwe mading mana gaxarea wa mugamuga.
35 Baing Yesu rung mari, wagi Lipu 12 dima, saing harua ba, “Lipu gaxarea bo ba wa mugamuga, bing wa kimu sibuna xaung lipu haulingam mana lipu longgalo.”
36 Xap gara tela saing ta liwe manadi. Saking iti mahaing, sep saing baladi ba,
37 “Lipu gaxarea daxap gara bila li mana yagua, bing daxap nga. Saing lipu gaxarea daxap nga, bing daxap nga ganigu te. Tegu. Daxap ina soxi nga ma ba.”

Lipua Libu Doa Makira Te, Bing Kira Riara
(Luk 9:49-50)

38 Yon harua na ba, “Lipu Tubatubaingam, am gabagu lipu tela suka xaungadi mala mana yama. Ne, am gabili, namua na kiria tela te.”
39 Ne Yesu harua ba, “Labu abiliu tai, namua na lipu gaxarea dilibu axamang haringina mana yagua, bing sanga ba daharua diana manga sap te.
40 Lipu gaxarea dilibu doa makira te, bing kira riaradi.
41 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea disina langa nang mana yagua namua na ung Kristo bakbaging tela, bing maxung sibuna Urana bagula haxuya nadi.

Kubolu Diana Hanggalangia Hatuminga Haringina

42 “Lipu gaxarea xai lipu tela hatum haringina manga daxanga diania, heku lipua ba yan tate bila gara kaxukana li, Urana bagula sina salaga na. Nabu digoxi siang sabanga waxungtuania, saing diting mari tegia, bing salaga xap bagula kaxukana mana salaga xap yu Urana rimania.
43-44 Nabu rimama libung ulibu kubolu diana, bing utaxiti. Xai buk mana uluxu walinga maxaxayamia xaung rimam taininau. Nam rimam luwa ne uluxu long salakkamia, la ba yaba mati te.†
45-46 Baing nabu kima libung ulibu kubolu diana, bing utaxiti. Xai buk mana uluxu walinga maxaxayamia xaung kim taininau. Nam kim luwa ne ditinggung mari long salakkamia.‡
47 Baing nabu maxama libung ulibu kubolu diana, bing uhasi. Xai buk mana uluxu Urana Yonggaxinia xaung maxam taininau. Nam maxam luwa ne ditinggung mari long salakkamia.
48 La ba,

“‘moxamoxa daxangxangiadi, moxamoxadi ba dimati te,
saing yap subingang teguama taudi.’✡

49 Bagula yaba ri mana lipu longgalo bila mosak ri mana anginga.
50 “Mosak axamang xai. Ne nabu dauyanoa sup, bing aria baru bu mosaga dau muli? Tegu. Mosaga libu angingadi didau, baing ina naga asok bila mosak xai saing arung mosiu ranguang.”

10

Taxiti Yaungua
(Matyu 19:1-9)

1 Tauna, Yesu yunga longga baguba saing kisi Langga Yodan hataina mala titia Yudia. Buranga dila rangua muli saing tubatubadi, ina kubolunoa naga.

---

† **9:43-44** Buninga teladi daharua ba *…mati te,* 44 *la ba moxamoxa daxangxangiadi, moxamoxadi ba dimati te, saing yap subingang teguama taudi.* ‡ **9:45-46** Buninga teladi daharua ba *…long salakkamia,* 46 *la ba moxamoxa daxangxangiadi, moxamoxadi ba dimati te, saing yap subingang teguama taudi.* ✡ **9:48** Aisaya (Aisaia) 66:24

2 Parisi teladi dima, dibo ba dituba binabu duxusunga ba, “Hanaunaungua harua
ba sangau mana lipu tela taxiti yaunganoa, kimbo tegu?”
3 Haxuya nadi ba, “Moses hanaunauang baru?”
4 Daharua ba, “Moses nai ba lipua bung taxiti yaunga xailongina saing suka hainga
mala.”
5 Ne Yesu harua nadi ba, “Gamoim diriba ding, binabu Moses bung hanaunaunga
baguli nang.
6 Ne mugau sibuna, bungina Urana tongtongia axamandi, ‘tongtongiadi lup haing.’✡
7 ‘Mana namua baguli lup tela yunga baungtibundi saing taga rangua haininoa,
8 baing tang disok lipu taininau.’✡ Baing ina naga, tang duwa luwauyu te, tang
duwa bila lipu taininau.
9 Binabu, baraxinta Urana taga masup, labu lipua taxitiu tai.”
10 Bungina duwa numia muli, lipudi dinaxu mana duxusunga Yesu mana haruanga
baguba.
11 Baing harua nadi ba, “Lipu gaxarea taxiti yaunganoa saing yau haing tela muli,
bing libu kubolu diana na haininoa mana yaunga daxanganoa.
12 Baing nabu hainga taxiti yaunganoa saing yau lup tela muli, bing libu kubolu
diana mana yaunga daxanganoa.”

Yesu Xaung Gara Kaxukandi
(Matyu 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Lipu teladi daxap gara kaxukandi ma rangua Yesu bu ta rimandi manadi. Ne
lipudi dinaxu mana dibilidi.
14 Bungina Yesu bagu dilibu bila ba, hatuminganoa doa manadi saing baladi ba,
“Ayunga garadi dima rangua nga, labu abilidiu tai, namua na lipuadi duwa bila garadi
bagudi li, Urana Yonggaxinoa dingia.
15 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea diyunga ding te ba duwa hawa mana
Urana bila garadi dilibu, bing sanga ba diluxu Urana Yonggaxinia te.”
16 Baing iti garadi mahaing saing sepdi, ta rimandi manadi, saing xusunga Urana
ba sina guxama nadi.

Lipu Xalaxalam
(Matyu 19:16-30; Luk 18:18-30)

17 Yesu mesa ungguti haxa mala, baing lipu tela luki ma rangua saing gung king
tuxundi maxania. Xusunga ba, “Lipu Tubatubaingam Xai, ngaria baru bu ngaxap
walinga subingang teguama?”
18 Baing Yesu haxuya ba, “Baruta uxu nga ba xai? Lipu tela xai te. Urana ing ganina
xai.
19 Uxabia hanaunaungadi: ‘Ung matiu tai, ukinu rangua tela uyau teguyu bau
tai, uhanaiu tai, usu haruanga languangamgu tai, ulanglangua lipu tela bu oxop
xalingindi olanggu tai, uwa hawa mana baumtibumdi.’✡”
20 Baing baxanga na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, bungina ngawa garauyu ma
laing hatata, hanaunaunga longga bagudi li ngasu manadi.”
21 Yesu bagu mua mana, murung sibuna mana, saing harua ba, “Axamang tela
uraxap mana. Ula usina xalingimdi masup. Usina giminagidingdi na lipu haxugindi,
bing bagula oxop axamang maxung sibundi maluxu long xaiya. Saking uma, unaxu
manga.”
22 Bungina lungu haruanga baguba, baing ila, ayangang sibuna, namua na
xalingindi xumang sibuna.

✡ **10:6** Unggutinga (Stat) 1:27 ✡ **10:8** Unggutinga (Stat) 2:24 ✡ **10:19** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12-16; Hanaunaunga (Lo) 5:16-20

23 Baing Yesu bagu mauli, harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Laku, lipu
xalaxalamdi dimakasa sibuna mana diluxu Urana Yonggaxinia!”
24 Baing lipudi dinaxu mana dihixi mana haruanganoa. Ne Yesu harua nadi muli
ba, “Gananuna mana, makasa sibuna mana lipudi diluxu Urana Yonggaxinia!
25 Lipu xalaxalama bo ba luxu Urana Yonggaxinia, makasanganoa dali kamel tela
ila luxu saxang ginanginia.”
26 Baing dihixi buk mana, saing duxusunga ding ba, “Si! Nabu bila ba, bing lipu
gaxarea bagula daxap walinga subingang teguama?”
27 Yesu bagudi saing harua ba, “Lipu ding sibuding sanga tate, ne Urana ina sanga.
Urana ina sanga mana axamang longgalo.”
28 Pita harua na ba, “Ai! Am ba, am gayunga axamandi masup bu am ganaxu
maung.”
29 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea dahatumia
nga xaung ulek xaiyua saing diyunga yabadingdi, sabangadingdi, kixingidingdi,
hamungadingdi, baudingtibudingdi, garadingdi, kimbo umangadingdi,
30 bing bagula daxap 100 muli mana bungina hatata. Bagula daxap axamang
xumana: yabadingdi, sabangadingdi, kixingidingdi, hamungadingdi, baudingdi,
garadingdi, umangadingdi, saing xauna, bagula daxap salakdi. Ne kimu sibuna,
bagula daxap walinga subingang teguama.
31 Ne xumana duwa mugamugangia bagula duwa kimuya. Baing xumana duwa
kimuya bagula duwa mugamugangia.”

Yesu Baxanga Muli Ba Matianoa Bagula Sok
(Matyu 20:17-19; Luk 18:31-33)

32 Dahaxa daxangia, Yesu muga manadi, dahaing mala mana long sabangga
Yerusalem. Lipudi dinaxu mana dihixi mana, saing lipudi disu manadi dimaxuwa.
Baing xap Lipu 12 mala singia muli, saing baxanga nadi ba baraxinta bagula sok
mana.
33 Baladi ba, “Alungu to. Tahaing Yerusalemguba, saing bagula dita Lipua Ma
Rangua Urana lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tu-
batubainganamdi rimadingia. Bagula dita haruangia baing bagula dahau haruangua
ba dung mati. Baing bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia.
34 Baing bagula didaudau, daxanubia, digusi, saing dung mati. Ne kimuya mana
xaidap tuwa bagula mesa muli.”

Yems, Yon Xusungangadinga
(Matyu 20:20-28)

35 Baing Yems, Yon, Sebedi garandi, tang dima rangua Yesu saing daharua
na ba, “Lipu Tubatubaingam, tam gabo ba ulibu mam baraxing baraxinta tam
gaxusungaung mana ba.”
36 Baing xusungadi ba, “Tang gabo ba ngalibu baru mang?”
37 Baing tang dahaxuya ba, “Kimuya bungina urung kabukabu ralanamia, tam gabo
ba tam garung mana rubimdi, tela rung rimamo, tela rung xong, tam gaxap yaya bila
ba.”
38 Ne Yesu harua nadi ba, “Tang gaxabia te axusunga baru. Sanga ba tang ganung
mana xuba salakkam bila nganung mana? Kimbo sanga ba axap lang matiama bila
ngaxap?”
39 Dahaxuya na ba, “Wane, amtam sangau.”
Baing Yesu bala dingtang ba, “Maxuna, xuba nganung mana, bagula tang ganung
mana xauna, saing langga ba ngaxap, bagula tang gaxap xauna.
40 Ning lipu gaxarea rung mana rimagu rimamo kimbo xong, nga sanga ba ngamogu
te. Tegu. Urana xauxaudi masup na moxodingdi.”

41 Baing bungina lipu 10 dinaxu mana dilungu bila ba, gamodingdi didoa mana
Yems Yon tang.
42 Yesu wagidi ma digugunia saing harua nadi ba, “Ang gaxabiau, Yuda Teguamdi
yanamidingdi duwa etua manadi diti ding. Yanamidingdi dahaxi ba lipudi disu mana
haruangadinga.
43 Ne heku awa bila ba. Tegu. Lipu gaxarea bo ba wa sabanga liwe mang, bing wa
ang lipuxim haulingama.
44 Baing lipu gaxarea bo ba wa mugamuga liwe mang, bing wa lipu oxata olanggam
mana lipu longgalo.
45 Namua na Lipua Ma Rangua Urana ing sibuna ma bu lipudi dahauli te. Tegu. Ma
bu hauli lipudi, xaung yunga walinganoa bu gim muli lipu xumana.”

Yesu Hamaringia Batimeas Maxandi
(Matyu 20:29-34; Luk 18:35-43)

46 Disok Yeriko. Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana xaung buranga sabanga, ding
diyunga long sabangga ba, baing lipu maxa haxatiang tela, Batimeas (namuxina ba
“Timeas garanoa”), rung mua daxanga rubinia, xusunga lipudi olang olang mana
sianga.
47 Bungina lungu ba Yesu Nasaretiam ma, ungguti wagi ba, “Yesu, Xaitamoxi Debit
Garanoa ba, usinga nga!”
48 Baing lipu xumana dibili, dibala ba, “Udik!” Dibalabala sus, haxi buk saing wagi
sabanga ba, “Xaitamoxi Debit Garanoa ba, usinga nga!”
49 Baing Yesu li mua saing harua ba, “Awagi ma.” Baing duwagi lipua maxandi
dahaxatu, daharua ba, “Uyaha! Umesa, wagiung baing.”
50 Baing ting imanging xabubungama mala singia, hixi mesa saing ma rangua Yesu.
51 Baing Yesu xusunga ba, “Ubo ba ngariaung baru?”
Lipua maxandi dahaxatu harua na ba, “Lipu Tubatubaingam, ngabo ba ngabagu.”
52 Baing Yesu harua na ba, “Ulauba, hatumingam haringina hamaringiaung.” Hata
sibuna li maxandi disok xai dup, saing su mana Yesu daxangia.

11

Yesu Luxu Yerusalem Bila Xaitamoxi
(Matyu 21:1-9; Luk 19:29-38; Yon 12:12-15)

1 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dima haxek monga mana long sabangga
Yerusalem, baing disok haxek mana long luwa Betpets, Betani duwa Xaxagania Olip.
Yesu soxi lipuxing luwa dinaxu mana mala,
2 harua nadi ba, “Tang galuxu mana longga wa mugamugangia to. Haxek sibuna
ba aluxu, bagula abagu donki* haun tela digoti la ba, lipu tela rung mana teguyu.
Tang galuba saing axai ma.
3 Nabu lipu tela xusungang ba, ‘Baruta tang galibu bila ba?’, bing tang gabala ba,
‘Toxoratamona oxatana mana. Bagula soxi ma muli sap.’ ”
4 Baing dilauba, dibagu donki hauna lipudi digoti numa tela xaluxing singia, wa
daxanga sabangia. Bungina diluba,
5 lipu teladi dili mua la ba duxusunga ba, “Tang garaxata? Baruta aluba donki ba?”
6 Baing tang dahaxuya bila Yesu harua nadi ba. Dilungudi baing tang dilauba.
7 Baing daxap donki ma rangua Yesu, diting imangiding sabangadi mahaing, saking
Yesu rung etua mana.
8 Lipu xumana duxa imangiding sabangadi daxangia bu dahatanga ba lipu yayam
sabanga, saing teladi ditaxiti xai rimandi umangia saing duxadi daxangia.

---

* **11:2** ***donki*** asaxa tela xoxi lipudi.

9 Baing lipudi dimuga mana gabu lipudi disu mana ding duwagi ba,

“Taiti Urana yanoa!”

“Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba!”✡

10 “Urana sina guxama na mugangaroa Debit Yonggaxinoa, bagula sok muli!”

“Taiti Urana Eta Loam Sibuna yanoa!”

11 Baing Yesu luxu Yerusalem saing luxu Urana Numang yabania. Haxa mauli maluxu, bagu axamandi laing sup baing yambongguba. Binabu gabu Lipu 12 dila disok mala Betani.

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Matyu 21:12-16,18-22; Luk 19:45-47; Yon 2:13-16)

12 Buragina baing diyunga Betani, dilauba saing Yesu gesagina.
13 Bagu mala saing bagu xai xangingam tela duxu ba pik, lonam. Ila haxek mana bu sai mana marandi. Sok mana, baing tegu, long ding ganiding duwa namua na xaiya pik nianinoa teguyu.
14 Baing harua na xaiya ba, “Sanga ba lipu tela xang maramdi muli te.” Baing lipuxindi dinaxu mana dilungu haruanga baguba.
15 Bungina disok Yerusalem, Yesu luxu Urana Numang yabania saing suka lipuadi digim disina axamandi mana sianga maluxu Urana Numania masokkuba. Matuxuya lipu siang hakhaxuyanganamdi kabukabudingdi xaung lipu gumak sinaikkamdi kabukabuding rungingamdi.
16 Baing bili lipudi mana disiasia axamandi mala ma makisi Urana Numang yabaniau tai.
17 Baing tubatubadi, harua nadi ba, “Aisaya bung Urana Xuania ba Urana harua ba,

“ ‘Numagua bagula duxu ba
numa sabungam mana numanuma longgalo.’✡

Ne ang gaxugia mala bila ‘guha tela lipu hanaunggamdi dihisa maluxu mana!’✡”
18 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi dilungu haruanga baguba, baing dungguti disai daxanga tela bu dung Yesu mati. Dimaxuwa mana, namua na lipu buranga dihixi mana tubatubainganoa.
19 Yambong baing disok sangua long sabangga ba.

Xaiya Pik Mutuxu Ba
(Matyu 21:19-22)

20 Buraragina bungina dahaxa malau, dibagu xaiya pik. Mutuxu masup, oxaxandi xauna.
21 Pita hatum muli saing harua na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, ubagu lo! Xaiya pik ugamia ba, mutuxu ba!”
22 Yesu haxuya nadi ba, “Ahatum haringina mana Urana.
23 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea harua na bimbia li ba, ‘Umesa, utinggung mari tegia’, xaung hatumingang luwa te, ne hatum haringina mana axa harua mana ba bagula sok, bing bagula Urana libu mana.

✡ **11:9** Olaidi (Buk Song) 118:25-26 ✡ **11:17** Aisaya (Aisaia) 56:7 ✡ **11:17** Yeremaya (Jeremaia) 7:11

24 Binabu ngabalang ba, baraxing baraxinta axusunga sabungia, nabu ahatum
haringina bila axap masup ba, bing bagula axap.
25-26 Baing bungina ali asabu mua, nabu ahatum muli mana axamang diana lipu
tela libu mang, bing ayunga kubolunoa. Baing ina naga Tibuim, ina wa long xaiya,
bagula yunga kuboluim diandi xauna."†

Gaxarea Sina Haringinga Na Yesu?
(Matyu 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Yesu gabu lipudi dinaxu mana disok Yerusalem muli. Bungina Yesu haxa
mua maluxu Urana Numang yabania, lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi xaung lipu haringindi dima rangua,
28 duxusunga ba, "Oxop yaya ba rangua gaxarea bu ulibu axadi bagudi li? Gaxarea
mogung ba ulibudi?"
29 Yesu haxuya ba, "Bagula ngaxusungang xusunganga tela to. Ahaxuya xusungan-
gagua, bing bagula ngabaxanga ngaxap yaya ba rangua gaxarea bu ngalibu axadi
bagudi li.
30 Tauna, bungina Yon sugua lipudi—Gaxarea sina yaya na bu libu? Urana kimbo
lipudi? Abaxanga nanga!"
31 Dahangixaya liwe mading ba, "Nabu taharua ba, 'Urana sina,' bing bagula
xusunga kira ba, 'Ne baruta ahatum haringina mana Yon te?'
32 Ne nabu taharua ba, 'Lipudi disina,' bing laku!" (Dimaxuwa lipudi, namua na
lipu longgalo dahatum ba Yon ba Urana lipuxing suxunguxunguam sibung tela.)
33 Baing ina naga, dahaxuya ba, "Am gaxabia te."
Baing Yesu haxuya ba, "Tauna, nga xauna, bagula ngabalang te ba gaxarea sina
yaya nanga bu ngalibu axadi bagudi li."

12

Haruanga Babuna Mana Lipu Wain Umangang Wasanganamdi
(Matyu 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 Baing ungguti harua babudi na Yudadi yanamidinggadi ba, harua ba, "Lipu
tela xuma wain umangang tela. Tongtongia gamgaminga taxiya, saba wain marang
ruhangam yabana mari siangia, saing tongtongia xahi wasangam maxaxayam tela.
Saking sina na lipu umangamdi, duwaxata bu daxap marang hataindi nading, saing
ing sibuna ila haxa mauli hasoya.
2 Bunging moyangama sok, baing soxi lipuxing haulingam tela mala rangua lipu
umanga wasanganamdi bu xap wain marang hataindi ranguadi.
3 Ning dituxu ditaha saing disuka olang mala.
4 Baing soxi lipuxing haulingam tela muli nadi. Ne ditaha toxonia saing dilibu doa
mana, disina memeya na.
5 Baing soxi tela muli mala, baing dung mati. Soxisoxi xumana mala: Teladi
ditahadi, teladi dungdi mati.
6 "Ne lipu taininau wauyu: Garanoa, ina murung sibuna mana. Kimu sibuna soxi
mala ranguadi. Hatum ba, 'Bagula dilungu garagu haruanganoa.'
7 "Ne lipu umanga wasanganamgadi ba daharua nading ba, 'Moxona garanoa lo.
Kimuya bagula xap tibuna xalingindi. Tala taung mati, bing xalingindi bagula dima
rimaria.'
8 Binabu dituxu, dung mati saing diting mala sangua umangua.

† **11:25-26** Buninga teladi daharua ba *…xauna.* 26 *Ne, nabu ayunga te, bing Tibuim, ina wa long xaiya, bagula yunga kuboluim diandi te.*

9 “Ahatum baru? Wain umangang moxonoa bagula riadi baru? Bagula ma ung lipu
umanga wasanganamgadi ba mati, saing sina umangua na teladi.
10 Haruanga li wa Urana Xuania, atiti ba ne baruta ahatumia te? Harua ba,

“ ‘Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.
11 Toxoratamona libu axa baguli sok,
saing am gabagu, xai sibuna maxamamia.’✡ ”

12 Harua laing sup, baing disai daxanga bu dituxu, namua na daxabia ba su
haruanga babuna baguba manadi. Ne dimaxuwa mana lipu buranga duwa, binabu
diyunga saing dila.

Xusungangua Mana Digim Takis
(Matyu 22:15-22; Luk 20:20-26)

13 Kimuya yanam teladi disoxi Parisi teladi digabu Herot bakbaging teladi mala
rangua Yesu. Dibo ba dilanglangua bu harua haruanga tela maringing te.
14 Baing dila rangua, daharua ba, “Lipu Tubatubaingam, am gaxabia ba ung lipu
haruanga maxunama. Uhatum xumana mana lipudi hatumingadinga te. Ulibu
hasusu mana lipu longgalo, heku lipu yayamdi kimbo lipu yaya teguamdi. Ne
utubatuba Urana daxanganoa xaung haruanga maxuna.” Tauna, duxusunga ba,
“Maring mana tagim takis mala na Sisa, kimbo doa?
15 Tagim kimbo tegu?”
Ne Yesu xabia muragidinga, binabu xusungadi ba, “Baruta atuba ba atuxu murak
manga? Axap siang tela ma bu ngabagu to.”
16 Baing daxap siang mukirina ma, saing xusungadi ba, “Gaxarea babunoa li?
Gaxarea yanoa wa mana?”
Dahaxuya ba, “Sisa naga.”
17 Baing Yesu harua nadi ba, “Axadi Sisa iniadi, asinadi na Sisa, saing axadi Urana
iniadi, asinadi na Urana.” Baing dihixi mana haruanganoa.

Xusungangua Mana Lipuadi Dimati Dimesa Muli
(Matyu 22:23-33; Luk 20:27-38)

18 Baing Sadyusidi dila rangua. Ding dahatiam mana lipudi bagula dimesa muli.
Duxusunga Yesu ba,
19 “Lipu Tubatubaingam, Moses bung haruanga tela makira Urana Xuania ba:
Nabu lipu tela mati, sangua haininoa, ne garang tate, bing kixinginoa bagula yau
sabanganoa tabinoa bu tang daxap garadi masok, saking sabanganoa bakbagindi
bagula disup te.
20 Tauna, bunging tela neng sabangang 7 duwa. Mugamugangama yau haing tela
saing mati, garang tate.
21 Bing kixinginoa ma kimu mana mugamugangama yau tabinoa saing mati, garang
tate. Hiliadinga kubolu taininau.
22 Bila balau, disup baing ina naga, hainga mati.
23 Tauna, kimuya, bungina lipudi dimesa muli, bing haingga ba bagula wa gaxarea
haininoa sibuna? Namua na 7 ding diyau ba.”
24 Yesu haxuya ba, “Namua naga hatumingaimdi didoa. Ang gaxabia Urana Xuanoa
te xaung haringinganoa.
25 Bungina lipudi dimesa muli, bagula lup haing diyau ding te. Bila balau bagula
duwa bila Urana uleginamdi duwa long xaiya.

✡ **12:11** Olaidi (Buk Song) 118:22-23

26 Ne mana haruangua mana lipudi dimesa muli—ngabo ba ngaxusungang to. Atiti
xailongga Moses bung mana axa ba, ne baruta ahatumia te? Mana hataina naxuya
mana xai kaxukana yaba wa mana ba, kimu sibuna mana mugangaradi Ebraham,
Aisak xaung Yekop tung dimati ba, Urana harua na Moses ba, 'Ngawa Urana mana
Ebraham, Urana mana Aisak, xaung Urana mana Yekop.'✡
27 Binabu ina Urana mana lipu matiandi te. Tegu. Ina Urana mana lipu gamatandi.
Ang ba, hatumingaimdi dirabang masup!"

Hanaunaunga Baruamta Wa Mugamuga?
(Matyu 22:34-40)

28 Lipu hanaunaunga tubatubainganam tela ma saing lungudi dahakhaxi mua.
Lungu Yesu haxuya nadi xai, binabu xusunga ba, "Hanaunaunga baruamta muga-
muga?"
29 Yesu haxuya ba, "Mugamugangama bing bila li: 'Ang Isreldi, alungu! Toxorata-
mona Urana kiria, ing ganina wa Toxoratamona.
30 Bing ung murum sibuna mana Toxoratamona, Urana ungia, mana gamom
longgalo xaung lum longgalo xaung hatumingam longgalo xaung haringingam
longgalo.'✡
31 Luwa bing bila li: 'Bing ung murum sibuna mana riam longgalo bila ung murum
sibuna maung.'✡ Hanaunaunga tela dali bagudi li te."
32 Lipua ba haxuya na ba, "Lipu Tubatubaingam, haruangama maring. Maxung
sibuna uharua ba Urana taininau ing ganina, ne tela muli te.
33 Saing murura sibuna mana, mana gamora longgalo xaung hatumingara longgalo
xaung haringingara longgalo. Saing murura sibuna mana riara longgalo bila murura
sibuna makira. Hanaunaunga luwadi bagudi li didali hananianga asaxam longgalo
ditau xaung hananianga teladi."
34 Yesu lungu lipua ba haxuya haruanga bila lipu xabiangam, baing harua na ba,
"Uwa hasoya mana Urana Yonggaxinoa te." Baing kimuya mana bungina baguba,
lipu longgalo dimaxuwa mana dituba mana xusunganga tela muli.

Gaxarea Garanoa Kristo?
(Matyu 22:41-46; Luk 20:41-44)

35 Yesu baxanga mua maluxu Urana Numang yabania, baing harua ba, "Baruta
lipu hanaunaunga tubatubainganamdi daharua ba Urana Lipuxing Mogunganama
wa Debit garanoa?
36 Debit ing sibuna, Urana Aningonoa sina hatumingua na, baxanga ba:

" 'Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:*
"Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
laing ngata bixuamdi
hawa maung." '✡

37 Nabu Debit ing sibuna uxu ba 'Toxoratamona,' bing ina wa Debit garanoa xauna
baru?" Baing buranga sabanga diyaha sibuna ba dilungu haruanganoa.

Lipu Hanaunaunga Tubatubainganamdi Dilibu Kubolu Diandi
(Matyu 23:1-7; Luk 20:45-47)

✡ **12:26** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6 ✡ **12:30** Hanaunaunga (Lo) 6:4-5 ✡ **12:31** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18 * **12:36** Namuxina mana maxixinga li bing Toxoratamona mugamugangam mogu Urana saing Toxoratamona kimuam mogu lipua Debit wa hawa mana ba. ✡ **12:36** Olaidi (Buk Song) 110:1

38 Tubatuba mala, baing harua nadi ba, “Amaxania mana lipu hanaunaunga
tubatubainganamdi. Ding muruding buk mana disau imang maxaxaya bu dahaxa
mauli, saing dibo ba lipudi ditidi daharua xaidap xai nadi mana nawa yabandi.
39 Ding muruding buk mana dirung mana kabukabu mugamugangamdi mana
sabunga numandi, saing dibo ba dirung kabukabu yayamdi mana taungadi.
40 Dilanglangua tapdi bu dahanai xalingidingdi, saing disabu maxaxaya bu disok xai
lipudi maxadingia. Kimuya, mana xaidap subinganoa, bagula daxap salak sabanga.”

Taba Yahanganoa
(Luk 21:1-4)

41 Yesu ila rung singia long sinaikkamia, bagu lipudi ditata siangdi maluxu Urana
Numang siang yabania. Lipu xalaxalam xumana dita siang xumana maluxu.
42 Ne tap haxuging tela ma saing ta siang kaxukang mukiring luwa maluxu, disok
bila toia taininau.
43 Yesu wagi lipuxindi dinaxu mana ma rangua saing harua nadi ba, “Maxung
sibuna ngabalang ba, tap haxugina sinainganoa dali sianga lipu longgalo dita maluxu
siang yabania.
44 Namua na lipu teladi disina hataing kaxukana mana siangiding xumana. Ne
tapka ba, raxap sibuna saing sina sianging longgalo, siangindi disup mana gim
anginga xaung axamandi.”

13

Yesu Baxanga Mana Xaidap Subinganoa
(Matyu 24:1-51; Luk 21:5-36)

1 Bungina Yesu sok sangua Urana Numanoa, lipuxing tela naxu mana harua na ba,
“Lipu Tubatubaingam, ubagu! Sianggadi li ditubu baru! Numa gumanging sibundi
baru!”
2 Yesu haxuya ba, “Ubagu numa xai sibunadi li? Xaidaba ma yu bungina siang tela
bagula wa etua mana rianoa te. Tegu. Bagula ding longgalo disup mari.”
3 Yesu rung Xaxagania Olip saing bagu makisi mala Urana Numania. Baing Pita,
Yems, Yon digabu Andru ding ganiding duwa, baing duxusunga ba,
4 “Ubaxanga nam, bungintabi bagula axadi bagudi li disok? Baing baraxinta bagula
sok muga bu hatanga ba axadi li dibo ba disokkuba?”
5 Yesu harua nadi ba, “Amaxania, nam lipu tela langlanguang.
6 Lipu xumana bagula dima dilangua daxap yagua saing bagula daharua ba, ‘Nga
lipua naga Urana soxi ma!’ Bagula dituxu murak mana lipu xumana.
7 Bungina alungu haruanga mana haungingadi duwa haxek, duwa hasoya, bing
amaxania—labu ahixi manadiu tai. Axadi na bila ba bagula disok to, ne subinganoa
sok teguyu.
8 Numanumadi bagula dimesa dahaunggana ding, saing yonggadi bagula dilibu
taininau. Noxiga sabangadi bagula disok mana long xangxana, saing gesak sabangadi
bagula disok xauna. Ne axadi bagudi li unggutingua ing ganina, bila bungina haing
tela ungguti xunumia salak hayauxingamdi.
9 “Ang gawasa xai mang. Bagula ditang haruangia kaunsilidi maxadingia, saing
digusiang maluxu’m Yudadi sabungading numandi. Bagula ali gabanadi xaung
xaitamoxidi maxadingia, namua na anaxu manga. Ne alaba ganangana mana
abaxanga nga nadi.
10 Baing muga, bagula lipudi dibaxanga ulek xaiyua na numanuma longgalo.
11 Bungina dituxuang daxaiang mala haruangia, labu ahatum xumanau tai mana
haruanga baruamta bagula aharua. Abaxanga haruanga baruamta Urana sina nang

taxa mana bungina baguba. Namua na ang sibuim bagula abaxanga te. Tegu. Urana
Aningonoa bagula baxanga suxunguimia.
12 “Lipudi bagula dita sabangadingdi, kixingidingdi haruangia bu lipudi dungdi
mati. Baing tibudingdi bagula dilibu kubolu taininau mana garadingdi. Garadingdi
bagula disok bixua mana baudingtibudingdi saing disinadi na lipudi bu dungdi mati.
13 Lipu longgalo bagula hauxading sibuna mang, namua na yagua wa ranguang. Ne
lipu gaxarea dili haringina laing matiading xaidabidingdi, Urana bagula xapdi muli.
14 “Ne muga mana titia sup, bagula abagu ‘axamang maxuwangam hanggalan-
giangam’✡ li mua long bilingamia maluxu Urana Numania.” (Lipu gaxarea dititi
haruanga baguli bing dahatumia haruanga li xai!) “Baing lipudi duwa titia Yudia
bing diluki mala bimbia.
15 Lipudi duwa numa ubunia, labu diri numia digam xalingiding teladiu tai.
16 Lipudi duwa umangia, labu digoxoya numia bu daxap imangiding sabangadiu
tai.
17 Baing usinganga buk mana haingdi gamoding xaung hainggadi disina sua na
garadingdi mana bungina baguba!
18 Asabu ba sanga ba sok bunging kuyama te,
19 namua na salaga mana xaidapkadi bagudi ba bagula dali salaga mana bunging
longgalo, ungguti mana Urana tongtongia axamandi laing hatata saing kimuya
mauxangana bila bagula hasusu muli te.
20 Ne bungina baguba, nabu Toxoratamona raxapkuti te, bing lipu longgalo bagula
disup. Ne mana namua hatumia lipuadi ina mogudi ba ing ganina, ina raxapkuti.
21 Baing mana bungina baguba, nabu lipu tela harua nang ba, ‘Abagu, alali Urana
Lipuxing Mogunganama!’, kimbo lipu tela harua ba, ‘Abagu, la lo!’, bing labu ahatum
haringina manau tai.
22 Namua na lipudi bagula dima dilangua ba ding Urana Lipuxing Mogunganama
kimbo dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Bagula disok dilibu
axamang haringing xangxana bu dilanglangua lipudi. Bagula dituba ba dibagu nabu
sanga ba dilanglangua lipuadi Urana mogudi ba xauna.
23 Binabu awasa xai! Ngabaxanga axadi li nang muga bu amaxania.
24 “Ne mana bungina baguba, kimuya mana bunging salakkamga ba sup,

“ ‘xaidaba bagula laba,
saing sobaga bagula sina te,
25 hatungdi bagula xungdi mari sangua sabalunoa,
saing axamang haringindi duwa sabalunia bagula dilulu.’✡

26 “Mana bungina baguba lipudi bagula dibagu Lipua Ma Rangua Urana ma mana
mugapdi xaung haringinganoa sabanga xaung ralana.
27 Baing bagula soxi Urana uleginamdi mala hataing hataina bu digugunia lipuadi
ina mogudi ba mana titi subingang tela mala subingang tela.
28 “Abagu xaiya pik* saing axap xabianga mana: Bungina rimandi digamata saing
lona, axabia ba gesaga sokkuba.
29 Bila balau, bungina abagu axadi bagudi li disok, axabia ba xaidaba wa haxek ba,
wa xaluya baing.
30 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula lipu hatatamdi disup teguyu, laing axadi
bagudi li disok to.
31 Sabaluna xaung titi bagula disup, ne xuagu marandi sanga ba disup te.

✡ **13:14** Danyel (Daniel) 9:27, 11:31, 12:11 ✡ **13:25** Aisaya (Aisaia) 13:10, 34:4 * **13:28** ***xaiya pik***—Kubolunoa bila xaiya dom.

Bungina Toxoratamona Malinganoa Lipudi Daxabia Te

32 “Ne lipu tela xabia xaidaba xaung xaidap maxanoa te mana axadi bagudi li
bagula disok. Urana uleginamdi daxabia te. Urana Garanoa xauna, ina xabia te.
Tibugu ing ganina xabiau.
33 Amaxania! Awasa xai mua! Namua na ang gaxabia te mana bungina baguba
bagula sok.
34 Bila lipu tela ila hasoya. Yunga numua saing ta xalingindi lipuxing oxatamdi
rimadingia bu duwasa manadi. Sina oxatua na lipu taining tainina, saing tabina
lipua wasa mana xalua ba wasa xai.
35 “Binabu amaxania, namua na axabia te bungintabi numa moxonoa bagula
goxoya ma. Ma bungbung, kinunga lia, bungina muxaxua xatu, kimbo buraraging
sibuna, ang gaxabia te.
36 Nabu ma sap, labu baguang akinu matabu tai.
37 Haruanga ngabalang mana ba, ngabala lipu longgalo: ‘Awasa xai!’ ”

14

Haing Tela Matu Guxenga Yesu Toxonia
(Matyu 26:2-16; Luk 22:1-6; Yon 12:1-8)

1 Kimuya mana xaidap luwa disup, baing bagula taunga sabanga luwa disok:
Taunga Dalingam* xaung Taunga mana Salanga Salalangang Teguama.† Baing lipu
hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi ding
disai daxanga hisangam ba dituxu Yesu bu dung mati.
2 Baing daharua ba, “Labu talibu maluxu’m bunging Taungamau tai, nam lipudi
diti haunginga sabangua.”
3 Yesu wa longga Betani mana Saimon lipu saksaxama numanoa (businganoa sup
ba). Wa la ba, rung kabukabia, xang mua, baing haing tela ma rangua, tuxu nanggola
siang alabastam baxagi mana guxenga saminam ditongtongia mana xai tela duxu ba
nad. Daxaningxaning axamang tela mana te, binabu giminaginoa sabanga sibuna.
Baing tahauti nanggola xuanoa ba saing matu mari Yesu toxonia.
4 Ne lipu teladi duwa, hatumingadingdi didoa saing duxusunga liwe mading ba, “Si,
baruta sahi guxenga saminamga ba olang?
5 Xai nabu tasina guxenga li na lipudi bu digim bu siangga ba tasina na lipu
haxugindi. Giminaginoa sanga mana lipu tela waxata xaidap 300 giminaginoa!”
Baing digamia haingga ba.
6 Ne Yesu harua ba, “Ayunga. Atautiti baru? Libu axamang xai sibuna manga.
7 Lipu haxugindi duwa ranguang bunging longgalo, saing bunging bungina abo ba
ahaulidi, sanga ba ahaulidi. Ne nga ba, bagula ngawa ranguang bunging longgalo te.
8 Axamana haingga ba sanga ba libu, libu ba. Matu guxenga sanggagia bu xauxau
nga muga mana kimangingagua.
9 Maxung sibuna ngabalang ba, mana baru rubinta lipudi dibaxanga ulek xaiyua
mana titi longgalo, bagula lipudi dilungu haingga li naxuyanganoa bu dahatumia
muli.”
10 Baing Yudas Iskariot, ina tela mana Lipu 12, ila rangua lipu hananiangamdi
yanamidingdi bu hamaringia daxanga tela mana ta Yesu rimadingia.
11 Baing dilungu diyaha sibuna, saing dahau haruangua ba disina sianga na. Binabu
sai daxanga ba ta Yesu rimadingia.

---

* **14:1** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi duwa Isip saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuaudi dimati te. † **14:1** ***Taunga mana Salanga Salalangang Teguama***—Taunga baguli sok kimuya mana ***Taunga Dalingam*** saing ila xaidap 7 saing sup.

Yesu Xang Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana
(Matyu 26:17-30; Luk 22:7-23; 1 Korin 11:23-25)

12 Baing xaidap mugamugangam mana Taunga mana Salanga Salalangang Teguama sok. Mana xaidapka baguba, Yudadi kuboludinga bing dahanania sipsip tutubina mana Taunga Dalingam. Baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga Yesu ba, "Ubo ba am gala mana long baruamta bu am gaxauxau axamandi bu oxong Taunga Dalingam angianoa?"
13 Baing soxi lipuxing luwa dinaxu mana mala, saing harua na dingtang ba, "Ala aluxu long sabangia. Lipu tela xuru bori langinam bagula sok mangtang. Tang gasu mana.
14 Bungina abagu luxu mana numa tela, bing tang gabala numa moxonoa ba, 'Lipu Tubatubaingama xusunga ba: Lobu numa lunam kabila mana ngaxang Taunga Dalingam angianoa rangua lipuxigudi dinaxu manga?'
15 Baing bagula hatanga nangtang numa luna sabanga etuam tela, kabukabudi duwa masup mana. La ba, axauxau angingua nakira."
16 Baing ina naga, lipuadi dinaxu mana tang dilauba, tang diluxu long sabangia saing tang dibagu axamandi duwa bila Yesu baxanga nadi ba. Binabu daxauxau Taunga Dalingam angianoa la ba.
17 Yambongguba, baing Yesu gabu Lipu 12 dima.
18 Dirung daxang mua, baing Yesu harua ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, angia tela bagula ta nga bixuagudi rimadingia. Lipu tela xang rangua nga."
19 Ding gamoding mauxadingguba, baing ding taining tainina duxusunga ba, "Nga te, bo?"
20 Yesu haxuya nadi ba, "Ang Lipu 12 tela baing, ina tai salanga mari minia rangua nga.
21 Lipua Ma Rangua Urana bagula mati bila dibung waleu Urana Xuania. Ne laku, mauxanganoa bagula xap lipua ta Lipua Ma Rangua Urana bixuandi rimadingia! Xai buk mana lipua ba nabu waleu bauna hayau te."
22 Daxang mua, baing Yesu xap salangua, harua xai sibuna na Urana, saing utu saha. Sina na lipuxindi dinaxu mana, saing harua ba, "Axap. Alali mututungagua."
23 Baing xap xubua, harua xai sibuna na Urana, saing sina nadi. Baing ding taining tainina dinung mana.
24 Baing harua nadi ba, "Alali sibigua mana hau Urana haruanganoa haringina, matuxuya mari bu hauli lipu xumana.
25 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula nganung wain muli te laing xaidapka nganung hauna maluxu Urana Yonggaxinia."
26 Duwaya olai tela masup, baing disok mala dila Xaxagania Olip.

Yesu Harua Muga Mana Pita Bagula Hatiam Mana
(Matyu 26:31-35)

27 Yesu baladi ba, "Bagula ang longgalo ayunga nga, namua na Urana haruangana li wa Xuania:

" 'Bagula ngataha sipsipdi lipuxiding wasanganama mari,
baing sipsipdi bagula dahalukiana.'✡

28 Ne kimuya mana ngamesa muli, bagula ngamuga mala nang titia Galili."
29 Pita harua na ba, "Heku nabu lipu longgalo diyungaung, nga bagula tegu."
30 Baing Yesu haxuya ba, "Maxung sibuna ngabalaung ba, hatata yambong, muga mana muxaxua xatu luwa, bagula uhatiam manga bunging tuwa."

✡ **14:27** Sekaraya (Sekaraia) 13:7

31 Ne Pita haxi sibuna ba, “Heku nabu ngamati ranguaung, nga bagula ngahatiam maung te!” Baing ding longgalo daharua taininau.

Yesu Sabu Getsemani
(Matyu 26:36-46; Luk 22:40-46)

32 Dila long tela duxu ba Getsemani, baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Arung mua la li, ngabo ba ngasabu to.”
33 Xap Pita, Yems, Yon dingtung mala xauna. Baing ayangang sibuna xaung gamona mauxang sibuna.
34 Baing harua na dingtung ba, “Lugua ayangana buk, bila ngabo ba ngamatiuba. Awa mua la li, awasa xai.”
35 Ila monga saing yungaina mari titia, sabu ba nabu daxanga tela wa, bing bunging diana ba bagula dali.
36 Baing sabu ba, “Mama, Tibugu! Ung sanga ba ulibu axamang longgalo. Unia xuba salakkamga li mala sangua nga. Ne heku usu mana nga murungagua, ne usu mana ung murungama.”
37 Baing goxoya ma rangua dingtung, bagudi dikinuyu matabu, saing harua na Pita ba, “Saimon, ukinu baru? Sanga mana uwasa xai mana auwa taininau te?
38 Awasa saing asabu mua, nam tubaiga xapkang. Maxuna, luimdi muruding, ne sanggaimdi haringingading te.”
39 Baing Yesu ila muli bu sabu bila menau.
40 Goxoya ma, baing bagu muli dikinu matabu, namua na maxading dikinu. Ne daxabia te daharua baru na.
41 Bunging tuwa goxoya ma, harua nadi ba, “Angtung gakinuyu xaung ayaguauyu? Sanga ba! Xaidap maxanoa ma ba. Abagu, disina Lipua Ma Rangua Urana mala lipu kubolu dianamdi rimadingiauba.
42 Angtung gamesa, talauba! Abagu, lipua bo ba sina nga mala nadi, ina sok lo!”

Dituxu Yesu
(Matyu 26:47-56; Luk 22:47-50; Yon 18:3-11)

43 Yesu haruauyu, baing hata sibuna li Yudas, ina mana Lipu 12 tela, sok. Gabu buranga dima, dirai waxang sabangadi xaung xaidi. Lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi xaung lipu haringindi, ding disoxidi ma.
44 Yudas bo ba sina Yesu nadi, muga hamaringia hatangangua tela ranguadi, harua nadi ba, “Lipua ba ngalibu, lipua naga. Atuxu saing axai mala lia mana lipu wasangamdi.”
45 Tauna, Yudas ila taxa rangua Yesu sap, saing harua ba, “Lipu Tubatubaingama!” saing libu.
46 Baing dita rimadingdi mana Yesu saing dituxu haringina.
47 Ne lipu tela li haxek, xai waxanging sabanga masok, ting mana lipu hananiangam mugamugangama lipuxing oxata olanggama, saing taxiti tanganglianoa.
48 Baing Yesu harua nadi ba, “Ai, ang gama xaung waxang sabangadi xaung xaidi bu atuxu agoxi nga, bila nga lipu hanaunggam tela, bo?
49 Xaidapxaidapka lo ngawa ranguang, ngatubatuba maluxu Urana Numang yabania, ning atuxu nga te. Ne alali sok bu Urana Xuanoa aningona.”
50 Baing lipuxindi dinaxu mana disauya saing diluki mala.
51 Gananung tela, sau imang usamang tela ing ganina, ina su mana Yesu mala. Lipudi dituba ba dituxu,
52 ne luki sangua imanginoa, saing luki mulang mala.

Dita Yesu Haruangia Kaunsilidi Maxadingia
(Matyu 26:57-68; Luk 22:67-71; Yon 18:12,13,19-24)

53 Baing daxai Yesu mala lipu hananiangam mugamugangama numania. La
ba, lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu haringindi xaung lipu hanaunaunga
tubatubainganamdi, ding digugunia ma.
54 Pita su mana mala, ne wa hasoya monga. Su mana mala laing luxu lipu
hananiangam mugamugangama numang rubinia. Baing rung mua rangua lipu
wasangamdi saing biding yap.
55 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringing longgalo duwa Yuda
Kaunsilidi, ding disai haruanga tela bu dung Yesu mati mana, ning ding sanga te.
56 Lipu xumana dima dilanglangua mana, ne naxuyangadingdi maxang taininau te.
57 Ne lipu teladi dimesa disu haruanga languangam mala rangua Yesu bila li,
daharua ba,
58 "Am galungu harua ba, 'Bagula ngaxui Urana Numana li mari, lipudi ditongton-
gia, baing kimuya mana xaidap tuwa, bagula ngatongtongia tela, lipudi ditongtongia
te.' "
59 Ning haruangadinga maxang taininau te xauna.
60 Baing lipu hananiangam mugamugangama mesa, li liwe lipudi maxadingia, saing
xusunga Yesu ba, "Haxuyangam te? Baru mana haruanga li disu maung?"
61 Ning Yesu mumguti, haxuya haruanga tela te.
Baing lipu hananiangam mugamugangama xusunga muli ba, "Ung ba Urana
Lipuxing Mogunganama? Ung Urana Garanoa, Urana taiti yanoa ba?"
62 Baing Yesu harua ba, "Nga baing. Baing bagula abagu Lipua Ma Rangua Urana
rung Urana Haringinga rimang rimamo rubinia, xaung bagula abagu ma xaung
mugap long xaiyamdi."
63 Lipu hananiangam mugamugangama sing ina imangindi bu hatanga ba gamonoa
doa, saing harua ba, "Heku tasai'm lipu tela muli su haruangua na!
64 Ang galungu masup, harungia Urana! Ang gahatum baru?"
Baing dahau hatumingua saing daharua ba lipu diana, bing mati mana kubolunoa.
65 Baing teladi dungguti daxanubia. Disaku maxandi, ditaha rimadingia, saing
daharua ba, "Uhatanga ba ung Urana lipuxing suxunguxunguama! Ubaxanga ba
gaxarea tahaung!" Baing lipu wasangamdi daxap mala, ditaha.

Pita Hatiam Mana Yesu
(Matyu 26:69-75; Luk 22:56-62; Yon 18:16-18,25-27)

66 Pita wauyu hawa, maluxu numa gamgamingania, baing haing haulingam tela
mana lipu hananiangam mugamugangama haxa mala.
67 Bungina bagu Pita biding yap, bagu haringina mana, saing harua ba, "Ung xauna,
uwa rangua Yesu, lipu Nasaretiama."
68 Ne hatiam saing harua ba, "Ne ngaxabia baraxinta uharua mana te." Baing Pita
ila numa xaluxing yabania.
69 Haing haulingamga ba bagu wa la ba, baing harua na lipudi dili mauli ba, "Lipua
li, dingia tela."
70 Ne hatiam muli.
Mena, lipudi dili mauli la ba daharua na Pita ba, "Maxung sibuna, ung dingia tela,
namua na ung Galili tela."
71 Ne Pita harua haringing sibunauba. Harua ba nabu langua bing sangau, wa
haruangia rangua Urana, saing harua ba, "Maxung sibuna, Urana maxania, ngaxabia
lipua aharua mana ba te."

72 Baing ina naga, hata sibuna li, muxaxua xatu muli. Baing Pita hatumia muli
haruangua menau Yesu harua na ba, “Muga mana muxaxua xatu luwa, bagula
uhatiam manga bunging tuwa.” Binabu Pita tang haringing sibuna.

15

Daxap Yesu Mala Rangua Pailat
(Matyu 27:11-26; Luk 23:2,3,18-25; Yon 18:29–19:16)

1 Buraraging sibuna baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu
haringindi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi, Sanhidron masup, ding digugunia
dahangixaya ba diria baru. Baing ina naga, digoxi Yesu, daxai mala, saing dita Pailat
rimania.
2 Baing Pailat xusunga ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
Baing Yesu haxuya na ba, “Wane, bila ung guharua ba.”
3 Lipu hananiangamdi yanamidingdi disu haruanga xumana mana.
4 Baing Pailat xusunga muli ba, “Uhaxuya haruanga tela te baru? Bola ulungu
haruanga xumana disudi maung, bo?”
5 Ning Yesu haxuya haruanga tela te, binabu Pailat hixi mana.
6 Ne mana Taunga Dalingam niani taining tainina, Pailat kubolunoa ba ina yunga
lipu salak yabanam tela gaxarea gaxarea haing lup duxusunga mana.
7 Mana bungina baguba, lipu tela yanoa Barabas rung salak yabania rangua lipuadi
diti haungingua rangua gabman, dung lipudi mati.
8 Tauna, burangua dila haxek rangua Pailat, dungguti duxusunga ba libu kubolunoa
bila libu ba.
9 Baing Pailat xusungadi ba, “Ang gabo ba ngayunga xaitamoxi Yuda dingia nang?”
10 Xusunga bila ba, namua na xabiau lipu hananiangamdi yanamidingdi gamod-
ingdi didoa mana Yesu, binabu dita rimania.
11 Ne lipu hananiangamdi yanamidingdi diyumyum burangua bu dahaxi mana
Pailat yunga Barabas nadi, ne Yesu tegu.
12 Baing Pailat xusungadi ba, “Ne ngaria baru mana lipua auxu ba xaitamoxi Yuda
dingia?”
13 Duwagi ba, “Ung mati xai balingamia!”
14 Baing Pailat xusungadi ba, “Baruta? Libu kubolu diang baruamta?”
Ne duwagiwagi haringina ba, “Ung mati xai balingamia!”
15 Baing ina naga, Pailat bo ba libu burangua diyaha, binabu yunga Barabas
nadi. Ne tabina lipuxing haungingamdi ba digusi Yesu. Sup, baing ta Yesu lipu
haungingamdi rimadingia bu dung mati xai balingamia.

Lipu Haungingamdi Didaudau Yesu
(Matyu 27:27-31)

16 Lipu haungingamdi daxai Yesu mala diluxu gabman numania (duxu ba
Piretoriam) saing duwagi guguniangading haungingam longgalo dima.
17 Disausau imang maxaxaya sikokop tela mana, saking ditaling waxu ruxunam
bila xaitamoxi muxubinoa, saing dita toxonia.*
18 Baing dungguti duwagi mana ba, “Uwa bungingbunginalo, xaitamoxi Yuda
dingia!”
19 Daxap nunua, ditahataha toxonia, digipgip saing digung kiding tuxundi bila duwa
hawa mana.

* **15:17** Imangga na bila xaung waxu ruxunam dimogu axadi xaitamoxidi disau. Xalingiding xai sibundi, ne disina diandi na Yesu. Didaudau Yesu bila ba.

20 Didaudau laing sup, baing dunia imang sikokop sangua, saing disausau ing sibung
imangindi mana muli. Saking daxai mala bu dung mati xai balingamia.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Matyu 27:33-44; Luk 23:33-43; Yon 19:17-24)

21 Lipu Sairinam tela, yanoa Saimon, Aleksanda Rupas tibuding, ina sok sangua
umangadi ma saing haxa mala. Baing daxap dilibu xoxi Yesu xaing balingama.
22 Daxap Yesu mala longga duxu ba Golgota (namuxinoa ba Toxotaxu Guang
Yabana).
23 Baing dituba ba disina wain tela daxaning baxi tela duxu ba mer mana, ning
nung te.
24 Baing digoxi xai balingamia saing diti mahaing. Lipu haungingamdi dahali
halinga tela bu dibagu gaxarea bagula daxap imangindi.
25 Mana 9:00 buraragina digoxi Yesu xai balingamia.
26 Mana xai tela dibung haruanga disu na mana ba: XAITAMOXI YUDA DINGIA.
27-28 Digoxi lipu hanaunggam luwa rangua, tela wa rimamo, tela wa xong.†
29 Lipudi dahaxa dahadalia daharua diana na, ditingting toxodingdi mala saing
daharua ba, "Ha! Uharua bagula uxui Urana Numanoa mari, saing utongtongia muli
mana xaidap tuwa,
30 bing ung guhauliung! Uri ma sangua xai balingamga ba!"
31 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tubatubain-
ganamdi xauna, ding didaudau liwe mading bila ba. Daharua ba, "Hauli lipu teladi
ba, ne sanga ba hauli ing sibuna te!
32 Nabu Urana Lipuxing Mogunganama, Xaitamoxi Isreliama, bing ri ma sangua xai
balingamga bauba bu am gabagu am gahatum haringina." Lipu luwa digoxi dingtang
rangua, tang didaudau xauna.

Yesu Matianoa
(Matyu 27:45-56; Luk 23:44-49)

33 Mana xaidap lia labianoa kaukau titia masup laing bungbung.
34 Mana 3:00 bungbung Yesu wagi sabanga ba, *"Eli, Eli, lema sabaktani?"* namuxina
ba, "Urana ngayua, Urana ngayua, baruta uyunga nga?"✡
35 Lipu teladi dili la ba dilungu alaba, baing daharua ba, "Bagu wagi mana Elaitsa."
36 Lipu tela luki mala, tai garumu tela maluxu'm wain mabiana laing baxagi. Sup,
baing su xai tela mana saing iti mahaing, sina na Yesu ba nung. Baing harua ba,
"Taragu to! Tabagu nabu Elaitsa ma bu xap mari to."
37 Baing Yesu wagi sabanga saing mati.
38 Imang sabangga silola mua maluxu Urana Numania singina hataing luwa etua
laing sok ha lo.
39 Baing lipu haungingamdi yanamidinga, ina li mua Yesu maxania. Bungina bagu
mati baru, harua ba, "Maxung sibuna, lipua li Urana Garanoa naga."
40 Haing teladi dili hasoya monga, dibagu mua. Maria Magdalam rangua
Maria, Yems kaxukana xaung Yoses bauding, xaung Salome dingtung duwa maluxu
ranguadi.
41 Bungina Yesu wa titia Galili, hainggadi bagudi li dinaxu mana saing dahauli.
Haing xumana bungina digabu Yesu dahaing mala Yerusalem, ding xauna duwa la
ba.

Yesu Kimanginganoa
(Matyu 27:57-61; Luk 23:50-56; Yon 19:38-42)

---

† **15:27-28** Buninga teladi daharua ba *…xong,* 28 *binabu buninga mugangua wa Urana Xuania aningona, harua ba, "Dibagu ina maluxu'm lipu diandi."* Ubagu Aisaya (Aisaia) 53:12. ✡ **15:34** Olaidi (Buk Song) 22:1

42 Axadi bagudi li disok mana Paraide, Yudadi duxu xaidapka ba Xaidap Xaux-
aungam, ma muga mana Xaidap Yaguangam.‡ Yambongguba, binabu
43 Yosep Erimateam, Yuda Kaunsiliding tela, haringiaina saing ila rangua Pailat,
xusunga mana Yesu sangganoa. Yosep yanoa xai lipudi maxadingia, ragu xauna mana
Urana Yonggaxinoa sok.
44 Pailat hixi mana saing hatum ba, “Maxundi, mati lo?” Baing wagi lipu
haungingamdi yanamidinga ma saing xusunga ba, “Yesu mati lo?”
45 Bungina Pailat lungu lipu haungingamdi yanamidinga baxanga ba Yesu mati ba,
bing nai mana Yosep xap Yesu sangganoa mala.
46 Binabu Yosep gim imang xai sibung tela, saing xap Yesu sangganoa mari, saku
imangia saing ta maluxu mana guha gobagoba tela disaba sianga maluxu mala. Baing
ditutuxuya siang sabanga ma rangguti guha gobagoba xuania.
47 Maria Magdalam, Maria Yoses bauna dingtang dibagu longga dita sangganoa ba.

16

Yesu Mesa Muli
(Matyu 28:1-8; Luk 24:1-10)

1 Xaidap Yaguangama ila sup, yambongguba baing Maria Magdalam xaung Maria,
Yems bauna, xaung Salome dingtung digim guxenga baxiam saminam bu dila
disabaxaya Yesu sangganoa mana.
2 Mana xaidap mugamugangam mana sande baguba, buraraging sibuna, xaidaba
haingguba, dahaxa mala guhia gobagobia.
3 Baing duxusunga ding ba, “Gaxarea bagula tutuxuya sianga mala sangua guha
xuanoa gobagobia makira?”
4 Ne bungina dibagu mala, dibagu siang sabangga ba ditutuxuya mala ba.
5 Bungina diluxu guhia gobagobia, dibagu gananung tela sau imang usamang
maxaxaya, rung rubina rimamo saing dihixi mana.
6 Baing harua nadi ba, “Ahixi manau tai. Ang gasai mana Yesu Nasaretiam, lipua
digoxi xai balingamia ba. Mesa muli ba! Wa la li te. Abagu longga dita sangganoa
matabu mana ba.
7 Alauba, abala lipuxindi dinaxu mana digabu Pita ba, ‘Muga nang mala Galili.
Bagula abagu la ba, bila balang ba.’ ”
8 Baing disok saing diluki mala sangua guha gobagobia, ne dihixi mana xaung
dimaxuwa dilulu. Baing dibaxanga na lipu tela te, namua na dimaxuwa.

*[Hataing Mak 16:9-20 wa mana xailong muganga sibundi te.]**

9 Bungina Yesu mesa muli buraraging sibuna xaidap mugamugangam mana Sande
baguba, owa masok muga rangua Maria Magdalam, haingga waleu Yesu suka xaunga
7 mana ba.
10 Maria ila saing baxanga na lipuadi dahaxa mauli rangua Yesu ba, ding dusinga
saing ditang mua.
11 Bungina dilungu Yesu mesa muli xaung Maria bagu, dahatum haringin te.
12 Kimuya, lipu luwadi dinaxu mana disok sangua long sabangia saing dahaxa mala.
Baing Yesu owa masok muli ranguadi, ne sok xan tela.
13 Digoxoya mala saing dibaxanga na riading teladi dinaxu mana, ne dahatum
haringin te.

‡ **15:42** Sande bing xaidap mugamugangam mana Yudadi hatumingadinga. Urana tongtongia axamandi mana Sande ila sup Paraide. Baing mana Sarare, ina yagua. Binabu Yudadi disabu mana Sarare saing diyagua. Baing dituxu oxata tela mana Sarare te. Duxu ba Xaidap Yaguangam. Baing daxauxau axamandi bila anginga mana Paraide saing duxu Paraide ba Xaidap Xauxaungam. * **16:8** Lipu xabiangamdi dahatum ba Mak bung hataina baguli te.

14 Kimuya, bungina Lipu 11 dirung daxang mua, Yesu owa masok ranguadi.
Gamiadi namua na dahatum haringin te xaung hatumingading diriba ding mana
haruanga lipuadi dibagu bungina mesa muli dibaxanga nadi ba.
15 Baladi ba, “Ala mana titi longgalo, abaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo.
16 Lipu gaxarea dahatum haringina xaung daxap langa bing bagula Urana
xapdi muli, ne lipu gaxarea dahatum haringin te bagula duwa haruangia saing
dahanggalang.
17 Baing lipu gaxarea dahatum haringina bagula dilibu axamang haringindi bila li:
Mana yagua bagula disuka xaungadi, bagula daharua mana xuaxua teladi daxabiadi
te,
18 nabu dituxu moxadi kimbo dinung lang diana ung lipudi mati, bing axadi bagudi
li sanga ba dahanggalangiadi te, tegu. Baing bagula dita rimadingdi mana lipu
busingamdi, bing disok xai muli.”
19 Toxoratamona Yesu baxanga nadi laing sup, baing Urana xap mahaing long xaiya
saing rung mana Urana rimang rimamo rubinia.
20 Baing lipudi dinaxu mana dila dibaxanga mana titi longgalo. Baing Toxorata-
mona haulidi mana oxatua, saing libu axamang haringindi disok bu daharingia
haruangadinga.

Ulek Xaiya Luk Bung
Luk

Namua Luk Bung Xailonginoa

Luk bung mala rangua lipu yayam tela, yanoa Tiopalas. Tiopalas yanoa namuxina bing "Lipua murung sibuna mana Urana". Lipu xabiangamdi dahatum ba Tiopalas lipu yayam tela mana gabman Rom kimbo lipu sianggam tela. Mana bungina Luk, lipudi disai lipu sianggam tela ba haulidi siangia. Nabu Tiopalas wasa mana Luk bila ba, bing Luk bung yanoa bu iti yanoa mana haulinganoa mana gim xailonga buninga giminaginoa, saing tongtongia daxanga ba lipudi daxap xailonga.

Luk haruanganoa sanga mana lipu longgalo. Bung bu haringia lipu hatuminga haringinamdi. Bung bu hamaringia lipu hatumingadingdi mana Yesu gaxarea, ria baru. Tiopalas bagu Yudadi titidinga te, binabu Luk baxanga na. Luk bo ba Tiopalas xabia Yesu haruangang longgalo, ungguti mana hayauxinganoa laing haing mala long xaiya. Baing hatanga lipu longgalo, Yuda Teguamdi xauna, ba Urana yaha mana xapdi muli, nabu dahatum haringina mana Yesu.

Lipu Buningama

Luk Yuda tela te, Yuda Teguam tela. Baing oxatanoa lipu baxiam. Pol rianoa (Kolosi 4:14) saing ila xaung Pol bungina dahaxa mauli dibaxanga ulek xaiyua (Aposel 16:10 saing ila). Luk bagu Yesu oxatanoa maxania te, ne xap haruanga rangua xumana dibagu ding maxadingia, saking bung naxuyanganoa mari. Lipu xabiangamdi dahatum ba Luk bung xailongina bila niani AD 60 kimbo liwe mana AD 70-90 mana long sabanga tela bila Rom, Akaya, Epasas kimbo Sisaria.

Luk bung xailongga li ing ganina te. Xailong tela muli bung bing Aposel. Xailongga li sup mana bungina Yesu haing long xaiya, saing Aposel ungguti mana axamandi disok kimuya mana.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-4)*
- Yesu malinganoa *(1:5–2:52)*
- Yesu xauxau mana oxatanoa *(3:1–4:13)*
- Yesu tuxu oxata titia Galili *(4:14–9:9)*
- Yesu yunga Galili saing ila mana titi teladi *(9:10-50)*
- Yesu tuxu oxata bungina haxa mala Yerusalem *(9:51–19:27)*
- Yesu xaidabing subingandi: Mati saing mesa muli *(19:28–24:53)*

Luk Bung Mala Rangua Tiopalas

1 Lipu sabanga Tiopalas:

Lipu xumana dituba rimadingdi ba dibung mari naxuyanga mana axadi Urana libudi liwe mam.

2 Naxuyangadi ba am gaxap rangua lipuadi dibagu axamandi muga sibuna maxadingia, ding lipu Urana Xuanoa baxanganganamdi. Dinaxuya naxuya nam saing am galungu ba.

3 Binabu, ngahatum ba xai mana ngabung naxuyanga ba mari naung, bu nganaxuya maringina mana axadi disok ba. Oxatua li ngatuxu waleu ma hatata, nga sibugu ngabagu rangrang mana naxuyangadingdi, ngaxusunga xusungadi mana namuxing longgalo bu ngaxabia rangrang.

4 Ngalibu bila ba bu utiti uxabia rangrang ba axadi lipudi ditubatubaung mana,
bing maxung sibuna.

Sekaraya Elisabet Tang

5 Mana bungina Herot, xaitamoxi mana titia Yudia, baing lipu hananiangam tela
wa, yanoa Sekaraya. Abitsa bakbaging hananiangam tela. Haininoa Elisabet tang
mugangadinga Aron.
6 Tang dimaring Urana maxania, disu maringing sibuna mana Toxoratamona
hanaunaungang longgalo.
7 Ning garading te, namua na Elisabet wa xuhi, saing tang nianiding xumana.
8 Xaidap tela Sekaraya gabu bakbagindi dituxu hananianga oxatanoa Urana
maxania.
9 Disu mana kuboludinga, baing dahali halinga tela bu Urana hatanga ba lipu
gaxarea bagula luxu Toxoratamona Numang lunia bu tau bunuxuyang saminam,
baing dimogu Sekaraya.
10 Baing xaidap maxanoa mana ditau bunuxuyang saminam ma, saing luxuba.
Bungina luxu baing buranga digugunia mua sabasabia, disabu na Urana.
11 Disabu baing Toxoratamona uleginam tela owa masok mana Sekaraya, li mana
kabukabu bunuxuyang saminam hananiangam rubina rimamo.
12 Baing Sekaraya bagu, saing maxuwangua xap saing lulu.
13 Ning uleginama harua na ba, “Sekaraya, labu umaxuwau tai! Sabungama Urana
lungu ba. Hainima Elisabet bagula hayau gara lup tela naung, bing usina yaya Yon
na.
14 Bagula gamoma yaha sabanga sibuna mana. Lipu xumana bagula gamodingdi
diyaha bungina gara ba sok,
15 namua na bagula xap yaya sabanga Toxoratamona maxania. Labu nung wain
kimbo lang haringing telau tai, bu hatanga ba Urana inia, saing bungina wa bauna
gamoniauyu baing bagula baxagi mana Urana Aningonoa.
16 Baing bagula xugia Isrel* xumana digoxoya ma rangua Toxoratamona, Urana
dingia.
17 Baing Urana Aningonoa bagula hauli ba baxanga haruanga haringinam, bila
Elaitsa† waleu ba. Bagula muga mana Toxoratamona bu libu tibuding muruding
sibuna mana garadingdi, xaung libu lipu kubolu dianamdi daxap hatuminga xai
rangua lipu maringindi. Baing bagula libu bila ba bu xauxau lipudi mana bungina
Toxoratamona ma.”
18 Sekaraya harua na uleginama ba, “Ai, alali sanga te! Nga duanga, saing hainigua
nianindi xumana baing. Binabu bagula ngahatum haringina mana haruangama
baru?”
19 Baing uleginama haxuya ba, “Nga Gebirel. Ngali mua Urana maxania, saing soxi
nga ba ngaharua naung xaung ngabaxanga ulek xaiya li naung.
20 Ning bagu uhatum haringina mana haruangagua te, binabu suxunguma bagula
mauxana, saing sanga ba uharua te laing xaidapka haruangagua sok ba. Bagula sok
maxuna mana xaidabinoa.”
21 Baing buranga diragu mana Sekaraya mua sabasabiauyu, dahatum xumana ba
baruta wa maxaxaya Urana Numania.
22 Bungina sok ma, bing sanga ba harua nadi te. Baing ina naga, hatanga babu
rimania ing ganina, binabu daxabia ba bagu axamang maxang tela maluxu Urana
Numania.

---

* **1:16** Mana Urana Xuang Mugamugangama, Isrel bing yaya Urana sina na Yudadi mugangadinga Yekop.
† **1:17** Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela, wa niani 800 muga mana Yon sok. Urana lipuxing suxunguxunguama Malakai bung xailonginia ba Urana bagula soxi Elaitsa goxoya mala Isrel muli muga mana Urana Lipuxing Mogunganama bagula sok. Ubagu Malakai 4:5.

23 Bungina xaidabing oxatam disup, baing goxoya mala numia.
24 Kinu rangua haininoa Elisabet. Xaidap teladi disup, baing Elisabet gamona. Baing
Elisabet wa hisangia sobak luwadi luwadi hiliadinga.‡
25 Elisabet harua naina ba, "Toxoratamona hauli nga baing. Mana bungina baguli
libu xai manga, saing hitixiya memeyagua sangua lipudi maxadingdi."

Urana Uleginama Owa Masok Rangua Maria

26 Elisabet gamona sobak 6 baing Urana soxi uleginama Gebirel mala long tela duxu
ba Nasaret wa titia Galili.
27 Soxi mala rangua haing nanung tela, ina dahau gabisia ba yau lipu tela, yanoa
Yosep, Xaitamoxi Debit bakbaging tela. Haing nanuna ba yanoa Maria.
28 Uleginama sok mana saing harua ba, "Xaidap xai. Toxoratamona wa ranguaung.
Libu xai maung baing!"
29 Maria lungu haruanganoa ba, baing hatum xumana mana ba baru namuxinta.
30 Ne uleginama harua na ba, "Maria, Urana yaha sibuna maung, labu umaxuwau
tai.
31 Baing ina naga, bagula gamom saing uhayau gara lup tela, bing uxu yanoa ba
Yesu.
32 Ina bagula xap yaya sabanga saing bagula duxu ba Urana Eta Loam Sibuna Gara-
noa.§ Toxoratamona Urana bagula sina muganganoa Xaitamoxi Debit yonggaxinoa
na.
33 Baing bagula wa xaitamoxi mana Yudadi, Yekop bakbagindi, bungingbunginalo.
Yonggaxinoa sanga ba sup te."
34 Baing Maria xusunga uleginama ba, "Alaba bagula sok baru, namua na ngakinu
rangua lipu tela te?"
35 Baing uleginama haxuya ba, "Urana Aningonoa bagula ri ma ranguaung, baing
Urana Eta Loam Sibuna haringinganoa bagula kaung. Binabu, gara wa gamomia
bagula duxu ba lipua Urana mogu naina xaung Urana Garanoa.
36 Bagu bakbagima Elisabet wa xanronggi, ne bagula hayau gara tela! Ina duxu ba
xuhiana ba, ne gamona mana sobak 6.
37 Uhixi manau tai, namua na Urana sanga ba libu axamang longgalo."
38 Baing Maria haxuya ba, "Bagu nga Toxoratamona lipuxing oxatama. Binabu ina
libu manga bila uharua ba." Saking uleginama yunga saing ila.

Maria Ila Lobu Rangua Elisabet

39 Ila sup baing Maria xauxau, ila sap mala long tela wa titia Yudia wa etua'm
bimbidi.
40 Haxa mala laing sup, baing luxu Sekaraya numania saing harua xaidap xai na
Elisabet.
41 Bungina Elisabet lungu Maria baing ina naga, Elisabet garang kambagina wa
gamonia ba xukxugia, saing Urana Aningonoa luxu mana Elisabet bu baxagi mana.
42 Wagi sabanga ba, "Urana libu xai sibuna maung mana haing longgalo, saing libu
xai sibuna mana garama bagula uhayau baing!
43 Ne uma rangua nga baru? Nga haing olang. Ung bagula usok Toxoratamona
ngayua bauna!
44 Ngaxabia alaba namua na hata sibuna li waxumtuanoa ri mana tangaguliandi,
baing gara wa gamogia xukxugia namua na yaha sibuna.
45 Urana yaha maung, namua na haruanga ba Toxoratamona balaung mana ba,
uhatum haringina bagula sok baing!"

---

‡ **1:24** Elisabet wa hisangia namua na bo ba gamona hatanga sabasabia to. § **1:32** ***Urana Eta Loam Sibuna Garanoa***—Alali yaya tela disina na lipua Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga ba bagula wa Xaitamoxi Debit sibing tela, saing Urana mogu lipua ba hauli lipudi saing wa etua manadi.

Maria Olainoa

46 Baing Maria harua ba:

"O, lugua iti Toxoratamona yanoa
47 saing aningogua yaha sibuna mana Urana, Lipuxigu Xabingama Muli,
48 namua na hatumia nga,
nga haing olang, lipuxing oxatam ing ganina.
Bagu hatata saing ila, bagula lipu longgalo daharua ba, 'Urana yaha maung',
49 namua na Ing Haringing Sibuna libu axamang sabangadi manga,
yanoa ing ganina maringing sibuna.
50 Usinganganoa ila rangua lipu gaxarea duwa hawa mana,
lipu hatatamdi ila laing kimuamdi.
51 Libu oxata haringina rimania,
suka lipudi diti ding ludingia mala hataing hataina.
52 Tatua xaitamoxi haringindi,
ne iti lipu olangdi.
53 Sina axamang xaidi na lipu gaxarea gesagiding bu dibaxagi,
ne sina axamang tela na lipu xalaxalamdi te.
54-55 Hau haruangua waleu ba bungingbunginalo usinga
mugangaroa Ebraham* xaung bakbaginoa disok kimu.
Hatumia muli haruanganoa,
binabu hatata hauli Isrel lipuxing oxatamdi."

56 Maria wa rangua Elisabet laing bila sobak tuwa disup ba, baing goxoya mala yabania.

Elisabet Hayau Lipu Suguangama Yon

57 Baing ina naga, bungina gara ruha Elisabet, baing hayau gara lup tela.
58 Yabanamdi xaung bakbagindi dilungu Toxoratamona hatanga usinganga sabanga na, binabu digabu diyaha ranguauba.
59 Xaidabing 8 sokkuba, baing dima ba duxuxu gara ba sangganoa,† dibo ba disina tibuna Sekaraya yanoa na,
60 ning bauna harua ba, "Tegu! Yanoa bagula tauxu ba Yon."
61 Dibala ba, "Ai, bakbagim tela yanoa bila ba te."
62 Baing ina naga, dahatanga babudi rimadingia na tibuna, bu daxabia ba ina muruna mana baru yanta.
63 Xusunga mana xailong buningam tela, saing bung, "Yanoa ba Yon." Baing dihixi mana.
64 Hata sibuna li suxungunoa xaxaina muli, saing mananoa bisa, baing haruauba, iti Urana yanoa.
65 Baing maxuwangua xap yabanam longgalo, saing naxuyangua ila mana long longgalo duwa titia Yudia duwa etua'm bimbidi.
66 Ding longgalo dilungu naxuyanga ba dahatumhatum mana, saing duxusunga ding ba, "Gara ba bagula sok bila lipua na bila baru?" Daharua bila ba namua na Toxoratamona haringinganoa wa rangua.

Sekaraya Olainoa

67 Tibuna Sekaraya baxagi mana Urana Aningonoa saing xap Urana suxungunoa, saing baxanga muga mana axamang teladi bagula disok kimuya ba:

---

* **1:54-55** Ebraham bing Yudadi mugangading mugamugangam. † **1:59** Kubolua duxuxu sangganoa su mana hanaunaunga Moses bung, saing hatanga ba Yuda tela, Urana lipuxindi. Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 12:3.

68 “Taiti Toxoratamona, Urana Isreliam, yanoa,
namua na ri ma saing xap kira lipuxindi muli sangua bixuaradi rimadingia ba.
69 Liwe mana lipuxing oxatama Xaitamoxi Debit bakbaginoa ba,
rang lipu haringing tela mali bu xap kira muli.
70 Waleu sibuna mana lipuxing suxunguxunguamdi mogudi naina, ina harua ba,
71 bagula xap kira muli sangua bixuaradi
xaung lipudi hauxading sibuna makira rimadingia,
72 bu hatanga usingangua na mugangaradi,
saing hatumia muli ba hau haruangang maringina,
73 haruanga maxunamga ba harua maxuna na mugangaroa Ebraham ba:
74 bagula xap kira muli sangua bixuaradi rimadingia,
baing libu kira hatumingara dimaxuwa te bu tatuxu oxatanoa,
75 bagula libu kira tawa iniadi sibuna,
saing hauli kira ba talibu kubolu maringina maxania mala mana walingara longgalo.

76 “Baing ung ba, garagua, bagula duxung ba, Urana Eta Loam Sibuna lipuxing suxunguxunguama,
namua na bagula umuga mana Toxoratamona bu uxauxau daxangua mana,
77 bu sina xabianga mana xabinga muli na lipuxindi,
bungina Urana yunga kuboluding diandi,
78 namua na Urana kiria usinga sibuna lunia,
baing bagula ma rangua kira bila xaidaba haing,
79 bu saxaxangia lipuadi duwa labiania
xaung lipuadi matia kaudi,
bu ta kira gamogamu mosiam daxangania.”

80 Baing ina naga, gara ba tubu saing aningong hatumingana xaxaina. Ila wa long xoliania laing bungina tuxu oxatanoa Isreldi maxadingia.

2

Maria Hayau Yesu
(Matyu 1:18-25)

1 Bila bungina Elisabet hayau Yon, Romdi yanamidinga Sisa Augastas tabina lipu longgalo duwa hawa mana Romdi ba, bagula daxap yadingdi bu daxap takis manadi.
2 (Alali bunging mugamugangam dititi lipudi bungina Kwairinias wa gabana mana probinsia Siria.)
3 Baing ina naga, lipu longgalo dila mana mugangadingdi yabadingdi bu dibung yadingdi mari.
4 Binabu Yosep xauna yunga titia Galili mana longga Nasaret, goxoya mahaing titia Yudia long tela duxu ba Betlehem, Xaitamoxi Debit yabania, namua na ina Debit sibing tela.
5 Haing mala xaung Maria bu tang dita yadingdi. Tang dila namua na dahau gabisia manadi. Ne Maria gamona.
6-7 Bungina disok mana longga ba, lobu numana ganangan te, binabu duwa bulmakau numania. Gara ruha Maria la ba, saing hayau garang matuaua, gara ba lup. Kaukau mana imang hataindi saing tuxuya’m tabu asaxadi minadingia.

Lipu Sipsip Wasanganamdi Xaung Urana Uleginamdi

8 Tauna, mana yambongga baguba, lipu sipsip wasanganam teladi duwa singia,
duwasa mana sipsibiding bakbak sabanga raxangia.
9 Urana uleginam tela owa masok manadi, baing Toxoratamona ralanoa saxaxangia
taxiyadi, saing dimaxuwa haringing sibuna.
10 Ning uleginama baladi ba, “Labu amaxuwau tai! Bagu ngaxap ulek xaiyua ma
ranguang. Haruanga li bagula lipu longgalo gamodingdi diyaha sibuna mana.
11 Mana xaidapka baguli, ala Xaitamoxi Debit yabania, haing tela hayau Lipuxim
Xabingama Muli. Ina Kristo,* Toxoratamona.
12 Hatanganganoa bing: Bagula abagu gara kambaging tela dikaukau mana imang
hataindi saing kinu’m tabu asaxadi minadingia.”
13 Hata sibuna li uleginam bakbak sabanga dowa masok rangua uleginama, diti
Urana yanoa, daharua ba,

14 “Taiti Urana yanoa eta lo sibuna,
saing hawa titia li sina gamogamu mosiu na lipu longgalo yaha manadi ba.”

15 Daharua laing sup, diyungadi dila long xaiya, baing lipu sipsip wasanganamdi
daharua nading ba, “Talauba. Tala hata Betlehem, tabagu baraxinta sok, axa
Toxoratamona bala kira mana ba.”
16 Binabu dila sap saing dibagu Yosep, Maria tang digabu gara kambagina, ina
kinu’m tabu asaxadi minadingia.
17 Dibagu laing sup, saing dinaxuya mana uleginama harua baru mana gara ba,
18 baing ding longgalo dilungu ba, dihixi mana naxuyangadinga.
19 Ne Maria ba, ta haruangadi ba hatumingania saing hatumiadi mua.
20 Lipu sipsip wasanganamdi digoxoya mala, diti Urana yanoa mana axadi dibagudi
saing dilungudi ba, namua na disok taxa bila uleginama baladi ba.

Daxap Yesu Mala Urana Numania

21 Mana xaidabing 8 duxuxu sangganoa, disina yaya Yesu na, yaya ba uleginama
bala Maria muga bungina gamona mana teguyu.
22 Xaidap sigixinganama bila hanaunaunga mana Moses† harua ba sokkuba. Binabu
Yosep Maria tang daxap Yesu mala long sabangga Yerusalem bu dahatanga na
Toxoratamona.
23 (Dilibu bila ba namua na Toxoratamona hanaunaunganoa harua ba, “Gara lup
mugamugangam longgalo bing dimogu ba Toxoratamona iniadi.”✡)
24 Xauna, ding dibo ba disina hananiangua bu disu mana Toxoratamona hanau-
naunganoa, tabinadi ba dahanania’m axadi bagudi li: “baxaliku luwa kimbo gumak
kaxukang luwa.”✡
25 Baing ina naga, lipu tela wa Yerusalem, yanoa Simion. Maring saing haxa rangua
Urana. Ragu mua mana Urana xap Isreldi muli. Baing Urana Aningonoa wa rangua.
26 Urana Aningonoa baxanga na masup ba sanga ba mati te laing bagu Kristo to,
lipua Toxoratamona mogu ba.
27 Urana Aningonoa xai mala Urana Numang yabania. Baing ina naga, Yesu
baungtibundi daxap maluxu bu dahatanga na Urana, bila Urana hanaunaunganoa
harua ba.
28 Simion sep saing iti Urana yanoa, harua ba:

29 “Toxoratamona, bila uharua maxuna ba,

---

* **2:11** Kimbo *Masaya.* ***Kristo*** (Grik xuana) xaung ***Masaya*** (Hibru xuana) dingtang namuxidinga bing ***Urana Lipuxing Mogunganama.*** Maxixinga 26 xauna. † **2:22** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 12:1-8.
✡ **2:23** Xapdi Muli (Kisim Bek) 13:2,12 ✡ **2:24** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 12:8

hatata uyunga nga lipuxim oxatama ba ngamati mosiu.
30 Namua na nga sibugu maxagudi dibagu xabinga muli ma ranguaung,
31 alaba uxauxau numanuma longgalo maxadingia.
32 Ina bagula wa bila nagung ba saxung daxangama mana Yuda Teguamdi,
saing bagula libu ung lipuxim Isreldi daxap yaya sabanga.”

33 Gara baungtibundi dihixi mana haruangua Simion harua mana ba.
34 Saking Simion baladi ba Urana bagula guxamdi, saing harua na bauna Maria ba, “Bagu gara li, Urana mogu namua mana Isrel xumana bagula xungdi mari, xumana bagula dimesa. Bagula wa bila hatanganga tela, ne bagula daharungia,
35 sanga mana hatanga lipu xumana hatumingadingdi duwa gamodingia sabasabia. Baing ung ba, axamang diandi dilibudi mana bagula libu uxunumia bila waxang tela su luma.”
36 Baing xanronggi tela Urana lipuxing suxunguxunguama wa, yanoa Ana, Panuel garanoa, xaung Asa bakbaging tela. Wa rangua ayuana niani 7 kimuya mana diyau,
37 baing ayuana mati saing wa tap laing hatata nianing 84. Sauya Urana Numanoa te, ne iti Urana yanoa xaidap yambong, saha mana angingua saing sabu mua.
38 Simion harua laing sup, baing hata sibuna li Ana sok manadi saing harua xai sibuna na Urana, saing naxuya naxuya mana gara ba na lipu gaxarea diragu mua mana Urana ba xap Yerusalemdi muli sangua bixuadingdi rimadingia.
39 Yosep Maria tang dilibu axamang longgalo Toxoratamona hanaunaunganoa harua manadi laing sup, baing digoxoya mala titia Galili, yabadinga longga Nasaret.
40 Baing ina naga, gara ba tubu saing sok haringina. Baxagi mana hatuminga xai, saing Urana yaha sibuna mana.

Bungina Yesu Gananunauyu Ila Urana Numania

41 Niani taining tainina baungtibundi dahaing mala long sabangga Yerusalem mana Taunga Dalingam.‡
42 Tauna, nianing 12 baing ding dahaing mala mana Taungua, disu mana kuboludinga.
43 Taunga xaidabindi disup, baing baungtibundi digoxoya mala yabadingiauba. Baing gananuna Yesu wauyu Yerusalem, ning baungtibundi tang daxabia te.
44 Dahagaxa ba haxa mala rangua bakbagidingdi, baing dahaxa mala xaidap tela. Baing ina naga, disai mana rangua bakbagidingdi xaung riadingdiuba.
45 Disaisai sus, binabu digoxoya mala Yerusalem muli bu disai mana.
46 Kimuya mana xaidap tuwa baing dibagu, wa Urana Numang yabania, rung mua rangua lipu tubatubaingamdi, lungudi saing xusunga xusungadi.
47 Ding longgalo dilungu haruanganoa dihixi mana xabianganoa xaung haxuyangandi.
48 Bungina baungtibundi dibagu, tang dihixi mana. Bauna harua na ba, “Garagu, baruta ulibu bila ba mamtam? Bagu tibum tam gahatum xumana, tam gasaisai maung baing!”
49 Xusungadi ba, “Tang gasai manga baru? Sanga ba ngawa long tela te, ne ngawa Tibugu numania ing ganina. Axabia alaba te?”
50 Ne tang daxabia rangrang haruangang namuxina harua na dingtang te.
51 Baing ri mala ranguadi Nasaret saing bungingbunginalo su mana haruangadinga. Ning bauna ta axadi ba hatumingania saing tuxudi mua.

---

‡ **2:41** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi duwa Isip saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi, saing garading matuaudi dimati te.

52 Baing Yesu tubu. Hatuminganoa xai xauna tubu. Urana yaha sibuna mana, saing
lipudi diyaha xauna.

3

Lipu Suguangama Yon Xauxau Daxangua
(Matyu 3:1-12; Mak 1:1-8)

1 Taibirias wa Romdi yanamidinga Sisa* niani 15 saing Pontias Pailat wa gabana
mana titia Yudia, Herot† wa etua mana titia Galili, kixinginoa Pilip wa etua mana
titiadi Ituria xaung Tirakonaitas, Lisanias wa etua mana titia Abalin,
2 xaung Anas, Kayapas tang duwa Yudadi lipuxiding hananiangam mugamu-
gangamdi. Baing mana bungina baguba Urana sina haruanganoa na Yon, Sekaraya
garanoa, bungina wa long xoliania.
3 Binabu ila haxa mauli maluxu'm titi longgalo duwa Langga Yodan singia. Baxanga
baxanga na lipudi bu duxugia hatumingadingdi, saing daxap langa bu hatanga ba,
saing Urana bagula yunga kuboluding diandi.
4 Yon lipua naga Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung waleu sibuna
mana bila li:

"Waxutu tela wagi mua long xoliania ba,
'Axauxau daxangua mana Toxoratamona,
atongtongia daxanga maringindi mana.
5 Goma longgalo bagula dibaxagi mahaing,
bimbi xaung xaxagang longgalo bagula diri hawa.
Daxangadi doga bagula disok maringina,
daxangadi xurungxurungiding bagula disok gomading.
6 Baing lipu titiam longgalo bagula dibagu Urana xap kira muli baru.' "✡

7 Buranga dima rangua Yon bu daxap langa rangua. Harua nadi ba, "Ang bila moxa
diang garandi! Gaxarea balang ba aluki mala, agiti Urana ating salianoa ma yu?
8 Kuboluim aningondi duwa bi? Muga bing alibu kubolu xai bu hatanga ba axugia
hatumingaimdi. Heku aharua nam bila li: 'Kira mugangaroa Ebraham.‡ Binabu
Urana sanga ba hanggalangia kira te.' Namua na ngabalang ba Urana sanga ba xugia
sianggadi li mala disok Ebraham bakbagindi.
9 Urana xauxau masup ba hanggalangiang nabu axugia kuboluim diandi te! Bila
lipu tela ta galisia matabu xai namuya, bu tui mari saing ting mala yabia nabu
aningon te."
10 Buranga dingia teladi duxusunga ba, "Laku, am garia baru bu Urana hanggalan-
giam te?"
11 Yon haxuya nadi ba, "Nabu angia tela imanging luwa bing hauli lipu gaxarea
xola, saing nabu angia tela angiana bing libu kubolu taininau."
12 Lipu takis xabinganam teladi dima xauna ba daxap langa. Duxusunga ba, "Lipu
tubatubaingam, am garia baru bu Urana yaha mam?"
13 Baladi ba, "Axap sianga sanga mana gabman mogu ba axap ing ganina. Labu
axap tela muliu tai."
14 Baing lipu haungingam teladi duxusunga ba, "Am ba, am garia baru?"

---

* **3:1** ***Sisa*** yaya tela mana xaitamoxi sabanga Rom dingia. Wa etua mana xaitamoxidi. † **3:1** Lipu yayam teladi yadingdi Herot. Alali Herot Antipas, gara mana Xaitamoxi Herot wa bungina Maria hayau Yesu. ✡ **3:6** Aisaya (Aisaia) 40:3-5 ‡ **3:8** Ebraham lipu mugamugangam mana Yudadi. Yuda longgalo dahatum ba Yudadi lipu yayamdi mana Urana, ne teladi tegu.

Haxuya ba, “Labu alibu lipudi dimaxuwa kimbo asu haruanga languangam nadi
bu disina sianga olang nanggu tai. Ang gawa mosiu mana sianga lipuxim haringindi
digimgang mana.”
15 Lipudi diragu dibagu mua mana Urana Lipuxing Mogunganama ma. Ding
longgalo duxusunga ding hatumingadingia ba bola Yon lipua naga kimbo tegu.
16 Binabu Yon haxuya nadi ba, “Nga ba ngasuguang mana langa. Ning lipu tela
haringinganoa dali haringingagua ma yu. Sanga mana ba ngaunia xaing sanggandi
te, namua na yanoa dali ngayua sibuna. Bagula suguang mana Urana Aningonoa.§
Ne lipu gaxarea dahatum haringina mana te, bagula taudi yabia.
17 Xauxau ba hata lipu xaidi xaung lipu diandi, bila lipu wit umangang oxatanamdi
dihitixiya sangsangdi mana witdi. Bagula gugunia lipu xaidi numania bila lipu
oxatamdi digung wit maluxu anginga numania. Ne lipu diandi, bagula taudi maluxu
yap subingang teguamia bila ditau sangsangdi.”
18 Yon tubatubadi haruanga xumana mana ulek xaiyua, bala lipudi ba duxugia
kuboludinga.
19 Ning bungina gamia Galilidi yanamidinga Herot mana xap Herodias, sabanganoa
haininoa, xaung axamang diandi libudi,
20 baing Herot libu kubolu hauna muli: Ta Yon salak yabania.

Yesu Xap Langa
(Matyu 3:13-17; Mak 1:9-11)

21 Muga, bungina Yon sugua lipuadi ba, Yesu xap langa xauna. Baing Yesu sabuba.
Sabu mua saing long xaiya xaxaina,
22 saing Urana Aningonoa ri ma mana, bagunganoa bila baxaliku. Baing waxutu
tela sok ma long xaiya, harua ba, “Ung Garagu sibuna, nga murugu sibuna maung.
Ngayaha sibuna maung.”

Yesu Mugangandi
(Matyu 1:1-17)

23 Yesu ungguti oxatanoa bungina nianindi bila 30. Lipudi dahagaxa ba tibuna
Yosep.

Yosep tibuna Heli.*
24 Heli tibuna Matat.
Matat tibuna Libai.
Libai tibuna Melki.
Melki tibuna Yanai.
Yanai tibuna Yosep.
25 Yosep tibuna Matatias.
Matatias tibuna Amos.
Amos tibuna Nahum.
Nahum tibuna Esli.
Esli tibuna Nagai.
26 Nagai tibuna Mat.
Mat tibuna Matatias.
Matatias tibuna Semein.
Semein tibuna Yosek.
Yosek tibuna Yoda.
27 Yoda tibuna Yoanan.
Yoanan tibuna Resa.

§ **3:16** Urana Aningonoa ri mana lipudi mana Pentikos, bungina Yesu soxi Urana Aningonoa bu haringia lipuxindi dinaxu mana. Ubagu Aposel 2:1-4. * **3:23** Lipu xabiangamdi dahatum ba Heli bing Yesu tibung ranggina, Maria tibuna, saing maxixinga baxanga Maria mugangandi.

Resa tibuna Serubabel.
Serubabel tibuna Sealtiel.
Sealtiel tibuna Neri.
28 Neri tibuna Melki.
Melki tibuna Adi.
Adi tibuna Kosam.
Kosam tibuna Elmadam.
Elmadam tibuna Er.
29 Er tibuna Yosua.
Yosua tibuna Elieser.
Elieser tibuna Yorim.
Yorim tibuna Matat.
Matat tibuna Libai.
30 Libai tibuna Simion.
Simion tibuna Yuda.
Yuda tibuna Yosep.
Yosep tibuna Yonam.
Yonam tibuna Eliakim.
31 Eliakim tibuna Melea.
Melea tibuna Mena.
Mena tibuna Matata.
Matata tibuna Natan.
Natan tibuna Debit.
32 Debit tibuna Yesi.
Yesi tibuna Obet.
Obet tibuna Boas.
Boas tibuna Salmon.
Salmon tibuna Nason.
33 Nason tibuna Aminadap.
Aminadap tibuna Atmin.
Atmin tibuna Arni.
Arni tibuna Hesron.
Hesron tibuna Peres.
Peres tibuna Yuda.
34 Yuda tibuna Yekop.
Yekop tibuna Aisak.
Aisak tibuna Ebraham.
Ebraham tibuna Tera.
Tera tibuna Naho.
35 Naho tibuna Seruk.
Seruk tibuna Reu.
Reu tibuna Pelek.
Pelek tibuna Eber.
Eber tibuna Sela.
36 Sela tibuna Kainan.
Kainan tibuna Arpaksat.
Arpaksat tibuna Sem.
Sem tibuna Noa.
Noa tibuna Lamek.
37 Lamek tibuna Metusela.
Metusela tibuna Inok.
Inok tibuna Yared.
Yared tibuna Mahalalel.
Mahalalel tibuna Kenan.
38 Kenan tibuna Inos.
Inos tibuna Set.
Set tibuna Adam.

Adam† tibuna Urana.

4

Satan Tuba Yesu
(Matyu 4:1-11; Mak 1:12-13)

1 Yesu baxagi mana Urana Aningonoa baing yunga Langga Yodan saing goxoya
malauba. Goxoya mala baing Urana Aningonoa xai mauli maluxu long xoliania.
2 La ba, Satan tuba sanga mana xaidap 40. Mana xaidapkadi bagudi ba, Yesu xang
axamang tela te. Laing sup, baing gesagina.
3 Baing Satan harua na ba, "Nabu ung Urana Garanoa, bing ubala siangga li bu
xugia salanga."
4 Yesu haxuya ba, "Urana Xuanoa harua ba: 'Lipudi sanga ba daxap walinga mana
salanga ing ganina te.'✡"
5 Satan xai mahaing long eta loam tela saing hatanga sap xaitamoxidi yonggaxiding
longgalo duwa titia na.
6 Baing harua na ba, "Bagula ngasinadi naung bu uwa etua manadi, baing bagula
oxop gumangiding xaung haringingading, namua na longgadi ba ngayuadi, baing
sanga ba ngasinadi na lipu gaxarea nga murugu mana.
7 Binabu axadi ba bagula disok ungiadi nabu usabu manga."
8 Ne Yesu haxuya ba, "Urana Xuanoa harua ba:

"'Usabu mana Toxoratamona, Urana ungia,
saing utuxu ing oxatanoa ing ganina.'✡"

9 Baing Satan xai mari long sabangga Yerusalem saing ta mahaing etua sibuna
Urana Numang urongania. Harua na ba, "Nabu ung Urana Garanoa, bing uhixi mari
la li.
10 Namua na Urana Xuanoa harua ba:

"'Bagula tabina uleginamdi maung
bu duwasa xai maung.
11 Bagula ditiung rimadingia,
nam utua kima siangia.'✡"

12 Yesu haxuya ba, "Urana Xuanoa harua ba: 'Labu uta Toxoratamona Urana ungia
tubaigiau tai.'✡"
13 Satan tuba muraging longgalo mana Yesu laing sup, baing yunga ba ragu bunging
xai tela bu tuba muli.

Nasaretdi Hauxading Mana Yesu

14 Yesu goxoya mala titia Galili xaung Urana Aningong haringinganoa. Nax-
uyanganoa ila mana long longgalo duwa singia.
15 Tubatubadi maluxu'm sabungading numandi, saing ding longgalo diti yanoa.
16 Baing ina naga, ila sok Nasaret, longga tubu mana ba. Xaidap Yaguangam
sokkuba, baing luxu sabungading numania namua na ina kubolunoa. Baing mesa
bu hatanga bo ba titi Urana Xuanoa nadi.
17 Disina Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya xailongina na. Walalia, saing
bagu hataina bung ba:

---

† **3:38** Urana tongtongia Adam, lipu mugamugangam. Binabu Adam lipu longgalo mugangading mugamugangama. Ubagu Unggutinga (Stat) 2. ✡ **4:4** Hanaunaunga (Lo) 8:3 ✡ **4:8** Hanaunaunga (Lo) 6:13 ✡ **4:11** Olaidi (Buk Song) 91:11-12 ✡ **4:12** Hanaunaunga (Lo) 6:16

18 “Toxoratamona Aningonoa wa rangua nga,
namua na mogu nga
bu ngabaxanga ulek xaiyua na lipu haxugindi.
Soxi nga bu ngabaxanga ba
lipu salak yabanamdi, Urana uniadi,
lipu maxa haxatiandi, dibagu muli,
lipuadi lipudi ditatuadi dilibu doa manadi, Urana uniadi,
19 xaung bunging xai mana Toxoratamona sokkuba.”✡

20 Titi laing sup, baing luki xailonga, sina muli na lipu oxatama, saing rung mari bu tubatubadi. Ding longgalo duwa sabungading numania dita maxa mana mua.
21 Tauna, ungguti haruanganoa, harua nadi ba, “Hatata abagu haruanga li aningona maxaimia.”
22 Ding daharua xai mana, saing dihixi mana haruanga xaidi baxangadi suxungunia. Ne teladi duxusunga ba, “Lipua li Yosep garanoa ing ganina, bo?”
23 Baing Yesu baladi ba, “Maxung sibuna, kimuya bagula abala nga haruanga muganga li: ‘Lipu baxiam, uhamaringiaung ung sibum!’ Namuxina bing: ‘Ulibu axamang haringindi la li yabamia bila am galungu ulibu longga Kaperneam lo.’ ”
24 Baing harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, Urana lipuxing suxunguxunguama bing lipudi dilungu haruanganoa yabania te.
25 Maxung sibuna, tap xumana duwa Isrel bungina Elaitsa.* Baing xaidap sabanga niani tuwa xaung sobak 6, saing gesak sabanga xap lipu longgalo duwa Isreldi titidingia ba.
26 Ne Urana soxi Elaitsa mala rangua teladi te. Tegu. Soxi mala longga Sarapat haxek mana long sabangga Saidon, bu hauli Yuda Teguam tap tela.†
27 Xauna, xumana duwa Isrel saksaxading bungina Urana lipuxing suxunguxunguama Elisa. Ning dingia tela sok sigixinga te. Tegu. Neman, Yuda Teguam tela mana numanuma Siria, ing ganina sok xai.”‡
28 Lipu longgalo duwa maluxu sabungading numania, bungina dilungu haruanga baguba, atiding disala haringina.
29 Dimesa, disuka mala sangua longa. Longga ba, wa mana xaxagang tela. Daxap mala xaxagang rubinia bu diting mari rabanganiauba.
30 Ning haxa taxa maluxu’m burangua saing ilauba.

Yesu Suka Xaunga Mana Lipu Tela (Mak 1:21-28)

31 Baing ri mala long sabangga Kaperneam, titia Galili long tela, saing mana Xaidap Yaguangamdi ila tubatuba lipudi.
32 Dihixi mana tubatubainganoa, namua na haruanganoa haring sibuna.
33 La ba, sabungading numania, lipu tela wa. Xaunga, aningoningo sigixinga teguam, wa mana. Xaba haringina ba,
34 “Si! Yesu Nasaretiam, uma bu uraxata mam? Bola uma ba uhanggalangiam? Ngaxabiaunggu, ung Urana Lipuxing Mogu Naina!”
35 Yesu bili ba, “Udik! Usok ma sangua lipua li!” Baing xaunga ting lipua ba mari maxadingia, saing sok sangua, ne hanggalangia lipua ba te.
36 Lipu longgalo dihixi mana, saing dahangixaya liwe mading ba, “Tubatubainganoa haringing sibuna! Harua bila lipu yayam xaung lipu haringingam, saing bila balau tabina xaungadi saing disok sangua!”

✡ **4:19** Aisaya (Aisaia) 61:1-2 * **4:25** Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Wa waleu sibuna. † **4:26** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 17:1-16. ‡ **4:27** Ubagu 2 Xaitamoxi (2 King) 5:1-14.

37 Baing Yesu naxuyanganoa ila mana long longgalo duwa singia.

Yesu Sahi Lipu Xumana Busingadingdi
(Matyu 8:14-17; Mak 1:29-38)

38 Yesu yunga sabungading numanoa saing ila Saimon numania. Saimon haininoa bauna busi saing sanggandi disala haringing sibuna, saing duxusunga Yesu ba hauli.
39 Baing ila yuyu mari rangua, bili salaga saing sup. Baing hata sibuna li mesa, saing xauxau angingua nadi.
40 Xaidaba bo ba riuba, baing lipudi daxap lipu busingam xangxana longgalo dima rangua Yesu, saing ta rimandi mana taining tainina, libu disok xai dup.
41 Baing xaungadi disok sangua lipu xumana, daxaba ba, "Ung Urana Garanoa!" Ning gamiadi saing bilidi ba daharuau tai, namua na daxabia ba ina Urana Lipuxing Mogunganama.
42 Buraraging sibuna baing Yesu ila mana long xolian tela. Lipudi disai mana, baing bungina disok mana, dituba daharua na ba yungadiu tai.
43 Ning harua ba, "Bagula ngabaxanga ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa na long teladi xauna, namua na Urana soxi nga ma mana namua baguba."
44 Baing ina naga, haxa mauli titia Yudia, baxanga maluxu'm sabungading numandi.

5

Yesu Ungguti Wagi'm Lipuxindi Dinaxu Mana
(Matyu 4:18-22; Mak 1:16-20; Yon 1:40-42)

1 Xaidap tela Yesu li mua Genesaret Lang Gamolingang* rubinia, lipudi dibura ditaxiya saing dilungu Urana Xuanoa.
2 Li saing bagu xai wagang luwa digotidi lang rubinia. Moxodingdi, lipu xuningamdi, diyungadi la ba, didamia amagadingdi mua.
3 Baing Yesu haing mana xai wagang tela, Saimon inia, saing xusunga ba yu mala monga bu oti. Baing ina naga, rung mari xai wagania saing tubatuba lipudi.
4 Tubatuba laing sup, baing bala Saimon ba, "Ui mala lang suania, saing ayungia amagaimdi mari bu axap songdi."
5 Saimon haxuya ba, "Lipu Sabanga, am gamakasa laing yambonga sup. Am gatubatuba sus. Ne namua na ubala nga, baing sangau, bagula ngayungia amagadi mari muli."
6 Diyungiadi laing sup, baing ina naga, amagadi dibaxagi mana song xumang sibuna, dibo ba disingguba.
7 Binabu duwagi riadingdi duwa xai wagang tela ba dima dahaulidi. Dima digabudi digam xai wagandi dibaxagi sibuna. Baing tang dibo ba didauba.
8-9 Saimon gabu riandi duwa rangua dihixi mana song xumang sibuna ba daxapdi. Yems, Yon, dingtang Sebedi garandi, lipu xuningamdi xaung Saimon, dingtang xauna dihixi mana. Bungina Saimon, yan tela Pita, bagu songgadi ba, gung king tuxundi Yesu kinia saing harua ba, "Toxoratamona, usauya nga, namua na nga lipu kubolu dianama!"
10 Ne Yesu harua na Saimon ba, "Labu umaxuwau tai. Hatata saing ila, bagula oxop lipudi bila oxop songdi ba."
11 Baing ina naga, daxai xaiding wagandi mahaing uruxunia, diyunga xalingidingdi lipu teladi rimadingia, saing dinaxu mana Yesu.

Yesu Sahi Businga Saksaxama Mana Lipu Tela
(Matyu 8:2-4; Mak 1:40-44)

---

* **5:1** ***Genesaret Lang Gamolingana***—yan tela Galili.

12 Xaidap tela Yesu wa maluxu'm long tela, baing lipu tela, saksaxa baxagi'm
sangganoa, haxa mauba. Bungina bagu Yesu, tingina mari saing gung king tuxundi,
xusunga haringina ba, "Toxoratamona, nabu ung murum, ung sanga ba usahi
businga gua bu ngasok sigixinga."†
13 Baing Yesu ta rimanoa mala saing ring. Bala ba, "Nga murugu, usok sigixinga!"
Hata sibuna li businga saksaxa sup mana.
14 Baing Yesu harua haringina na ba, "Labu ubala lipu tela manau tai. Ne muga ula,
uhatangaung na lipu hananiangama. Hatata usok xai, bing usina hananianga mana
sigixingama bila Moses hanaunau ba, binabu lipudi bagula daxabia ba businga ma
sup."‡
15 Ning naxuyanganoa tubu, ila long longgalo, binabu lipu buranga dima bu dilungu
xaung bu sahi businga dingdi.
16 Ne bunging xumana yunga lipudi, ila mana long xoliandi bu sabu.

Yesu Hamaringia Lipu Tela King Rimandi Dahamati
(Matyu 9:2-8; Mak 2:3-12)

17 Xaidap tela, Yesu tubatuba lipudi. Tubatubadi baing Parisidi digabu lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi, dima sangua long xumana duwa Galili xaung
Yudia, xaung long sabangga Yerusalem, ding dirung mua la ba. Baing Toxoratamona
sina haringingua na Yesu bu hamaringia lipu businga mdi.
18 Lipu teladi dima, dahau lipu king rimandi dahamati ba ma. Dituba ba daxap
maluxu numa lunia bu dita mari Yesu maxania.
19 Disai daxanga susu, namua na lipudi dibura buk. Baing ina naga, dahaing taxagia
mala numa ubunia§ saing daxaxa numa long tela, saking diyungia kabukabu lipu
businga ma kinu mana ba mari liwe burangia, taxa Yesu maxania.
20 Yesu bagu hatumingading haringina, baing harua ba, "Riagu, kubolum diandi
disup."
21 Ne Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi dahatum hatumin-
gadingia ba, "Lipua li baru lipuxinta? Harungia Urana! Gaxarea sanga ba yunga
kubolu diandi? Urana ing ganina!"
22 Yesu xabiau dahatum baru, saing xusungadi ba, "Baruta ahatum hatumingaimia
bila ba?
23 Baru haruanganta mosiu mana ngaharua: 'Kubolum diandi disup' kimbo 'Umesa
uhaxa'?
24 Ning hatata bagula ngahatanga nang ba Lipua Ma Rangua Urana ina sanga
haringinga etua mana titia li bu yunga kubolu diandi." Saking harua na lipu king
rimandi dahamati ba, "Ngabalaung, umesa oxop uxaingama saing ula numia."
25 Hata sibuna li mesa maxadingia, xap uxainganoa menau kinu mana saing ila
numiauba. Ila saing iti Urana yanoa.
26 Lipu longgalo dihixi mana, saing diti Urana yanoa. Suxunguding daxaxa ding
mana, saing daharua ba, "Hatata kira tabagu axamang xan tela sibuna."

Yesu Wagi'm Libai
(Matyu 9:9-13; Mak 2:14-17)

---

† **5:12** Bunging xumana haruanga ***sigixinga*** namuxing luwa. Namuxing tela bing sangga disigixinga, axamang duwa sabasabia. Namuxing tela bing lunia sigixinga. Nabu lipu tela xap businga saksaxam, bing musuna sabasabia xaung lunia, binabu sanga ba hanania mana Urana te. Hanaunaunga harua bila ba. Baing ina naga, lipu tela xap businga saksaxam bing musuna Urana maxania. ‡ **5:14** Hanaunaunga hanaunau ba lipu hananiangam tela bagu lipu saksaxam muga bu suxuya ba sok xai, kimbo tegu. Nabu lipu hananiangama baxanga maxuna, bing lipua muga busi sanga ba hanania sipsip tela, saing lipu hananiangama bagula baxanga ba sigixinga Urana maxania dup. § **5:19** Yudadi numading urongandi gomading xaung daharing. Taxaga haing mala numa ubunia.

27 Kimuya mana baguba, Yesu ila sangua longga ba, saing bagu lipu takis
xabinganam tela yanoa Libai, rung mua numa takis xabinganamia. Yesu harua na
ba, “Unaxu manga.”
28 Baing ina naga, Libai mesa, yunga oxatanoa saing naxu manauba.
29 Baing Libai tongtongia taunga sabanga tela numania mana Yesu. Baing lipu takis
xabinganam buranga xaung lipu teladi daxang ranguadi.
30 Ne Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi duwa mana sabun-
gadinga dahati lipuxindi dinaxu mana ba, “Baruta axang anung rangua lipu takis
xabinganamdi* xaung lipu kubolu dianamdi?”
31 Yesu haxuya nadi ba, “Lipu baxiamdi dahauli lipu businga teguamdi te. Tegu.
Dahauli lipu busingamdi.
32 Bila balau, ngama ba ngawagi lipu maringindi te. Tegu. Ngama ba ngawagi lipu
kubolu dianamdi, ba duxugia hatumingadingdi.”

Duxusunga Yesu Mana Kubolua Disaha Mana Angingua
(Matyu 9:14-17; Mak 2:18-22)

33 Daharua na ba, “Bunging xumana lipuadi dinaxu mana Yon disaha mana
angingua bu dahatanga ba dibo ba Urana yaha manadi, saing disabu maluxu’m
bungina bagudi ba. Lipudi dinaxu mana Parisidi xauna, dilibu bila ba. Ning ungiadi
daxang dinunggu. Baruta?”
34 Yesu haxuya nadi ba, “Nabu lipu tela hatata bo ba yau. Sanga ba alibu riandi
disaha mana angingua bungina wauyu ranguadi?† Tegu.
35 Ne kimuya bungina lipu teladi daxap lipua ba mala sangua ding, mana
xaidapkadi bagudi ba bagula disaha mana angingua.”
36 Baladi mana haruanga babuna li: “Lipu tela labu sing imang haung hataina saing
raga mana imang muganguau tai. Nabu libu bila ba, bing bagula sing imang hauna,
saing imang haung hataina sanga ba wa taininau mana mugangua te.
37 Ne lipu tela labu gua wain hauna mari mana meme sanggang mugangadiu tai.‡
Nabu libu bila ba, bing wain hauna bagula sing saha meme sanggandi, wain bagula
matuxuya masup mari, saing meme sanggandi bagula didoa.
38 Tegu. Wain hauna bing digua mari mana meme sanggang haundi.
39 Baing lipu gaxarea dinung wain muganga bagula dibo ba dinung haunua te,
namua na daharua ba, ‘Muganga dauyang sibuna.’ ”

6

Yesu Wasa Mana Xaidap Yaguangama
(Matyu 12:1-14; Mak 2:23–3:6)

1 Mana Xaidap Yaguangam tela, Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dahaxa makisi
mana wit umangang tela. Lipuxindi dinaxu mana daxauya wit marang teladi,
diyukiyukidi rimadingia saing daxang maradingdi, namua na gesagiding.
2 Ne Parisi teladi duxusunga ba, “Baruta alibu oxatua hanaunaungaradi dibili kira
ba talibu mana Xaidap Yaguangama?”

---

* **5:30** Yudadi hauxading sibuna mana lipu takis xabinganamdi namua na duwaxata mana gabman Rom. Bunging xumana dilangua lipudi mana sianga Romdi dimogu, saing dituxu teladi nading. † **5:34** Yesu harua haruanga babung tela. Babuna bing ina bila lipua bo ba yau, saing lipuxindi dinaxu mana bila riandi. Xai te nabu lipudi disaha mana angingua bungina duwa yaunga taungania. Bungina Yesu wa rangua lipuxindi dinaxu mana, disaha mana angingua te. Ne kimuya disaha mana angingua. ‡ **5:37** Waleu, Yudadi dirugi meme sanggana, diraga saking digua wain mana. Bila nanggoladinga. Bungina ditongtongia wain hauna, bing wain salalanga. Ne meme sanggang muganga sanga ba salalanga xauna te. Nabu meme sanggang hauna, bing sanga mana salalanga.

3 Yesu haxuya nadi ba, “Axa mugangaroa Debit libu waleu, atiti ba ne baruta
ahatumia te? Mana bungina ina gabu guguniangandi gesagiding ba.
4 Luxu Urana Numania, saing xap salanga dita Urana maxania. Anginga baguba
bilingam. Lipu hananiangam ding ganiding sanga ba daxang. Ne Debit, ina xap teladi
saing xang. Baing sina teladi na guguniangandi xauna.”*
5 Saking Yesu harua nadi ba, “Lipua Ma Rangua Urana† wasa mana Xaidap
Yaguangama, binabu sanga ba nai mana baru kubolunta lipuxindi dilibu mana.”
6 Mana Xaidap Yaguangam tela muli Yesu luxu Yudadi sabungading numania saing
tubatubauba. Lipu tela wa la ba, rimang rimamo mati saing toatuana.
7 Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi duwasa mana Yesu xai, bu
dibagu nabu bagula hamaringia mana Xaidap Yaguangam kimbo tegu, namua na
disai daxanga tela ba dita haruangia.
8 Ne Yesu xabiau dahatum baru hatumingadingia, saing harua na lipua rimanoa
mati ba, “Umesa uli lipudi maxadingia.” Baing mesa saing li la ba.
9 Baing Yesu harua nadi ba, “Ngaxusungang ba, baru kubolunta naxu mana
hanaunaunga mana Xaidap Yaguangam: Talibu xai kimbo talibu doa, tahauli kimbo
tahanggalangia?”
10 Bagu mauli manadi, saing harua na lipua ba, “Uraria rimama.” Baing ina naga,
libu saing rimanoa sok xai dup.
11 Ne atiding disala haringina saing dungguti dahangixaya nading ba dilibu baru
mana Yesu.

Yesu Mogu Aposel 12
(Matyu 10:2-4; Mak 3:16-19; Aposel 1:13)

12 Xaidap tela Yesu haing mala xaxagania bu sabu, saing sabu na Urana mala laing
yambonga sup.
13 Buraragina baing wagi lipudi dinaxu mana ba dima rangua saing mogu 12
manadi, uxudi ba aposeldi.
14 Lupkadi ba:

Saimon (Yesu sina yaya Pita na),
Andru (Pita kixinginoa),
Yems,
Yon (Yems kixinginoa),
Pilip,
Bartolomyu,
15 Matyu,
Tomas,
Yems (tela, tibuna Alpias),
Saimon (duxu ba Selat, namua na bakbagindi dibo ba disuka Romdi mala),
16 Yudas (tibuna Yems tela muli),
Yudas Iskariot (tela, ina ta Yesu bixuandi rimadingia).

Adi Duwa Xai Xaung Adi Mauxanganoa Xapdi
(Matyu 5:3-12)

17 Yesu gabudi diri mala, saing li mana long gomang tela. Lipuxing buranga dinaxu
mana duwa la ba xaung lipu xumana dima mana titia Yudia long longgalo, mana
Yerusalem, xaung dima mana Taya, Saidon titidinga, long sabanga luwadi ba duwa
tegia.

---

* **6:4** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:5-9; 1 Samwel (1 Samuel) 21:1-6. † **6:5** ***Lipua Ma Rangua Urana*** yaya tela Yesu xap naina.

18 Dima bu dilungu xaung dima bu sahi busingadingdi. Lipudi xaunga‡ duwa
manadi disok xai,
19 saing lipu longgalo dituba ba diring, namua na Urana haringinganoa sok ma
sangua saing sahi ding longgalo busingadingdi.
20 Bagu mauli mana lipuxindi dinaxu mana, saing harua ba,

"Ang haxugindi, bing awa xai,
namua na Urana Yonggaxinoa bing angia.
21 Ang gesagim hatata, bing awa xai,
namua na gesagima bagula sup.
Ang gatang hatata, bing awa xai,
namua na bagula amasisi.
22 Bungina lipudi hauxading sibuna mang,
bungina diyamuang saing didaudauang
saing daharua ba yaimdi didoa namua na asu mana Lipua Ma Rangua Urana,
bungina dilibu bila ba, awa xai.

23 "Mana bungina baguba ayaha sibuna gamoimia saing asaki, namua na haxuyan-
gaim sabanga raguang long xaiya. Ahatumia, waleu mugangadingdi dilibu taininau
mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi ba.

24 "Ning ang lipu xalaxalamdi, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na axap walinga xaiyua masup ba.
25 Ang gaxang sanga ba hatata, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na bagula ang gesagim.
Ang gamasisi hatata, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na bagula ausi atang.
26 Bungina lipu longgalo daharua xai mang, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na waleu mugangadingdi daharua xai mana lipu murakkamdi dilangua
daxap Urana suxungunoa saing dibaxanga ba.

Murura Sibuna Mana Bixuaradi
(Matyu 5:39-42)

27 "Ne ang gaxarea alungu nga, ngabalang ba: Ang muruim sibuna mana bixuaimdi,
alibu xai mana lipuadi hauxading sibuna mang,
28 axusunga Urana ba libu xai mana lipuadi dilibu guxam diana mang, asabu mana
lipuadi dilibu doa mang.
29 Nabu lipu tela tahaung manggaxobim hataina, bing uxugia tela rangua xauna.
Nabu lipu tela xap imangim maxaxaya, bing ubili mana xap imangim lunamau tai.
30 Usina na lipu longgalo duxusungaung. Baing nabu tela xap xalingim tela mala,
bing abala ba haxuyau tai.
31 Kubolu taininau abo ba lipuadi dilibu mang, bing alibu taininau manadi.
32 "Nabu ang muruim sibuna mana lipudi muruding sibuna mang, lipu gaxarea
bagula diti yaimdi? Si! Lipu kubolu dianamdi xauna, muruding sibuna mana lipudi
muruding sibuna manadi.
33 Baing nabu alibu xai mana lipuadi dilibu xai mang, lipu gaxarea bagula diti
yaimdi? Si! Lipu kubolu dianamdi xauna dilibu bila ba.
34 Baing nabu asina axamang tela ba abo ba dahaxuya nang, lipu gaxarea bagula
diti yaimdi? Si! Lipu kubolu dianamdi xauna, disina na lipu kubolu dianamdi, dibo
ba dahaxuya nadi haxuyangading longgalo.

‡ **6:18** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

35 Ning ngabo ba ang muruim sibuna mana bixuaimdi, alibu xai manadi, saing asina
nadi, heku mana axap haxuyanganoau tai. Baing haxuyangaima bagula sabanga
sibuna, saing bagula awa Urana Eta Loam Sibuna garang sibundi, namua na ina libu
xai xauna mana lipuadi daharua xai sibuna na te, xaung mana lipu diandi.
36 Ausinga lipu longgalo, bila Urana Tibuim usinga lipu longgalo.

Kubolu Suxuyangam
(Matyu 7:1-5)

37 "Labu asuxuya lipu teladiu tai, bing Urana bagula suxuyang te. Labu aung
lipudi mati hatumingaimiau tai, bing Urana bagula tang haruangia te. Ayunga lipudi
kuboluding diandi, bing bagula Urana yunga angiadi.
38 Asina, baing bagula Urana sina nang. Bungina Urana sina axamandi, sina
xumana, gamgamdi mari, yungyungixaya, gam teladi xauna laing makmatuxuya mari
bu sinadi nang. Maxang taininau asina, bing bagula axap maxang taininau muli bila
ba."
39 Baladi haruanga babuna li xauna, harua ba, "Nabu lipu luwa tang maxading
dahaxatu, bing sanga ba tela xai rianoa mala? Tegu. Bagula dingtang xauna xungdi
mari banggumia baing!
40 Lipua wa tubatubaingia yanoa dali lipuxing tubatubaikkam yanoa te. Ne bungina
xap xabianga masup, bing sok bila lipuxing tubatubaikkam.
41 "Baruta ubagu xai sangsangina wa riama maxania, ne uhatumia tuxa wa ung
sibum maxamia te?
42 Saing baruta uharua na riama ba, 'Riagu, ngabo ba ngaunia xai sangsangina
sangua maxama,' bungina ung sibum ubagu tuxa wa maxamia te? Ung lipu manang
luwa, muga bing unia tuxa sangua maxama, baing kimuya sanga ba ubagu maringina
bu unia xai sangsangina sangua riama maxanoa.

Xai Marandi
(Matyu 7:16,18,20)

43 "Lipudi bila xaidi. Xai xai ua marang diandi te, saing xai diana ua marang xaidi
te.
44 Xai taining tainina ua ing sibung marandi, bila tabagu taxabia baing. Lipudi
dikiri wawai mana waxu ruxunamdi te, dikiri unggak mana axexu te.
45 Bila balau, lipu xai, hatuminganoa baxagi mana hatuminga xai saing ua bila
ba. Baing lipu diana, hatuminganoa baxagi mana hatuminga diana saing ua bila ba.
Namua na suxungunoa baxanga sabasabia axadi hatuminganoa baxagi manadi bila
ba.

Lipu Luwa Ditongtongia Numa
(Matyu 7:24-27)

46 "Baruta auxu nga ba, 'Toxoratamona ngayua,' ne asu mana haruangagua te?
47 Lipu gaxarea dima rangua nga, dilungu haruangagua saing dilibudi, bagula
ngahatanga nang ba lipuadi na bila baru.
48 Bila lipu tela tongtongia numua, ki gapdi mari laing sok mana sianga saing rang
tuxadi mali. Bungina langa si sabanga ma, bo ba xup numa ba, ne sanga ba taguxa
te, namua na lipua ba tongtongia xai.
49 Ning lipudi dilungu haruangagua saing dilibudi te, ding bila lipu tela tongtongia
numua titia, tuxang tate. Bungina langa si sabanga ma, xup numa ba saing hata
sibuna li galaina mari, baing doa masup."

7

Lipu Haungingam 100 Yanamidinga Hatumingang Haringina
(Matyu 8:5-13)

1 Yesu baxanga axadi ba na lipudi laing sup, baing ila luxu mana long sabangga
Kaperneam.
2 La ba, Rom lipu haungingam 100 yanamiding tela wa. Ina xaung lipuxing oxata
olanggam tela, muruna buk mana. Busi saing bo ba matiuba.
3 Yanamga ba lungu naxuyangua mana Yesu, saing soxi Yuda lipuxiding haringing
teladi mala rangua, bu duxusunga ba ma sahi lipuxing oxatama businganoa.
4 Bungina disok mana Yesu, duxusunga haringina, daharua ba, “Lipua li lipu xai,
sanga ba ulibu mana.
5 Namua na murung sibuna mana kira Yudadi saing tongtongia sabungamam
numanoa.”
6 Binabu Yesu ila ranguadiuba.
Dila duwa hasoya mana numua te, baing yanamga ba soxi riandi mala rangua bu
daharua na ba, “Toxoratamona, heku umakasa buk, namua na nga lipu xai te sanga
mana uluxu numagia.
7 Namua naga ngama ranguaung te. Ngabagu ba nga lipu xai te ba ngama. Ne
usina haruanga ing ganina baing lipuxigu oxata olanggam bagula sok xai muli.
8 Ngaxabiau, namua na nga xauna ngawa hawa mana lipuxigu yayamdi, saing
lipu haungingam duwa hawa manga, disu mana haruangagua xauna. Ngabala tela
ba, ‘Ula,’ saing ila. Ngabala tela ba, ‘Uma,’ saing ma. Ngaharua na lipuxigu oxata
olanggama ba, ‘Ulibu bila li,’ saing libu.”
9 Yesu lungu laing sup, saing hixi mana. Xugia mala rangua buranga disu mana,
saing harua ba, “Ngabalang ba, hatuminga haringina li sabanga baing! Ngabagu bila
li mana Isrel tela te.”
10 Baing ina naga, uleginamdi digoxoya mala numia, saing dibagu lipu oxatama sok
xai dup.

Yesu Iti Tap Tela Garanoa Mesa
(Mak 5:21-24,35-43; Yon 11:1-44)

11 Kimuya, Yesu ila long tela duxu ba Nain. Lipuxindi dinaxu mana digabu buranga
sabanga dahaxa mala rangua.
12 Sok haxek longga gamgamingang xaluxinia, baing lipudi dahau matia tela masok
ma sangua longga ba. Gananuna ba ing ganina bauna hayau, saing bauna ba tap.
Baing buranga sabanga mana longga ba dima xauna.
13 Bungina Toxoratamona bagu tapka ba, baing gamonoa usinga saing harua ba,
“Utanggu tai.”
14 Baing ila haxek saing ring kilauna, saing lipuadi dahau mala dili mua. Harua ba,
“Gananuna, ngabalaung ba, umesa!”
15 Baing ina naga, matia ba mesa rung saing harua. Baing Yesu sina na bauna muli.
16 Maxuwanga xap lipudi saing diti Urana yanoa. Daharua ba, “Urana lipuxing
suxunguxunguam sabanga tela sok makira ba. Urana ri ma ba hauli lipuxindi ba.”
17 Naxuyanga li mana Yesu ila mana long longgalo duwa titia Yudia xaung singia.

Yesu Xaung Lipu Suguangama Yon
(Matyu 11:2-19)

18 Lipudi dinaxu mana Yon dibaxanga na mana axadi Yesu libudi ba. Baing wagi
dingia luwadi,
19 soxi dingtang mala rangua Toxoratamona bu duxusunga ba, “Ung ba, ung lipua
Urana mogu ba ma, kimbo am garagu mana telauyu?”

20 Baing dilauba. Dila disok mana Yesu, baing daharua ba, “Lipu Suguangama Yon
soxiamtam gama ranguaung bu tam gaxusungaung ba, ‘Ung ba, ung lipua Urana
mogu ba ma, kimbo am garagu mana telauyu?’”
21 Taxa mana bungina baguba Yesu sahi xumana busingading xaung salagiding,
libu lipuadi xaungadi duwa manadi disok xai, saing libu lipuadi maxading dahaxatu
dibagu muli.
22 Baing ina naga, Yesu haxuya na Yon uleginamdi ba, “Tang gagoxoya mala rangua
Yon saing anaxuya mana axadi abagudi alungudi ba: Lipu maxa haxatiandi dibagu
muli, lipuadi kidingdi didoa dahaxa muli, lipu saksaxamdi busingading disup, lipu
tangalia haxatiandi dilungu muli, matiadi dimesa muli, xaung lipu haxugindi dilungu
ulek xai baxanganganoa.
23 Lipu gaxarea dibagu nga saing hatumingading haringindi xungdi mari te, bing
bagula Urana guxamdi.”
24 Yon uleginamdi dila, baing Yesu ungguti harua na buranga mana Yon, harua
ba, “Bungina ala long xoliania ba abagu Yon waleu, asai’m lipua na bila baru? Bola
asai’m rambuk tela yanga lili? Tegu.
25 Ne ala asai’m lipua na bila baru? Bola lipu tela sau imang gumangindi? Tegu.
Bagu lipuadi disau imang siang sabanggamdi xaung xalingiding xumana, ding duwa
mana numa xaitamoxiamdi.
26 Ne ala asai’m lipua na bila baru? Urana lipuxing suxunguxunguama? Ina naga.
Ne ngaharua maxung sibuna nang, Urana lipuxing suxunguxunguama Yon dali adi
duwa waleu.
27 Ina naga waleu sibuna Malakai bung mana bungina bung haruanga Urana harua
na Lipuxing Mogunganama, harua ba:

“‘Bagu bagula ngasoxi lipuxigu ulekkama muga naung,
bu hamaringia daxangama ila muga maung.’✡

28 Ngabalang ba, mana lipu longgalo duwa waleu ma ba, bing tela dali Yon te. Ning
lipu gaxarea daxap yaya kaxukang sibuna maluxu Urana Yonggaxinia, ding didali
Yon.”
29 Haing lup longgalo, lipu takis xabinganamdi xauna, bungina dilungu haruanga
ba, dinai ba Urana kubolunoa maxuna, namua na daxap langa rangua Yon ba.
30 Ning Parisidi digabu lipuadi daxabia hanaunaunga xai sibuna, ding hauxading
mana Urana daxanganoa, binabu daxap langa rangua Yon te.
31 Baing Yesu harua muli ba, “Bagula ngating haruanga babung baruamta mana
lipu hatatam kuboludinga?
32 Ding bila garadi dahali nawa yabania, digamia riadingdi ba:

“‘Am gayup olai yahangamdi mana panggeriang mang,
ne asiga te.
Am gawaya olai matiam,
ne atang te.’

33 Bila balau, ayaha mana Yon tam te! Ahatumia, Lipu Suguangama Yon ma, saing
xang salanga te, nung wain te, ne aharua ba, ‘Xaunga wa mana!’
34 Lipua Ma Rangua Urana ma saing xang nung, ne aharua ba, ‘Abagu, lipua lo xang
xaung nung wain buk, saing wa lipu takis xabinganamdi xaung lipu kubolu dianamdi
riadinga!’

✡ **7:27** Malakai 3:1

35 Ne lipuadi dahatum sibuna mana kuboluadi Yon tam galibudi, bagula dibagu
daxabia ba tam gasu mana xabianga maringina.”

Haing Kubolu Dianama Sabaxaya Yesu
(Matyu 18:23-34, 26:6-13; Mak 14:3-9; Yon 12:1-8)

36 Tauna, Parisi tela xusunga Yesu ba ma bu xang rangua. Baing ina naga, ila
numania saing kinu’m tabu kabukabu xangingam rubinia.
37 Baing haing kubolu dianam tela mana long sabangga ba, bungina lungu ba Yesu
xang Parisi numania, xap nanggola siang alabastam, guxenga saminam xai sibuna
wa mana. Xap ma,
38 baing ila gung king tuxundi Yesu king lunia saing tangguba. Maxang langin diri
Yesu kinia saing sisiadi toxolonia, libu kindi bu hatanga ba wa hawa mana saing matu
guxenga saminama mari manadi.
39 Ne Parisi ba xusunga Yesu ma ba, bungina bagu alaba, hatum ba, “Ai, nabu lipua
li Urana lipuxing suxunguxunguam maxunama, bing sanga ba xabia gaxarea ringring
xaung ina haingga na baru. Haingga ba haing kubolu dianam.”
40 Baing ina naga, Yesu bala ba, “Saimon, ngabo ba ngabaxanga haruanga tela
naung.”
Haxuya ba, “Tauna, Lipu Tubatubaingam, ubaxanga.”
41 Yesu harua ba, “Lipu luwa daxap sianga rangua lipu sianggam tela. Tela xap 500
siang,* ne tela xap 50.
42 Dingtang sanga ba dahaxuya sianga te, namua na ding siangiding te. Binabu
lipua ba yunga tang haxuyangadingdi. Tauna, baru lipuxinta bagula murung sibuna
buk mana?”
43 Saimon haxuya ba, “Bola lipua ba xap siang xumana saing haxuyanganoa sup.”
Yesu harua ba, “Uhaxuya maringina.”
44 Baing xugia mala rangua hainga saing harua na Saimon ba, “Ubagu haingga li?
Ngaluxu ma numamia, ne usu mana kuboluradi te. Usina langa nanga ba ngadamia
kigudi te. Ne ina ba, damia kigudi maxang langinia saing sisia toxolonia.
45 Ulibu† nga te, ne ina ba, ina libulibu kigudi mana menau ngaluxu laing hatata.
46 Usabaxaya toxogua guxengia te, ne ina ba, ina sabaxaya kigudi guxenga
saminamia.
47 Baing ina naga, ngabalaung ba, ina kubolung diang xumana, binabu murung
sibuna manga namua na ngayungadi masup. Ne lipu gaxarea kuboluding diang
monga disup bing muruding monga ing ganina.”
48 Saking Yesu harua na hainga ba, “Ngayunga kubolum diandi.”
49 Lipudi dikinu kabukabu rubinia rangua dungguti daharungia liwe mading ba,
“Lipua li bing hatum ba ing sibuna Urana, harua ba sanga ba yunga kubolu diandi!”
50 Ne Yesu harua na hainga ba, “Hatumingam haringina xapkung muli sangua
kubolum diandi. Ula xaung gamogamu xai.”

8

Haingdi Disu Mana Yesu

1 Kimuya, Yesu haxa mauli mana titia ba long sabangadi long kaxukandi, saing
baxanga baxanga ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa. Lipu 12 dahaxa xauna.
2 Haing teladi Yesu suka xaungadi manadi ba saing sahi busingadingdi ba, ding
xauna dahaxa xauna. Hainggadi ba: Maria (duxu ba Magdalam), ina Yesu suka
xaunga 7 mana ba,

---

* **7:41** Grik xuana—*denari*. Denari tela bila lipu oxatam giminaginoa mana xaidap taininau. † **7:45** Mana bungina Yesu, lipu xumana daharua xaidap xai mana kubolua libu manggobina.

3 Yoana, Kusa haininoa, Kusa ba wasa mana Xaitamoxi Herot numanoa, Susana,
xaung haing xumana muli. Hainggadi ba disina xalingiding teladi bu dahauli Yesu
gabu lipuxindi dinaxu mana.

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi
(Matyu 13:1-9; Mak 4:1-9)

4 Baing lipudi dima rangua Yesu mana long longgalo, saing buranga sabanga
diguguniauba. Digugunia saing baladi mana haruanga babuna li, harua ba,
5 "Lipu umangam tela ila umangia bu ting wit xuyandi. Tingdi saing teladi diri
daxangia, lipudi diruhadi saing mangdi daxangxangiadi.
6 Teladi diri long sianggamia, baing bungina dahaxa, dimutuxu namua na titia
langin te.
7 Xuyang teladi diri long waxu ruxunamia, baing dahaing xauna, dihibuadi binabu
oxading te.
8 Ne xuyang teladi diri titi xaiya. Dahaxa, dahaing saing dua xai. Didali xuyadingdi
bila 100 muli."
Harua laing sup, baing wagi ba, "Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu
haruanga baguli."

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi Namuxinoa
(Matyu 13:10-17; Mak 4:10-12)

9 Lipuxindi dinaxu mana duxusunga ba baxanga haruanga babuna ba namuxinoa.
10 Harua ba, "Haruanga hisangamdi mana Urana Yonggaxinoa, Urana nai ba axap
xabiangua manadi baing. Ne mana lipu teladi ngaharua nadi mana haruanga
babundi bu

"'dibagubagu mua ne dibagu daxabia te,
dilungulungu mua ne daxabia rangrang te.'✡

11 "Namuxina mana haruanga babunoa bing: Wit xuyandi bila Urana haruanganoa.
12 Xuyandi diri daxangia bila lipudi dilungu, baing Satan ma unia Urana haru-
anganoa sangua hatumingadingdi bu dahatum haringina te, saing daxap walinga
subingang teguam te.
13 Xuyandi diri long sianggamia bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa, daxap
saing gamodingdi diyaha mana. Ne dahatum haringina mongaita ing ganina namua
na oxaxadingdi diraxap. Xungdi mari bungina mauxangandi daxapdi.
14 Xuyanadi diri long waxu ruxunamia bila lipuadi dilungu, ne dila dahatum xu-
mana buk mana walinga mauxanganamdi, xaung xalingidingdi xaung yahangadingdi
dihibuadi, saing marandi dua xai te.
15 Ne xuyanadi diri titi xaiya bila lipuadi hatumingadingdi daxai xaung dimaring.
Dilungu Urana haruanganoa, dituxu'm tabu hatumingadingia, saing dili haringina,
marandi dua xai.

Nagung Yabanoa
(Mak 4:21-25)

16 "Lipu tela sanga ba tung nagung tela saing kaukau minia te, kimbo ta hawa
kabukabia te. Tegu. Ta mahaing yabania bu lipudi diluxu sanga ba dibagu
saxaxanganoa.
17 Binabu xabiangadi dihisa bagula disok menea. Baing xabiangadi duwa ulumia
bagula disok sabasabia.

✡ **8:10** Aisaya (Aisaia) 6:9

18 Binabu ahatum xai mana baraxinta alungu. Lipu gaxarea daxap haruangagua,
Urana bagula sina xabianga tela muli nadi. Lipu gaxarea dilungu te, xabianga
dahagaxa ba dingia, Urana bagula xap sanguadi."

Yesu Bauna Xaung Kixingindi
(Matyu 12:46-50; Mak 3:31-35)

19 Xaidap tela Yesu bauna gabu kixingindi dima ba dibagu, ne sanga ba dila haxek
rangua te, namua na lipudi dibura buk.
20 Lipu tela bala ba, "Baum gabu kixingimdi dili mua sabasabia, duxusunga
maung."
21 Baing haxuya ba, "Baugu xaung kixingigudi bing lipu gaxarea dilungu Urana
Xuanoa saing dilibu."

Yesu Harua Saing Tega Manilu
(Matyu 8:23-27; Mak 4:35-41)

22 Xaidap tela Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Takisi mala lang
gamolingang hataina." Baing ina naga, dahaing mana xai wagang tela saing dilauba.
23 Dui mala, baing Yesu kinuba. Baing yang haringina mesa, binabu langa
makmatuxuya maluxu wagia, saing dibo ba didoauba.
24 Lipudi dinaxu mana dila dahaunghaung, daharua ba, "Lipu Sabanga, Lipu
Sabanga, tabo ba tangarauba!"
Mesa saing bili yanga xaung rubadi dahalunglung ba. Baing yanga mati, saing tega
manilu.
25 Xusungadi ba, "Hatumingaim haringindi kadi bi?"
Dimaxuwa, dihixi mana binabu duxusunga ding ba, "Lipua li ina baru? Tabina
lipudi ding ganiding te. Tabina yanga tega tang xauna, saing tang disu mana
haruanganoa."

Yesu Hamaringia Lipu Tela Xaunga Wa Mana
(Matyu 8:28-34; Mak 5:1-20)

26 Diluki mala diri longga Gerasadi titidingia, wa lang gamolingang hataina mana
titia Galili.
27 Yesu ri mala titia baing ina naga, lipu tela mana longga ba, xaungadi duwa mana,
ma sok manauba. Lipua ba, bunging maxaxaya sau imang tela te, wa mana numa
tela te. Tegu. Yabanoa wa mana guhadi gobagobia.
28-29 Bunging xumana xaungua* xap, heku lipudi dituxu digoxi king rimandi
duwasa mana, lipua taha saha waxu haringindi saing xaungua suka mala mana
long xoliandi. Bungina lipua ba bagu Yesu, luki ma gung king tuxundi maxania.
Baing Yesu tabina xaunga ba sok ma sangua lipua. Ning sok ma sap te. Tegu. Libu
lipua wagi sabanga ba, "Yesu, Urana Etuam Sibuna Garanoa, bagula uraxata manga?
Ngaxusungaung haringina ba usina salaga nangau tai."
30 Yesu xusunga ba, "Ung yama ga tela?"
Haxuya ba, "Buranga,"† namua na xaunga xumana diluxu mana ba.
31 Baing duxusunga xusunga haringina ba tabinadi ba diri Mabiau‡ tai.
32 Ne buxu nangnang bakbak sabanga tela disoya mua xaxagang rubinia ba.
Xaungadi duxusunga Yesu haringina ba naidi ba diluxu manadi, baing naidi.
33 Baing ina naga, disok sangua lipua, diluxu mana buxudi, saing buxu nangnang
bakbakka ba diluki haringing sibuna mari long diania maluxu lang gamolingania
saing dingara.

---

* **8:28-29** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* † **8:30** Mana Grik xuana, haxuya ba, *"Litsan"*. Litsan bing lipu haungingamdi bila 6,000. ‡ **8:31** Map bing longga Urana sina salaga na xaungadi.

34 Bungina lipu buxu wasanganamdi dibagu baraxinta sok, diluki mala saing
dibaxanga na lipuadi duwa long sabangadi xaung kaxukandi.
35 Baing ina naga, lipudi dila bu dibagu baraxinta sok. Bungina disok mana Yesu,
dibagu lipua menau xaungadi duwa mana, rung haxek Yesu kinia, sau imangdi xaung
hatuminganoa maring dup, baing dimaxuwa.
36 Lipuadi menau dibagu ba, dinaxuya na lipudi ba Yesu hauli lipua mana xaungadi
baru.
37 Baing ina naga, Gerasa lipu longgalo duxusunga Yesu ba sauyadi, namua na
maxuwanga sabanga xapdi. Binabu haing xai wagania, goxoya malauba.
38 Lipua menau xaungadi duwa mana ba xusunga Yesu haringina ba ila rangua. Ne
Yesu soxi mala, harua ba,
39 "Ugoxoya mala numia saing ubaladi ba Urana libu baru maung." Saking lipua
ila, baxanga mauli mana longga ba Yesu libu baru mana.

Yairus Nanuhanginoa Xaung Hainga Ring Yesu Imanginoa (Matyu 9:18-26; Mak 5:21-43)

40 Yesu goxoya mala lang gamolingang hataina, baing buranga daharua xaidap xai
na, namua na diragu mua mana.
41 Baing lipu tela yanoa Yairus mauba. Ina Yudadi sabungading numang
yanamiding tela. Ma gung king tuxundi Yesu kinia, saing xusunga haringina ba ma
rangua numania,
42 namua na nanuhanginoa, taininau ing ganina saing nianindi 12, haxek sibuna
bo ba mati. Baing dilauba.
Dahaxa mala saing lipu buranga dahabisia buk.
43 Haing tela siba ri mana mua niani 12 wa la ba, ne lipu tela sanga ba sahi
businganoa te.
44 Ila sok Yesu ubunia saing ring imanging sihinoa, baing ina naga, hata sibuna li
sipka ri mua ba moti.
45 Yesu xusunga ba, "Gaxarea ring nga?"
Ding longgalo dahatiam laing sup, baing Pita harua ba, "Ai, Lipu Sabanga, lipudi
dibura buk maung, dahabisibisiung baing."
46 Ne Yesu harua ba, "Lipu tela ring nga. Namua na ngaxunumia haringingua yunga
nga."
47 Baing haingga ba xabia ba sanga ba hisa te, binabu lulu ma, saing gung king
tuxundi kinia. Baxanga lipudi maxadingia ba baruta ring xaung hata sibuna li sok
xai baru.
48 Baing ina naga, Yesu bala ba, "Nanuhangigua, hatumingam haringina
hamaringiaung. Ula xaung gamogamu xai."
49 Harua mua ne lipu tela sok, ma mana Yairus numanoa, Yudadi sabungading
numang yanamidingga ba. Harua ba, "Nanuhangima mati ba. Heku usina
makasangua na Lipu Tubatubaingama."
50 Ne Yesu lungu haruanga ba saing bala Yairus ba, "Umaxuwau tai. Uhatum
haringina manga ing ganina, baing bagula sok xai."
51 Bungina sok Yairus numania, bili lipudi ba diluxu tai. Nai mana Pita, Yems, Yon
xaung haing nanuna baungtibundi ding ganiding diluxu.
52 Lipuadi duwa la ba dahatangitangi saing daxaba mua mana. Baing Yesu baladi
ba, "Asauya. Mati te, kinu'm tabu ing ganina."§
53 Ne dimasisia, namua na daxabia ba mati ba.
54 Ning tuxu rimanoa saing harua ba, "Haing nanuna, umesa!"

§ **8:52** Yesu xabia haing nanuna ba mati ba, ne mana haringinganoa, matia bila kinunga.

55 Baing ina naga, aningonoa goxoya ma xurula sangganoa, saing hata sibuna li
mesa. Baing Yesu baladi ba dulia haing nanuna ba anginga.
56 Baungtibundi dihixi mana, ne bilidi ba dibaxanga na lipu tela mana baraxinta
sokku tai.

9

Yesu Soxi Lipu 12 Mala
(Matyu 10:9-15; Mak 6:8-11)

1 Baing Yesu wagi Lipu 12 dima digugunia, saing sina haringinga xaung yaya nadi
bu disuka xaungadi mala xaung bu disahi busingadi.
2 Soxidi mala bu dibaxanga mana Urana Yonggaxinoa xaung bu dahamaringia lipu
busingamdi.
3 Baladi ba, “Bungina ala, labu axap xalingim haxangamdi malau tai. Axap tuki,
tanga, anginga, siang, imang tela muliu tai.
4 Numa baruamta ditang mana, bing awa mana laing ayunga longga baguba.
5 Long baruamta daxapkang te, bungina asauya longga baguba bing atingting
gagapdi duwa kim lunia mala bu daxabia ba duwa haruangia.”
6 Baing ina naga, dilauba. Dahaxa mauli mana long longgalo, dibaxanga ulek xaiyua
saing disahi lipudi busingadingdi.

Herot Bo Ba Xabia Yesu Gaxarea
(Matyu 14:1-2; Mak 6:14-16)

7 Galilidi yanamidinga Herot Antipas lungu axamang longgalo Yesu libudi ba. Baing
hatum xumana mana, namua na teladi daharua ba Yesu bing Yon naga mesa muli
mana matiyua.
8 Teladi daharua ba Elaitsa sok muli. Teladi daharua ba Urana lipuxing
suxunguxunguam mugauam tela mesa saing wa muli.
9 Ne Herot harua ba, “Ngaximguti Yon waxungtuanoa ba. Ning lipua li baru
lipuxinta ngalungu axadi li mana?” Baing sai daxanga ba bagu Yesu.

Yesu Haxang 5,000
(Matyu 14:13-21; Mak 6:32-44; Yon 6:5-13)

10 Bungina aposeldi digoxoya ma, dibaxanga na Yesu baraxintadi dilibudi. Baing
xapdi saing disauya lipudi, ding ganiding dila long tela duxu ba Betsaida.
11 Ne burangadi dilungu ila ba, saing disu mana. Xapdi saing tubatubadi mana
Urana Yonggaxinoa, saing sahi busingadi mana lipu gaxarea dibusi.
12 Bungbung sibunauba, baing Lipu 12 dima rangua, daharua ba, “Usoxi burangua
dila mana long teladi duwa singia, bu disai anginga xaung long kinungam. Namua
na longga baguli long olang.”
13 Haxuya ba, “Ang ba auliadi teladi bu daxang.”
Baing dahaxuya ba, “Am salangamam luwadi luwadi hiliadinga xaung songimam
luwa. Nabu ubo ba am gahaxangdi, bing am gala am gagim anginga sanga mana
buranga li to.”
14 (Daharua bila ba namua na lup ding ganiding duwa la ba bila 5,000.)
Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Alibu dirung maxixinga bila 50 mana
gugunianga taining tainina.”
15 Dilibu haruanganoa, baing lipu longgalo dirung mari.
16 Yesu xap salanga luwadi luwadi hiliadinga ba xaung song luwa ba saing bagu
mahaing long xaiya, harua xai sibuna mala rangua Urana, saing utu sahadi. Saking
sinadi na lipudi dinaxu mana bu dituxu sinak na burangua.

17 Lipu longgalo daxang sanga ba. Baing lipudi dinaxu mana digugunia anginga
hataindi duwauyu, digam daba 12 dibaxagi.

Pita Baxanga Ba Yesu Gaxarea
(Matyu 16:13-16; Mak 8:27-29)

18 Bunging tela Yesu ing ganina sabu. Lipuxindi dinaxu mana duwa la ba xauna,
baing xusungadi ba, "Lipudi daharua ba nga gaxarea sibuna?"
19 Dahaxuya ba, "Teladi daharua ba ung ba Lipu Suguangama Yon. Teladi daharua
ba Elaitsa. Ne teladi daharua ba ung Urana lipuxing suxunguxunguam mugauam tela
umesa saing uwa muli."
20 Baing xusungadi ba, "Ne ang ba, ang gaharua ba nga gaxarea?"
Pita haxuya ba, "Ung Urana Lipuxing Mogunganama."*

Yesu Baxanga Matianoa
(Matyu 16:21-28; Mak 8:31–9:1)

21 Yesu bilidi haringina ba labu dibala lipu tela manau tai.
22 Baing harua ba, "Lipua Ma Rangua Urana bagula xap salak xumana. Lipu
haringindi, lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tubatubain-
ganamdi bagula dihitixiya, dung mati, ne mana xaidap tuwa bagula mesa muli."
23 Baing harua na ding longgalo ba, "Lipu gaxarea dibo ba dinaxu manga,
bing dahalingalinga murungadinga, xaidap taining tainina diti doxoxi xaiding
balingamdi,† saing dinaxu manga.
24 Lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahanggalang. Ne lipu
gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga, bing bagula daxap walinga sibuna.
25 Nabu lipu tela xap axamang titiam longgalo, ne ina walinganoa hanggalang, bing
axadi bagudi li bagula daxap ina muli baru?
26 Lipu gaxarea memeyading manga xaung haruangagua, bing kimuya Lipua Ma
Rangua Urana bagula memeyana manadi, bungina ma liwe mana ralanoa, liwe mana
Tibuna ralanoa xaung liwe mana Urana uleginam maringindi raladinga.
27 Maxung sibuna ngabalang ba, ang teladi awa la li, bagula amati teguyu saing
bagula abagu Urana Yonggaxinoa."

Yesu Sangganoa Sok Xan Tela
(Matyu 17:1-8; Mak 9:2-8)

28 Yesu harua haruanga baguba saing bila xaidap 8 disup, baing xap Pita, Yon, Yems
dingtung mala ranguaina saing dahaing mana bimbi tela ba sabu.
29 Yesu sabu mua saing ramramonoa xugia xan tela. Imangindi disina bila bilikbilik
ralandi.
30 Lipu luwa, Moses xaung Elaitsa,‡
31 tang dowa masok, long xaiya ralanoa lu taxiyadi, saing daharua rangua Yesu.
Daharua mana ilainganoa haxek bagula sok kimuya mana sahi oxatanoa long
sabangga Yerusalem.
32 Kinungua ung Pita gabu riandi, ne bungina dibaguti, dibagu Yesu ralanoa xaung
lipu luwa ba dili rangua.
33 Moses Elaitsa tang dibo ba diyunga Yesuba, baing Pita harua na Yesu ba, "Lipu
Sabanga, xai sibuna tawa la li. Amtum gabo ba am gatongtongia xahi tuwa—tela
naung, tela na Moses, xaung tela na Elaitsa." (Pita xabia te mana baru haruanganta.)

---

* **9:20** Mana Grik xuana, Pita haxuya ba, *"Ung Kristo"*. Am gabung namuxinoa mana ***Kristo*** ba. † **9:23** Romdi dahaxuya lipu dianamdi kuboludingdi ba dungdi mati xai balingamia. Mana daxanga ila longga dimati mana, doxoxi xaiding balingamdi. Yesu harua bila li bu hatanga ba bungina tasu mana, bing bungingbunginalo taxauxau ba taxap salaga kimbo tamati mana. ‡ **9:30** Moses Elaitsa tang Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Dimati waleu sibuna, ne diri long xaiya ma bu tang daharua rangua Yesu.

34 Bungina Pita harua, mugap tela sok saing kaudi, saing tung dimaxuwa bungina
mugaba kaudi.
35 Waxutu tela sok mugabia ma, harua ba, “Alali Garagu sibuna, lipua ngamogu ba.
Angtung galungu haruanganoa!”
36 Waxutua harua laing sup, baing tung dibagu Yesu ing ganina wa. Tung dihisa
mana alaba rangua ding, saing mana bungina baguba daharua na lipu tela mana
baraxinta dibagu te.

Yesu Hamaringia Gananung Tela Xaunga Wa Mana
(Matyu 17:14-18; Mak 9:14-27)

37 Buragina baing diri mala bimbia. Disok saing buranga sabanga digugunia rangua
Yesu.
38 Lipu tela burangia wagi ba, “Lipu Tubatubaingam, ngaxusungaung haringina ba
uhauli garagua. Nga garagu taininau ing ganina.
39 Bunging xumana xaunga tuxu haringina bing libu xaba hata sibuna li, ting mari,
libu lulu haringina saing gaunggauna. Xaungua yunga monga te, saing hanggalangia
sibuna mua.
40 Menau ngaxusunga haringina lipuximdi dinaxu maung ba disuka mala, ne ding
sanga te.”
41 Baing Yesu harua nadi ba, “Ai, ang hatatamdi ahatum haringin te. Kuboluimdi
dimaring te. Xaidap baru bagula ngawauyu ranguang saing ngaxap salaga mang?
Oxop garama ma la li to.”
42 Gananuna mauyu baing xaungua ting mari titia saing libu lulu haringina. Ne
Yesu bili xaungua,§ hamaringia gananuna, saing sina muli na tibuna.
43 Baing ding longgalo dihixi mana Urana haringingang sabanga.
Lipudi dihixiyu mana axamandi Yesu libudi, baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu
mana ba,
44 “Alungu xai mana hatata ngaharua nang ba: Bagula dita Lipua Ma Rangua Urana
bixuandi rimadingia.”
45 Ne daxabia rangrang haruanga ba namua te. Hisa manadi bu daxap xai te, ne
dimaxuwa ba duxusunga mana.

Gaxarea Mugamuga?
(Matyu 18:1-5; Mak 9:33-40)

46 Hakhaxinga tela mesa liwe manadi mana dingia baruamta bagula wa mugamuga
manadi.
47 Yesu xabia hatumingadinga, binabu xap gara tela saing ta mali ranguaina.
48 Baing harua nadi ba, “Lipu gaxarea daxap gara bila li mana yagua, bing daxap
nga. Saing lipu gaxarea daxap nga, bing daxap ina soxi nga ma ba. Baing lipu gaxarea
wa kimu sibuna mang bing wa mugamuga.”
49 Yon harua ba, “Lipu Sabanga, am gabagu lipu tela suka xaungadi mala mana
yama. Am gatuba ba am gabili, namua na kiria tela te.”
50 Ne Yesu harua ba, “Labu abiliu tai, namua na lipu gaxarea dilibu doa mang te,
bing ang riaimdi.”

Samariadi Dilibu Xai Mana Yesu Te

51 Xaidapka mana Yesu bagula haing mala long xaiya ma haxekkuba, baing Yesu
haringia hatuminganoa saing ila long sabangga Yerusalem.
52 Baing soxi lipu ulekkamdi dimuga mala, diluxu mana long tela wa titia Samaria
bu daxauxau axamandi mana.

§ **9:42** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

53 Ne lipudi mana longga baguba daxap Yesu te, namua na haxa mala long sabangga
Yerusalem.*
54 Lipuxing luwadi Yems Yon tang dinaxu mana dibagu kuboludinga, baing tang
duxusunga ba, “Toxoratamona, ubo ba tawagi yaba ri long xaiya ma bu taudi?”†
55 Ne Yesu xugia mala ranguadi saing bili dingtang,
56 saing didalidi dila mana long tela muli.

Kubolua Tabo Ba Tasu Mana Yesu
(Matyu 8:19-22)

57 Dahaxa mala daxangia, saing lipu tela harua na Yesu ba, “Long baruamta ula
mana, bagula nganaxu maung baing.”
58 Yesu haxuya ba, “Koma abungindi ding ginangiding, mangdi ding numading, ne
Lipua Ma Rangua Urana ina numang te ba kinu.”
59 Yesu harua na lipu tela muli ba, “Unaxu manga.”
Ning lipua haxuya ba, “Toxoratamona, uyunga nga bu ngala ngakimang tibugu to.”
60 Yesu harua na ba, “Lipudi dahatum haringina manga te duwa bila dimati Urana
maxania. Uyunga lipuadi ba dikimang matiadingdi, ne ung ba ula ubaxanga Urana
Yonggaxinoa.”
61 Ne tela muli harua ba, “Toxoratamona, bagula ngasu maung. Ne uyunga nga bu
ngagoxoya mala ngaharua xai na bakbagigudi to.”
62 Yesu haxuya ba, “Nabu lipu tela ui xai wagania, ne bungingbunginalo bagu mala
muli kimuya, bing sanga ba tuxu oxatua Urana Yonggaxinia te.”

10

Yesu Soxi Lipu 72 Mala
(Matyu 11:21-27)

1 Kimuya, Toxoratamona mogu lup 72 teladi muli, saing soxidi mala luwa luwa bu
dimuga mana long longgalo Yesu bo ba ila manadi.
2 Baladi ba, “Lipudi daxauxau masup ba dilungu haruangaima bila xauyanga
sabanga wa umangia, ne lipu oxatam xumana buk te. Binabu asabu na umanga
Moxonoa ba soxi lipu oxatamdi mala bu daxauya umanganoa.
3 Alauba! Bagu ngasoxiang mala bila sipsip tutubindi dila liwe mana koma
abungindi.
4 Daba sianggam, tanga, xai sanggandi, araidi malau tai. Saing ahalisi mana aharua
rangua lipu tela asok mana daxangiau tai.
5 “Bungina aluxu’m numa tela, bing muga aharua ba, ‘Gamogamu mosiu wa
ranguang.’
6 Nabu lipu gamogamu mosiam tela wa la ba, bing gamogamu mosiu bagula ila
mana. Ning tegu, bing gamogamu mosiu bagula goxoya ma muli ranguang.
7 Awa mana numa ba, axang anung baraxing baraxinta duliang, namua na lipudi
dituxu oxatua bing giminagiding. Ahixihixi mana numadiu tai.
8 “Bungina aluxu long tela saing daxapkang, bing axang baraxing baraxinta duliang.
9 Asahi busingadi mana lipu busingamdi duwa la ba, saing abaxanga nadi ba,
‘Urana Yonggaxinoa ma haxek ranguang ba.’
10 Ne bungina aluxu mana long tela saing daxapkang te, ang gala ali mana
daxangadingdi saing aharua ba,

* **9:53** Samariadi hauxading mana Yudadi, namua na Yudadi dahaxi buk ba lipu longgalo dila long sabangga Yerusalem bu disabu mana Urana. † **9:54** Waleu sibuna Urana lipuxing suxunguxunguama Elaitsa libu bila ba. Ubagu 2 Xaitamoxi (2 King) 1:9-16.

11 ‘Yabaima gagabindi ditaga kimam lunia, am gatingtingdi bu hatanga ba awa
haruangia. Ne ahatumia alali: Urana Yonggaxinoa ma haxek ba.’
12 Ngabalang ba, mana xaidap subinganoa, salaga lipuadi duwa mana longga ba
bagula daxap, bagula sabanga mana salaga long sabangga Sodam daxap.
13 “Korasindi, laku, mauxanganoa xapkang yu! Betsaidadi, laku, mauxanganoa
xapkang yu! Axamang haringindi disok liwe mang, nabu waleu sibuna disok liwe
mana Tayadi xaung Saidondi,* bing ding sanga ba duxugia hatumingadingdi, disau
imang usingangamdi saing dirung hayatia lo.
14 Ne mana xaidap suxuyangama, salaga axap bagula sabanga mana salaga Taya,
Saidon daxap.
15 Ne ang Kaperneamdi ba, bola bagula ditiang eta lo sibuna? Tegu sibuna. Bagula
ari hawa sibuna Matiadi Yabadingia.
16 “Lipu gaxarea dilunguang bing dilungu nga. Lipu gaxarea diyamuang bing
diyamu nga. Ne lipu gaxarea diyamu nga bing diyamu Urana, ina soxi nga ma ba.”

72 Ulekkamdi Digoxoya Ma

17 Kimuya Lipu 72 digoxoya ma, gamodingdi diyaha, saing daharua ba, “Toxo-
ratamona, am gauxu yama, baing lipudi disu mana haruangamama, saing xaungadi
xauna, disu mana.”
18 Yesu harua ba, “Ngabagu Satan xung mari bila bilikbilik ri sangua sabalunoa!
19 Bagu ngasina haringingua nang masup, bu aruha moxadi xaung xahengxa-
hengdi† xaung bu adali bixua haringinganoa. Axamang tela sanga ba hanggalangiang
te.
20 Ning heku gamoimdi diyaha mana xaungadi disu mana haruangaimdi. Axamang
sabanga gamoimdi diyaha mana bing Urana bung yaimdi mari long xaiya ba.”
21 Mana bungina baguba Urana Aningonoa libu Yesu gamonoa yaha sibuna, binabu
harua ba, “Tibugu, Toxoratamona mana sabalunoa xaung titia, ngaiti yama namua
na uyameng axadi li mana lipuadi dahatumia ba daxabia xai buk, saing uhatangadi
na lipuadi duwa bila garadi ba. Maxuna, Tibugu, ulibu bila ba namua na alali ung
murungama xai.”
22 Baing harua muli ba, “Tibugu ta axamang longgalo rimagia ba. Lipu tela xabia
Gara te. Tibugu ing ganina xabiau. Baing lipu tela xabia Tibugu te. Garanoa ing
ganina xabiau. Garanoa xaung lipu gaxarea Garanoa mogudi ba daxap xabianga
mana.”
23 Bungina ding ganiding duwa, xugia mala rangua lipuxindi dinaxu mana, saing
harua nadi ba, “Urana libu xai mang. Maxaimdi dibagu axadi ba daxabiadi.
24 Namua na ngabalang ba, Urana lipuxing suxunguxunguam xumana xaung
xaitamoxi xumana mugauamdi, dibo ba dibagu axadi abagudi, ne dibagudi te. Dibo
ba dilungu haruangadi alungudi, ne dilungudi te.”

Haruanga Babuna Mana Lipu Samariam Xai
(Matyu 22:34-40; Mak 12:28-31)

25 Bunging tela, lipu tela xabia hanaunaungua xai sibuna mesa ba tuba Yesu.
Xusunga ba, “Lipu Tubatubaingam, ngaria baru bu ngaxap walinga subingang
teguam?”
26 Yesu haxuya ba, “Dibung baru mana Urana hanaunaunganoa? Utiti baru?”
27 Haxuya ba, “‘Bing ung murum sibuna mana Toxoratamona Urana ungia
mana gamom longgalo xaung lum longgalo xaung hatumingam longgalo xaung

* **10:13** Waleu sibuna, lipudi mana long sabanggadi Taya xaung Saidon, ding bixuadi mana Yudadi. † **10:19** Ramuk waxungtuanoa—*gamaringdi.*

haringingam longgalo',✡ xaung 'Bing ung murum sibuna mana riam longgalo bila
ung murum sibuna maung.'✡"
28 Yesu haxuya ba, "Ina naga, uhaxuya xai. Ulibu bila ba baing bagula oxop walinga
subingang teguama."
29 Ne lipua ba bo ba hatanga ba kubolunoa sanga mana walinga subingang teguama,
binabu xusunga Yesu ba, "Ne gaxarea riagua?"
30 Baing Yesu haxuya haruanga babung tela ba, "Yuda tela yunga long sabangga
Yerusalem, ri mala long sabangga Yeriko. Baing ina naga, lipu hanaunggamdi
dituxuba. Dunia imangindi sangua, ditahataha saing diyunga bila ba. Baing lipua
bo ba matiuba.
31 Mana bungina baguba, Yuda hananiangam tela haxa daxangia ma. Bungina bagu
lipua ba, kisi daxanga hataina saing dali.
32 Bila balau, lipu tela ma muli, lipu Urana Numang oxatanam tela.‡ Bungina sok
mana longga lipua wa mana ba, kisi hataina saing dali.
33 Ne Samaria§ tela haxa ma, sok mana longga lipua wa mana ba. Bungina bagu,
usingauba.
34 Ila rangua saing matu guxenga xaung wain mari mana saxandi. Haudi laing sup,
baing ta mahaing ing sibung donki inia, xai mala lobu numang tela saing wasa xai
mana.
35 Buragina baing xap siang silba mukiring luwa* saing sinadi na lobu numang
moxonoa. Harua ba, 'Uwasa mana. Bungina ngagoxoya ma, nabu sianggadi ba sanga
tate, bagula ngahaxuya teladi muli naung.'
36 "Tauna, mana dingtung baruamta uhatum ba riana mana lipua xap doa mana
lipu hanaunggamdi?"
37 Lipua xabia hanaunaunga xai sibuna haxuya ba, "Lipua ba usinga."
Baing Yesu bala ba, "Ula. Ulibu bila ba."

Yesu Ila Lobu Rangua Marta Maria Tang

38 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dahaxa mala, disok mana long tela. Baing ina
naga, haing tela wa la ba, yanoa Marta, xap Yesu mala numania.
39 Marta ba kixinginoa, yanoa Maria. Maria ma rung mua haxek Toxoratamona
kinia saing lungu haruanganoa.
40 Ne Marta hatum xumana buk mana xauxau axamandi manadi. Binabu ma
rangua Yesu saing harua ba, "Toxoratamona, kixingigua yunga nga ba nga ganigu
ngatuxu oxata sabangga li. Bola uhatum manga te? Ubala ba hauli nga!"
41 Ne Toxoratamona haxuya ba, "Marta, Marta, uhatum xumana buk, gamoma doa
mana axamang xumana,
42 ning axamang sabanga taininau ing ganina bing uhatum mana. Axa Maria bo ba
xap bing axamang xai sibuna. Bagula ngaunia sangua te."

11

Yesu Tubatuba Mana Sabungua
(Matyu 6:9-13, 7:7-11)

1 Bunging tela Yesu sabu long tela. Sabu laing sup, baing lipuxing tela naxu mana
harua na ba, "Toxoratamona, utubatubam ba am gasabu, bila Yon tubatuba lipuxindi
dinaxu mana."
2 Harua nadi ba, "Bungina asabu, aharua bila li:

✡ **10:27** Hanaunaunga (Lo) 6:5 ✡ **10:27** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18 ‡ **10:32** Grik xuana harua ba *Libai bakbaging tela.* Libai bakbakkadi dituxu oxata maluxu Urana Numania. § **10:33** Samariadi hauxading mana Yudadi, saing dila haxek ranguadi te. * **10:35** Grik xuana—*denari luwa.*

“‘Tibumam,*
yama am gabo ba lipu longgalo dahatum ba maringing sibuna.
Yonggaxima bing ma.†
3 Xaidap taining tainina uliam anginga sanga mana xaidapka ba.
4 Uyunga kubolumam diandi,
bila am gayunga lipu longgalo kuboluding diandi dilibudi mam.‡
Saing labu uyungam mala tubaigiau tai.’§”

5 Baing Yesu harua nadi ba, “Nabu lipu tela yambong lia ila rangua rianoa saing harua ba, ‘Riagu, ngabo ba ulia nga salanga tuwa,
6 namua na riagu tela haxa mauli ba ma rangua nga, ne nga angiagu te ba ngaulia.’
7 “Baing lipua wa numa lunia haxuya ba, ‘Usina makasanga nangau tai. Xalua ribaina ba, saing ngagabu garagudi am gakinu ba. Sanga ba ngamesa ngauliaung axamang tela te.’
8 Ngabalang ba, ing rianoa, ne mana namua baguli bagula hauli te. Tegu. Ning namua na rianoa xusunga xusunga buk, baing bagula mesa ulia saing sahi murunganoa, namua na hauxana ba yanoa doa.
9 “Binabu ngabalang ba, axusunga xusunga bing bagula Urana uliang. Asaisai bing bagula abagu. Aringring bing bagula xalua xaxaina mang.
10 Namua na lipu gaxarea duxusunga bing bagula daxap. Lipu gaxarea disai bing bagula dibagu. Saing lipu gaxarea diringring bing xalua bagula xaxaina manadi.
11 “Nabu angia tela garanoa xusunga tibuna mana song tela, bing bola tibuna bagula ulia moxa? Tegu.
12 Kimbo nabu xusunga mana hataxuna, bing bola tibuna bagula ulia xahengxa-heng?* Tegu sibuna.
13 Tauna, ang ba lipu kubolu dianamdi, ning ang gaxabia xai mana aulia garaimdi yahanga xaidi. Baing ina naga, Tibuim wa long xaiya bungingbunginalo dali kuboluimdi, binabu bagula sina Aningonoa na lipu gaxarea duxusunga mana!”

Yesu Xaung Belsabul
(Matyu 12:22-29; Mak 3:23-27)

14 Xaidap tela Yesu suka xaunga mala, libu lipu tela harua tate. Xaunga ila sup, baing lipua menau mumguti ba harua. Baing buranga dihixi mana.
15 Ne dingia teladi daharua ba, “Suka xaungadi mala mana yanamidinga Belsabul† haringinganoa.”
16 Ne teladi dibo ba dituba, binabu duxusunga ba libu axamang haringing tela bu hatanga ba Urana soxi ma.
17 Yesu xabia hatumingadingdi, binabu harua nadi ba, “Nabu yongga tela dutu ding, bing bagula dahanggalang. Nabu numa tela dutu ding, bing bagula disup.
18 Ne nabu Satan utuina, sina haringinga nanga bu ngasuka ing xaungandi bila aharua ba, bing yonggaxinoa sanga ba li baru?
19 Ang gaharua ba ngasuka xaungadi mana yanamidinga Belsabul haringinganoa. Ne ang lipuximdi dinaxu mang, disuka xaungadi xauna. Ne disukadi mana gaxarea haringinganoa? Bola aharua ba Belsabul haulidi xauna? Baing ina naga, lipuximdi dinaxu mang oxatadinga ba hatanga haruangaima asu manga ba maring te.
20 Ne namua ngasuka xaungadi mana Urana rimang haringinganoa, bing hatanga ba Urana Yonggaxinoa ma, sok mang.

---

* **11:2** Buninga teladi—*Tibumam wa long xaiya.* † **11:2** Buninga teladi—*Ung murungama bing sok maxuna mana titia li bila long xaiya.* ‡ **11:4** Grik xuana—*lipu longgalo duwa hakhaxuyangia ranguam.* § **11:4** Buninga teladi—*tubaigiau tai, ne oxopkam muli sangua lipu dianoa rimanoa.* * **11:12** Ramuk waxungtuana—*gamaring.* † **11:15** ***Belsabul*** Satan yan tela.

21 “Bungina lipu haringingama tuxu guluna waxangina saing wasa mana ing sibung
numanoa, bing xalingindi duwa sangau.
22 Ne bungina lipu haringinganoa dali inia ma haunggana, saing hanggalangia, bing
xap guluna waxangina menau lipua hatum haringina manadi mala, saing tuxu sinak
mana xalingindi.
23 “Lipu gaxarea dirau nga te, bing bixuagudi. Lipu gaxarea duwaxata rangua nga
te bu am gaxai lipudi mala rangua Urana, bing disukadi mala sangua Urana.
24 “Bungina xaunga‡ tela sok ma sangua lipu tela, ila luxu mana long xoliandi bu
sai yaguanga, baing tegu. Baing harua ba, ‘Bagula ngagoxoya mala mana numa muga
ngawa mana baing.’
25 Bungina sok mana, bagu lipua ba wa bila numa sogoxoyangam, wa maringina
ba, ne wa olang.
26 Baing ila xap xaunga 7 diang sibundi mana ina, dima diluxu saing duwa mana.
Baing ina naga, hatata walinganoa sok doa sibuna mana muga.”
27 Yesu harua mana axadi ba, baing haing tela wa burangia wagi ba, “Xai sibuna
mana hainga hayaung saing sina sua naung!”
28 Ning Yesu haxuya ba, “Heku. Xai sibuna mana lipuadi dilungu Urana Xuanoa
saing disu mana.”

Yona Sok Babu Mana Yesu
(Matyu 12:38-42)

29 Buranga dimauyu, baing Yesu harua ba, “Lipu hatatamdi diang sibundi. Disaisai
ba dibagu axamang haringina. Ne axamang haringing taininau ing ganina bagula
dibagu ba: Bagula wa bila axamana sok mana Urana lipuxing suxunguxunguama
Yona.§
30 Yona wa hatangangua na Ninibedi. Bila balau, bagula Lipua Ma Rangua Urana
wa hatangangua na lipu hatatamdi.
31 Waleu sibuna Xaitamoxi Haing mana numanuma Siba ma titi subingania ma
bu lungu Solomon xabiangang maringina.* Ne hatata tela dali sibuna Solomon wa
la li, ne hauxaim ba alungu haruanganoa. Binabu bungina Urana suxuya lipudi,
haingga ba bagula mesa saing li Urana maxania ranguang, saing su haruanga nang
lipu hatatamdi.
32 Waleu sibuna Yona baxanga na lipu Ninibeamdi saing duxugia hatumingadingdi.
Ne hatata tela dali sibuna Yona wa la li, ne hauxaim ba axugia hatumingaimdi.
Binabu bungina Urana suxuya lipudi, Ninibedi bagula dimesa saing dili Urana
maxania ranguang, saing disu haruanga nang lipu hatatamdi.

Luliang Sanggam
(Matyu 6:22-23)

33 “Lipu tela sanga ba tung nagung tela saing ta long hisangamia te, kimbo kaukau
minia te. Tegu. Ta mahaing yabania bu lipudi diluxu sanga ba dibagu saxaxanganoa.
34 Maxama bila sanggama nagunginoa. Bungina maxamdi daxai, luliadinga
saxaxangia sanggam longgalo. Ne bungina didoa, sanggam longgalo dilaba.
35 Binabu uwasa xai mana lulianoa wa maluxu maung bu laba te.
36 Nabu sanggam longgalo dibaxagi mana luliana, long tela laba te, bing bagula
saxaxangana masup, bila bungina nagung saxaxanganoa saxaxangiaung.”

Mauxangang 6

---

‡ **11:24** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* § **11:29** Waleu sibuna Urana soxi Yona mala bu baxanga haruanganoa na Ninibedi. * **11:31** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 10:1-13.

37 Yesu harua laing sup, baing Parisi tela xusunga Yesu ba ma bu xang rangua.
Baing ina naga, ila numania saing kinu'm tabu kabukabu xangingamia.
38 Ne Parisi hixi mana Yesu kubolunoa, namua na damia rimandi muga mana xang
te.†
39 Baing Toxoratamona harua na ba, "Ang Parisidi, kubolua alibu bila adamia xuba
mina ubudingdi, ne ludingia dibaxagi mana axadi axapdi mana kubolu samoyana
xaung kubolu diandi.
40 Ang lipu kakahandi! Urana tongtongia sabasabam, saing tongtongia luna xauna,
maxuna?
41 Asina haulinga taxa luimia na haxugindi, baing ina naga, bagula abagu awa
sigixinga Urana maxania.
42 "Ang Parisidi, laku, mauxanganoa xapkang yu! Asina hataina 10 mana axamang
kaxukang sibundi duwa umangaimia. Ne ahalingalinga suxuyanga maringina xaung
kubolua muruim sibuna mana Urana. Maring bing asina hataina 10, wane, ne labu
ahalingalinga kubolu teladi bau tai.
43 "Ang Parisidi, laku, mauxanganoa xapkang yu, namua na ang muruim buk
mana arung mana kabukabu mugamugangamdi mana sabunga numandi, xaung ang
muruim buk mana lipudi ditiang daharua xaidap xai nang mana nawa yabandi.
44 "Laku, mauxanganoa xapkang yu, namua na awa bila gobagoba ragung
teguamdi, lipu dahaxa mala diruhadi daxabia te."
45 Lipu tela xabia xai sibuna mana hanaunaunga haxuya Yesu haruanganoa ba,
"Lipu Tubatubaingam, bungina uharua bila ba na Parisidi, utatuam xauna."
46 Yesu haxuya nadi ba, "Baing ang lipuadi axabia hanaunaunga xai sibuna, laku,
mauxanganoa xapkang yu, namua na ata mauxangandi‡ etua mana lipudi, ding sanga
ba doxoxi xai te. Saing ang sibuim ahaulidi monga te.
47 "Laku, mauxanganoa xapkang yu, namua na atongtongia guha gobagoba
gumangindi mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi, ne ang mugangaimdi dungdi
mati ba.
48 Baing ina naga, anai mana axa mugangaimdi dilibu baing. Ding ba dung
Urana lipuxing suxunguxunguamdi ba mati, saing ang ba, ang gayauyau guhia
gobagobadingdi olang—ne ang gasu mana haruangadinga te!
49 Namua naga Urana, xabianganoa tubu, harua ba, 'Bagula ngasoxi lipuxigu
suxunguxunguamdi xaung aposeldi nadi. Teladi bagula dungdi mati, teladi bagula
disina salaga nadi.'
50 Binabu lipu hatatamdi, bagula duwa haruangia mana siba ri mana Urana
lipuxing suxunguxunguam longgalo, siba mana titia soginganoa,
51 mana Ebal,§ ma ma laing Sekaraya* ina dung liwe mana kabukabu hananiangam
xaung Urana Numang luna. Maxung sibuna ngabalang ba, lipu hatatamdi bagula
duwa haruangia mana ding longgalo sibidingdi.
52 "Laku, ang lipuadi axabia hanaunaunga xai sibuna, mauxanganoa xapkang yu,
namua na ayameng Urana xaluxing xabiangama mana lipudi. Ang sibuim aluxu
Urana xabiangania te, saing asina makasangua na lipu teladi dibo ba diluxu xauna."
53 Yesu bo ba ilauba, baing Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
dungguti daharungia haringina, saing duxusunga xusunga xumang sibuna

† **11:38** Parisidi hanaunaungadinga tela harua ba lipudi bing didamia rimadingdi mana kuboludinga muga mana daxang, bu disok maringina Urana maxania. ‡ **11:46** Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi disigi ding hanaunaungadingdi rangua Urana hanaunaungandi, saing dahaxi buk mana lipudi dinaxu mana hanaunaungadinga nabu dibo ba duwa maringina Urana maxania. Baing disina mauxangandi na lipudi bila ba. § **11:51** ***Ebal*** lipu mugamugangam mati lipu rimania. Ubagu Unggutinga (Stat) 4:8. * **11:51** ***Sekaraya*** lipu kimuam lipudi dung mati mana Urana Xuang Mugamugangama. Ubagu 2 Naxuyanga (2 Stori) 24:20-21.

54 bu dituxu murak mana ba harua mana axamang tela bu dita haruangia.

12

Tamaxuwa Mana Gaxarea?
(Matyu 10:26-33)

1 Mana bungina baguba buranga sabanga sibuna digugunia, laing dahabisibisi diruha ding, baing Yesu ungguti baxanga muga na lipuxindi dinaxu mana, harua ba, "Amaxania, nam asok lipu manang luwamdi bila Parisidi. Kuboludinga kisi mana teladi bila yis, axamana libu salanga salalanga ba, hasangia salanga hataing longgalo.
2 Axamang longgalo duwa ulumia bagula disok sabasabia, saing axamang longgalo dihisa bagula disok menea.
3 Bila balau, baru haruanganta aharua labiania bagula dilungu luliania, saing baru haruanganta ahabolabola numa lunia bagula duwagi gananga liwe.
4 "Riagu mana, ngabalang ba amaxuwau tai mana lipuadi dibo ba dung sanggaimdi mati, saing kimuya sanga ba dilibu axamang tela muli mang te.
5 Ne nga bagula ngahatanga nang ba gaxarea bing amaxuwa mana: Amaxuwa mana ina sanga ba ung lipudi saing kimu haringinganoa sanga ba tingdi mari long salakkamia. Maxung sibuna, ngabalang ba, amaxuwa mana!
6 Mangdi axamang olangdi. Sanga ba agim luwadi luwadi hiliadinga mana siang kaxukang mukiring luwa. Ne Urana sanga ba halingalinga tela te!
7 Maxuna, Urana xabia axamang longgalo duwa mang xauna. Xabia toxoloim baru duwa mana toxoimdi! Baing ina naga, labu amaxuwau tai. Adali sibuna mangdi Urana maxania.
8 "Ngabalang ba, lipu gaxarea dibaxanga na lipudi ba dinaxu manga, bing Lipua Ma Rangua Urana bagula baxanga Urana uleginamdi maxadingia ba dinaxu mana.
9 Ne lipu gaxarea dahatiam manga lipudi maxadingia, bing bagula ngahatiam manadi Urana uleginamdi maxadingia.
10 Baing lipu gaxarea daharua diana mana Lipua Ma Rangua Urana, bing Urana bagula yunga kuboluding diandi. Ning lipu gaxarea daharungia Urana Aningonoa, bing bagula yunga kuboluding dianoa te.
11 "Bungina dituxuang daxaiang mala haruangia mana Yudadi sabungading numandi, ba ali xaitamoxidi xaung yanamdi maxadingia, bing labu ahatum xumana buk mana ahauliang xaung baru haruanganta bagula aharua manau tai.
12 Namua na Urana Aningonoa bagula tubatubang baru haruanganta bagula aharua taxa mana bungina baguba."

Haruanga Babuna Mana Lipu Xalaxalam Kakahana

13 Lipu tela wa burangia harua na Yesu ba, "Lipu Tubatubaingam, ubala sabangagua ba hata xalaxala hataindi nanga tibumam yungadi rangua amtam bungina mati ba."
14 Yesu haxuya ba, "Lipu, gaxarea mogu nga ba ngawa lipu suxuyangam kimbo lipu aningoxam mangtang?"
15 Baing harua nadi ba, "Amaxania! Awasa xai, nam kubolu xawangam xangxana xapkang. Nabu lipu tela xalinging xumana bing axadi bagudi ba sanga ba disina walingua na te."
16 Baing baladi haruanga babuna baguli ba: "Lipu xalaxalam tela umanganoa ua xumana.
17 Hatumiaina ba, 'Ngaria baru? Nga numagu angingam sabanga te ba ngagugunia angiagudi.'

18 “Baing ina naga, harua ba, ‘Bagula ngalibu bila li. Bagula ngaxui numagu
angingamdi mari, saing bagula ngatongtongia haung sabangadi. Baing bagula
ngagugunia xauyangagudi xaung angiagudi la ba.
19 Baing bagula ngaharua nanga ba, “Nga angiagu xumana ngaguguniadi ba.
Sanga’m niani xumana. Ngarung mosiu, ngaxang, nganung xaung ngayaha.” ’
20 “Ning Urana harua na ba, ‘Ung lipu kakahana! Yambongga baguli ung bagula
umati. Baing gaxarea bagula xap xalaxaladi uxauxaudi masup maung? Tegu!’
21 “Lipu gaxarea digugunia xalingidingdi, ne hatumingadingdi dimesa mana Urana
te, bing bagula duwa bila ba.”

Hatum Xumanau Tai
(Matyu 6:25-34)

22 Baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Binabu ngabalang ba,
labu ahatum xumana mana walingaimdiu tai, axang baraxintau, kimbo mana
sanggaimdiu, asau baraxintau tai.
23 Walinga axamang angingam ing ganina te. Sangga axamang imanggam ing
ganina te.
24 Ahatumia okokdi: Duxuma te, daxauya te. Ding numading guguniangam te, ding
numading angingam te. Ne Urana haxangdi. Baing ang gadali mangdi maxania!
25 Baruta? Sanga ba hatumingaim xumana sigi xaidap taininau mana walingaimdi?
Tegu!
26 Sanga ba alibu axamang kaxukana li te, binabu baruta ahatum xumana mana
axamang teladi?
27 “Ahatumia haidangadi, dahaing baru. Duwaxata te, ditongtongia imangidingdi
te. Ning ngabalang ba, haidangadi ba gumangidinga xai sibuna mana Xaitamoxi
Solomon* yauyaungandi, ina waleu yauyau xai sibuna ba.
28 Nabu Urana libu bila ba mana haidanga abungindi, hatata duwa, ne buragina
lipudi ditaudi yabia, bing maxung sibuna bagula yauyauang xai sibuna. Ang
hatumingaim haringina kaxukana buk!
29 Baing ina naga, mana baraxinta bagula axang anung, labu ahatum asai xumana
bukku tai.
30 Namua na lipudi daxabia Urana te disaisai mana axadi ba, saing Tibuim xabia
ba araxap manadi.
31 Ne asai mana Yonggaxinoa ing ganina, bing bagula uliang mana axadi ba xauna.
32 “Sipsip guguniangagu kaxukana mana, amaxuwau tai, namua na Tibuim
gamonoa yaha ba sina Yongga nang.
33 Asina xalingimdi bu asina giminagidingdi na lipu haxugindi, baing bagula axap
axamandi long xaiya. Long xaiya xalingindi bagula muganga te, bagula disup te,
bagula tela hanaidi te, bagula binadi dahanggalangiadi te.
34 Longga xalingimdi duwa mana, la ba murungaima wa xauna.

Tawasa Xai
(Matyu 24:43-51)

35 “Axauxauang bu atuxu oxatua saing atung nagungimdi,
36 bila lipudi diragu lipuxiding haringina goxoya taunga yaungamia ma. Diragu
goxoya ma bu daxaxa xalua mana sap bungina ma ringring.
37 Bagula wa xai mana lipu haulingamgadi ba, nabu lipuxiding haringina goxoya
ma saing bagudi duwasa xai. Maxung sibuna ngabalang ba, lipuxiding haringina ba
bagula sausau imanging oxatamdi bu haulidi saing baladi ba dirung kabukabia bu
haxangdi.

---

* **12:27** ***Solomon*** Xaitamoxi Debit garanoa saing sianginoa dali xaitamoxi longgalo mana Yudadi.

38 Bagula wa xai mana lipu haulingamgadi ba bungina lipuxiding haringina bagudi
daxauxau masup ba, nabu lipuxiding haringina goxoya ma yambong sibuna kimbo
buraraging sibuna.
39 Ne ahatumia: Nabu numa moxonoa xabia muga xaidap maxanoa lipu
hanaunggama bagula ma, bing sanga ba yunga numanoa te bu hanai.
40 Ang xauna bing axauxau bungingbunginalo, namua na Lipua Ma Rangua Urana
bagula ma bungina ahagaxa ba bagula ma te."
41 Baing Pita xusunga ba, "Toxoratamona, ubaxanga haruanga babuna li nam
ganimam, kimbo na lipu longgalo xauna?"
42 Toxoratamona haxuya ba, "Lipu wasangam xabiangang xai xaung tuxu oxatang
longgalo xai, lipua na bila baru? Ahatumia. Bila lipua numa moxonoa mogu ba ulia
lipuxing haulingamdi angiadinga mana bungina mogu ba. Baing ila haxa mauli.
43 Nabu lipu oxatamga ba tuxu oxatanoa bungina moxonoa goxoya ma, bing numa
moxonoa bagula yaha sibuna mana.
44 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula mogu ba wasa mana xalinging longgalo.
45 Ne nabu lipu oxatamga ba balaina ba, 'Lipuxigua haringina bagula goxoya ma
sap te,' binabu ungguti taha lup haing haulingamdi, xang xumana saing nung lang
haringina buk.
46 Numa moxonoa bagula goxoya ma mana xaidap tela lipu oxatama hagaxa te
xaung xaidap maxanoa xabia te. Numa moxonoa bagula hanggalangia lipuxing
oxatama saing ta mana longga lipudi disu maringina mana te duwa.
47 "Lipu haulingamdi ding daxabia lipuxiding haringina murunganoa saing
daxauxau te, dilibu lipuxiding haringina murunganoa te, bagula ditahadi xumang
sibuna.
48 Ning lipu gaxarea daxabia te, saing dilibu lipuxiding haringina murunganoa te,
bagula ditahadi xumana buk te. Lipu gaxarea Urana sina xumana nadi, bing sanga
ba dirung olang te. Tegu. Urana bo ba lipuadi ba bagula aningoding xai sibuna.

Yesu Libu Lipudi Dahata Ding
(Matyu 10:34-36)

49 "Ngama bu ngating yaba titia. Ne nga murugu buk ba lu masup!
50 Ning bagula ngaxap langa, ne bagula sala. Ngahatum xumang sibuna mana,
saing ngabo ba xaidapka ba ma, bu sup sap!
51 Ahagaxa ba ngama bu ngaxap gamogamu mosiama ma titia? Tegu. Ngama ba
ngaxap utungua ma.
52 Bagula duwa utungia, namua na teladi dahatum haringina manga, ne teladi tegu.
Mana hatata saing ila bagula bakbak luwadi luwadi hiliadinga dutu ding ba disok
bixuadi. Luwa hiliana bagula dutu disok bixuadi mana luwa, saing luwa bagula dutu
disok bixuadi mana tuwa.
53 Bagula duwa bila ba. Tibuna bagula sok bixua mana garang luba, saing garanoa
bagula sok bixua mana tibuna. Bauwa bagula sok bixua mana nanuhanginoa, saing
nanuhanginoa bagula sok bixua mana bauna. Haing tela bagula sok bixua mana
bisanoa, saing bisanoa bagula sok bixua mana hainga."

Xabiangua Mana Xaidapdi Duwa Baru

54 Yesu bala burangua ba, "Bungina abagu mugap tela sok yuwaxa, bing hata sibuna
li aharua ba, 'Kuya ma lo,' saing ma.
55 Baing bungina yanga ma karagia, aharua ba, 'Bagula xaidaba xani,' baing sok
bila ba.
56 Ang lipu manang luwamdi! Ang sanga ba abagu titia sabalunoa saing axabia
namuxinoa. Ne baruta axabia axadi Urana libudi hatata te?
57 "Alibu kubolu maringina! Hatata ganangana angia. Ahatum to.

58 Bungina uhaxa mala haruangia rangua bixuama, muga utuba haringina ba
ahamaringia haruangua sap daxangia. Nam xaiung mala rangua lipu suxuyangama,
saing lipu suxuyangama bagula taung lipu ruanggam rimania, saing lipu ruanggama
bagula taung salak yabania.
59 Ngabalaung ba, bagula diyungaung masok sangua sap te. Bagula uwa laing ugim
haxuyangama masup to."

13

Gaxarea Duxugia Hatumingadinga Te Bagula Dahanggalang

1 Mana bungina baguba, lipu teladi duwa dinaxuya na Yesu mana gabana Pailat
ung Galili teladi mati bungina dahanania.
2 Yesu haxuya ba, "Ang gahatum Galiliadi ba kuboludinga diang sibuna mana Galili
longgalo, saing alali naga daxap salaga bila ba?
3 Ngabalang ba, tegu! Ne nabu ang gaxugia hatumingaima te, bing bagula
ahanggalang xauna.
4 Ne lipuadi 18 ba dimati bungina numa maxaxaya wa Siloam galaina mari manadi,
ahatum ba kuboludinga diang sibuna mana Yerusalem longgalo kuboludinga?
5 Ngabalang ba, tegu! Ne nabu ang gaxugia hatumingaima te, bing bagula
ahanggalang xauna."
6 Baing baladi haruanga babuna baguli: "Lipu tela xuma xai pik tela wain
umangania. Ila sai mana marandi susu.
7 Binabu harua na lipua wasa mana wain umanganoa ba, 'Niani tuwa ngama
ngasaisai mana xaiya pikka li marandi susu. Utui mari! Sahi titi orandi baru?'
8 "Ne haxuya ba, 'Lipu sabanga, uyunga mali niani tela muli. Bagula ngaki taxiya
saing ngata asaxa taindi mana.
9 Nabu ua niani etuam, bing xai sibuna! Nabu tegu, bing utui mari.' "

Yesu Hamaringia Haing Tela Mana Xaidap Yaguangam

10 Mana Xaidap Yaguangam tela Yesu tubatuba maluxu'm Yudadi sabungading
numang tela.
11 Haing tela wa, xaungua hanggalangia laing niani 18 saing sanggandi didoa.
Bungingbunginalo yuyu saing sanga li maringina te.
12 Bungina Yesu bagu, wagi ma rangua saing harua na ba, "Haing, busingama sup
ba."
13 Baing ta rimandi mana, saing hata sibuna li, li maringina saing iti Urana yanoa.
14 Ne sabungading numang yanaminoa gamonoa doa, namua na Yesu hamaringia
haingga ba mana Xaidap Yaguangam, binabu harua na lipudi ba, "Xaidap 6 duwa
mana oxatua. Binabu ama bu asok xai mana xaidapkadi ba. Ne mana Xaidap
Yaguangam, tegu!"
15 Toxoratamona haxuya na ba, "Ang lipu manang luwamdi! Mana Xaidap
Yaguangam ang taining tainina aluba bulmakau angia kimbo donki angia yabadingia
saing axai mala bu nung. Maxuna?
16 Haingga li Yuda tela, muganganoa Ebraham, ne Satan goxi sanga mana niani 18,
bunging maxaxayam. Laku, mana Xaidap Yaguangam baruta sanga ba xap haulingua
te mana axamanoa goxi?"
17 Bungina harua bila ba, bixuandi memeyading. Ne lipudi diyaha sibuna mana
axamang xai sibundi libudi.

Haruanga Babuna Mana Mastat Xuyana
(Matyu 13:31-32; Mak 4:30-32)

18 Baing Yesu harua ba, “Urana Yonggaxinoa bila baru? Baru haruangang babunta
bagula ngatuba mana?
19 Bila mastat xuyang kaxukang sibung tela lipu tela xap mala xuma umangia.
Haing saing sok sabanga bila xai tela, saing mangdi ditongtongia numadingdi mana
rimandi.”

Haruanga Babuna Mana Yis
(Matyu 13:33)

20 Harua muli ba, “Baru haruanga babunta bagula ngatuba mana Urana Yonggaxi-
noa?
21 Bila yis, axamana libu salanga salalanga. Hainga xap teladi saing xaningxaningdi
xaung wit gagabing bori sabanga tuwa laing hasangia salanga hataing longgalo, libu
salalanga.”

Xalu Hisiangana

22 Yesu haing mala long sabangga Yerusalemguyu, haxa maluxu’m long kaxukana
sabangadi.
23 Lipu tela xusunga ba, “Toxoratamona, bagula lipu unrangindi ding ganiding
daxap walinga subingang teguama?”
Harua nadi ba,
24 “Atuba haringina ba aluxu xalu hisiangania, namua na ngabalang ba, xumana
bagula dituba ba diluxu, ne ding sanga te.
25 Bungina numa moxona mesa riba xalua, bagula ali sabasabia, awagi saing
axusunga haringina ba, ‘Lipu Sabanga, uxaxa xalua mam!’
“Ne bagula haxuya ba, ‘Ngaxabiang te. Yabaima bi?’
26 “Baing bagula aharua ba, ‘Am gaxang, am ganung ranguaung, saing utubatubam
mana yabamam daxangandi!’
27 “Ne bagula haxuya ba, ‘Ngaxabiang te, ngaxabia yabaima te. Asauya nga alauba,
ang lipu kubolu dianamdi!’
28 “Baing bagula abagu Ebraham, Aisak, Yekop* tung xaung Urana lipuxing
suxunguxunguam longgalo, ding diluxu Urana Yonggaxinia. Ne ang ba, bungina
ngasukang mala, bagula atang haringina saing agaxu waimdi.
29 Yuda Teguamdi bagula dima mana titi hataing longgalo—mana sanga yuwaxa,
karaga, kanggua, xaung bukang—bagula dima dirung mana taungua Urana Yonggax-
inia.
30 Bagu maxung sibuna, teladi duwa kimuya bagula duwa mugamugangia, saing
teladi duwa mugamugangia bagula duwa kimuya.”

Yesu Usinga Long Sabangga Yerusalem
(Matyu 23:37-39)

31 Mana bungina baguba Parisi teladi dima rangua Yesu saing daharua na ba,
“Uyunga longga li saing ula long tela. Xaitamoxi Herot bo ba unggung mati.”
32 Haxuya ba, “Ala abaxanga na hugaiya ba, ‘Bagula ngasuka xaungadi mala saing
bagula ngahamaringia lipudi hatata xaung buragina, baing mana xaidap tuwa bagula
ngasahi oxatagua.’
33 Ning hatata, buragina, rarauti bagula ngahainghaing mala Yerusalemguyu,
namua na Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimati mana long olangdi te. Urana
lipuxing suxunguxunguamdi dimati Yerusalem ing ganina!
34 “O Yerusalem, Yerusalem, ang gaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi mati,
saing lipudi Urana soxidi nang axatudi siangia mati. Bunging xumang sibuna

* **13:28** ***Ebraham, Aisak, Yekop*** tung Yudadi mugangading mugamugangamdi.

ngabo ba ngagugunia lipuximdi, bila muxaxu hagaxana gugunia garandi hawa mana
banggitongindi, ne hauxaim!
35 Bagu Urana yunga yabaima saing xola. Ngabalang ba, bagula abagu nga muli
te, laing xaidaba aharua ba, 'Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona
yanoa ba.'✡"

14

Yesu Ila Parisi Numania

1 Xaidap Yaguangam tela, Yesu ila xang Parisi yanamiding tela numania, saing
dibagubagu nabu libu kubolu tela.
2 Lipu tela rung maxania gabuxana.
3 Yesu xusunga Parisidi xaung lipudi daxabia hanaunaunga xai sibuna ba, "Hanau-
naungua harua ba sangau mana tahamaringia lipudi mana Xaidap Yaguangam,
kimbo tegu?"
4 Ne dahaxuya te. Binabu ta rimandi mana lipua ba, libu sok xai saing soxi mala.
5 Baing xusungadi ba, "Nabu angia tela garanoa kimbo bulmakau inia xung mari
lang bangguminia mana Xaidap Yaguangam, bing xai mahaing sap, maxuna?"
6 Baing haruangading te.
7 Bungina bagu lipudi dima taungia dirung mana kabukabu yayamdi, baladi mana
haruanga babuna li:
8 "Bungina lipu tela wagiung ba uma mana taunga yaungam tela, oxop kabukabu
yayamgu tai. Nam lipu yayam tela, yanoa dali ungia, ma.
9 Nabu oxop, taunga moxonoa, ina xusungang saing tang gama, bagula ma
ranguaung saing balaung ba, 'Usina kabukabuma na lipua li.' Binabu bagula ula
urung kabukabu olanggam sibung tela saing bagula memeyam.
10 Alibu bila bau tai. Ning bungina ula taungia, oxop kabukabu olanggam sibuna, bu
bungina taunga moxonoa ma, bagula harua naung ba, 'Riagu, uma urung kabukabu
xaiya.' Saking lipu longgalo duwa la ba bagula dibagu taunga moxonoa sina yaya
naung.
11 Alibu bila ba, namua na Urana bagula tatua lipu gaxarea diti yadingdi, saing
bagula sina yaya na lipu gaxarea ditatua ding."
12 Baing Yesu harua na taunga moxonoa ba, "Bungina utongtongia taungua, bing
uxusunga riamdi, sabangamdi, kixingimdi, bakbagimdi, kimbo lipu xalaxalamdi
numading duwa haxek ranguaunggu tai. Namua na sanga ba dahaxuya naung nabu
duxusungaung ba uma taungadingia.
13 Tegu. Bungina utongtongia taungua, bing uxusunga lipu haxugindi, lipuadi
kiding rimading dahamati, lipuadi kiding didoa xaung lipuadi maxading dahaxatu,
14 baing bagula Urana libu xai maung. Lipuadi na bila ba sanga ba dahaxuya naung
te. Bagula oxop haxuyangama bungina lipuadi dimaring Urana maxania dimesa
muli."

Haruanga Babuna Mana Taunga Sabanga
(Matyu 22:2-14)

15 Bungina lipu tela rung rangua kabukabia lungu alaba, harua na Yesu ba, "Lipu
gaxarea bagula daxang taungia Urana Yonggaxinia bing gamodingdi diyaha sibuna."
16 Yesu haxuya ba, "Lipu tela xauxau taunga sabanga tela saing wagi lipu xumana
dima.
17 Tauna, taunga xaidabinoa sok saing soxi lipuxing oxatama mala bu bala lipuadi
xusungadi ba dima ba, 'Ama to, axamandi ngaxauxaudi masup ba.'

✡ **13:35** Olaidi (Buk Song) 118:26

18 “Ning ding longgalo hauxading, dungguti daharua singia. Mugamugangama
harua ba, ‘Hata sibuna li ngagim umanga hauna. Ngala ngabagu to. Sanga ba ngama
te.’
19 “Tela harua ba, ‘Hata sibuna li ngagim bulmakau 10, saing ngala ngatubadi to.
Sanga ba ngama te.’
20 “Tela harua ba, ‘Hata sibuna li ngayau, binabu sanga ba ngama te.’
21 “Baing lipu oxatama goxoya ma, saing baxanga na lipuxing haringinoa. Baing
numa moxona atin disala saing tabina lipuxing oxatama ba, ‘Ula sap mana long
daxangang sabanga kaxukandi, saing oxop lipu haxugindi dima, lipuadi kiding
rimading dahamati dima, lipuadi maxading dahaxatu dima xaung lipuadi kiding
didoa dima.’
22 “Kimuya lipu oxatama ma harua na ba, ‘Lipu sabanga, ngalibu haruangama, ne
gananganoa wauyu.’
23 “Baing lipu oxatam lipuxing haringinoa bala ba, ‘Usauya longa, ula daxanga
sabanga kaxukandi duwa ongania, ubala lipu longgalo ba dima bu numagua baxagi.
24 Ngabalaung ba, lipuadi muga ngawagidi ba dima ba, bagula daxang rangua nga
taungagia te.’ ”

Tahatum Xai To, Tauna Tanaxu Mana Yesu

25 Buranga sabangadi dahaxa mauli rangua Yesu, baing xugia mala ranguadi saing
harua ba,
26 “Nabu lipu tela ma rangua nga, saing murunganoa mana tibuna xaung
bauna, mana haininoa xaung garandi, mana sabangandi xaung kixingindi xaung
hamungandi, xaung mana ing sibuna walinganoa, nabu murunganoa manadi dali
murunganoa manga, bing sanga ba su mangau tai.
27 Baing lipu gaxarea doxoxi xaiding balingama te,* bing sanga ba disok lipudi
dinaxu mangau tai.
28 “Bila li. Nabu angia tela bo ba tongtongia numa sabanga tela. Muga bing
hamaringia hatuminganoa, saing hatumia sianginoa bu xabia ba sanga mana, kimbo
tegu. Maxuna?
29 Nam ungguti tongtongia saing siangindi disup. Lipu longgalo dibagu bagula
dimasisia,
30 daharua ba, ‘Abagu lipua ba kakahana. Ungguti oxatua, ne sanga ba sahi te!’
31 “Kimbo nabu xaitamoxi tela bagula haunggana xaitamoxi tela. Muga bing
hamaringia hatuminganoa saing hatumia lipuxing haungingamdi 10,000 sanga ba
didali bixua haungingamdi 20,000 dima. Maxuna?
32 Nabu sanga te, bungina bixuanoa wa hasoyauyu, bagula soxi ulekkamdi mala
rangua bu duxusunga ba, ‘Ngaria baru bu tahau haruanga gamogamu taininam?’
33 Bila balau, ahatum to. Lipu gaxarea diyunga xalingidingdi muga te, bing sanga
ba disok lipudi disu manga te.
34 “Ang bila mosaga. Mosak axamang xai. Ang sanga ba ata lipu titiamdi daxanga
maringinia bu walingadingdi didau bila mosak sanga ba hauli angingadi didau. Ning
nabu dauyanoa sup, bing aria baru bu mosaga dau muli? Tegu.
35 Mosakka na bila ba sanga mana umangua te, saing lipudi daxaningxaning xaung
asaxa taindi bu haringia titi orandi te. Diting mala olang.
“Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli.”

15

Haruanga Babuna Mana Sipsipka Hanggalang
(Matyu 18:12-14)

* **14:27** Ubagu haruanga hawama mana Luk 9:23.

1 Bunging tela, lipu takis xabinganam xumana xaung lipu kubolu dianam xumana
digugunia taxiya Yesu bu dilungu.
2 Ne Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi daharungia ba, “Lipua
li yaha mana lipu kubolu dianamdi saing xang ranguadi.”
3 Baing Yesu baladi mana haruanga babuna li:
4 “Nabu angia tela sipsibing 100 saing tela hanggalang. Bagula sauya 99 raxangia
saing ila sai mana sipsipka hanggalang, maxuna? Wane, bagula saisai laing bagu.
5 Baing bungina xap, gamonoa yaha saing hakisi mahaing
6 saing ila numia. Baing wagi riandi xaung lipuadi numadingdi duwa haxek
mana ba dima digugunia, saing harua ba, ‘Ayaha rangua nga. Ngabagu sipsibigua
hanggalang ba.’
7 Ngabalang ba, bila balau Urana gamona yaha sibuna mana lipu kubolu dianam
taininau xugia hatuminganoa mana lipu maringing 99 oxatading te ba duxugia
hatumingadingdi.”

Haruanga Babuna Mana Siang Mukirina Hanggalang

8 Harua muli ba, “Nabu haing tela sianging silba mukiring 10 saing tela hanggalang.
Bagula tung nagung tela, sogoxoya numua saing sai mana, maxuna? Wane, bagula
saisai laing bagu.
9 Baing bungina bagu, wagi riandi xaung lipuadi numadingdi duwa haxek mana
ba dima digugunia, saing harua ba, ‘Ayaha rangua nga. Ngabagu siangigu mukirina
hanggalang ba.’
10 Bila balau, ngabalang ba, yahanga sabanga wa mana longga Urana uleginamdi
duwa mana bungina lipu dianam taininau xugia hatuminganoa.”

Haruanga Babuna Mana Gara Hanggalang

11 Yesu harua muli ba, “Lipu tela wa, garang lup luwa.
12 Kixinginoa harua na tibuna ba, ‘Tibugu, xalingim hataindi bagula dima rimagia
bungina umati, ngabo ba usinadi nanga.’ Binabu tibuding hata xalingindi na
dingtang.
13 “Xaidap teladi disup, baing kixinginoa gugunia xalinging longgalo, ila long
hasoyam tela saing sahi siangindi olang mana kubolu titiamdi.
14 Siangindi disup, baing gesak sabanga xap titia ba saing ungguti gesaginauba.
15 Binabu ila xap oxatua mana titi moxong tela la ba. Lipua ba soxi mala bu wasa
mana buxundi.
16 Hatum xumana ba xang buxudi angiadinga, ne lipu tela hauli te.
17 “Bungina hatuminganoa maring muli, harua ba, ‘Tibugu lipuxing oxatam
longgalo angiading xumang sibuna, ne ngawa la li, ngadongia gesaga saing ngabo
ba ngamatiuba!
18 Bagula ngamesa ngagoxoya mala rangua tibugu, saing bagula ngaharua na ba:
Tibugu, ngalibu kubolu diana mana Urana xaung ung.
19 Ngaxai te sanga mana uxu nga ba ung garama. Umogu nga lipuxim oxatam tela.’
20 Binabu mesa ila rangua tibuna.
“Ning wa hasoyauyu, tibuna bagu saing baxagi mana usingangua mana. Luki mala
rangua garanoa, hibua saing libu.
21 “Garanoa harua na ba, ‘Tibugu, ngalibu kubolu diana mana Urana xaung ung.
Ngaxai te sanga mana uxu nga ba ung garama.’
22 “Ning tibuna harua na lipuxing oxatamdi ba, ‘Ala sap axap imang maxaxaya xai
sibuna ma bu asau mana. Asau raxu tela rimang uxunia bu hatanga ba ngasina yaya
na garagua muli, saing asau xai sanggandi mana kindi.

23 Axap bulmakau tutubing dungmananganama ma bu aung mati. Tatau, gamoradi diyaha.
24 Namua na bila garagua li mati ba saing wa muli. Hanggalang ba, saing goxoya ma muli.' Binabu ditau, gamodingdi diyahauba.
25 "Mana bungina baguba, sabanganoa wa umangiauyu. Bungina sok haxek numia, lungu duwaya disiga.
26 Baing wagi lipu oxatam tela ma, saing xusunga ba baraxinta sok.
27 Haxuya ba, 'Kixingima ma lo, saing tibum ung bulmakau tutubing dungmananganama, namua na goxoya ma, wa xai la li muli ba.'
28 "Ne sabanganoa atin disala saing hauxana ba luxu mala. Baing tibuna sok ma, saing xusunga haringina ba luxu.
29 Ne haxuya na tibuna ba, 'Ai, ubagu! Niani xumana ngawaxata haringina maung, saing ngadali haruangama te. Ne utongtongia taunga kaxukang tela manga te bu ngayaha rangua riagudi.
30 Ne garamga ba, hanggalangia xalingim longgalo mala mana haing daxangamdi. Hatata goxoya ma, baing ung gung bulmakau tutubing dungmananganamga ba saing utau mana!'
31 "Tibuna harua ba, 'Garagu, bungingbunginalo uwa rangua nga, saing xalingigu longgalo ungiadi.
32 Ne hatata bagula tatau saing tayaha, namua na bila kixingimga li mati ba, saing wa muli. Hanggalang ba, saing goxoya ma muli.' "

16

Haruanga Babuna Mana Lipu Siang Wasanganama

1 Yesu bala lipuxindi dinaxu mana ba, "Lipu xalaxalam tela ina lipuxing tela wasa mana xalingindi. Ne lipu teladi dibala lipu xalaxalama ba lipuxing haulingama hanggalangia siangindi.
2 Baing wagi ma saing xusunga ba, 'Ngalungu ba uria baru? Xalingigu baruamtadi duwa rimamia, ubungdi mari, namua na sanga ba uwasa mana xalingigudi muli te.'
3 "Lipu haulingam hatum xumana saing hatum ba, 'Si, hatata bagula ngaria baru? Lipuxigu haringina hitixiya oxatagua. Ngaharing te sanga ba ngaki, saing memeyagu ba ngaxusunga lipudi olang olang mana sianga.
4 A, ngaxabiau ngaria baru, bu bungina oxatagua sup ba, sanga ba lipudi bagula diyaha ba duwasa manga numadingia.'
5 "Baing wagi lipu taining tainina haxuyangading duwauyu rangua lipuxing haringina dima. Baing xusunga mugamugangama ba, 'Oxop baraxinta rangua lipuxigu haringina?'
6 "Haxuya ba, 'Olip guxengana dram 16.'
"Lipu xalaxala wasanganama bala ba, 'Oxop xailongim baxangangam, urung sap saing usisia ubung 8 ing ganina.'
7 "Baing xusunga tela ba, 'Ne, haxuyangama baru?'
"Haxuya ba, 'Wit daba 100.'
"Bala ba, 'Oxop xailongim baxangangam saing usisia ubung 80 ing ganina.'
8 "Lipuxing haringina iti lipu diang oxatamga ba yanoa, namua na libu kubolua bila lipu hatumingam. Lipu titiamgadi li daxabia xai sibuna mana duwasa xai sibuna mana ding sibuding. Baing didali lipu lulianamdi mana kubolua baguli.
9 Ngabalang ba, aulia mauli mana xalingim titiamdi bu axap riaim riaim mang, sanga mana bunging sianggam sup ba, bing bagula daxapkang bungina asok long xaiya, longga ba numadi duwa xai bungingbunginalo.

10 “Lipu gaxarea duwasa xai mana axamang kaxukandi, bing lipudi daxabia ba
ding sanga ba duwasa xai mana xumana. Lipu gaxarea dilibu kubolu languangam
mana axamang kaxukandi, bing bagula dilibu taininau mana xumana.
11 Baing nabu ang gawasa xai te mana xalaxala titiamdi, bing gaxarea bagula ta
xalaxala maxung sibunamdi rimaimia?
12 Baing nabu ang gawasa xai mana lipu tela xalingindi te, bing gaxarea bagula
sina nang ang sibuimiadi?
13 “Lipu oxatama sanga ba waxata mana lipu haringing luwa te, namua na bagula
murung sibuna mana tela, saing hauxang sibuna mana tela, kimbo bagula waxata xai
mana tela, saing atin didoa mana tela. Bila balau, sanga ba awa hawa mana Urana
xaung xalaxaladi xauna te.”
14 Parisidi dilungu Yesu haruanganoa saing ditabia yungxadingdi, namua na
muruding buk mana sianga.
15 Harua nadi ba, “Ang ba, ang gabo lipu longgalo dibaguang ba dahatum ba ang
maringindi. Ne Urana xabia hatumingaimdi. Axadi haing lup diti hatumingadingia,
Urana hauxang sibuna manadi.

Tubatubainga Teladi

16 “Buningadi mana hanaunaunga xaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi
xailongidingdi, lipudi duwa hawa manadi laing bungina Yon. Ne ungguti mana
bungina Yon, ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa ngabaxanga, saing lipu longgalo
dahayuyu ma bu diluxu.
17 Sabaluna xaung titi bagula disup. Ning hanaunaunga hataing kaxukang tela
sanga ba hanggalang monga te.
18 “Lipu gaxarea taxiti yaunganoa saing yau haing tela muli, bing libu kubolu diana
mana yaunga daxanganoa. Baing lipu gaxarea yau haing yaunga taxitinganamga ba
libu kubolu diana mana yaunga daxanganoa.

Lipu Xalaxalam Xaung Lasaras

19 “Lipu xalaxalam tela wa, sau imang sikokop xaung imang gumangindi, saing wa
xai sibuna xaidap taining tainina.
20 Haxek mana numang gamgamingang xaluxinoa, lipu haxuging tela kinu’m tabu,
yanoa Lasaras. Ina businganoa saksaxa
21 saing muruna ba xang baraxing baraxinta diri mana lipu xalaxalama kabuk-
abunoa. Baing komadi dima diramram saxandi.
22 “Xaidap tela lipu haxugina ba mati saing Urana uleginamdi doxoxi mala ba wa
haxek rangua muganganoa Ebraham. Lipu xalaxalama mati xauna, saing dikimang.
23 Rung matiadi yabadingia, saing xap salak sabanga. Bagu mahaing saing bagu
Ebraham wa hasoya, saing Lasaras wa rangua.
24 Baing wagi ba, ‘Tibugu Ebraham, usinga nga saing usoxi Lasaras ma bu tai
rimang uxuna langia saing haxaringia managua, namua na ngaxap salaga buk mana
yapka li.’
25 “Ne Ebraham haxuya ba, ‘Garagu, uhatum muli bungina uwauyu, walingama
baxagi mana axamang xaidi, ne Lasaras xap axamang diandi. Ne hatata wa xai la li,
saing ung ba oxop salak sabanga la ba.
26 Axamang tela muli, liwe makira gubinangang sabanga tela wau, ne lipu gaxarea
duwa la li dibo ba dikisi mala ranguang, ding sanga te. Ne ang xauna, sanga ba akisi
ma ranguam te.’
27 “Haxuya ba, ‘Ne tibugu, ngaxusungaung haringing sibuna ba usoxi Lasaras mala
tibugu numania,

28 namua na nga kixingigu luwadi luwadi hiliadinga. Nai ba harua haringina nadi,
nam bagula dima mana long salakkamga li xauna.'
29 "Ne Ebraham haxuya ba, 'Moses hanaunaunganoa xaung Urana Lipuxing
Suxunguxunguamdi buningadingdi duwa. Sanga ba dilungudi.'
30 "Harua ba, 'Tibugu Ebraham, tegu. Ne nabu matia tela ila ranguadi, bagula
duxugia hatumingadingdi.'
31 "Harua na ba, 'Nabu dilungu Moses xaung Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi
haruangadinga te, bing bagula dahatum haringina te nabu lipu tela mesa muli
gobagobia.' "

17

Kubolu Diana, Hatuminga Haringina, Kubolu Oxatam

1 Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Axadi daxai lipudi daxanga diania
bagula dima, ne usinga sibuna mana lipua libudi disok rimania.
2 Nabu digoxi siang sabanga lipua na bila ba waxungtuania, saing diting mari tegia
namua na libu dingia tela mana nanunadi li xung mari, bing salaga xap bagula
kaxukana mana salaga xap yu Urana rimania.
3 Binabu amaxania mang.
"Nabu riama libu kubolu diana, uhanaunau. Nabu xugia hatuminganoa, bing
uyunga kubolunoa.
4 Nabu libu kubolu diana maung bunging 7 mana xaidap tela, saing bunging 7
goxoya ma saing harua ba, 'Ngaxugia hatumingagua,' bing uyunga kubolunoa."
5 Aposeldi daharua na Toxoratamona ba, "Uhauli hatumingamam haringindi ba
ditubu!"
6 Haxuya ba, "Nabu hatumingam haringina kaxukana bila mastat xuyana, bing bila
li: Ung sanga ba ubala xaiya li ba, 'Uxupkung sangua titia li, saing ula uranggung
tegia,' saing bagula su mana haruangama.
7 "Gaxarea angia tela ina lipuxing oxatam, waxata umangia kimbo wasa mana
sipsipdi, ne bungina goxoya ma numia harua na ba, 'Uma, urung oxong to'? Uharua
bila ba?
8 Tegu. Harua bila li: 'Usugu, utau angiagua, saing oxop ma sanga ba ngaxang
nganung to. Baing kimuya sanga ba oxong unung.'
9 Bagula harua xai sibuna na lipuxing oxatama namua na libu oxatanoa? Tegu.
10 Bila balau, bungina asahi oxataimdi Urana sinadi nang ba, xai nabu aharua ba,
'Heku Urana harua xai nam. Am lipu oxata olanggamdi. Am galibu oxatua sina nam
ing ganina.' "

Yesu Hamaringia Lipu 10 Businga Saksaxama Xapdi

11 Yesu haing mala long sabangga Yerusalemguyu, baing naxu mana titiadi Samaria
Galili ragudinga.
12 Bungina luxu mana long tela, baing lipu 10, businga saksaxama xapdi, disok
mana. Dili hasoya monga
13 saing duwagi haringina ba, "Yesu, Lipu Sabanga, usingam!"
14 Bungina bagudi, harua ba, "Ala, ahatangang na lipu hananiangamdi." Dahaxa
mala, baing ina naga, disok xai dup, disigixinga.
15 Dingia tela, bungina bagu sok xai dup, goxoya ma, wagi haringina saing iti Urana
yanoa.
16 Gung king tuxundi Yesu kinia, saing harua xai sibuna. Ne lipua ba Samaria tela,
Yuda tela te.
17 Yesu xusunga ba, "10 disok xai dup. Ne ngabagu taininau ing ganina!

18 Baruta teladi digoxoya ma diti Urana yanoa te? Lipu titi telamga li ing ganina
ma iti Urana yanoa."
19 Baing harua na ba, "Umesa ulauba. Hatumingam haringina hamaringiaung."

Urana Yonggaxina Malinganoa
(Matyu 24:37-39)

20 Bunging tela Parisidi duxusunga Yesu ba bungintabi Urana Yonggaxinoa bagula
ma, baing haxuya ba, "Bungina Urana Yonggaxinoa ma, sanga ba axamandi disok
bila hatangangua lipudi dibagu maxadingia te.
21 Ne lipu tela te sanga ba harua ba, 'Wa la li,' kimbo 'Wa la ba,' namua na Urana
Yonggaxinoa wa liwe mang."
22 Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Xaidapdi dima yu bungina abo sibuna
ba abagu Lipua Ma Rangua Urana xaidabing tela, ne sanga ba abagu te.
23 Lipudi bagula dibalang ba, 'Wa la ba!' kimbo 'Wa la li!' Aluki asu manadiu tai.
24 Ahatumia. Bungina abagu bilikbiliga, ralanoa su sabalung subingang longgalo.
Bila balau, mana Lipua Ma Rangua Urana xaidabinoa, bagula lipu longgalo dibagu
daxabia.
25 Ne muga bagula xap salak xumana saing lipu hatatamdi bagula dihitixiya.
26 "Lipua Ma Rangua Urana xaidabinoa bagula wa bila Noa xaidabinoa.
27 Lipudi daxang, dinung, diyau ding laing xaidapka Noa luxu wagia ba. Baing
langa si sabanga saing ung ding longgalo mati.
28 "Bila balau mana Lot xaidabinoa. Lipudi daxang xaung dinung. Digim xaung
disina. Duxuma xaung ditongtongia.
29 Ne bungina Lot yunga long sabangga Sodam, yap xaung siang yapkamdi diri
sabalunia ma saing ung ding longgalo mati.
30 "Bagula wa bila ba mana xaidaba Lipua Ma Rangua Urana sok sabasabia.
31 Mana xaidapka baguba lipu gaxarea duwa numa ubunia, ne xalingidingdi duwa
maluxu, labu diluxu bu daxapdiu tai. Bila balau, lipu gaxarea duwa umangia, labu
digoxoya mala numiau tai.
32 Ahatumia Lot haininoa naxuyanganoa!*
33 Lipu gaxarea dituba ba dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahang-
galang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga, bing bagula daxap
walinga sibuna.
34 Ngabalang ba, mana bungina baguba, lipu luwa bagula tang dikinu mana uxainga
taininau yambong. Tela bagula daxap, ne tela bagula diyunga.
35-36 Haing luwa bagula tang dahamunanggia wit marandi. Tela bagula daxap, ne
tela bagula diyunga."†
37 Duxusunga ba, "Toxoratamona, bagula axadi li disok bi?"
Haxuya ba, "Nabu matia tela wa mana long tela, bagula matikomkomdi digugunia
la ba."

18

Haruanga Babuna Mana Taba Haxi Mana Haulingua

1 Baing Yesu bala lipuxindi dinaxu mana ba mana haruanga babung tela, bu
hatanga nadi ba bing dili haringina disabusabu, saing sanga ba diyunga kubolua
ba te.

---

* **17:32** Urana xugia Lot haininoa mala sok bila mosak bungina xugia bagu ubunia mana long sabangga Sodam Urana tau yabia. Ubagu Unggutinga (Stat) 19. † **17:35-36** Buninga teladi daharua ba *…yunga.* 36 *Lipu luwa bagula duwa umangia. Tela bagula daxap, ne tela bagula diyunga.*

2 Harua ba, “Mana long sabanga tela lipu suxuyangam tela wa. Maxuwa mana
Urana te. Hatumia lipudi te.
3 Baing mana long sabangga baguba tap tela wa. Bunging xumana ma xusunga
xusunga ba, ‘Uhauli nga mana bixuagua.’
4 “Muga lipu suxuyangama lungu te. Ne kimuya harua na ing sibuna ba,
‘Ngamaxuwa mana Urana te. Ngahatumia lipudi te,
5 ne mana namua tapka li tauti nga buk, bagula ngahauli sanga ba yunga kubolunoa
bu ngayagua!’ ”
6 Baing Toxoratamona harua ba, “Alungu lipu suxuyangam maringing teguama
haruanganoa. Hauli tapka ba sap te.
7 Ning Urana, maxung sibuna bagula hauli lipuadi mogudi ba, ding duwagi
buraragina, xaidap liwe xaung yambong. Bagula libu diragu maxaxaya?
8 Ngabalang ba, bagula haulidi sap. Ning bungina Lipua Ma Rangua Urana ma,
bagula bagu lipu tela hatum haringina mana, kimbo tegu?”

Haruanga Babuna Mana Parisi Xaung Lipu Takis Xabinganama

9 Lipu teladi dahatum haringina mading bila ding ganiding dimaring, saing ditatua
lipudi. Binabu Yesu baladi mana haruanga babuna baguli:
10 “Lipu luwa dahaing Urana Numania bu tang disabu. Parisi tela xaung lipu takis
xabinganam tela.
11 Parisi mesa saing sabu mana ing sibuna ba, ‘Urana, ngaharua xai sibuna maung
ba ngawa bila lipu teladi te—lipu hanaunggamdi, lipu diandi, lipudi dahaxa mauli
rangua yaungamdi—kimbo bila lipu takis xabinganamga li.
12 Ngasaha mana angingua xaidap luwa maluxu mana sande tela, saing ngasina
hataing 10 naung mana axadi dima rimagia.’
13 “Ning lipu takis xabinganama li hasoya monga. Memeyana buk mana bagu
mahaing long xaiya. Ne turu mari saing harua ba, ‘Urana, usinga nga, nga lipu kubolu
dianam.’
14 “Ngabalang ba, bungina goxoya mala numia, lipua li wa maringina Urana
maxania, ne tela tegu. Namua na Urana bagula tatua lipu gaxarea diti yadingdi,
saing bagula sina yaya na lipu gaxarea ditatua ding.”

Gara Kaxukandi Xaung Yesu
(Matyu 19:13-15; Mak 10:13-16)

15 Lipudi daxap gara kambagindi ma rangua Yesu bu ta rimandi manadi. Bungina
lipudi dinaxu mana dibagu alali, dibilidi.
16 Ning Yesu wagi garadi dima rangua saing harua ba, “Ayunga garadi ma
rangua nga, labu abilidiu tai, namua na lipuadi duwa bila garadi bagudi li, Urana
Yonggaxinoa dingia.
17 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea diyunga ding te ba duwa hawa mana
Urana bila garadi dilibu, bing sanga ba diluxu Urana Yonggaxinia te.”

Yanam Xalaxalam
(Matyu 19:16-30; Mak 10:17-31)

18 Yanam tela xusunga Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam Xai, ngaria baru bu ngaxap
walinga subingang teguama?”
19 Baing Yesu haxuya ba, “Baruta uxu nga ba xai? Lipu tela xai te. Urana ing ganina
xai.
20 Ne mana xusungangama, uxabia hanaunaungadi: ‘Ukinu rangua tela uyau
teguyu bau tai, ung matiu tai, uhanaiu tai, usu haruanga languangamgu tai, uwa
hawa mana baumtibumdi.’✡ ”

✡ **18:20** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12-16; Hanaunaunga (Lo) 5:16-20

21 Harua ba, “Bungina ngawa garauyu ma laing hatata, hanaunaunga longga bagudi
li ngasu manadi.”
22 Bungina Yesu lungu alaba, harua na ba, “Axamang tela uraxap mana. Ula
usina xalingimdi masup. Usina giminagidingdi na lipu haxugindi, bing bagula oxop
axamang maxung sibundi maluxu long xaiya. Saking uma, unaxu manga.”
23 Bungina lungu haruanga baguba, ayangang sibuna, namua na xalingindi xumang
sibuna.
24 Yesu bagu saing harua ba, “Laku, lipu xalaxalamdi dimakasa sibuna mana diluxu
Urana Yonggaxinia!
25 Maxung sibuna, lipu xalaxalama bo ba luxu Urana Yonggaxinia, makasanganoa
dali kamel tela ila luxu saxang ginanginia.”
26 Lipudi dilungu haruanga baguba duxusunga ba, “Si! Nabu bila ba, bing lipu
gaxarea bagula daxap walinga subingang teguama?”
27 Yesu haxuya nadi ba, “Lipu ding sibuding sanga tate, ne Urana ina sanga.”
28 Pita harua na ba, “Ai! Am ba, am gayunga axamandi masup bu am ganaxu
maung.”
29 Yesu harua nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea dahatumia
Urana Yonggaxinoa saing diyunga yabadingdi, hainidingdi, sabangadingdi, kixingid-
ingdi, baudingtibudingdi, kimbo garadingdi,
30 bing bagula daxap haxuyangading xumana mana bungina hatata, saing mana
kimu sibuna, bagula daxap walinga subingang teguama.”

Yesu Baxanga Muli Mana Matianoa
(Matyu 20:17-19; Mak 10:32-34)

31 Yesu xap Lipu 12 mala singia saing baladi ba, “Alungu to. Tahaing mala
mana long sabangga Yerusalemguba. Axamang longgalo Urana lipuxing suxunguxun-
guamdi dibung mana Lipua Ma Rangua Urana ba, bagula aningodingdi disok maxuna.
32 Bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia. Baing bagula didaudau, daharua diana
mana, daxanubia,
33 digusi, dung mati. Ne kimuya mana xaidap tuwa bagula mesa muli.”
34 Ne lipudi dinaxu mana daxabia alali rangrang te. Namuxina hisa manadi, saing
daxabia haruanganoa rangrang te.

Yesu Libu Lipu Maxandi Dahaxatu Bagu Muli
(Matyu 20:29-34; Mak 10:46-52)

35 Dahaxa mala disok long sabangga Yeriko, baing lipu maxa haxatiang tela rung
mua daxanga rubinia, xusunga lipudi olang olang mana sianga.
36 Bungina lungu buranga didali, xusunga ba diraxata.
37 Dibala ba, “Yesu Nasaretiam ma ila lo.”
38 Baing wagi ba, “Yesu, Xaitamoxi Debit Garanoa ba,* usinga nga!”
39 Lipuadi dimuga mana burangua dibili, dibala ba, “Udik!” Dibalabala sus, haxi
buk saing wagi sabanga ba, “Xaitamoxi Debit Garanoa ba, usinga nga!”
40 Baing Yesu li mua saing bala lipudi ba daxap lipua ma rangua. Bungina ma
haxek, Yesu xusunga ba,
41 “Ubo ba ngariaung baru?”
Haxuya ba, “Toxoratamona, ngabo ba ngabagu.”
42 Baing Yesu harua na ba, “Maxamdi disok xai dup. Hatumingam haringina
hamaringiaung.”

---

* **18:38** ***Debit Garanoa*** yaya tela mana Urana Lipuxing Mogunganama, lipua Urana mogu bagula sok mana Debit bakbaginoa.

43 Hata sibuna li maxandi disok xai dup, saing su mana Yesu, iti Urana yanoa.
Bungina lipudi dibagu alaba, ding xauna diti Urana yanoa.

19

Lipu Takis Xabinganam Sakias

1 Yesu luxu Yeriko saing kisi mala.
2 Lipu tela wa la ba, yanoa Sakias, lipu takis xabinganamdi yanamiding tela, lipu
xalaxalam.
3 Bo ba bagu Yesu lipua na bila baru, ne sanga te, namua na raxap saing lipu
xumana dahaxa ditaxiya Yesu.
4 Binabu luki muga mala, saing haing mana xai gusak tela ba bagu, namua na Yesu
ma bila ba.
5 Bungina Yesu sok mana longga baguba, bagu mahaing saing harua na ba, “Sakias,
uri ma sap. Hatata bagula ngawa ranguaung numamia.”
6 Baing ri ma sap, yaha sibuna saing xap Yesu.
7 Lipu longgalo dibagu alali daharungia ba, “Baruta ila wa rangua lipu kubolu
dianamga ba?”
8 Bungina duwa numia, Sakias mesa saing harua na Toxoratamona ba, “Toxorata-
mona, ubagu! Hatata bagula ngautu xalingigudi lia, saing ngasina hataing tela na
lipu haxugindi. Nabu ngalanglangua lipu teladi mana axamang tela, bing bagula
ngahaxuya luwadi luwadi muli nadi.”
9 Yesu harua na ba, “Hatata Urana xap numa li moxondi muli, namua na lipua li
xauna Ebraham bakbaging tela.
10 Baing Lipua Ma Rangua Urana ma bu sai mana lipudi dahanggalang saing xapdi
muli.”

Haruanga Babuna Mana Lipu Oxatam 10
(Matyu 25:14-30)

11 Dima haxek long sabangga Yerusalem, saing lipudi dilungu Yesu haruanganoa
ba, ding dahagaxa ba Urana Yonggaxinoa bagula ungguti sap. Binabu baladi mana
haruanga babuna li:
12 “Yanam tela ila long hasoyam tela bu dimogu ba sok xaitamoxi, saking bagula
goxoya ma.
13 Muga baing wagi lipuxing oxatam 10 dima, saing sina siang gol tela* na taining
tainina. Harua ba, ‘Awaxata mana siangga li laing ngagoxoya ma.’
14 “Ne lipu yabanamdi hauxading sibuna mana, saing disoxi ulekkamdi kimuya
mana bu daharua ba, ‘Hauxamam mana lipua li sok xaitamoximam.’
15 “Baing tegu, sok xaitamoxi, saing goxoya ma yabania. Baing wagi lipuxing
oxatamdi sina sianga nadi ba dima bu lungu diraxata manadi, daxap tela muli baru.
16 “Mugamugangama ma saing harua ba, ‘Lipu sabanga, ngawaxata mana siangima
saing ngaxap 10 muli.’
17 “Xaitamoxi bala ba, ‘Xai sibuna! Ung lipu oxatam xai! Namua na uwasa xai
mana axamang kaxukandi, binabu ngataung etua mana long sabangga 10.’
18 “Tela ma saing harua ba, ‘Lipu sabanga, ngawaxata mana siangima saing ngaxap
5 muli.’
19 “Xaitamoxi bala ba, ‘Ngataung etua mana long sabangga 5.’
20 “Baing lipu oxatam tela muli ma saing harua ba, ‘Lipu sabanga, siangimga li
ngasina naung muli. Ngatibu saing ngayameng mana long tela.

* **19:13** Grik xuana—*mina.* Mina bing siang tela bila lipu tela waxata sobak tuwa giminaginoa.

21 Ngamaxuwa maung, namua na ung lipu yabina. Oxop xalaxala lipu teladi
duwaxata manadi. Oxop angingadi lipu teladi duxumadi.'
22 "Lipuxing haringina haxuya ba, 'Ung lipu oxatam diana! Bagula ngasuxuyaung
mana ung sibum haruangama! Uxabia nga, nga lipu yabina. Ngaxap xalaxaladi lipu
teladi duwaxata manadi. Ngaxap angingadi lipu teladi duxumadi.
23 Ne baruta uta siangigua maluxu'm numa sianggam te? Baing bungina ngagoxoya
ma bing ngaxap muli xaung siang dalingam teladi xauna.'
24 "Baing xaitamoxi harua na lipudi dili singia ba, 'Axap sianginoa sangua, saing
asina na lipua tuxu 10.'
25 "Daharua ba, 'Lipu sabanga, lipua ba tuxu 10 masup!'
26 "Baing haxuya ba, 'Ngabalang ba, lipu gaxarea dituxu oxata xai mana axadi
daxapdi ba, bagula ngasina teladi muli nadi. Ne lipu gaxarea dituxu oxata xai mana
axadi daxapdi ba te, baraxinta ding dituxudi, bagula ngaxapdi sanguadi muli.
27 Ne bixuagudi hauxading mana ngasok xaitamoxidinga, axapdi ma saing aungdi
mati maxagia.' "

Yesu Luxu Long Sabangga Yerusalem Bila Xaitamoxi
(Matyu 21:1-9; Mak 11:1-10; Yon 12:12-15)

28 Kimuya mana Yesu harua alaba, ila muga mahaing long sabangga Yerusalem.
29 Disok haxek mana long luwa Betpets, Betani duwa Xaxagania Olip. Baing soxi
lipuxing luwa dinaxu mana mala, harua nadi ba,
30 "Tang galuxu mana longga wa mugamugangia to. Haxek sibuna ba aluxu, bagula
abagu donki† haun tela digoti la ba, lipu tela rung mana teguyu. Tang galuba saing
axai ma.
31 Nabu lipu tela xusunga ba, 'Baruta tang galuba?', bing tang gabala ba,
'Toxoratamona oxatana mana.' "
32 Lipuadi Yesu soxidi mala muga dilauba, dibagu bila bala dingtang ba.
33 Bungina diluba, moxondi duxusungadi ba, "Baruta tang galuba donki ba?"
34 Tang dahaxuya ba, "Toxoratamona oxatana mana."
35 Tang daxap ma rangua Yesu, diting imangiding sabangadi mahaing donki, saing
dahauli Yesu ba rung etua mana.
36 Baing haxa mala, saing lipudi duxa imangiding sabangadi daxangia bu dahatanga
lipu yayam sabanga.
37 Bungina sok haxek mana longga daxanga ri mala Xaxagana Olip, lipu longgalo
dinaxu mana dungguti duwagi diyaha, diti Urana yanoa sabanga mana axamang
haringindi dibagudi ba, daharua ba,

38 "Urana sina guxama na Xaitamoxi baguli ma mana Toxoratamona yanoa ba!"✡

"Gamogamu mosiam wa liwe mana Urana xaung am lipuxindi,
saing taiti Urana Eta Loam Sibuna yanoa!"

39 Parisi teladi duwa burangia daharua na Yesu ba, "Lipu Tubatubaingam, ubili
lipuximdi dinaxu maung ba!"
40 Haxuya ba, "Ngabalang ba, nabu dimumguti, bing maxung sibuna siangdi bagula
duwagi."
41 Bungina ma haxek Yerusalem saing bagu long sabangua, tang mana,
42 harua ba, "Ngabo ba hatata axabia mana daxanga xap gamogamu mosiama
masok, baing tegu, hisa mang.

† **19:30** ***Donki*** asaxa tela xoxi lipudi. ✡ **19:38** Olaidi (Buk Song) 118:26

43 Xaidapdi dima yu bungina bixuaimdi bagula dilipkang disoxautiang mana rubing
longgalo, diki titia gamgamingaimia bu ditongtongia daxanga etua mana, saing dihixi
diluxu daxapkang.
44 Bagula dahanggalangiang xaung garaimdi maluxu gamgamingaimia. Bagula
diyunga siang tela wa etua mana rianoa te, namua na hatumingaimdi diriba ding,
saing abagu axabia te xaidapka Urana hauliang ma ba."

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Matyu 21:12-16; Mak 11:15-18; Yon 2:13-16)

45 Baing luxu Urana Numang yabania saing suka lipuadi disina axamandi mana
sianga maluxu Urana Numania masokkuba.
46 Harua nadi ba, "Aisaya bung Urana Xuania ba Urana harua ba, 'Numagua bagula
duxu ba numa sabungam',✡ ne ang gaxugia mala bila 'guha tela lipu hanaunggamdi
dihisa maluxu mana!'✡"
47 Xaidap longgalo tubatuba Urana Numania. Ne lipu hananiangamdi yanamid-
ingdi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digabu lipudi yanamiding teladi disai
daxanga tela bu dung mati.
48 Disaisai sus, namua na lipu longgalo dahaxi buk ba dilungu haruanganoa.

20

Gaxarea Sina Haringinga Na Yesu?
(Matyu 21:23-27; Mak 11:27-33)

1 Xaidap tela bungina Yesu tubatuba lipudi, baxanga ulek xaiyua Urana Numang
yabania, baing lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu hanaunaunga tubatubain-
ganamdi xaung lipu haringindi dima rangua.
2 Daharua ba, "Ubaxanga nam ba oxop yaya ba rangua gaxarea bu ulibu axadi
bagudi li. Gaxarea mogung ba ulibudi?"
3 Haxuya ba, "Bagula ngaxusungang xusunganga tela to. Abaxanga nanga.
4 Bungina Yon sugua lipudi—Gaxarea sina yaya na bu libu? Urana kimbo lipudi?"
5 Dahangixaya liwe mading ba, "Nabu taharua ba, 'Urana sina,' bing bagula
xusunga kira ba, 'Ne baruta ahatum haringina mana Yon te?'
6 Ne nabu taharua ba, 'Lipudi disina,' bing lipu longgalo bagula daxatu kira siangia
mati, namua na dahatum ba Yon Urana lipuxing suxunguxunguam tela."
7 Binabu dahaxuya ba, "Am gaxabia te ma rangua gaxarea."
8 Baing ina naga, haxuya ba, "Tauna, nga xauna, bagula ngabalang te ba gaxarea
sina yaya nanga bu ngalibu axadi bagudi li."

Haruanga Babuna Mana Lipu Wain Umangang Wasanganamdi
(Matyu 21:33-46; Mak 12:1-12)

9 Baing bala lipudi mana haruanga babung tela, harua ba, "Lipu tela xuma wain
umangang tela, sina na lipu umangamdi, duwaxata bu daxap marang hataindi
nading, saing ing sibuna ila haxa mauli hasoya niani xumana.
10 Bunging moyangama sok, baing soxi lipuxing haulingam tela mala rangua lipu
umanga wasanganamdi bu xap wain marang hataindi ranguadi. Ning lipu umanga
wasanganamdi ditaha, saing disuka olang mala.
11 Baing soxi lipuxing haulingam tela muli nadi, ne ditaha xauna, saing dilibu doa
mana, disina memeya na, saing disuka olang mala.
12 Baing soxi tela muli mala saing duxuxu disuka mala.
13 "Binabu wain umangang moxona harua naina ba, 'Ngaria baru? Bagula ngasoxi
garagua, ina nga murugu sibuna mana. Bola bagula dilungu haruanganoa.'

✡ **19:46** Aisaya (Aisaia) 56:7 ✡ **19:46** Yeremaya (Jeremaia) 7:11

14 “Ning bungina lipu umanga wasanganamdi dibagu, daharua nading ba, ‘Moxona
garanoa lo. Kimuya bagula xap tibuna xalingindi. Taung mati, bing xalingindi bagula
dima rimaria.’
15 Binabu diting mala sangua umangua saing dung mati.
“Tauna, ahatum baru? Wain umangang moxonoa bagula riadi baru?
16 Bagula ma ung lipu umanga wasanganamgadi ba mati, saing sina umangua na
teladi.”
Bungina lipudi dilungu alaba, daharua ba, “Laku, sanga ba sok bila te!”
17 Ne Yesu bagu taxa manadi saing xusungadi ba, “Nabu aharua bila ba, bing baru
namuxinta mana Urana Xuanoa ba:

“ ‘Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo’✡?

18 Lipu gaxarea xungdi mari mana siangga ba bagula duxurutiti, saing lipu gaxarea
siangga ba xung mari manadi, bagula dimunanggi.”
19 Lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digabu lipu hananiangamdi yanamid-
ingdi disai daxanga bu dituxu hata sibuna li, namua na daxabia ba su haruanga
babuna baguba manadi. Ne dimaxuwa mana lipudi.

Xusungangua Mana Digim Takis
(Matyu 22:15-22; Mak 12:13-17)

20 Duwasa haringina mana, baing disoxi lipu bagubagungamdi, ne dilangua ba ding
lipu maxunamdi. Dituba ba dilanglangua Yesu bu harua haruanga tela maring te.
Dituba bila ba bu dituxu dita haruangia gabana maxania.
21 Binabu lipu bagubagungamdi daharua na ba, “Lipu Tubatubaingam, am gaxabia
ba ung lipu haruanga tubatubaik maxunam, ulibu hasusu mana lipu longgalo, saing
utubatuba Urana daxanganoa xaung haruanga maxuna.
22 Tauna, ubaxanga nam. Maring mana tagim takis mala na Sisa,* kimbo doa?”
23 Ne Yesu xabia muragidinga saing harua nadi ba,
24 “Ahatanga siang mukiring tela† nanga. Gaxarea babunoa li? Gaxarea yanoa wa
mana?”
Dahaxuya ba, “Sisa naga.”
25 Baing harua nadi ba, “Tauna, axadi Sisa iniadi, asinadi na Sisa, saing axadi Urana
iniadi, asinadi na Urana.”
26 Baing ina naga, sanga ba dilanglangua bu harua doa lipudi maxadingia te. Dihixi
mana haxuyanganoa, binabu dimumguti.

Xusungangua Mana Lipuadi Dimesa Muli
(Matyu 22:23-33; Mak 12:18-27)

27 Baing bakbakka Sadyusi‡ teladi dima rangua bu duxusunga mana axamang tela.
Ding dahatiam mana lipudi bagula dimesa muli.
28 Daharua ba, “Lipu Tubatubaingam, Moses bung haruanga tela makira Urana
Xuania ba nabu lipu tela mati, sangua haininoa, ne garang tate, bing kixinginoa
bagula yau sabanganoa tabinoa bu tang daxap garadi masok, saking sabanganoa
bakbagindi bagula disup te.
29 Tauna, bunging tela neng sabangang 7 duwa. Mugamugangama yau haing tela
saing mati, garang tate.
30 Bing kixinginoa ma kimu mana mugamugangama yau tabinoa saing mati, garang
tate.

✡ **20:17** Olaidi (Buk Song) 118:22 * **20:22** Ubagu haruanga hawama mana Luk 3:1. † **20:24** Grik xuana—*denari.*
‡ **20:27** ***Sadyusi*** bing Yudadi sabungading tela, xan tela mana Parisidi.

31 Hiliadinga kubolu taininau. Bila balau laing disup,
32 baing ina naga, hainga mati.
33 Tauna, kimuya, bungina lipudi dimesa muli, bing haingga ba bagula wa gaxarea haininoa sibuna? Namua na 7 ding diyau ba."
34 Yesu haxuya ba, "Lup haingdi duwa hawa titia li diyau.
35 Ne kimuya lipu gaxarea Urana harua ba dimaring ba dimesa muli bu duwa long xaiya bagula diyau ding te,
36 saing sanga ba dimati muli te, namua na duwa bila Urana uleginamdi. Ding Urana garandi, namua na itidi dimesa muli mana matiyua.
37 Moses hatanga nakira ba ding longgalo dimati bagula dimesa muli. Bungina bung xailonginoa, mana hataina naxuya mana xai kaxukana yaba wa mana ba, kimu sibuna mana mugangaradi Ebraham, Aisak xaung Yekop tung dimati ba, uxu Toxoratamona ba 'Urana mana Ebraham, Urana mana Aisak, xaung Urana mana Yekop.'✡§
38 Binabu ina Urana mana lipu matiandi te. Tegu. Ina Urana mana lipu gamatandi, namua na lipu longgalo duwa gamatana maxania."
39 Lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi daharua ba, "Lipu tubatubaingam, uharua xai sibuna!"
40 Baing lipudi dimaxuwa mana dituba mana xusunganga tela muli.

Gaxarea Garanoa Kristo?
(Matyu 22:41-46; Mak 12:35-40)

41 Baing Yesu xusungadi ba, "Baruta lipudi daharua ba Urana Lipuxing Mogunganama wa Xaitamoxi Debit Garanoa?
42 Mana Olaidi Xailongidinga Debit ing sibuna baxanga mana Urana Lipuxing Mogunganama ba:

" 'Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:
"Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
43 laing ngata bixuamdi
hawa maung." '✡

44 Debit uxu ba 'Toxoratamona.' Tauna, ina wa Debit garanoa xauna baru?"
45 Lipu longgalo dilungu mua, baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba,
46 "Amaxania mana lipu hanaunaunga tubatubainganamdi. Ding muruding buk mana disau imang maxaxaya bu dahaxa mauli, saing dibo ba lipudi ditidi daharua xaidap xai nadi mana nawa yabandi. Ding muruding buk mana dirung mana kabukabu mugamugangamdi mana sabunga numandi, saing dibo ba dirung mana kabukabu yayamdi mana taungadi.
47 Dilanglangua tapdi bu dahanai xalingidingdi, saing disabu maxaxaya bu disok xai lipudi maxadingia. Kimuya, mana xaidap subinganoa, bagula daxap salak sabanga."

21

Taba Yahanganoa
(Mak 12:41-44)

1 Yesu bagu mauli saing bagu lipu xalaxalamdi ditata siangdi maluxu Urana Numang siang yabania.

✡ **20:37** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6 § **20:37** Ebraham, Aisak, Yekop, tung dimati mugau sibuna mana Moses bung haruanga baguba, binabu Yesu hatanga tung aningodingdi duwauyu, dimati te. ✡ **20:43** Olaidi (Buk Song) 110:1

2 Bagu tap haxuging tela xauna ta siang kaxukang mukiring luwa maluxu, disok
bila toia taininau.
3 Harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, tap haxugina sinainganoa dali lipu
teladi.
4 Namua na lipu teladi disina hataing kaxukana mana siangiding xumana. Ne tapka
ba, raxap sibuna saing sina sianging longgalo, siangindi disup mana gim anginga
xaung axamandi.”

Yesu Baxanga Ba Urana Numanoa Bagula Doa
(Matyu 24:1-2; Mak 13:1-2)

5 Lipuxing teladi dinaxu mana dibagu Urana Numanoa, saing daharua ba sianging
gumangindi, xaung yauyaungandi daxai sibuna, lipudi disinadi na Urana ba yauyau
Numanoa. Ne Yesu harua ba,
6 “Axadi ba abagudi, xaidaba ma yu bungina siang tela bagula wa etua mana rianoa
te. Tegu. Bagula ding longgalo disup mari.”

Mauxangandi Xaung Salakdi Bagula Disok
(Matyu 24:3-14; Mak 13:3-13)

7 Duxusunga ba, “Lipu Tubatubaingam, bungintabi bagula axadi bagudi li disok?
Baing baraxinta bagula sok muga bu hatanga ba axadi li dibo ba disokkuba?”
8 Haxuya ba, “Amaxania, nam lipu teladi dilanglanguang. Namua na xumana
bagula dima dilangua daxap yagua saing bagula daharua ba, ‘Nga lipua naga Urana
soxi ma,’ xaung, ‘Xaidaba mauba.’ Asu manadiu tai.
9 Bungina alungu haunginga sabangadi bibingadinga, bing amaxuwau tai. Namua
na axadi na bila ba bagula disok to, ne subinganoa sok teguyu.”
10 Baing harua nadi ba, “Numanumadi bagula dimesa dahaunggana ding, saing
yonggadi bagula dilibu taininau.
11 Noxiga sabangadi bagula disok, saing gesak sabangadi xaung businga sabangadi
bagula disok mana long xangxana. Hatanganga maxuwanga sabangadi bagula disok
sabalunia.
12 “Ne muga manadi, bagula dituxuang disina salaga nang. Bagula ditang haruangia
mana Yudadi sabungading numandi, saing daxaiang mala salak yabania, saing bagula
daxapkang mala haruangia xaitamoxidi xaung gabanadi maxadingia, namua na
anaxu manga.
13 Ne alaba ganangana mana abaxanga nga nadi.
14 Ning muga aharingiang bu ahatum xumanau tai mana aharua baru.
15 Namua na bagula ngasina haruanga xaung hatuminga maringina nang, bu
bixuaimdi sanga ba dahaxiang te, sanga ba duxugia haruangaima te.
16 Bauimtibuimdi, sabangaimdi, kixingimdi, bakbagimdi xaung riaimdi bagula
ditang bixuaimdi rimadingia, saing bagula dung angia teladi mati.
17 Lipu longgalo bagula hauxading sibuna mang namua na yagua wa ranguang.
18 Ning sanga ba ahanggalang te.
19 Ali haringina mana hatumingaim haringina. Mana daxanga naga bagula axap
walinga subingang teguama.

Yesu Baxanga Ba Yerusalem Bagula Doa
(Matyu 24:15-21; Mak 13:14-19)

20 “Bungina abagu lipu haungingamdi dilip long sabangga Yerusalem, axabia ba
haxek sibuna longga ba bagula doa.
21 Baing lipu gaxarea duwa titia Yudia bing diluki mala bimbia, lipu gaxarea duwa
maluxu long sabangga li Yerusalem bing disauya, saing lipu gaxarea duwa sabasabia
bing diluxu mana long sabangga liu tai.

22 Namua na xaidapka baguba Urana mogu Xuania mana haxuya kuboluding diandi sokkuba.
23 Baing usinganga buk mana haingdi gamoding xaung hainggadi disina sua na garadingdi mana bungina baguba! Salak sabanga bagula sok titia li, saing Urana ating salianoa bagula xap lipuadi ba.
24 Bixuadingdi bagula dima dungdi mati. Lipu gaxarea dimati te bagula dituxudi saing daxaidi mala mana long teladi. Yuda Teguamdi bagula dahanggalangia Yerusalem laing Yuda Teguamdi xaidabidingdi disup.

Lipua Ma Rangua Urana Malinganoa
(Matyu 24:29-31; Mak 13:24-27)

25 "Mana bungina baguba, hatangangadi bagula disok mana xaidaba, sobaga xaung hatungdi. La li titia, numanumadi bagula dimaxuwa dahatum xumang sibuna bungina dilungu tega halunglung saing bibi sabanga.
26 Lipudi bagula dimakmatia namua na dimaxuwa sibuna, dahatum xumana mana baraxinta bagula sok mana titia, namua na axamang haringindi duwa sabalunia bagula dilulu.
27 Mana bungina baguba lipudi bagula dibagu Lipua Ma Rangua Urana ma mana mugap tela xaung haringinganoa xaung ralang sabanga.
28 Bungina axadi bagudi li dungguti disok, amesa abagu mahaing, namua na xaidaba mana Urana xapkang muli sangua bixuaimdi rimadingia ma haxekkuba."

Abagu Xaidi Kuboludinga Saing Axap Xabianga Mana
(Matyu 24:32-35; Mak 13:28-31)

29 Baing baladi mana haruanga babuna li: "Abagu xaiya pik xaung xai longgalo.
30 Bungina loding, ang sibuim abagu saing axabia ba gesaga sokkuba.
31 Bila balau, bungina abagu axadi bagudi li disok, axabia ba Urana Yonggaxinoa ma haxekkuba.
32 "Maxung sibuna ngabalang ba, bagula lipu hatatamdi disup teguyu, laing axadi bagudi li disok to.
33 Sabaluna xaung titi bagula disup, ne xuagu marandi sanga ba disup te.

Wasa Xai

34 "Awasa xai, labu ahatum xumana mana walingaima mana titia liu tai. Labu anung lang haringina buk xaung kakahaimgu tai, saing labu alibu kubolu diandiu tai. Nam xaidapka baguba bagula tuxuang bila bitinga tuxu asaxua.
35 Namua na bagula ma bila ba mana lipu longgalo duwa titia li.
36 Bungingbunginalo amaxania, saing asabu ba bagula agiti sangua axamandi bagula disok, asabu sanga ba ali Lipua Ma Rangua Urana maxania."
37 Xaidap taining tainina Yesu tubatuba Urana Numania, saing bungbung taining tainina ila sangua bu wa Xaxagania Olip.
38 Baing buraraging sibuna lipu longgalo dima Urana Numania bu dilungu.

22

Yudas Nai Parisidi Ba Ta Yesu Rimadingia
(Matyu 26:2-5; Mak 14:1-2,10-11)

1 Taunga Mana Salanga Salalangang Teguama sokkuba. Yan tela bing Taunga Dalingam.*

* **22:1** ***Taunga Mana Salanga Salalanga Teguama*** xaung ***Taunga Dalingam*** bing Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi daxauxau ba diyunga Isip, saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuaudi dimati te.

2 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tubatubain-
ganamdi ding disai daxanga ba dung Yesu mati, namua na dimaxuwa lipudi bagula
diti haunginga sabangua.
3 Baing ina naga, Satan luxu mana Yudas, duxu ba Iskariot, ina tela mana Lipu 12.
4 Baing Yudas ila rangua lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu
haungingam duwasa mana Urana Numanoa yanamidingdi. Baing hangixaya
ranguadi ba ta Yesu rimadingia baru.
5 Diyaha sibuna saing dibala ba bagula disina sianga na.
6 Naidi saing sai daxanga ba ta Yesu rimadingia. Ragu laing bungina buranga duwa
rangua te.

Yesu Xang Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana
(Matyu 26:17-35; Mak 14:12-26; Yon 13:21-30; 1 Korin 11:23-25)

7 Tauna, Taunga Mana Salanga Salalangang Teguama sok. Mana xaidapka baguba,
Yudadi kuboludinga bing dahanania sipsip tutubina mana Taunga Dalingam.
8 Yesu soxi Pita Yon tang mala, bala dingtang ba, “Tang gala axauxau axamandi bu
taxang Taunga Dalingam angianoa.”
9 Duxusunga ba, “Ubo ba tam gala mana long baruamta bu am gaxauxau?”
10 Baladi ba, “Bagu bungina tang galuxu long sabangia, lipu tela xuru bori langinam
bagula sok mangtang. Tang gasu mana mala laing asok mana numa ina luxu mana
ba,
11 saing aharua na numa moxonoa ba, ‘Lipu Tubatubaingama xusunga ba: Lobu
numa lunam kabila mana ngaxang Taunga Dalingam angianoa rangua lipuxigudi
dinaxu manga?’
12 Baing bagula hatanga nangtang numa luna sabanga etuam tela, kabukabudi
duwa masup mana. La ba, axauxau angingua.”
13 Baing ina naga, tang dilauba, saing tang dibagu axamandi duwa bila Yesu
baxanga nadi ba. Binabu daxauxau Taunga Dalingam angianoa la ba.
14 Xaidap maxanoa sokkuba, baing Yesu gabu aposel iniadi daxang kabukabia.
15 Baing harua nadi ba, “Nga murugu sibuna mana ngaxang angingua mana Taunga
Dalingam ranguang muga mana ngaxap salaga.
16 Namua na ngabalang ba, nga bagula ngaxang alali muli te laing namua sok
maxuna Urana Yonggaxinia.”
17 Baing xap wain xubanoa, harua xai sibuna na Urana, saing harua ba, “Axap,
atuxu sinak mana liwe mang.
18 Namua na ngabalang ba bagula nganung wain muli te laing Urana Yonggaxinoa
ma.”
19 Baing xap salangua, saking harua xai sibuna na Urana. Sup, baing utu saha,
sina nadi, saing harua ba, “Alali mututungagua, ngasina bu hauliang. Alibu alali bu
ahatumia nga muli.”
20 Kimuya mana daxang, bila balau xap xubua, harua ba, “Xuba li haruanga
haunua, Urana hau mana sibigua, matuxuya mari bu hauliang.
21 Ne bagu, lipua wa kabukabia li bagula ta nga bixuagudi rimadingia, ina rung
rangua nga bila riagua.
22 Lipua Ma Rangua Urana bagula mati bila Urana mogu ba. Ne laku, mauxanganoa
bagula xap lipua ba ta bixuandi rimadingia.”
23 Baing dungguti duxusunga liwe mading ba dingia gaxarea bagula libu.
24 Baing lipudi dinaxu mana dahakhaxi mana gaxarea bagula wa mugamuga liwe
mading.
25 Yesu harua nadi ba, “Xaitamoxi mana Yuda Teguamdi diyaha ba dahatanga nadi
ba ding haringingading. Ning duxu ding ba ‘Lipu Sinaikkamdi’.

26 Ne heku awa bila ba. Tegu. Lipu gaxarea liwe mang bo ba wa mugamuga,
bing kuboluna wa bila kaxukana. Yanamim gaxarea, bing kuboluna wa bila lipu
haulingam.
27 Namua na lipu baruamta muga, lipua ba rung kabukabu xangingamia, kimbo
ina sina angingua? Lipua rung? Maxung sibuna. Ne nga ngawa liwe mang bila lipu
haulingam.
28 Ang ba awa rangua nga, saing aluki sangua nga te bungina mauxangandi daxap
nga.
29 Binabu ngasina Yonggaxigua nang, bila Tibugu sina nanga,
30 bu ang garung ang gaxang mana kabukabugua Yonggaxigia, saing bu arung mana
xaitamoxi kabukabundi saing asuxuya Isrel bakbakka 12.
31 "Saimon, Saimon, bagu Satan xusunga Urana ba tubang bila lipudi diting wit
mahaing bu ditibaxaya yoxodi mala.
32 Ne ngasabu maung masup ba hatumingam haringina bagula xung mari masup
te. Kimu, bungina ugoxoya ma rangua nga, bing uharingia riamdi bu dili haringina
muli."
33 Ne haxuya ba, "Toxoratamona, ngaxauxau hatumingagua masup ba ngala salak
yabania ranguaung, saing sanga ba ngamati ranguaung xauna."
34 Baing Yesu haxuya ba, "Pita, ngabalaung ba, hatata muga mana muxaxua xatu,
bagula uhatiam manga bunging tuwa."
35 Baing Yesu xusungadi ba, "Waleu bungina ngasoxiang mala, axola mana tanga
sianggam, tanga xaung xai sanggandi, bing araxap mana axamang tela kimbo tegu?"
Dahaxuya ba, "Tegu."
36 Harua nadi ba, "Ne hatata, gaxarea ung tangam sianggam kimbo tangam, bing
oxop mala. Gaxarea oxola mana waxang sabanga bing usina imangima bu ugim tela,
37 namua na dibung Urana Xuania ba, 'Baing dimogu ina lipu dian tela.'✡ Baing
ngabalang ba haruanga li bagula sok maxuna manga. Maxung sibuna, baraxinta
dibung mari manga, aningonoa sok maxunauba."†
38 Lipudi dinaxu mana daharua ba, "Toxoratamona, ubagu, waxang sabanga luwadi
li."
Baing harua ba, "Sanga lo."

Yesu Sabu Xaxagania Olip
(Matyu 26:36-46; Mak 14:32-42)

39 Yesu ila sangua saing haing Xaxagania Olip, bila ina kubolunoa ba. Baing
lipuxindi dinaxu mana dila xauna.
40 Disok saing harua nadi ba, "Asabu, nam tubaiga xapkang."
41 Sauyadi saing ila monga, bila lipua ting sianga mala, gung king tuxundi saing
sabu ba,
42 "Tibugu, nabu ung murungama, bing unia xuba salakkamga li mala sangua nga.
Ne heku usu mana murungagua, ne usu mana ung murungama."
43 Baing Urana uleginam tela ri long xaiya ma, owa masok mana, saing haringia.
44 Gamonoa mauxang sibuna, binabu sabu haringing sibuna, saing salaksalaginoa
sok bila sip marandi saing diri titia.‡
45 Sabu masup saing mesa goxoya ma rangua lipuxindi dinaxu mana, bagudi dikinu
matabu, haringingading disup namua na ayangading buk.
46 Xusungadi ba, "Akinu baru? Amesa asabu, nam tubaiga xapkang."

✡ **22:37** Aisaya (Aisaia) 53:12 † **22:37** Harua bila ba, namua na muga soxi lipuxindi dinaxu mana mala saing duwa xai, lipudi dilungu haruangadinga saing duwasa manadi. Ne kimuya mana matianoa, harua ba bagula lipudi hauxading mana haruangadinga, saing sanga ba duwasa manadi te. ‡ **22:44** Mana xailong muganga teladi, dibung Luk 43-44 te.

Dituxu Yesu
(Matyu 26:47-56; Mak 14:43-50; Yon 18:3-11)

47 Yesu haruauyu, baing buranga tela sok, saing lipua duxu ba Yudas, ina mana
Lipu 12 tela, muga manadi. Ma haxek rangua Yesu bu libu,§
48 ne Yesu xusunga ba, "Yudas, uraxata ulibu Lipua Ma Rangua Urana bu usina
mala bixuandi rimadingia?"
49 Bungina lipuadi dinaxu mana Yesu dibagu baraxinta bo ba sokkuba, duxusunga
ba, "Toxoratamona, am gating waxangimam sabangadi manadi?"
50 Baing dingia tela ting waxanginoa mana lipu hananiangam mugamugangama
lipuxing oxata olanggama, saing taxiti tangangliang rimamo.
51 Ne Yesu harua ba, "Asauya!" Baing ring lipua tanganglianoa saing sok xai muli.
52 Baing Yesu harua na lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu haungingamdi
duwasa mana Urana Numana yanamidingdi, xaung lipu haringindi dima bu dituxu
ba, "Ai, ang gama xaung waxang sabangadi xaung xaidi bila nga lipu hanaunggam
tela, bo?
53 Xaidapxaidapka lo ngawa ranguang, ngatubatuba Urana Numang yabania, ning
atuxu nga te. Ne hatata ang xaidabima, xaidaba mana labiang haringinganoa wa
etua mana axamandi."

Pita Hatiam Mana Yesu
(Matyu 26:69-75; Mak 14:66-72; Yon 18:16-18,25-27)

54 Kimuya mana dituxu, daxai mala lipu hananiangam mugamugangama numania.
Pita su manadi mala, ne wa hasoya monga.
55 Ning bungina dibura yaba liwe mana numa yabana, dirungguba, baing Pita rung
mari ranguadi.
56 Haing haulingam tela bagu rung mari yabia. Bagu haringina mana saing harua
ba, "Lipua li wa rangua Yesu xauna."
57 Ne hatiam mana. Harua ba, "Haing, ngaxabia lipua ba teke."
58 Mongaita baing lipu tela bagu saing harua ba, "Ung xauna, ung dingia tela."
Ne Pita haxuya ba, "Lipu, nga riadinga te!"
59 Auwa tela ila sup baing tela muli harua haringina ba, "Maxung sibuna lipua li
wa rangua, namua na Galili tela."
60 Pita haxuya ba, "Lipu, baraxinta uharua mana ba, ngaxabia teke!" Pita harua
masup teguyu baing muxaxua xatu.
61 Toxoratamona xugia saing bagu maringina mana Pita. Baing Pita hatumia muli
Toxoratamona haruanganoa menau harua mana ba, "Muga mana muxaxua xatu
hatata, bagula uhatiam manga tuwa."
62 Baing ina naga, Pita sok mala, tang haringing sibuna.

Lipu Haungingamdi Didaudau Yesu
(Matyu 26:67-68; Mak 14:65; Yon 18:22-23)

63 Lipuadi duwasa mana Yesu dungguti didaudau ditaha.
64 Disaku maxandi saing daharua ba, "Uhatanga ba ung Urana lipuxing suxungux-
unguama! Ubaxanga, gaxarea tahaung?"
65 Baing daharua haruanga diang xumana na.

Daxap Yesu Mala Pailat Herot Tang Maxadingia
(Matyu 26:63-66, 27:11-26; Mak 14:61-63, 15:2-15; Yon 18:19-21, 18:29-37, 18:39–19:16)

§ **22:47** Ubagu haruanga hawama mana Luk 7:45.

66 Buraraging sibuna baing lipudi lipuxiding haringindi, lipu hananiangamdi
yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digugunia. Baing lipudi
duwasa mana Yesu daxai ma kaunsilidi bagudi li maxadingia.
67 Kaunsilidi daharua ba, “Nabu ung Urana Lipuxing Mogunganama, bing ubaxanga
nam.”
Ne Yesu haxuya nadi ba, “Nabu ngabalang, bing bagula ahatum haringina mana
haruangagua te.
68 Baing nabu ngaxusungang, bing bagula ahaxuya te.
69 Ne hatata saing ila, Lipua Ma Rangua Urana bagula rung mana Urana
haringingam kabukabung yayam wa rimang rimamo rubinia.”
70 Ding duxusunga ba, “Baruta? Ubaxanga ba ung Urana Garanoa?”
Haxuya ba, “Ang sibuim aharua ba. Nga baing.”
71 Baing daharua ba, “Heku tasai’m lipu tela muli su haruangua na! Kira talungu
masup mana ing sibung suxungunoa.”

23

1 Baing ina naga, yanamgadi ba ding longgalo dimesa daxai Yesu mala rangua
gabana Pailat.
2 Baing dungguti disu haruanga mana, daharua ba, “Am gabagu ba lipua li bo
ba tam Yudadi daxanga diania. Biliam ba am gasina takis na Sisau tai. Harua ba
xaitamoxi tela, Urana Lipuxing Mogunganama.”
3 Binabu Pailat xusunga Yesu ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
Baing Yesu haxuya ba, “Wane, bila ung guharua ba.”
4 Baing Pailat baxanga na lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung buranga ba,
“Ngabagu ina libu kubolu dian tela te.”
5 Ne dahaxi, daharua ba, “Haxa mauli titia Yudia saing yumyum lipu longgalo mana
tubatubainganoa. Ungguti mana titia Galili saing ma masup la li.”
6 Pailat lungu alaba baing xusungadi ba nabu Yesu Galili tela.
7 Bungina lungu ba maxuna, Yesu wa hawa mana Xaitamoxi Herot, tauna, soxi mala
rangua, namua na Herot wa mana long sabangga Yerusalem mana bungina baguba.
8 Bungina Herot bagu Yesu, yaha sibuna, namua na mana bunging maxaxaya bo
ba bagu. Lungu naxuyanganoa, baing bo ba bagu tongtongia axamang haringina.
9 Xusunga xusunga xumana, ne Yesu haxuya tela te.
10 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tubatubain-
ganamdi dili la ba, saing disu haruanga haringina mana.
11 Baing Herot gabu lipuxing haungingamdi didaudau. Disausau imang gumangina
mana, bu didaudau bila ina xaitamoxi tela, saing disoxi goxoya mala rangua Pailat.
12 Mana xaidapka baguba Herot Pailat tang disok bila dingtang riading riading—
muga mana bungina baguba tang duwa bixua mading.
13 Pailat wagi lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu haringindi xaung lipudi
dima,
14 saing harua nadi ba, “Ang gaxap lipua li ma rangua nga bila lipua ta lipudi
daxanga diania. Ngaxusunga xusunga maxaimia, ne ngabagu ing kubolung dian tela
te.
15 Herot xauna bagu ing kubolung dian tela te. Namua naga soxi goxoya ma rangua
nga muli. Alungu to! Libu axamang tela bu mogu ba mati te.
16-17 Binabu bagula ngagusi, saing bagula ngayunga mala.”*

* **23:16-17** Buninga teladi daharua ba *…mala.* 17 *Mana Taunga Dalingam niani taining tainina, Pailat kuboluna ba ina yunga lipu salak yabanam tela mala.*

18 Baing ding duwagi bila waxutu taininau, duwagi ba, “Oxop lipua li mala bu mati!
Uyunga Barabas nam!”
19 (Barabas dita salak yabania namua na iti haungingua long sabangga Yerusalem
rangua gabman, xaung ung lipu tela mati.)
20 Mana namua Pailat bo ba yunga Yesu mala, xusungadi muli.
21 Ning duwagiwagi ba, “Ung mati xai balingamia! Ung mati xai balingamia!”
22 Bunging tuwa xusungadi muli, harua ba, “Baruta? Libu kubolu diang baruamta?
Ngabagu kubolu tela bu ngaung mati mana te. Binabu bagula ngagusi, saing bagula
ngayunga mala.”
23 Ne duwagi haringing sibuna ba ung mati xai balingamia. Dahaxi buk, saing
haxingadinga dali,
24 binabu Pailat hau hatuminganoa ba nai mana haruangadinga.
25 Baing lipua ba wa salak yabania namua na iti haungingua xaung ung lipu tela
mati, lipua ba duxusunga mana, Pailat yunga mala, saing soxi Yesu mala bu mati bila
muruding mana.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Matyu 27:33-44; Mak 15:22-32; Yon 19:17-24)

26 Daxai Yesu malau, baing dituxu Saimon, lipu tela mana long sabangga Sairin,†
ina sok sangua umangadi ma. Dilibu xoxi xai balingama saing ma kimu mana Yesu.
27 Lipu xumana disu mana mala. Haingdi xauna disu mana, saing ditangia
haringing sibuna.
28 Ne Yesu xugia mala ranguadi saing harua nadi ba, “Haing Yerusalemgam mana,
atangia ngau tai! Atangiang xaung garaimdi.
29 Bagu namua na xaidaba ma bungina bagula aharua ba, ‘Xai sibuna mana haingdi
duwa xuhi, mana haingdi dahayau te xaung haingdi disina suidingdi te!’
30 Baing

“ ‘bagula daharua na bimbidi ba, “Autuang mari mam!”
Saing bagula daharua na xaxagandi ba, “Ayaxanggam!” ’✡

31 Namua na nga bila xaiya gamata, saing abagu kubolua dilibu manga baing. Ne ang
bila xaiya mutuxu—bagula diriang baru?”
32 Lipu diang luwa, daxai dingtang xaung Yesu mala bu dung dingtung mati.
33 Dila disok mana longga duxu ba Toxotaxu Guana. La ba digoxi xai balingamia
xaung lipu diang luwadi ba, tela wa rimamo, tela wa xong.
34 Yesu harua ba, “Tibugu, uyunga kuboluding diandi, namua na baraxinta dilibu,
daxabia te.”‡ Baing dahali halinga tela bu dibagu gaxarea bagula daxap imangindi.
35 Lipudi dili dibagu mua, saing lipudi yanamidingdi ditabia yungxadingdi mana.
Daharua ba, “Hauli lipu teladi ba. Tauna, nabu ina Kristo ma rangua Urana, Urana
Lipuxing Mogunganama, bing hauli ing sibuna.”
36 Lipu haungingamdi xauna, dima didaudau. Disina wain mabiana na
37 saing daharua ba, “Nabu ung xaitamoxi Yuda dingia, bing ung guhauliung!”
38 Mana xai tela digoxi etua mana toxonoa, dibung haruanga tela harua ba:
XAITAMOXI YUDA DINGIA.
39 Lipu tela digoxi xauna la ba ting haruanga daudaungam na, harua ba, “Ai, bola
ung Urana Lipuxing Mogunganama, bo? Uhauliung saing uhauli amtam xauna!”
40 Ning rianoa bili ba, “Baruta umaxuwa mana Urana te? Ung xauna dunggung bila
ina.

† **23:26** ***Sairin*** wa Aprika. ✡ **23:30** Hosea 10:8 ‡ **23:34** Mana xailong muganga teladi, haruanga li wa te.

41 Dilibu xai dung kira mana kubolura diandi, namua na kuboluradi giminagidinga naga. Ne lipua li libu kubolu dian tela te.”
42 Baing harua ba, “Yesu, bungina uluxu Yonggaximia, bing uhatumia nga muli.”
43 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalaung ba, mana xaidapka baguli bagula uwa rangua nga long walinga xaiyamia.”

Yesu Matianoa
(Matyu 27:45-56; Mak 15:33-41)

44 Xaidap liauba, baing labianoa kaukau titia masup laing bungbung.
45 Xaidaba sina te. Baing imang sabangga silola mua maluxu Urana Numania singina hataing luwa.
46 Baing Yesu wagi sabanga ba, “Tibugu, ngata aningogua mala rimamia.” Harua laing sup, baing matiuba.
47 Lipu haungingamdi yanamidinga bagu baraxinta sok, binabu iti Urana yanoa saing harua ba, “Maxung sibuna, lipua li lipu maringina.”
48 Bungina lipuadi digugunia la ba dibagu axadi ba, dituru saing digoxoya mala.
49 Ne lipudi daxabia Yesu, digabu haingdi disu mana ma titia Galili, ding dili hasoya monga, dibagu mua mana axadi bagudi ba.

Yesu Kimanginganoa
(Matyu 27:57-61; Mak 15:42-47; Yon 19:38-42)

50 Lipu tela wa, yanoa Yosep, Yuda Kaunsiliding tela, lipu xai xaung maringina.
51 Ne ina nai mana yanam riandi hatumingadinga xaung kuboludinga te. Yabanoa titia Yudia long tela duxu ba Erimatea, saing ragu mana Urana Yonggaxinoa ma.
52 Ila rangua Pailat saing xusunga mana Yesu sangganoa.
53 Baing xap mari, saku mana imang xai sibung tela, saing ta maluxu mana guha gobagoba tela disaba sianga maluxu mala. Dikimang matia tela maluxu mana teguyu.
54 Xaidapka ba Paraide, duxu ba Xaidap Xauxaungam, saing Xaidap Yaguangam ma haxek sibunauba.§
55 Haingdi dima titia Galili rangua Yesu ma ba, disu mana Yosep saing dibagu guha gobagobua, xaung ta Yesu sangganoa mari maluxu mana baru.
56 Baing digoxoya mala numia saing daxauxau guxenga baxiam saminam bu disabaxaya Yesu sangganoa. Ne diyagua mana Xaidap Yaguangam bu disu mana hanaunaungua.

24

Yesu Mesa Muli
(Matyu 28:1-8; Mak 16:1-8; Yon 20:1-8)

1 Mana xaidap mugamugangam mana sande baguba, buraraging sibuna haingdi daxap guxenga baxiam saminam daxauxau ba, saing dila guhia gobagobia.
2 Disok saing dibagu ba sianga wa xuania te,
3 ne bungina diluxu, dibagu Toxoratamona Yesu sangganoa te.
4 Dahatumhatum mana, baing hata sibuna li lipu luwa disau imangdi disina bila bilikbiliga, dili haxek manadi.
5 Dimaxuwa sibuna binabu digung kiding tuxundi mari, saing dituru mari titia. Ne lipuadi ba tang daharua nadi ba, “Ang gasai mana lipu walingam mana long matiama baru?

§ **23:54** Sande bing xaidap mugamugangam mana Yudadi hatumingadinga. Urana tongtongia axamandi mana Sande ila sup Paraide. Baing mana Sarare, ina yagua. Binabu Yudadi disabu mana Sarare saing diyagua. Baing dituxu oxata tela mana Sarare te. Duxu ba Xaidap Yaguangam. Baing daxauxau axamandi bila anginga mana Paraide saing duxu Paraide ba Xaidap Xauxaungam.

6 Wa la li te. Mesa muli ba! Ahatumia muli harua baru bungina wauyu ranguang
titia Galili:
7 'Lipua Ma Rangua Urana bagula dita lipu kubolu dianamdi rimadingia bu dung
mati xai balingamia, saing mana xaidap tuwa bagula mesa muli.' "
8 Baing ina naga, dahatumia haruanganoa muli.
9 Digoxoya guha gobagobia ma, baing dibaxanga axadi li na Lipu 11 xaung na lipu
teladi disu mana.
10 Hainggadi ba dibaxanga na aposeldi bing Maria Magdalam, Yoana, Yems bauna
Maria, dingtung digabu teladi.
11 Ne dahatum haringina mana haingdi haruangadinga te, namua na dahatum ba
haruanga kakahana.
12 Ning Pita mesa saing luki mala guhia gobagobia. Nenia maluxu, saing bagu
imang xaidi disaku mana ba duwa olang. Baing goxoya ma saing hatum hatum mana
baraxinta sok ba.

Yesu Owa Masok Mana Daxanga Ila Imeas

13 Mana xaidapka baguba dingia luwa tang dila mana long tela duxu ba Imeas, wa
hasoya monga mana long sabangga Yerusalem, bila 11 kilomita.
14 Tang dahangixaya liwe mading mana baraxinta disok ba.
15 Tang dahaxa malau, dahangixayau, baing Yesu ing sibuna sok rangua dingtang
saing gabudi dahaxa mala,
16 ne axamang tela soxautidi bu dibagu daxabia te.
17 Xusunga dingtang ba, "Tang gahangixaya mana baraxinta bungina ahaxa mala?"
Tang dili mua, ramramodingdi ayangading.
18 Dingia tela, yanoa Kliopas, xusunga ba, "Si, ung Yerusalem lobuam taininau ung
ganim uxabia baraxinta sok la ba mana xaidapkadi bagudi li te?"
19 Xusunga ba, "Baraxintadi?"
Tang dahaxuya ba, "Axadi disok mana Yesu Nasaretiam. Ina Urana lipuxing
suxunguxunguam tela ba, ina haruanganoa xaung kuboluna, daharing haringing
sibuna mana Urana xaung lipudi maxadingia.
20 Ne lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipuximam haringindi, ding dita
Romdi rimadingia bu dung mati, saing digoxi xai balingamia.
21 Ne am ba, am gahatum gamomamia ba lipua ba bagula hauli Isreldi sangua
bixuaradi rimadingia. Baing axamang tela muli, hatata xaidap tuwa disup mana
axadi bagudi ba disok.
22 Tela bing haing teladi ranguam dilibu am gahixi mana haruangadinga. Menau
buraraging sibuna dila guhia gobagobia,
23 ne dibagu sangganoa te. Disai susu. Digoxoya ma dibalam ba dibagu Urana
uleginam luwa tang dibaladi ba gamata muli!
24 Baing riamam teladi dila guhia gobagobia dibagu bila haingdi dibaxanga ba, ne
dibagu Yesu te."
25 Baing Yesu baladi ba, "Angtang kakahaim baru? Gamoim diriba ding bu ahatum
haringina sap te mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga!
26 Maxung sibuna lipuadi ba daharua ba Kristo* bagula xap salaga muga, saing
kimuya bagula xap yaya sabanga."
27 Baing ungguti mana Moses xaung Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi xailongid-
ingdi, saing baxanga rangrang na dingtang ba haruanga wa Urana Xuania harua
mana ina ba.
28 Disok haxek mana longga dibo ba dila mana ba, baing Yesu libu bila bagula dali
longga ba.

---

* **24:26** ***Kristo*** namuxina bing Urana Lipuxing Mogunganama.

29 Ne tang duxusunga haringina ba, “Uwa ranguamtam, namua na yambongguba.
Xaidaba riuba.” Binabu ila bu wa ranguadi.
30 Bungina wa ranguadi kabukabu xangingamia, xap salanga, harua xai sibuna na
Urana mana, utu saha saing ungguti sina nadi.
31 Baing ina naga, maxading daxaxa ding saing tang daxabia ba Yesu naga, saing
hata sibuna li hanggalang muli maxadingia.
32 Duxusunga ding ba, “Ai, maxung sibuna hatumingaradi diyaha sibuna bungina
baxanga nakira daxangia, bungina tubatuba kira rangrang mana Urana Xuanoa?”
33 Hata sibuna li dimesa saing digoxoya mala Yerusalem. La ba dibagu Lipu 11
xaung teladi digugunia,
34 saing daharua na dingtang ba, “Maxung sibuna! Toxoratamona mesa muli saing
owa masok rangua Saimon.”
35 Baing tang dinaxuya baraxinta sok daxangia, saing dibagu daxabia Yesu bungina
utu saha salanga baru.

Yesu Owa Masok Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana

36 Dinaxuyauyu, baing Yesu ing sibuna sok manadi, li liwe manadi saing baladi ba,
“Gamoimdi duwa mosiu.”
37 Dihixi mana, dimaxuwa, dahagaxa ba tauxai tela.
38 Baladi ba, “Ahatum xumana baru? Baruta hatuminga luwa dimesa hatumin-
gaimia mana nga gaxarea?
39 Abagu rimagudi xaung kigudi. Nga baing! Aring nga bu axabia. Tauxai
mututungana xaung tuandi bila nga te.”
40 Harua laing sup, baing hatanga rimandi xaung kindi nadi.
41 Hatumingadingdi daharing teguyu, namua na dihixi mana diyaha mana, binabu
xusungadi ba, “Angiaimgu?”
42 Baing disina song waxungam tela na,
43 saing xap, xang maxadingia.
44 Baladi ba, “Haruanga baguli ngabaxanga nang bungina ngawa ranguang
nulana ba: Axamang longgalo duwa mana Moses Hanaunaungandi, Urana Lipuxing
Suxunguxunguamdi xaung Olaidi, bing aningoding disok to.”
45 Baing xaxa hatumingadinga bu daxabia Urana Xuanoa rangrang.
46 Baladi ba, “Urana Xuanoa harua ba, Urana Lipuxing Mogunganama bing xap
salaga muga baing mesa muli mana xaidap tuwa.
47 Saking ungguti mana long sabangga Yerusalem, mana yanoa bagula lipudi
dibaxanga mana titi longgalo ba lipudi duxugia hatumingadingdi, baing bagula Urana
yunga kuboludingdi.
48 Ang ba lipuadi abagu axadi li, saing bagula abaxanga na lipudi manadi.
49 Bagu bagula ngasina axamanoa nang ba Tibugu hau haruangua ba bagula sina—
Aningona baing. Ning muga awa maluxu mana long sabangga li laing axap Urana
haringinganoa.”

Yesu Haing Mala Long Xaiya

50 Baing muga manadi masok, saing dila haxek mana longga Betani. La ba iti
rimandi saing guxamdi.
51 Haruauyu baing ina naga, yungadi, Urana xap mahaing long xaiya.
52 Baing diti yanoa saing digoxoya mala long sabangga Yerusalem, gamodingdi
diyaha sibuna.
53 Baing xaidap taining tainina dila duwa Urana Numania, diti Urana yanoa.

Ulek Xaiya Yon Bung
Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Yon xailonging unggutinganoa baxanga Yesu gaxarea. Yon bo ba lipudi dititi xailonginoa dahatum haringina ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama, Garanoa, saing mana daxanga dahatum haringina bila ba bagula daxap walinga subingang teguam yania (20:31).

Lipu Buningama

Yon Yesu lipuxindi dinaxu mana tela, Lipu 12 tela. Binabu, bung mana axadi bagudi ing sibung maxania. Yon "lipua Yesu murung sibuna mana" (13:23, 19:26, 20:2, 21:7,20,24). Bung xailonginoa bila niani AD 85.

Haruanga Tuandi

- Haruanga harua ba Yesu gaxarea *(1:1-18)*
- Yesu ungguti tuxu Urana oxatanoa *(1:19-51)*
- Yesu tuxu Urana oxatanoa sabasabia *(Hataina 2–11)*
- Yesu raxata mana sande mana Taunga Dalingama *(Hataina 12–19)*
- Yesu mesa muli mana matiyua *(20:1-29)*
- Haruanga harua mana namua Yon bung xailongga li *(20:30-31)*
- Yesu owa masok Galili saing lipuxing 7 dinaxu mana dibagu *(Hataina 21)*

Haruanga Sok Lipu

1 Mugamugau sibuna, Haruanga* wau. Haruanga ba wa rangua Urana, saing Haruanga ba Urana naga.
2 Wa rangua Urana mugamugau sibuna.
3 Ina naga Urana xap axamang longgalo masok mana. Axamang longgalo disok, disok mana daxanga tela te. Disok mana ing sibuna.
4 Walinga namua wa rangua, saing walinga ba sina lulianoa na lipu longgalo.
5 Lulianoa saxaxangia labianoa, ne labianoa sanga ba dali te.
6 Lipu tela Urana soxi ma, yanoa Yon.†
7 Ma bila lipu baxangangam, bu baxanga luliana ba, bu lipu longgalo sanga ba dilungu dahatum haringina mana.
8 Ing sibuna luliana ba te, ne ma bu baxanga luliana ba.
9 Baing luliang sibuna sina lulianoa na lipu longgalo ba, ri ma titiauba.
10 Ma wa titia. Ina naga Urana xap axamang longgalo duwa titia masok mana. Baing tegu. Lipu titiamdi dibagu daxabia te.
11 Ila yabania, ne bakbagindi daxap te.
12 Ne lipu gaxarea daxap, lipu gaxarea dahatum haringina mana yanoa, lipuadi ba ina libudi disok Urana garandi.
13 Disok Urana garandi mana baudingtibudingdi sibidingdi te, kimbo mana lipu tela murunganoa te, kimbo mana namua lipu tela bo ba xap garadi disok bila ina te. Tegu. Urana ing sibuna libudi disok garandi.
14 Baing Haruanga sok lipu, saing ma wa liwe mam. Am gabagu ralanoa ba, ralanoa mana Gara taininau baguli, ma rangua Tibuna. Baxagi mana kubolua atin dimoti xaung haruanga maxunama.

---

* **1:1** Haruanga li Yon baxanga mana bing Kristo. † **1:6** *Yon* baguli bing Lipu Suguangama Yon. Ne lipua bung xailongga li bing Yesu lipuxing tela naxu mana, yanoa Yon.

15 Yon baxanga mana. Wagi saing harua ba, “Lipua naga ngaharua mana ba, ‘Lipu
tela ma kimu manga, yanoa dali ngayua namua na wa muga mana bungina ngasok
teguyu.’ ”
16 Kubolua atin dimoti baxagi sibuna mana. Saing mana kuboluna li kira longgalo
taxap guxam tela, saing tela, saing ila.
17 Namua na hanaunaungua ma Moses rimania, ne kubolua atin dimoti xaung
haruanga maxunama ma Yesu Kristo rimania.
18 Waleu ma lipu tela bagu Urana te, ne Urana Taininau ba, wa Tibuna rubinia, ing
ganina baxanga Urana nakira.

Lipu Suguangama Yon Baxanga Ba Ina Kristo Te

19 Yon baxanga bungina Yudadi yanamidingdi disoxi lipu hananiangamdi xaung
Libaidi‡ duwa Yerusalem mala rangua bu duxusunga ba, “Ung gaxarea?”
20 Baing tula maringina nadi, yamengina te, harua sabasabia ba, “Nga ba nga Urana
Lipuxing Mogunganama te.”
21 Baing duxusunga ba, “Ne ung gaxarea? Ung Elaitsa?”
Baing harua ba, “Nga te.”
Baing duxusunga ba, “Ung Urana Lipuxing Suxunguxunguama am garagu mana
ba§?”
Haxuya ba, “Tegu.”
22 Binabu duxusunga muli ba, “Ne ung gaxarea? Ubaxanga nam bu sanga ba am
gahaxuya haruanga maringina na lipuadi disoxiam ma. Uharua baru mana ung
sibum?”
23 Baing Yon haxuya Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya haruanganoa nadi
ba, “Nga lipua naga waxungtuanoa wagi mua long xoliania ba, ‘Atongtongia daxanga
maringina mana Toxoratamona.’ ”✡
24 (Adi duxusunga Yon ba Parisidi disoxidi ma.)
25 Baing duxusunga ba, “Nabu ung Urana Lipuxing Mogunganama te, ung Elaitsa
te, xaung ung Urana Lipuxing Suxunguxunguama te, bing baruta usugua lipudi?”
26 Yon haxuya nadi ba, “Nga ba ngasugua lipudi mana langa, ne lipu tela li mua
liwe mang, ang ba axabia te.
27 Ina naga ma kimu manga, ne sanga mana ba ngaunia xaing sanggandi te, namua
na yanoa dali ngayua sibuna.”
28 Axadi bagudi li disok mana longga Betani, Langga Yodan hataina, longga Yon
sugua lipudi mana.

Yesu, Urana Sipsibing Tutubina

29 Buragina baing Yon bagu Yesu ma rangua saing harua ba, “Bagu Urana Sipsibing
Tutubina, ina sisia lipu titiamdi kuboluding diandi!
30 Lipua naga ngaharua mana ba, ‘Lipu tela ma kimu manga, yanoa dali ngayua
namua na wa muga mana bungina ngasok teguyu.’
31 Muga nga sibugu ngabagu ngaxabia te, ne namua ngama ngasugua lipudi mana
langa bing sanga ba Isreldi dibagu daxabia.”
32 Baing Yon baxanga bu dahatum haringina mana: “Ngabagu Urana Aningonoa ri
ma mana bila baxaliku, saing wa mana.
33 Muga nga sibugu ngabagu ngaxabia te, ning bungina Urana soxi nga ma bu
ngasugua lipudi mana langa, ina harua nanga ba, ‘Lipua ubagu Aningogua ri ma wa
mana, ina naga bagula sugua lipudi mana Aningogua.’

---

‡ **1:19** Libai bakbakkadi dituxu oxata maluxu Urana Numania. § **1:21** Muga Moses harua ba lipu tela bagula ma saing baxanga Urana, binabu Yudadi diragu. Ubagu Hanaunaunga (Lo) 18:15. ✡ **1:23** Aisaya (Aisaia) 40:3

34 Nga ba ngabagu axadi ba, baing ina naga ngabaxanga ba lipua ba Urana
Garanoa.”

Lipu Mugamugangamdi Dinaxu Mana Yesu
(Matyu 4:18-22; Mak 1:16-20; Luk 5:2-11)

35 Buragina baing Yon li mua la ba muli rangua lipuxing luwa dinaxu mana.
36 Bungina bagu Yesu ma ila, harua ba, “Bagu Urana Sipsibing Tutubina naga!”
37 Lipuxing luwa dinaxu mana ba dilungu haruanga baguba, baing dila dinaxu
mana Yesu.
38 Baing Yesu xugia mala rangua dingtang, bagu dingtang dinaxu mana saing
xusungadi ba, “Abo mana baraxinta?”
Tang daharua ba, “Rabai” (namuxina Lipu Tubatubaingama), “uwa mana numa
baruamta?”
39 Haxuya na dingtang ba, “Tang gama abagu.”
Binabu dila dibagu numa wa mana ba, saing duwa rangua mana xaidapka ba.
Bungbung bila 4:00.
40 Baing Andru, Saimon Pita kixinginoa, bing dingtangia tela muga lungu Yon
haruanganoa saing naxu mana Yesu.
41 Baing yunga Yesu saing hata sibuna li ila sai mana sabanganoa Saimon, saing bala
ba, “Am gabagu Urana Lipuxing Mogunganama baing.” (Haruanga Urana Lipuxing
Mogunganama namuxina bing Kristo.)
42 Baing xap ma rangua Yesu.
Yesu bagu saing harua na ba, “Ung Saimon, Yon garanoa. Ne hatata ila, bagula
duxu yama ba Sipas” (bungina duxugia yaya baguli, namuxinoa bing Pita*).

Yesu Wagi’m Pilip Natanyel Tang

43 Buragina baing Yesu hau hatumingua ba ila titia Galili. Sok mana Pilip saing
harua na ba, “Unaxu manga.”
44 Baing Pilip, yabanoa longga Betsaida. Andru Pita tang yabadinga xauna.
45 Pilip ila sok mana Natanyel, saing bala ba, “Am gabagu lipua Moses bung mana
bungina bung hanaunaungua, saing Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung
mana xauna. Ina Yesu Nasaretiam, Yosep garanoa.”
46 Baing Natanyel haxuya na ba, “Nasaret! Sanga ba axamang xai tela sok ma mana
longga ba te.”
Pilip harua na ba, “Uma ubagu to.”
47 Bungina Yesu bagu Natanyel haxa mauyu, harua mana ba, “Bagu lipua li Isrel
sibung tela. Kubolu languangam tela wa mana te.”
48 Baing Natanyel xusunga ba, “Uxabia nga baru?”
Baing Yesu haxuya ba, “Muga mana Pilip wagi maung, ngabagung urung xaiya pik
namuya.”
49 Baing ina naga Natanyel baxanga ba, “Lipu Tubatubaingam, ung Urana Garanoa,
ung Xaitamoxi Isreliama!”
50 Baing Yesu harua na ba, “Ung guhatum haringina namua na ngaharua ba
ngabagung xaiya pik namuya. Ne kimuya bagula ubagu axamang haringindi didali
axa li.”
51 Baing harua muli ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, bagula abagu long xaiya
xaxaina, xaung Urana uleginamdi dahaing diri mana Lipua Ma Rangua Urana.”

2

Yesu Xugia Langa Masok Wain

---

* **1:42** Yaya luwa ***Sipas*** (Aram xuana) xaung ***Pita*** (Grik xuana), tang namuxidinga bing ***siang.***

1 Xaidap luwa disup, baing yaunga taungam tela sok longga Kena mana titia Galili.
Yesu bauna wa la ba,
2 saing duxusunga Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana ba dima taungia xauna.
3 Wain disup baing Yesu bauna harua na ba, “Wainiding disup lo.”
4 Yesu haxuya na ba, “Baugu, axamang ngayua te. Bunging ngayua teguyu.”
5 Baing bauna harua na lipu oxatamdi ba, “Alibu baraxinta balang mana ba.”
6 Baing nanggola sianggam sabanga 6 duwa haxek, oxatadinga bing Yudadi didamia
ding bu disu mana hanaunaungadinga, tubungadinga sanga mana bila 80 ila 120 litadi
mana taining tainina.
7 Yesu harua nadi ba, “Axu nanggoladi langia.” Binabu duxudi laing masok
xuadingia.
8 Baing baladi ba, “Tauna, asolia teladi saing axap mala rangua taunga lipuxing
wasanganama.”
Dilibu laing sup,
9 baing taunga lipuxing wasanganama tuba langga xugia masup mala sok wain ba.
Ina xabia te daxap bi, ning lipu oxatamdi disolia ba daxabiau. Baing wagi lipu yaunga
haunama ila singia
10 saing harua ba, “Bungingbunginalo lipudi daxap wain xai sibunama masok
muga. Baing bungina lipudi dinung haringing sibuna, daxap wain siang kaxukanama
ma. Ning usaxangia wain xai sibuna laing hatata oxop ma.”
11 Alali axamang haringing mugamugangama Yesu libu, libu mana longga Kena
mana titia Galili. Binabu hatanga ralanoa sabasabia, saing lipuxindi dinaxu mana
dahatum haringina mana.

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Matyu 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

12 Kimuya baing Yesu ri mala long sabangga Kaperneam gabu bauna, kixingindi
xaung lipuxindi dinaxu mana. Baing duwa la ba xaidap teladi.
13 Baing Taunga Dalingama* mana Yudadi ma haxekkuba, baing Yesu haing mala
long sabangga Yerusalem.
14 Maluxu mana Urana Numang yabanoa bagu lipuadi disina bulmakaudi, sipsipdi
xaung baxalikudi, xaung lipu teladi dirung mana kabukabudi dahakhaxuya siangdi.
15 Binabu xap waxu kaxukandi hip waxu gusingam tela, saing suka lipuadi ba
sangua Urana Numang yabanoa, ding digabu sipsibidingdi xaung bulmakaudingdi.
Tibaxaya lipu siang hakhaxuyanganamdi siangidingdi saing matuxuya kabukabud-
ingdi.
16 Bala lipudi disina baxalikudi ba, “Axapdi mala! Labu axugia Tibugu numanoa
mala sok nawau tai!”
17 Lipuxindi dinaxu mana dahatum muli haruanga Aisaya bung Urana Xuania ba,
“Murungagua mana numama haring buk bila yaba tau lugua.”✡
18 Baing Yudadi yanamidingdi dahaxi mana, duxusunga ba, “Bagula ulibu axamang
haringina baru bu uhatanga nam ba ung yaya sabanga bu ulibu bila li?”
19 Baing Yesu haxuya nadi ba, “Axui Urana Numana baguli, baing bagula ngaiti
muli mana xaidap tuwa.”
20 Yudadi yanamidingdi dahaxuya ba, “Baruta? Urana Numana baguli, lipudi
duwaxata niani 46 ba ditongtongia, ning ung ba bagula uiti muli mana xaidap tuwa?”
21 Ning Urana Numana Yesu harua mana ba, bing sangganoa baing.

---

* **2:13** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi daxauxau ba diyunga Isip, saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuauadi dimati te. ✡ **2:17** Olaidi (Buk Song) 69:9

22 Kimuya mana mesanganoa muli, lipuxindi dinaxu mana dahatum muli mana haruanganoa. Baing ina naga, dahatum haringina mana Urana Xuanoa xaung haruanga Yesu harua mana ba.

23 Yesu wa Yerusalem mana Taunga Dalingama, baing lipu xumana dibagu axamang haringindi libudi saing dahatum haringina mana yanoa.

24 Ning Yesu hatum haringina manadi te, namua na xabia lipu longgalo hatumingadingdi.

25 Raxap mana lipu tela baxanga lipudi kuboludingdi na te, namua na xabia axamandi duwa maluxu lipudi hatumingadingia.

3

Yesu Tubatuba Nikodimas

1 Tauna, lipu tela wa, Parisi tela yanoa Nikodimas. Yudadi yanamiding tela.

2 Ila rangua Yesu yambong saing harua na ba, “Lipu Tubatubaingam, am gaxabia ba ung lipu tubatubaingam tela ma rangua Urana. Namua na lipu tela te sanga ba libu axamang haringindi ulibudi nabu Urana wa rangua te.”

3 Yesu haxuya haruanganoa bila li: “Maxung sibuna ngabalaung ba, lipu gaxarea hayauxingang luwa te, sanga ba bagu Urana Yonggaxinoa te.”

4 Nikodimas xusunga ba, “Nabu lipu tela wa duanga, bing dahayau muli baru? Baruta luxu muli bauna gamonia saing hayau muli?”

5 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalaung ba, nabu lipu hayauxinganoa sok mana lang xaung Urana Aningonoa te, bing sanga ba luxu Urana Yonggaxinia te.

6 Axa sangga xap masok bing sangga, saing axa Urana Aningonoa xap masok bing aningoningo.

7 Uraxata uhixi mana haruangagua ba, ‘Bing axap hayauxinga luwa?’

8 Yanga yubua long baruamta muruna mana. Ulungu bibinganoa, ne sanga ba uxabia long baruamta ma mana kimbo ila mana te. Bila balau mana lipudi daxap hayauxingading haunua rangua Urana Aningonoa.”

9 Nikodimas xusunga ba, “Alaba sanga ba sok baru?”

10 Yesu haxuya na ba, “Ung ba ung Isrel lipu tubatubaingam sabanga, ne uxabia axadi bagudi li te?

11 Maxung sibuna ngabalaung ba, am gaharua mana axadi am gaxabiadi ba, saing am gabaxanga axadi am gabagudi, ning ang gaxap haruangamama te, ang gahatum haringina mana te.

12 Ngaharua nang mana axamang titiamdi saing ahatum haringin te. Binabu nabu ngaharua nang mana axamang long xaiyamdi, bing bagula ahatum haringina manadi baru?

13 Waleu ma lipu tela luxu long xaiya te. Ne Lipua Ma Rangua Urana ri long xaiya ma—ing ganina luxu.

14 Bila Moses goxi moxa babunoa xaiya saing iti mahaing long xoliania, bila balau Lipua Ma Rangua Urana bing bagula diti mahaing,

15 bu lipu longgalo dahatum haringina mana sanga ba daxap walinga subingang teguama.

16 “Namua na Urana muruna buk mana lipu titiam longgalo, binabu sina Garang taininau nadi, bu lipu gaxarea dahatum haringina mana bagula dahanggalang te. Tegu. Bagula daxap walinga subingang teguama.

17 Namua na Urana soxi Garanoa ma titia bu sina salaga nadi mana kuboluding diandi te. Tegu. Soxi ma bu xap lipu titiamdi muli.

18 Lipu gaxarea dahatum haringina mana bagula daxap salaga mana kuboluding
diandi te, ning lipu gaxarea dahatum haringina te dahanggalang masup haruangia,
namua na dahatum haringina mana Urana Garang taininau te.
19 Urana haruangang suxuyanganama bing: Lulianoa ri ma titia, ning lipudi
muruding sibuna mana labianoa. Muruding sibuna mana lulianoa te, namua na
kuboludingdi didoa.
20 Lipu longgalo dilibu kubolu diandi hauxading sibuna mana lulianoa, saing bagula
disok luliania te, nam kuboludingdi disok sabasabia.
21 Ning lipu gaxarea su mana haruanga maxunama ma luxu luliania, bu sanga ba
lipudi dibagu maringina ba axadi libudi, libudi mana Urana haringinganoa."

Lipu Suguangama Yon Baxanga Rangrang Ba Yesu Gaxarea

22 Kimuya baing Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila titia Yudia. La ba wa
ranguadi saing sugua lipudi.
23 Baing Yon xauna sugua lipudi longga Ainon haxek mana longga Salim, namua na
lang xumana duwa mana longga baguba, xaung lipu xumana dima bu daxap langa.
24 (Axadi li disok muga mana dita Yon salak yabania.)
25 Tauna, hakhaxinga tela sok liwe mana lipudi dinaxu mana Yon xaung Yuda tela.
Dahakhaxi mana Yudadi kuboludinga didamia axamandi bu disok sigixinga Urana
maxania.
26 Baing dima rangua Yon daharua na ba, "Lipu Tubatubaingam, lipua muga wa
ranguaung Langga Yodan hataina—lipua ubaxanga mana—lipua ba hatata sugua
lipudi, saing lipu longgalo dila rangua!"
27 Yon haxuya haruangadinga ba, "Nabu Urana wa long xaiya sina axamang tela
na lipu tela te, bing sanga ba lipua ba xap te.
28 Ang sibuim alungu haruangagua ngaharua masup ba, 'Nga Urana Lipuxing
Mogunganam te, ne soxi nga muga mana.'
29 Bila li: Mana yaunga taungam, lipua yau hainga ing ganina yanoa sabanga.
Lipu yaunga haunam rianoa li haxek rangua saing yaha bu hauli, saing yaha sibuna
bungina lungu waxungtuanoa. Bila balau ngayaha, saing hatata yahanga ba baxagi
manga.
30 Lipua ba yanoa bing tubu mala, saing ngayua bing ri.
31 "Lipua ri long xaiya ma, ina wa etua mana lipu longgalo. Ne lipu titiam ina
yabanoa, ina lipu titiam, saing harua bila lipu titiam. Lipua ri long xaiya ma, ina wa
etua mana lipu longgalo.
32 Baxanga axadi bagudi lungudi, ning lipu tela xap haruanganoa te.
33 Ne lipu gaxarea xap haruanganoa ba hatanga hatuminganoa masok ba Urana
lipu maxunam.
34 Namua na lipua Urana soxi ma ba baxanga Urana haruanganoa, namua na Urana
sina Aningonoa na masup, subingan tate.
35 Tibuna murung sibuna mana Garanoa saing ta axamandi rimania.
36 Lipu gaxarea hatum haringina mana Garanoa xap walinga subingang teguama,
ning lipu gaxarea lungu haruanganoa te bagula bagu walingua te, namua na Urana
ating salianoa wa mana."

4

Yesu Harua Rangua Haing Samariama

1 Yesu xabia Parisidi dilungu ba xap lipu xumana disu mana saing suguadi. Saing
lipuxindi titingadinga dali Yon lipuxindi.
2 Ne Yesu ing sibuna sugua lipudi te, lipuxindi dinaxu mana disuguadi.

3 Xabia dilungu bila ba, binabu yunga titia Yudia saing goxoya mala titia Galili muli.
4 Ne daxanga ila mana ba kisi mala mana titia Samaria.
5 Baing sok mana long tela wa Samaria duxu ba Sikar, wa haxek mana titia waleu
sibuna Yekop sina na garanoa Yosep.
6 Baing Yekop langing banggumina wa la ba. Yesu sangganoa malai mana haxangua,
binabu rung mari lang bangguming rubinia. Bila xaidap liauba.
7 Bungina haing Samariam tela ma bu solia lang, Yesu harua na ba, “Sanga mana
ulia nga lang?”
8 (Lipuxindi dinaxu mana dila masup gananga sabangia ba bu digim anginga.)
9 Binabu haing Samariama harua na ba, “Ung Yuda tela xaung nga haing Samariam.
Uxusunga nga ba ngauliaung lang baru?” (Xusunga bila ba namua na Yudadi ditaga
rangua Samariadi te.)
10 Baing Yesu haxuya na ba, “Nabu uxabia yahangua Urana bo ba sina, xaung lipua
xusungaung ba ulia lang, nabu uxabia axadi ba, bing bagula uxusunga saing bagula
uliaung lang walingam.”
11 Hainga harua na ba, “Lipu sabanga, ung goxola mana nanggola ba usolia lang
saing lang banggumina suana. Bagula oxop lang walingamga ba bi?
12 Ung ba yama dali mugangamama Yekop? Ina sina lang banggumina li nam saing
ing sibuna nung mana, ina xaung garandi xaung morundi.”
13 Yesu haxuya na ba, “Lipu longgalo dinung langga li bagula langa ungdi muli,
14 ning lipu gaxarea dinung langga ngasina, sanga ba langa ungdi muli te. Maxung
sibuna, langga ngasina bagula sok lang maxana maluxu mana, bokboga mahaing
bungingbunginalo, bu sina walinga subingang teguama.”
15 Hainga harua na ba, “Lipu sabanga, ulia nga langga ba bu langa ung nga muliu
tai. Heku mana ngama la li bu ngasolia lang muli.”
16 Yesu bala ba, “Ula ubala ayuam, tang gama to.”
17 Hainga haxuya na ba, “Ayuagu te.”
Yesu harua na ba, “Uharua maxung sibuna bungina uharua ayuam te.
18 Maxung sibuna, ayuamdi luwadi luwadi hiliadinga ba, saing lipua hatata uwa
rangua ayuam te. Haruangama maxung sibuna.”
19 Hainga harua na ba, “Lipu sabanga, hatata ngabagung Urana lipuxing suxungux-
unguam tela.
20 Binabu ubaxanga nanga: Mugangamamdi disabu mana bimbia li, ne ang Yudadi
ahaxi mana longga tasabu mana bing Yerusalem. Gaxarea harua maxuna?”
21 Yesu harua na ba, “Haing, uhatum haringina mana haruangagua li: Xaidaba
mauba, bagula asabu mana Tibura mana bimbia li te xaung bagula asabu mana
Yerusalem xauna te.
22 Ang Samariadi asabu mana Urana ne axabia ina te. Ne am Yudadi am gasabu
mana Urana saing am gaxabiau, namua na Urana daxanganoa mana xap lipudi muli
wa ranguam.
23 Ning xaidaba mauba saing ma masup bungina lipu sabunga maxunamdi bagula
disabu mana Tibura xaung Aningong haringinganoa xaung haruanga maxunama.
Namua na Tibura muruna mana lipua na bila ba disabu mana.
24 Urana ina aningoningo, saing lipuxing sabungamdi bing disabu mana xaung
Aningong haringinganoa xaung haruanga maxunama.”
25 Hainga harua na ba, “Ngaxabia Urana Lipuxing Mogunganama bagula ma. Ina
lipua duxu ba Kristo. Baing bungina ma, bagula baxanga axamang longgalo nam.”
26 Baing ina naga, Yesu harua na ba, “Nga ba, lipua harua naung ba, nga naga.”

Lipudi Dinaxu Mana Yesu Digoxoya Ma Rangua

27 Hata sibuna li lipuxindi dinaxu mana digoxoya ma, saing dihixi mana, namua na
dibagu harua rangua haing tela. Ne dingia tela xusunga te ba, “Ubo mana baraxinta?”
kimbo “Baruta uhangixaya rangua?”
28 Baing hainga yunga nanggolanoa la ba, saing goxoya mala ganangia saing harua
na lipudi ba,
29 “Ama to, abagu lipu tela bala nga axamang longgalo ngalibudi ba. Bola lipua ba
Urana Lipuxing Mogunganama?”
30 Baing ina naga, diyunga gananga disok saing dahaxa mala rangua Yesu.
31 Dahaxa malauyu, baing lipuxindi dinaxu mana dibala haringina ba, “Lipu
Tubatubaingam, oxong to.”
32 Ne harua nadi ba, “Nga angiagua ang gaxabiadi te.”
33 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua nading ba, “Bola lipu tela xap anginga ma
ulia?”
34 Yesu harua nadi ba, “Angiagua bing ngasu mana lipua soxi nga ma ba
murunganoa, xaung bing ngasahi oxatanoa.
35 Ang gaxabia haruanga li: ‘Sobak luwadi luwadi disup to, baing bunging
xauyangam.’ Ne ngabalang ba, axaxa maxaimdi abagu umangadi! Lipuadi dima
lo, ding bila anginga dimoya masup ba lipudi daxauya.
36 Hatata lipu xauyangama xap giminaginoa. Xauya anginga mana walinga
subingang teguama, bu sanga ba lipu marang tinginganama gabu lipu xauyangam
tang diyaha xauna.
37 Binabu haruanga li lipudi daharua mana ba maxuna: ‘Tela ting marandi saing
tela xauya.’
38 Ngasoxiang mala bu axauya axadi atuxu oxatua manadi te. Teladi dimakasa
mana oxatua masup, saing ang ba axauya axamang xaidi mana oxatadingdi.”

Samaria Xumana Dahatum Haringina

39 Samaria xumana mana longga baguba dahatum haringina mana Yesu, namua na
haingga ba baxanga ba, “Bala nga axamang longgalo ngalibudi ba.”
40 Binabu bungina Samariadi disok mana, duxusunga haringina ba wa ranguadi,
saing wa xaidap luwa.
41 Baing xumana muli dahatum haringina mana namua na dilungu haruanganoa.
42 Daharua na haingga ba, “Am gahatum haringina mana hatata, ne mana namua
haruangama ing ganina te. Hatata am sibumam am galungu, saing am gaxabia
maxung sibuna lipua li lipua Urana mogu ba xap lipu titiamdi muli.”

Yesu Hamaringia Yanam Tela Garanoa

43 Xaidap luwa disup baing Yesu yunga longga ba saing ila titia Galili.
44 (Muga Yesu ing sibuna baxanga haruanga maina ba, “Urana lipuxing suxungux-
unguama xap yaya sabanga mana ing sibung yabania te.”)
45 Bungina sok titia Galili, Galilidi daxap xai. Namua na dibagu masup axamang
longgalo libudi long sabangga Yerusalem bungina Taunga Dalingam, namua na ding
dila taungia xauna.
46 Binabu goxoya mala muli mana longga Kena mana titia Galili, longga muga xugia
langa bu sok wain ba. Ne mana long sabangga Kaperneam xaitamoxi lipuxing tela
wa, garanoa busi.
47 Bungina lipua ba lungu ba Yesu yunga titia Yudia ma Galili, ila rangua saing
xusunga haringina ba ri ma hamaringia garanoa, namua na haxek sibuna bo ba
matiuba.
48 Binabu Yesu harua na ba, “Nabu abagu axamang haringing xuman te, bing bagula
ahatum haringina te.”

49 Ne yanama harua na ba, “Lipu sabanga, uri ma sap! Nam garagua mati.”
50 Yesu haxuya ba, “Ugoxoya mala. Garama bagula wau.”
Lipua hatum haringina mana Yesu haruanganoa saing ila.
51 Ri malauyu, baing lipuxing oxata olanggamdi disok mana, dibala ba garanoa sok xai.
52 Bungina xusungadi ba xaidap maxanoa baru garanoa sok xai, daharua na ba, “Sanggang salianoa sup nulau 1:00 xaidap.”
53 Baing ina naga, tibuna hatum muli ba bungina baguba xaidap maxanoa naga Yesu harua na mana ba, “Garama bagula sok xai.” Binabu gabu lipuxing numanamdi dahatum haringina.
54 Baing alaba axamang haringing luwa Yesu libu Galili, kimuya mana yunga titia Yudia.

5

Yesu Hamaringia Lipu Tela Kindi Didoa

1 Kimuya baing Yesu haing mala Yerusalem bungina Yudadi dituxu taunga tela.
2 Baing mana Yerusalem, haxek mana Gamgaminga Xaluxing Sipsipkam, lang gamolingang tela wa, duxu Aram xuania ba Betesda. Xahi luwadi luwadi hiliadinga duwa rubinia.
3-4 Baing mana xahiadi ba, lipu busingam xumana dikinu’m tabu—lipu maxa haxatiandi, lipu kidingdi didoa xaung lipu rimading kiding dahamati.*
5 Tela wa la ba, king rimandi dahamati niani 38.
6 Yesu bagu kinu’m tabu la ba saing lungu ba businganoa xap bunging maxaxaya, baing xusunga ba, “Ubo ba usok xai?”
7 Lipu busingama haxuya na ba, “Lipu sabanga, ngaxola mana lipu tela hauli nga ba ngari langia bungina bokboga. Bungina ngatuba ba ngari maluxu, lipu teladi diri langia muga manga.”
8 Baing Yesu harua na ba, “Umesa! Oxop uxaingama saing uhaxa.”
9 Hata sibuna li lipua sok xai dup, xap uxainganoa saing haxa.
Alaba sok mana Xaidap Yaguangama,
10 binabu Yudadi yanamidingdi daharua na lipua sok xai ba, “Hatata Xaidap Yaguangama! Hanaunaungua bili mana oxoxi uxaingama.”
11 Ne haxuya nadi ba, “Lipua hamaringia nga ba harua nanga ba, ‘Oxop uxaingama saing uhaxa.’ ”
12 Binabu duxusunga ba, “Lipua balaung ba oxop uxaingama saing uhaxa ba gaxarea?”
13 Ne Yesu luxu mana burangua wa la ba saing bagu te, bala mana yanoa te, binabu lipua ba xabia te.
14 Mena baing Yesu bagu lipua ba Urana Numang yabania, saing harua na ba, “Ubagu, usok xai muli baing. Usauya kubolua ulibu kubolu diandi ba, nam bunging diang sibuna xapkung.”
15 Lipua ila saing bala Yudadi yanamidingdi ba, “Lipua hamaringia nga bing Yesu.”

Walingua Ma Rangua Urana Garanoa

16 Binabu Yudadi yanamidingdi dungguti disina salaga na Yesu, namua na libu axadi ba mana Xaidap Yaguangama.
17 Ne Yesu haxuya nadi ba, “Tibugu bungingbunginalo tuxu oxatanoa ma ma laing hatata, saing nga xauna ngatuxu oxatua.”

---

* **5:3-4** Buninga teladi daharua ba *…dahamati. Ding diragu lang hataina bokboga mahaing.* 4 *Namua na bunging teladi Toxoratamona uleginama bagula ri mala saing tap langa. Baing lipu gaxarea muga ri langia kimuya mana uleginama tap bagula sok xai, businganoa sup.*

18 Namua naga Yudadi dahaxi sibuna mana disai daxanga ba dung mati. Namua
na dali hanaunaungadingdi mana Xaidap Yaguangama ing ganina te. Tegu. Xauna
harua ba Urana ina Tibuna naga, saing mana haruanga ba libu ina hasusu rangua
Urana.
19 Yesu haxuya haruangadinga bila li: “Maxung sibuna ngabalang ba, Urana
Garanoa sanga ba libu axamang tela mana ing sibung murunganoa te. Ne axamang
baruamta bagu Tibuna libu, ina libu ing ganina, namua na baraxinta Tibuna libu,
bing Garanoa libu xauna.
20 Namua na Tibuna murung sibuna mana Garanoa saing hatanga axadi libudi na.
Baing bagula hatanga na oxata haringing teladi bo ba Garanoa libudi. Baing ina naga,
oxatadi ba bagula didali axadi abagudi li, bu ahixi manadi.
21 Namua na Tibuna iti matiadi mesa saing sina walinga nadi, baing bila balau
Garanoa sina walinga na lipu gaxarea muruna manadi.
22 Xauna, Tibuna suxuya lipu tela te. Ning ta oxata suxuyangam longgalo Garanoa
rimania.
23 Libu bila ba bu lipu longgalo disina yaya na Garanoa bila disina yaya na Tibuna.
Lipu gaxarea disina yaya na Garanoa te, lipuadi ba disina yaya na Tibuna soxi ma ba
te.
24 “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea dilungu haruangagua saing dahatum
haringina mana ina soxi nga ma, ding daxap walinga subingang teguama, saing
bagula daxap salaga mana kuboludingdi te. Ne diyunga matiyua, saing dikisi mala
walingia.
25 Maxung sibuna ngabalang ba, xaidaba mauba saing ma ba, bungina matiadi
bagula dilungu Urana Garanoa waxungtuanoa, saing lipu gaxarea dilungu bagula
duwa.
26 Namua na daxanga walingama wa Tibuna rimania, saing bila balau ta daxanga
walingama Garanoa rimania xauna.
27 Baing Tibuna sina yaya na bu suxuya lipudi namua na ina Lipua Ma Rangua
Urana.
28 “Labu ahixi mana haruangagua liu tai, namua na xaidaba ma yu bungina lipu
longgalo duwa gobagobadingia bagula dilungu Lipua Ma Rangua Urana waxungtu-
anoa,
29 saing disok sanguadi. Lipu gaxarea dilibu kubolu xaidi bagula dimesa muli bu
daxap walinga subingang teguama. Ne lipu gaxarea dilibu kubolu diandi bagula
dimesa muli bu daxap suxuyanga salakkama.”

Dibaxanga Ba Yesu Gaxarea

30 Yesu haruauyu, harua ba, “Mana nga murungagua sanga ba ngalibu axamang
tela te. Ne ngasuxuya lipudi bila Tibugu bala nga ing ganina. Saing suxuyangagua
maring, namua na ngasai daxanga mana ngalibu murungagua te, ngasai daxanga
mana ngalibu ina soxi nga ma ba murunganoa.
31 Nabu nga ganigu ngabaxanga nga, bing sanga ba lipudi daharua ba haruangagua
maxun te.
32 Ne tela wa, baxanga nga. Tibugu baing. Saing ngaxabia haruanganoa manga
bing maxuna.
33 “Ang ba asoxi ulekdi mala rangua Lipu Suguangama Yon saing baxanga haruanga
maxunama.
34 Ne baxangangua haringia ngayua ma rangua lipudi te. Ning ngaharua mana Yon
baxanganganoa bu ahatum haringina saing Urana bagula xapkang muli.
35 Yon bila nagung tela lu binabu sina lulianoa nang, saing ang gayaha mana
lulianoa mongaita.

36 “Ne baxanganga hatanga nga masok tela wa, dali Yon haruanganoa baxanga nga. Oxatagua baing. Namua na oxatua Tibugu sina nanga bu ngasahi ba, oxata ba baxanga ba Tibugu soxi nga ma.
37 Baing Tibugu, ina soxi nga ma, ina naga baxanga nga. Waxungtuanoa alungu bunging tela te, saing babunoa abagu bunging tela te,
38 saing haruanganoa wa maluxu mang te, namua na ahatum haringina mana lipua soxi ma ba te.
39 Awaxata haringina ba axap xabianga mana Xuanoa, namua na ahagaxa ba nabu atubatuba manadi bing bagula axap walinga subingang teguama. Xuana naga baxanga nga ba,
40 ning hauxaim ba ama rangua nga bu axap walinga ba.
41 “Yaya sabanga lipudi dibo ba disina nanga, ngahatumia te,
42 ne ngaxabianggu. Ngaxabia ba maluxu mang, ang muruim mana Urana te.
43 Ngama Tibugu yania, saing ang gaxap nga te. Ning nabu lipu tela ma ing sibung yania, bing bagula axap.
44 Ang muruim mana axap yaya ranguang, ning muruim mana axap yaya rangua Urana taininau te. Binabu sanga ba ahatum haringina baru?
45 “Bola ahatum ba bagula ngatang haruangia Tibugu maxania? Tegu. Lipua tang haruangia bing Moses, lipua ata ragunga mana, ahagaxa ba hauliang.
46 Nabu maxuna ahatum haringina mana Moses, bing sanga ba ahatum haringina manga xauna, namua na bung haruangua manga.
47 Ning nabu ahatum haringin te mana haruanganoa bung, bing bagula ahatum haringina mana haruangagua baru?”

6

Yesu Haxang Lipu 5,000
(Matyu 14:13-21; Mak 6:32-44; Luk 9:10-17)

1 Kimuya, Yesu kisi mala Lang Gamolingania Galili hataina. (Lang gamolingana ba yan tela Taibirias.)
2 Baing buranga sabanga disu mana, namua na dibagu axamang haringindi libudi bungina hamaringia lipu busingamdi.
3 Baing Yesu haing mala mana xaxagang tela saing rung mari rangua lipuxindi dinaxu mana.
4 Baing Yudadi Taungading Dalingama ma haxekkuba.
5 Bungina Yesu bagu mahaing saing bagu buranga sabanga dima rangua, harua na Pilip ba, “Bagula tagim salanga bi bu lipuadi li daxang?”
6 Xusunga bila ba bu tuba ing ganina, namua na xabia masup baraxinta bagula libu.
7 Pilip haxuya na ba, “Lipu tela waxata sobak 8 giminaginoa sanga ba gim salanga sanga mana taining tainina daxang monga monga te!”
8 Lipuxindi dinaxu mana tela, yanoa Andru, Saimon Pita kixinginoa, harua ba,
9 “Bagu gananung tela li. Songing luwa xaung salanga luwadi luwadi hiliadinga ditongtongia mana bali. Ning anginga kaxukana bila li sanga mana buranga li baru?”
10 Yesu harua ba, “Abala lipudi ba dirung mari.” Tatubang xumana duwa la ba, saing dirung mari. Lupdi ding ganiding bila 5,000.
11 Baing Yesu xap salangadi, harua xai sibuna mala rangua Urana, saing tuxu sinak mana lipuadi dirung ba, saing daxang sanga ba. Libu taininau mana songdi xauna.
12 Ding longgalo daxang sanga ba, baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Agugunia anginga hataindi duwauyu, nam teladi didoa olang.”

13 Binabu diguguniadi saing digam daba 12 dibaxagi mana anginga hataindi
duwauyu mana salanga luwadi luwadi hiliadinga lipuadi daxang ba.
14 Lipudi dibagu axamang haringina ba Yesu libu, baing dungguti daharua ba,
"Maxung sibuna lipua li Urana Lipuxing Suxunguxunguama mogu ba ma titia."
15 Ne Yesu xabia ba dibo ba dituxu dimogu xaitamoxidinga, binabu yungadi muli
saing haing mala xaxagania bu ing ganina wa.

Yesu Haxa Lang Ubunia
(Matyu 14:22-33; Mak 6:47-51)

16 Bungbung sibuna baing lipuxindi dinaxu mana diri mala lang gamolingania.
17 Baing dahaing wagia bu dikisi mala long sabangga Kaperneam, wa lang
gamolingang hataina. Labianoa sok, ne Yesu ma ranguadi teguyu.
18 Yang haringina yubua saing rubadi dahaung.
19 Dui mala bila kilomita luwadi luwadi hiliadinga, baing dibagu Yesu sok haxek
wagia, haxa tek ubunia, baing dimaxuwa buk.
20 Ne harua nadi ba, "Nga naga. Labu amaxuwau tai."
21 Baing ina naga, diyaha ba daxap mahaing wagia. Baing hata sibuna li wagua sok
tek rubinia dila mana ba.
22 Buragina baing buranga duwa lang gamolingang hataina ba dibagu daxabia xai
wagang tela wa te. Nulau taininau ing ganina wa—wagua lipuxindi dinaxu mana
dahaing dila mana ba. Daxabia Yesu ila ranguadi te, ne ding ganiding dila.
23 Baing Taibirias wagading teladi diri haxek mana longga lipudi daxang salangua
kimuya mana Toxoratamona harua xai sibuna mala rangua Urana.
24 Buranga dibagu daxabia Yesu wa te xaung lipuxindi dinaxu mana xauna duwa
te, binabu dahaing mana xai waganadi ba saing dila long sabangga Kaperneam bu
disai mana Yesu.

Yesu Salanga Walingam

25 Bungina disok mana Yesu lang gamolingang hataina, duxusunga ba, "Lipu
Tubatubaingam, bungintabi uma la li?"
26 Yesu haxuya nadi ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, ang gaxang salangadi sanga
ba, saing mana namua naga asai manga. Ne mana axamang haringindi ngalibudi,
tegu.
27 Labu awaxata mana axap anginga dibuyau tai. Tegu. Bing awaxata mana axap
anginga wa bungingbunginalo, anginga mana walinga subingang teguama. Lipua Ma
Rangua Urana bagula sina nang. Namua na Tibuna sina yaya sabanga na bu libu bila
ba."
28 Baing duxusunga ba, "Bagula am garia baru bu am gatuxu oxatadi Urana muruna
manadi?"
29 Yesu haxuya nadi ba, "Urana oxatanoa bila li: Bing ahatum haringina mana lipua
soxi ma ba."
30 Binabu duxusunga ba, "Axamang haringing baruamta bagula ung ba ulibu bu
am gabagu, binabu am gahatum haringina maung? Bagula uria baru?
31 Mugangaradi daxang anginga duxu ba 'manna'* long xoliania, bila dibung Urana
Xuania ba, 'Sina salanga ma long xaiya nadi bu daxang.'✡"
32 Baing Yesu harua nadi ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, lipua sina salanga ma
long xaiya nang bing Moses tate. Ne Tibugu sina salanga maxunama ma long xaiya
nang.
33 Namua na salangua Urana sina, ina lipua ri long xaiya ma saing sina walinga na
lipu titiamdi."

---

* **6:31** ***manna***—Anginga ba Urana sina na Isreldi bungina duwa long xoliania. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 16. ✡ **6:31** Xapdi Muli (Kisim Bek) 16:4; Niamaya (Nehemia) 9:15; Olaidi (Buk Song) 78:24-25

34 Baing daharua na ba, “Lipu Sabanga, usina salanga ba nam bungingbunginalo!”
35 Baing Yesu baxanga nadi ba, “Nga ba salanga walingam. Lipu gaxarea ma rangua nga bagula gesagina te, saing lipu gaxarea hatum haringina manga bagula langa ung te.
36 Ning ngabalang masup ba, abagu nga ne ahatum haringina te.
37 Lipuadi Tibugu sinadi nanga, bagula dima rangua nga, saing lipu gaxarea ma rangua nga, bagula ngasuka te.
38 Namua na ngari long xaiya ma bu ngasu mana nga murungagua te. Ne ngama bu ngasu mana ina soxi nga ma ba ing murunganoa.
39 Baing ina soxi nga ma, ing murunganoa bing: Lipu longgalo sinadi nanga, bagula ngayunga tela hanggalang te. Ne bagula ngaitidi mesa muli xaidap subingania.
40 Namua na Tibugu murunganoa bing lipu longgalo dibagu Garanoa xaung dahatum haringina mana bagula daxap walinga subingang teguama, saing bagula ngaitidi mesa muli xaidap subingania.”
41 Baing ina naga, Yudadi dungguti daharungia namua na harua ba, “Nga salanga ri long xaiya ma.”
42 Daharua ba, “Lipua li Yesu, Yosep garanoa naga? Baungtibundi, am gaxabia dingtanggu. Binabu hatata harua ba ina ri long xaiya ma baru?”
43 Baing Yesu haxuya nadi ba, “Labu aharungia nga liwe manggu tai.
44 Lipu tela sanga ba ma rangua nga mana ing murunganoa te. Tegu. Tibugu soxi nga ma, xai hatuminganoa to bu ma rangua nga, saing bagula ngaiti mesa muli xaidap subingania.
45 Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba: ‘Bagula ding longgalo daxap tubatubaingua rangua Urana.’✡ Lipuadi dilungu Tibugu haruanganoa xaung daxap tubatubainganoa, ding dima rangua nga.
46 Lipu tela bagu Tibugu te. Ina ma rangua Urana ing ganina bagu Tibugu.
47 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea hatum haringina, ina xap walinga subingang teguama.
48 Nga salanga walingama.
49 Heku mugangaimdi daxang anginga duxu ba manna long xoliania. Ding dimati ba.
50 Ning salanga baguli ri long xaiya ma, bu lipu gaxarea daxang sanga ba dimati te.
51 Nga ba salanga walingam ri long xaiya ma. Lipu gaxarea xang salanga li, bing bagula wa bungingbunginalo. Baing salanga li bagula ngasina bu lipu titiamdi daxap walingua, bing mututungagua.”
52 Baing Yudadi dungguti dahakhaxi haringina liwe mading ba, “Lipua li sanga sina mututunganoa nam bu am gaxang baru?”
53 Binabu Yesu harua nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, nabu axang Lipua Ma Rangua Urana mututunganoa te xaung anung sibinoa te, bing walingua sanga ba wa maluxu mang te.
54 Lipu gaxarea daxang mututungagua xaung dinung sibigua bing daxap walinga subingang teguama, saing bagula ngaitidi mesa xaidap subingania.
55 Namua na mututungagua anginga maxunam xaung sibigua nunginga maxunam.
56 Lipu gaxarea daxang mututungagua xaung dinung sibigua, ditaga rangua nga, xaung ngataga ranguadi xauna.
57 Tibugu wa bungingbunginalo, ina soxi nga ma. Binabu mana ing haringinganoa ngawa bungingbunginalo. Binabu lipu gaxarea daxang mututungagua bagula duwa namua na ngaharingiadi bila ba.

✡ **6:45** Aisaya (Aisaia) 54:13

58 Alali salangua ri long xaiya ma. Mugangaimdi daxang anginga duxu ba manna,
saing dimati. Ning lipu gaxarea daxang salanga li bagula duwa bungingbunginalo."
59 Baxanga haruanganoa ba bungina tubatuba lipudi Yudadi sabungading numania
Kaperneam.

Lipu Xumana Dinaxu Mana Yesu Diyunga

60 Lipuxindi dinaxu mana dilungu haruangana ba, baing xumana daharua ba,
"Tubatubaikka li haxi baru! Gaxarea sanga ba xap?"
61 Ne Yesu xabia hatumingania lipuxindi dinaxu mana daharungia bila ba. Binabu
xusungadi ba, "Baruta? Haruanga li hanggalangia hatumingaimdi?
62 Baing nabu abagu Lipua Ma Rangua Urana haing mala longga wa muga, bing
baruta?
63 Urana Aningonoa ba sina walingua. Sangga sanga ba hauliang monga te.
Haruanga nga ngabaxanga nang ba ma rangua Urana Aningonoa saing sina walingua.
64 Ning angia teladi ahatum haringin te." (Yesu harua bila ba namua na lipu gaxarea
dahatum haringina mana te, ina xabiadi muga. Xabia lipu gaxarea bagula ta bixuandi
rimadingia xauna.)
65 Haruauyu, harua ba, "Namua naga ngabalang ba lipu tela sanga ba ma rangua
nga mana ing murunganoa te. Tibugu xai hatuminganoa to bu ma rangua nga."
66 Baing mana xaidapka baguba saing ila, lipuxindi xumana dinaxu mana diyamu
saing diyunga. Dinaxu mana muli te.
67 Binabu Yesu xusunga Lipu 12 ba, "Baruta? Ang xauna abo ba ayunga nga?"
68 Baing Saimon Pita haxuya na ba, "Toxoratamona, bagula am gala rangua
gaxarea? Ung ganim haruangama mana walinga subingang teguama.
69 Am gahatum haringina xaung am gaxabia ba ung Urana Lipuxina Mogu Naina."
70 Baing Yesu haxuya nadi ba, "Maxuna ngamoguang Lipu 12, bo? Ning angia tela,
ina bila xaungadi yanamidinga!"
71 (Harua mana Yudas, Saimon Iskariot garanoa, ina Lipu 12 tela, ne kimuya ta
bixuandi rimadingia.)

7

Yesu Ila Mana Taunga Xahiamdi

1 Kimuya, Yesu haxa mauli titia Galili. Bo ba haxa mauli maluxu'm titia Yudia te,
namua na Yudadi yanamidingdi disai daxanga ba dung mati.
2 Ne, bungina Yudadi Taungading Xahiamdi* ma haxek,
3 Yesu kixingindi daharua na ba, "Usauya titia baguli saing ula titia Yudia, bu
lipuximdi dinaxu maung dibagu axamang haringindi ulibudi.
4 Namua na nabu lipu tela bo ba ramramo sabanga, bing bagula tuxu oxatanoa
hisangia te. Nabu ulibu oxatadi li, xai mana uhatangaung na lipu titiam longgalo."
5 Kixingindi daharua bila ba namua na ding xauna dahatum haringina mana te.
6 Binabu Yesu baladi ba, "Xaidabigua ma teguyu. Ne xaidap longgalo daxai mang.
7 Lipu titiamdi sanga ba hauxading sibuna mang te, ning hauxading sibuna manga
namua na nga ngabaxanga ba kuboludingdi didoa.
8 Ang ba ahaing mala Taungia. Ne hatata nga ba bagula ngahaing mala mana
Taunga baguba te, namua na xaidabigu sibunoa ma teguyu."
9 Harua bila ba laing sup, baing wa Galiliyu.

---

* **7:2** Mana Yudadi taungadinga baguba, duwa mana xahidi bila mugangadingdi dilibu waleu sibuna rangua Moses long xoliania. Dituxu taungua ba xaidap 7 mana Septemba kimbo Oktoba, saing diyaha mana wain dingia xaung olibiding xaindi dimoya.

10 Ning, kimuya mana kixingindi dahaing mala Taungia masup, haing mala xauna,
ne ila sabasabia te, ila hisangia.
11 Tauna, mana Taunga Yudadi yanamidingdi disai mana saing duxusunga ba,
"Lipua ba kabila?"
12 Baing buranga daharungia ila ma liwe mading. Tela dahakhaxi ba, "Lipu xai."
Ne teladi daharua ba, "Tegu, tuxu murak mana lipudi."
13 Ne lipu tela harua sabasabia mana te, namua na dimaxuwa mana Yudadi
yanamidingdi.

Yesu Tubatuba Taungia

14 Taunga xaidabindi dila lia, baing Yesu haing mala Urana Numang yabania saing
ungguti ba tubatuba lipudi.
15 Yudadi dihixi mana haruanganoa. Daharua ba, "Lipua ba ila numa tu-
batubaikkamia te, ning xap xabiangua bi?"
16 Binabu Yesu haxuya nadi ba, "Tubatubaingagua ngayua te. Ma rangua ina soxi
nga ma.
17 Lipu gaxarea dahamaringia hatumingadingdi ba disu mana Urana murunganoa,
bagula daxabia xai mana tubatubaikka li ma rangua gaxarea. Bagula daxabia ba ma
rangua Urana kimbo ngaharua mana nga sibugu hatumingagua ing ganina.
18 Lipu gaxarea harua mana ing sibung hatuminganoa ing ganina, bo ba xap yaya
naina. Ne lipu gaxarea waxata bu sina yaya na ina soxi ma, lipua ba lipu haruanga
maxunama, xola mana languangua.
19 Moses sina hanaunaungua nang, bo? Ning angia tela su mana te. Baruta atuba
ba aung nga mati?"
20 Buranga dahaxuya ba, "Xaunga wa maung! Gaxarea bo ba unggung mati?"
21 Yesu harua nadi ba, "Ngalibu axamang haringing taininau mana Xaidap
Yaguangama, saing ang longgalo ahixi mana.
22 Ne ang gawaxata mana Xaidap Yaguangama xauna, bungina asu mana Moses
hanaunaunganoa mana axuxu sangga. (Ne Moses ungguti kubolua taxuxu lipudi
sanggadingdi te, kubolua ba ma rangua mugangaradi muga mana Moses.)
23 Baing ina naga, abo ba adali Moses hanaunaunganoa te, binabu axuxu garadi
sanggadingdi mana Xaidap Yaguangama. Bila balau, bing baruta agamia nga mana
kubolugua ngahamaringia lipu tela sanggang longgalo mana Xaidap Yaguangama?
24 Labu asuxuya kuboludi olang maxaimiau tai. Bing asuxuya kuboludi mana
suxuyanga maringina."

Maxung Sibuna Yesu Bing Kristo Bo?

25 Tauna, Yerusalem teladi dungguti duxusunga ding ba, "Lipua ba lipua yanamiradi
dibo ba dung mati naga?
26 Baing bagu hatata wa, tubatuba sabasabia lo, saing duxukxugia te! Bola
yanamiradi daxabia ba maxung sibuna ina Urana Lipuxing Mogunganama?
27 Ning am gaxabia lipua li yabanoa. Ne bungina Urana Lipuxing Mogunganama
ma, lipu tela bagula xabia yabanoa te."
28 Yesu tubatuba Urana Numang yabaniauyu, baing harua sabanga ba, "Ang
gaxabia nga, saing ang gaxabia yabaguau? Ne ngama la li mana nga murungagua
te. Ina soxi nga ma, ina lipu haruanga maxunama. Saing ang gaxabia ina te.
29 Nga ba ngaxabia ina, namua na ngama rangua, saing soxi nga ma."
30 Baing ina naga disai daxanga ba dituxu, ne rimading tela haing mana te, namua
na xaidabinoa ma teguyu.

31 Ne lipu xumana mana burangua dahatum haringina mana. Daharua ba,
"Bungina Urana Lipuxing Mogunganama ma, axamang haringindi libudi sanga ba
didali axamang haringindi lipua li libudi te!"
32 Parisidi dilungulungu buranga dahabolabola haruanga bila ba liwe mading.
Binabu lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi disoxi lipu Urana Numang
wasanganamdi mala bu dituxu Yesu.
33 Baing Yesu harua ba, "Ngawa ranguang bunging gamoita, saking bagula ngala
rangua ina soxi nga ma.
34 Bagula asai manga, ne bagula asok manga te. Saing longga nga ngawa mana,
sanga ba ang gala mana te."
35 Baing Yudadi yanamidingdi daharua nading ba, "Bagula lipua ba ila bi bu sanga
ba tasok mana te? Bagula ila rangua bakbagira duwa hataing hataina rangua Grikdi
titi telamdi bu tubatuba Grikdi?
36 Haruangang namuxina baru? Namua na harua ba, 'Bagula asai manga, ne bagula
asok manga te.' Baing xauna harua ba, 'Longga nga ngawa mana, sanga ba ang gala
mana te.' "
37 Taunga xaidabing kimuama ma, xaidabing sabangua baing, saking Yesu mesa
saing harua sabanga ba, "Lipu gaxarea langa ung, bing sanga ba ma rangua nga bu
nung.
38 Lipu gaxarea hatum haringina manga, Urana Xuang haruanganoa bagula
aningona, saing lang walingama bagula luki sangua lunoa."
39 Bungina harua bila ba, harua mana Urana Aningonoa lipudi dahatum haringina
mana ba bagula daxap kimuya. Mana xaidapka ba Urana Aningonoa ma teguyu,
namua na Yesu xap ralanoa teguyu.
40 Buranga dilungu haruanga li, baing teladi daharua ba, "Maxung sibuna lipua li
Urana Lipuxing Suxunguxunguama tata ragunga mana baing."
41 Teladi daharua ba, "Ina Urana Lipuxing Mogunganama."
Baing teladi duxusunga ba, "Urana Lipuxing Mogunganama sanga ba sok ma
sangua Galili baru?†
42 Urana Xuanoa harua ba Lipuxing Mogunganama bagula sok maluxu'm Xaitamoxi
Debit bakbaginoa, mana longga Betlehem, Debit yabania."
43 Binabu lipudi dahata ding mana Yesu gaxarea.
44 Teladi dibo ba dituxu, ning tela ta rimang tela mana te.

Yudadi Yanamidingdi Dahatum Haringin Te

45 Sup, baing lipu Urana Numang wasanganamdi digoxoya mala rangua lipu
hananiangamdi yanamidingdi xaung Parisidi. Yanamidingdi duxusungadi ba,
"Baruta atuxu axap ma te?"
46 Lipu wasangamdi dahaxuya ba, "Waleu ma lipu tela harua bila lipua ba te!"
47 Parisidi dibaladi ba, "Baruta? Tuxu murak mang xauna?
48 Lipu yanamiding tela kimbo Parisi tela hatum haringina mana? Tegu!
49 Ning buranga li dahasuxi mana hanaunaungua. Urana bagula hanggalangiadi."
50 Ne Nikodimas, dingia tela muga ila rangua Yesu ba, xusunga ba,
51 "Hanaunaungaroa harua xai mana lipu tela xap salaga nabu talungu muga te bu
taxabia kubolunoa? Tegu. Talungu to."
52 Dahaxuya ba, "Bola ung ba yabama titia Galili xauna? Usai haruanga Urana
Xuania to, baing bagula ubagu uxabia Urana lipuxing suxunguxunguam tela mesa
sangua Galili te."

---

† **7:41** Yesu bauna hayau longga Betlehem, bakbagindi Xaitamoxi Debit yabadinga, ne lipuadi ba dahagaxa ba bauna hayau Galili.

[Hataing Yon 7:53–8:11 wa mana xailong mugamugangam sibundi te.]‡
53 Baing taining tainina dila ding numadingia.

8

Dituxu Haing Miaxuama Daxap Ma Rangua Yesu
1 Ne Yesu ila Xaxagana Olip.
2 Buraraging sibuna Yesu ila Urana Numang yabania muli. Lipudi dima digugunia taxiya, saing rung mari saing tubatubadi.
3 Lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digabu Parisidi dituxu haing tela bungina kinu mua rangua lipu tela, ina ayuanoa te, daxap ma. Dita mali buranga maxadingia
4 saing daharua na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, am gatuxu haingga li bungina kinu rangua lipu tela ayuanoa te.
5 Baing mana Moses hanaunaunganoa, harua ba taxatu hainggadi na bila ba siangia mati. Ne ung ba uharua baru?”
6 Daharua bila ba bu dituba, bu daxap namua bu disu haruanga na.
Ne Yesu yuyu mari saing ungguti ba bung titia rimang uxunia.
7 Duxusunga xusunga mala, baing Yesu mesa li maringina saing harua nadi ba, “Nabu angia tela xola mana kubolu diana, bing sanga ba ting sianga muga mana.”
8 Yesu yuyu mari muli saing bung titia.
9 Ne bungina dilungu haruanganoa, dila taining tainina, muga lipu haringindi dila, gananundi dila kimu. Disup mala baing Yesu ing ganina wa rangua haingga ba li maxania.
10 Yesu mesa li maringina saing xusunga ba, “Haing, lipuadi ba dila bi? Tela wauyu bu su haruanga naung te?”
11 Harua ba, “Lipu Sabanga, tela wa te.”
Baing Yesu harua ba, “Nga xauna bagula ngasu haruanga naung te. Ula, saing hatata labu ulibu kubolu diana muliu tai.”

Yesu Titia Lulianoa
12 Yesu harua na lipudi muli, harua ba, “Nga titi lulianoa. Lipu gaxarea naxu manga bagula haxa labiania te, ning bagula xap luliang walingam.”
13 Parisidi duxukxugia ba, “Ung sanga ba uhatanga ba haruangama maxuna te, namua na oxola mana lipu tela haringia haruangama. Haruanga ubaxangaung mana haruanga olang.”
14 Yesu haxuya nadi ba, “Heku ngabaxanga nga, haruangagua maxuna, namua na ngaxabia longga ngama mana saing ngaxabia longga ngala mana. Ning ang gaxabia longga ngama mana kimbo longga ngala mana te.
15 Ang ba asu mana lipu titiamdi kuboludinga bungina asuxuya. Ne ngasuxuya lipu tela te.
16 Ning nabu ngasuxuya, bing kubolugu ngasuxuya mana bagula maring, namua na nga ganigu ngasuxuya te, ne ngagabu Tibugu soxi nga ma ba tam gasuxuya.
17 Mana ang hanaunaungaima dibung ba nabu lipu luwa tang dibaxanga taininau, bing haruangadinga maxuna.
18 Ngabaxanga nga. Saing lipu tela baxanga nga bing Tibugu soxi nga ma ba.”
19 Binabu duxusunga ba, “Tibum wa bi?”
Yesu haxuya ba, “Ang gaxabia nga te, xaung Tibugu xauna te. Nabu axabia nga, bing bagula axabia Tibugu xauna.”
20 Harua haruanga ba bungina wa Urana Numang yabania, haxek mana longga dita siang hananiangama. Ning lipu tela tuxu te, namua na xaidabinoa ma teguyu.

‡ **7:52** Lipu xabiangamdi dahatum ba Yon bung hataina baguli te.

21 Yesu harua nadi muli ba, “Bagula nga ngasauyang, saing bagula asai manga, ne
bagula amatia kuboluim diandi. Longga nga ngala mana, sanga ba ang gama mana
te.”
22 Binabu Yudadi yanamidingdi duxusunga liwe mading ba, “Bagula ina ung ina
mati? Bola namua harua ba, ‘Longga ngala mana, sanga ba ang gama mana te’?”
23 Ne harua nadi ba, “Ang ba lipu hawamdi, nga ba lipu etaloama. Ang ba lipu
titiamdi, ne nga ba lipu titiam tela te.
24 Namua naga ngabalang ba bagula amatia kuboluim diandi. Nabu ahatum
haringina te ba nga ina, bing maxung sibuna bagula amatia kuboluim diandi.”
25 Duxusunga ba, “Ung gaxarea?”

Yesu haxuya ba, “Nga lipua ngaharua mana waleu ma hatata naga.
26 Nga haruangagu xumana sanga ba ngasuxuyang manadi. Ne ina soxi nga ma,
ina lipu haruangang maxunam. Ngabala lipu titiamdi haruanga ngalungu rangua ing
ganina.”
27 Daxabia ba harua nadi mana Tibuna te.
28 Binabu Yesu harua ba, “Bungina aiti Lipua Ma Rangua Urana mahaing, bagula
axabia ba nga ina, xaung ngalibu axamandi mana murungagua te. Ne ngaharua bila
Tibugu tubatuba nga ing ganina.
29 Lipua soxi nga ma ba, ina wa rangua nga, saing yunga nga ganigu ngawa te.
Namua na bungingbunginalo ngalibu axadi dilibu yaha.”
30 Harua bila ba, baing bunging taininau lipu xumana dahatum haringina mana.

Ebraham Garandi

31 Baing Yesu harua na Yudadi dahatum haringina mana ba, “Nabu asu mana
haruangagua, bing awa lipuxigu sibundi dinaxu manga.
32 Baing bagula axabia haruanga maxunama, saing haruanga maxunamga ba
bagula lubang bu ayunga walinga oxata olanggama.”
33 Dahaxuya na ba, “Am Ebraham bakbagindi, saing am gawa lipu tela lipuxing
oxata olanggamdi bunging tela te. Uharua ba bagula haruanga ba lubam bu am
gayunga walinga oxata olanggama baru?”
34 Yesu haxuya nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu longgalo dilibu kubolu
diandi, ding duwa kubolu diana lipuxing oxata olanggamdi.
35 Lipu oxata olanggamdi duwa maluxu’m numa moxong bakbaginoa bungingbung-
inalo te. Ning numa moxong garanoa wa maluxu’m bakbaginoa bungingbunginalo.
36 Baing ina naga, nabu Urana Garanoa lubang bu ayunga walinga oxata olanggama,
bing maxung sibuna bagula agiti mala sangua axadi digoxiang.
37 Ngaxabia ang Ebraham bakbagindi. Ning abo ba aung nga mati, namua na
hauxaim mana asina ganangang tela maluxu mang ba axap haruangagua.
38 Ngaharua nang mana axadi ngabagudi bungina ngawa rangua Tibugu, saing ang
ba alibu axadi alungudi rangua tibuim.”
39 Dahaxuya na ba, “Ebraham tibumam.”

Yesu harua nadi ba, “Nabu ang Ebraham garang sibundi, bing bagula alibu
kuboluadi Ebraham libudi.
40 Ning bila li: Ang gahaxi ba aung nga mati namua na ngaharua nang haruanga
maxunama ngalungu rangua Urana. Ebraham libu bila ba te.
41 Ang galibu kuboluadi tibuim libudi.”

Baing dibala ba, “Am ba am gasok olang daxangia te! Am Tibumam taininau ing
ganina—Urana!”

Satan Garandi

42 Yesu harua nadi ba, “Nabu maxuna Urana Tibuim, bagula muruim sibuna
manga, namua na ngama rangua Urana saing hatata ngawa la li. Ngama mana nga
murungagua te, ning ina soxi nga ma.
43 Baruta haruangagua sok rangrang mang te? Namua bing hauxaim mana alungu
tubatubaingagua.
44 Ang ba tibuim xaungadi yanamidinga garandi. Baing abo ba alibu tibuim
murunganoa. Mugamugau sibuna ma ina lipu ungingam, tuxu haruanga maxunam
te, namua na haruanga maxunama wa maluxu mana te. Bungina langua, harua ina
xuana, namua na ina lipu languangam xaung languanga tibuna.
45 Ne ang gahatum haringina mana haruangagua te, namua na nga ngaharua
haruanga maxunam!
46 Sanga ba angia tela hatanga maringina ba nga lipu kubolu dianam? Tegu? Nabu
haruangagua maxuna, baruta ahatum haringina mana te?
47 Lipu gaxarea Urana iniadi bing dilungu Urana haruanganoa. Namua alungu te
bing ang Urana iniadi te.”

Yesu Baxangaina

48 Yudadi yanamidingdi dahaxuya na ba, “Am gaharua maringina ba ung Samaria
tela xaung xaunga tela wa maung?”
49 Baing Yesu haxuya ba, “Xaunga wa manga te. Ngaiti Tibugu yanoa, ne ang gatatua
yagua.
50 Ngasai yaya manga te. Ne tela sai yaya manga, saing ing ganina lipu
suxuyangama.
51 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea su mana haruangagua, matiyua sanga
ba xap te.”
52 Harua bila ba baing Yudadi yanamidingdi daharua na ba, “Si, hatata am gaxabia
ba xaunga wa maung sibuna! Ebraham mati ba, Urana lipuxing suxunguxunguamdi
dimati xauna, ne ung guharua ba lipu gaxarea su mana haruangama, matiyua sanga
ba xap te.
53 Baruta? Ung gudali mugangaroa Ebraham? Mati ba, Urana lipuxing suxunguxu-
nguamdi dimati xauna. Ung gahatumiaung lipua na baru?”
54 Yesu haxuya ba, “Nabu ngaiti yagua, bing yagua axamang olang. Ne Tibugu, ina
iti yagua. Ina aharua ba Urana angia.
55 Ang gaxabia ina te, ne nga ngaxabiau. Nabu ngaharua ba ngaxabia te, bagula
ngawa lipu languangam bila ang. Ning maxung sibuna ngaxabia saing ngasu mana
haruanganoa.
56 Tibuim Ebraham gamona yaha ba bagula bagu xaidabigua. Bagu ba, saing yaha.”
57 Binabu Yudadi yanamidingdi daharua na ba, “Nianimdi 50 teguyu! Ubagu
Ebraham baru?”
58 Baing Yesu harua nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, muga mana Ebraham
sok teguyu, ngawa!”
59 Harua bila ba, baing daxap siangdi ba daxatu, ning hisa manadi saing yunga
Urana Numang yabania mala.

9

Yesu Hamaringia Lipu Tela Maxandi Dahaxatu Bungina Bauna Hayau

1 Yesu haxa mala, baing bagu lipu tela maxandi dahaxatu. Waleu bauna hayau bila
ba.
2 Baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga ba, “Lipu Tubatubaingam, gaxarea libu
kubolu diana ba maxandi dahaxatu mana bungina hayauxinganoa? Lipua li kimbo
baungtibundi?”

3 Yesu haxuya ba, “Lipua li kubolung diana libu maxandi dahaxatu te, xaung
baungtibundi kuboluding diandi xauna dilibu te. Ning axa li sok bu Urana oxatanoa
sanga ba sok sabasabia mana walinganoa.
4 Hatata xaidap, binabu tatuxu ina soxi nga ma oxatanoa. Yambonga ma yu, saing
lipu tela sanga ba waxata mana bungina baguba te.
5 Hatata bungina ngawa titiauyu, ngawa luliang titiam.”
6 Harua laing sup, baing gip titia, xaningxaning titia xaung gaugaung langindi laing
bangabina, saing sabaxaya lipua ba maxandi.
7 Baing harua na ba, “Ula, usugu mana lang gamolingana Siloam.” (Siloam
namuxinoa bing “Disoxi.”) Binabu lipua ba ila sugu, saing goxoya mala numia saing
bagu xai dup!
8 Yabanamdi xaung lipuadi muga dibagu xusunga lipudi olang olang mana sianga
ding duxusunga ba, “Lipua ba gaxarea? Lipua muga rung xusunga lipudi olang olang
mana sianga?”
9 Teladi daharua ba, “Ina naga.”
Teladi daharua ba, “Tegu. Ne lipu tela bagunganoa taininau.”
Ne ing sibuna haxi ba, “Nga naga!”
10 Binabu duxusunga ba, “Ne maxamdi daxaxa ding baru?”
11 Haxuya ba, “Lipua duxu ba Yesu xaningxaning bangaba saing sabaxaya
maxagudi. Bala nga ba ngala Siloam ngasugu. Binabu ngala ngasugu, baing ina
naga ngabagu dup.”
12 Duxusunga ba, “Lipua ba kabila?”
Harua ba, “Ngaxabia te.”

Parisidi Disuxuya Lipua Hamaringianganoa

13 Tauna, daxap lipua muga maxandi dahaxatu ba ma rangua Parisidi.
14 Ne xaidaba Yesu xaningxaning bangaba saing xaxa lipua ba maxandi bing Xaidap
Yaguangama.
15 Binabu Parisidi duxusunga xauna ba, “Maxam disok xai baru?”
Haxuya ba, “Ta bangaba maxagia, saing ngasugu, baing ina naga hatata ngabagu
dup.”
16 Parisi teladi daharua ba, “Lipua ba ma rangua Urana te, namua na su mana
Xaidap Yaguangam hanaunaunganoa te.”
Ne teladi duxusunga ba, “Ne lipu kubolu dianama sanga ba libu axamang
haringindi bila ba baru?” Binabu dahata ding.
17 Baing ina naga, duxugia mala rangua lipua muga maxandi dahaxatu, saing
duxusunga muli ba, “Uharua baru mana lipua ba? Namua na xaxa maxamdi.”
Baing haxuya ba, “Ina Urana lipuxing suxunguxunguam tela.”
18 Yudadi yanamidingdi dahatum haringina teguyu ba muga maxandi dahaxatu
saing kimuya daxaxa, laing duwagi baungtibundi dima.
19 Duxusunga dingtang ba, “Lipua li garaima? Lipua li tang gaharua ba bauna
hayau maxandi dahaxatu? Ne hatata bagu baru?”
20 Baing baungtibundi dahaxuya ba, “Tam gaxabia ba tam garamama, saing tam
gaxabia ba bauna hayau maxandi dahaxatu.
21 Ning hatata bagu baru, kimbo gaxarea xaxa maxandi, tam gaxabia te. Axusunga.
Ina lipu sabanga, binabu sanga ba ing sibuna baxangaina.”
22 Baungtibundi daharua bila ba namua na dimaxuwa Yudadi yanamidingdi,
namua na yanamidingdi dahau hatumingua masup ba lipu gaxarea dibaxanga ba
Yesu ina Urana Lipuxing Mogunganama bagula dibilidi mana dila digugunia Yudadi
sabungading numania.
23 Namua naga baungtibundi daharua ba, “Ina lipu sabanga. Axusunga.”

24 Tauna, duwagi lipua muga maxandi dahaxatu ba ma muli saing daharua na ba,
“Bing uiti Urana yanoa ubaxanga maxuna maxania. Am gaxabia ba lipua ba lipu
kubolu dianama.”
25 Baing haxuya ba, “Lipua ba lipu kubolu dianam kimbo tegu, ngaxabia te.
Axamang taininau ngaxabia bing muga maxagudi dahaxatu, ne hatata ngabagu dup!”
26 Baing duxusunga muli ba, “Raxata maung? Xaxa maxamdi baru?”
27 Haxuya nadi ba, “Ngabalang masup saing alungu te. Abo ba alungu muli baru?
Bola ang gabo ba asok lipuxindi dinaxu mana ba xauna?”
28 Saking didaudau ba, “Ung ba lipua unaxu mana! Am ba am Moses lipuxindi am
ganaxu mana!
29 Am gaxabia ba Urana harua na Moses, ne lipua ba, am gaxabia longga ma mana
te.”
30 Baing lipua haxuya ba, “Si! Ngahixi sibuna mana haruangaima baing! Ang
gaxabia longga ma mana te, ne xaxa maxagudi.
31 Taxabia ba Urana lungu lipu kubolu dianamdi te. Tegu. Lungu lipu gaxarea
duwa hawa mana xaung disu mana murunganoa.
32 Mugamugau sibuna ma, talungu ba lipu tela xaxa lipu maxandi dahaxatu
bungina hayauxinganoa te.
33 Nabu lipua ba ma rangua Urana te, bing sanga ba libu axamang tela te.”
34 Dahaxuya na ba, “Baruta? Kubolu diandi dibaxagi maung mana bungina
hayauxingama! Baing ubo ba utubatubam?” Baing duxu masok mala.

Lipu Hatuminga Haringing Teguamdi Bila Lipu Maxa Haxatiandi

35 Yesu lungu ba duxu mala, baing ila sok mana saing harua ba, “Uhatum haringina
mana Lipua Ma Rangua Urana?”
36 Baing lipua xusunga ba, “Lipu sabanga, ina gaxarea? Ubaxanga nanga bu sanga
ba ngahatum haringina mana.”
37 Baing Yesu harua na ba, “Ubagu ba. Ina naga harua ranguaung.”
38 Baing lipua harua ba, “Toxoratamona, ngahatum haringina.” Saking sabu mana.
39 Baing Yesu harua ba, “Ngari ma titia li bu ngasuxuya lipudi. Bila balau,
binabu lipu maxa haxatiandi bagula dibagu, xaung lipudi dibagu bagula maxading
dahaxatu.”
40 Parisi teladi duwa haxek rangua dilungu ba harua bila ba saing daharua ba,
“Baruta? Am lipu maxa haxatiandi xauna?”
41 Baing Yesu harua nadi ba, “Nabu ang lipu maxa haxatiandi, bing bagula axola
mana kubolu diandi. Ning hatata aharua ba maxaimdi dibagu, binabu kuboluim
diandi duwauyu.”

10

Lipu Sipsip Wasanganam Xai Xaung Sipsibindi

1 Yesu haruauyu, harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea luxu sipsip
gamgamingang xaluxinia te, ne laxuwa mari gamgamingia long tela, rimandi didoa
xaung ina lipu hanaunggam.
2 Lipua luxu xaluxinia, ina lipu sipsibiding wasanganama.
3 Lipu xalu wasanganama xaxa xalua mana lipua ba, saing sipsipdi dilungu lipua
ba waxungtuanoa. Uxu sipsibing taining tainina yadingdi, saing xaidi masok.
4 Xap iniadi masok laing sup, baing muga manadi, saing sipsibindi disu mana,
namua na daxabia waxungtuanoa.
5 Ning bagula disu mana lipu xan tela te, ne bagula diluki mala sangua namua na
daxabia lipu xan tela waxungtuanoa te.”
6 Yesu harua haruanga babuna ba, ne lipudi daxabia haruanganoa rangrang te.

7 Binabu Yesu harua nadi muli ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, nga sipsipdi
xaluxidinga.
8 Lipu longgalo dima muga manga, rimadingdi didoa xaung ding lipu
hanaunggamdi, ne sipsipdi dilungudi te.
9 Nga xalua. Lipu gaxarea ma rangua nga saing luxu, bagula Urana xap muli.
Bagula luxu xaung sok, saing bagula sok mana tatubang xaiyua bu xang.
10 Lipu hanaunggama ma bu hanai xaung ung xaung hanggalangia ing ganina. Nga
ngama bu daxap walinga xaung dibaxagi mana.
11 “Nga lipu sipsip wasanganam xaiyua. Lipu sipsip wasanganam xaiyua yunga
walinganoa bu hauli sipsipdi.
12 Lipu gaxarea sipsip moxonoa gim bu wasa mana sipsipdi, lipua ba lipu sipsip
wasanganam sibuna te, saing sipsipdi iniadi te. Bungina bagu koma abunginoa ma,
bagula yunga sipsipdi saing giti mala. Baing ina naga, koma abunginoa sasaxaki tela
saing teladi dahalukiana.
13 Lipua ba giti mala, namua na waxata siangia saing murunganoa wa rangua
sipsipdi te.
14 “Nga lipu sipsip wasanganam xaiyua. Ngaxabia sipsibigudi, saing sipsibigudi
daxabia nga,
15 bila Tibugu xabia nga, xaung ngaxabia ina. Binabu ngayunga walingagua bu
ngahauli sipsipdi.
16 Nga sipsibigu teladi duwa sipsipkadi li gamgamingading lunia te. Bing bagula
ngaxapdi ma xauna, saing bagula dilungu waxugutuanoa. Baing bagula sipsip
bakbaging taininau wa rangua lipu sipsip wasanganam taininau ing ganina.
17 Tibugu murung sibuna manga, namua na, ngayunga walingagua bu ngaxap muli.
18 Lipu tela xap walingagua mala sangua nga te. Tegu. Nga ngayunga walingagua
mana murungagua. Nga haringingagua ba ngayunga, saing nga haringingagua ba
ngaxap muli. Tabinanga ba ngaxap rangua Tibugu.”
19 Yudadi dilungu haruanga ba, baing dahata ding muli.
20 Dingia xumana daharua ba, “Xaunga wa mana xaung kakahang sibuna. Baruta
alungu?”
21 Ning teladi daharua ba, “Haruanga li lipu tela xaunga wa mana sanga ba harua
bila te. Xaunga sanga ba xaxa lipu maxa haxatiana maxandi? Tegu!”

Yudadi Dahatum Haringina Mana Yesu Te

22 Baing Yudadi taungading tela sok Yerusalem. Dahatumia muli Xaidapka Daxaxa
Urana Numanoa. Bunging xaringana,
23 baing Yesu wa Urana Numang yabania, haxa mana longga duxu ba Solomon
Numa Nanung Sabasabia.
24 Baing Yudadi digugunia taxiya saing daharua ba, “Bungintabi bagula ulibu
gamomamdi dimaxana saing ubalam ba ung gaxarea? Nabu ung Urana Lipuxing
Mogunganama, bing ubaxanga rangrang nam.”
25 Yesu haxuya nadi ba, “Ngabalang masup, ne ahatum haringin te. Axamang
haringindi ngalibudi Tibugu yania dahatanga nang ba nga gaxarea,
26 ne ang ba ahatum haringin te, namua na ang sipsibigudi te.
27 Sipsibigudi dilungu waxugutuanoa. Ngaxabiadi, saing disu manga.
28 Ngasina walinga subingang teguama nadi, saing sanga ba disup te. Lipu tela
sanga ba sasaxakidi sangua rimagua te.
29 Tibugu sinadi nanga ba, ina dali lipu longgalo. Lipu tela sanga ba sasaxakidi
sangua Tibugu rimanoa te.
30 Nga Tibugu tam taininau.”

31 Yudadi daxap siangdi muli bu daxatu,
32 ne Yesu harua nadi ba, “Ngahatanga nang axamang haringing sibundi disok
Tibugu haringingania. Baing axamang haringing baruamta abo ba axatu nga siangia
mana ba?”
33 Yudadi dahaxuya na ba, “Axamang tela mana axadi li te, ne am gabo ba am
gaxatung siangia namua na uharungia Urana. Ung ba ung lipu ing ganina, ne
ubaxanga ba ung Urana.”
34 Yesu haxuya nadi ba, “Haruanga li dibung hanaunaungaimia, saing bola axabia
te? Harua Urana haruanganoa ba, ‘Ngaharua ba awa uranadi.’✡
35 Urana harua haruanga ba. Baing axabia ba haruanga tela wa Xuania sanga ba
xugia te. Baing ina naga, nabu lipuadi Urana sina haruanganoa nadi ba uxudi ba
‘uranadi’,
36 bing baruta aharua ba ngaharungia Urana bungina ngaharua ba, ‘Nga Urana
Garanoa’? Namua na Tibugu mogu nga saing soxi nga ma titia.
37 Nabu ngatuxu Tibugu oxatanoa te, bing labu ahatum haringina mangau tai.
38 Ning ngatuxu oxatanoa baing. Baing ina naga, nabu ahatum haringina manga
te, bing ahatum haringina mana axamang haringindi, bu axabia rangrang ba Tibugu
taga rangua nga, saing ngataga rangua.”
39 Dituba ba dituxu muli, ne giti mala sangua rimadingdi.
40 Baing Yesu kisi mala Yodan hataina muli, ila longga muga Yon sugua lipudi. Wa
la ba
41 saing lipu xumana dima rangua. Daharua ba, “Maxuna Yon libu axamang
haringing tela te, ne haruanga longgalo baxanga mana lipua li maxuna.”
42 Baing mana longga ba lipu xumana dahatum haringina mana Yesu.

11

Lasaras Mati

1 Tauna, lipu tela yanoa Lasaras busi. Yabanoa longga Betani, Maria sabanganoa
Marta tang yabadinga xauna.
2 Maria ba haingga kimuya matu guxenga saminam mari mana Toxoratamona kindi
saing sisiadi toxolonia. Moxongonoa Lasaras busi,
3 binabu neng hamungandi disina haruanga mala rangua Yesu, daharua ba,
“Toxoratamona, riamga murum sibuna mana ba busi.”
4 Yesu lungu haruanga baguba, baing harua ba, “Businga baguba subinganoa
bagula matiyua te. Tegu. Sok bu iti Urana yanoa bu Urana Garanoa xap yaya sabanga
mana.”
5 Yesu murung sibuna mana Marta, kixinginoa Maria, Lasaras tung.
6 Ning bungina lungu ba Lasaras busi, wauyu xaidap luwa muli mana longga wa
mana ba.
7 Sup baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Tagoxoya muli mala Yudia.”
8 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua na ba, “Ne Lipu Tubatubaingam, nulana
Yudadi dituba ba daxatung siangia. Maxuna ubo ba ugoxoya mala muli la ba?”
9 Yesu haxuya ba, “Mana xaidap tela, auwa lulianam 12 duwa. Lipu gaxarea haxa
xaidabia bagula tatuaki te, namua na bagu titia li lulianoa.
10 Ne bungina haxa yambong, bing tatuaki namua na lulian te.”
11 Harua haruanga ba laing sup, baing harua muli ba, “Riara Lasaras kinu. Ne
ngala bu ngahaunghaung.”
12 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua na ba, “Toxoratamona, nabu kinu, bagula
sok xai.”

✡ **10:34** Olaidi (Buk Song) 82:6

13 Yesu harua mana matianoa, ne ding dahagaxa ba harua mana kinunga ing ganina.
14 Baing ina naga, baladi rangrang ba, “Lasaras mati ba,
15 saing ngayaha ngawa la ba te, namua na bagula hauliang ba ahatum haringina. Ne tala rangua.”
16 Baing Tomas (yan tela Didimas) harua na riandi dinaxu mana Yesu ba, “Tala xauna, bu tagabu Yesu tamati.”

Yesu Tatua Neng Hamungandi Atidingdi

17 Yesu sok, baing bagu ba Lasaras wa guha gobagobia xaidap luwadi luwadi masup.
18 Betani wa haxek monga mana Yerusalem, bila kilomita tuwa.
19 Binabu Yuda xumana dima rangua Marta Maria tang, ba ditatua atidingdi mana tang moxongodinga matianoa.
20 Marta lungu ba Yesu ma yu, baing ila bu gugunia, ne Maria rung mua numia.
21 Marta harua na Yesu ba, “Toxoratamona, nabu uwa la li, bing moxongogua sanga ba mati te.
22 Maxuna mati, ning ngaxabiau, hatata xauna Urana bagula sina naung baraxing baraxinta uxusunga mana.”
23 Yesu harua na ba, “Moxongoma bagula mesa muli.”
24 Marta haxuya ba, “Ngaxabia ba bagula mesa muli xaung lipu matiandi xaidap subingania.”
25 Yesu harua na ba, “Nga mesanga muli xaung walingua. Lipu gaxarea hatum haringina manga bagula wa, heku mati.
26 Lipu gaxarea wa xaung hatum haringina manga bagula mati te. Uhatum haringina mana haruanga li?”
27 Harua na ba, “Toxoratamona, wane. Ngahatum haringina ba ung Urana Lipuxing Mogunganama, Urana Garanoa ri ma titia.”
28 Harua bila ba masup, baing goxoya mala saing wagi kixinginoa Maria, xap mala singia saing harua na ba, “Lipu Tubatubaingama ma ba. Xusunga maung.”
29 Lungu, baing mesa sap saing ila rangua.
30 Ne Yesu luxu mana gananga ba teguyu, wauyu longga menau Marta sok mana.
31 Yudadi duwa rangua Maria numia bu ditatua atindi, dibagu mesa sap sok mala, binabu disu mana namua na dahagaxa ba ila guhia gobagobia ba tang la ba.
32 Maria ila sok mana longga Yesu wa mana ba, bagu, baing turu mari kinia saing harua ba, “Toxoratamona, nabu uwa la li, bing moxongogua sanga ba mati te.”
33 Yesu bagu tang xaung Yudadi dima rangua ba ditang xauna, baing gamona xai te saing hatuminganoa mauxang sibuna.
34 Xusungadi ba, “Ata sangganoa matabu bi?”
Dahaxuya ba, “Toxoratamona, uma ubagu.”
35 Yesu tang.
36 Baing Yudadi daharua ba, “Abagu murung sibuna mana baing!”
37 Ning teladi daharua ba, “Xaxa lipu maxang haxatiandi maxadingdi, ne baruta sanga ba bili matiyua ba xap lipua ba te?”

Yesu Iti Lasaras Mesa Mana Matiyua

38 Yesu hatuminganoa mauxang sibuna muli, baing ila sok guhia gobagobia. Xaxagana ginangina, saing siang sabanga rangguti xuania.
39 Yesu harua ba, “Aunia siangga mala.”
Marta, matia hamunganoa, harua ba, “Ne Toxoratamona, bagula saminganoa doa, namua na xaidap luwadi luwadi disup.”

40 Baing Yesu harua na ba, “Ngaharua naung masup ba nabu uhatum haringina,
bing bagula ubagu Urana haringinganoa. Uhalingalinga lo?”
41 Binabu dunia siangga mala singia. Baing Yesu bagu mahaing saing harua ba,
“Tibugu, ngaharua xai sibuna namua na ulungu nga.
42 Ngaxabia masup ba bungingbunginalo ulungu nga, ne ngaharua bila ba bu hauli
lipuadi dili la li, bu dahatum haringina ba ung gusoxi nga ma.”
43 Harua bila ba laing sup, baing wagi sabanga ba, “Lasaras, usok ma!”
44 Matia ba sok ma xaung imangdi disaku rimandi kindi duwauyu, xaung imang
tela disaku toxonoa.
Baing Yesu harua nadi ba, “Aluba imangindi saing ayunga haxa.”

Dahau Hatumingua Ba Dung Yesu Mati

45 Yuda xumana dima lobu rangua Maria ba, dibagu Yesu libu baru, binabu
dahatum haringina mana.
46 Ning teladi dila rangua Parisidi saing dibaxanga axa Yesu libu nadi.
47 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi duwagi yanamdi dima
digugunia guguniangia.
Duxusunga ding ba, “Taria baru? Namua na lipua li libu axamang haringing
xumana.
48 Nabu tayunga ba libu bila ba mala, lipu longgalo bagula dahatum haringina
mana, saing Romdi bagula dima dahanggalangia Urana Numana xaung titiradi.”
49 Baing dingia tela, yanoa Kayapas, ina lipu hananiangam mugamugangama, harua
nadi ba, “Ang ba axabia axamang tela te!
50 Ang gaxabia baraxinta bagula hauliang te. Xai nabu lipu taininau ing ganina xap
lipuadi yabadinga saing mati. Nam bakbagira longgalo daxap doa.”
51 Ne haruanga ba ma rangua ing sibung hatuminganoa te. Harua Urana
suxungunoa namua na ina lipu hananiangam mugamugangama mana niania baguba,
binabu harua muga baraxinta bagula sok: Yesu bagula mati saing xap Yuda longgalo
yabadinga.
52 Xauna, harua ba Yesu bagula mati bu hauli Yudadi ding ganiding te, ne harua ba
matianoa bagula gugunia Urana garandi duwa long telamdi hataing hataina bu disok
bakbak taininau.
53 Baing ina naga, mana xaidapka baguba saing ila, disai daxanga ba dung mati.
54 Binabu Yesu ila ma sabasabia liwe mana Yudadi te. Tegu. Yunga longga baguba
saing ila haxek long xoliania, mana long tela duxu ba Epraim. Baing wa la ba rangua
lipuxindi dinaxu mana.
55 Bungina Yuda Taungading Dalingam xaidabinoa ma haxek, xumana diyunga
yabadingdi ongania, saing dila long sabangga Yerusalem muga mana Taunga
Dalingama bu disugu ba disok sigixinga Urana maxania.
56 Disaisai mana Yesu saing dili Urana Numang yabania, saing duxusunga ding ba,
“Ahatum baru? Bagula ma taungia, kimbo tegu?”
57 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi ditabina ba lipu gaxarea
daxabia Yesu wa bi, bing dibaxanga nadi bu dituxu.

12

Haing Tela Sabaxaya Yesu Kindi
(Matyu 26:6-13; Mak 14:3-9)

1 Xaidap 6 muga mana Taunga Dalingama, baing Yesu ila sok Betani, Lasaras
yabania, lipua Yesu iti mesa muli mana matianoa.
2 Binabu ditongtongia taunga yahangama mana Yesu la ba. Marta su anginga, saing
Lasaras bing dingia tela rung rangua Yesu kabukabia.

3 Baing Maria xap nanggola baxagi mana guxenga saminam ditongtongia mana
xai tela duxu ba nad. Daxaningxaning axamang tela mana te, binabu giminaginoa
sabanga sibuna. Baing matu mari mana Yesu kindi, sabaxaya, saking sisiadi
toxolonia. Baing guxenga ba samingang xai sibuna baxagi mana numua.
4 Ne lipuxindi dinaxu mana tela, Yudas Iskariot kimuya bagula ta bixuandi
rimadingia, harua ba,
5 "Xai nabu tasina guxenga li na lipudi bu digim bu siangga ba tasina na lipu
haxugindi. Giminaginoa sanga mana lipu tela waxata xaidap 300 giminaginoa!"
6 Ne usinga lipu haxugindi te. Harua bila ba namua na ina lipu hanaunggam. Ina
lipua wasa mana siang tanganoa, ne hanai hanai teladi naina.
7 Ne Yesu haxuya ba, "Uyunga, bu tuxu mana xaidabigu kimangingama.
8 Lipu haxugindi duwa ranguang bunging longgalo, ne nga ba, bagula ngawa
ranguang bunging longgalo te."
9 Yuda buranga sabanga dilungu ba Yesu wa la ba, baing dima ba dibagu Yesu ing
ganina te. Xauna dibo ba dibagu Lasaras, lipua iti mesa mana matiyua.
10 Binabu lipu hananiangamdi yanamidingdi dahau hatumingua ba dung Lasaras
xauna,
11 namua na Yuda xumana dilungu naxuyanganoa, saing disauya lipu hanani-
angamdi yanamidingdi, dahatum haringina mana Yesu.

Yesu Luxu Long Sabangga Yerusalem Bila Xaitamoxi
(Matyu 21:4-9; Mak 11:7-10; Luk 19:35-38)

12 Buragina baing buranga sabanga dima Taungia ba dilungu ba Yesu haxa ma long
sabangga Yerusalem.
13 Daxap galung londi dila ba disok mana saing duwagi ba,

"Taiti Urana yanoa!"

"Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba!"✡

"Urana sina guxama na Xaitamoxi mana kira Isreldi!"

14 Baing Yesu xap donki haun tela saing rung etua mana, bila Urana lipuxing
suxunguxunguama Sekaraya bung Xuania ba,

15 "Ang lipuadi awa Xaxagana Sayon* ba, labu amaxuwau tai.
Bagu xaitamoxima ma ranguang,
rung etua mana donki tela garanoa."✡

16 Mana bungina baguba lipuxindi dinaxu mana daxabia axadi ba rangrang te.
Ne kimuya mana Yesu luxu ralania, hatumingading daxaxa ding. Baing ina naga,
daxabia ba axadi ba Urana Xuanoa harua manadi, xaung dilibu axadi ba mana.
17 Baing buranga duwa rangua bungina wagi Lasaras sok ma sangua guha gobagoba
ba, ding dibaxanga mauli mana iti mesa mana matiyua.
18 Binabu buranga disok mala ba disok mana, namua na dilungu ba libu axamang
haringina ba.
19 Baing ina naga, Parisidi daharua nading ba, "Abagu, hatuminga tahau ba aningon
te. Si, lipu titiam longgalo disu mana!"

✡ **12:13** Olaidi (Buk Song) 118:25-26 * **12:15** ***Ang lipudi awa Xaxagana Sayon***—Grik xuana harua ba *Sayon nanuhanginoa.* Harua mana long sabangga Yerusalem lipuxindi. Xaxagana Sayon xaxagana Yerusalem wa mana.
✡ **12:15** Sekaraya (Sekaraia) 9:9

Yesu Baxanga Muga Matianoa Bagula Sok

20 Tauna, Grik teladi duwa rangua adi dahaing mala long sabangga Yerusalem ba
disabu mana Urana Taungia.
21 Dima rangua Pilip, yabanoa Betsaida wa titia Galili, saing duxusunga ba, “Lipu
sabanga, am gabo ba am gabagu Yesu.”
22 Baing Pilip ila bala Andru, saing tang dila dibala Yesu.
23 Baing Yesu haxuya nadi ba, “Xaidaba mana Lipua Ma Rangua Urana luxu ralania
hatata baing.
24 Maxung sibuna ngabalang ba, wit xuyana bing ri titia saing mati. Nabu tegu,
bing wit xuyang taininau ing ganina saing aningon te. Ne nabu ri maluxu titia saing
mati, bing aningong xumana.
25 Lipu gaxarea muruna buk mana walinganoa bagula hanggalang. Ne lipu gaxarea
yunga walinganoa mana titia li, bagula xap walinga subingang teguama.
26 Lipu gaxarea tuxu oxatagua bing su manga, saing longga ngawa mana, lipuxigu
oxatama bagula wa la ba xauna. Tibugu bagula iti lipua tuxu oxatagua yanoa.
27 “Hatata gamogua mauxana, ne bagula ngaharua baru? ‘Tibugu, oxop nga muli
sangua xaidap salakkamga li’? Tegu. Namua na mana namua naga ngama mana
xaidapka li.
28 Tibugu, uiti yama!”
Saking waxutu tela sok long xaiya ma, harua ba, “Ngaiti ba, saing bagula ngaiti
muli.”
29 Buranga duwa la ba dilungu ba, daharua ba kaxaba taha. Ne teladi daharua ba
Urana uleginam tela harua na.
30 Yesu harua ba, “Waxutua ba harua ba hauli nga te, harua ba hauliang.
31 Hatata Urana xaidabinoa bu suxuya lipu titiamdi. Hatata bagula suka titia li
yanaminoa mala.
32 Ning nga ba, bungina diti nga mahaing titia, bagula ngaxai lipu longgalo
hatumingadingdi dima rangua nga.”
33 Harua bila ba bu hatanga bagula mati baru.
34 Binabu buranga dahaxuya ba, “Am gaxabia hanaunaungua harua ba Urana
Lipuxing Mogunganama bagula wa bungingbunginalo. Binabu uria baru, uharua
ba ‘Bing diti Lipua Ma Rangua Urana mahaing’? ‘Lipua Ma Rangua Urana’ gaxarea?”
35 Baing Yesu baladi ba, “Bagula lulianoa wa ranguang bunging mongaita ing
ganina. Ahaxa hatata bungina luliana wa, nam labianoa daliang. Lipu gaxarea haxa
labiania xabia longga haxa mana te.
36 Hatata lulianoa wa ranguang. Bing ahatum haringina mana lulianoa, bu asok
luliang garandi.” Yesu harua laing sup, baing sauyadi saing hisa manadi.

Yuda Xumana Dahatum Haringina Mana Yesu Te

37 Maxuna, Yesu libu axamang haringing xumana maxadingia, ne dahatum
haringina mana te.
38 Axa ba sok bu libu Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya haruanganoa
aningona, haruangua bung ba:

“Toxoratamona, gaxarea dahatum haringina mana ulegimama?
Gaxarea dibagu daxabia Toxoratamona rimang haringinganoa uhatanga ma-
sok?”✡

39 Sanga ba dahatum haringin te. Namua bing Aisaya bung haruanga tela harua
mana ba:

✡ **12:38** Aisaya (Aisaia) 53:1

40 “Urana libu maxadingdi dahaxatu
xaung libu hatumingadingdi diriba ding,
nam dibagu maxadingia
nam daxabia xai hatumingadingia,
nam duxugia mala rangua nga ba ngalibudi disok xai muli.”✡

41 Aisaya harua bila ba namua na bagu Yesu ralanoa saing harua mana.
42 Maxuna, Yudadi yanamiding xumana dahatum haringina mana Yesu. Ning dibaxanga sabasabia te, namua na dimaxuwa mana Parisidi. Nam disukadi bu sanga ba diluxu Yudadi sabungading numania te.
43 Namua na muruding buk mana daxap yaya rangua lipudi, ning murungadinga mana daxap yaya rangua Urana sabanga te.
44 Baing Yesu wagi ba, “Lipu gaxarea hatum haringina manga, hatum haringina manga ing ganina te, hatum haringina mana ina soxi nga ma ba xauna.
45 Baing lipu gaxarea bagu nga, bagu ina soxi nga ma ba.
46 Ngama titia bila lulianoa, bu lipu gaxarea hatum haringina manga, ina bagula wa labianauyu te.
47 “Baing lipu gaxarea lungu haruangagua ne su mana te, bagula ngasuxuya te. Namua na ngama bu ngasuxuya lipu titiamdi te. Tegu. Ngama bu ngaxapdi muli.
48 Ning lipu suxuyangam tela wa, bagula suxuya lipudi dihitixiya nga xaung daxap haruangagua te. Gaxarea? Haruanga ngaharua nadi naga bagula suxuyadi xaidap subingania.
49 Namua na haruangagua su mana nga murungagua te, ne Tibugu soxi nga ma ba, tabina nga mana haruanga baruamta bagula ngaharua mana xaung ngaharua bila baru.
50 Ngaxabia tabinangana ba xai lipudi mala walinga subingang teguamia. Binabu baraxing baraxinta ngaharua mana, ina naga Tibugu bala nga ba ngaharua.”

13

Yesu Sugua Lipuxindi Dinaxu Mana Kidingdi

1 Muga mana Taunga Dalingama, baing Yesu xabia ba xaidabinoa mana yunga titia li bu ila rangua Tibuna sok ba. Xaidabing longgalo murung sibuna mana lipuxindi duwa titia, baing ina naga murung sibuna manadi laing walingang subinganoa.
2 Yambong Yesu gabu lipuxindi dirung mana Taunga Dalingama. Baing xaungadi yanamidinga ta hatuminga masup mana Saimon Iskariot garanoa Yudas hatuminganoa ba ta Yesu bixuandi rimadingia.
3 Yesu xabia ba Tibuna ta axamandi rimania xaung ma rangua Urana xaung bagula goxoya mala rangua Urana,
4 binabu mesa sangua kabukabua, unia imanging maxaxaya, saing goxiti imang sisiangam tela wagigia ulenia.
5 Sup baing matu langa mari minia saing ungguti sugua lipuxindi dinaxu mana kidingdi, saing sisiadi mana imang sisiangama wa ulenia.
6 Ma rangua Saimon Pita, baing Saimon harua na ba, “Toxoratamona, bagula usugua kigudi?”
7 Yesu haxuya na ba, “Hatata ung guxabia axa nga ngalibu rangrang te, ne kimuya bagula uxabia rangrang.”
8 Pita harua na ba, “Labu usugua kigudiu tai. Tegu sibuna!”
Yesu haxuya na ba, “Nabu ngasugua kimdi te, bing bagula utaga rangua nga te.”

✡ **12:40** Aisaya (Aisaia) 6:10

9 Saimon Pita harua na ba, “Toxoratamona, nabu bila ba bing usugua kigudi ding
ganiding te, usugua rimagudi toxogua xauna!”
10 Yesu haxuya na ba, “Lipu gaxarea sugu masup, bing sugua kindi ding ganiding.
Ne sugua sanggang longgalo te, namua na sanggang hataing longgalo disigixinga.
Baing ang asigixinga, ning ang longgalo te.”
11 Baing Yesu xabia gaxarea bagula ta bixuandi rimadingia, saing mana namua ba
harua ba, “Ang asigixinga, ning ang longgalo te.”
12 Sugua kidingdi laing sup, baing sau imanginoa muli saing goxoya mala yabania
kabukabia. Xusungadi ba, “Axabia rangrang axa ngalibu mang?
13 Ang gauxu nga ba ‘Lipu Tubatubaingam’ xaung ‘Toxoratamona’. Ang gaharua
maringina, namua na nga naga.
14 Tauna, nga Toxoratamona angia xaung Lipuxim Tubatubaingama, baing ina naga
nabu ngasugua kimdi, bing asugua kimdi.
15 Ngahatanga kigu babundi bu alibu mang bila ngalibu mang.
16 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu oxata olanggam yanoa dali lipuxing haringi-
noa yanoa te, saing uleginam yanoa dali lipua soxi mala ba yanoa te xauna.
17 Axabia axadi li ba, binabu bagula ayaha nabu alibudi.

Yesu Baxanga Muga Mana Lipu Tela Bagula Ta Bixuandi Rimadingia

18 “Ngaharua mang longgalo te. Ngaxabia lipuadi ngamogudi ba. Axa ngaharua
mana ba bagula libu Urana Xuanoa aningona, harua ba, ‘Lipua xang rangua nga ba
iti king tambonga ba ruha nga.’✡
19 “Ngabaxanga nang hatata muga mana sok, bu bungina sok bagula ahatum
haringina ba nga naga.
20 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea daxap lipua ngasoxi ma, bing daxap
nga. Baing lipu gaxarea daxap nga, bing daxap ina soxi nga ma ba.”
21 Yesu harua bila ba laing sup, baing gamona mauxana saing baxanga ba, “Maxung
sibuna ngabalang ba, angia tela bagula ta nga bixuagudi rimadingia.”
22 Lipuxindi dinaxu mana dibagu haringina mading, dahasuxi ba harua mana
gaxarea.
23 Dingia tela, Yesu lipuxindi dinaxu mana tela ina murung sibuna mana, rung
rubinia.
24 Saimon Pita ting toxonoa na lipua ba saing harua ba, “Uxusunga harua mana
gaxarea.”
25 Binabu lipua ba bigu mala rangua Yesu, saing xusunga ba, “Toxoratamona,
gaxarea?”
26 Yesu haxuya ba, “Salanga hataina li ngatai mari minia ba, saing ngasina na lipua
ba, bing lipua naga.” Baing ina naga, tai salanga hataina, saking sina na Yudas,
Saimon Iskariot garanoa.
27 Yudas xap salanga, baing hata sibuna li Satan luxu mana.
Yesu harua na ba, “Baraxinta ubo ba ulibu, bing ulibu sap.”
28 Ne adi dirung kabukabia ba, tela xabia namua mana haruanga Yesu harua na
mana te.
29 Yudas lipua wasa mana siang tanganoa, binabu teladi dahatum ba Yesu bala ba
gim axadi diraxap manadi mana Taungua, kimbo sina teladi na lipu haxugindi.
30 Tauna, Yudas xap salangua laing sup, baing hata sibuna li sok mala. Baing
yambong.

Yesu Baxanga Muga Mana Pita Bagula Hatiam Mana
(Matyu 26:33-35; Mak 14:29-31; Luk 22:33-34)

✡ **13:18** Olaidi (Buk Song) 41:9

31 Yudas yungadi mala, baing Yesu harua ba, “Xaidaba ma ba Lipua Ma Rangua
Urana hatanga ralanoa masok. Xauna, Urana ralanoa bagula tubu mana oxatanoa.
32 Nabu Urana ralanoa tubu mana oxatanoa, Urana bagula libu Garanoa ralanoa
tubu mana ing sibung oxatanoa. Baing bagula libu sap.
33 “Garagu mana, bagula ngawa ranguang bunging mongaita ing ganina. Bagula
asai manga, saing bila ngabala Yudadi muga, hatata ngabalang ba: Longga ngala
mana, sanga ba ang gama mana te.
34 “Hanaunaunga haun tela ngasina nang ba: Bing muruim sibuna mang. Bila nga
murugu sibuna mang, bing muruim sibuna mang.
35 Nabu muruim sibuna mang, bing mana kubolua li lipu longgalo bagula daxabia
ba ang lipuxigudi dinaxu manga.”
36 Saimon Pita xusunga ba, “Toxoratamona, ula bi?”
Yesu haxuya na ba, “Longga ngala mana, hatata sanga ba usu manga te, ne kimuya
bagula usu manga.”
37 Pita xusunga ba, “Toxoratamona, baruta sanga ba ngasu maung hatata te? Bagula
ngayunga walingagua bu hauliung.”
38 Baing Yesu haxuya ba, “Maxuna bagula uyunga walingama bu hauli nga?
Maxung sibuna ngabalaung ba, muga mana muxaxua xatu, bagula uhatiam manga
bunging tuwa.

14

Yesu Tatua Lipuxindi Dinaxu Mana Atidingdi

1 “Labu ahatum xumanau tai. Bing ahatum haringina mana Urana, saing ahatum
haringina manga xauna.
2 Maluxu’m Tibugu numanoa, numa lung xumana duwa. Nabu bila ba te, bing
maxuna bagula ngaharua nang ba. Ngamuga mang mala bu ngaxauxau yabaimdi.
3 Baing nabu ngala ngaxauxau yabaimdi, bing bagula ngagoxoya ma saing
ngaxapkang mala bu ang gawa rangua nga mana longga nga ngawa mana ba xauna.
4 Baing ang gaxabiau daxanga ila mana longga ngala mana.”

Yesu, Daxanga Ila Rangua Tibura

5 Tomas harua na ba, “Toxoratamona, am gaxabia longga ula mana te, binabu sanga
ba am gaxabia daxanga ba baru?”
6 Yesu haxuya na ba, “Nga daxangua xaung haruanga maxunama xaung walingua.
Lipu tela ma rangua Tibugu mana daxanga tela te. Nga ganigu daxangua baing.
7 Nabu axabia nga rangrang ba, bing bagula axabia Tibugu xauna. Mana hatata
saing ila, axabiau xaung abagu ba.”
8 Pilip harua na ba, “Toxoratamona, uhatanga Tibum nam baing bagula sanga
mam.”
9 Yesu haxuya na ba, “Pilip, ngawa ranguang bunging maxaxaya sibuna, saing
uxabia nga teguyu? Lipu gaxarea bagu nga bagu Tibugu. Uria baru uharua ba
‘Uhatanga Tibum nam’?
10 Ngataga rangua Tibugu xaung Tibugu taga rangua nga. Uhatum haringina mana
haruanga li, kimbo tegu? Haruanga ngabalang mana ba ma rangua nga sibugu te.
Ne Tibugu wa maluxu manga, ina libu oxatanoa rimagia.
11 Bing ahatum haringina manga bungina ngaharua ba ngataga rangua Tibugu
xaung Tibugu taga rangua nga. Nabu sanga mang te, bing ahatum haringina namua
na abagu axamang haringindi ngalibudi.

12 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea hatum haringina manga bagula libu
oxatadi ngalibudi. Baing bagula axadi libudi didali axadi bagudi li, namua na ngala
rangua Tibugu.
13 Baing bagula ngalibu baraxing baraxintadi axusunga manadi yagia, bu Garanoa
hatanga Tibuna ralanoa masok.
14 Baraxing baraxintadi axusunga nga manadi yagia, bagula ngalibudi.

Yesu Hau Haruangua Bagula Soxi Urana Aningonoa Ma

15 "Nabu muruim sibuna manga, bagula asu mana hanaunaungagudi.
16 Baing bagula ngaxusunga Tibugu, saing bagula sina Lipu Haulingam tela nang
ba wa ranguang bungingbunginalo.
17 Lipu Haulingamga ba bing Urana Aningonoa, lipua hatanga Urana haruangang
maxunama masok. Lipu titiamdi sanga ba daxap te, namua na dibagu te xaung
daxabia te. Ning ang ba axabiau, namua na wa ranguang xaung bagula wa maluxu
mang.
18 Bagula ngayungang awa olang bila hagudi te. Bagula ngama ranguang.
19 Bunging mongaita lipu titiamdi bagula dibagu nga muli te, ning bagula ang ba
abagu nga. Bagula ngawa, binabu bagula ang gawa xauna.
20 Mana xaidapka ba, bagula abagu axabia ba ngataga rangua Tibugu, xaung ang
gataga rangua nga, xaung ngataga ranguang.
21 Lipu gaxarea xap hanaunaungagudi saing su manadi, ina naga murung sibuna
manga. Lipu gaxarea murung sibuna manga bagula Tibugu murung sibuna mana,
xaung nga xauna bagula murugu sibuna mana xaung ngahatanga nga na."
22 Baing Yudas tela (Yudas Iskariot te) harua ba, "Ning Toxoratamona, baruta ubo
ba uhatangaung nam ba, ne na lipu titiamdi tegu?"
23 Yesu haxuya na ba, "Lipu gaxarea murung sibuna manga, bagula su mana
haruangagua. Tibugu bagula murung sibuna mana, xaung bagula tam gama rangua
saing tam gawa rangua.
24 Lipu gaxarea murung sibuna manga te bagula su mana haruangagua te.
Haruangadi li alungudi bing ngayuadi te, Tibugu iniadi, ina soxi nga ma.
25 "Hatata ngawauyu ranguang saing ngabaxanga haruangadi li nang.
26 Ne Lipu Haulingam, Urana Aningonoa baing, Tibugu bagula sina yagia, saing
bagula tubatubang mana axamang longgalo, xaung bagula libu ahatum muli mana
haruanga longga ngaharua nang manadi ba.
27 Ngayunga gamogamu mosiama ranguang, gamogu mosiama ngasina nang.
Ngasina nang bila lipu titiamdi disina te. Labu ahatum xumanau tai, saing labu
amaxuwau tai.
28 "Alungu nga bungina ngaharua nang ba, 'Ngayungang bu ngala saing bagula
ngagoxoya ma ranguang muli.' Nabu muruim sibuna manga, bing bagula ayaha ba
ngala rangua Tibugu, namua na Tibugu dali nga.
29 Ngabaxanga nang hatata muga mana sok, bu bungina sok bagula ahatum
haringina.
30 Bagula ngaharua ranguang bunging maxaya te, namua na titia li yanaminoa bo
ba mauba. Ina haringinganoa sanga ba xap nga te,
31 ning bagula ngalibu sibuna bila Tibugu tabina nga, bu lipu titiamdi bagula
daxabia ba nga murugu sibuna mana Tibugu.
"Tauna, tamesa talauba.

15

Yesu Wain Xana

1 "Nga wain xang sibuna, saing Tibugu umanga moxonoa.

2 Taxiti rimagu baruamta aningon te, ning rimagu baruamta aningona bing xuxuya
bu aningong xumana.
3 Ang asigixinga masup mana haruanga ngabaxanga nang ba.
4 Bing ataga rangua ngauyu mua, baing bagula ngataga ranguang. Rimang tela
sanga ba aningona olang te. Bing taga rangua xanauyu binabu aningona. Baing ina
naga, nabu ataga rangua ngauyu mua te, bing sanga ba aningoim te.
5 "Nga wain xana, saing ang ba rimandi. Lipu gaxarea taga rangua ngauyu xaung
ngataga ranguauyu, bing bagula aningong xumana. Nabu ayunga nga, bing sanga ba
alibu axamang tela te.
6 Lipu gaxarea taga rangua nga te, bila rimang tela diting mala singia saing mutuxu.
Rimanadi na bila ba bagula ditagiadi, ditingdi yabia saing ditaudi.
7 Nabu ataga rangua ngauyu, xaung haruangaguadi duwa maluxu mangguyu, bing
axusunga mana baraxinta muruim mana, bing bagula axap.
8 Oxataim aningondi bing disok xumana, ahatanga ba awa lipuxigudi dinaxu
manga, bing bagula Tibugu xap yaya sabanga.
9 "Bila Tibugu murung sibuna manga ba, bila balau nga murugu sibuna mang. Bing
awa maluxu'm murungagu sibunoa.
10 Nabu asu mana hanaunaungagudi, bing bagula awa maluxu'm murungagu si-
bunoa, bila ngasu mana Tibugu hanaunaungandi saing ngawa maluxu'm murungang
sibunoa.
11 Ngabaxanga haruangagua li nang bu yahangagua wa maluxu gamoimia xaung
bu gamoimdi yahangading dibaxagi.
12 Hanaunaungagua bing: Muruim sibuna mang bila nga murugu sibuna mang.
13 Lipu gaxarea murung sibuna mana riandi binabu yungaina bu mati manadi ba
haulidi, kubolunoa sabanga sibuna. Murungang sibuna na bila ba dali murungang
sibung longgalo.
14 Nabu asu mana hanaunaungagudi, bing awa riagudi.
15 Waleu ma, ngauxuang ba lipuxigu oxatamdi, ne hatata ila tegu. Namua na
lipu oxatama xabia lipuxing haringina hatumingang namuxinoa te. Ning hatata
ngauxuang ba riagudi, namua na haruanga longgalo ngalungudi rangua Tibugu,
ngabaxangadi nang ba.
16 Ang ba amogu nga te. Ne nga ngamoguang. Baing ngasina oxatua nang ba ala
aoa—alibu oxatua aningonoa ilauyu, subingan te. Baing Tibugu bagula sina nang
baraxing baraxintadi axusunga manadi yagia.
17 Hanaunaungagua bing: Muruim sibuna mang.

Lipu Titiamdi Hauxading Sibuna Mana Lipudi Dinaxu Mana Yesu

18 "Nabu lipu titiamdi hauxading sibuna mang, bing ahatum muli to: Muga
hauxading sibuna manga.
19 Nabu ang lipu titiamdi, bing lipu titiamdi bagula muruding sibuna mang bila ang
dingiadi. Ne maxung sibuna ang titiamdi te. Ngamoguang bu awa halianga mana lipu
titiamdi. Namua naga lipu titiamdi hauxading sibuna mang.
20 Ahatumia haruangagua muli: 'Lipu oxata olanggam yanoa dali lipuxing
haringinoa yanoa te.'✡ Nabu disina salaga nanga, bagula disina salaga nang xauna.
Nabu disu mana tubatubaingagudi, bing bagula disu mana angiadi xauna.
21 Ang gahatum haringina mana yagua, binabu bagula dilibu kubolua li mang,
namua na daxabia te ina soxi nga ma.
22 Nabu ngama te ngabaxanga nadi te, bing bagula duwa haruangia mana
kuboluding diandi te. Ning hatata sanga ba dahaxuya haruangua mana kuboluding
diandi te. Ding namuxiding te.

✡ **15:20** Yon 13:16

23 Lipu gaxarea hauxading sibuna manga, hauxading sibuna mana Tibugu xauna.
24 Waleu ma, lipu tela libu axamang haringindi bila ngalibudi liwe manadi te. Baing nabu ngalibudi te, bing kuboluding diandi sanga ba daxapdi te. Ning hatata dibagu axamang haringinadi li, ne hauxading sibuna manga xaung Tibugu.
25 Ning kuboludinga libu haruanga Xaitamoxi Debit bung hanaunaungadingia ba aningona, harua ba, 'Hauxading sibuna manga, doxola mana namu tela.'✡
26 "Ning Lipuxim Haulingama bing Urana Aningonoa, lipu haruanga maxunam. Bagula ngasoxi ma ranguang. Ma rangua Tibugu. Baing bungina ma, bagula baxanga nga.
27 Baing ang xauna bing abaxanga nga, namua na awa rangua nga muga bungina ngaungguti oxatagua ma.

16

1 "Ngabaxanga haruanga bagudi li nang bu hatumingaim haringindi xungdi mari te.
2 Bagula disukang masok sangua Yudadi sabungading numandi. Xauna, xaidaba ma yu bungina lipu gaxarea dunggang mati bagula dahagaxa ba dituxu Urana oxatanoa.
3 Baing bagula dilibu bila ba namua na daxabia Tibugu te xaung nga te.
4 Ning ngabaxanga haruanga bagudi li nang, bu bungina xaidabidinga ma sanga ba ahatumia muli ba ngabaxangadi nang ba. Waleu ma ngabaxangadi nang te, namua na ngawa ranguang.

Urana Aningonoa Oxatanoa

5 "Haxek sibuna bagula ngala rangua ina soxi nga ma, ne angia tela te xusunga nga ba, 'Ula bi?'
6 Ne ngabaxanga haruanga li nang, binabu hatata hatumingaimdi ayangading buk.
7 Ne maxung sibuna ngabalang ba: Bagula xai mang nabu ngala. Namua na nabu ngala te, Lipu Haulingama bagula ma ranguang te. Ne nabu ngala, bing bagula ngasoxi ma ranguang.
8 Baing bungina ma, bagula su lipu titiamdi hatumingadingdi mana kuboluding diandi, mana kuboludingdi dahagaxa ba dimaring, xaung mana Urana suxuyanganoa ma yu.
9 Bagula su hatumingadingdi mana kuboluding diandi, namua na dahatum haringina manga te.
10 Bagula su hatumingadingdi mana kuboludingdi dahagaxa ba dimaring, namua na ngala rangua Tibugu, saing bagula abagu nga muli te.
11 Xauna, bagula su hatumingadingdi mana Urana suxuyanganoa ma yu, namua na Urana suxuya titia li yanaminoa masup.
12 "Nga haruangagua xumana ba ngabaxanga nang, ne hatata sanga ba hatumingaimdi daxapdi te.
13 Ning bungina Urana Aningonoa, lipu haruanga maxunam, ma, bagula xaiang maluxu mana Urana haruangang maxunam longgalo. Namua na bagula harua mana ing murunganoa te. Tegu. Bagula harua haruangadi lungudi ing ganina, saing bagula baxanga nang axadi dima yu.
14 Bagula libu nga ngaxap yaya sabanga, namua na bagula xap haruangagua saing baxanga nang.
15 Tibugu xalinging longgalo bing ngayuadi. Namua naga ngaharua ba Aningonoa bagula xap haruangagua saing baxanga nang.
16 "Bunging mongaita sup to, baing bagula abagu nga te. Saking bunging mongaita sup, baing bagula abagu nga muli."

✡ **15:25** Olaidi (Buk Song) 35:19, 69:4

Yahangua Bagula Xap Hatuminga Mauxana Yabanoa

17 Lipuxindi dinaxu mana teladi duxusunga ding ba, “Harua ba, ‘Bunging mongaita
sup to, baing bagula abagu nga te. Saking bunging mongaita sup, baing bagula abagu
nga muli.’ Xauna harua ba, ‘namua na ngala rangua Tibugu.’ Ne namuxidinga baru?”
18 Duxusunga duxusunga ding ba, “Haruanganoa ba ‘bunging mongaita’ namuxi-
noa baru? Kira taxabia haruanganoa rangrang te.”
19 Yesu xabia ba dibo ba duxusunga mana haruangana ba, binabu harua nadi ba,
“Hatata li ngaharua ba, ‘Bunging mongaita sup to, baing bagula abagu nga te. Saking
bunging mongaita sup, baing bagula abagu nga muli.’ Axusungang mana namuxinoa?
20 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula ang ba atang sabanga sibuna xaung
ahatangitangi, ne lipu titiamdi bagula gamodingdi diyaha. Bagula ayangaim, ne
ayangaima bagula xugia mala yahangua.
21 Ahatumia, haing tela hayau gara, ayangana namua na xaidabinoa mauba. Ne
bungina hayau masup, halingalinga salakka ba namua na yaha mana hayau gara
tela mana titia li.
22 Bila balau mang: Hatata bunging ayangana xapkang, ne bagula ngabaguang muli,
baing ina naga bagula gamoimdi diyaha, saing lipu tela sanga ba unia yahangaima
te.
23 Mana xaidapka baguba bagula axusunga nga mana axamang tela te. Maxung
sibuna ngabalang ba, Tibugu bagula sina nang baraxing baraxintadi axusunga
manadi yagia.
24 Waleu ma hatata axusunga mana axamang tela yagia te. Axusunga baing bagula
axap, saing gamoimdi bagula dibaxagi mana yahangua.
25 “Ngaharua babu nang, ning xaidaba ma yu bungina bagula ngaharua nang bila
li te. Bagula ngabalang rangrang mana Tibugu.
26 Mana xaidapka ba bagula axusunga yagia. Baing ngaharua nang bila li te, bila
bagula ngaxusunga Tibugu ba hauliang.
27 Tegu. Tibugu ing sibuna murung sibuna mang, namua na muruim sibuna manga
xaung ahatum haringina ba ngama rangua Urana.
28 Ngama rangua Tibugu saing ngari ma titia ba. Baing hatata ngayunga titia
ngagoxoya mala rangua Tibugu muli.”
29 Baing Yesu lipuxindi dinaxu mana daharua ba, “Ai, hata sibuna li uharua
rangrang ne uharua babwia te.
30 Hatata am gaxabia ba uxabia axamang longgalo xaung namu tela te ba lipu tela
xusungaung mana axamang tela, namua na uxabia lipudi xusungangadingdi muga
mana duxusunga baing. Namua naga am gahatum haringina ba ung guma rangua
Urana.”
31 Yesu haxuya ba, “Hata sibuna li ahatum haringina?
32 Bagu xaidaba ma yu, maxuna ma ba, bungina bagula duxuang mala yabaim
taining tainina. Bagula asauya nga ganigu ngawa. Ning nga ganigu ngawa te, namua
na Tibugu wa rangua nga.
33 “Ngabaxanga haruanga bagudi li nang, bu gamoimdi duwa mosiu namua na
ataga rangua nga. Mana titia li bagula axap salaga. Ning aharingia hatumingaimdi!
Ngadali titia li haringinganoa ba.”

17

Yesu Sabu Maina

1 Yesu harua laing sup, baing bagu mahaing long xaiya saing sabu ba:

“Tibugu, xaidabigua mauba. Uiti Garama yanoa, bu Garama sanga ba iti yama.

2 Namua na uta etua'm lipu longgalo bu sanga ba sina walinga subingang teguama na lipu longgalo usinadi na.
3 Baing walinga subingang teguama bing: Daxabiaung, ung ganim Urana maxunama, xaung daxabia Yesu Kristo, lipua usoxi ma.
4 Ngasahi oxatua usina nanga ba ngalibu. Baing bila balau ngaiti yama liwe mana lipu titiamdi.
5 Baing Tibugu, ngaxusungaung ba hatata uiti yagua sabanga maxamia bila bungina ngawa ranguaung mugamugau sibuna muga mana titi soginganoa.

Yesu Sabu Mana Lipuxindi Dinaxu Mana

6 "Ngabaxanga yama na lipuadi usinadi nanga titia li. Muga duwa ungiadi, saing usinadi nanga saing disu mana haruangama.
7 Hatata daxabia ba axamang longgalo usinadi nanga ba dima ranguaung.
8 Namua na ngasina haruangadi usinadi nanga ba nadi saing daxapdi. Daxabia maxung sibuna ngama ranguaung, saing dahatum haringina ba usoxi nga ma.
9 Ngasabu ba uhaulidi, ne ngaxusunga mana lipu titiamdi te. Ngaharua mana adi usinadi nanga ba, namua na ding ungiadi.
10 Lipuxigu longgalo bing ungiadi, xaung lipuxim longgalo bing ngayuadi. Baing disina yaya sabanga nanga.
11 Bagula ngawa titia muli te, ning ding duwa titiauyu, saing ngama ranguaung. Tibugu Maringing Sibunama, uwasa manadi yam haringingania, yaya ba usina nanga, bu duwa taininau bila kitam tawa taininau.
12 Xaidapkadi ngawa ranguadi ngawasa xai manadi ngahaulidi ba daxap doa te. Ngalibu alaba mana yaya usina nanga ba. Baing tela hanggalang te. Lipua wa daxanga hanggalangiangamia ing ganina hanggalang, bu Xuama aningona.
13 "Hatata ngama ranguaunggu, ne haruanga li ngaharua hatata bungina ngawa titia, bu sanga yahangagua baxagi manadi.
14 Ngasina haruangama nadi saing lipu titiamdi hauxading sibuna manadi, namua na ding lipu titiamdi te bila nga lipu titiama te.
15 Sabungagua bing oxopdi sangua titia te, ning ngasabu ba uwasa xai manadi bu sanga ba lipu dianoa hanggalangiadi te.
16 Ding lipu titiamdi te bila nga lipu titiama te.
17 Haruangama maxung sibuna, saing mana haruangamga li ngaxusunga ba ulibudi disok maringina maxamia.
18 Usoxi nga mari rangua lipu titiamdi. Bila balau ngasoxidi mala rangua lipu titiamdi.
19 Baing mana ngahaulidi, ngayunga nga ranguaung bu ngawa maringina maxamia, bu maxung sibuna ding xauna sanga ba disok maringina maxamia.

Yesu Sabu Mana Lipu Hatuminga Haringinam Longgalo

20 "Ngasabu ba uhaulidi ding ganiding te. Ngasabu xauna ba uhauli lipuadi bagula dilungu haruangadinga dibaxanga saing dahatum haringina manga.
21 Tibugu, ngasabu ba ding longgalo bagula duwa taininau, bila utaga rangua nga xaung ngataga ranguaung. Xauna ngabo ba ditaga rangua kitam bu lipu titiamdi sanga ba dahatum haringina ba usoxi nga ma.
22 Ngasina ralana usina nanga ba nadi, bu duwa taininau bila tawa taininau.
23 Bila balau ngabo ba ngataga ranguadi xaung utaga rangua nga. Ngabo ba disok taining sibuna bu lipu titiamdi daxabia ba usoxi nga ma ba xaung murum sibuna manadi bila murum sibuna manga.

24 “Tibugu, ngabo ba adi usinadi nanga ba duwa rangua nga mana longga ngawa
mana, xaung dibagu ralagua, ralagua ba usina nanga namua na murum sibuna
manga muga mana titi soginganoa.
25 “Tibugu maringina, lipu titiamdi daxabiaung te, ne nga ba ngaxabiaunggu,
saing lipuxigudi li daxabia ba usoxi nga ma.
26 Ngabaxangaung nadi, saing bagula ngabaxangaungguyu bu kubolua murum
sibuna manga sanga ba wa maluxu manadi, xaung bu nga sibugu sanga ba ngataga
ranguadi.”

18

Dituxu Yesu
(Matyu 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Yesu sabu laing sup, baing gabu lipuxindi dinaxu mana disok mala saing dikisi
Langga Kidron. Lang hataina olip umangang tela wa, saing gabu lipuxindi dinaxu
mana diluxu.
2 Ne Yudas, lipua bo ba ta bixuandi rimadingia, xabia longga bau, namua na
bunging xumana Yesu gugunia rangua lipuxindi dinaxu mana la ba.
3 Baing ina naga, lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Parisidi ditabina Urana
Numang wasanganam teladi ba dila rangua Yudas. Rom haungingam teladi digabudi
xauna. Yudas luxu mana umanga olipkamga ba, muga manadi. Dirai nagungdi xaung
axamang haungingamdi.
4 Yesu xabia axadi dibo ba disok manauba, binabu ila sok manadi saing xusungadi
ba, “Asai’m gaxarea?”
5 Dahaxuya na ba, “Yesu Nasaretiam.”
Baing Yesu harua nadi ba, “Nga naga.” Yudas, lipua bo ba ta bixuandi
rimadingiauba, li mua ranguadi.
6 Baing bungina Yesu harua nadi ba, “Nga naga,” disuisui mala saing xungdi mari
titia.
7 Baing xusungadi muli ba, “Asai’m gaxarea?”
Baing daharua ba, “Yesu Nasaretiam.”
8 Yesu haxuya ba, “Ngabalang ba, nga naga. Nabu asai manga, bing ayunga lipuadi
li dila.”
9 Axa ba sok bu haruanganoa aningona, bila harua muga ba, “Lipu longgalo usinadi
nanga, ngayunga tela hanggalang te.”✡
10 Baing Saimon Pita waxanginau. Xai masok saing ting mana lipu hananiangam
mugamugangama lipuxing oxata olanggama, saing taxiti tangangliang rimamo. (Lipu
oxata olanggamga ba yanoa Malkus.)
11 Baing Yesu bala Pita ba, “Uta waxangim sabanga goxoya mala yabania! Baruta?
Bagula nganung mana xuba salakkam Tibugu sina nanga li te?”

Daxap Yesu Mala Rangua Anas
(Matyu 26:57)

12 Baing lipu haungingam bakbakka digabu lipuxiding yanamidinga xaung Yudadi
lipuxiding haungingamdi dituxu Yesu. Digoxi
13 saing muga daxap mala rangua Anas, Kayapas longanoa. Kayapas lipu
hananiangam mugamugangama mana niania baguba.
14 Kayapas ina naga sina hatuminga na Yudadi ba xai nabu lipu taininau ing ganina
xap lipuadi yabadinga saing mati.

Bunging Mugamugangam Pita Hatiam Mana Yesu
(Matyu 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

✡ **18:9** Yon 6:39

15 Saimon Pita xaung lipu tela naxu mana Yesu tang disu mana. Baing lipu tela
naxu mana Yesu ba, lipu hananiangam mugamugangama xabiau, binabu lipua ba su
mana Yesu maluxu'm lipu hananiangam mugamugangam numang yabania,
16 ne Pita li mua sabasabia gamgamingang xaluxinia. Binabu lipu tela naxu mana
Yesu, ina lipua lipu hananiangam mugamugangama xabia ba, goxoya ma, harua na
haing xalu wasanganama, saking xap Pita maluxu ma.
17 Haing haulingama wasa mana xalua ba xusunga Pita ba, "Lipua ba lipuxindi
dinaxu mana, ung dingia tela, bo?"
Haxuya ba, "Nga te."
18 Longa xaringa, binabu lipu haulingamdi digabu lipu haungingamdi dili taxiya
mana yaba dibura yap nanggixandi bu dibiding. Pita xauna li ranguadi, saing biding.

Lipu Hananiangam Mugamugangama Xusunga Yesu
(Matyu 26:59-68; Mak 14:55-65; Luk 22:63-71)

19 Pita bidingguyu, baing lipu hananiangam mugamugangama xusunga xusunga
Yesu mana lipuxindi dinaxu mana xaung tubatubainganoa.
20 Yesu haxuya na ba, "Ngaharua sabasabia lipu longgalo maxadingia. Bung-
ingbunginalo ngatubatuba maluxu'm Yudadi sabungading numania kimbo Urana
Numang yabania, longga Yudadi digugunia mana. Ngaharua axamang tela hisangia
te.
21 Baruta axusunga xusunga nga? Xai nabu axusunga adi dilungu haruangagua.
Ding daxabia baraxinta ngaharua mana."
22 Yesu harua bila ba, baing Urana Numang wasanganam tela li haxek mana ba uda
saing harua ba, "Uraxata uhaxuya na lipu hananiangam mugamugangama bila ba?"
23 Yesu haxuya na ba, "Nabu ngaharua doa, bing ubaxanga haruangagu baruamta
doa. Ning nabu ngaharua maxung sibuna, bing baruta uda nga?"
24 Baing Anas tabinadi ba daxap mala rangua Kayapas, lipu hananiangam
mugamugangama. Baing waxua digoxigoxi mana ba wauyu.

Pita Hatiam Mana Yesu Muli
(Matyu 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Tauna, Saimon Pita li mua biding yapkuyu, baing duxusunga ba, "Ung xauna
lipuxing tela unaxu mana?"
Ne hatiam mana, harua ba, "Nga te."
26 Lipu hananiangam mugamugangam lipuxing haulingam tela li mua la ba. Lipua
ba lipua Pita taxiti tanganglianoa ba sibing tela. Xusunga ba, "Ngabagung uwa rangua
xaiya olip umangania?"
27 Ne Pita hatiam mana muli, saing hata sibuna li muxaxua xatu.

Yesu Wa Haruangia Pailat Maxania
(Matyu 27:11-18,20-23; Mak 15:2-15; Luk 23:2-3,18-25)

28 Baing Yudadi yanamidingdi daxai Yesu sangua Kayapas mala Rom gabana
numania. Buraraging sibuna. Ding sibuding diluxu gabana numania te, nam
musuding Urana maxania. Dibo ba duwa sigixingauyu bu sanga ba daxang Taunga
Dalingam angianoa.
29 Binabu Pailat sok ma ranguadi saing xusungadi ba, "Asu haruanga baruamta na
lipua li?"
30 Dahaxuya na ba, "Nabu lipua li libu kubolu dian tela te, bing maxuna sanga ba
am gata rimamia te."
31 Pailat harua nadi ba, "Ang ba axap mala asuxuya hanaunaungaimia."
Ne Yudadi yanamidingdi dahaxuya na ba, "Ne ang Romdi hanaunaungaima harua
ba maring te nabu am gaung lipu tela."

32 Baing alaba sok bu Yesu haruanganoa mana bagula mati baru bagula aningona.
33 Baing Pailat goxoya maluxu gabman numania muli saing xusungadi ba daxap
Yesu ma saing xusunga ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
34 Baing Yesu haxuya ba, “Haruangamga ba ung hatumingama? Kimbo lipu teladi
daharua naung manga?”
35 Pailat haxuya ba, “Nga Yuda tela te! Ung bakbagim xaung lipuxim hanani-
angamdi yanamidingdi ditaung rimagia. Uria baru?”
36 Yesu haxuya ba, “Yonggaxigua ina titiam te. Nabu bila ba, bing lipuxigu
haulingamdi bagula dahaung bu disoxauti manga, nam Yudadi yanamidingdi dituxu
nga. Ning Yonggaxigua ina titiam te.”
37 Baing Pailat harua na ba, “Binabu ung xaitamoxi tela?”
Yesu haxuya ba, “Ung ba uharua ba nga xaitamoxi. Dahayau nga mana namua
naga, mana namua naga ngari ma titia li, bu ngabaxanga haruanga maxunama. Lipu
gaxarea dahatum haringina mana haruanga maxunama dilungu waxugutuanoa.”
38 Baing Pailat xusunga ba, “Haruanga maxunama baraxinta?” Harua bila ba baing
sok mala muli rangua Yudadi saing harua ba, “Ngabagu ina libu kubolu dian tela te.
39 Ning ang kuboluima ba ngayunga lipu salak yabanam tela ranguang bungina
Taunga Dalingam. Ang gabo ba ngayunga ‘Xaitamoxi Yuda Dingia’?”
40 Baing duwagi muli ba, “Tegu! Lipua ba te. Ne Barabas!” (Barabas lipu tela
haunggana gabman.)

19

Daharua Ba Yesu Bing Mati Xai Balingamia
(Matyu 27:27-31; Mak 15:16-20)

1 Baing Pailat tabina lipuxing haungingamdi ba daxap Yesu mala digusi.
2 Ditaling waxu ruxunam bila xaitamoxi muxubinoa saing dita toxonia. Disausau
imang maxaxaya sikokop tela mana.
3 Baing dila dima rangua saing daharua ba, “Uwa bungingbunginalo, xaitamoxi
Yuda dingia!” Daharua bila ba saing duda.
4 Baing Pailat sok mala muli saing harua na burangua ba, “Abagu to! Bagula ngaxap
masok ranguang bu axabia rangrang ba ngabagu ina libu kubolu dian tela te.”
5 Yesu sok ma, xaung waxu ruxunam ditaling xaung imang maxaxaya sikokop duwa
mana, baing Pailat harua nadi ba, “Abagu! Lipua naga.”
6 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipuxiding haungingamdi dibagu baing
duwagi ba, “Ung mati xai balingamia! Ung mati xai balingamia!”
Ning Pailat haxuya nadi ba, “Ang ba axap mala aung mati xai balingamia. Ning
nga ba, ngabagu ina libu kubolu dian tela te.”
7 Yudadi yanamidingdi dahaxi, daharua na ba, “Am ba hanaunaungamam tela
harua ba bing mati, namua na baxangaina ba ina Urana Garanoa.”
8 Pailat lungu haruangadinga, baing maxuwa sibuna,
9 saing goxoya maluxu muli gabman numania. Xusunga Yesu ba, “Yabama bi?” Ne
Yesu haxuya haruanga tela te.
10 Binabu Pailat harua na ba, “Baruta? Uhaxuya haruangagua te? Nga haringingagu
sanga ba ngayungaung mala, xaung sanga ba ngaunggung mati xai balingamia. Bola
uxabia alaba te?”
11 Baing Yesu haxuya na ba, “Nabu Urana wa eta lo sina haringinga naung te, bing
sanga ba ulibu axamang tela manga te. Mana namua naga, lipua ta nga rimamia ba,
kubolung dianoa dali ungia.”

12 Harua bila ba, binabu Pailat saisai daxanga tela ba yunga Yesu, ne Yudadi
yanamidingdi duwagiwagi ba, “Nabu uyunga lipua ba mala, bing ung Sisa* rianoa te.
Namua na lipu gaxarea uxuina ba xaitamoxi tela bing Sisa bixuanoa.”
13 Pailat lungu haruanga ba, baing ina naga xap Yesu masok saing rung mari
kabukabu suxuyangamia mana longga duxu ba Siang Sabangadi Ganangadinga
(mana Aram xuana duxu longga ba Gabata).
14 Xaidapka ba Xaidap Xauxaungama mana Taunga Dalingam. Xaidap maxanoa
bila xaidap lia.
Baing Pailat harua na Yudadi yanamidingdi ba, “Bagu xaitamoxima naga li!”
15 Ning duwagi ba, “Oxop mala! Oxop mala! Ung mati xai balingamia!”
Baing Pailat xusungadi ba, “Bagula ngaung xaitamoxima mati xai balingamia?”
Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi dahaxuya ba, “Am xaitamoxi tela te. Sisa
ing ganina.”
16 Baing ina naga, Pailat ta Yesu lipu haungingamdi rimadingia bu dung mati xai
balingamia.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Matyu 27:33-44; Mak 15:22-32; Luk 23:33-43)

Binabu daxap Yesu mala.
17 Ing sibuna xoxi xaing balingama mala, ila mana longga duxu ba Toxotaxu Guang
Yabana (mana Aram xuana duxu ba Golgota).
18 La ba digoxi xai balingamia. Digoxi lipu luwa rangua—tela wa hataina, tela wa
hataina, saing Yesu wa lia.
19 Pailat tabinadi ba dibung haruanga tela bu digoxi xai balingamia. Haruanga ba
harua ba: YESU NASARETIAM, XAITAMOXI YUDA DINGIA.
20 Yuda xumana dititi haruanga ba, namua na longga dung mati xai balingamia
ba wa haxek mana long sabangga ba, saing dibung haruanga ba mana Aram xuana,
Latin xuana xaung Grik xuana.
21 Binabu Yudadi lipuxiding hananiangam yanamidingdi dila daharua na Pailat ba,
“Labu ubung ‘Xaitamoxi Yuda Dingiau’ tai, ning ubung bila li: ‘Lipua li harua ba ina
Xaitamoxi Yuda Dingia.’ ”
22 Ne Pailat haxuya ba, “Haruanga ngabung ba, bagula wa bila ba.”
23 Lipu haungingamdi digoxi Yesu xai balingamia laing sup, baing daxap imangindi
dahata xabu luwadi luwadi, tela mana taining tainina. Daxap imanging lunama
xauna, ne imangga baguba sigingang tela te, diraga taininau eta lo ri mala ha sihinia.
24 Binabu daharua nading ba, “Labu tasinggu tai. Tahali halinga tela ba tabagu lipu
gaxarea bagula xap.”
Alali sok bu Urana Xuanoa aningona, harua ba,

“Dituxu sinak mana imangigudi liwe mading
saing dahali halinga tela ba dibagu lipu gaxarea bagula xap.”✡

Binabu lipu haungingamdi dilibu bila ba.
25 Baing haingdi dili haxek mana Yesu xaing balingama bing bauna, bauna
kixinginoa, Maria Klopas haininoa, xaung Maria Magdalam.
26 Yesu bagu bauna wa la ba, xaung lipuxina naxu mana murung sibuna mana ba
li haxek, baing harua na bauna ba, “Haing, bagu lipua ba hatata wa garama.”
27 Baing harua na lipuxina naxu mana ba, “Baum bagu baing.” Binabu xaidapka
ba ila, lipua naxu mana ba xap mala rangua numania saing wasa mana.

---

* **19:12** ***Sisa*** yaya tela mana xaitamoxi sabanga Rom dingia. Wa etua mana xaitamoxidi. ✡ **19:24** Olaidi (Buk Song) 22:18

Yesu Matianoa
(Matyu 27:48,50; Mak 15:36-37; Luk 23:36)

28 Sup, baing Yesu xabia ba oxatang longgalo disup, ne Urana Xuang haruangang
tela aningona teguyu, binabu harua ba, “Langa ung nga.”
29 Nanggola tela baxagi mana wain mabiana wa la ba, binabu ditai garumu tela
maluxu’m laing baxagi, disu xaiya duxu ba hisop rimana mana, saing diti mahaing
suxungunia.
30 Tuba nung wain mabianoa laing sup, baing harua ba, “Sup ba.” Sup, baing turu
mari saing yunga aningonoa mala.
31 Tauna, xaidapka ba Xaidap Xauxaungama, saing buragina Xaidap Yaguangam Sa-
banga (sabanga namua na Taunga Dalingam). Bila balau saing Yudadi yanamidingdi
dibo ba matiadi duwa mana xai balingamdi laing xaidapka ba te, binabu duxusunga
Pailat ba tabina lipuxing haungingamdi ba ditahauti lipuadi kiding tuandi bu dimati
sap, xaung bu daxap sanggadingdi mala dikimangdi.
32 Binabu lipuxing haungingamdi dila ditahauti lipu mugamugangama king tuandi,
xaung lipu tela digoxi xai balingamia rangua Yesu.
33 Ne bungina disok mana Yesu dibagu mati masup, binabu ditahauti king tuandi
te.
34 Ne lipu haungingam tela su Yesu ulenoa gulia, saing hata sibuna li siba xaung
lang disok.
35 Baing lipua bagu axa sok ba, hatata baxanga bila ba, saing haruanganoa maxung
sibuna. Xabia ba baxanganganoa maxuna, saing baxanga bu ang xauna sanga ba
ahatum haringina.
36 Namua na axadi ba disok bu Urana Xuana baguli aningona: “Tuang tela sanga
ba galaina te.”✡
37 Xauna, haruanga tela Urana Xuania harua ba, “Bagula dibagu mana lipua disu
ba.”✡

Yesu Kimanginganoa
(Matyu 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56)

38 Mena baing Yosep Erimateam xusunga Pailat mana Yesu sangganoa. Yosep Yesu
lipuxindi dinaxu mana tela, ne hisa mana hatumingang haringina namua na maxuwa
mana Yudadi yanamidingdi. Pailat nai, binabu ila xap Yesu sangganoa mala.
39 Baing Nikodimas, lipua muga ila rangua Yesu yambong, ma xauna. Baing xap
guxenga xaningxaning xaung baxi teladi duxudi ba mer xaung alo, mauxanganoa
bila 34 kilo.
40 Tang daxap Yesu sangganoa mari, disabaxaya xaung guxenga baxiam saminama
ba, saing disaku mana imang xai sibundi bila Yudadi kuboludinga mana matiadi.
41 Baing haxek mana longga dung Yesu mati xai balingamia ba, umanga tela wa.
Maluxu’m umanga ba guha haun tela wa, dikimang matia tela mana teguyu.
42 Binabu dita Yesu sangganoa la ba, namua na wa haxek, xaung xaidapka ba
Yudadi Xaidabiding Xauxaungama mana Taunga Dalingama.

20

Yesu Mesa Muli Gobagobia
(Matyu 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-10)

1 Sande buraraging sibuna, labianauyu, baing Maria Magdalam ila guhia gobagobia
saing bagu ba sianga wa xuania te.

✡ **19:36** Xapdi Muli (Kisim Bek) 12:46; Titinga (Namba) 9:12; Olaidi (Buk Song) 34:20 ✡ **19:37** Sekaraya (Sekaraia) 12:10

2 Binabu luki ma rangua Saimon Pita gabu Yesu lipuxing tela naxu mana murung
sibuna mana, saing harua nadi ba, “Daxap Toxoratamona sangganoa sangua guha
gobagobia, saing am gaxabia longga dita mana te!”
3 Binabu Pita xaung Yesu lipuxing tela naxu mana tang dila guhia gobagobiauba.
4 Tang diluki xauna, ne lipuxing tela naxu mana luki dali Pita saing sok guhia
gobagobia muga.
5 Nenia maluxu, saing bagu imang xaidi disaku mana ba ditabu la ba, ne luxu te.
6 Baing Saimon Pita luki kimuya ma, saing luxu guhia gobagobia. Bagu imang xaidi
ditabu la ba,
7 xaung imang kimangingam disaku Yesu toxonoa. Ne imangga ba wa rangua imang
teladi te. Lukina’m tabu halianga mana long tela.
8 Baing ina naga, Yesu lipuxing tela naxu mana, lipua sok guhia gobagobia muga
ba, ina xauna luxu. Bagu saing hatum haringina.
9 (Urana Xuanoa harua ba Yesu bing mesa muli mana matianoa, ne daxabia
rangrang teguyu.)

Yesu Owa Masok Mana Maria Magdalam

10 Baing lipuxindi dinaxu mana tang digoxoya mala numia,
11 ne Maria li guhia gobagobia sabasabia, tang. Tang mua, saing nenia maluxu
guhia gobagobia
12 saing bagu Urana uleginam luwa imangiding dusa. Dirung mua mana longga
Yesu sangganoa muga wa mana ba, tela wa toxong yabania, ne tela wa king yabania.
13 Tang duxusunga ba, “Haing, baruta utang?”
Harua nadi ba, “Daxap Toxoratamona ngayua sangganoa mala, saing ngaxabia
longga dita mana te.”
14 Harua laing sup, baing xugia mala ubunia saing bagu Yesu li la ba, ne xabia ba
Yesu te.
15 Baing Yesu xusunga ba, “Haing, baruta utang? Usai mana gaxarea?”
Hagaxa ba lipu umanga wasanganama, binabu harua na ba, “Lipu Sabanga, nabu
oxop mala, bing ubaxanga longga uta mana ba, saing bagula ngala ngaxap.”
16 Yesu harua na ba, “Maria.”
Xugia ma rangua saing harua Aram xuania ba, “Raboni!” (Namuxinoa bing Lipu
Tubatubaingam.)
17 Yesu harua na ba, “Labu utuxu ngau tai, namua na ngahaing mala rangua Tibugu
teguyu. Ning ula rangua riagudi saing ubaladi ba, ‘Ngahaing ngagoxoya mala muli
rangua Tibugu xaung Tibuim, rangua Urana ngayua xaung Urana angia.’ ”
18 Baing ina naga, Maria Magdalam ila rangua lipuxindi dinaxu mana saing baxanga
nadi ba: “Ngabagu Toxoratamona ba!” Baing baladi mana axadi harua na manadi
ba.

Yesu Owa Masok Mana Lipuxindi Dinaxu Mana

19 Sande yambong lipuxindi dinaxu mana digugunia. Diribauti xaludi namua na
dimaxuwa mana Yudadi yanamidingdi. Duwa bila ba, baing Yesu ma li liwe manadi
saing baladi ba, “Gamoimdi duwa mosiu!”
20 Harua laing sup, baing hatanga rimandi xaung ulenoa nadi. Lipuxindi dinaxu
mana gamodingdi diyaha sibuna mana dibagu Toxoratamona.
21 Baing Yesu harua nadi muli ba, “Gamoimdi duwa mosiu! Tibugu soxi nga ma,
saing bila balau ngasoxiang mala.”
22 Harua laing sup, baing yubua yanginoa manadi saing harua ba, “Axap Urana
Aningonoa.
23 Lipu gaxarea ayunga kuboluding diandi, bing Urana yungadi. Nabu ayungadi te,
bing Urana yungadi te.”

Yesu Owa Masok Mana Tomas

24 Tomas (yan tela Didimas), ina tela mana Lipu 12, wa rangua Yesu lipuxindi dinaxu
mana bungina owa masok ranguadi ba te.
25 Binabu lipuxindi dinaxu mana dibala ba, “Am gabagu Toxoratamona baing!”
Ning harua nadi ba, “Nabu ngabagu waxu babundi wa mana rimandi xaung ngata
rimagu uxuna maluxu mana longga duwa mana te, xaung ngata rimagu maluxu
ulenia te, bing sanga ba ngahatum haringin te.”
26 Xaidap 7 disup, baing Yesu lipuxindi dinaxu mana duwa numia muli, saing Tomas
wa ranguadi. Diribauti xaludi, ne Yesu ma li liwe manadi saing harua ba, “Gamoimdi
duwa mosiu!”
27 Baing harua na Tomas ba, “Uta rimam uxuna la li. Ubagu rimagudi. Uraria
rimama uta maluxu ulegia. Labu hatumingam luwau tai. Ning uhatum haringina.”
28 Baing Tomas harua na ba, “Ung Toxoratamona ngayua xaung Urana ngayua!”
29 Baing Yesu bala ba, “Ubagu nga saing uhatum haringina, bo? Ne lipudi dibagu
nga te ning dahatum haringina, ding duwa xai sibuna.”
30 Yesu libu axamang haringing xumang teladi lipuxindi dinaxu mana maxadingia,
ne ngabungdi mari mana xailongga li te.
31 Ning ngabung axadi li mari bu sanga ba ahatum haringina ba Yesu bing Urana
Lipuxing Mogunganama, Urana Garanoa. Baing nabu ahatum haringina bila ba,
bagula axap walinga subingang teguama yania.

21

Yesu Owa Masok Mana Lipu 7 Dinaxu Mana

1 Kimuya, baing Yesu owa masok mana lipuxindi dinaxu mana muli Lang
Gamolingana Taibirias* rubinia. Sok bila li.
2 Saimon Pita, Tomas (yan tela Didimas), Natanyel yabanoa longga Kena wa titia
Galili, Sebedi garang luwa, xaung Yesu lipuxing luwa dinaxu mana, ding duwa xauna.
3 Saimon Pita harua nadi ba, “Ngala ngaxuni amagia.” Baing daharua na ba,
“Bagula am gamala ranguaung.” Binabu dila dahaing wagia, ne yambongga baguba
daxap song tela te.
4 Longa usa, baing Yesu li lang rubinia, ne lipuxindi dinaxu mana dibagu daxabia
ba ina Yesu te.
5 Wagi manadi ba, “Gananuna mana, axap songgu?”
Dahaxuya na ba, “Tegu.”
6 Harua nadi ba, “Ating amagua waga rubing rimamo baing bagula axap teladi.”
Binabu diting mala, saing sanga ba daxai amagua mahaing te, namua na songdi
dibaxagi buk.
7 Baing Yesu lipuxina naxu mana murung sibuna mana ba harua na Pita ba, “Tox-
oratamona naga!” Haxek sibuna Saimon Pita lungu haruanganoa “Toxoratamona
naga!” ba, baing sau imang sabasabama muli menau unia bu tuxu oxatua, baing hixi
mari langia saing yum mala lang rubinia.
8 Baing lipuxing teladi dinaxu mana, ding disu mana wagia, namua na duwa haxek
monga mana lang rubinoa, bila 100 mita, saing daxai amaga baxagi mana songdi
waga abinia.
9 Diri titia, baing dibagu yap nanggixandi la ba, songdi duwa mana, saing dibagu
salanga tela xauna.
10 Yesu harua nadi ba, “Axap song teladi menau axapdi ba ma.”
11 Binabu Saimon Pita haing wagia saing xai amagua mahaing lang rubinia. Baxagi
mana song sabangadi, bila 153. Song xumang sibuna, ne amagua singin te.

* **21:1** ***Taibirias***—Yan tela Galili.

12 Yesu harua nadi ba, “Ama axang to.” Baing dingia tela haring te ba xusunga ba,
“Ung gaxarea?” Ding daxabia ba Toxoratamona.
13 Yesu ila xap salangua saing sina nadi. Baing libu taininau mana songdi xauna.
14 Bunging tuwa Yesu owa masok mana lipuxindi dinaxu mana kimuya mana mesa
muli mana matiyua.

Yesu Haringia Pita Muli

15 Daxang laing sup, baing Yesu harua na Saimon Pita ba, “Yon Garanoa Saimon,
murungam sibuna manga dali riamgadi li murungadinga?”
Harua ba, “Toxoratamona, wane. Uxabia ba nga murugu sibuna maung.”
Yesu harua na ba, “Uhaxang sipsibigu tutubindi.”
16 Yesu harua na muli ba, “Yon Garanoa Saimon, murum sibuna manga?”
Haxuya ba, “Toxoratamona, wane. Uxabia ba nga murugu sibuna maung.”
Yesu harua na ba, “Uwasa mana sipsibigudi.”
17 Harua na bunging tuwau ba, “Yon Garanoa Saimon, murum sibuna manga?”
Pita hatuminganoa mauxana namua na harua na bunging tuwau ba, “Murum
sibuna manga?” Baing harua ba, “Toxoratamona, ung guxabia axamang longgalo.
Ung guxabia ba murugu sibuna maung.”
Baing Yesu harua na ba, “Uhaxang sipsibigudi.
18 Maxung sibuna ngaharua naung ba, muga bungina uwa gananunauyu, ugoxi
waxuma wagigia ulemia saing uhaxa long baruamta ubo mana ba. Ning mari uwa
duanga, bagula uraria rimamdi, saking bagula disausaung saing daxaiung mala mana
longga ubo ba ula mana ba te.”
19 (Yesu harua bila ba bu mogu matia baruamta Pita bagula mati mana bu iti Urana
yanoa.) Harua bila ba laing sup, baing harua na ba, “Unaxu manga.”
20 Pita xugia saing bagu Yesu lipuxina naxu mana murung sibuna mana ba, haxa su
mana dingtang. Lipuxina naxu mana ba lipua naga bigu mala rangua Yesu bungina
taungadinga saing xusunga ba, “Toxoratamona, gaxarea bagula taung bixuamdi
rimadingia?”
21 Bungina Pita bagu, xusunga Yesu ba, “Toxoratamona, ne baruta mana lipua ba?”
22 Baing Yesu harua na ba, “Nabu nga murugu mana wauyu laing ngagoxoya ma,
bing ung xalingima te. Ung gunaxu manga!”
23 Harua bila ba, binabu haruanga yang otinga hasangia lipu hatuminga haringi-
namdi ba lipuxina naxu mana ba bagula mati te. Ning Yesu harua bila ba te. Harua
bila li ing ganina: “Nabu nga murugu mana wauyu laing ngagoxoya ma, bing ung
xalingima te.”
24 Baing Yesu lipuxinoa naxu mana baxanga axadi li saing bungdi mari, nga naga
li. Baing am gaxabia ba haruanga ngabaxanga li maxung sibuna.
25 Baing Yesu libu axamang xumang teladi. Ne nabu dituba ba dibung naxuyangang
longgalo mari, bola titi ganangan te sanga mana xailonggadi ba.

Luk bung Aposeldi oxatadingdi. Tauxu xailongga li ba, Aposel

Namua Luk Bung Xailonginoa

Namuxing sabanga tela Luk bung haruanga baguli bing tabagu mana Aposel 1:8. Mana Aposel 1:1-3, Luk baxanga axamandi muga bung mana ulek xaiyua. Baing mana maxixinga 8, Yesu haruanganoa baxanga xailongga li namuxinoa: "Baing bagula abaxanga nga Yerusalem, xaung titia Yudia Samaria long longgalo, saing ila laing titi subinganoa."

Tabagu axamang luwadi luwadi sabanga duwa mana xailongga li:

1. Sabunga unggutingang naxuyanganoa. Luk baxanga nakira ba Kristo sabunganoa ungguti baru, ila long taining tainina baru, sabunga taining tainina disok baru, saing aposeldi dibaxanga ulek xaiyua baru. Ulek xaiya Matyu, Mak, Luk, Yon, ding dibung dibaxanga Yesu naxuyanganoa. Haruanga li bagula ungguti mana Yesu haing long xaiya saing hatanga nakira ba oxatanoa ila baru.

2. Rang ulek xaiyua mali haringina. Lipu teladi dilangua, daharua haruanga maxung teguam mana Kristo lipuxindi, binabu xailongga li tatua haruangadingdi, haxuya Yudadi xaung Yuda Teguamdi.

3. Hatanga Urana daxanganoa bu sabungadi dahaxa mana. Kristo lipuxindi daxap salak xumana saing mauxangandi daxapdi, binabu xailongga li hatanga na lipu hatuminga haringinamdi ba duwa baru.

4. Hatanga ba Kristo Sabunganoa dali bixuandi. Lipu xumana disina salak sabanga na Kristo lipuxindi, ne xailongga li hatanga ba lipuxindi dili haringina, disia ulek xaiyua long sabangga Yerusalem mala long sabangga Rom, saing dungguti sabunga xumana liwe mana long luwadi ba.

Lipu Buningama

Luk bung Aposel. Luk Yuda tela te, Yuda Teguam tela. Baing oxatanoa lipu baxiam. Pol ing rianoa (Kolosi 4:14) saing ila xaung Pol bungina dahaxa mauli dibaxanga ulek xaiyua (Aposel 16:10 saing ila). Lipu xabiangamdi dahatum ba Luk bung xailonginoa bila niani AD 63.

Luk bung xailongga li ing ganina te. Xailong tela muli bung ba Ulek Xaiya Luk Bung. Xailongga ba sup mana bungina Yesu haing long xaiya, saing Aposel ungguti mana axadi disok kimuya mana.

Haruanga Tuandi

- Ulek xaiya ila Titiadi Yudia, Galili xaung Samaria *(1:1–9:31)*
- Ilau probinsia Ponisia, mutumutua Saipras, xaung long sabangga Antiok *(9:32–12:25)*
- Ilau probinsiadi Pirigia xaung Galesia *(13:1–15:35)*
- Ilau probinsia Masedonia *(15:36–21:16)*
- Ilau long sabangga Rom *(21:17–28:31)*

Yesu Haing Long Xaiya

1 Tiopalas, mana xailongigua ngabung muga, ngabung mana axadi Yesu ungguti ba libu saing tubatuba

2-3 laing xaidapka Urana xap mahaing long xaiya. Muga xap salaga, saking hatanga ing sibuna na aposeldi ina mogudi ba, saing hatangadi rangrang ba maxung sibuna mesa muli. Mana xaidap 40 wa ranguadi saing harua nadi mana Urana Yonggaxinoa.

Mana Urana Aningong haringinganoa hanaunau lipuadi ba mana oxatua bagula dituxu.
4 Xaidap tela, xang ranguadi saing baladi ba, “Labu ayunga Yerusalemgu tai, ne aragu Tibugu sina yahangua to, bila hau haruangua ba libu. Axa alungu ngaharua mana ba.
5 Waleu Yon sugua lipudi mana langa, ne xaidap teladi disup to baing Urana bagula suguang mana Aningonoa.”
6 Bunging tela digugunia, saing duxusunga ba, “Toxoratamona, hatata bagula udali Romdi saing uta Isrel yonggaxinoa nam Isreldi rimamamia muli bila waleu, kimbo tegu?”
7 Baladi ba, “Tibugu ing ganina mogu xaidapkadi ba xaung gananganadi ba. Xabianga mana axadi ba bing ang xalingima te.
8 Ne bagula axap haringingua bungina Urana Aningonoa ma kauang. Baing bagula abaxanga nga Yerusalem, xaung titia Yudia Samaria long longgalo, saing ila laing titi subinganoa.”
9 Harua laing sup, baing Urana xap mahaing long xaiya maxadingia, laing mugaba yameng ba dibagu te.
10 Haingguyu saing dibagu mua haringina mahaing sabalunia, baing hata sibuna li lipu luwa disau imang usamandi dowa masok, dili rubinia manadi.
11 Tang daharua ba, “Lipu Galiliamdi, baruta ali la li, abagu mahaing sabalunia? Yesu li, hatata abagu Urana xap mahaing long xaiya, bila balau bagula goxoya ma mana long xaiya kimuya.”

Dimogu Matias Ba Xap Yudas Yabanoa

12 Baing diyunga xaxagana duxu ba Olip digoxoya mala Yerusalem, wa haxek monga bila kilomita taininau.
13 Disok mana longga ba, baing dahaing mana numa lung etuama duwa mana ba. Ding duwa yadingdi bing:

Pita,
Yon,
Yems,
Andru,
Pilip,
Tomas,
Bartolomyu,
Matyu,
Yems (Alpias garanoa),
Saimon (lipu tela bakbakka dibo ba disuka Romdi mala),
xaung Yudas (Yems garanoa).*

14 Xaidap longgalo digugunia ma bu disabu. Haingdi xauna, Maria Yesu bauna digabu Yesu kixingindi digugunia ranguadi.
15 Mana bungina baguba lipu hatuminga haringinamdi sabungadinga sok bila lipu 120. Baing Pita mesa liwe mading
16 saing harua ba, “Riagu hatuminga haringinam mana, waleu sibuna Urana Aningonoa baxanga Debit suxungunia ba. Haruanga baguba wa Urana Xuania, ina harua mana Yudas, lipua ba hatanga daxangua na lipuadi dituxu Yesu. Baing haruanga ba muga Urana mogu ba—aningonoa sok.
17 Nulana Yudas kiria tela, tuxu oxata li rangua kira.”

---

* **1:13** Luk bung yaya Yems tuwa, ne ding lipu taininau te, lipu tuwa.

18 (Lipua Yudas xap sianga bila giminaginoa mana kubolung diana libu ba, saing
gim titi tela. La ba xung toxonoa muga mari, gamonoa xuruti saing tainoa sup mari
titia.
19 Lipu longgalo duwa Yerusalem dilungu naxuyangua ba, binabu mana xuadinga
duxu longga ba "Akeldama", namuxinoa bing Titi Sipkam.)
20 Pita harua muli, baxanga ba, "Haruanga ba Debit bung Olaidi Xailongidingia
aningonoa sok ba, namua na harua ba,

"'Xai nabu numanoa wa olang,
labu lipu tela wa manau tai,'✡

xaung,

"'Xai nabu lipu tela xap oxatang yabanoa.'✡

21 Binabu kira tamogu lipu tela ba xap yabanoa. Tahatumia lipuadi duwa rangua kira
xaidap longgalo Toxoratamona Yesu wa rangua kira,
22 ungguti mana Yon sugua lipudi ma ma laing bungina Urana xap Yesu mahaing
sangua kira. Namua na dingia tela bagula sok lipu baxangangam mana Yesu
mesanganoa muli rangua kira."
23 Binabu dita lipu luwa: Yosep, duxu ba Barsabas (yan tela Yastas), xaung Matias.
24 Baing disabu ba, "Toxoratamona, ung gaxabia lipu longgalo hatumingadingdi.
Uhatanga lipuadi bagudi li baruamta umogu masup
25 ba tuxu oxata aposeliamga li. Yudas yunga oxata li ba ila xap kubolunoa
giminaginoa."
26 Saking diting siangdi bu mogu gaxarea bagula xap oxatua, saing siangga ba mogu
Matias. Binabu dita rangua aposel 11.

2

Urana Aningonoa Ri Ma Pentikos

1 Bungina xaidap Pentikos* ma, ding digugunia ding mana numa tela.
2 Hata sibuna li bibinga bila yang haringina ma sangua long xaiya, saing numa
dirung mana ba baxagi mana.
3 Baing dibagu axamandi bila yap manandi dahata ding saing dila duwa mana lipu
taining tainina.
4 Ding dibaxagi mana Urana Aningonoa saing dungguti daharua haruanga teladi
bila Urana Aningonoa haringiadi bu dilibu.
5 Mana bungina baguba Yuda xumana duwa Yerusalem. Ding lipuadi duwa hawa
mana Urana, saing ding lipuadi mana numanuma longgalo.
6 Bungina dilungu bibinga baguba, buranga digugunia dihixi mana, namua na ding
taining tainina dilungudi daharua ding xuading.
7 Dihixi sibuna mana, binabu duxusunga ding ba, "Ai, lipuadi daharua li ding lipu
Galiliamdi!
8 Baing baruta kira taining tainina talungudi mana kira sibura xuaradi?
9 Kira titiadi Patia, Midia, Elam. Kira yabaradi duwa titiadi Mesopotemia, Yudia
xaung probinsiadi Kapadosia, Pontas xaung Esia,

✡ **1:20** Olaidi (Buk Song) 69:25 ✡ **1:20** Olaidi (Buk Song) 109:8 * **2:1** ***Pentikos***—Yudadi daxang Taunga Dalingam saing bungina xaidap 50 disup baing dituxu taunga tela ba diti Urana yanoa muli. Duxu ba Pentikos, namuxinoa ba xaidap 50 kimu. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 23:16, 34:22; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 23:15-21; Hanaunaunga (Lo) 16:9-12.

10 probinsiadi Pirigia xaung Pampilia, numanuma Isip xaung Libia hataindi duwa
haxek mana long sabangga Sairin. Kira lobudi tama Rom
11 (Yudadi digabu Yuda Teguamdi disu mana Yudadi sabungadinga). Kira teladi
titiadi mutumutua Krit xaung probinsia Arebia. Ne kira longgalo talungudi dibaxanga
mana kira sibura xuaradi, mana axamang haringindi Urana libudi ba!”
12 Dihixi mana, dahatum xumana mana, baing duxusunga ding ba, “Axa li
namuxinoa baru?”
13 Ning teladi didaudaudi, daharua ba, “Dinung wain xumana buk.”

Pita Baxanga Na Burangua

14 Baing ina naga, Pita gabu Lipu 11 dimesa, saing harua sabanga na burangua ba,
“Riagu Yuda mana xaung ang longgalo awa Yerusalem, ata tangaimliandi xai manga,
ngabo ba ngabaxanga axa baguli nang.
15 Bola ahagaxa ba lipuadi li dinung wain xumana buk? Tegu sibuna. Hatata 9:00
buraragina ing ganina!
16 Ne axa li bing Yoel, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina baxanga mana ba:

17 “ ‘Urana harua ba, mana xaidap subingandi
bagula ngasina Aningogua mari mana lipu longgalo.
Garaim lupdi xaung garaim haingdi bagula daxap suxungugua saing dibaxanga,
Gananuna angiadi bagula dibagu axamandi bila mibingadi,
Duangaimdi bagula dimip mibingadi.
18 Maxung sibuna, mana lipuxigu oxatamdi, lupdi xaung haingdi,
bagula ngasina Aningogua mari manadi mana xaidapkadi bagudi ba,
saing bagula daxap suxungugua saing dibaxanga.
19 Bagula ngahatanga axamang haringindi etua sabalunia
xaung hatangangadi hawa titia,
hatangangadi mana sip xaung yap xaung mana bunuxuyana buxuixui mahaing.
20 Xaidaba bagula laba
saing sobaga bagula sok bila sip
muga mana xaidap sabanga Toxoratamona bagula ma xaung ralang sabanga.
21 Baing lipu gaxarea duwagi mana Toxoratamona yanoa,
bagula ngaxapdi muli.’✡

22 “Lipu Isreliam mana, alungu to: Yesu Nasaretiam lipu tela Urana hatanga
rangrang nang ba inia, mana axamang haringing xumana libudi liwe mang mana
lipua li rimanoa. Ang sibuim ang gaxabia alaba.
23 Ne lipua li ata bixuandi rimadingia. Ning waleu sibuna Urana hau hatumingua
mana kubolua bagula libu. Xabia masup baraxinta bagula sok. Baing ina naga,
araxata? Ang ba ayu lipuadi daxabia Urana hanaunaungandi te, bu dahauliang ba
agoxi xai balingamia bu aung mati.
24 Ning Urana iti mesa muli mana matiyua, hitixiya salak matiama sangua, namua
na matia sanga ba tuxu lipua li te.
25 Debit harua mana ba:

“ ‘Ngabagu Toxoratamona muga manga bungingbunginalo.
Axamang tela sanga ba libu ngamaxuwa ngalulu te,
namua na wa rimagu rimamo rubinia.
26 Binabu gamogua yaha sibuna saing suxungugua harua haruanga yahangam.
Sanggagua ragu axamang xaidi Urana bo ba libudi manga xauna,

✡ **2:21** Yoel (Joel) 2:28-32

27 namua na bagula uyunga nga Matiadi Yabadingia te,
saing Lipua Ung Sibum Umogu ba bagula uyunga sangganoa buya gobagobia te.
28 Uhatanga nanga daxanga walingamdi lo,
bagula ulibu nga ngayaha sibuna maxamia.’✡

29 “Riagu mana, ngabalang rangrang ba mugangaroa Debit mati ba, waleu sibuna dikimang ba, saing guha gobagoba inia wa mana longga li laing hatata.
30 Ne ina Urana lipuxing suxunguxunguam tela, saing xabia ba haruanga baguba Urana hau rangua, ina bagula libu mana tibung rangging garang tela ba xap yabanoa mana kabukabung xaitamoxiam.
31 Debit xabia muga baraxinta bagula sok kimu sibuna, baing baxanga mana Urana Lipuxing Mogunganama† bagula mesa muli. Baxanga ba Urana sanga ba yunga Matiadi Yabadingia te, ne sangganoa bagula buya te. Tegu sibuna.
32 Yesu ba, Urana iti mesa muli, am longgalo am gabagu kimu mana mesa muli ba, saing am gabaxanga mana axa am gabagu ba.
33 Urana sina yaya na, libu ba rung rimang rimamo rubinia. Baing Yesu xap Urana Aningonoa rangua Tibuna bila hau haruanga mana, saing sina mari ba, bila hatata abagu alungu.
34 Namua na Debit haing mala long xaiya te, ne harua ba,

“ ‘Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:‡
“Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
35 laing ngata bixuamdi
hawa maung.” ’✡

36 “Binabu ang Isrel mana bing alungu bu axabia rangrang ba: Yesu ba, ina agoxi xai balingamia ba, Urana libu sok Toxoratamona xaung Lipuxing Mogunganama§ naga.”
37 Lipudi dilungu haruanga ba, su hatumingadingdi saing duxusunga Pita gabu aposeldi ba, “Riamam mana, am garia baru?”
38 Pita haxuya ba, “Ang taining taining longgalo bing axugia hatumingaima saing axap langa mana Yesu Kristo yanoa, baing Urana bagula yunga kuboluim diandi. Alibu bila ba, baing bagula axap yahanga Urana hau haruangua mana ba, ina Aningonoa baing.
39 Urana hau haruanga ba sina Aningonoa nang xaung na garaimdi xaung na lipu longgalo duwa hasoya—na ding longgalo Toxoratamona Urana kiria bagula wagidi ma.”
40 Baing baxanga haruanga xumana muli nadi. Hanaunaudi haringina ba, “Ahauliang, nam ahanggalang rangua lipu maringing teguam hatatamdi.”
41 Baing ina naga, lipu xumana dilungu Pita haruanganoa ba dita hatumingadingia, saing daxap langa. Mana xaidapka baguba bila lipu 3,000 diluxu mana sabungadinga.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Kuboludinga

42 Xaidap taining tainina lipudi dahaxi ba disu mana aposeldi tubatubaingadinga, xaung dahaxi ba digugunia duwa taininau, xaung digugunia daxang xaung digabudi disabu na Urana.
43 Axamang haringing xumana disok aposeldi rimadingia, saing lipu longgalo dibagudi dihixi sibuna manadi.

✡ **2:28** Olaidi (Buk Song) 16:8-11 † **2:31** Grik xuana—*Kristo* ‡ **2:34** Namuxina mana maxixinga li bing Toxoratamona mugamugangam mogu Urana saing Toxoratamona kimuam mogu lipua Debit wa hawa mana ba. ✡ **2:35** Olaidi (Buk Song) 110:1 § **2:36** Grik xuana—*Kristo*

44 Lipu hatuminga haringinam longgalo duwa taininau saing duwasa mana
xalingidingdi rangua ding.
45 Lipu gaxarea diraxap bing lipudi disina xalingidingdi bu lipudi digimdi saing
dituxu sinak nadi.
46 Xaidap taining tainina digugunia ding Urana Numang yabania. Digugunia
numadingia bu daxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinama, saing
diyaha, hatumingadingdi dimesa ba dituxu sinak mana angiadingdi.
47 Diti Urana yanoa saing lipu longgalo gamodingdi diyaha manadi. Baing xaidap
taining tainina Toxoratamona waxata ba xap lipu teladi muli, saing sabungadinga
tubu.

3

Pita Hamaringia Lipu Tela Kindi Dahamati

1 Xaidap tela Pita gabu Yon dahaing Urana Numania mana 3:00 bungbung—xaidap
maxanoa ba bing bunging sabungam.
2 Baing lipu tela bauna hayau kindi dahamati, ina wa. Lipudi dahau mala mana
Urana Numang yabang xaluxina duxu ba Xalu Gumangina. Xaidap taining tainina
dahau mala bu bungina lipudi diluxu, baing xusungadi olang olang mana sianga.
3 Bungina bagu Pita Yon tang dibo ba diluxu, xusunga dingtang mana sianga.
4 Pita Yon tang dibagu maringina mana. Baing Pita bala ba, “Ubaguamtam!”
5 Binabu lipua ba bagu dingtang, namua na hagaxa ba bagula xap axamanoa rangua
dingtang.
6 Baing Pita harua ba, “Silba, gol, ngaxola manadi, ne axamana wa rangua nga, bing
ngasina naung. Mana Yesu Kristo Nasaretiam yanoa, ngabalaung ba umesa uhaxa.”
7 Baing tuxu rimang rimamo, hauli iti mesa, saing hata sibuna li lipua ba kindi
xaung king tambongdi daharing.
8 Hixi mesa li saing haxauba. Saking ila rangua dingtang, tung diluxu Urana
Numang yabania. Haxa, hixi saing iti Urana yanoa.
9 Bungina lipudi dibagu haxa mua, iti Urana yanoa,
10 daxabia ba lipua naga rung mana Urana Numang yabang xaluxina duxu ba Xalu
Gumangina, xusunga lipudi olang olang. Baing suxungudingdi daxaxa ding, dihixi
mana axa sok mana ba.

Pita Baxanga Na Lipudi Digugunia

11 Lipudi dilungu naxuyanga ba, baing dihixi mana saing diluki ma bu dibagu lipua
ba. Baing dibagu tuxu Pita Yon dingtang, li mua mana longga duxu ba Solomon Numa
Nanung Sabasabia.
12 Pita bagu, baing harua nadi ba: “Lipu Isreliam mana, ahixi mana alali baru?
Abagu haringina mam baru? Bola ahatum ba tam haringingamama sabanga, kimbo
ahatum ba am gawa xai sibuna Urana maxania, binabu am galibu lipua li haxa muli?
Tegu sibuna.
13 Urana mana Ebraham, Aisak xaung Yekop, ina Urana mana mugangaradi, sina
yaya sabanga na lipuxing oxatama Yesu ba. Ata bixuandi rimadingia bu dung mati,
saing Pailat maxania ayamu. Bungina bo ba yunga bing abala Pailat ba tegu.
14 Hauxaim mana Lipu Maringinam, Lipua Urana Mogu Naina, baing axusunga
Pailat ba yunga lipu ungingam tela nang.
15 Baing ina naga, aung walinga namua, ning Urana iti mesa muli mana matiyua.
Amtam sibumam tam gabagu alaba.
16 Tam gahatum haringina mana Yesu, saing mana Yesu yanoa ing ganina lipua li
abagu axabia, kindi daharing muli ba. Yesu yanoa xaung hatuminga haringina ina
mesa maluxu mamtam ing ganina libu lipua li sok xai dup, bila abagu baing.

17 “Maxuna, riagu mana, ngaxabia ba ang gagabu yanamimdi, ang gaxabia xai te
saing alibu kubolua li mana.
18 Ne alaba daxanga naga Urana haruanganoa aningonoa sok, ina baxanga waleu
mana lipuxing suxunguxunguamdi. Dibala kira ba Urana Lipuxing Mogunganama
ba bagula xap salak sabanga.
19 Binabu, axugia hatumingaimdi, agoxoya mala rangua Urana bu sisia kuboluim
diandi.
20 Nabu alibu bila ba, bing Urana bagula sina haringinga hauna nang, saing bagula
sina nang lipua mogu bu hauliang ba, Lipuxing Mogunganama, Yesu naga.
21 Bagula wa long xaiya laing xaidaba Urana mogu ba libu axamang longgalo
disok hauna muli, bila hau haruangua waleu saing baxanga mana lipuxing
suxunguxunguamdi mogudi naina ba haruangadinga.
22 Waleu sibuna Moses harua ba, ‘Toxoratamona Urana angia bagula soxiang
lipuxing suxunguxunguam tela bila nga. Bagula ma liwe mana bakbagimdi. Baing
haruangang longgalo bing bagula alungu asu mana.
23 Lipu gaxarea dilungu lipua ba te, bing bagula ngahitixiyadi bu duwa rangua Isrel
bakbagidinga te.’✡
24 “Maxung sibuna, bungina Samwel xaung Urana lipuxing suxunguxunguam
longgalo dima kimu mana, gaxarea dibaxanga, dibaxanga mana xaidapkadi bagudi
li.
25 Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga xaung haruanga Urana hau
rangua mugangaimdi, Urana mogudi nang. Harua na Ebraham ba, ‘Mana bakbagim
tela bagula ngaguxam bakbak titiam longgalo.’✡
26 Bungina Urana soxi lipuxing oxatama ba ma, soxi muga mang bu guxamgang,
ba hauliang taining tainina ba asauya kuboluim diandi.”

4

Pita Yon Tang Dibaxanga Kaunsili Maxadingia

1 Pita Yon tang daharua na lipudiyu, baing lipu hananiangamdi, Sadyusidi* digabu
lipuadi duwasa mana Urana Numanoa yanamidinga disok manadi.
2 Gamodingdi diyaha te, namua na aposeldi ditubatuba lipudi, dibaxanga ba Yesu
mesa muli, binabu lipuadi dimati ba bagula dimesa muli xauna.
3 Dituxu Pita Yon tang. Baing dita dingtang salak yabania. Diragu buragin to bu
disuxuya dingtang, namua na xaidaba ri lo.
4 Ne lipu xumana dilungu Pita Yon tang haruangadinga dahatum haringina, saing
lup hatuminga haringinamdi titingadinga sok bila 5,000.
5 Buragina baing lipu yanamdi, lipu haringindi digabu lipu hanaunaunga tu-
batubainganamdi digugunia Yerusalem.
6 Anas, lipu hananiangam mugamugangama, ina wa la ba. Kayapas,† Yon,
Aleksanda digabu lupdi mana lipu hananiangam mugamugangama bakbaginoa, ding
xauna duwa ranguadi.
7 Dilibu Pita Yon tang ba dima maxadingia, saing dungguti duxusungadi ba:
“Angtang ba, tang gaxap haringinga rangua gaxarea bu alibu bila ba? Tang galibu
mana gaxarea yanoa?”

✡ **3:23** Hanaunaunga (Lo) 18:15,18-19 ✡ **3:25** Unggutinga (Stat) 22:18, 26:4 * **4:1** ***Sadyusi***—Isrel gugunianga tela disabu mana Urana ne hatumingadinga xan tela monga. Bungingbunginalo ding digabu Parisidi dahakhaxi mana haruanga teladi. Sadyusidi dahatum haringina mana lipudi bagula dimesa muli te. Ubagu haruanga tela wa Aposel 23:6-9, Mak 12:18-27 xaung Matyu 3:7. † **4:6** ***Anas*** bing lipu hananiangam mugamugangama mana niani AD 6-15. Ne Romdi dihitixiya. Longanoa ***Kayapas*** sok lipu hananiangam mugamugangama mana niani AD 18-36. Ning Yudadi dibagu Anas bila lipuxiding hananiangam mugamugangama sibunauyu. Ubagu Luk 3:2 xaung Yon 18:13,24.

8 Baing ina naga, Pita, baxagi mana Urana Aningonoa, baladi ba, “Ang lipu
haringindi mana Isrel, xaung ang lipu yanamdi,
9 bola hatata abo ba axusungamtam mana tam gahauli lipu tela kindi dahamati.
Saing bola abo ba axabia ba lipua li sok xai muli baru.
10 Nabu bila ba, bing ang ba agabu lipu Isreliam longgalo alungu to: Yesu Kristo
Nasaretiam yanoa naga libu lipua li sok xai muli saing li maxaimia. Ang gaung Yesu
mati xai balingamia ning Urana iti mesa muli mana matiyua.
11 Ina bila

“‘Sianga ang lipu numa tongtongianganamdi ahitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.’✡

12 Lipu tela te sanga ba xap kira muli. Tegu. Mana Yesu yanoa ing ganina kira lipudi
taxap haulingua. Ina naga Urana mogu ba xap kira muli ba.”
13 Lipu haringindi daxabia ba Pita Yon tang lipu tubatubainganam teguamdi.
Dingtang lipu olangdi ing ganina. Ne dibagu tang daharua haringina, tang dimaxuwa
te, binabu dihixi mana. Xauna, daxabia ba tang duwa rangua Yesu ba.
14 Ne mana namua dibagu lipua sok xai muli li la ba rangua dingtang, bing ding
haruangading te.
15 Binabu ditabina dingtang ba diyunga Kaunsili numanoa, saing dahangixaya.
16 Duxusunga ding ba, “Si, taria dingtang baru? Lipu longgalo duwa Yerusalem
daxabia ba tang dilibu axamang haringina ba. Kira sanga tahisa mana te.
17 Ne labu naxuyanga li ila mauli buk rangua lipudiu tai. Binabu tabili dingtang ba
daharua na lipu tela muli mana lipua ba yanoau tai.”
18 Baing duwagi dingtang dima muli, saing dibili dingtang ba labu tang daharua
ditubatuba mana Yesu yanoa muliu tai.
19 Ne Pita Yon tang dahaxuya ba, “Baru kubolunta maring Urana maxania? Tam
gasu mana ina ba haruanganoa kimbo angia? Ang sibuim sanga ba asuxuya.
20 Ne amtam ba sanga ba tam gamumguti te. Amtam bing tam gabaxanga mana
axamang longgalo tam gabagudi tam galungudi.”
21-22 Baing kaunsilidi disina haruanga haringing teladi na dingtang. Ne lipu longgalo
diti Urana yanoa mana axa tang dilibu ba. Namua na lipua ba businganoa sup
mana axamang haringina ba, nianindi didali 40. Binabu kaunsilidi diyunga tang dila,
namua na sanga ba dahamaringia daxanga tela bu dilibu axamang tela na dingtang
te.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Disabu

23 Diyunga Pita Yon tang dila masup, baing tang digoxoya mala rangua sabun-
gadinga, saing dinaxuya nadi mana lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu
haringindi haruangadinga.
24 Bungina dilungu alaba, digugunia hatumingadingdi saing disabu na Urana ba,
“Lipu Haringing Sibunam Toxoratamona, ung gutongtongia sabaluna xaung titi xaung
tek, xaung axadi duwa maluxu manadi.
25 Ung gusoxi Aningoma ma ba baxanga mana lipuxim oxatama Debit muganga-
mama suxungunoa ba:

“‘Baruta Yuda Teguamdi atiding disala buk
saing Isreldi ditongtongia hatuminga olang ba dilibu kubolu diana?
26 Xaitamoxi titiam daxauxau mana haungingua
saing lipu yayamdi digugunia ding

✡ **4:11** Olaidi (Buk Song) 118:22

bu dahaunggana Toxoratamona
xaung Lipuxing Mogunganama.'✡

27 Maxung sibuna Herot gabu Pontias Pailat rangua Yuda Teguamdi xaung Isreldi ding digugunia maluxu mana long sabangga li, saing dahau haruangua bu dahanggalangia lipuxim oxatama Yesu, ina umogu naung ba.
28 Axa ba uhau haruangua mana ung murungamia waleu sibuna, saing rimamia uharingia ba, nulana dilibu aningonoa sok ba.
29 Tauna, Toxoratamona, hatata uhatumia haruangadinga daharua ba dimaxuwam, bing uharingiam lipuxim oxatamdi bu am gabaxanga haruangama haringing sibuna saing am gamaxuwa te.
30 Uhatanga haringingama bu usahi lipudi busingadingdi xaung bu ulibu axamang haringindi mana Yesu yanoa, lipuxim oxatama umogu naung ba."
31 Disabu laing sup, baing numa digugunia mana ba taguxa. Ding longgalo dibaxagi mana Urana Aningonoa, saing dibaxanga Urana Xuanoa haringinauba, dimaxuwa te.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Duwa Taininau

32 Lipu hatuminga haringinam longgalo gamoding taininau, hatumingading taininau. Lipu tela harua ba xalingindi ing sibuniadi te. Tegu. Xalingiding longgalo dingiadi xauna.
33 Mana haringinga sabanga aposeldi dibaxanga baxanga mana Toxoratamona Yesu mesanganoa muli, saing Urana libu xai sibuna manadi.
34 Lipu teladi diraxap mana axamang tela duwa maluxu manadi te. Namua na bunging teladi, lipu gaxarea ding titiding kimbo ding numading bing disinadi, daxap giminaga ma
35 saing dita aposeldi rimadingia bu duwasa mana. Baing ina naga, dituxu sinak na lipu gaxarea diraxap.
36 Baing lipu tela wa, yabanoa mutumutua Saipras. Libai bakbaging tela, yanoa Yosep, ina aposeldi duxu ba Banabas (namuxina ba Lipu Hatuminga Haringiangam).
37 Lipua ba sina titing tela saing xap sianga ma ta aposeldi rimadingia.

5

Ananayas Sapaira Tang

1 Tauna, lipu tela wa, yanoa Ananayas, gabu haininoa Sapaira, tang disina titiding tela bu lipudi digim.
2 Baing siang hataina Ananayas xap, ta'm tabu naina. Haininoa xabia libu bila ba. Ne Ananayas langua bila xap siang longgalo ma saing ta aposeldi rimadingia.
3 Baing Pita harua ba, "Ananayas, baruta uyunga Satan baxagi hatumingamia, saing ubo ba ulangua Urana Aningonoa, uyameng titi giminaging hataina naung?
4 Muga bing ungia, maxuna? Kimuya mana usina, giminaginoa ung siangima ba ulibu ung murungama mana? Ne baruta uhatumia ba ulibu bila li? Ulangua lipudi te. Tegu. Ulangua Urana."
5 Ananayas lungu haruanga ba, baing xung mari saing mati. Baing lipudi dilungu naxuyanga ba, maxuwanga sabanga xapdi.
6 Baing gananundi dima disaku sangganoa, saing dahau mala dikimang.
7 Auwa tuwa disup baing haininoa luxu ma, ina xabia baraxinta sok te.
8 Pita xusunga ba, "Ubaxanga nanga, bola sianga naga Ananayas tang gaxap mana titia giminaginoa, bo?"
Haxuya ba, "Wane, giminagina naga."

✡ **4:26** Olaidi (Buk Song) 2:1-2

9 Baing Pita harua na ba, “Baruta tang ganai ba atuba Toxoratamona Aningonoa?
Ulungu to! Lipudi menau dikimang ayuam ba, dahaxa masok xaluya. Baing bagula
dahaung mala xauna.”
10 Hata sibuna li xung mari Pita kinia saing mati. Baing gananundi diluxu ma,
dibagu mati ba, saing dahau mala dikimang haxek rangua ayuana.
11 Maxuwanga sabanga xap lipu sabungam longgalo xaung xap lipu gaxarea
dilungu naxuyanga ba.

Aposeldi Disahi Lipu Xumana Busingadingdi

12 Aposeldi dilibu axamang haringing xangxana liwe mana lipudi. Baing xaidap
longgalo lipu hatuminga haringinam longgalo digugunia Urana Numang yabang
longga duxu ba Solomon Numa Nanung Sabasabia.
13 Lipu longgalo dahatum xai manadi, diti yadingdi, ne dimaxuwa ba digugunia
ranguadi.
14 Ning haing lup xumana dahatum haringina mana Toxoratamona saing titin-
gadinga tubu.
15 Mana namua axadi ba disok, lipudi dahau lipu busingamdi dima, ditadi mari
sasaya xaung uxaingia mana daxanga rubindi bu, nabu Pita dalidi bing babuna
bagula sudi.
16 Buranga digugunia ma longgadi duwa Yerusalem singia, daxap lipuxiding
busingamdi xaung lipuadi xaungadi* duwa manadi ba dima, saing busingading
longgalo disup.

Aposeldi Daxap Salaga

17 Baing ina naga, lipu hananiangam mugamugangama gabu riandi, ding duwa
maluxu′m Sadyusi sabungadinga, ding daxawa manadi sibuna.
18 Binabu dituxu aposeldi saing ditadi salak yabania rangua lipu diandi.
19 Ne yambong baing Toxoratamona uleginam tela xaxa salak yabang xaluxindi
saing xapdi masok.
20 Harua nadi ba, “Ala ali Urana Numang yabania, saing abaxanga naxuyanga
longgalo mana walinga hauna li na lipudi.”
21 Buraraging sibuna baing diluxu Urana Numang yabania, disu mana haruanga
bila dilungu ba, saing dungguti ditubatuba lipudi.
Lipu hananiangam mugamugangama gabu riandi disok Urana Numania, baing
duwagi Kaunsili Sanhidron—lipu Isrel yayam longgalo—duwagidi ma, saing disina
haruanga mala salak yabania bu daxap aposeldi dima.
22 Ning bungina disok salak yabania, lipu haungingamdi yanamidingdi dibagudi te.
Binabu digoxoya mala saing dibaladi ba,
23 “Am gabagu salak yabana ribaina haringina, lipu wasangamdi dili mana
xaluxindi, ne bungina am gaxaxa, am gabagudi te.”
24 Lipu Urana Numang wasangamdi yanamidinga gabu lipu hananiangamdi
yanamidingdi dilungu haruanga ba, baing dahatum xumana, daharua ba, “Baraxinta
sok?”
25 Baing ina naga, lipu tela ma ranguadi saing harua ba, “Alungu to! Lipuadi atadi
salak yabania ba, hatata ding dili Urana Numang yabania, tang ditubatuba lipudi.”
26 Binabu lipu Urana Numang wasangamdi yanamidinga gabu lipuxindi dila daxap
aposeldi ma. Ne dituxudi te, namua na dimaxuwa nam lipudi daxatudi siangia.
27 Daxap aposeldi ma, baing dilibudi dili Kaunsili Sanhidron maxadingia bu lipu
hananiangam mugamugangama xusunga xusungadi.

---

* **5:16** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam*

28 Harua ba, “Am gabiliang haringina ba labu atubatuba mana yanoa bau tai. Ning alibu Yerusalem baxagi mana haruangaima. Baing ahaxi ba lipua li sibinoa mauxanganoa wa mam.”
29 Pita gabu aposeldi dahaxuya ba, “Am ba bing am gasu mana Urana haruanganoa. Sanga ba am gasu mana lipudi haruangadinga te!
30 Ang sibuim aung Yesu, angelia xaiya, ne Urana mana mugangaradi iti mesa muli.
31 Baing Urana sina yaya na, ta rimang rimamo rubinia ba wa Xaitamoxi xaung Lipu Xabinga Muliam. Libu bila ba bu sina gananganoa na lipu Isreliamdi bu duxugia hatumingadingdi, bu ina yunga kuboluding diandi.
32 Am gabagu axadi li saing am gabaxanga baxanga manadi, am xaung Urana Aningonoa haringia haruanga baguba. Ina Aningonoa Urana sina na lipu gaxarea su mana haruanganoa.”
33 Dilungu haruanga ba, baing atiding disala haringing sibuna saing dibo ba dung aposeldi mati.
34 Ning Sanhidron yanamiding tela mesa ba bilidi. Ina Parisi tela, yanoa Gameliel, lipu hanaunaunga tubatubainganam tela, saing lipu longgalo dibagu bila lipu sabanga. Tabinadi ba dita aposeldi sabasabia mongaita.
35 Baing harua na Kaunsilidi ba, “Ang lipu Isreliam mana, ahatumia xai to mana abo ba alibu baru mana lipuadi li.
36 Ahatumia Teudas, waleu mesa, itina bila lipu yayam tela, ne lipudi bila 400 digugunia rangua. Ning lipu teladi dung mati saing lipuxindi dinaxu mana dahatibaxaya, oxatandi dahanggalang olang.
37 Kimuya mana, bungina dititi lipudi yadingdi, Yudas Galiliam mesa. Yumyum lipudi ba dahaunggana Romdi. Ina xauna dung mati, saing lipuxindi dinaxu mana dahatibaxaya.
38 Binabu hatata ngabaxanga hatumingagua nang: Asauya lipuadi li! Ayungadi mala! Namua na, nabu oxatadinga ma rangua lipudi ing ganina, bing bagula xung mari.
39 Ne nabu ma rangua Urana, bing ang sanga ba abilidi te, nam ahaunggana Urana ing sibuna!”
Baing ina naga, dilungu haruanganoa.
40 Binabu duwagi aposeldi diluxu ma muli, saing digusidi. Dibilidi ba labu dibaxanga muli mana Yesu yanoau tai, saing diyungadi mala.
41 Aposeldi diyunga Kaunsili Sanhidron, saing disok ma. Gamodingdi diyaha sibuna, namua na daxabia ba Urana bagudi daxai, bu sanga ba daxap memeyua mana Yesu yanoa.
42 Xaidap longgalo ditubatuba lipudi mua maluxu Urana Numang yabania, saing ditubatuba lipudi mana numa taining tainina. Diyunga oxata tubatubaikkama te, dibaxanga baxanga ulek xaiyua, daharua ba, “Yesu Urana Lipuxing Mogunganama.”

6

Dimogu Lipu 7

1 Mana bungina baguba, lipu hatuminga haringinamdi titingadinga tubu mala. Ne mauxangang tela sok. Maluxu’m bakbagiding, lipu Yudam teladi xuadinga Grik ne lipu Yudam teladi xuadinga Yuda xuana. Tauna, lipudi xuadinga Grik daharungia mana lipudi xuadinga Yuda xuana. Daharua ba xaidap taining tainina dituxu sinak manadi, ne didali Grikdi tabidingdi.
2 Binabu Lipu 12 duwagi lipu hatuminga haringinamdi dima digugunia saing daharua ba, “Maring te mana am gayunga Urana Xuang oxatanoa bu am gahaxang lipudi.

3 Binabu riamam hatuminga haringinam mana, amogu lup 7 liwe mang, adi dibaxagi mana Urana Aningonoa xaung hatuminga maringina. Bagula am gata oxata li rimadingia
4 ne am sibumam bungingbunginalo bagula am gatuxu oxata sabungam xaung oxata baxangangam.”
5 Guguniangading longgalo diyaha mana haruangadinga. Dimogu Stiben, lipua baxagi mana hatuminga haringina xaung mana Urana Aningonoa, xaung dimogu Pilip, Pirokoras, Nikanor, Timon, Pamenas, xaung Nikolas, yabanoa Antiok, ina lipu Yuda Teguam, ne su mana sabungadinga.
6 Dita lipuadi li ba dili aposeldi maxadingia, baing aposeldi disabu manadi saing dita rimadingdi manadi.
7 Baing Urana Xuanoa ilauyu. Lipu hatuminga haringinamdi duwa Yerusalem titingadinga tubu sap. Lipu hananiangam xumana xauna duxugia hatumingadingdi.

Dituxu Stiben

8 Tauna, Stiben lipua baxagi mana Urana kubolung xai xaung mana haringinganoa, libu axamang haringing xumana liwe mana lipudi.
9 Ne lipu teladi duxukxugiauba. Lipuadi ba Yudadi ne yabadingdi Sairin xaung Aleksandria saing teladi probinsidingdi Silisia xaung Esia. Ding sabungading tela duxu ba Yudadi Sabungading Numanoa mana Pirimen. Baing dungguti dahakhaxi rangua Stiben,
10 ne mana namua Stiben hatuminganoa maringina xaung Urana Aningonoa ta haruanganoa suxungunia, bing sanga ba didali haruanganoa te.
11 Baing daxap lipu teladi saing dahau haruanga hisangia ranguadi, bu daharua ba, “Am galungu Stiben harungia Moses xaung harungia Urana.”
12 Binabu diyumyum lipudi xaung lipu haringindi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi. Dituxu Stiben saing daxai mala Kaunsili Sanhidron maxadingia.
13 Dita lipu languangamdi ba dimesa disu haruanga na ba, “Lipua li bungingbung-inalo harungia Urana Numana xaung hanaunaunganoa.
14 Namua na am galungu harua ba Yesu Nasaretiamga ba bagula hanggalangia longga li saing xugia kuboluadi Moses sinadi na mugangaradi ma ma laing hatata kira.”
15 Ding longgalo dirung mana Kaunsili Sanhidron, dibagu haringina mana Stiben, baing dibagu ramramonoa sina bila Urana uleginam tela.

7

Stiben Baxanga Na Kaunsilidi

1 Baing lipu hananiangam mugamugangama xusunga ba, “Haruanga li disu maung, maxuna kimbo tegu?”
2 Baing haxuya ba, “Lipuxigu haringina mana xaung riagu Yuda mana, alungu to! Waleu sibuna, Urana ralanam owa masok mana mugangaroa Ebraham, bungina wauyu titia Mesopotemia, muga mana wa longga Haran.
3 Urana harua na ba, ‘Usauya titima xaung bakbagimdi, saing ula mana titia ngahatanga naung yu.’✡
4 “Binabu yunga Kaldia titidinga saing ila rung mana longga Haran. Kimuya mana tibuna mati, Urana soxi mala ba ma mana titia li, hatata awa mana ba.
5 Sina titi tela na Ebraham la li ba moxona mana te. Tegu. Ebraham xap titi gamo tela te. Mana bungina baguba Ebraham garang teguyu, ne Urana hau haruangua ba bagula ina gabu garandi disok titia li moxondi.

✡ **7:3** Unggutinga (Stat) 12:1

6 Urana harua na bila li: ‘Garamdi bagula duwa lobulobudi mana tititding teguam
tela to. Baing bagula duwa lipu oxata olanggamdi mana lipu titi telamdi saing bagula
daxap doa manadi mala laing niani 400 disup to.
7 Ning bagula ngahaxuya numanuma duwaxata manadi ba kuboluding diandi,
saing kimuya bagula diyunga titia ba saing dima diti yagua mana titia li.’✡
8 Baing Urana hau haruangua rangua Ebraham saing sina kubolu sangga xuxun-
ganam na, bu sok haruanga ba mogunganoa. Kimuya, Ebraham sok Aisak tibuna
saing xuxu sangganoa mana xaidabing 8. Aisak sok Yekop tibuna, saing Yekop sok
mugangaroa 12 tibuding, ding toxona mana bakbagira 12.
9 “Mugangara toxodingdi ba daxawa mana Yosep, binabu disina bila lipu oxata
olanggama na lipudi mana sianga, saing lipuadi ba daxai mala Isip. Ne Urana wa
rangua
10 saing hauli bungina mauxangandi daxap. Sina hatuminga maringina na Yosep,
saing libu xaitamoxi Isip dingia Pero ba hatum xai mana. Baing ina naga, ta ba wasa
mana xalinging longgalo xaung Isip longgalo.
11 “Kimuya gesak sabanga xap numanuma Isip xaung titia Kenan longgalo saing
lipudi daxap mauxangang sabanga, saing mugangaradi diraxap mana anginga baing.
12 Bungina Yekop lungu haruanga ba anginga wa Isip, baing soxi mugangaradi mala
mana haxangading mugamugangama.
13 Kimuya, soxidi mala muli, baing Yosep baxanga sabasabia na sabangandi ba ina
gaxarea, saking Pero xabia ba Yosep bakbaginoa.
14 Baing Yosep sina haruanga mala rangua tibuna Yekop ba bakbaging longgalo
dima rangua Isip. Lipuadi ba bila 75.
15 Baing ina naga, Yekop xaung mugangaradi dila ha Isip, saing duwa laing dimati
mana titia baguba.
16 Sanggadingdi, bakbagidingdi dima kimu manadi daxapdi ma Sekem muli, saing
dikimangdi guha gobagobia ba Ebraham gim rangua Hamo garandi.
17 “Kimuya, xaidaba ma haxek bu haruangua Urana hau rangua Ebraham ba
aningonoa sok, baing bakbagiradi duwa Isip ditubu sabanga.
18 Ne xaitamoxi haun tela, ina xabia Yosep te, sok Isipdi yanamidinga.
19 Libu doa sibuna mana mugangaradi, saing sina mauxangang sabanga nadi.
Tabinadi ba disauya garading kambagindi sabasabia bu dimati.
20 “Mana bungina baguba Moses bauna hayau, saing gumanging sibuna Urana
maxania. Duwasa mana maluxu tibuna numania sobak tuwa.
21 Bungina dita sabasabia, Pero nanuhanginoa xapkuti saing wasa mana bila ing
sibung garanoa.
22 Moses tubatuba mana Isip xabiangading maringing longgalo. Baing sok lipu
haringingam mana harua xaung mana libu axamandi.
23 “Bungina Moses nianing disok bila 40, hatum ba ila bagu bakbagindi Isrel.
24 Bagu Isip tela libu doa mana Isrel tela, binabu hauli saing haxuya Isipkamga ba
kubolunoa saing ung mati.
25 Moses hagaxa ba bakbagindi bagula daxabia ba Urana mogu ba haulidi, baing
tegu. Daxabia te.
26 Buragina baing Moses sok mana Isrel luwa dahaung. Tuba ba libu tang atiding
daxaringa, binabu harua ba, ‘Angtang ba! Angtang bakbak taininau. Baruta tang
gabo ba ahanggalangiangtang?’
27 “Ne lipua bo ba hanggalangia rianoa, ina yu Moses mala saing harua ba, ‘Gaxarea
mogung ba usok yanam xaung lipu suxuyangam mam?
28 Baruta? Ubo ba ung nga mati bila nulau ung lipu Isipkamga ba?’✡

✡ **7:7** Unggutinga (Stat) 15:13-14 ✡ **7:28** Xapdi Muli (Kisim Bek) 2:14

29 Moses lungu haruanga baguba, baing luki mala titia Midian, wa la ba bila lipu
titi telam tela. Baing yau saing xap gara lup luwadi masok.
30 “Niani 40 muli disup, baing Urana uleginam tela owa masok rangua Moses mana
xai kaxukana yaba wa mana. Longga baguba wa long xoliania, haxek mana Bimbia
Sainai.
31 Bungina Moses bagu alaba, hixi mana bagunganoa. Ila haxek bu bagu, baing
lungu Toxoratamona waxungtuanoa harua ba,
32 ‘Nga ba Urana mana mugangamdi, Urana mana Ebraham, Aisak xaung Yekop.’✡
Moses lulu saing maxuwa, saing maxuwa ba bagu muli.
33 “Baing Toxoratamona bala ba, ‘Uhasia xaim sanggandi. Longga uli mana ba bing
titia ngamogu nanga ba.
34 Ngabagu masup lipuxigudi daxap doa baru mana Isip. Ngalungu xabangadinga
saing ngari ma bu ngaxaidi sangua mauxangadinga. Binabu uma to, bagula
ngasoxiung ugoxoya mala Isip muli.’✡
35 “Moses ba lipua naga Isreldi dihitixiya mana haruanga ba, ‘Gaxarea mogung ba
usok yanam xaung lipu suxuyangam?’ Ina naga Urana ing sibuna soxi mala bu wa
yanamidinga xaung xaidi ma sangua mauxangadinga. Ina naga Urana uleginama wa
maluxu’m xai kaxukana ba tabina.
36 Moses xaidi mala sangua Isip saing libu axamang haringing xumana mana Isip,
mana Tek Sabuxana, xaung mana niani 40 long xoliania.
37 “Moses bala lipu Isreliamdi bila li, harua ba, ‘Urana bagula soxiang lipuxing
suxunguxunguam tela bila nga. Bagula ma liwe mana bakbagimdi.’✡
38 Moses wa rangua lipu Isreliamdi digugunia mua long xoliania, wa rangua Urana
uleginama sina haruangua na Bimbia Sainai, saing wa rangua mugangaradi. Ina xap
Urana haruangang walingam, saing sina mari ma ma laing hatata ma rangua kira.
39 “Ning mugangaradi dilungu haruanganoa te. Tegu. Dihitixiya saing gamodingia
dahatumhatum buk ba dibo ba digoxoya mala Isip.
40 Dibala Aron ba, ‘Utongtongia urana babundi bu dimuga mam. Namua na lipua
Moses ba, ina xap kira ma sangua Isip—am gaxabia baraxinta sok mana te!’✡
41 Bungina naga ditongtongia babu bila bulmakau tutubina. Dahanania mana bu
diti yanoa saing ditongtongia taunga sabanga mana axa ba ding sibuding ditongtongia
rimadingia.
42 Ne Urana yamudi saing yungadi ba diti hatungdi xaung axamang sabalu-
namdi yadingdi. Kuboludinga dibung mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi
xailongidinga ba:

“ ‘O ang Isrel mana, bungina awa long xoliania niani 40
axap hananiangadi dima rangua nga? Tegu.
43 Ang gaxoxi urana languangam Molek sabungang numang mokiam
saing ang gaxoxi urana angia Repan hatunging babunoa,
mana dingtang ang gatongtongia babudingdi bu asabu manadi.
Binabu bagula ngasukang mala bu awa long hataina wa hata Babilon bila lipu salak
yabanamdi.’✡

44 “Mugangaradi dituxu xahi Urana mogu naina long xoliania. Maluxu mana dita
Bokis Hanaunaungama. Ditongtongia bila babu Urana hatanga na Moses saing bagu
ba.

✡ **7:32** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6 ✡ **7:34** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:5,7,8,10 ✡ **7:37** Hanaunaunga (Lo) 18:15
✡ **7:40** Xapdi Muli (Kisim Bek) 32:1 ✡ **7:43** Amos 5:25-27

45 Bila balau Urana sina xahi mogu naina na mugangaradi. Kimuya bungina duwa
hawa mana Yosua, daxap ma xauna ranguadi, bungina Urana suka numanumadi
mala muga manadi saing daxap titidinga. Wa mala mala laing bungina Debit.
46 Urana hatum xai mana Debit, saing Debit bo ba tongtongia numa sibung tela ba
Urana mana Yekop bagula wa mana.
47 Ne Debit tongtongia numa ba te, garanoa Solomon tongtongia.
48 "Ning Urana Eta Loam Sibuna wa mana numadi lipudi ditongtongiadi te. Bila
Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina bung ba:

49 "Toxoratamona harua ba,
'Long xaiya bing nga kabukabugua xaitamoxiam,
saing titia longga ngata kigudi mana.
Numa baruamta bagula atongtongia nanga?
Kimbo bagula ngayagua mana long baruamta?
50 Namua na nga sibugu rimagua tongtongia axadi bagudi li.'✡

51 "Ang lipu dudunamdi, gamoimdi diriba ding, tangaimliandi dahaxatu! Ang
kuboluimdi bila mugangaimdi baing: Bungingbunginalo hauxaim mana asu mana
Urana Aningong haruanganoa!
52 Mugangaimdi disina salaga na Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo.
Baing lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga muga mana Lipu Kubolu Maringinam
malinganoa, ding xauna lipuadi mugangaimdi dungdi mati. Baing ina naga, mana
bungina baguli ata lipua ba bixuandi rimadingia saing aung mati.
53 O ang bina! Ang sibuim ang gaxap Urana hanaunaunganoa uleginamdi disina
na mugangaradi, ne ala hawa mana te!"

Daxatu Stiben Mati

54 Baing ina naga, bungina lipu Sanhidron Kaunsiliamdi dilungu haruanga baguba,
atidingdi disala haringina saing digaxu waidingdi mana.
55 Ne Stiben, baxagi mana Urana Aningonoa, bagu mahaing long xaiya, saing bagu
Urana ralanoa, xaung Yesu li mua Urana rimang rimamo rubinia.
56 Harua ba, "Abagu! Ngabagu long xaiya xaxaina xaung Lipua Ma Rangua Urana
li mua Urana rimang rimamo rubinia."
57 Dilungu haruanga baguba saing ditauti mana tangadingliandi, saing duwagi
haringina diluki mala rangua,
58 duxu mala sangua longga saing dungguti daxatu siangia. Lipudi disu haruanga
na Stiben ba, dunia imangiding maxaxayamdi saing ditadi mari gananung tela kinia
bu wasa manadi. Gananuna ba yanoa Sol.
59 Daxatu Stiben siangia mua, baing sabu ba, "Toxoratamona Yesu, oxop
aningogua."
60 Saking xung mari gung king tuxundi saing wagi ba, "Toxoratamona, usina salaga
nadi mana kuboluding diana liu tai." Harua bila ba, saing mati.

8

1 Baing Sol wa la ba, bagu dung mati saing nai mana kuboludinga.

Sabungua Daxap Salaga Saing Dahatibaxaya

Mana xaidapka baguba sabunga wa Yerusalem ungguti ba xap salak sabanga, baing
lipu hatuminga haringinam longgalo dahatibaxaya mala mana longgadi duwa titiadi
Yudia xaung Samaria. Aposeldi ding ganiding duwauyu Yerusalem.
2 Lipu teladi diti Urana yanoa dikimang Stiben saing ditang haringina mana.

✡ **7:50** Aisaya (Aisaia) 66:1-2

3 Ne Sol ungguti hanggalangia lipu sabungamdi. Ila mana numa taining tainina, sai
mana lup haing hatuminga haringinamdi saing xaidi mala, tadi salak yabania.

Pilip Oxatanoa Samaria

4 Lipudi dahatibaxaya ba, dibaxanga Urana Xuanoa mana long taining tainina dila
mana ba.
5 Pilip ri mala mana long sabanga tela wa titia Samaria saing baxanga la ba, baladi
ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama.
6 Lipu burangadi dilungu Pilip haruanganoa saing dibagu axamang haringindi
libudi, baing dita tangadingliandi haringina mana haruanganoa.
7 Pilip suka xaunga xumana mala, disok sangua lipudi xaung xabanga haringina.
Baing hamaringia lipuadi rimading kiding dahamati xumana xaung lipuadi dahaxa
doa xumana.
8 Binabu lipuadi ba diyaha sibuna mana long sabangga baguba.

Saimon Lipu Tingungam

9 Lipu tela wa long sabangia ba, yanoa Saimon. Bunging maxaxaya tingu saing libu
lipu Samariam longgalo dihixi mana. Itina, harua ba ina lipu yayam tela,
10 saing lipu longgalo, lipu yayamdi lipu xoliandi, ding dahaxi mana dilungu.
Daharua ba, “Lipua li bing Urana haringingana naga duxu ba ‘Haringinga Sabanga’.”
11 Disu mana namua na bunging maxaxaya libudi dihixi mana tingunganoa.
12 Ne bungina Pilip baxanga ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa xaung mana
Yesu Kristo, lup haing dahatum haringina saing daxap langa.
13 Saimon xauna hatum haringina saing xap langa. Baing su mana Pilip mala mana
long longgalo, hixi mana axamang haringing xangxana bagu Pilip libudi.
14 Bungina aposeldi duwa Yerusalem dilungu naxuyanga ba Samariadi daxap Urana
haruanganoa, disoxi Pita Yon tang mala ranguadi.
15 Tang disok baing tang disabu manadi bu daxap Urana Aningonoa,
16 namua na Urana Aningonoa ri ma manadi teguyu. Ding daxap langa mana
Toxoratamona Yesu yanoa ing ganina.
17 Baing ina naga, Pita Yon tang dita rimadingdi manadi, saing daxap Urana
Aningonoa.
18 Saimon bagu lipudi daxap Urana Aningonoa bungina aposeldi dita rimadingdi
manadi, binabu tuba ba sina sianga na dingtang,
19 saing harua ba, “Tang gasina haringinga ba nanga xauna, bu lipu gaxarea ngata
rimagudi manadi bing bagula daxap Urana Aningonoa.”
20 Pita harua ba, “Baruta? Uhagaxa ba sanga ba ugim Urana yahanganoa mana
sianga? Siangima tang gasup xauna!
21 Ung sanga ba utuxu oxata li ranguam te, namua na gamoma maring Urana
maxania te.
22 Uxugia hatumingama mana kubolum diana li saing usabu na Toxoratamona.
Bola yunga kuboluma mana hatuminga diana utuxu hatumingamia.
23 Namua na ngabagu ba uxawa buk, saing kubolu diandi dituxung salak yabania.”
24 Saking Saimon haxuya ba, “Tang gasabu na Toxoratamona manga bu haruan-
gaima sanga xap nga te.”
25 Pita Yon tang dibaxanga Toxoratamona haruanganoa na lipudi, ditubatubadi
mana haruanganoa. Dilibu laing sup, baing tang digoxoya mala Yerusalem. Tang
dahaxa malauyu, tang dibaxanga ulek xaiyua mana long xumana Samaria.

Pilip Xaung Lipu Itiopiam

26 Mana bungina baguba Toxoratamona uleginam tela bala Pilip ba, “Uri bukang
mala mana daxanga mana Yerusalem ila Gasa, daxanga ba kisi long xoliania.”

27 Binabu mesa ilauba. Baing ina naga, daxangia sok mana lipu Itiopiam tela, ina
waleu dahasi marandi,* ina lipu yayam tela wasa mana xalaxaladi mana Kandis,
xaitamoxi haing mana Itiopiadi. Lipua ba ila Yerusalem bu sabu mana Urana,
28 baing goxoya mala yabania. Rung etua mana wilka inia, titi xailongga Aisaya,
Urana lipuxing suxunguxunguama, ina bung ba.
29 Baing Urana Aningonoa bala Pilip ba, "Ula uhaxa haxek mana wilka baguba."
30 Baing Pilip luki masok wilka saing lungu lipua titi Aisaya, Urana lipuxing
suxunguxunguama, haruanganoa. Xusunga ba, "Utiti haruanga ba saing uxabia
namuxinoa rangrang, kimbo tegu?"
31 Harua ba, "Nabu lipu tela baxanga nanga te, bing bagula ngaxabia baru?" Binabu
xusunga Pilip ba haing saing rung rangua.
32 Lipua ba titi Aisaya haruangana baguli:

"Daxai mala bila sipsip tela bagula dung mati,
baing bila sipsip tutubina duxuxuya buxandi ba xaba te,
ina xaxa suxungunoa te.
33 Ditatua sibuna saing disuxuya xai te.
Gaxarea sanga ba dinaxuya mana garandi?
Namua na walinganoa mana titia li disahi."✡

34 Baing lipua ba xusunga Pilip ba, "Sanga'm ubaxanga nanga ba gaxarea Aisaya
harua mana, ing sibuna kimbo lipu tela?"
35 Baing Pilip baxanga na, ungguti mana haruanga baguba ila ila laing bala mana
ulek xaiyua mana Yesu.
36-37 Dila laing disok mana lang tela saing lipua ba harua ba, "Ubagu, langga ba.
Sanga ba ngaxap langga, kimbo tegu?"†
38 Baing tabina lipuxing uingam ba libu wilka li mua. Baing Pilip lipua ba tang diri
mala langia saing Pilip sugua.
39 Bungina dahaing ma sangua langga, hata sibuna li Toxoratamona Aningonoa xap
Pilip mala. Baing lipua ba bagu muli te, ne ila, gamonoa yaha sibuna.
40 Baing Pilip bagu ina wa longga Asotas. Baing haxa mauli, baxanga ulek xaiyua
mana long longgalo ila mana, laing sok mana long sabangga Sisaria.

9

Sol Sok Lipu Hatuminga Haringinam

1 Tauna, mana bungina baguba Sol harua yabinauyu ba hanggalangia lipudi dinaxu
mana Toxoratamona. Ila rangua lipu hananiangam mugamugangama
2 saing xusunga ba bung xailongdi mala Damaskas sabungading numandi. Xai-
longgadi ba disina haringinga na Sol bu nabu bagu lipu teladi la ba duwa maluxu'm
gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa, lup kimbo haing, bing sanga ba
tuxudi saing xaidi mala Yerusalem bu disuxuyadi.
3 Haxa mala, sok haxek mana Damaskas, baing hata sibuna li luliang tela sina long
xaiya mari ma saing bilikbiliga taxiya.
4 Xung mari titia saing lungu waxutu tela harua na ba, "Sol, Sol, baruta usina salaga
nanga?"

---

* **8:27** Waleu, lipudi kuboludinga bing nabu lipuxiding oxata olanggam tela wasa mana xaitamoxi xalingindi—numandi, xalingindi, hainindi—bing dahasi marandi. Lipua na bila ba duxu ba yunik mana Inglis xuana. ✡ **8:33** Aisaya (Aisaia) 53:7-8 † **8:36-37** Buninga teladi daharua ba *…kimbo tegu?* 37 *Pilip harua ba, "Nabu uhatum haringina mana hatumingam longgalo, bing ung sanga." Lipua haxuya ba, "Ngahatum haringina ba Yesu Kristo Urana Garanoa."*

5 Sol xusunga ba, “O Toxoratamona, ung gaxarea?”
Haxuya ba, “Nga Yesu naga, usina salaga nanga.
6 Umesa to, uluxu long sabangia, saing baraxintadi ngabo ba ulibudi, bing bagula
ngasoxi lipu tela mala ranguaung bu baxanga naung to.”
7 Lipudi dahaxa rangua Sol ding dili mua la ba saing dimumguti, sanga ba daharua
te. Dilungu waxutua ba, ne dibagu lipu tela te.
8 Sol mesa saing baguti, ne sanga ba bagu axamang tela te. Binabu daxai rimania
maluxu’m long sabangga Damaskas.
9 Maxandi dahaxatu xaidap tuwa, saing xang nung axamang tela te.
10 Lipu hatuminga haringinam tela wa Damaskas, yanoa Ananayas. Baing
Toxoratamona sok mana maluxu’m axamang tela bila mibinga saing wagi ba,
“Ananayas!”
Haxuya ba, “Wane Toxoratamona, baraxinta?”
11 Toxoratamona bala ba, “Ula Yudas numania wa mana daxanga duxu ba Daxanga
Maringina, saing uxusunga mana lipu longga Tasisiam tela, yanoa Sol, namua na sabu
mua la ba.
12 Mana axamang tela bila mibinga bagu lipu tela yanoa Ananayas ma saing ta
rimandi mana bu libu maxandi dibagu muli.”
13 Ananayas haxuya ba, “Toxoratamona, ngalungu masup naxuyanga xumana
mana lipua li. Lipua naga libu doa mana lipuxim maringindi duwa Yerusalem.
14 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi disina haringinga na bu ma la li ba tuxu
lipu longgalo diti yama.”
15 Ning Toxoratamona harua na Ananayas ba, “Ulauba! Lipua li ngamogu bu
baxanga yagua na Yuda Teguamdi maxadingia xaung xaitamoxidingdi maxadingia
xaung lipu Isreliamdi maxadingia.
16 Baing bagula ngahatanga na ba salaga bagula xap namua na baxanga yagua.”
17 Baing ina naga, Ananayas ila numia ba saing luxu. Ta rimandi mana Sol saing
harua ba, “Riagu Sol, Toxoratamona soxi nga ma, Yesu naga owa masok ranguaung
daxangia bungina uhaxa ma la li. Soxi nga ma bu ubagu muli xaung bu ubaxagi
mana Urana Aningonoa.”
18 Hata sibuna li, axamang tela bila song kamataxamindi diri mana Sol maxandi,
baing bagu muli. Mesa saing xap langa.
19 Kimuya mana xang, xap haringinga muli.

Sol Baxanga Damaskas Xaung Yerusalem

Sol wa xaidap teladi Damaskas rangua lipu hatuminga haringinamdi.
20 Hata sibuna li ungguti baxanga mana sabungading numandi. Baladi ba, “Yesu
Urana Garanoa.”
21 Lipu gaxarea dilungu haruanganoa dihixi mana, saing duxusunga ding ba, “Ai,
lipua hanggalangia Yerusalemdi ba diti Yesu yanoa, alali lipua naga, maxuna? Saing
ma la li bu tuxudi saing xaidi mala lipu hananiangamdi yanamidingdi maxadingia.”
22 Ne Sol harua haringina saing haringinganoa tubu. Hatanga na Yudadi duwa
Damaskas ba haruanganoa maxung sibuna, Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama
naga. Baing ding haruanga te ba dahaxuya haruanganoa, dahatum susu.
23 Xaidap teladi disup, baing Yudadi dahau haruangua ba disai daxanga tela bu
dung mati,
24 ne Sol lungu naxuyangua mana haruanga baguba. Xaidap yambong duwasa xai
mana long sabanga gamgamingang xaluxindi ba dituxu dung mati.
25 Ne yambong tela lipudi dinaxu mana Sol daxap mala mana gamgaminga
ginanging tela, digam maluxu tangia, diyungia mari, saing ilauba.

26 Sok Yerusalem, baing tuba ba sigi lipu hatuminga haringinamdi, ne ding longgalo
dahatum ba langua ina lipu hatuminga haringinam tela, binabu dimaxuwa mana.
27 Ning Banabas xap ma aposeldi maxadingia. Naxuya nadi ba Sol bagu
Toxoratamona daxangia baru saing Toxoratamona harua na baru, saing kimuya li
haringina saing baxanga Yesu yanoa Damaskas, maxuwa te.
28 Harua laing sup, baing ina naga Sol wa ranguadi saing gabu dila dima liwe mana
Yerusalemdi, li haringina baxanga Toxoratamona yanoa.
29 Hangixaya rangua Yuda teladi xuadinga Grik, tuba ba iti hatumingadinga mana
Yesu, ne disai daxanga tela bu dung mati.
30 Bungina lipu hatuminga haringinamdi dilungu naxuyanga baguba, daxap mala
long sabangga Sisaria saing disoxi mala yabania Tasis.
31 Baing ina naga, lipuadi dahanggalangia lipu hatuminga haringinamdi, ding
disauya kuboludinga. Baing sabungadi duwa mana titiadi Yudia, Galili xaung
Samaria ding dirung mosiu. Urana sina Aningonoa bu haringiadi xaung bu haulidi
ba dili haringina. Baing dila hawa mana Toxoratamona, disina yaya na, saing
sabungadinga tubuyu.

Ainias Xaung Dokas

32 Tauna, Pita haxa mauli titia, baing ila lobu rangua Urana lipuxing maringindi
duwa longga Lida.
33 La ba bagu lipu tela yanoa Ainias, king rimang dahamati saing kinu'm tabu
uxaingia niani 8. Yunga te.
34 Pita bala ba, "Ainias, Yesu Kristo hamaringiaung. Umesa uluki uxaingama."
Baing hata sibuna li Ainias mesauba.
35 Lipu longgalo duwa longga Lida xaung titia Saron, dibagu saing duxugia
hatumingadingdi, dahatum haringina mana Toxoratamona.
36 Haing hatuminga haringinam tela wa longga Yopa. Yanoa Tabita (bungina
taxugia mala Grik xuana, yanoa bing Dokas). Bungingbunginalo libu kubolu xai saing
hauli lipu haxugindi.
37 Bila bungina baguba businga xap saing mati. Binabu disugua sanggandi saing
dita maluxu'm numa lung etuam tela.
38 Lida wa haxek mana Yopa, binabu bungina lipu hatuminga haringinamdi duwa
la ba dilungu Pita wa Lida, disoxi lipu luwa mala rangua, saing tang duxusunga
haringina ba, "Uma tala sap to!"
39 Pita ila rangua dingtang, sok baing daxap mahaing numa lung etuamia. Tap
xumana dili taxiya Pita, ditang saing dahatanga na Pita ba imang teladi Dokas
tongtongiadi bungina wauyu.
40 Pita tadi sabasabia masup, baing gung king tuxundi saing sabu. Xugia mala
rangua haing matianoa saing harua ba, "Tabita, umesa." Hainga baguti saing bagu
Pita, mesa saing rung.
41 Pita tuxu rimanoa saing hauli ba li. Saking wagi tapdi digabu lipu hatuminga
haringinam teladi ma, saing hatanga nadi ba haingga ba gamata muli.
42 Naxuyanga ba ila mana Yopa longgalo, saing lipu xumana dahatum haringina
mana Toxoratamona.
43 Pita wa Yopa xaidap xumana rangua lipu tela yanoa Saimon. Ina lipu asaxa
sanggang oxatanam.

10

Konilias Wagi Pita Ma

1 Mana long sabangga Sisaria, lipu tela wa, yanoa Konilias. Ina Rom lipu
haungingam 100 yanamidinga, wa mana Rom gugunianga haungingama duxu ba
Gugunianga Italiam.
2 Ing xaung bakbaginoa duwa hawa mana Urana, diti yanoa. Xaidap taining tainina
sabu na Urana, saing hatuminganoa mesa ba sina xalingindi na lipu haxugindi.
3 Xaidap tela, bila 3:00 bungbung, bagu axamang tela bila mibinga. Bagu rangrang
sibuna Urana uleginam tela, ma rangua saing harua ba, "Konilias!"
4 Konilias bagu haringina mana, maxuwa sibuna. Xusunga ba, "Lipu Sabanga,
baraxinta?"
Uleginama haxuya ba, "Sabungadi usabu na Urana, axadi usinadi na lipu haxug-
indi, Urana bagudi bila hananianga sabanga saing yaha sibuna mana kuboluma.
5 Tauna, usoxi lipudi mala long sabangga Yopa bu daxap lipu tela yanoa Saimon,
duxu ba Pita, ma ranguaung.
6 Lobu rangua Saimon, lipu asaxa sanggang oxatanam, numanoa wa tek rubinia."
7 Urana uleginama harua saing ila sup, baing Konilias wagi lipuxing haulingam
luwa xaung lipuxing haungingam tela hauli xauna, xaung iti Urana yanoa. Wagi
dingtung dima rangua.
8 Naxuya na dingtung mana axadi disok mana, saing soxi dingtung mala Yopa.

Pita Bagu Axamang Tela Bila Mibinga

9 Buragina bila xaidap lia baing tung dahaxa mala dima haxek mana long sabangga
Yopa. Mana bungina baguba Pita haing numa urongang gomania bu sabu.
10 Wa laing gesagina saing bo ba xang. Lipudi daxauxau angianauyu saing Urana
hamati Pita sangganoa.
11 Pita bagu long xaiya xaxaina saing axamang tela bila imang xabubungam
sabanga, diyungia mari titia mana yoyoang luwadi luwadi.
12 Asaxa maxang longgalo dahaxa kiding luwadi luwadi xaung asaxadi disaga mua
titia xaung mang otingamdi duwa maluxu mana imangga ba.
13 Baing waxutu tela bala ba, "Pita, umesa. Ung saing oxong."
14 Pita haxuya ba, "Toxoratamona, tegu sibuna! Disigixinga maxamia te. Suxun-
gugua xabiadi te."
15 Waxutua harua muli ba, "Baraxing baraxinta Urana libu sok sigixinga, bing labu
uxu ba musunau tai."
16 Axa ba sok bunging tuwa, saing hata sibuna li daxai imanga mahaing long xaiya
muli.
17 Tauna, Pita hatum xumana mana axa menau bagu namuxinoa. Hatumguyu baing
hata sibuna li lipuadi Konilias soxidi ma ba disai mana Saimon numanoa, dibagu
saing disok dili mua gamgamingang xaluxinia.
18 Duwagi duxusunga ba Saimon duxu ba Pita wa la ba, kimbo tegu.
19 Pita hatumguyu mana axa menau bagu ba, baing Urana Aningonoa harua na ba,
"Bagu lipu tuwa disai maung.
20 Binabu umesa uri mala rangua dingtung. Uhatum xumana manau tai, namua na
ngasoxi dingtung ma."
21 Pita ri saing harua na dingtung ba, "Lipua angtung gasai mana, nga baing. Baruta
angtung gama?"
22 Dingtung dahaxuya ba, "Amtum gama rangua Konilias, lipu haungingam 100
yanamidinga. Lipu maringing sibuna saing wa hawa mana Urana. Yuda longgalo
diyaha mana. Urana uleginam tela bala ba xusungaung ba uma numania, bu lungu
haruangama."
23 Saking Pita xap dingtung diluxu numia ba duwa lobu rangua.

Pita Ila Konilias Numania

Buragina baing Pita ila rangua dingtung. Ding digabu lipu hatuminga haringinam
Yopam teladi dilauba.
24 Xaidap tela muli baing disok long sabangga Sisaria. Konilias ragu mua manadi.
Wagi bakbaginoa xaung riandi ma digugunia.
25 Pita luxu numia baing Konilias ila rangua saing gung king tuxundi kinia bu iti
yanoa.
26 Ne Pita iti mesa, harua ba, “Umesa. Nga xauna nga lipu ing ganina.”
27 Tang dahangixaya tang diluxu numia, saing Pita bagu lipu xumana digugunia
mua.
28 Harua nadi ba, “Ang gaxabia xai ba am Yudadi hanaunaungamama biliam ba
labu am gawa rangua lipu Yuda Teguamdiu tai, labu am gala lobu ranguadiu tai. Ning
Urana hatanga nanga ba labu ngauxu dianoa mana lipu telau tai, kimbo ngauxu ba
sigixinga tegu tai, labu ngatatuadiu tai.
29 Binabu bungina tung duxusunga nga ba ngama rangua dingtung, nga haruanga
te, ngama baing. Tauna, hatata ngaxusungang ba, baruta awagi nga ma?”
30 Konilias haxuya ba, “Nulana xaidap tuwa disup, ngawa numia, ngasabu mana
xaidap maxanoa bila li, 3:00 bungbung. Hata sibuna li lipu tela sau imangdi disina,
li maxagia,
31 harua ba, ‘Konilias, Urana lungu sabungama saing hatumia muli axadi usinadi
na lipu haxugindi.
32 Usoxi lipu teladi mala long sabangga Yopa bu daxap Saimon duxu ba Pita ma to.
Lobu rangua Saimon, lipu asaxa sanggang oxatanam, numanoa wa tek rubinia.’
33 Binabu hata sibuna li ngasoxidi mala bu daxapkung, saing xai sibuna uma.
Tauna, am gawa la li Urana maxania bu am galungu axamang longgalo Toxoratamona
tabinaung ba ubalam manadi.”
34 Baing Pita ungguti harua ba, “Hatata ngaxabia rangrang maxung sibuna ba Urana
iti bakbak tela etua mana bakbak teladi te.
35 Maxung sibuna lipu numanumam longgalo gaxarea dila hawa mana, dilibu
kubolu maringindi, ina bagula xapdi.
36 Ang gaxabia rangrang ulek xaiyua Urana sina na Isreldi, haruanga ba baxanga
mana Yesu Kristo ina Toxoratamona mana lipu longgalo, xaung ina daxanga mana
tasok gamogamu taininau rangua Urana.
37 Ang gaxabia rangrang axadi disok mana long longgalo duwa maluxu’m Yudia,
ungguti mana Galili kimuya mana bungina Yon baxanga saing sugua lipudi ba.
38 Urana mogu Yesu Nasaretiam, sina Aningonoa xaung haringingang sabanga na.
Baing Urana wa rangua, binabu haxa mauli libu axamang xaidi saing hamaringia
lipu longgalo Satan haringinganoa tatuadi ba.
39 “Am gawa rangua saing am gabagu axadi libudi Yudadi titidingia xaung
Yerusalem. Dingelia xaiya bu dung mati,
40 ning mana xaidap tuwa Urana iti mesa muli mana matiyua, saing libu lipu
xumana dibagu.
41 Lipu longgalo dibagu te, ne am lipuadi Urana moguam ba am gabagu am
gabaxanga mana—am ba lipuadi daxang dinung rangua kimuya mana mesa muli
gobagobia.
42 Tabinam ba am gabaxanga na lipudi, saing am gaharua ba ina lipua naga Urana
mogu ba suxuya lipu walingamdi xaung lipu matiandi.
43 Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo dibaxanga na lipudi mana ba.
Dibaxanga ba lipu gaxarea dahatum haringina mana bing Urana bagula yunga
kuboludingdi mana yanoa.”
44 Pita baxanga haruanganauyu, baing Urana Aningonoa ri ma mana lipu longgalo
duwa dilungu ulega.

45 Lipu hatuminga haringinam xuxungamdi digabu Pita dima ba, lipuadi ba dihixi
mana, namua na dibagu Urana libu xai mana lipu Yuda Teguamdi ba matu Aningonoa
mari manadi.
46 Namua na dilungudi daharua xuaxua xangxana saing diti Urana yanoa.
Baing Pita harua ba,
47 “Gaxarea sanga ba bili lipuadi li ba daxap langa? Lipu tela te. Ding daxap Urana
Aningonoa bila am baing.”
48 Binabu tabina ba daxap langa mana Yesu Kristo yanoa. Baing duxusunga Pita ba
wa ranguadi laing xaidap teladi disup to.

11

Pita Baxanga Baraxinta Libu

1 Aposeldi digabu lipu hatuminga haringinamdi duwa mana titia Yudia ding dilungu
naxuyangua ba lipu Yuda Teguamdi daxap Urana haruanganoa bila Yudadi daxap ba.
2 Binabu bungina Pita haing Yerusalem, lipu hatuminga haringinam sangga
xuxunganamdi digamia,
3 daharua ba, “Baruta uluxu mana numa mana lipu xuxungam teguamdi saing
oxong ranguadi?”
4 Baing Pita ungguti baxanga rangrang sibuna nadi mana axamandi disok, harua
ba,
5 “Ngawa long sabangga Yopa, ngasabu mua, baing ina naga Urana hamati
sanggagua saing ngabagu axamang tela bila mibingua. Ngabagu axamang tela bila
imang xabubungam sabanga, diyungia long xaiya mari mana yoyoang luwadi luwadi,
saing ri ma sok mana longga ngawa mana ba.
6 Ngabagu maluxu saing ngabagu asaxa titiam kiding luwadi luwadi, asaxa
abungindi, asaxadi disaga mua titia, xaung mang otingamdi.
7 Baing ngalungu waxutu tela bala nga ba, ‘Pita, umesa. Ung saing oxong.’
8 “Ngahaxuya ba, ‘Toxoratamona, tegu sibuna! Axamang musunam kimbo
axamang sigixinga teguam luxu suxungugia te.’
9 “Waxutua harua long xaiya ma muli ba, ‘Baraxing baraxinta Urana libu sok
sigixinga, bing labu uxu ba musunau tai.’
10 Axa ba sok bunging tuwa, saing daxai mahaing long xaiya muli.
11 “Bagu taxa mana bungina baguba lipu tuwa disok mana numa ngawa mana ba.
Lipu tela soxi dingtung dima mana long sabangga Sisaria.
12 Urana Aningonoa bala nga ba labu ngamaxuwa mana ngala ranguadiu tai.
Lipuadi li 6 xauna dila rangua nga, saing am galuxu lipua ba numania.
13 Balam ba bagu Urana uleginam tela bala ba, ‘Usoxi lipudi mala long sabangga
Yopa bu daxap Saimon duxu ba Pita ma.
14 Bagula xap ulega ma naung, haruanga ba bagula hatanga daxanga ba Urana
bagula xapkung xaung lipuximdi muli.’
15 “Ngaungguti ngaharua baing Urana Aningonoa ri ma manadi bila ri muga
makira.
16 Baing ngahatumia muli haruangua Toxoratamona harua ba: ‘Yon sugua lipudi
mana langa, ne ang ba Urana bagula suguang mana Aningonoa.’
17 Baing ina naga, nabu Urana sina yahanga taininau nadi bila sina nakira bungina
tahatum haringina mana Toxoratamona Yesu Kristo ba, bing nga gaxarea sanga ba
ngabili Urana?”
18 Bungina dilungu haruanga baguba, haruangading te, saing diti Urana yanoa,
daharua ba, “Hatata taxabia ba Urana xaxa daxangua mana Yuda Teguamdi xauna
bu duxugia hatumingadingdi xaung daxap walinga subingang teguama.”

Antiok Sabungadinga

19 Tauna, bungina lipudi dung Stiben mati saing disina salaga na lipu hatuminga
haringinamdi, lipu sabungamdi dahatibaxaya dila mana long xumana. Teladi dila
hasoya, dila probinsia Ponisia, mutumutua Saipras xaung long sabangga Antiok. Long
baruamta dila mana, dibaxanga ulega na Yudadi ding ganiding.
20 Ning dingia teladi, lipuadi yabadinga ba Saipras xaung Sairin, dila Antiok
saing dungguti dibaxanga na Yuda Teguamdi xauna, dibaxanga ulek xaiyua mana
Toxoratamona Yesu nadi.
21 Baing Toxoratamona haringinganoa wa ranguadi, saing lipu xumang sibuna
dahatum haringina saing duxugia mala rangua Toxoratamona.
22 Naxuyanga li ila, saing sabunga wa Yerusalem dilungu, binabu disoxi Banabas
mala Antiok.
23-24 Banabas lipu xai, baxagi mana Urana Aningonoa xaung mana hatuminga
haringina. Ila, sok baing bagu ba Urana libu xai manadi saing dahatum haringina
mana Yesu. Binabu yaha sibuna saing haringiadi bu dituxu Toxoratamona haringina
gamodingia. Baing mana bungina baguba lipu xumang sibuna dima ditaga rangua
Toxoratamona.
25 Sup baing Banabas ila long sabangga Tasis bu sai mana Sol.
26 Bagu baing xap ma Antiok. Baing tang digugunia rangua sabungadi, ditubatuba
lipu xumana laing niani tela sup. Baing mana Antiok ba, alaba long mugamugangama
duxu lipu hatuminga haringinamdi ba Kristo Lipuxindi.
27 Maluxu mana bungina baguba, Urana lipuxing suxunguxunguam teladi diri
Yerusalem ma Antiok.
28 Urana Aningonoa libu dingia tela, yanoa Agabus, mesa saing harua muga mana
gesak sabanga bagula xap titi longgalo. (Haruanga baguba aningonoa sok bungina
Klaudias wa xaitamoxi mana Rom.)
29 Mana namua ba, lipu hatuminga haringinamdi duwa Antiok dahau haruangua
ba dahauli riadingdi duwa Yudia, bila ding taining tainina sanga ba dahaulidi.
30 Digugunia sianga saing dita Banabas Sol tang rimadingia bu tang disina na
sabunga yanamindi.

12

Urana Uleginama Unia Pita Sangua Salak Yabanoa

1 Mana bungina baguba Xaitamoxi Herot bo ba sina salaga na lipu sabungamdi,
binabu tuxu teladi.
2 Tabina lipuxindi ba dung Yems, Yon sabanganoa, mati waxang sabangia.
3 Sup, baing bagu axa ba libu Yudadi diyaha, binabu tabina lipuxindi ba dituxu Pita
xauna. Alali sok maluxu mana Taunga mana Salanga Salalangang Teguam.
4 Kimuya mana tuxu, ta salak yabania. Baing ta lipu haungingam bakbak luwadi
luwadi bu duwasa mana, saing lipu luwadi luwadi duwa maluxu mana bakbak
taining tainina. Herot bo ba xap ma sangua salak yabana bu ta haruangia kimuya
mana Taunga Dalingam.
5 Baing ina naga, Pita rung salak yabania, ne sabungua disabusabu haringina na
Urana mana.
6 Digoxigoxi Pita rimandi mana waxu haringing luwa saing duwasa xai mana salak
yabania. Yambonga muga mana Herot bo ba ta haruangia, Pita kinu liwe mana lipu
haungingam luwa, saing teladi duwasa xaluya.
7 Hata sibuna li Toxoratamona uleginam tela owa masok saing lulianoa lu salak
yabang lunia ba. Taha Pita ulenia, haunghaung. Harua ba, “Umesa sap!” Baing ina
naga, waxu haringindi dahasia ding sangua Pita rimandi mari.

8 Baing uleginama bala ba, “Uhaxam imangimdi saing usau xaim sanggandi.” Baing
Pita libu. Bala muli ba, “Tauna usau imangim maxaxaya, usu manga.”
9 Pita su mana mala masok sangua salak yabanoa, ne ina hagaxa ba axa uleginama
libu bing bila mibinga, saing xabia rangrang te ba axamang maxunam.
10 Tang didali lipu wasangam bakbak mugamugangam xaung bakbak luwa, saing
tang disok mana xalu haringina ila maluxu mana long sabangga ba. Xaxaina manadi,
saing dila sangua. Dahaxa mala mana daxanga tela, baing hata sibuna li uleginama
yunga.
11 Baing Pita xap hatuminga muli saing harua naina ba, “Hatata ngaxabia xai sibuna
ba Toxoratamona soxi uleginama bu xap nga sangua Herot rimanoa, sanga mana axa
Yudadi dibo ba sok manga, bagula aningonoa sok te.”
12 Bungina alaba su hatuminganoa, ila mana numa mana Maria, Yon bauna, lipua
ba duxu ba Mak. La ba lipu xumana digugunia disabu mua.
13 Pita sok saing ringring gamgaminga xaluxing rubinia, baing haing haulingam
tela, yanoa Roda, ma bu bagu gaxarea ma.
14 Lungu Pita waxungtuanoa saing xabia ba ina, baing yaha buk binabu halin-
galinga xalua, luki maluxu numia muli saing wagi ba, “Pita wa xaluya baing!”
15 Dibala ba, “Hatumingama wa hasoya.” Haxi mana haruanganoa, binabu daharua
ba, “Bola babunoa, bo?”
16 Ne Pita wa sabasabia ringringguyu, baing bungina daxaxa xalua dibagu, dihixi
sibuna mana.
17 Pita hatanga babu rimania ba dimumguti, saking naxuya nadi mana Toxorata-
mona xap ma sangua salak yabanoa baru. Harua ba, “Abala Yems xaung riaradi
mana ba.” Baing yungadi ila long tela.
18 Buraragina baing lipu haungingam duwasa mana salak yabanoa dibagu Pita wa
te. Axa ba hangguyang hatumingadingdi sibuna, saing diting haruanga xumana mala
mana wa bi.
19 Herot soxi lipudi ba disai mana. Disaisai sus. Binabu xusunga lipu wasangamdi
duwasa mana Pita ba. Baing ina naga, tabina ba dungdi mati.

Herot Matianoa

Baing Herot yunga Yudia, ila long sabangga Sisaria bu wa xaidap teladi.
20 Tauna, mana bungina baguba Herot atin disala buk mana Tayadi xaung Saidondi.
Baing lipuadi ba digugunia hatumingadingdi saing duxusunga ba dili maxania bu
dahamaringia. Daxauxau haruangua rangua Bilastas, lipu tela wasa mana Herot
numanoa, bu haulidi. Duxusunga mana gamogamu taininau, namua na duwa hawa
mana Herot, xaung daxap angiadinga mana numanuma Herot wasa manadi ba.
21 Tauna, xaidapka Herot mogu sokkuba, baing sau imanging gumanging maxax-
ayamdi, rung mana kabukabung xaitamoxiama saing harua haruanga xumana na
lipudi.
22 Baing duwagiwagi ba, “Ai! Waxutua li lipu waxungtuanoa te, urana tela
waxungtuanoa!”
23 Herot lungu haruangadinga, itina sabanga, saing iti Urana yanoa te. Baing mana
namua naga hata sibuna li Toxoratamona uleginam tela taha mari, saing businga
sabanga xap. Moxamoxadi daxang laing mati.
24 Ne Urana Xuanoa tubuyu saing ila hataing hataina.
25 Banabas Sol tang disahi oxatadinga Yerusalem, baing digoxoya mala Antiok.
Baing Yon, duxu ba Mak, daxap mala rangua dingtang.

13

Disoxi Banabas Sol Tang Mala Mana Oxatua

1 Urana lipuxing suxunguxunguamdi xaung lipu tubatubaingamdi duwa sabungia
Antiok bing: Banabas, Simion duxu ba Mutuxuna, Lusias Sairin tela, Manen (ina tubu
rangua Herot,* probins yanamidinga), xaung Sol.
2 Xaidap tela diti Toxoratamona yanoa, disaha mana angingua, baing Urana
Aningonoa harua ba, "Amogu Banabas Sol tang ba dituxu oxatua manga, xaung ba
dila dituxu oxatua ngamogu dingtang mana ba."
3 Baing ina naga, disaha mana angingua disabu laing sup, saking dita rimadingdi
mana dingtang, saing disoxi dingtang mala.

Dila Saipras

4 Bila balau Urana Aningonoa soxi Sol Banabas tang mala, baing tang diri mala
longga Selusia, saing diluki wagia mala mutumutua Saipras.
5 Disok longga Salamis, baing diri dibaxanga Urana Xuanoa maluxu'm Yudadi
sabungading numandi. Baing Yon Mak wa rangua dingtang, haulidi.
6 Dahaxa maluxu'm mutumutua ba titing longgalo laing disok long sabangga Papos.
La ba disok mana Yuda tingungam tela, yanoa Ba-Yesu. Lipua ba Urana lipuxing
suxunguxunguam maxung teguam tela.
7 Wa lipu haulingam tela mana mutumutua Saipras yanamidinga, yanoa Segias
Polas. Lipu yanamga ba, ina lipu xabiangam, baing xusunga Banabas Sol tang ba
tang dima namua na bo ba lungu Urana Xuanoa.
8 Ne Ba-Yesu xukxugia dingtang saing tuba ba xugia yanamga ba hatuminganoa bu
hatum haringina mana Toxoratamona te. (Ba-Yesu yan tela Elimas, namuxina ba lipu
tingungam.)
9 Baing Sol, yan tela Pol, baxagi mana Urana Aningonoa saing bagu taxa mana
Elimas saing harua ba,
10 "Ung Satan garanoa! Ung bixua mana kubolu maringing longgalo! Ubaxagi mana
kubolu murakkam, kubolu languangam xangxana. Usauya kubolua urabangrabang
Toxoratamona daxangang maringina!
11 Bagu hatata bagula uxunumia Toxoratamona haringinganoa. Bagula maxam
dahaxatu, saing mana xaidap teladi sanga ba ubagu xaidap lulianoa te."
Hata sibuna li uxua xaung labiana kaukau lipua ba maxandi, saing rabangrabang,
sai mana lipu tela ba tuxu rimanoa bu xai mala.
12 Bungina lipu yayama bagu bila ba, hixi mana tubatubainga mana Toxoratamona,
saing hatum haringina.

Dila Antiok Wa Titia Pisidia

13 Pol gabu riandi diyunga Papos, dila wagia mala long sabangga Perga wa probinsia
Pampilia. La ba Yon Mak yunga dingtang saing goxoya mala Yerusalem.
14 Tang diyunga Perga, dila long sabangga Antiok† wa titia Pisidia. Mana Xaidap
Yaguangam tela tang diluxu Yudadi sabungading numania, saing tang dirung mari.
15 Tang dilungu dititi mana hanaunaunga xailongina xaung Urana lipuxing sux-
unguxunguamdi xailongidingdi, baing Yudadi sabungading numang yanamidingdi
disina haruanga na dingtang ba, "Riamam mana, nabu angtang haruangaim ba
haringia lipuadi li, bing tang gabaxanga nam."
16 Pol mesa, hatanga babu rimania ba dirung mosiu, saing harua ba, "Ang lipu
Isreliamdi, xaung ang lipu Yuda Teguamdi aiti Urana yanoa ba, alungu nga to!

---

* **13:1** Lipu yayam teladi yadingdi Herot. Manen tubu rangua Herot Antipas, ina ung Lipu Suguangama Yon mati (Matyu 14:3-12), saing suxuya Yesu (Luk 23:8-12). Xaitamoxi Herot ta Pita salak yabania (Aposel 12:1) bing lipu tela, ina Herot Antipas ninoa. † **13:14** Long luwa yadingdi Antiok. Tela wa probinsia Siria—ubagu Aposel 13:1 xaung 14:6. Saing tela wa titia Pisidia.

17 Urana mana am lipu Isreliamdi mogu mugangamamdi. Libudi disok bakbak
xumana bungina duwa Isip ba, saing libu axamang haringindi bungina xaidi ma
sangua titia baguba.
18 Baing bungina duwa long xoliania, xoxi mauxanganoa mana kuboludinga bila
niani 40.
19 Kimuya dali numanuma 7 duwa titia Kenan saing sina titidinga na lipuxindi ba
sok dingia.
20 Axadi ba nianidingdi bila 450.

"Kimuya, Urana ta lipu toxondi etua manadi laing bungina Samwel, lipuxing
suxunguxunguama.
21 Mana bungina baguba, lipudi duxusunga ba daxap xaitamoxi tela, baing Urana ta
Sol etua manadi, ina Kis garanoa xaung bakbaginoa Benyamin. Sol wa etua manadi
niani 40.
22 Kimuya mana unia Sol, ta Debit sok xaitamoxidinga. Baxanga Debit ba, 'Ngabagu
Debit, Yesi garanoa, saing gamogua muruna mana lipua ba. Bagula libu axamang
longgalo ngabo ba libudi.'‡

23 "Mana Debit garandi Urana xap Lipu Xabinga Muliama Yesu ma rangua lipu
Isreliamdi, bila hau haruanga mana ba.
24 Muga mana Yesu malinganoa, Yon baxanga na lipu Isreliam longgalo ba duxugia
hatumingadingdi saing daxap langa.
25 Yon oxatanoa bo ba supkuba baing harua ba, 'Ahatum ba nga gaxarea? Nga
lipua ba te. Tegu. Ne bagu ma kimuya manga yu, saing sanga mana ba ngaunia
xaing sanggandi te, namua na yanoa dali ngayua sibuna.'§

26 "Riamam mana, Ebraham garandi, xaung ang lipu Yuda Teguamdi awa hawa
mana Urana: Baxangangua mana Urana daxangang xabinga muliam, Urana sina
nakira longgalo.
27 Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga, lipudi dititi sabasabia
Xaidap Yaguangam taining tainina mana sabungading numandi. Yerusalemdi xaung
yanamidingdi dibagu daxabia Yesu te, ne dahau haruangua ba dung mati, saing mana
kuboludingga naga, haruanga titingamga ba aningona.
28 Dibagu kubolu dian tela te Yesu libu ba dung mati mana, ne duxusunga Pailat ba
ung mati.
29 Disahi haruanga longgalo waleu dibung ba bagula sok mana, baing lipudi daxap
mari xaiya saing dita guhia gobagobia.
30 Ne Urana iti mesa muli mana matiyua,
31 saing lipudi diyunga Galili saing dila Yerusalem rangua, ding dibagu mana xaidap
xumana. Lipuadi ba dibagu mesa muli, hatata dibaxanga na Yudadi.

32 "Tam gabaxanga ulek xaiyua nang: Axa Urana hau haruangua rangua
mugangamamdi,
33 aningonoa sok mam, am garadingdi, namua na iti mesa Yesu. Bila Debit bung
Urana haruanganoa mana Olai luwa:

"'Ung Garagua,
hatata ngasok Tibum.'✡

34 Urana iti mesa mana matiyua bu sangganoa buya te, baing dibung haruanga
maranadi li mari waleu:

‡ **13:22** Ubagu 1 Samwel (1 Samuel) 13:14. § **13:25** Ubagu Matyu 3:11. ✡ **13:33** Olaidi (Buk Song) 2:7

“‘Bagula ngasina guxam maxunamdi nang bila ngahau haruangua rangua Debit manadi ba.’✡

35 Baing haruanga tela muli Debit bung ba:

“‘Bagula uyunga Lipuxima Umogu Naung ba buya te.’✡

36 “Ne Urana mogu Debit ba tuxu oxatana mana xaidabindi. Libu laing sup, saking mati. Dikimang rangua mugangandi saing sangganoa buya ba.
37 Ning lipua Urana iti mesa mana matiadi, ina buya te.
38 “Binabu riagu mana, ngabo ba axabia rangrang. Tam gabaxanga nang ba Yesu ma bu yunga kuboluim diandi.
39 Lipu gaxarea dahatum haringina mana, Urana bagula yunga kuboluding diang longgalo saing bagudi dimaring. Ne hanaunaunga Moses bung ba, sanga ba libu alaba te.
40 Awasa xai, nam Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga ua mang:

41 “‘Alungu, ang lipu daudaungamdi,
bagula ahixi mana saing asup,
namua na bagula ngalibu axamang tela xaidabimia
sanga ba ahatum haringina mana te,
nabu lipu tela balang ba.’✡”

42 Pol harua laing sup, Banabas tang dibo ba disok mala sangua Yudadi sabungading numanoa, saing lipudi duxusunga dingtang ba digoxoya ma Xaidap Yaguangam tela bu dibaxanga muli mana axadi ba.
43 Lipudi dahatibaxaya mala, baing lipu xumana disu mana Pol Banabas tang. Teladi Yudadi, teladi Yuda Teguamdi xauna diti Urana yanoa rangua Yudadi. Tang dahangixaya ranguadi, tang diti hatumingadingdi ba dahatum haringinauyu mana Urana kubolung xaiyua.
44 Sande tela sup, baing mana Xaidap Yaguangam bila lipu longgalo mana long sabangga baguba digugunia ba dilungu Toxoratamona haruanganoa.
45 Yudadi dibagu burangadi, baing gamodingdi didoa sibuna saing daharungia Pol haruanganoa haringina.
46 Baing Pol Banabas tang dili haringina, dahaxuya haruangadinga ba, “Urana soxiamtam ma ba am gabaxanga haruanganoa nang to. Ne hauxaim mana, saing bila aharua ba, ‘Sanga ba am gaxap walinga subingang teguam te.’ Binabu alungu to. Tam gayungang, tam gala rangua Yuda Teguamdi.
47 Namua na Toxoratamona tabinamtam ba,

“‘Ngalibung usok bila luliana mana Yuda Teguamdi,
bu oxop haruanga xabinga muliama mala mana titi subingandi.’✡”

48 Bungina Yuda Teguamdi dilungu haruanga baguba, diyaha saing diti Toxoratamona haruanganoa, saing lipu gaxarea Urana mogu ba xap walinga subingang teguama, bing dahatum haringina.
49 Toxoratamona haruanganoa ila mana long longgalo maluxu’m titia ba.

✡ **13:34** Aisaya (Aisaia) 55:3 ✡ **13:35** Olaidi (Buk Song) 16:10 ✡ **13:41** Habakak (Habakuk) 1:5 ✡ **13:47** Aisaya (Aisaia) 49:6

50 Ne mana long sabangga ba Yudadi diyumyum lipu haringing teladi xaung haing
xalaxalam teladi duwa hawa mana Urana. Binabu ding diyumyum lipu teladi ba
disina salaga na Pol Banabas tang, saing disukadi mala sangua titidinga.
51 Binabu tang ditingting gagaba wa kiding lunia mala bu dahatanga na lipuadi ba
duwa haruangia, saing tang dila long sabangga Aikoniam.
52 Baing lipu hatuminga haringinamdi gamodingdi diyaha sibuna saing dibaxagi
mana Urana Aningonoa.

14

Dila Aikoniam

1 Tang disok Aikoniam baing Pol Banabas tang diluxu Yudadi sabungading
numania, bila kuboludinga. La ba dibaxanga xai sibuna, binabu Yuda xumana xaung
Yuda Teguam xumana ding dahatum haringina.
2 Ne Yudadi hauxading mana dahatum haringina ba, diyumyum Yuda Teguamdi,
dilibu gamodingdi didoa mana lipu hatuminga haringinamdi.
3 Pol Banabas tang duwa la ba bunging maxaxaya, dili haringina dibaxanga
baxanga Toxoratamona haruanganoa. Baing Toxoratamona haringia dingtang bu
dilibu axamang haringing xumana. Axadi ba dahatanga haruanga mana kubolung
xaiyua bing maxung sibuna.
4 Lipudi mana long sabangga ba dutu ding. Teladi dili rangua Yudadi, teladi dili
rangua aposeldi.
5 Lipu Yuda Teguamdi xaung Yudadi digabu yanamidingdi ding dahau haruangua
ba dahanggalangia dingtang, ba daxatudi siangia mati.
6 Ne tang dilungu naxuyanga ba, binabu tang diluki mala sap, dila titia Laikonia
saing duwa longga Listra, longga Derbi xaung longgadi duwa singia.
7 La ba dibaxanga ulek xaiyuauyu.

Duwa Listra Xaung Derbi

8 Mana longga Listra lipu tela wa, kindi didoa. Bauna hayau bila ba, saing haxa
bunging tela te.
9 Lipua ba lungu Pol baxanga mua. Pol bagu taxa mana ba, saing xabia
hatumingang haringinoa haring sanga mana sahi businganoa,
10 saing wagi ba, “Umesa uli!” Baing lipua ba hixi mesa saing ungguti haxauba.
11 Buranga dibagu axa Pol libu ba, baing duwagi Laikonia xuania ba, “Ai, uranadi
diri ma makira bila lipu sibundi!”
12 Disina yaya Sus na Banabas, disu mana urana dingia mugamugangam yanoa.
Baing disina yaya Hermis na Pol, namua na ina lipua mugamuga mana haruangua.
13 Lipu hananiangam mana urana Sus, ina hananiangang numanoa wa longga ba
rubinia, lipua ba xap bulmakau monindi xaung haidanga ngutungamdi ma longga ba
gamgamingang xaluxinia, namua na gabu buranga dibo ba dahanania na dingtang.
14 Ne bungina aposeldi Banabas Pol tang dilungu bila ba, dising imangidingdi bu
dahatanga axa ba diang sibuna. Diluki daxangia, duwagi ba,
15 “Ang bina! Baruta alibu bila li? Amtam xauna am lipudi bila ang baing. Tam
gaxap ulek xaiyua ma ranguang, tam gabaxanga nang ba ayunga axamang olanggadi
li saing axugia mala rangua Urana walingam, ina tongtongia sabaluna xaung titi
xaung tek xaung axadi duwa maluxu manadi.
16 Waleu, yunga numanumadi ba dilibu ding murungadinga.
17 Ne hisa masup te bu lipudi sanga ba daxabia te. Tegu. Bungingbunginalo libu
kubolu xai mang: Sina kuya ba mu sabalunia saing libu umangaimdi dua xumana
bunging dingia, sina anginga xumana nang saing libu gamoimdi diyaha.”

18 Tang dibaxanga haruanga baguba na lipudi, ne buranga hatumingadingdi
dimaring teguyu, dahaxi mana dahanania mana dingtang. Tang dibilibilidi mua.
Baing ina naga, buranga diyunga.
19 Baing Yuda teladi diyunga Antiok xaung Aikoniam dima, daharua haruanga
xumana na buranga, laing duxugia gamodingdi ba gamodingdi didoa mana dingtang.
Binabu daxatu Pol siangia laing dahagaxa ba mati, baing daxai mala sangua longga
ba.
20 Ne lipu hatuminga haringinam teladi disok ma digugunia taxiya, baing mesa,
goxoya maluxu mana longga ba muli. Baing buragina Banabas tang diyunga longga
ba, dila longga Derbi.

Digoxoya Mala Antiok Mana Probinsia Siria

21 Tang dibaxanga ulek xaiyua mana longga baguba saing lipu xumana dahatum
haringina mana Toxoratamona. Baing digoxoya mala Listra, Aikoniam xaung Antiok.
22 Daharingia lipu hatuminga haringinamdi bu dili haringina, diyunga hatumin-
gading haringindiu tai. Tang daharua ba, “Nabu tabo ba taluxu Urana Yonggaxinia
kimuya, bing taxoxi mauxangang xumana to.”
23 Mana sabunga taining tainina Pol Banabas tang dimogu sabunga yanamindi.
Tang disaha mana angingua, tang disabu manadi ba Toxoratamona bagula haringiadi,
saing tang ditadi Toxoratamona rimania, ina dahatum haringina mana.
24 Tang dila lobu mana titia Pisidia, baing dila probinsia Pampilia,
25 saing kimuya mana dibaxanga ulek xaiyua mana longga Perga, diri mala longga
Atalia.
26 Mana Atalia diluki wagia, digoxoya mala Antiok, long sabangga ba muga lipudi
dimogu dingtang, xaung disabu na Urana ba libu xai mana dingtang mana oxatua
hatata disahi baing.
27 Disok baing digugunia sabungua saing dinaxuya mana axamandi Urana haulidi
dilibudi. Saing dinaxuya nadi ba Urana xaxa xalua mana Yuda Teguamdi bu dahatum
haringina mana Yesu.
28 Baing tang duwa la ba rangua lipu hatuminga haringinamdi bunging maxaxaya.

15

Kaunsili Digugunia Yerusalem

1 Lipu teladi diri Yudia ma Antiok saing ditubatuba lipu sabungamdi bila li: “Nabu
duxuxu sanggaimdi te, bila Moses hanaunaunganoa harua mana ba, bing sanga ba
Urana xapkang muli te.”
2 Haruanga baguba libu Pol Banabas tang disasaxaki ranguadi. Binabu lipudi
dimogu Pol Banabas tang digabu lipu hatuminga haringinam teladi ba dahaing
Yerusalem bu dilungu aposeldi xaung sabunga yanamindi hatumingadinga mana
haruanga baguba.
3 Sabungua disoxidi mala, baing bungina dahaxa maluxu’m probinsiadi Ponisia
xaung Samaria, dibaxanga na lipudi ba lipu Yuda Teguamdi duxugia mala rangua
Urana baru. Naxuyanga ba libu lipu sabungamdi diyaha sibuna.
4 Bungina tang disok Yerusalem, baing sabungua xaung aposeldi xaung sabunga
yanamindi, ding daxapdi. Baing tang dibaladi mana axamandi Urana libudi tang
rimadingia.
5 Ne Parisi bakbak teladi dahatum haringina mana Yesu ba, dimesa daharua ba,
“Lipu Yuda Teguamdi bing duxuxu sanggadingdi saing disu mana hanaunaunga
Moses bung to.”
6 Aposeldi xaung lipu sabunga yanamindi digugunia bu daxap hatuminga mana
haruanga baguba.

7 Dahangixaya xumana baing Pita mesa saing baladi ba, “Riagu hatuminga
haringinam mana, ahatumia muli waleu Urana libu baru mana Yuda Teguamdi.
Ang gaxabia rangrang ba mogudi ba dilungu ulek xaiyua suxungugia bu dahatum
haringina.
8 Urana, lipua xabia lipudi gamodingdi, hatanga ba gamona yaha ba xapdi bungina
sina Aningonoa nadi, bila libu makira baing.
9 Libu gamodingdi duwa sigixinga namua na dahatum haringina ing ganina, binabu
baxanga ba daxanga hatuminga haringinam luwa te, taininau ing ganina.
10 Ne kira xaung mugangaradi sanga ba taxoxi mauxanganoa ba Moses hanau-
naunganoa sina nakira te. Baing ina naga, baruta abo ba atuba Urana gamianganoa
ba ata mauxangana ba etua mana lipu hatuminga haringinamdi yaxudingdi?
11 Kira sanga te! Kira tahatum haringina ba Urana xap kira Yudadi muli mana
Toxoratamona Yesu kubolunoa atin dimoti makira, maxang taininau bila ding ba.”
12 Baing Banabas Pol dinaxuya mana axamang haringing xumana Urana libudi ri-
madingia liwe mana Yuda Teguamdi. Lipudi dirung mosi sibuna, dita tangadingliandi
mana tang haruangadinga.
13 Tang daharua laing sup, baing Yems baladi ba, “Riagu hatuminga haringinam
mana, alungu nga to.
14 Saimon* baxanga nakira ba muga Urana hatanga murunganoa bungina xap Yuda
Teguam teladi muli bila ing sibung iniadi.
15 Axa ba su mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga, namua na
Xuanoa harua ba:

16 “ ‘Debit yonggaxinoa bila xahi tela galaina mari lo.
Kimuya bagula ngagoxoya
saing bagula ngaiti muli.
Yabanoa doa ba bagula ngatongtongia muli,
bagula ngahamaringia,
17 bu lipu teladi sanga ba disai mana Toxoratamona,
xaung bu Yuda Teguamdi daxap yagua ba sanga ba disai mana xauna,
Toxoratamona harua bila li’✡
18 ina libu lipudi daxabia axadi li mugau sibuna ba.

19 “Binabu hatumingagua bing Yuda Teguamdi dibo ba duxugia mala rangua Urana,
labu tasina makasangua nadiu tai.
20 Tegu. Bagula tabung mala ranguadi, tabaladi ba labu daxang anginga lipudi
dahanania na babudiu tai, namua na axa ba sigixinga Urana maxania te. Tabaladi
ba labu dilibu kubolu miaxuamau tai, saing daxang asaxa dimumudi mati xaung
daxang asaxa sibinamgu tai.
21 Haruanga li sanga ba. Moses haruanganoa daxabia masup. Namua na
lipudi dititi dibaxanga haruanganoa mana Yudadi sabungading numandi Xaidap
Yaguangam taining tainina, saing kubolua ba dilibu mana long sabanga longgalo
waleu ma hatata.”

Xailonga Ila Rangua Yuda Teguam Hatuminga Haringinamdi

22 Baing ina naga, aposeldi xaung sabunga yanamindi, digabu sabungam longgalo,
ding dahau haruangua ba dimogu dingia teladi saing disoxidi xaung Pol Banabas tang
mala Antiok. Dimogu lipuxiding haringindi luwa, Yudas (duxu ba Barsabas) xaung
Sailas.
23 Baing dibung xailong tela ba tang dirai mala, harua ba,

* **15:14** Pita yan tela Saimon ✡ **15:17** Amos 9:11-12

Am aposeldi xaung am lipu sabunga yanamindi, am riaimdi,

Am gabung xailongga li nang Yuda Teguam hatuminga haringinamdi awa long sabangga Antiok xaung probinsiadi Siria xaung Silisia.

Am gaharua xaidap xai nang.

24 Am galungu ba amia teladi dima ranguang, disina mauxanganoa nang mana haruangadinga, dahanggalangia gamoimdi. Am gasoxi lipuadi ba mala ranguang te.
25 Binabu am longgalo am gagugunia hatumingamamdi bu am gamogu lipu teladi saing am gasoxidi mala ranguang xaung am riamam xai luwa Banabas Pol tang.
26 Heku tang walingadingdi disup, tang dimaxuwa te ba dibaxanga Yesu Kristo yanoa, Toxoratamona kiria.
27 Binabu am gasoxi Yudas Sailas tang xauna bu daharingia haruanga wa mana xailongimamga li.
28 Urana Aningonoa xaung am hatumingamam taininau ba am sanga ba am gasina mauxangang xumana nang te. Binabu ang gasu mana kuboluadi bagudi li ding ganiding:
29 Labu axang anginga lipudi dahanania na babudiu tai. Axang asaxa dimumudi mati xaung axang asaxa sibinamgu tai. Alibu kubolu miaxuamau tai. Awasa xai bu awa hasoya mana axadi ba, baing bagula alibu kubolu xai.

Ina naga. Xai sibuna.

30 Dibung laing sup, baing disoxi ulekkamdi mari mala Antiok. La ba, digugunia sabunga dima saing disina xailonga nadi.
31 Lipudi dititi laing sup, baing diyaha mana haruanganoa namua na haringiadi.
32 Yudas xaung Sailas, dingtang Urana lipuxing suxunguxunguam luwa, tang disina haruanga xumana na lipu sabungamdi, tang daharingiadi ba dili haringina.
33-34 Tang duwa ranguadi bunging maxaxaya la ba, baing sabungua dilibu xai manadi mana haruanga gamogamu mosiam, saing disoxidi digoxoya mala rangua sabunga Yerusalemgam disoxidi ma.†
35 Ne Pol Banabas tang duwauyu mua Antiok, saing tang digabu lipu xumana ditubatuba lipudi, dibaxanga Toxoratamona haruanganoa.

Pol Banabas Tang Dutu Ding

36 Sobak teladi disup, baing Pol harua na Banabas ba, “Tam tagoxoya mala tala lobu rangua lipu sabungamdi mana longgadi muga tabaxanga Toxoratamona haruanganoa ba, saing tasulidi duwa baru.”
37 Banabas bo ba xap Yon, yan tela Mak, mala rangua dingtang,
38 ne Pol nai mana hatuminga baguba te, namua na waleu Yon yunga dingtang xaung oxatadinga probinsia Pampilia.
39 Tang disasaxaki mana haruanga baguba laing dutu ding mana oxatua. Banabas xap Mak saing tang diluki wagia mutumutua Saipras.
40 Ne Pol mogu Sailas ba ila rangua. Baing lipu sabungamdi Antiok duxusunga Toxoratamona ba libu xai manadi. Sup, baing tang dilauba.
41 Tang dahaxa mauli maluxu’m probinsiadi Siria xaung Silisia, saing tang duwaxata ba daharingia sabungadi duwa la ba.

---

† **15:33-34** Buninga teladi daharua ba *…disoxidi ma,* 34 *ne Sailas hatuminganoa haring ba wa la ba, binabu ila te.*

16

Timoti Waxata Rangua Pol Sailas Tang

1 Pol Sailas tang dila disok mana longga Derbi saing kimuya dila longga Listra. Lipu
hatuminga haringinam tela wa la ba, yanoa Timoti. Bauna Yuda haing hatuminga
haringinam tela, ne tibuna Grik tela.
2 Lipu hatuminga haringinamdi duwa Listra xaung Aikoniam daharua ba Timoti
lipu xai sibuna.
3 Pol bo ba xap mala rangua, ne muga xuxu sangganoa, namua na Yudadi duwa
mana titia baguba daxabia ba Timoti tibuna Grik tela.
4 Dahaxa mauli mana long taining tainina, baing haruanga aposeldi xaung sabunga
yanamindi dahau Yerusalem, dibaxanga na lipu hatuminga haringinamdi bu disu
mana.
5 Baing ina naga, Urana haringia sabungadi hatumingading haringindi, saing
xaidap taining tainina bakbagiding ditubuyu.

Pol Mip Masedonia Tela

6 Pol gabu riandi dibo ba diluxu probinsia Esia bu dibaxanga haruangua, ne Urana
Aningonoa bilidi. Binabu dahaxa maluxu'm probinsiadi Pirigia xaung Galesia.
7 Dila disok titia Misia raguna, baing dibo ba diluxu probinsia Bitinia, ne Yesu
Aningonoa bilidi.
8 Binabu didali Misia saing diri mala long sabangga Troas.
9 Yambong baing Pol bagu axamang tela bila mibinga saing bagu Masedonia tela li
mua, xusunga haringina ba, "Uma Masedonia bu uhauliam."
10 Pol bagu laing sup, baing am gaungguti am gasai daxanga ba am gala probinsia
Masedonia. Am gaxabia ba, Urana wagiam ba am gala am gabaxanga ulek xaiyua
nadi.*

Lidia Xugia Hatuminganoa

11 Am gasauya Troas, am gahaing wagia am galuki taxa mana mutumutua Samotres.
Buragina baing am gakisi mala am gari longga Niapolis.
12 Baing am haxa mala Pilipai. Pilipai bing waleu Romdi dima dirung mana, xaung
long sabanga mugamugangam tela mana probinsia Masedonia. Baing am gawa la ba
xaidap teladi.
13 Mana Xaidap Yaguangama, am gasok mala long gamgamingang xaluxinia, saing
am gala langia. Am gahatum ba bola longga ba long xai tela bu am gasabu. Am
garung am gaungguti am gaharua na haingdi digugunia la ba.
14 Dingia tela yanoa Lidia, yabanoa Tayataira. Tuxu oxata sianggam mana sina
imang sikokop. Haing sabungam. Toxoratamona xaxa hatuminganoa bu xap Pol
haruanganoa.
15 Gabu lipu numanamdi daxap langa, baing xusungam ba am gala numania. Harua
ba, "Nabu ang gabagu bila nga haing hatuminga haringinam mana Toxoratamona,
bing ama awa numagia." Baing haxiam laing am gala rangua.

Pol Sailas Tang Duwa Salak Yabania

16 Xaidap tela am gala long sabungamia, baing haing oxata olanggam tela sok mam.
Xaunga tela wa mana saing libu sok haing sangga luwam. Binabu lipuxing haringindi
daxap siang xumana mana oxatanoa libu.
17 Haingga ba su mana Pol xaung am, saing wagiwagi ba, "Lipuadi li lipu oxatamdi
mana Urana Etuam Sibuna, saing dibaxanga daxanga Urana bagula xapkang muli
mana."

---

* **16:10** Bagu bila Luk mesa saing ila rangua Pol gabu riandi mana bungina baguba, binabu bung haruanga "*am*" mana haruanga baguli.

18 Libulibu xaidap xumana. Baing ina naga, Pol hauxang sibuna binabu xugia mala
rangua saing bala xaunga ba, “Mana Yesu Kristo yanoa ngatabinaung ba usok sangua
haingga ba!” Baing hata sibuna li xaunga yunga.

19 Haing oxata olanggamga ba lipuxing haringindi dibagu ba daxangading
sianggama hanggalang, baing ina naga, dituxu Pol Sailas tang saing daxaidi mala
nawa yabania bu ditadi haruangia yanamdi maxadingia.
20 Dilibudi dili lipu suxuyangamdi maxadingia, saing daharua ba, “Lipuadi li
Yudadi, saing tang dilibu mauxanganoa liwe mana yabaroa.
21 Namua na tang dibo ba daxai lipudi ba dilibu kubolu teladi bilingam mana kira
Romdi talibudi.”

22 Buranga digugunia rangua lipuadi ba saing ding xauna disu haruanga na Pol
Sailas tang. Tauna, lipu suxuyangamdi ditabina ba duxum tang imangidingdi bu
digusi dingtang.
23 Digusi dingtang haringina laing sup, baing ditadi salak yabania, saing lipu
suxuyangamdi ditabina lipu salak yabang wasanganama ba wasa xai sibuna mana
dingtang.
24 Lungu haruanga ba saing tadi salak yabang numang lung sibunia saing goxi
kidingdi haringina liwe mana xaidi.

25 Bila yambong lia Pol Sailas tang disabu, duwaya olaidi mala rangua Urana, saing
lipu salak yabanamdi dilungu mua.
26 Hata sibuna li noxiga haringing sibuna sok, saing taguxa salak numang tuxang
longgalo. Baing xaludi daxaxa ding sap, saing waxu haringindi dahasia ding sangua
lipu longgalo.
27 Lipu salak yabang wasanganama baguti saing bagu xalu longgalo daxaxa ding
mua, saing hagaxa lipu salak yabanamdi digiti mala lo. Binabu xai waxanginoa bu
ung ing sibuna matiuba.
28 Ne Pol wagi haringina ba, “Uhanggalangiaunggu tai! Am longgalo am gawau!”

29 Lipu salak yabang wasanganama wagi mana daxap nagungdi ma, saing luxu
salak yabania. Maxuwa sibuna, lulu, saing gung king tuxundi Pol Sailas tang kidingia.
30 Xap dingtang masok sabasabia saing xusungadi ba, “Lipu sabangadi, ngaria baru
bu Urana xap nga muli?”

31 Tang dahaxuya ba, “Uhatum haringina mana Toxoratamona Yesu, saing bagula
Urana xapkung muli. Lipu numamgamdi xauna, dilibu taininau.”
32 Baing dibaxanga Toxoratamona haruanganoa na, xauna lipuadi duwa numania.
33 Baing liwe mana yambongga baguba, lipu salak yabang wasanganama xapdi
saing damia tang saxadingdi. Baing gabu bakbaging longgalo daxap langa.
34 Lipu salak yabang wasanganama xap dingtang mala numania saing haxangdi.
Gamona yaha sibuna namua na gabu bakbaging longgalo, hatata dahatum haringina
mana Urana.

35 Buraragina baing lipu suxuyangamdi disoxi lipuxiding haungingamdi yanamid-
ingdi mala rangua lipu salak yabang wasanganama bu dibala ba, “Uyunga lipu luwadi
ba mala.”
36 Lipu salak yabang wasanganama bala Pol ba, “Lipu suxuyangamdi disina
haruanga ba ngayungangtang mala. Binabu sanga ba alauba. Ala xaung gamogamu
mosiu.”

37 Ning Pol bala lipu haungingamdi yanamidingdi ba, “Si, digusiamtam lipudi

maxadingia. Amtam lipu numanuma Romgamdi,† ne disuxuyam te. Ditam salak yabania olang baing. Baing ina naga, bola dibo ba dihisa dihitixiyam mala? Laku, tegu sibuna! Ding sibuding bing dima daxapkamtam mala sabasabia."
38 Lipu haungingamdi yanamidingdi dibaxanga na lipu suxuyangamdi, saing bungina dilungu ba Pol Sailas tang lipu numanuma Romgamdi, bing dimaxuwa sibuna.
39 Dima rangua dingtang bu daharua usinganga sibuna na dingtang, saing daxap dingtang sangua salak yabanoa. Baing duxusunga dingtang ba diyunga long sabangga ba.
40 Kimuya mana Pol Sailas tang disok ma sangua salak yabana ba, dila Lidia numania. Digugunia rangua lipu hatuminga haringinamdi saing tang daharingiadi haruangia. Baing dilauba.

17

Dila Tesalonaika

1 Tang dahaxa mala longga Ampipolis, longga Apolonia, saing disok long sabangga Tesalonaika. La ba Yudadi sabungading numang tela wa.
2 Pol su mana kubolunoa saing luxu mana sabungading numana ba. Baing mana Xaidap Yaguangam tuwa hangixaya ranguadi bu iti hatumingadinga mana Urana Xuanoa.
3 Baxanga saing hatanga ba Urana lipuxing suxunguxunguamdi daharua ba Urana Lipuxing Mogunganama bing xap salaga to, tauna mesa muli. Harua ba, "Yesu li hatata ngabaxanga nang bing Urana Lipuxing Mogunganama."
4 Yuda teladi dahatum haringina mana haruanganoa saing dili rangua Pol Sailas tang. Xauna, Yuda Teguam xumana duwa hawa mana Urana ba, xaung haing yayam xumana, ding dili rangua dingtang xauna.
5 Ne Yuda teladi dibagu saing gamodingdi didoa mana Pol Sailas tang. Binabu dila nawa yabania digugunia lipu dudunamdi, daxap lipu xumana muli, saing dungguti haungingua maluxu mana long sabangga ba. Ding dila Yeson numania, ditaha saha xaluxinoa bu disai mana Pol Sailas tang, dibo ba daxai dingtang masok liwe mana buranga ba.
6 Disaisai sus, binabu daxai Yeson xaung lipu hatuminga haringinam teladi mala bu dili long sabangga ba yanamindi maxadingia. Baing duwagi ba, "Lipuadi li, dutu lipudi gamodingdi mana long longgalo, hatata dima yabaria,
7 saing Yeson xapdi mala numania. Lipuadi li duxukxugia yanamira sabanga Sisa hanaunaungandi, daharua ba xaitamoxi tela wa, yanoa Yesu."
8 Bungina dilungu haruanga baguba, buranga xaung long sabangga ba yanamindi gamodingdi didoa sibuna.
9 Baing ina naga, dilibu Yeson gabu riandi dita sianga haruanga numania to, saking diyungadi mala.*

Dila Beria

10 Yambonga sok baing lipu hatuminga haringinamdi disoxi Pol Sailas tang mala longga Beria. Dila disok, baing tang diluxu Yudadi sabungading numania.

---

† **16:37** Pol harua mana tang yabadingdi te. Harua mana tang duwa hawa mana hanaunaunga baru. Pol yabanoa Tasis, saing Yuda tela. Tauna, wa hawa mana Yuda hanaunaungadinga. Ning tang yadingdi duwa rangua Romdi xauna, binabu tang duwa hawa mana Romdi hanaunaungadinga xauna. Rom hanaunaunga tela bing dibili ba digusi Romdiu tai. Binabu dilibu doa mana Pol Sailas tang. Ubagu haruanga tela muli wa Aposel 22:25-29.

* **17:9** Nabu Pol Sailas tang duwauyu Tesalonaika, bing bagula mauxangang tela muli, bing Yeson gabu riandi siangidinga dita haruanga numania ba bagula hanggalang, saing bagula ditadi salak yabania muli. Bola namua naga Pol sanga ba goxoya mala Tesalonaika kimuya te, saing ina bung 1 Tesalonaika 2:18 bo ba goxoya ma bu haxa lobu ranguadi, "ne Satan soxautiam".

11 Tauna, Beriadi hatumingadingdi daxaxa ding, didali Tesalonaikadi kuboludinga.
Daxap Pol Sailas tang haruangadinga, saing diyaha sibuna mana. Xaidap taining
tainina disuxuya xaung Urana Xuanoa bu dibagu daxabia Pol haruanganoa maxuna,
kimbo tegu.
12 Yuda xumana dahatum haringina, saing Yuda Teguam haing yayam xumana
xaung Yuda Teguam lup xumana, dahatum haringina xauna.
13 Ne bungina Yudadi duwa Tesalonaika dilungu Pol baxanga Urana haruanganoa
Beria, dila mana longga ba xauna, dutu lipudi gamodingdi, saing diyumyumdi.
14 Tauna, lipu hatuminga haringinamdi disoxi Pol mari mala sap tegia. Ne Sailas
Timoti tang duwauyu Beria.
15 Lipuadi digabu Pol mala, ding daxap mala long sabangga Atens. Baing Pol soxidi
digoxoya mala xaung haruanga ba dibala Sailas Timoti tang dima rangua sap.

Dila Atens

16 Pol ragu mana dingtang Atens, baing gamona mauxana namua na bagu long
sabangga ba baxagi mana urana languangamdi babudingdi.
17 Baing ina naga, luxu Yudadi sabungading numania saing hangixaya rangua
Yudadi xaung Grikdi duwa hawa mana Urana. Ila nawa yabania xaidap taining
tainina xauna, libu kubolu taininau rangua lipudi duwa la ba.
18 Lipu xabiangam teladi duwa, kuboludinga bing dahangixaya disai mana
axamandi namuxidingdi. Duxudi ba Epikyuria xaung Stowik lipu xabiangamdi.
Ding dungguti dahakhaxi rangua Pol. Teladi daharua ba, “Lipua haruanga
olangolanggamga li bo ba harua baru?” Teladi daharua ba, “Bola xai hatumingaroa
mala bu tahatum haringina mana urana long telamdi?” Daharua bila ba namua na
Pol baxanga ulek xaiyua mana Yesu xaung mesanga muli.
19 Baing daxap mala rangua kaunsilidi digugunia Xaxagana Eriapagas. Ding
duxusunga ba, “Sanga ba ubaxanga nam haruanga hauna utubatuba lipudi mana
ba?
20 Am galungu haruangama, saing am gaxunumia xan tela sibuna, binabu am gabo
ba am gaxabia haruanga ba namuxinoa.”
21 (Atens longgalo xaung lipu long telam longgalo duwa la ba, bungingbunginalo
diyaha buk ba dilungu dahangixaya mana hatuminga haundi. Dilibu axamang tela
te. Kuboludinga naga.)
22 Tauna, Pol li Eriapagas guguniangading maxadingia saing harua ba, “Ang Atens
mana! Ngabagu ang gahaxi sibuna ba alibu kubolu sabungam xangxana bu aiti urana
titiamdi yadingdi.
23 Namua na muga ngahaxa mauli, ngabagu axadi asabu manadi. Baing ngabagu
kabukabu hananiangam tela xauna, dibung haruanga mana bila li: ALALI ITI URANA
TELA YANOA AM GAXABIA TE. Urana ba axabia mana te saing asabu olang mana, hatata
bagula ngabaxanga nang to.
24 “Urana tongtongia titia xaung axadi duwa mana, Urana li bing Toxoratamona
mana sabaluna xaung titi. Binabu rung mana numang sabungamdi lipudi ditongton-
giadi rimadingia te.
25 Axamandi lipudi ditongtongiadi rimadingia, dahauli baru? Raxap mana axamang
tela te, namua na ing sibuna ulia lipudi walinga xaung yaganga xaung axamang
longgalo.
26 Mugau Urana tongtongia lipu taininau, saing mana lipua baguba xap numanuma
longgalo masok, saing hatata dirung mana titi hataing longgalo. Ing sibuna mogu
xaidabidingdi muga, saing ta ragua mana titidingdi.
27 Urana libu bila ba bu lipudi disai mana, xaung bola dita rimadingdi ba diring
laing disok mana. Ning wa hasoya mana kira taining tainina te.

28 Bila lipu tela harua ba, ‘Mana Urana taxap walinga saing tahaxa, saing namuxiroa
wa rangua.’ Bila ang lipuxim olaiyam teladi daharua ba, ‘Kira garandi.’
29 “Tauna, kira garandi, baing ina naga, sanga ba tahatum ba Urana bila gol kimbo
silba kimbo siang tate. Bila babuna lipudi ditongtongia mana xabiangadingdi xaung
rimadingdi te.
30 Waleu lipu xumana xabiangading te, ne Urana harua xumana mana te. Ning
hatata tabina lipu longgalo duwa mana titi longgalo ba duxugia hatumingadingdi.
31 Namua na mogu xaidap tela ba suxuya lipu longgalo mana kubolung maringina,
saing mogu lipu tela bu tuxu oxata ba. Baing ina naga, hatanga rangrang na lipu
longgalo ba lipua ba gaxarea, namua na iti lipua ba mesa muli mana matiyua.”
32 Bungina dilungu Pol haruanganoa mana lipudi dimesa muli, teladi ditabia
yungxadingdi, ne teladi daharua ba, “Am gabo ba am galungu haruangama muli
mana axa baguba.”
33 Baing ina naga, Pol yunga Kaunsilia ba.
34 Lipu teladi dila rangua saing dahatum haringina. Dingia tela bing Dayonisias,
Kaunsili Eriapagas tela. Baing haing tela yanoa Damaris xaung lipu teladi dahatum
haringina.

18

Dila Korin

1 Kimuya Pol yunga Atens saing ila long sabangga Korin.
2 La ba sok mana Yuda tela yanoa Akwila. Bauna hayau probinsia Pontas, saing
nulana gabu haininoa Prisila tang diyunga numanuma Itali saing dima, namua na
Sisa Klaudias tabina Yuda longgalo ba diyunga long sabangga Rom. Tauna Pol ila bu
bagu dingtang.
3 Neng mondi oxatadinga bing ditongtongia numa mokiamdi. Pol oxatana xauna,
binabu wa ranguadi saing dingtung dituxu oxatua xauna.
4 Xaidap Yaguangam longgalo Pol ila Yudadi sabungading numania bu hangixaya
rangua lipudi. Bo ba iti Yudadi xaung Yuda Teguamdi hatumingadingdi bu dahatum
haringina mana Yesu.
5 Bungina Sailas Timoti tang dima Masedonia ma rangua, Pol ila mana oxata
baxangangam ing ganina. Bala Yudadi ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama.
6 Ne Yudadi dibo ba dilungu haruanganoa te, saing daharua haringina na saing
didaudau. Binabu Pol tingting gagaba wa mana imanginoa bu hatanga na lipuadi
ba duwa haruangia, saing harua nadi ba, “Nabu ahanggalang, bing ang sibuim
mauxangaima! Ngayua te. Hatata ngayungang saing ngala ngatuxu oxatua rangua
Yuda Teguamdi.”
7 Baing ina naga, Pol yunga Yudadi sabungading numania saing ila luxu Titias Yastas
numania wa haxek. Lipua ba Yuda Teguam tela, saing sabu mana Urana.
8 Baing Krispas, Yudadi sabungading numang yanaminoa, xaung lipu longgalo
duwa numania, ding dahatum haringina mana Toxoratamona. Saing Korin xumana
dilungu Pol haruanganoa, ding dahatum haringina saing daxap langa.
9 Yambong tela Toxoratamona bala Pol mana axamang tela bila mibinga, harua ba,
“Umaxuwau tai. Ubaxangauyu saing umumgutiu tai.
10 Namua na ngawa ranguaung, saing lipu tela sanga mesa hanggalangiaung te,
namua na mana long sabangga li, nga lipuxigu xumana.”
11 Binabu Pol wa la ba niani tela xaung sobak 6, saing tubatuba lipudi mana Urana
haruanganoa.
12 Ne bungina Galio wa probinsia Akaya yanamidinga, Yudadi digugunia hatumin-
gadingdi bu dahanggalangia Pol. Daxai ma haruangia,

13 saing daharua ba, “Lipua li tubatuba lipudi ba disabu mana Urana mana
kuboluadi didali hanaunaunganoa.”
14 Pol bo ba haruauba, ne Galio bala Yudadi ba, “Ang Yuda mana, nabu asu
haruanga mana lipua li dali Rom hanaunaungang tela kimbo mana libu kubolu
murakkam dian tela, bing sanga ba ngalungu haruangaima.
15 Ne ang ba ahakhaxi mana haruanga marandi xaung yayadi xaung ang sibuim
hanaunaungaima. Binabu ang sibuim ahamaringia. Bagula nga ngasuxuya haruanga
na bila ba te.”
16 Baing ina naga, sukadi sangua numa suxuyangam.
17 Baing lipuadi ba dituxu Sostanis, lipu Yudadi sabungading numang yanaminoa
mana Korin, saing ditahataha numa suxuyangam xaluxinia. Galio bagu, ne libu
axamang tela te.

Prisila Akwila Tang

18 Pol wa Korin xaidap xumana, baing yunga lipu hatuminga haringinamdi la ba,
saing gabu Akwila haininoa Prisila tang diri mala long sabangga Senkria. La ba,
lipu tela gasi Pol toxolondi bu sahi haruanga tela Pol hau rangua Urana. Baing tung
dahaing wagia ila probinsia Siria.
19 Diluki mala long sabangga Epasas to, baing Pol yunga Akwila haininoa Prisila
tang. Ing sibuna luxu Yudadi sabungading numania saing hangixaya rangua Yudadi.
20 Bungina duxusunga ba wa monga ranguadi, harua ba tegu.
21 Ne bungina yungadi, harua ba, “Nabu Urana muruna, bing bagula ngagoxoya
ma.” Baing ina naga haing wagia, saing yunga Epasas.
22 Bungina ri long sabangga Sisaria, haing mala Yerusalem saing ila lobu rangua
lipu sabungamdi. Baing kimuya ri mala long sabangga Antiok.
23 Xaidap teladi disup, baing Pol ila probinsiadi Galesia xaung Pirigia. Haxa
mauli maluxu mana titiadi ba, ila long taining tainina saing haringia lipu hatuminga
haringinamdi.

Apolos Naxuyanganoa

24 Tauna, mana bungina Pol yunga Epasas ba haxa mauli, Yuda tela yanoa Apolos
sok la ba. Yabanoa long sabangga Aleksandria. Ina lipu xabiangam tela, saing xabia
Urana Xuang buningandi xai sibuna.
25 Lipu teladi ditubatuba mana Toxoratamona daxanganoa, saing haxi sibuna ba
tubatuba lipudi mana Yesu, baxanga maringing sibuna mana. Ne xabia daxanga lang
xabinganam taininau, bing rangua Yon ing ganina.
26 Ila Yudadi sabungading numania, li haringina saing baxanga. Akwila haininoa
Prisila tang dilungu, baing duxusunga ba ma tang numadingia, saing dibaxanga na
mana Urana daxangang teladi xabiadi rangrang te.
27 Kimuya Apolos bo ba ila probinsia Akaya, baing lipu hatuminga haringinamdi
daharingia hatuminganoa. Baing dibung xailong tela mala rangua Akaya lipu
hatuminga haringinamdi bu daxap Apolos. Ila sok, baing sina haulinga sabanga na
lipuadi disok lipu hatuminga haringinamdi namua na Urana libu xai manadi ba.
28 Namua na lipudi maxadingia hakhaxi haringina rangua Yudadi daharua
haruanga maringing teguamdi, saing dali haruangadinga. Baxanga Urana Xuania
bu hatanga rangrang ba Yesu Urana Lipuxing Mogunganama naga.

19

Pol Ila Epasas

1 Mana bungina Apolos wa Korin, Pol haxa mana daxanga kisi titia saing ri mala
long sabangga Epasas. La ba sok mana lipu hatuminga haringinam teladi

2 saing xusungadi ba, “Bungina ahatum haringina, axap Urana Aningonoa, kimbo tegu?”
Dahaxuya ba, “Tegu. Am galungu haruanga tela mana Urana Aningonoa wa te.”
3 Binabu Pol xusungadi ba, “Bungina axap langa, bing ahatanga baru?”
Dahaxuya ba, “Am gahatanga ba am gahatum haringina mana Yon tubatubainganoa.”
4 Pol harua ba, “Yon sugua lipu gaxarea duxugia hatumingadingdi. Bala lipudi ba dahatum haringina mana lipua ma kimuya mana, ina Yesu.”
5 Dilungu Pol haruanganoa ba, baing daxap langa mana Toxoratamona Yesu yanoa.
6 Bungina Pol ta rimandi manadi, Urana Aningonoa ri ma manadi, saing daharua haruanga xangxana saing dibaxanga Urana suxungunoa.
7 Bakbakka ba titingadinga bila lup 12.
8 Pol luxu Yudadi sabungading numania, li haringina saing baxanga. Hangixaya haringina ranguadi bu baxanga rangrang Urana Yonggaxinoa namuxinoa. Libulibu laing sobak tuwa.
9 Ne teladi dududing buk, hauxading mana dahatum haringina saing daharungia gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa sabasabia. Binabu Pol yungadi. Xap lipu hatuminga haringinamdi rangua, saing xaidap taining tainina hangixaya Tiranas numang haruangamia.
10 Libulibu bila ba laing niani luwa disup, baing ina naga, Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa probinsia Esia ding longgalo dilungu Toxoratamona haruanganoa.
11 Urana libu axamang haringing xan tela sibundi Pol rimania.
12 Xap haringinga sabanga, sanga ba haringinganoa kisi mana imang salaksalak sisiangamdi xaung imang kaukaungamdi diring sangganoa. Bungina lipudi daxapdi mala saing disinadi na lipu busingamdi xaung lipudi xaungadi duwa manadi ba, baing busingading disup, xaungadi diyungadi baing.
13 Yuda teladi dituxu oxatua mana disuka xaungadi mala sangua lipudi. Dungguti dituba ba duxu Toxoratamona Yesu yanoa bungina dilibu bila ba. Dibala xaungadi bila li: “Ngatabinaung ba usok sangua mana Yesu yanoa, ina Pol baxanga mana ba.”
14 Yuda lipu hananiangam yanamiding tela yanoa Skiba, garang lup 7 dilibu bila ba.
15 Xaidap tela xaunga tela haxuya nadi ba, “Yesu ngaxabiau, Pol xauna ngaxabiau, ne ang ba ang gaxarea?”
16 Baing ina naga, lipua xaunga wa mana ba hixi manadi saing dali ding longgalo. Tahatahadi diang sibuna laing mulangiding xaung sibiding, saing diluki sangua numua mala.
17 Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa Epasas ba dilungu naxuyanga ba, baing maxuwanga xapdi, saing disina yaya sabanga na Toxoratamona Yesu.
18 Baing lipu xumana dahatum haringina mana Yesu, ding dimesa lipudi maxadingia, saing ditula kuboluding diandi.
19 Lipu xumana dilibu kubolu tingungam ding daxap xailongiding baxiamdi dima, diguguniadi lipudi maxadingia saing ditaudi. Dititi xailonggadi ba giminagidingdi, saing sok bila siang silba 50,000.*
20 Mana kubolua ba Toxoratamona haruanganoa tubu mauli saing sok haringina.
21 Axadi ba disup, baing Pol hau hatumingua ba ila Yerusalem, ne muga bagula haxa makisi probinsiadi Masedonia xaung Akaya. Harua ba, “Kimuya mana ngala Yerusalem, bing bagula ngala long sabangga Rom.”

---

* **19:19** Siang silba ba duxu ba *dirakma* saing tela bila giminak mana lipu tela waxata xaidap tela. 50,000 dirakma ba siang sabanga, dali PNG K500,000.

22 Soxi lipuxing haulingam luwa, Timoti Erastas tang, mala Masedonia ba dimuga
mana. Ne ing sibuna wa probinsia Esia bunging maxaxaya monga.

Buranga Dahaung Epasas

23 Mana bungina baguba, mauxangang sabanga ma mana gugunianga duxu ba
Toxoratamona Daxanganoa.
24 Ungguti mana lipu silba oxatanam tela yanoa Dimitrias, ina tongtongia babu silba
kaxukandi. Babuadi ba numa sabungamdi mana urana haing duxu ba Atemis. Sina
oxata xumana na lipudi ditongtongiadi saing daxap siang xumana.
25 Wagi lipuadi ba xaung lipu teladi dituxu oxata bila ba dima digugunia, saing
harua nadi ba, "Lipu mana alungu to. Ang gaxabia ba taxap siang xumana mana
oxata li.
26 Ne abagu xaung alungu naxuyangadi mana axadi Pol libudi. Lipua ba harua
na lipudi ba babuadi lipudi ditongtongiadi rimadingia, ding uranadi te. Baing xai
bakbak sabanga saing hanggalangia hatumingadingdi. Libu Epasas, saing haxek
sibuna haruanganoa bagula kaukau sibuna probinsia Esia.
27 Axa ba bagula hanggalangia oxataroa yanoa baing. Ne axamang tela muli bing
bagula Atemis numang sabungam sok olang lipudi hatumingadingia. Baing urana
haingga ba, ina lipudi disabu mana probinsia Esia xaung titi longgalo, yang sabanga
bagula hanggalang."
28 Dilungu haruanga baguba, baing atiding disala haringina saing dungguti duwagi
ba, "Atemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga!"
29 Haxek sibuna baing long sabangga ba dirung xai te. Lipudi dituxu Gayas
Aristarkas tang, Masedonia luwa dahaxa mauli rangua Pol ba, saing buranga ba diluki
maluxu gugunianga yabania.
30 Pol bo ba ila li buranga maxadingia bu harua, ne lipu hatuminga haringinamdi
dibili.
31 Baing probins yanaming teladi xauna, ding Pol riandi, disoxi ulega mala rangua,
saing duxusunga haringina ba luxu gugunianga yabaniau tai.
32 Bakbak sabangga digugunia gugunianga yabania ba dahasuxi. Teladi duwagi
haruanga tela, ne teladi duwagi xan tela. Ne xumana daxabia rangrang namua duwa
la ba te.
33 Yudadi diyu yanamiding tela Aleksanda muga mala lipudi maxadingia bu
baxanga na lipudi. Tubatuba rimania ba lipuadi duwa mosiu. Bo ba baladi ba Yudadi
ding mauxangang namua te.
34 Ne dibagu daxabia ba Yuda tela,† binabu bila auwa luwa ding duwagiwagi bila
lipu taininau ba, "Atemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga! Atemis Epasasiam
kiria bing yanoa sabanga!"
35 Baing longga ba yanaming tela, oxatanoa bung haruanga xaung wasa mana
lipudi yadingdi, ina bili lipudi saing harua nadi ba, "Epasas mana, alungu to. Long
sabangga Epasas wasa mana urana sabanga Atemis sabunga numanoa, xaung wasa
mana babunoa ri ma sabalunia. Baing ina naga, lipu longgalo duwa titia daxabia bila
ba.
36 Sanga ba lipu tela hatiam mana axadi ba te, binabu amumguti saing labu alibu
axamang tela sapku tai. Muga bing ahatum xai to.
37 Ang gatuxu lipuadi ba saing axai dingtang ma la li, ne tang dahanai numara
sabungama xalinging tela te, saing daharungia urana haing kiria te.
38 Numara suxuyangamdi duwa, saing lipu suxuyangamdi duwa la ba. Nabu
Dimitrias gabu riang oxatamdi ding haruangading mana lipu tela, bing sanga ba
ditadi haruangia la ba.

† **19:34** Yudadi disabu mana urana haing Atemis te.

39 Baing nabu ang haruangaim tela muli, bing asina na lipu suxuyangamdi bu
dahamaringia.
40 Ne alungu to. Nabu gabman yanamindi dilungu haruanga mana axadi li kira
talibudi hatata, bing sanga ba dita kira haruangia mana taiti mauxangang sabanga.
Nabu dilibu bila ba, bing sanga ba tahaxuya haruanga tela nadi mana kuboluroa te,
namua na namuxin te."
41 Harua laing sup, baing hitixiya lipudi mala.

20

Dikisi Probinsia Masedonia Grik Tang

1 Bibinga sabanga sup, baing Pol wagi lipu hatuminga haringinamdi ma, haringiadi
mana haruanganoa. Harua xaidap xai nadi, saing yungadi bu ila probinsia
Masedonia.
2 Ila sok baing haxa maluxu'm titiadi ba, haringia haringia lipu hatuminga
haringinamdi mana haruanganoa. Haxahaxa mala laing sok probinsia Grik.
3 Wa la ba laing sobak tuwa disup, saing bo ba haing wagia bu ila probinsia Siria.
Ne mana bungina baguba Yudadi dahau haruangua ba dahanggalangia, binabu xugia
hatuminganoa saing goxoya, haxa titia mala Masedonia.
4 Lipuadi digabu mala, ding yadingdi bing: Sopate, ina Piras garanoa, yabana longga
Beria, Aristarkas Sekundas tang yabadinga long sabangga Tesalonaika, Gayas yabana
longga Derbi, Timoti, xaung Tikikas Tropimas tang yabadingdi duwa probinsia Esia.
5 Lipuadi ba dimuga mam saing diragu mam long sabangga Troas.
6 Ne am gahaxa mala long sabangga Pilipai. Taunga Mana Salanga Salalangang
Teguama ila sup, baing am gahaing wagia, am galuki mala xaidap luwadi luwadi
hiliadinga laing am gari long sabangga Troas, saing am gasok mana lipuadi dimuga
mam ba. La ba am gawa xaidap 7.

Yutikas Mesa Muli Troas

7 Sande bungbung sibuna baing am gagugunia rangua lipu hatuminga haringi-
namdi bu am gaxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinam. Pol baxanga
na lipudi, saing xai haruanganoa laing yambong lia, namua na buragina bo ba ila.
8 Maluxu'm numa luna am gagugunia mana ba, nagung xumana dilu. Numa luna
ba wa etua
9 mana saxuming tuwa, saing gananung tela, yanoa Yutikas, rung mua mana suang
tela. Pol harua harua malauyu, saing gananuna ba maxan dikinu. Kinu laing kinu
hadali, baing ina naga, xung mari titia. Lipudi diri ba daxap, ne mati ba.
10 Pol ri mala, haturuina etua mana gananuna ba, saing hibua. Harua ba, "Ahatum
xumanau tai. Gamata muliuba!"
11 Baing Pol haing muli saing daxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringi-
nam. Saking xai haruanganoa mala laing xaidaba haing, saing ila.
12 Lipuadi daxap gananuna ba mala numia, saing gamodingdi diyaha sibuna namua
na gamata muli.

Pol Sina Haruanga Na Epasas Sabungading Yanamindi

13 Pol haxa titia mala longga Asos, ne balam ba am gahaing wagia bu am gamuga
mala, saing bagula sok mam la ba.
14 Sok mam Asos, baing am gaxap mahaing wagia saing am luki mala longga Mitilin.
15 Buragina baing am gahaing wagia, am galuki mala am gasok haxek mana
mutumutua Kios, am goti la ba. Xaidap tela muli baing am gakisi mala mutumutua
Samos, saing xaidap tela muli am gasok longga Miletas.

16 Pol hau hatumingua ba dali long sabangga Epasas, namua na bo ba wa probinsia
Esia maxaxaya te. Bo ba sok Yerusalem sap, nabu sanga mana, namua na bo ba bagu
Pentikos Xaidabinoa sok la ba.
17 Bungina am gari Miletas, Pol soxi ulek tela mala rangua Epasas sabungading
yanamindi ba dima rangua.
18 Disok baing harua nadi ba, “Ang gaxabia kubolugu longgalo ngalibu bungina
ngawa ranguang, mana xaidap mugamugangama ngama probinsia Esia laing hatata.
19 Yudadi dahau haruangua ba dahanggalangia nga saing dilibu ngaxoxi mauxan-
gang xumana. Ne ngatatua nga saing ngalibu Toxoratamona oxatanoa mang xaung
tinang.
20 Ang gaxabiau, baru haruanganta sanga ba hauliang, ngabaxanga nang. Ngaya-
meng axamang tela mang te. Ngatubatubang lipudi maxadingia, saing ngatubatubang
mana numaim taining tainina.
21 Ngabaxanga na Yudadi xaung Yuda Teguamdi ba diyunga kuboluding diandi,
duxugia mala rangua Urana, xaung dahatum haringina mana Toxoratamona kiria
Yesu.
22 “Baing ina naga, bagu hatata Urana Aningonoa yu nga ba ngala Yerusalem. Ne
baraxinta bagula sok manga la ba, ngaxabia te.
23 Axamang taininau ngaxabia, mana long longgalo ngawa mana ba, Urana
Aningonoa bala nga ba mauxangandi diragu nga, saing bagula ngarung salak yabania.
24 Ning, ngahatum xumana mana walingagua te. Axamang olang. Hatumingagua
sabanga bing ngali haringina laing ngasahi oxata longgalo Toxoratamona Yesu sinadi
nanga. Oxata ba bing ngabaxanga ulek xaiyua ba Urana xap kira muli namua na atin
dimoti makira.
25 “Ang lipuadi ngabaxanga Urana Yonggaxinoa nang, alungu to. Bagu hatata
ngaxabia ba angia tela bagula bagu nga muli te.
26-27 Ngabaxanga Urana murungang longgalo nang, ngayameng axamang tela te.
Binabu ngabalang maxung sibuna ba nabu lipu tela hanggalang, bing mauxangagua
te.
28 Ang gawasa xai mang xaung mana lipu hatuminga haringinam longgalo Urana
Aningonoa tang etua manadi. Namua na gim lipuxing longgalo mana ing sibung
sibinoa. Binabu awasa xai manadi bila lipu wasangam wasa mana sipsibindi.
29 Ngaxabia ba bungina ngayungang, lipu tubatubainga languangamdi bagula dima
bu dahanggalangia lipu hatuminga haringinamdi bila koma abunging diandi dung
sipsipdi mati.
30 Baing ang sibuim gugunianga lipuxing teladi bagula dimesa saing dirabang
haruanga maxunama, bu daxai lipu teladi mala ba dinaxu manadi.
31 Binabu amaxania! Ahatumia muli mana niani tuwa xaidap yambong ngahanau-
nauang taining tainina xaung maxagu langina. Ngasauya te.
32 “Baing ina naga, hatata ngatang Urana rimania, saing haruangana atin dimoti
mang bagula wasa mang. Haruanga baguba sanga mana haringiang, xaung libuang
gaxap guxamdi Urana hau haruangua ba sinadi kimuya na lipu gaxarea mogudi
naina.
33 Ngaxawa mana lipu tela silba kimbo gol kimbo imangindi te.
34 Ang sibuim axabia ba nga sibugu rimagudi duwaxata ba ngaxap sianga bu hauli
nga xaung riagu oxatamdi.
35 Mana axamang longgalo ngalibudi, ngahatanga nang ba bing tawaxata haringina
bila ba bu tahauli lipu haxugindi. Ahatumia haruanga Toxoratamona Yesu ing sibuna
harua ba, ‘Lipua sina axamang tela na tela, bing yahanga wa gamonia ba dali lipua
xap axamang tela rangua tela.’”
36 Pol harua laing sup, baing gung king tuxundi ranguadi saing sabu.

37 Ding longgalo dihibua Pol, dilibu, saing ditangia.
38 Dusinga sibuna, namua na harua ba bagula dibagu muli te. Sup, baing digabu mala wagia.

21

Dila Yerusalem

1 Am gayungadi, baing am gahaing wagia am galuki maringina mala mana mutumutua Kos. Buragina baing am galuki mala mutumutua Roda, saing am galuki laing am gari longga Patara.
2 La ba am gabagu waga tela kisi mala probinsia Ponisia, binabu am gahaing am galauba.
3 Am galukiluki mala, am gabagu mutumutua Saipras am gadali ina wa xong, baing am galuki mala probinsia Siria. Am gari long sabangga Taya, namua na waga bo ba yunga xalaxaladi.
4 La ba am gasok mana lipu hatuminga haringinam teladi, saing am gawa ranguadi xaidap 7. Urana Aningonoa hatanga nadi ba mauxangandi bagula daxap Pol Yerusalem, binabu dibo ba dibili ba ilau tai.
5 Ning tegu, xaidapkadi ba dila disup, wagua bo ba luki muli, baing am gayungadi bu am gahaing muli. Lipu hatuminga haringinamdi ba xaung hainidingdi garadingdi digabuam am gasauya long sabangga ba, am gari mala tek rubinia, saing am gagung kimam tuxundi ba am gasabu.
6 Am gaharua xaidap xai mam taining tainina laing sup, baing am gahaing wagia, saing ding digoxoya mala numia.
7 Tauna am gayunga Taya, am galuki mala am gari long sabangga Tolemai. Lipu hatuminga haringinamdi duwa la ba, saing am gaharua xaidap xai nadi saing am gawa ranguadi xaidap tela.
8 Buragina baing am gayungadi, am galuki mala am gasok long sabangga Sisaria. Baing am gawa Pilip numania, lipua ina baxanga ulek xaiyua na lipudi. Lipu 7 dingia tela—lipuadi ba dimogu ba dituxu sinak mana anginga na tapdi.
9 Ina nanuhangindi luwadi luwadi diyau teguyu, saing ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi.
10 Am gawa ranguadi xaidap teladi, baing Urana lipuxing suxunguxunguam tela, yanoa Agabus, ri titia Yudia ma.
11 Ma ranguam, xap waxu Pol goxi wagigia ulenoa, goxi ing sibuna rimandi xaung kindi mana, saing harua ba, “Urana Aningonoa harua ba, ‘Mana kubolua li bagula Yuda Yerusalemgamdi digoxi waxua li moxonoa saing bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia.’ ”
12 Am galungu haruanga baguba, baing am gagabu long moxondi am gaxusunga Pol haringina ba haing mala Yerusalemgu tai.
13 Ne Pol haxuya ba, “Baruta atangia nga? Ang galibu ne hanggalangia hatumingagua! Ngaxauxau masup ba dita nga salak yabania. Baing ngaxauxau xauna ba ngamati Yerusalem mana namua ngatuxu Toxoratamona Yesu oxatanoa.”
14 Am galungu hatuminganoa haxi buk, binabu am gayunga saing am gaharua ba, “Baraxing baraxinta Toxoratamona muruna ba sok, bing sok.”
15 Xaidap teladi disup, baing am gaxauxau axamandi, saing am gahaing Yerusalem.
16 Sisaria lipu hatuminga haringinam teladi digabuam, saing daxapkam mala Nason numania bu am gawa la ba. Ina mutumutua Saipras tela xaung ina lipu mugamugangam tela mana lipu hatuminga haringinamdi.

Pol Sok Yerusalem

17 Am gasok Yerusalem, baing lipu hatuminga haringinamdi diyaha ba daxapkam.

18 Buragina baing Pol xaung am longgalo am gala ba am gaharua rangua Yems.
Baing lipu sabunga yanaming longgalo duwa.
19 Pol harua xaidap xai nadi, saing naxuya mana axamang longgalo Urana libudi
rimania liwe mana Yuda Teguamdi.
20 Bungina dilungu haruanga ba, diti Urana yanoa. Saking daharua na Pol ba, "O
riamama, ulungu. Yuda xumang sibuna dahatum haringina mana Yesu ba, saing
dahaxi mana disu mana Moses hanaunaunganoa.
21 Ning riara Yuda hatuminga haringinamdi duwa la li Yerusalem ba dilungu
naxuyanga ba bungina uwa liwe mana Yuda Teguamdi, ubala Yuda hatuminga
haringinamdi ba diyunga Moses hanaunaunganoa. Lipudi daharua ba ubala Yuda
hatuminga haringinamdi ba diyunga kubolua duxuxu garading lupdi xaung diyunga
kubolura teladi. Ning am ba, am gahatumia ba haruanga baguba maxuna te.
22 Binabu taria baru? Maxung sibuna bagula dilungu ba uma lo,
23 binabu ulibu bila am gabalaung: Lipu luwadi luwadi duwa ranguam dahau
haruanga tela rangua Urana.
24 Ula ranguadi Urana Numania saing ugabudi mana kubolua dilibu ba disok
sigixinga. Saking ugim baraxinta dahanania mala rangua Urana, bu sanga ba digasi
toxolodingdi ba disahi haruangadinga dahau rangua Urana.* Baing ina naga, bagula
lipu longgalo daxabia naxuyangadi li dilungu maung ba maxun te, saing ung sibum
usu mana Moses hanaunaunganoa.
25 Ne mana Yuda Teguam hatuminga haringinamdi, tabung masup xailongia nadi
ba, saing tabaladi hanaunaungara baruamtadi tahaudi ba bing disu manadi: Labu
daxang anginga lipudi dahanania na babudiu tai, dinung siba xaung daxang asaxa
dimumudi matiu tai, xaung dilibu kubolu miaxuamau tai."
26 Baing ina naga, buragina Pol xap lipu luwadi luwadi ba, saing gabudi dilibu
kubolua ba disok sigixinga. Saking ila Urana Numania bu baxanga na lipu
hananiangama mana bungintabi xaidabiding sigixinganamdi bagula disup, saing
ding taining tainina bagula dahanania.

Dituxu Pol

27 Xaidap 7 ba dibo ba disupkuba, baing Yuda teladi mana probinsia Esia dibagu
Pol Urana Numania. Diyumyum buranga longgalo ba dituxu.
28 Duwagi ba, "Lipu Isreliam mana, ama ahauliam! Lipua li lipua naga tubatuba
lipudi mana long longgalo ba ditatua bakbagira xaung Moses hanaunaunganoa xaung
numa li xauna. Ne libu kubolua li ing ganina te. Libu kubolu teladi xauna. Xap Yuda
Teguamdi dima diluxu Urana Numang yabania, binabu libu longga li Urana mogu
naina sok musuna."
29 (Daharua bila ba namua na muga dibagu Tropimas, Epasas tela, gabu Pol
maluxu'm long sabangga ba, saing dahagaxa ba Pol xap maluxu'm Urana Numang
yabanoa.)
30 Lipu longgalo maluxu'm long sabangga ba dilungu mauxanganoa sok, atidingdi
didoa, saing diluki ma. Dituxu Pol, daxai masok Urana Numang yabania, saing diriba
gamgamingang xaluxindi sap.
31 Dituba mua ba dung mati, baing Rom lipu haungingamdi yanamidinga lungu
haruangua ba Yerusalem longgalo dahaungguba.
32 Hata sibuna li xap lipu haungingam teladi xaung yanamiding teladi saing
diluki mari masok burangia. Bungina lipudi dibagu lipu yanama xaung lipuxing
haungingamdi, diyunga Pol saing ditaha muli te.
33 Yanama ila tuxu Pol saing tabina lipuxindi ba digoxi mana waxu haringing luwa.
Baing xusunga burangua ba, "Lipua li gaxarea? Ria baru?"

* **21:24** Kubolua baguli dibaxanga mana Titinga (Namba) 6:1-21.

34 Teladi duwagi haruanga tela, teladi duwagi xan tela. Yanama sanga ba xap namua te, namua na dibibi buk. Binabu tabina lipuxindi ba daxai Pol mala numading haringinia.
35 Bungina disok numa taxaginia, lipu haungingamdi dibagu lipudi dahaxi sibuna ba dung Pol mati, baing ina naga, diti doxoxi maluxu.
36 Baing buranga disu manadi, duwagiwagi ba, "Taung mati! Taung mati!"

Pol Harua Na Burangua

37 Lipu haungingamdi dibo ba daxap Pol maluxu numading haringinia, ne xusunga yanamidinga ba, "Sanga mana ba ngaharua ranguaung?"
Haxuya ba, "Uxabia Grik xuana?
38 Ngahagaxa ba ung lipu Isipkamga ba, nulana uiti haungingua rangua gabman, saing oxop 4,000 lipu haungingam diandi saing uxaidi mala long xoliania."
39 Pol haxuya ba, "Nga Yuda tela, yabagua long sabangga Tasis mana probinsia Silisia. Alaba long olang te, long yayam. Sanga mana ngaharua na lipudi?"
40 Lipu haungingamdi yanamidinga nai, binabu Pol li taxagia saing tubatuba rimania mana burangua ba duwa mosiu. Bungina dimumguti, harua Arameik xuana† nadi ba:

22

1 "Lipuxigu haringina mana xaung riagu Yuda mana, ata tangaimliandi to. Hatata ngabo ba ngahaxuya haruanga asu manga."
2 Bungina dilungu ina harua Arameik xuana nadi, dimumguti duwa mosiu sibuna.
Baing Pol harua ba,
3 "Nga Yuda tela, baugu hayau nga long sabangga Tasis mana probinsia Silisia, ne ngatubu mana long sabangga baguli. Ngatubatuba mana mugangaroa hanaunaungadinga xai sibuna hawa mana Gameliel. Ngahaxi mana Urana oxatanoa bila hatata ang sibuim baing.
4 Ngasina salaga na lipuadi duwa gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa, ngasai daxanga ba ngaungdi mati, saing ngata haing lup xumana salak yabania.
5 Lipu hananiangam mugamugangama xaung Kaunsili longgalo daxabiau, saing sanga dibaxanga nang mana. Ding dibung xailongdi bu dibaxanga nga na bakbagiradi duwa long sabangga Damaskas. Baing nga ngala mana long sabangga ba bu ngatuxu lipuadi duwa mana gugunianga Toxoratamona Daxanganoa. Ngabo ba ngaxaidi ma Yerusalem bu lipu haringindi disuxuyadi disina salaga nadi.
6 "Tauna, ngari mala Damaskas. Ngahaxa mala, ngasok haxek baing bila xaidap lia hata sibuna li luliang sabanga sina long xaiya mari ma, saing bilikbiliga taxiya nga.
7 Xung nga mari titia saing ngalungu waxutu tela harua nanga ba, 'Sol, Sol, baruta usina salaga nanga?'
8 "Ngaxusunga ba, 'O Toxoratamona, ung gaxarea?'
"Haxuya ba, 'Nga Yesu Nasaretiam, usina salaga nanga.'
9 Riagudi dibagu lulianoa, ne daxabia rangrang haruanga waxutua harua nanga mana te.
10 "Ngaxusunga ba, 'Toxoratamona, bagula ngaria baru?'
"Baing Toxoratamona harua ba, 'Umesa to, uluxu Damaskas, saing baraxintadi ngamogu ba ulibudi, bing bagula ngasoxi lipu tela bu baxanga naung to.'
11 Riagudi daxai nga rimagia maluxu'm Damaskas, namua na lulianoa su maxagudi saing dahaxatu.

† **21:40** ***Arameik xuana***—Yudadi xuading sibuna bing duxu ba Hibru, saing Urana Xailonging Muganga dibung mana Hibru xuana. Ne xuadinga xugia monga laing duxu ba Arameik xuana bungina Yesu, saing Yudadi daharua Arameik xuana mana bungina baguba.

12 “Lipu tela yanoa Ananayas ma ba bagu nga. Ina kubolung longgalo disu mana
Urana hanaunaunganoa saing Yuda longgalo duwa la ba dibagu bila lipu sabanga.
13 Ma li rubigia saing harua ba, ‘Riagu Sol, maxam daxaxa ding!’ Baing hata sibuna
li ngabagu lipua ba!
14 “Baing harua ba, ‘Urana mana mugangaradi mogung ba uxabia murunganoa
xaung ba ubagu Lipu Kubolu Maringinama saing ulungu haruanga sok ing sibung
suxungunia.
15 Bagula usok lipuxing baxangangam na lipu longgalo, mana axamang longgalo
ubagu ulungu.
16 Baing hatata baruta uragu mua? Umesa, oxop langa, saing usabu na
Toxoratamona bu damia kubolum diandi mala.’
17 “Bungina ngagoxoya ma Yerusalem, ngama ngasabu mua Urana Numania, saing
Urana hamati sanggagua
18 saing ngabagu Toxoratamona. Harua ba, ‘Uhalisiu tai! Uyunga Yerusalem hata
sibuna li, namua na sanga ba dilungu haruangama ubaxanga manga te.’
19 “Ngahaxuya ba, ‘Toxoratamona, lipuadi li daxabia ba ngala Yudadi sabungading
numang taining tainina ba ngataha lipudi dahatum haringina maung, ngatadi salak
yabania.
20 Baing bungina lipudi dilibu Stiben sugu’m sibindi namua na baxanga maung,
ngali mua la ba, nganaidi saing ngawasa mana lipuadi dung mati imangidingdi.’
21 “Ne Toxoratamona bala nga ba, ‘Ula to. Bagula ngasoxiung mala hasoya rangua
Yuda Teguamdi.’ ”

Pol, Lipu Romgam

22 Buranga dilungu Pol laing harua haruanga baguba. Baing diti waxudingtuandi
saing duwagi ba, “Sanga ba wa te! Tasahi sangganoa!”
23 Duwagi mua, disau imangiding maxaxayamdi mari, ditingdi mala saing diting
gagaba mahaing,
24 binabu lipu haungingamdi yanamidinga tabina lipuxindi ba daxap Pol maluxu’m
numading haringina. Baladi ba digusi saing duxusunga bu disai’m namua lipudi
atiding disala saing duwagi mana bila ba.
25 Diraria rimandi xaung kindi mala bu digusi, baing Pol harua na lipu haungingam
100 yanamidinga li la ba, “Baruta? Hanaunaunga harua xai mana ugusi Rom tela,
ina disuxuya teguyu, kimbo tegu?”
26 Bungina lipu haungingam 100 yanamidinga lungu haruanga ba, ila rangua
yanamiding mugamugangama saing harua na ba, “Si, bagula uria baru? Lipua li
lipu Romgam tela.”
27 Tauna lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama ila rangua Pol saing
xusunga ba, “Ubaxanga nanga. Ung Rom tela?”
Pol haxuya ba, “Wane.”
28 Baing lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama harua ba, “Ngayunga
siang sabanga bu ngagim xailongigua hatanga ba ngasok lipu Romgam.”
Pol haxuya ba, “Ne nga ba nga lipu Romgam namua na tibugu Rom tela.”
29 Lipu haungingamdi dibo ba digusi ba, ding dilungu haruanga ba, saing hata
sibuna li disuisui mala, saing diyunga. Baing yanamiding mugamugangama xauna
maxuwa, namua na tabinadi ba digoxi Pol, lipu Romgam, waxu haringinia.

Pol Li Kaunsili Sanhidron Maxadingia

30 Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama bo ba xabia namua Yudadi
disu haruangua na Pol. Binabu buragina luba waxu haringindi mana, saing tabina

lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Kaunsili Sanhidron ba digugunia. Baing xap Pol ma saing ta mali maxadingia.

23

1 Pol bagu taxa mana Kaunsili Sanhidron saing harua ba, “Riagu mana, bunging-
bunginalo ngahaxa maringina Urana maxania, hatumingagu luwa mana alaba te.”
2 Lipu hananiangam mugamugangama Ananayas lungu haruanga baguba saing
tabina lipuadi dili haxek mana Pol ba duda.
3 Baing Pol harua na ba, “Urana bagula udaung, namua na ung gurung la ba
bu usuxuya nga mana hanaunaungua, ne ung sibum udali hanaunaungua bungina
utabinadi ba duda nga! Ung bila xai tela sigixinga sabasabia, ne lunia sau daxang
masup!”
4 Lipuadi dili haxek mana Pol dibili ba, “Baruta uharungia Urana lipuxing
hananiangam mugamugangama?”
5 Pol haxuya ba, “Riagu mana, ngaxabia ina lipu hananiangam mugamugangama
te. Nabu ngaxabia, bing sanga ba ngaharua bila ba te. Namua na Urana Xuanoa
harua ba, ‘Labu uharungia lipua wa etua mana bakbagimau tai.’✡”
6 Pol xabia ba dingia teladi Sadyusidi ne teladi Parisidi, binabu wagi maluxu’m
Kaunsili Sanhidron ba, “Riagu mana, nga Parisi tela, bila tibugu baing. Ngawa
haruangia namua na ngahatum haringina saing ngaragu mana lipuadi dimati lo
bagula dimesa muli.”
7 Bungina harua bila ba, hakhaxinga tela mesa liwe mana Parisidi xaung Sadyusidi,
saing Sanhidron dutu ding.
8 (Sadyusidi daharua ba lipudi bagula dimesa muli te, saing daharua ba Urana
uleginamdi xaung aningoningodi duwa te. Ne Parisidi dahatum haringina mana
axadi bagudi ba.)
9 Binabu dahakhaxi haringing sibuna, saing Parisi teladi ditubatuba hanaunaunga
dimesa daharua haringina ba, “Am gabagu lipua li mauxangan te. Bola harua
maxuna, saing Urana uleginam tela kimbo aningoningo tela sina haruanga na.”
10 Haunginga sabanga bo ba mesauba, binabu lipu haungingamdi yanamiding
mugamugangama maxuwa mana bola lipudi disambaxuti Pol hataing hataina.
Binabu tabina lipuxing haungingamdi ba diri mala xaung haringinga, daxap ma
sanguadi saing daxap mala numading haringinia.
11 Yambong baing Toxoratamona li haxek sibuna mana Pol saing harua ba, “Uli
haringina! Bila ubaxanga nga la li Yerusalem, bing bagula ubaxanga nga mana long
sabangga Rom xauna.”

Dahau Haruangua Ba Dung Pol Mati

12 Buraragina baing Yudadi dahau haruangua hisangia ba dung Pol mati. Da-
haringia hatumingadinga rangua ding Urana maxania ba daxang dinung axamang
tela te laing mati.
13 Lipuadi ba dilibu alaba, titingadinga dali 40.
14 Dila rangua lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu haringindi saing
daharua ba, “Am gahau haruanga haringing tela ba am gaxang axamang tela te laing
am gaung Pol mati.
15 Binabu ang gagabu Kaunsili Sanhidron, asina haruanga na lipu haungingamdi
yanamiding mugamugangama ba xap Pol ma ranguang. Abala ba abo ba axusunga
mana axamang teladi muli, bu ang galungu xai haruangang namuxinoa. Ne bagula
am gahisa am gaung mati daxangia.”

✡ **23:5** Xapdi Muli (Kisim Bek) 22:28

16 Ne Pol toxongonoa lungu naxuyanga mana axa ba, binabu luxu lipu
haungingamdi numading haringinia saing baxanga na Pol.
17 Baxanga laing sup baing Pol wagi lipu haungingam 100 yanamiding tela
saing harua ba, “Oxop gananuna li mala rangua lipu haungingamdi yanamiding
mugamugangama. Ina haruangang tela ba bala.”
18 Binabu xap mala rangua lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama.
Baing harua ba, “Pol, lipu salak yabanama, wagi nga ba ngaxap gananuna li ma
ranguaung namua na ina haruangang tela ba balaung.”
19 Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama tuxu gananuna ba rimanoa,
xap mala singia saing xusunga ba, “Ubo ba ubaxanga baraxinta nanga?”
20 Harua ba, “Yudadi dahau haruangua ba duxusungaung ba oxop Pol ma Kaunsili
Sanhidron maxadingia buragina. Bagula daharua ba dibo ba duxusunga mana
axamang teladi muli. Ne dilangua.
21 Sanga ba ulungu haruangadinga te, namua na lipuxiding didali 40 dihisa
daxangia, diragu bu dung mati. Dahau haruangua ba daxang dinung axamang tela
te laing dung mati. Daxauxau masup, saing diragu ba unai xusungangadinga.”
22 Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama bili ba, “Labu ubala lipu tela
ba ubaxanga alali nangau tai.” Saking soxi gananuna ba mala.

Daxap Pol Mala Sisaria

23 Baing wagi lipuxing 100 haungingam yanamiding luwa saing tabinadi ba, “Tang
gaxap gugunianga lipu haungingam 200 duwa mana, lipu haungingamdi dirung etua
mana hos 70, xaung lipu haungingam guluam 200. Axauxaudi ba ari mala long
sabangga Sisaria 9:00 mana yambongga baguli.
24 Axauxau hosidi mana Pol ba rung etua manadi, bu awasa xai mana laing ata
Gabana Piliks rimania.”
25 Baing bung xailong tela harua ba:

26 Nga Klaudias Lisias ngabung mala ranguaung lipu sabanga, Gabana Piliks.

Xaidap xai sibuna.

27 Lipua li Yudadi dituxu saing dibo ba dung mati. Ne ngalungu ba ina lipu
Romgam tela, binabu ngagabu lipuxigu haungingamdi am gala am gaxap sangua
rimadingia.
28 Ngabo ba ngaxabia rangrang mana namua disu haruangua na, binabu ngaxap
mala Kaunsili Sanhidron dingia maxadingia.
29 Ngalungu haruangadinga disu mana. Namua bing axamandi ding hanaunaun-
gadinggamdi. Ne ngabagu haruanga tela te bu am gaung mati kimbo am gata salak
yabania.
30 Ne ngalungu haruanga tela ba dahau haruangua bu dung lipua li mati, binabu
ngasoxi mala sap ranguaung. Baing ngatabina lipuadi disu haruanga mana ba dima
ranguaung bu dibaxanga haruangadinga naung.

31 Tauna, tang disu mana yanamiding mugamugangam haruanganoa, saing
yambong daxap Pol mala ranguadi saing dila disok long sabangga Antipatris.
32 Buragina baing lipu haungingamdi dahaxa titia diyunga Pol rangua hosiamdi,
saing ding sibuding digoxoya mala numading haringinia muli Yerusalem.
33 Bungina lipu haungingam hosiamdi disok Sisaria, disina xailonga na gabana
saing dita Pol rimania.

34 Gabana titi xailonga laing sup, baing xusunga Pol ba probins baruamta inia. Pol
haxuya ba, “Silisia.”
35 Baing gabana harua ba, “Lipuadi disu haruangua naung dima to, tauna
bagula ngalungu haruangua.” Baing tabina lipuxindi ba duwasa mana Pol numa
xaitamoxiamia Herot tongtongia waleu.

24

Dita Pol Haruangia Piliks Maxania

1 Xaidap luwadi luwadi hiliadinga disup, baing lipu hananiangam mugamu-
gangama Ananayas ri mala long sabangga Sisaria, xaung lipu haringing teladi xaung
lipu hanaunaunga suxunguxunguam tela,* yanoa Tertulas. Baing dibala gabana
mana haruanga disu na Pol.
2 Gabana wagi Pol ma. Luxu laing sup baing ina naga, Tertulas su haruangua nauba.
Harua na Piliks ba, “Lipu Sabanga Piliks, bunging maxaxaya uwa etua mam, saing
am gawa mosiu, haunginga te. Ung lipu hatuminga xaiyam, saing uhamaringia xai
axamang teladi mana titia baguli, saing hatata am gasu manadi.
3 Lipu sabanga Piliks, am gabagu axadi ba, saing gamomamdi duwa xai sibuna,
saing bungingbunginalo am gaharua xai sabanga sibuna maung.
4 Ne ngabo ba ngahalisiaung te, binabu ngabo ba ngaxusungaung ba ulibu xai mam
saing ulungu haruanga gamoita baguli.
5 “Am gabagu lipua li xap mauxangang xumana masok. Yumyum Yudadi duwa titi
longgalo ba digamia dahaung. Ina lipu yayama mana guguniangua lipudi duxu ba
‘bakbak Nasaretiama’. Bakbak languangam.
6-7 Baing axamang tela muli, tuba ba libu Urana Numana sok musuna Urana
maxania, binabu am gatuxu.†
8 Binabu ung sibum ung sanga ba uxusunga lipua li, saing bagula uxabia
haruangadi bagudi li am gasu mana bing maxuna.”
9 Yudadi digugunia haruangadinga rangua Tertulas haruanganoa, daharua axadi
ba maxung sibuna.
10 Baing gabana tubatuba toxonia na ba Pol harua, binabu Pol harua ba,
“Ngaxabiau, niani xumana uwa lipu suxuyangam mana probinsia li, binabu ngayaha
ba ngabaxanga haruangagua naung.
11 Nabu uxusunga mauli, bing bagula ulungu ba xaidap 12 disup nulana ing ganina
ngahaing Yerusalem ba ngasabu mana Urana.
12 Lipuadi hatata disu haruanga manga dibagu nga ngahakhaxi rangua lipu tela
Urana Numania te, saing dibagu ngayumyum buranga mana Yudadi sabungading
numandi kimbo long tela maluxu’m Yerusalem te.
13 Baing haruanga disu manga hatata, daxangading te ba dahatanga ba maxuna.
14 Ning, haruanga maxunam tela ngatula naung—ngasabu mana Urana mu-
gangamamdi disabu mana, saing ngasu mana Toxoratamona Daxanganoa Yudadi
yanamidingdi duxu ba ‘bakbak languangam’. Ngahatum haringina mana haruanga
longgalo duwa mana Moses hanaunaunganoa xaung haruanga longgalo duwa mana
Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi Xailongidingdi dibungdi ba.

---

* **24:1** Lipu hanaunaunga suxunguxunguam bing lipu tela li lipu suxuyangam maxania saing su haruanga kimbo haxuya haruanga mana lipudi. † **24:6-7** Maxixinga 6b-8a duwa mana buninga teladi te. Lipu xabiangamdi dahatum ba lipudi disigidi kimu. Haruanga ba ila bila li: *…saing am gabo ba am gasuxuya hanaunaungamamia.* 7 *Ne lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama Lisias gabu lipuxing haungingam xumana dima daxai sangua rimamamdi.* 8 *Baing Lisias tabina lipudi disu haruanga na ba am gama bu am gaharua ranguaung to. Binabu…*

15 Ngahatum haringina saing ngaragu mana Urana bagula iti mesa muli lipuadi
dimati ba, lipu maringindi xaung lipu diandi xauna. Lipuadi li xauna ding
hatumingading taininau.
16 Binabu bungingbunginalo ngaharingia hatumingagua ba ngahaxa maringina
Urana xaung lipudi ding maxadingia.
17 "Ngawa niani xumana mana long teladi, baing hatata ngagoxoya ma Yerusalem
bu ngasina sianga na riagu Yuda haxugindi, xaung ngahanania na Urana.
18 Ngabo ba ngala Urana Numania, binabu ngasu mana kubolua ba ngalibu ngasok
sigixinga Urana maxania to, baing ngalauba. Baing ina naga, bungina dibagu nga
Urana Numania, ngawa sigixinga ba. Buranga duwa rangua nga te saing ngaiti lipudi
hatumingadingdi ba dilibu doa te.
19 Ne Yuda teladi mana probinsia Esia diti mauxanganoa li. Nabu ding haruangad-
ing manga, bing xai sibuna ding sibuding dima disu haruanga manga maxamia!
20 Nabu tegu, bing lipuadi bagudi li duwa Kaunsili Sanhidron, ubaladi ba dahatanga
naung kubolu diana dibagu manga nulana, bungina ngali maxadingia ba.
21 Bola dahatum doa manga mana namua haruanga tela ngawagi bungina ngawa
maxadingia: 'Ngahatum haringina ba bagula lipuadi dimati ba dimesa muli, saing
mana namua naga daxap nga ma ba dita nga haruangia.' "
22 Piliks xabia xai masup mana gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa
hatumingadinga xaung kuboludinga, binabu sahi haruangua saing harua nadi ba,
"Bungina lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama Lisias ma, bing bagula
ngahamaringia haruangaimga li."
23 Tabina lipu haungingam 100 yanamidinga ba wasa mana Pol xai, ne labu digoxiu
tai. Harua ba disina ganangana bu Pol riandi dima lobu rangua saing dahauli.
24 Xaidap teladi disup, baing Piliks ma xaung haininoa Drusila, ina Yuda tela. Wagi
Pol ma ba lungu baxanga daxanga mana hatum haringina mana Kristo Yesu.
25 Pol baxanga kubolu maringina, baxanga lipua wasa xai mana ing sibung
kubolunoa, xaung baxanga Urana xaidabing suxuyangam bagula ma. Piliks lungu
haruangadi bagudi ba saing maxuwa, binabu harua ba, "Sanga ba! Ulauba. Bungina
ngabagu ganangan tela, bing bagula ngawagiung muli."
26 Ne Piliks ragu axamang tela xauna. Bo ba Pol sina siang tela hisangia bu gim
salak yabanoa maina. Binabu bunging xumana wagi ma saing hangixaya rangua.
27 Bila balau niani luwa, baing Porsias Pestas xap Piliks yabanoa. Ne Piliks bo ba
Yudadi diyaha mana, binabu yunga Pol matabu salak yabania.

25

Dita Pol Haruangia Pestas Maxania

1 Pestas sok gabana mana probinsia baguba, baing ma sok long sabangga Sisaria.
Xaidap tuwa disup baing haing mala Yerusalem.
2 La ba lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Yuda lipu haringindi digugunia
maxania saing disu haruanga na Pol.
3 Duxusunga Pestas haringina ba nabu hatum xai manadi bing soxi Pol goxoya ma
Yerusalem bu suxuya la ba. Daharua bila ba namua na daxauxau daxangua bu dihisa
dung Pol mati daxangia.
4 Pestas haxuya ba, "Pol wa Sisaria, lipu haungingamdi duwasa mana la ba. Haxek
bagula nga sibugu ngari mala Sisaria.
5 Binabu asoxi lipuxim yanam teladi ma rangua nga. Baing nabu lipua libu kubolu
dian tela, bing sanga ba dita haruangia."

6 Pestas wa ranguadi xaidap 8 kimbo xaidap 10 disup, baing ri mala Sisaria. Buragina baing xaxa haruangua mana suxuyangua, saing tabinadi ba daxap Pol ma maxania.
7 Bungina Pol sok, Yudadi diri Yerusalem ma dili taxiya, saing disu haruanga diang xumana na, ne ding sanga ba dahatanga haruangadinga aningonoa sabasabia te.
8 Baing ina naga, Pol haxuya haruangua ba, “Ngalibu kubolu dian tela te. Ngadali Yuda hanaunaungading tela te, ngalibu axamang bilingam tela Urana Numania te, saing ngadali Sisa hanaunaungang tela te.”
9 Ne Pestas bo ba libu Yudadi diyaha mana, binabu xusunga Pol ba, “Ung murum ba uhaing Yerusalem bu ngasuxuya haruangadinga disu maung la ba, kimbo tegu?”
10 Pol haxuya ba, “Numa li, hatata ngali maluxu mana, ina Sisa numang suxuyangama. Numa li ing ganina bing longga na dilungu haruanga lipudi disu manga. Ngalibu kubolu dian tela mana Yudadi te, saing ung sibum uxabia xai alaba.
11 Ning nabu ngalibu kubolu dian tela sanga ba ngamati mana, bing sangau. Ne nabu haruangua Yudadi li disu manga aningoding te, bing maring te ba lipu tela ta nga rimadingia. Ngaxusunga ba Sisa ing sibuna suxuya nga!”
12 Tauna Pestas hangixaya rangua lipuxindi disina hatuminga na, baing harua na Pol ba, “Uxusunga ba Sisa suxuyaung. Binabu bagula ula rangua Sisa!”

Pestas Xusunga Xaitamoxi Agripa Mana Pol

13 Xaidap teladi disup, baing Xaitamoxi Agripa* xaung hamunganoa Bernis disok Sisaria bu disina xaidap xai na Pestas.
14 Tang duwa la ba xaidap xumana, binabu Pestas hangixaya rangua xaitamoxi mana Pol mauxanganoa. Harua ba, “Lipu salak yabanam tela Piliks yunga la li.
15 Bungina ngala Yerusalem, Yuda lipuxiding hananiangamdi yanamidingdi xaung lipuxiding haringindi disu haruanga na, saing duxusunga nga ba ngasuxuya ba libu doa bing mati.
16 “Ngabaxanga nadi ba kira Romdi kubolura bila li: Taung kimbo tasina salaga na lipu tela te, laing tasina ganangana na ba li lipuadi disu haruanga na maxadingia, saing haxuya haruangadinga to.
17 Bungina dima la li rangua nga, ngahalisi te. Buragina baing ngaxaxa haruangua mana suxuyangua saing ngatabina ba daxap lipua ma maxagia.
18 Lipuadi dita haruangia dimesa ba daharua, saing ngahagaxa ba bagula disu haruanga ba libu kubolu diang sibuna. Baing tegu.
19 Dahakhaxi rangua mana ding kuboluding sabungamdi, xaung mana lipu tela yanoa Yesu mati ba, ne Pol harua ba lipua ba gamata muli.
20 Ngabo ba ngasai’m haruanga li namuxinoa, ne hatumingagua raxap. Binabu ngaxusunga ba muruna ba ila Yerusalem bu ngasuxuya haruanga baguli la ba.
21 Ne Pol xusunga ba yanamira sabanga Sisa ing sibuna suxuya. Binabu ngatabina lipuxigudi ba duwasa mana laing nga sanga ba ngasoxi mala rangua Sisa.”
22 Baing Agripa harua na Pestas ba, “Nga sibugu ngabo ba ngalungu lipua ba.” Baing Pestas haxuya ba, “Sangau, buragin to ulungu.”

Dita Pol Haruangia Agripa Maxania

23 Buragina Agripa Bernis tang dima dirung numa haruanga lungunganamia. Bungina dahaxa ma, lipudi diti yadingdi, disiga, daxaidi ma. Baing lipu haungingamdi

---

* **25:13** ***Xaitamoxi Agripa***—Sisa mogu lipu teladi bu duwa etua mana titi teladi duwa hawa mana Rom. Xaitamoxi Agripa baguli bing Agripa 2, saing wa etua mana titi tela Lang Gamolingana Galili rubinia. Tibuna ina Xaitamoxi Agripa 1 saing ina wa etua mana Yudia (ubagu Aposel 12:1-24). Muganganoa Xaitamoxi Herot (ubagu Matyu 2:1-19 xaung Luk 1:5).

yanamidingdi xaung longga ba lipuxing haringindi digabudi ma. Baing Pestas tabinadi ba daxap Pol maluxu ma. Binabu daxap ma.

24 Pestas harua ba, “Xaitamoxi Agripa, xaung ang lipuadi awa la li ranguam, abagu lipua li! Yuda longgalo—Yerusalem xaung la li Sisaria yabanamdi xauna—disu haruangua na lipua li. Duwagi sabanga ba nganai ba mati.

25 Ne ngabagu kubolung dian tela te sanga ba mati mana, ne mana namua xusunga ba Sisa suxuya, bing ngahau hatumingua ba ngasoxi mala Rom.

26 Ne ngaxabia xai te haruanga maxunam tela nga sanga ba ngabung mala rangua Lipuxira Sabanga mana. Binabu Xaitamoxi Agripa, ngata maxamia xaung ang lipudi maxaimia. Talungu xai haruanganoa, baing sanga ba ngaxabia baru haruanganta bagula ngabung xailongia.

27 Namua na nabu ngasoxi lipu salak yabanam tela rangua Sisa, ne ngabaxanga kubolung diang namuxinoa te, bing sanga’m daxangua te.”

26

1 Baing Agripa harua na Pol ba, “Nganai ba ubaxanga ung haruangama.” Binabu Pol iti rimanoa saing baxanga haruanganoa bila li:

2 “Xaitamoxi Agripa, ngabo ba ngahaxuya haruanga li Yudadi disu manga, saing ngahatum ba, xai sibuna ba nga sanga ba ngabaxanga mali maxamia hatata.

3 Baing axamang sabanga muli, uxabia buk mana kira Yudadi kubolura longgalo, xaung mana axadi bakbagira dahakhaxi manadi. Binabu ngaxusungaung ba urung mosiu, usina gananganoa nanga bu ngabaxanga haruangagua.

4 “Yuda longgalo daxabia kubolugudi ungguti mana ngawa garauyu yabagia, xaung kubolugudi bungina ngawa Yerusalem.

5 Ding daxabia nga bunging maxaxaya, saing nabu muruding, bing sanga ba dibalaung mana kubolugudi. Daxabia ba nga sibugu ngawa Parisi tela. Parisidi hanaunaungading xumana, ne makasa sibuna mana lipudi disu manadi. Yudadi sabungading tela dalidi te. Ning ngasu maringina mana kuboludingdi.

6 Baing hatata ngali la li, saing ding dita nga haruangia, namua na Urana haruanganoa waleu hau rangua mugangamamdi, ngahatum haringina mana saing ngaragu aningonoa sok.

7 Bakbagira 12 dituxu Urana oxatanoa xaidap yambong, saing dahatum haringina saing diragu haruanga li aningonoa sok. O Xaitamoxi, nga xauna ngahatum haringina saing ngaragu mana axa li. Baing namua naga Yudadi disu haruanga manga.

8 Ang hatumingaim luwa mana Urana bagula iti mesa lipu matiandi muli baru?

9 “Muga nga hatumingagua xauna haring ba ngalibu axamang xumana ba ngatatua Yesu Nasaretiam yanoa.

10 Baing kubolua naga ngalibu Yerusalem. Lipu hananiangamdi yanamidingdi disina yaya nanga, saing ngatuxu Urana lipuxing maringing xumana, ngatadi salak yabania. Baing bungina dungdi mati, nga xauna nganai mana matiadingdi.

11 Bunging xumana ngala Yudadi sabungading numang taining tainina bu ngasina salaga nadi. Baing ngatuba ngalibu ba daharungia Toxoratamona. Atigu disala buk manadi, binabu ngala Yuda Teguamdi yabadingia bu ngasina salaga nadi.

12 “Xaidap tela ngari mala long sabangga Damaskas ba ngalibu bila ba. Lipu hananiangamdi yanamidingdi disoxi nga, dibung xailong tela baxanga ba alaba oxatagua.

13 O Xaitamoxi, bila xaidap lia ngahaxa daxangia, baing ngabagu luliang tela sina long xaiya mari ma, lulianoa dali xaidaba, saing sina taxiya nga xaung riagudi.

14 Am longgalo xunggam mari titia, saing ngalungu waxutu tela harua nanga
Arameik xuana ba, ‘Sol, Sol, baruta usina salaga nanga? Kubolua ulibu bila kau
tela ting kindi mala mana moxonoa, ning ung xaing maxaxanoa ing ganina.’
15 “Baing ngaxusunga ba, ‘O Toxoratamona, ung gaxarea?’
“Baing Toxoratamona haxuya ba, ‘Nga Yesu, usina salaga nanga.
16 Umesa uli kimia to. Ngaowa masok maung bu ngamogung ba lipuxigu oxatama.
Bing bagula ubaxanga haruanga mana axadi hatata ubagudi ba xaung mana axadi
kimu bagula ngahatangadi naung.
17 Bagula ngahauliung sanguaung sibum bakbagimdi rimadingia xaung sangua
Yuda Teguamdi rimadingia. Hatata ngasoxiung mala rangua lipuadi ba
18 bu uxaxa maxadingdi bu duxugia sangua labianoa ma luliania, xaung sangua
Satan haringinganoa ma rangua Urana. Nabu dilibu bila ba, bing Urana bagula
yunga kuboluding diandi, saing bagula daxap sinak rangua lipuadi duwa Urana iniadi
namua na dahatum haringina manga.’
19 “Tauna, Xaitamoxi Agripa, ngabagu axa long xaiyam bila mibingua ba, saing
ngalibu haruanga longga ngalungudi ba.
20 Muga ngala rangua Damaskasdi, saking rangua Yerusalemdi, saing ngala Yudia
long longgalo, xaung rangua Yuda Teguamdi xauna. Ngabaxanga nadi ba duxugia
hatumingadingdi, saing duxugia mala rangua Urana. Ngabaladi ba dilibu kubolu
maringindi bu dahatanga maxung sibuna duxugia hatumingadingdi.
21 Namua naga Yudadi dituxu nga Urana Numang yabania saing dituba ba dung
nga mati.
22 Ne Urana hauli nga laing xaidapka li, binabu ngali la li saing ngabaxanga na
lipu yayamdi, lipu yayam teguamdi xauna. Axamandi Moses xaung Urana lipuxing
suxunguxunguam teladi ding daharua, haruangagu tela dalidi te. Taininau baing.
23 Daharua ba Urana Lipuxing Mogunganama bagula xap salaga, saing kimuya
bagula sok lipu mugamugangam ba mesa muli mana matiyua. Baing bagula baxanga
haruanga lulianama na bakbaging Yudadi xaung na Yuda Teguamdi xauna.”
24 Pol baxanga haxuyanganauyu, saing hata sibuna li Pestas taxiti haruanganoa,
wagi ba, “Pol, ung kakaham! Utubatuba buk mana xabiangua ne libu hatumingama
rabangrabangina.”
25 Pol haxuya ba, “O lipu sabanga Pestas, hatumingagua rabang te. Hatumingagua
maring xaung haruangagua maxuna.
26 Xaitamoxi Agripa xabia axadi li, saing nga sanga ba ngaharua sabasabia na.
Ngaxabiau, axamang tela mana axadi li dali maxanoa xaung tangangliandi te, namua
na ding disok hisangia te.
27 Xaitamoxi Agripa, uhatum haringina mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi
haruangadinga, kimbo tegu? Ngaxabiau, uhatum haringina.”
28 Baing Agripa harua na Pol ba, “Baruta? Ung sanga ba uxugia hatumingagua
mana haruangam gamoita li bu ngasok Kristo lipuxing tela?”
29 Pol haxuya ba, “Heku bunging gamoita kimbo maxaxaya. Ngasabu na Urana ba
ung xaung lipu gaxarea dilungu nga hatata bagula asok taininau bila nga baing. Ning
ngabo ba asok lipu salak yabanamdi te.”
30 Xaitamoxi mesa, saking gabana, Bernis xaung lipuadi dirung rangua dingtung
dimesa.
31 Diyunga numa lunia, dahangixaya rangua ding, saing daharua ba, “Lipua li libu
kubolu tela te ba mati mana kimbo wa salak yabania.”
32 Baing Agripa harua na Pestas ba, “Sanga ba tayunga lipua li mala, ning tegu.
Xusunga ba Sisa suxuya.”

27

Daxap Pol Mala Rom Wagia

1 Dahau haruangua ba am galuki wagia mala numanuma Itali, baing dita Pol xaung
lipu salak yabanam teladi mana lipu haungingam 100 yanamiding tela rimania, yanoa
Yulias. Ina yanam mana lipu haungingam gugunianga duxu ba Gugunianga Sisa.
2 Binabu am gahaing wagia. Aristarkas, yabanoa long sabangga Tesalonaika mana
probinsia Masedonia wa ranguam. Baing waga li yunga long sabangga Adramitiam
ma, saing bo ba luki mala ri long sabanga teladi duwa probinsia Esia.
3 Buragina baing am gari long sabangga Saidon. Yulias usinga Pol, binabu nai Pol
ba ila lobu rangua riandi bu dahauli.
4 Kimuya am gahaing wagia baing am gala. Ne yanga mesa ma waga yunia, binabu
am galuki mutumutua Saipras rubina sangang kanggua, bu am gadada mana yanga.
5 Laing sup baing am gakisi tek lia probinsiadi Silisia xaung Pampilia singia, laing
am gari long sabangga Maira mana probinsia Lisia.
6 La ba lipu haungingam 100 yanamidinga bagu waga Aleksandriam tela bo ba luki
mala Itali, binabu tam mahaing.
7 Am galuki mosimos xaidap xumana mala, laing am gasok haxek mana longga
Naidas. Makasa buk mam. La ba yanga mesa mam bu sanga ba am galuki bila ba te.
Binabu am gaxugia mala, saing am gala mutumutua Krit rubina sangang bukang bu
am gadada mana yanga, laing am gadali Yuna Salmone.
8 Makasa mamguyu. Am galuki haxek tek rubinia laing am gasok mana long tela
duxu ba Mata Xaidi, haxek mana longga Lasea.
9 Xaidap xumana disup olang, saing xaidap sabanga mana Yudadi disaha mana
angingua,* ila sup. Baing tega doa sibuna, binabu Pol harua ba,
10 “Lipu mana, alungu to. Ngahatum ba nabu kira tala hatata, bagula tabagu
bunging diang sibuna. Bola waga xaung axamandi dahanggalang, xaung kira
walingaradi xauna.”
11 Ne lipu haungingam 100 yanamidinga lungu Pol haruanganoa te. Tegu. Su mana
lipu uingama xaung waga moxonoa haruangadinga.
12 Mata ba xai te sanga mana ba am garagu bunging yanggama sup to, binabu lipu
xumana dahau haruangua ba am galauyu. Dahatum ba, nabu am gasok mana Mata
Piniks, bing sanga ba am garagu bunging yanggama sup la ba. Mata baguba sangang
bukang xaung kanggua tang daxaxa ding hataing hataina, ne mutumutua Krit soxauti
yanga.

Yanga Mesa, Ruba Dahaung

13 Tauna bukang mesa, ne ma mosimos, binabu dahatum ba ganangang xai tela
sok. Baing ina naga, daxai angga mahaing saing am galuki mala haxek Krit rubinia.
14 Ne bunging maxaxaya te, saing yang diang sabanga duxu ba yang kangguam
mesa, ri mutumutu hataina ma mam.
15 Yanga yu waga yunoa haringina bu sanga ba luki muli te. Binabu duxugia mala
saing am gamuga mana yanga, yuam mala.
16 Yuam laing mutumutu kaxukang tela duxu ba Kauda soxauti yanga monga. Daxai
wagang kaxukanoa mahaing, saing makasa sabanga manadi.
17 Lipu wagamdi daxai mahaing laing sup, baing ina naga, diting waxu sabangadi
mala ba diluki waga hanggaxobinia bu digoxi daharingia wagua. Dimaxuwa ba waga
bagula haing mala ringringia Sirtis, binabu daxai waga imanging sabanga mari, saing
diyunga yanga yu wagua mala.

---

* **27:9** ***xaidap sabanga mana Yudadi disaha mana angingua***—Xaidapka baguba wa mana Septemba kimbo Oktoba. Bungina baguba bing bunging kuyam unggutinganoa.

18 Buragina baing ruba dahaung haringina ba ditahataha waga rubindi, baing ina naga, lipu wagamdi dungguti diting xalaxaladi mari tegia.
19 Xaidap tuwa baing daxap imang wagam xaung waga xalingindi, saing ditingdi mari tegia.
20 Xaidap xumana am gabagu xaidaba xaung hatungdi te, saing yanga yu ruba dahaung haringina buk, binabu am longgalo am gahatum taininau—bagula am gahanggalang.
21 Xaidap xumana lipudi daxang te, binabu Pol mesa maxadingia saing harua ba, "Lipu mana, nabu nulana ang gasu mana haruangagua saing ang gayunga mutumutua Krit te, bing sanga ba tasok mana bunging dianoa li te, saing waga xaung xalaxaladi sanga ba dahanggalang te.
22 Ning hatata ngabalang ba ali haringina, namua na kiria tela sanga ba hanggalang te. Waga ing ganina bagula doa.
23 Nga Urana lipuxing tela, saing bungingbunginalo ngatuxu oxatanoa. Bunggu uleginam tela li haxek manga
24 saing harua ba, 'Pol, umaxuwau tai. Ung bagula uli Sisa maxania ba suxuya haruangama. Urana xai sibuna, binabu ta lipu longgalo duwa wagia ranguaung bu ang gawa xai.'
25 Binabu ang ba, amaxuwau tai, namua na ngahatum haringina mana Urana. Haruanganoa bagula sok, bila uleginama baxanga nanga.
26 Ning yanga bagula yu wagua xuruti mana mutumutu tela, saing bagula tari la ba."

Wagua Xuruti

27 Yanga yuam makisi Tega Adria. Laing mana yambong 14, bila kinunga lia, lipu wagamdi duxunumia ba am gasok haxek tek rubinia.
28 Dituba tek suana waxuya saing dibagu bila mita 37. Mongaita dituba muli saing dibagu bila mita 27.
29 Dimaxuwa bagula waga xuruti mana siangdi, binabu diting angga luwadi luwadi waga abinia mari tegia, saing disabu ba xaidaba haing sap.
30 Lipu wagamdi disai daxanga tela ba diyunga wagua, binabu diyungia wagang kaxukana mari tegia, ne dilanglangua bila diting angga teladi waga yunia mari.
31 Baing Pol bala lipu haungingam 100 yanamidinga xaung lipuxing haungingamdi ba, "Nabu lipuadi ba disauya wagua, bing bagula ahanggalang."
32 Binabu lipu haungingamdi ditaxiti waxudi mana wagang kaxukanoa, diyunga saing ri olang tegia.
33 Longa saxaxangana, baing Pol xusunga lipudi haringina ba daxang. Harua ba, "Mana xaidap 14 ang garung mosi te, ang gawasa mana wagua ing ganina. Gamoim daxabia anginga te, saing ang gaxang te.
34 Hatata ngaxusungang haringina ba axap anginga. Bagula haringiang bu awa. Alungu to. Ang sanga ba ahanggalang monga te. Tegu. Ang longgalo bagula awa xai."
35 Harua laing sup baing xap salanga tela saing harua xai sibuna mala rangua Urana lipudi maxadingia. Utu saha saing xangguba.
36 Baing gamoding longgalo daxai saing daxang xauna.
37 Am longgalo am gawa wagia bila 276.
38 Daxang sanga ba, baing diting witdi mari tegia bu dilibu wagua maxana.
39 Bungina xaidaba haing, dibagu tek rubinia, ne daxabia titia ba te. Ning dibagu mata xaung ulangulang, binabu dahatum ba xai nabu dilibu wagua luki mahaing titia la ba.

40 Binabu ditaxiti anggadi waxudingdi saing diyunga diri tegia, saing diluba waxudi digoxidi mana waga xalinging xugianganamdi bu duxugia muli. Baing daxai waga imanging yunama mahaing bu yanga yuam mala tek rubinia.
41 Ne waga haing long uruxunia saing gasi la ba. Yunoa gasi haringina saing rubadi ditaha saha abinoa.
42 Lipu haungingamdi dibo ba dung lipu salak yabanamdi, nam diyum mala saing digiti.
43 Ne lipu haungingam 100 yanamidinga bo ba hauli Pol, binabu bilidi ba labu dilibu bila bau tai. Tabina gaxarea daxabia yumingua ba dihixi mari to bu diyum mala singia.
44 Lipu teladi bing tabinadi ba dituxu xai hataindi kimbo waga xurutiang hataindi, saing diyum xauna mala singia. Baing mana kubolua baguba, lipu longgalo disok xai singia.

28

Duwa Mutumutua Malta

1 Am gasok xai singia, baing am gabagu ba am gawa mana mutumutu tela duxu ba Malta.
2 Mutumutu moxondi daxapkam xai sibuna. Kuya mu, longa xaringa, baing ina naga, dibura yaba saing daxapkam mala haxek bu am gabiding.
3 Pol xap xaidi ma saing tadi yabia. Ne moxa dian tela wa maluxu manadi, saing bungina xunumia yap salianoa, sok ma sangua bu giti mala saing gaxu Pol rimania matabu.
4 Mutumutu moxondi dibagu moxua ngeli mari rimania, baing daharua nading ba, “Lipua ba bola lipu ungingam tela, binabu ing haxuyangang sabanga. Sanga’m tega xap saing ngara ba, baing tegu. Ning hatata urana haing kiria suxuya lipudi ba bagula nai ba dali matianoa te.”
5 Ne Pol tingting rimanoa saing moxua ri yabia, saing mauxangang tela xap te.
6 Lipudi dahagaxa ba Pol sangganoa bagula gam, kimbo xung mati mari sap. Ne diraguragu sus. Dibagu axamang tela sok mana te. Binabu hatumingadingdi duxugia saing daharua ba urana tela.
7 Titi tela wa haxek mana longga baguba, titia mana mutumutua yanaminoa, yanoa Pablias. Xapkam mala numania saing wasa xai mam xaidap tuwa.
8 Tauna, Pablias tibuna busi, wa uxaingia. Sanggandi disala xaung bia sip. Pol ila luxu ba bagu, saking sabu saing ta rimandi mana. Baing ina naga, sok xai muli.
9 Libu bila ba, baing lipu busingam longgalo duwa mutumutia dima, saing disok xai muli.
10 Dilibu kubolu xumang xai sibuna mam. Baing bungina am gaxauxau masup saing am gahaing wagia, axamandi am garaxap manadi disinadi nam bu am galuki xai wagia.

Disok Rom

11 Am gawa mutumutua ba sobak tuwa, baing am gahaing mana waga Aleksandriam tela. Waga ba oti mua la ba laing bunging yanggama sup. Waga yunia dita babudi mana urana luwa dingia, tang yadingdi Kasta xaung Polaks, Sus garang haragaragangandi.
12 Am galuki mala am gari long sabangga Sirakyus, saing am gawa xaidap tuwa.
13 Am gayunga longga ba, am galuki mala am gari longga Regiam. Buragina baing bukang mesa, saing am galuki mala am gari longga Puteoli.
14 La ba, am gasok mana lipu hatuminga haringinam teladi, saing duxusungam ba am gawa ranguadi sande tela. Laing sup, baing ina naga, am gahaxa mala long sabangga Rom.

15 Lipu hatuminga haringinamdi duwa la ba dilungu ba am gahaxa ma, binabu
dima bu disok mam. Teladi disok mam mana Nawa Yabana Apias, saing teladi disok
mam mana longga duxu ba Lobu Numang Tuwa. Pol bagudi, baing harua xai sibuna
na Urana, saing gamonoa yaha.
16 Am gahaxa mala, am gasok Rom, baing gabman lipuxindi dinai mana Pol ba ing
ganina wa numia. Ne lipu haungingam tela wasa mana.

Pol Baxanga Mua Rom

17 Xaidap tuwa disup, baing Pol wagi Yuda Romgamdi yanamidingdi ma digugunia.
Dima digugunia baing harua nadi ba, "Riagu mana, nga ngalibu kubolu dian tela na
bakbagiradi te. Saing ngalibu kubolu dian tela ba tatua mugangaradi kuboludingdi
te. Ning dituxu nga Yerusalem saing dita nga Romdi rimadingia.
18 Romdi dilungu haruangagua, saing dibagu ngalibu kubolu dian tela te bu dung
nga mati mana. Binabu dibo ba diyunga nga mala.
19 Ne Yudadi ding hauxading, dibilidi, saing nga daxangagu tela te, binabu
ngaxusunga ba Sisa suxuya nga. Ning ngalibu bila ba namua ngabo ba ngasu
haruanga tela nadi te. Tegu.
20 Binabu ngawagiang ma bu ngabaguang ngaharua ranguang. Ngabo ba
ngabaxanga nang ba baruta digoxi nga mana waxu haringina li. Namuxina bing
ngahatum haringina saing ngaragu axa ba kira Isrel longgalo taragu mana."
21 Dahaxuya ba, "Yudiadi disina xailong tela nam bu baxangaung nam te. Baing
riamam Yudiam tela ma naxuya nam te, saing harua haruanga dian tela maung te.
22 Ne am gabo ba am galungu hatumingama, namua na am gaxabia, mana long
longgalo, lipudi daharungia bakbak hauna li sok liwe makira Yudadi."
23 Dimogu xaidap tela ba digugunia rangua Pol, saing lipu xumana dima rangua
mana numa wa mana. Mana buraragina laing bungbung, baxanga haruanga mana
Urana Yonggaxinoa nadi. Baxanga Moses hanaunaunganoa xaung Urana Lipuxing
Suxunguxunguamdi Xailongidingdi bu tuba xugia hatumingadingdi bu dahatum
haringina ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama.
24 Teladi dilungu haruanganoa saing dahatum haringina, ne teladi tegu.
25 Dahakhaxi rangua ding, baing ina naga, dibo ba dilauba. Ning muga Pol
sahi haruanganoa bila li, harua ba, "Urana Aningonoa harua maxung sibuna
na mugangaimdi, bungina baxanga Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama,
suxungunia ba,

26 " 'Ula rangua lipuadi ba saing uharua ba,
"Bagula alungulungu mua ne axabia rangrang te,
bagula abagubagu mua ne abagu axabia te."
27 Namua na lipuadi li hatumingadingdi diriba ding,
tangadingliandi hauxading ba dilungu haruangua,
saing dimatai.
Nam dibagu maxadingia,
nam dilungu mana tangadingliandi,
nam daxabia xai hatumingadingia,
nam duxugia mala rangua nga ba ngalibudi disok xai muli.'✡

28-29 "Binabu ngabo ba axabia ba ulek xaiyua mana daxanga mana Urana xap lipudi
muli ba, hatata ila rangua Yuda Teguamdi, baing ding ba bagula dilungu!"*

✡ **28:27** Aisaya (Aisaia) 6:9-10 * **28:28-29** Buninga teladi daharua ba *…dilungu!"* 29 *Harua laing sup, baing Yudadi disok mala, dahakhaxi haringina rangua ding.*

30 Pol wa long sabangga Rom niani luwa. Gim numa moxona mana numa wa mana
ba. Baing xap lipu gaxarea dima lobu rangua.
31 Baxanga haruanga mana Urana Yonggaxinoa, saing tubatuba lipudi mana
Toxoratamona Yesu Kristo. Maxuwa te ba baxanga, saing lipu tela bili te.

Aposel Pol bung xailong tela mala na Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Rom. Tauxu xailongga li ba, Rom

Namua Pol Bung Mala Na Romdi

Pol bung xailongina li mana namuadi bagudi li: 1. Bung bu Romdi daxabia bagula ma ranguadi, xaung bagula ila rangua lipuadi daxabia Yesu te duwa numanuma Spen bu baxanga ulek xaiyua nadi. 2. Aposel tela ila Rom teguyu, binabu Romdi daxap Aposel tubatubaingadinga teguyu. Binabu bo ba tubatubadi bu daxabia Yesu daxanganoa maringing sibuna. 3. Bo ba baxanga nadi daxanga mana Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa xauna maluxu'm Urana Yonggaxinoa.

Pol bung xailongga li bungina wa Korin kimbo Senkria. Pol bo ba ila Rom, ne tuxu Korindi Masedoniadi haulingadinga dimogu mana Yerusalem haxugindi, binabu xabia ba ing sibuna sanga ba ila Rom sap te. Baing ina naga, bung xailongga li bu haruanganoa ila ranguadi sap. Bung xailongga li bila niani AD 57.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-7)*
- Haruanga bo ba ila Rom *(1:8-15)*
- Haruanga namua: Urana libudi dimaring *(1:16-17)*
- Lipu tela maring te, lipu kubolu dianamdi ding ganiding *(1:18–3:20)*
- Lipu hatuminga haringinamdi disok maringina baru *(3:21–5:21)*
- Lipudi disauya kubolu diana saing disok maringina baru *(Hataina 6–8)*
- Yuda longgalo dahatum haringina mana Yesu te, binabu baraxinta bagula sok manadi *(Hataina 9–11)*
- Lipu hatuminga haringinamdi dituxu kubolu maringina *(12:1–15:13)*
- Haruanga kimuam *(15:14–16:27)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga Kristo Yesu lipuxing oxatanam tela. Urana wagi nga ba ngasok aposel tela, saing mogu nga bu ngabaxanga ulek xaiyua ma rangua.

2 Mana buningadi Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibungdi mari Xuang Maringinia, Urana hau haruangua ba ulek xaiya ba bagula sok.

3 Ulek xaiya ba harua mana Garanoa. Mana rubing lipuama, Xaitamoxi Debit bakbaging tela,

4 saing mana rubina mana Urana, Urana hatanga haringina ba ing sibuna Garanoa, bungina iti mesa muli mana matiyua. Ina Yesu Kristo, Toxoratamona kiria.

5 Ina naga atin dimoti mam xaung moguam ba am gasok aposeldi, bu am gawagi lipudi mana Yuda Teguam bakbak longgalo ba diti yanoa, xaung disu mana haruanganoa namua na dahatum haringina.

6 Ang Romdi xauna awa rangua lipuadi daxap wagingua ba awa Yesu Kristo lipuxindi.

7 Ngasina xailongga li mala nang Rom longgalo lipu gaxarea Urana murung sibuna mang xaung wagiang ba awa lipuxindi.

Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Bo Ba Bagu Romdi

8 Muga bing, mana Yesu Kristo yanoa ngabo ba ngaharua xai sibuna mala rangua
Urana ngayua mang ang longgalo. Namua na hatumingaim haringing naxuyanganoa
sup mala mana long longgalo.
9 Hatumingagua murung sibuna ba ngatuxu Urana oxatanoa mana ngabaxanga
ulek xaiyua mana Garanoa. Baing Urana ing sibuna xabia ba maxung sibuna
bungingbunginalo ngahatumiang muli
10 mana sabungagu longgalo. Baing ngaxusunga Urana nabu muruna ba hatata
ngama lobu ranguang, bing hamaringia daxangua. Namua na ngatuba susu.
11 Nga murugu buk ba ngabaguang bu ngahauliang ba axap Urana Aningong
yahangang tela bu haringiang.
12 Hatumingagua bila li: Ngabo ba taharingia kira hatumingara haringindi—angiadi
dahauli ngayua xaung ngayua hauli angiadi.
13 Riagu hatuminga haringinam mana, bunging xumana ngahau hatumingua ba
ngama ranguang. Maxung sibuna ngabo ba axabia alaba. Ne axamandi disoxauti
nga laing hatata. Ngabo ba ngama bu oxatagua aningona liwe mang bila aningona
liwe mana Yuda Teguam teladi.
14 Urana sina oxatua nanga, binabu ngahaxi ba ngahauli Grikdi xaung Grik
Teguamdi,* xaung lipu xabiangamdi xaung lipu kakahandi.
15 Namua naga ngahaxi ba ngabaxanga ulek xaiyua nang lipuadi awa Rom xauna.

Ulek Xaiya Bing Urana Haringinganoa

16 Memeyagu mana ulek xaiya li te. Namua na ina Urana haringinganoa mana xap
muli lipu gaxarea dahatum haringina: muga Yudadi,† saing Yuda Teguamdi xauna.
17 Namua na ulek xaiya li hatanga daxangua mana Urana uxu kira ba maringina.
Tasok maringina namua na tahatum haringina ing ganina. Daxanga tela te. Bila
waleu sibuna dibung Urana haruanganoa Xuania ba: “Lipu maringindi bagula duwa
bungingbunginalo namua na dahatum haringina.”✡

Urana Atin Disala Mana Lipu Maringing Teguamdi

18 Haruanga ba axamang sabanga, namua na Urana hatanga ating salianoa masok
long xaiya ri ma mana lipu kubolu dianamdi duwa hawa mana te. Mana kuboluding
diandi disoxauti haruanga maxunama.
19 Axamang longgalo sanga ba daxabia mana Urana ba, ding duwa sabasabia,
namua na Urana ing sibuna hatangadi rangrang sibuna nadi.
20 Namua na ungguti mana axamandi sogingadinga laing hatata, lipudi dibagu
rangrang Urana rimang babundi mana axadi tongtongiadi. Mana daxanga naga
lipudi sanga ba daxabia Urana kubolung teladi duwa hisangia—kuboluadi na bila
kubolung haringinga subingang teguama xaung Urana ing sibuna Urana, xan tela
mana axadi tongtongiadi. Bila balau, binabu sanga ba dahaxuya haruanga duwa
mana te.
21 Maxuna, daxabia Urana, ne disina yaya sabanga na bila ina Urana te, xaung
daharua xai sibuna na te. Tegu. Dahasuxi mana Urana, hatumingadingdi dilaba
saing dirabang.
22 Dahasua ba ding lipu xabiangamdi, ne disok bila kakahadi.
23 Dunia Urana wa bungingbunginalo ralanoa, dita babudi daxap yabanoa. Babuadi
ba bagungadinga bila lipudi duwa gamoita xaung mangdi xaung asaxadi xaung
axamandi disaga mua titia.

---

* **1:14** ***Grikdi xaung Grik Teguamdi***—Grikdi bing lipuadi daxabia Grik xuana xaung kuboludinga, ne Grik Teguamdi bing daxabia te. † **1:16** ***muga Yudadi***—Yesu Yuda tela, saing sok mana Yuda bakbaginoa. Baing baxanga ulek xaiyua muga na bakbagindi duwa titinia. Kimuya dibaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo duwa mana titi longgalo. ✡ **1:17** Habakak (Habakuk) 2:4

24 Binabu Urana yungadi ba dilibu kubolu diang baruamtadi murungadinga xaidi
ba dilibudi. Baing ina naga, dilibu kubolu daxangam musunamdi rangua ding, saing
disina memeya na sanggadingdi bila ba.
25 Dunia Urana haruangang maxunama, dita haruanga languangama xap yabanoa.
Binabu disabu mana axadi Urana tongtongiadi xaung duwaxata hawa manadi. Ning
Urana Tongtongiangama, diti yanoa duwaxata hawa mana te. Ne maring ba xap yaya
sabanga bungingbunginalo! Maxung sibuna.
26 Namua naga Urana yungadi mala mana kuboluding memeyamdi muruding
manadi. Hainidingdi xauna diyunga kubolu yaungam maringina, saing dilibu kubolu
musunamdi rangua haingdi.
27 Bila balau lupdi xauna diyunga kubolu yaungam maringina, saing hatumin-
gadingdi dimesa buk ba dilibu kubolu musunamdi rangua lupdi. Dilibu kubolu
memeyamdi rangua lup teladi. Mana namua ba, daxap hakhaxuyanga diana mading
ba, maringina mana kuboludingdi.
28 Baing dahatum ba xabianga mana Urana axamang olang, binabu diyunga.
Binabu Urana yungadi ba hatumingading kakahandi dituxudi daxaidi ba dilibu
kubolu maringing teguam xangxana.
29 Hatumingadingdi dibaxagi mana kubolu xangxana bila li: kubolu maringing
teguam longgalo, kubolu diandi, kubolu bagulingamdi, xaung kubolu hanggalan-
giangamdi. Dibaxagi mana kubolu xawangamdi, kubolu ungingamdi, kubolu
hakhaxingamdi, kubolu murakkamdi, xaung gamodingdi didoa. Daharungia lipudi,
30 dahanggalangia lipudi yadingdi, hauxading sibuna mana Urana, ditatua lipudi,
diti ding sibuding yadingdi, xaung dahasua. Daxap kubolu diang haundi masok. Disu
mana baudingtibudingdi haruangadingdi te.
31 Hatumingadingdi diraxap, disu mana haruanga dahau te, muruding sibuna mana
bakbagidingdi te, dilibu kubolu usingangam na lipu teladi te.
32 Daxabia Urana haruangang maringina mana lipu gaxarea dilibu axadi na bila
ba bing dimati, ning dilibulibudiyu. Ne dilibulibudi ing ganina te, dinai lipu teladi ba
dilibudi xauna.

2

Urana Suxuyangang Maringina

1 Binabu ung gaxarea usu haruanga na lipuadi na bila ba, ung haxuyangam te.
Namua na bungina usu haruanga na tela bing usu haruanga naung xauna. Namua
na ung lipu haruanga sulinganam ba ulibu kuboluadi na bila ba xauna.
2 Taxabia xai, Urana suxuya maringina bungina harua ba bagula haxuya na lipuadi
ba mana kuboluding diandi.
3 Usu haruanga na adi dilibu kuboluadi na bila ba, ne ung sibum ulibu kubolu
taininau bila dilibu. Ung lipu titiam uhatum to: Sanga mana udali Urana
suxuyanganoa?
4 Baruta? Urana libu kubolu xai buk maung, saing ragung bunging maxaxaya,
saing haxuya kubolum diandi naung sap te. Kubolu xaiya ba Urana libu, bola ubagu
bila axamang olang? Urana bo ba kubolunoa xaiung ba uxugia hatumingama. Bola
uxabia te?
5 Ne tegu. Dudum xaung hatumingama ribaina mana uxugia hatumingama, binabu
mana kuboluma utagia Urana ating salianoa maung laing xaidapka Urana atin
salianama, bungina bagula hatanga suxuyangang maringina masok.
6 Urana “bagula haxuya lipu taining taining kuboludingdi sanga mana kuboluadi
dilibudi.”✡

✡ **2:6** Olaidi (Buk Song) 62:12; Runginga Xai (Sindaun) 24:12

7 Teladi dahaxi ba dilibu kubolu xaidi, disai daxanga ba dibagu Urana ralanoa,
daxap yaya xai sibuna rangua, xaung duwa bungingbunginalo. Urana bagula sina
walinga subingang teguama nadi.
8 Ne teladi dibagu mading ing ganina saing hauxading mana daxap haruanga
maxunama saing disu mana kubolu maringing teguama. Bagula Urana atin disala
manadi saing gamiadi haringina.
9 Mauxangang sabangadi xaung salak sabanga bagula daxap lipu longgalo dilibu
kubolu diandi: muga Yudadi, saing Yuda Teguamdi xauna.
10 Ne Urana bagula hatanga ralanoa xaung sina yaya xai sibuna xaung gamogamu
mosiama na lipu longgalo dilibu kubolu xaidi: muga Yudadi, saing Yuda Teguamdi
xauna.
11 Namua na Urana libu hasusu mana lipu longgalo.
12 Bila li. Yuda Teguamdi bagula dahanggalang mana kuboluding diandi,
heku doxola mana hanaunaunga Urana sina na Moses. Ne Yudadi, ding dituxu
hanaunaunga ba, Urana bagula suxuyadi hanaunaungia bungina disu mana te.
13 Namua na adi dilungu hanaunaungua olang, ding duwa maringina Urana
maxania te. Tegu. Adi disu mana hanaunaungua ding ganiding bagula Urana uxudi
ba dimaring.
14 Maxuna, Yuda Teguamdi doxola mana hanaunaungua, ne bungina hatumingad-
ingdi daxaidi ba disu mana kubolu hanaunaungamdi, bing hatumingadinga ba sok
bila hanaunaungadinga.
15 Dahatanga ba Urana bung hanaunaunga haruanganoa hatumingadingia, namua
na hatumingadingdi disudi mana kuboluding diandi kimbo duxunumia ba dilibu xai
bungina dilibu kubolu xaidi.
16 Xaidapka Urana ta lipudi haruangia, bagula suxuyadi mana hatumingading
hisangamdi. Baing mogu Kristo Yesu ba tuxu oxata ba bila ulek xaiya ngabaxanga
harua ba.

Yudadi Xaung Hanaunaungua

17 Tauna, hatata haruangagua ila ranguang lipu gaxarea auxuang ba Yudadi.
Uhagaxa ba Urana bagula xapkung muli namua na utuxu hanaunaungua. Uitiung
ba ung Urana inia.
18 Ung guxabia Urana murunganoa. Uxabia kubolu maringing sibundi namua na
oxop tubatubaingua mana hanaunaungua.
19 Hatumingama haring ba ung sanga ba uxai lipu maxa haxatiandi Urana
daxangania, sanga ba uwa bila nagung mana lipudi duwa labiania.
20 Bila balau uhagaxa ba ung sanga mana utubatuba lipu kakahandi xaung
utubatuba gara kaxukandi mana Urana daxanganoa. Namua na hatumingama
haring ba mana Urana hanaunaunganoa oxop xabianga xaung haruanga maxunama
namuxinoa masup.
21 Tauna, ung gutubatuba lipu teladi, ne baruta utubatubaung te? Ubaxanga ba
ubili lipudi ba labu dahanaiu tai, ne bola ung sibum uhanai?
22 Ubaxanga ba ubili lipudi ba labu dahaxa mauli rangua yaungamdiu tai, ne
bola ung sibum uhaxa mauli rangua yaungamdi? Hauxam sibuna mana urana
languangam babundi, ne bola uhanai numading sabungamdi?
23 Uitiung saing uharua ba, “Ngatuxu Urana hanaunaunganoa.” Ne udali
hanaunaunga ba. Baing ina naga, uhanggalangia Urana yanoa bila ba.
24 Dibung Xuania mana kubolua ba bila li: “Yuda Teguamdi daharungia Urana
yanoa, namua bing ang ba.”✡

✡ **2:24** Aisaya (Aisaia) 52:5; Esekiel 36:22

25 Kubolua duxuxu sanggama bagula hauliung nabu usu mana hanaunaungua.
Ning nabu udali hanaunaungua bing heku duxuxu sanggama, uwa bila lipu tela
duxuxu sangganoa te.
26 Baing ina naga, nabu lipu sangga xuxungang teguama su maringina mana
hanaunaungua, bing Urana maxania bagula wa bila lipu sangga xuxunganam tela.
27 Maxuna, Yuda Teguam sangga xuxungang teguamdi gaxarea disu mana Urana
hanaunaunganoa bagula disu haruanga nang Yuda sangga xuxunganamdi gaxarea
atuxu Urana hanaunaunganoa ne asu mana te.
28 Namua na lipu gaxarea wa Yuda tela sabasabia ing ganina, bing Yuda sibung tela
te. Xauna, kubolu xuxu sangga axamang sabasabam dilibu mana sangga ing ganina
te.
29 Tegu. Lipu gaxarea wa Yuda lunia, ina Yuda sibuna. Xauna, lipu gaxarea
hatuminganoa Urana Aningonoa xuxu, ina lipu xuxunga sibunama. Sok mana Urana
Aningong oxatanoa, sok mana hanaunaunga oxatanoa te. Lipua na bila ba, xap yaya
sabanga rangua lipudi te, xap rangua Urana.

3

Urana Su Mana Haruanganoa

1 Nabu bila balau, bing lipu tela Yudam haulina baru? Lipu sangga xuxunganama
haulina baru?
2 Si, haulina xai sibuna! Muga bing: Urana moguam Yudadi ba am gawasa mana
Xuanoa.
3 Maxuna, teladi diyunga haruangua dahau ba disu mana haruanganoa ba. Ne
baruta? Nabu diyunga haruangadinga, bola alali libu haruanga Urana hau ba xung
mari?
4 Tegu sibuna! Heku lipu longgalo duwa lipu languangamdi, Urana taininau bung-
ingbunginalo su mana haruangua hau ba. Bila Xaitamoxi Debit bung haruanganoa
harua mana Urana ba:

"Binabu haruanga usu ba, lipudi dibagu ba maxuna,
saing bungina ditaung haruangia mana suxuyangamdi, bagula udalidi."✡

5 Ne lipu titiamdi hatumingadinga bila li: Dahakhaxi ba, "Kubolura diandi dahauli
Urana namua na dahatanga rangrang ba kubolundi dimaring, binabu maring te ba
sina salaga nakira." Bola haruanga bila ba maring?
6 Tegu sibuna! Nabu Urana bungingbunginalo su mana kubolu maringin te bila ba,
bing sanga ba suxuya lipu longgalo kuboludingdi baru?
7 Ne lipu titiam tela sanga ba hakhaxi ba, "Nabu haruangagu languangama libu
Urana haruangang maxunama tubu, saing alali libu lipudi diti Urana yanoa sabanga,
bing baruta Urana sina salaga nanga bila nga lipu kubolu dianam?"
8 Haruanga olangga li bila haruanga olang tela ba, "Tauna, talibu kubolu diandi bu
kubolu xaidi bila lipudi diti Urana yanoa bagula sok!" Lipu teladi daharungiam olang
bungina dilangua ba am gatubatuba bila ba. Maring ba daxap Urana suxuyangang
salakkama.

Lipu Tela Maring Te

9 Binabu taharua baru? Sanga ba taharua ba am Yudadi am gadali bakbak teladi?
Tegu sibuna! Tahatanga masup ba lipu longgalo, am Yudadi xaung Yuda Teguamdi
ba, tawa hawa mana kubolu diana.
10 Bila Urana Xuanoa harua ba:

✡ **3:4** Olaidi (Buk Song) 51:4

"Lipu tela maring te. Tegu sibuna.
11 Tela xabianganoa xai te,
tela sai mana Urana te.
12 Lipu longgalo diyamu Urana,
ding longgalo taininau, ding diang sibundi,
tela libu kubolu xai te,
tegu sibuna."✡
13 "Suxunguding haruangadingdi dibuya bila gobagoba xaxaina,
manadingdi dituxu murakdi."✡
"Suxungudingdi daharua xaung haruanga hanggalangia lipudi bila moxa diang baxina."✡
14 "Suxungudingdi dibaxagi mana guxam diandi xaung harungiangua."✡
15 "Diluki sap ba dung lipudi mati,
16 long baruamta dila mana, dahanggalangia axamandi saing mauxangandi disok la ba,
17 daxabia daxanga gamogamu mosiama te."✡
18 "Dimaxuwa monga mana Urana te, tegu sibuna."✡

19 Ne taxabia ba haruanga baruamta hanaunaungua harua mana ba, harua na lipu gaxarea duwa hawa mana hanaunaunga ba. Bila balau bu lipu longgalo dimumguti, sanga ba dahaxuya haruanga tela te, xaung bu hatanga ba lipu titiam longgalo mauxangading Urana maxania.
20 Baing ina naga, lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania mana kubolua su mana hanaunaungua te. Tegu. Hanaunaungua hatanga nakira rangrang ba talibu kubolu diandi ing ganina.

Lipu Hatuminga Haringinam Bing Maring

21 Ning hatata Urana hatanga daxanganoa mana tasok maringina maxania sok sabasabia ba. Halianga mana hanaunaungua. Ne daxanga ba Moses bung mana bungina bung hanaunaungadi Urana sinadi na, xaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung mana xauna.
22 Tasok maringina Urana maxania bungina tahatum haringina mana Yesu Kristo. Urana tongtongia daxanga tela mana Yudadi xaung tela mana Yuda Teguamdi te. Lipu longgalo disu mana daxanga taininau ing ganina.
23 Namua na lipu longgalo dilibu kubolu diandi. Ding longgalo diraxap mana axamang xai sibundi duwa Urana ralania.
24 Ne Urana atin dimoti makira saing mana kuboluna ba uxu kira ba maringina. Yahanga ba sina olang nakira. Libu bila ba mana Kristo Yesu oxatanoa bungina luba kubolura diandi sangua kira.
25 Urana ta Kristo masok ba wa hananianga ba gim kubolura diandi bungina sibinoa ri saing mati. Sisia kuboluradi namua na tahatum haringina mana Kristo oxatanoa. Bo ba hatanga ba kubolunoa maring, namua na muga mana Kristo ma, sina salaga na lipu kubolu dianam longgalo te. Binabu bagu bila kubolunoa maring te. Ning bagu halianga mana kuboluding diandi, namua na kubolunoa mosiu.
26 Libu bila ba bu hatata hatanga kira ba kubolunoa maring, namua na ing sibuna maringina xaung suxuya maringina, saing uxu lipu kubolu dianamdi ba dimaring maxania bungina dahatum haringina mana Yesu.

✡ **3:12** Olaidi (Buk Song) 14:1-3, 53:1-3; Lipu Xabiangam (Saveman) 7:20 ✡ **3:13** Olaidi (Buk Song) 5:9 ✡ **3:13** Olaidi (Buk Song) 140:3 ✡ **3:14** Olaidi (Buk Song) 10:7 ✡ **3:17** Aisaya (Aisaia) 59:7-8 ✡ **3:18** Olaidi (Buk Song) 36:1

27 Binabu tahasua baru? Tegu. Nabu tasu mana hanaunaungua, bing baruta sanga
ba tahasua te? Namua bing talibu axamang tela ba tasok maringina Urana maxania
te, ne tasok maringina namua na tahatum haringina.
28 Namua na taxabia ba lipudi disok maringina Urana maxania mana dahatum
haringina. Disok maringina mana kubolua disu mana hanaunaungua te.
29 Baruta? Bola Urana Yudadi dingia ing ganina? Tegu. Ina Urana Yuda Teguamdi
dingia xauna.
30 Namua na Urana taininau ing ganina, saing bagula uxu lipu sangga xuxun-
ganamdi ba dimaring namua na dahatum haringina, saing bagula uxu lipu sangga
xuxungang teguamdi ba dimaring mana daxanga taininau, namua na dahatum
haringina.
31 Bila balau, baing nabu kubolua hatuminga haringinama bing daxangua mana
lipudi disok maringina Urana maxania, bing taraxata mana hanaunaungua? Tahi-
tixiya? Tegu sibuna! Talibu hanaunaungua wa haringina.

4

Ebraham Maring Namua Na Hatum Haringina

1 Binabu taharua baru mana Ebraham am Yudadi mugangamama? Xap baru
xabianganta mana sok maringina Urana maxania?
2 Nabu Urana uxu Ebraham ba maring mana kubolunoa, bing sanga ba hasua. Ning
Urana maxania, tegu.
3 Urana Xuanoa harua baru? Harua ba, “Ebraham hatum haringina mana Urana,
binabu uxu ba lipu maringina.”✡
4 Ne, bungina lipu tela waxata, bing giminaginoa tauxu ba yahangua te. Tegu.
Axamana bu haxuya oxatanoa.
5 Ning, heku mana lipu tela oxatanoa. Nabu hatum haringina mana Urana, lipua
uxu lipu diandi ba dimaring, bing Urana uxu ba maring namua na hatum haringina.
6 Xaitamoxi Debit xauna harua bila ba mana Olaidi. Harua mana lipudi oxatadingdi
te bu disok maringina Urana maxania, ne Urana uxudi ba dimaring binabu duwa xai.
Bung ba:

7 “Lipudi Urana yunga kuboluding duduamdi ba,
hatumia muli kuboluding diandi te,
ding duwa xai.
8 Lipua Toxoratamona bagula haxuya kubolung diandi te,
ina wa xai.”✡

9 Kubolua Urana libu lipudi duwa xai, axamana mana lipu sangga xuxunganamdi
ding ganiding? Kimbo axamana mana lipu sangga xuxungang teguamdi xauna?
Menau taharua ba Urana bagu Ebraham hatum haringina, baing mana namua ba
uxu ba maring.
10 Ahatumia bungina uxu Ebraham ba maring. Uxu muga mana duxuxu sangganoa,
kimbo kimuya? Muga baing!
11 Niani xumana disup, baing duxuxu sangganoa, mogungua hatanga ba Urana uxu
ba maring namua na hatum haringina bungina wa lipu sangga xuxunganama teguyu.
Baing ina naga, mana lipuadi dahatum haringina ne duwa lipu sangga xuxungang
teguamdi, Ebraham wa bila mugangadinga. Bila balau Urana uxudi ba dimaring
xauna.

✡ **4:3** Unggutinga (Stat) 15:6 ✡ **4:8** Olaidi (Buk Song) 32:1-2

12 Baing xauna, mana lipudi duwa lipu sangga xuxunganamdi, xaung dinaxu mana
mugangaroa Ebraham king babung hatuminga haringinamdi ina ruha muga mana
wa lipu sangga xuxunganama ba, Ebraham wa bila mugangadinga xauna.
13 Waleu sibuna Urana hau haruangua rangua Ebraham gabu bakbagindi ba titi
longgalo bagula dima rimania. Ning baruta Urana hau haruanga li rangua Ebraham?
Namua na Ebraham su mana hanaunaungua? Tegu. Namua bing maring, saing Urana
uxu bila ba namua na hatum haringina.
14 Nabu lipuadi disu mana hanaunaungua ding ganiding bagula daxap axadi Urana
hau haruangua manadi, bing kubolu hatuminga haringina axamang olang. Baing
haruanga Urana hau bagula hanggalang olang.
15 Namua na hanaunaungua xap Urana ating salianoa ma. Ahatum to. Long
baruamta hanaunaungadi duwa, lipudi didalidi baing.
16 Binabu, axadi Urana hau haruangua manadi, axadi ba taxapdi namua na tahatum
haringina, bu axadi ba dima rangua kubolua Urana atin dimoti makira, xaung bu
haruanganoa bagula aningona mana Ebraham bakbaging longgalo. Bagula aningona
mana bakbagindi duwa hawa mana hanaunaungua ding ganiding te. Ning bagula
aningona mana lipu gaxarea dahatum haringina bila Ebraham baing. Ina kira
longgalo mugangaroa.
17 Axa Moses bung hatanga alali maxuna. Urana harua na Ebraham ba,
“Ngamogung ba usok numanuma xumana mugangadinga.”✡ Ina mugangaroa Urana
maxania namua na hatum haringina mana. Hatum haringina mana Urana ing sibuna
libu lipu matiandi dimesa muli, saing ing sibuna xap axamandi duwa teguyu masok
olang.
18 Maxuna, bagu bila axadi Urana hau haruangua manadi bagula disok te, ning
Ebraham hatumia alaba te, ta ragunga mana Urana haruanganoa xaung hatum
haringina mana. Binabu sok numanuma xumana mugangadinga, bila Urana harua
na ba, “Bagula bakbagimdi disok xumang sibuna bila ba.”✡
19 Maxuna, Ebraham nianindi 100, saing hatumia sangganoa xabati ba bila bo ba
matiuba. Baing haininoa Sara sanga ba gamona te. Ne hatumingang haringina xung
mari monga te.
20 Ne mana haruanga Urana hau ba, Ebraham hatumingang luwa mana te. Tegu.
Hatumingang haringina tubu saing mana kubolunoa iti Urana yanoa.
21 Hatuminganoa haring sibuna ba Urana sanga libu haruanga hau ba.
22 Namua naga “uxu ba maring.”
23 Haruanga marandi “uxu ba maring” dibungdi mana Ebraham ing ganina te.
24 Tegu. Dibungdi makira xauna, kira ba Urana bagula uxu kira ba lipu maringindi,
kira ba tahatum haringina mana Urana, lipua iti Yesu Toxoratamona kiria mesa muli
mana matiyua.
25 Urana yunga Yesu ba mati mana kubolura diandi, saing iti mesa muli bu libu
kira tasok lipu maringindi.

5

Gamogamu Mosiu Xaung Gamogamu Yahangana

1 Bila balau, Urana uxu kira ba lipu maringindi namua na tahatum haringina,
binabu tawa mosiu rangua Urana mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo oxatanoa.
2 Yesu xaxa daxangua makira, binabu sanga ba taluxu mana Urana kubolunoa atin
dimoti makira hatata tali mana ba, namua na tahatum haringina mana Yesu. Baing
gamoradi diyaha xauna, namua na tata ragunga mana tawa rangua Urana ralania.

✡ **4:17** Unggutinga (Stat) 17:5 ✡ **4:18** Unggutinga (Stat) 15:5

3 Baing tayaha mana axa ba ing ganina te. Tegu. Gamoradi diyaha xauna
mana salaga taxap, namua na taxabia ba bungina taxap salaga, oxatanoa bing tali
haringina.
4 Bungina tali haringina, oxatanoa bing Urana yaha makira. Bungina yaha makira,
oxatanoa bing tata ragunga mana.
5 Baing ina naga, bungina tata ragunga mana, bagula memeyara te, namua na Urana
murungang sibuna baxagi maluxu makira mana Aningona sina nakira.
6 Namua na mana bungina kira sanga ba tahauli kira monga te, taxa mana bungina
Urana mogu ba, Kristo ma mati mana lipuadi diyamu Urana.
7 Maxung sibuna, haxi sibuna mana lipu tela yungaina ba mati bu hauli lipu
maringing tela. Ne bola lipu tela sanga ba haringiaina ba mati bu hauli lipu xai
tela, bo?
8 Ning Urana, hatanga kubolung murung sibuna makira bila li: Bungina tawa lipu
kubolu dianamdiyu, Kristo mati bu hauli kira.
9 Bila balau, Urana uxu kira ba lipu maringindi namua na Kristo sibinoa ri bu hauli
kira, binabu maxung sibuna Kristo bagula xap kira muli sangua Urana ating salianoa!
10 Namua na bungina tawa Urana bixuandiyu, mana Garanoa matianoa Urana atin
daxaringa makira. Nabu atin daxaringa bila ba, bing maxung sibuna sanga ba xap
kira muli mana Garanoa walinganoa.
11 Maxung sibuna. Baing axamang tela muli. Gamora diyaha rangua Urana namua
na hatata Toxoratamona kiria Yesu Kristo libu kira taxap Urana kubolunoa atin
daxaringa makira.

Adam Daxanga Matiama, Ne Kristo Daxanga Walingama

12 Binabu, bila li: Lipu taininau libu kubolu diana, saing alaba xap kubolu diana
masok titia.* Baing kubolu dianoa aningona bing matia. Baing bila balau matiyua
ma xap lipu longgalo, namua na ding longgalo dilibu kubolu diana.
13 Muga mana Urana sina hanaunaungua, kubolu diana wa titia. Ne Urana ta lipudi
haruangia mana hanaunaungua te, namua na hanaunaunga ma teguyu.
14 Bungina Adam laing bungina Moses, matiyua wa etua mana lipu longgalo, heku
dilibu kubolu dian tela te mana didali Urana hanaunaunganoa bila Adam libu. Baing
ina naga, Adam wa babu mana lipua bagula ma kimuya mana.
15 Ning Urana yahanganoa sina nakira xan tela sibuna mana Adam kubolung
dianoa. Namua na lipu taininau ba kubolung dianoa libu lipu xumana dimati. Ning
kubolua Urana atin dimoti xaung yahanganoa ma rangua kubolua lipu taininau Yesu
Kristo atin dimoti, axa luwadi bagudi li dimatu ding sabanga sibuna mari mana lipu
xumana!
16 Baing xauna, Urana yahanganoa sina nakira xan tela sibuna mana Adam
kubolung diang aningonoa. Namua na Urana suxuyanganoa ma kimuya mana kubolu
diang taininau ba, saing xap salaga ma, ne Urana yahanganoa ma kimuya mana
kubolu diang xumana, saing xap kubolua Urana uxu lipudi ba dimaring ba ma.
17 Maxuna, lipu taininau kubolung dianoa xap matiyua ma wa etua mana lipudi.
Ning lipu taininau kubolung xaiyua xap axamang tela masok dali sibuna. Namua
na lipu gaxarea daxap Urana kubolung atin dimoti matu mari manadi xaung
yahanganoa uxudi ba dimaring, ding bagula duwa etua mana axamandi bungina
duwa rangua Yesu Kristo long xaiya.
18 Binabu, bila kubolu diang taininau aningonoa xap Urana suxuyangang
salakkama ma xap lipu longgalo, bila balau lipu kubolung maringing taininau
aningonoa xap kubolua Urana uxu lipudi ba dimaring, saing alaba xap walinga ma
rangua lipu longgalo.

---

* **5:12** Lipua ba Adam. Ubagu Unggutinga (Stat) 3:1-7.

19 Bila lipu taininau kubolunoa dali Urana haruanganoa libu lipu xumana disok
lipu kubolu dianamdi, bing bila balau lipu taininau kubolunoa su mana Urana
haruanganoa bagula libu lipu xumana disok maringina.
20 Urana sina hanaunaungua bu lipudi dibagu ba dilibu kubolu diandi buk baru.
Maxuna, dilibu kubolu diandi buk, ne kubolua Urana atin dimoti manadi tubu
sabanga saing dali sibuna.
21 Libu bila ba bu bila kubolu dianoa wa etua mana lipudi saing xap matiyua masok,
bing bila balau Urana kubolung atin dimoti sanga ba wa etua mana lipudi saing libudi
dimaring, bu daxap walinga subingang teguama mana Yesu Kristo Toxoratamona
kiria oxatanoa.

6

Kubolu Diang Haringinganoa Sup

1 Binabu taharua baru? "Talibulibu kubolu diandiyu bu Urana kubolung atin dimoti
makira tubu sabanga," bola taharua bila ba?
2 Tegu sibuna! Bila kira tamati, binabu tawa halianga mana kubolu dianoa. Maring
te ba tawa manauyu!
3 Ahatumia. Bungina taxap langa bu hatanga ba tataga rangua Kristo Yesu, talibu
bu hatanga ba tamati rangua xauna.
4 Binabu, bungina taxap langa, dikimang kira rangua mana matianoa, bu bila Urana
iti Kristo mesa mana matiyua mana haringinganoa taiti Tibura yanoa mana ba, bing
bila balau kira xauna sanga ba tahaxa walinga haunia.
5 Namua na nabu tataga rangua matiania bila ba, bing maxung sibuna bagula tataga
rangua mana mesanganoa muli.
6 Taxabiau, dingelia hatumingara mugangadi xai balingamia rangua Kristo, bu
sangga kubolung diang muganga sup ba, bu tawa hawa mana kubolu diana bila
lipuxira haringina muli te.
7 Namua na lipu gaxarea dimati rangua Kristo ba, kubolu diang haringinganoa tuxu
muli te.
8 Baing nabu tamati rangua Kristo, bing tahatum haringina ba bagula tawa rangua
xauna.
9 Taxabiau, Urana iti Kristo mesa muli mana matiyua, binabu sanga ba mati muli
te. Matiyua haringinganoa sanga ba tuxu muli te.
10 Bungina mati, mati bunging taininau ing ganina bu dali kubolu diang
haringinganoa. Ne hatata wa, saing wauyu bu tuxu Urana oxatanoa.
11 Bila balau bing ahatumiang xauna bila amati awa halianga mana kubolu diang
haringinganoa. Ne awa muli bu atuxu Urana oxatanoa namua na ataga rangua Kristo
Yesu.
12 Binabu labu ayunga kubolu diana wa etua mana sanggaim titiamdiu tai, nam
asu mana sangga murunganoa.
13 Baing labu ayunga sanggaim hataing tela mala rangua kubolu diana bu tuxu
oxatanoau tai. Tegu. Ayungang mala rangua Urana bila lipuadi xapdi sangua matiyua
dima walinga haunia. Binabu ayunga sanggaim hataindi mala rangua bu tuxu
oxatang maringindi manadi.
14 Alibu bila ba namua na kubolu diana bagula wa etua mang muli te. Namua na
hatata awa hawa mana hanaunaungua te, ne awa hawa mana kubolua Urana atin
dimoti mang.

Tawa Lipu Oxata Olanggamdi Mana Kubolu Maringina

15 Binabu taharua baru? “Tawa hawa mana hanaunaungua muli te, ne tawa hawa
mana kubolua Urana atin dimoti makira, binabu sanga ba talibu kubolu diandiyu,”
bola taharua bila ba? Tegu sibuna!
16 Bungina atang lipu tela rimania bu awa hawa mana, bing asok lipuxing oxata
olanggamdi saing asu mana haruanganoa. Bola axabia alaba te? Sanga ba awa
kubolu diang lipuxing oxata olanggamdi, daxanga ba ila mana matiyua. Kimbo sanga
ba asu mana Urana haruanganoa, daxanga ba ila mana kubolu maringina.
17 Ne ngaharua xai sibuna mala rangua Urana, namua na muga awa kubolu
diang lipuxing oxata olanggamdi, ne hatata mana hatumingaim longgalo asu mana
tubatubaikka li axap ba, ala hawa mana.
18 Muga kubolu diana goxiang, ne Urana lubang, saing asok kubolu maringina
lipuxing oxata olanggamdi.
19 Ngahatanga haruangagua babwia xaung ngaharua mana lipu oxata olanggamdi,
namua na hatumingaim titiamdi diraxap. Muga ata sanggaim hataindi mana kubolu
musunama xaung kubolu hanaunaunga dalingama tang rimadinga bu awa hawa
manadi, saing tang daxaiang ba alibulibu kubolu diang xumana. Ne hatata bing
ata sanggaim hataindi kubolu maringing rimania bu awa hawa mana, saing bagula
xaiang ba asok Urana iniadi.
20 Bungina awa kubolu diana lipuxing oxata olanggamdi, awa hawa mana kubolu
maringina monga te.
21 Ne aningong xai baru sok mana kuboluadi alibudi mana bungina baguba? Tegu.
Kuboluadi ba hatata memeyaim manadi. Kuboluadi ba subingadinga bing matiyua!*
22 Ne Urana lubang mana kubolu diandi digoxiang ba, saing asok Urana lipuxing
oxata olanggamdi. Baing ina naga, aningonoa axap bing asok Urana iniadi, saing
daxanga ba subinganoa bing walinga subingang teguama.
23 Namua na kubolu diandi haxuyangadingdi bing matiyua, ning Urana yahanganoa
bing walinga subingang teguama, sina olang nakira namua na tataga rangua Kristo
Yesu Toxoratamona kiria.

7

Yaungua Hatanga Xabianga Baguli

1 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaharua nang lipuadi axabia Urana
hanaunaunganoa. Binabu axabia xai sibuna ba hanaunaungua wa etua mana lipudi
bungina duwauyu ing ganina. Ne bungina dimati bing tegu.
2 Ahatum to. Hanaunaungua taga haing yaungam tela rangua ayuana bungina
gamatauyu. Ne nabu ayuanoa mati, bing sup mana yaunga hanaunaunganoa.
3 Baing ina naga, nabu ayuanoa gamatauyu saing haininoa yau lipu tela, bing
bagula duxu ba haingga libu kubolu diana mana yaunga daxanganoa. Ning nabu
ayuanoa mati, bing hanaunaungua yunga mana yaunganoa. Maxuna, nabu yau tela
muli, bing kubolunoa kubolu diana mana yaunga daxanganoa te.
4 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, Urana libu bila balau mang xauna.
Amati rangua Kristo, binabu awa hawa mana hanaunaunga haringinganoa te. Libu
bila ba bu ataga rangua tela, lipua iti mesa mana matiyua. Tataga rangua bu aningora
mana Urana.
5 Namua na muga bungina hatumingara muganga xai kirauyu, hanaunaungua iti
murungara kubolu dianamdi dimesa saing dituxu oxatadinga sanggaria. Baing ina
naga, aningonoa bing matiyua.

---

* **6:21** ***matiyua***—Pol harua mana lipudi dilibu kuboluadi ba, bagula duwa long salakkam yabinia bungingbunginalo.

6 Ne hatata tasup mana hanaunaunga haringinganoa. Namua na bila tamati tawa
halianga mana, saing tuxu kira muli te. Hatata Urana oxatanoa tatuxu, tatuxu mana
daxanga muganga hanaunaungam te. Tegu. Tatuxu mana daxanga hauna mana
Urana Aningonoa.

Tahaunggana Kubolu Diana

7 Binabu taharua baru? "Nabu hanaunaungua iti mesa murungaroa ba talibu
kubolu diandi, bing hanaunaungua doa," bola taharua bila ba? Tegu sibuna! Nabu
hanaunaungua wa te, bing maxung sibuna sanga ba ngaxabia kubolu baruamtadi
diandi te. Hanaunaungua bili ba, "Labu uxawau tai."✡ Ne nabu bili bila ba te, bing
maxung sibuna sanga ba ngaxabia ba kubolu xawanga kubolu dian te.
8 Ne kubolu diana bagu ganangana mana hanaunaunga bilinganamga ba, saing libu
xawanga xangxana disok hatumingagia. Nabu hanaunaungua te, bing kubolu diana
haringinganoa bila ba te. Haringinganoa mati ba.
9 Muga bungina ngaxabia hanaunaungua teguyu, ngahagaxa ba walingagua xai.
Ning kimuya bungina hanaunaungua ma rangua nga, kubolu diana mesa maluxu
manga saing ngawa halianga mana Urana bila ngamati.
10 Binabu ngabagu ba hanaunaungadi li ngahagaxa ba bagula disina walinga nanga
ba, ning dilibu bila ba te. Tegu. Dilibu ngawa halianga mana Urana bila ngamati
baing.
11 Namua na kubolu diana, bagu ganangana mana hanaunaungua, tuxu murak
manga, saing mana hanaunaungadi ba ung nga mati.
12 Baing ina naga, hanaunaungua bing Urana inia, saing taining tainina bing iniadi
xauna, dimaring xaung daxai.
13 Ning baruta? Bola axa xaiya ba libu ngamati? Tegu sibuna! Ne kubolu diana
tuxu oxatanoa maluxu mana axa xaiya ba bu ngamati haruangia. Binabu sanga ba
tabagu kubolu diana diang sibuna baru. Tuxu oxatang dianoa maluxu mana Urana
hanaunaungang xaidi.
14 Taxabiau, hanaunaungua ma rangua Urana Aningonoa. Ne nga ba, nga lipu
titiam. Kubolu diana tuxu nga saing bila balau ngasok lipu oxata olanggam mana.
15 Kuboluadi ngalibudi, ngaxabia namua ngalibudi te. Namua na kubolu xaidi
ngabo ba ngalibudi, ngalibudi te. Ne kubolu hauxagu sibuna manadi ba, ding naga
ngalibudi.
16 Ne nabu ngaxabia ba kubolugu didoa, bing alaba hatanga ba nganai ba
hanaunaungua xai.
17 Bila balau, binabu nga ba ngalibu kubolu diandi te, ne kubolu diana ma rung
maluxu manga bila numa moxona, ina naga libudi.
18 Ngaxabia ba axamang xai tela wa maluxu manga te. Ngaharua mana
hatumingagu muganga baing. Namua na murugu ba ngalibu kubolu xaidi, ning sanga
ba ngalibudi te.
19 Namua na kubolu xaiyadi ngabo ba ngalibudi, axadi ba ngalibudi te. Tegu.
Kubolu diandi hauxagu manadi ba, axadi naga ngalibudi.
20 Ne nabu ngalibu kuboluadi hauxagu mana ngalibudi, bing nga ba ngalibudi te.
Tegu. Kubolu diana wa maluxu manga naga libudi.
21 Binabu ngabagu kubolua na bila li wa etua mana walingagua: Bungina ngabo
ba ngalibu kubolu xai, kubolu diana wa rangua nga.
22 Namua na maluxu hatumingagia ngayaha sibuna mana Urana hanaunaunganoa,

✡ **7:7** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:17; Hanaunaunga (Lo) 5:21

23 ning ngabagu kubolu tela haringinganoa wa maluxu sanggagia. Kubolua ba
haunggana kubolua hatumingagua bo ba libu, saing tuxu nga, ta nga hawa mana
kubolu diana ba wa maluxu sanggagia bila lipuxigu haringina.
24 Si laku! Nga lipu mauxangang sabanggam baru! Gaxarea bagula xap nga muli
sangua sangga matiamga li?
25 Ngaharua xai sibuna na Urana! Namua na Yesu Kristo, Toxoratamona kiria
bagula xap nga muli!
Baing ina naga, nga ba ngatuxu Urana hanaunaungang oxatanoa hatumingagia,
ning hatumingagu muganga xai nga bu ngatuxu kubolu diang oxatanoa.

8

Walinga Hauna Urana Aningonoa Sina

1 Urana uxu kira ba lipu maringindi namua na tahatum haringina, binabu hatata
kira tataga rangua Kristo Yesu, suxuyangang salakkama bagula xap kira te.
2 Namua na mana Kristo Yesu oxatanoa, Urana Aningong walingam haringinganoa
luba kira taining tainina, bu tayunga kubolu diana matiyua tang haringingadinga.
3 Hanaunaungua sanga ba luba kira te. Haringingan te, namua na hatuminga
muganga tuxu kira. Ning axa ba hanaunaungua sanga ba libu te, Urana ing sibuna
libu. Soxi ing sibung Garanoa ma xap sangga bila kira lipu kubolu dianamdi, bu
wa hananiangua mana kubolura diandi. Baing mana sangganoa ba Urana ta kubolu
diana haruangia, saing sahi haringinganoa masup.
4 Libu bila ba bu kubolu maringing hanaunaungamdi disok sibuna mana walin-
garadi. Disok bungina tahaxa mana hatuminga muganga daxanganoa te, ning disok
bungina tahaxa mana Aningong daxanganoa.
5 Namua na lipu gaxarea dahaxa mana hatuminga muganga daxanganoa, ha-
tumingadingdi dahaxi mana hatuminga muganga murunganoa. Ning lipu gaxarea
dahaxa mana Urana Aningong daxanganoa, hatumingadingdi dahaxi mana Aningong
murunganoa.
6 Lipu gaxarea hatumingadingdi dahaxi mana hatuminga muganga, daxanga ba ila
mana matiyua. Ning lipu gaxarea hatumingadingdi dahaxi mana Urana Aningonoa,
daxanga ba ila mana walinga xaung gamogamu mosiu.
7 Lipu gaxarea hatumingadingdi dahaxi mana hatuminga muganga, ding Urana
bixuandi. Duwa hawa mana Urana hanaunaunganoa te. Maxung sibuna ding sanga
te.
8 Adi hatuminga muganga xaidi ba sanga ba dilibu Urana yaha te.
9 Ning ang ba, hatuminga muganga xaiang te. Tegu. Urana Aningonoa xaiang, nabu
maxuna Aningonoa wa maluxu mang. Baing lipu gaxarea Aningonoa ma rangua
Kristo ba wa maluxu manadi te, bing ding iniadi te.
10 Ning nabu Kristo wa maluxu mang, heku sanggaimdi bagula dimati namua na
kubolu diandi dahanggalangiadi, Urana Aningonoa sina walinga nang namua na asok
maringina Urana maxania.
11 Urana iti Yesu mesa muli mana matiyua. Baing ina naga, nabu Aningonoa wa
maluxu mang, bing heku sanggaimdi bagula dimati, bagula libudi duwa muli. Urana,
ina iti Kristo mesa muli mana matiyua, bagula libu bila ba mana Aningonoa wa
maluxu mang ba haringinganoa.
12 Baing ina naga, riagu hatuminga haringinam mana, bing tasu mana Urana
Aningong haruanganoa, labu tasu mana hatuminga muganguau tai.
13 Namua na nabu mana walingaima ahaxa mana hatuminga muganga, bing bagula
amati. Ning nabu mana Urana Aningong haringinganoa aung hatuminga muganga
kubolundi dimati, bing bagula awa.

14 Namua na lipu gaxarea diyunga ding ba Urana Aningonoa xaidi, ding Urana garandi.
15 Namua na aningoningo axap ba, libuang asok lipu oxata olanggamdi muli bu amaxuwa mana lipuxim haringinoa te. Tegu. Ang gaxap Urana Aningonoa, saing mana rimanoa xapkutiang bu asok garandi. Binabu mana namua ba sanga ba tawagi ba, "Mama, Tibugu!"
16 Aningonoa ing sibuna gabu aningoradi ba haringia haruangua ba tawa Urana garandi.
17 Baing nabu tawa garandi, bing bagula taxap axamang xaidi Urana hau haruangua ba sinadi nakira. Axadi ba sabangaroa Kristo xapdi bagula taxapdi xauna. Bagula taxapdi nabu maxuna hatata taxap salaga rangua bu kimuya sanga ba tawa rangua ralania.

Axamang Xai Sibung Kimuamdi

18 Ngabagu ba salakkadi hatata taxapdi axamang olang sibuna, bungina tahatumia ralang sabanga Urana bagula hatanga masok nakira.
19 Namua na axamang longgalo Urana tongtongiadi diragu dibagu haringina mua mana xaidapka Urana bagula hatanga lipu gaxarea garandi.
20 Namua na axadi tongtongiadi dituba dituba disok bila Urana muruna mana ba sus. Murungadinga libudi duwa bila ba te. Tegu. Urana libudi duwa bila ba bu dita ragunga mana
21 xaidapka bagula lubadi sangua buyangua tuxudi ba, bu ding xauna sanga diluxu daxap ralang taininau Urana garandi diluxu daxap.
22 Taxabiau, axamang longgalo Urana tongtongiadi duxunumia salaga bila salak hayauxingam. Binabu waleu ma hatata axamandi digudi mua.
23 Ne axadi li ding ganiding te. Tegu. Kira ba xauna tagudi luria. Kira taxap Urana Aningonoa bila yahanga mugamugangama masup ba. Tagudi luria saing taragu tabagu haringina mua mana xaidapka Urana bagula xapkuti kira masup bu tawa garang sibundi. Baing mana xaidapka ba sanggaradi bagula disok hauna saing axamandi bagula disoxautidi te.
24 Urana xap kira muli ba, saing mana bungina baguba ma laing hatata, tata ragunga mana ralang kimuama. Ning nabu lipu tela xap axamang tela, bing ta ragunga mana te. Namua na gaxarea ta ragunga mana axamana xap masup ba? Tegu.
25 Ne nabu tata ragunga mana axamana taxap teguyu, bing taharingia hatumingaria taragu mana saing tayunga kubolua ba te.
26 Bila balau, Urana Aningonoa hauli kira bungina aningoradi haringingading te. Namua na baraxinta xai mana tasabu mana, taxabia te. Ne Aningonoa ing sibuna sabu ba hauli kira saing gudi na Urana xaung haruanga sanga mana taharua na te.
27 Baing Urana bagu sibuna lipudi hatumingadinga, saing xabia axa Aningonoa harua mana, namua na Aningonoa sabu xaung xusungangadi disu mana Urana murunganoa, bu hauli lipuxing maringindi.
28 Baing taxabia ba Urana libu axamang longgalo duwaxata xauna bu disok xai na lipu gaxarea muruding sibuna mana, adi mogudi ba disok lipuxindi namua na alaba su mana murunganoa manadi.
29 Namua na muga Urana xabia lipuxindi bagula gaxarea, saing muga mogudi ba disok bila Garanoa, bu Garanoa sok matuau liwe mana kixinging xumana.
30 Baing adi muga Urana mogudi ba, wagi manadi xauna. Baing adi wagi manadi ba, libudi disok maringina maxania xauna. Baing adi libudi disok maringina maxania ba, sina yaya sabanga nadi bu daxap walinga xai ralania xauna.

31 Binabu taharua baru mana axadi ba Urana libudi makira? Urana wa rangua
kira, binabu gaxarea sanga ba dali kira?
32 Urana tuxuti ing sibung Garanoa te. Tegu. Yunga bixuandi rimadingia bu xap
kira longgalo yabaroa. Bila balau, binabu maxung sibuna hatuminganoa bagula mesa
ba sina axamang longgalo dahauli kira ba talibu murunganoa walingaria xauna.
33 Urana ing sibuna mogu kira ba tawa lipuxindi. Binabu gaxarea sanga ba ta kira
haruangia? Urana ing sibuna libu kira tasok maringina maxania.
34 Baing gaxarea bagula haxi mana kira taxap salaga haruangia? Tegu, lipu tela
te. Namua na Kristo Yesu mati makira, saing axamang sabangga ba, bing mesa muli
baing. Rung yabang yayamia mana Urana rimang rimamo rubinia, saing sabusabu
na Urana makira.
35 Binabu gaxarea sanga ba utu kira sangua Kristo murungang sibunoa? Nabu
mauxanganoa xap kira, kimbo nabu taxap doa, kimbo nabu taxap salaga, kimbo nabu
gesak sabanga xap kira, kimbo nabu taxola mana imangdi, kimbo nabu axamang
diana bo ba hanggalangia kira, kimbo nabu lipu tela bo ba ung kira waxangia, bola
axadi ba sanga ba dutu kira sangua Kristo murungang sibunoa? Tegu sibuna!
36 Axadi ba bila Xaitamoxi Debit bung, harua na Urana ba,

"Am lipuximdi, saing mana namua naga bungingbunginalo lipudi dibo ba dunggam
mati.
Dibaguam bila sipsipdi lipudi dibo ba dungdi mati ditutudi."✡

37 Ne nabu axadi ba disok makira, heku. Kristo murung sibuna makira saing bagula
tadali sibuna axadi ba rimania.
38 Hatumingagua haring sibuna ba matiyua, kimbo mauxangang walingamdi, kimbo
Urana uleginamdi, kimbo xaungadi, kimbo axamang hatatamdi, kimbo axamang
kimuamdi, kimbo aningoningo yayamdi,
39 kimbo aningoningo etuamdi kimbo aningoningo hawamdi—maxung sibuna axa-
mang tela liwe mana axadi Urana tongtongiadi sanga ba dutu kira sangua Urana
murungang sibunoa te, murungang sibuna ba hatanga nakira mana Yesu Kristo
Toxoratamona kiria.

9

Urana Mogu Isreldi

1 Tauna, haruanga bagula ngabaxanga li maxuna. Ngalangua te, namua na ngataga
rangua Kristo. Urana Aningonoa wa etua mana hatumingagua ba haringia, binabu
ngaxabia ba maxung sibuna.
2 Bungingbunginalo ayangagu sibuna saing hatumingagua mauxang sibuna
3 mana bakbagigudi, riagu Yudadi. Nabu haulidi ba dahatum haringina mana
Kristo, bing murugu ba ngayunga nga bu Urana libu doa manga saing hitixiya nga
sangua Kristo. Murugu sibuna manadi bila ba.
4 Ding Isreldi, Urana xapkutidi bila garandi, hatanga ralanoa nadi, saing hau
haruanga xumana ranguadi. Sina hanaunaunganoa nadi, hatanga daxanganoa nadi
ba disabu mana baru, saing hau haruanga xumana ba haulidi.
5 Ebraham, Aisak xaung Yekop ding mugangadingdi. Kristo ing sibuna Isrel tela.
Sibiding tela. Kristo ba Urana baing. Wa etua mana axamang longgalo, saing taiti
yanoa bungingbunginalo! Maxung sibuna.
6 Isreldi diyamu Urana, ne bola ahagaxa ba haruanga Urana hau ranguadi ba xung
mari olang? Tegu. Namua na Isrel bakbaging longgalo Urana lipuxindi te.

✡ **8:36** Olaidi (Buk Song) 44:22

7 Baing xauna, Ebraham bakbaging longgalo garang sibundi Urana maxania te.
Tegu. Namua na Urana harua na Ebraham ba, “Garam xumana ngahau haruangua
ranguaung manadi ba, bagula disok mana Aisak.”✡
8 Mana haruanga ba tabagu ba lipu gaxarea disok Ebraham garandi mana sibinoa
ing ganina, adi duwa Urana garandi maxania te. Ning lipu gaxarea disok mana
haruanga Urana hau, adi ba duwa Urana garang sibundi naga.
9 Ahatum muli to. Ebraham garanoa Ismael wa masup ba mana xaidapka Urana
hau haruangua mana gara tela ba, “Bagula ngagoxoya ma muli mana sobakka baguli
niani etuama, saing Sara bagula sep ing sibung garang luba.”✡
10 Ina naga mugangaroa Aisak. Axamang tela muli bing kimuya mana yau Rebeka,
hayau haragaragangandi.
11-12 Ning muga mana hayau dingtang, muga mana tela libu xai kimbo doa, Rebeka
xap ulek tela rangua Urana, harua ba, “Matuaua bagula tuxu kixinginoa oxatanoa
mana.”✡ Urana harua bila ba bu hatanga ba daxanganoa mogu lipudi mana baru.
Wagi mana lipudi, ne namua wagi manadi bing kuboludingdi te, namua wagi manadi
bing ing sibung murunganoa.
13 Bila Urana harua mana Xuanoa ba, “Yekop murugu sibuna mana, ne Iso murugu
mana te.”✡
14 Binabu taharua baru? Bola Urana kubolung suxuyangama maring te? Tegu
sibuna!
15 Namua na harua na Moses ba,

“Bagula ngausinga lipu gaxarea ngausinga,
saing bagula atigu mana lipu gaxarea atigu mana.”✡

16 Binabu bungina Urana mogu lipu tela, alaba sok mana lipua ba murunganoa te,
kimbo sok mana lipua ba kubolunoa te. Tegu. Sok mana Urana usinganganoa ing
ganina.
17 Namua na mana Xuanoa bala Pero, Isip Xaitamoxi, ba, “Ngamogung mana namua
li naga, bu ngahatanga haringingagu sabanga mana axadi ngalibudi disok maung,
xaung bu yagua sabanga naxuyanganoa bagula sup mala mana titi longgalo.”✡
18 Baing ina naga, tabagu Urana usinga lipu gaxarea bo manadi, saing libu
hatumingadingdi diriba ding mana lipu gaxarea bo manadi.
19 Bola angia tela bo ba hati nga ba, “Nabu Urana libu bila ba, bing baruta su
haruanga nakira mana kubolura diandi? Namua na lipu tela sanga ba xukxugia
Urana murunganoa te!”
20 Ne ung lipu ing ganina, binabu ung gaxarea ubo ba uhakhaxi rangua Urana?
Axa lipu tela tongtongia sanga ba hakhaxi rangua lipuxing tongtongiangama bila li
te: “Utongtongia nga bila li baru?”✡ Tegu.
21 Lipu bori tongtongianganama bagula xap titi hataing tela, saing mana ing
murunganoa tongtongia tela mana oxata xai sibunam xaung tela mana oxata xaidap
taining taininam. Kubolunoa maring? Wane.
22 Baing Urana xauna sanga ba libu ing murunganoa, bo? Bola bo ba hatanga ating
salianoa xaung haringinganoa, ning ina lipu kubolu ragunganam, binabu ragu sibuna
mana lipuadi ating salianoa wa manadi, adi daxauxau mana dahanggalang.
23 Bola libu bila ba bu hatanga ralang subingang teguama masok na adi usingadi,
adi xauxaudi muga bu duwa ralania kimuya.

✡ **9:7** Unggutinga (Stat) 21:12 ✡ **9:9** Unggutinga (Stat) 18:10,14 ✡ **9:11-12** Unggutinga (Stat) 25:23 ✡ **9:13** Malakai 1:2-3 ✡ **9:15** Xapdi Muli (Kisim Bek) 33:19 ✡ **9:17** Xapdi Muli (Kisim Bek) 9:16 ✡ **9:20** Aisaya (Aisaia) 29:16, 45:9

24 Adi wagidi ba kira baing. Ne wagi kira mana Yudadi ding ganiding te, wagi kira
mana Yuda Teguamdi xauna.
25 Bila harua mana Yuda Teguamdi mana Hosea xailongina ba,

"Lipuadi ngayuadi te, bagula ngauxudi ba, 'Lipuxigudi',
saing lipuadi ngahatanga ba murugu sibuna manadi te, bagula ngauxudi ba,
'Lipuadi nga murugu sibuna manadi,' "✡

26 baing xauna harua ba,

"Mana longga ngabaladi ba,
'Ang lipuxigudi te,'
bagula ngauxudi ba 'Urana walingama garandi.' "✡

27 Aisaya hatumia Isreldi saing wagi ba,

"Heku Isreldi xumang sibuna bila ulangulang,
hataing kaxukang sibuna ing ganina bagula Urana xapdi muli.
28 Namua na Toxoratamona bagula libu haruangang suxuyangama mana titia li,
bagula libu masup sap, sanga ba halisi te."✡

29 Baing bila Aisaya harua muga ba:

"Nabu Toxoratamona Haringing Sibunama
yunga bakbagira teladi duwa te,
bing bagula taxap hanggalangiangua bila Sodamdi ba,
tasup bila Gomoradi* baing."✡

Isreldi Dahatum Haringin Te

30 Binabu taharua baru mana axadi ba? Namua bing Yuda Teguamdi disai daxanga
te bu disok maringina Urana maxania, ning disok mana namua na dahatum haringina
mana Kristo.
31 Ne Isreldi disu mana daxanga hanaunaungam bu disok maringina Urana
maxania, ning dilibu sus.
32 Baruta? Namua dibagu te bing dahagaxa ba daxanga disu mana hanaunaungua
bagula libudi dimaring mana kuboludingdi, ne Urana daxangang hatuminga haringi-
nama dahatumia te. Kristo bila siang tela wa daxangia, saing Isreldi ditatuaki mana,
xungdi mari.
33 Bila Aisaya bung Urana haruanganoa ba,

"Bagu ngata lipu tela† mana Xaxagana Sayon‡ bila siang tela lipudi ditatuaki mana,
bila siang tela libudi xungdi mari mana,
ne lipu gaxarea dahatum haringina mana bagula memeyading te."✡

✡ **9:25** Hosea 2:23 ✡ **9:26** Hosea 1:10 ✡ **9:28** Aisaya (Aisaia) 10:22-23 * **9:29** ***Sodamdi...Gomoradi***—Long luwadi ba waleu sibuna lipu diang sibundi duwa manadi. Urana sahidi bungina hanggalangia longgadi ba, saing ung lipu longgalo duwa manadi. Ebraham garanoa Lot xaung Lot nanuhangindi ding ganiding Urana ungdi te. ✡ **9:29** Aisaya (Aisaia) 1:9 † **9:33** ***lipu tela***—Lipua ba Yesu. Bila siang lipudi ditatuaki mana namua na bungina dahatum haringina mana te, bila xungdi mari. ‡ **9:33** ***Xaxagana Sayon***—Grik xuana harua mana long sabangga Yerusalem. Xaxagana Sayon xaxagana Yerusalem wa mana. ✡ **9:33** Aisaya (Aisaia) 8:14, 28:16

10

1 Riagu hatuminga haringinam mana, murungagu sabangua xaung axa ngasabu na
Urana haringina mana bing xap Isreldi muli.
2 Maxung sibuna ngabaxanga ba dahaxi mana dilibu Urana murunganoa. Ning
daxabia Urana daxanganoa rangrang te.
3 Dahasuxi mana Urana daxanganoa mana libu lipudi disok maringina maxania,
binabu dituba ba ditongtongia ding daxangadinga. Bila balau dila hawa mana Urana
daxangang maringinama te.
4 Ne hanaunaungua ma xung mana Kristo, bu lipu gaxarea dahatum haringina
mana bagula disok maringina Urana maxania.
5 Hatuminga mana daxanga mana lipudi disok maringina mana disu mana
hanaunaungua, Moses bung mana ba, “Lipu gaxarea disu maringing sibuna mana
hanaunaunga longgalo bagula daxap walinga subingang teguama.”✡
6 Ning Urana Xuanoa harua mana daxanga hatuminga haringinama mana lipudi
disok maringina bila li: “Labu uharua hatumingamia bila liu tai: ‘Gaxarea bagula
haing mala long xaiya?’ ”✡ (Xusunganga baguba namuxina bing gaxarea bagula haing
mala saing xap Kristo mari.)
7 “Kimbo labu uharua hatumingamia bila liu tai: ‘Gaxarea bagula ri mala lipu
matiandi Mabidingia?’ ”✡ (Xusunganga baguba namuxina bing gaxarea bagula ri mala
bu iti Kristo mesa muli.)
8 Ning lipu gaxarea wa maringina mana daxanga hatuminga haringinama harua
ba, “Ulega mosi mana usu mana. Wa suxungumia xaung hatumingamia.”✡ Ulekka
ba harua mana daxanga hatuminga haringinama am gabaxanga.
9 Haruanga ba bing nabu ubaxanga suxungumia ba, “Yesu ina Toxoratamona,”
xaung uhatum haringina hatumingamia ba Urana iti mesa mana matiyua, bing Urana
bagula xapkung muli.
10 Namua na mana hatumingama uhatum haringina bing usok maringina Urana
maxania, xaung mana suxunguma ubaxanga bing Urana xapkung muli.
11 Namua na Urana Xuanoa harua mana Lipuxing Mogunganama ba, “Lipu gaxarea
dahatum haringina mana bagula memeyading te.”✡
12 Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa hasusu mana haruanga baguba. Ding
Toxoratamona dingia taininau. Ina Toxoratamona mana lipu longgalo, saing
hatuminganoa mesa sabanga mana lipu gaxarea duwagi mana ba haulidi.
13 Namua na “Lipu gaxarea duwagi mana Toxoratamona ba haulidi, Toxoratamona
bagula xapdi muli.”✡
14 Ne sanga ba duxusunga ba haulidi baru nabu dahatum haringina mana te? Baing
sanga ba dahatum haringina mana baru, nabu dilungu te? Baing sanga ba dilungu
baru, nabu lipu tela baxanga nadi te?
15 Baing sanga ba dibaxanga nadi baru, nabu Urana soxidi mala te? Bila haruanga
wa Urana Xuania ba, “Lipudi dibaxanga ulek xaiyua bing malingadinga xai sibuna!”✡
16 Ning Isrel longgalo daxap ulek xaiya ba te! Namua na Aisaya harua ba,
“Toxoratamona, lipu tela hatum haringina mana haruangamamdi te!”✡
17 Baing ina naga, lipudi dahatum haringina mana Kristo namua na dilungu ulega,
saing dilungu ulega namua na lipudi dibaxanga Kristo nadi.
18 Ne ngaxusunga ba, maxuna dilungu ulek xaiya ba, lo? Wane, maxung sibuna
dilungu ba! Bila dibung mana Olaidi ba:

✡ **10:5** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 18:5 ✡ **10:6** Hanaunaunga (Lo) 30:13 ✡ **10:7** Hanaunaunga (Lo) 30:13 ✡ **10:8** Hanaunaunga (Lo) 30:14 ✡ **10:11** Aisaya (Aisaia) 28:16 ✡ **10:13** Yoel (Joel) 2:32 ✡ **10:15** Aisaya (Aisaia) 52:7 ✡ **10:16** Aisaya (Aisaia) 53:1

"Waxudingtuandi* disup mala mana long longgalo,
haruangadingdi dila mana titi subingandi ba."✡

19 Ne ngaxusunga muli ba, maxuna Isreldi daxabia Urana uleginoa rangrang ba?
Wane, maxung sibuna daxabia ba! Ne dududing. Moses lipu mugamugangam harua
mana alaba bungina bung haruangua Urana harua na Isreldi ba:

"Bagula ngalibuang ahatum doa mana lipuadi doxola yaya maxagia,
bagula ngalibuang ba atim disala mana lipuadi ahagaxa ba lipu kakahandi."✡

20 Baing kimuya Aisaya harua haringina bungina bung Urana haruanganoa ba:

"Lipuadi disai manga te, ding disok manga.
Baing ngahatanga nga na lipuadi duxusunga manga te."✡

21 Ning mana Isreldi, Aisaya bung Urana haruanganoa manadi ba:

"Buraraging sibuna ila bungbung ngata rimagudi mala rangua lipuadi ba xapdi ma muli,
ne dududing xaung toxodingdi daharing."✡

11

Urana Libu Xai Mana Isrel Hataindi

1 Binabu ngaxusunga ba, Urana hitixiya lipuxing Isreldi lo? Tegu sibuna! Namua
na nga ba nga Isrel tela xauna. Nga Ebraham bakbaging tela ngasok mana bakbakka
Benyamin.
2 Lipuadi Urana mogudi mugamugau sibuna ba hitixiyadi te. Ahatum to. Ang
gaxabia Elaitsa naxuyanganoa wa Urana Xuania. Bungina harungia Isreldi na Urana,
harua ba,
3 "Toxoratamona, dung lipuxim suxunguxunguamdi mati, duxui kabukabum
hananiangamdi. Baing ina naga, hatata nga ganigu ngawauyu, saing dituba ba dung
nga mati xauna!"✡
4 Ne Urana haxuya haruanganoa baru? Harua na ba, "Ngasaxangia 7,000 lipudi
manga ding digung kiding tuxundi mari mana disabu mana urana languangam Baal
te."✡
5 Binabu, hatata bila balau. Hataing kaxukana duwa xauna, Urana mogudi namua
na atin dimoti manadi.
6 Baing nabu libu bila ba mana adi atin dimoti manadi, bing taxabia ba mogudi
mana kuboludinga te. Nabu mogudi mana kuboludinga, bing sanga ba tauxu
kubolunoa ba atin dimoti te.
7 Binabu taharua baru? Bila li. Isreldi disai haringina mana daxanga ba disok
maringina Urana maxania. Xumana disaisai sus. Ning unrangina ding ganiding disok
mana, ding Urana mogudi ba. Ne teladi hatumingadingdi diriba ding.
8 Bila Urana Xuanoa harua ba:

"Urana libu hatumingadingdi dirabang,
libu maxadingdi dahaxatu bu dibagu axamang maxunamdi te,

---

* **10:18** ***Waxudingtuandi...haruangadingdi***—Haruanga ba harua mana xaidaba, sobaga xaung hatungdi disina mari mana long longgalo, binabu bila waxudingtuandi xaung haruangadingdi dibaxagi mana long longgalo titia. ✡ **10:18** Olaidi (Buk Song) 19:4 ✡ **10:19** Hanaunaunga (Lo) 32:21 ✡ **10:20** Aisaya (Aisaia) 65:1 ✡ **10:21** Aisaya (Aisaia) 65:2 ✡ **11:3** 1 Xaitamoxi (1 King) 19:10,14 ✡ **11:4** 1 Xaitamoxi (1 King) 19:18

saing libu tangadingliandi dahaxatu bu dilungu haruanga maxunamdi te,
ma ma laing hatata li.”✡

9 Bila Xaitamoxi Debit harua manadi ba:

“Ngabo ba ulibu kabukabuding xangingama sok bila amaga tela xaung biting tela,
bila siang tela ditatuaki mana xaung daxap haxuyangading sibundi.
10 Ngabo ba ulibu maxadingdi dilaba bu sanga ba dibagu te,
xaung uta mauxangandi etua manadi bu ubudingdi doga doga mala.”✡

Urana Xap Yuda Teguamdi Muli

11 Binabu ngaxusunga ba, bungina Isreldi ditatuaki mana siang hatuminga haringinamga ba, bing xungdi mari sibuna saing duwa halianga mana Urana bungingbunginalo? Tegu sibuna! Ning mana kuboluding diana diyamu Urana ba, daxanga xabinga muliama xaxaina mana Yuda Teguamdi, bu Urana yumyum Isreldi bu hatumingadingdi didoa manadi.
12 Bungina Isreldi dilibu kubolu diana diyamu Urana ba, lipu titiam longgalo daxap Urana guxaminganoa. Bungina Urana guxaminganoa mana Isreldi hanggalang, Yuda Teguamdi daxap. Bila balau, binabu ahatumia: Nabu Isrel longgalo dahatum haringina, bing guxaminganoa bagula baxagi sibuna!
13 Hatata ngaharua nang Yuda Teguamdi. Urana mogu nga aposel bu ngahauliang Yuda Teguamdi. Binabu ngaiti oxata li sok sabanga sibuna lipudi maxadingia,
14 namua na nabu nga sanga ba, bing ngabo ba ngayumyum bakbagigu Yudadi ba hatumingadingdi didoa, bu teladi bagula dahatum haringina, binabu Urana bagula xapdi muli.
15 Namua na bungina Urana hitixiyadi, daxanga xaxaina mana Yuda Teguamdi ba disok gamogamu taininau rangua. Nabu bila ba mana namua hitixiyadi, bing bungina xapdi muli bagula xai sibuna. Bagula bila lipudi digiti sangua matiyua daxap walingua baing!
16 Ebraham bakbagindi bagula Urana iniadi namua na Ebraham gabu Isrel mugangadingdi iniadi. Bila salanga longgalo Urana iniadi namua na yahanga mugamugangama dahanania na ba inia. Bila balau, nabu xai oxaxandi Urana iniadi, bing xai rimandi bagula iniadi xauna.*
17 Ne xai rimang teladi mana xaiya Isrel, Urana bagatidi. Baing ang Yuda Teguamdi, ang bila xaiya olip abunging rimandi Urana yau rimandi muga bagatidi ba yabadingdi. Binabu hatata ang xauna axai olip oxaxang susung oranama.
18 Binabu labu ahasua etua mana rimang teladiu tai. Nabu alibu bila ba, ahatum to, ang gasina sua na oxaxanoa te, ne oxaxanoa sina sua nang.
19 Bola angia teladi abo ba ang gaharua ba, “Urana bagati rimang teladi bu yauam mana.”
20 Maxuna. Ne Urana bagatidi namua na dahatum haringin te, saing ang gali yabadingia namua na ahatum haringina. Binabu labu ahasuau tai, ning amaxuwa.
21 Namua na nabu Urana hatanga usinganganoa na xai rimang sibundi mana kuboludinga te, bagula hatanga usinganganoa nang te.
22 Binabu ahatum xai to. Urana, ina kubolung usingangam xaung kubolung ati salianam. Ating salianoa xap adi xungdi mari hatumingading haringinia, ne kubolung usingangama xapkang, nabu ahaxa xai hatumingaim haringinia, ayunga te. Nabu ayunga, bagula bagatiang xauna.

✡ **11:8** Hanaunaunga (Lo) 29:4; Aisaya (Aisaia) 29:10 ✡ **11:10** Olaidi (Buk Song) 69:22-23 * **11:16** ***xai oxaxandi...xai rimandi***—Harua saha mana xai oxaxandi bing Ebraham, Aisak xaung Yekop. Xai rimandi bing bakbagidingdi dima kimu manadi.

23 Baing nabu Isreldi diyunga kuboluding hatuminga haringing teguama, bagula
Urana yaudi, namua na Urana haringinganoa sanga ba yaudi muli mana xaiya ba.
24 Ang ba, Urana bagatiang sangua xaiya olip abungina. Baing ina naga, nabu yaha
mana libu axamang xan tela bungina yauang mana xaing xumangama, bing bagula
yaha sibuna mana yau xai rimang sibundi mana yabadinga muga duwa mana baing.

Urana Usinganganoa Ila Rangua Lipu Longgalo

25 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo sibuna ba axabia rangrang axamang
maxunama muga Urana yameng, nam ahasua ahagaxa ba hatumingaimdi dimaxaya.
Kubolua hatuminga ribaina xap Isrel xumana, ne bagula wa bila ba bungingbungi-
nalo te. Bungina Yuda Teguamdi titingadinga Urana mogudi ba dima rangua disup
ma, bagula sup.
26 Baing ina naga, Isrel longgalo Urana bagula xapdi muli. Bila Xuanoa harua ba:

"Lipu Xabinga Muliama bagula ma Xaxagana Sayon ma,
bagula xugia Yekop bakbagindi sangua daxanga xola mana Urana kubolundi.
27 Baing haruanga li bagula ngahau ranguadi
bungina ngayunga kuboluding diandi."✡

28 Ang Yuda Teguamdi ahatum xai to. Urana hatuminganoa su mana daxanga luwa
mana Isreldi. Dihitixiya ulek xaiyua, binabu bagudi duwa bixuandi, saing alaba
hauliang Yuda Teguamdi. Ning mogudi ba duwa ing sibung lipuxindi, binabu murung
sibuna manadiyu namua na hau haruangua rangua mugangadingdi Ebraham, Aisak
xaung Yekop.
29 Namua na mana yahangadi sinadi nadi xaung kubolunoa libu bungina wagidi
ba, bagula xugia hatuminganoa te. Tegu.
30 Muga ang Yuda Teguamdi hauxaim ba asu mana Urana haruanganoa, ne
hatata ang gaxap kubolung usingangama namua na Isreldi hauxading ba disu mana
haruanganoa.
31 Bila balau hatata hauxading ba disu mana haruanganoa bu mana Urana
kubolung usingangam taininau axap ba, hatata bagula daxap kubolung usingangam
xauna.
32 Urana ta lipu longgalo mana salak yabana mana hauxading ba disu mana
haruanganoa, bu sanga ba usinga ding longgalo.

33 Si! Urana kubolung xai sibundi xaung xabiangang maringinama xaung axadi
xabiadi ba subingading te!
Hatumingandi haudi ba lipu tela sanga ba sai xabianga manadi te,
saing daxangandi lipu tela sanga ba suxuya namuxindi te xauna!
34 "Namua na gaxarea xabia Toxoratamona hatuminganoa?
Kimbo gaxarea sina hatumingua na?"✡
35 "Gaxarea sina axamang tela na Urana
bu haxuya na?"✡
36 Namua na ing sibuna tongtongia axamandi, saing libudi duwa mana
haringinganoa, saing walingading namua bing diti yanoa.
Binabu taiti yanoa bungingbunginalo! Maxung sibuna.

12

Tawa Hananianga Walingamdi

✡ **11:27** Aisaya (Aisaia) 59:20-21, 27:9; Yeremaya (Jeremaia) 31:33-34 ✡ **11:34** Aisaya (Aisaia) 40:13 ✡ **11:35** Yop (Jop) 41:11

1 Riagu hatuminga haringinam mana, Urana usinga kira sibuna, binabu ngaxusungang haringina bila li: Asina sanggaimdi na bila hananianga walingamdi, duwa maringing sibuna, axa na Urana yaha manadi. Alaba daxanga sibuna mana atuxu oxata sabungama.
2 Labu akisinga lipu titiamdi kuboludingau tai, ning ayunga Urana libuang asok lipu haundi bungina xugia kuboluim hatumingama. Baing ina naga, bagula axabia baru kuboluntadi Urana muruna manadi, baru kuboluntadi daxai, baru kuboluntadi sanga mana murunganoa xaung baru kuboluntadi dimaring sibuna.
3 Urana atin dimoti manga saing ngatuxu oxata li, binabu ngabalang taining tainina ba: Nabu mana hatumingama uitiung etua mana yabama, bing xai te. Ulibu bila bau tai. Bungina uhatumiaung bing usuxuya kubolumdi maringina sanga mana hatuminga haringinama Urana sina naung ba.
4 Bila li. Ahatumia sangga. Kira taining tainina sangga taininau, ne hataing xumana. Baing hatainadi ba oxatading taininau te.
5 Binabu bila balau kira xumana tawa Kristo bakbaginia, ne tasok bila sangga taininau namua na tataga rangua, saing kira taining tainina tataga xauna.
6 Mana kubolung atin dimoti makira, Urana sina yahanga xangxana nakira taining tainina. Nabu tela yahanganoa ina xap Urana suxungunoa saing baxanga, bing baxanga ulega hatum haringina ba Urana harua na.
7 Nabu yahanganoa mana haulingua, bing hauli. Nabu yahanganoa mana tubatuba, bing tubatuba.
8 Nabu yahanganoa mana haringia lipudi hatumingading haringindi, bing haringiadi. Nabu yahanganoa mana sina haulingua, bing hatuminganoa mesa ba sina. Nabu yahanganoa mana wa lipu yayama, bing ubuna bisa bungina tuxu oxatang yayama ba. Nabu yahanganoa mana usinga lipudi, bing gamona yaha bungina tuxu oxata ba.

Kubolu Murunga Sibunam

9 Kubolu murunga sibunama bing xola mana kubolu hatuminga luwam. Baru kuboluntadi didoa bing hauxaim sibuna manadi. Baru kuboluntadi daxai bing atuxudi haringina.
10 Bing muruim sibuna mang bila awa bakbak taininau. Kubolua hatanga lipu tela yanoa xai mang bing alibu muga mana.
11 Labu ubuim daharinggu tai, ning ahaxi mana atuxu Toxoratamona oxatanoa xaung ubuim dibisa.
12 Bing gamoimdi diyaha bungina ata ragunga mana axa Urana bagula libu mang. Ali haringina bungina axap salaga. Asabu bungingbunginalo. Labu ayunga kubolua bau tai.
13 Nabu Urana lipuxing teladi diraxap mana axamang tela, bing ahaulidi. Bungingbunginalo awasa xai mana lobudi.
14 Axusunga Urana ba sina guxama na lipu gaxarea disina salaga nang. Axusunga ba sina guxama nadi, saing labu axusunga ba sina guxam dianoa nadiu tai.
15 Nabu lipudi gamodingdi diyaha, bing gamoimdi diyaha ranguadi. Nabu lipudi ditang, bing atang ranguadi.
16 Bing awa gamogamu taininau ranguang. Labu ahasuau tai, ning muruim ba arung rangua lipu yaya teguamdi. Labu ahatumia ba abaxagi mana xabianguau tai.
17 Nabu lipu teladi dilibu kubolu diana mang bing labu ahaxuyau tai. Bing amaxania ba alibu kuboluadi daxai lipu longgalo hatumingadingia.
18 Bunging bungina wa rimaimia, bing asai daxanga ba arung mosiu rangua lipu longgalo.

19 Riagu mana, labu ahaxuya kubolu diana lipudi dilibu manggu tai. Tegu. Asina
ganangana bu Urana ating salianoa xapdi, namua na Xuanoa harua ba,

"Kubolu diana haxuyangang oxatanoa bing ngayua,
bagula ngahaxuya kuboluding diandi nadi,"✡
Toxoratamona harua bila ba.

20 Labu alibu doa nadiu tai. Tegu. Alibu bila Xuanoa harua ba,

"Nabu bixuama gesagina, bing uhaxang.
Nabu langa ung, bing ulia lang.
Namua na bungina ulibu bila ba, ulibu memeyang sibuna mana kubolunoa."✡*

21 Labu ayunga kubolu diandi didalianggu tai. Tegu. Adali kubolu diandi mana
kubolu xaidi alibudi.

13

Tawa Hawa Mana Lipu Yayamdi

1 Lipu longgalo bing duwa hawa mana gabman lipuxing yayamdi. Namua na
gabman haringingang oxatam longgalo dima rangua Urana, saing adi daxap yaya
bila ba, Urana mogudi baing.
2 Binabu lipu gaxarea duduna mana yanamdi ina duduna mana axa ba Urana ta
masok. Baing adi dilibu bila ba bagula daxap suxuyanga mading.
3 Namua na yanamdi dilibu lipu kubolu maringinamdi dimaxuwa te. Tegu.
Dilibu lipu kubolu dianamdi dimaxuwa. Ubo ba urung walingamia umaxuwa mana
yanamdi te? Bing ulibu kubolu maringindi, baing bagula daharua xai maung.
4 Namua na yanama Urana lipuxing oxatama bu hauliung. Ne nabu ulibu kubolu
diandi, bing maring ba umaxuwa mana, namua na tuxu waxang sabanga olang te.
Urana lipuxing oxatama naga, lipuxing ating salianama mogu ba sina salaga na lipu
kubolu dianama.
5 Binabu bing awa hawa mana yanamdi bu adali Urana ating salianoa, ne mana
namua ba ing ganina te. Awa hawa manadi xauna namua na axunumia ba kubolua
ba maring.
6 Namua naga agim takis, namua na yanamdi ding Urana lipuxing oxatamdi saing
disina haringingadinga na oxata ba xaidap taining tainina.
7 Ahamaringia haxuyangaimdi rangua lipu gaxarea haxuyangaimdi duwa ranguadi.
Takis baruamta daharua ba agimdi bing agimdi. Lipu gaxarea awa hawa manadi bing
alungu haruangadinga. Lipu gaxarea daxap yaya, bing asina yaya nadi.

Murura Sibuna Mana Lipudi

8 Labu ayunga haxuyangaimdi didali xaidabidingdiu tai. Ning haxuyanga taininau
ing ganina bing ahaxuya bungingbunginalo. Alaba bing muruim sibuna mang.
Namua na lipu gaxarea murung sibuna mana riandi, libu Urana hanaunaungang
longgalo aningoding walingania masup ba.
9 Hanaunaunga harua ba, "Labu uhaxa mauli rangua yaungamdiu tai, labu ung
matiu tai, labu uhanaiu tai, labu uxawau tai."✡ Hanaunaungadi ba xaung baraxing

---

✡ **12:19** Hanaunaunga (Lo) 32:35 ✡ **12:20** Runginga Xai (Sindaun) 25:21-22 * **12:20** Mana Grik xuana, haruanga *ulibu memeyang sibuna mana kubolunoa* dibung bila li: *bagula ugung yap nanggixandi etua mana toxonoa.* Ne haruanga babuna. ✡ **13:9** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13-15,17; Hanaunaunga (Lo) 5:17-19; Hanaunaunga (Lo) 5:21

baraxintadi duwa, ding longgalo digugunia ma hawa mana hanaunaunga sabangga li: “Ung murum sibuna mana riam longgalo bila ung murum sibuna maung.”✡
10 Lipu gaxarea murung sibuna hanggalangia rianoa te. Binabu kubolu murung sibuna libu hanaunaunga longgalo aningoding.
11 Bing alibu kubolua baguba, namua na axabia hatata bunging baruamta. Xaidapdi disupkuba. Amesa akinu tai, namua na xaidap xabinga muliama ma haxek monga mana xaidaba muga tahatum haringina mana Kristo.
12 Yambonga bo ba supkuba, xaidap xabinga muliama haxek sibuna ma. Binabu taunia kubolu labianamdi, saing tasau kubolu lulianamdi bila imang haungingamdi.
13 Bing tahaxa maringina walingaria bila tahaxa luliania. Labu tanung lang haringina dudura mauliu tai. Labu tahali mauli mana kubolu musunamdi tawa bila komadiu tai. Labu tahakhaxiu tai, taxawau tai.
14 Tegu. Axap Toxoratamona Yesu Kristo asau bila imangimdi bu lipudi dibagu. Labu asina ganangana na hatuminga mugangua bu xap hatumingaimdiu tai.

14

Labu Tasuxuya Lipu Teladi Kuboludingau Tai

1 Lipu teladi hatumingading haringindi daharing buk te. Bing ayaha ba axap lipua na bila ba. Ne labu ahakhaxi rangua mana kuboluadi hatum ba maringindi kimbo diandiu tai.
2 Lipu tela hatumingang haringina sangau mana xang anginga longgalo. Ne tela, hatumingang haringina haring buk te, xang asaxa mututungan te.*
3 Lipu gaxarea daxang anginga longgalo, labu ditatua lipua saha mana anginga teladiu tai. Baing lipu gaxarea disaha mana anginga teladi, labu disu haruangua na lipua xangdiu tai. Namua na Urana xap lipua ba xauna.
4 Ung ba ung gaxarea usu haruanga na lipu tela lipuxing oxatama? Nabu li xai, kimbo xung mari, bing ing sibung lipuxing haringinoa bagula suxuya. Baing bagula li, namua na Toxoratamona sanga ba libu li xai.
5 Lipu teladi dahatum ba xaidap teladi ding xaidap sabungam sabangadi binabu didali xaidap teladi. Ne teladi dahatum ba xaidap longgalo maxang taininau. Lipu taining tainina bing dahau hatumingua ba baru daxanganta maring mading.
6 Lipua hatum ba xaidap tela sabanga, libu bila ba bu iti Toxoratamona yanoa. Lipua xang asaxa mututungana, libu bila ba bu iti Toxoratamona yanoa, namua na harua xai sibuna mala rangua Urana. Baing lipua saha mana, libu bila ba bu iti Toxoratamona yanoa saing harua xai sibuna mala rangua Urana.
7 Namua na liwe makira tela wa te ba libu ing sibuna yaha, saing tela mati te ba libu ing sibuna yaha. Tegu.
8 Nabu tawa, bing tawa ba talibu Toxoratamona yaha, saing nabu tamati, bing tamati ba talibu Toxoratamona yaha. Baing ina naga, nabu tawa kimbo tamati, kira Toxoratamona iniadi.
9 Namua na Kristo mati saing mesa muli mana namua naga, bu sok Toxoratamona mana lipu matiandi xaung lipu walingamdi xauna.
10 Binabu uraxata usu haruangua na riam hatuminga haringinama? Uraxata utatua riam hatuminga haringinama? Uhatum to: Kira longgalo bagula tali haruangia Urana kabukabung suxuyangam maxania.
11 Namua na Xuanoa harua ba,

✡ **13:9** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18 * **14:2** Pol harua mana mauxangang tela wa liwe mana Kristo Lipuxindi duwa Rom. Teladi sangau mana daxang asaxa mututungana muga teladi dahanania na urana languangamdi, ne teladi tegu. Dahakhaxi liwe mading mana anginga baruamtadi disigixinga Urana maxania.

“Nga Toxoratamona ngawa bungingbunginalo, ngaharua maxuna ba,
‘lipu longgalo bagula digung kiding tuxundi manga,
lipu longgalo suxungudingdi bagula dibaxanga ba nga Urana!’ ”✡

12 Binabu bagula kira taining tainina tahaxuya na Urana mana kuboluradi baing.

Labu Talibu Riara Xung Mariu Tai

13 Urana bagula suxuya lipu longgalo, binabu tayunga kubolua tasu haruanga liwe makira. Ning tahau hatumingua ba talibu riara hatuminga haringinamdi ditatuaki, xungdi mari hatumingading haringinia te.
14 Ngataga rangua Toxoratamona Yesu binabu hatumingagua haring sibuna ba anginga tela musuna Urana maxania te. Ne nabu lipu tela hatum haringina ba anginga tela musuna Urana maxania, bing lipua ba maxania anginga ba musuna.
15 Nabu riama gamonoa mauxana mana anginga oxong, bing kuboluma su mana kubolua murum sibun te. Labu uyunga anginga oxong ba hanggalangia riama hatuminganoau tai. Kristo mati mana riamga ba baing.
16 Baing baraxing baraxinta uhatum ba daxai, labu uyunga lipu teladi daharua ba didoau tai.
17 Namua na Urana Yonggaxing namuxinoa bing anginga xaung lang te, ning namuxinoa bing kubolu maringina, gamogamu mosiu xaung gamogamu yahangam. Axadi ba dima rangua Aningonoa.
18 Baing lipu gaxarea dituxu Kristo oxatanoa xaung kuboluadi ba, dilibu Urana yaha, saing lipudi bagula dahatum xai mana lipuadi ba xauna.
19 Baing ina naga, bing tahaxi mana talibu kuboluadi dilibu gamogamu mosiu wa liwe makira, xaung kuboluadi daharingia hatumingara haringindi.
20 Labu uhanggalangia Urana oxatanoa mana namua uhaxi mana anginga telau tai. Maxuna, anginga longgalo disigixinga Urana maxania, ning doa nabu lipu tela libu rianoa xung mari mana angingua xang.
21 Xai sibuna ubiliung mana oxong asaxa mututungana kimbo unung wain kimbo ulibu axamang tela, nabu hauli riama ba xung mari te.
22 Mana hatumingam haringina, baru daxanganta ubo ba usu mana, bing axadi ba duwa liwe maung Urana tang. Lipu gaxarea hatum ba kubolundi dimaring, saing kuboluadi ba disu hatuminganoa te, bing lipua ba wa xai.
23 Ning lipu gaxarea hatumingang luwa mana baraxinta xang ba, bing Urana harua ba libu kubolu diana namua na xanginganoa ma rangua hatumingang haringin te. Namua na kubolu baraxing baraxintadi dima rangua hatuminga haringin te bing kubolu diandi.

15

Tanaxu Mana Yesu King Babundi

1 Kira lipuadi hatumingara haringindi daharing ba, ne riara teladi hatumingading haringindi daharing te bila ba, bing taxoxi mauxangadinga taragu mosiu manadi. Labu talibu kira tayaha ing ganinau tai.
2 Bing kira taining tainina talibu kuboluadi dilibu riara hatuminga haringinama yaha xaung dahauli. Talibu bila ba bu taharingia.
3 Namua na Kristo xauna libu ing sibuna yaha te, ning kubolunoa bila haruangua wa Urana Xuania ba, “Harungiangadi daharungiaung manadi, dima manga xauna.”✡
4 Ngaharua bila ba namua na haruanga longgalo dibung waleu Urana Xuania, dibungdi bu haruangadi ba ditubatuba kira. Dibungdi bu Urana Xuanoa hauli kira ba

✡ **14:11** Aisaya (Aisaia) 45:23 ✡ **15:3** Olaidi (Buk Song) 69:9

tali haringina xaung haringia kira, bu bagula tata ragunga mana axadi waleu Urana
hau haruangua manadi ba.
5 Urana naga libu kira tali haringina xaung haringia kira. Ngaxusunga ba hauliang
ba gamoimdi hatumingaimdi duwa taininau liwe mang, asu mana Kristo Yesu king
babundi bila ba,
6 bu ang hatumingaim taininau xaung suxunguim taininau aiti Urana yanoa, ina
Toxoratamona Yesu Kristo kiria Tibuna.
7 Binabu axapkang Kristo lipuxindi taining tainina bila Kristo xapkang, bu Urana
xap yaya sabanga.
8 Ahatum to. Kristo sok lipu oxatama, ma tuxu oxatanoa rangua Yudadi bu
hatanga Urana lipu haruanga maxunama, bu hatanga haruangadi waleu hau rangua
mugangadingdi ba aningoding.
9 Baing xauna, ma bu Yuda Teguamdi diti Urana yanoa mana kubolung usin-
gangama. Bila dibung Xaitamoxi Debit haruanganoa Urana Xuania ba,

"Binabu bagula ngaiti yama liwe mana Yuda Teguamdi,
bagula ngawaya olaiyadi diti yama."✡

10 Xauna Moses bung Urana Xuania ba,

"Ang Yuda Teguam mana, gamoimdi diyaha rangua Urana lipuxindi."✡

11 Xauna Debit bung Xuania ba,

"Ang Yuda Teguam mana, aiti Toxoratamona yanoa,
saing ang longgalo awaya olaiyadi diti yanoa."✡

12 Baing xauna, Aisaya bung Urana Xuania ba,

"Yesi Bakbaging Muxumuxunoa bagula sok,*
bagula sok bu wa xaitamoxi etua mana Yuda Teguamdi,
bagula Yuda Teguamdi dita ragunga mana lipua ba libu haruanganoa hau ba."✡

13 Urana naga hauli lipudi ba dita ragunga mana daxap axadi hau haruangua
manadi ba. Ngaxusunga ba libuang abaxagi mana gamoimdi diyaha xaung gamoimdi
duwa mosiu, awa bila ba bungina ahatum haringina mana, bu kubolua ata ragunga
mana ba bagula baxagi mang laing matuxuyana, namua na Urana Aningonoa
haringiang sibuna.

Pol Lipu Baxangangama Ila Rangua Yuda Teguamdi

14 Riagu hatuminga haringinam mana, nga ba hatumingagua haring ba abaxagi
mana kubolu xaiyua xaung xabiangua, xaung sanga ba atubatubang.
15 Ning, haruanga teladi ngabungdi mala nang ba daharing monga bu ahatumiadi
muli. Ngalibu bila ba namua na mana Urana kubolunoa atin dimoti manga,
16 ngawa Kristo Yesu lipuxing oxatanama ranguang Yuda Teguamdi. Ngatuxu oxata
ba bila lipu hananiangama bungina ngabaxanga Urana uleging xaiyua, bu ang Yuda

---

✡ **15:9** 2 Samwel (2 Samuel) 22:50; Olaidi (Buk Song) 18:49 ✡ **15:10** Hanaunaunga (Lo) 32:43 ✡ **15:11** Olaidi (Buk Song) 117:1 * **15:12** Yesi Xaitamoxi Debit tibuna. Ubagu naxuyanganoa mana 1 Samwel (1 Samuel) 16. Haruanga babuna baguli harua ba Yesi bakbaging tela bagula ma kimuya mana bungina Yesi saing wa xaitamoxi. Lipua ba Yesu naga. ✡ **15:12** Aisaya (Aisaia) 11:10

Teguamdi sanga ba asok bila hananiangua sanga mana Urana murunganoa, lipudi
Urana libudi iniadi sibuna mana Aningonoa oxatanoa.
17 Binabu, mana namua ngataga rangua Kristo Yesu, ngayaha sibuna mana oxata li
ngatuxu mana Urana.
18 Baing bagula ngaharua mana axamang tela te. Bagula ngaharua mana oxatua
Kristo libu rimagia ba ing ganina, oxata ba xai Yuda Teguamdi dima disu mana Urana
haruanganoa bungina dibagu dilungu axadi ngalibudi ngabaxangadi.
19 Dibagu axamang haringing xangxana Urana Aningonoa libu rimagia mana
haringinganoa. Bila balau ngabaxanga ulek xaiyua mana Kristo long longgalo,
ungguti liwe mana Yerusalem ila ila laing probinsia Ilirikum.
20 Baing bungina ngahaxa mauli, bungingbunginalo ngahaxi mana ngabaxanga
ulek xaiyua mana longgadi dilungu Kristo naxuyanganoa teguyu, nam ngatongtongia
numua etua mana tuxandi lipu tela rangdi muga ba.†
21 Ne ngabo ba ngatuxu oxatua bila Urana Xuanoa harua ba,

"Adi lipudi dibaxanga nadi teguyu, bagula dibagu,
saing adi dilungu naxuyanganoa teguyu, bagula daxabia rangrang."✡

Pol Hatum Mana Haxanganoa

22 Namua naga ngama ranguang te. Bunging xumana oxata ba soxauti nga.
23 Ne hatata titi longga la li disup mana ngatuxu oxatua manadi. Baing xauna, niani
xumana murugu ba ngama ranguang,
24 binabu bungina ngala probinsia duwa numanuma Spen, ngata maxagudi ba
ngama ngabaguang to. Bagula ngayaha ba lobu ranguang monga to. Sup, baing
murugu mana ahauli nga mana haxangagua ila Spen.
25 Ning hatata ngahaing mala Yerusalemguba bu ngaxap haulingua mala rangua
Urana lipuxindi duwa la ba.
26 Namua na lipu hatuminga haringinamdi duwa probinsia luwa Masedonia xaung
Akaya diyaha ba disina haulinga sianggam bu hauli lipu haxugindi duwa liwe mana
Urana lipuxindi Yerusalem.
27 Diyaha ba dilibu bila ba, saing maxuna ding haxuyangading rangua Yerusalemdi.
Namua na bungina Yuda Teguamdi daxap ulek xaiyua rangua Yudadi, daxap
sinaga mana Urana kubolung xaiyua, binabu maring ba dahaxuya sinaga mana
xalingidingdi na Yudadi.
28 Binabu ngabo ba ngasahi oxata ba to. Ngata siangga ba rimadingia laing sup,
baing bagula ngama lobu ranguang bungina ngala Spen.
29 Baing ngaxabia ba bungina ngasok ranguang, Kristo bagula libu xai sibuna mang
rimagia baing.
30 Riagu hatuminga haringinam mana, kira tataga rangua Toxoratamona kiria
Yesu Kristo, saing Urana Aningonoa libu kira murura sibuna makira. Binabu
ngaxusungang haringina bila li: Agabu nga ba tasabu haringina na Urana ba hauli
nga.
31 Asabu ba Urana bagula xap nga muli sangua Yuda hatumingading haringing
teguamdi duwa Yudia rimadingia ba. Asabu xauna ba haulingua ngaxap mala rangua
Urana lipuxindi duwa Yerusalem bagula xai sibuna maxadingia.
32 Asabu mana axadi ba bu nabu Urana muruna mana, bing bagula ngama
ranguang xaung gamogua yaha, xaung bagula sanggagua aningogua tang daxap
haringinga muli bungina ngawa ranguang.

---

† **15:20** Haruanga babuna li namua bing Pol hauxana mana ila mana long tela lipu tela baxanga ulek xaiya masup, bila lipu tela rang numa tuxandi masup. Bo ba ila mana long tela lipu tela baxanga teguyu, bila long haxugina. ✡ **15:21** Aisaya (Aisaia) 52:15

33 Ngasabu ba Urana, lipua libu kira gamoradi duwa mosiu, bagula wa ranguang
longgalo. Maxung sibuna!

16

Pol Harua Xaidap Xai Na Riandi

1 Ngabaxanga rangrang riara hatuminga haringinama Pibi nang. Haing xaiyua,
sabunga lipuxing haulingam tela mana sabungua wa long sabangga Senkria.
2 Ngaxusungang ba axap namua na taga rangua Toxoratamona. Axap xaung
kubolua sanga mana Urana lipuxindi, saing ngaxusunga ba ahauli mana axadi raxap
manadi, namua na hauli lipu xumana, saing hauli nga xauna.

3 Aharua xaidap xai yagia na Prisila ayuana Akwila tang, riagu oxatamdi mana
Kristo Yesu oxatanoa.
4 Heku tang walingadingdi disup, tang dimaxuwa te ba dahauli nga. Baing nga
ganigu ngaharua xai sibuna na dingtang te. Tegu. Yuda Teguamdi sabungadingdi
xauna daharua xai sibuna nadi.
5 Baing xauna, aharua xaidap xai yagia na lipu sabungamdi digugunia tang
numadingia.
Aharua xaidap xai yagia na Epainetas lipua murugu sibuna mana. Lipu
mugamugangama hatum haringina mana Kristo mana probinsia Esia.
6 Aharua xaidap xai yagia na haingga Maria waxata haringina bu hauliang.
7 Aharua xaidap xai yagia na riagu Yudadi Andronikas Yunias tang, waleu duwa
salak yabania rangua nga. Dingtang ramramo sabanga liwe mana aposeldi, saing
tang disok Kristo lipuxindi muga manga.
8 Aharua xaidap xai yagia na riagu Ampliatas, murugu sibuna mana Toxoratamona
yania.
9 Aharua xaidap xai yagia na Urbanas lipua tuxu Kristo oxatanoa rangua kira,
xaung na riagu Sitakis murugu sibuna mana.
10 Aharua xaidap xai yagia na Apeles, lipua Kristo yaha mana namua na li haringina
maluxu'm mauxangandi.
Aharua xaidap xai yagia na lipuadi duwa Aristobulas numania.
11 Aharua xaidap xai yagia na riagu Yuda Herodion.
Aharua xaidap xai yagia na lipuadi ditaga rangua Toxoratamona duwa Narsisas
numania.
12 Aharua xaidap xai yagia na haing luwadi Tiripina Tiriposa tang, tang duwaxata
haringina dituxu Toxoratamona oxatanoa.
Aharua xaidap xai yagia na haingga Persis, riagu murugu sibuna mana. Waxata
haringing sibuna tuxu Toxoratamona oxatanoa xauna.
13 Aharua xaidap xai yagia na Rupas, lipua Toxoratamona mogu ba. Aharua
taininau na bauna, libu xai manga bila nga garanoa.
14 Aharua xaidap xai yagia na Asinkritas, Pilegon, Hermis, Patrobas, Hermas, xaung
na lipu hatuminga haringinamdi digugunia ranguadi.
15 Aharua xaidap xai yagia na Pilologas xaung haingga Yulia, xaung na Nereas
hamunganoa tang, xaung na Olimpas, xaung na Urana lipuxindi digugunia
ranguadi.
16 Atuxu rimaimdi* bila Urana lipuxindi dilibu.
Lipu sabungam longgalo ditaga rangua Kristo titia li daharua xaidap xai nang.

* **16:16** Grik xuana—*alibuang*. Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.*

17 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina ba amaxania mana
lipuadi ba dilibuang asasaxaki xaung disoxauti Kristo daxanganoa mana kubolua
duxukxugia tubatubaikka axap ba. Awa halianga mana lipuadi ba!
18 Namua na lipuadi na bila ba dituxu Toxoratamona kiria Kristo oxatanoa te! Tegu.
Dituxu sanggading murungading oxatading ing ganina! Baing mana manadingdi
dimaxaya xaung haruangadingdi orading, dituxu murak mana lipu hatuminga
raxabianamdi.
19 Ne naxuyangua mana kuboluim Toxoratamona haruangang lungunganama sup
mala rangua lipu longgalo, binabu ngayaha sibuna mang. Ne ngabo ba xabiangaima
maring mana alibu kubolu xaiyua, xaung ngabo ba walingaimdi daxaningxaning
xaung kubolu diana te.
20 Urana libu kira gamoradi duwa mosiu ba, haxek sibuna bagula libuang aruhauti
Satan kimia. Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu atin dimoti mang.
21 Timoti, riagu oxatama, harua xaidap xai nang. Bila balau riagu Yudadi Lusias,
Yeson, Sosipater tung daharua taininau.
22 Nga Tertias, ngabung Pol haruangana li, ngaharua xaidap xai nang. Ngataga
rangua Toxoratamona ranguang.
23-24 Gayas, lipua xaxa numanoa nanga Pol gabu lipu sabungam longgalo duwa titia
li, ina harua xaidap xai nang.
Erastas, long sabangga li lipuxiding siang wasanganama, harua xaidap xai nang.
Riagu hatuminga haringinam Kwartas xauna harua xaidap xai nang.†
25 Taiti Urana yanoa. Sanga ba libu ali haringina hatumingaim haringinia, bila
ulek xaiyua mana Yesu Kristo ngabaxanga harua ba. Mugamugau ma ulek xaiya li
wa hisangia,
26 ne hatata Urana hatanga masok. Bila lipuxing suxunguxunguamdi dibung waleu,
xaung bila Urana walingang subingang teguam tabina, ulek xaiya li sok sabasabia
rangua numanuma longgalo bu dahatum haringina xaung disu mana haruanganoa.
27 Urana ing ganina hatuminganoa maxaya sibuna. Mana Yesu Kristo yanoa bing
taiti Urana yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna!

† **16:23-24** Buninga teladi daharua ba *…nang.* 24 *Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo kubolung atin dimoti wa ranguang. Maxung sibuna.*

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Korin. Tauxu xailong mugamugangamga li ba,
1 Korin

Namua Pol Bung Mala Na Korindi

Pol bung xailongina li mana namuadi bagudi li: 1. Bo ba Korin hatuminga haringinamdi daxabia ba Yesu Kristo ding yanamidinga, binabu disu mana Kristo tubatubainganoa xaung lipuxing oxatanamdi haruangadinga. 2. Bo ba lipu hatuminga haringinamdi disu mana kubolu sigixinganamdi. 3. Bo ba duwa hasoya mana babu sabunganama kubolunoa. 4. Bo ba bungina lipu sabungamdi digugunia, bing disabu maringina. 5. Bo ba daxabia ba Urana bagula iti lipudi mesa kimuya.

Pol wa long sabangga Epasas. Lipu tuwa, Stepanas, Portunatas, Akaikas tung daxap Korin xailongidinga ma rangua Pol. Korindi duxusunga Pol, binabu Pol bung xailongina nadi bu haxuya nadi. Bung xailongga li bila niani AD 54-55.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-9)*
- Haruangua mana sabunga dahata ding *(1:10–4:21)*
- Sabunga kuboludingdi xungdi mari *(Hataina 5–6)*
- Pol haxuya Korindi xusungangading teladi *(Hataina 7)*
- Sanga ba daxang anginga lipudi dahanania na babudi? *(8:1–11:1)*
- Sabunga burangam hanaunaungandi *(11:2–14:40)*
- Haruangua mana lipudi dimesa muli *(Hataina 15)*
- Haruanga kimuam *(Hataina 16)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana wagi nga bila ba mana ing
murunganoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Sostanis.
2 Tam gasina xailongga li nang Urana lipuxing sabungamdi awa long sabangga
Korin. Ang ba awa maringina maxania namua na ataga rangua Kristo Yesu saing
moguang ba lipuxindi. Baing Urana libu bila ba mana lipu longgalo mana long
longgalo dahatum haringina mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo. Toxoratamona
dingia xaung kiria xauna.
3 Tam gasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti
mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Na Urana

4 Bungingbunginalo ngaharua xai sibuna na Urana mang, namua na atin dimoti
mang bungina tagang rangua Kristo Yesu.
5 Bagu, mana namua ataga rangua Kristo, Urana guxamgang sibuna mana axamang
xai longgalo. Bila balau abaxagi mana haruangaim longgalo xaung xabiangaim
longgalo.
6 Mana daxanga ba hatanga ba ulek xaiyua am gabaxanga nang mana Kristo ba
maxuna.
7 Binabu araxap mana Urana Aningong yahangang tela te, bungina aragu ata
maxaimdi mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo goxoyanganoa sok.
8 Bagula Urana haringiang laing xaidap subinganoa, bu bagula axola mana kubolu
diang longgalo mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo xaidabinoa ba.

9 Sanga ba ahatum haringina ba Urana bagula libu bila ba. Ina naga wagiang ba
agugu ataga rangua garanoa Yesu Kristo Toxoratamona kiria.

Sabunga Dahata Ding

10 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina Toxoratamona
kiria Yesu Kristo yania ba ang longgalo awa taininau haruangaimia. Labu asasaxaki
liwe manggu tai. Aguguang awa hatuminga taininau xaung gamoim taininau.
11 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaharua bila ba namua na Kloe lipuxing
numanam teladi dinaxuya nanga ba hakhaxingadi duwa liwe mang.
12 Bila li: Angia teladi aharua ba, "Am ba am gasu mana Pol." Teladi daharua ba,
"Am ba am gasu mana Apolos." Baing teladi daharua ba, "Am ba am gasu mana
Pita." Baing teladi dibo ba, "Am ba am gasu mana Kristo."
13 Baruta? Bola ahatum ba Kristo sangganoa ututuina? Bola nga Pol ngamati xai
balingamia mang? Bola axap langa nga Pol yagia? Tegu sibuna!
14 Ngaharua xai sibuna namua na ngasugua lipu xumana liwe mang te. Ngasugua
Krispas Gayas tang ganiding.
15 Baing ina naga, lipu tela sanga ba harua ba xap langa yagia te.
16 (O, ngahatumia muli ba ngasugua Stepanas gabu lipuadi duwa numania. Ne
ngaxabia te, ngasugua tela muli kimbo tegu. Ngahalingalinga.)
17 Kristo soxi nga mala bu ngasugua lipudi te, ne soxi nga mala bu ngabaxanga ulek
xaiyua. Bungina ngabaxanga, bo ba ngaharua xaung lipu titiamdi xabiangadinga te,
nam Kristo xaing balingama haringinganoa sup.

Urana Xabiangang Maringinoa

18 Namua na xai balingama uleginoa bing haruanga kakahana mana lipuadi dibo ba
dahanggalang ba. Ne mana kira gaxarea Urana xap kira muli ba, ulekka ba hatanga
Urana haringinganoa.
19 Namua na Xuanoa harua ba,

"Bagula ngahanggalangia xabianga maringina mana lipu xabianga maringinamdi.
Baing hatuminga xai mana lipu hatuminga xaiyamdi bagula ngalibu sup."✡

20 Baruta mana lipu xabianga maringinamdi? Baruta mana lipu hanaunaunga
tubatubainganamdi? Baruta mana lipuadi haruangading daxai duwa hatata? Urana
riadi baru? Hatumia haruangadinga te, namua na hatanga rangrang ba xabianga
titiama bing xabianga maringin te. Xabianga kakahana.
21 Urana xabianganoa maring, saing mana xabianganoa libu lipu titiamdi sanga
ba daxabia ina mana ding sibuding xabiangadinga te. Ning yaha ba xap lipudi muli
gaxarea dahatum haringina mana ulega am gabaxanga, ulega lipudi dahatum ba
kakahana.
22 Yudadi dahaxi ba dibagu axamang haringindi, saing Grikdi disai mana xabianga
maringinoa,
23 ning am ba am gabaxanga Kristo mati xai balingamia. Haruanga li sianga Yudadi
ditatuaki mana, saing Yuda Teguamdi dahatum ba haruanga kakahana.
24 Ning mana lipuadi Urana wagidi gaxarea Yudadi xaung Yuda Teguamdi, Kristo
bing Urana haringinganoa xaung Urana xabiangang maringinoa.
25 Namua na Urana xabiangang maringinoa lipudi dahatum ba kakahana, dali lipu
titiamdi xabiangadinga. Xauna, Urana kubolundi dahatum ba haringingading te,
daharing sibuna mana lipu titiamdi haringingadinga.

✡ **1:19** Aisaya (Aisaia) 29:14

26 Riagu hatuminga haringinam mana, ahatumia muli ang lipuadi na bila baru
bungina Urana wagiang ba. Ang xumana xabiangaim maringina lipu titiamdi
maxadingia te. Ang xumana lipu yayamdi te. Ang xumana xaitamoxi bakbaginoa
te.
27 Ning Urana mogu adi lipu titiamdi dahagaxa ba kakahandi bu disina memeya na
lipu xabianga maringinamdi. Mogu adi lipu titiamdi dahagaxa ba haringingading te
bu disina memeya na lipu haringingamdi.
28 Mogu adi lipu titiamdi dahagaxa ba yaya teguamdi xaung hauxading manadi
xaung xoliandi bu dilibu adi duwa sabanga titia li disok olang.
29 Libu bila ba bu lipu tela sanga ba hasua maina Urana maxania te.
30 Namua ataga rangua Kristo Yesu bing Urana naga. Kristo sok Urana xabiangang
maringina makira, sok daxanga mana tasok maringina maxania, tasok iniadi, xaung
luba kira sangua kubolu diandi.
31 Binabu talibu bila Urana Xuanoa harua ba, “Lipu gaxarea bo ba hasua, bing
hasua mana axadi Toxoratamona libudi.”✡

2

1 Riagu hatuminga haringinam mana, bungina nga ba ngama ranguang ba,
ngabaxanga nang mana ulega ma rangua Urana, ning ngasu mana xabianga
maringing titiama kimbo haruanga haxi mang te.
2 Namua na bungina ngawa liwe mang ba, ngahau hatumingagua ba ngaxabia
axamang taininau ing ganina—Yesu Kristo xaung matianoa xai balingamia.
3 Baing bungina ngawa ranguang, haringingagu te, ngamaxuwa saing ngalulu
sibuna.
4 Baing haruangagua ngabaxanga nang ba su mana xabianga maringing titiama
tuba ba xaiang te, ne Urana Aningonoa hatanga maxuna mana axamang haringindi
disok,
5 bu namua hatumingaim haringinama bagula wa mana lipu titiam xabiangading
maringina te, ning bagula wa mana Urana haringinganoa.

Xabiangua Urana Aningonoa Sina

6 Ne liwe mana lipuadi ditubu masup mana Urana kubolunoa, haruangua am
gabaxanga ba bing xabianga maringinoa. Ne xabianga maringina mana titia li te.
Baing xabianga maringina mana titi yanamiding hatatamdi te. Bagula disup.
7 Ne am gabaxanga Urana xabiangang maringinama hisa. Yameng xabianga
maringina ba, saing muga mana titi soginganoa hau hatuminganoa mana ba, bu tawa
xai ralania.
8 Lipu yaya hatatam tela bagu xabia namuxinoa te. Namua na nabu daxabia, bing
bagula digoxi Toxoratamona ralanama xai balingamia te.
9 Baing tegu. Sok bila dibung Urana Xuania ba,

“Axa xaidi Urana xauxaudi mana lipuadi muruding sibuna manadi ba,
lipu tela maxandi bagudi te,
tangangliandi lungudi te,
saing hatuminganoa xapdi masok te.”✡

10 Ning Urana hatangadi masok nam mana Aningonoa.
Namua na Aningonoa suxuya axamang longgalo. Axadi dimakasa sibuna ba
taxabia mana Urana, suxuyadi xauna.

✡ **1:31** Yeremaya (Jeremaia) 9:24 ✡ **2:9** Aisaya (Aisaia) 64:4

11 Namua na lipu gaxarea xabia lipu tela hatuminganoa? Lipua ba aningonoa wa maluxu mana ing ganina xabia. Bila balau mana Urana. Lipu tela xabia Urana hatuminganoa te. Aningonoa ing ganina xabia.
12 Ne hatumingua am gaxap ma rangua aningoningo titiama te. Tegu. Am gaxap Urana Aningonoa ma rangua ing sibuna, bu am gaxabia axadi sinadi olang nam.
13 Axadi naga am gabaxanga nang manadi ba. Am gaxap haruangadi li tubatubaigia rangua lipu titiamdi xabiangadingdi te, ning am gaharua haruangadi Urana Aningonoa tubatubam manadi. Baing am gabaxanga Aningong haruangang maxunamdi Aningonoa baxangadi nam ba.
14 Lipu gaxarea xola mana Urana Aningonoa hauxana ba xap axadi dima rangua Urana Aningonoa, namua na hatum ba kakahading. Baing sanga ba bagudi xabiadi te, namua na Urana Aningonoa ing ganina hauli lipudi ba disuxuyadi.
15 Lipu gaxarea haxa Urana Aningong haringingania ba, suxuya axamang longgalo. Ning sanga ba lipu tela suxuya lipua ba kubolunoa te.
16 Namua na Urana Xuanoa harua ba,

"Gaxarea xabia Toxoratamona hatuminganoa
bu sanga ba tubatuba?"✡

Ning Kristo hatuminganoa wa maluxu makira.

3

Sabunga Dahata Ding

1 Riagu hatuminga haringinam mana, muga bungina ngawa ranguang sanga ba ngaharua nang bila ang lipu aningoningoamdi te. Tegu. Ngaharua nang bila ang lipu hatuminga mugangamdi kimbo bila ang gara kambagindi, lipu haundi ditaga rangua Kristo.
2 Ngasina sua nang baing. Ngahaxanggang mana anginga haringina te namua na ang sanga te. Hatata xauna ang sanga teguyu.
3 Ang gasu mana hatuminga mugangauyu. Kubolua xawangam xaung hakhaxinga tang duwa ranguangguyu, binabu hatanga hatuminga muganga naga. Hatanga ba alibu kubolu taininau lipu titiamdi dilibu.
4 Namua na bungina angia tela harua ba, "Ngasu mana Pol," saing tela harua ba, "Ngasu mana Apolos," alaba hatanga ba alibu kubolu taininau lipu titiamdi dilibu.
5 Ahatum xai to. Apolos gaxarea? Baing Pol gaxarea? Amtam Urana lipuxing oxatanamdi am ganimam, ina tuxu oxatanoa maluxu mamtam bu ahatum haringina. Tam gatuxu oxatua Toxoratamona moguam taining tainina ba am gatuxu ing ganina.
6 Nga ngaxuma xuyanoa, Apolos matu langa mana, ning Urana libu haing.
7 Bila balau, binabu lipua xuma xaung lipua matu langa, tang yading te. Urana ing ganina yanoa, ina libu axamandi dahaing.
8 Lipua xuma xaung lipua matu langa, tang oxatading namua taininau, saing dingtang bagula daxap giminak taining tainina sanga mana oxatua tang dituxu.
9 Namua na amtam ba Urana lipuxing oxatanamdi, tam gawaxata xauna. Ang ba Urana umanganoa xaung Urana numanoa.
10 Mana Urana kubolung atin dimoti manga, ngawaxata bila lipu ubung bisamanam numa tongtongianganam, ngarang numa tuxandi bu numua haring, saing lipu tela tongtongia numua etua manadi. Ning lipu taining tainina bing dimaxania mana ditongtongia baru.

✡ **2:16** Aisaya (Aisaia) 40:13

11 Namua na Urana rang Yesu Kristo ba wa numa tuxandi masup, binabu sanga ba
lipu tela rang numa tuxang tela muli te.
12 Lipu teladi ditongtongia etua mana tuxadi xaung gol, silba kimbo siang giminak
sabanggamdi. Baing teladi ditongtongia etua manadi xaung axamang haringing
teguamdi bila xai, lik kimbo hita.
13 Baing lipu taining tainina oxatadingdi bagula disok sabasabia, namua na Xaidap
Suxuyangama bagula hatangadi masok luliania. Namua na bungina xaidaba ma,
Kristo bagula suxuya oxatadingdi yabia, bu hatanga ba daxai kimbo tegu.
14 Nabu lipua oxatanoa tongtongia ba wauyu, sup yabia te, bagula xap giminaginoa.
15 Nabu yaba tau oxatanoa, bagula giminaginoa hanggalang. Ing sibuna Urana
bagula xap muli, ne bagula bila lipu tela luki masok yabia, xola mana xalingindi.
16 Ang ba Urana numanoa saing Urana Aningonoa wa maluxu mang. Axabia alaba
te?
17 Nabu lipu tela hanggalangia Urana numanoa, Urana bagula hanggalangia lipua
ba, namua na Urana numanoa inia. Baing numa ba bing ang ba.
18 Labu alanguanggu tai. Nabu angia tela hatum ba xabianganoa maring sanga
mana lipu titiamdi maxadingdi, bing su mana Kristo bu sok bila lipu kakahana
maxadingia. Baing ina naga, bagula sok sibuna lipu xabianga maringinam.
19 Namua na xabianga maringing titiama kakahana Urana maxania. Namua na
dibung Urana Xuania mana Urana ba, “Lipudi dahagaxa ba xabiangadingdi dimaring,
tuxudi mana muragidingdi bila bitinga tuxu asaxua.”✡
20 Dibung haruanga tela ba, “Toxoratamona xabia ba lipu xabiangading maringi-
namdi hatumingadingdi bagula aningoding te.”✡
21 Binabu bing asup mana kubolua ahasua mana lipudi yadingdi! Namua na
axamang longgalo duwa bu dahauliang.
22 Pol xaung Apolos xaung Pita, xaung titia li, xaung walinga, xaung matiyua, xaung
bunging hatatam, xaung bunging kimuam, ding longgalo duwa bu dahauliang.
23 Baing ang ba Kristo iniadi, xaung Kristo Urana inia.

4

Kristo Aposelindi

1 Bila balau maring ba lipudi dibaguam ba am Kristo lipuxing oxatanamdi ing
ganina, xaung am lipuadi Urana ta ulega rimamamia bu am gabaxanga, ulega hatata
hatanga masok ba.
2 Xauna, etua mana titia li hanaunaunga wa bila li: Lipu oxatama bing wasa xai
mana oxatanoa.
3 Ne manga, nabu asuxuya nga, kimbo nabu lipu yayam tela suxuya nga, axamang
tela te. Maxuna ngasuxuya nga sibugu te xauna.
4 Hatumingagua su nga te, ne ngasok lipu maringina mana namua li te. Toxorata-
mona ing ganina suxuya nga.
5 Binabu labu asuxuya axamang tela te muga mana xaidapka Urana mogu. Aragu
Toxoratamona ma to. Bagula xap axamandi dihisa labiania masok luliania, saing
bagula libu lipu hatumingadingdi disok sabasabia. Baing mana xaidapka ba bagula
Urana sina yaya na lipu taining tainina sanga mana oxatadingdi.
6 Riagu hatuminga haringinam mana, ngating haruangua mana Apolos tam bu
hauliang, bu atubatuba haruanga li namuxinoa mam: “Labu ahixidalinga haruangua
wa Urana Xuaniau tai.” Nabu asu mana haruanga ba, bing bagula aiti lipu tela yanoa
etua mana tela te.

✡ **3:19** Yop (Jop) 5:13 ✡ **3:20** Olaidi (Buk Song) 94:11

7 Namua na gaxarea libung ba udali lipu tela? Yahanga baruamta utuxu ma rangua
Urana te? Maxuna, dima rangua Urana, binabu baruta uiti yama bila oxopdi olang
ung haringingamia?
8 Ahagaxa ba axap xabianga sanga ba, bo? Ahagaxa ba abaxagi mana yahangadi,
bo? Ahagaxa ba asok xaitamoxidi ayungam ba am gawa olang, bo? O ang bina! Xai
sibuna nabu asok xaitamoxi sibundi, binabu bagula am gawa xaitamoxidi ranguang
baing!
9 Baing tegu, namua na bagu bila Urana tam aposeldi hatangangia, bila lipudi didali
mana haungingua te, duwa kimu sibuna mana lipu dalingam maxixingadinga, am
gaxap haruangua ba bagula am gamati, bagula daxaiam mala gugunianga yabania
bu lipu longgalo dibagu asaxa abungindi dunggam. Baing lipu ding ganiding dibagu
te, ne Urana uleginamdi titi hataing hataina dibaguam xauna, bila lipuadi dibagu
lipudi ditongtongia mosua.
10 Lipudi duxuam ba lipu kakahandi namua na am gabaxanga Kristo, ning ang ba
ahagaxa ba ang lipu xabianga maringinamdi namua na ataga rangua Kristo! Am
goxola mana haringingua, ne ang ba aharing, bo? Diti yaimdi, ne didaudauam baing!
11 Ma laing hatata li gesagimam xaung langa unggam, am gasau imang singingamdi,
lipudi ditahataham saing am goxola numa.
12 Am gatuxu oxata makasangama rimamamia. Bungina lipudi daharungiam, am
gaxusunga Urana ba sina guxama nadi. Bungina disina salaga nam, am gaxap mosiu.
13 Bungina dahanggalangia yamamdi, am gahaxuya haruanga xai nadi. Ma laing
hatata li am gasok bila yaxo sibuna, bila axamang buyamandi lipudi ditingdi mala.
14 Ngabung axadi li bu ngasina memeya nang te, ne ngabungdi bu amaxania, namua
na ang garagudi murugu sibuna mang.
15 Heku lipu wasangam 10,000 ditubatubang mana Kristo, ang tibuim xumana te.
Namua na ngasok tibuim bungina ngahatanga Kristo Yesu daxanganoa nang mana
ngabaxanga ulek xaiyua nang.
16 Binabu ngaxusungang haringina ba asu mana kubolugua.
17 Namua naga ngasoxi Timoti nang. Garagua nga murugu sibuna mana. Tuxu
Toxoratamona oxatanoa haringina. Bagula iti hatumingaima muli mana kubolugudi
ngalibudi namua na ngataga rangua Kristo Yesu. Kubolugudi duwa taininau mana
axadi ngatubatubadi na sabunga longgalo mana long longgalo.
18 Angia teladi dahagaxa ba bagula ngama ranguang te, binabu diti yadingdi.
19 Ning bagula ngama ranguang sap, nabu Toxoratamona muruna mana. Baing
bungina ngama, bagula ngasuxuya haringingadinga nabu ma rangua Urana, kimbo
daharua olang.
20 Namua na Urana Yonggaxinoa sok sabasabia bungina tabagu haringinganoa sok
mana lipudi, heku mana haruangadinga.
21 Tauna, abo ba ngama ranguang baru? Bagula ngama ranguang xaung nunu
bu ngagusiang, kimbo bagula ngama ranguang xaung kubolu murugu sibuna mang
xaung kubolugu xaringana?

5

Asuka Lipu Miaxuama Mala

1 Ngalungu naxuyanga ba kubolu miaxuama wa liwe mang. Doa buk sanga ba
lipuadi daxabia Urana te dilibu kubolua na bila ba te. Dinaxuya ba lipu tela liwe
mang xap tibuna haininoa.
2 Baing ang ba aiti yaimdi! Si! Ning kubolu maringina bing ayangaim sibuna, saing
asuka lipua libu bila ba mala sanguang.

3 Ne nga ba, heku ngawa ranguang sanggagia te, lugua wa ranguang. Bila balau,
ngasuxuya lipua ba masup bila ngawa la ba.
4 Bungina agugunia Toxoratamona kiria Yesu yania saing lugua wa ranguang, saing
Toxoratamona kiria Yesu haringinganoa wa,
5 bing ata lipua ba Satan rimania, binabu bagula hanggalangia sangganoa, bu Urana
bagula xap aningonoa muli mana Toxoratamona xaidabinoa.
6 Kubolua aiti yaimdi xai te. Yis kaxukana* hasangia salanga hataing longgalo, libu
salalanga. Axabia alaba te?
7 Asogoxoya yis muganga mala sabasabia. Haruangagu namuxinoa bing asuka lipu
kubolu dianamga ba mala sanguang. Baing bagula awa bila salanga hauna xola mana
yis. Maxuna, awa bila ba, namua na Kristo, sipsibira hananiangama mana Taunga
Dalingama, dahanania masup bu awa sigixinga.
8 Binabu xai mana tawa bila lipudi dituxu taungua maringina, ne talibu xaung
yis muganga te, yisia ba kubolu diang sibuna xaung kubolu musunama. Ning
talibu xaung salanga xola mana yis, salanga ba kubolu sigixingana xaung kubolu
maxunama.
9 Mana xailong tela ngabung nang ba, ngabiliang ba labu ataga rangua lipu
miaxuamdiu tai.
10 Ning ngaharua mana lipu titiamdi te. Tegu. Titia li baxagi mana lipu miaxuamdi,
lipu samoyandi, lipu hanaunggamdi, xaung lipu babu sabunganamdi. Bing asauya
titia li bu awa hasoya mana lipuadi na bila ba.
11 Ning haruangagu ngabung namua bing bila li. Labu ataga rangua lipua na
bila liu tai: Lipua uxuina ba riaim hatuminga haringinama, ne ina lipu kubolu
miaxuam, kimbo lipu samoyana, lipu babu sabunganam, lipu harungiangam, lipu
lang haringinam kimbo lipu hanaunggam. Baing lipua na bila ba bing labu axang
ranguau tai.
12 Maxuna, oxatua suxuya lipu hatuminga haringing teguamdi ngayua te. Ning ang
ba oxataima bing asuxuya lipu hatuminga haringinamdi digugunia ranguang.
13 Urana bagula suxuya lipu hatuminga haringing teguamdi. Ang ba alibu bila
Xuanoa harua ba, “Asuka lipu dianama masok sanguang!”✡

6

Labu Tata Riara Hatuminga Haringinamdi Haruangiau Tai

1 Bungina angia hatuminga haringinam tela bo ba su haruangua na rianoa, xap
haruanga ba mala rangua lipuadi daxabia Urana te maxadingia bu disuxuya. Ne
baruta xap mala rangua Urana lipuxindi te?
2 Kimuya kira Urana lipuxindi bagula tasuxuya lipu titiamdi. Axabia alaba te?
Baing nabu bagula asuxuya lipu titiamdi kimuya, baruta ahatum ba ang sanga mana
asuxuya mauxangang kaxukandi hatata te?
3 Kimuya bagula tasuxuya Urana uleginamdi. Axabia alaba te? Bila balau, binabu
sanga sibuna ba tasuxuya axamang walinga hatatam!
4 Baing ina naga, nabu mauxangandi na bila ba disok liwe mang, bing amogu
lipu hatuminga haringinamdi bu duwa lipu suxuyangamdi. Laku, lipu hatuminga
haringinam yan te bing sanga ba!
5 Ngaharua bila ba bu ngasina memeya nang. Baruta? Ang goxola sibuna mana
lipu tela xabiangang maringinama sanga mana hamaringia mauxangandi liwe mana
lipu hatuminga haringinamdi, bo?

---

* **5:6** ***Yis kaxukana***—Urana bili Yudadi mana ditongtongia salanga xaung yis bungina Taunga Dalingama. Baing niani teladi disup saing Yudadi daharua saha mana yis bila mogu kubolu diana. Bila yis hasangia salanga longgalo, bila balau kubolu diana xap lipu longgalo maluxu’m sabunga tela. ✡ **5:13** Hanaunaunga (Lo) 17:7

6 Baing tegu. Lipu hatuminga haringinam tela su haruangua na rianoa, xap
haruanga ba mala rangua lipu suxuyangama. Laku! Ta mauxangana ba lipu
hatuminga haringing teguamdi maxadingia!
7 Kuboluima asu haruangua nang hatanga ba xunggang mari mana Kristo
kubolunoa masup sibuna. Nabu ayunga lipu tela libu doa nang kimbo hanai
xalingimdi, bing kubolua ba xai sibuna mana kubolua axap riaima mala haruangia
lipu hatuminga haringing teguamdi maxadingia.
8 Baing tegu. Ang ba alibu doa saing ahanai xalingimdi, saing alibu mana riaim
hatuminga haringinamdi!
9 Lipu kubolu dianamdi bagula daxap walinga maluxu Urana Yonggaxinia te.
Axabia alaba te? Labu alanguanggu tai. Lipuadi na bila li bagula daxap te: Lipu
miaxuamdi, lipu babu sabunganamdi, lipu yaungamdi dahaxa mauli rangua teladi,
lup daxangamdi mana lup riadingdi, lupdi dikinu rangua lupdi,
10 lipu hanaunggamdi, lipu samoyamdi, lipu lang haringinamdi, lipu harun-
giangamdi, xaung lipudi dahanai teladi xalingidingdi. Sanga ba lipuadi na bila ba
daxap walinga maluxu Urana Yonggaxinia te.
11 Baing mugau angia teladi kuboludingdi naga. Ning Urana damiang ba, libu asok
iniadi, saing uxuang maringina mana Toxoratamona Yesu Kristo yanoa xaung mana
Urana Aningonoa oxatanoa.

Sanggaradi Urana Aningong Numanoa

12 Angia teladi daharua ba, “Kubolu longgalo sanga mana ngalibudi.” Ning
ngahaxuya ba kubolu longgalo dahauli kira te. Wane, kubolu longgalo sanga mana
ngalibudi, ne bagula nganai mana kubolu tela wa lipuxigu haringina te.
13 Teladi daharua ba, “Anginga wa mana gamogamu, saing gamogamu wa mana
angingua.” Ning ngahaxuya ba Urana bagula sahi dingtang. Sangga wa mana kubolu
miaxuama te. Tegu. Wa mana Toxoratamona oxatanoa, saing Toxoratamona wa
sanggaradi lipuxiding haringina.
14 Baing Urana iti Toxoratamona mesa muli mana matiyua, saing bagula iti kira
muli xauna haringingania.
15 Sanggaimdi Kristo sanggang hataindi. Axabia alaba te? Binabu baruta? Maring
ba ngaxap Kristo sanggang hataindi, ngatagadi rangua haing daxangama, bo? Tegu
sibuna!
16 Lipu gaxarea tagaina rangua haing daxangama wa sangga taininau rangua.
Axabia alaba te? Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Dingtang bagula disok lipu
taininau.”✡
17 Ning lipu gaxarea tagaina rangua Toxoratamona bing aningonoa wa taininau
rangua.
18 Aluki mala sangua kubolu miaxuama. Kubolu dian teladi lipudi dilibudi, daxap
sanggadingdi te, ne lipu gaxarea libu kubolu miaxuama libu kubolu diana mana ing
sibung sangganoa.
19 Sanggaimdi Urana Aningong numanoa. Axabia alaba te? Axap Aningonoa rangua
Urana, saing wa maluxu mang. Ang sanggaimdi angiadi te.
20 Urana gimgang giminak sabangia. Binabu sanggaimdi duwa bu diti Urana yanoa.

7

Yaunga Kubolunoa

1 Tauna, hatata bagula ngahaxuya xusungangaimdi abungdi ma rangua nga ba. Tela
bing, “Nabu luba kinu rangua haininoa te, bing maxuna Urana bagula yaha mana,
bo?”

✡ **6:16** Unggutinga (Stat) 2:24

2 Ne hatata kubolu miaxuama sok xumana buk, binabu xai sibuna lup taining
tainina hainiding, xaung haing taining tainina ayuading.
3 Neng mondi bing tang dikinu rangua dingtang. Labu luba bili sangganoa mana
haininoau tai, kimbo hainga bili sangganoa mana ayuanau tai.
4 Haininoa sangganoa wa rimania te, ne wa ayuana rimania. Bila balau ayuana
sangganoa wa rimania te, ne wa haininoa rimania.
5 Labu tang gabili sanggaimdi liwe manggu tai. Ne nabu angtang ganai mana
asaha mana sanggaimdi mongaita bu sanga ba asina hatumingaima na sabungua,
bing sangau. Ne kimuya bing agugunia muli, nam Satan tubang namua na sanga ba
awasa mana sangga murunganoa te.
6 Ngabalang bila ba bu axabia nganai mana. Ne hanaunaunga te.
7 Murugu ba lipu longgalo diyau te bila nga. Ne Urana sina yahangua na lipu taining
tainina. Tela yahanganoa bila li, ne tela bila ba.
8 Tauna, haruanga li ila rangua yaunga teguamdi xaung tapdi. Xai mana diyau te
bila nga.
9 Ning nabu sanga ba duwasa mana sangga murunganoa te bing diyau. Namua na
xai sibuna diyau nam hatumingadingdi dikokia buk mana kinungua.
10 Ne ngasina hanaunaunga li na yaungamdi (ne haruangagua te, Toxoratamona
haruanganoa). Labu hainga sauya ayuanau tai.
11 Ne nabu libu bila ba, bing yau muliu tai, kimbo goxoya mala, libu ayuana atin
daxaringa. Xauna, labu luba taxiti yaunganoa rangua haininoau tai.
12 Baing mana angia teladi ngaharua bila li (ne nga sibugu haruangagua,
Toxoratamona haruanganoa te). Nabu lipu hatuminga haringinam tela haininoa, ne
haingga ba haing hatuminga haringing teguama, ning muruna ba wa rangua, bing
labu luba taxiti yaunganoa ranguau tai.
13 Bila balau, nabu haing hatuminga haringinam tela ayuana, ne lupka ba lipu
hatuminga haringing teguama, ning muruna ba wa rangua, bing labu hainga taxiti
yaunganoa ranguau tai.
14 Namua na Urana mogu ayuana hatuminga haringing teguama ba wa Urana
inia mana namua hainga hatum haringina. Xauna Urana mogu haing hatuminga
haringing teguama ba wa Urana inia mana namua luba hatum haringina. Nabu bila
ba te, bing Urana bagula bagu garadingdi musuding. Ning tegu, mogudi iniadi xauna.
15 Ning nabu lipu hatuminga haringing teguama sauya haininoa kimbo ayuana,
bing sangau yunga. Nabu sok bila ba, bing lup hatuminga haringinamga ba kimbo
haing hatuminga haringinamga ba taga mana yaunga ba te. Sanga ba yunga haininoa
kimbo ayuana sup mala. Urana wagi kira ba tawa gamogamu mosiu.
16 Haing hatuminga haringinam mana, uxabia te, bola sanga ba uhauli ayuam bu
Urana xap muli, bo? Bila balau lup hatuminga haringinam mana, uxabia te, bola
sanga ba uhauli hainima bu Urana xap muli, bo?

Ahaxa Walingaimia Bila Urana Wagiang Ba

17 Ning lipu taining tainina bing dahaxa walingadingia Toxoratamona mogudi mana
ba. Baing walinga baruamta duwa mana ba bungina Urana wagidi, bing duwauyu
mana. Ngabaxanga tubatubaikka ba na sabunga longgalo.
18 Lipu gaxarea sanggang xuxungam muga mana Urana wagi, labu xugia sangganoa
muliu tai.* Xauna, lipu gaxarea sanggang xuxungang teguam muga mana Urana wagi,
labu xap sangga xuxungamau tai.

---

* **7:18** Pol haruangang namuxinoa bing: Nabu Yuda tela hatum haringina mana Yesu, bing Yesu bili mana su mana Yuda hanaunaungadingdi te. Sanga ba su manadiyu.

19 Heku lipu tela sanggang xuxunganama kimbo sanggang xuxungang teguama.
Kubolu luwadi ba axamang olang Urana maxania. Ning su mana Urana hanaunaun-
gandi bing axamang sabanga.
20 Lipu taining tainina bing dahaxa walingadingiauyu bila dahaxa bungina Urana
wagidi ba.
21 Ung lipu oxata olanggama bungina Urana wagiung? Labu uhatum xumana
manau tai. Ne nabu ubagu daxanga bu usok lipua wasa mana ing sibung walinganoa,
bing ulibu.
22 Namua na lipu gaxarea lipu oxata olanggama bungina Toxoratamona wagi ba,
hatata kubolu diana wa etua mana muli te. Bila balau lipu gaxarea wasa mana ing
sibung walinganoa muga mana Toxoratamona wagi ba, hatata wa Kristo lipuxing
oxatanama.
23 Gimgang giminak sabangia, binabu labu ayunga lipu titiamdi hatumingadinga
wa lipuxim haringinau tai.
24 Riagu hatuminga haringinam mana, walinga baruamta ang taining tainina awa
mana ba muga mana Urana wagiang, bing ataga rangua Uranauyu bila ba.

Yaunga Teguamdi Xaung Tapdi

25 Tauna, bagula ngahaxuya xusungangaima mana yaunga teguamdi. Ngaxap
hanaunaunga tela rangua Toxoratamona te, ne ngabung hatumingagua li ngahatum
ba xai, namua na Toxoratamona usinga nga sanga mana ngawa lipu haruanga
maxunama.
26 Mauxangang xumana daxap kira hatata, binabu ngahatum ba xai mana yaunga
teguamdi duwauyu bila ba.
27 Nabu uyau ba, bing labu usai daxanga bu utaxiti yaungamau tai. Nabu uyau te,
bing labu usai hainggu tai.
28 Ne nabu uyau, bing ulibu kubolu diana te. Baing nabu haing nanuna yau, bing
libu kubolu diana te. Ning adi diyau, bagula mauxangandi daxapdi, saing ngabo ba
ayau te bu adali mauxangandi.
29 Riagu hatuminga haringinam mana, hatumingagua bila li: Xaidaba bo ba
supkuba. Hatata ila, xai mana adi diyau ba dita hatuminga sabanga na Toxoratamona
bila yaunga teguamdi.
30 Adi ditang, xai mana duwa bila ditang te. Adi diyaha, xai mana duwa bila diyaha
te. Adi digim xalaxaladi, xai mana duwa bila xalaxaladi ba dingiadi te.
31 Adi dituxu oxata mana axamang titiamdi, xai mana dita atidingdi manadiu tai.
Namua na titia li hatata wa, bo ba supkuba.
32 Ngabo ba ahatum xumana buk mana walingaimdi te. Lup yaunga teguama ta
hatuminganoa mana Toxoratamona oxatanoa. Bo ba libu axadi dilibu Toxoratamona
yaha.
33 Ne lup yaungama ta hatuminganoa mana titia li xalingindi. Bo ba libu axadi
dilibu haininoa yaha.
34 Binabu hatumingang luwa. Baing haing yaunga teguama kimbo haing nanunoa
ta hatuminganoa mana Toxoratamona oxatanoa. Bo ba tuxu Toxoratamona oxatanoa
mana sanggang longgalo xaung aningong longgalo. Ning haing yaungama ta
hatuminganoa mana titia li xalingindi. Bo ba libu axadi dilibu ayuana yaha.
35 Ngaharua bila ba bu hauliang. Ne ngaharua bu ngabiliang mana yaungua te.
Ngabo ba ahaxa walingaimia xai, ata hatumingaima mana Toxoratamona oxatanoa,
hatumingaim luwa te.
36 Nabu lipu tela hatum ba kubolunoa maring te mana haing nanuna dahau gabisia
ba yau, saing hatuminganoa kokia buk mana, saing xunumia maring ba yau, bing
sangau, ayunga bu libu murunganoa. Libu kubolu dian te. Xai ba tang diyau.

37 Ning nabu hatuminganoa haring ba, bili teladi ba diyu murunganoa, saing wasa
xai mana ing murunganoa, baing ina naga hau hatuminganoa ba yau haing nanuna
ba te, libu xai xaunau.
38 Baing ina naga, lipua yau haing nanunoa libu xai, ne lipua yau te libu xai sibuna.
39 Hainga taga rangua ayuana laing ayuana mati. Ne nabu ayuana mati, labu tabiliu
tai. Tayunga ba yau lup gaxarea muruna mana. Ning yau lipua hatum haringina
mana Toxoratamona ing ganina.
40 Ne hatumingagua bing bila li: Haingga ba bagula yaha sibuna nabu yau muli
te. Baing ngaharua bila ba xaung hatumingagua ba Urana Aningonoa wa rangua nga
xauna.

8

Anginga Dahanania Na Babudi

1 Tauna, hatata bagula ngahaxuya xusungangaima mana asaxa mututungandi
dahananiadi na babudi. Wane, taxabia ba "Kira longgalo xabiangara" mana kubolua
baguli. Maxuna, ne xabiangua libu lipudi dahasua mading olang. Ning kubolu
murunga sibuna haringia lipudi.
2 Lipu gaxarea hagaxa ba xabia axamang tela xai sibuna, xabianganoa tubu buk
teguyu.
3 Ning lipu gaxarea murung sibuna mana Urana, lipua ba Urana xabiau.
4 Tauna, baruta mana asaxadi dahananiadi na babudi ba xanginganoa? Taxabia ba
babu ina namuxin te mana titia li. Baing taxabia ba Urana taininau ing ganina, tela
muli te.
5 Maxuna, axamang xumana duwa sabalunia xaung titia li lipudi duxudi ba uranadi
xaung toxoratamondi. Lipu teladi dahagaxa ba duwau.
6 Ne makira, Urana taininau ing ganina wa. Ina Tibura, axamang longgalo
namuxidinga, saing tawa mana. Xauna, Toxoratamona taininau ing ganina wa, Yesu
Kristo. Axamang longgalo disok mana, saing taxap walingaroa rangua.
7 Ne lipu teladi daxabia alaba te. Lipu teladi duwa liwe mang, hatata dahatum
haringina, ne waleu duwa rangua kubolu babu hananianganam bunging maxaxaya
buk. Binabu bungina daxang asaxadi hatata, dahatum ba asaxadi ba babu hanani-
anganam. Baing hatumingadingdi daharing buk te, binabu disudi bu duxunumia ba
didongdongia ding.
8 Ning anginga sanga ba libu kira tawa xai Urana maxania te. Heku taxang anginga
ba kimbo taxang te, kubolu luwadi ba sanga ba dilibu kira tawa xai maxania te, saing
tang dilibu kira tawa doa maxania te xauna.
9 Ning ang gaxarea axabia alaba masup ba amaxania, nam kuboluima libu lipu
hatuminga haringinam gaxarea hatumingading daharing buk te ba xungdi mari.
10 Namua na nabu lipu tela hatum haringina buk te bagung gaxarea xabiangam ba,
oxong numa babu hananianganamia, bing kuboluma bagula iti hatuminganoa mana
hatum ba sanga ba xang asaxa dahanania na babudi, maxuna?
11 Baing ina naga, ung ba xabiangama hanggalangia riam hatuminga haringinama
hatuminganoa haring buk te, lipua Kristo mati mana.
12 Riaim hatuminga haringinamdi hatumingading teladi daharing buk te. Bungina
alibu kubolu diana nadi bila li saing ahanggalangia hatumingading haringina, bing
alibu kubolu diana na Kristo baing.
13 Baing ina naga, nabu asaxa mututungana ngaxang ba libu riagu hatuminga
haringinama xung mari, bing bagula ngaxang asaxa muli te, nam ngalibu riagu
hatuminga haringinama xung mari.

9

Pol Haxi Mana Aposel Oxatang Haxuyanganoa Te

1 Maxung sibuna axamang tela soxauti nga te. Kubolu baruamta ngabo ba ngalibu,
bing sanga ba ngalibu. Nga aposel tela. Ngabagu Yesu Toxoratamona kiria baing.
Mana oxatagua naga ahatum haringina mana Toxoratamona.
2 Heku lipu teladi daharua ba nga aposel tela te, ang ba abagu axabia. Namua na
ngabaxanga ulek xaiyua nang, saking ahatum haringina ataga rangua Toxoratamona,
binabu ang ba asok mogungua hatanga ba nga aposel tela baing.
3 Lipu teladi disu haruanga nanga, disuxuya kubolugua. Ngahaxuya haruangadinga
bila li:
4 Baruta? Nabu amtam gaxap anginga xaung nunginga ranguang, bing ahatum ba
maring te?
5 Baing sangau mana aposel teladi xaung Toxoratamona kixingindi xaung Pita
daxap hainiding hatuminga haringinamdi mala ranguadi bungina dahaxa mauli, ne
amtam tegu?
6 Kimbo ahatum ba Banabas amtam ganimam bing tam gawaxata siangia mana
walingaroa, bo?
7 Lipu haungingam baruamta gim ing sibuna mana oxatanoa? Gaxarea xuma wain
umanganoa ne xang wain marang teladi ba te? Gaxarea wasa mana sipsipdi ne nung
suidingdi te?
8 Haruangagua su mana lipu hatuminganoa ing ganina? Tegu. Urana Hanau-
naunganoa harua bila ba xauna.
9 Namua na mana Hanaunaungua Moses bung ba, “Bungina bapalo ruharuha wit
marandi, bing labu agoxi suxungunoa bu abili mana xang witdiu tai.”✡ Baruta?
Urana hatumia bapalodi ding ganiding?
10 Tegu. Harua bila ba bu hauli kira. Wane, namua bung bing kira baing. Namua
na lipua xugia titia xaung lipua hitixiya sangsangdi mana witdi tang dibagu mana
sinaga bagula daxap bungina daxauya witdi.
11 Bila balau, nabu am gaxuma axamang aningoningoamdi maluxu mang, bing
baruta? Maring ba am gaxauya xalaxaladi dahauli walingamamdi ranguang te?
12 Nabu maring mana lipu baxangangam teladi daxap haulingaima bila ba, bing
baruta mamtam? Maring sibuna baing!
Ning tam gahaxi mana ahauliam te. Tegu. Tam gaxoxi mauxangang xangxana,
nam tam gasoxauti ulek xaiyua mana Kristo.
13 Lipuadi dituxu oxatua Urana Numania daxap angiadinga mana Urana Numanoa.
Lipuadi dituxu oxatua kabukabu hananiangamia daxap sinagiding angingam mana
asaxadi lipudi dahananiadi mala rangua Urana. Axabia alaba te?
14 Bila balau, Toxoratamona tabina ba lipuadi dibaxanga ulek xaiyua bagula daxap
xalingiding walingamdi rangua lipuadi dilungu.
15 Ning ngahaxi mana ahauli nga monga bila ba te. Baing hatata ngabung haruanga
li bu alibu bila ba manga te. Tegu. Xai sibuna ngamati to. Namua na hauxagu mana
lipu tela unia hasuangagua li.
16 Ne bungina ngabaxanga ulek xaiyua, sanga ba ngaiti nga te, namua na
Toxoratamona tabina nga ba ngalibu. Nabu ngabaxanga ulek xaiyua te bing laku,
mauxanganoa xap nga yu.
17 Nabu nga sibugu ngahau hatumingagua ba ngatuxu oxatua li, bing maring
ba ngaxap giminak. Ning nga sibugu ngahau hatumingagua ba ngalibu te. Tegu.
Ngatuxu oxatua Toxoratamona ta rimagia ing ganina.

✡ **9:9** Hanaunaunga (Lo) 25:4

18 Binabu haxuyangagua baru? Bila li. Heku maring ba ngaxap giminak rangua lipudi, ngayaha ba sanga ba ngabaxanga ulek xaiyua, ngasina olang nadi. Alaba giminagigu sibuna naga.
19 Ngawasa mana nga sibugu walingagua, ngawa lipu tela lipuxing oxata olanggama te. Ne ngalibu bila nga lipu longgalo lipuxiding oxata olanggama, bu ngaxai lipu xumana ba disok lipu hatuminga haringinamdi.
20 Bungina ngawa rangua Yudadi, ngasok bila Yuda tela, bu ngaxai Yudadi ba dahatum haringina. Maxuna ngawa hawa mana hanaunaungua te, ne bungina ngawa rangua lipuadi duwa hawa mana hanaunaungua, ngasok bila lipua wa hawa mana hanaunaungua, bu ngaxai lipuadi duwa hawa mana hanaunaunga ba dahatum haringina.
21 Ngawa halianga mana Urana hanaunaunganoa te, ne ngawa hawa mana Kristo hanaunaunganoa hatata. Baing bungina ngawa rangua Yuda Teguamdi duwa halianga mana Urana hanaunaunganoa, ngasok bila lipua wa halianga mana Urana hanaunaunganoa, bu ngaxai lipuadi duwa halianga mana Urana hanaunaunganoa ba dahatum haringina.
22 Bungina ngawa rangua lipu hatuminga haringinamdi hatumingading daharing buk te, ngasok bila lipua hatuminganoa haring buk te, bu ngaxai lipuadi hatumingading daharing buk te ba dahatum haringina. Baing ina naga, bila balau ngalibu axamang longgalo lipuadi ngawa ranguadi dahatum ba daxai, bu mana daxanga longgalo sanga ba ngaxai teladi ba dahatum haringina.
23 Ngalibu axadi li bu hauli ulek xaiyua ila, bu ngaxap sinaga mana ulek xaiyua guxamingandi.
24 Mana lukingua lipu longgalo diluki, ne taininau ing ganina dali saing xap yahangua. Axabia alaba te? Binabu aluki xai, bu kimuya axap yahangua.
25 Lipu longgalo ditubatuba halingia, dimakasa sibuna ba daharingia sanggadingdi to. Dilibu bila ba bu daxap yahangua bagula sup sap. Ne kira ba tatuxu oxataroa bu taxap yahanga subingang teguama.
26 Binabu ngaluki bila lipua luki mauli mauli te. Baing ngating rimagudi mana haungingua bila lipua taha yanga te.
27 Tegu. Ngasina salaga na sanggagua bu wa hawa mana murungagua, nam kimuya mana ngabaxanga na teladi laing sup, nga sibugu xung nga mari, ngaxap yahangua te.

10

Tamaxania Mana Babu Sabunganam

1 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba ahatum muli mana baraxinta sok mana mugangaradi bungina disauya numanuma Isip. Ding longgalo duwa hawa mana mugaba Urana sina, saing ding longgalo dikisi Tek Sabuxana titi mamasania.
2 Ding longgalo bila daxap langa mana mugaba xaung lang gamolingana, disok bila lipudi dinaxu mana Moses.
3 Baing ding longgalo daxang anginga taininau Urana sina haringingania.
4 Baing dinung lang taininau, langga Urana haringinganoa libu sok siangia haxa xauna ranguadi.* Baing siangga ba Kristo.
5 Ning dingia xumana Urana yaha manadi te, binabu matiadingdi duwa olang olang mauli long xoliania.
6 Axadi ba disok waleu sibuna disok hatangangadi bu tubatuba kira, nam hatumingaradi dimesa mana kubolu diang murungandi bila ding ba.

* **10:4** Isreldi kuboludingga baguli bing ubagu mana Xapdi Muli (Kisim Bek) 17:1-7 xaung Titinga (Namba) 20:1-13.

7 Labu awa lipu babu sabunganamdi, bila dingia teladiu tai. Urana Xuanoa harua
manadi ba, “Lipudi dirung bu daxang dinung, saking dimesa bu disiga mauli.”✡
8 Labu talibu kubolu miaxuamau tai, bila dingia teladi dilibu. Baing ina naga, 23,000
dimati mana xaidap taininau.†
9 Labu tatuba Kristo tai, bila dingia teladi dilibu. Baing ina naga, moxa diandi
digaxudi saing dimati.‡
10 Labu ahatiu tai, bila dingia teladi dilibu. Baing ina naga, Urana uleging
hanggalangiangama ungdi mati.§
11 Axadi ba disok manadi waleu sibuna disok hatangangadi makira. Dibungdi
mari bu kira hatatamdi ba tamaxania. Namua na kira tawa haxek mana xaidap
subingandi.
12 Binabu lipu gaxarea hatum ba li haringina ba, maxania xai nam xung mari.
13 Tubaikkadi hatata daxapkang ba, ding maxang tela te. Maxang taininau daxap
lipu longgalo. Ne Urana su mana haruanganoa, binabu bagula yunga tubaik tela dali
haringingaima te. Ne bungina tubaiga xapkang, bagula tongtongia daxangua bu agiti
mala, bu sanga ba ali haringina.

Taunga Babuamdi Xaung Toxoratamona Angianoa

14 Baing ina naga, riagu mana, murugu sibuna mang, aluki mala hasoya mana
kubolu babu sabunganama.
15 Ngaharua nang lipu xabianga maringinamdi. Ang sibuim asuxuya haruangagua.
16 Bungina taharua xai sibuna na Urana mana xuba mana Toxoratamona Angiang
Hatuminga Haringinama, tagugunia mana Kristo sibinoa, bo? Wane. Baing bungina
tautu saha salangua, tagugunia mana Kristo sangganoa, bo? Wane.
17 Salangua tautu saha taxang, salanga taininau, binabu hatanga ba kira xumana
tawa sangga taininau, namua na taxang salanga taininau.
18 Ahatumia lipu Isreliamdi to. Adi daxang hananiangadi, maxuna digugunia ding
mana hananiangua dahanania kabukabia.
19 Ne haruangagua namuxinoa bing angingua lipu babu sabunganamdi dahanania
na babu libu axamang tela? Tegu. Babu axamang maxunama?
20 Tegu sibuna! Haruangagua namuxinoa bing lipuadi daxabia Urana te, dahanania
hananiangadi na xaungadi, dahananiadi na Urana te. Binabu ngabo ba agugunia
mana xaungadi te.
21 Labu anung mana Toxoratamona xubanoa xaung mana xaungadi xubadinga xau-
nau tai. Labu axang Toxoratamona kabukabunia xaung xaungadi kabukabudingia
xaunau tai.
22 Nabu talibu bila ba, bing taiti Toxoratamona ating salianoa. Baruta? Haringin-
garoa dali inia? Tegu sibuna!

Hanaunaungua Tuxu Lipu Hatuminga Haringinamdi Muli Te

23 Angia teladi daharua ba, “Kubolu longgalo sanga ba ngalibudi.” Ning ngahaxuya
ba kubolu longgalo dahauli kira te. Wane, kubolu longgalo Urana bili manadi te sanga
ba ngalibudi, ne kubolu longgalo dahauli kira ba tatubu hatumingara haringinia te.
24 Labu lipu tela tuba ba hauli ing ganinau tai, ning tuba ba hauli lipu teladi.
25 Sangau mana axang asaxa mututungang longgalo disinadi nawa yabania. Heku
mana hatumingaim luwa saing axusunga mauli ba dahanania na babu.
26 Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Titi xaung xalinging longgalo Toxoratamona
iniadi.”✡

✡ **10:7** Xapdi Muli (Kisim Bek) 32:6 † **10:8** Ubagu Titinga (Namba) 25:1-18. ‡ **10:9** Ubagu Titinga (Namba) 21:5-6 § **10:10** Ubagu Titinga (Namba) 16:41-49. ✡ **10:26** Olaidi (Buk Song) 24:1

27 Nabu lipu hatuminga haringing teguam tela wagiang ba ama taungia, saing abo
ba ala, bing axang anginga baruamta disinadi nang. Heku mana hatumingaim luwa
axusungadi ba dahanania na babu.
28 Ning nabu lipu tela balang ba, “Anginga li dahanania na babu,” bing labu
axanggu tai. Nam alibu lipua balang ba xung mari, xaung ahanggalangia lipu tela
hatuminganoa.
29 Ne ngaharua mana ang ba hatumingaima te. Tegu. Ngaharua mana lipua
ba hatuminganoa. Namua na baruta nganai mana lipu tela hatuminganoa suxuya
kubolugua, bili nga bila ba?
30 Nabu ngaharua xai sibuna na Urana mana anginga baruamta ngaxang, baruta
lipu tela harungia nga mana ngaxang angingua ngaharua xai sibuna na Urana mana
ba?
31 Baing ina naga, bungina axang, kimbo bungina anung, kimbo bungina alibu
baraxing baraxinta, bing alibu ding longgalo bu asina yaya na Urana.
32 Labu alibu lipu tela xung mariu tai—Yudadi, kimbo Yuda Teguamdi kimbo riaim
Urana lipuxing sabungamdi xaunau tai.
33 Alibu bila ngalibu. Mana kubolugu longgalo ngatuba ba ngalibu lipu longgalo
diyaha. Namua na ngatuba ba ngahauli nga sibugu te, ne ngatuba ba ngahauli lipu
xumana, bu sanga ba Urana xapdi muli.

11

1 Asu mana kigu babundi, bila ngasu mana Kristo king babundi.

Sabunga Burangam Hanaunaunganoa

2 Ngaiti yaimdi mana bungingbunginalo ahatumia axamang longgalo ngalibudi,
saing atuxu haringina tubatubaikkadi ngasinadi nang.
3 Ne ngabo ba axabia xai ba Kristo wa lup longgalo toxodinga, saing luba wa hainga
toxonoa, saing Urana wa Kristo toxonoa.
4 Lup gaxarea saku toxonoa* bungina sabu kimbo bungina xap Urana suxungunoa
saing baxanga, sina memeya na toxonoa Kristo.
5 Ne haing gaxarea saku toxonoa te† bungina sabu kimbo bungina xap Urana
suxungunoa saing baxanga, sina memeya na toxonoa ayuana. Memeya taininau bila
dinunu baing.
6 Bila balau, nabu hauxana ba saku toxonoa, bing nunu bu memeyana. Ne taxabia
ba haingdi memeyading bungina toxolodingdi diraxap kimbo dinunu, binabu saku.
7 Luba bing saku te, namua na ina Urana babunoa, saing wa bu iti Urana yanoa.
Ne hainga wa bu iti luba yanoa.
8 Ahatumia, luba sok mana hainga te,‡ ne hainga sok mana luba.
9 Xauna, Urana tongtongia luba bu hauli hainga te, ne tongtongia hainga bu hauli
luba.
10 Mana namua ba xaung mana namua Urana uleginamdi dibagu, bing hainga saku
bu hatanga ba wa hawa mana toxonoa ayuana.
11 Ning kira tataga rangua Toxoratamona, binabu hainga wa halianga mana luba
te, xaung luba wa halianga mana hainga te.
12 Namua na bila hainga sok mana luba, bila balau luba hayauxinganoa sok mana
hainga. Baing axamang longgalo disok Urana rimania.

---

* **11:4** ***Lup gaxarea saku toxonoa***—Lup Yudamdi kuboludinga bing disaku toxodingdi te bungina disabu. Dahatanga ba duwa hawa mana Urana bila ba. † **11:5** ***haing gaxarea saku toxonoa te***—Haing mugauamdi kuboludinga bing disaku toxodingdi. Nabu tegu, bing lipudi dahatum doa manadi. ‡ **11:8** ***luba sok mana hainga te***—Haruanga li harua mana haing mugamugangam yanoa Ip. Urana tongtongia mana Adam wagixang tela.

13 Ang sibuim asuxuya: Maring mana hainga sabu na Urana, saku toxonoa te?
14 Kira lipudi kubolura hatanga nakira ba nabu lup tela toxolondi dimaxaya, bing alaba xap memeya naina.
15 Ne nabu hainga toxolondi dimaxaya, bing yauyaunganoa gumangina. Namua na Urana sina toxoloxolodi na bu disaku toxonoa.
16 Nabu lipu tela bo ba hakhaxi mana haruanga li, bing hatum to: Am kubolumam tela te, saing Urana lipuxing sabungamdi kuboluding tela te xauna.

Toxoratamona Angianoa

17 Ne mana kuboluadi hatata ngabaxanga nang manadi, ngayaha mang te. Namua na guguniangaimdi dahauli lipudi hatumingadingdi te. Dahanggalangiadi.
18 Muga ngabo ba ngaharua ba lipudi dinaxuya nanga ba bungina ang lipu sabungamdi agugunia ma, autuang hataing hataina. Baing ngahatum haringina monga ba haruanga ba maxuna.
19 Namua na utungadi duwaxata bu dahatanga lipudi kuboludingdi, dilibu abagu axabia Urana muruna mana gaxarea liwe mang.
20 Bungina agugunia ma, axang angingua auxu ba Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinama, ne tegu.
21 Namua na ang taining tainina hatuatu ba axang ing sibung angianoa, ne aragu riaimdi te. Baing ina naga, teladi gesagiding, saing teladi kakahading lang haringinia.
22 Baruta? Ang numaimdi bu axang anung maluxu manadi te? Bungina alibu bila ba, Urana lipuxindi naga atatuadi, asina memeya na haxugindi baing! O ang bina, ngaharua baru nang? Bagula ngaiti yaimdi mana kuboluimga li? Tegu sibuna!
23 Namua na haruangua ngaxap rangua Toxoratamona, ngasina nang ba xauna. Haruanga ba bing: Mana yambonga dita Toxoratamona Yesu bixuandi rimadingia, xap salangua,
24 saking harua xai sibuna na Urana. Sup, baing utu saha saing harua ba, “Alali mututungagua, ngayunga bu hauliang. Alibu alali bu ahatumia nga muli.”
25 Kimuya mana daxang, bila balau xap xubua, harua ba, “Xuba li haruanga haunua, Urana hau mana sibigua. Alibu alali bunging bungina anung mana bu ahatumia nga muli.”
26 Namua na bunging bungina axang salanga li xaung anung mana xuba li, abaxanga Toxoratamona matianoa laing goxoya ma muli.
27 Binabu lipu gaxarea kubolunoa maring te bungina xang Toxoratamona salanganoa xaung nung xubania, libu kubolu diana na Toxoratamona sangganoa xaung sibinoa.
28 Ang taining tainina bing asuxuyang xai to, tauna axang salangua xaung anung mana xubua.
29 Namua na lipu gaxarea xang xaung nung, ne bagu xabia namua mana Toxoratamona sangganoa te, lipua ba xap Urana suxuyanganoa maina.
30 Namua naga lipu xumana liwe mang haringingading te, xaung dibusi, xaung teladi dimati ba.
31 Ne nabu tasuxuya kira to, bing bagula taxap suxuyangua makira te.
32 Ne bungina Toxoratamona suxuya kira sina salaga nakira, sina salaga bu hamaringia kira, nam tahanggalang rangua lipu titiamdi bungina sina salaga nadi kimuya.
33 Baing ina naga, riagu hatuminga haringinam mana, bungina agugunia ma bu axang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinama, aragu riaimdi to.
34 Nabu tela gesagina, bing xang numia to. Nam guguniangaima libu axap Urana suxuyanganoa mang.

Baing bungina ngama ranguang, bagula ngahamaringia haruanga baruamta duwauyu.

12

Yahangadi Urana Aningonoa Sinadi

1 Tauna, riagu hatuminga haringinam mana, hatata ngabo ba ngahaxuya xusungangaima mana yahangadi Urana Aningonoa sinadi. Ngabo ba ahasuxi manadi te.
2 Axabiau, muga bungina axabia Urana teguyu, axamang xangxana daxaiang ahanggalang daxangia asu mana babu mumgutingamdi.
3 Binabu ngabo ba axabia rangrang ba Urana Aningonoa libu lipu tela harua bila li te: "Xai nabu Yesu hanggalang." Bila balau, Urana Aningonoa ing ganina sanga ba libu lipu tela harua ba, "Yesu ina Toxoratamona."
4 Yahanga xangxana duwau, ne Urana Aningonoa taininau ing ganina.
5 Daxanga xangxana duwau bu tuxu Toxoratamona oxatanoa, ne Toxoratamona taininau ing ganina.
6 Oxata xangxana duwau, ne Urana taininau ing ganina sina haringinga na lipu longgalo ba dituxudi.
7 Urana hatanga Aningong haringinganoa masok maluxu'm lipu taining tainina, bu lipu longgalo daxap haulingua.
8 Tela xap haringinga rangua Aningonoa bu baxanga xabianga maringina. Tela xap haringinga rangua Urana Aningong taininau bu baxanga xabiangadi hatangadi masok na.
9 Tela xap haringinga rangua Aningong taininau bu hatum haringina. Tela xap haringinga rangua Aningong taininau bu hamaringia busingadi.
10 Bila balau, tela libu axamang haringindi. Tela xap Urana suxungunoa saing baxanga. Tela suxuya baraxing baraxintadi dima rangua Aningonoa. Tela harua xuaxua xangxana xabiadi te, saing tela xugia xuaxuadi ba bu lipudi daxabia harua mana baraxinta.
11 Haringinga longgalo ba dima rangua Urana Aningong taininau oxatanoa, saing tuxu sinak manadi na lipu taining tainina sanga mana ing murunganoa.

Kristo Sangganoa Hataing Xumana

12 Kira sanggara urunging taininau, ne hataing xumana. Maxuna hataing xumana, ne ding longgalo disigi ding duwa taininau. Baing bila balau mana lipuadi ditaga rangua Kristo.
13 Namua na kira longgalo taxap langa mana Urana Aningong taininau libu kira tasok sangga taininau. Heku tawa Yudadi kimbo Yuda Teguamdi, heku tawa lipu oxata olanggamdi kimbo lipuadi duwasa mana ding sibuding walingadinga, kira longgalo taxap Urana Aningong taininau maluxu makira.
14 Kira sanggara hataing taininau ing ganina te. Tegu. Hataing xumana.
15 Bola kia bagula harua ba, "Nga rima te, binabu nga sangga hataing tela te." Nabu harua bila ba, bola maxuna sangga hataing tela te? Tegu!
16 Bola tangalia bagula harua ba, "Nga maxa te, binabu nga sangga hataing tela te." Nabu harua bila ba, bola maxuna sangga hataing tela te? Tegu!
17 Nabu sangga urungina wa maxa ing ganina, bagula lungu baru? Nabu sangga urungina wa tangalia ing ganina, bagula yuyu baru?
18 Bila ba te. Urana hamaringia sangga hataing taining tainina disok sanga mana ing murunganoa.
19 Nabu ding longgalo duwa hataing taininau, bagula wa sangga baru?
20 Ne bila ba te. Tegu. Sangga hataing xumana, ne sangga taininau.

21 Maxa sanga ba harua na rima bila li te: “Oxatagua maung te!” Baing toxotaxu
sanga ba harua na kia bila li te: “Oxatagua maung te!”
22 Bila ba te! Sangga hataindi tahatum ba haringingading te, ding naga dituxu oxata
sabanga sanggaria baing.
23 Sangga hataindi tatatuadi ba, ding naga tayauyaudi baing. Baing hataindi sanga
mana lipudi dibagudi te, ding naga takaukaudi baing.
24 Ne sangga hataing teladi sanga mana lipudi dibagudi ba, tayungadi duwa olang.
Ning Urana gugunia sangga hataindi masok bila ba, sina yaya sabanga na hataindi
diraxap mana.
25 Libu bila ba bu sangga hataindi dutu ding te, ne ding taining tainina duwasa
mading longgalo, hatumingadingdi dahasusu mading.
26 Nabu hataing tela xap salaga, bing ding longgalo daxap salaga xauna rangua.
Nabu hataing tela xap yaya, bing ding longgalo diyaha rangua.
27 Baing ina naga, ang ba Kristo sangganoa. Baing ang taining tainina awa ina
sanggang hataing tela.
28 Baing liwe mana lipu sabungamdi, Urana mogu aposeldi duwa muga. Luwa
bing Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Tuwa bing lipu tubatubaingamdi. Saking
lipudi dilibu axamang haringindi, xaung lipudi yahangadinga bing dahamaringia
busingadi, lipudi yahangadinga bing dahauli teladi, lipudi yahangadinga bing duwa
yanam, xaung lipudi yahangadinga bing daharua xuaxua xangxana daxabiadi te.
29 Baruta? Ding longgalo aposeldi? Ding longgalo Urana lipuxing suxunguxu-
nguamdi? Ding longgalo lipu tubatubaingamdi? Ding longgalo dilibu axamang
haringindi?
30 Ding longgalo yahangadinga bing dahamaringia busingadi? Ding longgalo
daharua xuaxua xangxana daxabiadi te? Ding longgalo duxugia xuaxuadi ba bu
lipudi daxabia daharua mana baraxinta? Tegu sibuna!
31 Ne ahaxi mana yahanga sabangadi.
Baing hatata bagula ngahatanga daxanga xai sibuna nang dali daxanga longgalo.

13

Kubolu Murungam Sibuna

1 Nabu ngaharua mana lipudi xuading xangxana, xaung mana Urana uleginamdi
xuadingdi, ne nga kubolugu murungam sibuna te, bing ngawa bila wagua sau olang,
kimbo bila toxia sau olang.
2 Baing nabu nga yahangagua ngawa Urana lipuxing suxunguxunguama, saing
xabiangagua maxaxaya sibuna xaung ngaxabia axamang hisangam longgalo, saing
nabu nga hatumingagu haringina sanga mana duduxang bimbiadi mala, ne nga
kubolugu murungam sibuna te, bing nga namuxigu te.
3 Nabu ngasina xalingigu longgalo na lipu haxugindi, saing ngayunga lipudi ditau
sanggagua yabia laing ngamati bila hananiangua, ne nga kubolugu murungam sibuna
te, bing nga haxuyangagu rangua Urana te.
4 Kubolu murungam sibuna bila li. Kubolu ragungam, kubolu xai. Kubolu
xawangam te. Hasua te, iti ing sibung yanoa te.
5 Duduna te, haxi mana ing sibung murunganoa te. Atin disala sap te. Hatum
hatum mana kubolu diandi teladi dilibudi mana te.
6 Kubolu murungam sibuna yaha mana kubolu diandi lipudi dilibudi te, ne gamona
yaha mana haruanga maxunama.
7 Bungingbunginalo xoxi mauxangandi lipudi disinadi na. Heku baraxing baraxin-
tadi disok, yunga kubolu hatuminga haringinama te. Bungingbunginalo ta ragunga
mana Urana, saing mana mauxangang longgalo bungingbunginalo li haringina.

8 Kubolu murungam sibuna subingan te. Yahangadi mana Urana lipu suxunguxunguamdi duwau, ne bagula dahanggalang. Yahangadi mana daharua xuaxua xangxana daxabiadi te duwau, ne bagula disup. Yahanga xabiangamdi duwau, ne bagula dahanggalang.
9 Namua na, hatata xabiangara sanga teguyu. Xauna, hatata taxap Urana suxungunoa saing tabaxanga sanga teguyu.
10 Ne kimuya, bungina axamang subingang teguamdi disok, bing axamang subingandi bagula disup.
11 Bungina ngawa garauyu, ngaharua bila gara, ngahatum bila gara, saing hatumingagua bila garadi. Bungina ngatubu, ngasauya garadi kuboludinga.
12 Hatata tabagu galanga te bila tabagu baburadi langia. Ning kimuya bagula tabagu axamandi rangrang sibuna. Hatata xabiangagua sanga teguyu, ne kimuya bagula ngaxabia axamandi rangrang sibuna, bila hatata Urana xabia nga sibuna.
13 Baing ina naga, hatata kubolu tuwa duwau: hatuminga haringina, ta ragunga mana Urana, xaung kubolu murungam sibuna. Ning kubolua dali adi ba bing kubolu murungam sibuna.

14

Baxanga Urana Suxungunoa Xaung Harua Xuaxua Xangxana

1 Asu haringina mana kubolu murungam sibuna daxanganoa. Alaba hatuminga mugamugangam. Xauna, ahaxi mana axap yahangadi dima rangua Urana Aningonoa. Ne ahaxi sibuna mana yahangua axap Urana suxungunoa saing abaxanga.
2 Namua na lipu gaxarea harua xuaxuadi xabiadi te, ina harua na lipudi te. Tegu. Harua na Urana. Namua na lipu tela xabia haruanganoa te. Ning mana Urana Aningong haringinganoa harua haruanga hisangam.
3 Ning lipu gaxarea xap Urana suxungunoa saing baxanga, ina harua na lipudi bu haulidi, haringiadi xaung tatua atidingdi.
4 Lipua harua xuaxuadi xabiadi te, ina haringiaina. Ne lipua xap Urana suxungunoa saing baxanga, haringia lipu sabungamdi.
5 Murugu mana ang longgalo aharua xuaxuadi axabiadi te, ne murungagu sabanga bing axap Urana suxungunoa saing abaxanga. Nabu lipu tela harua xuaxuadi xabiadi te, saing nabu lipu tela la ba xugia haruanganoa baxanga namuxinoa te, bing alaba hauli lipudi buk te. Axa haringia lipu sabungamdi sibuna bing lipua xap Urana suxungunoa saing baxanga.
6 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu ngama ranguang saing ngaharua xuaxuadi ngaxabiadi te, bagula ngahauliang baru? Ne nabu ngabaxanga nang haruanga tela Urana hatanga masok nanga, kimbo ngabaxanga xabianga tela hatanga masok, kimbo ngaxap suxungunoa saing ngabaxanga, kimbo ngatubatubang xauna, bing alaba hauliang.
7 Ahatumia axamang olaiyamdi bila panggeriang kimbo gita, walingading te. Nabu lipu tela yup panggeriang kimbo hali gita, ne sau xangxana, bing bagula lipudi daxabia olaiya ba waxungtuanoa baru?
8 Xauna, nabu toxi sau rangrang te, gaxarea bagula daxauxau bu dahaung?
9 Bila balau mang. Nabu aharua xuaxua tela suxunguimia lipudi daxabia te, bagula daxabia haruangaima baru? Haruangaima bagula ila olang.
10 Maxuna, xuaxua xangxana duwa titia, saing ding longgalo namuxidingdi duwau.
11 Ne nabu ngaxabia lipu tela haruangang namuxinoa te, bing ngawa bila lipu titi telama mana lipua ba, saing ina wa bila lipu titi telama manga.

12 Bila balau mang. Ang gahaxi mana axap yahangadi dima rangua Urana
Aningonoa, binabu ata hatumingaima mana yahangadi daharingia lipu sabungamdi,
ahaxi mana alibudi xai.
13 Mana namua ba, lipu gaxarea yahanganoa ba harua xuaxuadi xabiadi te, bing
sabu bu Urana sina haringingua na ba xugiadi.
14 Namua na nabu ngasabu mana xuaxua tela ngaxabia te, bing aningogua sabu,
ne hatumingagua wa olang.
15 Binabu ngaria baru? Bagula ngasabu xaung aningogua, ne bagula ngasabu xaung
hatumingagua xauna. Bagula ngawaya xaung aningogua, ne bagula ngawaya xaung
hatumingagua xauna.
16 Ne nabu uiti Urana yanoa xaung aningoma ing ganina, bing lipua xola mana
yahangua bagula harua "Maxung sibuna" mana haruangaim xai sibunama baru?
Namua na xabia haruangaima namuxinoa te.
17 Wane, haruanga uharua xai sibuna na Urana ba sangau, ne haringia lipua ba te.
18 Ngaharua xai sibuna na Urana namua na ngadaliang longgalo mana ngaharua
xuaxuadi ngaxabiadi te.
19 Ning bungina sabungua, heku ngaharua haruanga marang 10,000 mana xuaxua
tela ngaxabia te, murungagua bing ngaharua haruanga marang luwadi luwadi
hiliadinga rangrang bu ngatubatuba lipudi.
20 Riagu hatuminga haringinam mana, asup mana ahatum bila garadi. Bila gara
kambagindi daxabia sibuna kubolu diana te, xai mana asok bila ba, ning mana
hatumingaima bing asok bila lipu haringindi.
21 Mana Urana hanaunaunganoa dibung bila li:

"Mana lipu titi telamdi xuadingdi,
xaung mana lipu titi telamdi suxungudingdi,
bagula ngaharua na lipuadi li,
Ning heku, bagula dilungu nga te,"✡

Toxoratamona harua bila ba.

22 Baing ina naga, yahangua lipua harua xuaxuadi xabiadi te, wa bu hatanga Urana
haringinganoa na lipu hatuminga haringinamdi te. Tegu. Wa bu hatanga na lipu
hatuminga haringing teguamdi. Ning yahangua lipua xap Urana suxungunoa saing
baxanga, wa bu hatanga haringinganoa na lipu hatuminga haringinamdi. Ne lipu
hatuminga haringing teguamdi, tegu.
23 Binabu bungina lipu sabungamdi digugunia ma, saing ding longgalo daharua
xuaxuadi daxabiadi te, saing lipu hatuminga haringing teguamdi kimbo lipu teladi
daxabia axadi li te diluxu ma, bagula daharua ba kakahaim baing!
24 Ne nabu ang longgalo axap Urana suxungunoa saing abaxanga, saing lipu
hatuminga haringing teguam tela kimbo lipu tela xabia axadi li te luxu ma, bing
bagula haruangaima su hatuminganoa xaung hatanga ba lipu kubolu dianama,
25 saing axadi dihisa hatumingania bagula disok sabasabia. Binabu bagula gung
king tuxundi saing sabu mana Urana xaung harua ba, "Maxung sibuna Urana wa
liwe mang!"

Sabunga Kubolung Maringina

26 Baing ina naga, riagu hatuminga haringinam mana, bagula aria baru? Bungina
agugunia ma, ang taining tainina oxataim. Tela waya olai, tela tubatuba, tela harua
axamang tela Urana hatanga masok na, tela harua xuaxuadi xabiadi te, saing tela
xugia haruanga ba. Oxata longga li bing alibu bu aharingiang lipu sabungamdi.

✡ **14:21** Aisaya (Aisaia) 28:11-12

27 Nabu lipu tela harua xuaxuadi xabiadi te, bing luwa kimbo tuwa ing ganina sanga baing. Tela sup to, baing tela harua kimu mana. Baing lipu tela xugia haruanga ba.
28 Nabu lipu xugiangam te, bing lipua bo ba harua xuaxuadi xabiadi te bing mumguti liwe mana sabungua. Baing lunia ing sibuna harua na Urana.
29 Urana lipuxing suxunguxunguam luwa kimbo tuwa sanga ba daharua, baing lipu teladi disuxuya haruangadinga xai.
30 Nabu Urana hatanga axamang tela masok na lipu tela rung mua, bing lipu mugamugangama sauya haruanga to.
31 Namua na ang taining tainina gaxarea axap Urana suxungunoa saing abaxanga, sanga ba aharua taining tainina asu mana riaimdi, bu ang longgalo axap tubatubaingua xaung haringingua.
32 Urana lipuxing suxunguxunguamdi ding haringingading ba duwasa mana yahangadinga ba.
33 Namua na Urana lipu xaningxaningingam te. Tegu. Lipu gamogamu mosiam.
Asu mana kubolua li bila Urana lipuxing longgalo digugunia sabungia dilibu:
34 Haingdi dimumguti mua bungina digugunia. Labu daharuau tai, ne duwa hawa mana lupdi, bila hanaunaungua harua ba.
35 Nabu dibo ba daxabia axamang tela, bing duxusunga ayuadingdi numia. Namua na nabu hainga harua sabungia, xap memeya maina.
36 Baruta? Bola ahagaxa ba Urana Xuanoa sok muga liwe mang Korindi, bo? Kimbo bola Urana Xuanoa ila ranguang ing ganinau? Tegu!
37 Nabu lipu tela hatum ba ina Urana lipuxing suxunguxunguama kimbo xap yahangadi Urana Aningonoa sinadi, bing bagula bagu xabia ba haruanga ngabung nang li Toxoratamona hanaunaunganoa.
38 Ne nabu yamu haruanga li, bing lipudi bagula diyamu haruanganoa xauna.
39 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, ahaxi mana axap Urana suxungunoa saing abaxanga, saing labu abili lipudi mana daharua xuaxuadiu tai.
40 Ne axadi li bing alibudi maringina bu sabungua sok maringina xaung luki xai.

15

Kristo Mesa Muli

1 Riagu hatuminga haringinam mana, hatata ngabo ba ngaiti hatumingaimdi muli mana ulek xaiyua ngabaxanga nang ba, ulek xaiyua axap ba, ulek xaiyua ali haringina mana ba.
2 Nabu atuxu haringina ulek xaiya li ngabaxanga nang ba, bing bagula Urana xapkang muli. Nabu atuxu haringin te, bing hatumingaim haringindi axamang olang.
3 Namua na haruanga sabanga sibuna mana ulega ngaxap rangua Urana, ngasina nang ba. Harua ba Kristo mati bu sisia kubolura diandi, bila Urana Xuanoa harua ba.
4 Dikimang ba. Xaidap tuwa baing Urana iti mesa muli mana matiyua, bila Urana Xuanoa harua ba.
5 Owa masok rangua Pita, saking rangua Lipu 12.
6 Kimuya owa masok rangua lipudi titingadinga dali 500 bunging taininau. Xumana digamatauyu, ne teladi dimati lo.
7 Kimuya owa masok rangua kixinginoa Yems, saking rangua aposel longgalo.
8 Kimu sibuna owa masok rangua nga xauna. Ngawa bila gara tela bauna hayau doa.
9 Namua na nga aposel ngawa hawa sibuna mana aposeldi, namu te ba duxu nga aposel tela, namua na ngasina salaga na Urana lipuxing sabungamdi.

10 Ne Urana atin dimoti manga, binabu ngasok lipua na bila hatata ngawa. Baing
kubolunoa atin dimoti libu manga hanggalang olang manga te. Tegu. Makasangagua
mana aposel oxatanoa dali riagu longgalo. Ne nga ba ngatuxu oxata ba te, Urana
kubolung atin dimoti manga wa rangua nga saing tuxu.
11 Binabu heku nga ba ngabaxanga kimbo aposel teladi dibaxanga. Am longgalo
am gabaxanga ulek taininau, saing ulekka ba ahatum haringina mana baing.

Matiadi Dimesa Muli

12 Tauna, bungingbunginalo am gabaxanga nang ba Urana iti Kristo mesa muli
mana matiyua, binabu baruta angia teladi aharua ba matiadi bagula dimesa muli te?
13 Nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing Urana iti Kristo mesa muli te xauna.
14 Baing nabu Urana iti Kristo mesa muli te, bing baxangangamama oxatading te,
saing hatumingaim haringindi xauna oxatading te.
15 Nabu maxuna bila ba, bing sanga ba duxuam ba lipu languangamdi dibaxanga
Urana, namua na am gabaxanga mana Urana iti Kristo mesa muli mana matiyua.
Ne nabu maxuna matiadi bagula dimesa muli te, bing Urana iti Kristo mesa muli te
xauna.
16 Wane, nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing Urana iti Kristo mesa muli te
xauna.
17 Baing nabu Urana iti Kristo mesa muli te, bing hatumingaim haringindi
namuxiding te, saing awa mana kuboluim diandiyu.
18 Baing lipuadi dahatum haringina mana Kristo dimati ba, dahanggalang baing.
19 Nabu tahatum haringina mana Kristo ba hauli kira titia li ing ganina, ne kimuya
tegu, bing laku, maring ba lipudi dusingam sibuna mana lipu longgalo.
20 Ning maxung sibuna Urana iti Kristo mesa muli mana matiyua muga. Binabu
maxung sibuna taxabia ba bagula iti matiadi mesa muli.
21 Namua na lipu tela kubolunoa libu matiyua xap kira longgalo, saing bila balau
lipu tela kubolunoa xauna libu mesanga muli mana matiyua xap kira.
22 Bila li: Lipu longgalo dimati namua na tataga rangua Adam, saing bila balau lipu
longgalo ditaga rangua Kristo bagula daxap walinga haunua.
23 Ne tasu mana bunging kiria. Muga bing Kristo, saing kimuya bungina goxoya
ma, bing lipuxindi.
24 Saking axamang longgalo subingadinga bagula sok mana xaidapka bungina
Kristo bagula hanggalangia xaunga longgalo, lipu yayam longgalo xaung haringinga
longgalo. Sup, baing bagula ta Yonggaxinoa Tibuna Urana rimania.
25 Namua na Kristo bing wa xaitamoxi laing Urana ta bixuandi hawa mana.
26 Bixua kimuam sibuna Kristo bagula hanggalangia bing matiyua.
27 Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Urana ta axamang longgalo hawa mana.”✡
Ne bungina harua ba ta “axamang longgalo” hawa mana, haruanga ba namuxinoa
bing Urana wa hawa mana Kristo te. Tegu. Namua na ina naga ta axamang longgalo
hawa mana Kristo.
28 Baing bungina axamang longgalo duwa hawa mana Kristo masup, bing Urana
Garanoa ing sibuna bagula taina hawa mana Urana, lipua ta axamang longgalo hawa
mana. Baing ina naga, Urana bagula wa etua sibuna mana axamang longgalo.
29 Tauna, ahatum to. Nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing lipuadi daxap langa
bu dahauli matiadi ba, bagula diria baru? Baruta dilibu bila ba? Hatanga ba dahatum
haringina ba matiadi bagula dimesa muli baing.
30 Ahatumiam xauna. Baruta am gaxap salaga mana oxata li bungingbunginalo?
31 Riagu hatuminga haringinam mana, xaidap taining tainina mauxangandi dung
nga. Haruanga ba maxung sibuna bila haruangua ngayaha sibuna mang mana
namua ataga rangua Kristo Yesu Toxoratamona kiria.

✡ **15:27** Olaidi (Buk Song) 8:6

32 Nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing bungina ngaxukxugia lipuadi
dahaunggana nga mana long sabangga Epasas, alaba hauli nga baru? Dahaunggana
nga bila asaxa abungindi! Nabu tamesa muli te, bing taharua bila haruangua wa
Urana Xuania ba:

"Taxang xaung tanung to,
namua na buragina bagula tamati."✡

33 Labu ayunga lipudi dilanguanggu tai. Ang gaxabia haruanga li: "Nabu ababa
rangua lipu diandi, bagula kuboluim xaidi didoa."
34 Amesa! Asauya kakaha ba, agoxoya ma hatuminga maringinia, saing asauya
kubolu diandi. Angia teladi daxabia Urana te. Binabu ngaharua bila li bu memeyaim.

Sangga Mesa Muli Sok Xan Tela

35 Ne lipu tela bagula xusunga ba, "Bagula matiadi dimesa muli baru? Bagula daxap
sangga na bila baru?"
36 O ung bina! Kakaham baru? Baraxing baraxinta uxuma bagula haxa te, laing
mati to.
37 Bungina uxuma, uxuma anginga urungina bagula haing kimuya te. Uxuma
maranoa ing ganina. Heku wit kimbo axamang tela, uxuma maranoa baing.
38 Ne Urana sina sangga ina muruna mana ba na, saing sina ing sibung sangganoa
na marang taining tainina.
39 Bila balau, sangga longgalo maxang taininau te. Kira lipudi sangga tela, asaxadi
xan tela, mangdi xan tela, saing songdi xan tela.
40 Baing axamang sabalunamdi sangga tela saing axamang titiamdi xan tela. Ne
axamang sabalunamdi gumangidingdi maxang tela, ne axamang titiamdi gumangid-
ingdi xan tela.
41 Xaidaba gumanginoa maxang tela, sobaga xan tela, saing hatungdi xan tela.
Baing hatung taining tainina gumangidingdi xan tela mana riadingdi.
42 Bagula bila balau bungina matiadi dimesa muli. Sanggadi dikimangdi hatata
dibuya, ne bungina Urana iti sangga haundi dimesa, sanga ba dibuya te.
43 Sanggadi dikimangdi bing didoa, ne sanggadi Urana itidi mesa bagula gumangid-
ing. Sanggadi dikimangdi bing ding haringingading te, ne sanggadi Urana itidi mesa
haringingading.
44 Sanggadi dikimangdi bing titiamdi, ne sanggadi Urana itidi mesa bing long
xaiyamdi.
Bila sangga titiamdi duwa, bagula sangga long xaiyamdi duwa.
45 Urana Xuanoa harua bila ba: "Lipu mugamugangama Adam sok lipu
walingama."✡ Ne Adam tela sok kimu sibuna bing Kristo. Ina lipua sina walinga
aningoningoama.
46 Sangga long xaiyama sok muga te, ne sangga titiama sok muga, saking kimuya
sangga long xaiyama sok.
47 Lipu mugamugangama Adam sok mana titi gagabinoa. Ne Adam luwa sok mana
long xaiya.
48 Lipu titiamdi bila lipu titiama ba. Ne lipu long xaiyamdi bila lipu long xaiyama
ba.
49 Bila taxap lipu titiama babunoa hatata, kimuya bagula taxap lipu long xaiyama
babunoa.

✡ **15:32** Aisaya (Aisaia) 22:13 ✡ **15:45** Unggutinga (Stat) 2:7

50 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabaxanga nang ba, sanggara titiamdi
sanga ba diluxu Urana Yonggaxinia te. Axamang subinganamdi sanga ba diluxu mana
axamang bungingbunginaloamdi yabadinga te.
51 Bagu ngabaxanga haruanga hisangama nang bila li: Bagula kira longgalo tamati
te. Ning bagula kira longgalo taxugia xan tela.
52 Bagula sok sap, bila tamakmataya bunging taininau, bungina toxi kimuam sibuna
sau. Namua na toxia bagula sau, matiadi bagula dimesa muli bu sanga ba disup muli
te. Baing kira tawauyu bagula taxugia xan tela.
53 Bila li: Sanggara subinganamdi bing duxugia xan tela to, disok sangga subingang
teguamdi, saing bagula duwa bungingbunginalo. Bagula bila lipu tela sauya imanging
mugangadi, sau imang haundi.
54 Bungina sangga subinganamga li xugia xan tela masup, bing sanga ba tamati
muli te, ne bagula tawa bungingbunginalo. Baing ina naga, haruangua dibung
Urana Xuania bagula sok maxuna bila li: "Urana dali haungingua saing sahi sibuna
matiyua."✡

55 "O Matia, haringingama bu udali lipudi wa bi?
O Matia, guluma haringinganoa wa bi?"✡

56 Matia gulunoa bing kubolu diana, saing kubolu diang haringinganoa bing
hanaunaungua.
57 Ne taharua xai sibuna na Urana! Hauli kira ba tadali axadi li mana Toxoratamona
kiria Yesu Kristo haringinganoa.
58 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, ali haringina. Labu ayunga axamang
tela yuanggu tai. Bungingbunginalo atuxu Toxoratamona oxatanoa haringina, namua
na axabia ba oxata baruamta atuxu rangua Toxoratamona bagula hanggalang olang
te.

16

Daxap Sianga Ba Dahauli Yerusalemdi

1 Ne hatata ngabo ba ngaharua nang mana yahangua agugunia bu hauli Urana
lipuxindi long sabangga Yerusalem. Bing alibu bila ngabala Galesia sabungadingdi
ba dilibu.
2 Xaidap mugamugangama mana sande taining tainina bing ang taining tainina
ahatumia sianga axap sande kimuama, saing ata teladi numia mana siang xabin-
ganama ba. Atagia tagiadi mua, bu bungina ngama, bagula amakasa mana asai siang
te.
3 Baing bungina ngama, bing amogu lipu teladi ba dirai yahangaima mala
Yerusalem. Baing bagula ngabung xailongdi dibaxanga oxata baruamta dituxu, saing
bagula ngasoxidi mala ranguadi.
4 Nabu xai ba ngala xauna, bing digabu nga mala.

Pol Xusungadi Ba Dilibu Axamandi

5 Ngahaxa makisi probinsia Masedonia to. Bagula ngama ranguang, ne ngabo ba
ngakisi Masedonia to.
6 Bola bagula ngawa ranguang maxaxaya monga, kimbo bola bagula ngawa
ranguang laing bunging xaringana sup to, bu ahauli nga mana haxangagua mana
long baruamta ngala mana.
7 Hauxagu mana ngama ngawa ranguang mongaita bungina ngahaxa mauli. Nabu
Toxoratamona muruna, ngabo ba ngawa ranguang maxaxaya monga.

✡ **15:54** Aisaya (Aisaia) 25:8 ✡ **15:55** Hosea 13:14

8 Ne bagula ngawauyu la li long sabangga Epasas laing Pentikos Taunganoa.*
9 Namua na Toxoratamona sina ganangang sabanga nanga ba ngatuxu oxatanoa,
saing aningona sok. Xauna, lipu xumana duxukxugia nga.
10 Nabu Timoti sok mang, bing awasa xai mana bu bagula maxuwa mana axamang
tela liwe mang te, namua na tuxu Toxoratamona oxatanoa bila nga.
11 Binabu labu angia tela yamu tai. Bungina sauyang, bing asoxi mala xaung
gamogamu mosiu bu sanga ba goxoya ma rangua nga. Namua na ngaragu ba ma
xaung riagu hatuminga haringinam teladi.
12 Ne haruanga mana riara hatuminga haringinama Apolos bing: Ngaxusunga
haringina ba ila ranguang xaung riara teladi. Ne hatata bo ba ila te, ning kimuya
bungina bagu ganangana bagula ila.
13 Amaxania. Ali haringina mana kuboluim hatuminga haringinama. Ahaxa bila
lipu haringindi. Awa haringina.
14 Axamang baraxing baraxinta alibudi, bing alibudi xaung kubolu murunga
sibunama.
15 Riagu hatuminga haringinam mana, axabia ba Stepanas gabu lipudi duwa
numania ding lipu mugamugangamdi mana probinsia Akaya ba dahatum haringina
mana Kristo, saing dituxu oxata haringina ba dahauli Urana lipuxindi. Ngaxusungang
haringina ba
16 awa hawa mana lipuadi na bila li. Awa hawa manadi xaung lipu longgalo
digabudi duwaxata, dituxu oxatua haringina ranguadi.
17 Gamogua yaha sibuna bungina Stepanas, Portunatas, Akaikas tung disok, namua
na dahauli nga mana axadi sanga ba alibudi te namua na awa la li rangua nga te.
18 Agabu nga taxap haringinga ranguadi. Maring ba asina yaya na lipuadi na bila
ba.

Haruanga Kimuam

19 Sabungadi duwa probinsia Esia daharua xaidap xai nang. Akwila haininoa Prisila
tang digabu lipu sabungamdi digugunia numadingia, ding daharua xaidap xai sibuna
nang Toxoratamona yania.
20 Riara hatuminga haringinam longgalo duwa la li daharua xaidap xai nang. Atuxu
rimaimdi† bila Urana lipuxindi dilibu.
21 Nga Pol, ngabung xaidap xaiya li nga sibugu rimagia.‡
22 Nabu lipu tela murung sibuna mana Toxoratamona te, bing hanggalang. O
Toxoratamona, uma!
23 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu atin dimoti mang.
24 Murugu sibuna mang longgalo gaxarea ataga rangua Kristo Yesu. Maxung sibuna.

---

* **16:8** ***Pentikos Taunganoa***—Taunga baguli Yudadi ditongtongia bila sobaga Me kimbo Yun. † **16:20** Grik xuana—*alibuang*. Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.* ‡ **16:21** Sostanis su mana Pol suxungunoa saing bung xailongga li (1 Korin 1:1), ne Pol bung xaidap xaiya li nadi ing sibung rimania bu hatanga sibuna xailongga ma rangua.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Korin. Tauxu xailong luwa li ba, 2 Korin

Namua Pol Bung Mala Na Korindi

Kimuya mana Pol bung muga, lipu murakkamdi dila long sabangga Korin, daharua ba Pol aposel tela te xaung languadi. Pol lungu bila ba, baing bung xailongga li bu haxuya haruangadinga disu na. Xauna, xusungadi haringina ba daxauxau mana malinganoa bu disahi siang xabingana dungguti ba.

Pol bung xailongga li bungina wa probinsia Masedonia (2 Korin 2:13, 7:5). Bung xailongga li bila niani AD 55.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-11)*
- Pol baxanga namua xugia haxanganoa xaung tuxu Urana oxatanoa baru *(1:12–7:16)*
- Siang xabinganama bu hauli Yerusalem hatuminga haringinamdi *(Hataina 8–9)*
- Pol haringia aposel oxatanoa tuxu *(10:1–13:10)*
- Haruanga kimuam *(13:11-14)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba mana ing murunganoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Timoti.

Tam gasina xailongga li nang Urana lipuxing sabungamdi awa long sabangga Korin, agabu lipuxing longgalo duwa long teladi duwa probinsia Akaya.

2 Tam gasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Urana Lipu Kubolu Ati Tatuanganam

3 Taiti Urana yanoa, Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna xaung Urana inia. Kubolu usingangam Tibuna, saing bungingbunginalo tatua atiradi.

4 Tatua atimamdi maluxu'm mauxangamam longgalo bu sanga ba am gatatua teladi atidingdi duwa mauxangania xauna. Am gatatua atidingdi xaung ati tatuanganama am gaxap rangua Urana ba.

5 Namua na salak xumana Kristo xapdi ba, matu ding ma daxapkam xauna. Baing bila balau, mana namua am gataga rangua Kristo, Urana kubolung ati tatuanganama matuina ma xapkam xauna.

6 Bunging bungina mauxangandi daxapkam, bing daxapkam bu am gatatua atimdi xaung bu Urana xapkang muli. Baing nabu am gaxap kubolu ati tatuanganama, bing am gaxap bu am gatatua atimdi, bu sanga ba ali haringina maluxu'm salagimdi am gaxunumiadi xauna.

7 Baing am gahatum haringina bagula ali haringina, namua na am gaxabia ba bungina axap salaga bila am ba, bing bagula axap kubolu ati tatuanganama bila am xauna.

8 Riamam hatuminga haringinam mana, am gabo ba axabia mana salaga xapkam bungina am gawa probinsia Esia. Mauxading buk mam sanga mana am gaxoxidi te. Baing ina naga, am gahatum ba bagula am gamati.

9 Maxuna, am gaxunumia bila lipudi dilungu lipu suxuyangama baladi ba bagula dimati. Ning axa ba sok bu bagula am gabagu mana am haringingamama te, ne am gabagu mana Urana ina haringinga sanga mana iti matiadi mesa muli.

10 Baing xapkam muli sangua axa diana ba bo ba unggam mati, saing bagula
xapkam muli kimuya xauna. Am gata ragunga mana, bagula xapkam muli
bungingbunginalo.
11 Baing ahauliam bungina asabu mam. Baing bila balau lipu xumana bagula
daharua xai sibuna namua na, mana Urana kubolung atin dimoti mam, lungu
sabungadingdi binabu xapkam muli.

Pol Langua Korindi Te

12 Am gayaha mana kubolumama bungina am gawa liwe mana lipu longgalo,
binabu maluxu mana hatumingamamdi am gaxunumia ba kubolumama maringing
sibuna bila Urana muruna mana. Am gaxabia alaba sibuna. Kubolumama su mana
lipu titiam hatumingadinga te, ne su mana Urana kubolunoa atin dimoti makira. Am
galibu bila ba bungina am gawa liwe mana lipu titiamdi, saing am galibu sibuna
bungina am gawa liwe mang.
13 Am gaharua bila ba namua na mana xailong longgalo ngabungdi, dimakasa te
mana atitidi saing axabiadi. Ngabagu mana xaidaba bagula axabia kubolumama
rangrang sibuna,
14 heku axabia rangrang sibuna hatata te. Baing mana xaidaba bungina
Toxoratamona Yesu goxoya ma, bagula axabia sibuna ba sanga ba ayaha sibuna mam
bila am gayaha mang.
15 Mana namua ngahatum haringina bila ba, ngahau hatumingua ba ngamala bila
lobu ranguang muga, bu sanga ba axap guxama bunging luwa.
16 Ngabo ba ngamala bila lobu ranguang bungina ngahaxa mala probinsia
Masedonia. Baing kimuya bungina ngayunga Masedonia ngagoxoya ma, ngahatum
ba bagula ahauli nga mana haxangagua ila probinsia Yudia.
17 Bungina ngahau hatumingua bila ba, bola ngahau olang? Tegu. Lipu titiamdi
duxugia haruangadinga saing daharua ba, “Wane, wane,” saing bunging taininau
daharua ba, “Tegu, tegu.” Ngalibu kubolua ba te.
18 Bila Urana bungingbunginalo libu haruanganoa, haruangamama am gaharua
nang ba xaningxaning “Wane” “Tegu” tang te.
19 Namua na Urana Garanoa Yesu Kristo, lipua Sailas, Timoti amtum gabaxanga
liwe mang ba, bing lipua haruanganoa xaningxaning “Wane” “Tegu” tang te. Ne
bungingbunginalo haruanganoa “Wane” ing ganina.
20 Namua na haruanga longgalo Urana hau ba aningoding mana Kristo, disok
“Wane” bila ba. Baing ina naga, bila balau kira xauna taharua ba, “Maxung sibuna,”
bu Urana xap yaya sabanga.
21 Baing Urana libuang gagabuam tali haringina mana Kristo. Mogu kira baing.
22 Ta mogunganoa makira saing ta Aningonoa maluxu makira bila yahanga
mugamugangama, hau haruangua mana axadi bagula sinadi nakira kimuya.
23 Ngawagi mana Urana bu baxanga ba ngaharua maxuna ing ganina, namua
ngama ranguang Korindi muli te bing ngabo ba ngasina mauxanganoa nang te.
24 Bola ahatum ba am gabo ba am gawa etua mang mana kuboluim hatuminga
haringinam? Tegu. Am gawaxata ranguang bu gamoimdi diyaha, namua na ali
haringina masup hatumingaim haringinia.

2

1 Binabu ngahau hatumingagua ba bagula ngala ranguang hatata te, namua na
ngabo ba ngasina ayangangua nang muli te.
2 Namua na nabu nga ba ngalibuang ayangaim muli, bing gaxarea wauyu ba libu
ngayaha? Tegu! Ang ganim bakbakka sanga ba alibu ngayaha.

3 Namua naga ngabung xailong tela nang ba, namua na hauxagu ba ngala ngabagu
lipuadi dilibu ngayaha ba dilibu kubolu diana, saking bila balau ayanganga sabanga
sibuna xap nga. Ngahatum haringina mang ba bagula alibu haruangagua, binabu
bagula gamogua yaha, saing bagula gamoimdi diyaha xauna.
4 Namua na bungina ngabung xailongga ba nang, ngaxunumia mauxangang
sabanga, ayangagu sibuna mang, ngatangiang. Ne ngabo ba ngalibuang ayangaim
te. Tegu. Ngabo ba axabia murungagu sibunoa mang bing sabanga sibuna.

Bing Diyunga Lipu Kubolung Dianama Kubolunoa

5 Lipua xap mauxanganoa masok ba, libu ayangagu buk te, ne libuang ayangaim
monga. Ngaharua "monga," nam ngaiti mauxangana ba sok sabanga.
6 Baing salaga ang xumana asina na bing sanga ba.
7 Binabu hatata, xai mana ayunga kubolunoa xaung atatua atindi, nam ayanganoa
tatua sibuna.
8 Binabu ngaxusungang haringina ba ahatanga muli ba muruim sibuna mana.
9 Namua naga ngabung xailong tela nang ba, bu ngatubang ba ngaxabia ba bagula
asu mana haruangagu longgalo, kimbo tegu.
10 Lipu gaxarea ayunga kubolunoa, bing nga xauna ngayunga kubolunoa. Baing
kubolu baruamta ngayunga (nabu kubolu tela wa bu ngayunga), bing ngayunga Kristo
maxania bu hauliang,
11 bu Satan sanga ba tuxu murak makira te, saing dali kira bila ba. Namua na
kakahara mana hatumingang diandi te.

Aposeldi Didali Haungingua Urana Haringingania

12 Bungina ngala long sabangga Troas bu ngabaxanga ulek xaiyua mana Kristo,
ngabagu ba Toxoratamona xaxa daxangua manga ba ngatuxu oxatua.
13 Ne hatumingagua tubu buk, namua na ngasok mana riagu Taitas la ba te. Binabu
ngaharua xaidap xai nadi, ngasauyadi ngala probinsia Masedonia.
14 Ne ngaharua xai sibuna mala rangua Urana, namua na mana Yesu ina dali
axamandi, binabu muga mam, saing tuxu oxatua maluxu mam, bu hasangia Kristo
uleging xaiyua mala mana long longgalo, bila samisami xai ila hataing hataina.
15 Namua na am gawa bila samisami Kristo hanania mala rangua Urana. Am
gawa bila ba liwe mana lipuadi Urana xapdi muli xaung maluxu mana lipuadi dila
hanggalangiangia xauna.
16 Mana adi dila hanggalangiangia am gawa samisami matiama. Ning mana adi
Urana xapdi muli am gawa samisami walingama. Baing gaxarea sanga sibuna mana
oxata na bila li?
17 Lipu xumana ditubatuba Urana Xuanoa bu daxap sianga mana. Am bila ding ba
te. Tegu. Am gabaxanga haruanga maxunam longgalo Urana maxania, namua na am
gataga rangua Kristo, saing Urana naga soxiam mala.

3

1 Baruta? Bola ahatum ba am gaungguti am gaharingia yamamdi muli, bo? Lipu
teladi dirai xailongdi ranguadi ba daharingiadi daharua ba ding lipu xaidi. Bola am
galibu bila ba, bo? Tegu. Baing am gabo ba abung xailonggadi na bila ba mam te
xauna.
2 Ang sibuim awa bila xailong tela haringia oxatamama lipu longgalo maxadingia.
Dibagu dilungu axugia hatumingaimdi baru, binabu daxabia ba oxatamama aning-
ona.
3 Ang gahatanga ba ang xailongga Kristo ing sibuna bung, sok mana oxatamama
aningonoa. Ne bung xaswia te. Bung xaung Urana walingam Aningonoa. Baing bung
xailong siangia bila hanaunaungua te. Tegu. Bung mana lipudi hatumingadingdi.

4 Am gahatum haringina bila ba namua na am gataga rangua Kristo Urana maxania.
5 Ne am gaharua bila li te, bila am sibumam haringingamama sanga mana am gatuxu oxata li. Tegu. Haringingamama ma rangua Urana.
6 Ina naga haringiam ba am gasok lipuxing oxatanamdi dituxu oxatua mana haruanga haunua hau. Ne haruanga ba bila hanaunaungua dibung waleu te. Tegu. Haruanga haunua hau ba harua mana Urana sina Aningonoa nakira. Hanaunaungua ung lipudi mati, ne Aningonoa sina walingua.

Haruanga Hauna Urana Hau Ba Ralanoa

7 Ahatumia. Daxanga muganga ma xaung hanaunaungadi Urana gixidi siangia, saing daxanga ba ila mana matiyua. Ne unggutinganoa ma xaung ralana, sanga ba Isreldi dibagu mana Moses ramramonoa te*. Heku Urana ralanoa sup monga mana ramramonoa, ne sanga ba dibagu mua te.
8 Bila balau mana daxanga mugangua, binabu Urana Aningong oxatang ralanoa bagula dali, bo? Maxung sibuna!
9 Oxata daxanga mugangama ma xaung ralanoa, ne suxuya lipudi. Ning Urana Aningonoa oxatanoa ma, saing xap kubolu maringina ma, saing maxung sibuna ralanoa dali muganga ba!
10 Namua na axa ba waleu ing ralana, bing hatata ina ralana monga te, namua na oxata hauna ralanoa dali masup!
11 Baing nabu axamang mugangua sup sup mari ma xaung ralanoa, bing Urana Aningong oxatang ralanoa dali sibuna, namua na subingan tate.
12 Am gaxabia ba alaba maxung sibuna, binabu am gamaxuwa ba am gabaxanga te.
13 Am bila Moses te, kaukau ramramonoa imang hatainia nam Isreldi dibagu Urana ralanoa sup sup mari.
14 Ning hatumingadingdi diriba ding, namua na bila imang hataina ba wauyu hatata bungina dititi Urana Xuang Mugangia. Tela unia te. Namua na Urana unia imangga baguba bungina ditaga rangua Kristo ing ganina.
15 Laing sup hatata bungina dititi Moses haruanganoa, imang hataina kaukau hatumingadingauyu.
16 Ning bungina lipu tela xugia hatuminganoa ma rangua Toxoratamona, unia imangga baguba sangua.
17 Toxoratamona libu bila ba bing Urana Aningonoa. Baing ina naga, bungina Toxoratamona Aningonoa wa maluxu'm lipu tela, axamang tela bili te.
18 Baing kira ba, tahatanga Toxoratamona ralanoa bila lipudi dibagu babudingdi langia. Baing axamang tela kaukau ramramoradi te. Xugia kira bu tasok bila ing sibuna babunoa, bu sanga ba kira ralara tubutubu mala namua na Toxoratamona ina Urana Aningonoa tuxu oxatanoa maluxu makira.

4

Heku Haringingaradi Disup, Luradi Daxap Haringingua

1 Binabu am gamalai mana oxata li te, namua na Urana naga sina oxata li nam mana usinganganoa.
2 Ning am gayamu kubolu memeyamdi lipudi dilibudi hisangia. Am gahaxa mana kubolu murakkamdi te. Xauna, am gaxaningxaning Urana uleging xaiyua te. Tegu. Am gata haruanga maxunama masok sabasabia bu lipu longgalo sanga ba dibagu daxabia ba kubolumamdi dimaring Urana maxania.

---

* **3:7** Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 34:27-35 bu uxabia namua mana haruangadi li.

3 Baing nabu ulek xaiyua am gabaxanga ba hisa mana lipu teladi, hisa mana lipuadi
hanggalangiangua bagula xapdi ding ganiding.
4 Satan, urana titiam, libu lipu hatuminga haringinam teguamdi maxading
dahaxatu, bu soxautidi ba dibagu ulek xai lulianoa te. Ulekka ba hatanga Kristo
ralanoa masok, saing Kristo Urana babuna naga.
5 Namua naga bungina am gatubatuba lipudi, am gabaxangam te. Am gabaxanga
ba Yesu Kristo bing Toxoratamona, saing am ba am gawa lipuxim oxatanamdi. Am
gatuxu oxatanoa ba am gaiti yanoa.
6 Waleu sibuna Urana harua ba, "Maluxu'm labiana bing lulianoa sok."✡ Baing
ina naga, ing sibuna libu lulianoa sina maluxu'm hatumingaroa, bu taxabia Urana
ralanoa tabagu mana Kristo ramramonoa.
7 Oxata ba Urana sina nam giminaginoa sabanga buk. Ning am ba am gabaxagi
mana axamang giminak sabanggamga ba, am bila bori titiam olanggamdi. Alaba
hatanga rangrang ba haringingamam sabanga sibuna ma rangua Urana, ne ma
ranguam te.
8 Lipudi disinasina mauxangang xumana nam, ne mauxanganadi ba dahamunang-
giam te. Bunging xumana am gahatum xumana binabu am gaxabia baraxinta bagula
am galibu te, ne hatuminga xumana didaliam te.
9 Disina salaga nam, ne Urana yungam te. Ditahataham mari, ne dahanggalangiam
masup te.
10 Bungingbunginalo sanggamamdi daxap salaga bila Yesu bungina mati, bu
sanggamamdi sanga ba dahatanga Yesu walinganoa masok.
11 Wane, am gatuxu Yesu oxatanoa, ne xaidap longgalo am gawa titia li, dituba ba
dunggam mati. Ne am gamati teguyu, saing alaba hatangadi ba Yesu wa maluxu'm
sanggamamdi, sangga matiamgadi li.
12 Baing ina naga, bungingbunginalo matiyua bo ba xapkam, ne alaba xap walinga
ma ranguang ba.
13 Am gahatum xumana te. Am bila lipua bung Urana Xuania ba, "Ngahatum
haringina, binabu ngaharua ba."✡ Am xauna am gahatum haringina, binabu am
gaharua.
14 Namua na am gaxabia ba Urana lipua iti Toxoratamona Yesu mesa mana matiyua,
ina bagula itiam mesa rangua Yesu. Baing bagula xapkam xaung ang mala bu tawa
rangua.
15 Axadi li disok mam bu dahauliang. Baing bungina Urana kubolung atin dimoti
sok mana lipu xumana, bagula libu lipudi daharua xai sabanga sibuna na Urana.
Baing ina naga, Urana yanoa bagula sabanga sibuna.
16 Binabu bungina salaga xapkam, am gamalai mana oxata li te. Heku sangga-
mamdi haringingadingdi disup mari, lumamdi daxap haringingua, disok hauna
xaidap taining tainina.
17 Ngaharua bila ba namua na mauxanganadi li mauxading te saing duwa
maxaxaya te. Ne dila xungdi mari mana ralang sabanga bagula am gaxap, dalidi
sibuna saing bagula wa bungingbunginalo!
18 Binabu tata maxaradi mana mauxangandi tabagudi hatata te. Tegu. Tata
maxaradi mana axadi sanga ba tabagudi te. Namua na axadi sanga ba tabagudi hatata
bagula disup sap, ne axadi sanga ba tabagudi te bagula duwa bungingbunginalo.

5

Sangga Haundi

✡ **4:6** Unggutinga (Stat) 1:3 ✡ **4:13** Olaidi (Buk Song) 116:10

1 Sanggaradi hatata tawa manadi bila xahi titiam, binabu taxabia ba bungina disup,
bing kira numara bungingbunginaloam wa long xaiya. Numa ba lipudi rimadingdi
ditongtongia te. Tegu. Numa ba Urana tongtongia.
2 Ne hatata bungina tawauyu xahira sanggamdi tagudi tatang mua, namua na tabo
sibuna ba tasau numa long xaiyamga ba.
3 Namua na bungina tasau imangga ba, bagula tawa mulang te.
4 Hatata bungina tawa mana xahi sanggamgadi li, tagudi taxunumia mauxana.
Maxuna tabo ba taxola mana imanga te. Ne namu sibunoa tagudi taxunumia
mauxana bing tabo ba tasau numara long xaiyama, bu sangga matiamgadi li bagula
duxugia mala sangga walinga bungingbunginaloamdi.
5 Urana ing sibuna tongtongia kira mana namua naga, saing sina Aningonoa nakira
bila yahanga mugamugangama, wa mogungua mana axamandi dima yu.
6 Binabu hatumingamamdi daharing saing am gaxabia ba bungina am gawauyu
mana sanggadi li titia, am gawa rangua Toxoratamona long xaiya teguyu.
7 Namua naga mana hatuminga haringina am gawa. Ne mana axadi am gabagudi,
tegu.
8 Wane, hatumingamamdi daharing, saing murumam ba am gayunga sangga-
mamdi, am gala am gawa rangua Toxoratamona.
9 Binabu heku am gawauyu mana sanggadi li titia kimbo am gayungadi am gawa
long xaiya, bungingbunginalo am gahaxi ba am galibu Toxoratamona yaha.
10 Namua na kimuya kira longgalo bagula tali Kristo kabukabu suxuyangam
rung mana ba maxania, bu kira taining tainina taxap haxuyangaradi sanga mana
kuboluradi talibudi bungina tawa mana sanggaradi titia li. Xai kimbo diana, bagula
haxuyadi nakira.

Tahauli Lipudi Bu Urana Atin Daxaringa Manadi

11 Bila balau, am gamaxuwa ba am gali Toxoratamona maxania olang kimuya,
binabu am gahaxi ba am gagui lipudi. Hatumingamamdi xaung kubolumamdi Urana
xabiadi rangrang. Baing ngabo ba maluxu mang bing axabia axadi ba rangrang
xauna.
12 Ne am gatuba ba am gaharingia yamamdi muli te. Tegu. Am gabo ba am
gahatanga daxanga nang ba aiti yamamdi, bu sanga ba ahaxuya na lipuadi dibo
ba dahasua mana axadi dilibudi sabasabia, ne hatumingadingdi dimaring Urana
maxania te.
13 Baing nabu lipudi dibaguam bila lipu kakahandi, bing sangau. Namua na am
gatuxu Urana oxatanoa. Ne nabu dibaguam bila lipuadi hatumingading dimaring,
bing hatumingamam dimaring bu hauliang.
14 Ngaharua bila ba namua na Kristo kubolung murungam sibuna yumgam ba
am gawaxata, namua na am gahatum haringina ba lipu taininau xap lipu longgalo
yabadinga saing mati. Binabu bila balau kira longgalo tamati.
15 Xap lipu longgalo yabadinga saing mati, bu adi duwa sanga ba disu mana
murungadinga te. Tegu. Mati bu disu mana murunganoa mana lipua xap yabadinga
saing mati saing mesa muli.
16 Binabu hatata saing ila, am gasuxuya lipudi mana xabianga titiama te. Maxuna,
muga am gasuxuya Kristo mana xabianga titiama. Ne hatata am gasuxuya bila ba
muli te.
17 Binabu lipu gaxarea taga rangua Kristo, bing sok lipu haunua. Muganga sup.
Bagu, haunua ma ba!
18 Axadi bagudi li dima rangua Urana, lipua libu atin daxaringa makira mana Kristo
oxatanoa. Baing sina oxatua nam ba am gabaxanga haruanga mana atin daxaringa
na lipudi.

19 Bila li: Mana Kristo matianoa Urana libu atin daxaringa bu lipudi dirung mosiu
rangua. Hatumia kubolura diandi muli te. Ulega Urana ta rimamamia bu am
gabaxanga bing atin daxaringa makira.
20 Binabu am ba am lipuadi am gaxap Kristo haruanganoa mala rangua teladi. Bila
Urana wagi lipudi suxungumamia. Mana Kristo yanoa am gaxusungang haringina
ba ama rangua Urana saing ayunga atin daxaringa mang.
21 Kristo libu kubolu dian tela te, ne Urana libu ba xap kubolu diana haxuyanganoa
ba hauli kira, bu sanga ba taxap Urana kubolunoa uxu kira ba maringina namua na
tataga rangua Kristo.

6

1 Am gawaxata rangua Urana binabu am gaxusungang haringina bila li: Axap
Urana kubolung atin dimoti ba, binabu labu ayunga xung mari olanggu tai.
2 Namua na harua ba,

"Mana bungina ngabo ba ngalibu xai mang, ngalunguang,
saing mana xaidaba ngabo ba ngaxapkang muli, ngahauliang."✡

Ngabalang ba, hatata bing bungina mana Urana libu xai, hatata bing xaidaba mana
xapkang muli.

Pol Mauxangandi

3 Mana oxata li am gatuxu, am gabo ba am galibu kubolu tela rangguti lipu tela te,
nam axamang tela hanggalangia oxatamama yanoa.
4 Ne mana axadi am galibudi am gatuba ba am gahatanga ba am Urana lipuxing
oxatanam sibundi. Am galibu bila ba bungina am gali haringina mauxangang saban-
gia, bungina lipudi disina salaga nam, bungina axamandi dibo ba dahanggalangiam,
bungina hatuminga xumana daxapkam,
5 bungina ditaham, ditam salak yabania, xaung bungina dibura ba dilibu doa mam,
xaung bungina am gamakasa, bungina sanga ba am gakinu xai te, xaung bungina
gesagimam.
6 Am gatuba ba am gahatanga ba am Urana lipuxing oxatanam sibundi mana
kubolumam sigixinganamdi, mana xabiangamamdi, mana kubolumam atimam
disala sap te, xaung kubolumam am galibu xai mana lipu teladi, xaung mana Urana
Aningong oxatanoa maluxu mam, xaung mana kubolumam am murumam sibuna
mana lipudi, xola mana languangua,
7 xaung mana am gabaxanga haruanga maxunama, xaung mana am gawaxata
Urana haringingania, am gatuxu kubolumam maringina bila axamang haungingamdi
mana rimamam rimamo xaung rimamam xong.
8 Lipu teladi daharua xai mam, ne teladi ditatuam. Teladi dahanggalangia
yamamdi, ne teladi ditidi. Daharua ba am lipu murakkamdi, ne am gaharua maxung
sibuna.
9 Dibaguam bila lipu yaya teguamdi, ne am ramramo sabangadi. Dituba ba
dunggam mati, ne bagu, am gawauyu. Ditahataham, ne am gamati te.
10 Dilibuam ayangamam, ne bungingbunginalo gamomamdi diyaha. Am gawa
haxugina, ne am galibu lipu xumana duwa lipu xalaxalamdi. Am goxola, ne xalaxala
longgalo amiadi.
11 Ang Korin mana, mana haruangamam longgalo am gaharua sabasabia nang,
saing am gaxaxa gamomamdi sabanga ranguang.
12 Am gariba gamomamdi mang te, ne ang ba ariba gamoimdi mamgu.

✡ **6:2** Aisaya (Aisaia) 49:8

13 Ngaharua nang bila ang garagudi. Bing axaxa gamoimdi ranguam bila am gaxaxa
amiadi ranguang. Alaba hakhaxuyanga maringina.

Tataga Rangua Lipu Hatuminga Haringing Teguamdiu Tai

14 Labu ataga rangua lipu hatuminga haringing teguamdiu tai. Baruta? Sanga ba
kubolu maringina, kubolu hanaunaunga dalingama tang duwaxata xauna? Sanga ba
luliana labiana tang ditaga? Tegu.
15 Xauna, sanga ba Kristo Satan tang duwa hatuminga taininau? Lipu hatuminga
haringinama sanga ba taga rangua lipu hatuminga haringing teguama baru?
16 Sanga ba Urana Numanoa hau haruangua rangua urana languangamdi numad-
ing sabungama? Tegu sibuna! Taxabiau, tawa Urana walingam numanoa baing. Bila
Urana harua ba, "Bagula ngawa ranguadi xaung bagula ngahaxa liwe manadi. Bagula
ngawa Urana dingia, saing bagula duwa lipuxigudi."✡

17 "Binabu asok sanguadi
saing awa halianga manadi,
Toxoratamona harua bila ba.
Labu aringring axamang sigixingang teguam telau tai,
saing bagula ngaxapkang."✡
18 "Bagula ngawa Tibuim,
saing bagula awa garagu lupdi xaung nanuhangigudi,
Toxoratamona Haringing Sibunama harua bila ba."✡

7

1 Riagu mana, murugu sibuna mang. Haruangadi Urana haudi ba bing kiri-
adi, binabu baraxing baraxintadi didongdongia sanggaradi xaung aningoradi bing
tadamiadi sangua kira bu tasok sigixingang sibuna. Talibu kubolu maringing sibundi
mana namua tawa hawa mana Urana.

Pol Gamonoa Yaha

2 Ngabo ba asina ganangana gamoimia mam. Am galibu doa na lipu tela te. Am
gata lipu tela daxanga diania te. Xauna, am gatuxu murak mana lipu tela bu am
gaxap xalingindi te.
3 Ngaharua bila ba bu am gasuxuyang te. Tegu. Ngaharua nang masup ba awa
gamomamia. Heku am gawa ranguang kimbo am gamati ranguang, axamang tela
sanga ba soxauti murungamam sibunoa mang te.
4 Ngaxabia sibuna ba sanga ba ngaharua sabasabia nang. Ngayameng haruanga
tela te. Ngayaha sibuna mang. Hatumingagua aharingia sibuna. Baing yahangagua
baxagi laing matuina maluxu'm mauxangandi daxapkam.
5 Ngaharua bila ba namua na bungina am gasok probinsia Masedonia, am gaxap
yaguanga monga te. Tegu. Long baruamta am gaxugia mana, mauxangandi dilipkam.
Sabasabia mauxangandi daxapkam, saing lumamia maxuwangadi daxapkam.
6 Ne Urana, lipua tatua atidi mana lipu gaxarea gamodingdi mauxading ba, ina
tatua atimamdi bungina soxi Taitas goxoya ma ranguam.
7 Baing tatua atimamdi mana malinganoa ing ganina te, ne bungina am galungu
ba atatua atindi baru, alaba tatua atimamdi muli. Baxanga nam ba atim manga,
usingangaim sibuna mana kuboluima, ahatum buk mana awa hatuminga taininau
rangua nga. Baing ina naga, gamogua yaha sabanga sibuna.

✡ **6:16** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 26:12; Yeremaya (Jeremaia) 32:38; Esekiel 37:27 ✡ **6:17** Aisaya (Aisaia) 52:11; Esekiel 20:34,41 ✡ **6:18** 2 Samwel (2 Samuel) 7:14

8 Maxuna, xailongga ngabung mala ranguang ba libuang ayangaim, ne ngausinga
te mana ngasina. Muga ngausinga, namua na ngabagu ba libuang ayangaim sibuna.
Ne ayangaim mongaita ing ganina.
9 Ning hatata ngayaha. Ne ngayaha te mana ayangaim. Ngayaha namua na
ayangaima xaiang ba axugia hatumingaima. Namua na axunumia ayangangua sanga
mana Urana murunganoa, binabu haruangamama hanggalangiang te.
10 Bungina Urana libuang ayangaim, alaba xap hatuminga xugianganoa masok,
xaiang mala Urana xapkang muli. Baing alaba sina mauxangana na lipu tela te.
Ne lipu titiamdi ayangadinga xugiadi te. Xap matiyua masok.
11 Bagu baraxinta Urana xap masok bungina atiti xailongigua ba. Libu ayangaim
mana kuboluima. Ahaxi mana alibu kubolu maringina, saing ahaxi mana ahatanga
nanga ba alibu kubolu maringina. Atim disala mana lipua ba kubolung dianoa, saing
ahatum xumana ba Urana bagula sina salaga nang nabu kubolua ba ilauyu. Atim
manga bu ngama ngahauliang. Hatumingaima haring ba ahamaringia axamandi,
xaung ba asina salaga na lipua liwe mang libu kubolu diana Urana maxania. Mana
axamang longgalo ahatanga ba asu mana kubolu maringindi ding ganiding.
12 Namua ngabung xailongga ba mala ranguang bing ngamogu lipua libu kubolu
diana te, xaung bu ngahauli lipua xap doa te. Tegu. Ngabung bu ang sibuim sanga
ba abagu axabia ba atim mam baru Urana maxania.
13 Binabu mana namua alunguam bing atatua ayangamamdi.

Alaba tatua ayangamamdi. Xauna, am gayaha buk ba am gabagu Taitas yaha baru,
namua na aningonoa xap haringinga ranguang longgalo.
14 Namua na muga ngaiti yaimdi na, saing asina memeyua nanga te. Haruanga
longgalo am gaharua nang waleu bing maxundi. Baing bila balau haruangamamdi
am gaiti yaimdi manadi Taitas maxania disok maxuna xauna.
15 Baing murunganoa mang tubu sabanga bungina hatum muli ba ang gasu mana
haruanganoa, saing axap xaung maxuwanga xaung lulunga.
16 Baing ina naga, ngayaha namua na mana axamang longgalo sanga ba ngahatum
haringina mang.

8

Lipu Hatuminga Haringinamdi Disina Haulingua

1 Riagu hatuminga haringinam mana, am gabo ba axabia mana Urana kubolung
atin dimoti mana Masedonia sabungadi.
2 Mauxangang sabanga xapdi saing tubadi. Duwa haxuging sibuna, ne ya-
hangadinga baxagi buk laing matuina, hatumingadingdi dimesa mana riading
hatuminga haringinamdi.
3 Ngaxabiau, ngabaxanga kuboludinga nang: Disina sanga mana xalingidingdi,
maxuna didalidi. Mana ding murungadinga
4 duxusunga xusungam haringina ba am gayungadi ba digabu lipu hatuminga
haringinam teladi dahauli Urana lipuxing maringindi duwa probinsia Yudia.
5 Am gahagaxa ba bagula dita haulinga kaxukana monga, baing tegu. Didali
hatumingamama ba. Binabu muga dita ding Urana rimania, saking dita ding
rimamamia xauna, bila Urana muruna mana.
6 Dilibu bila ba, binabu am gaxusunga Taitas haringina ba ila ranguang muli, bu
haringiang ba asahi sinaikka li ma rangua kuboluim atim dimoti, namua na ina naga
hauliang ba aungguti agugunia sinangaima.
7 Oxata baruamta atuxudi, atuxudi xai sibuna—kubolu hatuminga haringinama,
haruanga xai, xabiangua, kubolua ahaxi mana ahauli lipudi, xaung muruim sibuna

mam. Bila balau, binabu am gabo ba atuxu oxata li xai sibuna xauna, oxata sinaikkamga li ma rangua kuboluim atim dimoti.

8 Ngatabinang te, ne ngabagu lipu teladi kuboluding dahaxi mana dahauli haxugindi, saing ngabo ba ngatuba kuboluim muruim sibuna xaung dingia bu ngabagu kuboluima maxuna kimbo tegu.

9 Namua na axabia Toxoratamona kiria Yesu Kristo kubolung atin dimoti. Xalinging xumang sibuna, ning sok haxugina bu hauliang. Namua sok haxugina bila ba bing asok lipu xalaxalam mana axamang aningoningoamdi.

10 Hatumingagua mana daxanga xai asu mana sinaikka ba bila li: Niani muganga amuga mana agugunia haulingaima. Adali teladi mana kubolua li ing ganina te, ne adalidi xauna namua na murungua li wa muga maluxu mang.

11 Binabu asahi oxatua ba hatata, bu kubolua ahaxi mana alibu nulana bagula wa hasusu mana kubolua asahi. Asina sianga sanga mana xalingim baruamta atuxudi.

12 Namua na nabu lipu tela hatuminganoa mesa ba sina axamang tela, bing Urana yaha mana kubolunoa. Hatumia xalingindi xola manadi te. Tegu. Yaha mana yahanganoa muruna ba sina mana xalingindi tuxudi ing ganina.

13 Ne murugu ba asina xalaxala xumana bu ding disok xai, saing ang gawa haxuk te. Tegu. Murugu mana ang longgalo awa hasusu.

14 Hatata xalingim xumana bagula hauli baraxintadi diraxap manadi. Baing ina naga, kimuya bungina ang garaxap, bing bagula dahauliang mana xalingiding xumana xauna. Bila balau bagula ang longgalo awa hasusu.

15 Bila Urana Xuanoa harua ba, “Lipua tagia xumana bing tuxu xumana buk te, saing lipua tagia kaxukana bing tuxu kaxukana buk te.”✡

Pol Bo Ba Soxi Taitas Mala Korin

16 Ngaharua xai sibuna mala rangua Urana, lipua iti Taitas hatuminganoa ba muruna ba hauliang. Murunganoa maxang taininau bila ngayua.

17 Ngaharua xai sibuna namua na bungina am gaxusunga Taitas ba ila ranguang, nai mam ing ganina te. Tegu. Ing sibuna haxi ba ila ranguang mana ing murunganoa.

18 Baing am gasoxi riamam hatuminga haringinam tela rangua. Lipua ba xap yaya sabanga liwe mana sabunga longgalo namua na tuxu oxata haringina mana baxanga ulek xaiyua.

19 Alaba ing ganina te. Sabungadi dimogu ba gabuam bungina am gaxap haulinga li mala Yerusalem. Am gatuxu oxata li bu am gaiti Toxoratamona yanoa, xaung bu am gahatanga nadi ba murumam sibuna ba am gahaulidi.

20 Am galibu bila li, nam lipu tela harungia oxatamama mana haulinga sabangga li.

21 Namua na am gabo ba am galibu kubolu maringina Urana maxania xaung lipudi maxadingia xauna.

22 Xauna, am gasoxi riamam hatuminga haringinam tela rangua dingtang. Lipua li, bunging xumana am gatuba mana oxata xangxana, binabu am gaxabia xai ba haxi mana oxatua. Baing hatata haxi sibuna, namua na hatum haringina mang sabanga sibuna.

23 Ang gaxabia ba Taitas babangagua xaung riagu oxatama liwe mang. Baing riamam luwadi ba, dingtang sabungadi ulegidingdi, dingtang kuboludinga bing disina yaya sabanga na Kristo.

24 Binabu bungina tung disok ranguang, bing ahatanga kuboluim murungaim sibuna na dingtung, bu sabunga longgalo bagula dibagu kuboluima maxuna. Baing ahatanga namuxina mana am gaiti yaima na dingtung xauna.

✡ **8:15** Xapdi Muli (Kisim Bek) 16:18

9

Yahangua Ila Rangua Kristo Lipuxindi Duwa Yerusalem

1 Nga namuxigu te ba ngabung maxaxaya nang mana yahanga li am gagugunia ba
hauli Urana lipuxing maringindi duwa Yerusalem.
2 Namua na ngaxabia ba muruim buk ba ahaulidi, saing ngaiti yaimdi na
Masedoniadi. Ngabaladi ba niani muganga ba ang Akayadi* axauxau hatumingaima
ba agugunia yahangua. Baing kuboluim murungaima iti hatumingadingdi dimesa ba
dahaulidi xauna.
3 Ne ngasoxi riamam tuwadi li mala ranguang, namua na ngabo ba axauxau mana
yahanga li, bila ngaiti yaimdi mana ba. Nam yaya itinganoa am galibu mang ba xung
mari olang.
4 Namua na nabu Masedonia teladi dima rangua nga saing dibagu ba axauxau mana
yahangaima teguyu, bing bagula memeyamam mana am gaiti yaimdi. Ne bagula
memeyaim sibuna.
5 Binabu ngahatum ba xai ba ngatabina riamamdi ba dila ranguang muga, bu
dahauliang ba agugunia yahangaima ahau haruangua ba asina. Baing ina naga,
bagula yahanga ba xauxau masup, saing muruim ba asina. Nam wa yahangua lipu
tela yuang ba asina.

Kubolua Hatuminga Mesa

6 Ahatum muli to: Lipu gaxarea xuma xumana te, bing bagula xauya xumana te.
Ne lipu gaxarea xuma xumana, bagula xauya xumana.
7 Ang taining tainina bing usina baraxing baraxinta uhau hatumingama ba usina.
Labu usina nabu hauxam bu usinau tai, xaung labu usina namua na tela yumgung
ba usinau tai. Namua na Urana murung sibuna mana lipu gaxarea yaha ba sina.
8 Baing Urana sanga ba libu kubolung atin dimoti baxagi sibuna mang, bu
xalingimdi sanga mang bungingbunginalo, saing bagula araxap mana axamang tela
te. Bagula libu bila ba bu abaxagi sibuna mana oxata xai longgalo.
9 Bila Xuanoa harua ba,

"Hatuminganoa mesa ba sinasina yahangadi na haxugindi,
kubolung maringinoa bagula wa bungingbunginalo."✡

10 Baing Urana naga sina xuyandi na lipu umangama xaung sina angingua na. Bila
balau bagula hauliang saing libu xalingimdi ditubu, bagula libu kuboluim maringing
xauyangama aningodingdi ditubu bu sanga ba ahauli haxugindi sabanga.
11 Bagula sina xalaxala xumana nang mana daxanga xangxana, bu sanga ba
hatumingaimdi dimesa ba ahauli lipudi bungingbunginalo. Baing bungina am gaxap
yahangaimdi mala rangua lipu raxabinganamdi, bagula daharua xai sibuna na Urana.
12 Oxata haulingamga li ang gatuxu hauli Urana lipuxindi diraxap ding ganiding te.
Tegu. Oxataimga li baxagi laing matuina, libu lipu xumana daharua xai sibuna na
Urana xauna.
13 Oxataim haulingamga li alibu hatanga ba hatumingaim haringina sanga ba.
Baing ina naga, lipudi bagula diti Urana yanoa, namua na dibagu kuboluima asu
mana ulek xaiyua mana Kristo, ulek xaiyua abaxanga ba. Xauna, bagula diti
Urana yanoa namua na hatumingaimdi dimesa ba atuxu sinaga ranguadi xaung lipu
longgalo.
14 Baing bagula atiding mang bungina disabu mang, namua na dibagu ba Urana
kubolung atin dimoti mang baxagi mang.

---

* **9:2** ***Akayadi***—Akaya probins tela, saing long sabangga Korin wa maluxu mana, binabu Pol sanga ba uxu Korindi ba Akayadi xauna. ✡ **9:9** Olaidi (Buk Song) 112:9

15 Yahangua Urana sina nakira, sabanga buk, saing sanga ba tabaxanga suxunguria te. Bing taharua xai sabanga sibuna na Urana mana yahanganoa!

10

Pol Haxuya Haruangua Mana Oxatanoa

1 Tauna, nga Pol nga sibugu haruangagua mala ranguang. Ngatatua nga ngaharua mosiu, bila Kristo. Lipu teladi disu haruanga nanga, daharua ba, "Bunging bungina Pol wa rangua kira, tatuaina, ne bungina wa hasoya, harua yabina maluxu'm xailongindi."

2 Ngabalang ba bungina ngama ranguang, bing labu alibu nga ba ngaharua yabina nanggu tai. Lipu teladi dahatum ba am gasu mana kubolu titiama. Hatumingagua bing bagula ngaharua yabina nadi.

3 Maxuna, am gawa titia, ne am gahaung bila lipu titiamdi dahaung te.

4 Namua na axamang haungingamdi am gahaung manadi xan tela. Bila axadi lipu titiamdi dahaung manadi te. Tegu. Axadi am gahaung manadi haringingading Urana sina ba sahi bixuamamdi haringingadinga.

5 Am gasahi lipu hasuangamdi hatumingadinga, xaung am gasahi axamang longgalo dituba ba disoxauti lipudi mana daxabia Urana. Baing am gaxai Urana bixuandi ba duxugia hatumingadinga saing disu mana Kristo.

6 Bungina asu mana Kristo haruanganoa masup, am gaxauxau ba am gasina salaga na lipu dudunam longgalo.

7 Ang gabagu axamandi ubudingia ing ganina. Nabu lipu tela hatuminganoa haring ba ina Kristo inia, bing bagu xabia xai ba am Kristo iniadi bila ina.

8 Ngaharua bila ba namua na Toxoratamona sina yaya nam bu am gaharingiang, bu am gahanggalangiang te. Baing ina naga, nabu ngahasua monga muli mana yaya ba, bing bagula memeyagu mana te.

9 Ne hauxagu ba ahagaxa ba ngabung xailongigudi ba dilibuang amaxuwa.

10 Namua na teladi daharua ba, "Xailongindi mauxading xaung yabiding, ne bungina wa rangua kira, tabagu ba haringingan te, saing haruangandi dimaxana."

11 Lipuadi na bila ba, bing dahatum xai bila li: Baru haruangantadi am gabung xailongia bungina am gawa hasoya, bing bagula am gasu manadi bungina am gawa ranguang.

12 Adi daharua ba ding lipu oxatam xaidi, bagula am gasuxuyam ranguadi te. Disuxuya ding mana ding sibuding kuboludingdi, saing dimogu ding ragudinga bu daharua ba, "Am sanga ba." Si, kakahading baru.

13 Ne am ba, bagula am gaiti yamamdi mahaing dali ragua Urana sina nam te. Tegu. Bagula am gaiti yamamdi sanga mana ragua Urana moguam ba am gatuxu oxatua mana. Ragua ba ila sok mang xauna.

14 Wane, Urana tang maluxu'm ragua mana oxatua sina nam ba. Binabu bungina am gaharua ba yamamdi duwa etua mang, am galaxuwa ragua te. Namua na am ba am lipu mugamugangamdi am gama hasoya ranguang Korindi bungina am gaxap Kristo uleging xaiyua ma ranguang.

15 Ne am gahasua bu am gaxap yaya mana oxatua teladi dituxu te. Tegu. Am gabo sibuna ba bungina hatumingaim haringindi ditubuyu, ganangana mana oxatamama ranguang bagula tubu sibuna,

16 bu sanga ba am gabaxanga ulek xaiyua mana titiadi duwa hasoya monga mang ba. Namua na am gabo ba am gahasua mana oxatua lipu tela tuxu masup umangania te.

17 Ne bila Urana Xuanoa harua ba, “Lipu gaxarea bo ba hasua, bing hasua mana
axadi Toxoratamona libudi.”✡
18 Namua na lipu gaxarea itina, xap yaya Urana maxania te. Ne nabu Toxoratamona
iti lipua ba, bing xap yaya.

11

Pol Haruanganoa Mana Aposel Languangamdi

1 Heku ngaxabia haruanga hasuangam haruanga kakahana, ngabo ba ngaharua
bila ba to.
2 Ngahatum xumana mana baraxintadi disok mang, bila Urana hatum xumana
mana baraxintadi disok mang. Ngaharua bila ba namua na ang bila hainga ngahau
gabisia ba bagula taga yaungia rangua lipu taininau, Kristo baing. Ngabo ba awa
sigixingang sibuna bila haing nanung tela xabia luba teguyu bungina ngasinang na.
3 Ne ngamaxuwa ba lipu tela bagula xai hatumingaimdi mala adali daxangua
mana haruanganoa, bila bungina moxua tuxu murak mana Ip umangia. Bila balau
ngamaxuwa ba bagula ayunga kuboluim maringina ahaxi ba asu mana Kristo.
4 Ngamaxuwa namua na ang gayaha ba axap lipu gaxarea ma baxanga nang, heku
baxanga xan tela mana Yesu am gabaxanga nang ba. Bila balau ang gayaha ba axap
aningoningo tela ina xan tela mana Urana Aningonoa axap ba, kimbo ang gayaha ba
axap ulek tela xan tela mana ulek xaiyua ang gaxap ranguam ba.
5 Ne hatumingagua bila li: Bakbakka ba ahatum ba “aposel mugamugangamdi,”
ding didali nga te. Tegu sibuna!
6 Heku ngabaxanga bila lipu tela tubatuba mana baxangangua te, xabiangagua xai.
Baing am gahatanga alaba nang mana kubolu longgalo am galibudi liwe mang.
7 Bungina ngama ngabaxanga Urana uleging xaiyua nang, ngaxusungang mana
giminaga te. Ngatatua nga ngawaxata bu ngaitiang. Bola kubolua li ngalibu bing
kubolu diana, bo?
8 Bila ngahanai mana sabunga teladi bungina ngaxap haulingua ranguadi bu sanga
ba ngatuxu oxatua ranguang.
9 Baing bungina ngawa ranguang saing ngaraxap mana axamang tela, bing ngasina
mauxangana nang te. Namua na bungina riara Masedonia hatuminga haringinamdi
dima, disina axadi ngaraxap manadi nanga. Ngalibu bila ba namua na ngabo ba
ngasina makasangua nang te. Baing bagula ngalibu bila bauyu.
10 Kristo haruangang maxunama wa maluxu manga, binabu ngaharua maxung
sibuna ba, lipu tela te mana titiadi duwa probinsia Akaya bagula soxauti hasuangagua
li mana ngaxap giminaga te.
11 Baruta ngalibu bila ba? Bola murugu sibuna mang te? Tegu sibuna! Urana xabia
ba murugu sibuna mang.
12 Ne ngalibu bila ba namua na lipu teladi dibo ba dahasua ba dituxu oxatua maluxu
mang bila am ba. Baing bagula ngasu manauyu mana kubolua ngaxap giminaga te,
bu sanga ba ngataxiti haruangadinga.
13 Namua na lipuadi na bila ba aposel languangamdi. Lipu oxata murakkamdi,
duxugia haruangadingdi bu lipudi dibagudi bila Kristo aposeling maxunamdi. Baing
tegu.
14 Baing labu tahixi mana kuboludingau tai. Namua na Satan ing sibuna xugiaina
ba bagunganoa sok bila Urana uleging lulianam tela.
15 Baing ina naga, nabu Satan lipuxing oxatanamdi duxugia haruangadinga bu
disok bila lipu oxatamdi dilibu kubolu maringindi, bing labu tahixi manau tai.
Kimuya bagula daxap haxuyangua sanga mana kuboludingdi.

✡ **10:17** Yeremaya (Jeremaia) 9:24

Pol Harua Mana Salaga Xap

16 Ngaharua muli, labu lipu tela hagaxa ba kakahagu tai. Ne nabu abagu nga bila
ba, bing axap nga bila axap lipu kakahan tela, bu sanga ba ngahasua monga muli.
17 Hasuangagua li ma rangua Toxoratamona suxungunoa te. Tegu. Bagula
ngaharua bila lipu kakahana.
18 Lipu xumana dahasua bila titi kubolunoa, binabu bagula nga xauna ngahasua.
19 Ahatum ba xabiangaimdi dimaring, ne ayaha mana alungu lipu kakahandi
haruangadinga!
20 Haruanga ba maxuna baing! Bungina lipudi dilibu mang bila ang lipuxiding
oxata olanggamdi, ayaha mana awa hawa manadi. Bungina disahi xalingimdi,
ahatum ba sangau. Ahatum ba sangau bungina dituxu murak mang bu asu mana
haruangadinga, bungina diti ding, xaung bungina dudang.
21 Si, laku! Bungina am gawa ranguang, memeyagu buk ba ngalibu kubolua na bila
bakbakkadi dilibu mang.

Tauna, heku! Lipu baruamta dibo ba dahasua, bagula nga xauna ngalibu. (Hatata
ngaharua kakahana bila ding.)
22 Daharua ba ding Hibrudi? Nga xaunau nga Hibru tela. Daharua ba ding Isreldi?
Nga xaunau nga Isrel tela. Daharua ba ding Ebraham bakbagindi? Nga xaunau nga
Ebraham bakbaging tela.
23 Daharua ba ding Kristo lipuxing oxatanamdi? (Ngaharua bila lipu kakahana
harua.) Ngadalidi mana Kristo oxatanoa. Makasangagu sabanga dali dingiadi, ngawa
salak yabania xumana manadi, digusi nga bunging xumana buk sanga ba ngatitidi
te, saing bunging xumana ngawa haxek mana matiyua.
24 Bunging luwadi luwadi hiliadinga Yudadi yanamidingdi digusi nga xaung gusinga
39 waxu gusingamia.
25 Bunging tuwa lipudi digusi nga nunuya, bunging tela daxatu nga siangia, bunging
tuwa wagadi dida xaung nga, saing bunging tela ngaoti tek liwe xaidap tela yambong
tela.
26 Bunging xumana ngahaxa hasoya, langdi dibo ba daxap nga saing ngabo
ba ngahanggalang, lipu hanaunggamdi dibo ba dahanggalangia nga, nga sibugu
bakbagigu Yudadi dibo ba dahanggalangia nga, Yuda Teguamdi xauna dibo ba
dahanggalangia nga. Long sabangadi, long xoliania, tegia—long baruamtadi ngawa
manadi dibo ba dahanggalangia nga. Lipu murakkamdi dilangua ba ding riagu
hatuminga haringinamdi xauna dibo ba dahanggalangia nga.
27 Ngamakasa sibuna saing ngaxunumia mauxangang sabangadi mana oxata li.
Yambong xumana ngakinu te, gesagigu xaung langa ung nga saing bunging xumana
ngaxola anginga. Gaurigu saing imangdi sanga manga te.
28 Axadi ba ding ganiding te. Tegu. Bunging xumana ngaxunumia mauxangana
maluxu manga namua bing ngahatumia buk sabunga longgalo, nam xungdi mari.
29 Nabu tela haringingan te, bing nga xaunau ngaxunumia. Nabu tela xai tela
daxanga diania, bing atigu disala.
30 Ngabo ba ngahasua te, ne daxanga tela te, binabu bagula ngahasua mana axadi
dahatanga ba nga haringingagu te.
31 Toxoratamona Yesu Tibuna xaung Urana inia, ina yanoa taiti bungingbunginalo,
ina xabia ba ngalangua te.
32 Bungina ngawa long sabangga Damaskas, gabana wa hawa mana Xaitamoxi
Aretas mogu lipu wasangamdi ba duwasa mana long sabangga ba gamgamingang
xaluxindi bu dituxu nga.
33 Ne riagu teladi diyungia nga mari tangia masok mana gamgaminga suanging
tela, bu ngagiti mala sangua yanamga ba.

12

Pol Harua Mana Axamang Tela Bagu Mibingia

1 Hasuanga bagula hauli lipu tela te. Ning hatumingaim luwa manga, binabu ayu
nga ba ngahasuauyu. Baing ina naga, ngabo ba ngaharua mana axadi ngabagudi bila
mibingadi xaung axadi Toxoratamona hatangadi masok manga.
2 Ngaxabia Kristo lipuxing tela.* Baing niani 14 waleu, Urana xap mahaing mana
long xai tuwa.† Ne ngaxabia te, wa sanggania bungina haing bila ba, kimbo aningonoa
ing ganina haing? Urana ing ganina xabia.
3-4 Ne nga ngaxabia ba Urana xap lipua ba mahaing long walinga xaiyamia. Wa
sanggania, kimbo aningonoa wa halianga mana, ngaxabia te. Urana ing ganina xabia.
La ba lipua ba lungu haruanga xai sibundi namuxidingdi dihisa buk, saing Urana bili
lipudi ba dibaxangadiu tai.
5 Bagula ngahasua mana lipua na bila ba, ne bagula ngahasua manga te. Tegu.
Bagula ngahasua ing ganina mana axadi dahatanga ba nga haringingagu te.
6 Ne nabu ngabo ba ngahasua, bing bagula kakahagu te, namua na hasuangagua
ba bagula maxuna. Ne ngahasua bila ba te, nam lipu tela lungu haruangagua li saing
iti yagua buk. Ne ngabo ba dahatumia nga sanga mana kuboluguadi dibagudi xaung
haruangagudi dilungudi.

Axamang Tela Bila Ruxuna Su Pol

7 Wane, axadi Urana hatangadi nanga bila mibingadi ba, axamang xai sibundi.
Ne bo ba ngahasua manga te. Binabu yunga axamang tela bila waxu ruxuna su
sanggagua. Axa ba bing Satan uleginama ma sina salaga nanga, nam ngahasua
manga.
8 Bunging tuwa ngaxusunga Toxoratamona haringina ba unia sangua nga.
9 Ne harua nanga ba, “Kubolugu atigu dimoti sanga maung, namua na haringin-
gagua waxata sibuna mana lipu gaxarea xola mana haringingua.” Binabu bagula
ngayaha bu ngahasua ba nga ngaxola mana haringingua, bu Kristo haringinganoa
sanga ba wa manga.
10 Namua naga ngayaha baing. Bungina ngaxola mana haringingua, kimbo bungina
daharungia nga, kimbo bungina ngaxoxi mauxangang xangxana, kimbo bungina
disina salaga nanga, kimbo bungina mauxangandi daxap nga, ngayaha namua na
ngatuxu Kristo oxatanoa. Sanga ba ngaharua bila ba, namua na bungina ngaxola
mana haringingua, bing ngaxap haringinga sabanga.

Pol Hatumia Korindi

11 Ngaharua bila lipu kakahana, ning ang ba ayu nga. Maring ba aharingia yagua,
baing tegu, binabu ngalibu. Tauna, aposelidi ahagaxa ba mugamugangamdi ba,
dahatumia ba nga lipu olang, ne ngabagudi ba didali nga monga te.
12 Axadi dahatanga ba nga aposel maxunama, ngalibudi liwe mang masup ba.
Ngalibulibu axamandi bila axamang haringindi, xaung axamandi dilibu lipudi dihixi
manadi saing dibagu Urana haringinganoa.
13 Ngalibu kubolu taininau mang bila ngalibu mana sabunga teladi. Ne axamang
taininau ngalibu mang te, bing nga ba ngaxusungang mana giminaga te. Baruta?
Ahatum ba ngalibu kubolu diana nang mana alaba? Nabu bila ba, bing ayunga
kubolugua!
14 Bagu ngaxauxau ba ngamala bunging tuwa ranguang. Baing bagula ngata
mauxangang tela mang te mana ngaxusungang mana axamang tela. Namua na

* **12:2** ***lipuxing tela***—Pol harua maina. † **12:2** ***long xai tuwa***—Baraxinta? Sanga ba taxabia xai te, ne waleu sibuna Yudadi dahangixaya mana long xaiya saing daharua ba tuwa bing Urana long xai sibuna, dali sibuna teladi.

murugu mana xalingimdi te, murugu mang ing ganina. Namua na garadi oxatading
ba digugunia sianga ba dahauli baudingtibudingdi te. Ne baudingtibudingdi
oxatading ba dahauli garadingdi.
15 Binabu bagula ngayaha ba ngasina xalingigu longgalo xaung nga xauna bu
ngahauliang. Ne nabu murugu buk mang bila li, bing baruta muruim manga buk
te?
16 Maxuna axabia xai ba ngasina mauxangana nang te. Ning angia teladi asu
haruangua nanga, aharua ba ngaxap xalingimdi xaung murak.
17 Baruta? Bola ahatum ba lipuadi ngasoxidi mala ranguang, dilanguang saing
daxap xalingimdi ma rangua nga? Tegu ke.
18 Ngaxusunga Taitas haringina ba ila ranguang, saing ngasoxi riamam tela mala
rangua. Bola ahatum ba Taitas languang saing xap xalingimdi? Tegu! Maxung sibuna
axabia ba Taitas tam hatumingamam taininau mana am gahauliang saing am ganaxu
mana daxanga taininau.
19 Bungina atiti haruangadi li, ahatum ba am gatuba ba am gahaxuya haruangadi
atam haruangia manadi? Bila ba te. Haruangadi am gaharua manadi, am
gataga rangua Kristo saing am gaharua manadi Urana maxania. Riamam mana,
murumam sibuna mang, saing axamang longgalo am galibudi bing am galibudi bu
am gaharingiang ing ganina.
20 Ngabung bila li namua na ngamaxuwa ba bungina ngama ranguang, bagula
ngayaha mana kuboluimdi te. Xauna ngamaxuwa ba bagula ayaha manga te.
Ngamaxuwa ba bagula ngabagu hakhaxingadi, kubolu xawangamdi, atimdi disala
mang agamiang, autuang, ahanggalangia yaimdi, aharungiang, aiti yaimdi xaung aiti
mauxangang sabangadi.
21 Ngamaxuwa ba bungina ngama bagula Urana ngayua libu ngaxap memeya liwe
mang. Baing bagula ayangagu mana lipu xumana duxugia hatumingadinga teguyu,
ne disu mana kuboluding muganga dilibu muga bila: kubolu musunam, kubolua
miaxuam, xaung kubolua hali mauli mana kubolu musunamdi bila komadi.

13

Pol Haruangang Haringing Kimuama

1 Alali bunging tuwa bagula ngama ranguang. Ahatumia Urana Xuanoa ba, “Nabu
lipu tela wa haruangia, bing lipu luwa kimbo tuwa dibaxanga axadi dilungudi
dibagudi, bu sanga ba ahamaringia haruanga ba xai.”✡
2 Bunging luwa ngama ranguang, ngaharua haringina na adi dilibu kubolu diandi
muga digabu ang longgalo ba bagula ngasina salaga nadi. Baing hatata, ngawa
hasoya. Ne ngaharua bila ba muli nang ba: Bungina ngagoxoya ma ranguang, bagula
ngasoxauti salaga te mang gaxarea alibu kubolu diandiyu.
3 Namua bagula ngalibu bila ba, bing ahaxi mana ngahatanga nang ba Kristo harua
suxungugia. Kristo xola mana haringingua te bungina hamaringiang. Tegu. Bagula
hamaringiang haringina.
4 Maxuna, bungina digoxi xai balingamia, bagu bila xola mana haringingua. Ne
mana Urana haringinganoa hatata wa. Am xauna, am goxola mana haringingua,
bila Kristo. Ne bungina am gahamaringiang bagula abagu ba am gawa rangua, saing
Urana haringinganoa bagula wa mam.
5 Ang sibuim axusungang ba, “Maxuna am gahatum haringina mana Urana
uleginoa mana Kristo, bo?” Atuba haxangaimdi bu abagu maxuna asu mana
Kristo kimbo tegu. Bagula abagu Kristo Yesu wa maluxu mang. Nabu tegu, bing
hatumingaim haringina xung mari.

✡ **13:1** Hanaunaunga (Lo) 19:15

6 Baing ngahatum haringina ba bagula abagu axabia ba am ba xunggam mari mana
tubaikka ba te.
7 Baing hatata am gasabu na Urana ba bagula alibu doa te. Maxuna, am gadali
tubaikka ba, ne namuxinoa am gasabu bila ba bing bu lipudi dibagu ba am gadali
te. Tegu. Am gasabu bila ba bu sanga ba alibu kuboluadi dimaring ing ganina. Nabu
lipudi dibaguam bila xunggam mari mana tubaikka ba, axamang tela te.
8 Namua na sanga ba am gasoxauti haruanga maxunama te. Am gawaxata sanga
mana haruanga maxunama ila ing ganina.
9 Am gayaha bungina am goxola mana haringingua saing ang haringingaim.
Sabungamama am gasabu bing asok maringina muli.
10 Namua naga ngabung xailongga li bungina ngawa hasoya mang, bu bungina
ngama ranguang bing namu te ba ngaharua haringina nang xaung haringingua Tox-
oratamona sina nanga. Bo ba ngaharingiang. Bo ba ngahanggalangia hatumingaimdi
te, ngatatuang te.

Pol Harua Xaidap Xai

11 Riagu hatuminga haringinam mana, haruangagua ma xung la li. Xai mana
ahamaringiang. Alungu alibu haruangagudi li. Alibu hatumingaimdi duwa taininau.
Arung mosiu ranguang. Baing Urana kubolunoa murung sibuna xaung gamogamu
mosiama, ina bagula wa ranguang.
12 Atuxu rimaimdi* bila Urana lipuxindi dilibu.
13 Urana lipuxing maringing longgalo daharua xaidap xai nang.
14 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu Kristo kubolung ating dimoti wa ranguang
longgalo, xaung Urana kubolung murung sibuna wa ranguang longgalo, xaung
Aningong kubolunoa tagang rangua riaimdi wa ranguang longgalo.

* **13:12** Grik xuana—*alibuang.* Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.*

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa probinsia Galesia. Tauxu xailongga li ba, Galesia

Namua Pol Bung Mala Na Galesiadi

Lipu tubatubainga languangam teladi dila probinsia Galesia. Ditubatuba ba nabu lipudi disu mana Yudadi hanaunaungading longgalo xaung duxuxu sanggadingdi bila Yudadi, bing bagula disok maringina Urana maxania. Ne Pol hatanga xailonginia ba hatuminga na bila ba doa, saing hatum haringina mana Yesu ing ganina sanga ba. Bung xailonginoa bila niani AD 53.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-5)*
- Ulek xai taininau, tela muli te *(1:6-10)*
- Hatanga ba ulek xaiya ina baxanga ba maxuna *(1:11–2:21)*
- Hatanga ba hatuminga haringina luba kira sangua hanaunaungua *(Hataina 3–4)*
- Hatanga ba kubolua tawa hawa mana hatuminga haringina bila baru *(5:1–6:10)*
- Haruanga kimuam *(6:11-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga aposel tela. Lipudi dimogu nga te, saing lipu tela soxi nga te. Tegu. Ne Yesu Kristo, Tibuna Urana iti mesa mana matiyua, tang disoxi nga.
2 Ngagabu riagu hatuminga haringinamdi.
Am gasina xailongga li nang lipu sabungamdi duwa probinsia Galesia.
3 Am gasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.
4 Yesu Kristo yunga walinganoa bu unia kubolura diandi. Libu bila ba bu xap kira muli sangua xaidap dianadi li, sanga mana Tibura Urana murunganoa.
5 Bila ba, binabu taiti Urana yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna.

Ulek Xai Taininau Wa

6 Ngahixi mang, namua na ayamu sap Urana, ina wagiang mana Kristo kubolung atin dimoti mang, saing ala asu mana ulek xai xan tela.
7 Ne ulek xaiya ba, ulek xai maxunama te. Ne lipu teladi dibo ba dahangguyang-gang, daxaningxaning ulek xaiya mana Kristo.
8 Ning nabu am ba, kimbo Urana uleginam tela ma baxanga ulek xai tela nang, ne xan tela mana ulek xaiyua am gabaxanga nang muga ba, bing xai mana lipua ba xap salaga bungingbunginalo.
9 Bila am gaharua masup ba, bila balau ngaharua muli ba: Nabu lipu tela baxanga ulek xaiya nang xan tela mana ulek xaiyua axap muga ba, bing xai mana lipua ba xap salaga bungingbunginalo!
10 Baing ahatum baru? Haruanga li hatata ngaharua ba, ngaharua bu ngaxap yaya xai lipudi maxadingia? Tegu! Ngabo ba ngaxap yaya xai Urana maxania! Ahatum ba ngalibu bu ngalibu lipudi diyaha? Bila ba te, namua na nabu ngatubauyu ba ngalibu lipudi diyaha, bing bagula ngawa Kristo Yesu lipuxing oxatanama te.

Pol Naxuya Mana Sok Aposel

11 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba axabia ba ulek xaiyua muga ngabaxanga ba, lipu tela xap masok te.

12 Ngaxap rangua lipu tela te, saing lipu tela tubatuba nga mana te. Tegu. Yesu
Kristo ing sibuna hatanga masok nanga.
13 Alungu masup mana walingagu mugangua waleu bungina ngasu mana Yudadi
sabungadinga. Ang gaxabia mana kubolugudi bungina ngasina salak sabanga na
Urana lipuxing sabungamdi, saing ngatuba ba ngahanggalangiadi.
14 Baing xabiangagua mana Yuda sabunga kubolunoa ba dali sibuna riagu
Yudam xumana nianimamdi taininau. Baing ngahaxi sibuna mana mugangagudi
kuboludingdi.
15 Ning Urana mogu nga muga mana bungina baugu hayau nga teguyu. Atin dimoti
manga, saing wagi nga ba ngasok lipuxinoa. Baing mana xaidaba Urana muruna
mana ba,
16 hatanga Garanoa masok manga, bu ngabaxanga ina liwe mana Yuda Teguamdi.
Baing mana xaidapka ba, ngala ngaxap xabiangua rangua lipu tela te.
17 Baing ngahaing mala Yerusalem te ba ngabagu lipuadi disok aposeldi muga
manga. Tegu. Hata sibuna li ngala titi xoliania Arebia. Sup, baing ngagoxoya muli
ma long sabangga Damaskas.
18 Niani tuwa disup, baing ngahaing mala Yerusalem bu ngabagu Pita, saing ngawa
rangua xaidap 15.
19 Ne ngabagu Yesu aposeling teladi te. Yems Toxoratamona kixinginoa ing ganina
ngabagu.
20 Urana maxania, haruanga li ngabung mala nang, languanga te.
21 Kimuya ngala mana titiadi Siria xaung Silisia.
22 Mana bungina baguba, Yudia sabungadi ditaga rangua Kristo, daxabia ram-
ramogua te.
23 Dilungu naxuyangagua ing ganina bila li: “Lipua ba muga sina salaga nakira,
hatata baxanga hatuminga haringina uleging xaiya ba, muga tuba ba hanggalangia.”
24 Baing adi dilungu haruanga ba diti Urana yanoa namua na xugia nga.

2

Aposeldi Gamoding Taininau Rangua Pol

1 Niani 14 disup, baing ngahaing mala Yerusalem muli xaung Banabas. Baing
ngaxap Taitas mala xauna.
2 Namua ngahaing mala bing Urana hatanga hatuminga ba masok manga. Bungina
ngawa la ba, ngala hisangia rangua lipuadi dibagudi bila sabunga yanamindi, saing
ngabaxanga nadi ulek xaiyua ngabaxanga liwe mana Yuda Teguamdi. Ngabo ba am
gawa hatuminga taininau. Nam oxata ngatuxu ba kimbo ngatuxuyu bing namuxing
te.
3 Taitas wa rangua nga. Lipu sangga xuxungang teguam, namua na Grik tela. Ning
diyu ba xuxu sangganoa* te.
4 Haruanga mana xuxu sangganoa mesa namua na lipu teladi dilangua ba ding
lipu hatuminga haringinamdi, ding diyameng hatumingadinga diluxu sabungia, bu
dibagubagu kubolumama bila am gasu mana Moses hanaunaunganoa kimbo tegu.
Namua na dibo ba hanaunaungua goxiam bu am gawa lipuxing oxata olanggamdi.
Ne kira tataga rangua Kristo Yesu ba, binabu luba kira sangua hanaunaungua.
5 Ne am gasina ganangan tela nadi bu daxaiam haruangia te. Am gali haringina bu
haruanga maxunama mana ulek xaiyua sanga ba wa ranguangguyu.

* **2:3** ***xuxu sangganoa***—Yuda lup longgalo duxuxu sanggadingdi. Lipu gaxarea bo ba sok Yuda tela libu bila ba xauna. Ne lipu gaxarea hatum haringina mana Kristo wa maringina Urana maxania, heku duxuxu sangganoa kimbo tegu. Ning Yuda teladi dahaxi ba Yuda Teguamdi dilibu.

6 Ne, mana adi duxu ba sabunga yanamindi—nabu yadingdi sabanga kimbo tegu,
axamang sabanga manga te. Urana bagu lipua yanoa te, ne bagu lipu longgalo hasusu.
Sabunga yanaminadi ba disigi haruanga tela mana ulek xaiyua ngabaxanga ba te.
7 Tegu. Dibagu ba Urana ta oxata li rimagia. Oxata li bing ngabaxanga ulek xaiyua
na Yuda Teguamdi. Ta oxata li rimagia, bila ta Pita rimania ba baxanga na Yudadi.
8 Namua na Urana haringia Pita ba tuxu aposel oxatanoa rangua Yudadi, ina naga
haringia nga xauna ba ngatuxu aposel oxatanoa rangua Yuda Teguamdi.
9 Yems, Pita, Yon tung lipuadi duxudi ba sabunga yanaming sabangadi. Ne tung
dibagu daxabia ba ngaxap oxata li mana Urana kubolung atin dimoti manga, binabu
dituxu Banabas tam rimamamdi ba dahatanga ba ditaga ranguam mana oxata li.
Dinai ba tam gaxap ulek xaiyua mala rangua Yuda Teguamdi, saing ding ba daxap
mala rangua Yudadi.
10 Ne disina hatuminga taininau ing ganina namtam. Duxusungam ba am
gahatumia am gahauli haxugindi. Alaba oxata naga bungingbunginalo ngahaxi ba
ngalibu.

Pol Hanaunau Pita

11 Ne kimuya bungina Pita sok long sabangga Antiok, ngahanaunau taxa maxania,
namua na kubolunoa maring te.
12 Libu bila li. Muga xang rangua Yuda Teguamdi Antiok. Ne bungina lipu
teladi Yems soxidi ma ba disok, yunga kubolua xang ranguadi ila ila laing li saha
manadi.† Maxuwa mana Yuda hatuminga haringinamdi dahaxi mana kubolu sangga
xuxunganam, binabu hatumingang luwa.
13 Baing kubolung manang luwa ba kisi mana Yuda hatuminga haringinam teladi,
sanga mana ding kuboludinga xap Banabas xauna.
14 Ne ngabagu ba kuboludinga su mana ulek xai maxunama te, binabu mana lipu
hatuminga haringinamdi maxadingia ngabala Pita ba, “Ung ba lipu Yudam. Ning
kuboluma bila Yudadi te. Bila Yuda Teguamdi. Baruta? Uyu Yuda Teguamdi ba disu
mana Yudadi kuboludinga baru?”
15 “Kitam Yudadi. Bakbagira naga, namua na bauratiburadi Yudadi. Kitam Yuda
Teguamdi te. Waleu kira Yudadi tabagu Yuda Teguamdi bila lipu kubolu dianamdi
namua na disu mana hanaunaungua te.
16 Ne hatata taxabia ba lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania namua na
su mana hanaunaungua te. Tegu. Sok maringina Urana maxania namua na hatum
haringina mana Yesu Kristo. Baing ina naga, kira Yudadi xauna tahatum haringina
mana Kristo Yesu, namua na kira xauna tabo ba Urana uxu kira ba lipu maringindi
mana kubolura tahatum haringina mana Kristo. Ne tasu mana hanaunaungua,
tegu. Namua na lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania mana su mana
hanaunaungua te.
17 “Ne, Kristo libu kira tasok maringina, saing bungina tasu mana daxanganoa, kira
tatuxu hanaunaunga daxanganoa te. Binabu Yudadi dibagu kira bila lipu kubolu
dianamdi. Namuxina bing Kristo xai kira mala kubolu diania? Tegu sibuna!
18 Ne nabu ngahabatia muli hanaunaunga daxanganoa, axa ngahitixiya masup ba,
bing ngahatanga sibuna ba nga lipu hanaunaunga dalinganama.
19 Ne mana hanaunaungua, nga bila matia tela. Wa etua manga te, sanga mana
hatata sanga ba ngasu mana Urana murunganoa.

---

† **2:12** Mana Yudadi hatumingadinga, nabu Pita xang rangua Yuda Teguamdi, bing musuna, namua na dahatum ba Yuda Teguamdi lipu kubolu dianamdi. Ne Kristo libu lipu hatuminga haringinam longgalo duwa maringina Urana maxania. Binabu sangau mana Yudadi daxang rangua Yuda Teguamdi, ne mana bungina baguba Pita hatumingang luwa.

20 Ngamati xai balingamia rangua Kristo, saing walingagua hatata ngayua te. Tegu.
Kristo inia. Wa maluxu manga. Binabu mana walingagua titia li, ngahaxa ngahatum
haringina mana Urana Garanoa. Ina naga murung sibuna manga saing yunga
walinganoa ba xap nga muli.
21 Ngata Urana kubolung atin dimoti singia bila axamang olang te. Namua na nabu
hanaunaungua sanga ba libu kira tasok maringina Urana maxania, bing Kristo mati
olang!”

3

Hanaunaunga Kimbo Hatuminga Haringina?

1 O ang bina! Ang Galesia kakahandi! Gaxarea tinguang? Am gabaxanga Yesu
Kristo matianoa xai balingamia rangrang nang. Bila ang sibuim abagu.
2 Axamang taininau ing ganina ngabo ba ngaxusungang ba: Ang gaxap Urana
Aningonoa mana daxanga asu mana hanaunaungua, kimbo mana daxanga ahatum
haringina mana ulek xaiyua alungu ba?
3 Muga ahaxa Urana Aningong haringingania, ne hatata abo ba asahi haxangua
mana ang haringingaima? Ang kakahaim baru?
4 Mauxangang xumana axapdi olang? Tegu. Namuxidinggu.
5 Bungina Urana sina Aningonoa nang saing libu axamang haringindi liwe mang,
baruta libu bila ba? Namua bing asu mana hanaunaungua? Kimbo namua na ahatum
haringina mana ulek xaiyua alungu ba?

6 Ahatumia Ebraham. Urana Xuanoa harua ba, “Hatum haringina mana Urana,
binabu Urana uxu ba lipu maringina.”✡
7 Binabu axabia rangrang ba lipu gaxarea dahatum haringina mana Urana bing
Ebraham garandi.
8 Urana hau hatuminganoa waleu sibuna ba bagula uxu Yuda Teguamdi ba
maringina mana namua dahatum haringina, saing haruanganoa wa Xuania bagu
ma, ba bagula libu bila ba bungina habinga na Ebraham ba, “Mana ung bagula
numanuma longgalo daxap guxama.”✡
9 Binabu lipu gaxarea hatumingading daharing daxap guxama bila Ebraham, lipu
hatuminga haringinama.

10 Lipu longgalo dibo ba disok maringina Urana maxania mana daxanga disu mana
hanaunaungua, guxam diana bagula xapdi, namua na dibung Urana Xuania ba,
“Lipu gaxarea bungingbunginalo su mana axamang longgalo dibungdi Hanaunaunga
Xailonginia te, guxam diana bagula xap.”✡
11 Maxuna, tabagu rangrang ba lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania
mana su mana hanaunaungua te, namua na dibung Urana Xuania ba, “Lipu
maringindi bagula duwa bungingbunginalo namua na dahatum haringina.”✡
12 Hanaunaunga daxanganoa xan tela mana hatuminga haringing daxanganoa,
namua na Urana Xuanoa harua ba, “Lipu gaxarea su mana hanaunaunga longgalo
bagula xap walinga.”✡
13 Ne Kristo gim haxuyangara sabanga, saing xap kira muli sangua guxam diana
xap lipuadi duwa hawa mana hanaunaungua. Libu bila ba, namua na xap guxam
dianoa maina bungina ngeli xai balingamia. Bila dibung Urana Xuania ba, “Lipu
gaxarea dingelia xaiya, guxam diana xapdi.”✡

✡ **3:6** Unggutinga (Stat) 15:6 ✡ **3:8** Unggutinga (Stat) 12:3, 18:18, 22:18 ✡ **3:10** Hanaunaunga (Lo) 27:26 ✡ **3:11** Habakak (Habakuk) 2:4 ✡ **3:12** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 18:5 ✡ **3:13** Hanaunaunga (Lo) 21:23

14 Gim haxuyangara saing xap kira muli bu guxama Ebraham xap sanga ba ma
rangua Yuda Teguamdi mana Kristo Yesu oxatanoa. Xauna, libu bila ba bu kira
tahatum haringina mana sanga ba taxap Urana Aningonoa hau haruangua ba sina.

Hanaunaungua Xaung Haruangua Urana Hau

15 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba ngating haruanga mana Urana
haruanganoa hau ba. Kira lipudi kubolura tela bila li: Bungina lipu luwa dahau
haruangua, saing daharingia haruangadinga xaung xailong tela dibung yadingdi
mana, bing sanga ba lipu tela dali te. Xauna, lipu tela sanga ba sigi haruanga tela
mana haruangadinga dahau te. Tegu. Haruangadinga dahau ba haring. Baing Urana
haruanganoa hau ba bila balau.
16 Waleu Urana hau haruangua rangua Ebraham gabu xuyanoa. Ne haruanganoa
harua ba, “na xuyandi” te, bila harua mana lipu xumana, ning harua ba, “na
xuyanoa”.✡ Namua bing lipu taininau. Lipua ba Kristo naga.
17 Haruangagu namuxinoa bila li: Muga Urana hau haruangua rangua Ebraham.
Niani 430 disup baing sina hanaunaungua na Yudadi Moses rimania. Ne hanaunaun-
gua Urana sina kimuya ba, unia haruangua muga hau rangua Ebraham te.
18 Namua na nabu tasu mana hanaunaungua bu taxap guxamdi Urana bo ba sinadi
kimuya, bing taxapdi mana haruanganoa hau ba te, taxapdi mana kira haringingaroa.
Baing tegu. Urana hau haruangua ba bagula sina guxamdi na Ebraham olang. Alaba
namua naga sinadi na.
19 Tauna, baruta Urana sina hanaunaungua? Sina bu hatanga kubolu diana
sabasabia. Baing hanaunaungua haringinganoa wa laing Xuyana hau haruangua
mana ba sok. Sina hanaunaungua na Moses Urana uleginamdi rimadingia. Moses
lipu aningoxam, lipua li liwe mana Urana xaung lipudi.
20 Ne lipu aningoxam tuxu oxatua mana lipu taininau te, tuxu mana lipu luwa.
Ning Urana taininau ing ganina hau haruangua.
21 Bola hanaunaungua xukxugia haruangua Urana hau ba? Tegu sibuna! Namua na
nabu Urana sina hanaunaunga tela sanga ba sina walingua, bing bagula tasu mana
hanaunaungua bu tasok maringina.
22 Ning Urana Xuanoa harua ba kubolu diana tuxu lipu titiam longgalo salak
yabania. Urana yunga alaba sok bu lipu gaxarea dahatum haringina mana Yesu
Kristo bing sanga ba daxap guxamdi Urana hau haruangua ba sinadi, namua na
dahatum haringina ing ganina.
23 Muga mana hatuminga haringina daxanganoa sok sabasabia, hanaunaunga
tuxu kira salak yabania. Xaluxina ribaina laing xaidaba Urana hatanga daxangang
hatuminga haringinama masok.
24 Binabu hanaunaungua sok lipuxira wasanganama laing Kristo ma. Libu bila ba
bu tasok maringina maxania mana namua tahatum haringina mana Kristo.
25 Baing hatata hatuminga haringina daxanganoa sok, binabu tawa hawa mana lipu
wasangama hanaunaungua muli te.

Kira Tasok Urana Garandi

26 Ngaharua bila ba namua na ang longgalo Urana garandi mana namua ahatum
haringina mana Kristo Yesu.
27 Namua na ang gaxarea axap langa ba ahatanga ba ataga rangua Kristo, ang gasau
Kristo mang bila imang.
28 Binabu maluxu’m Kristo bakbaginoa lipu xangxana duwa te. Yudadi xaung
Grikdi te. Lipu oxata olanggamdi xaung lipudi duwasa mana ding walingadingdi

✡ **3:16** Unggutinga (Stat) 12:7, 13:15, 24:7

te. Lup xaung haing te. Namua na ang longgalo taininau mana namua ataga rangua Kristo Yesu.
29 Baing nabu ang Kristo iniadi, bing awa Ebraham xuyandi xauna, saing bagula axap guxamdi Urana hau haruangua ba bagula sinadi.

4

1 Ngating haruangua bila li: Nabu gara tibuna hau haruangua ba sina xalingindi na garanoa kimuya, bing maxuna gara ba bagula xap xalinging longgalo. Ning bungina wa garauyu, wasa mana axamang tela te. Bila balau, wa bila tibuna lipuxing oxata olanggamdi.
2 Wa hawa mana lipuadi tibuna mogudi ba ditubatuba duwasa mana, laing xaidapka tibuna mogu ba sok.
3 Bila balau rangua kira waleu xauna. Tawa bila garadi, tawa bila lipu oxata olanggamdi tawa hawa mana titi hanaunaungang xangxana.
4 Ne bungina xaidapka Urana mogu ba sok, Urana soxi Garanoa ma. Haing tela hayau, saing wa hawa mana Moses hanaunaunganoa.
5 Soxi Garanoa ma bu gim kira tawa hawa mana hanaunaungua muli, bu xapkuti kira tasok garang sibundi.
6 Ang gasok Urana garandi ba, binabu soxi Garanoa Aningonoa ma bu wa maluxu makira, saing Aningonoa libu kira tawagi na Urana ba, “Mama, Tibugu!”
7 Binabu awa lipu oxata olanggamdi muli te. Ang Urana garandi naga. Baing mana namua ba, Urana bagula sina guxamdi nang hau haruangua ba bagula sinadi.

Pol Hatum Xumana Mana Galesiadi

8 Muga, bungina axabia Urana teguyu, awa lipu oxata olanggamdi mana babudi, ding urana maxunamdi te.
9 Ning hatata axabia Urana, kimbo xai nabu ngaharua ba Urana xabiang. Binabu, baruta abo ba agoxoya mala mana titia hanaunaungang xangxana haringingading te xaung dahauli kira te? Abo ba asok lipuxiding oxata olanggamdi muli baru?
10 Baruta abo ba asu mana Yuda hanaunaungadingdi mana xaidap sabungam sabangadi, sobak haundi, bunging xauyangamdi xaung niani haundi?
11 Ngahatum xumang sibuna mang, nam oxatua ngatuxu bu hauliang bagula xung mari olang.
12 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina ba awa bila nga. Namua na ngasauya walinga hawa mana hanaunaungua saing ngasok bila ang baing. Muga alibu doa manga te.
13 Baing axabiau, muga ngabaxanga ulek xaiyua nang namua na businga xap nga.
14 Maxuna, businagua ba sina mauxangana nang, ne ayamu nga te, xaung hauxaim manga te. Tegu. Axap nga bila nga Urana uleginam tela, kimbo bila nga Kristo Yesu ing sibuna.
15 Tauna, yahanga axunumia muga ba kabila? Ngabaxanga maxung sibuna, mana xaidapka ba, ngabagu ba nabu ang sanga ba, bing bagula ahasihasi maxaimdi bu asinadi nanga ba ahauli nga. Ausinga nga bila ba baing.
16 Baing ina naga, hatata baruta? Ngabaxanga haruanga maxunama nang, binabu alaba libuang abagu nga bila bixuaima?
17 Adi dahaxi mana hanaunaungua, dibo sibuna ba daxaiang haruangadingia, ning xai mang te. Dibo ba dutuang mam, bu ahaxi manadi.
18 Xai mana ahaxi mana axamang tela, nabu aningonoa xai. Bila balau, xai mana ahaxi mana kubolua ba bungingbunginalo. Alibu bungina ngawa hasoya mang bila alibu bungina ngawa ranguang.

19 Garagu mana, nga murugu sibuna mang, saing salaga ngaxunumia li bungina
ngahatumiang bila salak hayauxingam. Baing bagula ngaxunumia salakka li laing
Kristo kubolunoa tubu mang.
20 Ne ngabo sibuna ba ngawa ranguang hatata, bu sanga ba ngaharua haruanga
bisamandi nang. Namua na kuboluimdi dirabangrabang hatumingagua.

Haruanga Babuna Mana Haga Sara Tang

21 Ang gaxarea abo ba awauyu hawa mana hanaunaungua, alungu axabia
hanaunaunga haruanganoa, bo?
22 Namua na Urana Xuanoa harua ba Ebraham garang lup luwa. Tela haing oxata
olanggama Haga hayau. Ne tela hainga wasa mana ing sibung walinganoa Sara
hayau.
23 Garanoa haing oxata olanggama hayau ba sok mana hayauxinga daxanganoa. Ne
garanoa hainga wasa mana ing sibung walinganoa hayau ba, sok mana haruangua
Urana hau ba.
24 Ngabo ba ngaharua saha mana haing luwadi ba, namua na tang duwa babu
mana haruanga luwa Urana haudi. Haruanga tela sok mana Bimbia Sainai,* saing
haruanga ba xap garadi masok bu duwa lipu oxata olanggamdi. Ina Haga.
25 Ne Haga wa babu mana Bimbia Sainai wa titia Arebia. Xauna, haingga ba wa
babu mana long sabangga Yerusalem wa hatata. Bila Yerusalem namua na gabu
garandi bing lipudi duwa hanaunaungua lipuxing oxata olanggamdi.
26 Ning Yerusalem tela wa etua long xaiya. Ina bila Sara, hainga wasa mana ing
sibung walinganoa. Baing haingga ba baura.
27 Namua na Urana Xuanoa harua ba,

"Ung haing xuhiana mana, ung haingga uhayau gara tela te,
bing uyaha.
Ung haingga uxunumia salak hayauxingama te mana,
bing uwagi uyaha sabanga.
Namua na haing xuhiana garang xumana,
saing didali haing ayuanama iniadi."✡

28 Riagu hatuminga haringinam mana, ang ba bila Sara garanoa Aisak. Ang ba
garadi asok mana haruangua Urana hau ba.
29 Ne waleu bungina Ebraham garanoa sok mana hayauxinga daxanganoa, gara ba
sina salaga na garanoa sok mana Urana Aningong haringinganoa. Bila hatata xauna.
30 Ne Urana Xuanoa harua baru? Harua ba, "Usuka haing oxata olanggama garanoa
tang mala, namua na haing oxata olanggama garanoa bagula xap tibuna xalinging
hataing tela te. Hainga wasa mana ing sibung walinganoa garanoa ing ganina bagula
xapdi."✡
31 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, kira haing oxata olanggama garandi
te. Tawa hainga wasa mana ing sibung walinganoa garandi.

5

Kristo Luba Kira

1 Kristo luba kira bu tawa hanaunaunga lipuxing oxata olanggamdi muli te. Binabu
ali haringina, nam axap mauxanganoa muli asok lipu oxata olanggamdi muli hawa
mana hanaunaungua.

---

* **4:24** ***Bimbia Sainai***—Waleu sibuna Urana sina hanaunaungua na Moses la ba. ✡ **4:27** Aisaya (Aisaia) 54:1
✡ **4:30** Unggutinga (Stat) 21:10

2 Alungu to. Nga Pol ngaharua nang bila li: Nabu ayunga lipuadi ba duxuxu
sanggaimdi, bing Kristo oxatanoa sanga ba hauliang te.
3 Ngabaxanga muli na lipu taining tainina diyunga lipudi duxuxu sanggadingdi,
bing daxap mauxanganoa mana disu mana hanaunaunga longgalo mading.
4 Ang gaxarea atuba ba asok maringina Urana maxania mana asu mana hanau-
naungua, ang ba autuang sangua Kristo masup. Xunggang mari arabang mana Urana
kubolung atin dimoti daxanganoa.
5 Ne kira gaxarea tahatum haringina ba, Urana Aningonoa haringia kira ba taxabia
Urana bagula uxu kira ba tamaring, binabu tahaxi ba tata ragunga mana.
6 Namua na kira tataga rangua Kristo Yesu ba. Nabu sanggara duxuxu kimbo tegu,
kubolua ba oxatan te. Tegu. Axamang sabanga taininau ing ganina bing: Hatuminga
haringina tuxu oxatanoa kubolu murungam sibunoa.
7 Muga aluki xai, ning gaxarea taxitiang saing soxautiang mana asu mana haruanga
maxunama?
8 Haruanga xaingana ba ma rangua Urana lipua wagiang te.
9 "Yis kaxukana hasangia salanga hataing longgalo, libu salalanga." Binabu
amaxania, nam haruanga languangam kaxukana hanggalangiang longgalo.
10 Ne mana namua ngahatum haringina mana Toxoratamona, ngaxabia xai
ba bagula asu mana lipu tela hatuminganoa te. Baing lipu gaxarea tuba ba
hangguyanggang bagula xap salaga rangua Urana.
11 Riagu hatuminga haringinam mana, nga ba ngabaxanga kubolu sangga xuxun-
ganamauyu te. Nabu bila ba, bing baruta disina salaga nanga? Nabu haruangadinga
maxuna, hatumingadingdi bagula didoa te. Baing tegu, hatumingadingdi didoa
namua na ngabaxanga Kristo mati xai balingamia.
12 Ning mana adi diyumgang ba, xai sibuna nabu dahasi maradingdi!
13 Riagu hatuminga haringinam mana, ang ba Urana wagiang bu awa hanaunaunga
lipuxing oxata olanggamdi muli te. Ning labu ahagaxa ba waginganoa sina
ganangana nang ba alibu hatuminga mugangau tai. Tegu. Bing muruim sibuna mang,
ahauliang bila ba.
14 Hanaunaunga longgalo digugunia ma hawa mana hanaunaunga taininau li: "Ung
murum sibuna mana riama bila ung murum sibuna maung."✡
15 Ne nabu agamiang aunggang haruangaimia, bing amaxania, nam ahanggalan-
giang.

Tahaxa Urana Aningong Haringingania

16 Haruangagua bing ahaxa Urana Aningong haringingania. Nabu alibu bila ba,
bagula alibu axadi hatuminga muganga bo ba libudi maluxu mang te.
17 Namua na hatuminga muganga murunganoa xan tela mana Urana Aningong
murunganoa, saing Urana Aningong murunganoa xan tela mana hatuminga muganga
murunganoa. Tang dahaung, binabu alibu ang murungaima te.
18 Ne nabu Urana Aningonoa xaiang, bing awa hawa mana hanaunaungua te.
19 Hatuminga muganga kubolundi lipu longgalo daxabiadi: Bila kubolu miaxuamdi,
kubolu memeyamdi, kubolu musunamdi bila komadi,
20 kubolu babu sabunganam xaung kubolu tingungam, kubolu hauxang sibuna,
kubolu hakhaxinga, kubolu xawangama, kubolu ati salianama, kubolu tatuangama,
kubolu utuutungam,
21 kubolua harua kimu, kubolu nungingam duduna mauli, xaung kuboluadi na bila
ba. Ngaharua haringina nang muli bila muga ba, lipuadi dilibu bila ba bagula daxap
walinga Urana Yonggaxinia te.

✡ **5:14** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

22 Ning Urana Aningonoa aningondi bila li: kubolu murungam sibuna, gamogamu
yahanganoa, gamogamu mosiu, kubolua ati disala sap te, gamogamu mesa, kubolu
xai, kubolua usu mana haruangama,
23 kubolu xaringana, xaung kubolua uwasa xai mana ung sibum kuboluma.
Hanaunaunga tela bili kira mana kuboluadi na bila ba te.
24 Baing lipu gaxarea Kristo Yesu iniadi, ding digoxi masup hatuminga muganga
gabu murungandi xai balingamia.
25 Tauna, tahaxa Urana Aningong haringingania, binabu bing tanaxu mana king
babundi.
26 Labu taiti yaradiu tai, labu taiti ati salianau tai, saing labu taxawa mana riaradiu
tai.

6

Talibu Kubolu Xai Na Lipu Longgalo

1 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu abagu lipu tela liwe mang xung mari
kubolu diania, ang gaxarea xabiangaim aningoningoam bing axap lipua ba goxoya
ma, alibu mosiu mana bungina ata daxanga xaiya muli. Ning amaxania, nam kubolu
diana ba xapkang xauna.
2 Ahauliang maluxu mana mauxangaimdi, baing bila balau alibu sibuna Kristo
hanaunaunganoa.
3 Lipu gaxarea hagaxa ba yanoa sabanga, ne lipu olang, bing languaina.
4 Lipu taining tainina bing tuba ing sibung oxatanoa bu bagu xai kimbo diana,
bu sanga ba hasua mana ing sibuna, heku mana suxuya oxatanoa xaung lipu tela
oxatanoa.
5 Namua na lipu taining tainina bing tuxu ing sibung oxatanoa.
6 Lipu gaxarea xap tubatubaingua mana Urana Xuanoa, bing hauli lipuxing
tubatubaingama xaung xalinging xai longgalo.
7 Labu alanguanggu tai. Sanga ba atuxu murak mana Urana te. Namua na baraxing
baraxinta lipu tela xuma umangia, kimuya bagula xauya maxang taininau.
8 Lipu gaxarea xuma hatuminga muganga maluxu maina, kimuya bagula xauya
aningong buyamana. Lipu gaxarea xuma Urana Aningong hatuminganoa maluxu
maina, kimuya bagula xauya walinga subingang teguam aningonoa.
9 Labu tayunga haringingara sup mana talibu kubolu xaidiu tai, namua na mana
xaidapka Urana mogu ba bagula taxauya haxuyanga xaiya nabu tasauya oxataradi
te.
10 Binabu mana bunging baruamta sanga ba talibu kubolu xai, bing talibu na lipu
longgalo. Ne tahaxi sibuna ba talibu kubolu xai na bakbak hatuminga haringinamdi.

Haruanga Kimuam

11 Hataina baguli ngabung nga sibugu rimagia. Bagu buninga sabanga ngabung
mana ba.
12 Adi diyuang ba axuxu sanggaimdi, dilibu bila ba bu disok xai lipudi maxadingia
mana axamang sabasabama. Namua taininau dilibu bila ba: Dimaxuwa, nam daxap
salaga mana dibaxanga Kristo matianoa xai balingamia ba sanga ba.
13 Ngaharua bila ba namua na lipuadi duxuxu sanggadingdi, ding disu maringina
mana hanaunaungua te xauna. Ne dibo ba axuxu sanggaimdi bu dahasua mana alibu
namua na diyuang ba alibu.
14 Ning nga ba, nabu ngahasua, bagula ngahasua mana axamang taininau ing
ganina: Toxoratamona kiria Yesu Kristo xaing balingama. Mana oxatua Kristo tuxu
xai balingamia, titia li kubolunoa mati masup hatumingagia, saing ngamati masup
lipu titiamdi hatumingadingia.

15 Sangga xuxungam kimbo sangga xuxunga teguama, tang oxatading te Urana
maxania. Tegu. Axamang sabanga bing tasok lipu haundi.
16 Baing Urana kubolung gamogamu mosiama xaung usinganganoa tang duwa
rangua lipu gaxarea disu mana hatuminga baguli. Ding ba duwa Urana lipuxing
Isreliam sibundi baing.
17 Hatata saing ila, ngabo ba lipu tela sina mauxanganoa nanga te, namua na
kanranradi duwa sanggagia, duwa mogunga mana salaga ngaxap mana namua
ngabaxanga Yesu.
18 Riagu hatuminga haringinam mana, ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo
atin dimoti mana aningoimdi. Maxung sibuna.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Epasas. Tauxu xailongga li ba,
Epasas

Namua Pol Bung Mala Na Epasasdi

Pol bung xailongga li bungina wa salak yabania (3:1, 4:1), saking sina na Tikikas. Baing Tikikas xap mala rangua Epasas lipu hatuminga haringinamdi (6:21-22).

Pol bung bu hauli lipu hatuminga haringinamdi daxabia ba Urana kubolung atin dimoti sabanga baru, xaung Urana hatuminganoa aningona baru mana lipu titiamdi. Xailonga hataing luwa. Muga (Hataina 1–3), Pol hatanga Urana hatuminganoa bing soxi Yesu Kristo bu xap muli Yudadi xaung Yuda Teguamdi. Soxi bu lipu longgalo ditaga rangua Kristo bu disok bakbak taininau. Bila balau sahi gamgaminga muga wa liwe mana Yudadi xaung Yuda Teguamdi. Xailong hataing luwa bing Pol haringia hatuminga ba lipu sabungamdi bing duwa hatuminga taininau xaung diraxata bu duwa bila ba.

Mana xailongga li Pol ting haruanga tuwa bila li. Sabunga bila sangga, saing Kristo wa toxonoa (1:23, 4:15-16). Sabunga bila Urana Numanoa, saing Kristo wa tuxang mugamugangama (2:20-22). Kristo baba sabungua bila luba baba haininoa (5:25-32).

Epasas long sabanga yayam. Bungina Pol Sailas tang dahaxa mauli dibaxanga ulek xaiyua, disok Epasas saing duwa la ba. Kimuya Pol wa la ba niani tuwa. Baing kimuya mana alaba, bungina Pol wa salak yabania muga, bung xailongga li. Bung xailonginoa bila niani AD 60.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Hatanga ba taxap yabaroa rangua Kristo baru *(1:3-14)*
- Sabu ba daxap xabianga mana Urana xaung haringinganoa *(1:15-23)*
- Xabinga muli daxanganoa *(2:1-10)*
- Lipu hatuminga haringinamdi duwa taininau, heku Yudadi kimbo Yuda Teguamdi *(2:11-22)*
- Urana xabiangang maringina xaung Kristo kubolung murungam sibunoa *(Hataina 3)*
- Daxanga mana talibu Urana murunganoa *(4:1–6:20)*
- Haruanga kimuam *(6:21-24)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba mana ing murunganoa.

Ngasina xailongga li nang Urana lipuxing maringindi duwa long sabangga Epasas, ang lipuadi ataga rangua Kristo, asu sibuna mana.

2 Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Tataga Rangua Kristo Taxap Urana Guxamingandi

3 Taiti Urana yanoa! Ina Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna. Sina guxama nakira xaung axamang long xaiyam longgalo dahauli aningoradi, namua na tataga rangua Kristo.

4 Muga mana titi soginganoa, mogu kira ba tataga rangua Kristo bu tawa maringing
sibuna xaung taxola mana mauxanganoa maxania. Murung sibuna makira,
5 binabu hau hatuminganoa mugau sibuna ba bagula xapkuti kira ba tawa garang
sibundi mana Yesu Kristo oxatanoa. Libu bila ba namua na libu ina yaha xaung
muruna ba libu.
6 Binabu taiti Urana yanoa mana kubolung atin dimoti makira bila ba. Kuboluna
ba hatanga ralanoa, saing kubolunoa taxap olang namua na tataga rangua Garanoa
murung sibuna mana ba.
7 Tataga rangua, binabu Urana gim haxuyangaroa Garanoa sibinia, saing yunga
kubolura diandi sanga mana kubolung xai sibuna atin dimoti ba.
8 Kubolunoa ba matu sibuna makira laing tabaxagi mana, alaba gabu xabiangang
xai xangxana.
9 Hau hatuminganoa muga mana baraxinta bo ba libu Kristo oxatania. Muga
hatuminganoa wa hisangia, ne kimuya yaha ba hatanga masok nakira.
10 Baing kimuya bungina xaidapkadi mogudi disup bagula libu hatuminganoa
aningong sibuna. Bagula xap axamang longgalo duwa long xaiya xaung titia dima
digugunia hawa mana Kristo rimanoa.
11 Bungingbunginalo Urana libu axamang longgalo disu mana murunganoa. Binabu
su mana hatuminganoa saing moguam Yudadi ba am gataga rangua Kristo, namua
na hau hatuminganoa muga mam bila ba.
12 Maluxu'm bakbak longgalo, am Yudadi am gata ragunga mana Kristo muga.
Binabu moguam bu am gaiti yanoa mana haringinganoa xaung ralanoa.
13 Baing ang Yuda Teguamdi xauna ataga rangua Kristo bungina alungu haruanga
maxunama ba, ulek xaiya ba baxanga Urana xapkang muli ba. Baing bungina ahatum
haringina mana Kristo ba, Urana moguang mogungia hatanga ba ang lipuxindi.
Mogunga ba Aningonoa naga, hau haruangua ba sina nakira.
14 Aningonoa bila yahanga hataing tela Urana sina nakira, hau haruangua mana
guxamdi Urana bagula sinadi nakira kimuya. Bagula wa rangua kira tawa iniadi laing
taxap guxamdi. Libu bila ba bu taiti yanoa mana haringinganoa xaung ralanoa.

Pol Sabu Na Urana Mana Epasasdi

15 Mana namua baguba, xaung mana namua ngalungu ba ahatum haringina mana
Toxoratamona Yesu xaung muruim sibuna mana Urana lipuxing longgalo,
16 ngasabusabu na Urana mang. Ngasup mana kubolua ba te, ngaharua xai sibuna
mang mala rangua bungina ngahatumiang muli mana sabungagudi.
17 Urana ina Toxoratamona kiria Yesu Kristo Urana inia, ina Tibura ralang
sabanggam. Axamanoa ngaxusunga xusunga mana bing bagula libu Aningonoa
libuang awa lipu xabianga maringinamdi, xaung ba Aningonoa bagula hatanga Urana
masok mang bu axabia xai sibuna.
18 Xauna, ngaxusunga ba xaxa hatumingaimdi bu axabia axadi kira lipu hatuminga
haringinamdi tata ragunga manadi, namua na wagi kira. Baing ngasabu ba bagula
axabia Urana bagula sina guxam xai sibundi na lipuxing maringindi baru, bungina
taxap axamandi kimuya.
19 Baing ngaxusunga ba bagula axabia ba Urana haringinga sabanga waxata ba
hauli kira ba tahatum haringina. Haringinga ba dali haringinga longgalo. Bila
haringinga sabanga
20 Urana hatanga bungina iti Kristo mesa mana matiyua, saing ta marung rimang
rimamo rubinia long xaiya.
21 La ba wa etua sibuna mana Urana uleginamdi xaung aningoningodi ding
haringingading xaung yading sabanga. Ne ing ganina yaya sabanga, saing sabanga
sibuna bunging hatatam ing ganina te, ne bunging kimuama xauna.

22 Baing Urana ta axamandi hawa mana, saing mogu ba wa toxona mana axamang
longgalo bu hauli sabungua.
23 Sabungua Kristo sangganoa. Baxagi mana lipuxindi xaung ing sibuna. Baxagi
sibuna mana axamang longgalo.

2

Kira Lipu Matiandi Taxap Walingua Rangua Kristo

1 Ne ang ba, muga awa lipu matiandi, kuboluim diandi dilibuang awa bila ba.
2 Mana bungina baguba asu mana kubolu diandi, lipu titiamdi daxangadinga naga.
Asu mana yanama wa etua mana aningoningo haringindi duwa etua mana titia li.
Aningoningo naga hatata waxata maluxu'm lipu dudunamdi.
3 Muga kira longgalo tarung liwe manadi, tasu mana hatuminga mugangua. Baing
tayunga sangga murunganoa ba xai kira. Tawa bila lipu teladi, tawa lipu kubolu
dianamdi naga diragu Urana ating salianoa.
4 Ning Urana kubolung usingangam tubu buk, saing murungang sibuna makira bing
sabanga sibuna,
5 binabu libu tagamata muli rangua Kristo, heku tawa lipu matiandi mana kubolura
diandi. Namua Urana xapkang muli bing atin dimoti mang baing!
6 Baing iti kira muli rangua Kristo, saing ta kira tarung rangua long xaiya, namua
na tataga rangua Kristo Yesu.
7 Libu bila ba bu mana xaidapkadi dima yu sanga ba hatanga ba kubolung atin
dimoti buk. Kubolung atin dimoti ba sok sabasabia bungina libu kubolu xai sibuna
nakira mana Kristo Yesu oxatanoa.
8 Namua na Urana atin dimoti mang, saing mana namua ba xapkang muli, namua
na ahatum haringina. Alaba ma ranguang te. Yahangua baing. Urana sina nang
olang.
9 Sok mana oxataima te, nam lipu tela hasua.
10 Namua na kira Urana rimang babundi. Tongtongia kira hauna mana Kristo Yesu
oxatanoa, bu talibu oxata xaidi Urana xauxaudi muga bu talibudi.

Tawa Bakbak Taininau Hawa Mana Kristo

11 Ahatumia walingaim mugangua. Awa Yuda Teguamdi bungina bauimdi
dahayauang. Yudadi ditatuang duxuang ba "lipu sangga xuxungang teguamdi", ne
kubolua ba lipudi dilibu rimadingia, saing xugia sanggadingdi ing ganina.
12 Ne ahatum muli to, muga awa halianga mana Kristo mana bungina baguba. Ang
gawa Isrel bakbagindi te, binabu awa Urana lipuxindi te. Ang gawa lipu long telamdi.
Ang gaxabia axadi Urana hau haruanganoa manadi rangua lipuxindi te. Ang goxola
mana hatumingua ang gata ragunga mana axadi bagula disok kimuya. Awa titia li
axabia Urana te.
13 Muga awa hasoya mana Urana, ning hatata ataga rangua Kristo Yesu, binabu
mana Kristo sibinoa xapkang ma haxek rangua.
14 Namua na Kristo ing sibuna xap gamogamu mosiama ma rangua kira. Muga
gamgaminga bixuama soxautiam Yudadi xaung ang Yuda Teguamdi. Ne xui
gamgaminga ba mari, saing libu kira bakbak luwa tasok taininau.
15 Mana matianoa sahi hanaunaunga tabinangandi xaung bilingandi. Libu bila ba
bu taga bakbak luwa bu disok taininau, binabu libudi disok gamogamu mosiu rangua
ding.
16 Taga bakbak luwa ba disok taininau, saing libu Urana atin daxaringa manadi.
Libu bila ba mana matianoa xai balingamia, saing bila balau ung mati kubolu
bixuama wa liwe manadi.

17 Ma saing baxanga gamogamu mosiama. Baxanga nang lipu hasoyamdi, saing baxanga nam lipu haxekkamdi.
18 Taxabia ria baru, namua na Kristo xaxa daxangua mam Yudadi xaung ang Yuda Teguamdi, ba mana Urana Aningong taininau tala rangua Tibura.
19 Baing ina naga, ang gawa bakbak xan tela muli te. Ang gawa lipu titi telamdi muli te. Tegu. Awa long moxondi rangua Urana lipuxindi xaung awa lipu Urana bakbaginamdi.
20 Ang gawa bila numua Urana tongtongia etua mam aposeldi xaung lipuxing suxunguxunguamdi, tam bila tuxadi. Baing Kristo ing sibuna wa siang tuxang mugamugangama bu haringia sibuna numua.
21 Baing numa xalingindi digugunia xauna mana bu disok Toxoratamona numang maringinoa.
22 Ang xauna ataga rangua Kristo, binabu ranggang mali xauna bu asok bila numua Urana wa mana bungina Aningonoa rung maluxu mang.

3

Pol Lipu Baxangangama Ila Rangua Yuda Teguamdi

1 Mana namua ba, nga Pol ngawa lipu salak yabanama, namua na ngatuxu Kristo Yesu oxatanoa bu hauliang Yuda Teguamdi.
2 Ngahatum ba bola alungu ba Urana sina oxata li nanga ba ngabaxanga nang kubolung atin dimoti mang.
3 Bila ngabung monga mana xailongigua, Urana ing sibuna hatanga hatumingang hisangama masok manga.
4 Baing bungina atiti haruanga li, bing bagula abagu axabia ba Urana sina xabianga nanga mana hatuminga hisangama mana Kristo.
5 Hatuminga hisangamga ba Urana hatanga masok na lipu mugangadi te. Ne hatata Aningonoa hatanga masok na aposelindi xaung lipuxing suxunguxunguam maringindi.
6 Hatuminga hisangamga ba bila li: Mana ulek xai daxanganoa, Yuda Teguamdi digugu Isreldi daxap Urana guxaminganoa, ding longgalo duwa sangga hataindi mana sangga taininau, saing ding daxap sinaga mana haruangua Urana hau rangua adi dahatum haringina mana Kristo Yesu.
7 Urana mogu nga ba ngaxap ulek xaiya ba mala. Yahanga ba ngaxap rangua Urana namua na atin dimoti manga, saing haringia nga mana yahanga ba.
8 Ngawa hawa sibuna mana Urana lipuxing longgalo, ning Urana sina yaya ba nanga bu ngabaxanga ulek xaiyua na Yuda Teguamdi mana guxam Kristoam subingang teguamdi. Guxamgadi ba hatumingaradi diraxap sibuna manadi.
9 Xauna, Urana mogu nga bu ngahatanga rangrang haruangua wa hisangia mugau sibuna ma na lipu longgalo ba Urana bagula ria baru. Lipua tongtongia axamandi yameng haruanga ba namuxinoa ranguaina.
10 Hatuminganoa hau bing hatata sabungua bagula hatanga Urana xabiangang sabanga rangrang na aningoningo yanamidingdi duwa sabalunia.
11 Alaba sanga mana murunganoa wa waleu sibuna muga mana titi soginganoa, saing libu sok mana Toxoratamona kiria Kristo Yesu oxatanoa.
12 Baing mana namua tataga rangua xaung mana namua tahatum haringina mana, bing sanga ba tala haxek rangua Urana, ne tamaxuwa te, tali haringina maxania.
13 Binabu ngaxusungang ba, mauxangandi daxap nga mana namua ngahauliang ba, labu ahatum xumana manadiu tai, saing labu ayunga kuboluim hatuminga haringinamau tai. Namua na mauxanganadi ba dahauliang ba axap yaya.

Pol Sabu Ba Epasasdi Daxap Haringingua

14 Bungina ngahatumia axadi ba, ngagung kigu tuxundi mari Tibura maxania.
15 Ing sibuna wa lipu longgalo duwa long xaiya xaung titia Tibuding. Ing sibuna libu bakbak longgalo disok.
16 Ngasabu ba haringia luimdi mana haringingua Aningonoa sina sanga mana ralang sabanga sibuna.
17 Ngaxusunga bila ba bu Kristo wa hatumingaimia namua na ahatum haringina mana. Baing ina naga, kuboluim murungam sibuna bagula haring bila xai tela oxaxandi diri titi lunia.
18 Binabu ang gagabu Urana lipuxing longgalo sanga ba axabia xai Kristo kubolung murungam sibuna mana lipudi sabanga sibuna baru, subingan tate.
19 Baing bagula axabia ba Kristo kubolung murungam sibuna li dali xabianga longgalo. Binabu bila balau Urana ing sibuna bagula baxagi sibuna mang.
20 Taiti Urana yanoa! Mana haringinganoa tuxu oxatanoa maluxu makira ba, sanga ba libu axadi didali sibuna axadi taxusunga manadi, kimbo axadi tahatumiadi xauna.
21 Kira lipu sabungam longgalo tataga rangua Kristo Yesu bing taiti yanoa. Kira tagabu lipu longgalo dima kimuya makira bing taiti yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna.

4

Kira Kristo Sangganoa Tawa Taininau

1 Binabu ngaxusungang haringina ba ahaxa walingaimia sanga mana Urana lipua wagiang ba murunganoa. Nga lipu salak yabanama mana namua ngatuxu Toxoratamona oxatanoa, ngaxusungang bila ba.
2 Bing bungingbunginalo atatuang, saing alibu kubolu xaringana mang. Labu atim disala sapku tai, ne nabu riaimdi disina mauxanganoa nang, bing axoxi xaung kuboluim murunga sibunam.
3 Ahaxi ba awa taininau bila Urana Aningonoa tagang ba. Kubolua hatuminga taininau ba, bila waxu goxi kira bu tasok bakbak taininau tawa mosiu rangua kira.
4 Kira lipu hatuminga haringinamdi tawa sangga taininau, saing Urana Aningonoa taininau. Bila balau Urana wagiang bu ata ragunga mana walinga taininau bagula sina nang kimuya.
5 Toxoratamona taininau wa, xaung hatuminga haringinam taininau, xaung taxap lang taininau.
6 Urana taininau wa. Ina kira longgalo Tibura. Ing sibuna wa etua mana kira longgalo, waxata liwe makira longgalo, saing wa maluxu makira longgalo.
7 Ne kira taining tainina taxap yahangadi sanga mana Kristo tuxu sinak manadi.
8 Namua naga Urana Xuanoa harua ba,

"Bungina haing taxa mala eta lo,
xai bixuang bakbak sabanga dalidi ba dima kimuya mana,
saing sina yahangadi na lipudi."✡

9 (Ne haruangua "haing mala" namuxinoa baru? Taxabiau, haing mala ing ganina te, muga ri ma hawa titia li.
10 Lipua ri mala bing lipua naga haing mala eta lo sibuna mana sabalunoa, bu libu long longgalo dibaxagi haringingania.)

✡ **4:8** Olaidi (Buk Song) 68:18

11 Ina naga mogu lipu teladi ba duwa aposeldi, teladi ba duwa Urana lipuxing
suxunguxunguamdi, teladi ba duwa lipu ulek xai baxanganganamdi, xaung teladi
ba duwa pastodi xaung lipu tubatubaikkamdi.
12 Mogu adi na bila ba bu daxauxau Urana lipuxindi ba dituxu oxatanoa, bu kira
Kristo sangganoa sanga ba tatubu hatumingara haringinia.
13 Tatubu mala laing hatumingara taininau, namua na kira longgalo tahatum
haringina mana Urana Garanoa, xaung taxabia ina, xaung tasok lipu haringindi
hatumingara haringinia, laing tawa sibuna bila Urana muruna mana, bila Kristo
baing.
14 Sup baing bagula tawa bila garadi muli te. Bagula tawa bila rubadi diting
kira mala te. Bagula tawa bila yanga yubua kira mauli te. Bagula taxukxugia
hatumingaradi te, tayunga tubatubaik xangxana daxap kira mala bila ba te. Bagula
haruanga murakkam xaung haruanga languangam daxap kira bila ba te.
15 Tegu. Bagula taharua haruanga maxunamdi dahatanga murura sibuna mana
lipudi. Baing mana axamang longgalo bagula tatubutubu tasok bila Kristo, ina toxona
mana sangganoa, sabungua baing.
16 Taga kira bu tawa bila waxuwaxundi ditaga sangganoa bu wa sangga taininau.
Nabu hataing taining tainina dituxu oxatadingdi, bing sangga tubu saing sok
haringina saing sangga hataindi muruding sibuna mading.

Walinga Hauna

17 Binabu mana Toxoratamona yanoa ngaharua haringina nang ba labu ahaxa
walingaimia muli bila Yuda Teguamdiu tai. Ding lipudi hatumingadingdi dahasuxi
sibuna.
18 Xabiangadingdi dilaba saing duwa halianga mana walingua Urana sina, namua
na hatumingadingdi diraxap namua na hatumingadingdi diriba ding.
19 Doxola memeya mana kuboludinga. Sup baing. Binabu diyunga ding mala mana
kubolua dahaxi mana dahali mauli mana kubolu musunam xangxana bila komadi.
Murungadinga subingan tate.
20 Ning ang ba axap tubatubaingua mana Kristo bila ba te.
21 Maxung sibuna alungu naxuyanganoa saing axap tubatubainga mana, sanga
mana haruanga maxunama ma rangua Yesu.
22 Tubatubainga mana walingaim muganga axap bing asauya kuboluim mugangadi.
Walingaim mugangua tuxu murak mang, libu murunganoa mang, hanggalangiang
bila ba.
23 Hatata bing ayunga Urana xugia hatumingaimdi disok hauna.
24 Bing asau walingaim haunua bu asok lipuadi Urana tongtongiang bu awa bila ina.
Walinga ba mogungandi bing kubolu maringing sibuna xaung sigixingang sibuna.
25 Binabu bing ang taining tainina asauya kubolu murakkam, aharua maxuna na
riaimdi, namua na kira longgalo tawa hataindi mana sangga taininau.
26 “Nabu atim disala, bing labu alibu kubolu dianau tai.”✡ Labu axai atim salianoa
mala laing xaidaba riu tai.
27 Baing labu asina ganangana na xaungadi yanamidinga bu tuxu oxatanau tai.
28 Lipu hanaunggama bing labu hanai muliu tai. Ne waxata, tuxu oxata xai mana
ing sibung rimandi, bu xalingina bu ulia lipuadi diraxap.
29 Labu suxunguimdi dibuyau tai. Tegu. Baraxing baraxinta aharua manadi bing
daharingia lipudi, daxai manadi, bu haruangaima hauli lipu gaxarea dilungu.
30 Baing labu alibu Urana Aningonoa ayanganau tai. Ina mogungua Urana ta mang
ba hatanga ba ang lipuxindi. Mogungua ba wa laing xaidaba Urana sahi oxatanoa
mana gim lipuxindi muli.

✡ **4:26** Olaidi (Buk Song) 4:4

31 Bing asauya kubolu longgalo bila li: atim didoa, atim disala, agamia, aharua yabina, ahanggalangia riaimdi yadingdi, xaung kubolu longgalo dahanggalangia teladi.
32 Bing alibu kubolu xai mang xaung ausingang. Ayunga kuboluim diandi liwe mang, bila Urana yunga kuboluim diandi namua na ataga rangua Kristo.

5

1 Binabu bing asu mana Urana king babundi mana kuboluim longgalo, namua na ang garandi murung sibuna mang.
2 Xauna, ahaxa kubolu murungam sibunia, bila Kristo murung sibuna makira saing yungaina ba mati makira, sok bila hananianga saminam libu Urana yaha.
3 Labu alibu kubolu miaxuama mongau tai, kimbo labu alibu kubolu musunam mongau tai, kimbo kubolu samoyanau tai. Labu asina ganangang kaxuketa na kuboluadi ba liwe manggu tai, nam naxuyanganoa oti mauli. Namua na kuboluadi ba sanga mana Urana lipuxing maringindi te.
4 Xauna, labu aharua buyamanau tai, labu aharua olanggu tai, xaung labu asigisigi aharua halinga bila bau tai. Kuboluadi ba yabadinga rangua kira Urana lipuxindi te. Tegu. Bing aharua xai sibuna na Urana.
5 Haruanga baguli maxung sibuna: Lipu gaxarea libu kubolu miaxuama kimbo kubolu musunama bagula xap walinga Kristo Urana tang Yonggaxidingia te. Lipu kubolu samoyana xauna bagula xap te, namua na lipua na bila ba lipu babu sabunganam.
6 Amaxania xai, nam lipu tela languang mana haruanga olang, namua na kuboluadi na bila ba daxap Urana ating salianoa ma mana lipu dudunamdi.
7 Binabu labu ataga rangua lipuadi na bila bau tai.
8 Namua na muga awa labiania, ning hatata awa luliania namua na ataga rangua Toxoratamona. Binabu ahaxa bila gara lulianamdi.
9 Namua na luliang aningona bing: kubolu xai xangxana, kubolu maringindi xaung kubolu maxunamdi.
10 Bing asai mana kubolu baruamtadi dilibu Toxoratamona yaha.
11 Kubolu labianamdi aningoding te. Labu alibudiu tai. Tegu. Ahatangadi masok sabasabia bu lipudi daxabia ba didoa.
12 Namua na kuboluadi lipu labianamdi dilibudi hisangia, memeyara ba tanaxuya monga manadi.
13 Ning lulianoa saxaxangia axamang longgalo bu disok sabasabia,
14 namua na lulianoa hatanga axamang longgalo bu lipudi dibagudi. Namua naga daharua ba,

“Ung lipu kinungam, umesa!
Umesa muli mana matiyua,
saing Kristo bagula saxaxangiaung.”

15 Binabu amaxania mana haxangaimdi. Labu alibu kuboluadi lipu kakahandi dilibudiu tai. Tegu. Alibu kuboluadi lipu xabianga maringinamdi dilibudi.
16 Amaxania xai mana xaidap taining tainina, nam disup olang. Alibu oxata xai manadi, namua na xaidap hatatamdi didoa.
17 Binabu labu asok lipu kakahandiu tai. Tegu. Axap xabianga bu axabia Toxoratamona murunganoa baru.
18 Labu anung wain laing kakahaimgu tai. Alaba xaiang mana kuboluadi dahanggalangia walingaimdi. Ning ayungang ba abaxagi mana Urana Aningonoa.

19 Aharua nang xaung olaidi duwa Olaidi Xailongidingia, olaidi sabungua daxabiadi
xaung olaidi Urana Aningonoa xapdi masok hatumingaimia. Awaya suxunguimia
xaung hatumingaimia na Toxoratamona.
20 Baing bungingbunginalo aharua xai sibuna mana axamang longgalo na Tibura
Urana mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo yanoa.
21 Bing awa hawa mang taining tainina ba ahatanga ba aiti Kristo yanoa.

Neng Mondi Haruangadinga

22 Ang haing mana, bing awa hawa mana ayuaimdi, bila awa hawa mana
Toxoratamona.
23 Namua na hainga ayuana wa toxonoa bila Kristo wa sabunga toxonoa. Sabunga
bing sangganoa, saing ina wa Lipuxiding Xabinga Muliama.
24 Bila sabungua wa hawa mana Kristo, bila balau bing haingdi duwa hawa mana
ayuadingdi mana axamang longgalo.
25 Ang lup mana, bing muruim sibuna mana hainimdi, bila Kristo murung sibuna
mana sabungua saing yunga ing sibuna ba mati mana.
26 Libu bila ba bu libu lipu sabungamdi duwa iniadi, bu libudi duwa sigixinga
bungina damiadi langia xaung Urana Xuania.
27 Libu bila ba bu bungina guguniadi mala ranguaina bagula duwa sabunga
gumangina duwa iniadi, doxola mana hataing musun tela, kimbo hataing maxuk-
ixukingana, kimbo hataing tela doa monga. Duwa maringing sibuna, doxola mana
kubolu diang longgalo.
28 Bila balau bing lupdi muruding sibuna mana hainidingdi bila muruding mana
ding sibuding sanggadingdi. Lup gaxarea murung sibuna mana haininoa bing
murung sibuna maina.
29 Namua na lipu tela hauxang sibuna mana ing sibung sangganoa te. Ne haxang
saing wasa mana, bila Kristo wasa mana sabungua.
30 Namua na kira sabungua tawa sanggang hataindi.
31 “Mana namua baguli lup tela bagula yunga baungtibundi saing taga rangua
haininoa, baing tang disok lipu taininau.”✡
32 Haruanga li namuxinoa hisa sibuna. Ning ngabaxanga mana Kristo xaung
sabungua.
33 Ne ang ba, ang taining tainina bing muruim sibuna mana hainimdi bila muruim
sibuna mang, saing ang haingdi bing awa hawa mana ayuaimdi.

6

Garadi Digabu Baudingtibudingdi Haruangadinga

1 Gara mana, ataga rangua Toxoratamona. Binabu bing asu mana bauimtibuimdi
haruangadinga, namua na kubolua li maring.
2 “Uwa hawa mana baumtibumdi.”✡ Hanaunaunga ba mugamugangama Urana sigi
haruanga tela hau ba mana.
3 Guxaminganoa bila li: “bu walingama bagula xai, saing bagula uwa maxaxaya
titia li.”✡
4 Ang gara tibuna mana, labu ayu garaimdi laing atidingdi disala manggu tai. Tegu.
Bing awasa manadi ahamaringiadi xaung atubatubadi sanga mana Toxoratamona
murunganoa.

Lipu Oxata Olanggamdi Digabu Lipu Haringindi Haruangadinga

✡ **5:31** Unggutinga (Stat) 2:24 ✡ **6:2** Hanaunaunga (Lo) 5:16 ✡ **6:3** Hanaunaunga (Lo) 5:16

5 Ang lipu oxata olanggam mana, bing asu mana lipuxim haringindi duwa titia
li haruangadinga, saing awa hawa manadi asina yaya nadi. Alibu bila ba xaung
hatumingaim taininau, bila asu mana Kristo haruanganoa.
6 Labu asu mana haruangadinga bu libu diyaha bungina dibaguang ing ganinau tai,
ning bila Kristo lipuxing oxatamdi bing alibu Urana murunganoa xaung hatumingaim
longgalo.
7 Atuxu oxatadingdi xaung hatumingaim longgalo, bila atuxu Toxoratamona
oxatanoa, bila atuxu lipudi oxatadingdi te.
8 Namua na axabia ba Toxoratamona bagula haxuya lipu longgalo mana kubolu
xai baruamtadi dilibudi, heku ina lipu oxata olanggama kimbo lipua wasa mana ing
sibung walinganoa.
9 Baing ang lipu haringina mana, bing alibu kubolu taininau mana lipuxim oxata
olanggamdi. Labu alibudi dimaxuwa xaung aharua yabina nadiu tai, namua na
axabia ba ang xaung ding Lipuxim Haringing taininau wa long xaiya, saing libu
hasusu mana lipu longgalo.

Tali Haringina Bila Lipu Haungingamdi

10 Haruangagua ma xung la li. Bing ali haringina namua na ataga rangua
Toxoratamona, saing axap haringinga haringingang sabangia.
11 Bing asau axamang haungingam longgalo Urana sinadi nang, bu sanga ba ali
haringina bu asoxauti xaungadi yanamidinga muragindi tuxudi mang.
12 Namua na malimalira wa rangua lipudi te, ne malimalira wa rangua aningo-
ningodi ding haringingadingdi, wa rangua aningoningodi yading sabangadi, wa
rangua xaunga daxap yayadi etua mana titi labianamga li, xaung wa rangua
aningoningo diandi duwa sabalunia.
13 Mana namua naga bing asau Urana xalinging haungingam longgalo, bu bungina
xaidap dianama ma, sanga ba ali haringina ba ahaunggana. Baing bungina
haungingua sup, bing bagula ali haringinauyu.
14 Binabu ali haringina xaung waxu haruanga maxunama agoxi wagigia ulemia.
Baing asau kubolu maringinama bu soxauti mang bila imang ainggam soxauti mana
lipu haungingam ringringinoa.
15 Bing ali haringina xaung haringingua ma rangua ulek xaiyua mana Urana
kubolung gamogamu mosiama, bu axauxau masup ba. Asau kubolua ba kimia bila
xai sanggandi.
16 Xaung axadi ba, bing asoxautiang xaung hatuminga haringina bila xai hataing
soxautinganama, bu sanga ba aung xaunga yanamiding gulung yapkam longgalo
mati.
17 Baing ahatum muli ba Urana xapkang muli, binabu asau xabianga baguba bila
muxup ain haungingam. Baing axap atuxu Urana haruanganoa bila waxang sabanga
ma rangua Aningonoa.
18 Baing bungingbunginalo asabusabu Aningong haringingania xaung sabunga
xaung xusunganga xangxana. Bungina alibu bila ba bing amaxania saing asabu ba
Urana hauli lipuxing longgalo, ayunga kubolua bau tai.
19 Baing asabu manga xauna. Asabu ba bunging bungina ngabaxanga bing Urana
bagula sina haruangua nanga, bu sanga ba ngaxola mana maxuwangua, ngabaxanga
hatuminga hisangama mana ulek xaiyua bila ba.
20 Ngabaxanga Kristo suxungunoa. Soxi nga ma mana oxata ba. Ne namua naga
ngawa salak yabania. Binabu ngabo ba asabu ba ngaxola mana maxuwangua,
ngabaxanga bila ba, sanga mana Urana murunganoa.

Haruanga Kimuam

21 Tikikas, riara murura sibuna mana xaung lipu oxatama tuxu Toxoratamona
oxatanoa haringina, bagula balang mana axamang longgalo, bu sanga ba ang xauna
bagula axabia rungingagua la li xaung ngaraxata.
22 Ngasoxi mala ranguang mana namua naga, bu sanga ba axabia ba am gawa baru,
xaung bu haringiang.
23 Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo bagula libuang
riamamdi gamoimdi duwa mosiu. Baing ngasabu ba hauliang ba ang muruim sibuna
mang xaung ahatum haringinauyu mana Kristo.
24 Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo atin dimoti mang longgalo gaxarea
muruding sibuna mana xaung kubolu subingang teguam.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Pilipai. Tauxu xailongga li ba,
Pilipai

Namua Pol Bung Mala Na Pilipaidi

Pol bung xailongga li bungina wa salak yabania Rom. Pilipaidi disina haulingua na, binabu bung xailongga li bu harua xai sibuna, xaung bu harua ba murung sibuna manadi saing sabu manadi. Haringiadi ba heku daxap salaga rangua lipudi, bing disu mana Urana. Gamonoa yaha, heku rung salak yabania, saing bo ba Pilipaidi gamodingdi diyaha xauna. Bo ba daxap riang oxatama Epaprodaitas, saing baladi ba haxek bagula soxi Timoti mala ranguadi. Baladi ba dimaxania mana lipuadi daharua ba bing disu mana Yudadi hanaunaungadingdi muga, bing Urana bagula xapdi muli. Pol bo ba disu mana king babundi, disu mana Kristo ing ganina. Hatanga ba daxap gamogamu mosiama baru, saing harua xai sibuna nadi mana haulingua disina na. Bung xailonginoa bila niani AD 61.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Harua xai sibuna xaung sabu mana Pilipaidi *(1:3-11)*
- Pol rung baru *(1:12-26)*
- Haringiadi ba duwa Kristo lipuxing maxunamdi xaung disu mana Urana haruanganoa *(1:27–2:18)*
- Pol riang oxatanam luwa *(2:19-30)*
- Baladi ba disu mana king babundi saing hatum haringina ba Kristo bagula libudi dimaring *(3:1–4:1)*
- Hatanga ba daxap gamogamu mosiama baru *(4:2-9)*
- Harua xai sibuna *(4:10-20)*
- Haruanga kimuam *(4:21-23)*

Haruanga Mugamugangam

1 Amtam Pol Timoti. Amtam Kristo Yesu lipuxing oxatanamdi.

Am gasina xailongga li nang Urana lipuxing maringindi ataga rangua Kristo Yesu duwa long sabangga Pilipai, ang gagabu sabunga yanamindi xaung sabunga lipuxing haulingamdi.

2 Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Na Urana

3 Ngaharua xai sibuna na Urana ngayua bungingbunginalo bungina ngahatumiang.

4 Mana sabunga longgalo ngasabu mang, bungingbunginalo ngasabu xaung gamogua yaha,

5 namua na muga laing hatata, ababa nga mana ulek xai oxatanoa.

6 Baing hatumingagua haring ba Urana ungguti oxata xai maluxu mang ba, bagula libulibu oxatanoa mala laing baxagi mang mana Kristo Yesu xaidabinoa ma kimu.

7 Maring ba ngaxunumia ba gamogua yaha mang, namua na atigu mang. Heku ngawa lipu salak yabanama bila hatata kimbo ngabaxanga ulek xaiyua sabasabia, ngahatanga rangrang lipudi maxadingia ba maxuna. Ang longgalo ataga rangua nga mana oxata li, taxap sinaga rangua Urana mana kubolung atin dimoti.

8 Urana xabia hatumingagua xauna, binabu sanga ba baxanga nang ba Kristo Yesu
libu nga atigu mang xaung ngabo sibuna ba ngabaguang muli.
9 Baing sabungagua bing: Ngabo ba kuboluim murungam sibuna bagula tubutubu
mala, baing ina naga, xabiangaima mana Urana bagula maring, xaung suxuyangaima
mana xai xaung diana bagula xai sibuna.
10 Ngasabu bila ba bu sanga ba axabia axamang baruamtadi daxai sibuna xaung
sanga ba awa sigixingang sibuna, axola mana kubolu dian tela laing Kristo xaidabinoa
ma kimu.
11 Baing bagula abaxagi mana kubolu maringing aningonoa ma rangua Yesu Kristo,
bu lipudi bagula diti Urana yanoa, disina yaya sabanga na.

Ulek Xaiyua Ilauyu

12 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba axabia xai ba mauxangandi daxap
nga ba, dahauli sibuna ulek xaiyua ila.
13 Binabu lipu haungingamdi duwasa mana xaitamoxi numanoa xaung lipu teladi,
ding daxabia xai ba ngatuxu Kristo oxatanoa, saing mana namua naga ngawa salak
yabania.
14 Baing mana namua ngawa salak yabania ba, riara ditaga rangua Toxoratamona
xumana daxap haringingua ba dili haringina dibaxanga ulek xaiyua, dimaxuwa te.
15 Maxuna, lipu teladi dibaxanga Kristo, gamodingdi didoa manga xaung dibo ba
didali nga mana oxata li, binabu dibaxanga. Ning teladi, gamodingdi daxai binabu
dibaxanga.
16 Adi gamodingdi daxai ba dibaxanga namua na muruding sibuna manga, namua
na daxabia ba Urana ta nga la li bu ngahatanga rangrang lipudi maxadingia ba ulek
xaiyua maxuna.
17 Ne adi gamodingdi didoa manga dibaxanga bu diti ding sibuding yadingdi.
Namuadi dibaxanga dimaring te. Dahagaxa ba sanga ba diti mauxanganoa muli ba
xap nga bungina ngawa salak yabania.
18 Ning heku namuadi dimaring kimbo dimaring te. Axamang tela te. Axamang
sabanga bing daxanga baruamta disu mana bing dibaxanga Kristo. Binabu gamogua
yaha!
Wane, baing bagula gamogua yahauyu,
19 namua na ngaxabia ba sabungaimdi digabu haulingua Yesu Kristo Aningonoa
sina ba, tang dahauli nga maluxu'm mauxanganadi ba, binabu Urana bagula xap
nga muli.
20 Baing ngahatum haringing sibuna, ngata ragunga ba bagula memeyagu monga te.
Tegu. Ngahatum haringina ba bagula ngamaxuwa maluxu'm axadi disok manga te.
Ning hatata xaung bungingbunginalo Kristo bagula xap yaya sabanga mana axamang
longgalo ngalibudi. Heku ngawa kimbo ngamati, bagula xap yaya sabanga.
21 Namua na nga ba hatumingagua haring ba nabu ngawa bing ngawa bu Kristo
xap yaya. Baing nabu ngamati, bing xai sibuna, namua na bagula ngataga sibuna
rangua.
22 Nabu ngawauyu titia, bing oxatagua bagula aningona. Ne daxanga baruamta nga
murugu mana? Ngaxabia te.
23 Hatumingagu luwa mana dingtang. Ngabo ba ngasauya titia li saing ngawa
rangua Kristo, namua na bagula xai sibuna manga.
24 Ning nabu ngawauyu titia, bing xai sibuna mang, namua na haringingaima sanga
teguyu.
25 Hatumingagua haring mana alaba, binabu ngaxabia ba bagula ngawauyu
ranguang titia li, bu ngahauliang ba hatumingaim haringina tubutubu mala saing
gamoimdi diyaha mana.

26 Bagula ngawauyu ranguang titia li bu bungina ngama ranguang muli, sanga ba
aiti Kristo Yesu yanoa sibuna mana namua abagu nga.
27 Ne heku baraxinta sok manga. Ang sibuim bing alibu kuboluima sanga mana
ulek xaiyua mana Kristo. Alibu bila ba bu nabu ngama ngabaguang kimbo nabu
ngawa hasoya ngalungu naxuyangaima, bing bagula ngalungu ba ali haringina
xaung hatumingaim taininau, saing agugunia saing asok bila lipu taininau, awaxata
haringina bu axukxugia lipuadi ditatua ulek xaiyua ahatum haringina mana ba.
28 Baing ngabo ba ngalungu ba axola sibuna mana maxuwanga mana adi duxukx-
ugiang ba. Alaba bagula wa mogungua bu hatanga nadi ba bagula dahanggalang, ne
Urana bagula xapkang muli, namua na ing sibuna wa haulingaima.
29 Namua na Urana libu xai mang bungina sina ganangana nang bu ahatum
haringina mana Kristo. Ne alaba ing ganina te. Tegu. Libu xai mang bungina sina
ganangana nang bu axap salaga Kristo yania xauna.
30 Binabu hatata axap salaga bila ba, bila abagu sok manga muga, saing alungu ba
tuxu ngauyu.

2

Kristo Tatuaina Binabu Tasu Mana King Babundi

1 Bungina ataga rangua Kristo, alaba haringiang, maxuna? Kristo kubolung murung
sibuna mang tatua atimdi, maxuna? Urana Aningonoa libuang ataga ranguang awa
taininau, maxuna? Axap Kristo kubolunoa atina mang xaung kubolua usingang,
maxuna?
2 Baing ina naga, ngabo ba ngaxusunga ba alibu gamogua baxagi sibuna mana
yahangua bila li: Bing atuxu hatuminga taininau, muruim sibuna mang, saing awa
taininau sibuna xaung hatumingaimdi duwa taininau.
3 Labu atang muga mana lipu teladiu tai. Labu aiti yaimdi olanggu tai. Ne atatuang
asina yaya na teladi bila yadingdi didali angiadi.
4 Ang taining tainina labu alibu axadi dahauliang ing ganinau tai. Ne asai daxanga
ba ahauli teladi xauna.
5 Hatumingaima bing sok taininau bila Kristo Yesu:

6 Maxuna ina Uranau,
ne haxi mana wa hasusu mana Urana te.
7 Ne yunga yabanoa,
sok hasusu mana lipu oxata olanggam,
sok lipu sibuna.
8 Baing lipudi dibagu wa lipu sibuna.
Bila balau tatuaina,
saing su mana Urana haruanganoa sanga mana yungaina ba mati.
Wane, mati xai balingamia bila lipu salak yabanam!
9 Binabu Urana iti mahaing taxa eta lo,
saing sina yaya na ba dali yaya longgalo,
10 bu axamang longgalo bagula digung kiding tuxundi bungina dilungu Yesu yanoa,
axamang longgalo duwa long xaiya xaung hawa titia li xaung mari titi lunia,
11 saing suxunguxungu longgalo dibaxanga ba Yesu Kristo ina Toxoratamona,
saing bila balau Urana Tibura bagula xap yaya sabanga.

Tawa Luliana Mana Titia Li

12 Riagu mana, murugu sibuna mang, ngabo ba asu mana haruangagua hatata bila
waleu asu mana ma ba. Ne asu mana bungina ngawa ranguang ing ganinau tai.
Tegu. Bing adali kuboluim mugamugangama, saing asu sibuna mana haruangagua

hatata bungina ngawa ranguang te. Bing ahaxi ba ahatanga ba aningonoa mana
Urana xapkang muli, ahatanga xaung maxuwanga xaung lulunga.
13 Namua na Urana naga waxata maluxu mang bu muruim mana atuxu oxatanoa,
saing haringiang ba alibu sanga mana murungang xai.
14 Mana kuboluim longgalo, labu ahati xaung ahakhaxiu tai,
15 bu axola mana kubolu dian tela xaung bu hatumingaimdi disigixinga, awa Urana
garandi lipuadi sanga ba disu haruanga manadi te. Maxuna, awa liwe mana lipu
hatatamdi dimaring te xaung dilibu kubolu diang xangxana, ne ang ba asina liwe
manadi bila hatungdi disina sabalunia mari titia.
16 Abaxanga nadi mana ulek xaiyua sina walingua, bu mana Kristo xaidabinoa,
sanga ba ngaiti yagua ba lukingagua xaung makasangagua liwe mang hanggalang
olang te.
17 Bola dung nga mati, saing sibigua bagula matuina mari bila hananianga
nungingam ila rangua Urana. Ning ang ba, ahatum haringina. Baing ina naga, oxatua
atuxu mana Urana bagula wa bila hananianga xauna. Binabu ngayaha ranguang.
18 Bila balau, bing ayaha rangua nga xauna.

Timoti Xaung Epaprodaitas

19 Nabu Toxoratamona Yesu muruna, bing ngabo ba ngasoxi Timoti mala ranguang
sap, bu nga xauna sanga ba ngayaha bungina xap naxuyangaima ma muli rangua
nga.
20 Nga lipuxigu tela bila ina te. Maxung sibuna muruna ba hauliang bu awa xai.
21 Namua na lipu longgalo dibagu mana ding sibuding murungadinga. Ne
dahatumia Yesu Kristo murunganoa te.
22 Ning ang gaxabia ba Timoti hatanga ba kubolundi daxai, namua na hauli nga
mana ulek xai oxatanoa bila gara tela hauli tibuna.
23 Binabu ngabo ba ngasoxi mala ranguang sap, ne ngabo ba ngaxabia baraxinta
bagula sok manga to.
24 Baing hatumingagua haring ba haxek sibuna bagula Toxoratamona xaxa
daxangua bu nga sibugu ngama ranguang.
25 Ne hatata ngahatum ba xai mana ngasoxi Epaprodaitas goxoya mala ranguang.
Ina riagu hatuminga haringinama, xaung riagu oxatama, xaung riagu oxata li
haunginganama. Baing xauna ina lipuxim ulekkama, lipua asoxi ma rangua nga
bu hauli nga.
26 Atina mang, saing hatum xumana namua na xabia ba alungu naxuyangua ba
busi.
27 Maxuna busi, saing haxek ba mati. Ning Urana usinga. Ne ing ganina te. Usinga
nga xauna, nam ayangagu buk.
28 Binabu ngabo sibuna ba ngasoxi mala ranguang, bu bungina abagu muli sanga
ba gamoimdi diyaha, saing mauxangana ngaxunumia mang bagula maxana monga.
29 Binabu mana Toxoratamona yanoa bing axap xaung gamoimdi diyaha sibuna.
Xauna, asina yaya na xaung lipuadi na bila ina.
30 Namua na haxek ba mati namua na tuxu Kristo oxatanoa ba. Xabia sanga ba
mati, ne maxuwa te ba xap yabaima ba hauli nga namua na awa hasoya.

3

Tataga Rangua Kristo Dali Axamang Longgalo

1 Tauna, riagu hatuminga haringinam mana, baraxing baraxinta disok, bing
gamoimdi diyaha namua na ataga rangua Toxoratamona! Nabu ngabung haruanga
maxang taininau nang bila waleu ngabung nang, makasa manga te. Baing bagula
hauliang ba amaxania.

2 Amaxania mana lipu sangga hanggalangianganamdi. Ding bila koma abungindi.
Dilibu kubolu diana, diyum lipudi ba duxuxu sanggadingdi bu duwa Urana lipuxindi.
3 Ning kira tawa Urana lipuxing sibundi. Aningonoa naga haringia kira ba tasabu
mana. Taiti Kristo Yesu yanoa namua na libu kira tawa Urana lipuxindi. Tahatum
haringina bila ba. Ne lipu titiam kubolunoa, tegu.
4 Ning nabu maxuna lipu kubolunoa sanga ba libu sok maringina Urana maxania,
bing hatumingagua haring ba bagula ngawa lipu maringing sibuna.
Nabu lipu tela hatum ba kubolunoa sanga ba libu sok maringina Urana maxania,
bing nga ba ngadali kubolunoa.
5 Duxuxu sanggagua mana xaidap 8 kimuya mana baugu hayau nga. Nga Isrel tela,
bakbagigua Benyamin. Wane, nga Hibru tela sibuna. Xauna nga Parisi tela, ngasu
maringing sibuna mana hanaunaungua.
6 Xauna, ngahaxi sibuna ba ngasina salaga na sabungua. Baing ngasu mana
hanaunaungua, ngadali tela te.
7 Muga ngahatum ba axadi ba dahauli nga sibuna ba ngasok maringina Urana
maxania. Ning hatata ngabagudi axamang olangdi, namua na ngabo ba ngaxabia
Kristo.
8 Ne axadi ba ding ganiding te. Tegu. Ngabagu axamang longgalo duwa axamang
olangdi, namua na ngataga rangua Toxoratamona ngayua Kristo Yesu dali sibuna
axamang longgalo. Mana namua ngabo ba ngaxabia xai sibuna, ngahitixiya axamang
longgalo duwa olang. Ngahatumiadi bila yoxodi bu sanga ba ngatuxu Kristo
haringina,
9 xaung bu sanga ba ngataga sibuna rangua. Kubolugu ngasu mana hanaunaungua
libu nga ngawa maringina Urana maxania te. Tegu. Hatumingagu haringina mana
Kristo ba, oxatana naga. Urana daxanganoa mana libu tawa maringina maxania bing
kubolu hatuminga haringinama naga.
10 Ngabo ba ngaxabia Kristo xaung mesanganoa muli haringinganoa. Xauna, ngabo
ba ngagabu ngaxap salaga bu ngasok bila ina mana matianoa.
11 Namua na ngabo sibuna ba Urana iti nga mesa muli mana matiagua kimuya.

Pol Haxi Ba Xap Haxuyangua

12 Ne bola ahatum ba ngaharua ba ngaxap axadi ba masup, kimbo ngasok
maringina masup? Tegu. Ne ngaluki haringina bu ngasok lipua Kristo Yesu bo ba
ngasok bila bungina mogu nga.
13 Riagu hatuminga haringinam mana, ngahatum ba ngasok bila ba masup? Tegu.
Ning axamang taininau ngalibu bila lipu lukingam. Ngabagu ubugia te. Ngahaturu
nga mana axadi duwa muga manga.
14 Bila balau ngaluki haringina laing ngasok mana ragua bu ngaxap yahangua.
Yahanga ba Urana wagi nga mahaing long xaiya mana, namua na ngataga rangua
Kristo Yesu.
15 Kira lipu aningoningoam haringindi bing taxap hatuminga na bila ba. Baing
nabu ang hatumingaim taininau te mana haruanga hataina ngabung la li, bing Urana
bagula hatanga rangrang masok nang.
16 Ne axamang sabanga bing tahaxa walingaria sanga mana kubolua Urana hatanga
masok makira.
17 Riagu hatuminga haringinam mana, ang longgalo bing alibu kuboluadi disu
mana kuboluadi ngahatangadi nang, saing atubatuba mana lipuadi disu mana kimam
babundi.
18 Namua na lipu xumana diyamu Kristo xaing balingama binabu duwa bixuandi.
Ngabalang bila ba bunging xumana masup, saing hatata ngabalang muli xaung
maxagu langindi.

19 Subingadinga bing hanggalangiangua, urana dingia bing sangga murunganoa,
xaung kuboluding memeyamgadi ba dahasua manadi. Hatumingadingdi dahaxi
mana titia li.
20 Ne kira ba, yabaroa wa long xaiya. Baing tabagu taragu mana Lipu Xabinga
Muliama sauya ri ma. Lipua ba Toxoratamona Yesu Kristo.
21 Ina haringing sibuna binabu sanga ba ta axamandi hawa maina. Mana
haringingana ba bagula xugia sanggara titiamgadi li bu disok bila ina sanggang
ralanama.

4

1 Riagu hatuminga haringinam mana, murugu sibuna mang, saing atigu mang. Ang
bila haxuyangagua ngamakasa ba ngaxap. Baing bungingbunginalo gamogua yaha
mang. Riagu mana, murugu sibuna mang, haruanga longga li ngabaxanga nang
hatanga nang ba ali haringina rangua Toxoratamona baru. Binabu bing alibu bila
ba.

Pol Haringiadi

2 Ngaxusunga Yuodia Sintike tang haringina ba tang gawa hatuminga taininau,
namua na tang gataga rangua Toxoratamona.
3 Baing ngaxusungaung riagu sibuna, oxatara taininau, ba uhauli haing luwadi ba.
Tang duwaxata haringina digabu nga mana oxata ulek xaiyama. Tang duwaxata
rangua Klemen xaung riagu oxatam teladi ding yadingdi duwa xailong walingamia.
4 Bing gamoimdi diyaha bungingbunginalo namua na ataga rangua Toxoratamona.
Ngaharua muli ba: Gamoimdi diyaha!
5 Kuboluim xaringana bing wa sabasabia bu lipu longgalo dibagu. Toxoratamona
malinganoa ma haxek ba.
6 Labu ahatum xumana mana axamang telau tai. Ning mana axamang longgalo,
asabu na Urana, abala ba araxap mana baraxinta, saing axusunga ba hauliang.
Xauna, aharua xai sibuna na mana axadi libudi mang.
7 Baing ina naga, Urana kubolung gamogamu mosiama bagula wasa mana
gamoimdi xaung hatumingaimdi, namua na ataga rangua Kristo Yesu. Baing
kubolung gamogamu mosiama ba, dali axamang longgalo sanga ba taxabia.
8 Riagu hatuminga haringinam mana, axamang taininau muli ngabo ba alibu:
Baraxing baraxinta maxundi, baraxing baraxinta daxap yaya, baraxing baraxinta
dimaring, baraxing baraxinta sigixingading, baraxing baraxinta dilibu kira tayaha,
baraxing baraxinta taharua xai manadi, baraxing baraxinta daxai sibuna, baraxing
baraxinta daxai ba taiti yadingdi, bing ahatumhatumiadi.
9 Baraxing baraxinta atubatubadi rangua nga manadi, kimbo axapdi rangua nga,
kimbo alungu nga ngaharua manadi ba, kimbo abagu nga ngalibudi, bing alibulibu
kuboluadi ba. Baing ina naga, Urana lipu gamogamu mosiama bagula wa ranguang.

Pol Harua Xai Sibuna Mana Haulingua

10 Gamogua yaha sibuna saing ngaharua xai sibuna na Toxoratamona, namua na
hatata ahatumia nga muli saing asina haulinga li nanga. Maxuna, waleu ma ahatumia
nga, ne daxanga te ba ahauli nga.
11 Ngabung haruanga li namua na ngaraxap mana axamang tela te. Tegu. Namua
na ngatubatuba nga ba gamogua wa xai, heku baraxing baraxinta disok manga.
12 Nabu xalingigudi diraxap, kimbo xumana, ngaxabia daxanga ba gamogua wa
xai. Baraxing baraxinta disok manga, ngaxabia daxanga ba gamogua wa xai. Heku
gamogua baxagi kimbo gesaga xap nga. Heku xalingigudi xumana kimbo ngaraxap.
13 Sanga ba ngalibu axamang longgalo mana haringinga Kristo sina nanga ba.
14 Ne alibu kubolu xai sibuna bungina ahauli nga mana mauxangagua.

15 Ang Pilipai mana, ahatum muli to. Bungina ngaxap ulek xaiyua ma ranguang
muga, saking ngasauya probinsia Masedonia ngala, sabunga long telam tela hauli nga
siangia te. Ang ganim ba.
16 Wane, baing bungina ngawa long sabangga Tesalonaika xauna, ang gasina
haulingua nanga bunging luwa.
17 Ngaharua bila li namua na ngasai mana haulinga tela ranguang te. Tegu. Ngabo
ba Urana haxuya nang sabanga mana kuboluim haulingama.
18 Ngaxap yahanga sabangua ranguang, binabu ngaraxap te. Xalingigu xumana
namua na ngaxap sianga asina nanga Epaprodaitas rimania. Urana bagu yahangaima
sanga sibuna ba, saing yaha sibuna mana. Yahangaima bila hananianga saminam
maxania.
19 Baing Urana ngayua xalingindi subingading te. Binabu bagula sina axamang
longgalo araxap manadi nang, namua na ataga rangua Kristo Yesu.
20 Taiti Urana Tibura yanoa bungingbunginalo! Maxung sibuna!

Haruanga Kimuam

21 Aharua xaidap xai yagia na Urana lipuxing longgalo, ding duwa iniadi namua na
ditaga rangua Kristo Yesu. Riara hatuminga haringinamdi duwa rangua nga daharua
xaidap xai nang.
22 Urana lipuxing longgalo la li daharua xaidap xai nang. Baing teladi xauna, dituxu
oxatua Sisa numania, ding daharing ba daharua xaidap xai nang.
23 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu Kristo atin dimoti mana aningoimdi. Maxung
sibuna.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Kolosi. Tauxu xailongga li ba,
Kolosi

Namua Pol Bung Mala Na Kolosidi

Tubatubaik languangamdi dima Kolosi ba, binabu Pol bung xailongga li nadi bungina wa long sabangga Rom. Tubatubaik languangamdi bing: 1. Kuboluadi dibili lipudi ba dituxu daxang axamandiu tai, 2. Tubatubaiga mana Urana uleginamdi didali Yesu, 3. Haruanga bila "Am gaxap haruanga hisangam tela", xaung 4. Xabianga titiamdi. Binabu Pol tubatubadi daxanga maxunama. Bung xailongga li bila niani AD 60.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Haruanga sabungama harua xai sibuna mana Kolosidi *(1:3-14)*
- Yesu mugamuga sibuna *(1:15-23)*
- Pol oxatang sabungama *(1:24–2:7)*
- Tawa hawa mana lipu kuboludingdi te, taxap walinga haunua rangua Kristo *(2:8-23)*
- Walinga sigixingang sibuna daxanganoa *(3:1–4:6)*
- Haruanga kimuam *(4:7-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba mana ing
murunganoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Timoti.*
2 Tam gasina xailongga li nang Urana lipuxing maringindi duwa long sabangga
Kolosi,† ang riamam hatuminga haringinamdi ataga rangua Kristo.
Tam gasabu ba Tibura Urana atin dimoti mang xaung libu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Saing Sabu

3 Bungina tam gasabu mang, bungingbunginalo tam gaharua xai sibuna na Urana,
Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna.
4 Namua na tam galungu ba ang gahatum haringina mana Kristo Yesu, xaung ang
muruim sibuna mana Urana lipuxing maringing longgalo.
5 Ang galibu bila ba namua na ata ragunga ba axap axadi Urana tuxudi mang mua
long xaiya, axadi alungu mana muga bungina alungu ulek maxunama. Ulek xaiya ba
6 ma ranguang, bila ila rangua numanuma xangxana. Ulek maxunam xaiya ba
aningona mana titi longgalo saing xugia lipudi walingadingdi, bila xugia walingaimdi
mana xaidapka alungu axabia rangrang sibuna mana Urana atin dimoti makira.
7 Epapras tubatuba ulek xaiya ba nang, lipua murumam sibuna mana, riamam
oxatama. Tuxu Kristo oxatanoa haringina, xap yabamama bungina tuxu oxatua liwe
mang.
8 Balamtam ba Urana Aningonoa waxata maluxu mang, binabu muruim sibuna
mana Urana lipuxing longgalo.

---

* **1:1** ***Timoti*****—**Timoti bing gananung tela hatum haringina mana Kristo bungina lungu Pol baxanganganoa. Xugia hatuminganoa masup, baing bunging xumana haxa mauli rangua Pol. † **1:2** ***Kolosi*****—**Long sabanga tela mana titia waleu duxu ba Esia, ne hatata duxu ba numanumua Turki. Lipu tela yanoa Epapras wa Epasas bungina Pol tubatuba ulek xaiyua la ba. Baing Epapras ila Kolosi saing tubatuba Kolosidi.

9 Binabu ungguti mana xaidap mugamugangam tam galungu naxuyangua mang,
bunging xumana tam gasabu na Urana mang. Tam gasabu ba Urana libuang
abaxagi mana xabianga mana axamang longgalo muruna ba alibudi. Bagula axabia
murunganoa mana oxatanoa ba libuang lipu xabianga maringinamdi mana axamang
aningoningoamdi xaung mana oxatanoa ba xaxa hatumingaima manadi.
10 Tam gasabu bila ba bu kuboluadi alibudi bagula disina yaya na Toxoratamona bu
yaha sibuna mang. Baing walingaimdi bagula aningoding mana kubolu xai longgalo.
Baing bagula xabiangaimdi mana Urana tubutubu mala.
11 Baing tam gasabu ba bungingbunginalo Urana bagula haringiang sibuna hasusu
mana haringingang xai sibuna, bu bungingbunginalo bagula ali haringina saing aragu
mana maluxu'm mauxangandi. Baing bagula abaxagi mana yahangua
12 bungina aharua xai sibuna na Tibura, lipua libuang sanga ba axap guxama wa
luliania agabu lipuxing maringindi.
13 Xap kira muli sangua labiang haringinganoa, saing kisinga kira mala Garanoa
murung sibuna mana ba Yonggaxinia,
14 Garanoa ba gim kira muli sangua bixuaroa rimanoa, xaung yunga kubolura
diandi.

Kristo Mugamuga

15 Garanoa hatanga Tibuna Urana kubolundi masok, Tibuna lipu tela sanga ba bagu
te. Ina matuau mana axamang longgalo Urana tongtongiadi.
16 Namua na bungina Urana tongtongia axamandi, mana Garanoa rimanoa tongton-
giadi. Tongtongia axamandi long xaiya xaung titia, axadi tabagudi xaung axadi sanga
ba tabagudi te. Axamandi bila Urana uleginam haringing xangxana, aningoningo
yayam xangxana, xaung axamang haringing yayam longgalo. Tongtongia axamang
longgalo Garanoa rimania, bu diti Garanoa yanoa.
17 Baing Garanoa wa muga mana axamang longgalo, saing libudi duwa xai xaung
duwaxata bila Urana hatumia.
18 Baing ina toxona mana sabungua, saing sabungua bing sangganoa. Ina unggutin-
gua, matuau mana lipuadi Urana itidi mesa mana matiyua, bu sok mugamuga mana
axamang longgalo xaung lipu longgalo.
19 Namua na Urana muruna mana ing sibung walinganoa xaung kubolung longgalo
wa maluxu'm Garanoa ba, binabu Urana baxagi sibuna mana.
20 Baing mana Garanoa, Urana atin daxaringa manadi, axamang titiamdi xaung
axamang long xaiyamdi xauna. Binabu yunga Garanoa mati xai balingamia, sibindi
diri, saing hatata axamang longgalo sanga ba duwa gamogamu taininau rangua.
21 Baing ang ba, muga awa halianga mana Urana. Ang bixuandi namua na ahatum
doa saing alibu kubolu diandi.
22 Ning hatata atin daxaringa mang. Namua na Kristo mati xaung sanggana. Libu
bila ba bu bungina xapkang mala ali Urana maxania, bagula baguang sigixingang
sibuna, axola mana kubolu diandi, saing lipu tela sanga ba su haruanga tela mang
te.
23 Bagula ali maxania bila ba nabu ahatum haringina mana ulega mana Kristoyu,
atuxu haringina ali haringina, nam axamang tela xaiang sangua kubolua ata ragunga
mana axap axadi alungudi mana bungina alungu ulekka ba. Ulekka ba dibaxanga
mauli na lipudi mana titi longgalo, ulekka ba nga Pol, ngasok Urana lipuxing oxatama
bu ngabaxanga xauna.

Pol Oxatang Sabungama

24 Hatata ngayaha gamogia namua na ngaxabia ba salaga ngaxap ba hauliang. Saing
nga murugu mana ngaxap salak longgalo sanggagia Kristo mogu nga ba ngaxap yania,
bu hauli sabunganoa, ing sangganoa baing.

25 Urana mogu nga ba ngatuxu sabungang oxatanoa bu ngabaxanga uleging
longgalo nang.
26 Ulekka li wa hisangia mana lipu longgalo mugau ma ma, ne hatata Urana hatanga
masok na lipuxing maringindi.
27 Namua na bo ba hatanga uleginoa nadi sabasabia, ulekka ba baxanga ba bagula
libu xai sibuna mana Yuda Teguamdi, baxanga ba Kristo bagula wa maluxu mang
Yuda Teguamdi, bu ata ragunga ba axap sinaga mana ralanoa.
28 Binabu am gabaxanga Kristo. Am gabaxanga na lipu longgalo ba dimaxania saing
am gatubatuba lipu longgalo xaung xabianga maringing longgalo Urana uliamtam.
Am gabo ba duwa Kristo lipuxing haringindi bungina dili Urana maxania.
29 Alaba namua naga ngawaxata haringina, ngamakasa sibuna xaung Kristo
haringinganoa haringia nga sibuna.

2

1 Ngabo ba axabia ba ngamakasa sibuna mang agabu Leadosiadi* xaung adi dibagu
nga teguyu bu ngahauliang.
2 Ngalibu bila ba bu ang longgalo ali haringina ranguang gamoimia, bu muruim
sibuna mang, asok taininau bila ba. Nabu alibu bila ba, bagula hatumingaim luwa te
mana axabia rangrang sibuna Urana uleging hisangama. Ulekka ba Kristo naga.
3 Ing sibuna sanga ba libuang axabia rangrang sibuna xaung hatumingaimdi
daxaxa ding mana uleging xai sibuna li.
4 Ngabalang bila ba bu lipu tela sanga ba xaiang mala ba ahatum haringina mana
haruangang murakkam xai sibundi te.
5 Namua na, ngawa hasoya mang sanggagia, ne bungingbunginalo hatumingagua
wa ranguang. Baing gamogua yaha sibuna ba ngalungu ba hatumingaim taininau,
saing ahatum haringing sibuna mana Kristo.

Taxap Walinga Hauna Rangua Kristo

6 Baing ina naga, bila axap Kristo Yesu bila Toxoratamona angia, bing ahaxa
ranguauyu.
7 Ahaxa rangua bila li. Ali haringina mana, bila xai tela li haringina titia, bila numa
tela li haringina etua mana tuxang haringindi. Hatumingaim haringina bing haring
mana ulek maxunama bila axap tubatubaingia ba, xaung bungingbunginalo abaxagi
mana haruanga aharua xai sibuna mala rangua Urana laing matuina.
8 Amaxania xai, nam lipu tela ma harua tubatubaik titiama nang, saing haruanga
ba xapkang saing tuxuang. Tubatubaik olangga ba langua. Ma rangua lipu
hatumingadinga ing ganina, saing tubatuba lipudi ba disu mana axamang titiamga li
hanaunaungandi. Ma rangua Kristo te.
9 Namua na Kristo sok lipu tela bila kira, saing Urana walingang longgalo baxagi
sibuna mana.
10 Xauna, ataga rangua Kristo, binabu araxap mana axamang aningoningoam tela
te. Ina toxona mana axamang haringing longgalo.
11 Bila li. Ataga rangua Kristo, binabu bila duxuxu aningoimdi. Bila lipu tela libu
rimania te, namua bing Kristo unia masup kubolu titiama sanguang.†

---

* **2:1** ***Leadosia***—long sabanga tela, wa hasoya monga mana long sabangga Kolosi. Pol harua ba dititi xailongga li nadi. Ubagu 4:16. † **2:11** ***duxuxu aningoimdi***—Haruanga li haruanga babuna mana kubolua duxuxu sangga. Bungina duxuxu sangga, dunia sangga hataina, sangga ba oxatan te. La li Pol harua mana kubolu diandi oxatading te, disoxauti kira mana Urana. Binabu Kristo unia kuboluadi ba sangua kira bu tasok bakbagindi, bu tataga rangua.

12 Namua na bungina axap langa, bila amati saing dikimanggang rangua Kristo,
saing bila Urana libuang agamata muli rangua Kristo namua na ahatum haringina
mana Urana haringinganoa, lipua iti mesa sangua matiadi.
13 Muga awa bila matiadi namua na kuboluim diandi disoxautiang mana Urana,
saing walingaim kubolu dianamdi Urana xuxutidi mang teguyu. Ne Urana libuang
agamata muli rangua Kristo. Yunga kubolura diang longgalo.
14 Sisia haruanga suxuyanganamdi tawa haruangia manadi. Buninga ba unia
bungina goxi xai balingamia bungina Kristo mati ba.
15 Bila balau, Urana unia aningoningo yayam haringing longgalo haringingadinga.
Sina memeyua nadi sabasabia bungina dalidi xai balingamia.
16 Binabu labu alungu lipu tela su haruanga nanggu tai, saing harua ba asu mana
hanaunaungading angingam nungingam te, xaung asu mana hanaunaungadingdi te
mana yahanga mana xaidap sabanggadi, sobak haundi, kimbo Xaidap Yaguangamdi.
Heku mana lipua na bila ba,
17 namua na hanaunaungadi ba bila axamang tela babunoa xaidaba su ing ganina
saing sok titia, hatanga axamanoa ma yu, ne axamang sibuna ba bing Kristo.
18 Lipu teladi dibo ba asabu mana Urana mana daxanga muruding mana. Daharua
ba Urana bagula uniang nabu alibu bila ba te. Dahaxi mana atatuang olang xaung
asabu mana Urana uleginamdi. Labu ahatumiadiu tai. Lipua na bila ba harua ba ing
xabiangang xai sibuna mana Urana namua na bagu axamandi mibingia. Iting sibuna
olang mana hatumingang titiamdi xapdi masok.
19 Taga rangua Toxora Kristo te. Lipuadi ditaga rangua Kristo ing ganina ditubu.
Namua na ina goxi sanggua masup xaung long sigingamdi xaung tuxung waxundi,
saing tubu bila Urana muruna mana.
20 Ang gamati masup rangua Kristo, saing hanaunaungadi mana disina yaya
na aningoningodi haringingading disup mang. Binabu baruta asu manadi bila
dituxuangguyu?
21 Hanaunaungadi bila, “Utuxu tai! Oxonggu tai! Uringgu tai!”?
22 Hanaunaungadi na bila ba hatumingadingdi duwa rangua axadi bagula disup
bungina tatuxu oxatua manadi, xaung disok mana lipudi bilingadingdi xaung
tubatubaingadingdi ing ganina.
23 Maxuna, lipu teladi dahatum ba hanaunaungadi na bila ba bing xabianga maring-
ina, namua na hanaunaungadi ba dahaxi mana lipuadi dimakasa ba dahatanga ba
maxung sibuna disabu mana Urana, saing ditatua hatumingadingdi saing disina
salaga na sanggadingdi. Ning dahauli lipudi bu disoxauti sangga murunganoa te.

3

Hanaunaungadi Dahauli Kira Tawa Maringina

1 Urana itiang mesa xaung Kristo, binabu bungingbunginalo bing ahaxi mana
axamang long xaiyamdi, longga Kristo wa mana ba, rung mana Urana rimang rimamo
rubinia.
2 Bungingbunginalo ahatumia axamang long xaiyamdi. Labu ahatumia axamang
titiamdiu tai.
3 Namua na amati masup, saing walingaimdi duwa hisangia rangua Kristo mana
longga Urana wa mana ba. Lipudi daxabia walingaim haunadi li te.
4 Kristo bing ang walingaimdi namuxidinga, saing bungina Urana hatanga
sabasabia, bing ang xauna bagula hatangang sabasabia rangua ralania.
5 Binabu aung mati axamang kubolu dianamdi, axamang titiamdi duwa ha-
tumingaimia ba. Axamandi bila kubolu miaxuamdi, kubolu memeyamdi, kubolu

gatilangamdi, kubolu murunga dianamdi xaung kubolu xawangamdi. Kubolu xawangama bing kubolu babu sabunganam.
6 Labu alibu bila bau tai, namua na Urana ating salianoa ma yu bagula xap lipuadi dilibu bila ba.
7 Ang ba, muga mana walingaim mugangua, ahaxa kuboluadi li daxangadingia xauna.
8 Ne hatata bing aunia axadi li sanguang: kubolu ati salianam, kubolu gami-angam, kubolu sina salaga na tela, kubolu harungiangam, xaung kubolu haruanga musunamdi disok suxunguimia.
9 Labu alanguanggu tai, namua na aunia lipu mugangua xaung kubolundi,
10 saing asau lipu haunua. Lipua ba Kristo ing sibuna bungingbunginalo libu sok hauna, saing bagula sok bila ing sibuna, lipua tongtongia ba, bu xabia Urana rangrang sibuna.
11 Lipu longgalo disok hauna bila ba bing duwa maxang taininau—Yuda Teguamdi te, Yudadi te, lipu sangga xuxunganamdi te, lipu sangga xuxunganam teguamdi te, lipu long telamdi te, kabalidi te, lipu oxata olanggamdi te xaung lipudi duwasa mana ding sibuding walingadinga te—ding axamang olang. Ne axamang sabanga bing Kristo ing ganina, wa muga, saing wa maluxu'm lipuxing longgalo.
12 Ang Urana lipuxing mogunganamdi, ing sibuna lipuxindi murung sibuna manadi. Binabu asau kuboluadi bila li. Hatumingaimdi dusinga lipudi, alibu kubolu xai manadi, atatuang, alibu kubolu xaringandi, saing aragu labu agamia lipudi sapku tai.
13 Nabu angia tela libu axamandi sanga mang te, bing labu ahatumiadiu tai, saing lipu gaxarea libu kubolu diandi mang bing ayunga ayunga kubolundi. Ayunga kuboludi bila Toxoratamona yunga kuboluimdi ba.
14 Baing etua mana kubolu xaiyadi ba, bing asau kubolua muruim sibuna mana lipudi, kubolua ba bibiang longgalo bu awa taining sibuna.
15 Urana moguang ba awa mosiu ranguang mana guguniangaima bila sangga taininau, binabu anai mana gamogamu mosiu Kristo sina ba wa etua hatumingaimia. Baing bungingbunginalo aharua xai sibuna mala rangua Urana.
16 Anai mana Kristo uleginoa baxagi mang. Atubatubang xaung asina hatuminga nang xaung xabianga maringing longgalo Urana sina. Tubatubainga kubolunoa bing awaya olaidi duwa Olaidi Xailongidingia, olaidi sabungua daxabiadi xaung olaidi Urana Aningonoa xapdi masok hatumingaimia. Awayadi na Urana xaung haruanga xai sibuna hatumingaimia.
17 Baing baraxing baraxinta alibudi xaung aharua manadi, bing alibudi mana Toxoratamona Yesu yanoa. Bungina alibudi bing aharua xai sibuna mala rangua Tibura Urana mana lipuxira liwama Kristo.

Kristo Bakbagindi Hanaunaungadinga

18 Ang haing yaungam mana, bing asu mana ayuaimdi haruangadingdi, namua na hainga taga rangua Toxoratamona bing kubolunoa maring.
19 Ang lup yaungam mana, bing muruim sibuna mana hainimdi, saing labu ahatumia doa manadiu tai.
20 Ang gara mana, bing asu mana bauimtibuimdi haruangading longgalo, namua na kubolua ba xai mana lipuadi ditaga rangua Toxoratamona ba maxadingia.
21 Ang gara tibuna mana, bing labu ayamusia garaimdi bungingbunginalou tai. Nam ayangading bu diyaha mana dilibu axamang xai tela te.
22 Ang lipu oxata olanggam mana, bing asu mana lipuxim haringing titiamdi haruangading longgalo. Labu asu mana haruangadinga bungina dibaguang ing ganinau tai, bila lipudi dibo ba diti ding lipuxiding haringindi maxadingia. Tegu.

Asu mana haruangadinga xaung hatumingaim taininau, namua na awa hawa mana Toxoratamona.
23 Baraxing baraxinta alibudi, alibudi xaung hatumingaim longgalo, bila atuxu Toxoratamona oxatanoa, bila atuxu lipudi oxatadinga te,
24 namua na axabia ba bagula axap haxuyangua rangua Toxoratamona, bagula sina guxamdi nang hau haruangua ba sinadi na lipuxing longgalo kimuya. Ahatum to. Toxoratamona Kristo naga atuxu oxatua mana.
25 Lipu gaxarea dilibu doa bagula daxap doa mana haxuyangadingdi. Toxoratamona libu hasusu mana lipu longgalo.

4

1 Ang lipu oxata olanggamdi lipuxiding haringina mana, alibu kubolu xaidi xaung kubolu maringindi hasusu manadi, namua na axabia ba ang xauna lipuxim haringinoa wa long xaiya.

Tasabu Haringina Xaung Tahaxa Maringina

2 Bing asabu asabu na Urana, saing bungina asabu amaxania saing aharua xai sibuna na Urana.
3 Baing asabu mam xauna bu Urana xaxa daxangua bu am gabaxanga Kristo oxatang namuxinoa hatata hatanga sabasabia, namua na kubolua naga hatata ngawa salak yabania mana.
4 Asabu ba sanga ba ngabaxanga ulekka li lipudi maxadingia, namua na oxatagua naga.
5 Alibu kuboluimdi xaung hatuminga maringina na lipuadi ditaga rangua Toxoratamona te. Bunging bungina awa ranguadi, nabu abagu ganangana bing alibu bila ba.
6 Bungingbunginalo aharua xai ing ganina, xaung haruangadi didau mana lipudi muruding ba dilungudi, haruangadi dilibu xai manadi. Nabu alibu bila ba, bing bungina duxusungang, bagula axabia xai mana ahaxuya xusungangadingdi.

Haruanga Kimuam

7 Tikikas bagula naxuya nang mana axadi disok manga. Ina riagu hatuminga haringinama nga murugu sibuna mana, bungingbunginalo tuxu Toxoratamona oxatanoa haringing sibuna rangua nga.
8 Ngasoxi mala ranguang mana namua naga, bu axabia ba am gawa baru xaung sanga ba haringia hatumingaimdi.
9 Ngasoxi xaung Onesimas, lipu yabaimgam tela. Ina su mana Urana haringina, saing am riamam hatuminga haringinama am murumam sibuna mana. Dingtang bagula dinaxuya nang mana axadi disok la li.
10 Aristarkas, riagu salak yabanama sina haruanga xaidap xai nang. Banabas ninoa Mak xauna harua xaidap xai. (Ang gaxap haruanga masup mana baing. Nabu ma ranguang, bing axap xai.)
11 Xaung lipua duxu ba Yesu, yan tela Yastas, sina haruanga xaidap xai nang xauna. Dingtung ganiding Yudadi dituxu oxatua rangua nga mana Urana Yonggaxinoa la li, saing daharingia nga xai.
12 Epapras, lipu yabaimgama tuxu Kristo Yesu oxatanoa, sina xaidap xai. Bunging xumana sabu haringina na Urana mang, bu asok haringina hatumingaim haringinia xaung bu axabia rangrang sibuna mana Urana murunganoa.
13 Maxung sibuna ngabaxanga nang ba, tuxu oxatua haringina bu hauliang, adi duwa long sabangga Leadosia, xaung adi duwa long sabangga Hierapolas xauna.
14 Luk, lipu baxiama am murumam sibuna mana, sina xaidap xai nang, Demas xauna.

15 Asina xaidap xai ngayua na riara hatuminga haringinamdi duwa Leadosia, xaung
na haingga Nimpa xaung na lipu sabungamdi digugunia numania.
16 Kimuya mana dititi xailongga li nang, bing asina mala rangua lipu sabungamdi
duwa Leadosia bu dititi xauna. Baing xailongga ngasina mala ranguadi, bing ang
xauna atiti.
17 Abala Akipas ba, “Oxatua oxop rangua Toxoratamona mana lipuxindi ba, bing
umaxania ba utuxu xai laing usahi.”
18 Nga Pol, ngabung xaidap xaiya li nga sibugu rimagia. Ahatumia waxu haringindi
digoxi nga manadi. Ngasabu ba Urana atin dimoti mang.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Tesalonaika. Tauxu xailong mugamugangamga li ba,
1 Tesalonaika

Namua Pol Bung Mala Na Tesalonaikadi

Bungina Pol, Tesalonaika bing long sabanga mugamugangam mana probinsia Masedonia. Baing Pol ila bu baxanga ulek xaiyua, saing xumana dahatum haringina mana Kristo. Ne Yuda teladi dibagu alaba, saing atiding disala saing disuka mala (Aposel 17:1-9). Baing Pol sauyadi, ila longga Beria, Atens, baing ina naga ila wa Korin. Kimuya Timoti ma Korin rangua Pol saing naxuya Tesalonaikadi na.

Baing ina naga, Pol bung mala ranguadi bu haringiadi, namua na duwa lipu hatuminga haringinam haundi. Baladi ba yaha sibuna manadi xaung iti Urana yanoa, namua na lungu haruanga ba dinaxu mana Yesuyu.

Ne bagu bila xumana daxabia rangrang mana Yesu goxoyanganoa te. Dibo ba daxabia ba lipu hatuminga haringinamdi dimati ba bagula daxap walinga subingang teguama, kimbo tegu. Xauna, dibo ba daxabia Yesu goxoyangang xaidabinoa. Binabu Pol bung haruanga baguli bu haxuya xusungangadingdi. Baing baladi ba bungina diragu Yesu goxoya ma, sanga ba dirung olang te. Tegu. Bing disu mana Toxoratamona haruanganoa saing dilibu kubolu xaidi.

Xailongga li bila xailong mugamugangam Pol bung mana Urana Xuanoa. Bung bila niani AD 51.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1)*
- Harua xai sibuna mala rangua Urana mana Tesalonaikadi *(1:2-10)*
- Baxanga ba aposeldi dilibu baraxinta liwe manadi *(Hataina 2–3)*
- Hanaunaudi *(4:1–5:22)*
- Haruanga kimuam *(5:23-28)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, ngagabu Sailas Timoti tang.*

Amtum gabung xailongga li mala ranguang lipu sabungamdi awa long sabangga Tesalonaika, ang gataga rangua Tibura Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo.

Am gasabu ba tang atiding dimoti mang xaung tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Tesalonaika Hatumingading Haringindi

2 Bungingbunginalo amtum gaharua xai sibuna na Urana mang longgalo, am gasabu mang bunging bungina am gasabu.

3 Baing Tibura Urana maxania bungingbunginalo am gahatumia muli axadi li: Oxatanoa alibudi namua na ahatum haringina, oxatua ahaxi ba alibudi bu dahauli lipudi namua na muruim sibuna manadi, xaung kubolua ali haringina bungina axap salaga namua na ata ragunga mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo bagula goxoya ma muli.

4 Riamam hatuminga haringinam mana, ang Urana murung sibuna mang ba, amtum gaharua xai sibuna na Urana xauna namua na am gaxabia ba moguang bu awa ing sibung lipuxindi.

---

* **1:1** ***Sailas Timoti tang*—**Lipu luwa ba dahaxa mauli rangua Pol, saing tang dahauli ba ungguti Tesalonaika sabunganoa.

5 Am gaxabia alaba namua na bungina am gama ranguang saing am gabaxanga ulek
xaiyua nang, haruanga ba ma olang te. Ma xaung Urana Aningonoa waxata haringina
maluxu mam, saing ang gabagu rangrang ba am gahatum haringina ba haruanga ba
maxuna. Ang sibuim axabia kubolua am galibu bu am gahauliang bungina am gawa
ranguang.
6 Salak sabanga xapkang, ning Urana Aningonoa haringiang bu axap ulek xaiyua
xaung gamoimdi diyaha sibuna. Bila balau asu mana kimam babundi, xaung
Toxoratamona king babundi xauna.
7 Binabu ahatanga daxanga xai masok na lipu hatuminga haringinamdi duwa
probinsiadi Masedonia Akaya tang bu dinaxu mana.
8 Toxoratamona uleginoa ahatanga masok ba, ila ila laing sok mana Masedoniadi
xaung Akayadi bila toxi tela sau mala. Ne probins luwadi ba dingtang ganiding te.
Tegu. Hatumingaim haringina mana Urana ba lipu long longgalo dilungu ba. Binabu
am oxatamam te ba am gabaxanga alaba nadi,
9 namua na ding sibuding dinaxuya mana axadi disok bungina am gawa ranguang.
Dinaxuya mana baru daxanganta asauya babuadi asabu manadi, axugia mala bu
ahatum haringina mana Urana maxunama, Urana walingama, atuxu oxatanoa
10 saing aragu Garanoa goxoya long xaiya ma, Garanoa iti mesa mana matiyua,
Yesu naga. Ina naga xap kira muli sangua Urana ating salianoa bagula ma xaidap
subingania.

2

Pol Oxatanoa Tuxu Tesalonaika

1 Riamam hatuminga haringinam mana, ang sibuim axabia ba oxata amtum gatuxu
bungina am gawa liwe mang, hanggalang olang te. Tegu.
2 Ang gaxabiau, muga bungina am gawa long sabangga Pilipai, lipudi disina
salaga nam xaung daharua diana mam. Baing bungina am gama yabaimia, lipudi
duxukxugiam haringina xauna. Ning Urana kiria haringiam bu am gali haringina
saing am gabaxanga uleging xaiyua nang.
3 Namuxina haruangamama hanggalang olang te bing bungina am gawagi lipudi
ba dahatum haringina mana ulek xaiyua, haruangua am gabaxanga ba sok mana
hatuminga doyana te, saing am gatuba ba am galibu doa te. Xauna, am gatuba ba
am gatuxu murak te.
4 Tegu! Am gabaxanga namua na Urana tubam ba, saing mana ing murunganoa
ta ulek xaiyua rimamamia. Heku lipudi dahatum xai mam. Am galibu mana namua
baguba te. Am galibu bu Urana, ina tuba hatumingamamdi, bagula hatum xai mam.
5 Ang gaxabia ba am gaharua haruanga oranam tela nang bu libuang gayaha te.
Baing haruanga xawangam tela hisa hatumingamamia te. Urana ing sibuna sanga ba
baxanga bila ba.
6 Am gatuba bu am gaxap yaya sabanga ranguang kimbo rangua lipu teladi te.
7 Maxuna, amtum ba Kristo aposelindi. Binabu sanga ba am gabalang ba awa hawa
mam bu asina yaya nam. Ning am gabo ba am gasina mauxanganoa nang te, binabu
am gawa mosiu liwe mang, bila bauwa tela wasa mana garang kaxukandi.
8 Am murumam buk mang, binabu am gayaha sibuna ba am gasina Urana uleging
xaiyua ing ganina nang te. Xauna, am gayaha sibuna ba am gasina walingamamdi
nang bu dahauliang, namua na am murumam buk mang.
9 O riamam hatuminga haringinam mana, maxung sibuna ahatum muli mana
makasangamam sabanga am gatuxu. Am gawa ranguang bu am gabaxanga Urana
uleging xaiyua, ning xaidap yambong am gatuxu oxata sabanga teladi xauna, bu am
gasai axadi daharingia sanggamamdi, bu am gasina mauxanganoa na lipu tela te.

10 Bungina amtum gawa ranguang ang gahatum haringina ba, ang gagabu Urana
abagu kubolumam longgalo, saing axabia ba am galibu Urana kubolundi, kubolu
maringindi xaung kuboluadi doxola mana axamang dian tela.
11 Ang gaxabia ba kubolua am galibu mang taining tainina, bila gara tibudinga libu
mana ing sibung garandi.
12 Am gasina sina haruanga nang bu haringiang, xaung bu libu awa mosiu, am
gahanaunauang ba ahaxa walingaimia sanga mana Urana murunganoa, ina Urana
wagiang ba aluxu ma mana Yonggaxinoa xaung ralanoa.
13 Baing bungingbunginalo amtum gaharua xai sibuna na Urana xauna, namua
na bungina ang galungu haruanganoa am gabaxanga nang ba, axap bila lipudi
haruangadinga te. Tegu. Ang gaxap haruanga ba bila Urana Xuana naga. Baing
haruanga ba waxata maluxu mang adi ahatum haringina ba.
14 Am gaxabia alaba namua na am gabaguang sibuim bakbagimdi disina mauxan-
gang xumana nang ne ali haringina. Riamam hatuminga haringinam mana, am
gaxabia ba Urana haruanganoa waxata waxata maluxu mang, namua na axadi disok
mang bila axadi disok mana Urana lipuxing sabungamdi ditaga rangua Kristo Yesu ba
duwa probinsia Yudia. Axap salaga rangua ang sibuim bakbagimdi bila ding daxap
salaga rangua ding sibuding bakbagidinga Yudadi.
15 Bakbakka Yudadi dung Toxoratamona Yesu xaung Urana lipuxing suxunguxun-
guamdi, saing disukamtum mala sangua yabadingdi xauna. Kuboludinga Urana yaha
mana te. Xauna, disok lipu longgalo bixuadingdi,
16 dituba ba disoxautiam ba am gabaxanga na Yuda Teguamdi ba Urana bagula
xapdi muli. Bila balau dahaxuruxuru kuboluding diandi laing dibaxagi! Mahaing,
mahaing, baing Urana ating salianoa sok manadiuba!

Pol Muruna Buk Ba Bagudi

17 Riamam hatuminga haringinam mana, bungina disukamtum mala sanguang
bunging gamoita, am gaxunumia bila lipu tela wa hasoya mana garandi, ne
hatumingamamdi duwa ranguangguyu. Am gatuba haringing sibuna ba am gagoxoya
ma namua na murumam sibuna ba am gabaguang.
18 Am murumam sibuna ba am gama ranguang, saing nga Pol ngatubatuba sus.
Satan soxautiam.
19 O riamam mana! Bungina Toxoratamona kiria Yesu goxoya ma, amtum
garagu mana baraxinta? Bagula gamomamdi diyaha mana baraxinta? Saing baru
haxuyanganta bagula itiam Yesu maxania? Ang ba!
20 Maxung sibuna! Namua ang ba, baing am gaxap yaya sabanga saing am gayaha.

3

1 Gamomamdi dahaxi ba am gabaguang. Ne daxanga tela te. Binabu bungina
gamomamdi dahaxi buk, amtum gahau hatumingua ba amtam ganimam tam
gawauyu long sabangga Atens.
2 Baing tam gasoxi Timoti mala ranguang. Ina riamam hatuminga haringinama
saing waxata rangua Urana ba baxanga ulek xaiyua mana Kristo. Am gasoxi bu
haringiang xaung bu hauliang ba ali haringina maluxu'm hatumingaim haringina,
3 bu sanga mana hatumingaim haringindi xungdi mari te maluxu'm tubaikkadi li
daxapkang. Ang gaxabia xai sibuna mauxangandi bila ba daxap kira bing disu mana
Urana murunganoa.
4 Maxung sibuna, bungina am gawa ranguang waleu, am gabala balang ba bagula
taxap salaga. Baing sok bila ba. Ang gaxabia xai sibuna baing.

5 Mana namua naga, bungina gamogua haxi buk, bing ngasoxi Timoti bu suli mana
hatumingaim haringina. Nam Lipu Tubaikkama tubang, saing oxatadi am gatuxu
mang dahanggalang olang.

Naxuyanga Xai Pol Xap Rangua Timoti

6 Ne hata sibuna li Timoti goxoya ranguang ma, saing baxanga namtam haruanga
xaiya ba ahatum haringinauyu saing muruim sibuna mana lipudiyu. Balamtam
ba bungingbunginalo ahatum muli mam saing gamoimdi diyaha sibuna mam,
saing muruim sibuna ba abaguam muli, bila am xaunau murumam sibuna ba am
gabaguang muli.
7 O riamam hatuminga haringinam mana, am gawa ne mauxangang xumana
daxapkam, saing lipudi disina salaga nam. Ning hatata am galungu ba ahatum
haringina, binabu haruanga ba haringiam sibuna.
8 Alaba libu hatumingamamdi dimaxana, namua na am gaxabia ba ali haringina
ataga rangua Toxoratamona.
9 Am gaharua xai sibuna mala rangua Urana mang baru? Haruangamam xai
sibunam diraxap. Namua na am gayaha buk mang Urana maxania.
10 Xaidap yambong am gasabu haringina ba am gabaguang muli xaung ba am
gasahi hatumingaim haringing hataindi diraxapkuyu.
11 Amtum gaxusunga Tibura Urana xaung Toxoratamona kiria Yesu ba tang
dahamaringia daxangua bu am gama ranguang.
12 Am gaxusunga ba Toxoratamona libu kuboluima ang muruim sibuna mana riaim
hatuminga haringinamdi tubu, xaung muruim sibuna mana lipu longgalo xauna,
laing kubolua ba baxagi saing matuxuyana mang, bila amtum murumam sibuna
mang.
13 Baing am gaxusunga Toxoratamona ba haringia hatumingaimdi bu anaxu mana
Urana daxanganoa ing ganina, laing Toxoratamona kiria Yesu goxoya ma xaung
uleginam maringindi. Bila balau bungina ali Tibura Urana maxania, bagula baguang
bila lipuxindi saing bagula kuboluim diandi duwa te.

4

Tawa Bu Talibu Urana Murunganoa

1-2 Tauna, amtum gabo ba am gabung haruanga teladi. Riamam hatuminga haring-
inam mana, kira tataga rangua Toxoratamona Yesu, binabu am gahanaunauang ba
ahaxa maringina walingaimia bu alibu Urana yaha. Am gatubatubang masup ba
alibu bila ba, saing axabia am galibu bila ba xaung haruanga Toxoratamona Yesu
tabinam mana ba. Am gaxabia ba ahaxa mana walingaimdi bila ba, ne hatata am
gaxusungang am gaharingiang ba alibulibu sibuna.
3 Daxangua Urana muruna mana bing alibu kubolundi bu awa lipuxindi. Binabu,
awa hasoya mana kubolu miaxuam longgalo.
4 Muruna mana ang taining tainina axap xabianga mana awasa xai mana
sangga murunganoa, mana kuboluadi disigixinga xaung kuboluadi dimaring lipudi
maxadingia.
5 Labu anai mana hatuminga gatilangam xapkang bu alibu kubolu miaxuamdi bila
lipu hatuminga haringing teguamdi. Ding daxabia Urana te.
6 Urana muruna mana awasa mana sangga murunganoa bu labu angia tela libu
kubolu diana mana riang hatuminga haringinamau tai, xaung bu labu hanai uman-
ganau tai. Ahatumia muli am gabaxanga haringina masup nang ba Toxoratamona
bagula sina salaga na lipudi mana kubolua na bila ba.
7 Urana muruna mana asu mana haruanga li namua na wagi kira bu talibu kubolu
miaxuamdi te. Tegu. Wagi kira bu tawa iniadi xaung tawa maringina.

8 Binabu lipu gaxarea dila hawa mana haruanga li te, bing dihitixiya haruanga
lipuam te. Tegu. Dihitixiya Urana haruanganoa, ina sina Aningonoa nang ba!
9 Ne mana kubolua muruim sibuna mana riaim hatuminga haringinamdi, heku
amtum gabung haruanga tela ranguang, namua na Urana tubatubang ba ang muruim
sibuna mang.
10 Maxung sibuna, muruim sibuna mana lipu hatuminga haringinam longgalo duwa
probinsia Masedonia. Ne, riamam hatuminga haringinam mana, am gaxusungang
haringina ba alibu kubolua baguba xumang sibuna.
11 Aharingia hatumingaima ba ahaxa mosiu walingaimia, ba awasa mana ang
sibuim oxataimdi, xaung ba awaxata bu ahauliang sibuim bila waleu am gabalang
ba.
12 Alibu bila ba bu kuboluimdi disina yaya nang lipu hatuminga haringing teguamdi
maxadingia, xaung bu sanga ba axusunga lipu tela mana haulingua te.

Toxoratamona Malinganoa

13 Riamam hatuminga haringinam mana, amtum gabo sibuna ba axabia rangrang
mana axadi bagula disok mana lipu hatuminga haringinamdi dimati masup. Am
gabo ba awa bila lipu hatuminga haringing teguamdi te. Dita hatumingadingdi mana
xaidap mesanga muliam te, baing bila balau ayangading sibuna mana lipuadi dimati
ba.
14 Kira tahatum haringina ba Yesu mati saing mesa muli ba, baing ina naga tahatum
haringina ba lipudi ditaga rangua saing dimati masup, Urana bagula xapdi ma xaung
Yesu.
15 Am gabaxanga nang Toxoratamona ing sibuna haruanganoa bila li: Bungina
goxoya ma, bagula kira lipudi tagamatauyu tala rangua muga te. Tegu. Bagula lipu
matiandi dila muga rangua to.
16 Namua na bagula wagi tabinanganoa, uleginamdi yanamidinga bagula harua
sabanga, saing Urana toxinoa bagula sau, saking Toxoratamona ing sibuna bagula ri
long xaiya ma. Baing muga lipu matiandi ditaga rangua Kristo bagula dimesa muli.
17 Disup mala, baing Urana bagula xap kira lipudi tagamatauyu mahaing ranguadi,
saing kira longgalo bagula tagugunia mana mugapdi rangua Toxoratamona sabalunia.
Baing bagula tawa rangua Toxoratamona bungingbunginalo.
18 Baing ina naga, aharingiang mana haruanga baguli.

5

1 Tauna, riamam hatuminga haringinam mana, heku amtum gabung haruanga tela
mala ranguang mana bungina xaidapka ba bagula sok,
2 namua na ang gaxabia xai sibuna ba Toxoratamona xaidabinoa bagula ma
bungina lipudi dahagaxa ba sanga ba ma te, bila lipu hanaunggam tela ma.
3 Lipudi bagula daharua ba, “Am gawa bunging xai xaung mauxangan te.” Bagula
daharua haruanga na bila ba, saing hata sibuna li mauxangang sabanga bagula xapdi
sap. Lipu tela bagula giti mala mana xaidapka baguba te. Bagula bila haing tela
gamona halingalingaina, ne salak hayauxingama xap sap.
4 Ne riamam hatuminga haringinam mana, awa labiania te. Binabu xaidapka ba
sanga ba xapkang bila lipu hanaunggam te. Malinganoa bagula hataguang bu ahixi
mana te.
5 Namua na ang gawa gara lulianamdi xaung gara xaidapkamdi. Kira tataga rangua
yambong xaung labiana te.
6 Binabu sanga ba tawa bila lipu teladi te, ding dikinu kinu matabu. Tegu! Bing
tamaxania saing tawasa xai mana kira kuboluradi.
7 Namua na yambonga bing bungina lipudi dikinu, saing yambonga bing bungina
lipudi dinung lang haringina laing kakahading.

8 Ne kira tataga rangua lulianoa, binabu tawasa xai mana kira kuboluradi. Tasau
kuboluadi tahatum haringina xaung murura sibuna bu soxauti makira bila imang
ainggam soxauti mana lipu haungingam ringringinoa, xaung tasau kubolua tata
ragunga mana Toxoratamona xap kira muli bu soxauti makira bila muxup ainggam
soxauti mana lipu haungingam toxonoa.
9 Namua na Urana mogu kira ba taxap ating salianoa te. Tegu. Mogu kira ba tawa
lipuadi bagula xapdi muli mana kubolua Toxoratamona kiria Yesu Kristo libu makira.
10 Yesu mati makira, bu nabu tawa kimbo tamati bungina goxoya ma, bing sanga
tawa rangua.
11 Binabu aharingiang xaung ahauliang ba ahatum haringing sibuna, bila hatata
alibu baing.

Hanaunaunga Kimuamdi

12 Tauna, riamam hatuminga haringinam mana, amtum gaxusungang ba awa hawa
mana lipudi dituxu oxata sabanga liwe mang ba. Duwasa mang mana Toxoratamona
daxanganoa, xaung dibiliang ba labu alibu kubolu diandiu tai.
13 Asina yaya sabanga nadi saing muruim sibuna manadi namua na dituxu oxatua
ba. Arung mosiu ranguang.
14 Baing riamam hatuminga haringinam mana, am gaxusungang haringina bila li:
Abili lipuadi dirung olang, aharingia lipuadi dimaxuwa, ahauli lipuadi haringingad-
ing te mana Urana daxanganoa, xaung alibu kubolu mosiam rangua lipu longgalo.
15 Ahaxi mana labu angia tela haxuya kubolu diana mana kubolu dianau tai. Ning
bungingbunginalo ahaxi ba alibu kubolu xai nang xaung na lipu longgalo xauna.
16 Bungingbunginalo gamoimdi diyaha.
17 Asabusabu mua.
18 Mana axamang longgalo aharua xai sibuna na Urana, heku xaidi kimbo diandi.
Namua na Urana muruna mana ang gataga rangua Kristo Yesu ba alibu axadi ba.
19 Labu abili Urana Aningonoa bungina waxata liwe manggu tai. Axa ba bila aung
yaba.
20 Nabu Aningonoa yu lipu teladi ba daxap suxungunoa saing dibaxanga, bing labu
hauxaim mana haruangadingau tai.
21 Ning atuba haruanga longgalo. Haruanga maxung sibunamdi dima rangua
Urana, bing axapdi asu manadi.
22 Awa hasoya mana haruanga diang longgalo.
23 Am gaxusunga Urana, gamogamu mosiam moxonoa, ba ing sibuna xugiang ba
asok sigixingang sibuna. Am gaxusunga ba hauliang ba aningoim longgalo, luim
longgalo xaung sanggaim longgalo bing doxola mana kubolu diandi ila ila laing
Toxoratamona kiria Yesu Kristo goxoya ma.
24 Lipua wagiang bing bagula su mana haruanganoa saing maxung sibuna bagula
libu.
25 Riamam hatuminga haringinam mana, asabu mamtum.
26 Atuxu lipu hatuminga haringinamdi rimadingdi* amtum yamamia bila Urana
lipuxindi dilibu.
27 Ngatabinang Toxoratamona maxania ba atiti xailongga li na lipu hatuminga
haringinam longgalo.
28 Am gasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo atin dimoti mang.

---

* **5:26** Grik xuana—*alibu lipu hatuminga haringinamdi.* Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *atuxu rimadingdi.*

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Tesalonaika. Tauxu xailong luwa li ba,
2 Tesalonaika

Namua Pol Bung Mala Na Tesalonaikadi

Pol wa Korin saing bung xailongga li bila sobak 6 kimuya mana bung muga mala rangua Tesalonaikadi. Tesalonaikadi diyunga hatumingading haringindi te, ne Pol bung bu haringiadi bila libu muga. Baing bung tubatubaik teladi muli mana baraxinta bagula sok bungina Kristo goxoya ma. Bung xailongga li bila niani AD 51.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Sabunga haruanganoa ila rangua Tesalonaikadi *(1:3-12)*
- Tubatubaikdi *(Hataina 2)*
- Walinga daxanganoa mana lipu hatuminga haringinamdi *(3:1-15)*
- Haruanga kimuam *(3:16-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, ngagabu Sailas Timoti tang.*
Amtum gabung xailongga li mala ranguang lipu sabungamdi awa long sabangga
Tesalonaika, ang gataga rangua Tibura Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo.
2 Am gasabu ba Tibura Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti
mang xaung tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Haruanga Xai Sibuna Xaung Sabunga

3 Riamam hatuminga haringinam mana, bungingbunginalo amtum gaharua xai
sibuna na Urana mang. Maring mana am galibu bila ba, namua na hatumingaim
haringina tubutubu mala, saing kuboluim muruim sibuna mang sok sabanga xaidap
taining tainina.
4 Binabu am ba am gayaha sibuna ba am gaiti yaimdi Urana lipuxing sabungamdi
duwa long taining tainina maxadingia. Am gabaxanga nadi mana ali haringina baru
xaung ahatum haringina baru liwe mana salaga xaung tubaikkadi axapdi.
5 Lilingaima xaung hatumingaim haringina maluxu'm mauxanganadi ba dahatanga
Urana suxuyanganoa bing maring. Baing ina naga, Urana bagula harua ba ang sanga
mana Yonggaxinoa, axa abaxanga mana ba binabu axap salaga baing.
6 Urana kubolundi dimaring, binabu bagula haxuya salaga na adi disina salaga
nang,
7 saing bagula sina yaguangua nang mana salaga axap ba, xaung amtum xauna.
Axadi li bagula disok bungina Urana hatanga Toxoratamona Yesu masok long xaiya
ma. Bagula ma xaung yap luliang sabanga xaung uleginam haringindi.
8 Bagula sina salaga na lipudi hauxading mana Urana, ding disu mana Toxorata-
mona kiria Yesu uleging xaiyua te.
9 Bagula daxap salak subingang teguam bungingbunginalo, xaung bagula duwa
halianga mana Toxoratamona xaung haringingang sabanga ralanam.
10 Bagula libu bila ba bungina goxoya long xaiya ma mana xaidabinoa bu lipudi diti
yanoa mana axadi libudi mana lipuxindi, xaung bu adi dahatum haringina mana ba

* **1:1** ***Sailas Timoti tang*—**Lipu luwa ba dahaxa mauli rangua Pol, saing tang dahauli ba ungguti Tesalonaika sabunganoa.

dihixi mana axadi libudi. Baing bagula awa ranguadi, namua na ahatum haringina
mana haruanga am gabaxanga nang ba.
11 Amtum gatuxu hatuminga baguba, binabu am gasabusabu mang. Am gaxusunga
ba ang sanga ba ahatanga na Urana kiria ba ang sanga mana walingua wagiang mana
ba. Xauna am gaxusunga ba haringinganoa bagula hauliang ba alibu kubolu xai
longgalo muruim mana alibudi ba, xaung axadi hatumingaim haringindi diyuang ba
alibudi.
12 Am gasabu bila ba bu Toxoratamona kiria Yesu bagula xap yaya sabanga mana
axadi libudi mang, xaung bu sina yaya sabanga nang xauna. Axadi bagudi li bagula
disok namua na Urana kiria gabu Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti
mang.

2

Lipu Dudunam Tibuding

1 Tauna, amtum gabo ba am gabung mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo
malinganoa, xaung bungina Urana bagula gugunia kira mala rangua Yesu. Riamam
hatuminga haringinam mana, am gaxusungang haringina bila li:
2 Nabu naxuyanga tela ma sok tangaimliania, harua ba Toxoratamona xaidabinoa
ma masup lo, bing labu ahatum xumana kimbo gamoimdi mauxading mana sapku tai.
Nabu lipudi dibalang ba daxap haruangamama, kimbo xailonga ma ranguam, kimbo
Urana Aningonoa sina ulega nam bila ba, bing labu ahatum haringina manadiu tai.
3 Amaxania labu ayungang ba lipu tela tuxu murak manggu tai, namua na xaidapka
ba sanga ba ma te laing bungina dudu sabangua sok to, saing lipu dudunam tibuding*
sok sabasabia, lipua ba bagula xap doa.
4 Bagula xukxugia Urana saing bagula itina mahaing etua mana axamang longgalo
lipudi dahatum ba Urana, xaung bagula itina mahaing etua mana axamang longgalo
lipudi disabu manadi. Baing ina naga, bagula luxu Urana Numania, rung mari la ba,
saing habinga ba ing sibuna Urana!
5 Haruanga li haruanga haun te. Waleu bungina ngawa ranguang ngabalang mana
axadi li. Ahalingalingadi lo?
6 Baing hatata axabia ba axa soxauti mana ba sok sabasabia. Soxauti bu malinganoa
bagula sok mana bungina Urana mogu ba.
7 Am gaharua bila ba namua na dudu haringinganoa hatata waxata hisangia ba.
Ne lipu soxautingama† bagula soxautiyu laing Urana unia.
8 Sup, baing lipu dudunam tibuding bagula sok sabasabia. Ning bungina
Toxoratamona Yesu goxoya ma, bagula hanggalangia mana haruanganoa, xaung
bagula sahi haringinganoa sibuna ralania.
9 Lipu dudunam tibuding malinganoa bagula sok xaung Satan oxatanoa. Bagula
hatanga axamang haringing maxung teguam xangxana.
10 Bagula tuxu murak diang xangxang longgalo bu langlangua lipuadi duwa
daxanga hanggalangiangamia. Bagula dahanggalang namua na hauxading mana
muruding sibuna mana ulek maxunama, binabu Urana bagula xapdi muli te.
11 Binabu Urana bagula sina murak haringina libu hatumingadingdi dirabangra-
bang bu dahatum haringina mana langlanguangadi li,
12 bu adi bagula daxap suxuyangua—adi dahatum haringina mana ulek maxunama
mana Kristo te, adi gamodingdi muruding mana kubolu diandi.

Ali Haringina

---

* **2:3** ***lipu dudunam tibuding***—Lipua li Satan tate. Lipu titiam tela libu Satan kubolunoa. † **2:7** ***lipu soxautingama***—Lipua li Satan tate. Lipu dudunam tibung tate. Lipu kimbo aningoningo tela.

13 Riamam hatuminga haringinam mana, Toxoratamona murung sibuna mang, saing amtum gaharua xai sibuna na Urana mang. Maring mana am galibu bila ba bungingbunginalo, namua na Urana moguang mugau sibuna bu xapkang muli. Aningonoa tuxu oxatanoa bu libu asok lipuxing maringindi, xaung ahatum haringina mana ulek maxunama, saing mana kuboluadi li Urana xapkang muli.
14 Wagiang ba xapkang muli mana ulek xaiyua am gabaxanga nang, bu sanga ba axap sinagima mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo ralanoa.
15 Binabu, riamam hatuminga haringinam mana, ali haringina saing atuxu haringina tubatubaikkadi am gasinadi nang bungina am gaharua nang maxaimia, xaung tubatubaikkadi am gabungdi nang xailongia.
16 Am gasabu na Toxoratamona kiria Yesu Kristo xaung Tibura Urana, lipua murung sibuna makira saing kubolunoa atin dimoti makira, saing mana kubolua ba haringia hatumingaradi bungingbunginalo, xaung sina axamandi nakira sanga ba tata ragunga manadi. Am gaxusunga dingtang ba
17 tang daharingia gamoimdi, xaung daharingiang bu alibu kubolu xai longgalo, aharua haruanga xai longgalo.

3

Pol Xusungadi Mana Disabu

1 Riamam hatuminga haringinam mana, haruanga kimuam bing am gaxusungang ba asabu mamtum. Asabu ba Toxoratamona uleginoa bagula ila long longgalo sap, xaung xap yaya mana long baruamta ila mana, bila xap liwe mang ba.
2 Xauna asabu ba Urana bagula xapkamtum sangua lipu diandi rimadingdi, namua na lipu xumana dahatum haringin te.
3 Ning Toxoratamona su mana haruanganoa, binabu bagula haringiang, xaung wasa mang bu lipu dianoa sanga ba hanggalangiang te.
4 Ang gataga rangua Toxoratamona, binabu am gahatum haringina ba hatata alibu xaung bagula alibu haruanga longgalo am gatabinang manadi.
5 Am gaxusunga Toxoratamona ba libuang gaxabia xai sibuna ba Urana murung sibuna mang. Xauna, am gaxusunga Kristo ba hauliang ba ali haringina bila ina.

Haruanga Haringina Mana Rung Olang Te

6 Riamam hatuminga haringinam mana, mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo yanoa, amtum gatabinang bila li: Awa hasoya mana lipu hatuminga haringinam longgalo dirung olang xaung hauxading mana oxatua. Ding dilibu kubolua am gatubatubang mana te.
7 Namua na ang gaxabia ba bing asu mana kubolumama. Am garung olang bungina am gawa ranguang te,
8 saing am gaxang lipu tela angianoa olang te. Tegu. Am gagim to. Saing am gawaxata xaidap yambong haringing sibuna bu am gasina mauxangang tela nang te.
9 Sanga ba am gaxap haulingua ranguang bu haxuya oxatamam ulek xaiyam, ning am galibu bila ba te bu am gahatanga daxanga xai nang bu asu mana kimam babundi.
10 Bila balau, bungina am gawa ranguangguyu, am gasina hanaunaunga baguli: “Lipu gaxarea hauxading mana oxatua, bing sanga ba daxang te.”
11 Am gaharua bila ba namua na am galungu ba angia teladi dirung olang. Dituxu oxata tela te. Tegu. Dihixihixi mana numadi, daharungia lipu teladi oxatadingdi.
12 Lipuadi bila ba am gatabinadi am gaxusungadi haringina mana Toxoratamona Yesu Kristo yanoa ba, dirung xai saing baraxing baraxinta daxang bing daxap mana ding sibuding oxatadingdi.

13 Xauna, mana angia teladi, ang riamam hatuminga haringinam mana, ngabalang
ba labu sanggaim dimalai mana alibu kubolu xaiyuau tai.
14 Nabu lipu tela su mana hanaunaungamamdi duwa xailongia li te, bing amogu
lipua ba. Baing awa hasoya mana, bu memeyan to.
15 Ning alibu na bila bixuaima te. Tegu. Abili bila riaim hatuminga haringinama.

Haruanga Kimuam

16 Toxoratamona wa ranguang longgalo. Ina gamogamu mosiam moxonoa, bing
libu gamoimdi duwa mosiu mana axamang longgalo bungingbunginalo.
17 Nga Pol, ngabung xaidap xaiya li nga sibugu rimagia. Ngasahi xailongigu longgalo
bila li bu hatanga ba dima rangua nga.
18 Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo atin dimoti mang longgalo.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua lipuxing haulingamdi. Tauxu xailong mugamugangamga li ba, 1 Timoti

Namua Pol Bung Mala Na Timoti

Mana bunging luwadi luwadi Pol haxa mauli bu baxanga ulek xaiyua, bala Timoti ba wasa mana long sabangga Epasas sabunganoa (1:3). Baing ina naga, Pol ila Masedonia. Kimuya, bungina hatum ba sanga ba goxoya ma te (3:14-15), bung xailongga li mala rangua Timoti bu haringia xaung bu tubatuba. Hauli Timoti ba xabia kubolua wasa mana lipu hatuminga haringinamdi, kubolua iti Urana yanoa, xaung kubolua soxauti xaung bili lipu tubatubainga languangamdi. Pol bung xailongga li bila niani AD 64.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Haruanga haringina mana tubatubainga maxung teguama *(1:3-11)*
- Urana usinganganoa ila rangua Pol *(1:12-17)*
- Baxanga ba bung mala rangua Timoti baru *(1:18-20)*
- Wasa mana sabunga baru *(Hataina 2–3)*
- Baxanga ba soxauti tubatubainga maxung teguam daxanganoa *(Hataina 4)*
- Baxanga guguniangadi wasangadinggam daxanganoa *(5:1–6:2)*
- Haruanga teladi *(6:3-19)*
- Haruanga kimuam *(6:20-21)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga aposel tela mana Kristo Yesu. Urana, Lipuxira Xabinga Muliama,
gabu Kristo Yesu ina lipua tata ragunga mana, tang ditabina nga saing dita oxata li
rimagia.
2 Timoti,* ngabung xailongga li naung. Uwa garagu sibunoa mana hatumingara
haringina.
Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona kiria Kristo Yesu tang atiding dimoti
maung, ba tang dusingaung, xaung ba tang dilibu gamoma wa mosiu.

Amaxania Mana Tubatubaik Languangamdi

3 Bungina ngayungaung ngala probinsia Masedonia, ngahaxi mana uwa mua la
ba long sabangga Epasas. Ngahaxi manauyu ba. Uwa mua la ba bu ubili lipuadi
ditubatuba lipudi mana hanaunaunga languangamdi ba labu dilibu bila bau tai.
4 Xauna, ubili lipuadi ba labu dirung dinaxuya naxuya buxiradi xaung suxingad-
ingdiu tai. Subingang tate. Axadi na bila ba diyumyum lipudi ba dahakhaxi olang.
Daharingia lipudi ba dituxu Urana oxatanoa te, oxatua ba sanga ba dilibu nabu
dahatum haringina mana ing ganina.
5 Ubilidi bila li bu lipudi muruding sibuna mading. Kubolua murungam
sibunoa mesa mana gamogamu sigixinga xaung hatuminga mauxang teguama xaung
hatuminga haringing maxunama.
6 Lipu teladi diyamu axadi li saing duxugia mala mana kubolua haruanga namuxing
teguam.

---

* **1:2** ***Timoti***—Bunging xumana Timoti haxa mauli rangua Pol. Bungina Pol sauya long sabangga Epasas, bala Timoti ba wa la ba sobak teladi bu haringia Kristo lipuxindi.

7 Dibo ba lipudi dibagudi bila lipu hanaunaunga† tubatubainganamdi, ne daxabia
haruangadinga te. Dahaxi mana haruangadinga, ne daxabia namuxinoa te.
8 Taxabia ba Urana hanaunaunganoa bing xai nabu lipudi ditubatuba maringina.
9 Xauna, taxabia ba Urana sina hanaunaunganoa bu hamaringia lipu maringindi
te. Tegu. Sina bu hamaringia lipuadi didali hanaunaungua digabu lipu dudunamdi,
lipuadi diyamu Urana digabu lipu kubolu dianamdi, lipu maringing teguamdi digabu
lipuadi disina yaya na Urana te. Sina bu hamaringia lipuadi dung baudingdi kimbo
tibudingdi, lipu ungingamdi,
10 lipu miaxuamdi digabu lupkadi dikinu rangua lupdi, lipuadi dituxu dahanai
lipudi, disinadi bila lipu oxata olanggamdi, lipu murakkamdi digabu lipuadi
dilangua bunging suxuyangamia, xaung lipu gaxarea disok bixua mana tubatubainga
maringindi.
11 Tubatubainga maringinadi ba duwa hasusu mana ulek xaiya ba harua mana
Urana xai sibuna kiria ba ralanoa, ulek xaiya ba ta rimagia bu ngabaxanga.

Pol Harua Xai Sibuna Mana Urana Usinganganoa

12 Ngaharua xai sibuna mala rangua Kristo Yesu Toxoratamona kiria, ina sina
haringinga nanga, namua na hatum ba nga sanga mana oxatua li, saing mogu nga
bu ngatuxu oxatanoa.
13 Maxuna, waleu ngaharungia, saing ngasina salaga na lipuxindi saing atigu
saliandi daxapdi. Ning Kristo usinga nga namua na ngaxabia kubolugu dianoa te,
namua na ngahatum haringina mana teguyu.
14 Toxoratamona kiria atin dimoti sibuna manga, xaung libu nga sanga ba
ngahatum haringina mana, xaung murugu sibuna mana lipudi namua na ngataga
rangua Kristo Yesu.
15 Alali haruanga maxunamdi sanga ba uhatum haringina manadi, xaung sanga ba
lipu longgalo dituxudi, hatumingading luwa te: Kristo Yesu ri ma titia bu xap lipu
diandi muli. Baing nga ba kubolugu diandi didali ding longgalo.
16 Ning Kristo Yesu libu kubolu usingangama manga bu hatanga na lipu longgalo
ba ragu sibuna manadi. Libu bila ba bungina libu kubolunoa manga, lipua kubolung
diandi didali ding longgalo. Bo ba kubolunoa wa babu manadi bu hatanga nadi ba
bagula ragu sibuna manadi, laing dahatum haringina mana xaung daxap walinga
subingang teguama.
17 Xaitamoxi wa etua mana axamandi bungingbunginalo, taiti yanoa! Wa
bungingbunginalo, sanga ba lipu tela bagu te, ing ganina Urana maxunama. Bing
xap yaya sabanga xaung ralana bungingbunginalo. Maxung sibuna!
18 Garagua Timoti, hanaunaungadi li ngasinadi naung, disu mana Urana suxun-
gunoa waleu dibaxanga muga maung ba. Usu manadi bu daharingiaung ba uhaung
xai mana Toxoratamona haungingandi.
19 Baing bungina uhaung bing bungingbunginalo utuxu haringina hatumingam
haringina, xaung ulibu kuboluadi uxabia ba dimaring Urana maxania. Uhatumia.
Lipu teladi diyamu kuboluadi daxabia ba dimaring Urana maxania. Baing ina naga,
dahanggalangia ding hatumingading haringindi bila waga tela xuruti siangia.
20 Haimenias Aleksanda tang bing lipu luwa dilibu bila ba. Ngatadi Satan rimania,
bu bungina daxap salaga bagula daxap xabianga bu sanga ba daharungia Urana te.

2

Sabunga Hanaunaungandi

† **1:7** ***hanaunaunga***—Alali hanaunaungadi Urana sinadi na Moses.

1 Axamang mugamugangama ngahaxi mana bing ubala lipudi ba asabu mana lipu
longgalo. Axusunga Urana ba haulidi, asabu mana mauxangadingdi, saing aharua
xai sibuna na mana axadi libudi.
2 Asabu bila li mana xaitamoxidi xaung lipu yayamdi, bu sanga ba tarung xai
xaung tawa mosiu, xaung bu sanga ba tasu sibuna mana kubolu longgalo daxai Urana
maxania.
3 Alali xai sibuna, saing libu Urana, kira Lipuxira Xabinga Muliama, gamona yaha
sibuna.
4 Ina bo ba xap lipu longgalo muli. Xauna muruna mana daxabia rangrang mana
uleging maxunama.
5 Kira taxabiau, Urana taininau ing ganina, saing lipu aningoxam taininau ing
ganina li liwe mana Urana xaung lipudi. Lipua ba Kristo Yesu.
6 Yesu sina ing sibuna walinganoa bu gim lipu longgalo muli. Libu bila ba mana
bungina Urana mogu ba, bu hatanga ba Urana murung sibuna ba xap lipu longgalo
muli.
7 Baing mana namua ba Urana mogu nga bu ngahabingia uleginoa, xaung bu
ngasok aposel tela, xaung bu ngatubatuba Yuda Teguamdi mana hatuminga haringing
maxunama. Haruangagua li maxung sibuna. Ngalangua te!
8 Ngabo ba lupdi mana long longgalo diti rimadingdi ba disabu, doxola mana ati
salianoa xaung kubolua dahakhaxi, dimaring Urana maxania bila ba.
9 Xauna ngabo ba haingdi diyauyau mana axamang xaidi lipudi maxadingia. Labu
dibuxuya toxolodingdiu tai, diyauyau mana golidiu tai, siang xai sibundiu tai, xaung
imang siang sabanggamgu tai.
10 Tegu. Bing disau kubolu xaidi, kuboluadi daxai mana haingdi daharua ba disabu
mana Urana.
11 Haingdi bing dilungu tubatubaingua mosiu xaung duwa hawa mana lipu
tubatubaikkama.
12 Ngabili haingdi ba labu ditubatuba lupdiu tai, saing ngabilidi ba labu duwa etua
mana lupdiu tai. Tegu. Bing dirung dilungu mosiu.
13 Namua na Urana tongtongia Adam muga, saing kimuya tongtongia Ip.*
14 Saing Adam xung mari Satan muraginia te. Haingga baing. Ina dali Urana
hanaunaunganoa.
15 Ning Urana bagula xap haingdi muli mana dahayau garadi, nabu dahatum
haringina mana Kristo mua, xaung nabu muruding sibuna mana lipudi mua, xaung
nabu dilibu kubolu sigixingandi mua, xaung nabu dilibu kuboludi daxai lipudi
maxadingia mua.†

3

Sabunga Yanamindi Bing Lipua Na Bila Li

1 Alali haruanga maxunamdi sanga ba uhatum haringina mana: Nabu lipu tela
hatuminganoa haxi mana sok sabunga yanaming tela, bing oxata ina muruna mana
ba xai sibuna.
2 Binabu maxung sibuna sabunga yanaming kubolunoa bing wa maringing sibuna
bu lipu tela sanga ba harua libu kubolu dian tela te. Haining taininau ing ganina.
Wasa xai mana ing sanggandi. Wasa xai mana ing sibung kubolunoa. Yanoa bing xai.
Xap lobudi wasa manadi xai. Tubatuba Urana Xuanoa xai.
3 Labu nung lang haringing xumanau tai. Labu atin disala saing taha lipudiu tai.
Tegu. Libu kubolu xaringana. Labu gamiau tai. Labu muruna buk mana siangau tai.

* **2:13** ***Adam...Ip***—Adam lipu mugamugangam wa titia. Urana tongtongia. Saking Urana tongtongia Ip ba wa Adam haininoa. Satan langlangua Ip bu dali Urana bilinganoa. † **2:15** Grik xuana mana maxixinga baguli sok rangrang te.

4 Wa etua mana ing sibung bakbaginoa xai saing tubatuba garandi ba disu mana
haruanganoa xai xaung ba duwa hawa mana.
5 Namua na nabu lipu tela sanga ba wa etua mana ing sibung bakbaginoa xai te,
bagula wasa mana Urana lipuxing sabungamdi baru?
6 Labu xugia hatuminganoa nulanau tai. Nam hasua namua na amogu sap, saing
xap suxuyanga maxang taininau maina xaungadi yanamidinga xap maina ba.
7 Yanoa bing xai lipu hatuminga haringing teguamdi maxadingia xauna, nam lipudi
ditatua yanoa saing xaungadi yanamidinga bitinginoa tuxu.

Sabunga Lipuxing Haulingamdi Bing Lipua Na Bila Li

8 Bila balau, sabunga lipuxing haulingamdi bing lipudi yadingdi daxai lipudi
maxadingia. Labu lipu manang luwamdiu tai. Labu dinung wain bukku tai. Labu
muruding sibuna mana dilangua lipudi bu daxap siangidingdiu tai.
9 Bing bungingbunginalo dahatum haringina mana Urana uleging maxunama
hatanga masok xaung hatuminganoa mauxanoau tai.
10 Muga bing atubadi to. Baing ina naga, nabu kuboluding dian tela te, bing sanga
ba daxap sabunga lipuxing haulingama oxatanoa.
11 Bila balau, sabunga lipuxing haulingamdi hainidingdi* bing yadingdi daxai
lipudi maxadingia. Labu daharungia telau tai. Tegu. Bing duwasa xai mana ding
sanggadingdi. Bing disu mana haruangading longgalo.
12 Sabunga lipuxing haulingama bing haining taininau ing ganina xaung wa etua
mana garandi xaung bakbagindi xai.
13 Lipu gaxarea dituxu oxata li xai, bagula daxap yaya xai sibuna, saing bagula
daxap haringinga sabanga bu dibaxanga na lipu teladi ba dahatum haringina mana
Kristo Yesu.

Hatuminga Haringina Uleginoa

14 Ngabo ba ngama ranguaung sap, ning ngabung hanaunaungadi li mala
ranguaung bu,
15 nabu ngahalisi monga, bing bagula uxabia kuboluadi daxai mana lipudi duwa
Urana bakbaginia ba dilibudi. Bakbaginoa ba Urana walingam lipuxing sabungamdi,
kira lipu hatuminga haringinamdi ba, tawa bila siang tuxandi daharingia uleging
maxunama.
16 Maxung sibuna ulega Urana hatanga masok bing axamang xai sibuna! Ulega ba
bing:

Ina sok lipu sanggania,
saing Urana Aningonoa hatanga ba lipu maringing sibuna.
Urana uleginamdi dibagu,
saing numanumadi dilungu lipudi dibaxanga.
Lipu titiamdi dahatum haringina mana,
saing Urana xap mahaing long ralanamia.

4

Lipu Teladi Bagula Diyunga Hatuminga Haringina

1 Urana Aningonoa harua rangrang ba mana xaidap subingandi lipu teladi bagula
diyunga hatuminga haringina, saing bagula disu mana aningoningo murakkamdi
xaung tubatubaingadi dima rangua xaungadi.

---

* **3:11** Grik xuana mana haruanga baguli sok rangrang te. Namuxing tela bing “haing sabunga lipuxing haulingamdi”.

2 Lipu tubatubaikkamgadi ba bing lipu languangamdi xaung lipuadi manading
luwa. Hatumingadinga sudi te bungina dilibu kubolu diandi.
3 Dibili lipudi ba labu diyau tai saing dibilidi mana anginga teladi. Ning Urana
tongtongia angingadi ba bu kira lipu hatuminga haringinamdi taxabia uleging
maxunama sanga ba taxapdi, taharua xai sibuna saing taxangdi.
4 Namua na axamang longgalo Urana tongtongiadi ba daxai. Baing labu tahitixiya
axamang telau tai, nabu muga taharua xai sibuna bing taxap.
5 Namua na disok sigixinga sibuna Urana maxania mana haruanganoa harua ba,
xaung mana haruangua tasabu muga mana taxangdi.

Kristo Yesu Lipuxing Xai Oxatam

6 Bungina ubaxanga axadi li na lipu hatuminga haringinamdi, bing bagula utuxu
Kristo Yesu oxatanoa xai sibuna. Xauna, Urana bagula libu hatumingam haringina
tubu mana haruanga hatuminga haringinama xaung tubatubainga maringindi usu
manadi ba.
7 Labu utuxu buxiradi doxola mana Urana hatuminganoau tai xaung naxuyanga
olangdiu tai, uwa hasoya manadi. Utubatubaungguyu bu oxop kubolu maringindi
Urana muruna manadi.
8 Oxata tubatuba sanggua bing xai, ning oxata haringiaung mana kubolu
maringindi Urana muruna manadi dali saing xai sibuna, namua na haxuyanganoa
hauliung hatata uwa, xaung kimuya bungina oxop walinga subingang teguama.
9 Alaba haruanga maxunama sanga ba lipu longgalo dahatum haringing sibuna
mana.
10 Mana namua ba tamakasa sibuna namua na tata ragunga mana Urana
walingama, ina lipu longgalo Lipuxiding Xabinga Muliama, saing maxung sibuna
bagula xap lipudi dahatum haringina mana muli baing.
11 Uhanaunau utubatuba axadi ba.
12 Ung gananunauyu, ning labu uyunga lipu tela tatuaung bila ung gara telau
tai. Tegu. Mana haruangama, mana walingama, mana murungam sibuna, mana
hatumingam haringina, xaung mana kubolum sigixingandi—mana axadi li bing
uhatanga na lipu hatuminga haringinamdi ba baru kuboluntadi daxai mana dilibudi.
13 Hatata laing ngama, bing ulibu kubolua utiti Urana Xuanoa na sabungua,
ubaxanga nadi, saing utubatubadi.
14 Labu uyunga yahanga Urana sina naung bau tai. Yahanga ba oxop bungina
sabunga yanamindi dita rimadingdi maung, saing lipu tela baxanga Urana suxun-
gunoa mana bagula uwa lipua na bila ba.
15 Hatumingama bing haxi mana axadi li. Utuxu oxata li haringing sibuna bu lipu
longgalo sanga ba dibagu ba oxatama sok xai xaidap taining tainina.
16 Umaxania mana kubolumdi xaung mana tubatubaingamdi. Baing ulibulibu
axadi utubatubadi ba bungingbunginalo, namua na nabu ulibu bila ba, bing Urana
bagula xapkung muli gabu lipudi dilungung.

5

Haruangua Mana Sabungamdi

1 Labu ubili lipu haringindiu tai. Tegu. Uharingiadi mosiu bila ulibu mana ung
tibum. Ulibu kubolua mana lipudi nianidingdi duwa hawa maung bila ulibu mana
kixingimdi.
2 Ulibu kubolua mana haing haringindi bila ulibu mana baum, saing ulibu kubolua
mana haing nanundi bila ulibu mana hamungamdi, ulibu kubolu sigixingang sibuna
manadi.
3 Uwasa xai mana tapdi diraxap sibuna mana haulingua.

4 Ne nabu tap tela garandi kimbo garang ranggindi, bing bakbaginadi ba ditubatuba
mana dilibu kubolua hatanga disu mana Urana to. Ding sibuding duwasa mana.
Mana kubolua ba dahaxuya baudingdi kimbo bauding ranggindi mana duwasa
manadi. Bing dilibu bila ba namua na kubolua ba libu Urana yaha.
5 Ne taba wa olang sibuna, xola mana bakbagindi, ina ta ragunga mana Urana,
saing xaidap yambong sabu, xusunga mana haulingua.
6 Ning tap teladi dahatumia sanggadingdi ing ganina bing aningodingdi dimati
masup, heku sanggadingdi duwauyu.
7 Usina hanaunaungadi li na lipudi xauna, bu lipu tela sanga ba su haruanga tela
nadi te.
8 Nabu lipu tela wasa mana bakbaginoa te, bing hatiam mana hatuminga
haringinoa, saing wa diang sibuna mana lipu hatuminga haringing teguama. Ne
lipu tela wasa mana lipu numanamdi te bing bila balau sibuna.
9 Xailonga abung tapdi yadingdi mana,* bing abung haingga na bila li yanoa ing
ganina: Nianindi didali 60, wa maringina rangua ayuana ing ganina,
10 xaung lipudi daxabia kubolundi daxai, bila wasa mana garadi xai, xap
lobudi wasa manadi xai, damia Urana lipuxing maringindi kidingdi, hauli lipuadi
mauxangandi daxapdi, saing kubolunoa bing bungingbunginalo libu kubolu xai
xangxana.
11 Ne tap mugangadi te, labu abung yadingdi mana xailongga bau tai. Namua na
bungina sangga murunganoa dali murungadinga mana Kristo, bagula dibo ba diyau
muli.
12 Nabu bila ba, bagula daxap suxuyangua mading, namua na didali haruangua
dahau muga rangua Urana.
13 Axamang tela muli, kuboludinga daxap bing dirung olang saing dihixihixi mana
numadi. Baing dirung olang ing ganina te, daxap lipu teladi haruangadingdi saing
disu dila dima mua saing daharungiadi. Baing daxap haruanga xangxana masok ba
maring mana taharua te.
14 Binabu hatumingagua ngasina na tapdi duwa xanronggi teguyu bing diyau muli,
dahayau garadi, duwasa mana numadingdi. Bila balau sanga ba disina gananganoa
na bixuaroa bu harua diana manadi te.
15 Ngaharua bila ba namua na teladi diyunga daxangua masup, saing disu mana
Satan.
16 Nabu haing hatuminga haringinam tela bakbaging teladi tapdi, bing ina haulidi.
Heku sabungua xap mauxanganoa mana wasa manadi. Sabunga bing wasa mana
tapdi diraxap sibuna mana haulingua.
17 Sabunga bing disina yaya sabanga xaung haulingua na yanamindi dimuga
manadi xai. Baing lipudi dibaxanga xaung ditubatuba lipudi bing daxap sibuna axa
luwadi ba.
18 Namua na waleu sibuna Moses bung Urana Xuania ba, “Bungina bapalo
ruharuha wit marandi, bing labu agoxi suxungunoa bu abili mana xang witdiu tai.”✡
Baing Yesu harua ba, “Lipu oxatam bing xap giminaginoa.”✡
19 Nabu lipu tela su haruanga na sabunga yanaming tela, bing labu alungu
haruanganoau tai. Ne nabu luwa kimbo tuwa dibaxanga bila ba, bing sangau, alungu.
20 Ne sabunga yanaming tela libulibu kubolu diang maxang taininau, bing abili
haringing sibuna sabunga maxadingia, bu yanaming teladi dimaxuwa ba dilibu
kubolu diandi.
21 Ngatabinaung maringina Urana maxania xaung Kristo Yesu maxania xaung
Urana uleginamdi mogudi ba maxadingia ba, usu mana hanaunaungadi li maringina.

---

* **5:9** ***Xailonga abung tapdi yadingdi mana***—Xailongga ba dibung yadingdi mana tap gaxarea sabunga dimogu ba dahauli. ✡ **5:18** Hanaunaunga (Lo) 25:4 ✡ **5:18** Luk 10:7

Ulibu hasusu na lipu longgalo. Labu ulibu kubolu tela na lipu tela namua na lipu sabanga kimbo riamau tai.
22 Labu uta rimamdi mana lipu tela bu sok sabunga yanaminoa sapku tai. Nabu ulibu bila ba saing lipua ba libu kubolu diana, bing bila ugabu ulibu kubolung diana xauna. Mana kubolum longgalo bing ulibu kubolu sigixingandi.
23 Labu unung lang ing ganinau tai. Unung wain kaxukana xauna, namua na bagula hauli busingadi duwa gamomia bunging xumana.
24 Uhatumia, lipu teladi kuboluding diandi duwa sabasabia, saing kuboludingdi dimuga mading mala suxuyangia. Ne teladi, kuboluding diandi dihisa laing disok sabasabia suxuyangia.
25 Bila balau, kubolu xaidi duwa sabasabia xauna, ne kubolu xaiyadi duwa hisangia sanga ba dihisa bungingbunginalo te.

6

1 Lipu hatuminga haringinamdi duwa lipu oxata olanggamdi* bing duwa hawa mana lipuxiding haringindi mana kuboluding longgalo. Bing dilibu bila ba bu lipu tela sanga ba harua diana mana Urana te, kimbo harua diana mana tubatubangaradi te.
2 Nabu lipuxiding haringindi ding Kristo lipuxindi, bing labu dahatumia bila liu tai: “Riagu hatuminga haringinama, binabu heku mana ngalungu haruanganoa.” Tegu. Dituxu oxatadinga xai sibuna, namua na lipuxiding haringindi duwa lipu hatuminga haringinamdi muruding manadi, saing daxap axamang xai bungina lipuxiding oxata olanggamdi dituxu oxatadinga xai.
Utubatuba lipuxim sabungamdi axadi ba, saing uhaxi mana dilibudi.

Tubatubaik Languangamdi Xaung Tarung Mosiu Baru

3 Lipu gaxarea ditubatuba tubatubaik maxung teguamdi saing tubatubaigidingdi xan tela mana tubatubaik maringindi Toxoratamona kiria Yesu Kristo sinadi ba, xaung xan tela mana tubatubaik Urana daxanganama,
4 bing diti ding xaung daxabia axamang tela te. Lipua na bila ba kubolunoa maring te, saing yaha mana hakhaxi mana axamang olangdi xaung haruanga marandi namuxidingdi. Kubolua ba xap axadi li masok: xawangua, gamiangua, harungiangua, su haruanga maxung teguama,
5 xaung hakhaxinga subingang teguama. Lipuadi ba hatumingadingdi didoa, saing sanga ba daxabia rangrang mana haruanga maxunama te. Dahagaxa ba ditubatuba Urana daxanganoa bing daxanga sianggam.
6 Ning xai buk nabu tahaxa Urana daxangania xaung gamoradi duwa mosiu mana axadi taxapdi rangua.
7 Namua na tatuxu axamang tela te bungina tasok mana titia li. Bila balau sanga ba taxap axamang tela rangua kira te bungina tasup mana.
8 Baing ina naga, nabu kira angiara xaung imangira, bing bagula tayaha mana axadi ba.
9 Ne lipudi muruding mana disok lipu xalaxalamdi xungdi mari tubaigia, tuxudi bila bitinga tuxu asaxua, saing murungading kakahang xangxana dahanggalangiadi, daxaidi mala bu daxap doa sibuna.
10 Namua na siang murunganoa bing namua mana axamang diang xangxana. Baing lipu teladi, muruding buk mana sianga, didali hatuminga haringina daxanganoa, saing daxap salak xumana mading, bila disu ding gulu xumania.

---

* **6:1** ***lipu oxata olanggamdi***—Lipua na bila ba waxata mana lipu tela mana ing murunganoa te. Lipua waxata mana bing wa bila moxonoa, saing wasa mana lipu oxata olanggama walinganoa.

Pol Hanaunaungang Kimuamdi

11 Ne ung, Timoti, uwa Urana lipuxinoa. Uluki sangua axa dianadi li, unaxu mana
kubolu maringindi xaung Urana daxanganoa. Unaxu mana hatuminga haringinama,
ung murum sibuna mana lipudi, uli haringina maluxu'm mauxangandi, saing ulibu
kubolu xaringana mana lipudi.
12 Uhaung mana haunginga xaiyua mana axadi tahatum haringina manadi. Utuxu
haringina walinga subingang teguama, walinga ba Urana wagiung mana ba bungina
ubaxanga lipu xumana maxadingia ba uhatum haringina mana Kristo.
13 Baing Urana maxania, ina sina walinga na axamang longgalo, xaung Kristo Yesu
maxania, ina baxanga maringina bungina Pontias Pailat† xusunga, ngatabinaung tang
maxadingia ba
14 usu mana haruanganoa maringing sibuna sanga mana ba lipu tela su haruanga
maung te. Ulibu bila ba laing Toxoratamona kiria Yesu Kristo malinganoa,
15 mana xaidapka Urana mogu ba. Urana ing ganina taiti yanoa! Lipu taininau ing
ganina wa etua mana lipu longgalo! Ina Xaitamoxi wa etua mana xaitamoxi longgalo!
Ina Toxoratamona wa etua mana toxoratamona longgalo!
16 Ing ganina bagula mati te, saing wa long xaiya luliang saxaxangania buk ba
sanga ba lipu tela ila haxek mana te! Lipu tela bagu te. Saing lipu tela sanga ba
bagu te! Urana bagula xap yaya sabanga sibuna, saing haringinganoa bagula wa
bungingbunginalo! Maxung sibuna!
17 Utabina lipuadi duwa lipu xalaxalamdi titia li ba labu dahasuau tai, saing labu
dahatum haringina mana xalingidingdiu tai, namua na daxabia te bagula dituxudi
bunging maxaxaya kimbo bunging gamoita ing ganina. Binabu bing dahatum
haringina mana Urana. Ing sibuna hatuminganoa mesa ba sina axamang longgalo
nakira bu tayaha manadi.
18 Utabinadi ba dilibu kubolu xaidi, ba duwa lipudi hatumingadingdi dimesa ba
dahauli lipudi, xaung ba diyaha mana dulia lipudi.
19 Nabu dilibu bila ba, bagula ditagia kuboluding xaidi haxuyanganoa bila
xalaxaladi mading ba, kubolu xaiyadi ba bagula duwa bila tuxa haringindi daharingia
numa xai sibuna, daharingia walingadinga kimu sibuna. Bing dilibu bila ba bu daxap
walinga ba walinga maxung sibunama.
20 Timoti, uwasa xai mana oxatua Urana ta rimamia. Uwa hasoya mana
hangixayangadi doxola mana Urana daxanganoa. Xauna, uwa hasoya mana lipuadi
ditubatuba axadi duxukxugia ulek maxunama. Dibala ba ditubatuba "haruanga
maxunama", ning dilangua.
21 Lipu teladi daxap haruangadinga dituxu, saing bila balau didali hatuminga
haringinam daxanganoa, dahanggalang.
Ngasabu ba Urana atin dimoti mang.

† **6:13** ***Pontias Pailat***—Bungina dituxu Yesu, Pailat wa gabana mana titia Yudadi duwa mana. Ina bala lipuxing haungingamdi ba dung Yesu mati.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua lipuxing haulingamdi. Tauxu xailong luwa li ba, 2 Timoti

Namua Pol Bung Mala Na Timoti

Kimuya mana Pol bung 1 Timoti, haxa mauliyu. Tauna, Romdi dituxu saing dita salak yabania muli. Mana bungina baguba bung 2 Timoti. Bunging mugamugangam wa mana numa tela. Ning bunging luwa, tegu. Wa salak yabang diania. Binabu tabagu xaringa (4:13), saing digoxi waxu haringinia (1:16, 2:9). Riandi dimakasa mana dibagu (1:17). Xabia oxatanoa sup saing walinganoa bo ba supkuba (4:6-8).

Pol wa olang. Lipudi disauya olang (1:15, 4:10). Ne teladi dila bu dituxu sabunga oxatanoa (4:10-12). Luk ing ganina wa rangua (4:11). Pol haxi mana Timoti ma rangua. Murung sibuna ba bagu muli.

Bung bu Timoti li haringina, namua na mauxangang xaung salak xumana daxap lipu hatuminga haringinamdi. Pol bung xailongga li bila niani AD 65.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Pol muruna mana Timoti *(1:3-14)*
- Pol baxanga ba wa baru *(1:15-18)*
- Hanaunaungadi dila rangua Timoti *(Hataina 2)*
- Pol baxanga mana xaidap subinganoa *(Hataina 3)*
- Pol baxangangang kimuamdi *(4:1-18)*
- Haruanga kimuam *(4:19-22)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba mana ing murunganoa. Mogu nga bu ngabaxanga na lipudi ba Urana hau haruanganoa ba daxap walinga subingang teguam nabu ditaga rangua Kristo Yesu.

2 Timoti,* ngabung xailongga li naung. Nga murugu sibuna maung bila ung garagu sibunoa.

Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona kiria Kristo Yesu tang atiding dimoti maung, ba tang dusingaung, xaung ba tang dilibu gamoma wa mosiu.

Pol Haringia Timoti Mana Hatumingang Haringinoa

3 Ngaharua xai sibuna na Urana. Ngatuxu oxatanoa bila mugangagudi dilibu, mana kubolua ngaxabia ba maring. Baing ngaharua xai sibuna na bungina ngasabusabu maung xaidap yambong.

4 Ngahatumia maxam langindi diri bungina tautu kira. Baing ina naga, nga murugu buk ba ngabagung muli bu sanga mana gamogua yaha sibuna.

5 Ngahatumia muli ba uhatum haringing sibuna mana Kristo. Muga baum ranggina, Lois, xaung baum, Yunis, tang dahatum haringina mana, saing ngaxabia sibuna uhatum haringina mana xauna.

6 Mana namua naga, ngabalaung muli ba ulibu yahangua Urana sina naung ba sok sabanga, bila lipu tela yup yaba bu lu. Yahanga ba oxop bungina ngata rimagudi maung.

---

* **1:2** ***Timoti***—Bunging xumana Timoti haxa mauli rangua Pol. Bungina Pol sauya long sabangga Epasas, bala Timoti ba wa la ba sobak teladi bu haringia Kristo lipuxindi.

7 Namua na Urana ta kubolu maxuwangam maluxu makira te. Tegu. Ta
haringingua, kubolu murum sibunam xaung kubolu tawasa xai mana kuboluradi
maluxu makira.
8 Binabu labu memeyam mana ubaxanga Toxoratamona kiriau tai. Xauna, labu
memeyam mangau tai, nga lipu salak yabanama namua na ngabaxanga ina. Tegu.
Mana haringinga Urana sina naung, bing oxop salaga rangua nga mana oxata ulek
xaiya baxanganganama.
9 Urana xap kira muli saing wagi kira ba talibu kubolu maringina walingaria.
Xap kira muli mana kubolura xaidi te. Tegu. Kubolunoa su mana ing sibung
hatuminganoa xaung ating dimoti makira. Mana kubolua atin dimoti makira ba,
hau hatumingua muga mana tongtongia axamandi ba soxi Kristo Yesu bu hauli kira.
10 Baing hatata tabagu hatanga kubolunoa masok, namua na Lipuxira Xabinga
Muliama Kristo Yesu ma ba. Dali matiyua haringinganoa, saing mana ulek xaiyua
hatanga walinga subingang teguama masok sabasabia nakira.
11 Ulek xaiya naga Urana mogu nga ba ngasok lipu baxangangam tela mana, aposel
tela, xaung lipu tubatubaikkam tela.
12 Baing ngaxap salaga mana namua naga. Ne memeyagu te, namua na ngaxabia
lipua ba ngahatum haringina mana, saing hatumingagua haring ba sanga ba wasa
xai mana ulek xaiya ba ta rimagia laing xaidapka goxoya ma.
13 Haruangadi ulungudi rangua nga, tubatubainga maringindi. Utuxudi haringina
saing uwasa xai manadi. Bungina ulibu bila ba, uhatum haringina mana Kristo Yesu,
saing murum sibuna mana lipudi namua na utaga rangua.
14 Uwasa xai mana ulek xaiyua Urana ta rimamia. Aningonoa, ina wa maluxu
makira, bagula hauliung bu uwasa mana.
15 Uxabia ba lipuadi duwa probinsia Esia disauya nga ba. Xauna, Pigelas
Hermogenes tang xauna dilibu bila ba.
16 Ne ngasabu ba Toxoratamona usinga mana Onesiporas gabu lipuadi duwa
numania, namua na bunging xumana haringia nga. Bagu ngawa salak yabania ne
memeyana manga te.
17 Tegu. Bungina sok long sabangga Rom, sai haringina manga laing sok manga.
18 Ngasabu ba Toxoratamona usinga mana xaidap suxuyangamia. Ung ba uxabia
xai sibuna axamang xumana libu bu hauli nga bungina ngawa long sabangga Epasas.

2

Kristo Yesu Lipuxing Haungingam Xaiyua

1 Tauna, garagua Timoti, bungingbunginalo uyunga kubolua Kristo Yesu atin dimoti
ba haringiaung.
2 Ulungu nga ba ngabaxanga Kristo naung lipu xumana maxadingia. Binabu, ngabo
ba utubatuba ulekka ba na lipu maxunamdi, lipuadi daxabia xai mana ditubatuba
teladi xauna.
3 Uli haringina maluxu'm salaga taxap, bila Kristo Yesu lipuxing haungingam
xaiyua.
4 Lipu haungingamdi dibo ba dilibu lipuxiding yanamidinga yaha, binabu dahalisi
mana dituxu oxata teladi te.
5 Xauna, lipu lukingama luki lukinga sabangia bing su mana lukingua hanaunaun-
gandi. Nabu su manadi te, bagula xap muxup dalingama te.
6 Lipu umangama waxata haringina bing ina lipu mugamugangama ba xap
angingua mana oxatandi.
7 Uhatum mana haruangaguadi to. Namua na nabu uhatumiadi, Toxoratamona
bagula sina xabianga naung mana haruangadi ba.

8 Bungingbunginalo uhatumia Yesu Kristo. Ina Xaitamoxi Debit* bakbaging tela
saing Urana iti mesa muli mana matiyua. Alali ulek xaiyua ngabaxanga baing.
9 Ngabaxanga, binabu mana namua naga ngaxap salak sabanga, laing digoxi nga
mana waxu haringindi bila lipu dian tela. Ning sanga ba digoxi Urana Xuanoa te.
10 Binabu nga murugu mana ngaxap salak xangxang longgalo bu ngahauli Urana
lipuxing mogunganamdi, bu sanga ding xauna dahatum haringina mana Kristo Yesu
saing xapdi muli, saing sina ralanoa wa bungingbunginalo nadi.
11 Alali haruanga maxunama sanga ba uhatum haringina mana:

Nabu tamati rangua lo,
bing bagula tawa rangua xauna.
12 Nabu tali haringina,
bing bagula tawa etua'm axamandi rangua xauna.
Nabu tahatiam mana,
bing bagula hatiam makira xauna.
13 Nabu tayunga kubolua tasu mana haruanganoa,
bing bagula su mana haruanganauyu,
namua na sanga ba hatiam maina te.

Lipu Oxatama Urana Nai

14 Bungingbunginalo bing uhauli lipudi ba dahatumia haruangadi ba. Uhanaunaudi
Urana maxania ba labu dahakhaxi mana haruanga marandi namuxidingdiu tai.
Hakhaxinga na bila ba aningon te. Tegu. Hanggalangia lipuadi dilungu ba ing ganina.
15 Uwaxata haringina bu sanga ba uli Urana maxania bila lipua nai mana. Lipu
oxatama na bila ba memeyana mana oxatanoa te, saing tubatuba ulek maxunama
maringina.
16 Uwa hasoya mana hangixayangadi doxola mana Urana daxanganoa. Namua na
lipudi daharua bila ba bagula diyamu Urana xumana buk.
17 Haruangadinga bagula kisi mana lipudi bila saxa haringing tela xang lipu tela
sangganoa. Liwe mana lipuadi dilibu bila ba bing Haimenias Piletas tang.
18 Tang diyamu ulek maxunama, ditubatuba haruanga languangama ba Urana
bagula iti matiadi dimesa te, namua na sina walinga hauna nakira masup. Bila balau
dahanggalangia lipu teladi hatumingading haringindi.
19 Ning, Urana lipuxing sabungamdi dili haringinauyu. Duwa bila tuxa haringindi
daharingia numua, tuxadi dibung haruanga bagudi li manadi ba: "Toxoratamona
xabia lipu gaxarea iniadi,"✡ xaung "Lipu gaxarea daharua ba ding Toxoratamona
iniadi bing diyamu kubolu diandi."
20 Mana lipu xalaxalam numanoa, mina xangxana duwa. Teladi ditongtongiadi
mana gol, teladi ditongtongiadi mana silba. Ne teladi ditongtongiadi mana xai xaung
titi. Teladi dituxu mana oxata xai sibunama, ne teladi dituxu mana oxata musunama.
21 Bila balau, nabu lipu tela damiaina bu unia axamang musunamdi sanguaina,
bing bagula wa bila axamang xangingama dituxu oxata xai sibunama mana, sok
Urana inia, binabu lipua ba bagula xauxau ba Moxonoa tuxu oxatang xai longgalo
mana.
22 Ne uluki mala sangua kubolu dianadi gananundi muruding ba dilibudi. Uluki
mala rangua kubolu maringina, kubolua usu mana haruangama, kubolua murum

---

* **2:8** ***Xaitamoxi Debit***—Debit xaitamoxia dali Isrel xaitamoxidinga longgalo. Wa bila niani 1,000 muga mana Kristo. Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung ba Debit bakbaging tela bagula wa Urana Lipuxing Mogunganama. ✡ **2:19** Titinga (Namba) 16:5

sibuna xaung kubolua gamogamu mosiama—ung gugabu lipudi disabu mana
Toxoratamona xaung hatuminga sigixingana.
23 Uwa hasoya mana hakhaxinga kakahamdi xaung hakhaxinga xabianga teguamdi,
namua na uxabia ba aningodingdi bing gamiangua ing ganina.
24 Labu lipuadi dituxu Toxoratamona oxatanoa dahakhaxiu tai. Tegu. Dilibu kubolu
xai na lipu longgalo. Ding sanga mana ditubatuba xai, saing dirung mosiu rangua
lipuadi disina mauxangandi nadi.
25 Lipu gaxarea duxukxugiadi, bing sanga ba ditubatubadi mosiu. Bola Urana
bagula xaxa daxanga tela bu duxugia hatumingadingdi, saing bagula xaidi ma ba
daxabia ulek maxunama.
26 Baing ina naga, bagula daxap hatuminga xai muli, saing bagula digiti mala sangua
xaungadi yanamidinga bitinginoa. Namua na tuxudi yabang salakkamia bu dilibu
murunganoa.

3

Xaidap Subinganoa Bagula Kubolu Diang Xumana Disok

1 Ne, oxop xabianga mana haruanga baguli to. Mana xaidap subingandi bunging
diang sibunoa bagula sok.
2 Namua na lipudi bagula muruding sibuna mana ding sibuding ing ganina. Bagula
samoyading. Bagula diti ding disina yaya nading. Bagula digamia lipudi haruanga
diania. Bagula dududing mana baudingtibudingdi. Bagula daharua xai sibuna mana
haulingua te. Bagula duwa lipu maringing teguamdi.
3 Bagula muruding sibuna mana lipudi te. Bagula diyunga lipudi kuboludingdi te.
Bagula daharungia lipudi. Bagula duwasa xai mana ding kuboludingdi te. Bagula
atiding disala sap dahaung. Bagula hauxading sibuna mana kubolu xaidi.
4 Bagula dita riadingdi bixuadingdi rimadingia. Bagula dilibu hatumingadingdi
kakahading sap. Bagula dahatum ding sibuding bing lipu sabanga sibundi. Bagula
muruding sibuna mana dilibu sangga murunganoa ing ganina, ne bagula muruding
sibuna mana Urana te.
5 Sanggadingia bagula disabu mana Urana, ning bagula hauxading mana diyunga
haringinganoa xugia walingadingdi. Uwa hasoya mana lipuadi na bila ba.
6 Ngaharua bila ba namua na lipuadi na bila ba dituxu murak mana teladi bu
diyungadi ba diluxu mana numadingdi, saing daxai haing hatuminga xai teguamdi
ba disu mana tubatubaigidingdi. Hainggadi ba kuboluding diandi mauxading sibuna
manadi, saing murungading diang xangxana daxaidi mauli.
7 Hainggadi na bila ba bungingbunginalo ditubatuba mana tubatubaik haundi, ne
sanga ba daxabia ulek maxunama rangrang sibun te.
8 Baing lipu tubatubaingamgadi li duxukxugia ulek maxunama bila waleu sibuna
Yanis Yambres tang* duxukxugia Moses. Hatumingadingdi dirabangrabang, saing
xungdi mari masup mana tubatubaik maxunamdi tahatum haringina manadi.
9 Ning oxatadingdi bagula disok sabanga te, namua na lipu longgalo bagula
dibagu kuboludinga kakahang sibuna, bila waleu lipudi dibagu Yanis Yambres tang
kuboludinga kakahana.

Pol Hanaunau Timoti

10 Ne ung ba, Timoti, uxabia xai sibuna axadi ngatubatubadi, saing uxabia ngarung
baru xaung oxatua ngabo ba ngatuxu. Uxabia kubolugudi ngahatum haringina,
ngaragu mana lipudi, nga murugu sibuna manadi xaung ngali haringina.

---

* **3:8** Yudadi buxiradi daharua ba waleu sibuna lipu luwadi li duxukxugia Moses Pero maxania. Bola Pero lipuxing tingungam luwa. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 7:11-22.

11 Uxabia ngaxap salak xangxana baru. Uxabia masup ba ngaxap salaga long sabanggadi Antiok, Aikoniam xaung Listra. Ne Toxoratamona xap nga sangua ding longgalo.
12 Maxung sibuna, lipu longgalo dibo ba ditaga rangua Kristo Yesu xaung dibo ba dahaxa daxanga maringinia ba, bagula daxap salaga.
13 Ne lipu diandi xaung lipu murakkamdi bagula dilibulibu kubolu diandi buk, bagula dituxu murakdi mana lipudi saing bagula lipudi dituxu murak manadi xauna.
14 Ne ung ba, uhatum haringinauyu mana axadi utubatuba manadi. Uxabia ba axadi ba maxuna, namua na uxabia ba sanga ba uhatum haringina mam am gatubatubaung manadi.
15 Xauna uxabia ba utubatuba mana Urana Xuang maringina mana bungina uwa garauyu laing hatata, saing disina xabianga maringina naung bu uxabia Urana xapkung muli namua na uhatum haringina mana Kristo Yesu.
16 Urana Xuang longgalo ma rangua ing sibung hatuminganoa, saing xai sibuna mana tubatuba lipudi, saing hatanga baru kuboluntadi didoa walingadingia. Hamaringiadi, saing tubatubadi baru kuboluntadi maringing sibuna mana dilibudi.
17 Alali Urana daxanganoa bu lipuxing taining tainina bagula daxauxau sibuna mana dilibu kubolu xai xangxana.

4

1 Ngatabinaung Urana maxania xaung Kristo Yesu maxania, lipua bagula suxuya lipu walingamdi xaung lipu matiandi. Bagula goxoya ma saing xap Yonggaxinoa masok sabasabia, binabu ngatabinaung bila li:
2 Ubaxanga ulek maxunama. Bing uhaxi mana ulibu. Heku bunging xai kimbo bunging diana. Uhamaringia lipudi, ubilidi saing uharingiadi. Bungina ulibu axadi ba, bing ulibudi xaung kubolu ragungam sibuna xaung tubatubaingua.
3 Namua na xaidapdi dima yu bungina lipudi bagula dibo ba dilungu tubatubainga maringindi te. Tegu. Bagula muruding mana dilungu baru haruanganta sau xai sibuna tangadingliania, binabu bagula disai mana lipu tubatubaingamdi na bila ba bu disahi ding murungadinga.
4 Bagula dihitixiya ulek maxunama saing dita tangadingliandi mana buxiradi.
5 Ne ung ba, bungingbunginalo uwasa xai mana hatumingama xaung kuboluma. Uli haringina maluxu'm mauxangandi. Ulibu oxatua lipudi dibaxanga ulek xaiyua dilibu. Ulibu oxata longgalo Urana sinadi naung ba.
6 Ngabalaung bila ba, namua na walingagua matuxuya mari bila waingga dimatuxuya Urana maxania bila hananiangua. Xaidabigu matiama ma haxek ba.
7 Ngahaung xai haungingia ba. Ngasahi lukinga sabangua ba. Hatumingagua haringina ngatuxuyu.
8 Baing ina naga, hatata yahangua ragu nga. Bila disina muxup dalingama na lipua dali halingua. Toxoratamona, Lipu Suxuyanga maringinama, bagula sina haxuyanga ba nanga mana xaidapka goxoya ma ba. Baing yahangua ba ngayua ing ganina te. Tegu. Bagula sina na lipu longgalo hatumingading dahaxi mana goxoyanganoa.

Pol Haruangang Kimuamdi

9 Uhaxi mana uma rangua nga sap.
10 Namua na Demas muruna buk mana titia li, binabu sauya nga ila long sabangga Tesalonaika. Kresens ila probinsia Galesia, saing Taitas ila titia Dalmesia.
11 Luk ing ganina wa rangua ngauyu. Oxop Mak ma ranguaung, namua na lipu xai sibuna bu hauli nga mana oxatua.
12 Ngasoxi Tikikas mala long sabangga Epasas.

13 Bungina uma, bing oxop imang xabubungam ngayunga mua rangua Karpas mana
long sabangga Troas ma. Xauna, oxop xailongigudi ma. Ne umaxania sibuna ba labu
uhalingalinga xailong asaxa sangganamdiu tai.
14 Aleksanda, lipu axamandi bila bras ain oxatadinggam tela, libu doa sibuna
manga. Toxoratamona bagula haxuya kubolunoa na.
15 Ung xauna umaxania mana lipua ba, namua na xukxugia tubatubaingaradi
haringina.
16 Bunging mugamugangama dita nga haruangia, lipu tela hauli nga ba ngahaxuya
haruangadinga te. Tegu. Ding longgalo dahatibaxaya manga. Ngasabu ba Urana
yunga kuboludinga.
17 Ning Toxoratamona ing sibuna hauli nga, saing haringia nga bu ngabaxanga ulek
xai longgalo sanga sibuna bu Yuda Teguam longgalo dilungu. Baing Toxoratamona
xap nga sangua mauxangang sabanga bila dibo ba dung nga mati baing.
18 Toxoratamona bagula xap nga sangua salak diang longgalo dibo ba daxap nga,
saing bagula xap nga xai mala Yonggaxing long xaiyamia. Taiti yanoa tasabu mana
bungingbunginalo! Maxung sibuna!

Pol Harua Xaidap Xai Na Teladi

19 Uharua xaidap xai yagia na Prisila ayuana Akwila tang xaung Onesiporas lipuxing
numanamdi.
20 Erastas wauyu long sabangga Korin, saing Tropimas busi saing nga ngayunga
mua longga Miletas.
21 Uhaxi mana uma rangua nga muga mana bunging xaringanama. Yubyulas
harua xaidap xai naung. Pudenis, Lainas, Klaudia digabu lipu hatuminga haringinam
longgalo daharua xaidap xai naung xauna.
22 Ngasabu ba Toxoratamona wa rangua aningoma, saing ngasabu ba atin dimoti
mang.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua lipuxing haulingamdi. Tauxu xailongga li ba, Taitas

Namua Pol Bung Mala Na Taitas

Taitas bing lipu hatuminga haringinam tela, ne Yuda tela te. Hauli Pol mana oxatanoa. Pol murung sibuna mana, saing Taitas haringia Pol bungina mauxangang xumana daxap (2 Korin 7:6). Bungina Pol sauya Antiok saing haing mala Yerusalem bu baxanga na sabunga yanamindi mana oxatanoa rangua Yuda Teguamdi, xap Taitas mala rangua (Galesia 2:1-3). Taitas waxata rangua Pol bungina wa Epasas. Baing Pol soxi mala Korin bu haulidi (2 Korin 8:6,16).

Kimuya mana Romdi diyunga Pol sangua salak yabania bunging mugamugangama (Aposel 28), Taitas tang dituxu oxatua mutumutua Krit (1:5). La ba Pol mogu Taitas ba wa ranguadi saing sahi oxata teladi (1:5). Binabu bung bu bala Taitas ba sahi oxatua Krit baru. Pol bung xailongga li bila niani AD 64.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-4)*
- Taitas oxatanoa mutumutua Krit *(1:5-16)*
- Tubatubainga xai *(2:1-15)*
- Libu kubolu xaiyua *(3:1-11)*
- Haruanga kimuam *(3:12-15)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga Urana lipuxing oxatanam tela xaung nga Yesu Kristo aposeling tela. Soxi nga mala bu ngaharingia lipuadi Urana mogudi hatumingading haringindi, xaung bu ngatubatubadi ba daxabia ulek maxunama hatanga nadi ba dinaxu mana Urana daxanganoa baru.

2 Haruanga maxunamga li sina haringinga nadi bu daxabia ba daxap walinga subingang teguama, walinga ba lipu languanga teguama Urana hau haruanganoa ba sina nadi mugau sibuna muga mana tongtongia axamandi.

3 Baing mana bungina mogu ba, xap haruanganoa ma sabasabia mana oxata baxangangama. Urana, Lipuxira Xabinga Muliama, tabina nga saing ta oxata li rimagia.

4 Taitas,* ngabung xailongga li naung. Uwa garagu sibunoa mana hatuminga haringing taininau tatuxu.

Ngasabu ba Tibura Urana xaung Kristo Yesu Lipuxira Xabinga Muliama tang atiding dimoti maung xaung ba tang dilibu gamoma wa mosiu.

Taitas Oxatanoa Mutumutua Krit

5 Bungina ngaxusungaung ba uwauyu Mutumutua Krit, ngabo ba ulibu bila li: Uhamaringia oxataroa tasahi teguyu, saing umogu sabunga yanamindi mana long taining tainina, bila nga ba ngabalaung ba.

6 Sabunga yanamina kubolunoa bing xola mana kubolu diandi. Haining taininau ing ganina. Garandi bing gara haruanga lungunganamdi, saing kuboludinga labu dududing mauliu tai xaung labu diyunga baudingtibuding haruangadingau tai.

---

* **1:4** ***Taitas***—Taitas hatum haringina mana Yesu bungina Pol baxanga Urana Xuanoa na. Baing gabu Pol bu dibaxanga ulek xaiyua. Kimuya mana duwa mutumutua Krit sobak teladi, Pol bala Taitas ba wa la ba bu haringia Kristo lipuxindi.

7 Sabunga yanamina kubolunoa bing xola mana kubolu diandi, namua na wasa
mana Urana oxatanoa. Kubolunoa bing labu haxi sibuna mana lipudi disu mana
murunganau tai. Labu gamia sapku tai. Labu nung lang haringing xumanau tai.
Labu atin disala saing taha lipudiu tai. Labu langlangua lipudi bu xap siangidingdiu
tai.
8 Tegu. Kubolunoa bing xap lobudi, wasa manadi xai xaung muruna mana kubolu
xai longgalo. Haxi bu libu hatuminga maringina xaung libu kubolua Urana muruna
mana ing ganina. Libu kubolu sigixingang sibuna xaung wasa xai mana ing sibung
kubolunoa.
9 Tuxu haringina ulek maxunama tubatuba mana ba, bu sanga ba haringia
lipudi tubatubainga maringinia, xaung bu hatanga na lipu gaxarea duxukxugia ba
hatumingadingdi didoa baru.
10 Ngabaxanga bila ba namua na lipu xumana duxukxugia tubatubainga
maringindi. Dududing mana disu mana yanamidinga haruangandi. Daharua harua
mua, daharua mana haruanga hauli lipudi te, saing dilangua lipudi. Yuda hatuminga
haringinamdi dahaxi mana taxuxu sangga bu Urana xap kira muli ba, ding ba dilibu
buk.
11 Ubilidi ba labu ditubatuba bila bau tai. Namua na tubatubaingading diandi
duxugia lipu teladi xaung bakbagiding longgalo mala sangua ulek maxunama. Lipu
tubatubaingamgadi na bila ba dibo ba dilanglangua lipudi ba daxap siangidingdi ing
ganina.
12 Mutumutua Krit ding sibuding lipuxiding tela, ina dahatum ba lipu xabianga
maringinam tela, libu haruanga tela manadi ba, “Krit longgalo lipu languangamdi
ding ganiding. Kuboludinga diang sibuna bila asaxa abungindi. Bungingbunginalo
dirung olang daxang xang mua.”
13 Haruanga baguba maxung sibuna. Binabu ubala baladi haringina ba hatumin-
gading dimaring te, bu dahatum haringing sibuna mana tubatubainga maringinama.
14 Xauna, bu labu dilungu Yuda buxiradingau tai, saing labu dilungu hanaunaun-
gadi dima rangua lipudi diyamu ulek maxunamau tai.
15 Axamang longgalo disigixinga mana lipu gaxarea hatumingading disigixinga.
Ne mana lipu gaxarea didoa xaung dahatum haringina te, axamang tela sigixinga
te. Maxung sibuna, hatumingadingdi didoa, xaung hatumingadingdi sanga ba
mauxading te nabu dilibu kubolu dian tela.
16 Lipuadi na bila ba dibaxanga ba daxabia Urana, ne kuboludingdi dahatanga ba
daxabia mana te. Lipuadi ba didoa sibuna xaung dilungu haruangua te. Dimaring te
sanga mana dituxu oxata xai tela te.

2

Tubatuba Tubatubainga Maringina

1 Ne ung ba, utubatuba lipudi ba dilibu kuboluadi dahasusu mana tubatubainga
maringinama.
2 Utubatuba duangadi ba duwasa xai mading, dilibu kubolua sanga mana sina
yaya xai nading ing ganina, xaung duwasa xai mana ding sibuding kuboludingdi.
Axadi bagudi li bing duwa xai sibuna xaung haringing sibuna maluxu manadi:
hatumingading haringina, murungading sibuna xaung lilingading haringina.
3 Bila balau, utubatuba xanronggidi ba dilibu kubolua sina yaya na Urana. Labu
daharungia telau tai. Labu dinung wain bukku tai. Tegu. Bing ditubatuba kubolu xai
na teladi.
4 Mana daxanga baguba sanga ba dahatanga haing yaungamdi ba muruding sibuna
mana ayuadingdi xaung garadingdi,

5 ba duwasa xai mana ding sibuding kuboludingdi xaung duwa sigixinga mana
kuboluding longgalo, ba duwasa mana numadingdi xai, ba dilibu kubolu xai mosiu,
ba duwa hawa mana ding sibuding ayuadingdi, bu lipu tela sanga ba harungia Urana
haruanganoa te.
6 Bila balau, uharingia lup yaungamdi ba duwasa xai mana ding sibuding
kuboludingdi mana axamang longgalo.
7 Bing ung ba ulibu kubolu xai sibuna, bu dinaxu mana kim babundi. Bungina
utubatuba lipudi, bing uhatanga nadi ba Urana lipuxindi dilibu ding sibuding
haruangadinga, xaung ulibu kubolu yaya xai xabinganam ing ganina.
8 Nabu uharua haruanga hasusu mana tubatubainga maringinama ing ganina, bing
sanga ba lipudi daharungia te. Ulibu kuboluadi bila ba bu lipuadi duxukxugiaung
bagula memeyading, namua na doxola mana haruanga dian tela ba dinaxuya kira.
9 Ubala lipu oxata olanggamdi* ba disu mana lipuxiding haringindi haruangading
longgalo. Bing dituba ba dilibudi diyaha. Labu dahaxuya haruanga tela rangua
lipuxiding haringindiu tai.
10 Labu dahanai axamang tela manadiu tai. Tegu. Bing dahatanga ba ding lipu
xai sibundi dituxu oxatua xai bungingbunginalo. Dilibu kuboluadi bila ba bu dilibu
tubatubainga wa xai sibuna lipudi maxadingia, tubatubaikka ba mana Urana, kira
Lipuxira Xabinga Muliama ba.
11 Utubatuba lipu hatuminga haringinamdi bila ba, namua na Urana hatanga
sabasabia ba atin dimoti makira, mana tongtongia daxangua bu xap lipu longgalo
muli.
12 Kubolunoa ba tubatuba kira ba tayamu kubolua Urana yaha mana te, ba tayamu
kubolu sanggam titiamdi. Tubatuba kira ba tawasa mana kira kuboluradi, tawa
maringina, xaung talibu kubolua Urana yaha mana ba mana bungina hatata li.
13 Talibulibu bila ba, baing bunging taininau tata ragunga mana axa ba bagula libu
kira tayaha sibuna mana. Taragu mana Urana sabanga kiria, mana Lipuxira Xabinga
Muliama, Yesu Kristo, ba goxoya ma ralania!
14 Yunga ing sibuna walinganoa bila giminak bu xap kira muli sangua kubolu diang
haringinganoa! Bu damia kira. Bu libu kira tawa ing sibung lipuxindi kira tahaxi
mana talibu kubolu xai longgalo.
15 Bing utubatuba axadi ba. Uharingiadi ba dilibudi. Lipu gaxarea disu manadi te,
bing uhamaringiadi haringina. Ung gusanga haringinga ba ulibu bila ba. Ngasina
yaya ba naung. Binabu labu uyunga lipu tela tatua haruangamau tai.

3

Libu Kubolu Xaiyua

1 Uhanaunau lipudi muli ba duwa hawa mana gabman xaung yanamindi. Disu
mana haruangadinga, saing bungingbunginalo daxauxau mana dilibu baraxing
baraxintadi daxai.
2 Labu daharungia lipu telau tai, saing labu dahakhaxiu tai. Tegu. Duwa mosiu ing
ganina saing ditatua ding mana lipu longgalo.
3 Utubatubadi bila ba, namua na muga kira xauna xabiangara xai te saing tasu
mana haruangua te. Tayunga lipudi dilangua kira saing tawa lipu oxata olanggamdi
mana kubolu diang xangxana xaung sangga murungang xangxana. Walingaradi
dibaxagi mana gamoradi didoa xaung xawanga. Talibu lipudi ba hauxading sibuna
makira saing hauxara sibuna makira xauna.

---

* **2:9** ***lipu oxata olanggamdi***—Lipu na bila ba waxata mana lipu tela mana ing murunganoa te. Lipua waxata mana bing wa bila moxonoa, saing tabina lipu oxata olanggama walinganoa.

4-5 Talibulibu bila ba, ning Urana xap kira muli! Libu xai makira, murung sibuna
makira, saing xap kira muli! Talibu kubolu maringin tela te bu libu bila ba makira.
Tegu. Ing sibuna libu bila ba namua na usinga kira! Xap kira muli bila li: Damia
kira bu sina unggutinga hauna xaung walinga hauna nakira mana Aningonoa ina ta
maluxu makira.
6 Urana hatuminganoa mesa makira bungina matu Aningonoa makira, mana
axamana Yesu Kristo, Lipuxira Xabinga Muliama, libu.
7 Libu bila ba bu tasok garandi, binabu tata ragunga mana taxap walinga subingang
teguama. Daxanga mana axadi bagudi ba wau, namua na baxanga ba kira tawa
maringina mana kubolua atin dimoti makira.
8 Alaba haruanga maxunamdi sanga uhatum haringina manadi. Binabu ngabo ba
uhaxi mana utubatuba lipudi mana axadi li, bu lipu longgalo dahatum haringina
mana Urana, sanga ba dimaxania ba dilibu kubolu xaidi bungingbunginalo. Tu-
batubaikkadi li bing xai sibundi saing dahauli lipu longgalo.
9 Ne lipu teladi duwau, hatumingading daxaxa ding te, saing dibo ba dahakhaxi
ranguaung mana axadi namuxiding te bila buxiradi xaung suxingadingdi. Dahaung
haruangia saing dahakhaxi mana tasu mana Yudadi hanaunaungadingdi kimbo tegu.
Labu uta tangamlianoa mana haruangadingau tai, namua na axadi ba dahauli lipudi
ba disu mana kubolu xaiyua te.
10 Nabu lipu tela tuba ba libu autu guguniangadi, bing usina haruanga haringina
na bu hamaringia hatuminganoa. Ulibu bila ba bunging taininau, saking bunging
luwa. Baing ina naga, nabu lungu haruangama te, bing uyamu.
11 Maxung sibuna uxabia ba lipua na bila ba yamu ulek maxunama. Kubolung
diandi daxap suxuyangua maina.

Haruanga Kimuam

12 Ngasoxi Atemis kimbo Tikikas mala ranguaung to. Baing ina naga uhaxi ba
usok manga long sabangga Nikopolis, namua na ngahau hatumingua ba ngawa la ba
bunging xaringana.
13 Ngabo ba uhaxi ba uhauli Sinas, lipu hanaunaunga suxunguxunguama, xaung
Apolos tang mana tang haxangadinga, bu diraxap mana axamang tela te.
14 Riara hatuminga haringinamdi bing daxap xabianga mana dilibu kubolu xai
bungingbunginalo bu dahauli lipu raxabingamdi. Nam walingadingdi aningoding
te.
15 Lipu longgalo duwa rangua nga disina xaidap xai naung. Uharua xaidap xai na
riara hatuminga haringinamdi muruding sibuna mam.
Ngasabu ba Urana atin dimoti mang longgalo.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua rianoa. Tauxu xailongga li ba,
Pailimon

Namua Pol Bung Mala Na Pailimon

Pailimon bing lipu hatuminga haringinam tela yabanoa Kolosi. Ina lipuxing oxata olanggamdi. Baing tela yanoa Onesimas. Hanai mana Pailimon saing giti mala. Kubolua ba Rom hanaunaungadinga harua ba sanga mana mati mana. Kimuya, Onesimas sok mana Pol, lungu ulek xaiyua, saing hatum haringina. Binabu Pol bung mala rangua Pailimon bu xusunga ba yunga Onesimas kubolunoa, namua na ina xauna lipu hatuminga haringinam tela. Bung xailongga li bungina bung mala rangua Kolosidi, binabu bung bila niani AD 60.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-3)*
- Haruanga sabungama harua xai sibuna mana Pailimon *(4-7)*
- Pol sina hatuminganoa na Pailimon *(8-21)*
- Haruanga kimuam *(22-25)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, ngawa lipu salak yabanama namua na ngatuxu Kristo Yesu oxatanoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Timoti.

Tam gasina xailongga li naung Pailimon, riamam xai murumam maung, riamam oxatama,

2 xaung na haing riamama Apia, xaung na Akipas, riamam haungingam Urana haungingania, xaung na lipu sabungamdi digugunia numamia.

3 Ngasabu ba Tibura Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Saing Sabu

4 Bungingbunginalo ngaharua xai sibuna na Urana ngayua bungina ngahatumiaung mana sabungagudi,

5 namua na lipudi dinaxuya nanga mana kuboluma uhatum haringina mana Toxoratamona Yesu xaung kuboluma murum sibuna mana Urana lipuxing maringing longgalo.

6 Xauna ngasabu ba mana xabiangama mana axamang longgalo Urana sinadi nakira, bing kubolua li tubu: Kubolua ugugunia rangua riam hatuminga haringinamdi, uharingiadi, oxop haringingua ranguadi, utaga ranguadi, usok taininau ranguadi. Ngabo ba alaba sok bu sina yaya na Kristo.

7 Riagu hatuminga haringinam mana, kuboluma murum sibuna mana Urana lipuxing maringindi libu gamogua yaha sibuna, saing haringia nga namua na uharingia hatumingadingdi.

Pol Sina Hatuminganoa Na Pailimon Mana Onesimas

8 Kuboluma bila ba, binabu ngabo ba ngaxusungaung mana axamang tela. Ngataga rangua Kristo, saing nga yanam sanga mana ngatabinaung ba ulibu kubolua maring Urana maxania, ning ngabo ba ngasu mana daxanga na bila ba te. Tegu.

9 Kitam lipudi tahatum haringina mana Kristo bing tasu mana kubolua murura sibuna mana lipudi. Baing bila balau, nga Pol—nga duanga xaung hatata ngawa lipu salak yabanama mana namua ngatuxu Kristo Yesu oxatanoa xauna—

10 ngabo ba ngaxusunga ba ulibu kubolu xai mana garagua Onesimas.* Wa garagua
namua na ngaxai ma bu hatum haringina mana Kristo bungina ngawa salak yabania.
11 Muga bing oxatan te maung namua na hanai xalingimdi saing giti mala, ning
hatata oxatana maung xaung nga!
12 Ngasoxi goxoya ma ranguaung hatata. Baing bila ngasoxi nga sibugu atigua
ranguaung.
13 Muga hatumingagua bing ngabo ba ngatuxu la li rangua nga bu xap yabama bu
hauli nga bungina ngawa salak yabania li mana namua ngabaxanga ulek xaiyua.
14 Ning ngabo ba unai mana to. Baing ina naga, ngatuxu te. Hauxagu ba ngahaxi
mana ulibu kubolu xaiyua manga. Tegu. Ngabo ba ulibu kubolua li mana ung sibum
murungama.
15 Bola namua wa halianga monga maung bing sanga mana hatum haringina mana
Kristo, saking oxop muli bu wa ranguaung bungingbunginalo.
16 Ne hatata ina wa lipuxim oxata olanggam ing ganina te. Tegu. Xai buk
mana lipu oxata olanggam tela, hatata bing riam hatuminga haringinama, sanga
ba murum sibuna mana. Lipua nga murugu sibuna mana, ning ngaxabia bagula
ung murum sibuna mana sabanga. Bagula murum sibuna mana bila lipu tela,
xaung bagula murum sibuna mana bila riam hatuminga haringinam tela taga rangua
Toxoratamona xauna.
17 Baing ina naga, nabu uhatumia nga bila babangama, bing oxop bila oxop nga.
18 Nabu libu dian tela maung, kimbo ing haxuyangana wa ranguaung, bing uyunga
axadi ba rangua nga.
19 Nga Pol, ngabung haruanga li nga sibugu rimagia: Nga ba bagula ngahaxuyadi.
Ning uhatum to. Ngaxaiung ma bu uhatum haringina mana Kristo, binabu
haxuyangama wa rangua nga bing walingama naga.
20 Riagu hatuminga haringinama, ulungu to. Kitam tataga rangua Toxoratamona,
binabu ngabo ba ulibu kubolu xaiya li manga. Uharingia hatumingagua bila ba,
namua na kitam tataga rangua Kristo.
21 Ngaxabiau, bagula usu mana hatumingagua. Baing ina naga, bila balau ngabung
ma ranguaung, namua na ngaxabia bagula ulibu bila ngaxusungaung ing ganina te.
Tegu. Bagula ulibu sabanga mana xusungangagua.

Haruanga Kimuam

22 Ne axamang tela muli—Uxauxau numa lun tela manga, namua na ngahatum
ba Urana bagula haxuya sabungaimdi, saing bagula yunga nga ba ngagoxoya ma
ranguang.
23 Epapras, riagu salak yabanama namua na tuxu Kristo Yesu oxatanoa xauna, sina
haruanga xaidap xai naung.
24 Riagu oxatamdi Mak, Aristarkas, Demas xaung Luk, ding xauna disina xaidap xai
naung.
25 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu Kristo atin dimoti mana aningoimdi.

---

* **1:10** ***Onesimas***—Onesimas yanoa namuxina bing *oxatana maina.*

Xailongga li ila rangua Yuda hatuminga haringinamdi. Tauxu xailongga li ba,
Hibru

Namua Dibung Mala Na Hibrudi

Lipu buningama bing Yuda tela hatum haringina mana Yesu. Bung mala na Yudadi dahatum haringina mana Yesu. Ne daxap salaga rangua Yesu bixuandi, binabu dibo ba digoxoya mala mana kuboluding muganga mana disabu mana Urana. Binabu mana xailongina, lipu buningama hatanga ba Yesu dali Yudadi hatumingading longgalo, hanaunaungadinga, kuboludinga, haruanga longgalo dahau ba, kuboluding disabu mana Urana manadi. Baing ina naga, yanoa sabanga. Bila balau hatanga ba haruanga longgalo Urana harua mana Lipuxing Mogunganama, ungguti mana Unggutinga Xailongina (Stat) ila sup mana Malakai, Urana Xuang Muganga longgalo daharua mana Yesu. Binabu bo ba dahatum haringina mana Yesu ing ganina, ne Moses kimbo Urana uleginamdi kimbo lipu tela, tegu. Bila balau lipu buningama hatanga ba Yesu lipu aningoxam mana Urana xaung kira, yanoa sabanga sibuna, dali Aron yanoa xaung dali Yudadi lipuxiding hananiangam longgalo. Bung xailonginoa bila niani AD 68.

Lipu Buningama

Lipua bung xailongga li bung yanoa te. Bila niani AD 200 lipu tela yanoa Tertulian bung xailong tela, saing baxanga ba Banabas bung xailongga li. Ning lipu teladi daharua ba Apolos bung. Ne lipu xabiangam longgalo daharua ba lipu buningama bung Urana murunganoa.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam: Lipua hau Urana haruangang haunua bing Yesu, yanoa sabanga sibuna *(1:1-4)*
- Yesu Kristo yanoa sabanga sibuna, dali Yudadi mugangading longgalo *(1:5–7:20)*
- Yesu Kristo lipu hananiangam sabanga sibuna, oxatanoa dali ding longgalo *(Hataina 8–10)*
- Haruanga harua mana tahatum haringina xaung tali haringina *(Hataina 11–12)*
- Haruanga kimuam *(Hataina 13)*

Urana Garanoa Yanoa Sabanga Sibuna

1 Waleu sibuna, mana bunging xumana xaung mana daxanga xangxana Urana
harua na mugangaradi lipuxing suxunguxunguamdi haruangadingia.
2 Ne hatata mana xaidap subingandi harua nakira Garanoa haruangania, lipua
tongtongia axamandi rimania ba, lipua mogu ba xap xalinging longgalo.
3 Garanoa hatanga sibuna Urana ralanoa, saing maxang taining sibuna bila
Urana. Libu axamang longgalo duwauyu mana haruangang haringina. Kimuya
mana tongtongia daxanga kubolu diang damianganama, rung mari Toxoratamona
Haringing Sibuna rimang rimamo rubinia long xaiya.
4 Binabu dali Urana uleginamdi sibuna, namua na yaya xap ba dali yadingdi sibuna.
5 Namua naga Urana harua na Garanoa ba,

"Ung Garagua,
hatata ngasok Tibum."✡

✡ **1:5** Olaidi (Buk Song) 2:7

Saing haruanga tela harua mana ba bing:

“Bagula ngawa Tibuna,
saing bagula wa Garagua.”✡

Uleginam baruamta harua bila ba na? Tegu.
6 Xauna, bungina soxi Garang Matuaua mari titia li, harua ba,

“Bing Urana uleginam longgalo disabu mana.”*

7 Mana uleginamdi, harua bila li:

“Libu uleginamdi ba duwa bila yanga,
libu lipuxing oxatanamgadi ba duwa bila yap manandi.”✡

8 Ning mana Garanoa harua ba,

“O Urana, bagula uwa etua’m kabukabum xaitamoxiama bungingbunginalo,
saing bagula uwasa mana Yonggaxima kubolu maringinia.
9 Murum sibuna mana kubolu maringina saing hauxam sibuna mana kubolu diana,
binabu nga Urana ungia ba, ngamatu guxenga yahangama mari maung.
Mana kubolua li ngahatanga ba udali riamdi.”✡

10 Xauna Urana harua na Garanoa ba,

“O Toxoratamona, mugamugau sibuna utongtongia titi wanggundi,
saing sabalunoa sok rimamia.
11 Bagula disup, ne bagula uwauyu,
bagula didoa bila imang muganga.
12 Bagula ulukidi bila imang maxaxaya,
bagula uhaxuyadi bila lipu tela sau imang hauna.
Ning ung ba uxugia te,
saing subingam te.”✡

13 Xauna, harua bila li na uleginam tela te bungina harua na Garanoa ba,

“Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
laing ngata bixuamdi
hawa maung.”✡

14 Binabu Urana uleginamdi duwa mana baru namuxinta? Duwa aningoningodi dituxu oxatanoa. Urana soxidi bu dahauli lipuadi bagula xapdi muli.

2

Tamaxania Nam Tayunga Ulega

1 Bila balau, binabu tatuxu haringina haruanga maxunama talungu ba, nam tala tala bu tarabang.

✡ **1:5** 2 Samwel (2 Samuel) 7:14; 1 Naxuyanga (1 Stori) 17:13 * **1:6** Haruanga baguli sok mana Hanaunaunga (Lo) 32:43 ✡ **1:7** Olaidi (Buk Song) 104:4 ✡ **1:9** Olaidi (Buk Song) 45:6-7 ✡ **1:12** Olaidi (Buk Song) 102:25-27 ✡ **1:13** Olaidi (Buk Song) 110:1

2 Namua na ulega Urana uleginamdi dibaxanga waleu li haringina. Xauna, lipu
longgalo didali hanaunaunga li xaung disu mana te, ding daxap salaga hasusu mana
kuboludinga.
3 Bila balau, baing ina naga, nabu tayamu ulek sabangga li mana Urana xap lipudi
muli, bing bagula tadali salaga baru? Ulekka li Toxoratamona habingia muga, saing
adi dilungu ba dahatanga nakira ba maxuna.
4 Urana xauna hatanga ba maxuna bungina libu axamang haringing xangxana,
xaung bungina sina yahangadi dima rangua Aningonoa ba, tuxu sinak manadi mana
ing murunganoa.

Yesu Sok Bila Riandi

5 Walinga ma kimuya ba, walinga hauna hatata taharua mana ba, Urana mogu
uleginamdi ba duwa etua mana te.
6 Ne mana Urana Xuanoa lipu tela harua na Urana ba,

"Lipudi ding baraxinta bu uhatumiadi?
Garadingdi ding baraxinta bu uwasa manadi?
7 Uta lipudi hawa mana ulegimgamdi bunging mongaitau.
Ne ulibu lipudi yadingdi duwa sabanga, uitidi bila xaitamoxidi,
8 saing uta axamang longgalo hawa manadi."✡

Baing haruanga "axamang longgalo" namua bing axamang tela wa olang singia te.
Ne hatata tabagu axamang longgalo duwa hawa manadi te.
9 Ning tabagu Yesu, lipua Urana ta hawa mana uleginamdi bunging gamoitau. Tabagu
hatata xap yaya sabanga xaung Urana iti bila xaitamoxi, namua na xap salaga saing
mati, bu mana Urana kubolung atin dimoti ba, Yesu xap lipu longgalo yabadinga
matiania bu haulidi.
10 Urana tongtongia axamang longgalo xaung ding duwa mana ing murunganoa.
Bo ba xap garang xumana mala bu duwa rangua ralania. Binabu maring ba libu
lipua ila muga mana oxata baguba xap salaga, bu wa lipua sanga sibuna mana xaxa
daxangua mana Urana xapdi muli.
11 Namua na lipua libudi dimaring xaung lipuadi disok maringina ba, ding duwa
bakbak taininau. Namua naga Yesu memeyan te ba uxudi ba kixingindi.
12 Harua na Urana ba,

"Bagula ngatula yama na kixingigudi,
mana lipudi digugunia'm sabungua maxadingia ba,
bagula ngawaya olaidi diti yama."✡

13 Baing harua muli ba,

"Bagula ngahatum haringina mana Urana."✡

Baing harua muli ba,

"Bagu nga, nga ngagabu garadi Urana sinadi nanga."✡

14 Tauna, garadi harua manadi ba bing lipudi. Sanggading xaung sibiding. Binabu
Yesu xauna sok lipu bila ding baing, bu mana matianoa sanga ba hanggalangia
xaungadi yanamidinga, lipua tuxu matia haringinganoa ba.

✡ **2:8** Olaidi (Buk Song) 8:4-6 ✡ **2:12** Olaidi (Buk Song) 22:22 ✡ **2:13** Aisaya (Aisaia) 8:17 ✡ **2:13** Aisaya (Aisaia) 8:18

15 Lipudi dimaxuwa mana matiyua, saing maxuwanga ba tuxudi haringina salak
yabania xaidabiding longgalo. Ning Yesu mati bu uniadi sangua salak yabana ba.
16 Maxung sibuna, oxatana ba hauli Urana uleginamdi te. Tegu. Hauli Ebraham
bakbagindi.
17 Namua naga Yesu sok sibuna bila bakbagindi, bu sok lipu hananiangam
mugamugangama usingadi, xaung bungingbunginalo tuxu Urana oxatanoa haringing
sibuna. Bing sok sibuna bila bakbagindi xauna bu libu Urana atin daxaringa mana
matianoa, xaung tongtongia daxangua mana Urana yunga lipudi kuboluding diandi.
18 Yesu ing sibuna xap salaga bungina tubaikdi daxap, binabu sanga ba hauli lipu
gaxarea tubaiga xapdi.

3

Yesu Yanoa Dali Moses Yanoa

1 Riagu hatuminga haringinam mana, ang Urana iniadi, saing wagiang bila wagi
nga. Binabu ahatumia Yesu gaxarea. Ina Urana aposelinoa xaung lipu hananiangam
mugamugangama. Ina lipua tabaxanga ba tahatum haringina mana.
2 Urana mogu bu tuxu oxatadi ba, saing tuxudi haringina, bila Moses tuxu Urana
oxatanoa haringina liwe mana Urana lipuxing numanamdi.
3 Ne Urana sina yaya sabanga sibuna na Yesu, dali Moses baing, bila lipudi diti lipu
numa tongtongianganama yanoa etua mana numua tongtongia ba.
4 Bila li: Numa longgalo lipudi ditongtongiadi, ne axamang longgalo lipuxiding
tongtongianganama bing Urana.
5 Moses tuxu oxatua haringing sibuna liwe mana Urana lipuxing numanam
longgalo. Oxatanoa bing baxanga axamandi Urana bagula harua manadi kimu.
6 Ne Kristo Urana Garanoa, saing tuxu oxatua haringing sibuna etua mana Urana
lipuxing numanamdi bila ba. Baing kira bing lipuxing numanamdi, nabu tatuxu
haringina kubolura hatuminga haringinama, xaung kubolura tata ragunga mana
axamana Urana bagula libu makira.

Tamaxania Nam Tahatum Haringin Te

7 Bila balau, binabu tasu mana Urana Aningonoa haruanganoa ba,

“Nabu alungu waxungtuanoa hatata,
8 bing labu ariba hatumingaimdiu tai
bila mugangaimdi dilibu bungina diyamu nga,
mana bunging tubaikkam long xoliania,
9 longga mugangaimdi dituba dituba nga
saing dibagu axamang haringindi ngalibudi laing niani 40.
10 Namua naga atigu disala mana lipuadi ba,
saing ngaharua ba, ‘Bungingbunginalo hatumingadingdi dirabang,
saing dahaxa mana daxangagua te.’
11 Binabu atigu disala, ngabaxanga haruangua ngahau ba,
‘Sanga ba diluxu mana yabagu yaguangama te.’ ”✡

12 Riagu hatuminga haringinam mana, amaxania, nam angia tela hatuminganoa
doa xaung hatum haringin te, saing alaba libu hayamu Urana walingama.
13 Ning aharingiang xaidap taining tainina mana bungina duxu ba “Hatata”, nam
kubolu diana muraginoa libu angia tela hatuminganoa ribaina.

✡ **3:11** Olaidi (Buk Song) 95:7-11

14 Namua na kira tababa Kristo nabu maxung sibuna tatuxu haringina hatumingara
haringina bila tatuxu muga, laing walingaradi disup.
15 Bila Urana Xuanoa harua ba,

"Nabu alungu waxungtuanoa hatata,
bing labu ariba hatumingaimdiu tai
bila mugangaimdi dilibu bungina diyamu nga."✡

16 Gaxarea dilungu Urana waxungtuanoa saing diriba hatumingadingdi? Ding ba
mugangaradi Moses xaidi masok Isip baing.
17 Baing gaxarea Urana atin disala manadi laing niani 40? Adi dilibu kubolu diana
baing, adi sanggadingdi dibuya long xoliania ba.
18 Baing gaxarea Urana harua manadi bungina harua ba bagula diluxu mana
yabang yaguangama te? Adi naga dilungu haruanganoa te.
19 Baing ina naga, tabagu ba sanga ba diluxu te, namua na dahatum haringina
mana te.

4

Long Yaguangama Ragu Urana Lipuxindi

1 Urana hau haruangua ba bagula taluxu mana yabang yaguangama. Baing
haruanga ba hatata haringguyu. Binabu tamaxania, nam angia tela dali Urana
yaguanganoa.
2 Namua na taxap ulek xaiyua bila ding baing, ne ulekka dilungu ba haulidi monga
te, namua na adi dilungu ba ditaga rangua hatuminga haringina te.
3 Ne kira gaxarea tahatum haringina, kira taluxu mana yabang yaguangamga ba.
Ne mana teladi, bila Urana harua ba,

"Binabu atigu disala saing ngabaxanga haruangua ngahau ba,
'Sanga ba diluxu mana yabagu yaguangama te.' "✡

Ning oxatanoa sahi mugamugau sibuna baing, bungina tongtongia titia.
4 Namua na Xuanoa haruangang tela harua mana xaidap 7 bila li: "Mana xaidap 7,
Urana yagua mana oxatua."✡
5 Ne Xuanoa haruangang tela tabagu masup harua ba, "Sanga ba diluxu mana yabagu
yaguangama te."
6 Adi dilungu ulek xaiyua muga diluxu te, namua na disu mana Urana haruanganoa
te. Ne Urana muruna mana lipu teladi bagula diluxu mana yabang yaguangamga ba.
7 Binabu Urana mogu xaidap tela muli uxu ba "Hatata". Bunging maxaxaya sup,
baing baxanga Xaitamoxi Debit suxungunia bila ba. Haruanga ba ngabaxanga masup
ba, harua ba,

"Nabu Hatata alungu waxungtuanoa,
bing labu ariba hatumingaimdiu tai."✡

8 Tauna, nabu maxuna Yosua sina yaguangua nadi masup, bing Urana sanga ba harua
mana xaidap tela muli kimuya te.
9 Binabu, xaidap yaguangam tela wauyu, ragu Urana lipuxindi. Bagula diyagua bila
Urana yagua Xaidap Yaguangamia.

✡ **3:15** Olaidi (Buk Song) 95:7-8 ✡ **4:3** Olaidi (Buk Song) 95:11 ✡ **4:4** Unggutinga (Stat) 2:2 ✡ **4:7** Olaidi (Buk Song) 95:7-8

10 Namua na lipu gaxarea luxu mana Urana yabang yaguangama, ina yagua mana
oxatanoa bila Urana bungina yagua mana oxatanoa waleu sibuna.
11 Binabu tahaxi ba taluxu mana yabang yaguangamga ba, nam kiria tela xung mari
mana kubolu dudunama bila mugangaradi.
12 Namua na Urana haruanganoa ina walinga xaung haringinga. Maxaxang sibuna
saing maxaxanganoa dali waxang sabanga maxaxang luwam longgalo. Su lipua ila
sup lung sibunia saing su saha lunoa xaung aningonoa, bila waxanga su saha tuang
sigingandi xaung tuang orandi. Suxuya lipu hatuminganoa xaung murunganoa.
13 Axamang tela Urana tongtongia sanga ba hisa mana maxandi te. Axamang
longgalo duwa sabasabia sibuna Urana maxania. Baing kimuya bagula tabaxanga
kubolura longgalo namuxidingdi maxania.

Yesu Lipuxira Hananiangam Mugamugangama

14 Binabu tatuxu haringina hatuminga haringina kira tabaxanga, namua na kira
lipuxira hananiangam mugamugangam sabanga, saing haing mala long xaiya masup.
Ina Yesu, Urana Garanoa.
15 Maxung sibuna lipuxira hananiangam mugamugangama sanga ba usinga kira
lipu haringinga teguamdi, namua na tubaik longgalo daxap bila daxap kira, ning ina
libu kubolu dian tela te.
16 Binabu labu tamaxuwa mana tala haxek mana Urana kabukabung xaitamoxi-
amau tai, namua na atin dimoti makira. Tala bu taxap kubolu usingangam xaung
kubolua atin dimoti, ba tang dahauli kira bungina mauxangandi daxap kira.

5

1 Lipu hananiangam mugamugangam longgalo, ding lipuadi Urana mogudi liwe
mana lipudi. Mogu taining tainina ba li liwe mana Urana xaung lipudi, bu
wa lipuxiding aningoxama, sina yahangadi xaung hananiangadi na mana lipudi
kuboluding diandi.
2 Lipu hananiangam mugamugangama sanga ba libu kubolu xaringana na lipudi
hatumingadingdi dirabang, namua na kubolu haringing teguama xap xauna.
3 Namua naga bing hanania mana ing sibung kubolung diandi xaung dingiadi
xauna.
4 Baing lipu tela xap yaya sabangga ba ranguaina te. Tegu. Urana wagi mana oxata
ba, bila wagi Aron waleu sibuna.
5 Baing Kristo bila ba xauna. Iti yanoa ba xap lipu hananiangam mugamugangam
oxatanoa te. Tegu. Urana naga mogu, harua na ba,

"Ung Garagua,
hatata ngasok Tibum." ✡

6 Baing Xuang hataing tela harua ba,

"Ung guwa lipu hananiangam bungingbunginalo,
maxang taininau bila Melkisadek." ✡

7 Bungina Yesu wa titia li, sabu haringina xaung maxang langindi diri, xaung wagi
mana Urana ina haringinganoa sanga mana xap muli sangua matiyua, saing Urana
lungu, namua na tatuaina xaung wa hawa mana.
8 Maxuna, ina Urana Garanoa, ning xap salaga, saing bila balau xabia sibuna mana
kubolua su mana Urana haruanganoa.

✡ **5:5** Olaidi (Buk Song) 2:7 ✡ **5:6** Olaidi (Buk Song) 110:4

9 Baing bila balau Urana hatanga ba Yesu maringing sibuna, sanga sibuna ba sok
namu mana Urana xap muli lipu gaxarea disu mana haruanganoa, bu duwa xai
bungingbunginalo.
10 Binabu Urana mogu ba sok lipu hananiangam mugamugangama, maxang
taininau bila Melkisadek.

Tamaxania Nam Xung Kira Bu Tahanggalang

11 Am haruangamam xumana ba am gabaxanga mana Kristo bila Melkisadek, ne
makasa mana am gabaxanga namua na axap xabiangua sap te.
12 Namua na ahatum haringina mana Kristo bunging maxaxaya masup, sanga mana
atubatuba lipu teladi, baing tegu! Ahixiyauyu mana lipu tela ba tubatubang mana
Urana Xuang maxaniagindi muli. Ang ba bila gara kambagindi sanga ba daxang
anginga haringina te. Abo ba anam ing ganina!
13 Namua na lipu gaxarea nam ing ganina wa gara kambaginauyu. Xabianganoa
raxap mana Urana daxangang kubolu maringinama.
14 Ning anginga haringina sanga mana lipu haringindi. Ding lipuadi bungingbung-
inalo ditubatuba hatumingadingdi ba disu mana kuboluadi Urana muruna manadi.
Bila balau daxabia xai sibuna ba disuxuya kuboluadi daxai xaung kuboluadi didoa.

6

1 Baing ina naga, tasauya Urana Xuang tubatubaingang maxaniaging maringindi
mana Kristo muga taxapdi, saking tala mana tubatubaingang mauxandi bu tasok lipu
aningoningoam haringindi. Heku tarang tubatubainga tuxandi muli taxapdi muga
ba. Tubatubaingadi bila taxugia hatumingaradi sangua kuboluadi daxai lipudi mala
mana matiyua, tahatum haringina mana Urana baru,
2 tubatubaingadi mana lipudi daxap langa baru, tata rimaradi mana lipudi
tasabu baru, matiadi dimesa muli baru, xaung Urana bagula suxuya lipudi kimuya
saing haxuyangadinga bagula wa bungingbunginalo baru. Axadi ba tubatubainga
maxaniagindi. Ngabo ba tasauyadi tala mana tubatubainga mauxandi.
3 Baing nabu Urana nai, bing bagula tasauyadi.
4-6 Lipu gaxarea muga dahatum haringina xaung hatumingading daxaxa ding,
xaung duxunumia yahangua Urana sina, xaung ditaga rangua Aningonoa, xaung
duxunumia Urana Xuana ba xai, xaung dibagu Urana Yonggaxinoa haringinganoa
ma yu—lipuadi na bila ba nabu diyamu Urana, bing baru daxanganta sanga mana
digoxoya ma duxugia hatumingadingdi muli? Tegu. Namua na nabu dilibu bila ba,
bila ding sibuding digoxi Urana Garanoa xai balingamia muli, saing disina memeya
na sabasabia.
7 Ahatumia lipua na bila ba bila titi. Nabu kuya mu titi hataing tela xaidap xumana,
saing langina laing aningona bu hauli adi duxuma angingua, bing titia ba xap Urana
guxaminganoa.
8 Ning titia waxu ruxunamdi disok mana ba ing ganina, oxatan te. Ragu Urana
hanggalangia ing ganina. Baing kimuya bagula tau.
9 Riamam mana, murumam sibuna mang, am gaharua ba amaxania bila ba, ning
am gahatum haringina ba axadi bagudi ba bagula disok mang te. Urana bagula
hauliang ba alibu kubolua muruna mana, saing xapkang muli.
10 Namua na Urana lipu suxuyanga maringinama. Sanga ba halingalinga oxataim
xaidi te, xaung bagula halingalinga kuboluim muruim sibuna ahatanga na bungina
ahauli lipuxindi yania te. Baing xabia ba ahaulidiyu.
11 Am gabo ba ang taining tainina ahaxi mana Urana laing walingaim subinganoa,
bu axap axamang xaidi ata ragunga mana ba libudi mang.

12 Am gabo ba ubuimdi daharinggu tai. Tegu. Am gabo ba anaxu mana lipu kiding
babundi gaxarea dimuga mang, adi dahatum haringina xaung dili haringina, binabu
daxap axadi Urana hau haruangua manadi.

Haruangua Urana Hau Haringing Sibuna

13 Waleu sibuna, bungina Urana hau haruangua rangua Ebraham, haringia
haruanganoa ing sibung yania, namua na yaya tela wa etua mana te.
14 Baing harua ba, “Maxung sibuna bagula ngasina guxama naung, saing bagula
ngalibu bakbagimdi disok xumana.”✡
15 Ebraham ragu mosiu bunging maxaxaya, baing ina naga, haruangua Urana hau
rangua aningona mana.
16 Lipu gaxarea dahau haruangua, duxu lipu tela yanoa dali dingia ba daharingia
haruangadinga. Bagula dahau haruangua bila ba bu disoxauti hakhaxinga longgalo.
17 Binabu, bungina Urana bo ba hatanga rangrang ba bagula xugia hatuminganoa
te, na lipuadi bagula daxap axamana hau haruangua ranguadi, bing haringia
haruanganoa bila ba.
18 Libu bila ba bu haringia kira mana namua taxabia ba Urana libu axamang luwa
sanga ba tang duxugia te. Tela bing hau haruangua ba sina guxama nakira, saing
tela bing hau haruangua ba bagula ina wa haruangia nabu sina guxama nakira te.
Taxabia ba Urana, ina libu axadi ba, sanga ba langua te. Binabu kira taluki mala
rangua bu wasa makira, kira taxap haringingua bu tata ragunga mana, ba libu axadi
hau haruangua ba libudi.
19 Axa li tata ragunga mana haringia luroa, bila angga tela haringia wagua bu oti
mauli te. Lipua tata ragunga mana ba hauli kira bing Yesu, ina luxu Urana maxania,
bila lipu hananiangam mugamugangamdi diluxu Urana Xahing imanging maxaxaya
ubunia.
20 Yesu muga makira Urana maxania bu hauli kira. Sok lipu hananiangam
mugamugangama bungingbunginalo, maxang taininau bila Melkisadek.

7

Melkisadek Lipu Hananiangama

1 Lipua Melkisadek ba, ina long sabangga Salem xaitamoxidinga, xaung lipu
hananiangama mana Urana Eta Loam Sibuna. Mana xaidaba Ebraham dali xaitamoxi
teladi saing goxoya ma, Melkisadek sok mana, saing xusunga Urana ba sina guxama
na.
2 Baing Ebraham sina hataing 10 na Melkisadek mana xalaxaladi xapdi bungina
dali bakbakkadi ba. Melkisadek yanoa namua bing “xaitamoxi mana kubolu
maringina.” Baing Salem namuxinoa bing “gamogamu mosiama”, binabu ina
xaitamoxi gamogamu mosiama xauna.
3 Mana Urana Xuanoa dibung tibuna yanoa te, dibung bauna yanoa te, xaung
dibung mugangandi yadingdi te. Dibung xaidaba bauna hayau te, xaung dibung
xaidaba mati te. Mana namuadi bagudi ba wa lipu hananiangam mugamugangama
bungingbunginalo bila Urana Garanoa.
4 Ahatumia Melkisadek to. Lipua ba yanoa sabanga sibuna! Namua na mugangaroa
Ebraham iti yanoa xauna bungina sina xalaxala dalingam hataing 10 na.
5 Tauna, mana hanaunaungua Urana sina na Moses tabagu ba Urana harua bila li:
Isreldi bing dahata siangdi hataing 10, saing disina hataing tela na Libai bakbagindi
daxap lipu hananiangam oxatanoa. Isrel longgalo Ebraham sibindi, ning Urana harua
ba Libaidi ding ganiding daxap sianga rangua riadingdi bila ba.

✡ **6:14** Unggutinga (Stat) 22:17

6 Ning lipua Melkisadek ba Libai bakbaging tela te, ning xap hataing 10 rangua
Ebraham. Xauna xusunga Urana ba sina guxama na Ebraham, lipua Urana hau
haruangua rangua ba.
7 Baing taxabia rangrang ba lipu gaxarea sina guxama na lipu tela bing lipua ba
yanoa dali lipua xap guxama.
8 Baing mana lipu hananiangamdi duwa Libai bakbagindi, daxap hataing 10, ne
ding lipudi bagula dimati. Ning mana Melkisadek, lipua xap hataing 10 rangua
Ebraham, bing talungu ba gamatauyu.
9 Binabu sanga ba taharua ba bila Libaidi digim hataing 10. Ding lipuadi daxap
hataing 10, ne bungina mugangadinga Ebraham gim hataing 10 na Melkisadek, bila
ding xauna digim,
10 namua na bungina Melkisadek sok mana Ebraham, Libaidi duwa maluxu mana
mugangadinga Ebraham sibinauyu.

Yesu Bila Melkisadek

11 Hanaunaungua li etua mana hananianga oxatanoa Libai bakbagindi dituxu. Ne
nabu oxatadingga ba sanga ba libu lipudi disok maringing sibuna Urana maxania,
bing baruta diraxap mana lipu hananiangam xan tela ma tuxu oxatanoa bila
Melkisadek? Nabu diraxap te, bing Libaidi duwa Aron sibindi ba bing ding sanga
ba. Ning tegu.
12 Baing nabu hananianga bakbaging haunua sok, bing hanaunaungua xugia xauna.
13 Namua na lipu hananiangama Urana Xuanoa harua mana ba sok mana
bakbaging tela. Waleu ma ing bakbaging tela tuxu hananianga oxatan te.
14 Taxabia rangrang ba Toxoratamona kiria sok mana Yuda bakbaginoa. Ne mana
bakbakka ba Moses baxanga haruanga tela mana lipu hananiangamdi te.
15 Baing sanga ba taxabia rangrang sibuna ba lipu hananiangamdi mana Libai
bakbagindi diraxap, nabu lipu hananiangam hauna bila Melkisadek sok.
16 Baing sok lipu hananiangam mana namua hanaunaungua nai mana bakbaginoa
te. Tegu. Sok lipu hananiangam namua na ing haringingana ba walinganoa sanga ba
hanggalang te.
17 Namua na Urana harua na ba,

"Ung bagula uwa lipu hananiangam bungingbunginalo,
maxang taininau bila Melkisadek."✡

18 Haruanga ba hatanga nakira ba Urana hitixiya hanaunaunga mugangua, namua
na haringingan te ba hauli lipudi.
19 Namua na hanaunaungua libu axamang tela sok maringing sibuna Urana max-
ania te. Binabu Urana tongtongia daxanga xai sibung haunua, dali hanaunaungua.
Mana daxanga ba tayaha ba tata ragunga mana Urana, saing tala haxek rangua.
20 Baing bungina Urana mogu Kristo, hau haruanganoa haringina. Ne lipu
hananiangam teladi, tegu.
21 Bungina mogu Kristo ba sok lipu hananiangam, hau haruanga haringina bungina
harua na ba,

"Toxoratamona haringia haruanganoa,
saing bagula xugia hatuminganoa te:
'Ung bagula uwa lipu hananiangam bungingbunginalo.' "✡

✡ **7:17** Olaidi (Buk Song) 110:4 ✡ **7:21** Olaidi (Buk Song) 110:4

22 Haruanga ba mogu Kristo ba wa lipua naga libu haruanga haungam haunua
aningona, saing haruanga haungam hauna ba dali sibuna mungangua.
23 Muga, lipu hananiangamgadi ba xumana, namua na matiyua soxautidi ba dituxu
oxatadingauyu.
24 Ning Yesu wa bungingbunginalo, binabu yabanoa sanga ba sup te, tuxu oxatanoa
bungingbunginalo.
25 Baing ina naga, sanga ba xap muli lipu gaxarea ma rangua Urana mana oxatanoa.
Baing oxatanoa xung mari te, namua na bungingbunginalo wa bu sabu na Urana ba
haulidi.
26 Lipu hananiangam mugamugangama na bila ba hauli kira sibuna. Maringing
sibuna, xola mana kubolu dian tela. Sigixingang sibuna, xan tela sibuna mana lipu
kubolu dianamdi, saing Urana iti mahaing sibuna etua long xaiya.
27 Raxap mana axamang tela te, bila lipu hananiangam mugamugangam teladi.
Ding bing dahanania hananiangadi xaidap taining tainina mala, muga mana
kuboluding diandi to, saking mana lipudi kuboluding diandi. Ning Yesu yunga
ing sibuna ba wa hananiangua bungina mati bunging taininau mana lipu longgalo
kuboluding diandi. Baing hananianga ba haringinganoa sanga ba sup te.
28 Hanaunaungua Urana sina na Moses mogu lipuadi haringingading te ba disok
lipu hananiangam mugamugangamdi. Ning haruangua Urana hau ba ma kimuya
mana hanaunaungua sina na Moses. Mana haruanga ba, mogu Garanoa, ina wa
maringing sibuna bungingbunginalo.

8

Yesu Lipuxira Hananiangam Mugamugangama

1 Baing haruanga namuxing sibuna bing: Kira lipuxira hananiangam mugamu-
gangama na bila li, ina rung Urana Haringinga kabukabung xaitamoxiam rimang
rimamo rubinia long xaiya.
2 Tuxu oxatua Urana Xahing Sibunia long xaiya. Toxoratamona tongtongia. Xahia
ba lipudi ditongtongia te.
3 Lipu hananiangam mugamugangam longgalo Urana mogudi dahanania ya-
hangadi xaung hananiangadi, binabu bila balau lipuxira hananiangam mugamu-
gangama xauna bing hanania axamang tela.
4 Nabu wa titia li, bing bagula wa lipu hananiangam te, namua na lipu
hananiangamdi duwau, saing disina yahangadi disu mana hanaunaungua Urana sina
na Moses.
5 Oxatua dituxu bing babu, dikisinga ing ganina axadi duwa long xaiya. Namua
naga bungina Moses xauxau ba tongtongia Urana Xahinoa, Urana hanaunau
ba, “Umaxania ba utongtongia maringina axadi li bila babua ngahatanga naung
bimbia.”✡
6 Ning oxatua Yesu xap dali dingia. Xauna, haruangua hau liwe mana Urana xaung
lipuadi dali mugangua. Baing axadi haruanga hauna li hau ba sinadi nakira, didali
axadi haruanga muganga hau ba sinadi nakira.
7 Ahatumia. Nabu haruanga mugamugangama ba Urana hau rangua lipudi sanga
sibuna, bing namuxin te mana Urana hau haruanga tela.
8 Ning mugamugangama sanga te, namua na Urana bagu lipudi kuboludingdi didoa,
binabu harua ba,

“Bagu xaidaba ma yu,
bungina bagula ngahau haruanga haunua

✡ **8:5** Xapdi Muli (Kisim Bek) 25:40

rangua lipu Isreliamdi
xaung lipu Yudamdi.
9 Bagula wa bila haruangua
ngahau rangua mugangadingdi te,
bungina ngatuxu rimadingdi
bu ngaxaidi masok sangua Isip,
namua na disu mana haruangua ngahau te,
saing ngayamudi.
Toxoratamona harua bila ba.
10 Haruanga baguli bagula ngahau rangua lipu Isreliamdi,
kimuya mana bungina baguba. Nga Toxoratamona ngaharua ba.
Bagula ngata hanaunaungagudi hatumingadingia
xaung bagula ngabungdi ludingia.
Bagula ngawa Urana dingia,
saing bagula duwa lipuxigudi.
11 Bagula lipu tela tubatuba rianoa kimbo bakbaginoa te,
tubatubaiga 'Bing uxabia Toxoratamona xai' sanga ba ditubatuba te,
namua na bagula ding longgalo daxabia nga,
lipu yaya teguamdi digabu lipu yayamdi xauna bagula daxabia nga.
12 Namua na bagula ngayunga kuboludinga didali hanaunaungua,
saing bagula ngahatumia kuboluding diandi muli te."✡

13 Bungina Urana uxu haruanga ba bagula hau ba "hauna," bing libu mugamugangama oxatan te. Baing axa oxatan te, bing muganga saing haxek ba hanggalang.

9

Kubolu Sabungama Maluxu Urana Xahing Titiamia

1 Mana haruanga mugamugangama Urana hau ba, sabunga hanaunaungandi duwa, xaung sabunga numanoa xauna wa titia li.
2 Ditongtongia xahi. Mana xahi lung mugamugangama bing dita kabukabu nagunggama, kabukabu salanga hananianganama xaung salanganoa. Longga baguba duxu ba Urana Yabang Maringina. 3 Ne maluxu'm xahia ba dingelia imang maxaxaya tela, mana soxauti lung tela muli duxu ba Urana Yabang Maringing Sibuna.
4 La ba dita kabukabu bunuxuyang saminama dihibua mana gol, xaung Bokis Hanaunaungama dihibua mana gol. Maluxu mana bokisia ba dita nanggola gol, manna* wa maluxu mana, xaung Aron tukinoa waleu sibuna haxang haunua sok mana ba, xaung siang hanaunaungam luwa.
5 Etua'm bokisia ba, kerubim† babung luwa duwa, tang dahatanga Urana ralanoa, saing banggitongidingdi dikaukau bokisi xuanoa, longga lipu hananiangam mugamugangama rumia siba mari mana, bu Urana bagula yunga lipudi kuboluding diandi. Ning ganangana mana ngabaxanga axadi ba namuxidinga la li te.
6 Tauna, dahamaringia axadi ba laing sup, baing xaidap taining tainina lipu hananiangamdi diluxu xahi lung mugamugangamia ba dituxu oxatadinga.
7 Ning lipu hananiangam mugamugangama ing ganina luxu xahi lung lunamia bunging taininau maluxu'm niani taining tainina ing ganina. Baing sanga ba luxu olang te, nabu xola sip. Tegu. Bing luxu xaung asaxa sibinoa ba hanania na Urana bu

✡ **8:12** Yeremaya (Jeremaia) 31:31-34 * **9:4** ***Manna*** anginga Urana libu ri long xaiya ma bu Isreldi daxang.
† **9:5** Hatata lipu tela xabia *kerubim* baraxinta te. Oxatadinga bing duwasa mana longga Urana iniadi. Lipu xabiangamdi dahatum ba duwa bila asaxa abungindi, ne rimang luwa kiding luwa xaung banggitongiding.

sisia ing sibung kubolung diandi xaung lipudi kuboluding diandi daxabia ba dilibudi te.
8 Mana axadi ba Urana Aningonoa hatanga nakira ba bungina xahi mugamu-
gangama liuyu, bing daxanga luxu Urana Yabang Maringing Sibunia xaxaina teguyu.
9 Axadi ba duwa babu mana hatata li. Dahatanga ba yahangadi disinadi
xaung axadi dahananiadi ba, ding sanga mana dahamaringia lipu sabungamdi
hatumingadingdi te. Tegu. Duxunumia ba kuboluding diandi duwauyu.
10 Hananianga bagudi ba sanga ba dahamaringia lipudi hatumingadingdi sibuna te,
namua na ding axamandi mana anginga xaung nunginga xaung damianga xangxana
ing ganina. Hanaunaungadi ba axamang sabasabam ing ganina, oxatadinga wa laing
Urana hamaringia daxanga haunua.

Kristo Sibinoa

11 Ning Kristo sok lipu hananiangam mugamugangama masup, saing xap axamang
xaidi ma tabagudi baing. Bungina ma, luxu mana Urana Xahing xai sibuna wa long
xaiya. Xahia ba lipudi ditongtongia rimadingia te. Sok bila axamang titiamdi te.
12 Luxu xaung meme sibinoa xaung bulmakau tutubing sibinoa te, ne luxu bunging
taininau mana Urana Yabang Maringing Sibuna xaung ing sibung sibinoa. Mana
oxatana ba luba kubolura diandi sangua kira bungingbunginalo.
13 Meme xaung bulmakau monindi sibidingdi, xaung bulmakau hagaxandi hay-
atadingdi kimuya mana ditaudi yabia daxaningxaningdi langia, axadi ba dirumiadi
mari mana lipu gaxarea duwa sigixinga Urana maxania te, bu libudi disok sigixinga
sabasabia.
14 Ning Kristo sibinoa dali sibuna axadi na bila ba. Namua na ing kubolung dian
tela te. Baing ina naga, mana Urana Aningonoa wa bungingbunginalo haringinganoa,
hanania ing sibuna mala rangua Urana. Binabu oxatanoa hamaringia hatumingaradi
sibuna mana kuboluadi daxai kira mala mana matiyua, bu sanga ba tatuxu Urana
walingama oxatanoa!
15 Mana namua ba Kristo bing lipu aningoxama mana haruanga haunua Urana hau,
bu lipuadi Urana wagidi ba bagula bungingbunginalo daxap guxamdi Urana hau ba
sinadi nadi. Mati bu gimdi muli ba luba kuboluding diandi sanguadi dilibudi bungina
duwa hawa mana haruanga mugamugangama Urana hau ba.
16 Bungina lipu tela bung haruangua hau ba baxanga gaxarea bagula xap xalingindi
kimuya mana matianoa, adi yadingdi duwa mana buninga ba sanga ba daxap
axamang tela te, laing dahatanga ba lipua bung haruanga ba mati to.
17 Namua na buninga na bila ba oxatanoa bing bungina lipua mati ing ganina.
Bungina lipua gamatauyu, oxatan te.
18 Haruanga mugamugangama Urana hau rangua Isreldi bila buninga na bila ba.
Oxatan te laing hau haruanganoa xaung siba to.
19 Ahatumia, mana xaidaba Moses baxanga hanaunaunga longgalo na burangua,
harua laing sup, baing xap bulmakau tutubina xaung meme tang sibidingdi saking
xaningxaningdi xaung lang. Baing goxi sipsip buxang sabuxana mana xaiya hisop‡
rimanoa saing tai sibia, saing rumia mari mana hanaunaunga xailongindi xaung
burangua.
20 Baing harua ba, “Sipka li haringia haruangua Urana hau, haruanga tabinang ba
asu mana.”✡
21 Bila balau, rumia siba mana Urana Xahinoa xaung axamang oxatang sabun-
ganamdi.

‡ **9:19** Xaiya *hisop* bing xai tela wa Isrel waleu sibuna. Rimandi kaxukading, ne bungingbunginalo dituxudi ba dirumia siba xaung langa mana hananiangading oxatanoa. Ubagu Titinga (Namba) 19:6. ✡ **9:20** Xapdi Muli (Kisim Bek) 24:8

22 Maxuna, hanaunaunga tabina ba haxek ba disugua axamang longgalo xaung sip.
Baing nabu siba ri te, bing sanga ba Urana yunga kubolu diandi te.
23 Bila balau, daxanga tela te mana didamia axadi ba duwa kisinganga mana
axamang long xaiyamdi. Hananianga ing ganina. Ning long xaiya xahi xalingindi
tegu. Urana bo ba xap hananianga xan tela dali sibuna asaxadi dahananiadi ba.
24 Namua na Kristo luxu mana xahia lipudi ditongtongia rimadingia te. Luxu mana
xahia wa kisinganga mana xahi sibunoa te. Tegu. Luxu mana long xaiya baing, bu li
Urana maxania ba hauli kira.
25 Ne luxu long xaiya bu hanania ing sibuna bunging xumana te, bila lipu
hananiangam mugamugangama luxu Urana Yabang Maringing Sibunia niani taining
tainina xaung ing sibung sibinoa te. Tegu.
26 Nabu bila ba, bing Kristo bagula xap salaga bunging xumana mana titi
soginganoa laing hatata. Ning hatata hatangaina masok bunging taininau ing ganina
mana xaidap subinganoa bu sisia kubolu diandi mana kubolua hanania ing sibuna.
27 Lipudi kuboludinga bing dimati bunging taininau, saking dili haruangia Urana
maxania.
28 Bila balau Kristo yungaina bunging taininau ba wa hananianga ba sisia lipu
xumana kuboluding diandi. Baing bagula ma muli. Mana xaidapka ba, bagula xoxi
lipudi kuboluding diandi muli te, ning bagula ma ba xap muli lipu gaxarea diragu
mana.

10

Kristo Hananiaina Taininau Sanga Ba

1 Hanaunaunga Urana sina na Moses wa babu ing ganina mana axamang xaidi
dima yu. Ne axamang sibundi te. Namua na hanaunaungua harua ba dahanania
hananiangadi niani taining tainina, ne hananiangadi na bila ba sanga ba dilibu lipu
sabungamdi disok maringing sibuna Urana maxania te.
2 Nabu bila ba, bing disahi oxata hananiangamga ba. Namua na lipu sabungamdi
bagula disok sigixingang sibuna masup, xaung sanga ba duxunumia hatumingadingdi
mauxading mana kuboluding diandi muli te.
3 Ne tegu. Niani taining tainina hananianga bagudi ba dilibudi dahatumia muli
kuboluding diandi duwauyu.
4 Namua bing bulmakau monindi xaung meme sibidingdi haringingading te ba
disisia kubolu diandi.
5 Namua naga bungina Kristo bo ba ri ma titiauba, harua na Urana ba,

"Hananianga xaung yahanga xangxana murum manadi te,
ne uxauxau sanggagua ba sok hananianga xai.
6 Hananianga taungamdi xaung hananianga kubolu diang sisianganamdi
ung guyaha manadi te.
7 Binabu ngaharua ba, 'O Urana, bagu ngama li, ngama bu ngalibu murungama,
bila dibung manga Xuamia.' "✡

8 Muga harua ba, "Hananiangadi xaung yahangadi, hananianga taungamdi xaung
hananianga kubolu diang sisianganamdi murum manadi te, xaung ung guyaha
manadi te." (Ning maxuna hanaunaunga tabina ba dahanania axamandi bila ba.)
9 Saking harua ba, "Bagu ngama li, ngama bu ngalibu murungama." Mana haruanga
ba unia haruanga mugamugangama Urana hau ba, saing ta kimuama ba xap yabanoa.

✡ **10:7** Olaidi (Buk Song) 40:6-8

10 Kristo libu bila Urana muruna mana, saing hanania sangganoa mala rangua
bunging taininau mana bungingbunginalo. Baing ina naga, mana alaba Urana libu
kira tasok maringina.
11 Xaidap taining tainina lipu hananiangam longgalo dili dituxu hananianga
oxatanoa. Dahanania dahanania hananianga maxang taininau mala, ning sanga ba
axadi ba disisia kubolu diandi te.
12 Ning Kristo libu bila ba te. Tegu. Hanania hananianga taininau ing ganina mana
bungingbunginalo bu sisia kubolu diandi. Laing sup, baing rung mari Urana rimang
rimamo rubinia.
13 Baing hatata ragu laing Urana bagula ta bixuandi hawa mana.
14 Namua na mana hananiangang taininau ba libu lipu gaxarea Urana mogudi ba
disok iniadi ba duwa maringing sibuna maxania bungingbunginalo.
15 Baing Urana Aningonoa baxanga nakira xauna mana axa baguba. Muga harua
ba,

16 “Haruanga baguli bagula ngahau ranguadi
kimuya mana bungina baguba. Nga Toxoratamona ngaharua ba.
Bagula ngata hanaunaungagudi ludingia
xaung bagula ngabungdi hatumingadingia.”✡

17 Saking sigi haruangua bila li:

“Kuboluding diandi xaung kuboluding didali hanaunaungua,
bagula ngahatumiadi muli te.”✡

18 Baing ina naga, nabu Urana yunga kubolu diandi, bing namu te ba dahanania mana
kubolu diandi muli.

Tali Haringina

19 Riagu hatuminga haringinam mana, Yesu sibinoa damia kira masup, binabu
taxabia rangrang ba sanga ba taluxu mana Urana Yabang Maringing Sibunoa.
20 Yesu xaxa daxanga haunua xaung daxanga walingama ba taluxu mana Urana
Yabang Maringing Sibunoa. Bila tahaxa maluxu mana imang maxaxaya ba soxauti
Urana Xahing lunama. Sangganoa bila imang maxaxaya ba.
21 Baing xauna, kira lipuxira hananiangam mugamugangam sabanga wa etua’m
Urana lipuxindi.
22 Bila balau, binabu tala haxek rangua Urana, hatumingara daharing mana
hatumingara haringindi, namua na hatumingaradi disu kira ba, Yesu rumiadi sibinia
bu tasok sigixinga, saing damia sanggaradi lang sigixingang sibunia.
23 Bing tatuxu haringina kubolua tabaxanga hatumingara haringina. Urana
bungingbunginalo libu haruanganoa, binabu tata ragunga mana ba libu bila ba.
24 Bing tahatumia daxanga ba, taiti hatumingaradi bu murura sibuna makira xaung
talibu kubolu xaidi makira.
25 Labu tayunga kubolua tagugunia rangua kirau tai, bila teladi dilibu. Tegu.
Taharingia kira. Tahaxi ba talibu bila ba, namua na tabagu Toxoratamona xaidabinoa
ma haxekkuba.
26 Talibu bila ba, namua na nabu taxap xabianga mana haruanga maxunama
masup, ning tahaxi mana talibu kubolu diandiyu, bing hananianga tela te mana sisia
kubolu dianadi ba.
27 Nabu bila ba, bing tamaxuwa taragu xaidap suxuyangama xaung yap hanggalan-
giangama xauxau masup ba sahi Urana bixuandi.

✡ **10:16** Yeremaya (Jeremaia) 31:33 ✡ **10:17** Yeremaya (Jeremaia) 31:34

28 Taxabiau, waleu bungina lipu tela yamu hanaunaungua Urana sina na Moses
ba, nabu lipu luwa kimbo tuwa dibaxanga kubolua lipua ba libu, bing dung mati,
dusinga monga te.
29 Bila balau, binabu ahatum to. Lipu gaxarea yamu Urana Garanoa, baraxinta
bagula sok mana? Bagula xap salak sabanga buk. Kristo sibinoa hau haruanga
haunua ba libu wa Urana inia. Ne lipua na bila ba ruha Urana Garanoa bila yaxo,
saing harungia Urana Aningonoa, ina atin dimoti makira.
30 Namua na taxabia Urana, lipua harua ba, "Oxatua sina salaga na lipudi, bing
ngayua. Bagula ngahaxuya kuboludingdi."✡ Xauna harua bila li: "Toxoratamona
bagula suxuya lipuxindi."✡
31 Si, axamang maxuwangam buk nabu Urana walingam rimanoa tuxung!
32 Ne ahatumia muli xaidap mugangadi to, bungina axap xabianga lulianama.
Mana xaidapkadi bagudi ba, disina makasanga xumana nang mana hatumingaim
haringina, saing axap salak sabanga. Ne ali haringina.
33 Bunging teladi daharungiang disina salaga nang lipudi maxadingia. Bunging
teladi agabu riaimdi dilibu bila ba manadi xauna.
34 Ausinga xaung ahauli adi ditadi salak yabania. Baing bungina lipudi dituxuti
xalingimdi, gamoimdi diyaha ayungadi ba dilibu bila ba, namua na axabia ba
xalaxaladi diraguang long xaiya duwa bungingbunginalo, didali xalaxala titiamdi
sibuna.
35 Binabu labu asauya hatumingaim haringindi olanggu tai, namua na nabu atuxu
haringina bing Urana bagula haxuya nang sabanga.
36 Bing ali haringina bu kimuya bungina asu mana Urana murunganoa masup,
bagula axap axadi hau haruangua manadi ba.
37 Namua na,

"Haxek ba, lipua ma yu bagula ma, saing bagula halisi te.
38 Ning lipuxigu maringindi bagula duwa bungingbunginalo namua na dahatum
haringina.
Baing nabu dimaxuwa saing disui digoxoya mala,
bagula ngayaha manadi te."✡

39 Ne kira ba tawa rangua adi disui digoxoya mala te. Bagula daxap hanggalangian-
gua. Ning kira ba tawa rangua lipuadi dahatum haringina xaung adi Urana xapdi
muli.

11

Hatuminga Haringina Daxanganoa

1 Tauna, kubolu hatuminga haringinama bing bila li: Taxabia rangrang ba bagula
taxap axadi tata ragunga manadi. Heku tabagudi maxaria te, taxabia xai sibuna ba
axadi ba bagula disok.
2 Mana kubolua na bila ba, lipu mugauamdi daxap yaya xai Urana maxania.
3 Mana hatuminga haringina, taxabia rangrang ba axamang titiamdi xaung
axamang sabalunamdi Urana tongtongiadi haruangania. Taxabia rangrang ba Urana
xap axadi tabagudi ba masok mana axadi sanga ba tabagudi te.
4 Mana hatuminga haringina, Ebal hanania mala rangua Urana saing hanani-
anganoa dali sabanganoa Ken inia. Baing ina naga, Urana uxu ba maringina, baxanga

✡ **10:30** Hanaunaunga (Lo) 32:35 ✡ **10:30** Hanaunaunga (Lo) 32:36; Olaidi (Buk Song) 135:14 ✡ **10:38** Habakak (Habakuk) 2:3-4

bila ba bungina xap hananianganoa. Mati ba, ne hatumingang haringina hatata tubatuba kirauyu.

5 Mana Inok hatumingang haringina, Urana xap mahaing bungina wauyu saing mati te. Disaisai mana sus, namua na Urana xap mala ba. Namua bing muga mana xap mahaing, xap yaya xai Urana maxania namua na libu yaha.

6 Baing lipu gaxarea doxola mana hatuminga haringina, bing sanga ba dilibu Urana yaha te. Namua na lipu gaxarea dibo ba dila haxek rangua Urana, bing muga dahatum haringina ba ina wa, xaung sina haxuyanga xai na lipu gaxarea dahaxi ba disai mana.

7 Baing Noa hatum haringina mana Urana bungina baxanga na baraxinta bagula sok kimuya, axadi Noa bagudi teguyu. Wa hawa mana Urana, saing su mana haruanganoa bungina tongtongia waga sabangua bu xap bakbaginoa muli mana. Mana kubolung hatuminga haringinama ba, hatanga ba salaga lipu titiamdi daxap ba maring, saing sok lipua Urana uxu ba maring mana hatumingang haringina.

8 Mana hatuminga haringina, Ebraham su mana Urana haruanganoa bungina wagi ba haxa hasoya mala mana titia Urana bo ba sina na. Xabia ba ila bi te, ne ina haxau mala.

9 Mana hatuminga haringina, ila wa mana titia Urana hau haruangua ba sina na, ila bila lobu tela, bila yabania te. Wa mana numa mokiamdi, Aisak Yekop tang duwa bila ba xauna, dingtang ba Urana mogudi ba daxap axamang maxang taininau hau ba sina na Ebraham ba.

10 Hatumia runginganoa te, namua na ta ragunga mana long sabangga bagula wa bungingbunginalo, longga Urana ing sibuna xap masok hatumingania saing tongtongia ba.

11 Mana hatuminga haringina, haininoa Sara xap haringinga sanga mana gamona, heku hayauxingang nianindi disup ba. Xuhiana, ning gamona namua na hatum haringina ba Urana bagula libu haruangua hau ba.

12 Binabu mana lipu taininau, sangganoa bila mati ba, garandi disok xumang sibuna bila hatung sabalunamdi, saing lipu tela sanga ba titidi te, bila ulangulang tekkam.

13 Ding longgalo dituxu hatumingading haringindiyu bungina dimati. Heku daxap axadi Urana hau haruangua manadi te. Bila dibagu axadi ba hasoya, saing diyaha ba dibagudi baing. Dibaxanga sabasabia ba duwa lobu mana titia li, xaung titia li yabadinga te.

14 Namua na lipu gaxarea daharua bila ba dahatanga rangrang ba disai mana yabading sibunoa.

15 Dahatumia titia diyunga ba te. Nabu dahatum bila ba, bing axamang tela soxautidi te ba digoxoya mala muli.

16 Ning tegu. Hatumingadingdi dahaxi mana titi xai sibuna dali titia diyunga ba. Disai mana long xaiya baing. Binabu Urana memeyana mana ding duxu ba Urana dingia te, namua na xauxau long sabangga ba nadi.

17-18 Mana hatuminga haringina, Ebraham yunga Aisak mala rangua Urana bungina Urana tuba. Lipua naga muga Urana hau haruangua mana ba, “Garam xumana bagula disok mana Aisak.”✡ Ne xauxau ba hanania garang taininau na.

19 Ebraham hatumia ba nabu Aisak mati, bing Urana sanga ba iti mesa muli. Baing ina naga, babua hatanga ba xap Aisak muli mana matiyua.

20 Mana hatuminga haringina, Aisak sina guxama na Yekop Iso tang mana axamang xaidi bagula disok mana dingtang kimuya.

21 Mana hatuminga haringina, Yekop haxek ba matiuba, baing sina guxama na Yosep garang luwa. Baing sabu mana Urana, haturu etua mana tukinoa.

✡ **11:17-18** Unggutinga (Stat) 21:12

22 Mana hatuminga haringina, Yosep matianoa haxek ba ma, baing harua muga
mana Isreldi bagula diyunga Isip kimuya. Baing sina haruanga nadi mana bagula
daxap tuandi mala ranguadi bungina disauya Isip.
23 Mana hatuminga haringina, Moses baungtibundi diyameng laing sobak tuwa
kimuya mana bauna hayau, namua na dibagu ba gumangina, saing dimaxuwa mana
xaitamoxi Isipkama hanaunaunganoa te.
24 Mana hatuminga haringina, Moses bungina sok sabanga, hauxana mana duxu
ba Pero* nanuhanginoa garanoa.
25 Ne hau hatumingua ba xap salaga rangua Urana lipuxindi. Hatum ba daxanga
ba xai, saing dali daxanga yahangama maluxu'm kubolu diana bunging mongaitau.
26 Hatum ba nabu xap memeyua Urana Lipuxing Mogunganama yania, bing alaba
dali Isipdi xalingiding xai sibung longgalo, namua na bagu mana haxuyangua bagula
xap kimuya.
27 Mana hatuminga haringina sauya Isip, maxuwa mana xaitamoxi ating salianoa
te. Tegu. Li haringina namua na bagu Urana, lipua lipudi sanga ba dibagu te.
28 Mana hatuminga haringina libu Taunga Dalingama, xaung tabina Isreldi ba
dita sipsip sibindi mana numading xaluxiding xuandi, bu Urana uleginam matiama
bagula ung Isreldi garading matuaudi mati te.
29 Mana hatuminga haringina, Isreldi dikisi Tek Sabuxana bila dahaxa titi
mamasania. Ne bungina Isipdi dituba ba disu manadi, langa xap yabanoa muli saing
dingara.
30 Mana hatuminga haringina, Isreldi dahaxa ditaxiya long sabangga Yeriko xaidap
7, baing gamgaminganoa galaina mari.
31 Mana hatuminga haringina, haing daxangama Rehap xap doa rangua lipu kubolu
dudunamdi te, namua na xap lipu bagubagungamdi xai.
32 Baing ngaharua muli baru? Tegu. Namua na ganangang te ba nganaxuya mana
Gideon, Barak, Samson, Yepta, Debit, Samwel xaung Urana lipuxing suxunguxun-
guamdi.
33 Mana hatuminga haringina, didali titia li yonggaxindi, disuxuya lipudi maring-
ina, saing daxap axadi Urana hau haruangua manadi. Diriba layondi suxungudingdi,
34 dung yap sabangadi haringingadinga mati. Digiti mala bu lipudi dungdi
mati waxang sabangia te. Daharing te, ne daxap haringingua, binabu disok lipu
haungingam haringindi saing duxu bakbak haungingam long telamdi mala.
35 Haingdi daxap bakbagidingdi muli bungina Urana itidi mesa muli mana matiyua.
Ning teladi daxap salaga rangua bixuadingdi laing dimati. Bixuadingdi daharua
ba nabu diyamu Urana, bing sanga ba diyungadi mala, ning hauxading, namua
na dahatum haringina ba nabu dimati, bing bagula daxap walinga xai sibuna dali
walinga titiama.
36 Teladi bixuadingdi didaudaudi saing digusidi. Teladi digoxidi waxu haringinia
saing ditadi salak yabania.
37 Teladi daxatudi siangia, teladi duxuxutidi, teladi dungdi mati waxang sabangia.
Teladi imangiding te, dahaxa mauli disau sipsip sanggandi xaung meme sanggandi.
Duwa haxuging sibuna, daxap salaga xaung daxap doa.
38 Dahaxa olang olang mauli long xoliania xaung long bimbiamia, xaung duwa
mana guhadi xaung titi ginangindi. Lipu titiamdi sanga sibuna manadi te.
39 Ding longgalo daxap yaya xai rangua Urana namua na dahatum haringina, ning
hawa titia li, tela xap axa Urana hau haruangua mana ba te.
40 Namua na Urana bo ba sina axamang xai sibuna nakira, bu kira longgalo—
tagabudi—sanga ba tawa maringing sibuna maxania.

* **11:24** ***Pero*** yaya Isipdi duxu xaitamoxidinga.

12

Urana Hamaringia Garandi

1 Bakbak hatuminga haringinamgadi ba waleu dahatanga hatuminga haringina
kubolunoa nakira, dili taxiya kira dibagu kira taluki mana walinga lukinganoa.
Baing ina naga, mauxang baruamta disoxauti kira bing tauniadi mala singia xaung
taunia kubolu diandi dituxuti kira haringina. Baing tahaxi ba taluki haringina mana
daxangua Urana mogu makira.
2 Tabagu mala rangua Yesu, lipua wa namu mana hatumingara haringindi, xaung
lipua libudi aningoding xai sibuna. Hatumia gamogamu yahanganoa ragu kimuya,
saing alaba haringia ba xoxi mauxanganoa xai balingamia. Hatumia memeya xap
mana xai balingama te. Baing hatata rung Urana kabukabung xaitamoxiamia rimang
rimamo.
3 Ahatumia Yesu, li haringina, heku lipu kubolu dianamdi dilibu doa sibuna mana.
Bing ahatumia bu hatumingaimdi dimalai tai xaung xunggang mariu tai.
4 Maxuna, ang malimalim mana kubolu dianoa, ning ahaunggana laing sibimdi
disup mari teguyu.
5 Ne, bola ahalingalinga masup haruanga haringiangamga ba Urana harua nang
ba? Uxuang ba garandi saing harua ba,

"Garagu, labu ubagu Toxoratamona hamaringianganoa bila axamang olanggu tai,
saing labu xunggung mari bungina hanaunaunggu tai,
6 Namua na Toxoratamona hamaringia lipuadi murung sibuna manadi,
saing gusi lipu gaxarea xapdi bila garandi."✡

7 Bing ali haringina bungina Urana hamaringiang. Salaga axap hatanga ba Urana
libu mang bila ang garandi baing. Ahatumia: Gara baruamta wa, ne tibuna
hamaringia te? Tegu.
8 Urana hamaringia garang longgalo. Nabu axap hamaringiangua te, bing ang
garang sibundi te. Tegu. Ang gasok olang daxangia.
9 Xauna ahatumia muli ba kira longgalo tibura titiamdi dahamaringia kira, saing
taiti yadingdi mana kuboludinga. Baing nabu taiti yadingdi bila ba, bing maxung
sibuna tala hawa mana aningoradi Tibuding bu taxap walingua!
10 Tibura titiamdi dahamaringia kira mongaita sanga mana hatumingadinga, ning
Urana hamaringia kira bu hauli kira, bu tawa maringing sibuna bila ina.
11 Bunging bungina lipudi daxap hamaringiangua, duxunumia ba diyaha te. Sala
baing. Ne kimuya, lipu gaxarea ditubatuba mana, bing aningona mana kubolu
maringina xaung gamogamu mosiama sok manadi.
12 Baing ina naga, nabu hatumingaim haringina haringinganoa sup, bing aiti
rimaimdi dimati ba, saing aharingia kim tuxundi dimalai ba.
13 "Ahamaringia daxangua bu sok gomana mana kimdi,"✡ bu lipuadi kiding
dahamati disu mana kim babung hatuminga haringinama bagula didoa sibun te, ning
disok xai dup.

Tamaxania Nam Tatauti Tangaraliandi Mana Urana

14 Bing ahaxi mana awa mosiu rangua lipu longgalo, xaung ahaxi mana alibu
kubolu maringindi. Lipu gaxarea xola mana kubolu maringina sanga ba bagu
Toxoratamona te.
15 Amaxania, nam angia tela dali Urana kubolung atin dimoti mang. Xauna,
amaxania, nam gamogamu dian tela sok liwe mang, saing libu mauxangandi disok,

✡ **12:6** Runginga Xai (Sindaun) 3:11-12 ✡ **12:13** Runginga Xai (Sindaun) 4:26

xaung libuang xumana musuim Urana maxania, bila tatubang diandi dahanggalangia umangua.
16 Amaxania, nam angia tela kubolung miaxuama kimbo kubolung titiamdi bila Iso. Lipua ba gesagina, binabu sauya yabanoa mala na kixinginoa bu wa matuau. Libu bila ba bu gim anginga taininau ing ganina.
17 Baing axabiau, kimuya bo ba xap guxama rangua tibuna ba sina xalingindi na, ne tibuna sukoxoya. Saisai ganangana ba xugia ing sibung kubolunoa, tang ba xap guxama, ne tegu.
18 Kira daxangara ba tala haxek rangua Urana, ne bila daxanga mana mugangara mugauamdi te. Ding dila disok mana bimbi titiama sanga ba dituxu. Ding dibagu yap sabanga tau mana, labiana kau, nuxema wa saing malasu sabanga.
19 Toxi sau sabanga, saing waxutu sabanga tela harua sanga mana adi dilungu ba dimaxuwa sibuna, duxusunga haringina ba harua nadi muli te.
20 Duxusunga haringina bila ba namua na dimaxuwa sibuna bungina Urana tabinadi ba, “Nabu lipu tela kimbo asaxa tela tuxu bimbia li, bing axatu siangia mati.”✡
21 Maxuna, axa dibagu ba libu dimaxuwa sibuna sanga mana Moses harua ba, “Ngamaxuwa saing ngalulu.”✡
22 Ning ang gama mana bimbia na bila ba te. Tegu. Ama mana Bimbia Sayon xaung long sabangga mana Urana walingama, Yerusalem wa long xaiya. Ama mana guguniangua mana Urana uleginam xumang sibuna sanga mana lipu tela titidi te. Gugunianga gamogamu yahanganama.
23 Ama mana gugunianga mana Urana garang matuaudi, adi yadingdi Urana bungdi mari long xaiya. Ama rangua Urana, lipu longgalo lipuxiding suxuyangama. Ama rangua lipu maringindi, adi Urana libu aningodingdi dimaring sibuna maxania.
24 Ama rangua Yesu ba, lipu aningoxama mana haruanga haunua Urana hau rangua lipudi. Ama mana Yesu sibinoa rumiang mana bu haringia haruangua Urana hau ba, saing sipka ba harua mana axamang xai sibundi didali axadi Ebal sibinoa harua mana waleu.
25 Amaxania, nam ayamu Urana harua nakira. Ahatum xai to. Waleu sibuna, la li titia Urana bala Isreldi ba dimaxania, ne dilungu haruanganoa te. Digiti mala sangua haruangang suxuyangang salakkama te. Bila balau, baing ina naga, nabu Urana wa long xaiya saing balang ba amaxania ne ayamu, bing bagula agiti mala baru? Tegu sibuna.
26 Waleu mana bungina baguba waxungtuanoa taguxa titia, ning hatata hau haruangua ba, “Bagula ngataguxa titia bunging tela muli. Ning titia ing ganina te. Bagula ngataguxa sabalunoa xauna.”✡
27 Haruanga ba “bunging tela muli,” hatanga ba bagula unia axadi taguxadi, axadi tongtongiadi, bu axadi sanga ba dilulu te bagula duwauyu ing ganina.
28 Binabu bing tayaha sibuna ba taxap Yonggaxinoa sanga ba lulu te. Bing taharua xai sibuna, saing tasabu mana Urana xaung kuboluadi daxai maxania, tawa hawa mana xaung tamaxuwa mana.
29 Namua na “Urana kiria bila yaba tau axamang longgalo masup.”✡

13

Haruanga Kimuam

1 Murungaim sibunoa mana riaim hatuminga haringinamdi bing ilauyu.
2 Labu ahalingalinga kubolua axap lobudi xaiyu tai. Namua na mana kubolua na bila ba, teladi daxap Urana uleginamdi, ne daxabia te.

✡ **12:20** Xapdi Muli (Kisim Bek) 19:12-13 ✡ **12:21** Hanaunaunga (Lo) 9:19 ✡ **12:26** Hagai 2:6 ✡ **12:29** Hanaunaunga (Lo) 4:24

3 Ahatumia muli lipu gaxarea duwa salak yabania, bila ang gawa lipu salak
yabanamdi ranguadi. Xauna, ahatumia muli lipu gaxarea daxap salaga, bila axap
salagidinga sanggaimia. Bila balau ahatumiadi ahaulidi.
4 Ang longgalo bing asina yaya sabanga na yaungua, saing awasa xai mana yaunga
kinunganoa bu sigixingang sibuna. Namua na Urana bagula suxuya lipu gaxarea
haxa mauli rangua yaungamdi, xaung lipu gaxarea wa xaung kubolung miaxuam.
5 Labu muruim sibuna mana siangau tai. Tegu. Ayaha mana xalingim baruamtadi
atuxudi, namua na Urana harua ba,

"Bagula ngayungang bu awa olang te.
Bagula ngayamuang te. Tegu sibuna."✡

6 Baing ina naga, sanga ba taharingia hatumingara taharua ba,

"Toxoratamona bing haulingagua, bagula ngamaxuwa te.
Lipudi bagula diraxata manga? Tegu!"✡

7 Ahatumia muli yanamimdi, ding dibaxanga Urana Xuanoa nang waleu ba.
Ahatumia walingadinga aningona, saing asu mana kiding babung hatuminga
haringinamdi.
8 Yesu Kristo maxang taininau waleu, hatata xaung bungingbunginalo.
9 Labu ayunga tubatubainga xangxana ditang daxanga dianiau tai. Namua na
xai mana hatumingara daxap haringinga mana Urana kubolung atin dimoti makira.
Baing anginga hanaunaungang xangxana, sanga ba daharingia kira te. Sanga ba
dahauli lipuadi disu manadi te.
10 Kira kabukabura hananiangama. Kabukabu Yesu hananiaina mana ba. Ning lipu
gaxarea dahaxi mana disu mana hanaunaunga xangxana mana Urana Xahinoa, ding
sanga ba daxap haulingua mana hananianganoa te.
11 Namua na niani taining tainina lipu hananiangam mugamugangama rai asaxadi
sibidingdi maluxu mana Urana Yabang Maringing Sibuna, bu wa hananianga unia
lipudi kuboluding diandi. Ne ditau sanggadingdi sabasabia tabalaxaya.
12 Bila balau Yesu xap salaga sabasabia mana long sabangga xaluxinoa, bu libu
lipudi disok maringina sibinia.
13 Binabu tala rangua sabasabia tabalaxaya, saing taxoxi memeya xoxi ba.
14 Namua na la li long sabanga kiria tela wa bungingbunginalo te. Ne taragu long
sabanga ma yu.
15 Yesu xap kira mala rangua Urana. Baing bila balau bungingbunginalo taiti
Urana yanoa. Bila hananiangaroa baing. Aningonoa sok mana kubolura tabaxanga
hatumingara haringina.
16 Labu ahalingalinga ba alibu xai mana lipudi xaung ahauli adi diraxapku tai.
Namua na Urana yaha mana hananiangadi na bila ba.
17 Bing asu mana yanamimdi haruangadinga xaung awa hawa manadi, namua na
duwasa mang, saing bagula dahaxuya haruanga na Urana mana oxatadinga. Asu
mana haruangadinga bu gamodingdi diyaha mana oxatadinga, ne makasa manadi
te. Namua na nabu alibu oxatadingdi dimakasa, bing alaba bagula hauliang monga
te.
18 Bing asabu mam bu Urana hauliam. Am gaxabia sibuna ba hatumingamamdi
mauxangang tela te. Murumam mana kubolumam longgalo ba dimaring.

✡ **13:5** Hanaunaunga (Lo) 31:6 ✡ **13:6** Olaidi (Buk Song) 118:6-7

19 Axamang sabanga ngaxusungang haringina ba asabu mana, bing Urana
hamaringia daxangua bu ngagoxoya mala ranguang sap.
20 Ina naga. Toxoratamona kiria Yesu Lipu Sipsip Wasanganam Sabanga. Baing
Urana gamogamu mosiama iti mesa muli mana matiyua. Mana kubolua ba hau
haruangang bungingbunginaloama rangua kira Kristo sibinia. Ngaxusunga ba
21 sina axamang xai longgalo ba dahauliang, bu asu mana murunganoa. Baing
ngaxusunga ba waxata maluxu makira bu talibulibu kuboluadi yaha manadi, namua
na tataga rangua Yesu Kristo. Taiti yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna.
22 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina ba ata tangaim-
liandi mana haruangua ngabung ba haringiang. Namua na ngabung haruanga
raxabiana ing ganina.
23 Ngabo ba ngabaxanga nang ba diyunga riara Timoti mala sangua salak yabanoa.
Nabu ma rangua nga sap, bing bagula tam gama bu am gabaguang.
24 Aharua xaidap xai yamamia na yanamim longgalo xaung Urana lipuxing
longgalo. Itali hatuminga haringinamdi daharua xaidap xai nang.
25 Am gasabu ba Urana atin dimoti mang longgalo.

Yesu kixinging tela Yems bung xailong tela mala rangua Yuda hatuminga haringinamdi. Tauxu xailongga li ba, Yems

Namua Yems Bung Mala Na Yudadi

Yems bung mala rangua Yuda hatuminga haringinamdi duwa mana numanuma xangxana. Bo ba dili haringina hatumingading haringinia. Hatanga ba hatuminga haringing maxunam bing kubolu xai. Hatanga ba hatuminga haringing maxunam bing xabianga titiam te. Yems bung xailongina bila niani AD 50 kimbo niani AD 60.

Lipu Buningama

Lipu buningama bing Yesu kixinginoa (Matyu 13:55), yanoa Yems, xaung Yerusalem Kaunsilidi yanamiding tela (Aposel 15). Yesu owa masok mana kimuya mana mesa muli (1 Korin 15:7). Pol uxu ba sabunga "tuxang" tela (Galesia 2:9). Pol ila bagu Yems bunging luwa (Galesia 1:19 xaung Aposel 21:18). Dung Yems mati bila niani AD 62, namua na Yesu lipuxing tela.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1)*
- Tubaikdi xaung mauxangandi *(1:2-18)*
- Lungu saing libu *(1:19-27)*
- Libu kubolu taininau na lipu longgalo *(2:1-13)*
- Hatuminga haringina xaung kubolundi *(2:14-26)*
- Tawasa xai mana suxunguradi *(3:1-12)*
- Hatuminga maxang luwa *(3:13-18)*
- Tawa hawa mana Urana *(Hataina 4)*
- Haruanga ila rangua lipu xalaxalamdi *(5:1-6)*
- Haruanga mauxanganamdi xaung haruanga haringiangamdi *(5:7-20)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Yems, lipu oxatam mana Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo.

Ngabung xailongga li nang, ang 12 bakbakkadi* ayunga yabaima awa mauli mana titi teladi.

Xaidap xai.

Tubaikdi Xaung Mauxangandi

2 Riagu hatuminga haringinam mana, bungina mauxangang xangxana daxapkang, bing gamoimdi diyaha sibuna,

3 namua na ang gaxabia ba bungina dituba hatumingaim haringindi, bing daharingia lilingaimdi.

4 Binabu ayunga lilingaimdi ditubu to, namua na bungina lilingaimdi disahi oxatadingdi, bing dilibu ang gaharing xaung kuboluim maringindi ditubu masup, araxap mana axamang tela te.

5 Ne nabu angia teladi diraxap mana xabianga maringina mana dili haringina baru, bing duxusunga Urana saing bagula sina nadi. Ina lipu sinaikkam, sina hatuminga maringina na lipu gaxarea duxusunga mana, sanga ba gamiadi te.

---

* **1:1** *12 bakbakkadi* mogu Kristo lipuxing hatuminga haringinamdi, daxap salaga saing dahatibaxaya mala numanuma xumana. Yems harua bila li namua na Yudadi disok mana Yekop garang 12, saing waleu sibuna dila numanuma xumana bungina lipu long telamdi didalidi saing daxapdi mala.

6 Ne bungina uxusunga, bing uhatum haringina saing hatumingam luwau tai,
namua na lipu gaxarea hatumingading luwa bila ruba tela, yanga yubua saing ting
mauli.
7 Lipua na bila ba sanga ba hatum ba bagula xap axamang tela rangua
Toxoratamona te.
8 Ina lipu hatuminga luwam, axamang longgalo libudi bing dilulu.
9 Riara hatuminga haringinamdi gaxarea haxugiding bing diyaha, namua na Urana
maxania daxap yaya sabanga.
10 Lipu xalaxalamdi bing diyaha bungina Urana tatuadi, namua na lipu xalaxalamdi
bagula disup bila haidanga abunging oxana.
11 Bungina xaidaba haing, sala haringina saing libu haidanga mutuxu, oxanoa
ri saing gumanginoa sup. Bila balau, lipu xalaxalamdi bagula dimati liwe mana
oxatadingdi.
12 Lipudi dili haringina bungina mauxangandi daxapdi, bing gamodingdi diyaha,
namua na bungina tubaikka sup, didali, baing bagula daxap walinga subingang
teguam mana haxuyangadingdi, bila Urana hau haruangua ba sina na lipuadi
muruding sibuna mana.
13 Bungina tubaiga xap lipu tela, bing labu harua ba Urana xai ba libu doau tai.
Namua na axamang dian tela sanga ba xai Urana bu libu doa te. Baing ina xai lipudi
bu dilibu doa te. Tegu.
14 Lipu taining tainina, murungading diandi daxaidi, dilanguadi bu dilibu doa, bila
bitinga tuxu asaxua.
15 Baing bungina murunga diana aningona, hayau kubolu dianoa masok. Kubolu
diana ila tubu, baing hayau matiyua masok.
16 Riagu hatuminga haringinam mana, amaxania nam lipudi dilanguang.
17 Yahanga xai xaung yahanga maringing sibung longgalo diri eta lo ma, diri ma
rangua Tibura tongtongia luliang etaloamdi. Xugia bila yongga kikisingangam te.
18 Ing murunganoa, baing mana haruangang maxunama libu kira tasok garandi.
Libu bila ba bu kira tawa mugamuga mana axamang longgalo tongtongiadi.

Lungu Saing Libu

19 Riagu hatuminga haringinam mana, alungu to. Ang taining tainina bing ata
tangaimliandi sap bu alungu haruangua, ahatum xai to tauna aharua, saing atim
disala sapku tai,
20 namua na kubolu maringina Urana muruna mana ba, lipua atin disala sanga ba
xap masok te.
21 Binabu asauya kubolu musunam longgalo xaung kubolu diang longgalo. Baing
atatuang saing atuxu haruanga Urana xuma hatumingaimia. Haruanga ba sanga
mana xapkang muli.
22 Bing alungu haruanga ba saing alibu kubolunoa xauna. Nabu alungu ing ganina,
bing bila alanguang.
23 Nabu lipu tela lungu haruangua, ne su mana te, bing bila bagu ramramonoa
babwia.
24 Kimuyu mana bagu babunoa, ila halingalinga sap ramramonoa muli.
25 Ne lipu gaxarea dibagu xai maluxu mana Urana hanaunaunganoa, haruanga
baguba maringing sibuna saing xap lipudi muli sangua kubolu diang haringinganoa—
lipuadi dilibulibu bila ba, dilungu saing dahalingalinga te, bing Urana bagula guxam
oxatadingdi.
26 Lipu teladi dahatum ba disu maringina mana Urana, ne duwasa xai mana
suxungudingdi te. Lipuadi na bila ba dilangua ding saing axadi dilibudi ba disu
mana Urana, axamang olangdi.

27 Nabu abo ba asu mana Urana Tibura bu awa maringina xaung musuim te maxania, bing alibu bila li: Awasa mana hagudi xaung tapdi maluxu'm mauxangadingdi, saing awasa xai mang, nam kubolu titiama libuang musuim.

2

Libu Kubolu Taininau Na Lipu Longgalo

1 Riagu hatuminga haringinam mana, mana namua ahatum haringina mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo, ina lipu ralanam, bing kubolua alibu hasusu mana lipu longgalo te, bing asauya.
2 Ahatum to. Lipu tela ma sabungaimia, sau imang gumangina xaung raxu gol tela. Saing lipu haxuging tela sau imang musuna singina ma xauna.
3 Baing alibu xai mana lipua sau imang gumangina saing aharua na ba, "Uma urung kabukabu xaiya li." Ne abala lipu haxugina ba, "Uli la ba, kimbo urung mari titia."
4 Nabu alibu bila ba, bing ahata lipudi mana gugunianga luwa liwe mang, saing alibu kubolu diana, asuxuya lipudi doa.
5 Riagu hatuminga haringinam mana, alungu to. Lipuadi duwa haxugina mana lipu titiamdi maxadingia, Urana mogudi ba hatumingading haringindi ditubu xaung bagula diluxu Yonggaxinia, bila hau haruangua mana lipuadi muruding sibuna mana.
6 Ne ang ba, ang gasina memeyua na haxugindi. Ahatum to. Gaxarea ditatuang saing disina mauxangandi nang? Gaxarea daxaiang mala haruangia? Haxugindi? Tegu. Lipu xalaxalamdi.
7 Ding naga didaudau Kristo yang xai sibunoa sina nang ba.
8 Xaitamoxiroa hanaunau mana Xuanoa ba, "Ung murum sibuna mana lipu longgalo bila ung murum sibuna maung."✡ Nabu asu maringina mana hanaunaungana ba, bing alibu xai.
9 Ne nabu alibu hasusu mana lipu longgalo te, bing alibu kubolu diana, saing hanaunaungua hatanga ba ang lipu hanaunaunga dalinganamdi.
10 Namua na lipu gaxarea disu mana Urana hanaunaungang longgalo ne xungdi mari mana taininau ing ganina, bing ding didali hanaunaunga longgalo saing musuding Urana maxania.
11 Namua na Urana taininau harua ba, "Labu uhaxa mauli rangua yaungamdiu tai,"✡ xaung harua ba, "Labu ung lipua matiu tai."✡ Namua naga nabu uhaxa mauli rangua yaungamdi te ning ung lipua mati, bing usok lipu hanaunaunga dalinganam.
12 Binabu baraxinta aharua saing baraxinta alibu, ahatum to: Urana bagula tang haruangia mana hanaunaunganoa xap kira muli sangua kubolu diang haringinganoa.
13 Namua na lipu gaxarea dilibu kubolu usingangam te, Urana bagula usingadi te bungina tadi haruangia. Ne nabu ung lipu usingangam, bing kubolua Urana usingaung mana bagula dali kubolua suxuyaung mana.

Hatuminga Haringina Xaung Oxatandi

14 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu lipu tela baxanga ba hatumingang haringina ning oxatan te, alaba xai? Tegu. Sanga ba hatumingang haringina bila ba xap muli? Tegu sibuna!
15 Nabu riaim hatuminga haringinam tela xola mana imang xaung anginga.
16 Baing angia tela harua na ba, "Ula, uwa xai. Oxong xai, saing gaurim te," ning hauli sangganoa te, alaba xai? Tegu.
17 Bila balau, hatuminga haringina wa olang, nabu wa xaung oxatan te, bing mati.

✡ **2:8** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18 ✡ **2:11** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:14; Hanaunaunga (Lo) 5:18 ✡ **2:11** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13; Hanaunaunga (Lo) 5:17

18 Nabu lipu tela harua ba, “Ung ba hatumingam haringina, ne nga ba oxatagudi.
Kira maxang taininau.” Haxuyangagua bing, “Nabu ngabagu oxatamdi te bing sanga
ba ngabagu hatumingam haringina te. Ne bagula ngahatanga naung hatumingagua
haringina mana oxatagudi.”
19 Uhatum to. Uhatum haringina ba Urana taininau ing ganina wa. Alaba
hatuminga xai. Ning sanga lo? Xaungadi xauna dahatum haringina bila ba, ne
dimaxuwa saing dilulu.
20 Ung lipu kakahana, ubo ba ngahatanga naung ba hatuminga haringina xola mana
oxatadi bing axamang olang?
21 Tauna, uhatumia Ebraham, mugangaroa.* Xauxau ba hanania garanoa Aisak
mana kabukabu hananiangam. Baing ina naga, Urana bagu oxatanoa, saing uxu ba
lipu maringina. Maxuna?
22 Maxung sibuna. Ubagu hatumingang haringina xaung oxatana tang duwaxata
xauna, saing oxatana libu hatumingang haringina aningona.
23 Baing Urana Xuanoa aningona, harua ba, “Mana namua Ebraham hatum
haringina mana Urana haruanganoa, bing uxu ba lipu maringina.”✡ Baing duxu
ba, “Urana rianoa.”
24 Ubagu baing, Urana uxu kira ba lipu maringindi bungina oxataradi duwa xaung
hatumingara haringina. Uxu kira ba lipu maringindi mana hatumingara haringina
ing ganina te.
25 Bila balau mana Rehap,† haing daxangama. Sok maringina Urana maxania mana
oxatanoa. Namua na wasa mana Isreldi lipu bagubagungamdi, saing tadi daxanga
tela bu digoxoya mala xai.
26 Baing ina naga, hatuminga haringina xola mana oxatanoa mati, bila sangga xola
mana aningonoa mati.

3

Tawasa Xai Mana Suxunguradi

1 Riagu hatuminga haringinam mana, labu ang xumana asok lipu tubatubaingamgu
tai. Namua na ang gaxabia ba Urana bagula suxuyam lipu tubatubaingamdi
haringina mana lipu teladi.
2 Kira longgalo talibu doa mana axamang xangxana. Ne lipu gaxarea dilibu doa
mana haruangadinga te, ding lipu maringing sibundi, ding sanga mana duwasa xai
sibuna mana kuboluding longgalo.
3 Kira tata ain hataing kaxukana maluxu mana hosidi suxungudingdi bu disu mana
kira murungaroa. Binabu sanga ba taxugia asaxa sanggang longgalo.
4 Kimbo ahatumia wagadi. Ding sabanga sibundi saing yang haringina yudi mala,
ning axamang kaxukang sibuna xugiadi, dila mana long baruamta lipu xugiangama
muruna mana.
5 Bila balau, suxunguxungua bing sangga hataing kaxukana. Ning itina haringina.
Ahatumia: Yap nanggixang kaxukana sanga ba tau timung sabanga.
6 Baing suxunguxungua xauna bila yap tela. Baxagi mana diang xangxana, libu
sangga musuna masup mana kubolung diandi. Sanga ba xugia walingaroa sok bila
yap sabanga hanggalangiangam, namua na yabinoa ma taxa long salakkamia.
7 Lipudi daxap asaxa abunging xangxana bila asaxa, mang, moxa, asaxa tekkam,
saing duxumbudi, waleu sibuna ma hatata.

---

* **2:21** Yuda longgalo disok mana Ebraham binabu mugangading mugamugangama. Yems xaung Kristo lipuxing xumana Yems bung mala ranguadi, ding Ebraham garandi. Yuda Teguamdi dimogu Ebraham bila mugangadinga namua na muga mana duxu sangganoa wa bila Yuda Teguam tela saing hatum haringina mana Urana, Urana hau haruangua rangua teguyu. ✡ **2:23** Unggutinga (Stat) 15:6 † **2:25** Ubagu Yosua (Josua) 2.

8 Ne lipu tela sanga ba xumbu suxungunoa te. Axamang xukxugiangam diana,
baxagi mana baxi diang ungingam.
9 Mana suxunguradi bunging teladi taiti Toxoratamona Tibura yanoa, saing bunging
teladi tahanggalangia lipuadi Urana tongtongiadi bila ina.
10 Mana suxunguxungu taininau sok itinga xaung haruanga hanggalangiangam.
Riagu hatuminga haringinam mana, alali sanga te!
11 Sanga ba langa xaung tek* tang bokboga masok mana banggum langing taininau?
Tegu sibuna!
12 Riagu hatuminga haringinam mana, sanga mana wawai ua unggakdi, kimbo
sanga mana axaiba ua wawaidi? Tegu. Bila balau sanga ba axu langa tegia te.

Hatuminga Maxang Luwa

13 Lipu gaxarea liwe mang hatumingading daxai xaung xabiangading dimaring?
Bing bungingbunginalo dilibu kubolu xaidi bu dahatanga na lipudi ba oxatading xai
disok mana xabiangading maringina xaung kuboluding xaringana.
14 Ne nabu hatumingamia ubo ba utatua lipudi, ubo ba uwa mugamuga manadi,
ubo ba uharua kimu manadi, nabu hatumingama doa bila ba, bing labu uitiung ba
ung lipu hatuminga xaiyamgu tai, namua na bungina ulibu bila ba, uharua ba Urana
haruanganoa maxun te.
15 Xabianga na bila li ri ma rangua Urana te. Tegu. Xabianga ba xabianga titiam,
aningoningo teguam, ma rangua xaungadi.
16 Namua na long baruamta kubolu haruanga kimuam xaung kubolu tatuangam
duwa, la ba bagula abagu kubolu utuutungam xaung kubolu diang longgalo.
17 Ning xabianga maringinoa ma rangua Urana bing muga sigixingang sibuna.
Xauna, libu lipudi muruding mana kubolu gamogamu taininau, dirung mosi
rangua lipudi, duwa hawa mana lipudi, dibaxagi mana kubolu usingangam xaung
aningodingdi disok xai, dilibu hasusu mana lipu longgalo, xaung disu mana ding
haruangadinga.
18 Lipu aningoxamdi ding bila duxuma anginga xuyang tela umangadingia, ua saing
aningona bila kubolu maringing xangxana.

4

Tawa Hawa Mana Urana

1 Baraxinta libu agamiang, ahakhaxi liwe mang? Sok mana sangga murungandi
dahaung mua maluxu mang, maxuna?
2 Ang murungaim mana axamang tela, ning axap te. Binabu aung. Axawa, ning
sanga ba axap te. Binabu ahakhaxi, agamia. Axap axa abo mana te, namua na
axusunga Urana te.
3 Bungina axusunga, bing axap te, namua na axusunga hatuminga titiamia, bu asahi
sangga murunganoa.
4 Ang bila lipudi dahaxa mauli rangua yaungamdi! Lipu gaxarea riading riading
rangua titia li bing hauxading sibuna mana Urana. Axabia alaba te? Lipu gaxarea
muruding mana axamang titiamdi, bing titia li riandi, sok Urana bixuandi.
5 Urana Xuanoa harua ba, "Aningoningo Urana ta maluxu makira, haxi sibuna
makira, bo ba tawa Urana inia ing ganina." Bola alaba haruanga olang? Tegu sibuna!
6 Ning Urana atin dimoti makira buk. Namua naga Xuanoa harua ba,

"Urana soxauti daxanga mana lipuadi diti ding,
ning atin dimoti mana lipuadi ditatua ding."✡

* **3:11** Grik xuana—*lang mabiana.* ✡ **4:6** Runginga Xai (Sindaun) 3:34

7 Binabu atatuang, awa hawa mana Urana. Asoxauti mang mana Satan, saing bagula yungang saing luki mala.
8 Ala haxek rangua Urana, baing bagula ma haxek ranguang. Ang lipu kubolu dianam mana, adamia rimaimdi* bu walingaimdi disok sigixinga. Ang lipu hatuminga luwam mana, ayamu hatumingaim diandi bu hatumingaimdi disu maringina mana Urana.
9 Bing hatumingaimdi xadegiding saing atang haringina namua na alibu kubolu diana. Axugia masisingaima mala hatumingaim xadegiding sibuna, axugia yahangaima mala ayangaim.
10 Atatuang Toxoratamona maxania, baing bagula itiang.
11 Riagu hatuminga haringinam mana, labu aharua diana manggu tai. Lipu gaxarea daharua diana mana riading hatuminga haringinamdi kimbo disuxuyadi, bing bila daharua diana xaung disuxuya Urana hanaunaunganoa. Nabu usuxuya hanaunaungua, bing usu mana te. Tegu. Uitiung bila ung sibum ung sanga ba usuxuya Urana hanaunaunganoa.
12 Ning hanaunaunga Moxonoa xaung Lipu Suxuyangam taininau ing ganina. Ing sibuna sanga ba xap muli kimbo hanggalangia. Ne ung ba, ung gaxarea usuxuya riama? Tegu.

Labu Ahatum Mana Buraginau Tai

13 Alungu to, angia teladi daharua ba, “Hatata kimbo buragina, bagula am gala long sabanga tela, am gawa niani tela, am gatuxu oxata sianggam, am gaxap siang xumana masok.”
14 Laku, ang gaxabia ba baraxinta bagula sok buragina te. Baruta mana ang walingaima? Ang bila uxua, owa masok mongaitau saing hanggalang.
15 Binabu xai mana aharua bila li: “Nabu Toxoratamona muruna mana, bing am gawa saing am galibu alali kimbo alaba.”
16 Ning hatata ahasua xaung aitiang mana axadi aharua ba bagula alibudi. Kuboluadi na bila ba diang sibuna.
17 Binabu lipu gaxarea daxabia masup kubolu xai ba dilibu, ne dilibu te, bing dilibu kubolu diana.

5

Haruangua Ila Rangua Lipu Xalaxalamdi

1 Ang lipu xalaxalam mana, alungu to! Mauxangang xangxana bagula daxapkang, binabu atang saing axaba.
2 Xalingimdi dibuya masup, saing binduxumdi digaxuti imangimdi.
3 Gol xaung silba angiadi dirosi masup. Baing rosianadi ba bagula disok bila yap bu tau sanggaimdi saing baxanga kuboluimdi sabasabia. Titi xaidabing subinganoa bo ba sokkuba, ne ahaxuru xalaxaladiyu.
4 Ahatumia lipuxim oxatamdi duwaxata’m umangaimdi! Agimdi maringin te, ahanai giminagiding hataindi saing duwagiwagi na Urana bu haulidi. Ding wagingadingdi dila disok rangua Toxoratamona Haringing Sibunam saing lungudi ba.
5 Ang gawa xai sibuna titia li saing asu mana ang murungaima xaung kubolu sanggamdi. Bila buxudi sanggadingdi didudu, saing daxabia xaidabiding ungingama ma haxek te, bila balau awa xai, ahaxang ang murungaimdi, saing axabia te Urana bagula hanggalangiang.

---

* **4:8** Mana Yuda hatumingadingdi haruanga ba *adamia rimaimdi* namuxina ba asauya kuboluim diandi, axugia hatumingaimdi saing asok sigixinga. Binabu, am gasigi *bu walingam disok sigixinga* mana maxixinga ba.

6 Ang gata lipu maringindi haruangia bu aungdi mati, ding haringingading te ba dibiliang.

Taragu Toxoratamona Mana Mauxangaradi

7 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, aharingia hatumingaimdi saing aragu Toxoratamona ma to. Ahatumia lipu umangamdi. Ding diragu mua saing daharingia hatumingadingdi mana kuya xaung xaidaba tang duwaxata to. Baing angiadingdi dahaing dua xai.
8 Bila balau, ang xauna, ang gaharingia hatumingaimdi saing ali haringina. Namua na Toxoratamona xaidabing malingama ma haxek ba.
9 Riagu hatuminga haringinam mana, labu ang gahatianggu tai, nam Toxoratamona tang haruangia. Abagu! Lipu Suxuyangama li taxa xaluya ba, bo ba mauba.
10 Riagu hatuminga haringinam mana, ahatumia Toxoratamona lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga mana yanoa. Ding daharingia hatumingadingdi bungina daxap salak sabanga.
11 Kira tahatum ba Urana guxam lipuadi dili haringina. Maxuna? Baing alungu Yop naxuyanganoa masup. Li haringina maluxu'm mauxangandi, saing axabia masup kimuya Toxoratamona guxam. Toxoratamona baxagi mana kubolu gamogamu mosiam xaung kubolu usingangam.
12 Riagu hatuminga haringinam mana, axamang sabanga bing labu aharingia haruangaimdiu tai, mana yayadi bila long xaiyua kimbo titia kimbo axamang telau tai. Tegu. Nabu aharua ba "Wane," bing asu mana. Nabu aharua ba "Tegu," bing asu mana. Nam Urana tang haruangia bu sina salaga nang.

Lipu Maringindi Sabungadingdi Daharing

13 Nabu mauxanganoa xap angia tela, bing sabu. Nabu angia tela gamonoa yaha, bing waya olaidi bu iti Urana yanoa.
14 Nabu angia tela busi bing wagi mana sabunga yanamindi bu dima, saing mana Toxoratamona yanoa disabu mana, disabaxaya guxengia.*
15 Nabu dahatum haringina bungina disabu, bing Toxoratamona bagula libu lipu busingamdi disok xai muli, saing itidi. Baing nabu lipu busingamdi dilibu kubolu diandi, bing Toxoratamona bagula yunga kuboludingdi.
16 Binabu atula kuboluim diandi mang, saing asabu mang bu asok xai muli. Sabungadi lipu maringindi disabu, ding haringingading saing aningoding.
17 Elaitsa lipua na bila kira. Sabu haringina bu kuya ri te, baing mana niani tuwa xaung sobak tuwa tuwa kuya ri te.†
18 Kimuya sabu muli, baing kuya ri ma sabalunia, saing anginga dahaing muli umangia.
19 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu angia tela yunga haruanga maxunama, saing angia tela xap goxoya ma muli,
20 bing ahatumia alali: Lipu gaxarea duxugia lipu kubolu dianama goxoya ma muli sangua kubolung diandi, bing daxap muli sangua matiyua, saing dikaukau kubolung diang xumana.

---

* **5:14** Lipu teladi kuboludinga bing disabaxayadi guxengia bungina disabu manadi bila kira Matodi tasuguadi langia. † **5:17** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 17:1 xaung 18:41-46.

Aposel Pita bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong mugamugangamga li ba, 1 Pita

Namua Pita Bung Xailonginoa

Pita bung xailongga li bungina wa Rom. Niani bung ba, Sisa Nero ung Kristo lipuxing xumana. Lipu hatuminga haringinamdi daxap salak sabanga, baing ina naga, Pita bung mala ranguadi bu haringia hatumingading haringindi xaung bu haulidi bu dili haringina. Bung mala na Yudadi ding ganiding te, bung na lipu hatuminga haringinam longgalo. Bung xailongga li bila niani AD 64.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Iti Urana yanoa mana kubolung atin dimoti xaung xap lipudi muli *(1:3-12)*
- Haringiadi ba dilibu kubolu maringina walingadingia *(1:13–5:11)*
- Namua bung xailongga li *(5:12)*
- Haruanga kimuam *(5:13-14)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pita, nga aposel tela mana Yesu Kristo.
Ngasina xailongga li mala nang lipuadi Urana moguang. Ang gawa hataing hataina
mana probinsiadi Pontas, Galesia, Kapadosia, Esia xaung Bitinia. Ne ang yabaimdi
te.
2 Waleu sibuna Urana Tibura xabiang muga saing moguang, saing mana Aningong
oxatanoa damiang, libuang ba asok asigixinga maxania. Moguang bu asu mana Yesu
Kristo haruanganoa, xaung bu sibinoa damiang.
Ngasabu ba Urana kubolung atin dimoti xaung kubolung gamogamu mosiam
dingtang dibaxagi sibuna mang.

Walinga Xai Sibuna Ragu Kira Long Xaiya

3 Taiti Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna Urana yanoa! Urana usinganganoa
sabanga sibuna, saing bila balau sina walinga hauna nakira bungina iti Yesu Kristo
mesa mana matiyua. Sina walinga haunua nakira bu tata ragunga mana axadi hau
haruangua ba sinadi nakira kimuya.
4 Baing sina walinga haunua nakira bu taxap guxamgadi ba sanga ba dibuya, didoa
kimbo dahanggalang te. Urana tuxudi nang long xaiya.
5 Mana haringinganoa Urana wasa mang, namua na ahatum haringina mana Yesu.
Bagula libu bila ba laing sahi xabinga muliam oxatanoa, oxatana ba xauxau ba
hatanga masok xaidap subingania.
6 Mana alaba gamoimdi diyaha sibuna. Ne maxuna, hatata tubaik xangxana
daxapkang, dilibu ayangaim gamoita.
7 Tubaikkadi ba disok bu dituba hatumingaim haringindi bu hatanga ba maxuna.
Tubaikkadi ba bila yaba tau gol bu sok sigixingang sibuna, ne wa bungingbunginalo
te. Baing hatumingaim haringindi axamang sabanga Urana maxania mana gol.
Bungina hatumingaim haringindi didali tubaikkadi ba masup, baing Urana bagula
iti yaimdi, saing sina yaya sabangadi nang ralania mana xaidapka ba hatanga Yesu
Kristo masok.
8 Maxuna, abagu Kristo teguyu, ne muruim sibuna mana. Baing hatata abagu te,
ne ahatum haringina mana. Bila balau gamoimdi dibaxagi mana yahangua sanga ba
abaxanga namuxinoa te.

9 Gamoimdi diyaha namua na axunumia hatumingaim haringina aningonoa.
Aningona bing Urana xapkang muli.
10 Xabinga muli li, waleu Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimakasa haringing
sibuna, disai xabianga mana, saing dibaxanga mana kubolung atin dimoti bagula ma
ranguang.
11 Mana bungina baguba Kristo aningonoa wa maluxu manadi, ba hatanga nadi
ba salakkadi Kristo bagula xapdi xaung yaya sabanga bagula xap kimuya mana
xaidabidinga. Baing bila balau dituba ba daxabia ba axadi ba bagula disok baru.
12 Baing Urana hatanga nadi ba oxata dituxu ba haulidi te. Tegu. Dituxu ba
dahauliang lipu hatatamdi, bungina dibaxanga mana axadi hatata alungu rangua
lipuadi dibaxanga ulek xaiya nang ba, mana Urana Aningonoa ri long xaiya ma
haringinganoa. Baing Urana uleginamdi xauna dibo ba daxap xabianga mana axadi
ba.

Bing Talibu Kubolu Maringing Sibuna

13 Binabu axauxau hatumingaimdi bu atuxu Urana oxatanoa. Amaxania mana
kuboluimdi. Ata ragunga sibuna mana Urana kubolung atin dimoti bagula axap mana
xaidaba hatanga Yesu Kristo masok.
14 Bing awa bila gara haruanga lungunganamdi. Waleu xabiangaim te binabu asu
mana kubolu diandi. Ning hatata labu agoxoya muli manadiu tai.
15 Tegu. Urana wagiang ba bing ina maringing sibuna. Binabu bila balau bing awa
maringing sibuna mana kubolu longgalo alibudi xauna.
16 Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Bing awa maringing sibuna, namua na
ngamaring sibuna.”✡
17 Tibuim awagi mana ina Urana naga suxuya lipu taining tainina oxatadingdi.
Kubolung suxuyangama hasusu, libu taininau na lipu longgalo. Binabu hatata
bungina awa bila lipu long telamdi hawa titia li, bing awa hawa mana, xaung
amaxania mana haxangaima.
18 Namua na axabia ba bungina Urana gimgang muli sangua walinga olang axap
rangua mugangaimdi ba, giminakka ba axamang subingam bila gol kimbo silba te.
19 Tegu. Gimgang muli Kristo sibinia, giminak sabanga sibuna. Kristo matianoa
hananianga maringing sibuna, bila sipsip tutubina dahanania mala rangua Urana,
xola saxa xaung hataing tela doa te.
20 Urana mogu muga mana titi soginganoa, ne hatanga masok mana xaidap
subinganadi li bu hauliang.
21 Baing mana Kristo oxatanoa ahatum haringina mana Urana. Iti mesa mana
matiyua saing sina yaya sabanga na. Bila balau, binabu ahatum haringina mana
Urana saing ata ragunga mana axamang xaidi bagula libudi mang.
22 Ang gasu mana haruanga maxunama. Bila balau adamiang asok sigixinga.
Binabu murungaim sibuna mana riaim hatuminga haringinamdi, hatumingaim luwa
te. Baing ina naga, bing alibu tubu sibuna xaung muruim sibuna mana hatumingaim
longgalo.
23 Alibu bila ba namua na hatata axap walinga hauna mana Urana Xuanoa
subingang teguam. Wa baing. Walingaim haunua sok mana axamang tela bagula
sup te. Tegu. Sok mana axamang tela bagula wa bungingbunginalo.
24 Namua na Urana Xuanoa harua ba,

“Lipu longgalo bila tatubangdi,
saing yauyaungading longgalo bila haidanga oxandi.
Tatubangdi dimutuxu saing haidangadi oxadingdi bagula diri,

✡ **1:16** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 11:44-45, 19:2, 20:7

25 ne Toxoratamona haruanganoa bagula wa bungingbunginalo.”✡

Baing haruanganoa bing ulek xaiya naga dibaxanga nang ba.

2

1 Binabu asauya kubolu diang longgalo, murak longgalo, kubolu mana luwam,
xawanga, xaung kubolu yaya hanggalangianganam longgalo.
2 Bila gara kambagindi mexuding mana baudingdi suidingdi, bing mexuim mana
su aningoningoam, Urana Xuanoa maxunama baing, bu sanga ba atubu, ali haringina
mana walinga hauna Urana xapkang muli mana ba.
3 Namua na atuba Toxoratamona kubolunoa masup, saing axabia ba xai sibuna.

Siang Walingam Xaung Lipudi Urana Mogudi Naina

4 Ama rangua Kristo, ina siang walingam. Maxuna, lipudi dihitixiya, ning Urana
mogu, saing atina mana.
5 Baing ang xauna bila siang walingamdi Urana tongtongia numa aningoningoam
manadi. Mana Yesu Kristo oxatanoa, ang Urana lipuxing hananiangamdi atuxu
oxatanoa, ahanania kuboluimdi bila hananiangadi mala rangua, daxai maxania.
6 Namua na Urana harua Xuania ba,

“Bagu ngarang siang tela Xaxagana Sayon.*
Siangga ba ngamogu, saing atigu mana. Haringia numua.
Baing lipu gaxarea dahatum haringina mana
bagula memeyading te.”✡

7 Binabu mana ang lipu hatuminga haringinamdi, siangga li xai sibuna. Ne mana
lipuadi dahatum haringin te, Urana Xuanoa harua ba,

“Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.”✡

8 Baing Xuang tela harua ba,

“Ina siang tela libu lipudi ditatuaki mana,
ina siang tela libudi xungdi mari mana.”✡

Xungdi mari namua na disu mana Urana Xuanoa te. Ne Urana hau hatumingua muga
ba bagula dilibu bila ba.
9 Ning ang ba Urana lipuxing mogunganamdi. Ang Xaitamoxi lipuxing hanani-
angamdi, ang bakbak maringing sibundi, Urana lipuxing sibundi. Asok bila ba bu
ahabingia oxata xaidi mana ina wagiang masok sangua labianoa ma luliang xai
sibunia.
10 Muga ang Urana bakbagindi te, ne hatata ang bakbagindi. Muga axap
usinganganoa te, ne hatata axap usinganganoa.
11 Riagu mana, yabaim sibuna wa la li te. Awa titia li bila lobudi. Binabu
ngaxusungang haringina ba asaha mana sangga murunganoa, bungingbunginalo
haunggana aningoimdi.

✡ **1:25** Aisaya (Aisaia) 40:6-8 * **2:6** ***Xaxagana Sayon***—Xaxagana Yerusalem wa mana. ✡ **2:6** Aisaya (Aisaia) 28:16 ✡ **2:7** Olaidi (Buk Song) 118:22 ✡ **2:8** Aisaya (Aisaia) 8:14

12 Liwe mana lipudi daxabia Urana te, bing ahaxa mana kubolu maringindi.
Maxuna, duxuang ba lipu kubolu dianamdi, ne alibu kubolu xaidi bu sanga mana
dibagudi xaung diti Urana yanoa bungina ma xaidap subingania.

Bing Tawa Hawa Mana Yanamiradi

13 Bing awa hawa mana titi yanaming longgalo dimogudi. Bila balau asu mana
Toxoratamona king babundi. Awa hawa mana xaitamoxima, ina wa etua mana
yanam longgalo,
14 xaung awa hawa mana gabanadi, ding ba xaitamoxi soxidi ba disina salaga na
lipuadi dilibu doa, xaung daharua xai mana lipuadi dilibu xai.
15 Namua na Urana muruna mana kubolu xaidi alibudi ba disoxauti haruanga
kakahana mana lipuadi toxoding te.
16 Urana lubang bu ayunga walingaim mugangua. Ne labu abagu walinga hatata
awa mana ba bila daxangua mana ayameng kubolu diandi manau tai. Tegu. Awa
bila Urana lipuxing oxatanamdi.
17 Asina yaya na lipu longgalo. Muruim sibuna mana riaim hatuminga haringinam
longgalo. Amaxuwa mana Urana. Awa hawa mana xaitamoxi.
18 Lipu oxata olanggam mana, awa hawa mana lipuxim haringindi saing asina yaya
nadi. Adi dilibu xai mang duwa mosiu ba, labu asina yaya nadi ding ganidinggu tai,
ne asina yaya na adi yabiding xauna.
19 Namua na bungina ata Urana murunganoa mugamuga hatumingaimia, ne disina
salaga nang namuxing te saing ali haringina mana, bing Urana yaha mang.
20 Ne nabu alibu kubolu diana saing ditahang mana, saing axoxi salaga, bing axap
yaya sabanga baru? Ne nabu alibu kubolu xai saing axap salaga axoxi, bing axap
yaya sabanga Urana maxania.
21 Namua na Urana wagiang mana namua baguba. Kristo xap salaga bu hauliang,
hatanga kubolua ba nang, saing king babundi duwa bu asu manadi.

22 “Libu kubolu dian tela te,
saing languanga tela sok suxungunia te.”✡

23 Bungina didaudau haringina, haxuya haruanga dian tela nadi te. Bungina xap
salaga, harua haruanga haringing tela nadi te. Tegu. Taina Urana rimania, lipua
suxuya maringina.
24 Ing sibuna xoxi kubolura diandi sanggania xai balingamia, bu sanga ba talibu
kubolu maringindi namua na tamati mana kubolu diandi. Ahatum to: Xap saxadi
sanggania bu asok xai.
25 Namua na muga awa bila sipsipdi dahanggalang, ne hatata agoxoya ma rangua
Lipu Sipsip Wasanganama wasa xai mana aningoimdi.

3

Haruanga Ila Rangua Lipu Yaungamdi

1 Bila balau, ang haing yaungam mana, awa hawa mana ayuaimdi. Alibu bila
ba bu nabu teladi dahatum haringina mana Urana Xuanoa te, bing sanga ba ang
hainidingdi kuboluimdi daxaidi ma bu duxugia hatumingadingdi. Heku mana axaidi
ma haruangaimia,
2 namua na bagula dibagu axola mana kubolu diana saing awa hawa mana Urana,
binabu bagula duxugia hatumingadingdi.

✡ **2:22** Aisaya (Aisaia) 53:9

3 Labu gumangima wa mana yauyaunga sabasabam ing ganinau tai, yauyaunga
bila toxoloimdi abuxuyadi, gol hataindi ayauyau manadi, xaung imang xaidi asaudi.
4 Tegu. Gumangim sibuna bing wa maluxu luimia. Kuboluima awa gamogamu
xaringana xaung haruanga mosiu. Yauyaungadi ba disup monga te. Axamang xai
sibundi Urana maxania.
5 Namua na haing maringing mugauamdi diyauyau ding bila ba. Dita ragunga
mana Urana bagula libu haruanganoa, saing duwa hawa mana ayuadingdi,
6 bila Sara libu. Lungu ayuana Ebraham haruanganoa saing uxu ba lipuxing
haringina. Baing ang gawa nanuhangindi, nabu alibu kubolu maringina xaung
ayunga maxuwangua xapkanggu tai.
7 Bila balau, ang lipu yaungam mana, awa mosiu rangua hainimdi. Ahatumia,
sanggadingdi haringingading bila angiadi te. Baing bila balau alibu kuboluadi
dahaulidi. Asina yaya nadi namua na angtang lipuadi bagula axap walinga Urana
hau haruangua ba sina olang na garandi kimuya. Alibu bila ba bu axamang tela
bagula soxauti sabungaimdi te.

Taxap Salaga Bungina Talibu Xai

8 Tauna, hatumingagua ma xung bila li. Bing ang longgalo arung ranguang xaung
hatuminga taininau, axoxi riaimdi mauxangadingdi, muruim sibuna mana riaim
hatuminga haringinamdi, ausingang sibuna, saing atatuang.
9 Bungina lipudi dilibu doa mang, bing labu ahaxuya nadiu tai. Bungina daharua
diana nang, bing labu ahaxuya nadiu tai. Ning ahaxuya nadi mana axusunga Urana
ba sina guxama nadi, namua na Urana wagiang bu asina guxama na teladi. Nabu
alibu bila ba, bagula axap guxama rangua xauna.
10 Namua na Xuanoa harua ba,

"Lipu gaxarea muruna mana walinga
saing muruna ba bagu xaidap xaidi,
bing bili mananoa mana harua haruanga diana
xaung suxungunoa mana haruanga murakkama.
11 Bing yamu kubolu diandi saing libu kubolu xaidi,
sai mana gamogamu mosiama saing haxi ba haxa mana.
12 Namua na Toxoratamona ta maxandi mana lipu maringindi
saing ta tangangliandi mana sabungadingdi,
ning Toxoratamona ramramonoa doa mana adi dilibu kubolu diandi."✡

13 Nabu ahaxi mana alibu kubolu xaidi, bing gaxarea bagula sina salaga nang?
14 Ning nabu alibu xai saing salaga xapkang, bing xai mang. "Labu amaxuwa
manadiu tai, labu ahatum xumanau tai."✡
15 Tegu. Maluxu mang bing aiti Kristo ba wa Toxoratamona. Bungingbunginalo
axauxau bu bungina lipudi duxusungang ba, "Baruta ata ragunga mana Urana ba
hauliang?", bagula haxuyangua wa ranguang mana xusungangadinga.
16 Ne bungina ahaxuya nadi, ahaxuya mosiu atatuadiu tai. Amaxania mana
kuboluima nam hatumingaima suang. Alibu bila ba bu adi daharua diana mana
kubolu xaidi alibudi mana namua ataga rangua Kristo, bagula memeyading mana
haruangadinga disu olang mang.
17 Namua na nabu Urana murunganoa, bing xai ba axap salaga mana kuboluim
xaidi alibudi. Alaba xai sibuna mana axap salaga mana kuboluim diandi alibudi.

✡ **3:12** Olaidi (Buk Song) 34:12-16 ✡ **3:14** Aisaya (Aisaia) 8:12

18 Ahatumia. Kristo mati bunging taininau mana sisia kubolu diandi. Lipu maringinoa mati mana lipu maringing teguamdi baing. Mati bu xapkang mala rangua Urana. Xap salaga sanggania saing mati, ne Urana Aningonoa iti mesa muli saing wa.
19 Bila balau aningonoa ila baxanga na aningoningo salak yabanamdi.
20 Waleu sibuna mana xaidaba Noa tongtongia wagua, Urana ragu manadi, ne dududing mana haruanganoa. Baing mana waga ba Urana xap lipu unrangindi ing ganina muli, titingadinga bila 8, xapdi muli mana langa.
21 Baing langga ba hatanga kubolua axap langga Urana xapkang muli mana ba hatata. Ning kubolua ba sisia sanggaim musudingdi te. Tegu. Hatanga ba axusunga haringina ba Urana libu hatumingaimdi disigixinga. Xapkang muli mana Yesu Kristo mesanganoa muli mana matiyua.
22 Mesa muli saing ila luxu long xaiya saing rung long yayamia Urana rimang rimamo rubinia. Baing Urana uleginamdi, aningoningo xangxana haringingading yading, Kristo dalidi saing hatata duwa hawa mana.

4

Tawa Bing Talibu Urana Murunganoa

1 Kristo xap salaga sanggania, binabu bila balau aharingiang xauna xaung hatuminga taininau. Namua na lipu gaxarea xap salaga sanggania sup mana kubolu dianoa.
2 Baing ina naga, mana walinganoa titia li, su mana kubolu diang titiamdi muliyu te. Tegu. Su mana Urana murunganoa.
3 Namua na muga asu mana kuboluadi lipudi daxabia Urana te dibo ba dilibudi. Kuboluadi ba alibudi sanga ba. Ngaharua mana kuboluadi bila: Ahali mauli mana kubolu musunamdi bila komadi, mana kubolu miaxuama, anung lang haringina duduim mauli, ayamu Urana hanaunaunganoa, xaung asabu mana babudi, kubolua buya buk Urana maxania.
4 Baing hatata dihixi mang, namua na asigidi te, bu alibu kubolu kakahanadi ba ranguadi. Binabu diyaxanggang mana haruanga diandi.
5 Ne kimuya bagula dibaxanga kuboludinga namuxinoa na Urana, ina ragu ba suxuya lipu gamatandi xaung lipu matiandi.
6 Namua naga ulek xaiyua baxanganganoa ila rangua lipuadi dimati ba xauna. Sanggadingdi subingadinga bing mati bila lipu longgalo. Suxuyangadinga naga. Bila balau bu sanga ba aningodingdi duwa bungingbunginalo bila Urana.
7 Axamang longgalo subingadinga ma haxek ba. Binabu ahatum xai saing awasa xai mana kuboluimdi, bu sanga ba asabu xai.
8 Axamang sabanga sibuna bing ahaxi mana muruim sibuna mang. Namua na lipu gaxarea murung sibuna, hatumia te kubolu diang xumana lipudi dilibudi mana.
9 Bing axap riaim hatuminga haringinamdi maluxu'm numaimdi, saing labu ahatidiu tai bungina alibu bila ba.
10 Urana sina yahangadi nang taining tainina, binabu bila balau ahauli lipu teladi mana yahangadi ba. Bing alibu bila ba bu sanga ba awa lipuadi dituxu oxatadinga xai mana yahanga xangxana Urana sinadi olang na lipuxindi.
11 Nabu lipu tela yahanganoa baxanga haruangua, bing baxanga bila baxanga Urana suxungunoa naga. Nabu lipu tela yahanganoa hauli lipudi, bing haulidi mana haringinga Urana sina na, bu mana axamang longgalo libudi Urana bagula xap yaya sabanga, namua na lipua ba taga rangua Yesu Kristo. Ina naga yanoa sabanga xaung haringinganoa sabanga bungingbunginalo. Maxung sibuna.

Taxap Salaga Namua Na Tawa Kristo Lipuxindi

12 Riagu mana, labu ahixi mana tubaik salakkama xapkanggu tai. Bola ahatum ba
axamang xan tela sibuna? Tegu.
13 Bing gamoimdi diyaha ba axap salak taininau bila Kristo xap. Bungina bila
ba bing kimuya, bungina Urana hatanga Kristo ralanoa masok, bagula gamoimdi
dibaxagi mana yahangua.
14 Nabu daharua diana mang mana namua ataga rangua Kristo, awa xai, namua
na Urana Aningonoa xaung ralanoa wa mang.
15 Ne amaxania, nam angia tela xap salaga mana ung lipu tela mati, kimbo wa lipu
hanaunggam, kimbo libu kubolu diang xangxana, kimbo taina olang maluxu'm lipu
teladi haruangadinga. Alaba xai te.
16 Ne nabu angia tela xap salaga mana namua ina Kristo lipuxinoa, bing labu
memeyanau tai. Tegu. Bing iti Urana yanoa, namua na xap Kristo yanoa ba.
17 Namua na Urana xaidabinoa mana suxuya lipudi, hatata baing. Bagula ungguti
oxatanoa makira lipuxindi. Baing nabu kira lipu xaidi taxap suxuyangua muga, bing
baraxinta bagula sok mana lipuadi diyamu Urana uleging xaiyua?
18 Bila Xuanoa harua ba,

"Nabu lipu maringindi duxunumia makasangua mana Urana xapdi muli,
bing baruta mana lipuadi diyamu Urana xaung lipu kubolu dianamdi?"✡

19 Baing ina naga, adi daxap salaga sanga mana Urana murunganoa, bing dita
ding lipuxiding tongtongianganama rimania, saing dilibu kubolu xaidiyu. Namua
na bungingbunginalo ina su mana haruanganoa.

5

Haruanga Ila Rangua Sabunga Yanamindi

1 Tauna, nga haruangagu tela mala ranguang sabunga yanamindi. Ngaxusungang
haringina namua na nga xauna nga sabunga yanaminoa, saing ngabagu Kristo xap
salaga maxagia. Xauna, kimuya bagula nga xauna ngaxap sinak xaiyua mana ralanoa
bagula hatanga masok.
2 Bing awasa xai mana Urana sipsibindi duwa rimaimia. Ne heku mana lipudi
diyuang ba alibu. Ning alibu namua na ang muruim ba alibu, bila Urana muruna
mana. Mana namua atimdi daharing mana sianga, labu alibu tai. Tegu. Bing alibu
namua na muruim sibuna mana oxata li.
3 Xauna, labu aitiang etua mana lipuadi Urana tadi rimaimiau tai. Tegu. Bing awa
babu na Urana sipsibindi bu disu mana kim babundi.
4 Baing bungina Lipu Sipsip Wasanganam Mugamugangama owa masok, bagula
axap haxuyanga xai sibuna bila xaitamoxi muxubinoa, ralanoa bagula sup te.

Haruanga Ila Rangua Lipu Sabungamdi

5 Bila balau, ang gananuna mana, awa hawa mana lipu haringindi haruangadinga.
Ang longgalo, bing awa hawa mang, asau kubolua ba bila imang. Namua na Urana
Xuanoa harua ba,

"Urana xukxugia lipua itina,
ne atin dimoti mana lipua tatuaina."✡

6 Binabu atatuang awa hawa mana Urana rimang haringing sibuna. Baing bagula
itiang mana xaidapka mogu ba.

✡ **4:18** Runginga Xai (Sindaun) 11:31 ✡ **5:5** Runginga Xai (Sindaun) 3:34

7 Baraxing baraxinta libuang ahatum xumana, bing ata rimania, namua na wasa mang.
8 Bing awasa xai mana kuboluima saing amaxania. Bixuaima xaungadi yanamidinga haxa mauli bila layon tela xaba, sai mana lipu tela ba xang masup.
9 Bing ayamu, ali haringina hatumingaim haringinia, namua na axabia ba riaim hatuminga haringinamdi duwa mana titi longgalo daxap salak taininau bila ba.
10 Urana lipua atin dimoti buk, saing wagiang ba axap sinaga mana ralang bungingbunginaloama, namua na ataga rangua Kristo. Binabu kimuya, bungina axap salaga gamoita masup, ing sibuna bagula hamaringiang bu asok xai muli, saing bagula haringia hatumingaim haringina, saing libuang ali haringina alulu te.
11 Ing sibuna haringing sibuna bungingbunginalo. Maxung sibuna.

Haruanga Kimuam

12 Riara hatuminga haringinam Sailas hauli nga ba ngabung xailong raxabiana li nang. Ngabagu ba hatum haringing sibuna mana Kristo. Mana haruanga li ngaharingiang, ngabaxanga ba Urana kubolung atin dimoti bing maxung sibuna. Bing ali haringina mana.
13 Mana long sabangga Babilon,* lipu hatuminga haringinamdi Urana mogudi bila moguang ba, ding disina xaidap xai mala ranguang. Garagua Mak xauna sina xaidap xai nang.
14 Atuxu rimaimdi† bu hatanga ba muruim sibuna mang. Ang ataga rangua Kristo, bing Urana kubolung gamogamu mosiam wa ranguang.

* **5:13** Lipu xabiangang maringinam xumana daharua ba Pita harua saha bungina harua ba *long sabangga Babilon*, ne haruanga ba namuxina bing long sabangga Rom. † **5:14** Grik xuana—*alibuang*. Kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.*

Aposel Pita bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong luwa li ba,
2 Pita

Namua Pita Bung Xailonginoa

Pita bung xailongga li bungina wa Rom. Lipu kubolu dianamdi xaung lipu tubatubaik languangamdi daxaningxaning rangua lipu hatuminga haringinamdi, binabu Pita haringia lipu hatuminga haringinamdi. Harua ba Yesu bagula goxoya ma, binabu dimaxania, nam tubatubaik languangama xapdi. Bung xailongga li bila niani AD 67.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Bo ba ditubu hatumingading haringinia *(1:3-11)*
- Hatanga ba Yesu uleging xaiya tubatubainganoa ma rangua Urana *(1:12-21)*
- Bo ba dimaxania mana lipu tubatubaik languangamdi *(Hataina 2)*
- Maxuna Kristo bagula goxoya ma muli *(3:1-16)*
- Haruanga kimuam *(3:17-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Saimon Pita, Kristo lipuxing oxatanama xaung aposelinoa.
Ngabung xailongga li nang lipuadi axap hatuminga haringinama maxang taininau am gaxap. Axap mana kubolu maringindi Yesu Kristo Urana kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama libudi.
2 Ngasabu ba Urana libuang abaxagi sibuna mana kubolung atin dimoti xaung gamogamu mosiama, namua na axabia Urana xaung Yesu Toxoratamona kiria.

Urana Wagi Kira Saing Mogu Kira

3 Urana haringingang sabanga sina nakira axamang longgalo dahauli kira mana walingara xaung ba talibu kuboluadi muruna manadi. Taxap axadi ba mana namua taxabia ina, lipua wagi kira ba tawa lipuxindi mana ing sibuna ralanoa xaung xailianoa.
4 Mana axadi ba taxap yahangang xai sibundi haudi haruangania. Ding axamang sabanga sibundi. Libu bila ba bu sanga ba axola mana hanggalangiangua diang murunganoa libu wa titia li, saing asok maringina bila ina.
5 Mana namua naga bing ahaxi sibuna ba aharingia hatumingaim haringina bila li: Asigi kubolu xaidi rangua. Saking mana kubolu xaiyadi ba, bing asigi xabiangua.
6 Saking mana xabianga ba, bing asigi kubolua awasa xai mana kuboluimdi. Saking mana kubolua awasa xai mana kuboluimgadi ba, bing asigi kubolu lilinga haringinoa. Saking mana kubolu lilinga haringinoa ba, bing asigi kuboluadi Urana muruna manadi.
7 Saking mana kuboluadi Urana muruna manadi ba, bing asigi kubolua alibu xai mana riaim hatuminga haringinamdi. Saking mana kubolua alibu xai mana riaim hatuminga haringinamdi ba, bing asigi kubolua murunga sibuna.
8 Namua na nabu kuboluadi ba duwa maluxu mang saing bungingbunginalo ditubu mang, bing bagula awa lipuadi axabia sibuna Toxoratamona kiria Yesu Kristo. Baing bila balau bagula atuxu oxatanoa xai, saing oxataima bagula aningona xai.
9 Ne lipu gaxarea xola mana kuboluadi ba, ina bila lipu maxa labianam tela, kimbo bila lipu maxa haxatiana, namua na halingalinga ba Urana damia kubolung diang mugangadi sangua.

10 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, bing ahaxi mana ahatanga ba
maxuna Urana wagiang xaung moguang. Namua na nabu alibu kuboluadi ba, bing
sanga ba xunggang mari te.
11 Baing kimuya Toxoratamona kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama Yesu Kristo
bagula yaha sibuna ba xapkang maluxu'm Yonggaxing subingang teguama.

Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi Haruangadinga

12 Maxuna, axabia axadi ba masup, saing ali haringina mana haruanga maxunama
hatata atuxu, ne xai mana bungingbunginalo ngalibuang ahatumiadi muli.
13 Baing ngahatum ba hatata bungina ngawa xaung sangga, bing xai mana ngaiti
hatumingaimdi muli.
14 Namua na ngaxabia ba haxek ba bagula ngata sangga li singia, bila Toxoratamona
kiria Yesu Kristo hatanga rangrang nanga.
15 Binabu bagula ngawaxata haringing sibuna ba ngatongtongia daxangua ba
kimuya mana ngayunga titia li, bungingbunginalo bagula ahatumia axadi ba muli.
16 Namua na muga bungina am gabaxanga mana Toxoratamona kiria Yesu
Kristo haringinganoa xaung malinganoa, bing haruangamama su mana naxuyanga
olanggamdi lipudi daxapdi masok mana ding hatumingadinga te. Tegu. Am gabagu
haringingang sibunoa xaung ralanoa maxamamia baing.
17 Namua na xap yaya sabanga xaung ralanoa rangua Urana Tibura bungina
waxutu tela sok rangua Urana ralanoa ma, harua ba, "Alali Garagu sibuna, nga
murugu sibuna mana. Ngayaha sibuna mana."✡
18 Am sibumam am galungu waxutua ba ma long xaiya ma bungina am gawa
rangua mana Urana bimbixinoa.
19 Baing bila balau am gaxabia ba haruangua waleu Urana lipuxing suxunguxu-
nguamdi dibaxanga ba maxung sibuna. Baing nabu ahatumia haruangadinga xai,
bing bagula xai mang. Haruangadinga bila nagunga lu labiania. Saxaxangia laing
Toxoratamona xaidabinoa, saing Kristo ina hatung namoningyanam saxaxangana
maluxu'm hatumingaimdi.
20 Ne axamang sabanga bing axabia xai sibuna bila li: Mana lipu longgalo daxap
Urana suxungunoa saing dibaxanga dibung mari Xuania, tela baxanga ing sibung
hatumingania te.
21 Namua na waleu ma hatata, lipu tela su mana ing sibung murunganoa te saing
baxanga Urana suxungunoa. Tegu. Aningonoa yudi ba dibaxanga haruanga ba daxap
rangua Urana.

2

Lipu Tubatubaik Languangamdi Bagula Disok

1 Ning lipudi dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimesa liwe
mana Isreldi waleu. Baing bila balau lipu tubatubaik languangamdi bagula disok
liwe mang. Bagula dima liwe mang, ang gaxabia kuboludinga te, saing bagula
dahanggalangia lipu teladi mana tubatubaingadingdi. Ne bagula dilibu bila ba ing
ganina te. Tegu. Bagula dahatiam mana Toxoratamona Kristo, lipua gimdi baing.
Baing kuboludinga ba bagula xap hanggalangiangua mading sapsap.
2 Lipu xumana bagula disu mana kuboluding memeyamdi saing mana namua ba
lipu xumana bagula daharua diana mana daxanga maxunama.
3 Lipu tubatubaikkamgadi li bagula samoyading, saing bila balau bagula dituxu
murak mang, dinaxuya naxuyangadi daxapdi masok olang ba daxai xalingimdi ma

✡ **1:17** Matyu 17:5; Mak 9:7; Luk 9:35

rimadingia. Ne Urana xauxau salagidinga masup waleu sibuna, saing lipua bagula hanggalangiadi ba kinu te.

4 Namua na axabia Urana kubolunoa. Bungina uleginamdi dilibu kubolu diandi,* usingadi te. Tingdi mari long salakkamia, goxidi maluxu mana map labianamdi bu soxautidi laing xaidap suxuyangama.

5 Bungina lipu titiam mugauamdi diyamu, usingadi te. Sina silinga sabanga saing hanggalangiadi, ne xap Noa muli, lipua baxanga kubolu maringina nadi. Xap muli rangua lipu 7.

6 Baing sina salaga na long sabanggadi Sodam xaung Gomora bungina taudi laing duwa hayata, saing libudi duwa babu ba hatanga bagula raxata mana lipuadi diyamu.

7 Ne xap Lot muli, lipu maringina. Lipua ba hatuminganoa mauxang sibuna mana lipu dianadi ba kuboluding memeyamdi.

8 (Lipu maringina, ne wa maluxu manadi, saing xaidap taining tainina lungudi, bagu kuboluding didali Urana hanaunaunganoa binabu hatuminganoa mauxang sibuna.)

9 Nabu Toxoratamona kubolunoa bila ba, bing sanga ba abagu ba ina xabia ba xap lipuadi disu mana murunganoa muli sangua tubaik xangxana. Baing xabia xauna ba tuxu lipu maringing teguamdi laing xaidap suxuyangama, saing sina salaga nadi laing xaidapka baguba.

10 Baing bagula libu bila ba sibuna na lipuadi disu mana sangga murungang diana, musuding bila ba. Hauxading mana Urana haruanganoa xaung yanamdi haruangadinga.

Adi dahasua, disu mana ding murungadinga. Dimaxuwa ba daharua diana mana aningoningo long xaiyamdi te.

11 Ning Urana uleginamdi haringingading sibuna mana lipuadi ba, ne disu haruanga diana manadi te Toxoratamona maxania.

12 Ning lipu tubatubaikkam languangamgadi ba daharungia axadi daxabiadi te. Disu mana sangga murunganoa ing ganina. Duwa bila asaxa abungindi. Disok ba lipudi daxapdi bu dungdi mati ing ganina. Baing bila asaxa abungindi bagula ding xauna disup.

13 Bagula daxap haxuyangadinga: Bila disina mauxana, bila balau bagula daxap mauxana. Hatumingadinga bing muruding ba daxang dinung lang haringina buk xaidap nengneng. Ding bila musudi dahamusia imang sigixinganoa, diyaha mana muragidinga bungina daxang ranguang mana taungaimdi.

14 Maxading disu mana haingdi, bungingbunginalo dibo ba dahaxa mauli ranguadi. Murungading kubolu dianama mati te. Daxai lipuadi hatumingading haringindi daharing buk te mana daxanga dianoa. Hatumingading dimaxaya mana kubolu samoyana. Bagula daxap guxam diana rangua Urana!

15 Diyunga daxanga maringinoa, dahanggalang. Disu mana Balaam Beo garanoa daxanganoa. Lipua ba murung sibuna mana kubolu diang giminaginoa.†

16 Ning Urana libu donki inia gamia mana kubolung dianoa. Asaxa ba mumgutingam, ning harua bila lipudi na, saing soxauti lipu suxunguxunguama kubolung kakahanoa.

17 Lipu tubatubaik languangamgadi ba bila lang maxandi dimamasa ba. Ding bila mugapdi yanga yubuadi mala bu kuyua mu te. Labiang sibunoa Urana xauxau manadi ragudi baing.

---

* **2:4** Urana tongtongia uleginamdi bu daxai. Ning teladi disu mana Satan saing dilibu kubolu diana. † **2:15** Balaam kubolung dianoa bing muruna mana xap sianga rangua Xaitamoxi Balak, bu hanggalangia Isreldi xaung sina guxam diana nadi. Ubagu Titinga (Namba) 22–24.

18 Diti ding xaung dahasua mana haruanga olang. Daxai lipudi mana haru-
angadinga ba disu mana sangga murunganoa xaung dahali mauli mana kubolu
musunamdi bila komadi. Bila balau daxai lipuadi hata sibuna li digiti mala sangua
lipudi dahaxa daxanga maringing teguamia, bu disu manadi.
19 Dibala lipudi ba axamang tela soxauti kuboludinga te, sanga ba dilibu kubolu
baruamtadi dibo ba dilibudi. Baing tegu. Ding sibuding duwa kubolu diana
lipuxing oxata olanggamdi. Namua na lipua wa lipu oxata olanggama mana baraxing
baraxinta wa etua mana.
20 Bagu, nabu lipudi daxabia mana Toxoratamona kiria xaung Lipuxira Xabinga
Muliama Yesu Kristo ba, binabu disauya kubolu diandi, kuboluadi dilibu lipu titiamdi
musuding. Baing ina naga, nabu kuboluadi ba dituxudi muli saing didalidi, bing
walingading kimuama diang sibuna mana walingading mugamugangama.
21 Binabu, xai sibuna nabu muga daxabia kubolu maringing daxanganoa te. Namua
na hatata daxabia daxanga ba, ne diyamu hanaunaunga maringina daxap muga ba.
22 Haruanga babundi aningoding manadi, tela harua ba, “Komua xuau, ne goxoya
mala xang xuaxuangandi muli.”✡ Tela harua ba, “Buxua sugu langia, ne goxoya mala
sugu muli bangabia.”

3

Toxoratamona Xaidabinoa Bagula Ma

1 Riagu mana, xailongga li luwa ngabungdi nang. Ngabungdi ba ngaiti hatumin-
gaimdi mana ahatumia muli hatuminga sigixingana axabia masup ba.
2 Ngabo ba ahatum muli mana haruangua Urana lipuxing suxunguxunguam
maringindi dibaxanga waleu. Xauna, ngabo ba ahatum muli mana hanaunaungua
Toxoratamona kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama sina nang mana aposel angiadi
haruangadinga.
3 Ne axamang sabanga ahatumia muli bing: Mana xaidap subingandi, lipu
daudaungamdi bagula dima xaung haruangading daudaungamdi, saing bagula disu
mana ding sanggading murungadingdi.
4 Bagula daharua ba, “Hau haruangua ba bagula ma, ne kabila? Namua na mana
bungina mugangara hatuminga haringinamdi dimati laing hatata, axamandi duwa
maxang taininau bila waleu titi soginganoa.”
5 Ning adi daharua bila ba, hauxading ba dahatum muli ba waleu sibuna Urana
haruanganoa libu sabalunoa wa, xaung libu titia sok liwe mana langa, libu langa sok
titi.
6 Baing mana langga ba, libu silinga sabanga sok bu langga ba ung titia mana
xaidapka baguba.
7 Mana Urana haruangang taininau ba sabaluna xaung titi hatatam diragu yaba.
Urana tuxudi bila ba bu diragu xaidap suxuyangama bungina bagula hanggalangia
lipuadi diyamu.
8 Ne riagu mana, haruanga taininau labu ahalingalingau tai: Mana Toxoratamona
hatuminganoa, xaidap tela wa bila niani 1,000, xaung niani 1,000 duwa bila xaidap
tela.
9 Lipu teladi dahagaxa ba Toxoratamona halisi ba libu haruanganoa hau ba
aningona, baing tegu. Raguang, muruna mana tela hanggalang te. Ne muruna mana
lipu longgalo duxugia hatumingadingdi.
10 Ne Toxoratamona xaidabinoa bagula ma bungina lipudi dahagaxa ba sanga ba
ma te, bila lipu hanaunggam tela ma. Bibinga sabanga bagula sok saing sabalunoa

✡ **2:22** Runginga Xai (Sindaun) 26:11

bagula sup. Yaba bagula sahi sabalung xalingindi masup. Baing titia xaung axadi duwa mana ba bagula disup.

11 Baing ina naga, axamandi bagula disup bila ba, binabu bagula asok lipuadi na bila baru? Bing maring ba asok lipudi dilibu kubolu maringindi Urana muruna manadi.

12 Alibu kuboluadi na bila ba, saing bunging taininau ata ragunga mana Urana xaidabinoa saing ahatuatu malinganoa. Xaidapka ba bagula hanggalangia sabalunoa yabia, saing sabaluna xalingindi bagula disup yabia.

13 Ne taragu Urana haruanganoa hau ba, taragu mana sabalung haunua xaung titi haunua. Baing la ba kubolu maringindi ding ganiding bagula duwa.

Haruanga Kimuam

14 Baing ina naga, riagu mana, aragu mua mana axadi ba malingadinga. Binabu ahaxi mana awa sigixinga sibuna Urana maxania, axola mana kubolu dian tela, xaung arung mosiu rangua.

15 Baing ahatum to: Toxoratamona kiria kubolung ragungama sina ganangana bu xap lipudi muli. Riara hatuminga haringinama Pol murura sibuna mana, bung haruanga na bila ba nang, bungina bung xaung xabianga maringina Urana sina na.

16 Bung haruanga maxang taininau mana axadi li mana xailonging longgalo. Xailongindi haruangang teladi dimakasa mana lipudi daxabiadi, binabu lipuadi hatumingading diraxap xaung haringingading te, dahanggalangia namuxidingdi. Dilibu bila ba xaung haruanga teladi duwa Urana Xuania xauna. Baing bila balau daxap hanggalangiangua mading.

17 Riagu mana, axabia axadi ba masup, binabu amaxania nam lipu hanaunaunga dalingamdi hatumingading dianoa xaiang mala, xaung nam xunggang mari lilingaim haringinia.

18 Ne atubu mana Toxoratamona kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama Yesu Kristo atin dimoti makira, xaung atubu mana xabiangaimdi mana. Taiti yanoa tasabu mana hatata xaung bungingbunginalo! Maxung sibuna!

Aposel Yon bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong mugamugangamga li ba, 1 Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Aposel Yon, Sebedi garanoa bung xailongga li. Tubatubainga languangamdi disok rangua lipudi, daharua ba aningoningo xai, ne sangga doa, binabu aningoningo wa halianga mana sanggua. Binabu daharua ba Kristo ma aningonia ing ganina, ma sanggania te. Daharua ba sangga doa, binabu bungina lipu tela libu kubolu diana, libu xaung sangganoa, binabu sangau, alaba libu aningonoa doa te. Baing ina naga, kubolu diana sangau. Yon lungu tubatubainga languangamgadi ba, baing ina naga, bung xailongga li bu haringia Urana daxanganoa, nam tubatubainga languangama xap lipu hatuminga haringinamdi. Bung bu hatanga lipu tubatubainga languangamdi sabasabia (2:26), xaung bu haringia lipu hatuminga haringinamdi ba maxuna Urana xapdi muli (5:13). Bung xailongga li bila niani AD 87.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-4)*
- Bo ba tawa sigixinga sibuna xaung tatagauyu rangua Urana *(1:5–2:27)*
- Bo ba tasu mana Urana haruanganoa nam memeyara kimuya *(2:28–4:6)*
- Bo ba murura sibuna makira *(4:7–5:12)*
- Haruanga kimuam *(5:13-21)*

Haruanga Walingama

1 Ngabung haruanga mala ranguang mana lipua wa muga mana titi unggutinganoa. Ina naga am galungu haruanganoa, ina naga am gabagu maxamamia, ina naga am gabagu mana, xaung am gatuxu rimamamia. Baing lipua ngabung mana bing Haruanga Walingama.

2 Baing walinga namua ba sok. Am gabagu saing am gabaxanga, saing am gabaxanga walinga subingang teguama nang. Muga wa rangua Tibura saing sok makira.

3 Am gabaxanga nang axadi am gabagudi am galungudi, bu sanga ba ataga awa taininau ranguam. Baing tagangaroa wa rangua Tibura Urana xaung Garanoa Yesu Kristo.

4 Am gabung haruanga li mala ranguang bu gamoradi dibaxagi mana yahangua.

Tahaxa Luliania

5 Ulekka am galungu rangua Kristo ba, am gabaxanga nang ba: Urana bing luliana. Baing labiang monga wa maluxu mana te.

6 Nabu taharua ba kira tataga tawa taininau rangua, ne tahaxa labiania, bing talangua saing walingaradi disu mana Urana haruangang maxunama te.

7 Ning nabu tahaxa luliania, bila ina wa luliania, bing tataga tawa taininau rangua kira, saing Garanoa Yesu sibinoa damia kubolura diang longgalo mala.

8 Nabu taharua ba taxola mana kubolu dian tela, bing tatuxu murak makira saing haruanga maxunama wa maluxu makira te.

9 Nabu tatula kubolura diandi, bing bagula yunga kubolura diandi xaung damia kubolura maringing teguam longgalo mala, namua na su mana haruanganoa saing kubolunoa maring.

10 Nabu taharua ba talibu kubolu dian tela monga te, bing tauxu Urana ba lipu languangam saing haruanganoa wa maluxu makira te.

2

Kristo Lipu Aningoxam

1 Garagu mana, ngabung haruanga li nang bu alibu kubolu diana te. Ne nabu lipu
tela libu kubolu diana, bing kira lipuxira aningoxama harua na Tibura bu hauli kira.
Ina naga Yesu Kristo, Lipu Maringina.
2 Ina naga hananiangua libu Urana atin daxaringa mana kubolura diandi, sisiadi
baing.* Baing libu mana kira kubolura diandi ding ganiding te. Tegu. Libu bu sisia
lipu titiam longgalo kuboluding diandi.
3 Baing nabu tasu mana hanaunaungandi, bing kubolura ba hatanga ba taxabia
Urana xai sibuna.
4 Lipu gaxarea harua ba, “Ngaxabia Uranau,” ne su mana hanaunaungandi te, bing
lipu languangama, saing haruanga maxunama wa maluxu mana te.
5 Ning lipu gaxarea su mana haruanganoa, bing Urana murungang sibunoa baxagi
sibuna mana. Kubolua li hatanga ba kira tataga rangua:
6 Lipu gaxarea harua ba taga rangua bing haxa walingania bila Yesu haxa ba.
7 Riagu mana, ngabung hanaunaunga haunua nang te. Tegu. Hanaunaunga
mugangua alungu waleu bungina ahatum haringina muga. Hanaunaunga muganga
li bing ulega alungu masup ba.
8 Ne maxuna, hanaunaunga li hauna xauna. Sok maxuna mana Kristo walinganoa
saing sok maxuna mana walingaimdi xauna. Namua na labianoa bo ba supkuba.
Baing luliang sibuna hatata sina ba.
9 Lipu gaxarea harua ba wa luliania, ne hauxang sibuna mana riang hatuminga
haringinama, bing wauyu labiania.
10 Lipu gaxarea murung sibuna mana riang hatuminga haringinama wa luliania,
saing axamang tela wa maluxu mana te bu libu xung mari.
11 Ning lipu gaxarea hauxang sibuna mana riang hatuminga haringinama wa
labiania, saing haxa mauli labiania. Xabia te ila bi, namua na labianoa libu maxandi
dilaba.

12 Gara mana, ngabung mala ranguang,
namua na yunga kuboluim diandi mana Kristo yanoa.
13 Gara tibuna mana, ngabung mala ranguang,
namua na axabia ba lipua ba wa muga mana axamandi disok.
Gananuna mana, ngabung mala ranguang,
namua na adali lipu dianoa masup.
Gara mana, ngabung mala ranguang,
namua na axabia Tibura.
14 Gara tibuna mana, ngabung mala ranguang,
namua na axabia ba lipua ba wa muga mana axamandi disok.
Gananuna mana, ngabung mala ranguang,
namua na awa haringina,
saing Urana haruanganoa wa maluxu mang,
saing adali lipu dianoa masup.

Labu Murura Sibuna Mana Titia Liu Tai

* **2:2** Yesu yunga walinganoa bu wa hananianga sisia kubolura diandi. Waleu bungina dahanania asaxadi, alaba babu ing ganina bu tubatuba lipudi ba kubolu diang giminaginoa bing matia. Yesu maringing sibuna, libu kubolu tela ba xap matia maina te, ne xap yabaroa saing mati bu sanga ba tawa rangua Urana bungingbunginalo.

15 Labu muruim sibuna mana titia li, kimbo titia li xalingindi xaunau tai. Lipu
gaxarea murung sibuna mana titia li, bing kubolua murung sibuna mana Tibura wa
maluxu mana te.
16 Namua na titia li kubolung longgalo, bila sangga murunganoa, lipudi maxadingdi
digatila, xaung dahasua mana xalingidingdi—axadi ba dima rangua Tibura te. Tegu.
Dima mana titia li.
17 Titia li xaung murungandi dibo ba disupkuba, ning lipu gaxarea libu Urana
murunganoa bagula wa bungingbunginalo.

Tamaxania Mana Kristo Bixuanoa

18 Garagu mana, hatata xaidap subinganoa. Alungu masup ba Kristo bixuanoa ma
yu, saing hatata Kristo bixuang xumana dima ba. Daxanga naga taxabia ba hatata
xaidap subinganoa.
19 Adi disauya kira ba, ne bakbagira sibundi te. Namua na nabu ding bakbagira
sibundi, bing bagula duwa rangua kirauyu. Ning ilaingadinga hatanga rangrang ba
ding longgalo bakbagiradi te.
20 Ne Urana matu Aningonoa mari mang ba, binabu ang longgalo axabia haruanga
maxunama.
21 Bola ahagaxa ba ngabung mala ranguang namua na axabia ulek maxunama te?
Tegu. Ngabung mala ranguang namua na axabia ulek maxunama baing. Xauna,
axabia ba languanga tela sok mana ulek maxunama te.
22 Gaxarea lipu languangam? Lipua hatiam mana Yesu, harua ba Urana Lipuxing
Mogunganama† te. Ina naga lipu languangam. Lipua na bila ba Kristo bixuanoa naga,
hatiam mana Tibura Garanoa tang.
23 Lipu gaxarea hatiam mana Garanoa taga rangua Tibura te. Ne lipu gaxarea
baxanga ba Yesu Urana Garanoa bing taga rangua Tibura xauna.
24 Haruangadi alungudi muga ma, bing atuxudi duwa maluxu mang. Nabu
haruangadi ba alungudi muga ma duwa maluxu mang, bing bagula ataga rangua
Tibura Garanoa tang bungingbunginalo.
25 Baing haruangua hau rangua kira bing: Bagula tawa bungingbunginalo.
26 Ngabung haruangadi li nang bu amaxania mana lipuadi dituba ba dituxu murak
mang.
27 Ne ang ba, Kristo matu Urana Aningonoa mang saing wauyu maluxu mang.
Binabu araxap mana lipu tela tubatubang te. Tegu. Aningonoa naga tubatubang
mana axamang longgalo, saing Aningonoa haruanganoa maxuna. Murak te. Binabu
bing ataga ranguauyu, bila Aningonoa tubatubang ba.

Tawa Urana Garandi

28 Binabu garagu mana, bing atagauyu rangua Kristo, bu bungina goxoya ma saing
owa masok, bing sanga ba tali haringina maxania, memeyara te.
29 Nabu axabia ba ina lipu maringina, bing axabia ba lipu longgalo dilibu kubolu
maringindi bing duwa Urana garandi.

3

1 Bagu Tibura murungang sibunoa makira axamang sabanga sibuna! Binabu Urana
uxu kira ba garandi! Kira baing! Namua lipu titiamdi daxabia kira te, bing daxabia
ina te.
2 Riagu mana, hatata tawa Urana garandi. Ne kimuya bagula tawa baru, hatata
hatanga masok teguyu. Ne taxabia ba kimuya bungina Kristo owa masok saing
goxoya ma, bagula tawa bila ina, namua na bagula tabagu sibuna.
3 Baing lipu gaxarea ta ragunga mana bila ba, bing libu lunoa wa sigixinga sibuna,
bila Kristo wa sigixinga sibuna.

† **2:22** Ubagu haruanga hawama mana Luk 2:11.

4 Lipu gaxarea dilibu kubolu diandi, didali Urana hanaunaungandi. Maxuna, kubolu diana bing kubolu hanaunaungang dalingam.
5 Axabia ba Kristo ma bu sisia kubolura diandi. Baing kubolu dian tela wa maluxu mana te.
6 Lipu gaxarea taga rangua Kristo bing libu kubolu diandiyu te. Lipu gaxarea libu kubolu diandiyu bagu Kristo te, saing xabia te xauna.
7 Garagu mana, labu ayunga lipu tela tuxu murak manggu tai. Lipu gaxarea libu kubolu maringindi, bing lipu kubolu maringinam, bila Kristo lipu kubolu maringinam.
8 Lipu gaxarea libu kubolu diandi, bing ina xaungadi yanamidinga lipuxinoa, namua na xaungadi yanamidinga libu kubolu diandi mugamugau sibuna ma. Namua naga Urana Garanoa sok, bu hanggalangia xaungadi yanamidinga oxatanoa.
9 Lipu gaxarea sok Urana garanoa bagula libu kubolu diandi muli te, namua na Urana kubolunoa wa maluxu mana. Binabu sanga ba libu kubolu diandi muli te, namua na Urana garanoa.
10 Baing taxabia ba lipu gaxarea Urana garandi xaung lipu gaxarea xaungadi yanamidinga garandi bila li: Lipu gaxarea libu kubolua maringin te bing Urana garanoa te. Baing lipu gaxarea murung sibuna mana riang hatuminga haringinama te bing Urana garanoa te xauna.

Murura Sibuna Makira

11 Ulega alungu muga bungina ahatum haringina ma hatata bing: Murura sibuna makira.
12 Labu tawa bila Kengu tai, lipua ba lipu dianoa lipuxinoa saing ung kixinginoa mati. Baing baruta ung mati? Namua na ing sibung kubolundi didoa, ne kixinginoa kubolundi dimaring.
13 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu lipu titiamdi hauxading sibuna mang, bing labu ahixi manau tai.
14 Taxabia ba tadali matiyua takisi mala mana walingua, namua na murura sibuna mana riara hatuminga haringinamdi. Lipu gaxarea murung sibuna mana riang hatuminga haringinama te wauyu matia.
15 Lipu gaxarea hauxang sibuna mana riang hatuminga haringinama bing lipu ungingam. Baing axabia ba lipu gaxarea lipu ungingama xap walinga subingang teguama te.
16 Taxabia kubolu murunga sibuna bila li: Kristo yunga walinganoa bu hauli kira. Binabu maring ba kira tayunga walingaradi bu hauli riara hatuminga haringinamdi.
17 Ne nabu lipu tela xalingina saing bagu riang hatuminga haringinama raxap, ne usinga te, bing Urana murungang sibunoa wa maluxu mana baru? Tegu.
18 Garagu mana, kubolua taharua suxunguria ba murura sibuna, ing ganina sanga te. Tegu. Bing tahatanga ba haruangaradi maxuna saing murura sibuna mana kuboluadi dahaulidi.
19 Nabu talibu bila ba, bing bagula taxabia ba tahaxa daxanga maxunamia. Baing ina naga, bagula tali maxania xaung hatumingaradi duwa mosiu, memeyara te.
20 Heku hatumingaradi disu haruanga nakira, gamoradi duwa mosiu. Namua na Urana sabanga sibuna mana hatumingaradi, saing xabia axamang longgalo.
21 Riagu mana, nabu hatumingaradi disu haruanga nakira te, bing tawa haringina bungina tali Urana maxania.
22 Baing baraxing baraxinta taxusunga mana, bagula taxap, namua na tasu mana hanaunaungandi saing talibu kuboluadi yaha manadi.
23 Baing hanaunaunganoa bing: Tahatum haringina mana Garanoa yanoa Yesu Kristo, xaung murura sibuna makira bila hanaunau kira ba.

24 Lipu gaxarea disu mana hanaunaungandi, ditaga rangua, saing ina taga ranguadi
xauna. Baing taxabia ba taga rangua kira bila li: Namua na sina Aningonoa nakira.

4

Tatuba Haruanga Maxunama Xaung Haruanga Languangama

1 Riagu mana, labu ahatum haringina mana lipu longgalo hatumingadingdiu tai. Ne
asuxuya lipua hatuminganoa to, bu axabia ba ma rangua Urana Aningonoa kimbo
tegu. Namua na lipu xumana dila mana titi hataing hataindi, dilangua ba ding Urana
lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga.
2 Bagula abagu axabia Urana Aningonoa wa ranguadi bila li: Nabu dibaxanga ba
Yesu Kristo sok lipu sibuna, bing haruangadingdi dima rangua Urana.
3 Ne nabu lipu tela baxanga Yesu bila ba te, bing ma rangua Urana te. Kristo
bixuanoa ba hatuminganoa naga. Alungu ba hatuminga ba mau, saing hatata wa
masup titia li.
4 Garagu mana, ang Urana lipuxindi binabu adalidi masup, namua na Urana
Aningonoa wa maluxu mang ba dali lipu dianoa wa liwe mana lipu titiamdi.
5 Ding lipu titiamdi, binabu daharua mana axamang titiamdi, saing lipu titiamdi
dilungudi.
6 Ne am ba Urana lipuxindi, saing lipu gaxarea daxabia Urana dilunguam. Ne lipu
gaxarea Urana lipuxindi te dilunguam te. Daxanga naga tabagu taxabia ba hatuminga
maxunama ma rangua Urana Aningonoa, xaung hatuminga languangama ma rangua
lipu murakkama.

Urana Bing Kubolu Murungam Sibuna Namua

7 Riagu mana, bing murura sibuna makira, namua na kubolu murunga sibuna ma
rangua Urana. Lipu gaxarea murung sibuna, ina Urana garanoa saing xabia Urana.
8 Lipu gaxarea murung sibuna te xabia Urana te, namua na Urana bing kubolu
murungam sibuna namua.
9 Urana hatanga kubolung murungam sibuna makira bila li: Soxi Garang taininau
mari titia bu kira taxap walingua mana oxatanoa.
10 Kubolu murungam sibuna bila li: Kira murura sibuna mana Urana muga te.
Tegu. Ina murung sibuna makira muga, saing soxi Garanoa bu wa hananiangua libu
Urana atin daxaringa mana kubolura diandi, sisiadi.
11 Riagu mana, nabu Urana murung sibuna makira sabanga sibuna bila ba, bing
murura sibuna makira xauna.
12 Lipu tela bagu Urana te. Ne nabu murura sibuna makira, bing Urana taga rangua
kira, saing tahatanga ba murungang sibunoa baxagi sibuna makira.
13 Taxabia ba tataga rangua xaung ina taga rangua kira, namua na sina Aningonoa
nakira.
14 Baing am gabagu maxamamia xaung am gabaxanga ba Tibura soxi Garanoa bu
wa Lipu Xabinga Muliama mana lipu titiamdi.
15 Lipu gaxarea baxanga ba Yesu Urana Garanoa, bing Urana taga rangua saing ina
taga rangua xauna.
16 Binabu taxabia xai xaung tahatum haringina ba Urana murung sibuna makira.
Urana bing kubolu murungam sibuna namua. Lipu gaxarea taga rangua kubolu
murungam sibuna bing taga rangua Urana, saing Urana taga rangua xauna.
17 Mana daxanga ba, kubolu murungam sibuna baxagi sibuna makira, bu sanga ba
tali haringina maxania mana xaidap suxuyangama. Namua na la li titia tawa bila
ina.

18 Kubolu murungam sibuna xola mana maxuwanga. Ne kubolu murungam
sibuna baxagi ba suka maxuwanga mala, namua na maxuwanga namua bing salak
xabingama. Lipu gaxarea maxuwa, bing kubolu murungam sibuna baxagi mana te.
19 Kira murura sibuna namua na Urana murung sibuna makira muga.
20 Nabu lipu tela harua ba, "Murugu sibuna mana Urana," ne hauxang sibuna
mana riang hatuminga haringinama, bing lipu languangam. Namua na lipu gaxarea
murung sibuna mana rianoa te, sanga ba murung sibuna mana Urana te. Namua na
bagu rianoa, ne bagu Urana bunging tela te.
21 Baing hanaunaunga taxap rangua Urana bing: Lipu gaxarea murung sibuna
mana Urana bing murung sibuna mana riang hatuminga haringinama xauna.

5

Tahatum Haringina Mana Urana Garanoa

1 Lipu gaxarea dahatum haringina ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama,
ding Urana garandi. Baing lipu gaxarea muruding sibuna mana garadi tibuding bing
muruding sibuna mana garandi xauna.
2 Bila balau, daxanga taxabia ba murura sibuna mana Urana garandi bing: Murura
sibuna mana Urana saing tasu mana hanaunaungandi.
3 Daxanga murura sibuna mana Urana bing: Tasu mana hanaunaungandi. Baing
hanaunaungandi dimakasa makira te.
4 Namua na lipu gaxarea Urana garandi, didali titia li kubolunoa. Baing daxanga
mana tadali titia li kubolunoa bing hatumingara haringina.
5 Gaxarea dali titia li? Lipuadi dahatum haringina ba Yesu Urana Garanoa ding
ganiding.
6 Lipua ma titia xap langa saing sibinoa ri bing Yesu Kristo baing. Xap langa ing
ganina te, ne xap langa xaung sibinoa ri. Baing Urana Aningonoa baxanga haruanga
ba, saing Aningonoa namua mana haruanga maxunama.
7 Axamang tuwa tung dibaxanga:
8 Aningonoa, langa xaung siba. Tung hatumingading taininau.
9 Kira tahatum haringina mana lipudi haruangadinga mana baraxing baraxinta
dibagu maxadingia. Ne Urana haruanganoa sabanga sibuna manadi, namua na ma
rangua Urana. Baing harua mana Garanoa.
10 Lipu gaxarea hatum haringina mana Urana Garanoa, tuxu haruanga ba
maluxu'm hatuminganoa. Lipu gaxarea hatum haringina te uxu Urana ba lipu
languangama, namua na hatum haringina mana haruangua Urana harua mana
Garanoa te.
11 Baing haruanga ba bing: Urana sina walinga subingang teguama nakira, saing
walinga ba namua bing Garanoa.
12 Lipu gaxarea taga rangua Urana Garanoa xap walingua. Lipu gaxarea taga
rangua Urana Garanoa te, xap walingua te.

Haruanga Kimuam

13 Ngabung axadi li nang gaxarea ahatum haringina mana Urana Garanoa bu
axabia ba axap walinga subingang teguama.
14 Baing hatumingaradi daharing bungina tala haxek rangua Urana, namua na
taxabia ba nabu taxusunga mana axamandi disu mana murunganoa, bing lungu kira.
15 Baing nabu taxabia ba lungu kira mana baraxing baraxinta taxusunga mana,
bing taxabia ba taxap baraxinta taxusunga mana.
16 Nabu lipu tela bagu riang hatuminga haringinama libu kubolu diana xai mala
mana daxanga matiama te, bing sabu mana, saing Urana bagula sina walingua na

rianoa ba. Ngaharua mana adi kuboluding diandi daxaidi mala mana daxanga matiama te. Ne kubolu dian teladi daxai lipudi mala mana daxanga matiama. Ngaharua ba sabu mana axadi bagudi ba te. Tegu.

17 Kubolu maringing teguam longgalo kubolu diandi, ne kubolu dian teladi daxai lipudi mana daxanga matiama te.

18 Taxabia ba lipu baruamta sok Urana garanoa libu kubolu diandi muli te. Ne Urana Garanoa wasa mana, bu lipu dianoa sanga ba hanggalangia te.

19 Taxabia ba kira Urana garandi, saing titi hataing longgalo duwa hawa mana lipu diana rimanoa.

20 Baing taxabia xauna ba Urana Garanoa ma bu sina hatuminga xaiyua nakira, bu taxabia ba Urana lipu maxunama. Baing tataga rangua lipu maxunama, namua na tataga rangua Garanoa Yesu Kristo. Ing sibuna Urana maxunama xaung namua mana walinga subingang teguama.

21 Garagu mana, amaxania xai bu awa hasoya mana urana languangamdi.

Aposel Yon bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong luwa li ba, 2 Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Aposel Yon, Sebedi garanoa bung xailongga li. Mana bungina baguba lipuadi daxap ulek xaiyua mala dahaxa mauli, saing lipu hatuminga haringinamdi bagula daxapdi bu lobu ranguadi. Ne lipu tubatubainga languangamdi dilibu bila ba xauna, binabu Yon bung, bo ba lipu hatuminga haringinamdi dimaxania bu daxap lipu maxunamdi ding ganiding. Bung xailongga li bila niani AD 87.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-3)*
- Gamona yaha *(4)*
- Bo ba dimaxania *(5-11)*
- Haruanga kimuam *(12-13)*

1 Nga sabunga yanaminoa.

Ngabung xailongga li mala ranguaung haingga Urana mogung ugabu garamdi.* Maxung sibuna nga murugu sibuna mang. Nga ganigu te, ne lipu longgalo daxap ulek maxunama masup ba, ding muruding sibuna mang xauna.

2 Am murumam sibuna mang namua na ulek maxunama wa maluxu makira, saing bagula wa rangua kira bungingbunginalo.

3 Urana Tibura xaung Garanoa Yesu Kristo tang atiding dimoti makira, xaung tang dusinga kira, xaung tang dilibu gamoradi duwa mosiu. Kuboluding tuwadi ba bagula tung duwa rangua kira bungina tahaxa walingaria tatuxu haruanga maxunama xaung kubolu murungam sibuna.

4 Gamogua yaha sibuna ba ngabagu garam teladi dahaxa disu mana ulek maxunama, bila Tibura hanaunau kira ba.

5 Baing haing, hatata ngabung hanaunaunga haun tela naung te. Ne ngabung hanaunaunga taxap muga bungina tahatum haringina. Ngaxusungaung ba murura sibuna makira.

6 Baing kubolu murungam sibuna bing: Tahaxa walingaria tasu mana hanaunaungandi. Hanaunaungua sina bing ahaxa walingaimia muruim sibuna mang. Hanaunaunga taininau bila alungu bungina ahatum haringina muga ba.

7 Ngaharua bila ba namua na lipu murakkam xumana dila mana titi hataing hataina, saing dibaxanga ba Yesu Kristo ma titia sok lipu sibun te. Lipua na bila ba lipu murakkam xaung Kristo bixuanoa.

8 Amaxania xai, nam axamana awaxata haringina mana hanggalang. Ne amaxania xai bu axap haxuyangaim longgalo.

9 Lipu gaxarea didali Kristo tubatubainganoa xaung diyunga daxanganoa, ding ditaga rangua Urana te. Ne lipu gaxarea duwauyu Kristo tubatubaingania ditaga rangua Tibura Garanoa tang.

10 Nabu lipu tela ma ranguang, ne xap tubatubaikka li rangua te, bing labu axap lipua ba lobu ranguanggu tai. Baing labu aharua xaidap xai nau tai.

---

* **1:1** Lipu teladi dahatum ba Yon bung xailongga li na haing tela, ne teladi daharua ba harua saha mana bakbak hatuminga haringinama duwa mana long sabangga ba. Garandi bing lipu taining tainina maluxu'm bakbakka ba. Mana maxixinga 13, hamunganoa bing bakbak hatuminga haringinam tela wa mana long sabanga tela.

11 Namua na lipu gaxarea harua xaidap xai na lipua na bila ba, bing baba oxatang
dianoa.
12 Haruangagu xumana ba ngabung mala ranguang, ne heku ngabungdi xailongia
xaung xaswia. Ne ngabo ba ngama ngabagu ramramoimdi saing taharua suxunguria,
bu gamoradi dibaxagi mana yahangua.
13 Hamungama† Urana mogu ba, garandi daharua xaidap xai naung.

† **1:13** Ubagu haruanga hawama mana maxixinga 1. Lipu teladi dahatum ba hamunganoa bing bakbak hatuminga haringinam tela wa mana long sabanga tela.

Aposel Yon bung xailong tela mala rangua riang hatuminga haringinam tela. Tauxu xailong tuwa li ba, 3 Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Aposel Yon, Sebedi garanoa bung xailongga li. Diotrepes lipu hatuminga haringinamdi yanamiding tela, saing lipu teladi digugunia numania. Hitixiya lipu teladi Yon soxidi mala. Ne Gayas, lipua libu kubolu xai, xapdi xai, binabu Yon bung xailongga li mala na Gayas. Bung xailongga li bila niani AD 87.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-4)*
- Xai mana hauli lipuadi ditubatuba ulek maxunama *(5-12)*
- Haruanga kimuam *(13-15)*

1 Nga sabunga yanaminoa.
Ngabung xailongga li naung, riagu Gayas. Maxung sibuna nga murugu sibuna maung.
2 Riagu, ngasabu ba axamandi duwa xai ranguaung xaung sanggama bagula wa xai. Baing ngaxabia ba uwa xai aningomia ba.
3 Namua na gamogua yaha sibuna bungina riara hatuminga haringinam teladi disok, dibaxanga mana haxangama usu mana haruanga maxunama xaung uhaxauyu haruanga maxunamia.
4 Bungina ngalungu ba garagudi dahaxa disu mana haruanga maxunama, bing yahangua gamogua xap, tela dali te. Sabanga sibuna baing.
5 Riagu, kuboluma uhauli riara hatuminga haringinamdi ba su mana Urana murunganoa xai sibuna. Duwa lobudi uxabiadi te, ne usoxauti kuboluma te.
6 Dibaxanga kubolum murungam sibunoa sabunga maxadingia. Xai mana uhaulidiyu bu utadi haxangadingia sanga mana Urana murunganoa.
7 Namua na dila bu dibaxanga Kristo yanoa, saing daxap haulingua te rangua lipudi daxabia Urana te.
8 Binabu maring ba taxap lipuadi na bila ba, tahaulidi, bu sanga ba tagabudi tatuxu ulek maxunama oxatanoa.
9 Ngabung xailong tela mala rangua sabungua, ne Diotrepes, muruna ba taina ba wa mugamuga, yamu haruangamama.
10 Baing ina naga, nabu ngama, bing bagula ngabaxanga kubolunoa sabasabia. Harua kimu mam, hanggalangia yamamdi haruanga diania. Kubolua ba ing ganina sanga mana te. Xauna, hauxana ba xap riara hatuminga haringinamdi, xaung bili lipu teladi dibo ba daxapdi, saing hitixiyadi masok sangua sabungua.
11 Riagu, labu ukisinga kubolu diandiu tai. Tegu. Ukisinga kubolu xaidi. Lipu gaxarea libu kubolu xai ma rangua Urana. Lipu gaxarea libu kubolu diana xabia Urana te.
12 Dimitrias lipua ba lipu longgalo daharua xai mana. Ulek maxunama xauna hatanga kubolundi daxai. Am xauna am gaharua xai mana, saing uxabia ba haruangamama maxuna.
13 Haruangagu xumana ba ngabung mala ranguaung, ne heku ngabungdi xailongia xaung xaswia.
14 Ne ngabo ba ngabagu ramramoma sap to. Tauna, bagula taharua suxunguria.
15 Ngabo ba Urana libu gamoma wa mosiu. Riara laliamdi daharua xaidap xai naung. Uharua xaidap xai na riara taining tainina la ba.

Yesu kixinging tela Yut bung xailong tela mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailongga li ba, Yut

Namua Yut Bung Xailonginoa

Yesu kixinginoa Yut bung xailongga li. Mana Hibru xuana duxu yanoa ba "Yuda". Bung mala na lipu hatuminga haringinamdi. Bo ba bung mana Urana xapdi muli (maxixinga 3), ne lipu tubatubainga languangamdi disok, binabu bung ba dimaxania manadi. Yon xauna bung mana lipu tubatubaingamgadi ba (ubagu 1 Yon). Bung xailongga li bila niani AD 65.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-2)*
- Namua bung xailonginoa *(3-4)*
- Bo ba dimaxania mana lipu tubatubainga languangamdi *(5-16)*
- Bo ba dili haringina *(17-23)*
- Haruanga kimuam *(24-25)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Yut, nga Yesu Kristo lipuxing oxatanam tela, xaung nga Yems kixinginoa.
Ngasina xailongga li mala nang lipu gaxarea Urana wagiang ba awa lipuxindi. Urana Tibura murung sibuna mang, saing Yesu Kristo wasa mang.
2 Ngasabu ba Urana kubolung usingangam, kubolung atin dimoti, xaung kubolung gamogamu mosiam dingtung dibaxagi sibuna mang.

Tubatubaik Languangamdi Maluxu Sabungia

3 Riagu mana, muga ngahaxi ba ngabung mala ranguang mana Urana kubolunoa xap kira muli. Ne hatata ngahatum ba xai mana ngabung bu ngaharingiang ba ali bila gamgaminga haringina taxiya mana ulek maxunama tahatum haringina mana ba. Urana ta ulekka ba kira lipuxindi rimaria. Sup, saing bagula sigi haruanga tela muli mana te.
4 Ngaharua bila ba namua na lipu teladi dima dihisa liwe mang. Ding lipudi diyamu Urana, duxugia Urana kubolung atin dimoti makira mala sok bila daxanga bu disu mana kubolu musunamdi. Waleu sibuna dibung haruangua ba Urana hau hatuminganoa ba bagula sina salaga nadi, namua na dahatiam mana Yesu Kristo ing ganina lipuxira haringina xaung Toxoratamona kiria.
5 Ang gaxabia masup, ne ngabo ba ngaiti hatumingaimdi muli mana axamang tela Toxoratamona libu bungina xap lipuxindi muli masok Isip. Xaidi masok, ne kimuya ung lipudi dahatum haringina mana te.
6 Baing ahatumia muli Urana uleginamgadi dituxu oxatading yayamdi te, binabu diyunga yabadinga long xaiya. Urana goxidi labiania mana waxu haringindi duwa bungingbunginalo, bu diragu xaidap suxuyangam sabangua.
7 Baing ahatumia muli long sabangga Sodam Gomora tang xaung long sabanggadi duwa singia. Bila Urana uleginam dianadi ba, ding xauna diyunga ding ba dilibu kubolu miaxuam. Dilibu kubolu musunam xan tela sibundi. Salaga daxap wa babu mana salak yap subingang teguama ragu lipuadi dilibu bila ba.
8 Bila balau, lipuadi diyamu Urana duwa liwe mang ba, mana mibingadingdi dahaxi manadi ba, ding didongdongia sanggadingdi, diyamu Urana haringinganoa wa etua manadi, saing daharungia Urana uleginam ralanamdi.

9 Bungina Urana uleginamdi yanamidinga Maikel hakhaxi rangua xaungadi
yanamidinga mana gaxarea bagula xap Moses sangganoa, libu bila lipuadi ba te.
Heku Maikel yanoa dali, su haruanga diang tela mana te. Tegu. Harua bila li ing
ganina, "Toxoratamona ing sibuna bagula gamiaung!"
10 Ne adi duwa liwe mang daharungia axadi daxabiadi te. Ding bila asaxadi
xabiangading te. Disu mana sangga murunganoa ing ganina. Baing xabianga ba
hanggalangiadi.
11 Laku, mauxanganoa xapdi yu! Namua na disu mana Ken* daxanganoa.
Muruding buk mana sianga, binabu disu mana Balaam† hatumingang dianoa.
Dududing bila Kora,‡ saing bila balau bagula dahanggalang mana kubolua didali
Urana haruanganoa.
12 Bungina lipuadi ba dirung ranguang mana taungaim murunga sibunamdi,
rungingadinga liwe mang bila ringringdi dahanggalangia wagadi. Hatumingadinga
wa mana taungua te. Memeyading mading te, duwasa mading ne hauxading mana
teladi. Ding bila mugapdi doxola mana kuyua, yanga yubuadi mala. Ding bila xaidi
aningoding mana bunging dingia te, saking lipudi duxupdi, binabu dimutuxu sibuna.
13 Ding bila rubadi dahaung: Memeyading dahamusia long longgalo bila ruba
ngaungaundi dibuya. Ding bila hatungdi diyunga daxangadinga sabalunia. Ding
lipuadi Urana xauxau labiang sibuna manadi, saing bagula duwa la ba bungingbung-
inalo.
14 Inok, lipua Adam bakbaging 7 kimuya mana, baxanga Urana suxungunoa manadi
ba, harua ba, "Bagu, Toxoratamona ma yu xaung uleginam maringin xumana buk,
15 bu suxuya lipu longgalo xaung bu sina salaga na lipu dudunam longgalo, mana
kubolu duduam longgalo dilibudi bungina diyamu Urana, xaung mana haruangading
diang longgalo lipu dudunamdi daharungiadi mana."
16 Lipuadi ba lipu hatingamdi xaung lipu haruanga tatuanganamdi. Disu mana
ding sibuding murungading diandi. Dahasua saing daharua haruanga oranamdi na
lipudi bu daxap olang axamandi ranguadi bu dahaulidi.

Ali Haringina

17 Ning ang riagu mana, ahatumia muli haruangua Toxoratamona Yesu Kristo
aposelindi dibaxanga muga nang bu amaxania mana.
18 Daharua nang ba, "Mana xaidap subingandi, lipu daudaungamdi bagula dimesa,
saing bagula disu mana ding kuboludingdi diyamu Urana."
19 Adi naga dutuang. Adi naga disu mana sangga murunganoa ing ganina, doxola
mana Urana Aningonoa.
20 Ning ang riagu mana, bing ang gaharingiang ba ali haringina hatumingaim
haringing maringinia, saing asabu mana Urana Aningong haringinganoa.
21 Ali maluxu'm Urana murungang sibunoa, saing bunging taininau aragu Toxorata-
mona kiria Yesu Kristo kubolung usingangama ba xap walinga subingang teguama
ma ranguang.
22 Ausinga lipu gaxarea hatumingading luwa.
23 Baing lipu teladi, axapdi muli asasaxakidi ma sap, nam diri yabia. Baing teladi,
bungina ausingadi, bunging taininau amaxania, hauxaim sibuna mana kuboluding
diandi didongdongia walingadingdi.

Taiti Urana Yanoa

---

* **1:11** ***Ken***—Ken lipu mugamugangama Adam garanoa. Ung kixinginoa Ebal mati namua na xawa mana. Ubagu Unggutinga (Stat) 4:1-8. † **1:11** ***Balaam***—Balaam haxi ba ta guxam diana mana Isreldi, heku Urana bili mana. Muruna mana sianga Balak bo ba sina na bu libu. Ubagu Titinga (Namba) 22–24. ‡ **1:11** ***Kora***—Waleu sibuna titia xaxaina saing ngaru Kora gabu lipuxindi. Ubagu Titinga (Namba) 16:1-35.

24 Haruanga ma xung la li. Urana sanga ba soxautiang, nam xunggang mari mana
kubolu diandi. Baing ina sanga ba tang mali maxania ralania axola mana kubolu
diandi, gamoimdi diyaha sibuna.
25 Ing ganina Urana. Xap kira muli mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo oxatanoa.
Taiti yanoa, taharua ba ina lipu ralanama, yanoa xaung haringinganoa sabanga
sibuna, saing axamang longgalo duwa hawa mana. Bila balau muga mana axamandi
sogingadinga laing hatata laing bungingbunginalo! Maxung sibuna.

Yesu hatanga Aposelia Yon axamandi bila mibinga. Tauxu xailongga li Yon bung ba, Hatanga Masok

Namua Yon Bung Xailonginoa

Xailongga Hatanga Masok Yon bung bu haringia lipu hatuminga haringinamdi xaung bu haulidi ba dimaxania. Lipu hatuminga haringinamdi sanga ba dititi xailongga li, saing dibagu daxabia ba Urana xabia axamang longgalo. Sanga ba daxap haringingua namua na daxabia ba Urana hau hatumingua xaung daxabia ba tongtongia daxanga mana axamang longgalo, mana bungina lipuxindi daxap salaga xauna. Lipu hatuminga haringinamdi sanga ba dititi, saing dibagu daxabia haruanga kimuam teladi bagula aningoding sap. Baing sanga ba daxauxau ding mana Toxoratamona goxoyanganoa (Matyu 24:36-51 xaung long teladi). Xauna sanga ba daxabia bola daxap salaga namua na dahatum haringina mana Yesu, ning sanga ba diyunga te, kuboludinga bing bagula dahatum haringinauyu saing dili haringinauyu bungina daxap salaga (14:12).

Lipu Buningama

Lipua bung Hatanga Masok bing Yon, Sebedi garanoa, ina Yesu aposeling 12 tela tatiti mana ulek xaiyua. Yon wa long sabangga Epasas niani xumana saing Kristo lipuxindi duwa probinsia Esia daxabia xai. Xap Hatanga Masok mutumutua Patmos (1:9), wa bila 100 kilomita sangang kanggua mana Epasas, wa maluxu mana tekka Adsian. Bola bung sap kimuya mana xap haruangua, bola bila niani AD 95.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(Hataina 1)*
- Yesu harua na sabunga 7 *(2:1–3:22)*
- Diti Urana yanoa long xaiya *(Hataina 4)*
- Yesu xaxa xailonga *(Hataina 5)*
- Yesu taguti xailong tagangang 7 *(6:1–8:1)*
- Toxi 7 *(8:2–11:19)*
- Haing xaung gulup sabanga *(Hataina 12)*
- Asaxa diang sibung tekkama xaung titiama *(Hataina 13)*
- Yesu xaung lipu 144,000 *(14:1-5)*
- Urana uleginam tuwa *(14:6-13)*
- Xauyanga mana titia *(14:14-20)*
- Mina 7 dibaxagi mana Urana ating salianoa *(15:1–16:21)*
- Haing Daxangam Babilon *(17:1–19:5)*
- Yesu goxoya ma *(19:6-21)*
- Niani 1,000 *(20:1-6)*
- Satan dudungang kimuam xaung salaga ina xap *(20:7-10)*
- Urana suxuya matiadi *(20:11-15)*
- Long xaiya hauna, titi hauna xaung Yerusalem hauna *(21:1–22:6)*
- Subinganoa *(22:7-21)*

Haruanga Mugamugangam

1 Xailongga li baxanga ulekka hatanga masok mana Yesu Kristo. Urana sina na bu hatanga na lipuxing oxatamdi ba axamandi bagula disok mari. Yesu soxi uleginam tela nanga, lipuxing oxatama Yon, bu baxanga ulekka li nanga.

2 Nga Yon ba, maxung sibung ngabung mari axamang longgalo ngabagudi—Urana
haruanganoa xaung Yesu Kristo haruanganoa.
3 Haruanga li ngabung mari bing Urana suxungunoa. Lipu gaxarea dititi xailongga
li na sabungua, Urana bagula guxamdi. Xauna, bagula guxam lipu gaxarea dilungu
xai saing dita ulekka li hatumingadingia, namua na axadi li xaidabidinga ma haxek.

Yon Harua Xaidap Xai Na Sabunga 7

4-6 Nga Yon ngabung nang sabunga 7 awa probinsia Esia:

Ngaxusunga Urana, Aningonoa, xaung Yesu Kristo ba tung dilibu xai mang xaung
dilibu gamoimdi duwa mosiu. Urana bing hatata wa, mugau wa, saing bagula ma
yu. Aningonoa wa kabukabung xaitamoxiam maxania bing ing haringingang 7. Yesu
Kristo bing ina baxanga Urana rangrang na lipudi. Ina matuau mana lipuadi Urana
itidi mesa mana matiyua. Ina wa etua mana xaitamoxi titiam longgalo.
Yesu murung sibuna makira. Xap kira sangua kubolura diandi mana sibinoa saing
sisia haxuyangaradi. Libu kira tasok yongga tela xaung lipu hananiangamdi, bu
tatuxu Tibuna Urana oxatandi. Binabu taharua ba ralang sabanga xaung haringinga
sabanga wa rangua bungingbunginalo! Maxung sibuna!

7 Bagu Yesu ma liwe mana mugapdi,
saing lipu longgalo bagula dibagu,
adi disu gulia ba bagula dibagu xaunau,
saing bakbak titiam longgalo bagula dahatangitangi namua na bagula sina salaga
nadi.
Maxung sibuna!

8 Toxoratamona Urana harua ba, “Nga ba ngaungguti axamang longgalo, saing
bagula ngasahi axamang longgalo.” Hatata wa, mugau wa, saing bagula ma yu. Ina
Sanga Haringinga Longgalo.

Axamanoa Bila Mibinga Mana Lipua Ma Rangua Urana

9 Nga, Yon ba, ang riaim hatuminga haringinama. Kira tataga rangua Yesu,
binabu tasok taininau bila li: Tatuxu oxatang Yonggaxinama, taxap salaga xaung tali
haringina maluxu’m mauxangaradi. Ngawa lipu salak yabanam mana mutumutua
Patmos namua na ngabaxanga Urana haruanganoa xaung Yesu.
10 Toxoratamona Xaidabinoa, Sande, baing Urana Aningonoa baxagi manga. Haxek
sibuna li, ngalungu waxutu bibi sabanga ubugia, sau bila toxi baing.
11 Harua nanga ba, “Ubung xailongia axadi ubagudi, saing usina na sabunga 7.
Usina taining tainina mala Epasas, Simirna, Perigamam, Tayataira, Sardis, Piladelpia
xaung Leadosia.”
12 Ngaxugia ba ngabagu gaxarea harua nanga. Bungina ngaxugia masup ngabagu
kabukabu gol 7 nagunggamdi.
13 Maluxu’m kabukabu nagunggamdi lipu tela wa, bagunganoa bila lipua ma
rangua Urana.* Sau imang maxaxayam tela ri mala kinia, saing sau waxu gol tela
wagigia ringringinoa.
14 Toxolondi dusa sibuna bila sipsip buxandi kimbo mugap usamana. Maxandi dilu
bila yap manandi.
15 Kindi bila bras sigixingang sibuna sina maluxu’m yaba, saing waxungtuanoa bila
lang silingama bibinganoa.

---

* **1:13** Ubagu Danyel (Daniel) 7:13.

16 Mana rimang rimamo tuxu hatung 7. Waxang sabanga maxaxang luwam sok
matabu suxungunia. Ramramonoa sina bila xaidaba xani haringing sibuna.
17 Bungina ngabagu lipua ba, ngamakmatia mari kinia bila ngamati. Ne ta rimang
rimamo manga saing harua ba, “Labu umaxuwau tai. Nga Lipu Mugamugangam
xaung Lipu Kimuam.
18 Nga Lipua Wa Bungingbunginalo. Ngamati ba, ning bagu ngawa muli saing
bagula ngawa bungingbunginalo! Nga haringingagu bu ngaxaxa daxangua bu
matiadi diyunga Matiadi Yabadinga bu disok ma, saing nga haringingagu bu
ngasoxauti bu duwa mua la ba.
19 “Binabu ubung baraxing baraxinta ubagudi. Baraxinta wa hatata, saing
baraxinta bagula sok kimuya.
20 Namuxing hisangam mana hatung 7 ubagu rimagu rimamo xaung mana
kabukabu nagunggam 7 bing: Hatung 7 bing babu mana ulegiguam taining tainina
mana sabunga 7, saing kabukabu nagunggam 7 bing babu mana sabunga 7.”

2

Haruanga Ila Mana Sabungua Epasas

1 Harua nangauyu ba, “Ubung xailongga li mala rangua sabungua Epasas
uleginama:

Ulekka li ma rangua lipua tuxu hatung 7 mana rimang rimamo xaung haxa
maluxu’m kabukabu gol 7 nagunggamdi. Uleginoa bing:
2 Ngaxabia kuboluimdi, makasangaim mana yongga xaung lilingaim haringindi.
Ngaxabia ahitixiya lipu kubolu dianamdi sanguang, saing axusunga lipu gaxarea
dilangua ba ding aposeldi, saing abagu haruangadinga maxun te.
3 Ngaxabia ba ali haringina saing axap salaga namua na auxuang ba nga
lipuxigudi, saing ayunga te.
4 Ning kuboluim tela ngayaha mana te: Ang muruim sibuna manga xaung mang
bila muga te.
5 Ahatum muli, abagu long maxaxaya xunggang mari mana kubolua alibu
muga baing! Axugia kuboluimdi saing ahabatia kubolua bila alibu muga. Nabu
axugia kuboluimdi te, bagula ngama ranguang saing bagula ngaunia kabukabuim
nagunggama sangua yabanoa.
6 Ning ang kuboluim xai tela baguli: Hauxaim sibuna mana Nikolas lipuxindi
kuboludinga. Nga xauna hauxagu sibuna mana kuboludinga.
7 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li
Urana Aningonoa baxanga na sabungadi. Lipu gaxarea didali bagula nganaidi ba
daxang xaiya sina walinga aningonoa, wa Urana umangang xai sibunia.

Haruanga Ila Mana Sabungua Simirna

8 “Ubung xailongga li mala rangua sabungua Simirna uleginama:

Ulekka li ma rangua Lipu Mugamugangama xaung Lipu Kimuama, ina mati saing
wa muli. Uleginoa bing:
9 Ngaxabia salaga axap xaung awa lipu haxugindi—ning awa lipu xalaxalam
mana walinga hatuminga haringinam! Ngaxabia ba lipudi daharungiang. Daharua
ba ding Yudadi ba, ne mana hatumingagua ding Yudadi te. Ding sabungadinga bing
Satan inia!
10 Labu amaxuwa mana salaga haxek bagula axapku tai. Bagu xaungadi
yanamidinga bagula tang teladi salak yabania bu tubang, saing bagula axap salaga

xaidap 10.* Ahatum haringina mangauyu, heku nabu dunggang mati. Binabu bagula ngasina walinga subingang teguama nang, bila dita muxup dalingama mana lipu tela toxonoa bu hatanga ba ina dali halingua.

11 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi. Lipu gaxarea didali bagula daxap salaga mana matiyua ma kimu mana mugamugangama te.

Haruanga Ila Mana Sabungua Perigamam

12 "Ubung xailongga li mala rangua sabungua Perigamam uleginama:

Ulekka li ma rangua lipua ina waxanging sabanga maxaxang luwama. Uleginoa bing:

13 Ngaxabia long sabangga awa mana—Satan rang kabukabung xaitamoxiama mali la ba. Ning ayunga nga xaung yagua te. Tegu. Ahatiam te mana ahatum haringina manga. Mana bungina Antipas xauna ahatiam te. Ina hatum haringing sibuna manga, baxanga nga rangrang, ina dung mati yabaimia, long sabangga ba Satan wa mana.

14 Ning, kuboluim teladi ngayaha manadi te: Angia teladi disu mana Balaam† tubatubainganoa. Tubatuba Balak ba tuxu murak mana Isreldi, ba dilibu kubolu diana bungina daxang anginga lipudi dahanania mala rangua babudi, xaung bungina dilibu kubolu miaxuamdi.

15 Bila balau, angia teladi disu mana Nikolas tubatubainganoa.

16 Binabu axugia kuboluimdi! Nam, haxek sibuna bagula ngama ranguang saing bagula ngahaungganadi xaung waxang sabanga suxunguguam—haruangagua baing.

17 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi. Lipu gaxarea didali, bagula ngasina anginga duxu ba manna‡ nadi Urana yameng long xaiya. Xauna bagula ngasina siang usamandi nadi ngabung yaya haundi manadi, yayadi ba lipu tela bagula xabiadi te—ing sibuna ngasina na bagula xabia yaya ba.

Haruanga Ila Mana Sabungua Tayataira

18 "Ubung xailongga li mala rangua sabungua Tayataira uleginama:

Ulekka li ma rangua Urana Garanoa, ing maxandi dilu bila yap manandi xaung ing kindi bila bras sigixingang sibuna sina maluxu'm yaba. Uleginoa bing:

19 Ngaxabia kuboluimdi, ang murungaim sibuna xaung hatumingaim haringindi, ang oxataim haulingamdi xaung lilingaim haringindi, saing kuboluadi alibudi hatata didali adi alibudi muga.

20 Ning, kuboluim tela ngayaha mana te: Anai haingga Yesabel§ kubolunoa, ina uxuina ba haing tela Urana lipuxing suxunguxunguam. Mana tubatubaiginoa langlangua lipuxigu oxatamdi ba dilibu kubolu miaxuamdi xaung ba daxang angingua lipudi dahanania mala rangua babudi.

21 Ngasina ganangana na ba xugia kubolung sanggamdi, ne hauxana.

---

* **2:10** ***xaidap 10***—Mana haruanga na bila li, xaidap 10 namuxina bing bunging raxabiana. † **2:14** ***Balaam***—Lipu suxunguxunguam maxung teguam tela. Ubagu Titinga (Namba) 22-24 xaung Hanaunaunga (Lo) 23:4. ‡ **2:17** ***manna***—Anginga ba Urana sina na Isreldi bungina duwa long xoliania. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 16. § **2:20** ***Yesabel***—Haingga li lipu xabiangamdi dahatum ba yang sibun te, ne mogu haing tela bila Yesabel kira tatiti mana 1 Xaitamoxi (1 King) 16-21. Yesabel baguba wa niani 700 muga mana bungina Yesu. Haing diang sibuna, sabu mana babudi xaung sina salaga na Urana lipuxing suxunguxunguamdi.

22 Alungu to. Bagula ngating mari mana uxainga busingam tela, saing lipu gaxarea digabu dikinu rangua gaxarea diyau teguyu bagula ngasina salak sabanga nadi xauna, nabu duxugia kuboludinga te saing diyunga kubolua hatanga nadi te.
23 Bagula ngahanggalangia lipudi dinaxu mana bila garandi ba mati. Baing ina naga, bagula sabunga longgalo daxabia ba nga lipua xabia lipudi gamodingdi hatumingadingdi, saing bagula ngahaxuya maxang taininau mana ang taining tainina kuboluimdi.
24 Ne axamang tela muli ngabo ba ngabalang Tayatairadi. Ang gaxarea asu mana tubatubaiging languangamga ba te. Ang gaxarea atubatuba mana axadi duxu ba Satan tubatubaiging hisangam sibundi te. Bagula ngaxusungang ba amakasa mana axamang tela muli te.
25 Alali ing ganina: Atuxu haringina hatumingaim haringina, saing asu mana haruangagua laing ngagoxoya ma.
26 Lipu gaxarea didali saing dilibu murungagua laing walingadingdi disup, bagula ngasina yaya nadi ba duwa etua mana numanumadi
27 bila ngaxap yaya rangua Tibugu bu ngawa etua mana lipudi. Mana lipua na bila ba, bagula wa bila Olaidi Xailongidinga harua ba:

‘Bagula wa etua manadi xaung tuki haringina,
bagula tagutidi bila boridi.’✡*

28 Bagula ngasina hatung namoningyanam nadi xauna!
29 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.

3

Haruanga Ila Mana Sabungua Sardis

1 “Ubung xailongga li mala rangua sabungua Sardis uleginama:

Ulekka li ma rangua lipua tuxu Urana Aningonoa ing haringingang 7 xaung tuxu hatung 7. Uleginoa bing: Ngaxabia kuboluimdi, lipudi dibaguang bila hatumingaim haringindi duwau, ning tegu, dimati.*
2 Amesa! Hatumingaim haringing hataing duwauyu, adi bagudi li dibo ba matiuba. Aharingiadi to. Namua na ngabagu kuboluimdi duwa xai masup te Urana ngayua maxania.
3 Binabu, ahatumia muli Urana Xuanoa alungu axap. Asu mana, saing axugia hatumingaimdi. Ne nabu amesa te, bagula ngama bungina ahatumia te, bila lipu hanaunggama ma. Bagula axabia xaidap maxanoa bagula ngama ranguang te.
4 Ning angia teladi duwa Sardis dilibudi disok musuna Urana maxania te. Bagula dahaxa rangua nga, disigixinga disau imang usamandi, namua na ngabagudi dimaring.
5 Lipu gaxarea didali, bila ding, bagula disau imang usamandi. Bagula ngasisia yadingdi mana xailong walingama te. Tegu. Bagula ngauxu yadingdi bila ding ngayuadi Urana xaung uleginamdi maxadingia.
6 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.

Haruanga Ila Mana Sabungua Piladelpia

✡ **2:27** Olaidi (Buk Song) 2:9 * **2:27** Haruanga li babu tela mana xaitamoxi dali bixuandi. * **3:1** Haruanga li harua mana hatumingading haringindi xungdi mari.

7 “Ubung xailongga li mala rangua sabungua Piladelpia uleginama:

Ulekka li ma rangua Lipua Urana Inia, Lipu Maxunama. Wa etua mana Yerusalem hauna saing harua mana lipu gaxarea sanga mana diluxu, bila waleu Debit wa etua mana Yerusalem saing harua mana lipu gaxarea sanga mana diluxu. Baraxinta ina xaxa, lipu tela sanga ba riba te, saing baraxinta ina riba, lipu tela sanga ba xaxa te. Uleginoa bing:

8 Ngaxabia kuboluimdi. Bagu ngata xalua xaxaina muga mang lipu tela sanga ba riba te. Ngaxabia haringingaima sabanga buk te, ne asu maringina mana haruangagua, saing ahatiam mana yagua te.

9 Ngaxabia mana lipuadi ding Satan lipuxindi. Daharua ba ding Yudadi, ne ngaxabia ba ding Yuda maxunamdi te. Dilangua. Bagula ngalibudi dima digung kiding tuxundi mang bu dibaxanga ba murugu sibuna mang.

10 Bungina ngatabinang ba ali haringina xaung aragu, bing asu maringina mana haruangagua. Ngaxabiau, binabu bagula ngalibu awa xai maluxu mana bunging tubaikkam diana ma yu bu tuba lipu longgalo duwa titia.

11 Haxek bagula ngama. Binabu ahatum haringinauyu mana haruangagua axap ba, bu lipu tela libu muxup dalingama Urana mogu mang hanggalang te.

12 Lipu gaxarea didali, bagula duwa haringina bila tuxa haringindi duwa mana Urana ngayua Numang Sibuna, saing bagula duwa la ba bungingbunginalo. Bagula ngabung Urana ngayua yanoa manadi bu hatanga ba iniadi. Urana ngayua long sabangga yanoa xauna bagula ngabung manadi—alaba Yerusalem hauna, ri ma sangua long xaiyua rangua Urana ngayua. Saing bagula ngabung yagua hauna manadi.

13 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.

Haruanga Ila Mana Sabungua Leadosia

14 “Ubung xailongga li mala rangua sabungua Leadosia uleginama:

Ulekka li ma rangua Lipua Haringia Haruanga Longgalo Urana Hau Ba, haruanga mana lipua ina baxanga Urana rangrang sibuna na lipudi, haruanga mana lipua ina axadi Urana tongtongiadi unggutingadinga. Uleginoa bing:

15 Ngaxabia kuboluimdi: Axaringa te xaung asala te. Nabu axaringa kimbo asala bing alaba maring mana murungagua.

16 Ning namua awa lia, axaringa te xaung asala te, ngabo ba ngahitixiyangguba bila ngaxanubia langa masok sangua suxungugua.

17 Ngaharua bila ba namua na ang gaharua ba, ‘Am lipu xalaxalamdi. Am gaxap xalaxaladi saing am garaxap mana axamang tela te.’ Ning abagu axabia te ba ang lipu mauxanganamdi, lipuadi lipudi dusingadi, lipu haxugindi, lipu maxa haxatiandi, xaung lipu mulangindi.

18 Ngasina hatuminga xaiyua nang ba agim gol rangua nga dunia axamang musunamdi yabia, bu asok bila lipu xalaxalam, agim imang usamandi rangua nga bu dikau mulangim memeyamdi, agim guxenga baxiama rangua nga bu asabaxaya maxaimdi, bu abagu muli.

19 Lipu gaxarea nga murugu sibuna manadi bing ngagamiadi saing ngahanau-naudi ba disu mana haruangagua. Binabu ahaxi mana axugia hatumingaima.

20 Bagu ngali xaluya saing ngaringringgu. Nabu lipu tela lungu waxugutuanoa saing xaxa xalua manga, bing bagula ngaluxu saing tam gaxang xauna.

21 Lipu gaxarea didali, bagula nganaidi ba dirung rangua nga kabukabugu xaita-moxiamia, bila ngadali saing ngarung rangua Tibugu kabukabung xaitamoxiamia.

22 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li
Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.”

4

Diti Urana Yanoa Long Xaiya

1 Kimuya mana axadi ba baing ngabagu xalu tela xaxaina long xaiya. Baing
waxutua muga ngalungu baxanga nanga bila toxi sau ba harua ba, “Uhaing ma la
li! Bagula ngahatanga naung axadi bagula disok kimuya.”
2 Hata sibuna li Urana Aningonoa baxagi manga. Baing ngabagu kabukabu
xaitamoxiam tela wa long xaiya, saing lipu tela rung mana.
3 Baing lipua rung la ba bagunganoa sina bila siang siniandi yaspa* xaung kanilian.†
Moxa babuna, sina bila siang siniana gamatana emarol, tambobolia kabukabuna ba.
4 Kabukabu 24 muli dili taxiya kabukabung mugamugangamga ba. Lipu haringing
24 dirung mana kabukabuadi ba. Disau imang usamandi, saing muxup dalingam
golidi duwa toxodingia.
5 Mana longga kabukabu mugamugangama wa mana bilikbiliga mua, longa ruru,
xaung kaxaba taha. Nagung 7 dilu sabanga kabukabua ba maxania. Axadi ba babu
mana Urana Aningonoa, ina haringingang 7.
6 Mana kabukabua ba maxanoa bing axamang tela bila tek manilungang sibuna
wa. Bilikbiliga mua.

Lia, taxiya kabukabua ba, axamang walingam luwadi luwadi duwau. Maxading
xumana, dikau ramramoding xaung ubuding.
7 Axamang walingam mugamugangam bing bila layon‡ tela, luwa bing bila bapalo
tela, tuwa bing ramramonoa bila lipu, luwadi luwadi bing bila matikomkom tela oti
mala.
8 Axamang walingam luwadi luwadi ba taining tainina bing banggitongiding 6 saing
maxading xumana dikaukaudi, hawa banggitongidingia xauna. Xaidap yambong
daharua harua bila li ing ganina:

“Maringing sibuna, maringing sibuna, maringing sibuna,
Toxoratamona Urana Haringing Sibuna wa bila ba,
Ina mugau wa, hatata wa, saing bagula ma yu.”

9 Axamang walingamdi ba daharua xai sibuna, daharua ba ing sibuna lipu ralanama
xaung diti lipua rung kabukabia ba yanoa, lipua wa bungingbunginalo ba. Bunging
bungina dilibu bila ba,
10 lipu haringing 24 digung kiding tuxundi mari saing dituru mari titia lipua rung
kabukabua ba maxania, saing disabu mana lipua wa bungingbunginalo ba. Dita
muxubidingdi mari kabukabua ba rubinia saing daharua ba:

11 “Toxoratamona amia, Urana amia, ung sanga axamang longgalo,
bu diti yama, daharua ba ung lipu ralanama, daharua ba ung lipu haringingam,
namua na utongtongia axamang longgalo,
saing mana ung murungama disok
saing walingadinga duwa ranguaung.”

---

* **4:3** ***yaspa***—Siang mugixing xangxana bila sabuxana, gamatana kimbo sagayana. Siniang sibuna. † **4:3** ***kanilian***—Siang sabuxana siniang sibuna. ‡ **4:7** ***layon***—Pusi sabanga tela, mauxanganoa bila 200 kilo.

5

Sipsip Tutubina Xaxa Xailonga

1 Ngabagu xailong lukingam tela wa mana lipua rung kabukabu xaitamoxiamia
rimang rimamo. Buninga duwa hataing hataina, saing tagaina xaung tagangang* 7.
2 Baing ngabagu Urana uleginam haringing tela wagi sabanga ba, "Gaxarea maring
Urana maxania sanga mana taguti xailonga tagangandi saing xaxa xailonga?"
3 Ning lipu tela wa long xaiya kimbo titia kimbo hawa mana titia sanga ba xaxa
xailonga te, kimbo bagu maluxu mana te.
4 Ngatang ngatang mua namua na lipu tela maring Urana maxania te sanga ba xaxa
xailonga kimbo bagu maluxu mana.
5 Baing lipu haringinadi ba tela harua nanga ba, "Labu utanggu tai! Bagu, lipua
duxu ba Layon Mana Bakbakka Yuda, Debit Bakbaginoa Muxumuxunoa, dali ba!
Binabu ina sanga ba xaxa xailonga xaung tagangang 7."
6 Baing ngabagu Sipsip Tutubing† tela bagunganoa bila mati lo, li haxek mana
kabukabu xaitamoxiama, lia mana axamang walingam luwadi luwadi xaung lipu
haringindi. Ina salaming 7, xaung maxang 7, maxadi ba babu mana Urana Aningonoa
ing haringingang 7, ina soxi mala mana titi hataing longgalo.
7 Ila saing xap xailonga sangua lipua rung kabukabu xaitamoxiamia rimang
rimamo.
8 Xap masup baing axamang walingam luwadi luwadi xaung lipu haringing 24
digung kiding tuxundi, saing dituru mari titia Sipsip Tutubina ba maxania. Ding
taining tainina dituxu axamang olaiyam tela bila gita duxu ba hap xaung bori golidi
dibaxagi mana xai susung saminamdi ditaudi, ding bila Urana lipuxing maringindi
sabungadingdi.
9 Baing duwaya olai haun tela ba:

"Ung maringina Urana maxania sanga mana oxop xailonga
saing utaguti tagangandi,
namua na ung ba dunggung mati ba,
saing mana ung sibima ugim lipudi na Urana
dima mana bakbak longgalo xaung xuaxua longgalo xaung sangga mugixing
longgalo xaung numanuma longgalo.
10 Ulibudi disok yongga tela xaung lipuadi dituxu Urana kiria oxatanoa,
saing bagula duwa etua mana axamandi titia."

11 Baing ngabagu saing ngalungu Urana uleginam xumana waxudingtuandi,
titingadinga dali xumang sibuna sanga ba lipu tela titidi te. Duwagigia kabukabu
xaitamoxiam xaung axamang walingamdi xaung lipu haringindi.
12 Duwaya sabanga ba:

"Sipsip Tutubina, ina dung mati ba, maring Urana maxania
sanga mana axamang longgalo daharua ba, ing haringinganoa xaung xalingina xaung
xabianga longgalo duwa rangua xaung ina lipu haringingam
xaung lipu sabanga xaung lipu ralanam xaung diti yanoa!"

---

* **5:1** ***tagangang 7***—Xailonga na bila ba xailonga diluki. Diluki masup baing digoxi waxu teladi wagigia. Digoxi masup baing dimatu axamang tela bila xai susuna mari mana buxuyanganoa. Bungina mamasa bing tagaina. Alali hatanga ba xailong moxona kimbo lipu ina mogu ba sanga ba ding ganiding daxaxa xailongga ba. † **5:6** ***Sipsip Tutubina***—Haruanga li harua mana asaxa Yudadi dahanania mana Taunga Dalingam. Babu mana Urana Lipuxing Mogunganama, Yesu baing.

13 Baing ngalungu axamang walingam longgalo duwa long xaiya, xaung titia, xaung hawa mana titia, xaung doti tek ubunia, xaung axamang walingam longgalo duwa maluxu manadi duwaya ba:

"Lipua rung kabukabu xaitamoxiamia xaung Sipsip Tutubina ba,
taiti tang yadingdi, tasina yaya nadi, taharua ba ralang sabanga xaung haringinga sabanga duwa ranguadi
bungingbunginalo!"

14 Axamang walingam luwadi luwadi daharua ba, "Maxung sibuna!" Baing lipu haringindi digung kiding tuxundi, dituru mari titia saing disabu mana dingtang.

6

Sipsip Tutubina Taguti Xailong Tagangang 6 Mugamugangamdi

1 Ngabagu mua saing Sipsip Tutubina taguti taganga mugamugangama mana taganga 7. Saking ngalungu axamang walingam luwadi luwadi tela harua, waxung-tuanoa sabanga bila kaxaba taha, harua ba, "Uma to!"

2 Baing ngabagu hos usamang tela li maxagia! Lipua rung etua mana tuxu ruang tela, saing disina muxup dalingam tela na. Baing lipu dalingamga ba luki hosia mala bu dali lipu xumana.

3 Sipsip Tutubina taguti taganga luwa, baing ngalungu axamang walingam luwa harua ba, "Uma to!"

4 Baing hos sabuxang tela sok ma. Urana sina haringinga na lipua rung etua ba bu unia gamogamu mosiama sangua lipu titiamdi, xaung bu libu lipudi dung ding mati. Mana oxatua ba disina waxang sabanga na.

5 Sipsip Tutubina taguti taganga tuwa, baing ngalungu axamang walingam tuwa harua ba, "Uma to!" Baing ngabagu hos mutuxung tela li maxagia! Lipua rung etua mana tuxu skeli* tela rimania.

6 Baing ngalungu bibinga bila waxutu tela ma liwe mana axamang walingam luwadi luwadi, harua na lipua ba, "Wit lita tela giminaginoa bagula sabanga bila lipu tela waxata xaidap tela giminaginoa, saing bali† lita tuwa bagula giminaginoa taininau. Ne labu usoxauti olip guxenganoa kimbo wainggu tai!"‡

7 Sipsip Tutubina taguti taganga luwadi luwadi, baing ngalungu axamang walingam luwadi luwadi harua ba, "Uma to!"

8 Baing ngabagu hos tela li maxagia! Sagaya bila lipu busingam tela bo ba matiuba. Lipua rung etua mana yanoa Matia, saing rianoa Matiadi Yabadinga naxu mana. Urana sina haringinga na dingtang bu tang dung titi longgalo lipu gugunianga tela mana hataing luwadi luwadi mati. Sanga mana tang dungdi waxangia, gesagia, busingia xaung asaxa abunginia.

9 Sipsip Tutubina taguti taganga luwadi luwadi hiliadinga, baing ngabagu lipu aningodingdi dili kabukabu hananiangam hanggaxobinia. Ding dahatum haringina mana Urana haruanganoa, dibaxanga na lipudi, ne mana namua ba lipudi dungdi mati.

---

* **6:5** ***skeli***—Skeli baguli bing xan tela monga. Mana axa li bori luwa dingeli xaing hataing hataina. Lia bing dingeli yabang ngeliangama saing dita mauxangang teladi daxabia ba wa'm bori tela. Bori tela bing dita anginga ba xap mauxanganoa. † **6:6** ***bali***—Bali anginga tela bila wit. ‡ **6:6** Maxixinga baguli harua mana bagula lipudi diraxap mana angingadi daxang xaidap longgalo. Binabu giminagidingdi bagula haing sibuna. Ne anginga teladi bila guxenga taungam kimbo wain bing tegu. Bagula duwa sangau.

10 Duwagi sabanga ba, “Toxoratamona Haringing Sibuna, ung ganim umaring, ung
lipu maxung sibunama. Bungintabi bagula usuxuya lipu titiamdi saing uhaxuya
kuboludingdi nadi namua na dunggam mati? Bunging maxaxaya kimbo gamoita?”
11 Baing disina imang usamang maxaxaya na taining tainina, saing daxap haruanga
ba diragu mongaitau, laing riadingdi Urana mogudi ba dimati bila ding ba dimati
masup to. Ding lipu hatuminga haringinamdi dituxu Urana oxatanoa ranguadi.
12 Taguti taganga 6 saing ngabagu. Baing noxiga sabanga sok. Xaidaba laba bila
tanga xasuam tela, sobak hataing longgalo sabuxa bila sip,
13 saing hatung sabalunamdi dikiri ding mari titia, bila pik§ moyandi dikiri ding
mari bungina yang sabanga taguxadi.
14 Sabaluna utuina maxukixuki mala laing sup, saing bimbi mutumutu longgalo
diduduxang ding sangua yabadingdi.
15 Baing xaitamoxi titiamdi, lipu yayamdi, lipu haungingam yanamidingdi, lipu
xalaxalamdi, lipu haringindi digabu lipu teladi, lipu oxata olanggamdi xaung lipu
duwasa mana ding sibuding walingadinga, ding dihisa mana guhadi xaung maluxu
mana siang bimbiamdi.
16 Duwagi na bimbidi xaung siangdi ba, “Autuang mari mam! Ayamenggam bu
lipua rung kabukabu xaitamoxiamia sanga ba baguam te! Bu Sipsip Tutubina sanga
ba atin disala mam te!
17 Namua na xaidap sabanga mana tang atiding salianoa ma lo. Ne gaxarea sanga
li?”

7

144,000 Urana Lipuxindi Daxap Mogungua

1 Sup baing ngabagu Urana uleginam luwadi luwadi dili mana titi subingang luwadi
luwadi, disoxauti yang titiam luwadi luwadi labu diyubua titi kimbo tega kimbo
xaidiu tai.
2 Baing ngabagu Urana uleginam tela muli haing karagia ma, rai Urana walingam
mogunganoa ma. Wagi sabanga na uleginam luwadi luwadi Urana sina haringinga
ba dahanggalangia titia xaung tega ba:
3 “Labu ahanggalangia titia kimbo tega kimbo xaidiu tai, laing am gata mogungua
mana Urana kiria lipuxing oxatamdi ramramodingdi to.”
4 Baing ngalungu lipuadi dita mogungua manadi titingadinga bila: 144,000 mana
Isrel bakbak longgalo.

5 12,000 bakbakka Yuda lipuxindi daxap mogungua,
12,000 bakbakka Ruben lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Gad lipuxindi bila balau,
6 12,000 bakbakka Asa lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Naptali lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Manasa lipuxindi bila balau,
7 12,000 bakbakka Simion lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Libai lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Isaka lipuxindi bila balau,
8 12,000 bakbakka Sebulan lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Yosep lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Benyamin lipuxindi bila balau daxap mogungua.

Buranga Sabanga Sibuna Diti Urana Yanoa

§ **6:13** ***pik***—Xai tela wa Isrel. Bila gusak. Marandi dima kimu saing mosi mana yanga yugidi mari.

9 Sup baing maxagia ngabagu buranga sabanga sibuna lipu tela sanga ba titidi te. Ding mana numanuma longgalo, bakbak longgalo, sangga mugixing longgalo xaung xuaxua longgalo. Dili kabukabu xaitamoxiam maxania xaung Sipsip Tutubina maxania. Disau imang usamang maxaxayamdi saing dituxu galung londi rimadingia.
10 Saing duwagi sabanga ba:

"Haringinga ba xapkam muli ma ranguangtang Urana amia,
ina rung kabukabu xaitamoxiamia,
xaung Sipsip Tutubina."

11 Urana uleginam longgalo dili taxiya kabukabu xaitamoxiamia xaung taxiya lipu haringindi xaung taxiya axamang walingam luwadi luwadi. Ding digung kiding tuxundi, dituru mari kabukabu xaitamoxiam maxania saing disabu mana Urana.
12 Daharua ba:

"Maxung sibuna!
O Urana amia
bungingbunginalo am gaiti yama, am gaharua ba ung lipu ralanam
xaung uxabia axamang longgalo xaung xai sibuna maung xaung ung lipu sabanga
xaung ung lipu haringingam xaung ung sanga mana ulibu axamang longgalo.
Maxung sibuna!"

13 Saking lipu haringinadi ba tela xusunga nga ba, "Lipuadi disau imang usamang maxaxayamdi ba, ding gaxarea, dima bi ma?"
14 Ngahaxuya ba, "Lipu sabanga, uxabiau!"
Baing harua ba, "Lipuadi ba dima mana mauxangang sabangga xap titia ba. Didamia imangiding maxaxayamdi Sipsip Tutubina sibinia saing alaba libu imangidingdi disok usamana.
15 Binabu,

"Dili Urana kabukabung xaitamoxiam maxania
saing dituxu oxatanoa xaidap yambong numang sabungamia,
saing lipua rung kabukabu xaitamoxiamia bagula wasa manadi.
16 Bagula gesagiding muli te,
bagula waxudingtuandi dimamasa muli te.
Xaidaba bagula xanidi haringina muli te,
yang saliana bagula saladi muli te.
17 Namua na Sipsip Tutubina wa kabukabu xaitamoxiamia bagula wasa manadi bila lipu sipsip wasanganama.
Bagula xaidi mala lang maxamaxang walingamia.
Baing Urana bagula sisia maxading langing longgalo mana maxadingdi sanga ba ayangading muli te."

8

Sipsip Tutubina Taguti Xailong Tagangang 7

1 Taguti tagangang 7, kimuama, baing long xaiya longgalo dimumguti bila auwa hataina.
2 Baing ngabagu Urana uleginam 7 dili maxania ba. Disina toxi tela nadi taining tainina.
3 Urana uleginam tela, rai bori gol tela ditau bunuxuyang saminam mana ba, ma li kabukabu hananiangamia. Disina xai susung saminam xumana na bu xaning xaung

Urana lipuxing maringindi sabungadingdi, bungina hananiadi etua mana hananianga
kabukabung golia wa kabukabu xaitamoxiam maxania.
4 Bunuxuyang saminam xaung Urana lipuxing maringindi sabungadingdi diyunga
kabukabu hananiangam wa uleginama rimania saing dahaing Urana maxania.
5 Baing uleginama rai bori gol ba, ta yaba xap kabukabu hananiangamia ba maluxu
mana laing baxagi, saing ting mari titia. Baing kaxaba taha, longa ruru, bilikbilik
sabanga xaung noxiga sabanga disok.

Toxi Luwadi Luwadi Mugamugangamdi

6 Baing Urana uleginam 7 dituxu toxi 7 daxauxau ba diyupdi.
7 Uleginam mugamugangama yup toxinoa, baing kuya bila siang aisiamdi xaung
yap, tang daxaning xaung sip, diting mari mana titi hataing longgalo. Baing titi
hataing tela mana hataing tuwa tau masup, xai gugunianga tela mana hataing tuwa
tau masup xaung tatubang longgalo taudi masup.
8 Uleginam luwa yup toxinoa, baing axamang tela bila bimbi sabanga yaba tau
mana diting mari tegia. Tek hataing tela mana hataing tuwa xugia sok sip,
9 axamang walingam gugunianga tela mana hataing tuwa duwa tegia dimati masup,
xaung waga gugunianga tela mana hataing tuwa didoa masup.
10-11 Uleginam tuwa yup toxinoa, baing hatung sabanga sibuna duxu ba Mabiana
ri sabalunia ma. Lu bila nagung, saing ri mana lang gugunianga tela mana hataing
tuwa xaung mana lang maxamaxana gugunianga tela mana hataing tuwa. Binabu
lang gugunianga tela mana hataing tuwa dimap, saing lipu xumana dimati bungina
dinung lang mabianadi ba.
12 Uleginam luwadi luwadi yup toxinoa, baing hanggalangiangua sok mana xaidap
hataing tela mana hataing tuwa, mana sobak hataing tela mana hataing tuwa, xaung
hatung gugunianga tela mana hataing tuwa bu ding gugunianga tela mana hataing
tuwa ding dilaba. Baing xaidaba xani xaidap hataing tela mana hataing tuwa te, saing
sobaga xaung hatungdi disina yambong hataing tela mana hataing tuwa te.
13 Ngabagu mua baing ngalungu matikomkom tela oti liwe mana sabalunoa, wagi
sabanga ba, “Laku! Laku! Laku mana lipu titiamdi namua na mauxangandi
bagula xapdi bungina Urana uleginam tuwa teladi diyup toxidingdi! Tung dibo ba
diyupdiuba!”

9

Toxi 5 Xap Mauxangang Sabanga Mugamugangama Ma

1 Uleginam luwadi luwadi hiliadinga yup toxinoa, baing ngabagu hatung tela muga
xung long xaiya mari titia. Disina Map xaluxing xaxanganama na.
2 Xaxa Maba, baing bunuxuyana buxuixui mahaing sangua bila yap sabangua tau
raxang tela. Map bunuxuyana libu xaidap xaung sabaluna dilaba.
3 Baing bina disok sangua bunuxuyana ba, diri titia saing Urana sina haringinga
bila xahengxaheng titiamdi nadi.
4 Baladi ba labu dahanggalangia tatubang titiama kimbo xauyangadi kimbo xaidiu
tai. Baladi ba labu dahanggalangia lipudi mogunganoa wa ramramodingia bau tai.
Ne lipu teladi ding ganiding.
5 Daxap haringinga ba dungdi mati te. Tegu. Daxap haringinga ing ganina ba disina
salak sabanga na lipudi sanga mana sobak luwadi luwadi hiliadinga. Baing salaga
lipuadi daxap ba, bila xahengxaheng bungina gaxu lipudi.
6 Mana xaidapkadi ba lipudi bagula disai daxanga ba dibo ba dimati, baing tegu.
Bagula muruding sibuna mana dimati, ning matiyua sanga ba xapdi te.

7 Binadi bagungadinga bila hosidi daxauxau ba dahaung. Mana toxodingdi disau
axamang tela bila muxup gol xaitamoxiamdi. Ramramodingdi bila lipudi.
8 Toxolodingdi dimaxaya bila haingdi toxolodingdi. Waidingdi dimaxaya dimaxaxa
bila layon waidingdi.
9 Disau axamang tela bila ain soxauti mana ringringidingdi. Banggitongidingdi
dibibi bila hos xumana daxai wilkadi maluxu haungingia.
10 Ding uxadingdi xaung xahingadingdi bila xahengxahengdi. Ding haringin-
gadinga ba dahanggalangia lipudi maluxu mana sobak luwadi luwadi hiliadinga ba
wa uxadingia ba.
11 Xaitamoxidinga wa etua manadi bing Map uleginoa, mana Hibru xuana yanoa
bing Abadon, xaung mana Grik xuana yanoa bing Apaliyon, yaya luwadi ba tang
namuxidinga bing Lipu Hanggalangiangama.
12 Alaba sahi mauxangang sabanga mugamugangama. Ne bagu mauxangang
sabanga luwa dima yu.

Toxi 6 Xap Mauxangang Sabanga Luwa Ma

13 Uleginam 6 yup toxinoa, baing ngalungu waxutu tela sok mana kabukabu
hananiangam gol yoyoang luwadi luwadi duwa Urana maxania.
14 Harua na uleginam 6 tuxu toxi ba, “Uluba uleginam luwadi luwadi digoxi lang
sabangga Yupretis.”
15 Baing uleginam luwadi luwadi ba Urana xauxaudi mana auwa naga mana
xaidapka ba mana sobakka ba mana niani baguba—dilubadi ba dung lipu titiam
gugunianga tela mana hataing tuwa dimati.
16 Lipuxiding haungingamdi titingadinga dirung etua mana hosidi bila 200 milyan.
Ngalungu titingadinga baing.
17 Hosidi xaung lipudi dirung etua manadi ngabagudi mana axamana bila
mibingagua ba, bagungadinga bila li: Ain hataina soxauti mana ringringidingdi bing
disabuxa bila yap nanggixana, dimutuxu monga xaung disagaya. Hosidi toxodingdi
bila layondi toxodingdi, saing yaba, bunuxuyanoa xaung siang buyamana salpa tung
disok sangua suxungudingdi.
18 Axamang salakkam tuwadi ba, tung disok sangua suxungudingdi saing dung lipu
gugunianga tela mana hataing tuwa dimati.
19 Hosidi haringingadinga wa maluxu’m suxungudingdi xaung uxadingdi. Namua
na uxadingdi toxoding bila moxadi saing sanga ba dahanggalangia lipudi manadi.
20 Ning lipu dudunamdi duwauyu—lipu gaxarea axamang salakkamgadi ba dungdi
mati te—ding duxugia hatumingadingdi mana oxata rimadinggamdi teguyu. Diyunga
kubolua disabu mana xaungadi te. Diyunga kubolua disabu mana babu golidi te,
babu silbadi te, babu brasidi te, babu siangdi xaung xaidi te—babudi ding sanga ba
dibagu kimbo dilungu kimbo dahaxa te.
21 Saing duxugia hatumingadingdi mana kubolua dung lipudi mati te, kubolua
tingungam te, kubolu miaxuama te, kimbo kubolua hanaunggam te.

10

Urana Uleginama Xaung Xailong Kaxukana

1 Baing ngabagu Urana uleginam haringingam tela muli ri long xaiya ma. Mugap
tela wagigia bila sau imang maxaxaya. Moxa babuna wa etua toxonia. Ramramona
sina bila xaidaba saing kindi bila yaba tau xai tela mahaing.
2 Tuxu xailong kaxukana xaxaina matabu rimania. Ta king rimamo tek ubunia
saing ta king xong titia,
3 saing wagi sabanga sibuna bila layon tela xaba. Bungina wagi, kaxap 7 daharua.

4 Kaxap 7 daharua, baing ngabo ba ngabung. Ning ngalungu waxutu tela long xaiya
harua ba, “Uyameng kaxap haruangadinga ranguaung, labu ubunggu tai.”
5 Baing Urana uleginama menau ngabagu li tek ubunia xaung titia ba iti rimang
rimamo mahaing long xaiya.
6 Saing haringia haruanganoa xaung yaya mana lipua wa bungingbunginalo, lipua
tongtongia sabaluna xaung axadi duwa mana, lipua tongtongia titia xaung axadi
duwa mana, xaung lipua tongtongia tega xaung axadi duwa mana. Uleginama
haringia haruanganoa saing harua ba, “Bunging ragungama sup!
7 Bungina Urana uleginam 7 yup toxinoa, Urana hatumingang hisangama bagula
sahi oxatanoa, bila baxanga na lipuxing oxatamdi, lipuxing suxunguxunguamdi.”
8 Baing waxutua menau ngalungu long xaiya ba harua nanga muli ba, “Ula, oxop
xailonga xaxaina matabu Urana uleginam rimania, uleginama ba li tek ubunia xaung
titia ba.”
9 Baing ngala rangua uleginama saing ngaxusunga ba sina xailong kaxukanoa
nanga. Harua nanga ba, “Oxop saing oxong. Suxunguma bagula dau bila oxong
tuba, ning bagula libu gamoma salaung.”
10 Ngaxap xailong kaxukana ba sangua uleginam rimanoa saing ngaxang. Suxun-
gugua dau bila ngaxang tuba, ning bungina ngangaru, gamogua sala nga.
11 Saking bala nga ba, “Bing oxop Urana suxungunoa saing ubaxanga muli mana
axadi bagula disok mana lipu mugixing xangxana, numanuma xumana, xuaxua
xumana, xaung xaitamoxi xumana.”

11

Lipu Baxangangam Luwa

1 Disina rambuk tela nanga bu ngaxap axamandi maxayangadinga saing dibala
nga ba, “Sipsip Tutubina harua ba, ‘Ula oxop Urana Numana maxayanganoa xaung
kabukabu hananiangam maxayanganoa, saing utiti lipuadi disabu mana la ba.
2 Ning heku mana Urana Numang gamgamingang singama. Labu oxop longga
gugunianga wa maluxu mana ba tubunganoau tai, namua na Urana sina na Yuda
Teguamdi. Bagula daxap long sabangga Urana inia Yerusalem, wa rimadingia laing
sobak 42 disup to.
3 Saing bagula ngasina yaya na lipuxigu luwa dibaxanga nga ba, saing bagula tang
disau imang usingangamdi, dibaxanga suxungugua laing xaidap 1,260 disup to.’ ”
4 Lipu luwadi ba bila xai olip luwa xaung kabukabu nagunggam luwa dili mua
maxania mana Toxoratamona titi longgaloam.*
5 Nabu lipu tela tuba ba hanggalangia dingtang, bing yaba bagula sok sangua tang
suxungudingdi saing tau bixuadingdi masup. Nabu lipudi dibo ba dahanggalangia
dingtang, bagula dimati bila ba.
6 Lipu luwadi ba tang haringingadinga ba disoxauti sabaluna bu kuya mu maluxu
mana xaidapkadi dibaxangadi ba te. Xauna tang haringingadinga ba duxugia
lang xaung tek mala sip xaung ba dilibu axamang salakkam xangxana disok bu
dahanggalangia lipu titiamdi mana baru xaidabintadi muruding manadi.
7 Tang baxangangading disup, baing asaxa diang sibuna haing masok Mabia ma ba
bagula haunggana dingtang, dali dingtang, saing ung dingtang mati.
8 Tang sanggadingdi bagula ditabu long sabanga yayama daxangania, longga
Toxoratamona dingtangia mati xai balingamia mana ba, longga duxu babwia ba
Sodam kimbo Isip.

* **11:4** Ubagu Sekaraya (Sekaraia) 4:1-6,11-14.

9 Lipudi mana sangga mugixing longgalo, bakbak longgalo, xuaxua longgalo xaung
numanuma longgalo bagula dibagu mana tang sanggadingdi xaidap tuwa xaung
hataina. Ning bagula dinai mana lipu tela ba kimang dingtang te.
10 Lipu titiamdi bagula diyaha sibuna. Bagula dilibu yahanga sabanga xaung
disina yahangadi nading, namua na Urana lipuxing suxunguxunguam luwa disina
mauxangang sabanga nadi ba dimati ba.
11 Ne kimuya mana xaidap tuwa xaung hataina ba disup, Urana bagula yubua
yanga maluxu mana dingtang bu digamata muli. Bagula dimesa dili kidingia, saing
maxuwanga sabanga bagula xap lipu gaxarea dibagu dingtang.
12 Baing tang bagula dilungu waxutu sabanga tela long xaiya harua nadi ba, "Tang
gahaing ma." Baing bagula dahaing long xaiya maluxu'm mugapdi saing bixuadingdi
bagula dibagu tang dahaing mala.
13 Taxa mana bungina baguba noxiga sabanga bagula sok saing long sabanga
hataing tela mana hataing 10 bagula digalai ding mari. Noxiga ba bagula ung lipu
7,000 mati, saing lipu gaxarea duwauyu, maxuwanga sabanga bagula xapdi saing
bagula disina yaya sabanga na Urana long xaiyama.
14 Alaba bagula sahi maxuwangang sabanga luwa. Ne bagu tela bagula ma sap yu.

Toxi 7 Xap Maxuwanga Sabanga Tuwa Ma

15 Urana uleginam 7 yup toxinoa, baing long xaiya waxutuadi duwagi sabanga ba,

"Xaitamoxi titiam longgalo yonggaxidingdi disok Toxoratamona kiria gabu Lipuxing
Mogunganama tang Yonggaxidinga,
saing Toxoratamona bagula wa etua mana bungingbunginalo!"

16 Baing lipu haringing 24 dirung kabukabuding xaitamoxiamia Urana maxania,
digung kiding tuxundi, dituru mari saing disabu mana Urana,
17 daharua ba,

"Toxoratamona, Urana, Ung Gusanga Haringinga Longgalo,
ung lipua hatata uwa saing mugau uwa,
am gaharua xai sibuna naung, namua na hatata uhatanga haringingam sabanga
sabasabia,
saing uwa etua mana axamandiuba.
18 Numanumadi atiding disala maung, ne atim salianoa mauba.
Xaidabima mana usuxuya matiadi mauba,
saing bagula usina yahangadi na lipuxim oxatamdi, lipuxim suxunguxunguamdi,
xaung lipuxim maringindi, xaung lipuadi duwa hawa maung disina yaya naung,
lipu yayamdi xaung lipu yaya teguamdi.
Xaidabima mana uhanggalangia lipuadi dilibu hanggalangiangua sok titia ba mauba."

19 Saking Urana Numanoa wa long xaiya xaxaina, saing maluxu mana Numanoa ba
Bokising Hanaunaungama wa sabasabia. Baing bilikbiliga, longa ruru, kaxaba taha,
noxiga sok saing kuya bila siang aisiamdi dimu sabanga.

12

Hainga Xaung Gulup Sabanga

1 Baing axamang xan tela sibuna sok long xaiya. Haing tela sina bila sau xaidaba.
Sobaga wa hawa mana kindi saing hatung 12 duwa toxonia bila muxubinoa.
2 Gamona saing bo ba hayauba. Binabu xaba sabanga mua namua na xunumia
salak sabanga.

3 Baing axamang xan tela sibuna muli sok long xaiya. Gulup sabuxang sabanga
sibuna,* ina toxong 7 xaung salaming 10. Muxup xaitamoxiam tela wa mana toxong
taining tainina.
4 Uxanoa xai hatung gugunianga tela mana hataing tuwa sabalunia digugunia saing
bibixadi mari titia. Gulupka ba li hainga bo ba hayau ba maxania, bu ngarungaru
garanoa bungina ri ma.
5 Hainga hayau gara lup tela bagula wa etua mana numanuma longgalo haringing
sibuna, bila tuxu tuki haringina.† Hata sibuna li disasaxaki mahaing rangua Urana
saing dita kabukabung xaitamoxiamia.
6 Hainga luki mala long xoliania, mana long tela Urana xauxau mana bu sanga ba
duwasa mana laing xaidap 1,260 disup to.
7 Maluxu mana bungina baguba, haunginga sabanga sok long xaiya. Maikel gabu
Urana uleginamgadi wa etua manadi ba dahaunggana guluba. Guluba gabu uleginam
diandi dahaunggana xauna.
8 Ning guluba haringingan te bu dali, binabu Urana yungadi duwa long xaiya muli
te.
9 Maikel gabu Urana uleginamgadi wa etua manadi ba diting gulup sabanga sibuna
ba mari titia—ina gabu uleginam diandi. Gulupka ba bing moxa mugauam duxu ba
xaungadi yanamidinga kimbo Satan. Ina lipua langlangua lipu titiam longgalo.
10 Baing ngalungu waxutu tela wagi sabanga long xaiya ba:

"Hatata Urana kiria xap lipuxindi muli, haringinganoa sok sabasabia saing Yonggax-
inoa ma lo,
saing Lipuxing Mogunganama wa etua mana lipudi xaung yaya sabanga.
Namua na uleginamdi diting lipua su haruangua na lipudi mari,
lipua su haruanga na riara lipu hatuminga haringinamdi,
lipua su haruanga nadi Urana maxania xaidap yambong.
11 Riaradi didali lipua ba
mana Sipsip Tutubina sibung oxatanoa
xaung mana haruanganoa dibaxanga.
Ding dahatum xumana buk te mana walingadinga
binabu dimaxuwa mana matiadinga te.
12 Binabu ang lipu long xaiyam longgalo ayaha sibuna!
Ne laku mana titi xaung tek, mauxanganoa bagula xapkang,
namua na Satan ri mala mang!
Atin disala sabanga sibuna,
namua na ina xabia ba xaidabindi xumana buk te."

13 Bungina guluba bagu xabia diting mari titia, xu haingga hayau gara luba ba.
14 Ne disina matikomkom sabanga banggitonging luwa na haingga ba, bu sanga ba
oti mala longga Urana xauxau na long xoliania ba, bu duwasa mana niani tela xaung
niani luwa rangua niani hataina. Guluba sanga ba ila hanggalangia la ba te.
15 Baing moxa ba (guluba baing) matuxuya langa sangua suxungunoa bila lang
sabanga tela mala sangang longga hainga wa mana, bu langa xap mala bu
hanggalangia.
16 Ning titia hauli hainga saing xaxa suxungunoa saing ngaru langga ba guluba
matuxuya sangua suxungunoa!

---

* **12:3** ***gulup sabuxang sabanga sibuna***—Mana Inglis xuana duxu asaxa ba *dragon*. Asaxa ba diang sibuna saing sabanga sibuna mana lipudi. Mana Urana Xuang Mugamugangama bunging xumana bing babu mana Urana bixuandi. La li bing haruanga babuna mana Satan. † **12:5** Ubagu Olaidi (Buk Song) 2:9.

17 Baing guluba atin disala buk mana hainga, binabu ila bu haunggana lipuadi
duwa bila hainga garang teladi.‡ Ding lipuadi disu mana Urana hanaunaungandi
xaung dahatum haringina mana Yesu haruangang maxunama ina baxanga.
18 Baing guluba li mua tek rubinia.

13

Asaxa Diang Sibuna Sok Sangua Tega

1 Baing ngabagu asaxa diang sibung tela haing sangua tega. Salamindi 10 xaung
toxondi 7. Muxup xaitamoxiam tela wa etua mana salaming taining tainina. Yaya
tela harungia Urana wa mana toxong taining tainina.
2 Asaxa diana ngabagu ba bagunganoa bila pusi sabanga tela duxu ba lepat.* Ne
kindi bila asaxa duxu ba bea,† saing suxungunoa bila layon. Baing gulup sabanga
sibuna sina haringinganoa xaung yabanoa wa etua mana lipudi xaung yaya sabanga
na asaxa diana ba.
3 Asaxa diang toxong tela bagunganoa bila waleu xap doa, libu bila bo ba mati. Ne
saxana sok xai muli. Binabu lipu titiam longgalo dihixi mana asaxa diana ba saing
disok lipuxindi dinaxu mana.
4 Lipudi disabu mana guluba namua na sina yaya na asaxa diana bu wa etua mana
lipudi, saing disabu mana asaxa diana xauna, saing diti yanoa bila li: “Lipu gaxarea
bila asaxa ba? Lipu gaxarea sanga haunggana? Tegu sibuna!”
5 Asaxa diana ba xap haruanga xaiyua rangua Urana ba itina saing harungia Urana.
Xap haruanga xaiyua xauna ba xap yaya saing wa etua mana lipudi laing sobak 42
disup.
6 Ungguti ba harua, bu harungia Urana, bu harua diana mana yanoa, bu harua
diana mana yabanoa, xaung bu harua diana mana lipudi duwa la ba long xaiya.
7 Xap haruanga xaiyua ba haunggana Urana lipuxing maringindi saing dalidi. Saing
xap haruanga xaiyua ba wa etua mana bakbak longgalo, sangga mugixing longgalo,
xuaxua longgalo xaung numanuma longgalo.
8 Lipu titiam xumang sibuna bagula disabu mana asaxa diana ba. Ding lipuadi
yadingdi duwa maluxu’m xailong walingam mana Sipsip Tutubina te, lipua lipudi
dung mati ba. Muga mana axamandi sogingadinga, bung yayadi mana lipu gaxarea
bagula daxap walinga subingang teguama.
9 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li:

10 Nabu Urana mogu lipu teladi ba bixuadingdi bagula dituxudi bila lipu salak
yabanamdi,
bing bagula dituxudi.
Nabu Urana mogu lipu teladi ba dimati waxang sabangia,
bing bagula dimati waxang sabangia.

Haruanga baguba namuxinoa bing Urana lipuxing maringindi bing dili haringina
maluxu’m mauxanganadi ba xaung dituxu hatumingading haringindi haringina.

Asaxa Diang Sibuna Sok Sangua Titia

11 Baing ngabagu asaxa diang sibung tela muli sok sangua titia ma. Salaming luwa
bila sipsip tutubing tela, ne harua bila gulup sabanga sibung tela.

---

‡ **12:17** ***lipuadi duwa bila hainga garang teladi***—Haruanga babuna li harua mana lipu hatuminga haringinamdi, bila 12:17 subinganoa harua ba. * **13:2** ***lepat***—Pusi sabanga tela, mauxanganoa bila 55 kilo. † **13:2** ***bea***—Bea bing asaxa sabanga sibuna. Kindi ditubu, buxading saing king guandi dimaxaya.

12 Xap yaya rangua asaxa diang sibung mugamugangama bu wa etua mana lipudi
xaung tuxu oxatanoa mana. Libu lipu longgalo duwa titia ba disabu mana asaxa
diang sibung mugamugangama, ina muga saxanoa libu bila bo ba mati ba sok xai
muli.
13 Asaxa luwa libu axamang haringing sibundi. Axamang xan tela sibuna libu bila
li: Libu yaba ri sabalunia ma titia lipudi maxadingia.
14 Libu axamang haringindi mana asaxa diang sibung mugamugangama yanoa.
Libu bila ba binabu tuxu murak mana lipu titiamdi. Tabinadi ba ditongtongia babu
tela bu diti yaya mana asaxa diang sibuna ba xap doa mana waxang sabanga ne wa
muli.
15 Xap haruanga xaiyua bu libu asaxa diang sibung mugamugangama babuna ba
xai yanga, bu sanga harua xaung tabina ba lipu gaxarea disabu mana babunoa te
bing dungdi mati.
16 Xauna asaxa luwa libu lipu longgalo, lipu yayamdi xaung lipu yaya teguamdi,
lipu xalaxalamdi xaung lipu haxugindi, lipu oxata olanggamdi xaung lipuadi duwasa
mana ding sibuding walingadinga—libudi ba daxap mogungua mana rimading
rimamodi kimbo mana ramramodingdi.
17 Libu bila ba bu lipudi sanga ba digim kimbo disina axamang tela te nabu
mogungua wa manadi te—mogunga ba babu mana asaxa diang sibung yanoa kimbo
yan titinganoa.
18 Bing ung lipu xabianga maringinam nabu ubo ba uxabia rangrang mogunga ba
namuxinoa. Lipu gaxarea daxabia rangrang bing dibagu daxabia asaxa diang sibuna
ba titinganoa, namua na titinga mana lipu tela. Titinganoa bing 666.

14

Sipsip Tutubina Xaung Lipu 144,000

1 Tauna ngabagu, baing maxagia ngabagu Sipsip Tutubina li mua Xaxagania Sayon.
Lipu 144,000 dili rangua. Baing yanoa xaung Tibuna yanoa dibung lipuadi ba
ramramodingia.
2 Baing ngalungu bibinga sok long xaiya ma bila langa si sabanga xaung kaxaba taha
sabanga. Bibinga ngalungu ba bila lipu halingamdi dahali mana axamang olaiyamdi
dingia bila gitadi duxudi ba hapdi.
3 Lipuadi ba duwaya olai haun tela kabukabu xaitamoxiam maxania, axamang
walingam luwadi luwadi maxadingia, xaung lipu haringindi maxadingia. Lipu
144,000, lipuadi Sipsip Tutubina gimdi muli, ding ganiding sanga ba daxabia olaiya
ba.
4 Ding musuding te mana dikinu rangua haing tela te. Binabu ding sigixingang
sibundi. Dinaxu mana Sipsip Tutubina long baruamta ila mana. Yesu gimdi sangua
lipu longgalo saing duwa bila hananianga mugamugangam ila rangua Urana, Sipsip
Tutubina tang.
5 Haruanga maxunam teguam tela sok sangua suxungudingdi te. Ding maringing
sibundi.

Urana Uleginam Tuwa

6 Baing ngabagu Urana uleginam tela muli oti liwe mana sabalunoa. Xap ulek xai
subingang teguama mari bu baxanga na lipuadi duwa titia—numanuma longgalo,
bakbak longgalo, xuaxua longgalo xaung sangga mugixing longgalo.
7 Iti waxungtuanoa sabanga saing harua ba, “Awa hawa mana Urana saing asina
yaya na, namua na xaidap maxanoa mana suxuya lipudi mauba! Asabu mana ina
tongtongia sabalunoa, titia, tega xaung lang maxamaxandi.”

8 Uleginam luwa ma kimu saing harua ba, “Sup ba! Long sabangga Babilon Yang
Sabanga sup ba! Namua na libu numanuma longgalo dilibu kubolung miaxuama
rangua, bila wain haringina dinung iti murungadinga ba dilibu xumana muli.”
9 Uleginam tuwa ma kimu mana dingtang, iti waxungtuanoa sabanga saing harua
ba, “Nabu lipu tela sabu mana asaxa diang sibunoa xaung babunoa xaung xap
mogunganoa ramramonia kimbo rimania,
10 bing bagula Urana ating salianoa xap xauna, bila nung mana xubang ati
salianama, ne waingga ba xaningingam te, binabu bagula haringing sibuna. Lipua
na bila ba bagula xap salak sabanga. Siang salpa buyamang yabinama bagula taudi
maxadingia mana Urana ing sibuna uleginamdi xaung Sipsip Tutubina.
11 Baing yaba hanggalangiadi bunuxuyana ba bagula haing bungingbunginalo.
Lipu gaxarea disabu mana asaxa diang sibuna xaung babuna ba, lipu gaxarea daxap
mogungang yayama, mauxangadinga bagula xapdi xaidap yambong longgalo bu
sanga ba diyagua mana te.”
12 Binabu Urana lipuxing maringindi, lipuadi ba disu mana hanaunaungandi saing
dahatum haringina mana Yesu, bungina axadi ba disok bing dili haringina saing
dituxu hatumingading haringindi haringina.
13 Baing ngalungu waxutu tela long xaiya ma, harua ba, “Ubungguba: Hatata
saing ila Urana bagula guxam lipu gaxarea ditaga rangua Toxoratamona laing
walingadingdi disup.”
Urana Aningonoa harua ba, “Maxuna, kimuya mana dimati bagula dimakasa te.
Bagula diyagua namua na kuboluding xai haxuyangadingdi bagula disu manadi.”

Xauyanga Mana Titia

14 Ngabagu, saing maxagia ngabagu mugap usamang tela, saing lipu tela
bagunganoa bila lipua ma rangua Urana* rung mana. Sau muxup gol xaitamoxiam
tela toxonia. Rai waxang wit xuxutinganam tela rimania.
15 Baing Urana uleginam tela muli sok Urana Numania ma, saing wagi sabanga
na ala rung mugabia ba, “Bunging xauyangama ma ba, binabu oxop waxangim wit
xuxutinganama mala saing uxuxutidi, namua na wit titiamdi dimoya ba.”†
16 Binabu lipua rung mugabia ba ting waxanginoa titia, saing gugunia xauyanga
titiamdi.
17 Uleginam tela muli sok sangua Urana Numanoa long xaiya ma, saing ina xauna
rai waxang maxaxanam tela bu xuxuti waindi.
18 Baing uleginam tela muli, ina wasa mana yap hananiangama, ma kabukabu
hananiangama ma saing iti waxungtuanoa saing harua na uleginama rai waxang
wain xuxutinganama ba, “Wain marang titiamdi dimoya ba, binabu oxop waxangim
wain xuxutinganama mala, saing ugugunia wain boxonggandi duwa mana wain
waxung titiamdi.”
19 Binabu uleginama ting waxanginoa titia, gugunia waining marandi, saing tingdi
mari maluxu mana wain marang ruhangam yabang sabanga. Longga ba Urana ating
salianoa wa mana.
20 Diruhadi wain marang ruhangam yabania wa long sabanga rubinia, saing lipuadi
daxap salaga ba sibidingdi diluki masok sangua. Sipdi disok sangua wain marang
ruhangam yabania ba diluki mala, saing suana laing hasusu mana hos suxungunoa
saing maxayanganoa bila 300 kilomita.

15

Urana Uleginam 7 Dituxu Mauxangang Sabanga 7

* **14:14** Ubagu Danyel (Daniel) 7:13. † **14:15** Haruanga li haruanga babung tela, bola harua mana gugunia lipu titiamdi. Ubagu Matyu 13:1-30.

1 Axamang xan tela sibuna muli ngahixi mana sok long xaiya. Ngabagu Urana uleginam 7 dituxu mauxangang sabanga 7 kimuamdi. Ding bagula disahi Urana ating salianoa.
2 Baing ngabagu axamang tela bagunganoa bila tek manilungang sibuna xaningx-aning xaung yap. Baing ngabagu lipuadi didali asaxa diang sibuna namua na diti yanoa te, didali babunoa namua na disabu mana te, xaung didali yanoa titinganoa namua na daxap te. Dili tek rubinia, dituxu axamang olaiyamdi bila gitadi duxudi ba hapdi Urana sinadi nadi.
3 Duwaya olai tela waleu sibuna Urana lipuxing oxatama Moses waya. Duwaya bila li bu diti Sipsip Tutubina yanoa:

"Toxoratamona, Urana Haringing Sibuna,
axadi ulibudi bing haringingading sibundi saing lipudi dihixi manadi,
Ung xaitamoxi mana numanuma longgalo,
kubolumdi bing maringina xaung maxuna.
4 O Toxoratamona, lipu longgalo bagula duwa hawa maung,
saing bagula disina yaya sabanga naung.
Namua na ung ganim ung maringing sibuna.
Numanuma longgalo bagula dima
saing disabu maung maxamia,
namua na kubolum maringing sibundi uhatangadi masok."

5 Sup baing ngabagu, saing ngabagu Urana Numana long xaiya xaxaina. Numa ba xahi sabungama Urana hanaunaungang 10 duwa maluxu mana.
6 Baing Urana uleginam 7 dituxu mauxangang sabanga 7 disok ma mana Urana Numanoa ba. Disau imang xai sigixingandi disina, saing disau waxu golidi wagigia ringringidingdi.
7 Baing axamang walingam luwadi luwadi tela sina mina gol taining tainina na uleginam 7 ba. Minadi ba dibaxagi mana Urana wa bungingbunginalo ating salianoa.
8 Baing Urana Numana baxagi mana bunuxuyana mana Urana ralanoa xaung haringinganoa, saing lipu tela sanga mana luxu Urana Numania te laing mauxangang sabanga 7 uleginam 7 dimatuxuyadi masup to.

16

Mina 7 Dibaxagi Mana Urana Ating Salianoa

1 Baing ngalungu waxutu sabanga ma mana Urana Numana saing harua na Urana uleginam 7 ba, "Ala amatuxuya mina Urana ating salianam 7 mari titia."
2 Uleginam mugamugangama ila saing matuxuya minanoa mari titia, saing saxa diang salianamdi disok mana lipuadi daxap asaxa diang sibuna mogunganoa xaung disabu mana babunoa ba.
3 Uleginam luwa matuxuya minanoa mari tegia, saing tega xugia mala bila matia tela sibinoa, saing axamang walingamdi duwa tegia dimati.
4 Uleginam tuwa matuxuya minanoa mari mana lang sabangadi xaung mana lang maxamaxandi, saing disok sip.
5 Baing ngalungu uleginama wasa mana langdi harua ba:

"O Lipu Maringing Sibuna, ung lipua uwa saing mugau sibuna uwa,
ung sibum umaring,
namua na usuxuyadi bila ba.

6 Namua na dimatuxuya lipuxim maringindi sibidingdi xaung lipuxim suxunguxunguamdi sibidingdi mari ba,
binabu usina siba nadi ba dinung.
Haxuyangading maringing sibuna naga.”

7 Baing ngalungu waxutu tela haxuya kabukabu hananiangama ma ba:

“Maxung sibuna, Toxoratamona Urana Haringing Sibuna,
ung suxuyangamdi bing maxundi xaung maringindi.”

8 Uleginam luwadi luwadi matuxuya minanoa mari xaidabia, saing Urana sina haringinga na xaidaba ba xani lipudi bila yaba taudi.
9 Saliang haringina saladi saing daharua diana mana Urana, namua na axamang salakkamgadi li dima rimania, ning hauxading ba duxugia hatumingadingdi xaung ba disina yaya sabanga na.
10 Uleginam luwadi luwadi hiliadinga matuxuya minanoa mari mana asaxa diang sibuna kabukabung xaitamoxiama, baing labiang sabangua sok mana yonggaxinoa. Baing lipudi digaxu manadingdi namua na daxap salak sabanga buk.
11 Daharua diana mana Urana long xaiyama, namua na saxadingdi disala buk, ning hauxading ba duxugia kuboludingdi mana baraxintadi dilibudi.
12 Uleginam 6 matuxuya minanoa mari mana lang sabangga Yupretis, saing langinoa maxa bu xauxau daxangua mana xaitamoxidi duwa sangang karaga dima.
13 Baing ngabagu xaunga tuwa bagungadinga bila haxinggudi. Tela sok sangua gulup diang sabanga suxungunoa, tela sok sangua asaxa diang sibuna suxungunoa, xaung tela sok sangua lipu suxunguxunguam maxung teguam suxungunoa.
14 Haxinggu luwa hilianadi ba xaungadi, tung dilibu axamang haringindi, saing dila rangua xaitamoxi titiam longgalo, bu diguguniadi mana haungingua bagula sok mana Urana Haringing Sibuna xaidabing sabangua.
15-16 Xaungadi ba bagula digugunia xaitamoxiadi ba mana longga duxu Hibru xuana ba Amagedon.*

Ngalungu Sipsip Tutubina harua ba, “Alungu to! Bagula ngama bungina ahagaxa ba sanga ba ngama te, bila lipu hanaunggam tela ma. Urana bagula guxam lipu gaxarea dibaguti mua xaung dilibulibu kubolu maringina bu memeyading te, bila lipu tela bunging bungina sau imangindi bu memeyana mana wa mulang te.”
17 Uleginam 7 matuxuya minanoa mari sabalunia, saing waxutu sabanga tela ma mana kabukabu xaitamoxiama wa Urana Numang lunia, harua ba, “Sup ba!”
18 Baing bilikbilik disok, longa ruru, kaxaba ditaha xaung noxiga sabanga sibuna sok. Taguxanganoa haringing sibuna saing dali ding longgalo mugau ungguti mana lipuadi duwa titia ma laing hatata.
19 Long sabanga yayang sabanga utu saha mana hataing tuwa, saing long sabangadi mana numanumadi digalai ding mari. Urana halingalinga long sabangga Babilon, long yayamga ba, te. Tegu. Atin disala buk binabu libudi dinung xuba baxagi mana wain mana ating saliang sabangua.
20 Mutumutu longgalo disup saing bimbiadi dahanggalang.
21 Baing kuya bila siang aisiam sabangadi, marang taining tainina mauxangadinga bila 30 kilo dimu mari mana lipudi. Baing lipudi daharua diana mana Urana namua na ina namua mana axamang salakkam sabangga ba hanggalangiadi sibuna.

---

* **16:15-16** ***Amagedon*** namuxina bing Xaxagana Magedon.

17

Haing Daxangama Babilon Xaung Asaxa Diang Sibunoa

1 Urana uleginam tela mana 7 dituxu mina 7 ina ma saing harua nanga ba, "Uma
to, bagula ngahatanga naung haxuyanga salakkama mana haing daxangam* yang
sabanga, ina rung mana lang xumana.†
2 Ranguaina, xaitamoxi titiamdi dilibu kubolu miaxuamdi, saing lipu titiamdi
diyaha sibuna ba dilibu kubolung miaxuamdi xauna bila kakahading mana wain."
3 Baing Urana Aningonoa baxagi manga saing uleginama xap nga mala mana long
xolian tela. La ba ngabagu haing tela rung etua mana asaxa diang sibung sabuxang
tela. Yaya xumana duwa mana sanggang hataing longgalo. Yayadi ba daharungia
Urana. Ina toxong 7 xaung salaming 10.
4 Hainga sau imang sikokop xaung sabuxana bila xaitamoxidi disau, saing yauyau
mana axamang siniandi. Axamandi bila gol, siang xai sibundi, xaung yauyaunga
ditongtongia mana saluwa guang lunama. Tuxu xuba gol tela rimania, baxagi
mana axamang buyamang sibundi xaung kubolung musunamdi xaung kubolung
sanggamdi libudi.
5 Yaya baguli wa ramramonia, ne namuxinoa hisa:

LONG SABANGGA BABILON YAYANG SABANGA
HAING DAXANGAMDI BAUDING
XAUNG KUBOLU BUYAMANG LONGGALO BAUDING.

6 Ngabagu haingga ba nung Urana lipuxing maringindi sibidingdi, adi dibaxanga Yesu
na lipu teladi ba, saing kakahana haringing sibuna bila nung wain xumana buk.
Ngabagu baing ngahixi sibuna mana.
7 Baing Urana uleginama harua nanga ba: "Labu uhixi manau tai! Bagula
ngabaxanga naung xabianga hisangam mana hainga xaung asaxa dianoa hainga rung
etua mana, asaxa ba ina toxong 7 xaung salaming 10.
8 Asaxa ubagu ba, muga wa, ne hatata tegu. Ning bagula haing ma sangua Maba
saing ila mana hanggalangiangang subingang teguama. Lipu titiamdi yadingdi duwa
xailong walingamia te mugau bungina Urana tongtongia axamandi teguyu, bagula
dibagu asaxa diana ba saing bagula dihixi mana, namua na muga wa, hatata tegu,
ne bagula sok muli.
9 "Lipu gaxarea xabiangading dimaring sanga ba daxabia axa li: Toxotaxu 7 dimogu
xaxagang 7 hainga rung manadi.‡
10 Xauna ding dimogu xaitamoxi 7. Luwadi luwadi hiliadinga disup ba, tela wau,
ne tela ma teguyu. Ne bungina ma, bagula wa mongaita ing ganina.
11 Asaxa diana muga wa ba, saing hatata tegu, bing xaitamoxi tela muli, titinga
8. Bagula libu kubolu diana bila xaitamoxi 7 ba, ne ina xauna bagula ila mana
hanggalangianganoa.
12 "Salam 10 ubagudi dimogu xaitamoxi 10 daxap yonggaxidingdi teguyu. Ne bagula
daxap yayadi bu digabu asaxa diana ba duwa etua mana lipudi mongaita bila auwa
tela.

---

* **17:1** ***haing daxangam***—Babu mana long sabangga Babilon. Babilon dilibu kubolu diang xangxana mana Urana saing disu mana babudi bu disabu manadi. Alali bila haing tela yunga ayuana saing sok haing daxangam.
† **17:1** Nabu ubagu 17:15 bing bagula uxabia lang xumana li babu mana lipu mugixing xangxana, buranga sabangadi, numanumadi xaung xuaxua xangxana. Lipuadi ba dilungu haingga ba haruanganoa.
‡ **17:9** ***Xaxagang 7*** bola haruanga mana long sabangga Rom. Namua na Rom wa etua mana xaxagang 7, saing lipu longgalo daxabia alaba mana bungina Yon. Ne bola Rom babu muli mana long sabangua wa etua mana yongga haringing sibuna wa etua mana titi longgalo bungina axadi bagudi li bagula disok. Ne *xaxagang 7* xugiangang tela bing *bimbi 7*, saing bola babu mana yongga 7 hainga wa etua manadi.

13 Xaitamoxiadi ba bagula dahau hatumingua ba dilibu kubolu taininau. Haringingadingdi xaung yadingdi ba duwa etua mana lipudi, bagula disinadi na asaxa diana ba.
14 Bagula dahaunggana Sipsip Tutubina, ning Sipsip Tutubina bagula dalidi, namua na ing Toxoratamona mana toxoratamona longgalo xaung Xaitamoxi mana xaitamoxi longgalo. Lipuadi digabu bing lipudi Urana wagidi, mogudi xaung lipudi dituxu oxatanoa, diyunga te."
15 Baing uleginama harua nanga ba, "Langgadi ubagudi ba, longga haing daxangama rung mana ba, bing ding lipu mugixing xangxana, buranga sabangadi, numanumadi xaung xuaxuadi.
16 Asaxa diana ba xaung salam 10 ubagudi ba bagula hauxading sibuna mana haing daxangamga ba. Bagula dahanggalangia laing xola xalaxala, bagula dahanai laing wa mulang. Bagula daxang mututungandi, saing bagula ditau yabia.
17 Bagula dilibu bila ba namua na Urana ta hatuminga baguba hatumingadingia bu dilibu oxatanoa, bungina dinai mana disina asaxa diana haringingadinga ba duwa etua mana lipudi, laing Urana haruanganoa aningonoa sok.
18 Haingga ubagu ba bing long sabanga yayang sabanga wa etua mana xaitamoxi titiamdi."

18

Long Sabangga Babilon Doa Ba

1 Sup baing ngabagu Urana uleginam tela muli ri long xaiya mari. Haringing sibuna xaung yaya sabanga, saing titia ralang sabanga mana saxaxanganoa.
2 Iti waxungtuanoa saing wagi sabanga ba:

"Sup ba! Long sabangga Babilon Yang Sabanga sup ba!
Sok long xaungam
saing aningoningo diang longgalo duwasa mana,
mang sigixingang teguamdi xaung mang longgalo lipudi hauxading sibuna manadi, ding xauna duwasa mana.
3 Namua na numanuma longgalo dilibu kubolung miaxuamdi rangua,
bila wain haringina dinung iti murungadinga ba dilibu xumana muli.
Xaitamoxi titiam dilibulibu kubolu miaxuamdi rangua,
saing lipudi dituxu siang oxatanoa mana titia li disok lipu xalaxalamdi, namua na haingga ba haxi buk ba gim xalingiding siang sabanggamdi."

4 Baing ngalungu waxutu tela muli mana long xaiya harua ba:

"Lipuxigudi, ayunga long sabangga ba asok sangua
bu agabu alibu kubolung diandi te,
bu mauxangang sabangadi daxapkang te,
5 namua na kubolung diandi haxurudi mahaing long xaiya,
saing Urana hatumia kubolung maringing teguamdi muli.
6 Ahaxuya bila sina,
ahaxuya kubolundi bila ba, saking ahaxuya muli.
Axaningxaning kubolung diandi duwa ing sibuna xubania, saking axibuadi asinadi na.
7 Haingga ba sina yaya sabanga xaung xalaxala siang sabanggamdi naina,
binabu bila balau asina salaga xaung mauxangang maxang taininau na.
Hatumingania itina sabanga saing harua ba,
'Ngawa xaitamoxi haing ngarung kabukabu yayamia.

Nga tap te,
saing bagula ayangagu bila tapdi ayangading te.’
8 Binabu mana xaidap taininau mauxangandi bagula didali:
matia, usinganga xaung gesak sabanga.
Bagula yaba tau masup,
namua na Toxoratamona Urana suxuya ba bing haringing sibuna.

9 “Xaitamoxi titiamdi dilibu kubolu miaxuamdi rangua xaung dulia mana xalingindi ba, bungina dibagu bunuxuyanoa, bagula ditang dusinga mana.
10 Bagula dili hasoya namua na dimaxuwa sibuna mana salakka xap ba. Bagula daxaba ba,

“‘Laku! Laku, O long sabangga yayam, mauxanganoa xapkung ba,
O Babilon, long sabanga haringingam!
Mongaita bila auwa tela kubolum diandi salagidinga xapkung!’

11 “Lipudi dituxu siang oxatanoa mana titia li bagula ditang dusinga mana, namua na lipu tela bagula gim xalingidingdi muli te.
12 Xalaxala bila gol, silba, siang xai sibundi xaung yauyaunga ditongtongia mana saluwa guang lunama, imang xai sibundi, imang sikokopdi, imang disaxapsaxabiak, xaung imang dimutuxu monga, xai saminam xai sibung xangxana, xalaxala xangxana ditongtongiadi mana asaxa gautandi, xai giminak sabanggamdi, bras, ain xaung siang mugixinam duxu ba mabal.
13 Xalaxaladi bila sinaman xaung axadi bila ba dilibu anginga didau, xai susung saminam, baxi duxu ba ‘mer’ xaung guxenga saminam, wain xaung olip guxenganoa, wit xaung gagabindi, kaudi xaung sipsipdi, hosidi xaung wilkadingdi, xaung lipu oxata olanggamdi, lipuadi naga.

14 “Axamang xaidi uhaxi ba oxopdi ba disup!
Xalingim siang sabanggamdi xaung axamang gumanging longgalo ungiadi dahanggalang!
Bagula oxopdi muli te!

15 “Lipudi dituxu siang oxatanoa disina xalaxaladi ba saing daxap siang sabanga mana ba bagula dili hasoya, namua na dimaxuwa sibuna mana kubolung diandi salagidinga bagula xapdi xauna. Bagula ditang, dusinga mana,
16 saing bagula daxaba ba,

“‘Laku! Laku, O long sabanga yayam, mauxanganoa xapkung,
ung bila xaitamoxi haingdi disau imang xai sibundi sikokop xaung sabuxana,
ung bila uyauyau mana axamang siniandi—gol, siang xai sibundi xaung yauyaunga ditongtongia mana saluwa guang lunama!
17 Mongaita bila auwa tela xalingim longgalo disup ba!’

“Waga yanaming longgalo, xaung lipu longgalo diluki wagia, lipu wagamdi, xaung lipu longgalo daxap sianga mana tek oxatanoa, bagula dili hasoya.
18 Bungina dibagu yabing bunuxuyanoa, bagula duwagi ba, ‘Long sabanga baruamta bila long sabanga yayamga li? Tegu!’
19 Bagula diting gagaba toxolodingia bu dahatanga ayangading, saing bagula duwagi, ditang xaung dusinga. Bagula daxaba ba:

“ ‘Laku! Laku, O long sabanga yayam, mauxanganoa xapkung,
la ba waga moxong longgalo wagading diluki dila dima
saing daxap siang sabanga mana xalingimdi!
Mongaita bila auwa tela usup ba!’

20 “Ang lipu long xaiyamdi, bing ayaha sibuna mana axadi disok mana!
Ang Urana lipuxing maringindi, aposeldi xaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi ayaha sibuna!
Namua na Urana suxuya saing haxuya kubolunadi libudi mang.”

21 Baing Urana uleginam haringingam tela iti siang sabanga sibung tela mahaing tubunganoa bila sianga dahamunanggia witdi mana, saing ting mari tegia, saing harua ba:

“Long sabangga Babilon yayang sabanga,
bagula ditinggung haringina mari bila balau bungina atiding disala,
saing bagula uhanggalang masup sibuna.
22 Gitadi, wagudi, panggeriangdi xaung ronggingdi,
bagula alungu olaidingdi muli te.
Lipu tongtongiangamdi,
bagula abagudi muli te.
Siangdi dahamunanggia wit marandi mana,
bagula alungu bibingadinga muli te.
23 Nagung lulianamdi bagula dilu maung muli te.
Haing lup dibo ba diyau waxudingtuandi
bagula alungudi muli te.
Oxop doa namua na lipuxim dituxu siang oxatanoa maluxu maung bing disok lipu yayamdi mana titi longgalo,
saing mana kubolum tingungamdi ulanglangua numanuma longgalo.
24 Urana lipuxing suxunguxunguamdi xaung Urana lipuxing maringindi xaung lipu titiam longgalo dungdi mati ba,
ung sibum umatuxuya sibidingdi mari titia, binabu mauxangana li xapkung!”

19

Olai Dalingamdi Disok Long Xaiya

1 Sup baing ngalungu bibinga bila buranga sabanga sibuna duwa long xaiya. Duwagi sabanga ba:

“Taiti Urana kiria yanoa!
Xabinga muli, ralana xaung haringinga bing iniadi,
2 namua na ina suxuyangandi maxundi xaung maringing sibundi.
Suxuya haing daxangam yayang sabanga ba
haingga ba xai lipu titiamdi mala ba dilibu kubolung sanggamdi.
Sina salaga na namua na matu lipuxing oxatanamdi sibidingdi.”

3 Baing duwagi sabanga muli ba:

“Taiti Urana yanoa!
Haingga ba bunuxuyanoa haing bungingbunginalo.”

4 Lipu haringing 24 digabu axamang walingam luwadi luwadi ding digung kiding
tuxundi, dituru mari titia saing disabu mana Urana, rung kabukabu xaitamoxiamia.
Baing duwagi ba:

"Maxung sibuna! Taiti Urana yanoa!"

5 Baing waxutu tela sok kabukabu xaitamoxiama ma, harua ba:

"Aiti Urana kiria yanoa,
ang lipuxing oxatam longgalo,
ang lipu gaxarea awa hawa mana,
ang lipu yayamdi, ang lipu yaya teguamdi!"

6 Baing ngalungu bibinga bila buranga sabanga sibuna, bila lang sabanga si xaung
bila kaxaba taha. Duwagi ba:

"Taiti Urana yanoa!
Namua na Toxoratamona Urana Haringing Sibuna kiria wa etua mana axamang
longgalo.
7 Bing tayaha sibuna, gamoradi diyaha sibuna,
saing tasina yaya sabanga na!
Namua na xaidaba Sipsip Tutubina bagula yau mauba,
saing hainga xauxauina masup.
8 Imang xai sibuna, usamang sibuna xaung sigixingang sibuna,
disina na haingga ba sau."

(Imang xai sibuna mogu Urana lipuxing maringindi kuboluding maringindi.)
9 Baing Urana uleginama harua nanga ba, "Ubungguba: 'Urana libu xai mana
lipuadi xusungadi ba dima Sipsip Tutubina yaungang taungania!' " Saking harua
nanga muli ba, "Haruanga li Urana haruangang maxung sibunamdi."
10 Hata sibuna li ngagung kigu tuxundi saing ngaturu mari kinia bu ngasabu mana.
Ning harua nanga ba, "Labu ulibu tai! Nga riam lipu oxatama. Nga riam lipu
hatumingading haringinamdi riading oxatama, lipuadi dituxu Yesu baxanganganoa
haringina. Usabu mana Urana! Namua na haringingua lipuadi dibaxanga Yesu na
teladi ma rangua Urana Aningonoa."

Lipua Rung Etua Mana Hos Usamana

11 Ngabagu long xaiya xaxaina, baing maxagia ngabagu hos usamang tela, lipua
rung etua mana duxu ba Lipua Lipudi Dahatum Haringina Mana xaung Maxung
Sibunam. Bungina suxuya, bungina haung, libu kubolu maringing sibuna ing ganina.
12 Maxandi bila yap luliandi, saing muxup xaitamoxiam xumana duwa toxonia. Ina
yanoa Urana bung mana, saing lipu tela xabia te. Ing ganina xabia namuxinoa.
13 Imang maxaya sau ba, siba wa hawa hataing hataina, saing yanoa bing Urana
Xuanoa.
14 Lipu haungingam long xaiyam xumang sibuna dinaxu mana, dirung etua mana
hos usamandi saing disau imang xai sibundi, dusa xaung disigixinga.
15 Waxang sabanga maxaxan tela sok matabu suxungunia bu ina dali numanumadi
mana. Wa etua manadi xaung tuki haringina. Ruha bixuandi wain marang ruhangam
yabania. Longga ba Urana Haringing Sibuna ating saliang sabanga wa mana.
16 Mana imanging maxaya xaung king babana bung yaya baguli:

XAITAMOXI MANA XAITAMOXI LONGGALO XAUNG TOXORATAMONA MANA TOXORATAMONA LONGGALO.

17 Baing ngabagu Urana uleginam tela li etua xaidabia, iti waxungtuanoa sabanga saing wagi na manggadi doti etua sibuna sabalunia ba, “Ama to. Agugunia ma mana Urana taungang sabanga!
18 Agugunia ma bu axang lipudi mututungadingdi—xaitamoxidi, lipu haungingam yanamidingdi, lipuadi dahaung haringina, hosidi xaung lipuadi dirung etua manadi, xaung lipu teladi, lipu oxata olanggamdi xaung lipuadi duwasa mana ding sibuding walingadinga, lipu yayamdi xaung lipu yaya teguamdi. Ama axang lipu xangxana mututungadingdi!”

19 Baing ngabagu asaxa diang sibuna xaung xaitamoxi titiamdi xaung lipuxiding haungingamdi digugunia ma ba dahaunggana lipua rung etua mana hosia xaung lipuxing haungingamdi.
20 Ning lipua rung etua mana hosia tuxu asaxa diang sibuna ba, ina gabu lipuxing suxunguxunguam maxung teguama libu axamang haringindi yania. Mana axamang haringindi libudi ba langlangua lipuadi daxap asaxa diang sabanga mogunganoa xaung disabu mana babunoa ba. Digamatauyu saing ting dingtang mari maluxu mana yap sabangua xaningxaning xaung siang buyamana salpadi.
21 Lipu teladi, ding dimati mana waxang sabanga sok matabu mana lipua rung etua mana hosia ba suxungunoa. Baing mangdi daxang laing dibaxagi buk mana mututungadingdi.

20

Niani 1,000

1 Baing ngabagu Urana uleginam tela ri long xaiya ma. Rai Map xaluxing ribainganama saing rai waxu haringing sabanga tela rimania.
2 Tuxu gulup sabangua haringina. Gulup sabangga ba bing moxa mugauama, ina xaungadi yanamidinga, yanoa Satan. Uleginama goxi waxwia bu wa laing niani 1,000 disup to.
3 Ting mari maluxu Mabia, saing riba xalua haringina etua mana saing goxiti mana, bu soxauti mana labu langlangua numanumadiu tai laing niani 1,000 disup to. Nianidi bagudi ba disup bing bagula diyunga muli bunging gamoitau.

4 Ngabagu kabukabu xaitamoxiamdi lipudi dirung manadi. Urana sina yayadi nadi bu disuxuya lipudi. Baing ngabagu lipu aningodingdi muga dibaxanga Yesu xaung Urana Xuanoa binabu lipudi ditaxiti waxudingtuandi. Disabu mana asaxa diang sibuna kimbo babuna te saing daxap mogunganoa ramramodingia kimbo rimadingia te. Dimesa digamata muli, saing digabu Kristo duwa etua mana lipudi niani 1,000.
5 Alali xaidap mugamugangam lipudi dimesa muli. (Niani 1,000 disup, baing matia teladi bagula dimesa muli.)
6 Xai mana lipuadi dimesa muga. Urana bagula mogudi naina. Matia luwa sanga ba hanggalangiadi te. Tegu. Bagula duwa lipu hananiangamdi dituxu oxata mana Urana Kristo tang, saing bagula digabu Kristo duwa etua mana axamandi maluxu mana niani 1,000 ba.

Satan Xap Doa Sibuna

7 Niani 1,000 disup, baing bagula diyunga Satan sangua salaging yabanoa.

8 Bagula sok mala bu langlangua numanumadi duwa titi subingang luwadi luwadi,
ba digugunia ma bu dahaung. Titingadinga xumang sibuna bila tek ulangulangindi
saing yadingdi waleu duxu ba Gok xaung Megok.*
9 Bagula dahaxa mahaing ma mana titi longgalo, saing bagula dilip Urana lipuxindi
tabalaxaidinga xaung long sabangga Yerusalem Urana murung sibuna mana ba. Ning
yaba bagula ri long xaiya ma saing sahidi.
10 Baing xaungadi yanamidinga, ina langlanguadi, bagula diting mari maluxu mana
yap sabangua xaningxaning xaung siang buyamana salpadi. Longga ba asaxa diang
sibuna xaung lipu suxunguxunguam maxung teguam diting dingtang masup mala la
ba.† Bagula daxap salak sabanga xaidap yambong bungingbunginalo.

Suxuyanga Kimuam

11 Baing ngabagu kabukabu xaitamoxiam usamang sabanga sibung tela xaung
lipua rung mana. Ralang sabanga libu titia sabaluna tang diluki mala sangua.
Dahanggalang masup.
12 Baing ngabagu matiadi, lipu yayamdi xaung lipu yaya teguamdi, dili kabukabu
xaitamoxiam maxania, saing xailongdi Urana xaxadi. Xailong tela muli xaxa, ina
xailong walingam. Urana suxuya matiadi mana ding kuboludingdi dilibudi, bila
dibungdi mana xailonggadi ba.
13 Tega yunga matiadi duwa maluxu mana mala, saing matiyua xaung Matiadi
Yabadinga diyunga matiadi duwa maluxu manadi mala, saing Urana suxuya lipu
taining tainina mana ding kuboludingdi dilibudi.
14 Urana ting matiyua xaung Matiadi Yabadinga mari maluxu yap sabangia. Lang
gamolingang yabinama bing matia luwa.
15 Nabu lipu tela yanoa wa xailong walingamia te, bing Urana ting mari maluxu
lang gamolingang yabinamia.

21

Yerusalem Hauna

1 Baing ngabagu sabalung haun tela xaung titi haun tela, namua na sabalung
mugamugangama titi mugamugangama tang dahanggalang masup ba, saing tega wa
muli te.
2 Ngabagu long sabanga Urana inia, Yerusalem hauna, ri long xaiya ma rangua
Urana. Xauxau yauyau masup bila haing tela daxauxau diyauyau ba yau ayuana.
3 Baing ngalungu waxutu sabanga tela kabukabu xaitamoxiama ma, harua ba,
"Bagu hatata Urana bagula rung rangua lipudi. Bagula wa ranguadi. Bagula duwa
lipuxindi, saing Urana ing sibuna bagula wa ranguadi saing bagula wa Urana dingia.
4 Bagula sisia maxading langing longgalo mana maxadingdi sanga ba ayangading
muli te. Matiyua bagula sup, usingangua bagula sup, tinanga bagula sup, salaga
bagula sup, namua na kubolu mugangadi disup."
5 Lipua rung kabukabu xaitamoxiamia harua ba, "Bagu ngalibu axamang longgalo
disok hauna!" Baing harua ba, "Ubung alaba mari, namua na haruanga bagudi ba
maxung sibuna saing sanga ba lipudi dahatum haringina manadi."
6 Harua nanga ba: "Sup ba! Nga ba ngaungguti axamang longgalo, saing
bagula ngasahi axamang longgalo. Nga Lipu Unggutingam xaung Lipu Sahingam.
Lipu gaxarea langa ungdi bagula ngasina lang giminak teguama nadi mana lang
maxamaxang walingama.

---

* **20:8** ***Gok xaung Megok***—Ubagu Esekiel 38-39. Yon harua bila li bu mogudi duwa Urana bixuandi mana numanuma longgalo. † **20:10** Ubagu Hatanga Masok 19:20.

7 Lipu gaxarea dili haringina didali bagula daxap axadi li rimagia, saing bagula
ngawa Urana dingia saing bagula duwa garagudi.
8 Ning lipu maxuwangamdi, lipu hatumingading haringinam teguamdi, lipu kubolu
buyamang sibunamdi, lipu ungingamdi, lipu miaxuamdi, lipu kubolu tingunganamdi,
lipu babu hananianganamdi xaung lipu languangam longgalo—yabadinga bing
bagula yap sabangua xaningxaning xaung siang buyamana salpadi. Alaba matia
luwa."
9 Urana uleginam tela muga tuxu bori 7 tela baxagi mana mauxangang sabanga
kimuamdi ba, ma rangua nga saing harua nanga ba, "Uma to. Bagula ngahatanga
naung hainga bo ba yau, ina Sipsip Tutubina haininoa baing."
10 Baing Urana Aningonoa baxagi manga, saing uleginama xap nga mala mana
bimbi maxaya sabanga tela, saing hatanga long sabanga Urana inia nanga, Yerusalem,
ri long xaiya ma rangua Urana.
11 Lulianoa sina xaung Urana ralanoa, saing ralanoa bila siang xai sibung tela duxu
ba yaspa, saing kiniang sibuna, bila kiristal.*
12 Ina gamgamingang sabanga maxaxayam, xaluxing 12, saing Urana uleginam tela
wa mana xaluxing taining tainina. Isrel bakbak 12 yading taining tainina duwa etua
mana xaluadi ba.
13 Xalu tuwa duwa sangang karaga, tuwa duwa sangang kanggua, tuwa duwa
sangang bukang, tuwa duwa sangang yuwaxa.
14 Long sabanga gamgamingang wanggunoa bing dirang siang 12 hawa mana, saing
Sipsip Tutubing aposeling 12 yadingdi duwa manadi.
15 Uleginama harua nanga ba rai rambuk gol maxaxaya tubaikkam tela bu xap long
sabangga maxayanganoa, xaluxindi xaung ramangindi xauna.
16 Long sabangga yabanoa rung mana ba maxayanganoa xaung tubunganoa tang
dahasusu. Tuba long sabangga ba maxayanganoa rambugia saing bagu bila 2,200
kilomita, saing tubunganoa xaung maxayanganoa bing taininau.
17 Tuba ramanging mutunganoa saing bagu bila 66 mita. Mita ba bila mita lipu
titiamdi dituba numa maxayanganoa mutunganoa mana ba. Uleginama tuba bila ba.
18 Ramanga ditongtongia mana siang siniandi yaspa, saing long sabangua ditong-
tongia mana gol sigixingang sibuna, sina bila gilas.
19 Long sabanga ramanging wanggunamdi diyauyau mana siang xai sibung
xangxang longgalo. Wanggung mugamugangam bing siang siniana yaspa, 2 bing
siang siniana sapaya saing mutuxu monga, 3 bing siang siniana aget saing gamata, 4
bing siang siniana emarol saing gamata,
20 5 bing siang siniana sadoniks saing sabuxa xaung usa, 6 bing siang siniana
kanilian saing sabuxa, 7 bing siang siniana kirisolait saing sagaya, 8 bing siang siniana
beril saing gamata, 9 bing siang siniana topas saing sagaya, 10 bing siang siniana
kirisopires saing gamata, 11 bing siang siniana yasin saing mutuxu monga, xaung 12
bing amatis saing mutuxu monga.†
21 Xalu 12 ditongtongia mana saluwa guang lunamdi,‡ tela mana xalu taining
tainina. Long sabanga daxangang sabanga ditongtongia mana gol sigixingang sibuna,
sina bila gilas.
22 Urana Numanoa wa mana long sabangua te. Ngabagu tela te, namua na
Toxoratamona Urana Haringing Sibuna xaung Sipsip Tutubina dingtang ganiding
bing numa sabungama.

---

* **21:11** Ubagu haruanga hawama wa mana Hatanga Masok 4:6. † **21:20** Sianggadi bagudi li lipu xabiangamdi daxabia namuxidingdi xai te. ‡ **21:21** ***Saluwa guang lunamdi***—Mana Inglis xuana duxu axa ba *pearl.* Alali saluwa tongtongia maluxu maina. Manrungana xaung haring bila siang tela. Ne siniang sibuna saing usa. Yauyaunga xai sibuna.

23 Long sabangga ba xaidaba xaung sobaga tang disina mana te, namua na Urana
ralanoa bagula lu maluxu mana, saing Sipsip Tutubina bagula wa bila nagunginoa.
24 Numanumadi bagula dahaxa mana lulianoa, saing xaitamoxi titiamdi bagula
daxap xalingidingdi maluxu ma mana.
25 Long sabanga xaluxindi bagula diriba ding te, namua na bagula yambong la ba
te.
26 Lipu titiamdi bagula daxap xalingidingdi maluxu ma mana bu disina yaya na
Urana xaung Sipsip Tutubina.
27 Axamang musunam tela bagula luxu mana te, saing lipu tela libu kubolu
memeyam kimbo murakkam bagula luxu mana te. Tegu. Lipu yadingdi duwa Sipsip
Tutubina xailonging walingamia ding ganiding bagula diluxu mana.

22

Lang Walingam

1 Baing Urana uleginama hatanga nanga lang walingam, sina bila gilas, luki Urana
xaung Sipsip Tutubina tang kabukabuding xaitamoxiamia
2 ma lia mana long sabanga daxangang sabangua. Mana lang rubing hataing
hataina xai walingama li, ua sobak taining tainina. Niani tela ua bunging 12. Lipu
numanumamdi daxap londi bila baxi bu hamaringiadi.
3 Guxam diana sok mugau sibuna bagula sup. Sanga ba ma muli te. Urana xaung
Sipsip Tutubina tang kabukabuding xaitamoxiama bagula wa maluxu mana long
sabangga ba, saing lipuxing oxatamdi bagula dituxu oxatanoa saing disabu mana.
4 Bagula dibagu ramramonoa, saing yanoa bagula wa ramramodingia.
5 Yambonga bagula sok muli te. Lipuadi ba bagula diraxap mana nagung lulianoa
kimbo xaidaba lulianoa te, namua na Toxoratamona Urana bagula sina lulianoa nadi.
Baing bagula duwa etua mana axamandi bungingbunginalo.
6 Uleginama harua nanga ba, “Haruangadi bagudi li maxung sibuna saing sanga ba
lipudi dahatum haringina manadi. Urana lipua haringia lipuxing suxunguxunguamdi
hatumingadingdi bu dibaxanga haruangang hatanga masok, Toxoratamona naga, ina
soxi uleginama bu hatanga na lipuxing oxatamdi axamandi bing bagula disok sap.”

Yesu Ma Yu

7 Sipsip Tutubina haruanganoa bing: “Alungu to! Bagula ngama sapku! Urana
bagula guxam lipu gaxarea duwasa mana disu mana haruangadi hatangadi masok
xailongia li.”
8 Nga Yon. Ngalungu ngabagu axadi bagudi li. Ngalungudi ngabagudi baing
ngagung kigu tuxundi saing ngaturu mari Urana uleginama kinia—uleginama
hatanga axadi bagudi li nanga ba—bu ngasabu mana.
9 Ning harua nanga ba, “Labu ulibu tai! Nga riam lipu oxatama. Nga riam Urana
lipuxing suxunguxunguamdi riading oxatama. Xauna, lipu gaxarea duwasa mana
disu mana xailongga li haruanganoa, nga riading lipu oxatama. Usabu mana Urana!”
10 Baing bala nga ba, “Labu utagauti uyameng xailongga li haruanganoa harua
muga mana axadi bagula disok kimu tai, namua na xaidaba ma haxekkuba.
11 Lipu gaxarea dilibu diana bing dilibu dianauyu. Lipu gaxarea dilibu kubolu
musunamdi bing dilibu kubolu musunamdiyu. Lipu gaxarea dilibu kubolu maringina
bing dilibu kubolu maringinauyu. Xauna, lipu gaxarea duwa Urana inia bing duwa
Urana iniauyu.”
12 Sipsip Tutubina haruanganoa bing: “Alungu to! Bagula ngama sapku!
Haxuyangagudi duwa rangua nga, saing bagula ngasinadi na lipu taining tainina
bila ding sibuding dilibudi.

13 Nga ba ngaungguti axamang longgalo, saing bagula ngasahi axamang longgalo.
Nga Lipu Mugamugangam xaung Lipu Kimuam. Nga Lipu Unggutingam xaung Lipu
Sahingam.
14 “Lipu gaxarea didamia imangiding maxaxayamdi bagula duwa xai. Namua na
bagula daxap haruanga xaiyua ba daxang mana xai walingam marandi, xaung ba
diluxu mana long sabangga gamgamingang xaluxindi.
15 Komadi duwa sabasabia. Ding lipu kubolu tingunganamdi, lipu miaxuamdi, lipu
ungingamdi, lipu babu sabunganamdi xaung lipu longgalo muruding sibuna mana
muraga saing dilangua.
16 “Nga, Yesu, ngasoxi ulegiguama naung bu sina haruanga baxangangamga li
naung bu oxop mala na sabungadi. Nga Debit Bakbaginoa Muxumuxunoa xaung
Garanoa xauna, xaung nga Hatung Namoningyanam sina sabanga.”
17 Urana Aningonoa gabu hainga bo ba yau tang daharua ba, “Ama to!” Baing
lipu gaxarea dilungu bing bagula daharua ba, “Ama to!” Lipu gaxarea langa ung,
lipu gaxarea muruding, bing dima. Dima daxap yahanga giminak teguam mana lang
walingama.
18 Ngaharua haringina na lipu gaxarea dilungu xailongga li haruanganoa hatanga
masok axadi bagula disok kimu: Nabu lipu tela sigi haruanga tela ranguadi, Urana
bagula sigi mauxangang sabangadi rangua bila xailongga li baxangadi.
19 Bila balau nabu lipu tela unia haruanga tela sangua xailongga baxanga Urana
suxungunia li, bing Urana bagula unia sinaginoa mana xai walingam xauna mana
long sabanga Urana inia sangua, bila xailongga li baxangadi.
20 Yesu, lipua baxanga haruanga li harua ba, “Maxung sibuna, bagula ngama
sapku.”
Maxung sibuna. Toxoratamona Yesu, uma.
21 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu atin dimoti mana Urana lipuxindi. Maxung
sibuna.

Haruangadi Namuxidingdi

Adam — (Luk 3:38; Rom 5:12-21; 1 Korin 15:22,45; 1 Timoti 2:13-14; Yut 14). Mugamugau sibuna Urana xap titia saing tongtongia Adam. Adam yang namuxinoa bing "sok muga". Adam haininoa Ip tang diyamu Urana hanaunaungang haruanganoa, saing dilibu kubolu diana. Binabu kubolu diana xap lipu titiam longgalo. Mana 1 Korin 15:45, Pol harua ba Yesu Kristo bing Adam ba ma kimuya. Haruanga li namua bing mana Adam kubolung dianoa, kubolu diana xaung matiyua xap kira longgalo. Ning mana Kristo matianoa, walinga sibuna xap kira lipu hatuminga haringinam longgalo.

Aisak — (Aposel 7:8; Rom 9:7; Hibru 11:9). Aisak Ebraham Sara tang garadinga, xaung Yekop tibuna. Mana Hibru xuana yang namuxinoa bing "masisi". Ubagu **Ebraham**.

Aisaya — (Matyu 3:3; Aposel 8:30; Rom 9:27-29). Aisaya Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Waleu sibuna, muga sibuna mana Yesu Kristo ma titia teguyu, Aisaya baxanga haruanga xumana hatanga axamandi bagula disok mana Kristo.

Aningoningo *[Mang Xuana: spirit]* — (Luk 23:46; Aposel 7:59; Olaidi (Buk Song) 31:5). Axamang luwa hiliana duwa xauna bu dilibu kira tawa lipudi: sanggaradi, hatumingaradi xaung aningoradi. Bungina tawa titia, aningoradi duwa maluxu makira. Ne bungina kira lipu hatuminga haringinamdi tamati, bing aningoradi diyunga sanggaradi dila bu duwa rangua Urana long xaiya.

Aposel — Yesu mogu lipu 12 ba disok aposelindi (Matyu 10:1-4; Mak 3:13-19; Luk 6:12-16). Duwa rangua Yesu saing tubatubadi. Bungina mesa muli, aposeldi dibagu wa muli. Baing Yesu soxidi mala bu dibaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo (Matyu 28:18-20). Aposeldi disok bakbak hatuminga haringinamdi yanamidingdi. Baing Pol xaung Banabas, rangua teladi, disok aposeldi xauna. Yesu Kristo mogudi ba dibaxanga ulek xaiyua xauna (Aposel 9:1-19; Galesia 1).

Aron — (Luk 1:5; Aposel 7:40; Hibru 5:4, 7:11, 9:4). Aron Libai bakbaging tela, saing Libai Yekop garang tela. Aron ila muga mana Isrel longgalo mana tuxu lipu hananiangam oxatanoa. Urana harua ba Aron bakbagindi bagula duwa Isreldi lipuxiding hananiangamdi (Xapdi Muli (Kisim Bek) 28). Aron Moses sabanganoa, saing tang dimuga mana Isreldi bungina Urana xapdi masok sangua Isip.

Atin Dimoti *[Mang Xuana: marimari]* — (Aposel 15:11; Rom 6:14; Epasas 2:5). Kubolua li bing murum sibuna mana tela, ulibu xai mana, heku libu xai kimbo doa maung. Kubolua li mogu kuboluma, mogu xunumiangama te.

Axamang Haringina *[Mang Xuana: mirakel]* — Yesu xaung lipuxindi dinaxu mana dilibu axamang haringing xangxana bungina duwa titia. Nabu Urana sina haringinga na lipu tela ba libu kubolua sanga mana talibu te, taharua ba libu axamang haringing sibuna.

Baal — (Rom 11:4). Baal urana languangam. Yuda Teguamdi duwa Isreldi titidingia disabu mana Baal, saing dituxu murak mana Isreldi ba diyunga kuboludinga disabu mana Urana, saing ding xauna disabu mana Baal. Urana atin disala mana Isreldi mana kuboluding diana li.

Babilon — Long sabanga tela. Waleu sibuna Babilondi dahaunggana Isreldi saing didalidi. Baing daxap Isrel xumana mala long sabangga Babilon ba duwa lipuxiding oxata olanggamdi. Isreldi duwa bila ba niani 70.

Balaam — (2 Pita 2:15; Yut 11; Hatanga Masok 2:14). Balaam lipu suxunguxunguam. Bunging tela Moapdi dahaunggana Isreldi. Moapdi yanamidinga Balak xusunga Balaam ba ta guxam diana mana Isreldi, bu sanga dalidi. Binabu Balaam ila bu libu bila ba. Ning Urana uleginam tela soxauti daxangua. Balaam donkinoa

bagu uleginama ba saing li, binabu Balaam taha donki ba bu haxa muli. Saking donki suxungunoa xaxaina saing gamia Balaam (Titinga (Namba) 22-24). Balaam sanga ba ta guxam diana mana Isreldi te, namua na Urana ta guxama manadi ba. Balaam samoyana, saing mana namua ba nai mana Balak.

Barak — (Hibru 11:32). Barak Isreldi yanamiding sabanga tela. Dali bixuadingdi mana haungingua (Toxondi (Hetman) 4-5).

Belsabul — (Matyu 12:24). Xaungadi yanamidinga, yan tela Satan. Ubagu **Satan**.

Benyamin — (Aposel 13:21; Rom 11:1; Pilipai 3:5; Hatanga Masok 7:8). Benyamin Yekop garang tela, Isrel bakbak tela mugangadinga. Ubagu **Ebraham**.

Bokis Hanaunaungama *[Mang Xuana: Bokis Kontrak]* — (Hibru 9:4; Hatanga Masok 11:19; Olaidi (Buk Song) 78:61, 132:6-8). Waleu sibuna Isreldi daxap xaidi saing ditongtongia bokisi gumangina, saing dihibua rubinoa mana gol. Axamang Urana iniadi mana haruangua hau ba wa maluxu mana bokisia ba: siang luwa ba Urana bung hanaunaunganoa manadi, Aron tukinoa, xaung nanggola tela angingua duxu ba manna wa maluxu mana ba. Isreldi doxoxi bokisia ba mauli ranguadi long baruamta dila mana.

Debit — (Matyu 1:1-17; Luk 3:31). Debit Isreldi yanamiding xai sibun tela, yanoa sabanga sibuna mana teladi, saing wa xaitamoxi. Yesi garang kimuam sibuna. Bungina wa gananunauyu wasa mana sipsipdi (1 Samwel (1 Samuel) 16:11). Xaidap tela ung lipu sabangga Goliat mati mana tambuek (1 Samwel 17). Debit murung sibuna mana Urana, saing bung olai sabungam xumana (ubagu Olaidi (Buk Song)). Urana hau haruangua ba Kristo bagula sok mana Debit bakbaginoa, saing haruanga ba aningona (Rom 1:3; Hatanga Masok 5:5).

Ebal — (Matyu 23:35; Luk 11:51; Hibru 11:4, 12:24). Ebal Adam garanoa, Ken kixinginoa. Ken ung Ebal mati (Unggutinga (Stat) 4:1-8). Ubagu **Ken**.

Ebraham — Ebraham Isreldi mugangading mugamugangama. Waleu sibuna Urana hau haruangua rangua Ebraham ba sina titi tela na. Urana bala ba yunga titinoa saing ila titi haunia. Binabu haxa mala titia ba. Baing Urana hau haruangua muli rangua ba garandi bagula disok Urana lipuxindi. Nabu dahatum haringina mana Urana, bagula wasa manadi (Unggutinga (Stat) 15; Rom 4; Hibru 6:13-15; Olaidi (Buk Song) 105). Ebraham yau haing tela yanoa Sara. Xuhi, saing tang disok duanga garading te. Baing Urana hauli Sara ba hayau gara tela yanoa Aisak (Unggutinga (Stat) 21; Hibru 11:17-19). Aisak tubu saing yau haing tela yanoa Rebeka, saing tang garadingdi Iso Yekop tang. Yekop yan tela Isrel, binabu duxu Yudadi ba Isreldi xauna (Unggutinga (Stat) 28:13-15, 32:22-32; Rom 9:10; Hibru 11:20). Kimuya Iso garang ranggindi disok Yekop garang ranggindi bixuadingdi. Yekop yau haing luwa, Lea kixinginoa Retsel tang. Kimuya yau tang hainiding oxata olanggam luwa. Baing xap gara lup 12 masok, saing garading ranggindi disok Isrel bakbak 12 (Hatanga Masok 7:4-8). Garading rangging xumang sibuna saing ding longgalo Isreldi.

Elaitsa — (Matyu 11:14; Mak 9:4; Rom 11:2; Yems 5:17-18). Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela wa waleu sibuna. Libu axamang haringing sibung xumana, namua na Urana haringinganoa wa mana (1 Xaitamoxi (1 King) 17–19; 2 Xaitamoxi 2:11-12). Yesu harua saha mana Lipu Suguangama Yon xaung Elaitsa (Matyu 17:9-13; Mak 9:9-13; Luk 1:17).

Elisa — (Luk 4:27). Elisa Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Xap Elaitsa yabanoa. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (2 Xaitamoxi (2 King) 2–8).

Garumu *[Mang Xuana: spans]* — (Matyu 27:48; Mak 15:36; Yon 19:29). Garumu axamang tekkam tela, bisamana ne bagunganoa bila siang. Asaxa tekkamdi dihisa mana. Ditai langia. Lipudi ditongtongia garumu babuna, kira tauxudi ba axamang damiangamdi.

Gideon — (Hibru 11:32). Gideon Isreldi yanamiding sabanga tela. Hatumingang haringinganoa sabanga, saing xusunga Urana ba sina hatumingua na. Gideon muga mana Isreldi lipuxiding haungingamdi, saing didali bixuadingdi. Mana bungina baguba Isrel lipuxiding haungingam xumana buk te, ne bixuadingdi xumang sibuna. Ne Urana hauli Gideon, binabu dalidi haungingia (Toxondi (Hetman) 6–8).

Gomora — Long sabanga tela. Ubagu long sabangga **Sodam**.

Grik — Grikdi long sabanga dingia bing Atens. Long sabangga Korin wa titidingia xauna. Grikdi lipu xabiangamdi, binabu lipu teladi disina yaya nadi. Lipu xumang sibuna daharua Grik xuana. Bungina Yesu, lipu xabiangam longgalo daharua Grik xuana. Muga dibung ulek xaiyua mana Yesu Kristo Grik xuania.

Haga — (Galesia 4:24-25). Haga Ebraham haininoa Sara haining oxata olanggama. Bungina Sara wa xuhi, bala Haga ba kinu rangua ayuana Ebraham bu daxap gara. Sara hatum ba Haga bagula sina gara ba na. Binabu Haga hayau Ebraham garanoa, yanoa Ismael. Ne Urana haruanganoa hau ba wa rangua gara ba te. Haruanganoa hau ba wa rangua Ebraham Sara tang garadinga. Kimuya Sara hayau Ebraham garanoa, yanoa Aisak. Kimuya mana Sara hayau Aisak, atin disala saing suka Haga Ismael tang mala, dila Bimbia Sainai. Baing kimuya, mana bimbia naga, Urana owa masok mana Moses saing sina hanaunaungua na. Mana namua ba Pol ting haruangua, harua saha mana Haga bila lipudi duwa hawa mana hanaunaungua. Ubagu **Aisak**.

Hanaunaunga *[Mang Xuana: lo]* — Urana hanaunaunganoa wa Xuang Mugangia, ungguti Unggutinga (Stat) ila sup Hanaunaungua (Lo). Baxanga hanaunaunganoa na Moses, bu lipuxindi bagula disu mana. Isreldi dahatum ba nabu disu maringina mana hanaunaunga longgalo, bagula disok maringina Urana maxania. Ning lipu tela sanga ba libu bila ba te. Baing hatata kira lipu hatuminga haringinamdi tawa hawa mana hanaunaungua te, tawa hawa mana Yesu Kristo ating dimoti makira, saing hanaunaungang luwadi li dikaukau hanaunaunga longgalo: Murura sibuna mana Urana, saing murura sibuna mana riaradi (Matyu 5:17; Yon 1:17, 15:1-17; Aposel 13:39, 15:24,28; Rom 5:18, 10:4; Galesia 2-6; Epasas 2:15; Kolosi 2:14; Hibru 7).

Hau Haruangua *[Mang Xuana: promis, kontrak]* — Lipu luwa bagula dahau haruangua ba kimuya bagula dilibu axamang tela. Baing haruangua Urana hau bing: Nabu lipudi bagula disu maringina mana, bagula duwa bakbaginoa. Urana hau haruanga sabanga luwa. Muga hau haruangua rangua Moses. Baxanga hanaunaungua na Moses, saing bala ba nabu Isreldi bagula disu mana hanaunaungang longgalo, bagula duwa bakbaginoa. Ne lipu tela sanga ba su mana hanaunaunga longgalo bunging longgalo te. Binabu lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania mana daxanga baguli te (Xapdi Muli (Kisim Bek) 19:4-6; Luk 1:72; Aposel 3:25, 7:8; Galesia 3:17; Hibru 9:1). Baing kimuya Urana hau haruanga haunua. Hau haruangua ba lipu gaxarea dahatum haringina mana Yesu Kristo bagula disok maringina maxania (Matyu 26:28; Mak 14:24; Luk 22:20; Rom 11:27; 1 Korin 11:25; 2 Korin 3:6; Hibru 7:22, 8:6-13, 9:15, 10:16,29, 12:24, 13:20).

Herot — Mana xailongga li, lipu luwadi luwadi yadingdi Herot duwa:

1. **Xaitamoxi Herot** lipua wa titia Yudiadi yanamidinga bungina Yesu. Lipu Hatung Suxinganamdi titidinga wa Yudia karagia dima long sabangga Yerusalem rangua Herot, saing duxusunga mana Yesu (Matyu 2:1-12; Luk 1:5).
2. **Herot Antipas** Galiliadi yanamidinga bungina Yesu baxanga Urana haruanganoa xaung libu axamang haringindi. Lipua naga taxiti Lipu Suguangama Yon waxungtuanoa, namua na haininoa Herodias hauxana mana (Mak 6:14-29). Bungina dita Yesu haruangia, li Herot Antipas maxania (Luk 23:6-12).
3. **Xaitamoxi Herot Agripa 1** xukxugia lipuadi dahatum haringina mana Yesu Kristo. Ung aposel Yems, Yon sabanganoa (Aposel 12:1-23).

4. **Xaitamoxi Herot Agripa 2** lipu suxuyangam tela. Lungu Pol haruanganoa bungina disina mala Rom bu li Sisa maxania (Aposel 25:13-26, 26:19, 27-32).

Hibru — Hibru yan tela mana Yudadi. Yudadi mugangadinga Ebraham. Mugangading tela Ibur. Binabu bunging teladi duxu ding ba Hibrudi. Baing duxu xuadinga ba Hibru.

Ip — (2 Korin 11:3; 1 Timoti 2:13). Ip Adam haininoa. Bungina Urana tongtongia axamandi, tongtongia lipua Adam muga. Saking xap Adam wagixang tela saing tongtongia Ip. Ip hatum haringina mana moxa haruanganoa (yanoa Satan), saing xang xai marana Urana bilidi mana. Baing sina tela na ayuanoa, saing xang xauna. Binabu dingtang lipu mugamugangamdi diyamu Urana haruanganoa. Adam Ip tang garadingdi bing Ken, Ebal xaung Set.

Isip — (Aposel 7:34-40; Hibru 11:27; Olaidi (Buk Song) 105). Isip titi tela wa Isrel titiding rubinia. Waleu sibuna Isreldi duwa Isip titidinga, daxap salaga namua na duwa lipuxiding oxata olanggamdi. Ne Urana yungiadi, saing Moses xaidi masok mala ding titidingia, saing la ba duwa xai.

Iso — (Rom 9:13; Hibru 11:20; 12:16-17). Aisak garang haragaragangandi yadingdi Iso xaung Yekop. Iso sok muga, binabu bungina tibuna mati bagula xap yabanoa xaung xalingindi. Ning bunging tela gesagina haringing sibuna, saing kixinginoa Yekop tau anginga tela. Ne Yekop bala Iso ba nabu sina guxam matuaua na, bing bagula sina anginga na. Iso nai mana, saing yunga guxaminganoa bila ba. Binabu kimuya Iso garang ranggindi disok Yekop garang ranggindi bixuadingdi.

Isrel — Isrel yan tela Urana sina na Yudadi mugangadinga Yekop (Unggutinga (Stat) 32:22-28). Mana Hibru xuana yaya Isrel namuxina bing "Haunggana Urana". Yekop garang 12, saing garading rangging longgalo duxu ding ba "Isreldi" (yan tela "Yudadi"). Bungina diyunga Isip dila daxap titia muga Urana hau haruangua ba sina na Ebraham garang ranggindi ba, bing dunia yaya Kenan mana titia ba, saing duxu titia ba "Isrel".

Kabukabu Hananiangama *[Mang Xuana: alta]* — (Matyu 5:23). Waleu sibuna Yudadi daxap bulmakaudi xaung sipsipdi xaung memedi xaung mangdi, saing dahananiadi na Urana bila hanaunaunganoa tabina ba. Ditongtongia kabukabu hananiangama siangia, saking dung asaxadi etua mana. Kabukabu hananiangama wa Urana Numania.

Kamel — (Matyu 3:4, 19:24; Mak 10:25; Luk 18:25). Kamel asaxa sabanga wa long xoliania mana titi teladi. Lipudi dirung etua manadi saing dahaxa mala, saing bunging teladi dita axamang mauxandi etua manadi ba doxoxidi. Sanggadingdi daxai mana ditongtongia imang haringindi manadi.

Ken — (Hibru 11:4; 1 Yon 3:12; Yut 11). Ken Adam Ip tang garading matuaua. Kixinginoa Ebal hanania sipsiba na Urana, ne Ken hanania anginga ing ganina. Urana muruna mana Ebal hananianganoa, ne Ken inia tegu. Binabu Ken atin disala mana kixinginoa, saing ung mati. Libu kubolu diana bila ba, binabu Urana ta mogunga mana Ken, bu lipuadi dibagu bagula diyamu (Unggutinga (Stat) 4:1-16).

Kenan — (Olaidi (Buk Song) 105:11; Aposel 13:19). Urana hau haruangua ba sina titia duxu ba Kenan na Isreldi. Daxap masup, baing disina yaya hauna na, duxu ba "Isrel".

Kora — (Yut 11) Kora lipu tela wa mana bungina Moses. Mana bungina Isreldi duwa long xoliania, Kora xukxugia Moses Aron tang, binabu Urana libu titia ngaru Kora xaung bakbagindi (Titinga (Namba) 16).

Kristo — (Matyu 1:16, 16:16; Yon 1:41; Aposel 5:42, 9:22). Yaya tela mana Kristo bing Urana Lipuxing Mogunganama, ne yaya luwadi li namuxiding taininau. Kristo Grik xuana, ne Urana Lipuxing Mogunganama Hibru xuana. Yaya luwadi li namuxidinga bing "Lipua dimatu guxenga mari mana toxonoa". Isreldi kuboludinga bing: Bungina

Urana mogu lipu tela ba sok Isreldi yanamidinga, bing lipuxing suxunguxunguam tela matu guxenga mari mana lipua ba toxonoa ba hatanga Urana mogunganoa masok na guguniangua. Urana hau haruangua ba sina Lipuxing Xabinga Muliama bu muga mana lipuxindi. Duxu lipua ba Kristo, namua na Urana Lipuxing Mogunganama. Yuda longgalo dita ragunga mana Kristo ba ma ranguadi. Ning bungina Yesu ma, unrangina ding ganiding dahatum haringina ba Kristo.

Kubolu Diana *[Mang Xuana: pasin nogut]* — Nabu tadali Urana haruanganoa, bing talibu kubolu diana. Bila balau, nabu tahatumia kubolu xai tela ne talibu te, bing alaba xauna kubolu diana. Kira taining tainina talibu kubolu diana bungingbunginalo, binabu sanga ba tali Urana maxania te. Ning Yesu matianoa yunga kubolura diandi sangua kira, sisiadi baing. Binabu lipu gaxarea dahatum haringina mana Yesu, kuboluding longgalo disup mana, saing kimuya bagula duwa long xaiya rangua Urana (Aposel 2:38; Kolosi 2:13-14; 1 Yon 1:9-10).

Layon — Layon pusi sabanga sibuna. Waindi dimaxaya, saing rung ginak, ragu asaxadi xaung lipudi ba xangdi. Layon haringing sibuna, binabu wa etua mana asaxa longgalo. Binabu Yon uxu Yesu ba "Layon Mana Bakbakka Yuda". Baing Pita ting haruangua mana layon, harua saha mana Satan, namua na Satan sai mana lipudi bu hanggalangiadi (1 Pita 5:8).

Libai — (Hibru 7:5,9,10; Hatanga Masok 7:7). Libai Yudadi mugangadinga Yekop garang tela, saing garang ranggindi duwa bakbakka 12 tela. Urana mogu Libai bakbaginoa ba tuxu oxatanoa Numania. Binabu lipu hananiangam longgalo dima mana bakbakka Libai. Baing Yesu lipuxing dinaxu mana tela yanoa Libai xauna, yan tela Matyu (Matyu 9:9-13; Mak 2:14; Luk 5:27-29).

Lipu Hananiangama *[Mang Xuana: pris]* — Yuda teladi duwaxata Urana Numania, saing duxudi ba lipu hananiangamdi. Ding longgalo Libai bakbaginoa, saing oxatading sabanga bing dahanania hananianga xangxana na Urana. Niani taining tainina dimogu lipu tela ba sok yanamiding mugamugangama *[Mang Xuana: hetpris]*, saing ing ganina luxu mana Urana Yabang Maringing Sibuna bunging taininau bu hanania mana Isreldi kuboluding diang longgalo. Ne Yesu Kristo hanania ing sibuna bunging taininau, saing sibinoa unia kubolu diandi sangua kira lipu hatuminga haringinamdi bungingbunginalo (Hibru 5–10).

Lipu Hanaunaunga Tubatubainganamdi *[Mang Xuana: ol tisa bilong lo, ol saveman bilong lo]* — Yuda teladi oxatadinga bing ditubatuba lipudi mana hanaunaungua Urana sina na Moses ba baxanga na Isreldi. Adi xumana dili rangua Parisidi ba duxukxugia Yesu Kristo.

Lipu Oxata Olanggama *[Mang Xuana: wokboi nating]* — Waleu, mana titi teladi, lipu xalaxalamdi xaung yanamdi bagula dituxu lipudi, saing lipuadi ba bagula disok lipuxiding oxatamdi. Ne duwaxata olang, daxap giminak te. Sanga ba diyunga lipuxiding haringindi dila mana long tela ba duwaxata te. Nabu dududing mana lipuxiding haringindi, bing lipuxiding haringindi bagula dungdi mati. Waleu sibuna, bungina Isreldi duwa titia Isip, Isipdi dilibu bila ba mana Isreldi, saing Isreldi daxap salak sabanga. Baing bungina Yesu, kubolua li wauyu, binabu Pol bung haruanga teladi mala rangua lipu oxata olanggamgadi ba (1 Korin 7:20-24; Epasas 6:5-9; Kolosi 3:22-25).

Lipu Suxuyangam *[Mang Xuana: jas]* — (Yems 4:12). Lipu teladi oxatadinga bing dirung haruanga yabania saing dilungu lipudi haruangadinga, saing tauxudi ba "lipu suxuyangamdi". Dilungu haruangua, disuxuya, saking dimogu lipu gaxarea libu kubolu diana, xaung gaxarea langua. Baing dahau haruangua mana haxuyangua wa rangua lipu gaxarea libu kubolu diana.

Lipu Xabinga Muliama *[Mang Xuana: Man Bilong Kisim Bek]* — (Luk 2:11; 1 Yon 4:14). Yesu yan tela bing Lipu Xabinga Muliama, saing alali yana ba namuxinoa: Ina

lipua luba kira sangua labianoa, xap kira muli, saing xaxa xalua bu tarung mosiu rangua Urana. Urana atin disala makira mana kubolura diandi, ne bungina Yesu xap yabaroa, mati xai balingamia, Urana sina salaga na mana kubolura diang longgalo. Binabu lipu gaxarea hatum haringina mana Yesu, Urana bagu lipua ba bila lipu maringina.

Lipua Ma Rangua Urana *[Mang Xuana: Pikinini Bilong Man]* — Waleu sibuna, Urana lipuxing suxunguxunguama Danyel baxanga mana lipu tela Urana bagula soxi ma kimu ba yungia lipuxindi Isreldi sangua salagidinga, xaung ba libudi duwa xai. Bunging xumana duxu lipua ba Kristo, ne Danyel uxu ba "Lipua Ma Rangua Urana" (Danyel (Daniel) 7:13-14). Baing Yesu xauna uxuina ba "Lipua Ma Rangua Urana" bunging xumana, saing alali hatanga ba Kristo. Sok lipu, ne Urana Garanoa xauna. Ubagu **Kristo**.

Lipudi Dinaxu Mana Yesu *[Mang Xuana: ol disaipel]* — (Matyu 10:1, 28:19; Yon 13:35). Lipudi dinaxu mana Yesu bing lipudi dahatum haringina mana Yesu Kristo saing disu maringina mana haruanganoa.

Long Salakkama *[Mang Xuana: hel]* — Lipu teladi dahatum haringina mana Yesu Kristo te, binabu kuboluding diandi duwa ranguadiyu. Binabu bungina dimati bagula daxap haxuyanga sabanga mana kuboluding dianadi ba long salakkamia. Longga ba map sabanga, bungingbunginalo yaba tau mana (Matyu 10:28; Mak 9:47-48; Yems 3:6; 2 Pita 2:4). Lipudi duwa la ba daxap salak sabanga, ne lipu tela ba haulidi te (Luk 16:19-31).

Long Xaiyua *[Mang Xuana: heven]* — Long Xaiyua long xai sibuna Urana wa mana (Matyu 5:16; Mak 11:25; Luk 11:13). Yesu Kristo yunga long xaiyua ri ma titia bu wa lipu (Yon 3:13; Pilipai 2:5-7). Bungina kira lipu hatuminga haringinamdi walingara disup titia li, bagula tala tawa xai sibuna long xaiya rangua Toxoratamona kiria (Matyu 5:12; Yon 14:1-3; 2 Korin 5:1; Pilipai 3:20). Yon bagu axamang teladi disok long xaiya, baing bung haruanga xumana mari mana axadi ba (Hatanga Masok).

Lot — (Luk 17:28-32; 2 Pita 2:7). Lot Ebraham kixinginoa Haran garanoa. Bungina Ebraham yunga titinoa ila titia Urana hau haruangua mana, Lot ila rangua. Ne Lot ila wa mana long diana duxu ba Sodam. Urana bala Lot ba yunga Sodam saing giti mala, namua na bagula sina yaba mari bu hanggalangia longga ba, saing bala haringina ba labu bagu mala kimuyau tai. Binabu Lot xap haininoa saing digiti mala. Ne haininoa xugia ba bagu hanggalangiangua xap longga ba, binabu xugia saing sok siang mosakkam (Unggutinga (Stat) 18-19).

Manna *[Mang Xuana: mana, bret bilong heven]* — (Yon 6:31,49; Hibru 9:4; Hatanga Masok 2:17). Bungina Isreldi dahaxa mauli long xoliania niani 40, doxola anginga. Ning Urana sina anginga tela mari titia xaidap longgalo bu daxang. Duxu anginga ba "manna", namuxina mana Hibru xuana bing "Baraxinta?" (Xapdi Muli (Kisim Bek) 16).

Mastat — (Matyu 13:31-32, 17:20; Mak 4:31-32; Luk 13:19, 17:6). Xaiya mastat marandi kaxukang sibundi. Titi teladi duxuma marana baguli, saing tubu sabanga, bila xai tela. Daxap marang guxenganoa dita mana angingadi ba didau. Yesu ting haruanga mana xaiya mastat, harua saha mana Urana Yonggaxinoa.

Melkisadek — (Hibru 5–7). Bunging tela Ebraham ila haunggana bixuandi, saing dalidi. Goxoya mala yabania muli, baing sok mana lipu hananiangam tela yanoa Melkisadek. Ebraham xap axalaxala teladi xapdi haungingia, saing sina hataing 10 na Melkisadek (Unggutinga (Stat) 14:17-20).

Moses — Waleu sibuna, bungina Isreldi duwa salak sabangia Isip titidingia, Urana mogu lipu tela ba muga manadi mala mana titia muga hau haruangua ba sina na Ebraham bakbaginoa. Lipua ba Moses. Urana hatangaina masok na Moses mana xailong kaxukang tela yaba wa mana, ne tau te, saing soxi mala Isip muli ba xap

Isreldi. Urana libu axamang haringing xumana Moses rimania, binabu xaitamoxi Isipkama nai mana Isreldi disauya Isip. Moses xapdi mala dahaxa maluxu Tek Sabuxana titi mamasania, saing wa yanamidinga niani 40 duwa long xoliania. Urana baxanga haruanganoa na Moses. Baing Moses bung haruanga xumana mari mana Urana Xuang Muganga (Unggutinga (Stat), Xapdi Muli (Kisim Bek), Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris), Titinga (Namba), Hanaunaunga (Lo)).

Neman — (Luk 4:27). Neman lipu tela naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (2 Xaitamoxi (2 King) 5:1-15). Isrel tela te, Siria tela, saing lipu haungingamdi yanamiding tela. Businga saksaxa xap, ne Urana lipuxing suxunguxunguama Elisa ila rangua, saing Urana libu sok xai muli.

Ninibe — (Matyu 12:41; Luk 11:32). Ninibe long sabanga tela Urana soxi lipuxing suxunguxunguama Yona nadi bu baxanga haruanganoa nadi. Urana harua ba bagula hanggalangia yabadinga, namua na ding lipu kubolu dianamdi. Ne duxugia hatumingadingdi, binabu Urana hanggalangiadi te (Yona (Jona) 1–4). Ubagu **Yona**.

Noa — (Matyu 24:37-38; Luk 3:36, 17:26-27; Hibru 11:7; 1 Pita 3:20; 2 Pita 2:5). Noa lipu tela wa waleu sibuna. Mana bungina baguba lipu longgalo dilibu kubolu diandi ding ganiding, binabu Urana hau hatuminganoa ba libu langa haing ba hanggalangia lipu longgalo. Ne Noa lipu xaiyua, binabu Urana wasa mana gabu bakbagindi. Bala Noa ba tongtongia waga sabanga, saing ta asaxa nangnangdi, asaxa abungindi, axamandi disaga mua titia xaung mangdi maluxu'm wagua. Saking sina kuya sabanga mu, saing langa luki masok sangua titia xauna. Binabu lipu longgalo dimati, ne Noa bakbagindi duwa xai (Unggutinga (Stat) 6–9).

Numanuma *[Mang Xuana: kantri]* — Numanuma bing gabman dingia, praim minista kimbo presiden kimbo xaitamoxi muga manadi. Numanumadi bila Papua Niu Gini, Australia, Germany, Isrel, Japan kimbo America.

Olip — (Rom 11:17,24; Yems 3:12; Hatanga Masok 11:4). Xaiya olip xai tela. Aningona, saing ditongtongia guxenga mana langinoa. Guxenga ba oxatang xumana, binabu Yudadi muruding mana. Xaxagang tela wa haxek mana long sabangga Yerusalem, xaiya olip xumana duwa mana, binabu duxu xaxagana ba Xaxagana Olip.

Parisi — Maluxu'm Yudadi, teladi muruding sibuna mana Urana hanaunaunganoa. Disok bakbak tela duxu ba Parisidi. Disu mana hanaunaungua, saing ditubatuba lipu teladi ba dilibu taininau. Dahasua, dibagu ding bila duwa xai sibuna Urana maxania, didali lipudi bila ba. Ning ding lipu languangamdi, namua na kuboludingdi dahasusu mana haruangadinga te. Parisidi duxukxugia Yesu haringina. Yesu aposelinoa Pol ing sibuna muga wa Parisi tela (Aposel 23:6; Pilipai 3:5-6).

Pik *[Mang Xuana: fik]* — Xaiya pik aningona dau, xai sibuna mana lipudi daxang.

Ralana *[Mang Xuana: glori]* — (Matyu 25:31; Kolosi 3:4; Hatanga Masok 21:23). Ralana bing xaidap ralana. Luliang sabanga. Mogu walinga xai sibuna xaung axamang xai sibuna mana Urana.

Rebeka — (Rom 9:10-13). Rebeka Isreldi mugangadinga Aisak haining tela, xaung Yekop Iso tang bauding. Naxuyanganoa wa mana Unggutinga (Stat) 25–27.

Rehap — (Hibru 11:31; Yems 2:25). Waleu sibuna, bungina Isreldi duwa long xoliania niani 40, saing daxauxau ba daxap titia Urana hau haruangua mana ba sina na Ebraham bakbagindi, Isrel luwa dimuga mala bu dibagubagu mana bixuadingdi ganangadingdi xaung xalingidingdi. Rehap haing daxangama wa mana titia baguba, ne libu xai mana Isrel luwadi ba, saing yameng dingtang numang lunia. Namua na xabia ba Urana murung sibuna mana Isreldi. Baing ina naga, bungina Isreldi dahaunggana bakbakka ba, dung Rehap te (Yosua (Josua) 2:1-21). Lipu teladi dahatum ba Rehap haingga ba yanoa wa mana Matyu 1:5 (Yesu mugangandi yadingdi).

Retsel — (Matyu 2:18). Retsel Isrel mugangadinga Yekop haining tela, xaung Yosep Benyamin tang bauding. Yekop murung sibuna mana haingga li (Unggutinga (Stat) 29–35).

Rom — Rom long sabanga tela wa numanuma Itali. Bungina Yesu Kristo, Romdi didali bakbak xumana, binabu duwa titi xumana moxodingdi. Duwa etua mana Yudadi haringina, binabu Yudadi atiding disala manadi, xaung dibo ba disukadi mala sangua titidinga. Romdi yanamiding sabanga duxu ba Sisa.

Sadyusi — Yuda teladi dahau hatumingadinga ba disu maringina mana hanaunaunga longgalo, saing disok bakbak tela duxu ba Sadyusidi. Hatumingadinga taininau mana Parisidi, ning dahata ding mana hatuminga mana lipu matiandi. Sadyusidi dahatum haringina ba bungina lipu tela mati, bing bagula mesa muli te (Matyu 22:23; Aposel 23:6-8). Ne hatuminga li languangam (1 Korin 15:20-21; 1 Tesalonaika 4:13-14).

Sainai — (Galesia 4:21-31). Bimbia Sainai bimbi tela wa long xoliania. Waleu sibuna Urana baxanga haruanganoa na Moses mana bimbia li (Xapdi Muli (Kisim Bek) 19–20).

Salak Yabana *[Mang Xuana: kalabus]* — Salak yabana bing *kalabus*.

Samaria — Samaria titi tela wa Yudadi tititding rubinia. Waleu sibuna Samariadi mugangadingdi Yudadi, ne diyau Yuda Teguamdi, binabu disok bila bakbak tela. Yudadi hauxading sibuna mana Samariadi (Luk 10:25-37; Yon 4:4-42).

Samson — (Hibru 11:32). Waleu sibuna Samson Isreldi yanamiding tela. Urana libu Samson sok lipu haringing sibuna. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (Toxondi (Hetman) 14–16).

Samwel — (Aposel 3:24, 13:20; Hibru 11:32). Samwel Urana lipuxing suxunguxunguam sabanga tela. Ina naga mogu Debit ba wa xaitamoxi mana Isreldi. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (1-2 Samwel (Samuel)).

Sara — (Rom 4:19, 9:9). Sara Isreldi mugangadinga Ebraham haininoa. Wa xuhi, saing xanronggi sibuna, ning Urana su mana haruanganoa hau ba, binabu Sara hayau Ebraham tang garadinga (Unggutinga (Stat) 15–23). Ubagu **Ebraham**.

Satan — Satan xaungadi yanamidinga. Waleu sibuna Urana uleginam tela, ne xukxugia Urana, binabu Urana suka mari titia (Luk 10:18; Hatanga Masok 12:7-9). Bungingbunginalo langlangua lipudi saing xaidi mala bu dilibu kubolu diandi. Bungingbunginalo su haruanga na lipu hatuminga haringinamdi mana kubolu diang xangxana dilibudi, bu diyunga hatumingading haringindi. Yesu dali Satan, saing mana xaidap subinganoa bagula hanggalangia masup (Hatanga Masok 20).

Sayon — (Matyu 21:5; Yon 12:15; Rom 9:33, 11:26; 1 Pita 2:6; Olaidi (Buk Song)). Sayon xaxagang tela Yerusalem wa mana. Urana Numanoa wa etua mana xaxagana li, binabu bunging teladi duxu long sabangga Yerusalem ba “Sayon”. Baing bunging teladi daharua saha mana Sayon bila long xaiya (Hibru 12:22; Hatanga Masok 14:1).

Sipsip — Sipsip asaxa tela Yuda teladi duwasa manadi. Sipsipdi duwa ganangia te, lipuxiding wasangamdi daxapdi mala xaxagania bu duwa daxang tatubang. Haringingading te, binabu lipuxiding wasangamdi oxatadinga bing duwasa xai manadi. Nabu tegu, bing koma abungindi bagula dima daxangdi. Sipsipdi dilungu lipuxiding wasangamdi haruangadinga. Nabu wagi manadi, bing bagula dima sap disu mana. Yudadi dung sipsipdi dahananiadi mala rangua Urana mana namua dilibu kubolu diandi, ne sipsip sibindi sanga ba unia kubolu diandi te. Binabu Yesu Kristo hanania ing sibuna bu unia kubolura diandi bungingbunginalo (Hibru 9:28), saing mana namua li Yon uxu Yesu ba “Urana Sipsibing Tutubina”.

Sisa — (Matyu 22:21). Sisa bing yaya Romdi disina na yanamiding mugamugangama. Bungina Yesu, Romdi didali bakbak xumana. Sisa bing xaitamoxi mana ding longgalo. Rom xaitamoxi longgalo duxu ba Sisa.

Sodam — (Matyu 10:15, 11:23-24; Luk 17:29; Hatanga Masok 11:8). Waleu sibuna Ebraham kixinginoa Lot wa long sabangga Sodam. Sodamdi xaung Gomoradi dilibu kubolu diang xumang sibuna, binabu Urana sina yaba mari manadi ba hanggalangiadi (Unggutinga (Stat) 13:13, 18:20–19:24).

Solomon — (Matyu 1:6-7, 6:29, 12:42; Luk 11:31, 12:27; Aposel 7:47). Solomon Isreldi mugangadinga xaitamoxi Debit garanoa. Xap tibuna yabanoa bungina mati. Urana hau haruangua ba sina Solomon baraxing baraxinta xusunga mana. Solomon xusunga mana hatuminga maxaya saing Urana nai mana, saing sina xalaxala xumana na xauna. Solomon tongtongia Urana Numanoa.

Taunga Sabungam Sabangadi — Yudadi dimogu xaidap teladi ba duwa xaidap sabungam sabangadi. Mana xaidapkadi ba diti Urana yanoa, xaung dahatumia axamang xaidi libu manadi. Adi bagudi li bing Yuda xaidap sabungam sabanga teladi:

1. **Dahatumia Muli Xaidapka Daxaxa Urana Numanoa** — (Yon 10:22). Mana xaidapka ba Yudadi dahatumia waleu sibuna bungina lipu tela yanoa Yudas Makabea hamaringia Urana Numanoa. Muga Yudadi bixuadingdi dahanggalangia Urana Numanoa, saing lipua ba unia musunoa bu Yudadi disabu muli maluxu mana. Xaidapka ba yan tela bing "Taunga Lulianamdi". Bunging tela mana xaidapka li Yesu ting haruanga mana sangganoa saing harua ba, "Ngawa luliang titiam."
2. **Taunga Dalingama** *[Mang Xuana: Bikpela De Bilong Tingim De God I Larim Ol Israel I Stap Gut, Pasova]* — (Matyu 26:2,5,17-19). Alali Yudadi xaidabiding sabungam sabanga sibuna. Mana xaidapka ba Yudadi dahatumia bungina digiti mala sangua bixuadingdi rimadingia Isip. Mana bungina baguba Urana soxi uleginama ba ung Isip matuau longgalo. Ne bala Yudadi ba dung sipsipdi, saing disami sibidingdi mana numading xaluxing rubindi, bu uleginama bagu. Nabu uleginama bagu sipsip sibindi xaluya, bing bagula "dali" numa ba, saing bagula ung gara matuaua mati te (Xapdi Muli (Kisim Bek) 12). Mana namua ba, mana Taunga Dalingam Yudadi dung sipsip tela daxang. Baing kira lipu hatuminga haringinamdi taharua ba Yesu Kristo bing Taunga Dalingama Sipsibing Tutubina, namua na lipu gaxarea hatum haringina mana, Urana ating salianoa bagula xap te.
3. **Taunga Mana Salanga Salalangang Teguama** *[Mang Xuana: Ol Bikpela De Bilong Bret I No Gat Yis]* — (Matyu 26:17; Luk 22:1). Waleu sibuna, bungina Isreldi digiti mala sangua bixuadingdi rimadinga Isip, ganangan te sanga mana diragu salangadinga salalanga. Mana namua ba, Yudadi daxang salanga salalangang teguama, xola mana yis, mana xaidap sabungam sabangga ba. Xaidapka ba sok mana bungina Taunga Dalingama (Xapdi Muli (Kisim Bek) 12:14-20).
4. **Taunga Xahiamdi** *[Mang Xuana: Ol Bikpela De Bilong I Stap Long Haus Win]* — (Yon 7:2-52). Mana xaidapka ba Yudadi diyaha, namua na wainiding xaung olibiding xaindi dimoya. Ditongtongia xahidi ba duwa manadi xaidap 7, saing dahatumia bungina mugangadingdi duwa bila ba waleu sibuna rangua Moses long xoliania niani 40 (Lipu Hananiangam Oxatana (Wok Pris) 23:33-36; Hanaunaunga (Lo) 16:13-15).
5. **Pentikos** — (Aposel 2:1, 20:16; 1 Korin 16:8). Xaidap sabungam sabangga li sabanga sibung tela mana Yudadi. Yaya Pentikos namuxinoa bing 50. Bungina Taunga Dalingama sup, xaidap 50 disup, baing Pentikos sok. Mana xaidapka ba Yudadi diyaha, namua na digugunia witidingdi. Baing dahatumia waleu bungina Urana hatanga hanaunaunganoa masok nadi Bimbia Sainai. Ne hatata tahatumia bungina Urana Aningonoa ri ma mana lipu hatuminga haringinamdi (Aposel 2:1-4).

Tek Sabuxana *[Mang Xuana: Retsi]* — Lang gamolingana li wa lia mana Isipdi titidinga xaung Isreldi titidinga. Waleu sibuna, bungina Isreldi diyunga Isip disok mala, Moses xapdi mala saing dahaxa titi mamasania maluxu mana lang gamolingana li. Dikisi masup, baing lang gamolinganoa kau Isip lipu haungingam longgalo duxudi mala, saing dingara dimati (Xapdi Muli (Kisim Bek) 14).

Toxoratamona *[Mang Xuana: Bikpela]* — Waleu sibuna bungina Urana owa masok mana Moses, uxu ing sibung yanoa ba "Yawe". Mana Hibru xuana, yang namuxinoa bing "Ngawa". Yudadi duwa hawa mana Urana, binabu dahatum ba yanoa maringing sibuna, sanga mana duxu te (Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:13-15, 20:7). Binabu duxu ba Toxoratamona bila yanoa. Bunging teladi Yesu uxu ing sibung yanoa ba "Ngawa", saing alaba hatanga rangrang ba wa hasusu mana Urana (Luk 22:70; Yon 8:58, 18:5).

Ulek Xaiyua *[Mang Xuana: gutnius]* — Yesu soxi lipuxindi dinaxu mana mala ba dibaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo (Mak 16:15). Ulek xaiyua bing: Urana soxi Garanoa Yesu Kristo mari titia, saing mati ba sisia kubolura diandi sangua kira. Binabu Urana bagula hanggalangia kira manadi te. Baing ina naga, lipu gaxarea xugia hatuminganoa saing hatum haringina mana Yesu, bing bagula xap walinga subingang teguama (Yon 3:16).

Urana Aningonoa *[Mang Xuana: Holi Spirit]* — Wa maluxu'm lipu hatuminga haringinam taining tainina. Oxatanoa bing hauli kira ba tahatum haringina mana haruanga maxunama (Yon 16:13), sabu na Urana makira (Rom 8:26), hatanga Urana murunganoa nakira (Aposel 13:2, 16:6-7), xaung sina haringinga nakira ba tabaxanga Urana Xuana xaung tahauli riara hatuminga haringinamdi (1 Korin 2:4-5,12,14). Urana Aningonoa iti hatumingaradi ba talibu kubolu xaidi (Galesia 5:22-23).

Urana Atin Dimoti *[Mang Xuana: marimari]* — Kira longgalo talibu kubolu diang xumana, binabu axamang xai tela wa maluxu makira te ba Urana libu axamang xai tela makira. Ne murung sibuna makira, binabu libu kubolu xai sibuna ba xap kira muli sangua labianoa (Taitas 3:4-5). Baing xaidap taining tainina libu kubolu xai xumana nakira lipu kubolu dianamdi. Taharua bila li mana Urana kubolung xaiyua: "Atin dimoti makira".

Urana Lipuxing Mogunganama *[Mang Xuana: Man God I Makim]* — Ubagu **Kristo**.

Urana Lipuxing Suxunguxunguama *[Mang Xuana: profet]* — Waleu sibuna Urana mogu lipu teladi ba daxap suxungunoa saing dibaxanga. Duxu lipuadi ba Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Urana hatanga haruangua nadi mana axamandi bagula disok kimuya, saing soxidi ba duxugia lipudi dima rangua muli. Lipuxing suxunguxunguam teladi yadingdi bing: Samwel, Aisaya, Yeremaya xaung Esekiel. Urana lipuxing suxunguxunguam haruangading xumana wa Urana Xuang Mugangia.

Urana Numanoa *[Mang Xuana: tempel]* — Isreldi ditongtongia numa sabanga tela maluxu'm long sabangga Yerusalem—Urana Numana naga. Disabu Urana Numang lunia, saing dila mana bungina xaidap sabanga sabungamdi disok. Lipu hananiangamdi dituxu oxatadinga maluxu'm numa ba. Lia mana numa ba numa lung tela wa duxu ba Urana Yabang Maringing Sibuna. Niani taining tainina lipu hananiangam mugamugangama ila luxu mana numa luna ba bunging taininau, bu hanania mala rangua Urana mana Isreldi kuboluding diang longgalo. Imang sabanga mutungan tela soxauti longga ba, saing bungina Yesu mati, Urana sing saha etua laing sok sihinia (Matyu 27:51; Mak 15:38; Luk 23:45). Kubolua ba hatanga rangrang ba Yesu xaxa xalua bu kira lipu hatuminga haringinam longgalo taluxu tali Urana maxania. Baing hatata kira lipu hatuminga haringinamdi tawa bila Urana Numanoa, namua na Aningonoa wa maluxu makira (1 Korin 3:16-17).

Urana Uleginama *[Mang Xuana: ensel]* — Urana uleginamdi bing aningoningodi duwa long xaiya rangua. Tabagudi bunging xumana buk te, ne sanga ba dowa masok

mana lipudi. Urana soxi uleginamdi ma ba dituxu oxatanoa. Oxatading sabanga bing duwasa mana Urana lipuxindi (Aposel 12:6-11, 27:23; Hibru 1:14). Bunging teladi Urana soxidi ma ba dahatanga haruanganoa masok na lipudi (Matyu 2:13; Luk 1:26, 2:9). Urana uleginamdi yanamidinga bing Maikel (Yut 9), saing Urana uleginam sabanga tela bing Gebirel (Luk 1:19,26).

Urana Yonggaxinoa *[Mang Xuana: kingdom bilong God]* — Lipu gaxarea duwa maluxu'm yongga tela bing yongga ba moxonoa wasa manadi xai xaung haulidi.

Wain Xana — (Yon 15; Matyu 21:33-43). Wain xana aningona dau, xai sibuna mana lipudi daxang. Daxap marandi diruhauti kidingia bori sabangia bu ditongtongia wain. Yudadi dimogu titia ba duxuma wain xana, saing duxumadi maxixingia.

Walinga Subingang Teguama *[Mang Xuana: laip i stap oltaim oltaim]* — Alali Yesu haruanganoa hau ba: Lipu gaxarea hatum haringina mana xap walinga subingang teguama (Matyu 25:46; Luk 10:25-28; Yon 3:14-16,36, 5:24,39-40, 6:40,47, 11:25-26). Ne walinga subingang teguama ba axamang kimuama ing ganina te, taxap walinga ba xauna hatata tawa titia li (Yon 10:10,28, 17:1-3, 20:31), binabu sanga ba tayamu kubolu hatuminga mugangadi, saing tasu mana Urana haruanganoa (2 Korin 5:17; Epasas 4:22-24).

Wit — (Matyu 12:1; Yon 12:24). Wit anginga tela lipu titi telam xumana daxang. Sok bila resi, binabu bunging teladi diyukidi rimadingia saing daxang marandi. Bunging teladi daxaningxaning xaung yis, axamana libu salanga salalanga ba, saing ditau salanga bila ba.

Xai Balingama *[Mang Xuana: diwai kros]* — (Yon 19:17; Aposel 2:23). Romdi kuboludinga bing nabu lipu tela libu kubolu diang sibuna, bing bagula dung mati xai balingamia. Dingelia la ba salak sabangia laing dimati, saing matia na bila bing memeya sabanga. Matia na bila ba salaginoa Olaidi (Buk Song) 22 hatanga masok.

Xaidap Yaguangama *[Mang Xuana: de Sabat]* — Mugamugau sibuna, bungina Urana tongtongia axamandi, Xuang Mugangua harua ba waxata laing xaidap 6 disup, baing mana xaidap 7 waxata te (Unggutinga (Stat) 2:1-3). Baing kimuya tabina Isreldi ba dituxu oxatadinga mana daxanga taininau, xaung diyagua mana xaidap tela Sande taining tainina. Ne Yudadi yanamidingdi disigi hanaunaunga kaxukang xumana rangua Urana hanaunaungana li, binabu makasa sibuna mana Yudadi disu manadi. Bunging teladi Yesu libu axamang haringindi mana Xaidap Yaguangama, saing Parisidi dahatum ba dali hanaunaungadingdi. Ning tegu (Luk 6:1-11, 13:10-17, 14:1-5).

Xaitamoxi *[Mang Xuana: king]* — Wa etua mana yonggaxinoa. Teladi daxai ne teladi didoa. Ne Yesu xaitamoxi xai sibuna wasa makira, wa etua makira.

Xap Langa *[Mang Xuana: baptais]* — Lipu Suguangama Yon sugua lipu xumana mana Langga Yodan. Baladi ba duxugia hatumingadingdi to, tauna daxap langa lipudi maxadingia ba hatanga sabasabia ba duxugia hatumingadingdi.

Xaunga *[Mang Xuana: spirit nogut]* — (Matyu 17:14-18; Mak 5:1-20; Luk 4:33-36; 1 Timoti 4:1). Xaungadi bing Satan bakbagindi. Duwa bixua mana lipudi duwa titia, saing dituxu murak manadi bu diyamu Urana, disu mana Satan. Bunging teladi xaunga bagula haing mana lipu tela bu libu kubolu diandi. Baing bunging teladi xaunga tela bagula wa etua mana lipu tela, bu lipua ba wa diang sibuna. Tahatum haringina ba Urana haringinganoa sabanga sibuna mana xaungadi haringingadinga (1 Yon 4:4).

Xaungadi Yanamidinga *[Inglis Xuana: devil]* — Ubagu **Satan**.

Xugia Hatumingua *[Mang Xuana: tanim bel]* — Alali daxanga taininau ing ganina tasok sigixinga Urana maxania. Nabu lipu tela bagu xabia ina lipu kubolu dianama, saing bo ba yunga hatuminga muganga saing su mana Urana haruanganoa, nabu hatum haringina ba Toxoratamona Yesu Kristo mati bu unia kubolung diandi, saing

xusunga Urana ba sina walinga hauna na, bing lipua ba xugia hatuminganoa sibuna (Aposel 3:19, 20:21, 26:20).

Xuxu Sangga *[Mang Xuana: katim skin]* — (Rom 2:25; 1 Korin 7:19; Galesia 5:2). Yudadi duxuxu garading lup sanggadingdi. Bungina xaidabidingdi 8, duxuxudi ba dahatanga ba ding Yudadi. Urana bala Ebraham ba libu bila ba (Unggutinga (Stat) 17:9-14). Bungina aposeldi dibaxanga ulek xaiyua na lipudi, Yuda teladi dibo ba Yuda Teguamdi daxap sangga xuxungam muga, bing sanga ba disok lipu hatuminga haringinam sibundi. Ne Pol bilidi mana hatuminga baguba. Baladi ba nabu lipu tela bo ba Urana xap muli, daxanga taininau ing ganina: Bing hatum haringina mana Yesu Kristo. Kubolua sangga xuxungam sanga ba hauli lipudi te.

Yekop — Yekop Isreldi mugangadinga Aisak garang tela, yan tela Isrel. Ubagu **Ebraham**.

Yeremaya — Yeremaya Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Waleu sibuna, muga mana Urana Lipuxing Mogunganama sok teguyu, Yeremaya hatanga haruanga xumana masok mana axadi bagula disok bungina Yesu.

Yesu — Yesu Urana Garanoa yanoa. Mana Hibru xuana yaya li namuxinoa bing "Lipu Xabinga Muliama" (Matyu 1:21). Yan teladi bing: Yesu Kristo, Lipua Ma Rangua Urana, Urana Garanoa, Debit Garanoa, Imanyuel (Matyu 1:23), Luliang Titiam (Yon 9:5), Lipu Sipsip Wasanganam Xaiyua (Yon 10:14), Mesanga Muli Xaung Walingua (Yon 11:25), Haruanga (Yon 1:1; Hatanga Masok 19:13), Urana Sipsibing Tutubina (Yon 1:29), Layon Mana Bakbakka Yuda (Hatanga Masok 5:5), Xaitamoxi mana Xaitamoxi Longgalo xaung Toxoratamona mana Toxoratamona Longgalo (Hatanga Masok 19:16).

Yis — (Matyu 13:33, 16:6,12; 1 Korin 5:6-8; Galesia 5:9). Nabu tabo ba tatau salanga, bing taxaning yis xauna bu salalanga. Yis hataing kaxukana sanga ba libu salanga xumana salalanga. Bila balau, lipu taininau kubolung dianoa sanga ba hanggalangia lipu xumana hatumingading haringindi.

Yona — (Matyu 12:39-41, 16:4; Luk 11:29-32). Yona Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Urana soxi Yona mala mana long sabangga Ninibe bu baxanga haruanganoa nadi. Ne hauxana, binabu haing wagia. Bo ba giti mala mana titi tela. Ne Urana libu yang haringina sok tegia bu ruba dahaung. Lipu wagamdi daxabia ba Urana atin disala mana Yona, binabu diting mari tegia, saing song sabanga tela ma ngaru. Yona wa song gamonia xaidap luwa hiliana, baing songa xua ruba singia. Baing ina naga, Yona su mana Urana haruanganoa, saing ila baxanga long sabangga Ninibe.

Yosep — Xailongga li lipu 7 duwa yadingdi Yosep:

1. Isreldi mugangadinga Yekop garang 12, saing bakbagidingdi disok Urana bakbaginoa. Yekop garang tela yanoa duxu ba Yosep, saing naxuyanganoa wa mana Unggutinga (Stat) 37–38 (Yon 4:5; Aposel 7:9-14; Hibru 11:21-22; Hatanga Masok 7:8; Olaidi (Buk Song) 105:16-22).
2. Yesu bauna Maria ayuanoa yanoa Yosep (Matyu 1:18-25; Luk 2).
3. Yesu kixinging tela yanoa Yosep (Matyu 13:55; Mak 6:3).
4. Aposel Yems kixinginoa yanoa Yosep (Matyu 27:56; Mak 15:40,47).
5. Yosep Erimiteama Yudadi yanamiding tela. Lipu xai, naxu mana Yesu Kristo. Ina naga unia Yesu sangganoa mari mana xai balingama, saing ta maluxu ing sibung guhania gobagobia (Matyu 27:57-60; Mak 15:42-46; Luk 23:50-53; Yon 19:38-42).
6. Yosep, duxu ba Barsabas (yan tela Yastas), lipu tela naxu mana Yesu. Bungina lipu hatuminga haringinamdi dibo ba dimogu lipu tela ba xap Aposel Yudas yabanoa, dita Yosep xaung Matias. Ne Urana mogu Matias (Aposel 1:23).
7. Lipu hatuminga haringinam tela sina titing hataina, saing xap giminaginoa ma rangua aposeldi. Yanoa Yosep, saing aposeldi duxu ba Banabas (Aposel 4:36-37).

Yosua — (Aposel 7:45; Hibru 4:8). Yosua lipua xap Moses yabanoa saing muga mana Isreldi, xapdi mala sangua long xoliana mala maluxu mana titia Urana hau haruangua ba sina na Ebraham bakbagindi. Muga manadi laing didali bixuandi, saing hata titia mana bakbakka 11 (Libai bakbaginoa daxap titi tela te). Yosua lipu xai su mana Urana. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (Yosua (Josua)).

Yuda — Ebraham bakbaging longgalo duxu ba "Yudadi". Yuda Yekop garang tela, saing Yuda bakbagindi duwa bakbakka 12 tela. Yesu Yuda bakbaging tela. Titidinga titia Yudia, xaung long sabangga Yerusalem wa mana titia ba. Ning kimuya daxap yaya "Yuda" saing dimogu mana bakbak 12 longgalo. Bakbakka baguli bakbakka Urana mogudi, saing yading tela bing "Isreldi".

Yuda Teguamdi *[Mang Xuana: ol arapela lain]* — Lipu gaxarea Yuda tela te, Yudadi duxu lipua ba Yuda Teguam tela. Binabu Yudadi dibagu kira longgalo bila Yuda Teguamdi. Dahasua namua na waleu sibuna Urana mogudi ba ing sibung lipuxindi. Binabu hauxading sibuna mana bakbak teladi. Ne Yesu ma bu unia kubolu bixuama ba bu Yudadi digabu kira Yuda Teguamdi tasok Urana bakbaging taininau (Luk 2:32; Rom 1:15, 3:29; Epasas 3:6).

Yudadi Sabungading Numanoa *[Mang Xuana: haus lotu]* — Yuda sabunga numandi duwa hataing hataina maluxu'm Isrel. Mana numadi ba disabu mana Urana, dititi Xuanoa, ditubatuba mana hanaunaungua. Dilibu axamang teladi xauna, bila gugunianga numanoa.

Haruanga Sabangadi Mana Urana Xuanoa

Urana bila li

Urana Tibura bila li

Mak 10:27, 12:29-30; Luk 1:37, 6:35-36; Yon 4:23-24; Aposel 14:14-17, 17:22-31; Rom 1:18-23, 11:33-36; 1 Korin 8:4-6; 2 Korin 1:3; 1 Timoti 1:17, 6:15-16; Hibru 4:13, 10:30-31; Yems 1:17; 1 Pita 1:14-17; 1 Yon 1:5, 4:7-12, 4:16; Yut 24-25; Hatanga Masok 4:8-11, 15:3-4.

Urana Garanoa, Yesu Kristo, bila li

- Yesu Kristo Urana Garanoa
  Matyu 11:27-30, 16:13-17; Luk 1:35; Yon 1:1-18, 5:19-29, 6:35-40, 8:58, 11:25-27, 14:5-11, 17:1-5, 20:26-31; Aposel 3:13-16, 4:10-12; Rom 1:3-4; 1 Korin 3:11; 2 Korin 4:4-6, 5:21; Galesia 4:4-5; Pilipai 2:5-11; Kolosi 1:15-20, 2:9-10; Hibru 1:1-14, 7:26-28; 1 Yon 2:1-2, 5:20; Hatanga Masok 1:12-18, 19:11-16.
- Sok lipu saing haing tela hayau
  Yon 1:14; Luk 1:26-38; Matyu 1:18-25; Luk 2:1-20; Matyu 2:1-23; Galesia 4:4-5; Pilipai 2:6-7; Hibru 2:14-18.
- Tubatuba lipudi saing hamaringia lipu busingamdi
  Matyu 4:23-25, 7:28-29, 9:35-36, 11:1-6; Luk 4:14-44; Aposel 10:36-38, Yon 20:30-31.
- Libu axamang haringing xumana
  Matyu 8:1-4, 8:5-13, 8:14-15, 8:23-27, 8:28-33, 9:1-7, 9:18-26, 9:27-31, 9:32-33, 12:9-14, 12:22, 14:15-21, 14:22-32, 15:22-28, 15:32-38, 17:14-18, 20:29-34, 21:18-22; Mak 1:21-28, 7:32-37, 8:22-25; Luk 5:4-8, 7:11-15, 13:10-13, 14:1-4, 17:12-14, 22:50-51; Yon 2:1-11, 4:46-54, 5:5-9, 9:1-7, 11:11-44, 21:4-6; Aposel 2:22.
- Yuda yanamindi dituxu saing daharua ba bing mati
  Matyu 26:47-68, 27:1-2, 27:11-31; Mak 14:43-65, 15:1-20; Luk 22:47-53, 22:63-71, 23:1-25; Yon 18:1-14, 18:19-24, 18:28–19:16.
- Digoxi xai balingamia
  Matyu 27:32-56; Mak 15:21-41; Luk 23:26-49; Yon 19:17-37.
- Dikimang
  Matyu 27:57-66; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Yon 19:38-42.
- Mesa muli saing lipu teladi dibagu
  Matyu 28:1-20; Mak 16:1-8; Luk 24:1-49; Yon 20:1–21:14; Aposel 1:3-8, 2:24-32, 3:15, 4:10, 4:33, 10:39-43, 13:29-39, 17:2-3, 17:30-31; Rom 1:4, 4:24-25; 1 Korin 15:3-8, 15:12-21; Hatanga Masok 1:18.
- Goxoya mala long xaiya
  Luk 24:50-51; Aposel 1:9-11, 2:32-36, 5:30-31; Rom 8:34; Epasas 1:20-23; Pilipai 2:9-11; Hibru 1:3-11, 2:9, 4:14-16, 7:25-26, 10:12-14; 1 Pita 3:22.

Urana Aningonoa bila li

Matyu 28:19; Mak 1:9-11, 3:28-30; Luk 1:35, 3:16, 4:1, 11:13, 12:12 Yon 1:32-34, 3:5-8, 7:37-39, 14:15-17, 14:26, 15:26, 16:7-15, 20:19-23; Aposel 1:4-5, 1:8, 2:1-18, 2:38-39, 4:31, 5:3-5, 8:14-17, 10:44-48, 13:2-4, 15:28, 16:7-10, 19:1-7; Rom 5:5, 7:6, 8:9-16, 8:26-27; 1 Korin 2:4, 2:9-16, 3:16, 6:11, 6:19, 12:1-13; 2 Korin 1:21-22, 5:5, 13:14; Galesia 3:2-5, 4:6, 5:16-18, 5:22-25; Epasas 1:13-14, 1:17, 3:16, 4:3-4, 4:30, 5:18-20, 6:17-18; 1 Tesalonaika 1:5-6, 5:19; 2 Tesalonaika 2:13; Taitas 3:5-6; Hibru 2:4, 9:14; 1 Pita 1:2, 1:11; 2 Pita 1:20-21; 1 Yon 2:20, 3:24, 4:13, 5:6-8.

Urana tongtongia axamang longgalo

Matyu 19:4; Yon 1:3; Aposel 14:15, 17:24-26; 1 Korin 8:6; Kolosi 1:15-16; Hibru 1:2, 11:3; Hatanga Masok 4:11.

Urana wasa mana axamang longgalo

Matyu 6:25-34, 10:29-31; Aposel 14:15-17; Rom 8:28, 11:36; Kolosi 1:17; Hibru 1:3; Yems 4:13-16.

Lipudi bila li

Lipu longgalo dilibu kubolu diandi

Yon 8:7-9; Rom 3:9-20, 3:23, 5:12; Galesia 3:22; 1 Yon 1:8-10.

Bungina lipudi dilibu kubolu diandi, ding bila li

Rom 1:18-32, 8:5-8; Galesia 5:19-21; Epasas 2:1-3, 5:3-5; Kolosi 3:5-10; Yems 4:17; 1 Pita 4:3; 1 Yon 3:4-5.

Lipudi dihixiya ba Urana xapdi muli nam daxap salaga

Matyu 10:28, 13:41-42; Yon 3:18-20, 3:36; Aposel 17:30-31; Rom 1:18-19, 6:23; Galesia 6:7-8; Kolosi 3:5-6; 2 Tesalonaika 1:7-9; Hibru 9:27, 10:26-31; 1 Pita 1:17, 4:3-5; Yut 7; Hatanga Masok 20:11-15.

Urana xap lipudi muli bila li

Murung sibuna mana lipu longgalo, saing bo ba xapdi muli

Yon 3:16; Rom 5:8; 1 Timoti 2:3-6; 2 Pita 3:9; 1 Yon 4:9-10.

Yesu Kristo mati bu xap kira muli

Mak 10:45; Yon 3:16; Rom 4:25, 5:8; 1 Korin 15:3-4; 2 Korin 5:19-21; Galesia 3:13; 1 Timoti 2:5-6; Hibru 2:9, 9:28; 1 Pita 1:18-20, 2:24-25, 3:18; 1 Yon 2:2; Hatanga Masok 5:8-10.

Yesu sibinoa damia kubolura diandi, binabu tawa haruangia te

Matyu 26:26-29; Rom 3:25, 5:9-10; Epasas 1:7; Hibru 9:11-14; 1 Yon 1:6-7; Hatanga Masok 7:14-17.

Urana yunga kubolura diandi

Aposel 5:31, 10:43, 26:18; Epasas 1:7, 4:32; Kolosi 1:13-14, 2:13-14; Hibru 10:17-18; 1 Yon 1:8-10.

Urana libu kira tamaring maxania

Aposel 13:38-39; Rom 1:16-17, 3:21-26, 5:1, 5:18-19; Galesia 2:16, 3:6-9; Taitas 3:7.

Urana sina walinga hauna nakira

Yon 3:1-16, 5:19-29, 10:10, 11:25-26, 14:6, 17:2-3, 20:31; Rom 5:21, 6:5-14, 8:10-17; 2 Korin 5:17; Galesia 2:20; Epasas 2:1-6; Kolosi 2:13, 3:1-4; 2 Timoti 1:10; Taitas 3:4-7; 1 Pita 1:23; 1 Yon 5:11-13.

Urana libu kira tasok garandi

Yon 1:12-13; Rom 8:14-17; Galesia 4:6-7; Hibru 12:5-11; 1 Yon 3:1-3.

Urana bo ba xap kira muli, binabu taria baru?

Tausinga kubolura diandi, saing talibudi muli te

Matyu 4:17; Mak 6:12; Luk 13:1-5, 15:1-31, 24:45-47; Aposel 2:37-40, 3:19-20, 17:29-31, 20:21, 26:19-20; 2 Korin 7:8-11; 2 Pita 3:9; Hatanga Masok 9:20-21.

Tahatum haringina mana Yesu bu xap kira muli

Yon 1:12, 3:15-18, 3:36, 6:47, 14:6, 20:31; Aposel 4:12, 16:30-31; Rom 3:20-22, 10:9-10; Galesia 2:16; Epasas 2:8-9.

Tatiti Urana Xuanoa bu taxabia mana Urana

Matyu 4:1-4, 5:17-20, 22:29; Yon 8:31-32, 20:31; Aposel 20:32; Rom 15:4, 16:26; Kolosi 3:16; 1 Tesalonaika 2:13; 1 Timoti 4:13; 2 Timoti 3:14-17; Hibru 4:12; 1 Pita 1:22-25; 2 Pita 1:19-21; 2 Yon 9-10; Hatanga Masok 1:3.

Taxap langa

Matyu 28:18-20; Yon 3:22, 4:1-2; Aposel 2:37-42, 8:12, 8:36-38, 10:44-48, 16:14-15, 16:31-33, 19:1-7, 22:12-16; Rom 6:1-4; Galesia 3:26-27; Kolosi 2:12; 1 Pita 3:20-22.

Tagugunia rangua lipu hatuminga haringinam teladi

Matyu 18:19-20; Aposel 2:41-47; Rom 12:4-8; Epasas 1:22-23, 4:11-16; Kolosi 3:15-17; 1 Timoti 4:13; Hibru 10:24-25.

Tagugunia rangua lipu hatuminga haringinamdi, saing taxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinama

Matyu 26:26-30; Mak 14:22-26; Luk 22:14-20; 1 Korin 10:14-22, 11:17-34.

Tahaxa walingaria bila li

Tasu mana Urana haruanganoa, xaung Toxoratamona kiria Yesu Kristo

Yon 14:15, 14:21, 14:23-24, 15:10-17; Rom 13:8-10; 1 Pita 1:14-16; 1 Yon 2:3-8, 3:22-24; 2 Yon 5-6.

Murura sibuna mana Urana xaung lipudi

Matyu 5:43-48, 22:34-40; Mak 12:28-34; Luk 10:25-37; Yon 13:34-35, 14:21, 15:12-17; Rom 12:9-10, 13:8-10; 1 Korin 13:1-3, 16:14; Galesia 5:13-15; 1 Tesalonaika 4:9-10; 1 Pita 1:8, 4:8; 1 Yon 2:9-11, 3:11-18, 4:7-21, 5:3.

Kuboluradi bing bila Kristo kubolundi

Yon 13:34-35, 14:27; Rom 12:9-13; Galesia 5:22-26; Kolosi 3:12-17; 1 Tesalonaika 5:16-18.

Tasabu

- Tasabu baru?
  Matyu 6:5-13, 7:7-11, 18:19-20; Mak 11:24-25; Luk 11:1-13, 18:1-8, 21:36; Yon 14:13-14, 15:7, 16:23-26; Rom 8:26-27, 12:12; Epasas 2:18, 6:18; Pilipai 4:6-7; Kolosi 4:2; 1 Tesalonaika 5:17; 1 Timoti 2:1-4, 2:8, 4:4-5; Hibru 4:16, 10:19-22; Yems 1:5-8, 4:2-3, 5:13-18; 1 Pita 4:7; 1 Yon 3:21-22, 5:14-15.
- Babu mana lipudi disabu baru
  Matyu 11:25-26, 14:23, 19:13-15; Mak 1:35; Luk 5:16, 6:12, 22:32, 22:39-46; Yon 11:41-42, 17:1-26; Aposel 4:24-31, 16:25, 20:36, 21:5; Rom 1:9-10, 10:1-2, 15:30-33; 2 Korin 12:7-10; Epasas 1:15-20, 3:14-21, 6:19-20; Pilipai 1:3-5, 1:9-11; Kolosi 1:9-12, 4:3-4; 1 Tesalonaika 3:9-13; 2 Tesalonaika 1:11-12, 3:1-5; Hibru 5:7, 7:25.

Taharua xai sibuna na Urana bunging xumana

Luk 17:11-19; Yon 6:11; Rom 1:21; Epasas 5:20; Pilipai 4:4-7; Kolosi 2:7, 3:17, 4:2; 1 Tesalonaika 5:18; 1 Timoti 2:1, 4:4-5.

Tahauli teladi

Matyu 6:1-4, 7:12, 25:31-46; Luk 3:10-11, 6:38; Aposel 11:27-30; 1 Korin 10:24; 2 Korin 8:1-15, 9:1-15; Galesia 6:9-10; Pilipai 4:14-19; Hibru 10:24, 13:1-3, 13:16; Yems 1:27, 2:15-16; 1 Yon 3:16-18.

Tatatua kira

Matyu 5:3-12, 18:1-5; Luk 14:7-11, 18:9-14; Epasas 4:2; Pilipai 2:3-11; Kolosi 3:12-13; Yems 4:5-10; 1 Pita 5:5-7.

Talibu mana siang xaung xalaxaladi bila li

Matyu 6:19-21, 6:24-34; Luk 12:13-21, 12:32-34; Aposel 20:35; 1 Timoti 6:6-10, 6:17-19; Hibru 13:5-6; Yems 2:1-9, 5:1-6.

Tatuba ba tala haruangia te, nabu kira sanga

Matyu 5:25-26, 5:38-42, 18:15-17; Rom 12:14-21; 1 Korin 6:1-8.

Tawa hawa mana gabmandi

Matyu 22:15-22; Aposel 5:27-29; Rom 13:1-7; 1 Timoti 2:1-4; Taitas 3:1; 1 Pita 2:13-17.

Tasabu mana babudiu tai

Matyu 4:10; Aposel 17:22-31; 1 Korin 5:11, 6:9-11, 8:1-13, 10:1-22; 2 Korin 6:14-18; Galesia 5:19-21; 1 Tesalonaika 1:9-10; 1 Yon 5:21; Hatanga Masok 21:8, 22:15.

Tahanania asaxadiu tai

Matyu 9:13; Mak 12:33; Rom 12:1; Hibru 9:6–10:18.

Takinu rangua yaungamdiu tai, xaung talibu kubolu miaxuamau tai

Matyu 5:27-30; Yon 8:2-11; Rom 13:8-10; 1 Korin 5:9-11, 6:9-20; Galesia 5:19; Epasas 5:3; Kolosi 3:5-6; 1 Tesalonaika 4:1-8; Hibru 13:4; Yut 7.

Kakahara mana lang haringinau tai

Rom 13:13; 1 Korin 5:11, 6:9-11; Galesia 5:19-21; Epasas 5:18; 1 Timoti 3:1-3; Taitas 1:7; 1 Pita 4:3-5.

Sabungua bila li

Sabunga bakbagindi bing bila li

Matyu 16:13-20; Aposel 2:41-42; Rom 12:4-8; 1 Korin 12:12-30; Epasas 1:22-23, 2:19-22, 4:1-16; Kolosi 1:18; Hibru 10:24-25; 1 Pita 2:4-10; Hatanga Masok 19:5-10.

Sabunga yanamindi tamogudi bing lipua na bila li

Aposel 6:1-6; Aposel 14:23; 1 Timoti 3:1-13; Taitas 1:5-9.

Sabunga yanamindi walingadingdi bing bila li

Matyu 28:18-20; Luk 22:24-27; Aposel 20:17-35; 1 Tesalonaika 2:1-12; 1 Timoti 4:1-16, 2 Timoti 2:1-26, 3:10-17, 4:1-5; Taitas 2:7-8; 1 Pita 5:1-4.

Tawa hawa mana sabunga yanamindi

1 Korin 9:14; Galesia 6:6; 1 Tesalonaika 5:12-13; 1 Timoti 5:17-22; Hibru 13:7, 13:17.

Bakbakdi bing bila li

Neng mondi bing bila li

Matyu 19:4-6; 1 Korin 7:1-16; Epasas 5:21-33; Kolosi 3:18-19; Taitas 2:3-5; Hibru 13:4; 1 Pita 3:1-7.

Garadi bing bila li

Matyu 15:3-6; Luk 2:51; Epasas 6:1-3; Kolosi 3:20; 1 Timoti 5:4, 5:8; Hibru 12:7-11.

Baudingtibudingdi bing bila li

Epasas 6:4; Kolosi 3:21; 1 Timoti 3:4-5.

Tapdi bing bila li

Aposel 6:1; Rom 7:2-3; 1 Korin 7:39-40; 1 Timoti 5:3-16; Yems 1:27.

Labu tataxiti yaunguau tai

Matyu 5:31-32, 19:3-9; Luk 16:18; Rom 7:2-3; 1 Korin 7:10-16.

Mauxangandi daxap Kristo lipuxindi

Taxauxau mana mauxangandi daxap kira

Rom 8:18-25, 8:28; 2 Korin 1:4, 4:16-18; Yems 1:2-4; 1 Pita 1:6-9, 2:19-21, 5:8-10.

Taxauxau mana taxap salaga

Matyu 5:10-12; Mak 13:9-13; Luk 12:4-9; Yon 15:18-21, 16:1-4; Aposel 5:41; Rom 8:35-37, 12:12-14, 12:17-21; 1 Korin 4:11-13; 2 Korin 4:8-11, 12:10; Pilipai 1:28-29; 2 Tesalonaika 1:4-8, 3:2-4; 2 Timoti 3:10-13; Hibru 10:32-39, 12:3-4; 1 Pita 3:13-17, 4:12-19; Hatanga Masok 2:10.

Tamaxuwa mana matiyua

Yon 6:39-40, 11:17-27, 14:1-4; Rom 8:10-11, 8:38-39, 14:7-9; 1 Korin 15:12-58; 2 Korin 5:1-10; Pilipai 1:20-24; 1 Tesalonaika 4:13-18; Hibru 2:14-15; Hatanga Masok 14:13, 21:1-4, 22:1-5.

Urana wa haxek rangua kira, saing hauli kira

Matyu 18:19-20, 28:19-20; Yon 14:16-23; Rom 8:35-39; 2 Korin 6:16-18; Epasas 3:17-19; Pilipai 4:13; Kolosi 2:6-7; 2 Tesalonaika 3:16; Hibru 13:5-6.

Satan bo ba hanggalangia kira

Matyu 13:19; Luk 4:1-13, 22:3-4; Yon 8:42-44; 2 Korin 2:10-11, 4:4, 11:13-15; Epasas 2:2; 1 Tesalonaika 2:18; 2 Tesalonaika 2:9-12; 1 Pita 5:8-9; 1 Yon 3:8-10; Hatanga Masok 12:7-12, 20:1-3, 20:10.

Urana sina haringingua nakira bu tasoxauti Satan xaung tadali mauxangandi

Matyu 4:1-11, 6:13; Luk 22:31-32; Yon 17:14-19; Rom 8:31-39, 12:12, 16:19-20; 1 Korin 10:12-13, 16:13; 2 Korin 12:7-10; Epasas 3:20-21, 6:10-18; Pilipai 4:13; 1 Tesalonaika 3:5-8; 2 Tesalonaika 3:3; 2 Timoti 1:7-8; Hibru 2:18, 4:14-16, 12:1-2; Yems 4:7; 1 Pita 1:5, 5:8-11; 1 Yon 4:4, 5:3-5; Hatanga Masok 12:7-12.

Bunging xumana Urana hamaringia lipu busingamdi

Matyu 4:23-25, 9:35, 11:2-5; Aposel 3:1-6, 8:4-8, 19:11-16, 28:8-9; 1 Korin 12:9, 12:29-30; 2 Korin 12:7-10; 1 Timoti 5:23; 2 Timoti 4:20; Yems 5:14-15.

Baraxintadi bagula disok kimu

Yesu bagula goxoya ma titia

Matyu 24:29-44; Yon 14:1-3; Aposel 1:10-11, 3:19-21; Pilipai 3:20-21; Kolosi 3:4; 1 Tesalonaika 1:9-10, 3:13, 4:13–5:11; 2 Tesalonaika 1:6-10, 2:1-4; 1 Timoti 6:13-15; 2 Timoti 4:8; Hibru 9:28; 2 Pita 3:1-18; 1 Yon 3:1-3; Hatanga Masok 1:7, 22:12-13.

Urana bagula suxuya lipu longgalo Yesu Kristo rimania

Matyu 7:21-23, 16:24-27, 25:31-46; Yon 3:18-21, 5:24-29; Aposel 17:30-31; Rom 2:1-11, 14:10-12; 1 Korin 3:10-15, 4:5; 2 Korin 5:9-10; 2 Tesalonaika 1:5-10; Hibru 9:27-28, 10:26-31; 1 Pita 1:17, 4:3-5; Hatanga Masok 20:11-15.

Adi Urana xapdi muli bagula duwa long xaiya

Luk 12:32-34; Yon 14:1-3; 2 Korin 5:1-8; Pilipai 1:23; 1 Pita 1:4-5; Hatanga Masok 4:1-11, 21:1-4, 21:22–22:5, 22:14-15.

Adi Urana xapdi muli te bagula duwa long salakkamia

Matyu 10:28, 13:41-42,47-50, 25:41; Luk 16:23-26; 2 Tesalonaika 1:9; Hatanga Masok 20:10-15, 21:8.

Haruanga Sabangadi Disu Mana Xusungangadi

Ubo ba uxabia mana Urana?

Aposel 14:14-17, 17:22-31 ◆ Rom 1:18-23, 11:33-36 ◆ 1 Korin 8:4-6 ◆ Mak 12:29-30 ◆ Yon 4:23-24 ◆ 1 Timoti 1:17, 6:15-16 ◆ Hibru 4:13, 10:30-31 ◆ Yems 1:17 ◆ 1 Pita 1:14-17 ◆ 1 Yon 1:5, 4:7-12, 4:16 ◆ 2 Korin 1:3 ◆ Yut 24-25 ◆ Hatanga Masok 4:8-11, 15:3-4.

Ubo ba uxabia mana Urana Garanoa Yesu Kristo?

Yon 1:1-18 ◆ Pilipai 2:5-11 ◆ Kolosi 1:15-20, 2:9-10 ◆ Hibru 1:1-14 ◆ Rom 1:3-4 ◆ 2 Korin 4:4-6 ◆ Luk 1:26-38 ◆ Galesia 4:4-5 ◆ Matyu 16:13-17 ◆ Yon 5:19-29, 6:35-40, 11:25-27, 14:5-11, 17:1-5, 20:26-31 ◆ Aposel 3:13-16, 4:10-12 ◆ 1 Yon 2:1-2, 5:20 ◆ Hatanga Masok 19:11-16.

Uhatum ba Urana wasa maung te?

1 Yon 4:9-10 ◆ Rom 5:8 ◆ Yon 3:16 ◆ 1 Timoti 2:3-6 ◆ 2 Pita 3:9.

Uhatum ba ulibu kubolu dian tela te?

Rom 3:10-12, 3:23-24, 5:12 ◆ Galesia 3:22 ◆ 1 Yon 1:8-10. Yon 3:18-20, 3:36 ◆ Aposel 17:30-31 ◆ Kolosi 3:5-10 ◆ Rom 6:23 ◆ Galesia 6:7-8 ◆ 2 Tesalonaika 1:7-9 ◆ 1 Pita 4:3-5 ◆ Hatanga Masok 20:11-15.

Uhatum ba Urana bagula yunga kubolum diandi te?

Aposel 5:31, 10:43, 26:18 ◆ Epasas 1:7 ◆ Kolosi 1:13-14, 2:13-14 ◆ 1 Timoti 1:15-16 ◆ Hibru 10:17-18 ◆ 1 Yon 1:8-10.

Murum mana Yesu Kristo xapkung muli?

Yon 1:12, 3:15-18, 3:36, 14:6, 20:31 ◆ Aposel 4:12, 16:30-31 ◆ Rom 3:20-22, 10:9-10 ◆ Galesia 2:16 ◆ Epasas 2:8-9.

Hatumingam luwa mana oxop walinga subingang teguama?

Yon 3:1-16, 5:19-29, 11:25-26, 14:6, 17:2-3, 20:31 ◆ Rom 8:10-17 ◆ 2 Korin 5:17 ◆ Epasas 2:1-6 ◆ Kolosi 2:13 ◆ Taitas 3:4-7 ◆ 1 Yon 5:11-13.

Ubo ba uxabia ba usabu kimbo tegu?

Matyu 6:5-13, 7:7-11, 14:23, 18:19-20 ◆ Mak 1:35, 11:24-25 ◆ Luk 5:16, 6:12, 18:1-8, 21:36 ◆ Yon 14:13-14, 15:7, 16:23-24 ◆ Rom 8:26-27, 12:12 ◆ Epasas 6:18 ◆ Pilipai 4:6-7 ◆ Kolosi 4:2 ◆ 1 Tesalonaika 5:17 ◆ 1 Timoti 2:1-4, 2:8, 4:4-5 ◆ Hibru 4:16, 10:19-22 ◆ Yems 1:5-8, 4:2-3, 5:13-18 ◆ 1 Pita 4:7 ◆ 1 Yon 3:21-22, 5:14-15.

Ubo ba uxabia mana baraxintadi daxai mana usabu mana?

Luk 11:1-4, 22:32, 22:39-45 ◆ Yon 17:1-26 ◆ Aposel 4:24-31, 16:25 ◆ Rom 1:9-10, 10:1-2, 15:30-33 ◆ 2 Korin 12:7-10 ◆ Epasas 1:15-20, 3:14-21, 6:19-20 ◆ Pilipai 1:3-5, 1:9-11 ◆ Kolosi 1:9-12, 4:3-4 ◆ 1 Tesalonaika 3:9-13 ◆ 2 Tesalonaika 1:11-12, 3:1-2 ◆ Hibru 5:7, 7:25.

Mauxangandi tubaikdi daxapkung?

Rom 8:18-25, 8:28, 8:35-37, 12:12 ◆ 2 Korin 1:3-5, 4:16-18 ◆ Yems 1:2-4 ◆ 1 Pita 1:3-9, 2:19-23, 5:8-10.

Ubusi?

Matyu 4:23-25, 9:35, 11:2-5 ◆ Aposel 3:1-6, 8:4-8, 19:11-16, 28:8-9 ◆ 1 Korin 12:9, 12:29-30 ◆ 2 Korin 12:7-10 ◆ 1 Timoti 5:23 ◆ 2 Timoti 4:20 ◆ Yems 5:14-15.

Umaxuwa mana umati?

Yon 6:39-40, 11:17-27, 14:1-4 ◆ Rom 8:38-39, 14:7-9 ◆ 1 Korin 15:12-58 ◆ 2 Korin 5:1-10 ◆ Pilipai 1:20-24 ◆ 1 Tesalonaika 4:13-18 ◆ Hibru 2:14-15 ◆ Hatanga Masok 14:13, 21:1-4, 22:1-5.

Ubo ba uxabia mana Kristo lipuxing kubolunoa?

Yon 13:34-35 ◆ Rom 12:9-13 ◆ Galesia 5:22-26 ◆ Epasas 4:25-32 ◆ Kolosi 3:12-17 ◆ 1 Tesalonaika 5:12-22 ◆ Taitas 2:11-14 ◆ Yems 3:13-18 ◆ 2 Pita 1:3-9.

Ubo ba uxabia mana kubolu baruamtadi didoa?

Rom 1:18-32 ◆ 1 Korin 6:9-11 ◆ Galesia 5:19-21 ◆ Epasas 5:3-5 ◆ Kolosi 3:5-10 ◆ Yems 4:17 ◆ 1 Pita 4:3 ◆ 1 Yon 2:15-17, 3:4-5.

Uxunumia ba sanga ba uhaxa walingamia bila Urana muruna mana te?

Yon 14:16-23 ◆ 1 Korin 10:13 ◆ Epasas 3:20-21 ◆ Pilipai 1:6, 4:13 ◆ Kolosi 1:11-12 ◆ 1 Tesalonaika 5:23-24 ◆ Hibru 13:5-6 ◆ 1 Yon 5:3-5.

Oxop salaga namua na ung Kristo lipuxinoa?

Matyu 5:10-12 ◆ Mak 13:9-13 ◆ Luk 12:4-9 ◆ Yon 15:18-21, 16:1-4 ◆ Aposel 5:41 ◆ Rom 8:35-37, 12:14, 12:17-21 ◆ 1 Korin 4:11-13 ◆ 2 Korin 4:8-12, 12:10 ◆ Pilipai 1:28-29 ◆ 2 Tesalonaika 1:4-8 ◆ 2 Timoti 3:10-13 ◆ Hibru 10:32-39, 12:3-4 ◆ 1 Pita 3:13-17, 4:12-19 ◆ Hatanga Masok 2:10.

Uhatum ba heku ugugunia rangua lipu hatuminga haringinam teladi?

Matyu 18:19-20 ◆ Aposel 2:41-47 ◆ Rom 12:4-8 ◆ Epasas 1:22-23, 4:11-16 ◆ Kolosi 3:15-17 ◆ 1 Timoti 4:13 ◆ Hibru 10:24-25.

Lipu tela libu doa maung?

Matyu 6:12-15, 18:21-35 ◆ Mak 11:25 ◆ Luk 17:3-4 ◆ Rom 12:17-21 ◆ Epasas 4:31-32 ◆ Kolosi 3:13.

Uyau?

1 Korin 7:1-16 ◆ Epasas 5:21-33 ◆ Kolosi 3:18-19 ◆ Taitas 2:3-5 ◆ Hibru 13:4 ◆ 1 Pita 3:1-7 ◆ Matyu 5:31-32, 19:3-9 ◆ Luk 16:18 ◆ Rom 7:2-3.

Tubaiga xapkung bila ubo ba ukinu rangua tela uyau mana te?

Matyu 5:27-28 ◆ Yon 8:2-11 ◆ Rom 13:8-10 ◆ 1 Korin 6:9-20 ◆ Galesia 5:19 ◆ Epasas 5:3 ◆ Kolosi 3:5-6 ◆ 1 Tesalonaika 4:1-8 ◆ Hibru 13:4 ◆ Yut 7.

Garam?

Epasas 6:1-4 ◆ Kolosi 3:20-21 ◆ 1 Timoti 3:4-5.

Baumtibumdi duwauyu?

Matyu 15:3-6 ◆ Epasas 6:1-3 ◆ Kolosi 3:20 ◆ 1 Timoti 5:4-8.

Ubagu lipu tela raxap mana haulingua?

Matyu 7:12, 25:31-46 ◆ Luk 3:10-11, 6:38 ◆ Aposel 11:27-30 ◆ 1 Korin 10:24 ◆ 2 Korin 8:1-15, 9:1-15 ◆ Galesia 6:9-10 ◆ Pilipai 4:14-19 ◆ Hibru 10:24, 13:1-3, 13:16 ◆ Yems 1:27, 2:15-16 ◆ 1 Yon 3:16-18.

Tubaiga xapkung ubo ba bila ulibu kubolu diana?

Matyu 6:13, 26:41 ◆ 1 Korin 10:13 ◆ Hibru 2:18, 4:14-16 ◆ Yems 1:12-15.

Ulibu kubolu diana?

Luk 15:11-24 ◆ Rom 6:1-23 ◆ 1 Yon 1:9–2:2 ◆ Yems 4:7-10 ◆ Hatanga Masok 3:19-20 ◆ Hibru 12:1-2.

Umaxuwa mana Satan kimbo xaungandi?

Matyu 4:1-11, 6:13 ◆ Luk 22:31-32 ◆ Yon 17:14-19 ◆ Rom 16:19-20 ◆ 1 Korin 16:13 ◆ 2 Korin 12:7-10 ◆ Epasas 3:20-21, 6:10-18 ◆ 1 Tesalonaika 3:5-8 ◆ 2 Tesalonaika 3:3 ◆ Yems 4:7-8 ◆ 1 Pita 5:8-11 ◆ 1 Yon 4:4 ◆ Hatanga Masok 12:7-12.

Atim disala mana lipu tela?

Galesia 5:22-23 ◆ Epasas 4:26 ◆ Kolosi 3:8, 3:13 ◆ Yems 1:19-20.

Uhasua maung saing uiti yama?

Matyu 5:3-12, 18:1-5 ◆ Luk 14:7-11, 18:9-14 ◆ Rom 12:16 ◆ 1 Korin 4:7 ◆ 2 Korin 10:17-18 ◆ Epasas 4:2 ◆ Kolosi 3:12-13 ◆ Yems 4:6, 4:13-16 ◆ 1 Pita 5:5-7.

Uharua diana?

Epasas 4:29, 5:4 ◆ Pilipai 4:8 ◆ Kolosi 3:8 ◆ 1 Timoti 4:12 ◆ Yems 1:26, 3:9-10.

Tubaiga xapkung bila ubo ba ulangua?

Epasas 4:25 ◆ Kolosi 3:9 ◆ 1 Pita 3:10 ◆ Yon 8:44 ◆ Hatanga Masok 21:8, 22:15.

Lipudi dibo ba kakaham lang haringinia ranguadi?

Rom 13:13 ◆ 1 Korin 5:9-11, 6:9-10 ◆ Galesia 5:19-21 ◆ Epasas 5:18 ◆ 1 Timoti 3:1-3 ◆ Taitas 1:7 ◆ 1 Pita 4:3-5.

Uhatum mana xalingimdi buk?

Matyu 6:19-21, 6:24-34 ◆ Luk 12:13-21, 12:32-34 ◆ Aposel 20:35 ◆ 1 Timoti 6:6-10, 6:17-19 ◆ Hibru 13:5-6.

Lipudi dibo ba usabu mana babudi?

Matyu 4:10 ◆ Aposel 17:22-31 ◆ 1 Korin 5:11, 6:9-11, 8:1-13, 10:1-22 ◆ 2 Korin 6:14-18 ◆ Galesia 5:19-21 ◆ 1 Tesalonaika 1:9-10 ◆ 1 Yon 5:21 ◆ Hatanga Masok 21:8, 22:15.

Ubo ba uxabia ulibu kubolu baruamtadi na yanamimdi?

Matyu 22:15-22 ◆ Rom 13:1-7 ◆ 1 Timoti 2:1-4 ◆ Taitas 3:1 ◆ Hibru 13:17 ◆ 1 Pita 2:13-17.